

आ. नम. ११

साहित्यसहित अन्तर्गत	१
१. डा. गा. जमदार	
२००० नं. साहित्यसहित	६
२. डा. गा. जमदार	
मुद्रासहित मुद्रासहित साहित्य सेवा	६
३. डा. गा. जमदार	
अन्तर्गत	११
४. डा. गा. जमदार	
५. डा. गा. जमदार	१६
मुद्रासहित	२२
६. डा. गा. जमदार	
मुद्रासहित	२६
मुद्रासहित	२७
७. डा. गा. जमदार	२८
८. डा. गा. जमदार	२९

साहित्यिक सेवा

साहित्यिक सेवा	३१
विश्वविद्यालयीय सेवा	३२
मुद्रासहित	३३
मुद्रासहित	३४
मुद्रासहित	३५

દરેક ઘરમાં તથા લાયબ્રેરીમાં વસાવવા યોગ્ય નવાં પુસ્તકો

માંધીજી સાથે અઠવાડિયું	૨)	જીવનસખી	૪૧	પ્રમાનો બાઇ	૭
પૂર્યયોગ માંધીજી	૪૧	ભાતભાતનું નરતકામ	૧	માનવ હૃદય	૧૧
હિંદુધર્મ	૪૧	રાસનંદિની	૭૧	રાહિણી	૭
વિસમી સદીનું પાઠ્યાભ	૨૧	વનિતા વિનોદ	૭૧	પતિમંદિર	૧૧
મસ્તકીરનાં હાસ્યરત્નો	૭	મારું જીવન અને કાર્યજોગ	૧૧	સોરઠી ઝવાહીર	૨૧
વેદની વિચારધારા	૨૧	નાના ફક્તવીક્સ	૧	પ્રમાણી જીવન અને કવન	૧
ભારતજનની કચ્છરખા	૧૧	શ્રીમતી સીતા	૭૧	પ્રજ્ઞપ્રમુદ	૨૧
શુદ્ધિધન બીરબલ	૬૧	વારસદાર	૭	ભીખી ચોટ્ટો	૨
ભગવાન શુદ્ધન્તેશના ઉપદેશો	૨૧	મિલન	૭	રૂપાની માય	૧
ગૃહિણી મિત્ર	૫	અભિમાન	૭	કર્મકલ્પ	૨
વિક્રમની વાતો	૪૧	શરદ્વાણી	૨	શુદ્ધિધન બીરબલ ભા. ૧-૨	૬૧
શુદ્ધિવિલાસ	૫	રૂપમાધુરી	૭	બીરબલની ચિત્રમય બાલવાતો	
જવાહર-કમલા	૭	કૃણવતી	૨૧	ભા. ૧-૨-૩	૭
સાધના	૨	શરદ્વંદના	૨૧	મારી નોંધપોથી	૨૧
માંધીજીના જીવનપ્રસંગો	૨૧	વિવાહિતા	૭૧	અક્ષલના ખાં	૨૧
માંધીજીને જન્મવંદના	૭	ચાંદમુખ	૨૧	હાર્ય મંજીલ	૭
ધર્મોત્તમ મિલન	૫	કમલિની	૭	સનમની શોધમાં	૭
પ્રજ્ઞાનામ પંચમાં અને		જયશ્રી	૭૧	હું રામ હોઈ તો	૨૧
બીજી વાતો	૭૧	રાનદા	૨૧	રમતા રામ	૨૧
ચિત્રશેખર	૭૧	પયેરદાખી ૧/૨	૪૧	દોહડાપણ સાગર	૧૧
પ્રીતલ ભાગ ૧-૨	૪	શોધપ્રભ	૭૧	હાર્યમંજી ૧-૨	૭૧
ફ્રેટ મેળાપ	૪	રેણીની મા	૪૧	આનંદ તરંગ	૭૧
હીરાની ખાણ	૭	નગરલક્ષ્મી	૭૧	મારાં માસીયા	૭૧
કુવણ પીનર	૨૧	વિભાવરી	૨૧	લગ્ને લગ્ને કુવારા	૨૧
માનો જીવ	૨	આનંદી	૨૧	જ્યોતિષશાસ્ત્રને લગતા અન્યો	
ખાલી જોગ	૨૧	બાઇમહેન	૭૧	મારું ભવિષ્ય ૧-૨-૩-૪	૮૧
ભારતી	૨૧	બાબી	૭૧	ભવિષ્યવાણી	૬૧
સંગ્રામ	૨૧	સ્વામલી	૭૧	સરીર સામુદ્રિક	૭
નતકી	૫૧	મોક્ષદા	૭	વેપારી ભવિષ્ય અને આયોદ્ય	૫
જર્મનીની આત્મકથા	૪૧	પતિપત્ની	૨	હાથની ખાયા	૫
મંથરદાન	૭	મહેન	૪૧	વેપારી વ્યાલમને ઉપયોગી	
બહુનપ્રવાસ	૭	શીદેવી	૭૧	એવા દરેક વિધવાના અન્યો	
પ્રેમકન્યા	૨	અમરપુણું મંદિર	૨૧	આધુનિક વ્યાપારી મિત્ર	૬
હાસ્યમંજીલ	૭	કુણ્ણકાન્તનું નીલ	૨૧	કમાણીની કળા	૭
આમંત્રણી ભા. ૧/૨	૬	કુર્મશનંદિની	૭	એકે કદમ આગે	૭
પટેલ પટલાણી	૭	બાતાસી	૨૧	પૈસા તમારા છે	
આણકમ	૨	કમ્બરી કનસાર	૧૧	માને	
ચિત્રા	૭૧	સુનીતા શ્રીક	૭૧	વેચાણકળા	
માલવિકા	૨૧	સુડેલનો વાંસો	૪	બીકનેસ આપડ	
પ્રેમદાનું પતન	૭૧	પદ્મલતા	૭	માને	
સરકારલક્ષ્મી	૬૧	એને ચરણે	૧૧	વેપારી ભોમિયો	૪૧
ધરતી, રાણી	૬૧	રતની ને બીજી વાતો	૧૧		

અંગાવવા લખો-એન. એમ. ઠક્કરની ફાં. ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨

પુસ્તકાલય

પુસ્તક ૨૦ મું

[જાન્યુઆરીથી ડિસેમ્બર ૧૯૪૫]

લેખોની અનુક્રમણિકા

અમર યાદ		ગીનના સર્વશ્રેષ્ઠ વર્તમાનપત્રની વાત	
શ્રી. હરમોવિંદ મ. દવે	૧૭	શ્રી. છોટાલાલ મા. કામદાર	૫૨૮
અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ	૩૦	જન્મતબરનાં પુસ્તકોમાં કટોકટીભરી રિથિતિ	૨૩૬
અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ		જાહેરખબર પાછળ અમેરિકામાં શું ખર્યાંય છે ?	
શ્રી. માધવ મો. ચોધરી	૧૪૭	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૪૮૬
આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો		બિંદગી	૧૮
શ્રી. છો. મા. કામદાર	૯૮	જીવન અને સાહિત્ય	
આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો		શ્રી. માધવ મો. ચોધરી	૧૬૬
શ્રી. ઉ. મો. પટેલ	૩૬૩	હિંદુસ્તાનીની કથા	
ઈંગ્લેંડની ફિલ્મ લાયબ્રેરી	૧૪૯	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૪૮૭
ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે		દુરાપુરા પરિષદનાં સંસ્મરણો	
શ્રી. દ. કે. ટેલકર	૨૮૬	શ્રી. રતિલાલ ક. ત્રિવેદી	૮૫
કડી મહાલ પુ. પરિષદનું આદમું અધિવેશન	૧૮	હહેમામ મહાલ પુ. પરિષદ: ખીજું અધિવેશન	૧૯૯
કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ		દુશહિતરવી દાન (કાવ્ય)	
શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	૪૯૦, ૫૩૩	શ્રી. મોજીદાન મં. ગઢવી	૪૩૮
કેટલાંક ગીતપત્રો		નવીન કાલ ૨૬, ૯૨, ૧૩૩, ૧૬૨, ૨૧૧, ૨૫૬, ૨૯૪, ૩૫૬, ૩૮૭, ૪૬૭, ૫૨૧, ૫૫૪	
શ્રી. ખમલભાઈ મહેતા	૨૪૨	પશ્ચિમના સાહિત્ય પર ભારતીય સાહિત્યની અસર	૧૯૭
ગાંધીજીના "મંગલ પ્રભાત"નો પ્રભાવ	૫૩૧	પહેલો મુદ્દખબરપત્રો	
ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા	૯, ૧૦૫	શ્રી. છો. મા. કામદાર	૩૪૭
ગુનેગાર ગ્રંથપાલ			
"ધૂળધોયો"	૧૬૭		
ચાર પાડોશી (કાવ્ય)			
શ્રી. મોજીદાન મં. ગઢવી	૫૦૦		
ચાણુઆ મહાલ પુ. પરિષદ	૫૪૪		

પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી
 શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા ૧૧૫
 પુસ્તકાલય આમંત્રણ (કાવ્ય)
 શ્રી. રમણલાલ અં. બટ ૩૫૧
 પુસ્તકપરિચય ૨૨, ૬૦, ૧૨૮, ૧૫૭,
 ૨૦૫, ૨૫૪, ૨૬૦, ૩૫૪,
 ૪૬૧, ૫૫૦

મ. પ્ર. વ્યાસ, 'અદ્રષ્ટા' ના. નં.,
 'દ્રષ્ટા' શં. સો., 'દ્રષ્ટા' લા. ભ. ગાંધી,

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક ૫૫૨, અમારી ઇન્કુબે
 શિક્ષણ ૧૨૬, આચાર્ય આનંદશંકર મુવ-
 રમારકમંથ ૨૫૫, આત્મનિરીક્ષણ અને
 સંકલ્પ ૨૨, આશ્રમો અજવાળે ૧૩૦,
 આપણો ધરસંસાર ૫૫૧, આરોગ્ય-તનુ,
 મનનું અને દેશનું ૨૩, આલોચના ૧૬૧,
 આહાર અને પોષણ ૨૫૭, ઉત્તરગીતા ૪૬૫,
 ઉપમા ૫૫૩, એશિયાના ધર્મદીપકો ૨૩,
 કંકાવટી ૧૬૧, ૩૫૭, આદીવિદ્યા પ્રવેશિકા
 ૧૫૭, અણિત પ્રવેશિકા ૪૬૬, ગિરધર (શ્રી)
 કૃત રામાયણ ૧૨૮, ગીતા ગીતમંજરી
 ૨૬૦, ગીતાસંકલન (શ્રી) ૨૬૨, શુભરાત-
 જોની શરીરસંપત્તિ ૨૫૮, ગોમતીચક્ર ૨૬૩,
 ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું ૨૪, ગાંધીજીની
 સ્વરાજસાધના ૧૫૭, ગૃહજીવનનાં દરજો
 ૪૬૫, હળદળખિયાં ૧૩૧, જગતના ઇતિહાસનું
 રેખાદર્શન ખંડ ૧ લો ૨૫૬, જગતમાં
 જાણુવા જેવું ૨૦૮, જનકકુલારી ૩૫૮,
 જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૫૫૦, જાપાનની ખેતી-
 વાંડી ૩૫૬, જીવનની કલા ૧૬૦, જીવનનો
 આનંદ ૨૫૬, જીવનનાં ઝરણાં ૨૬૦, જીવ-
 નનાં વહેણ ૪૬૩, દેહને ટકાવ ૫૫૧,
 ડાયરી-રોજનીશી ૪૬૬, તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૫૫૨,
 દુલસીદાસ ૪૬૧, દયારામ રસથાળ ૪૬૫,
 દેવકુસુમ ૨૬૨, ધરતીને મથાળે ૨૫૭, નર્મદ
 ૪૬૪, નિત્યનો આચાર ૪૬૪, પંડિતશ્રી ૨૬,

પદ્મતાતા નકશા ૩૫૫, પશ્ચિમના સમરાંગણે
 ૪૬૪, પંડિત માલવીપણ સાથે ત્રીસ દિવસ
 ૨૦૫, પ્રકાશનાં પગલાં ૧૫૮, પ્રેમજ્યોત
 ૨૫૪, પ્રેમધનુષ્ય ૬૦, બાદશાહ જહાંગીર
 ૪૬૨, બાલવાચનમાળાનાં ૬ પુસ્તકો ૧૩૧,
 બીલીપત્ર ૨૫૫, ૨૦૦૨ (સં.)ની સાલનું
 પંચાંગ ૪૬૫, બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ૧૬૦, બક્ત
 નરસિંહ ૧૬૦, 'ભારત બાહુબલિ' રાસ ૧૩૧,
 ભોંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ ૧૨૬, મર્યાદાઓ
 ૨૦૬, માણસાધના દીવા ૫૫૧, મીરાં પ્રેમ-
 નિવાની ૫૫૮, મીરાં અને નરસિંહ ૧૨૮,
 મેહમુલ્ક (શ્રી) ૨૦૬, મુન્શીકદ ૬૦,
 કે. કે. સી. સી. અને હિન્દ ૩૫૫, યુવાનોની
 અંકરસાધના ૨૬૧, રચનાત્મક કાર્યક્રમ:
 પેનું રહસ્ય અને રથાન ૨૫૭, રસપોષી ૨૬૧,
 રસોક્ષનું રસાયણ ૩૫૬, રાખની ટગલી ૧૫૬,
 રાસતરંગિણી (આઠમી આદિતિ) ૪૬૨, રાષ્ટ્ર-
 ભાષા વિષે વિચાર ૨૫૭, રુપિયાનું ભાવિ
 ૨૫૪, શોકભાગવત ૨૦૬, લંબોદર શર્મા
 ૨૦૭, વાચનસીડી ૪૬૬, વાચિનીદેવી ૨૪,
 વિક્રમાદિત્ય હેમુ ૨૬૨, વિદ્યાર્થી વાચનમાળા-
 ચોણી બીજી ૨૦૬, વિવેકાનંદસાર ૧૨૬,
 વેદાન્ત અને યોગ ૨૦૭, વ્યાપારી જ્ઞાનસંગ્રહ
 ૨૦૭, વ્યાપારી નામાનો ભોમિયો ૨૬૧,
 ચકારિ (વિક્રમાદિત્ય) ૩૫૮, ચરદાખાનુની
 જાળવતો (બીજી આદિતિ) ૩૫૭, ચરદિની
 ૪૬૩, ચશિ જતાં ૪૬૩, શ્રીમદ્ભાગવતનો
 એકાદશસ્કંધ ૪૬૨, શ્રીમન્સિદ્ધાચાર્યજી
 ૪૬૧, સાંધાવા (શ્રી) ૨૦૮, સોનલ ૨૨,
 મોહાગણ ૩૫૪, સંકલિતા ભગવદ્ગીતા ૨૫૭,
 સંપ્રામ ૬૧, સ્વામી રાવ ૧૩૦, હાસ્યતરંગ
 ૧૫૬, હિંદની આર્થિક કુદૃશ ૧૩૦, હીરાની
 ખાણ ૩૫૬.

સામચિકો

ભિન્ન-નવરચના ૩૫૮, કોડિયું ૩૬૦,
 ગીતાધર્મ (અધ્યાત્મરામાયણિક બા. ૨) ૨૧૦,

પ્રૌઢશિક્ષણ પત્રિકા ૩૬૦, બકુલ ૫૫૩,	૨૦૦૦ નું બાલસાહિત્ય
વિશ્વમંગલ (મકતાંક) ૨૧૦.	શ્રી. છા. મા. કામદાર ૨
પુસ્તકાલય (કાવ્ય)	મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો માટે નવો
શ્રી. શાખાનઅલી ડી. ખાલીઆની ૫૪૩	કાર્યક્રમ
પુસ્તકાલય પર્ણવી	શ્રી. દમિયરબાઈ ના. પટેલ ૩૪૨
ના. નં. ચોકસી ૧૨૪	મહેસાણા મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ
પુસ્તકાલયનું બજેટ અને પુસ્તકપસંદગી	(ચતુર્થ અધિવેશન) ૧૧૯
—તંત્રીસ્થાનેથી ૧૩૫	સુબંધમાં વેકેશન માટેનું બાલવાચનાલય ૨૮૫
પુસ્તકાલય નોંધ ૨૭, ૯૩, ૧૩૫, ૧૬૩,	મહાલ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ ૩૯૦
૧૩૪, ૨૬૧, ૨૯૬, ૩૬૧,	સુદનું અદ્વિત્યત વર્તમાનપત્ર
૩૯૧, ૨૬૬, ૫૨૪, ૫૫૬	શ્રી. છા. મા. કામદાર ૪૩૭
પુસ્તકાલયનો કામકાજનો આદર્શ	લોકોપયોગી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ: એના
શ્રી. નંદલાલ પુ. ત્રિવેદી ૩૫૨	વિકાસની રૂપરેખા
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ સિ. નો	શ્રી. પુરુષોત્તમ છ. શાહ ૧૧૨
વાર્ષિક હેવાલ ૩૯૩	વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ
પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ સિ. ની	પત્રિકા ૧ લી ૨૯
વાર્ષિક સા. સભામાં પસાર	વ. પ્રાંત પાંચમી પુ. પ. સં. અહેવાલ ૪૨
ચર્ચણા કરાવે ૪૪૫	" " સ્વાગતપ્રમુખનું ભાષણ ૪૭
પુસ્તકાલયોની તપાસણી	" " પ્રમુખનું ભાષણ ૫૫
શ્રી. ના. નં. ચોકસી ૮૭, ૧૩૭, ૨૬૦,	" " સન ૨૬-૩૭ થી ૪૩-૪૪
૨૯૫, ૩૬૨, ૪૭૧, ૫૭૩	સુધીનું નિવેદન ૭૧
પુસ્તકો: ચિરંજીવ અને ક્ષણજીવી	" " હાજર રહેલા પ્રતિનિધિ-
શ્રી. રવિશંકર મહારાજ ૨૨૫	એના પત્રિકા ૭૫
પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ ૨૧૫	" " ઉત્પન્ન ખર્ચનો હિસાબ ૭૭
પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળોની વા. સભાઓ ૫૦૧	" " સ્વાગત મંડળ ૭૯
પ્રોટોનું શીઘ્ર શિક્ષણ	વ. રા. પુ. મંડળની જાહેરાત
શ્રી. જુગતરામ દવે ૫૫૭	નં. ૧ / ૪૪-૪૫ ૧૩૮
બજેટ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખો	" " નં. ૨ / ૪૪-૪૫ ૧૬૭
—તંત્રીસ્થાનેથી ૨૭૭	" " નં. ૩ / ૪૪-૪૫ ૨૯૮
૨૦૦ વર્ષ દૂની લંડનની પુસ્તકવિકેતા	" " નં. ૪ / ૪૪-૪૫ ૨૯૯
પેદી ૨૩૮	" " ની કાર્યકર્તાઓને ૪૩૯
	" " મંડળની વા. સભા ૪૪૧
	" " ૧૯૪૪-૪૫ નો
	અહેવાલ ૪૪૩

વાચન વાનગી	૨૪૧	“ સાડું થયું કે— ”	
વાચનની કળા		શ્રી. કિશોરચંદ્ર પારેખ	૨૮૮
નોર્મન દ્યુસન	૪૫૭	સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિનાં વહેણ	૧૬૪
વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું જોડલિયન પુસ્તકાલય		સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસકઃ અંધપાલ ઇ. ન.	૨૪૮
શ્રી. હો. મા. કામદાર	૪૭૪	સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું	
વિજયાલક્ષ્મી(શ્રી.)પંડિતનું જ્ઞેયમાં વાચન	૪૬૦	શ્રી. હો. મા. કામદાર	૧, ૩૯, ૬૫,
વિજાપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ	૫૪૮		૧૪૨, ૧૯૩, ૨૩૩, ૨૮૧,
શ્રી. શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગની સાહિત્યસેવા			૩૩૭, ૩૮૦, ૪૩૨, ૪૮૪
શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઇ	૩૪૪	સ્વ. મો. ન. અમીન સા. ના તૈલચિત્રનો અનાવરણવિધિ (ચ. એ. સેદ માં)	૮૮
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની કલાભાવના	૧૫૫	સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીકઃ અમેરિકાનું આઝાદ	
શ્રીમંત શાન્તાદેવી મહિલા અને બાલ		પત્રકારિત્વ	
પુ. નાં મકાનનો ઉદ્ઘાટનસમારંભ	૧૫૦	શ્રી. હો. મા. કામદાર	૧૪૩
		હે ગુજરાતી કવિતારાણી (કાવ્ય)	૫૪૨

લેખકોની અનુક્રમણિકા

શ્રી. ઉમેશભાઈ મો. પટેલ		મહેરખખર પાછળ અમેરિકામાં	
આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો	૩૮૩	યું ખર્ચાય છે ?	૪૮૬
શ્રી. હર્ષિવરભાઈ ન. પટેલ		ડિક્સનરીની કથા	૪૮૯
મહાલ પુ. મંડળો માટે નવો કાર્યક્રમ	૩૪૨	પહેલો યુદ્ધખખરપત્રી	૩૪૭
શ્રી. ઇ. ન.		યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર	૪૩૭
સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસકઃ અંધપાલ	૨૪૮	વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું જોડલિયન પુસ્તકાલય	૪૩૪
શ્રી. કિશોરચંદ્ર પારેખ		સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું	૧, ૩૯, ૬૫,
“ સાડું થયું કે— ”	૨૮૮		૧૪૨, ૨૮૧, ૩૩૭, ૩૮૦,
શ્રી. હોટાલાલ મા. કામદાર			૪૩૨, ૪૮૪
આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો	૯૮૦	સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીકઃ અમેરિકાનું	
મીનના સર્વશ્રેષ્ઠ વર્તમાનપત્રોની		આઝાદ પત્રકારિત્વ	૧૪૬
વાલ	૨૨૮	૨૦૦૦ નું બાલસાહિત્ય	૧

તંત્રીરથાનેથી	શ્રી. માધવ મો. ચોધરી	
પુસ્તકપ્રયત્ન બજેટ અને	અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ	૧૪૭
પુસ્તકપસંદગી ૩૩૫	જીવન અને સાહિત્ય	૧૬૬
બજેટ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખે ૨૭૭	શ્રી. મોજદાન મં. ગઢવી	
શ્રી. દ. કે. ડેળકર	ચાર પાઠોશી (કાવ્ય)	૫૦૦
ઉત્તમ સાહિત્યના નિમોણ્ય માટે ૨૮૬	દેશહિતસ્વી દાન	૪૩૮
શ્રી. “ ધૂળધોયો ”		
ગુનેગાર મંથપાલ ૧૬૭	શ્રી. રતિલાલ ક. ત્રિવેદી	
શ્રી. ના. નં. ચોકસી	હરાપુરા પરિષદનાં સંસ્મરણો	૮૫
પુસ્તકાલયોની તપાસથી ૮૭, ૧૨૭,	શ્રી. રમણલાલ અં. બદ	
૨૬૦, ૨૬૫, ૩૬૨, ૪૭૧	પુસ્તકાલય આમંત્રણ (કાવ્ય)	૩૫૧
પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ ૨૧૫	શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ	
શ્રી. નંદલાલ પુરુષોત્તમ ત્રિવેદી	કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ ૪૬૦, ૫૩૬	
પુસ્તકાલયના કામકાજનો અંદાજ ૩૫૨	શ્રી. રવિશંકર મહારાજ	
શ્રી. પુરુષોત્તમ જી. શાહ	પુસ્તકો : ચિરંજીવ અને ક્ષણજીવી ૨૨૫	
લોકોપયોગી પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ :	શ્રી. વિજયપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા	
એના વિકાસની દૃષ્ટિએ ૧૧૨	પાઠરા તાલુકાની ઐતિહાસિક	
શ્રી. બબલભાઈ મહેતા	માહિતી ૧૧૫	
કેટલાંક જીવિતપત્રો ૨૪૨	શ્રી. શામાનઅલી ડી. ખાડીઆની	
શ્રી. મણિલાલ મં. કાશીવાળા	પુસ્તકાલય (કાવ્ય)	૫૪૩
વ. રા. પુ. મંડળના કાર્યકર્તાઓને ૪૩૬	શ્રી. હરગોવિંદ મ. ત્રિવેદી	
શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ	અમર યાદ	૧૭
શ્રેયઃસાધક અ. વર્ગની સાહિત્યસેવા ૩૪૪		

સામયિક દોહન અનુક્રમેણુકા (લેખવાર).

આજનું અમેરિકા	એક દેશસેવકનું આત્મચરિત્ર	૧૮૫
શ્રી. ગગનવિહારી લ. મહેતા ૧૮૦	ઓ તોફાનો કુંકાવ !	૩૭૮
આટલું તો જાણુને ૩૬૫	કાણુ વધે ? પ્રારબ્ધ કે પુરુષાર્થ ?	૨૭૪
આધુનિકતા અને પ્રગતિ	અન્નેન્દ્રમોક્ષ (ગાંધીજીની નજરે)	
શ્રી. ગાંધીજી ૨૧૮	શ્રી. ગાંધીજી ૩૦૧	
આંધળા વિગ્નાનનું નેતૃત્વ ૫૬૭	ગામડાંમાં નૃત્ય વિદ્યાર્થીઓને	
એક સૂચના	શ્રી. બબલભાઈ મહેતા ૧૮૬	
શ્રી. બબલભાઈ મહેતા ૪૮૨	સુજાતમંડાં ઝેંસના ઉદ્યોગની શક્યતા ૪૮૧	

જ્યાસતેલની ઉત્પત્તિ	૩૦૪	મદ્રિસાગરને તીરે તીરે	
નેપાલ	૩૦૫	શ્રી. મેઘાણી	૨૧૯
જડવાદી ધર્મ વિ. જગત્ત ધર્મ	૩૬૬	સુકિતપંથ (કાવ્ય)	
જાંબુ		શ્રી. ' ધૂળધોયો '	૧૯૨
શ્રી. વૈષ્ણ જલવજી નરભેરામ	૩૧૧	મેનિનજામીસ (ગરદનતોડ લુખાર)	
જીવનજરનું રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ	૧૭૩	શ્રી. વૈષ્ણ જલવજી નરભેરામ	૨૨૩
જેવી પ્રજા તેવું તેનું શિક્ષણ	૨૬૭	યુદ્ધમાં દિંદો વિજ્ઞાનીઓ	૩૬
ટૉનિક દવાઓ	૩૦૨	રાષ્ટ્રભાષા	૩૦૪
હંડી નિષ્કૃતતા	૫૭૧	રિક્ષા	
છાપાળવી દુનિયા	૩૭	શ્રી. ખુરશીદ	૨૬૬
દીનદાન		શ્લોકમત નખજો હોય તો-	૨૭૦
શ્રી. પ્રિયબાળા ચાહ	૩૬૩	વાનરોની ધોણણી	૩૭૨
ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ		વિશ્વખંડુત્વનો મહાન ઉપાસક:	
શ્રી. મો. ક. ગાંધી	૩૦૨	૨૫. રામાં રાહાં	૩૩
પહાડી પ્રદેશની લગ્નપ્રથાઓ	૪૭૯	શિક્ષણની પુનર્રચના અને શિક્ષકોનો પ્રશ્ન	
પાછલી કંભરે વિવાહ		શ્રી. હંસા મહેતા	૧૭૫
શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૩૩૯	સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ	
પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો	૨૭૨	ગાંધીજી	૨૧૭
પ્રેમનું સોતું		સાગરનાં પાણી	
શ્રી. વિનાદ કાઠારી	૩૧૦	શ્રી. શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી	૫૬૨
પ્રોઢાનું શીર્ષાશિક્ષણ		સાચો મોહન (કાવ્ય)	
શ્રી. જુગતરામ દવે	૫૫૭	શ્રી. ચિમનલાલ પ્રા. ભટ્ટ	૪૩૭
બાપાઓ (૫૯) નો જાણકાર	૨૨૮	સાહિત્યકારના હાથ બાધા નહિ.	
બિશુકનો પ્રતિનિધિ	૩૭૭	શ્રી. કનૈયાલાલ સુનશી	૫૬૫
બોતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ		સાહિત્યના સર્જકોને	૨૬૯
શ્રી. બાલભાઈ મહેતા	૩૦૮	સુધડતાની ખામી	
ભૂતપૂર્વ		શ્રી. શંકરભાઈ સો. પટેલ	૧૮૧
શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરૂવાળા	૪૭૨	સોવિયેટ રશિયાનાં બાળકો	
ભારતીય સંસ્કૃતિનું પ્રતીક: કમળ		શ્રી. મો. રા. કૃ.	૩૧
ડૉ. સાકરલાલ શુ. પાણિક	૧૭૪	હાયકમાલ	
બોળા લોકોને ધૂતતી સૌંદર્યવર્ધક		શ્રી. કાકા કાલેલકર	૪૭૬
દવાઓનું ધર્તીંગ	૨૨૯	હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા	
મક્ત માગવાનું કંઈ કારણ ?	૨૭૬	ડૉ. જડાચાર્ય	૩૭૬

સામયિક દોહન : લેખકવાર

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી “ સાહિકારના હાથ બાંધે નહિ. ” ૫૬૫	શ્રી. જુગતરામ દવે પ્રૌદોત્તું શીઘ્ર શિક્ષણ ૫૫૭ મેનિનભણ્ડીસ (ગરદનવોડ જુખાર) ૨૨૩
શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મશરવાળા પાછલી ઉંમરે વિવાહ ૩૬૯ જૂનપૂજન ૪૭૨	શ્રી. અવેરચંદ કા. મેઘાણી મહીસાગરને તીરે તીરે ૨૧૯
શ્રી. કાગેલકર (દ. બા.) હાથરમાલ ૪૭૬	શ્રી. ‘ધૂળધોયો’ મુક્તિપંથ (કાવ્ય) ૧૬૨
શ્રી. ખુરશીદ રિક્ષા ૨૬૬	શ્રી. પ્રિયયાળા શાહ દીન દાન ૩૬૩
શ્રી. ગગનવિહારી લ. મહેતા - આજનું અમેરિકા ૧૮૦	શ્રી. અખલભાઈ મહેતા ગામડાંમાં, જતા વિદ્યાર્થીઓને ૧૮૯ ખીતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ ૩૦૮
ગાંધીજી (શ્રી.) આધુનિકતા અને પ્રગતિ ૨૧૮ ગન્ધેન્દ્રગોક્ષ ૩૦૧ ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ ૩૦૨ સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ ૨૧૭	શ્રી. ડૉ. બદાચાર્ય હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા ૩૭૬ શ્રી. વિનોદ કેહારી પ્રેમનું સોનું ૩૧૦
શ્રી. ગો. રા. ફ. સોવિયેટ રશિયાનાં આજકાલ ૩૧	શ્રી. શંકરભાઈ સો. પટેલ સુખગતાની ખામી ૧૮૧
શ્રી. ચિમનલાલ પ્રા. બટ સાચો મોહન (કાવ્ય) ૪૭૩	શ્રી. શિવપ્રસાદ કુ. ત્રિવેદી સાગરનાં પાણી ૫૬૨
શ્રી. જાદવજી નરભેરામ ગાંધી ૩૧૧	શ્રી. ડૉ. સાકરલાલ વૃ. યાજ્ઞિક ભારતીય સંસ્કૃતિનું અતીક : કમળ ૧૭૪ શ્રી. હંસા મહેતા શિક્ષણની પુનર્રચના અને શિક્ષકોનો પ્રશ્ન ૧૭૫

ગુજરાતી સાહિત્યનું ચિંરંજીવ મહાસર્જન

પચાસ પચાસ વર્ષો વીત્યા છતાં જે અમર ગ્રંથ આજે પણ એના રસપિંધાસુઓને
નિત્ય નૂતન કાવ્યાનંદની રસદહાણુ અર્પે છે,

રાજવી કવિ કલાપી વિરચિત

કલાપીનો કેકારવ

ઘણાં વર્ષોના ગાળે પ્રસિદ્ધ થાય છે: નૂતન સજ્જત સાથે નવી આવૃત્તિ

* સાક્ષરશ્રી. રમણુદાસ વ. દેસાઈની વિવેચનભરી નૂતન દ્રષ્ટિ દાખવતું
વિસ્તૃત મૂલ્યાંકન.

* ગુજરાતના ચિત્રગુરુ શ્રી. રવિશંકર રાવળચિત્રિત ભરત અને મૃગતું ભાવવાહી
ત્રિરંગી ચિત્ર.

* શ્રી કલાપીના મુખ્ય ચિત્રકાર કુમારશ્રી મંગલસિંહજીએ ખાસ તૈયાર કરેલું
શ્રી કલાપીની ભાવવાહી તસ્વીરયુક્ત ઠવર જેકેટ.

* શ્રી કલાપીની બિન્ન બિન્ન અવસ્થાઓની ત્રણ તસ્વીરો.

* શ્રી કલાપીના પરમમહત્ત્વ સ્વ. શ્રી: સાગરે તૈયાર કરેલ આ મહાગ્રંથના મુખ્ય
આમુખ, શબ્દોના અર્થ તેમ જ ટિપ્પણો.

* ઉપરાંત શ્રી કલાપીનો પરિચય કરાવતા એમના સમકાલીન સાક્ષરોની જે
મહાન નરને અંજલિ અર્પતાં ભાષણો અને લેખો.

આ બધી શ્રી. કલાપી અને એમનાં ઠવરને લગતા પરિચય માટેની સંપૂર્ણ સામગ્રી
સહિત લગભગ ૮૦૦ પૃષ્ઠનો મહાગ્રંથ ઠાગળની મોંઘારતમાં છપાયા છતાં

મૂલ્ય માત્ર રૂપિયા સાત

ટપાલ વી. પી. ખર્ચ જુદું.

તમારી પ્રત મેળવી લેવા આજે જ લખો :—

પુસ્તકાલય સહાયક સ. મંડળ લિ

પા. ભા. ૧૦, — વડોદરા

સ્તક ૨૦ મું

જાન્યુઆરી-૧૯૪૫

અંક ૧ લો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

પુરોપિયન સાહિત્યની માર્ગદર્શિકા—યુરોપના દેશોના સમકક્ષીન સાહિત્યની વિવિધ માહિતીભરી નોંધ ટૂંક વખતમાં અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. આ ગ્રંથમાં ત્રીસ દેશોના આધુનિક તથા તેમની પહેલાના લેખકોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે. અને જુદી જુદી યુરોપિયન ભાષા તથા સાહિત્યના બેસો જેટલા પ્રમાણભૂત લેખકોના લેખો તેમાં આવશે. લોકોની રીતભાતની માર્ગદર્શિકા બનવા ઉપરાંત, તેના અભ્યાસથી અમેરિકનોને યુરોપના દેશોના યુદ્ધોત્તર પ્રશ્નો સંબંધી વધારે સ્પષ્ટ માહિતી મળશે.

★ તારાની યાદી—જે યાદી તૈયાર કરતાં તેર વર્ષો લાગ્યાં તે હમણાં જ પ્રગટ થઈ છે. તેમાં દુનિયાના નિરીક્ષકોએ ખૂબ મહેનત લઈને તૈયાર કરેલ તારા-નક્ષત્રોની યાદી છે. આ પુસ્તકમાં ૧૩૦૦ પાનાં છે અને તેમાં ૩૩,૦૦૦ તારાનાં સ્થાન તથા ગતિનું વર્ણન છે. આ યાદીમાં આપવામાં આવેલ તારા (નરી આંખે તેો આપણે ૧૦,૦૦૦ થી પણ ઓછી સંખ્યા જેમ શકોએ છીએ.) ની સંખ્યાનું પ્રમાણ ન વર્ણવી શકાય તેવા કરોડોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં અતિ અલ્પ છે. આ ગ્રંથ ખગોળવેત્તાઓને અમૂલ્ય નીવડશે.

★ હિંદનો ઇતિહાસ—હિંદી ઇતિહાસ કોંગ્રેસ તરફથી હિંદનો વૈદિક સમયથી ૧૯૧૯ સુધીનો ઇતિહાસ બાર મોટા ગ્રંથોમાં તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આ ગ્રંથનું પ્રકાશન ૧૯૪૬ ની અઘવચમાં થશે.

★ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ (અમેરિકા) માહિતી ખાતા તરફથી હિંદમાં મુખ્ય ખાતે માહિતી પુસ્તકાલય ખુલ્લું ચૂકવામાં આવ્યું છે. હિંદ ખાતે આ પુસ્તકાલય પહેલવહેલું છે. ૧૯૪૨ થી યુનાઇટેડ સ્ટેટસની સરકારે મેક્સિકો, નિકારાગુઆ, ન્યુઝીલેન્ડ, દક્ષિણ આફ્રિકા તથા સ્પેનમાં પુસ્તકાલયો ખોલ્યાં છે.

★ હિંદી પણ સાહિત્યના પિતા તરીકે એક નવા હક્કદાર શોધવાનું માન શ્રી. પી. ડબલ્યુ. જર્ધરેશેને ફાળે ગયું છે; આદમા તથા નવમા સેકાના જૈન કવિ ચતુર્મુખ સ્વયંભૂના ફાળે તે માન ગયું છે. તેણે ૫૦,૦૦૦ પદ્યોનાં, રામ તથા કૃષ્ણ ઉપર, બે મહાકાવ્યો લખ્યાં છે.

★ ઇ. સ. ૧૮૦૦ થી ૧૯૩૭ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં મરાઠી પુસ્તકોની યાદી, ' મરાઠી-ગ્રંથ સર્વિ' ના નામથી બહાર પડેલ છે. આ ગ્રંથ દળદાર છે. તેના પહેલા ભાગના ૧૦૭૨ પાનામાં ૧૮૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો સંબંધી અગત્યની માહિતી આપવામાં આવી છે. બીજા

ભાગનાં ૩૭૬ પાનાંમાં અંશસ્તી તથા અંશેની સૂચિ છે. સંપ્રાદક પૂનાના શ્રી. ઇંકર ગણેશ દાતે પ્રસ્તાવનામાં આ પુસ્તકની શરૂઆત, પ્રગતિ, પ્રકાશનની મુશ્કેલી તથા મરાઠી સમીક્ષના પ્રચારમાં આવી પડનાં વિદ્વા સંજ્ઞાથી હરીશ્વર આપે છે.

આઠ વર્ષ સુધી એકલા હાથે મૂંઝે મોટે આ કાર્ય સધું છે તેની આપણને બહુ થતાં સંપ્રાદક પ્રત્યેનું આપણું માન વધી જાય છે. શ્રી. દાતેએ દરેક મરાઠી પુસ્તકાલયની મુલાકાત લીધી હતી.

પરંતુ શ્રી. દાતે આ ક્ષેત્રમાં અગ્રણી નથી. છેક ઇ. સ. ૧૮૬૪ માં સ્વ. જર્જિસ રાનડેએ આવા પ્રકારના બે ક્ષેત્રો પ્રગટ કર્યા હતા. તે સમયે તો સાહિત્યનો વિકાસ મર્યાદિત હતો. ૧૯૧૯ માં શ્રી. વાણ. આર. દાતે તથા દેશમુખે 'મહારાષ્ટ્રીય વાક્યમય સૂચિ' તૈયાર કરવામાં વધારે પદ્ધતિસરનો ચત્ત કર્યો હતો. એટલે આ ત્રીજો અને સંપૂર્ણ ચત્ત છે.

હવે પછી અંશસૂચિ તૈયાર કરનારનું કાર્ય વધારે સુગમ થશે. આ અંશની કિંમત રૂ. ૬૦ છે.

★ મુશ્કેલ સરકારની પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજના હેઠળ સ્થાપવામાં આવેલ ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સંપૂર્ણ યાદી તાજેતરમાં બહાર પડેલ છે. તેમાં જણાવ્યા મુજબ ૩૧ મી માર્ચે આ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૧૫૩૫ ની હતી.

કાનડા પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૬૬૫, મરાઠીની સંખ્યા ૬૧૮, ગુજરાતીની ૨૩૬, ઉર્દૂની ૨૬ અને એક ભાષા કરતાં વધારે ભાષાવાળાની સંખ્યા ૧૫ ની છે.

★ પંડિત જવાહરલાલ નેદરૂની આત્મકથા તેમના કારાવાસ દરમિયાન લખવામાં આવી હતી. અત્યારના કારાવાસનો ઉપયોગ તેઓ તે પુસ્તકમાં છેલ્લામાં છેલ્લા રાજકીય બનાવોની નોંધ લખવામાં કરી રહ્યાનું સંભવાય છે. ચોડાં વર્ષો પહેલાં ત્યારે આત્મકથા પ્રસિદ્ધ થઈ ત્યારે ઇન્ટન, અમેરિકા અને બીજા દેશોમાં તે ખૂબ વખણાઈ હતી. આ પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિ યુદ્ધ દરમિયાન હિંદી રાજકારણનો લોહોને વધારે સારો ખ્યાલ આપશે.

★ યુદ્ધસંચાલનો બારે બેઠાં માથે હોવા છતાં ઇંગ્લંડના વડા પ્રધાન મિ. ચર્ચિલે પોતે હાલો સંભાળ્યો ત્યારથી રમરણે લખી રહ્યા છે. વડા પ્રધાને તેના કેટલાક મિત્રોને વાત કરી છે કે 'યુદ્ધ પૂરું થયા પછી નિવૃત્ત થઈને હું સાહિત્યની પ્રવૃત્તિમાં પડવાનો છું', પરંતુ સંભવ એવો છે કે તેઓ તો રાજકારણમાં જ ચાલુ રહેશે.

★ તુર્કેસ્તાનમાં તાજેતરમાં પ્રગટ થયેલ પુસ્તકો બેનાં તેમાં તબુ વગર દેખાય છે. તે યુદ્ધ પછી તુર્કેસ્તાનનું મહત્ત્વ બેનાં બીજા દેશોને પણ ઉપયોગી થઈ પડશે. ૧૯૩૯ થી ૧૯૪૨ સુધી ધર્મવિષયક ફક્ત ૧૦૪ તથા લક્ષ્મીકળા સંજ્ઞાથી ફક્ત ૧૭૫ પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ ધનિદાસ-ભૂગોળ વિષે ૬૬૭ તથા સાહિત્યવિષયક ૧,૩૧૬ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં હતાં. મોટામાં મોટા ગ્રંથકો તો સમાજવિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોનાં હતાં. ચાર વર્ષ દરમિયાન તે સંખ્યા ૧,૮૪૫ ની હતી.

★ એડિસ અગાથામાંથી ઇટાલિયનોને હાંકી કાઢ્યા પછી ઇથિઓપિયન લોકોને એક સામ એ થયો કે સુસોલિનીના વસાહતીઓ એડીસ અગાથામાં છાપવાની પુષ્કળ સામગ્રી લાવ્યા હતા, તે ત્યાં પડી રહી હતી. હવે તેના ઉપયોગ થાય છે. તેના વડે અમેરિકી ભાષામાં 'એડિસએમાન' સરકારી ગેઝેટ 'નાગરિક ગેઝેટ' અને બીજાં પત્રો કાઢવામાં આવે છે. મી. હોય સિમ્પ્સનના તંત્રીપદે હેઠળ અંગ્રેજી ભાષાનું પણ 'ઇથિઓપિયન હેરલ્ડ' પણ કાઢવામાં આવે છે.

—છાટાસાલ માનસિંગ કામદાર

૨૦૦૦નું બાલસાહિત્ય

મિથ લાઇયા,

શરૂઆતમાં તો મને લાગતું હતું કે કદાચ આ પત્ર બહુ જ ટૂંકો તથા પુનર્મુદ્રણોની યાદી પૂરતો જ લખવો પડશે. આસો મહિના સુધી મને લાગતું હતું કે પ્રકાશકો - મોટાં પુસ્તકોનાં પ્રકાશન આંદો બાલસાહિત્યને તો આ વર્ષે જરૂર વીસરી ગયા હાશે છે. પરંતુ ન્યૂયોર્ક મેં તેમને દર વર્ષની માફક ચિનતિ મોકલી અને થોડાંજ પુસ્તકો આવવા લાગ્યાં ત્યારે મારી માન્યતા ભ્રમમૂલક હોવાનું મને જણાયું. નવાં પ્રકાશનો તથા પુનર્મુદ્રણોની માંગ-બેતાં આપણે ત્યાં હજી બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકોની ખાવા જોડલી ભૂખ જણાય જ છે.

બાલજીવન કાર્યાલયની કિશોર સાહિત્યમાળાની પહેલી શ્રેણીનું છેલ્લું પુસ્તક 'મધ્ય ભારત' પ્રગટ થયું છે. તે પુસ્તકમાં 'અજન્તા' 'કૈલાસ' 'વૈદ્યનાં શુદ્ધામંદિરો' 'કાંતો' 'ઝંકારેશ્વર,' 'અંબરનાથ,' 'દેવગિરિની દંતકથાઓ' તથા 'પંડરપુર' વિશે સચિત્ર ચિત્રો આપવામાં આવી છે. આ સ્થળોની મુલાકાત લેવા છત્તી ધરાધિનારાઓને આ પુસ્તક 'ભોમિયા'ની ગરજ સારે તેવું છે.

આ શ્રેણી પૂરી થતાં જ શ્રી. રમણલાલ શાહે બાલજીવન હાસ્યવિનોદ પુસ્તકમાળા શરૂ કરી છે. તે માળાનાં પહેલાં બે પુસ્તકો તરીકે 'હાસ્ય-ગંગા'ના બે ભાગો બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. મનુષ્યજીવનમાં હાસ્યરસનું સ્થાન ઓછું અગત્યનું નથી. આ બંને ભાગોમાં હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા સંખ્યાબંધ દુયકાઓ આપેલા છે. જે દરેક વાચકને ગમી જાય તેવા છે.

શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ દ્વારા સંચાલિત અશોક બાલ પુસ્તક માળાનાં, નવમા વર્ષનાં પ્રકાશનો ગયા વર્ષમાં પૂરાં પ્રગટ થઈ શક્યાં નહોતાં તે ચાલુ વર્ષે પ્રગટ થયાં છે. નવમા વર્ષના ૫-૬ પુસ્તક તરીકે 'ચોપગાંની ચતુરાઈ ખંડ ૪ થો' પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. આ ખંડમાં જીંટ, લામા, વિકુતા, આદ્યાદા, છરાદ વગેરે પ્રાણીઓ સંબંધી ઉપયોગી માહિતી આપી છે. જીંટના મોઢે જ તેની આત્મકથા કહેવાતી છે અને તે ચોપગીનો મોઢો ભાગ રોકે છે. તેને 'જીંટ-સર્વસ્વ' કહી શકાય તેટલી માહિતી તેમાં ભરી છે. સાતમું પુસ્તક હર્ષદ પટેલનું 'ભોધો' છે. તેમાં આપેલી વાતો એક યા બીજી રશ્મિ અગાઉ આપણી સમક્ષ આવી ગયેલ છે. આઠ-નવ પુસ્તક તરીકે 'આંદામામ'ની દ્વિતીય આવૃત્તિ આપવામાં આવી છે. આ પુસ્તક બીજી સરેશ દ્વારા પહેલી વખત પ્રગટ થયું ત્યારે તે વિશે લખાઈ ચૂક્યું છે. દશમા પુસ્તક તરીકે 'કોણ, કેમ અને શું? ખંડ ૩ નો' પ્રગટ થયો છે. આપણી સામાન્ય જનતાને અવારનવાર જે માહિતીની જરૂર પડે છે તે આ પુસ્તકમાંથી મળી આવશે. 'નવી નવાઈઓ ખંડ ૩ માં પણ' આવમની અન્યબીઓ, કહી શકાય તેવી વાતોને સરળ ભાષામાં સમજાવવામાં આવી છે. બેઠ પુસ્તક 'શામળમંદ'માં તેમનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર તથા હાપ્પા અને સમસ્થા આપવામાં આવેલ છે. અત્યારે અલ્પતન કહેવાતી વાચનમાળાઓમાં આ સમસ્યાઓ ભાગ્યે જ દેખાય છે. અગાઉની જૂની વાચન-માળામાં શામળમંદના છપ્પા તથા સમસ્થા ઠેર ઠેર બેઠામાં આવતા હતા. આ માળાના નવમા વર્ષમાં પ્રકાશન ચાલુ રાખવાની છે તે આનંદનો વિષય છે.

બાલવિનોદમાળાના બે સેટમાં એકી પુસ્તકો પ્રગટ કરી શ્રી. પટેલે ત્રીજા સેટના પ્રકાશનનું કામ માથે લીધું છે. અને તેનાં પાંચ પુસ્તકો બહાર પડી ગયાં છે. ' મંજરી ' એક પરીકથા છે અને તેમાં તેનો બાપ દિસારામ મંજરીને શાંધી કાઢવા કેટલાં સાહસ ખેડે છે તેનો ચિતાર છે. ' અક્ષાદીન ' ની વાત ખૂબ જાણીતી છે. નાનપણમાં આત્મેષ્યકે ગુજરાતી ' અરબિયન નાઇટ્સ ' વાંચેલ ત્યારે એવડું મોટું પુસ્તક ન ખરીદી શકે તેવા માટે તે પુસ્તકની વાતો જુદી જુદી છપાવવાની જરૂર તેને જણાઇ હતી. પરંતુ અભાર મુધી ' અલિબાબા ' અને ' અક્ષાદીન ' સિવાય બીજી વાતો છપાઇ હોય તેવો ખ્યાલ નથી. ' સુદામો ' માં પ્રેમાનંદના આખ્યાનમાંથી ઠેકઠેકણે ઉતારા કરી વાતને રસદાયક બનાવી છે. વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ ધોરણમાં જઈને ' સુદામા આખ્યાન ' શીખે ત્યાર પહેલાં જ તેને થોડો પ્રજ્ઞે પરિચય થઇ જાય તે ઇચ્છનીય છે. ' વડોદરા ' માં શ્રી. પટેલે વડોદરાનાં જોવા જેવાં સ્થળોનું વર્ણન આપેલ છે, અને વડોદરા પહેલી વખત જનારને તે પુસ્તક બોમિયા જેવું થઇ પડે તેમ છે. ' હીરામણ ' એ પોપટ બનેલા રાજકુમારની વાત છે. આ રીતે માત્ર ૭ જ પુસ્તકોમાં સારી વિવિધતા જળવાઇ રહી છે. બાકીનાં પુસ્તકો સત્વર બહાર પડવાનાં છે.

શ્રી. નાગરદાસ પટેલે અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલ અક્ષરમાળાની શૈલી પર ' શબ્દમાળા ' પ્રગટ કરી છે. જાળ્યે અક્ષરોના શબ્દોથી માંડીને નાનાં નાનાં વાક્યો તેમાં આપેલાં છે. સમગ્ર શબ્દે શબ્દે ચિત્ર હોવાથી તેમાં લગભગ બસો જેટલાં ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

બાલ રૂપરંગમાં, તથા આકર્ષક ગેઠવણીમાં કાઢી અંગ્રેજી પ્રકાશનનું પુસ્તક લાગે તેવું પુસ્તક ' પ્રન્ડિયન ફેરી ટેઇલ્સ ' (અંગ્રેજીમાં) શ્રી. નાગરદાસ પટેલે તૈયાર કરીને રાજકોટના કિતાબખર પાસે પ્રગટ કરાવ્યું છે. ચિત્રકાર જગમેહનદાસ મિસ્ત્રીનાં ચિત્રોથી આ પુસ્તક અક્ષત્કૃત કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની અંદર દસ વાતો આપવામાં આવી હોઇને તેમાંની એકે એક અંગ્રેજી વાચકોને પસંદ પડશે.

બાલવિનોદ કાર્યાલયનાં આ ત્રીજા પ્રકાશનો ઉપરાંત પુનર્મુદ્રણની સંખ્યા ૮૭ જેટલી થવા જાય છે. કેટલાંક પુસ્તકો આઠમી નવમી આવૃત્તિએ પહોંચ્યાં છે તે જ તેની મોકપ્રિયતા-બાલપ્રિયતા-ની નિશાની છે.

શ્રી. રમણલાલ શાહ રચિત ' તુલસીદાસ ' સયાળ બાલજ્ઞાનમાળામાં પ્રગટ થયું છે, માત્ર ૭ આનાની કીમતે મળતા આ સચિત જીવનચરિત્રને દરેક વાચકે વસાવવા જેવું છે.

શ્રી ભારતીય સાહિત્ય રામે જાણીતા લેખકો નિરંજન વર્મા તથા જયમલ પરમાર પાસે તૈયાર કરાવીને કિશોરોને રસ પડે તેવી પક્ષીપરિચયમાળાનાં ૭ પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. દરેક પક્ષી સંબંધી પ્રચલિત લોકકથા વાચકને આપે છે, અને તેના દ્વારા આનંદમાં ને આનંદમાં પક્ષીનાં વિશિષ્ટ લક્ષણોનું જ્ઞાન કરાવવામાં આવે છે. આ યોજનામાં લેખકો સફળ થયા છે, તે વિષે બે મત નથી. પુસ્તકોનાં નામ તથા બાલરૂપરંગ પણ પુસ્તકોને અનુરૂપ છે. એક જ પુસ્તકના નામ વિષે પાછળથી વિચાર ફરે હોય કે ગમે તેમ પણ પૂઠા પર ' વગડામાં વસનારા ' તથા અંદર ' વગડાનાં વાસી ' છાપેલ છે. બીજી એક શરતચૂક લેખકોની એ થઇ કે, રેલ્વેના પાટા સાથે ચાલ્યા આવતા થાંભલાઓ ટેલિફોનના નહિ પણ તોરણો હોય છે. કને દરેક પુસ્તકમાં કયો કયા પક્ષીનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તે

જોઈએ. ‘આંગણનાં શંભુગાર’માં ‘અકલી કાચર તથા પારેવા’ ‘હોડતાં ભંગી’માં કાગડો, ગીધ તથા ‘સમળી’, ‘વગડામાં વસનારાં’માં હોસો, લેલાં તથા લકડડખોદ, ‘રૂપરૂપના અંધાર’માં મોર પોપટ તથા કલકલિયો, ‘કંઠે સોહામણી’માં કોયલ, બૈયેયો, તથા કાળિયો કોશી તથા ‘ત્રેમી પંખીડા’માં હંસ સારસ તથા કુંજનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. માત્ર બાળકોને માહિતગાર કરવા જ નહિ પરંતુ પોતે પણ માહિતગાર થવા માટે માંગ્યો આ સેટ વસાવી લેવા જોઈએ છે.

હવે પ્રકાશન પ્રકાશનો લઈએ. કિશોર ચરિત્રમાળાનાં ત્રણ ગુચ્છ ચરોતર કેળવણી મંડળે બહાર પાડેલા છે. તે ખૂબ કિશોરપ્રિય થઈ પડ્યાં છે. ચાલુ વિશ્વયુદ્ધને અંગે તે કામ ખોરબે પડતાં તે જ માળાનાં શ્રેષ્ઠ શ્રી. રસૂલભાઈ વહોરા પાસે લખાવીને ‘ભારતના સંતો’ વડોદરાના પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળે બહાર પાડેલ છે. આ પુસ્તકમાં ‘ભક્ત નરસિંહ’, ‘તુકારામ’, ‘રામદાસ સ્વામી’, ‘સંત તુલસીદાસ’, ‘ચૈતન્ય મહાપ્રભુ’ તથા ‘સ્વામી વિવેકાનંદજી’ એમ છ ચરિત્રો કિશોરોને ગમી જાય તેવી શૈલીમાં આપેલાં છે. શ્રી. રસૂલભાઈની કથમે કિશોરોને ઉપયોગી બીજા ચરિત્રો પણ સત્વર બહાર પડે તેમ આપણે ઇચ્છીએ.

બીરબલ સંબંધી બે પુસ્તકો તાજેતરમાં બહાર પડ્યાં છે. વર્ષો પહેલાં સુબંધી સુવિચાર દર્શક મંડળીએ ‘બાદશાહ અને બીરબલ’ છ ભાગોમાં બહાર પાડેલ હતું. ત્યારબાદ ‘ગુજરાતી’ પત્રના માજી મેનેજર સ્વ. પેસ્ટનજી જમશેદજી સક્ષાએ ડા. ૨-૮-૦૦ની કિંમતે સાડાત્રણસો પાનામાં ‘અકબર-બીરબલ’નો વિનોદી વાર્તાસંગ્રહ ૧૯૨૭ માં બહાર પાડેલ હતો. હેતુકા પુસ્તકમાં બીરબલની વિનોદી વાર્તાઓ ઉપરાંત હિંદના બીજા રાજાઓના હાજર-જવાબી કીવાનો-તેનાલીરામ, રમણ, આપાજી, કેમાટી વગેરેની વાતોનો પણ સંગ્રહ કરાયો હતો. ઘણે ભાગે આ પુસ્તક અસારે અપ્રાપ્ય છે. શ્રી. એન. એમ. હકકરની કં. તરફથી ‘બીરબલની ચિત્રમય બાળવાતો’નું પુસ્તક ‘પ્રકાશન રાવલ’ પાસે તૈયાર કરાવીને બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. મોટા અક્ષરો, ચિત્રો તથા જડું પૂઠું આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા છે. ૧૬૮ પાનાંની અંદર-બીરબલની ૬૫ વાતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૩ છે. સર્વ સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલયનો આવી વાતોનો સંગ્રહ ‘બીરબલ અને બીજા’ના નામથી સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે, એમ. એ. પાસે તૈયાર થઈને બહાર પડ્યો છે. ૨૫૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠમાં ‘બીરબલ સંબંધી ૩૮ વાતોનો સંગ્રહ કરાયો છે. પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦-અને વિવિધ અંચમાળાના ગ્રાહકોને તો તે માત્ર અગિયાર આનામાં જ મળી શકે છે. ‘અકબર બીરબલ’ના પુસ્તકની માફક જોજકાલિદાસ કે વીરવિક્રમની વાતો પણ સસ્તી કિંમતે પ્રગટ થવાની જરૂર છે.

મેસર્સ એન. એમ. હકકર સાહિત્યનાં બીજાં ક્ષેત્રોની માફક બાલસાહિત્યમાં પણ ચાલુ વર્ષે પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ‘બીરબલની ચિત્રમય વાતો’ ઉપરાંત, શ્રી. રમણલાલ સોનીનાં ‘પટેલ-પટલાણી અને બીજી વાર્તા’ તથા ‘જહુધ ચણી અને બીજી વાતો’ પણ પ્રગટ કર્યાં છે. પહેલા પુસ્તકમાં વીસ બાળવાતો આપેલી છે. તેમાંની કેટલીક પહેલી જ વાર અંશરૂપ થઈ લાગે છે. બીજા પુસ્તકમાં પણ તે જ પ્રમાણે આપેલ છે. પુસ્તકની પહેલી

વાત ઉપરથી પુસ્તકને નામ અપાયેલ છે. બન્ને પુસ્તકોમાં અનુક્રમણિકાની ખાટ સામે છે. બન્ને પુસ્તકો મોટા અક્ષરોમાં છાપેલાં છે તથા સચિત્ર બતાવવામાં આવ્યા છે.

અમદાવાદના નવચેતન સાહિત્ય મંદિરે ' ભરત મંચાવણિ ' શરુ કરીને તેના પહેલા પુસ્તક તરીકે ' ચોખવટથી વાત કરો ' પ્રગટ કર્યું છે. અગાઉ પ્રસિદ્ધ યુદ્ધ મણેશ આ પુસ્તકમાં સુધારા વધારા કરી, બીજો બામ બહાર પાડ્યો છે. ' બાલજગત 'માં આ વાત છપાતી ત્યારે બાળકો તેને હોંસે હોંસે વાંચતા હતા. પરંતુ તે હોંસ ૧૪૦ પાનાનાં અઢી રૂપિયા આપી પુસ્તક અરીદવા પૂરતી ચાલુ રહેશે કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે, અત્યારે કામળ તથા છાપકામની મોંઘવારી છે તેની કાંઈથી ના કહી શકાય તેમ નથી, છતાં પણ આ કીમત તો અતિશય આકરી લાગે તેવી છે.

બીજીમાં રાસલેખક શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહે ' બાલવીણા ' નામક બાલકાવ્ય સંગ્રહ બહાર પાડ્યો છે. તેમાં ' બાલવીણા ' તથા બાળકોને સહેલાઈથી યાદ રહી જાય તેવાં બીજાં ત્રીસ કાવ્યો છે. આ પુસ્તકની કિંમત મોટે પણ દરિયાદ કરવી પડે તેમ છે. બીજીસ પાનાની કિંમતના ગાર આના બહુ વધારે પડતા લાગે છે.

આ ઉપરાંત ન મણેશ પ્રકાશનોના પણ ઉલ્લેખ કરી લઉં. શ્રી. આર. આર. શેઠે સ્વ. ગિજુભાઈનું ચરિત્ર ' મૂછાળી મા 'ના નામથી બહાર પાડેલ છે તથા શ્રી. નાનાભાઈ પાસે ' રામચંદ્ર ' લખાવીને બહાર પાડેલ છે. મુંબઈના પરિમલ પ્રકાશન મંદિર તરફથી શ્રી. હરિલાલ પંડ્યાનો બાલકાવ્યોના સંગ્રહ ' સુરજમુખી ' યુગાંતર કાર્યાલય તરફથી ' બાલ-રંજના ' ગુજરાત બાલવિકાસ સંસ્થા તરફથી સ્વ. ગિજુભાઈ ફતેહ ' આફ્રિકાની સફર ' વગેરે બહાર પડેલ છે. આ ઉપરાંત આમાં ન નિર્દેશ કરાયેલ પણ કેટલાંક પુસ્તકો બહાર પડ્યાં હોય તેમ પણ બને.

છેવટે જે જે લેખકો તથા પ્રકાશકોએ પોતાનાં પ્રકાશનો ' જોડકી માનું ' આ કાર્ય સરળ બનાવ્યું છે તેમનો આભાર માનું છું તથા બિવિધમાં તેમના તરફથી તેવા જ સહકારની આશા રાખું છું.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

પરિશિષ્ટ

બાલજીવન હાસ્યવિનોદ પુસ્તકમાળા

૧ હાસ્યગંગા ખંડ ૧ લો	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦
૨ હાસ્યગંગા ખંડ ૨ જે	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦

બાલજીવન કિશોર સાહિત્ય માળા

૧ બલ્ય ભારત	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૧૦-૦
-------------	--------------------	--------

બાલવિનોદ કાર્યાલય, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ ૨

અશોક બાલ પુસ્તક માળાના પુસ્તકો

૧ ચોખવાંની ડુનિયા	(નામંદાસ પટેલ તથા રમણલાલ શાહ)	૦-૮-૦
૨ કોણ કેમ અને શું ?	(પુરુષોત્તમદાસ હ. પટેલ)	૦-૪-૦
૩ નવી નવાઇએ ખંડ ૩	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૮-૦

૪ બોધો	(હર્ષદ પટેલ)	૦-૪-૦
૫ ચાંદા મામા	(નાગરદાસ પટેલ)	૦-૮-૦
૬ શામળબદે		૦-૪-૦

બાલવિનોદ માળનાં પુસ્તકો દરેકની કિંમત ૦-૪-૦

લેખક : નાગરદાસ ધ. પટેલ

(૧) મંજરી, (૨) અલાદીન, (૩) સુદામો, (૪) વડોદરા, (૫) હીરામણ.

૧ શબ્દમાળા	(નાગરદાસ ધ. પટેલ)	૦-૬-૦
------------	---------------------	-------

મેસર્સ એન. એમ. ઠક્કરની કં. તરફથી મળેલાં

૧ ખીરબત્તી ચિત્રમય બાલવાતો	(પ્રકાશમ રાવળ)	૩-૦-૦
૨ પટેલ પટ્ટણી અને ખીજ વાતો	(રમણલાલ સોની)	૩-૦-૦
૩ બદુધ ચક્રી અને ખીજ વાતો	(રમણલાલ સોની)	૩-૦-૦

શ્રી ભારતી સાહિત્યસંઘની પક્ષી-પરિચય ગ્રંથાવલિ

૭ પુસ્તિકાના સેટના રૂ. ૪-૦-૦ છુટક કિંમત ૦-૧૦-૦

લેખકો : નિરંજન વર્મા તથા જયમલ પરમાર.

૧ આંગણનાં શબ્દગાર	૪ રૂપરૂપનાં અંબાર	
૨ હિડતો ભંગી	૫ કંઠે સોહામણી	
૩ વગડામાં વસનારાં	૬ પ્રેમી પંખીડાં	

આર. આર. શેઠની કંપની સુખધર

૧ મૂળાળી મા	(ગિરીશ ભટ્ટ)	૦-૧૨-૦
૨ રામચંદ્ર	(નાનાભાઈ)	૨-૮-૦

પ્રકાશ પ્રકાશનો

૧ ભારતના સતો	(રમણભાઈ ન. વડોરા)	૧-૮-૬
૨ તુલસીદાસ	(રમણલાલ ના. શાહ)	૦-૬-૦
૩ ઇન્ડિયન ફેરી ટેમ્પલ (અંગ્રેજી)	(નાગરદાસ પટેલ)	૫-૦-૦
૪ ગિરબલ અને ખીજ	(જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે)	૧-૮-૦
૫ ચોખવટથી વાત કરજો	(દિનેશ ઠાકોર)	૨-૮-૦
૬ બાલવીણ	(મૂળજીભાઈ પી. શાહ)	૦-૧૨-૦

પુનર્સુદ્રણો

૧ બાળકોનું રામાયણ	રમણલાલ ના. શાહ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૧-૦-૦
૨ જગતી રાણી	મોંધી બહેન (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૩ બાળકોનું જ્ઞાનદાન	સ્વ. જ્યોત્સના ચૌધરી (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૪ અંબુ નવાજ	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૦
૫ વરુણ સંગીત અને બીજી વાતો	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૩-૧૦-૦
૬ રાગજનો ખજાનો અને બીજી વાતો	રમણલાલ ના. શાહ (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૧૦-૦
૭ સફેલી વાતો	રમણલાલ શાહ અને ખીજબે (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૬-૦
૮ ચાલક ચોર	રમણલાલ ના. શાહ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૫-૦

બાલવિનોદ કાર્યાલય, ૧૪૯ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

૭ીજી આવૃત્તિ—(૧) ભારત કથાઓ, (૨) પોપણી, (૩) હીરકણી, (૪) ઢાણ, કેમ, શું ખંડ ૨, (૫) નવી નવાઈઓ ખંડ ૨, (૬) ગંગામૈયા, (૭) સાંઘામામા, (૮) હાથતરંગ ખંડ ૪, (૯) ગંગો ગાંધી, (૧૦) વડવાઈઓ ખંડ ૨, (૧૧-૧૨) ચોપગાંની દુનિયા ખંડ ૨-૩, (૧૩) સુમરની રાણી, (૧૪) તથુ હંક.

૮ીજી આવૃત્તિ—(૧) દુધારી, (૨) ચિત્રરેખા, (૩) હેમરાજ, (૪) સોનાનાં પગલાં, (૫) અક્ષરમાળા, (૬) લંકાની લાડી, (૭) વહેતિયો, (૮) ગરવી ગુજરાત, (૯) ધરતીમાતા, (૧૦) રાજહંસ (૧૧) દગાખાત દુરમન, (૧૨-૧૩-૧૪) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૪-૫-૬, (૧૫) હાથતરંગ ખંડ ૧, (૧૬) નરસેયો, (૧૭) મેનાવતી, (૧૮-૧૯) આપણી મહાસભા ખંડ ૧-૨, (૨૦) છેતરાતી નજર ખંડ ૧, (૨૧) લેનિન, (૨૨) ઢાણ, કેમ, શું ખંડ ૧, (૨૩) અક્ષરમાળા.

ગ્રાંધી આવૃત્તિ—(૧) આપણા મિત્રો, (૨) મુદારાક્ષસ, (૩) ગમતગીતો, (૪) વિજ્ઞાન વિદાર ખંડ ૧, (૫) મુંબઈ, (૬) કાળિયો, (૭) રૂપીના બાગમાં, (૮) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૩, (૯) કુદરત ખંડ ૧, (૧૦) અમચ્છુ દુનિયા, (૧૧) મુંદરપુરી, (૧૨) નાની મોટી વાતો ખંડ ૧, (૧૩) ગણિત ચમત્કાર, (૧૪) અવળચડો, (૧૫) કાગળના કામીયા, (૧૬) કેશુડાં, (૧૭) વિજ્ઞાન વિદાર ખંડ ૨, (૧૮) નાગકુમાર, (૧૯) સુંદર સંવાદો, (૨૦) ચંદ્રબાગ, (૨૧) ચિત્તાનો શિકાર, (૨૨) ભોળા મુબદા, (૨૩) મકનિયો, (૨૪) નરસીર નેપોલિયન, (૨૫) બાળકોનું જીવન, (૨૬) સમ્રાટ સિંહદર.

પાંચમી આવૃત્તિ—(૧) રણધીર, (૨) શા માટે? (૩) રાવજી, (૪) સુંદરિયો, (૫) સશુર, (૬) મહારાષ્ટ્રનો મહારથી, (૭) બાલવિનોદિની (૮) તથુ તપેલાં, (૯) ચતુરો.

છઠ્ઠી આવૃત્તિ—(૧) ભગો, (૨) ગંગારામ, (૩) કાલાંધેલાં, (૪) ઉપણુશી, (૫) અમારી વાર્તાઓ ખંડ ૧, (૬-૭) રંજાનું રસોઈ પર ખંડ ૨-૩, (૮) હેમવતી.

સાતમી આવૃત્તિ—(૧) ભણિયો, (૨) પંડિતજી, (૩) મરધાબાઈ, (૪) રંજાનું રસોઈપર ખંડ ૧.

આઠમી આવૃત્તિ—(૧) મેતિયો, (૨) મણિયો.

નવમી આવૃત્તિ—(૧) રતનિયો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર-સુરત

(૧-૪) બહેર પટેલ બા. ૧-૪ (૭ીજી આવૃત્તિ), (૫) શિકારિકા, (૬) આસો બનવીએ બાગ ૪, (૭) નીલમ બાગ ૧, (૮) વ્યવજરંગ, (૯) મિઆંઈ, (૧૦) વાલનું વન, (૧૧) મધપૂડો, (૧૨) પ્રાણીપુરાણ ૧, (૧૩) વિજ્ઞાનિકા ૧, (૧૪) અકકલ કથાઓ, (૧૫) માલિયાનું મંડળ (૧૬-૧૭) સુગધિકા ૧-૨, (૧૮) સાંઘ પર ચઢાઈ.

આર. આર. ટોડ-પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ દ્વારા પુનઃ પ્રકાશન પામેલાં

દક્ષિણામૂર્તિનાં પ્રકાશનો

૧ દલમડી	ગિજુભાઈ	૦-૩-૦	૨ વસંત આવી	ગિજુભાઈ	૦૦૩-૦
૨ તારાબેનના પાડો	તારાબેન	૦-૩-૦	૪ બાળનેડકણાં	ગિજુભાઈ	૦-૩-૦

ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા

અમદાવાદના પ્રેમાભાઈ હોલમાં મળે તા. બીજી ડિસેમ્બરને શનિવારે ઇસ્વીસન ૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪ સુધીથી ૧૧૧ વર્ષની દલપતવંશની અખંડ જ્યોત કાવ્યોપાસના સમારંભ ઉજવાયો. એ પ્રસંગે ગુજરાતકવિસંઘાદ્ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિએ આપેલા ભાષણમાંનાં મહત્વનાં ટાંચણો અત્રે ઉતાર્યાં છે.

આવો, તમને ગૂજરાતની ગૌરવકથા કહું. અમારી છે; એટલે ગુણવાચન ન કરાય, પણ હકીકતો કહેવાય.

૧ ઉપોદ્ધાત

૧૮૩૩માં, નર્મદના જન્મવર્ષમાં ને દલપતનાં ૧૪મા વર્ષમાં દલપતકવિતા પ્રગટી, ને ૬૫ વર્ષો-૧૮૯૮ પર્યંત દલપતમાધુરી કિલ્લોલી રહી. '૬૨ માં ન્હાનાલાલે કવિતાની બારાખડી છૂટી ને ૧૮૯૭માં, કવીશ્વરના બાણસ્યાના વર્ષમાં, એનાં ગદ્યપદ સામયિકમાં છપાયા માંડ્યાં, અને હવે ૧૯૪૪ સુધી તેા છપાતાં એાસધાં નધો. વિશ્વ વિશાળ છે, ને કાષ્ઠી યે વિષય વીણાઈ રહ્યું નથી. ૧૯૦૩ થી પ્રેમમંકિત મંદમાળા છપાય છે, અને ૪૧ વર્ષમાં એ માળાના ૭૮ મણકા પ્રગટયા છે; ૫૬૨-વીસેક આયુષ્ય હશે તેા હજી પ્રગટશે. કુરુક્ષેત્રનું Epiq-મહાકાવ્ય છપાઈ ગયું છે; હરિસંહિતાના વિરાટકાવ્યનાં ૪૫૦૦૦ ચરણોમાંથી ૧૮૦૦૦ રચાયાં છે, અને એને અંગે અમિનવ અગમ્યવાદના અખ્યાતમંત્રો-નવીન એકાદ્ય ઉપનિષદો શ્રીહરિએ હમણાં ગયા ભાદરવામાં લખાયાં છે.

સરસ્વતી રણધીતી વીણા,

લેખિની હતી અનુરણુએ;

સરસ્વતી વીણા વગાડે છે, અને એ વીણાસ્વર જીલી જીલીને મુજ લેખિની અનુરણુ કરે છે. કાલે નહિ તેા પરમે મારી લેખિની વિશ્રામઘાટે જાહેને ખેસશે. પણ સરસ્વતીનું વીણારણુ તેા સનાતન છે. એ અનુરણુને અમે પિતાપુત્રે જીલ્યું છે એથી અદ્ભૂત તમ મંડળમાંથી સદ્ભાગીઓ જીલ્યો એ અમ આચા ને આશીર્વાદ છે.

સરસ્વતી કુમારિકા છે, પણ એની વંશવેદ અમરવેદશી છે.

૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪-દલપતવંશની અખંડજ્યોત કાવ્યોપાસનાને ૧૧૧ વર્ષ થયાં છે; હરિ અર્પણે એટલાં હજી વધશે. અમારું નહિ; ગૂજરાતનું એ ગૌરવ છે. શ્રીહરિનેા એ મહિમા છે; અમે તેા નિમિત્ત છીએ. ગૂજરાતે જીલ્યા તેા અમે ગાયું; શ્રીહરિએ પિતાને ૭૯ નું ને પુત્રને ૬૮ નું-એમ દીધાંયુધો અધ્યાં, તેા એટલે વસન્તેા કલ્પેાલ ક્યાં-કરાવ્યા.

અને વસન્તોત્સવ હજી છપાયો નહોતો, હસ્તપ્રેષ હતો ત્યારથી '૬૮ ની ચરદયી તેા મિત્રને ભાખેશે કાવ્યમનોરસ હતો જગતવેધનો-જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતાની સ્થાપનાનેા ફજસિદ્ધિ મળ્યા કે ન મળ્યા-ખરી રીતે મારે એ પ્રશ્ને ન હોય. જગતને તેા શ્રીમુખે ભાખ્યું છે કે કર્મજ્વેલાધિકારસ્ત્રી, મા ફલેષુ કદાચન ।

કર્મમાં જ અધિકાર તાકરો,
ના, નહિ જ ફક્તમાં કદાપિ ચે.
વિદ્યાર્થીજન્યુઓ ! આવો; ગુજરાતની દૃઢ એ ગૌરવકથા.

૨ ત્રણ સાચા આક્ષેપો

ને પ્રથમ પગલે જ ફેટલાક સાચા આક્ષેપો સ્વીકારી લઉં.

મારે માથે ત્રણ આક્ષેપો મૂકાય છે, અને ત્રણેય છે સાચા.

પહેલો આક્ષેપ એ છે, કે આખાં આમત્રણો સ્વીકારતો નથી. સાચું છે; પૃથ્વી પોકારે છે, પણ મેલ છે છોછરા.

ખરું છે, વય અને દેહજરારને કારણે મુંબઈ કે અમદાવાદમાં ઘાળામાં કે મંડળમંડળમાં જવાતું નથી. અંચરથ સાહિત્યપ્રવૃત્તિઓને કારણે પણ શહેરશહેર ફરાતું નથી. હવે તો વખત થોડો ને વેશ ઝાઝા તોલું ભાસે છે.

ઘેર કે મળવાને આવે તારે હવે Recess પડે છે; વ્યાખ્યાન કાળે જાઉં આરે Vacation પડે છે.

બીજો આક્ષેપ છે પ્રેમભક્તિ-અંચમાળાનાં કાયાં પૂઠાંઓનો, ‘છપાછ સારી છે; કાગળ સારા છે; પણ પૂઠાં કાયાં કાગળનાં.’ ખરું છે. કવીશ્વરની પેઠે હું ચે માતું છું કે ‘રૂપથી ગુણ મોટા રે;’ હજારેક ખરચીને હું પાંચ-છતાં પાકાં પૂઠાં કરાવું ? કે ત્રણેક તવા અથો છપાવું ? છતાં ત્રિપાઠી કંપનીવાળા બાઇથી પરમસુખારમે, સ્વયંભાવે ને મારા કંઈક કચવાતા મને મને કંઈક કીધું છે.

અને ત્રીજો આક્ષેપ છે ચર્ચામૌનનો. સાવ સાચો. મારા પ્રેમકુંજ નાટકમાંના એક પાત્રે છત્તિજીભે વીસ વર્ષ અખંડ મૌન સેવ્યું હતું. ૧૮૯૯ થી ૧૯૨૩-૨૨ થી ૪૬-ની વચ્ચી બરબોવનની પચ્ચીસીમાં હું પણ સાવ મૂંગો હતો. અને પછી ચે, જવસ્તે ને અપવાદ-રૂપે ચર્ચામાં પડું છું. ઘાદે ઘાદે જાયતે તરવઘોષ; એ ઠાક કાળે ખરું હશે. આને તો બહુધા ઘાદે ઘાદે જાયતે ચે ચિત્તંદા.

વળી આપણો સાક્ષરી ઇતિહાસ કહે છે, કે નરસિંહરાવની બેઠણી-ચર્ચામાં, શ્રી. કાન્તની ખિસ્તી ચર્ચામાં, શ્રી. મણિલાલની અનેકવિધ ચર્ચાઓમાં, કવિતા ઓસરી ગાઇ; નહિ તો એમની કાવ્યભરતીઓ ઓર ચડી હોત, ને ગુજરાત એમની કાવ્યછાંદકોએ અધિક છલકાતું હોત.

કોઇને મારી કવિતા કે શૈલી કે કાવ્યકલા ન રૂચે તો હું ચર્ચાપત્રે દોડતો નથી; પૂર્વોચ્ચોએ ગાએલું એને હું ક્ષત્રીનાં ધૈર્યક્રિયામ માતું છું. “૨. મારાં નવલ્યાંની આજસ રે ! નિરખ્યા હરિને જરી” એ કાવ્ય પ્રે. બળવન્તરણ કાકોરને ન ગમે, ન નરસિંહરાવને ને પદ્ધિપારજને બહુ ગમે. એ કાવ્યપરીક્ષા નથી, કાચિમેદ છે. પદ્ધિપારજ ને નરસિંહરાવ બક્તજનો હતા.

છપરાંત: ચર્ચામાં ન પડતાં સાક્ષરોને પરસ્પરનો માલિન્યછેદ ઉઘાવવા હઉં છું, મારી ડોલનશૈલીમાં ભાઈ રામ મારાણજી પાઠકના કાનને Rhythm સંભળાતી નથી, એટલે ડોલનશૈલીને પાઠક ગદ્યકાવ્ય કહે છે. હોય; બાળે એ બાળે. એ જ ડોલનશૈલીના કંદર

ઉપક્રામક બાઇ ખબરદાર ડાહનશૈલીને ગદ્યે નહિ ને પદ્યે નહિ—અપદ્ય+અગદ્ય=અપદ્યાગદ્ય કહે છે. ત્હારે પેલા પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી કહે છે કે ‘ ડાહનશૈલીમાં Blank Verse મળ્યા ગુણો છે એ ન જોવામાં ગુજરાતની વિવેચનાની અધુરપ છે. ’ એ સૌ પરસ્પરનો ઉદ્ભવ હોય રહે પછી મ્હારે આપવાનો ઉત્તર કેટલોક રહે છે ?

પરસ્પરનો ઉદ્ભવ હોયવાની એક ભદ્રજાત્રિયા વાત કહું. વર્ષો પૂર્વે સુબંધમાં બનેલી છે. ૧૯૩૦માં મ્હારે પ્રથમ અન્ય છપાયો: કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો. વ્યક્ત નામનામ લખ્યા વિના, પણ

આજે સુદિન દુગ્ગનામિંતી પૃષ્ઠિમાનો એ કાવ્યપ્રક્રિયામાંના પ્વનિબોલથી સૌ. ‘ માણેક-લક્ષ્મીને એ કાવ્યઅન્ય અર્પણ કીધેલા છે. પછી એકદા સુબંધમાં એ પુઠ્ઠી સાક્ષરો મળ્યા હતા. યજ્ઞમાને વાત માંડી: ‘ આ તો વાત વધી. વહુનું નામ મોઢે બોલતાં તો રૂઢિદાસતંત્ર નહે; પણ લખતાં ચે ન્હાનાલાલને એનું એ રૂઢિદાસતંત્ર ? ’ પછા પેરે અતિથિએ ઉત્તર વાળ્યો: ‘ એવું ટીકાવેણુ મા બોલશો—મોઢા પડશે. ત્હમ્હારી પેઠે ન્હાનાલાલે પત્નીને નામ દઇને બોલાવે છે. ’ યજ્ઞમાને પૂછ્યું: ત્હમે એ ક્યાંથી જાણો ? આગન્ટુકે ‘ કહું કે ‘ એ કારણે તો રાત્રિએ નવ વાગતાં વર્ષોમાં મ્હારે ન્હાનાલાલનો સાદરનો અંગશે છેડવો પડ્યો હતો. ’ એ વાર્તાલાપમાં મ્હારે પછી ઉમેરવાપણું શું રહે છે ? એ તે કવિતાપરીક્ષા હતી, કે સંસારમુદારકપરીક્ષા ?

વસ્તુતઃ ચર્ચા એ કવિધર્મ નથી; કવિધર્મ છે મન્ત્રોચ્ચાર. વ્યાસ કે વૈદ્યશ્રી, કાશિદાસ, માય કે બાણ એમના ટીકાકારોને આજ ઉત્તર આપવા ક્યાં આપવાનું હતા ?

૩ ગૂજરાત પ્રાન્ત કે દેશ ?

દેશ ગૂજરાત દુનિયામેં જૈસો દોસે લાગ.

ગૂજરાત દેશ છે કે પ્રાન્ત ? એ ભૌગોલિક પ્રશ્નનો ચિરંજીવ ઉત્તર આજથી આઠ હાથકા પૂર્વે અપાયેલો છે, અને ત્હારે કવીશ્વરે નિજ અવજુખ્યાનમાં આપણા ગૂજરાતને દેશ બાંધેલો છે. પછીનો ને પૂર્વનો આપણો ઇતિહાસ દલપતબોલની સાક્ષી પૂરે છે.

પૃથ્વીવાસી સૌ મહાપ્રજાએને પોતાનો દેશ, પોતાનો ધર્મ, પોતાનો ઇતિહાસ, પોતાનું સાહિત્ય વ્હાલું હોય છે; ગૂજરાતીઓને પણ એ વ્હાલું છે. ઇંગ્રેજોને ઇંગ્રેજોનો દેશ, ઇંગ્રેજોનો ધર્મ, ઇંગ્રેજોનો સંસાર, ઇંગ્રેજોનો ઇતિહાસ, ઇંગ્રેજોનું સાહિત્ય, ઇંગ્રેજોની કવિતા વ્હાલું છે, એટલા જ ગૂજરાતીઓને ગૂજરાતીઓનો દેશ, ગૂજરાતીઓનો ધર્મ, ગૂજરાતીઓનો સંસાર, ગૂજરાતીઓનો ઇતિહાસ. ગૂજરાતીઓનું સાહિત્ય, ગૂજરાતીઓની કવિતા વ્હાલું છે.

ભારતમાં પ્રાંતો કહેવાય છે, એવએવડા પુરોપમાં દેશો છે. ચારેક કરોડનો વસ્તીયાળુ એટલિટન-ઇંગ્લાંડ ને સ્કોટલેન્ડ—જ કરોડના જંગાળો જેવડો નથી. ત્યાં ભાગીરથી ચે નથી કે અલપુત્રા ચે નથી. સ્વીડન, નોર્વે, ડેનમાર્ક, હોલેન્ડ, બેલજિયમ, પોર્ટુગલ, સ્વીટ્ઝરલેન્ડ, આલ્બેનિયા, રમાનિયા, બલ્ગેરિયા, ગ્રીસ: એ અગિયારમાંના કાંઇયે પુરોપી દેશથી વસ્તીએ ગૂજરાત વડેરો છે. ઇંગ્લાંડ—સ્કોટલેન્ડમાં નથી એટલી લાંબી નદીઓ અને એટલા ઉંચા પર્વતો ગૂજરાનમાં છે. આદિકાળના ઇંગ્રિજ મુસાફરો Park-like land of Gujarat કહેતા. રસભાગામાં દારણસ ગુજર ઇતિહાસનો સાર સારો છે કે The Solanki of

Anhilvara was, at least equal to the Parmar of Dhar, the Rathod of Kanoj, & the Chauhan of Ajmer. અન્યુનું ૩, નવસારીની હાકુસપાવરી, અમદાવાદનો કિનખાખ, દારિકાનાં મોતી, ગિરનાં સિંહસિંહણો નથી કાન્સવાડીઓમાં, કે જર્મનીનાં વનઉંડાણોમાં, કે છટાલી-રશિયાનાં પ્રાચીન ઉદ્યાનોમાં. ગુજરાત પૃથ્વીનું ગૌરવ છે.

મહારાષ્ટ્રની સલાદિમાળાનાં શિખર શિખરે છે શિવાજી મહારાજના ગિરિદુર્ગો; ગુજરાતના શિખરશિખરે-પાવાગઢ ઉપર, સિદ્ધાચળ ઉપર, ગિરનાર ઉપર, અર્જુનદાયળ ઉપર-હરકે છે ધર્મમંદિરોના ધર્મધ્વજો. એ છે એ બે દેશોના ઇતિહાસમેદ ને સંસ્કૃતિમેદ. નર-સિંહનો, મોરાનો, દયારામનો, સ્વામીસંપ્રદાયના આધુસંતોનો, દયાનંદ સરસ્વતીનો, શ્રી કૃષ્ણ-ચંદ્રનો ગુજરાત ધર્મદેશ છે.

આત્મારામ બૂખણ ને અર્જુનજી તરવાડીનો, મહેરાળ ને હરિભક્તિનો, નગરશૈલ ખુશાલચંદ ને હરકુવર શેઠાણી ને જગાભાઈ શેઠનો, ગુજરાત વ્યાપારી દેશ છે.

વિમળશાહ, વસ્તુપાળ-તેજપાળ, હીરા કડિયો, પ્રેમચંદ સલાટનો ગુજરાત શિદ્ધમય દેશ છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા, પૂર્વ આફ્રિકા, જંગળાર, એડન, મરકબ, કરાંચી, દીન, મુબઈ, કોચીન, મલખાર, મદ્રાસ, સિંહલદીપ, કલકત્તા, રંગુન, બંબા, સુમાત્રા, અને છેક ચીનખપાન મુખી અર્ધી પૃથ્વી ધૂમી રહેલાં ગુજરાતી-ગુજરાતણોનો મહાગુજરાત સાગરમ્પરી દેશ છે.

બાદશાહોના શાહજહાંઓ ગુજરાતની સૂયાગિરિને બાદશાહી ગૌરવ માનતા. અઈમર-શાહની ચાર સોનાટકશાઓમાંની એક સોનાટકશાજી અમદાવાદમાં હતી. તાજ પૂર્વે મુમતાજ શાહજહાનનો રાજમહેલ સામરકાંઠે હતો; ૧૬૧૬-૧૭ માં બાદશાહતને મોહ પમાડનાં ગુજરાત કવિતાદેશ છે.

ગુજરાતને કોણક ન ઓળખે એ બને; સહુ કંઈ સર્વંશ નથી હોતા. પણ ગુજરાત ઓળખે એ માનવતા તો મોહ પામે. ગુજરાતી કવિતાને પણ કોણક ન ઓળખે એણું હોં પણ ઓળખે એ કવિતારસિયાઓ તો ચંદનીમાં ચંદ્ર તરે એમ, આનંદતરતાં થાય.

કલ્યાણીના બુવનાકિલ્લાના રાજદરબારમાં પંચાસરના રાજકવિ શંકર ખારોડે કાલ હાકલ પાડી હતી કે

દ્રઘ્યસાર પારસમની, ઉચ્ચસાર ગુજરાત.

શાહાનશાહ અકબરશાહના નવરત્ન દરબારમાં અમારી પડાના અધીશ શ્રી હીરવિજ મુરીએ મંત્રીચાર ઉચ્ચાયો હતો કે

શ્રીયેશ્વરમયું મુદ્દાલોત્તમેન । જગત્કૃતાડકારિ વિલાસવેશ્મ. ॥

ગુજરાત પૃથ્વીનું ગૌરવ છે, તેમ ગુજરાતી કવિતા પણ જગતકવિતાનું ગૌરવ છે અનેકલા મેં તો કહેલું છે, અને પેલી જગતતત્કાળે એના પાવશેવાએ સાક્ષી પૂરી લે કેટલાંકે માનેલું છે, કે ગુજરાતજીની સાડી જીજગતની અબેડ પરિધાનશોભા છે. બ્યાં અબ્યારે પારિસની રસરસિયાણ અને જર્મનીની ધરરખુ ગૃહિણીનો સુયોગ થશે, ત્યાં અને ત્ય મુરોપ અમેરિકામાં ગુજરાતજી જન્મશે. મુરોપ-અમેરિકાનાં બાંધ નવ્યોમાં ગૃતના કવિ ચંદ્રિયે પ્રાધુર્યસંજમ થશે ત્યારે ત્યાં ગુજરાતજીના રાસ જન્મશે. ગુજરાતજીના રાસ ન

તનાં સર્વોત્તમ Lyrics છે. ગુજરાતના દારિકાધીશ કુસ્થેત્રમાં ગાયેલી ગીતા માનવવંશના ધર્મમંત્રોમાં The Divine Song છે. એ ગુજરાતની કવિતા જગતકવિતામાં માગે સુકાવે એમાં આશ્ચર્ય શાં હોય !

ધન્ય હો ! ધન્યજી પુણ્યપ્રદેશ, આપણા ગુણિયલ ગુર્જરદેશ;
કૃષ્ણચંદ્રની કીમ્બદીન્યજો, કીધ પ્રભુએ ચ રવદેશ;
આપણા ગુણિયલ ગુર્જરદેશ.

૪ દલપતવંશની કાવ્યોપાસના

વાગે છે રે । વાગે છે, અમરવાદીમાં ડંકા વાગે છે,
અમરવાદીમાં ડંકા વાગે છે. (સિદ્ધગીત)

કળીશ્વર અમરાવતીમાં છે, દેવધામમાં આજે દેવ છે.

ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે,
ખંસરી બળવી દાના । ધીરે ધીરે,
ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, યસુનાને તીરેતીરે;
ખંસરી બળવી દાના । ધીરે ધીરે,
ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે, ધીરે ધીરે.

ટીપે ટીપે સરોવર નશાય ને કાંકરે કાંકરે પાજ બધાય. ધીરે ધીરેના પરમ હંપાસક ધીરપુરુષ કળીશ્વરની જીવનકથા લોકજાણીતી છે. ઇ. સ. ૧૮૨૦ એમની જન્મસાલ અને ઇ. સ. ૧૮૭૭ એમની કાવ્યજન્મની સાલ. એ સાતના ઉત્તરાર્ધમાં, વિ. સ. ૧૮૮૯ માં, વયને ૧૪મે વર્ષે કિશોર દલપતે વતનમાં સ્ત્રીચરિત્રની શામળશાયી બે વાર્તાઓ લખી; હીરાદન્તી ને કમળલોચની. અમારા પસા મામા એમાંના દોહરાઓપાઠ, ગાતા; આજે તો એ દલપત કાવ્યવાદીઓ નામશેષ જ છે. '૭૪ની વર્ગતર્પચમીએ કિશોર દલપત પ્રેમાનંદ મામા સંગાથે મૂળીએ સમૈયે ગયા, ભૂમાનંદ સ્વામીએ ત્યાં પંચવર્તમાન ધરાબંધા, અગ્નિહોત્રીનો પુત્ર સ્વામીસંપ્રદાયી થયો. ઉમ્ર ત્યાગ વૈરાગ્ય ને ધર્મનીતિપરાયણતાનો એ ધર્મ ત્યારે જીવનશ્રુતોનો ધર્મ કહેવાતો. કિશોર દલપતમાં એ પવિત્રતાએ વાસો કીધો ને સાહિત્યપાવનકારી એ પવિત્રતા પછી જીવનભર પ્રકાશતી રહી. સમૈયેથી ઘેર વહવાણુ આવ્યે એ જીવતા કવિએ અદ્વર સંકલ્પજ્યોત જલાવી, અને હીરાદન્તીને ને કમળલોચનીને અગ્નિદાહ કીધો. અગ્નિહોત્રી ડાહ્યા વેદિયાના સપૂતે ત્હારે આપણા સાહિત્યજગતની પવિત્રતાનો અદ્વુદ્ધ અગ્નિહોત્ર પ્રગ્લ્ભાળ્યો; જે મહારાષ્ટ્રે ને ગુર્જરદેશે પૂજાયો; અને સોએક વર્ષે પૂનામાંની મહારાષ્ટ્રીય સાહિત્ય પરિષદે અને અમદાવાદમાંની બારમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદે પણ દલપતપ્રગ્લ્ભાળેલા સાહિત્યની પવિત્રતાના એ યગ્ગાગ્નિને પૂજ્યો. એ હીરાદન્તી ને કમળલોચની હતી કળીશ્વરનાં પ્રથમ કાવ્યો. ઇન્દિલાસ કહે છે કે નર્મદના જન્મવર્ષમાં દલપતકાવ્યગંગા પ્રગ્લ્ભી હતી.

પછી '૭૪ના વ્રાવણુ માત્રમાં મામા વતી મહેશ્વરને બીલીપત્ર ચઢાવવાને દલપત મૂળી મન્દિરમાં રજા, બલગ્યારીને ચોકે બોળિયા પેરે સેવા કરતા, ને જમતા. ત્યાં દેવાનંદ સ્વંતોનો સમીગમ થયો. દર્શનસંસ્કારો ચીરંજીવી, સિતારી, હતાં, મૂળી મન્દિરનાં મંકલે

હતા, સંપ્રદાયના અણકવિમંડળમાંના હતા. દલપતની કાવ્યપ્રેરણા શ્રીહરિએ પ્રગટાવી હતી; દેવાનન્દ સ્વામી કનેથી કાવ્યકલાની દીક્ષા પામ્યાં. કકડે કકડે સાતેક વર્ષ દલપતે મૂળીમાં કાવ્યશાસ્ત્રોના અભ્યાસ કીધો. સ્વામીએ કાવ્યકલાથી દલપતરામને સંન્યાને દલપત વેદિયાના દલપંત કવિ કીધા. મૂળી એટલે પરમારે ને ચારણોત્તું ધામ. બૂજમાં ત્યારે કાવ્યકલાની પોશાળ પ્રયજા હતી, કાવ્યરસિકો ત્યાં ભણવા જતા, પછી રનાતક પેરે રાજસન્માન પામતા. એવા એક ચારણ કુસુમ કવિ સંગાથે દલપતરામને મૂળીમંદિરમાં કાવ્યવિવાદ થયો, ને ત્યારથી દલપતરામ સંપ્રદાયના સમાજિત કવિ થયા. શીઘ્ર કવિતાની કહણ કાવ્યકલા પણ કવીશ્વરે સાધી હતી. દૈવી શક્તિ પારખી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ એમને મને નિર્વાહના અભ્યાસાર્થે અમદાવાદ તેડી લાવ્યા. અમદાવાદમાં નગરશેઠ હેમાભાઈને, હરકુંવર શેઠાણીને, શ્રી. સારાભાઈને પરિચય થયે. સારાભાઈના કહેવાથી કવીશ્વર ભોળાનાથભાઈને પિંગળશાસ્ત્ર શીખવ્યું. એ શુરકાય પછી એમને મહાશુણ્કારી નીવડ્યું.

૧૮૪૬ માં ભારતવર્ષમાં ત્યારે હજી રાણીનું રાજ્ય ન હતું; કંપનીનું રાજ્ય પણ જામતું હતું. પંજાબ હજી જતાયો ન હતો, સિન્ધ જતાયે જોડ વર્ષ થયાં હતાં. અમદાવાદમાં સારે કંપનીનો એક અમલદાર હતો. રોઢલાંડવંશી એલેક્ઝાન્ડર ક્રિન્ડોલક ફોર્મસ. ફારબસને શુજરાતના દોડ થવાના ઠોડ જાગ્યા હતા ને શુજરાતના જ્ઞાનચંદ્રજી જતીને એ શોધતો હતો. એએક વર્ષ પ્રયોગદશનાં ને અસતીપનાં વીસાં, ફારબસ હતા અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ સેશન્સ જજને ને ભોળાનાથભાઈ હતા અમદાવાદના સદર અમીન-મુનસફ. એકદા ફારબસ ખંગે ભોળાનાથભાઈ મળવા ગયા હતા. ત્યાં ચાહેત્રા ફારબસે પૂછ્યું: 'ઠોડ કવિ જાણમાં હોય તો જોઈએ છીએ. ભોળાનાથભાઈએ પોતાના કાવ્યશુરતું નામ દીધું. દેશમાં સારે ટપાલ નહોતી, તાર નહોતો, રેલવે નહોતી; ફારબસે સુદામ તેડાગર એપિયો વઢવાણ મોકલ્યો. '૪૮ની શરદમાં દલપતરામ પગપાળા વઢવાણથી અમદાવાદ આવ્યા. ફારબસના કાવ્યશુર થયા, ઇતિહાસસંશોધક થયા, કવીશ્વર થયા.

'૪૮ના નવેમ્બરથી કવીશ્વરે અમદાવાદ વાસ કીધો.

દેવાનન્દ સ્વામીએ દલપતહીરલાને પહેલ પાડ્યા હતા; ફારબસે દલપતહીરલાને શુજરાતને ઓળખાવ્યો.

દલપતરામ દેશકોળના વિચારક હતા. એસતા યુગને એમણે પ્રીછ્યો. પાણી ગરણે ગાળીને પીતા એમ નવયુગને મેઘાગરણે ગાળીને પીધો, અને ૧૮૪૮ થી ૧૮૬૮-અર્ધી સદીબર શુજરાતને પાયો. મુંબઈથી હાંતા ને હડરથી ભાવનગર જુનાગઢ પર્યંત શુજરાતમાં ધૂમી ધૂમી કાન્તદ્રષ્ટા કવીશ્વરે નવયુગ ઓળખ્યો અને ઓળખાવ્યો, જીલ્લો અને જીલાવ્યો.

દલપત-ફારબસે ઇતિહાસસંશોધન આદ્યું; શુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી સ્થાપી; રાસમાળા લખી; સભાઓ ભરી; પુસ્તકાલયો ઉઘાડ્યા; છાપાં કહાડ્યાં; શુજરાતમાં નવયુગની વાડીઓ વાવી, ઉછેરી, પ્રસ્થાવિત કીધી. પછી ૧૮૫૫ માં નર્મદના કાવ્યજન્મની સાક્ષમાં દલપતરામે સાહિત્યસંન્યાસ લીધો, સરકારી નોકરી છોડી સોસાયટીને જવાડવાને. એ કામ્ય-ધનવન્તરી આવ્યા, અને ચાલુઓએ ચારી આપી ત્યાં કુધી 'ફારબસની કળંરરૂપ સોસાયટીની મુજબરભાવે' સેવા કીધી. હરમિયાન દલપતપિંગળ રચી નવકવિઓ જન્માવ્યા, ને પછી

હોય વાચનમાળા દ્વારા ઉછરતી ગુર્જરજાતને કાવ્યમાળા સમર્પી, જેણે ૧૮૫૬ થી ૧૯૦૭ વર્ષની બાળમાળાઓની ગુર્જરપદીઓ ઘડી ને ગ્રાણીમાં ગ્રાણી પૂર્ણ.

એ અઘી સદીમાં ગૂજરાતે દલપતકવિતા ઘેરઘેર ઘૂંટી એને માધ.

૧૯૬૩માં કારખસ મુંબઇ હાઇકોર્ટમાં ન્યાયમૂર્તિપદે હતો. શુદ્ધિવર્ધક વેરણુછેરણુ ચઇ ગઇ હતી; નર્મદ મુંબઇવાસ તણ સુરતવાસની પૂર્વતૈયારીમાં હતો; મુંબઇમાં ધનના ઢગલા ઢોળાતા. ગુ. વ. સોસાયટી જેવી મુંબઇમાં કારખસ ગુજરાતી સભાના સ્થાપનમંત્રણાર્થે કારખસે કવીશ્વરને મુંબઇ તેડાવ્યા. નિજ જીવનપવિત્રતા, કાવ્યપવિત્રતાની ને દેશપવિત્રતાની મહદ્ ભાવનાઓને અંગે ૧૯૫૬માં મુંબઇમાં નર્મદ ઝગડો થયો હતો, ને દલપતરામ મુંબઇનગરીમાં ડોકા વગાડી ગયા હતા. મુંબઇ એમને કે એ મુંબઇને અગમ્યમાં ન હતાં. પણ અમદાવાદે ના પાડ્યે ૧૯૬૩માં મુંબઇમાં રોકાવાયું નહિ. બેઠ વર્ષમાં કારખસ પણ હાથતાળી આપી જતો રહ્યો. પાંખકપાયેલા પંખી જેવા કવીશ્વરે કારખસવિરહ ગાયો.

૫૪ી ૧૯૭૬માં દલપતકાવ્ય છપાયું; સોસાયટીસેવા છોડી, પણ કાવ્યસેવા છોડી નહોતી, વાનપ્રસ્થાવસ્થામાં ગુર્જર કુમારિકાઓને કાળે કચ્છ ગરખાવળી ને ગુર્જરચુવતિએને કાળે માંગસિક ગીતાવલિ રચી; છેલ્લી બાર લહેરો પૂરીને પ્રવીણસાગરના ખૂટતા મહેરામણને પૂર્યો; ને ૫૪ી સંપ્રદાયનાં ઝણુ વાળ્યાં. પ્રથમ શીજ મહાદાજના જીવનચરિત્રનો પુરુષોત્તમ ચરિત્ર નામનો હિન્દી અંથ લખ્યો. તે પૂર્વે પિતૃદેવો મવ, માતૃદેવો મવના મંત્રાભ્યાસનો અવશ્યામ્યાનનો હિન્દી કાવ્યમંથ રચ્યો હતો. ૧૯૮૪ થી ૧૯૯૪નો તે ૫૪ીનો દાયકો હરિશીલામૃતનો સાંપ્રદાયિક મહામંથ ચૂંચવામાં વીત્યો. બંને અંથોની સંપ્રદાયનાં ધર્મમંદિરમાં આજ કયા યાય છે.

૭૫મું વર્ષ બેઠું હતું. રાજસ્થાનો નહોતરતાં ને જતા. મિત્રો ને પ્રતિપક્ષીઓ ચે સિધાવ્યા હતા. કવીશ્વરને કાળઘંટા સંભળાઇ. ૧૯૯૬ના ડિસેમ્બરમાં પક્ષાઘાત થયો. સવા વર્ષ બાણશ્યામાં રહ્યા. 'કવિશ્વરભક્તિ અધૂરી છે, કીધા ન પરહિપકાર 'નું' છેલ્લું કાવ્ય ૧૯૯૮ બેસતાં લખ્યું, ૧૯૯૮ના માર્ચે આખરે દલપતરામ દાર મઢી અક્ષર થયા.

૭૬ વર્ષના દલપતદીર્ઘાયુષ્યનો એ સારસરવાળો; અને ૧૮૩૩ થી ૧૮૯૮ : ૬૫ વર્ષની કવીશ્વરની એ કાવ્યોપાસના.

જતાં જતાં બાણશ્યામાંથી કવીશ્વરે છેલ્લો કાવ્યટૂકાર કીધો એ પૂર્વે ૭ આઠ માસથી આ કવિપુત્રના ગવપથથેઓ માસિકોમાં છપાવા માંડ્યા હતા; ગદ્ય શુદ્ધિપ્રકાશમાં ને પદ્ય રાનસુધામાં; ૧૯૯૭ની અધવિયાળથી.

૧૯૦૩ થી ૧૯૪૪-ચાર દાયકાનો નાનાઘાલનો પ્રકાશનપતિહાસ પ્રેમભક્તિ-અંથમાળાની નકસે નકસે બહેરખરનાં પ્રથમનાં ચાર પાનાંઓમાં ગુજરાતગહેર છે. તે પૂર્વેનાં ચાર વર્ષનો સરવાળો લાંબો હોય નહિ, ને છે નહિ; પણ ઘરની બેસણી સમે બારઝીલણો છે.

અમદાવાદમાં અમારું એક જૂનું બાળગીત છે;

પતાસાની પોળમાં પંદર પગથિયાં,
પંદર ચકડવાં, પંદર હવરપાં;
મંદિ મહાદેવનાં દર્શન કરવાં.
મંદાદેવ પગારી ઝોટલો,
ને વાળ્યો સીતાનો ઝોટલો.

પતાસાની પોળની હવેલીને પગથિયાં 'છે, પોળને નથી. પતાસાની પોળમાં આલીશમ જૈનમંદિરો છે, રડીખડી કે બેત્રણ હાથની શિવદહેરી હોય તે ખરી. પતાસાની પોળનો ને સીતાજીનો શો સંબંધ છે એ તો સ્વયં રામચન્દ્રજી બાપે તો સમજાય. પતાસાની પોળ એટલે કંદોહકાટનાં પતાસાની પોળ નહિ; જો કે કંદોહપોળ સમીપમાં જ છે. એ તો ક્તા-શાહતું ક્તાશા-પતાસા અપખંડ થયેલ છે. છતાં બાળપણમાં કોઈ વરત નાખે તો એ જૈનપોળમાં જૈનમંદિરોને સ્થાપી શિવમંદિરને ઝોટલો સીતાજીનો ઝોટલો વાળી આપતા ને એમ પંદર પગથિયાં ચકડતા ને બીતરતા.

મહારા કવિતાવિકાસનાં કાવ્યપગથિયાં પણ કંઈક એવાં છે. એ છે સીતાસૌભાગ્ય-માં અગમ્ય માંડેલાં પગથિયાં.

પ્રથમ તો 'દ્વલપતવરતું' ને 'દ્વલપતપોળતું' વાતાવરણ કવિતામય હતું. પોળના મધ્યસ્થ એટલે અમે જાકરાઓ ગજરામાઝ સદેવન્તસાવલિંગા ચન્દનમલયાંગેરી ગુલબકાવલી ગોપીચન્દની કાવ્યવર્તોઓ લલકારતા; ને ઘરમાં

કૃષ્ણ વળાવી હું વળી રે । જીભી જમનાતીર;
આસુડે ભીંજ્ય રહારો હંચેનો, ગદારાં દલજી સ્ત્રીય;
રે મધુવનતા વાસી ।

એ હાળથી આરંભાતો ભગવતપ્રસાદ વિરહ ગાતા. દ્વલપતકૃળમાં પ્રભાત પડતું દ્વલપત-મામાં પ્રભાતિયાંઓથી ને સ્વભીમંદિરનાં પ્રતિઃ સોહડિયાં ને મંગળા આરતીથી; અને રાત પડતી દેવાખાનાં ને વીજખાનાં કીર્તીભોથી ને ઘરકામ પરવારી કબીઅરની ચંપી કરતાં બહારોટ તોકરને મુખપાઠ કરાવેલા જ્ઞાનાન્દ સ્વામીના રણુકી ને પહરી છન્દલકારથી. પ્રભાતે પ્રભાતે પાડોશના ઘંટીયોર ચતા ને ગીત સાથ પુરાવી ગાજતાં. પડતી રહવારે રાતજીહ્યાવાળો ભરથરી આવી પ્રભાતિયું ગાઇ જતો. દશેક વાગતાં પાડોશીઓના ઘરપરમાંથી દેવસેવાની દેવધંટડીઓ વાગતી ને ધૂપદાનેમાંથી હૈયાધૂપ ફોરી ઊઠતા. મધ્યાહ્નોત્તર દ્વલપતખાંયામાં સ્ત્રીઓનું જમખાનું ભરાતું. કોઈ કાંતતું, કોઈ હીર કહાડતું, કોઈ ધૂપેલ નંખાવી એટલા હોળાવતું, કોઈ દહાડો ત્યાં 'જવરામ ભટ્ટ' આવી હસાવી જાય; જૂંગળભટ્ટિયો ગરોડો ઓપી કોક-કોકના જોષ જોઈ જાય; છીદરીસાડલાવાળો છીદરીસાડલા વેચી જાય; બે પટપટિયાં વગાડતા દારિકાવાસી આવી કીર્તન ગાઇ જાય; એમ સ્વામીમંદિરના ચાર વાળ્યાના ઉત્થારન થયે એ નારીજમખાનું વેરાય. રહાંજે જાકરાજાકરીઓની ઘેરા ને રમતો જામે. રાત્રિ પડ્યે ચન્દ્રનાં ઢોળાતાં ચન્દનિયાંમાં બાળાઓ તલકછાંયડી રમતી, ગરબા ગાતી, એક તોલદીને અવરતરાવી ખડખડાટ હસતી કે 'મેં ટો આજે કીકાં'ટાં પટરવેલિયાં રે લોલ; મંજી મેલ્યો'ટો હેંગનો વગાડ; મેં ટો આજે કીકાં'ટાં પટરવેલિયાં રે લોલ. ' એમ દ્વલપતવોખું કવિતાખાનાન્દે ગાજતું.

(અપૂર્ણ)

અમર યાદ

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબની

૬૬ી સંવત્સરીનું

પુણ્યસ્મરણ

(તા. ૧-૨-૪૫)

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબ

હિંદુ ધર્મમાં “ કર્મ ” અને જ્ઞાન ” એ ઉપર ખાસ મહત્ત્વ અપાયું છે. ધર્મનું લક્ષ્યબિંદુ પણ તે જ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ગીતાના ઉપદેશમાં “ કર્મ ” અને જ્ઞાન વિભાગને ખાસ મહત્ત્વ અપાયું છે તે નજીવું છે. જેથી સત્તરમી સદીમાં જનપતિ શિવાજી મહારાજે, શુરુ રામદાસ સ્વામીની મદદ ને સહુપદેશથી, હિંદુ ધર્મનો ઉદ્ધાર કરી સ્વારાજ્ય સ્થાપી કર્મવિભાગ સમાપ્ત કર્યો ને ત્યારપછી આ બંને મહાપુરુષો. સ્વર્ગમાં સીધાવ્યા તે પ્રતિદાસ-પ્રસિદ્ધ છે. સ્વર્ગમાં રહ્યા પછી “ કર્મોણે પુણ્યે મૃત્યુલોકે વિશન્તિ ” મુજબ પુણ્ય ક્ષીણ થતાં અવતાર લેવાની જરૂર નજીવાથી અને “ કર્મ ” પછી જ્ઞાન આપવા “ કર્મવિભાગ સમાપ્ત કર્યો હોવાથી જ્ઞાનવિભાગનું કર્તવ્ય કરવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમંત મહારાજ સા. સયાજીરાવ ત્રીજા અને સ્વ. મોતીભાઈ અમીન નામે ધારણ કરી પુસ્તકાલયો સ્થાપી ખીલવ્યાં ને સમૃદ્ધ બનાવી પોતાનું ઇષ્ટ કાર્ય પૂરું થયું માની, વડોદરા રાજ્યની પ્રજાને જ્ઞાનની ઉચ્ચ બુમિકા ઉપર મૂકી આ બંને મહાપુરુષો કૃત પાંચ દિવસને અંતે (તા. ૧-૬ ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૯) આ જગત છોડી પરલોકમાં સિધાવ્યા. એટલે લગભગ સાથે જ અવસાન પામ્યા એ ઉપયુક્ત સમાન યોગને લીધે જ છે તેમ હું માનું છું.

આપણા ધર્મમાં શ્રાદ્ધ, સંવત્સરીઓને સ્થાન છે. તે દિવસે બ્રાહ્મણો જમાડવા ને ગોમ્વાસ વગેરે ગ્રાણીઓને અર્પી શ્રાદ્ધકાર્યનો રિવાજ પ્રચલિત છે. પરંતુ ખરાં શ્રાદ્ધો ને સંવત્સરીઓ ઉજવવી હોય તો પિતૃઓ તથા અન્ય સ્વર્ગસ્થ મહાપુરુષોનાં કર્તવ્યને યોગ્ય કાઢી તે કર્તવ્યો બજાવતાં તેમનો દેહ પડી જતાં તેમનાં અટકી પડેલાં કર્તવ્યો બરી રાખવામાં જ છે. આજે સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મોતીભાઈ અમીન સાહેબની ૭૬ી પુણ્ય-સ્મરણતિથિ-સંવત્સરી છે. આપણા રાજ્યમાં ૧૫૦૦ ઉપરાંત પુસ્તકાલયો છે. આથી વધુ પુસ્તકાલયો સ્થપાય, પુસ્તકાલયો પગભર થવા સાથે કાયમનિધિનું બંડોળ વિસ્તૃત થાય, પુસ્તકાલયો માટે સ્વતંત્ર સંકલનો બંધાય અને લોકો પુસ્તકાલયમાં અવિરત રસ લેતાં થાય તેવાં કાર્યોની આપણે ખાસ જરૂર છે, અને તે કાર્યો-આગળ વધશે-ખીલશે તો જ સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય મોતીભાઈ સાહેબના આત્માને શાંતિ થશે; ને ત્યારે જ ખરી સંવત્સરીઓ-મૃત્યુ-તિથિઓ ઉજવાઈ ગણાશે.

શિક્ષકો ઉપર જેમને અનંદદાયક ક્રેમ હતો, તેથી તેમણે પુસ્તકાલયોનું કામ શુભ શિક્ષકોને સોંપ્યું. શિક્ષકોએ પૂન્યથી અમીન સાહેબની આ ભાવનાને વધારી લઈ સેવાભાવ ખીસવી છે તે નજીવું છે.

વડોદરા મુરુવ અધ્યાપન પાઠશાળામાં અગ્રાસ કરતાં શિક્ષકોનું આસન કરીને ગરીબન હોય છે. પાઠશાળામાં વિદ્યાર્થીઓની રમઝો પડતાં શિક્ષકોને પોતાના વતનમાં જવા થાય. કોઈ શિક્ષક પાસે પોતાના વતનમાં જવા સાર વાટખર્ચી-ગાડીભાડું ના હોય; તો સ્વ. પૂન્ય શ્રી મોતીભાઈ સાહેબ પાસે જાય, ગાડીભાડાના પૈસાની માગણી કરે ત્યાં પ્રુવરમરણીન સ્વ. મોતીભાઈ અમીન સાહેબ પૈસા આપી તેની માગણી સંતોષે, બદલામાં એટલું જ કહે કે “શિક્ષક-બંધને પુસ્તકાલયનું કામ સારી રીતે કરજો.” તેઓએની શિક્ષકો ઉપરની દેટલી ઉચ્ચભાવના-લાગણી ગણાય !

તેઓ રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતામાં મદદનીશ વ્યવસ્થાપક સાહેબ હોવાથી વડોદરા રાજ્યનાં ગામોમાં પુસ્તકાલય ખાતાની કામગીરી સારૂ વડોદરાથી જતા. આગગાડીમાં બેસત રસ્તામાં વર્તમાનપત્રોના ફેરિયાઓ જે વર્તમાનપત્રો વેચતા હોય તે ખરીદી લે, અને પોતાં વાંચે, પાસે બેઠેલા બીજા છત્રોને વાંચવા આપે, તથા સમાચારો કહે, પછી આગગાડી બદલાવાનું કે બીતરવાનું સ્થળ આવે એટલે લીધેલાં વર્તમાનપત્રો સાથે ન લેતાં પોતાનાં બેઠકે રહેવા દે કે જેને ઉપયોગ આગગાડીમાં બેસનાર હરકોઈ મુતુષ્ય વિના મૂલ્યે કરી શકે સ્વ. પૂન્ય શ્રી. અમીન સાહેબનું જીવનચરિત્ર ઉપયુક્ત અનેક સેવા તથા પરીપકારનાં કાર્યોયં ભરપૂર છે તે નજીવું છે.

શિક્ષક બાઈઓએ આ પ્રવૃત્તિને વધારી લઈ સેવાભાવથી ખીસવી છે, પણ હજુ અ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વધુ કાંચે-કાંચે, સારી સ્થિતિમાં પુસ્તકાલયો મુકાય, પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરી, પુસ્તકોને વધુ સારો ઉપયોગ થાય તેવી ભાવનાઓ રાખી, સેવાભાવે કતબ અમીન, સ્વર્ગસ્થ પૂન્ય શ્રી મોતીભાઈ અમીન સાહેબના જીવાત્માને શાંતિ આપશે તેવી મારી નક્કી પ્રાપ્ત છે. ને ત્યારે જ ખરી મૃત્યુતિથિ-સંવત્સરી ઉજવાઈ ગણાયો.

—હરગોવિંદ મહાદેવરામ દવે

જિંદગી

માણસ જન્મ લે છે ને આ જગતમાં આવે છે. એની સંમતિ વગર માણસ મરણ પામે છે અને જગત છોડી જાય છે. પોતાની મરણ વિરુદ્ધ દુનિયામાં જીવે છે ત્યારે સાચા રૂપે કોઈ તેને સમજી શકી નથી.

બાળવયમાં એ ‘દેવનો દીધેલો’ મનાય છે; જુનાનીમાં તે ‘બડો કાદર’ ગણાય છે. પુરુષ બને છે ત્યારે તે ‘મરખો’ કહેવાય છે.

કુટુંબકથીલાવાળો હોય તો તે ‘ગોઠિયો’ છે, વડો રહે તો ‘અમાનુષી’ છે, પીઠમાં દાખલ થાય તો એ ‘દાહડિયા’ છે, પીઠમાં ન જાય તો એ ‘લોભિયો’ છે.

જે બુદ્ધિશાળી હોય તો તે પછો છે પણ અપ્રમાણિક છે જે મંદિરમાં દર્શને જાય તો તે ‘દંભી’ છે. જે મંદિરે ન જાય તો ‘પાપીયો’ છે.

ત્યારે તે પૃથ્વી પર અવતરે છે ત્યારે સૌ એને ચૂમીએ. લે છે અને ત્યારે એ દુનિયાની વિદાય લે છે ત્યારે સૌ એને લાત મારીને કાઢે છે.

જે વહેલી ઉમરે મરી જાય તો કહે કે એની આગળ હજુ તો મહાન ભાવિ હતું. જે સૂખી છુટી બનીને જીવે છે તો સૌ માને છે કે ડોસાએ પોતાનું વસિયતનામું બનાવી લીધું છે.

કડી મહાલ પુ. પરિષદનું આઠમું અધિવેશન (નાની કડી)

ઉપર્યુક્ત સંમેલન તી. ૧૦-૧૨-૪૪ ના રોજ નાની કડી મુકામે કડી વિભાગ નામના સુખા શ્રી. એફ. એસ. કાલેના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. એ પ્રસંગે મહાસનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ, પુ. ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ, સાક્ષરશ્રી ભરતરામભાઈ, શેઠશ્રી ધડાવાળા વગેરે હાજર હતા.

પ્રારંભમાં સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. મલેકભાઈએ પધારેલા સૌનું સ્વાગત કર્યું બાદ તેમનું સ્વાગતવ્યાખ્યાન વંચાણું હતું. જેમાં શ્રીમંતે પ્રમુખને જ્ઞાનયજ્ઞ આપ્યા બદલ ઉપકાર અને આભારની લાગણી તરી આવતી હતી.

ત્યારબાદ મે. દોશી સાહેબની દરખાસ્તથી પ્રમુખ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું. બાદ પ્રમુખ સાહેબે પોતાનું બાષણ વાંચી ખતાવી સારી ગ્રેરણા આપી હતી. ત્યાર પછી સંદેશવાચન થતાં મે. માણ મ. શા. શ્રી. વાડીલાલ શાહ સાહેબે પરિષદને જ્વલંત હતેહ ઇચ્છી હતી. ત્યાર બાદ કડી મહાલ મંડળના મંત્રી શ્રી. શાંતિલાલે પોતે મહાસ મંડળની કારદારી કડી ખતાવી હતી. તેમાં મહાલ મંડળનો ક્રમાંક મોખરે આવતો હોવાનું જણાવ્યું હતું. ત્યાર બાદ નાની કડી શાળાનાં સુ. શિ. શ્રી. બાપુલાલ નાયકે રશાનિક માહિતી આપી હતી, જે પછી શ્રી. દુર્ગાચંદરભાઈએ શ્રીમંતે ગુણાનુવાદ માયો હતો. મે. ઉમેદભાઈ સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતાની સારી જેવી માહિતી આપી હતી. અને સાઈ માર્ગદર્શન કરાવ્યું હતું. ત્યાર બાદ શ્રી. ભરતરામભાઈએ પોતે બોમડા, બહેરા તથા ૨૦મી સદીનું સંસ્કૃત, સન્નામ વગેરે પ્રયોગો વડે બધી સમાને પેટ પકડીને હસાવ્યાં હતાં. તેઓ પરિષદને સફળ બનાવવામાં ખૂબજ ઉપયોગી નીવડ્યા હતા. તેઓ સાહેબે પોતાને અત્રે નિમંત્રવા માટે શ્રી. મ. શા. દોશી સા. તથા મ. મંડળના મંત્રી શાંતિલાલનો આભાર માન્યો હતો. ત્યારબાદ દરોવાનું કામ હાથપર લેવાયું હતું, જેમાં થોડા પણ ઉપયોગી દરોવો ચલા હતા. ત્યારબાદ આભારદર્શન થઈ રાજગીત ગવાઈ શ્રીમંતના જયધોષ વચ્ચે પરિષદ પૂરી થઈ હતી.

પ્રમુખશ્રીનું લાપણું

કડી મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના આઠમા અધિવેશનના આજના સુમંગલ પ્રસંગે મને જે આપે પ્રમુખપદનું માન આપ્યું છે તે માટે હું સર્વેનો હાર્દિક આભાર માનું છું.

આવા જ્ઞાનયજ્ઞમાં ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો છે તે બદલ મને ખૂબ આનંદ થાય છે. હિંદુસ્તાનમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના આવપ્રવર્તક આપણા સદગત, પતિત-પાવન રાજ્યપિતા કે. શ્રી. સવાશરાવ મહારાજ સાહેબ હતા. તેઓશ્રીએ પ્રથમ આપણા રાજ્યમાં પ્રાથમિક ફરજિયાત ડેગવણી દાખલ કરી. ડેગવણીને વેગવાન બનાવવા માટે અને ગ્રામ્યજનતા ભણેલું બૂધી જઈ ફરી નિરક્ષર રૂપ પામે નહિ તે માટે પુસ્તકાલયો સ્થાપી પ્રમંતને સંસ્કારી બનાવવા તેઓએ અમેરિકાથી પુસ્તકાલયના નિષ્ણાતને મોકાવી, વડેદરામાં સુખ્ય પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરી. અમેરિકાની ધરતી ઉપર ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયો (Village

Libraries) ફરતી લાયબ્રેરીઓ (Travelling Libraries) સ્થાપવામાં આવી; લાયબ્રેરીમાં સ્ત્રીવિભાગ, બાલવિભાગ રાખવામાં આવેલાં છે. સદ્ગત કે. શ્રી મહારાજ સાહેબે મે. કુઠારકર સાહેબને પુસ્તકાલયના ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે અમેરિકા મોકલી ત્યાંથી આવ્યા પછી વડોદરા મુખ્ય લાયબ્રેરીના ક્યુરેક્ટર તરીકે નિમણૂક કરી. તેમના પછી કે. મહારાજ સાહેબે ન્યુટન દત્ત સાહેબને વિદ્યાપતમાંથી બોલાવી ક્યુરેક્ટર બનાવ્યા તે વખતે મોતીભાઈ અમીન સાહેબને પણ પુસ્તકાલય સંબંધી તાલીમ શ્રીમંતે આપી. ઉપરના બધા અધિકારીઓની મહેનત કુતેહ અને ખંતથી આપણા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ વ્યાપક સ્વરૂપ પકડેલું છે. હાલના ક્યુરેક્ટર મે. વાકનીક સાહેબ તથા તેમના મદદનીશ મે. પટેલ સાહેબ આ પ્રવૃત્તિને અણુભોલ મદદ-પ્રેતસાદન અને દોરવણી આપે છે. આપણા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ જોવા માટે અને તેના અભ્યાસ કરવા માટે બીજા દેશી રાજ્યો અને બિ. દિંદમાંથી લોકો આવે છે. જગતવિખ્યાત વિદ્વાનો, રાજ્યો તથા વાઇસ-રોયોએ મુકતકંઠે આ રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની પ્રશંસા કરેલી છે, એ આપણને મગરૂર થવા જેવું છે અને તેનું બધું શ્રેય આપણા વિદ્યાવિહારી સદ્ગત કે. શ્રી સયાશરાવ મહારાજ સાહેબને ઘટે છે; તેમજ વર્તમાન લોકપ્રિય આપણા શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબ પોતાના પૂજ્ય પિતામહે વાવેલા. કલ્પવૃક્ષને મધ્યાર્થ પરિપાલન સંભાળનું કરે જા છે અને તેથી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો વિકાસ અને વિસ્તાર દિવસે દિવસે વધે છે.

પ્રાંતમાંનાં પુસ્તકાલયો સહકાર અને સંગઠનથી કામ કરે છે એ માટે પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ અને જૂથ મંડળો સ્થાપવામાં આવેલ છે. આ બધાં મંડળોના મુખ્ય હેતુ માં પુસ્તકાલયોને સંગીન પાયા પર કામ કરતાં કરવાનો છે.

પ્રજાને સુસંસ્કૃત બનાવવી હોય તો ફરજિયાત કેળવણી સિવાય બીજો માર્ગ નથી શિક્ષણનું મુખ્ય મ્યેય સોડાને કાપમનું અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું છે. પરંતુ પુસ્તકાલય વગરન માળોમાં વાચનના સાધનના અભાવે ફરી નિરક્ષર દશામાં આમ્મજનતા આવી જાય છે અને શિક્ષણ પાછળ થયેલો ખર્ચ ખરચાઈ જાય છે. એટલે યાજ્ઞા અને પુસ્તકાલય અનુવર્ગ છે તેથી આપણા રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં યાજ્ઞા છે ત્યાં ત્યાં પુસ્તકાલય સ્થાપવાની ઉદાર નીતિ શ્રીમંત સરકારે અપ્રત્યાર કરી છે અને તેની પાછળ રૂ. ૩ લાખનો આશરે ખર્ચ થાય છે

જે દેશમાં પુષ્કળ વાચનાલયો હોય છે તે દેશ જ્ઞાન, કલા, વિજ્ઞાનમાં અગ્રણ્ય જલદી વધે છે. અમેરિકામાં રથે રથે પુસ્તકાલયો છે. તેથી તે દેશ જગતના બધા દે. કરતાં આગળ વધેલો છે. મહાપુરુષોનાં વચનામૃતો પુસ્તકોમાં સંઘેલો હોય છે. મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો વાંચવાથી મનુષ્યજીવન ઉચ્ચતર થાય છે. ધર્મગ્રંથો વાંચવાથી ધર્મ અને નીતિનો બોધ થાય છે.

પ્રભુએ જેને સંપત્તિ આપેલી છે તે પોતાની સંપત્તિને સદુપયોગ અને સદ્બુદ્ધિ પુસ્તકાલયોને મદદ કરવામાં અને કેળવણીના શુભ માર્ગે કરે એ ઇચ્છવા જોગ છે. સર્વ દાનોમાં જ્ઞાનદાન શ્રેષ્ઠ છે. શાસ્ત્રમાં-કહેલું છે. સર્વેવામેષદાનાનાં જ્ઞાનદાનં વિશિષ્ટતે

પસાર થયેલા કરાવો.

કરાવ ૧—હાર હાથે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ધોયવા માટે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને આભાર માની કીર્ધાયુ કર્યો પસાર થયો હતો.

કરાવ ૨—શ્રીમંત સરકાર તરફથી હાલ પુસ્તકાલયને જે મદદ મળે છે તે ઘણી ઓછી છે તેથી ઘણાં પુસ્તકાલયો મદદથી વંચિત રહી જાય છે, જેથી હાલની મદદમાં વધારો કરીને દરેક પુસ્તકાલયને તેની માગણી પ્રમાણે મદદ આપે એવી આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને આમહુપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

૬. મ. જયન્તીલાલ નરસિંહભાઈ અનુ. વિહસભાઈ લાલજીભાઈ બારોટ

કરાવ ૩—મહાત્મી કેટલીક ગ્રામપંચાયતો જે તે પુસ્તકાલયને મદદ આપે છે તે સંતોષની વાત છે, પરંતુ હજી તે પૂરતી નથી. અને કેટલીક પંચાયતો હજી મદદ આપતી પણ નથી; જેથી આ પરિષદ ગ્રામ પંચાયતોના કાર્યકરોને વધુ હાર હાથે મદદ આપે એવી ભલામણ કરે છે.

૬. મ. અંબાલાલ રઘદાસ (સુરજ) અનુ. રતિલાલ અંબાશંકર (કચ્છાણપુરા)

કરાવ ૪—શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પોતાની પ્રજા ભણેલું શુદ્ધ ન જાય અને ગ્રામજનતામાં પણ સરકાર પોષક સાધનો પ્રાપ્ત થાય તે હિંદુસ્થાનના ગ્રામ પુસ્તકાલયો સ્થાપનાં છે પરંતુ એ હિંદુ ત્યારે સિદ્ધ થાય કે હોડા આ પુસ્તકાલયોનો પૂરેપૂરો લાભ લેતા થાય, જેથી પ્રજા પુસ્તકાલયોનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરે અને બાળકો તથા પ્રીટોને સાચું વાચન મળે અને તેઓ પોતાનું જ્ઞાન હમેશાં તાજુ રાખી શકે એવા પ્રયત્ન કરવા આ પરિષદ પુસ્તકાલયોના મંત્રી વ અધ્યક્ષોને આમહુપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

૬. મ. સ્ત્રીકીકભાઈ ઉસમાનભાઈ (ડાંગરવા) અનુ. સોમનાથ રણુછોડદાસ
વિ. અનુ. નાનજીભાઈ જેડીદાસ

કરાવ ૫—પુસ્તકાલયોના તમામ કામકાંજની જવાબદારી ફરજિયાત શિક્ષકોને શિરે છે અને વખત-મહેનતોમાં તેઓ કામ કરતા આવ્યા છે અને કરે છે; પરંતુ જ્યાં જ્યાં સ્વતંત્ર મકાનો હોય ત્યાં ત્યાં પુસ્તકાલયોનું કારોબારી મંડળ કરાવે છે તેટલું મહેનતાણું આપે છે પરંતુ સાળાખાતા તરફથી પરતોનગી મેળવવાની આંટ લેવાય છે. જ્યાં શિક્ષકને ફરજિયાત કામ કરવાનું છે અને જે પુસ્તકાલયને સંવડ હોય તે પુસ્તકાલયો મહેનતાણું આપતા હોય તેને માટે પરવાનગીની અપેક્ષા રહેવી જોઈએ નહિ, એમ આ પરિષદ માને છે. જેથી મે. રા. ના વિદ્યાર્થીની સા. ને વિનંતિ કરે છે કે કાચવાની કાંઈ આંટ હોય તે દૂર કરીને શિક્ષકોને શાંત આપવી.

૬. મ. કચ્છાણાલ નારણજી (રાજપુર) અનુ. હુર્ગીશંકર અંબાશંકર

કરાવ ૬—નાની કડી ગામે સંમેલન કરવા માટે ગામનો તથા કરાવ ૭—પ્રમુખશ્રીના આભારના પસાર થયા હતા.

મુસ્લિમીરિપરિચય

૧ આત્મનિરીક્ષણ અને સંકલ્પ—લેખક: શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, બદ, અમદાવાદ. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૧૦, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય એક રૂપિયા. ૧૯૪૪.

“ શારદા ” માસિકમાં લેખકે “ આત્મનિરીક્ષણ અને સંકલ્પ ” શીર્ષકે લખેલી લેખમાળાના લેખો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયા છે. આપણા સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ જેમ એક ચિદ્વસ્તુ નવલકથાકાર છે તેવા જ એક અચ્છા કટાક્ષલેખક પણ છે, એ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાણેલા લેખો વાંચતાં સહજ જ સમજી શકાય તેમ છે. આ પુસ્તકમાં લેખકે પ્રાસંગિક બનાવો અને પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓએમની લાક્ષણિક અને વેધક શૈલીએ આપણને ઠીક પરિચય આપ્યો છે. એમાંના એકેએક લેખમાં, લેખક આપણા આગેવાનો તેમ જ સમાજના માનવજનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવ્યું છે. બહાર ઉઠના દેખાતા માનવીઓ કેટલીક વાર અંદરથી કેવા ખરડાયેલા હોય છે તેનું લેખકે આ લેખોમાં અચ્છું અવલોકન કરાવ્યું છે. અને લેખક કહે છે તેમ, દરેક વાચક પોતાનું પણ આત્મનિરીક્ષણ કરે તો પોતે કેટલા પાણીમાં છે તે સહજ સમજી શકે. “ આત્મનિરીક્ષણ ” ના અવલોકન પછી પોતે શું સંકલ્પ કરવો ધટે તે પણ લેખકે “ સંકલ્પ ” શીર્ષકે લેખોમાં જણાવ્યું છે.

આવા લેખો વાંચીને વાચકો આત્મનિરીક્ષણ કરતાં શીખે તો પોતે કેટલા કાળા કે ઉજ્જવા છે, ને સહજ જ હૃદય પર હાથ મૂકીને પોતાની જાતને પૂછી-કહી શકે.

આવું આત્માવલોકનશક્તિની પ્રેરણા આપનારું પુસ્તક નાના-મોટા દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું ઘટે.

૨ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ, મુનશી; પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, ચારંગપુર, ધાણીરામની પોળ, અમદાવાદ. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૫૦, સચિત્ર કવર આજ્ઞાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૪-૦-૦. ૧૯૪૪.

શ્રી. પ્રાણલાલ મુનશી એક અચ્છા કલમકસ લેખક છે. એમણે આ અગાઉ લખેલ નાટક “ બલિદાન ” એ આપણા સાહિત્યમાં ઠીક સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ત્યાર પછી ઘણે નવે એમની લેખિની દારા એમણે આજ્ઞા સામાજિક પ્રશ્નોમાં અગત્યનો ગણાય તેવા અનુભવવાનો પ્રશ્ન છેડીને આ નવલકથા આપી છે.

આજે દિવસ ઊગે છે ને ભાગેડુ લગ્નોના સમાચારો વર્તમાનપત્રોમાં વાંચવામાં આવે છે. એવા માણેડુ લગ્નને ક્યાવચ્છુ તરીકે ઉપાત્ત લેખકે આ નવલકથામાં ગૂંથી છે. ધનવાન

પિતાની પુત્રી સોનલ એના પ્રેમીના પ્રેમ પાછળ ગાંડી ચક્ર ધર છોડી તેની સાથે ભાગી જઈ રોહલગન કરે છે અને પાછળથી અનેક ઘટનાઓ ઘટી જઈ એ લગનનું કેવું પરિણામ આવે છે તે આજનાં અવિચારી કવ્વો કરી બેસતાં જીવનારને બોધપાઠક છે. અતે નવલકથાની નાણિકા સોનલ સમાજસેવાના કાર્યમાં અંપદાવી પોતાનાં પાછલાં કૃત્યોનું આત્મપ્રાપચિત્ત કરે છે.

આખીય નવલકથા શરૂ કર્યા પછી હેઠે મૂકવાનું મન ન થાય તેવી હોઈને કથારસ અત્ પર્વત એકધારે જળવાઈ રહે છે.

ભાગેકુ લગ્નો સામે લાલ બતી ધરતી આ નવલકથા આપણા અગ્રગણ્ય નવલકથાહિત્યમાં એનું સ્થાન જમાવી લે તેવી છે.

૩ આરોગ્ય-તનનું, મનનું અને દેશનું—લેખક: શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૪૪+૧૬, મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦. ૧૯૪૪.

અમદાવાદના જાણીતા સમાજસેવારત અને દેશસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ આ પુસ્તક લખેલું છે. છેલ્લાં ચાળીસેક વર્ષો થયાં લેખક સમાજસેવામાં એકધારા જોતપ્રોત થયેલા છે. કોઈ પણ સામાજિક કે દેશહિતના કાર્યમાં તેઓ અગ્રભાગે હોય છે. તેઓશ્રી આરોગ્યપ્રચારના એક અગ્ર દિમાયતી હોઈને તેમણે એ દિશામાં વિશિષ્ટ કામ કરેલું છે. એવા એ જ વિષયમાં સ્થાપિત રહેનાર પ્રજાસેવકે આ પુસ્તકમાં દેશજનોની શારીરિક, માનસિક અને દેશવિષયક આરોગ્યસાચવણીને લગતી ઠીક ઠીક માહિતી સોઝોગ્ય ભાષામાં આપી છે.

આપણે ત્યાં સમાજ, વ્યક્તિ કે સ્થળમાં ક્યાં ક્યાં ગંદકી ધર કરી બેસે છે તે તે લેખકે આ પુસ્તકનાં અડીસો ઉપરાંત પૃષ્ઠોમાં દર્શાવ્યું છે. આરોગ્યની ખાજતમાં ક્યાં ક્યાં બચસાવે છે તે તરફ તેમણે આંગળી ચીંધી છે. ઉપરાંત આર્ય સંસ્કારોના આપણે વારસો સાચવી રાખવામાં આપણે કેટલા પાછળ રહી ગયા હોય તે પણ દર્શાવ્યું છે. પુસ્તકને અતે આપણા માનસપટ પર અંકિત કરવા જેવાં સોનેરી સૂચનો પણ આપ્યાં છે. અગ્રગણ્ય પુસ્તક આપણી શહેરી તેમ જ ગ્રામ જનતાને ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એમાં દર્શાવેલાં ભવચર્યાનો જો આપણી જનતા લક્ષ્ય પર રાખે તો વ્યક્તિ, સમાજ કે દેશના અનારોગ્યનો પ્રશ્ન આજે છે તેટલો મુઝવણીભર્યો ભાગ્યે જ રહેવા પામે.

કર્યા તેમ જ ગ્રામ પુસ્તકાલયો સૌ વસાવે.

૪ એશિયાના ધર્મદીપકો—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. ગોપીનાથ ગણેશ તળવલકર; અનુવાદિકા: શ્રી. સૌ. માલતીબાઈ બાકરે; પ્રકાશક: ચૂર્ચર અંબરલ કાર્યલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦+૨૪, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૪.

પુસ્તકના શરૂભાગમાં વૈદિક, બૌદ્ધ, જૈન, અને ખ્રિસ્તી પ્રાર્થનાઓ આપી તે પછી ધર્મનું મૂળ સ્વરૂપ, તેનું આંતરૌદીય સ્વરૂપ અને અવતારવાદને લગતી વિવેચના આપી છે. તે પછી એશિયાના મહાન ધર્મપ્રવર્તકો—મગવાન શ્રીકૃષ્ણ, બુદ્ધ, મહાત્મા,

ધમ્મ પિરત, હજરત મોહમદ પયગંબર, અને અપો જરથુસ્તનાં જીવનચરિત્રોની રૂપરેખા આપી છે. તે પછી તેમના જીવનપ્રસંગોની વિવેચના આપી છે. આ વિવેચના તે તે મહાન વિશ્વતિઓનાં ચરિત્રોને વિશિષ્ટ પ્રકારે સમજાવવામાં ઠીક સફાવજૂત થાય તેવી છે. આપણે પુસ્તક એશિયાના વિવિધ ધર્મ, ધર્મપ્રવર્તકો અને તેમનાં જીવનના આદર્શ અને તેમાંથી મળતો તત્ત્વબોધ વાચકને સર્વધર્મસમન્વયમાં ઠીક ગદદંડેપ થઈ પડે તેવાં છે. જીવનચરિત્રો અને ધાર્મિક સાહિત્યના વાચકો માટે આ પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એવા જિગ્જાસ વાચકો માટે પુસ્તકાલયોમાં વસાવી લેવાય.

૫. વાચિનીદેવી—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૫૨, સચિત્ર આજ્ઞાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦, ૧૯૪૪.

શ્રી. ધૂમકેતુનાં વિશિષ્ટ સર્જનો—ચૌદાદેવી; રાજસંન્યાસી, કણ્ઠાવલી અને રાજકન્યા અંતરે અંતરે પ્રસિદ્ધ થતાં લેખકની એ લોકાર્પક શૈલીએ ગુજરાતના ગૌરવને પ્રકાશિત કરતી નવલકથાઓ પ્રસિદ્ધ થતાં એક પછી એક એ નવલો મેળવવા એના વાચકો ઉત્સુકતા સેવતા. તે જ પ્રમાણે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થવાની જાહેરાત થતાં ખૂબ પૂછપરછ ચાલુ હતી, આજે એ મળી ચકે છે. ઉપરનાં ચાર પુસ્તકોમાં લેખકે જીમદેવના સમય પછીની ઇતિહાસગાથાઓ એમની રાચક અને લોકબોધ શૈલીએ આપી છે, જ્યારે વાચિનીદેવીનું કથાવસ્તુ આપણને જીમદેવના દાદા ચામુંડરાજના રાજત્વકાળનો ઇતિહાસ આપી જાય છે. ચામુંડરાજના સમયમાં ગુજરાતનો ગૌરવભંગ થવાનો વખત આવતાં એની બહેન વાચિનીદેવીએ ભાઈના કરતાં દેશને વહાલો મણ્યો હતો અને એનું ગૌરવ અખંડિત રાખવા માટે એણે શું શું કર્યું, ભાઈનો વધ કરાવવા સુધીની એની તત્પરતાની વીરગાથા લેખકની ઓજસ્વી કલમ આપણને કહી જાય છે. આગલાં પુસ્તકોમાં અસ્સલ ચાલુક્ય સરખો લાગતો દામોદર મહેતા અહીં રાજશેતરંજની બાજીમાં પોતાનું વિશિષ્ટ સ્થાન જમાવવા પ્રયત્ન કરતો આપણને જણાય છે.

ગુજરાતના ગૌરવનાં ઐતિહાસિક પૃષ્ઠોબધુ આ પુસ્તક થયું દરેક પુસ્તકાલય અવશ્ય વસાવી લે.

૬. પડછાયા—(બીજી આવૃત્તિ) લેખક, પ્રાપ્તિસ્થાન અને કદ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૦૦, બોડપટ્ટીનું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. સવા. ૧૯૪૪.

શ્રી. ધૂમકેતુએ છેક ૧૯૩૧માં લખેલી આ પૌરાણિક કિશોર વાર્તાવલિની આ નવી આવૃત્તિ છે. પૌરાણિક કથાઓને કેટલાકો ઠંડા પહેરનાં ગપ્પાં ભણે માનતા હોય, પરંતુ એ કથાઓને પણ જો સમયના વહેણ સાથે બંધબેસતી રીતે ઘટાવી તેના ઉપયોગ કરી, ઉછરતાં માનસમાં એમાંના શુભ સંસ્કારો અપાય તો તે હિતમ ફળદાયી પણ નીવડે છે.

ખૂબ વયોના ગાળે પ્રસિદ્ધ થતું આ પુસ્તક ઘણાં પુસ્તકાલયોમાં આજે જીર્ણ દશામાં હતો. તેને સ્થાને આ નવી આવૃત્તિ કુમાર-કિશોર વાચકો માટે અવશ્ય સંપ્રદી લેવી ઘટે.

૭. ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી લુઇ શીસર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. કચ્છરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. ૨ કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૧૪, સચિત્ર આજ્ઞાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ ૧૯૪૪.

જાણીતા અમેરિકન પત્રકાર લુઇ શીયર ૧૯૪૨ માં હિંદના પ્રવાસે આવેલા ત્યારે તેમણે સેવામામમાં રહી એક અઠવાડિયું ગાંધીજીના સમાગમમાં માણ્યું હતું. ત્યારે હિંદના રાજકારણનાં વહેતાં પાણીમાં કંઈ કંઈ પરિવર્તનો જાણીતાં હતાં. હિંદને 'ક્રીપ્સ ઓફર'નું અર્પણ કરવા ઇંગ્લેન્ડનો એ સુત્રસદી હિંદમાં આવી એ વહેતાં પાણીને ડહોળા ગયો હતો. એને લાગતી આ પુસ્તકના લેખકની ગાંધીજી સાથેની વાતચાત અને એ આશરેના ગાંધીજીએ કેમ અસ્વીકાર કર્યો વગેરે વાર્તાલાપ આ પુસ્તકમાં છે.

અત્યાર સુધી શ્રી. લુઇ શીયરનાં લખાણો પ્રગટ કરવા માટે હિંદી સરકારનો પ્રતિજ્ઞા હતો. આ પુસ્તક એ સરકારની પરવાનગીથી પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું છે. એમાં સ્થળે સ્થળે લેખકની રમુજભરી વર્ણનાત્મક લેખનકળાનો અલ્પ પરિચય મળે છે. ઉપરાંત, ગાંધીજીના પ્રમાણમાં એ કેવી છાપ લાઇ ગયો તે પણ આ પુસ્તક વાંચવાથી જાણવા મળે છે.

મૂળ અંગ્રેજીમાંથી આપણી લોકભોજ્ય ભાષામાં પુસ્તકને અવતાર આપવામાં અનુવાદક સારા સફળ થયા છે. પુસ્તકાલયો વસાની લે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

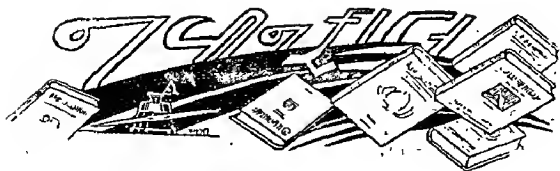
પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ., વડોદરા

રજીસ્ટ્રોની યાદી (જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી જુન ૧૯૪૫)

ન્યુ ઇપ્સ ૩	૧ લી જાન્યુઆરી	સોમવાર	૧
સ્વ. મહારાજ સાહેબનો હીરક મહોત્સવ દિન	૩ જી	બુધવાર	૧
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જન્મદિવસ નિમિત્તે			
હત્સવ દિન ૬ મી	૬ મી	મંગળવાર	૧
મહાસંક્રાંતિ	૧૫ મી	સોમવાર	૧
વસંતપંચમી	૧૮ મી	શુક્રવાર	૧
શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો ગાદીનો વાહદિવસ	૭ મી ફેબ્રુઆરી	બુધવાર	૧
ફેબ્રુ	૨૬ મી	સોમવાર	૧
ધૂળેટી	૨૭ મી	મંગળવાર	૧
ગુડી પડવો	૧૫ મી માર્ચ	શુક્રવાર	૧
ગુડ ફ્રાઇડે	૩૦ મી	શુક્રવાર	૧
રામનવમી	૨૦ મી એપ્રિલ	શુક્રવાર	૧
અક્ષય તૃતીયા	૧૪ મી મે	સોમવાર	૧
વટસાવિત્રી	૨૫ મી જુન	સોમવાર	૧

વડોદરા,
તા. ૧૦-૧-૧૯૪૫ }

વા. ના. અમીન
મંત્રી.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ વિજ્ઞાનની પરિભાષા—શ્રી. મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૨ Hind Swarajya—By M. K. Gandhi, ૦-૮-૦

૩ ગીતામંથન—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધનસ્યામલાલ મરાઠવાળા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૪ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ મુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૫ મહિલકા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ આયમતે આજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈનાં પુસ્તકો

૭ ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: લૂઈ ફિશર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળ લેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૯ વિશાળદેવ—(ઉત્તરાધ) લેખક: શ્રી. ધનશંકર હિ. ત્રિપાઠી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી

૧૦ અશ્વત્થામ—લેખક: શ્રી. સીતારામ શર્મા, પ્રકાશક: સુબદ્ધ ગ્રંથાવલિ, બાલિઆની પોળ, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

પુ. સ. સ. મંડળની પ્રકાશન યોજના

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ની ગ્રામ વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં, ફેબ્રુઆરી વખતથી પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય જે મંદ હતું તેને વેગ આપવા માટે લોકભોજ્ય પુસ્તકો પ્રકટ કરવાને લગતો ઠરાવ પસાર થયો છે.

મંડળનાં વિવિધ કાર્યોના અંગરૂપ પુસ્તકપ્રકાશન પણ એક અંગ છે. અને તેમ લગભગ કામકાજ હાથ પર લેવાયું છે, પરંતુ તેટલું જ પૂરતું નથી, એવું લક્ષ્યમાં લઈને મંડળે ઉપયુક્ત ઠરાવ પસાર કર્યો છે અને પ્રકાશન અંગેની વિવિધ યોજનાઓ જાહેરમાંથી માગવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

આજના કાળની કરકસરના સમયમાં પુસ્તકપ્રકાશનનું કામ જરા કપડું થયું છે; પરંતુ સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તે કાર્ય તત્કાળ હાથ ધરાવ તેને લગતી યોજનાની રૂપરેખા જાહેર લેખકો અને વાચનપ્રચારમાં રસ લેનારાઓ તરફથી મોકલી અપાય તેવી મંડળના વ્યવસ્થાપકોની ઇચ્છા છે.

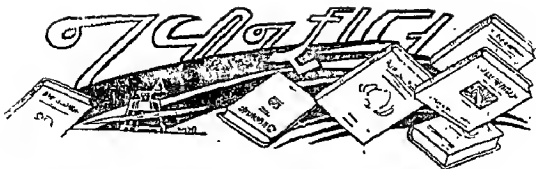
યોજના તૈયાર હશે અને તદનુસાર પુસ્તકોની હસ્તપ્રતો હાથ પર હશે તો એ કામને, સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તત્કાળ હાથ ધરી શકાશે. એટલે લેખકો, અને શિષ્ટ વાચનપ્રચાર-પ્રેમીઓને મંડળની વિનંતિ છે કે, લોકભોજ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી પોને નિષ્ણા હોય તેવી યોજનાઓ મંડળ પર મોકલી આપે.

આશાં છે, મંડળની આ વિનંતિને યોગ્ય સહકાર મળશે.

પત્રો-માસિકો શરૂ થશે.

જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ તા. ૧૮-૧૨-૪૪ ની સાંજ સુધીમાં મંડળમાં પહોંચી ગઇ છે તેમને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી તેમના બજેટમાં મંજૂર રકમમાં વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મોકલવાની વ્યવસ્થા થઇ ગઇ છે, અને તેમને તે નિયમિત મળતાં થઇ ગયાં હશે; બ્યારે તા. ૧૬-૧૨-૪૪ થી ૨૦-૧-૪૫ સુધીમાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની લોકમદદ મંડળમાં પહોંચી ગઇ હશે તેમને તા. ૧-૨-૪૫ થી વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મળવાનું છે.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ વિજ્ઞાનની પરિભાષા—શ્રી. મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૨ Hind Swarajya—By M. K. Gandhi, ૦-૪-૦

૩ ગીતામંથન—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધનસ્યામલાલ મશરવાળા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

મંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૪ સોનલ—લેખક: શ્રી. પ્રાણલાલ ઠાકોરલાલ મુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

મૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૫ મહિલા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ આચમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબધનાં પુસ્તકો

૭ ગાંધીજી સાથે અઠવાડિયું—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: લૂઈ કિશર; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

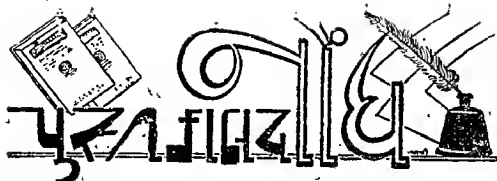
૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળ લેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૯ બિરાજાદેવ—(ઉત્તરાધ) લેખક: શ્રી. ધનશંકર હિ. ત્રિપાઠી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફથી

૧૦ જ્ઞાનપ્રધ—લેખક: શ્રી. સીતારામ ચર્મા, પ્રકાશક: સુભદ્રા ગ્રંથાવલિ, બાલુઆની પોળ, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

પુ. સ. સ. મંડળની પ્રકાશન યોજના

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. ની મધ વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં, ફેટલાક વખતથી પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય જે મંદ હતું તેને વેગ આપવા માટે લોકભોજ્ય પુસ્તકો પ્રકટ કરવાને લગતો ઠરાવ પસાર થયો છે.

મંડળનાં વિવિધ કાર્યોના અંગરૂપ પુસ્તકપ્રકાશન પણ એક અંગ છે. અને તેમી લગતું કામકામ હાથ પર લેવાયું છે, પરંતુ તેટલું જ પૂરતું નથી, એવું લક્ષ્યમાં લઈને મંડળે ઉપર્યુક્ત ઠરાવ પસાર કર્યો છે અને પ્રકાશન અંગેની વિવિધ યોજનાઓ જાહેરમાંથી માગવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

આજના કાગળની કરકસરના સમયમાં પુસ્તકપ્રકાશનનું કામ જરા કપરું થયું છે; પરંતુ સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તે કાર્ય તરકાળ હાથ ધરાવ તેને લગતી યોજનાની રૂપરેખા જાહેર લેખકો અને વાચનપ્રચારમાં રસ લેનારાઓ તરફથી મોકલી અપાય તેવી મંડળના વ્યવસ્થાપકોની ઇચ્છા છે.

યોજના તૈયાર હશે અને તદનુસાર પુસ્તકોની હસ્તપ્રતો હાથ પર હશે તો એ કામને, સારો વખત ઉપસ્થિત થતાં તરકાળ હાથ ધરી શકાશે. એટલે લેખકો, અને શિષ્ટ વાચનપ્રચાર-ત્રેમીઓને મંડળની વિનંતિ છે કે, લોકભોજ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી પોતે જિજ્ઞાસી હોય તેવી યોજનાઓ મંડળ પર મોકલી આપે.

આશા છે, મંડળની આ વિનંતિને યોગ્ય સહકાર મળશે.

પત્રો-માસિકો શરૂ થશે.

જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સોઝમદ તા. ૧૮-૧૨-૪૪ ની સાંજ સુધીમાં મંડળમાં પહોંચી ગઇ છે તેમને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ થી તેમના બ્લોક્માં મંજૂર થયેલાં વર્તમાનપત્રો-સામયિકો મોકલવાની વ્યવસ્થા થઇ ગઇ છે, અને તેમને જે નિયમિત મળતાં થઇ ગયાં હશે; બ્યારે તા. ૧૯-૧૨-૪૪ થી ૨૦-૧-૪૫ સુધીમાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોની સોઝમદ મંડળમાં પહોંચી ગઇ હશે તેમને તા. ૧-૨-૪૫ થી વર્તમાનપત્રો-સામયિકો શરૂ

કરવાની તબવીબ રાખવામાં આવી છે. પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓને આ રિધે ઉલે પૂછપરછ કરવાનું રહેશે નહિ.

૫. રા. પુ. મંડળ

મહેસાણા પ્રાંતમાં નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે મળેલું દાન

મહેસાણા પ્રાંતમાં બાકી રહેલાં શાળાવાળા ગામે, નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે, રૂ. ૧૨૦૦ ની મદદ, લાડોલ તા. વિજયપુરના રહીશ. શ્રી. સુનીભાઈ ધનજીભાઈ પટેલ તરફથી પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે કલોલ વિભાગ શાળાધિકારી શ્રી. માલ્હે સાહેબની પ્રેરણાથી પુ. ખાતાને મળ્યા છે. એ બદલ દાતાને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

૫ડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

દરાપુરા તા. પાદરા મુકામે ઉપર્યુક્ત પરિષદ બરવાની તા. ૨૧-૨૨ રવિ, સોમ ચોક્કસ થઈ ગઈ છે. પરિષદનું કાર્ય તા. ૨૧મીએ સાંજના મણુ વાગે શરૂ થનાર છે. શ્રી. બી. એસ. રેલ્વેની કન્સેશનની કરેલી માગણી પણ મંજૂર થઈ છે. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી આપતાં પત્રિકા ૪થી બાજુ અંકમાં અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તે તથા પાછળના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૧ થી ૩ પત્રિકાઓ, પરિષદમાં આવનાર દરેક પ્રતિનિધિભાઈ જરૂર વાંચે.

વર્તમાનપત્રો-સામયિકોના તંત્રીઓને

૫ડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ અંગે બરાનાર પ્રદર્શન માટે પોતાનો છલો અંક “મંત્રી, ૫ડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રદર્શન સમિતિ; મુ. પો. દરાપુરા, તા. પાદરા” એ સરનામે મોકલી આપવા જે તે પત્રો-સામયિકોના તંત્રીઓને ખાસ વિનંતિ છે.

અમરેલી પ્રાંત ત્રીજી પુસ્તકાલય પરિષદ

ઉપરોક્ત પરિષદ અમરેલીમાં જ ફેલ્ડઆરીના પહેલા અઠવાડિયામાં બરવાનું હાલ તો નક્કી થયું છે. એ સંબંધીની બાજુ અંકમાં પ્રકટ થયેલી પહેલી પત્રિકા તરફ અમરેલી પ્રાંતનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓનું ખાસ ખ્યાન દોરોએ હોએ અને એ પરિષદને સફળ બનાવવા સૌને બલામણુ કરીએ છીએ.

હામાપના

“પુસ્તકાલય” માસિકનું હાપકામ શરૂ થયા પછી એના તંત્રીનાં માતૃશ્રીની માંદગી અને અવસાનના કારણે ચાલુ અંકમાં જે કંઈ ક્ષતિ-ત્રુટિઓ રહી જવા પામી હોય તે સુધારી લેવાયા વાચકોને તંત્રીની નમ્ર વિનંતિ છે.

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

સ્થળ : દરાપુરા તા. પાદરા

પત્રિકા ૪ થી

૧ ઉપરુક્ત પરિષદ ભરવાની તારીખો જાન્યુઆરી '૪૫ ની તા. ૨૧-૨૨ રવિ-સોમ ચૈત્રસ થઇ ગઇ છે

૨ પત્રિકા ૨ જીમાં પરિષદનું કાર્ય, સાંજના ૪૫ વાગે શરૂ થવાનું જે જણાવેલું તેને બદલે સાંજના ૩ વાગે શરૂ થવાનું નક્કી થયું છે, જેથી પરિષદમાં પધારનાર બાહ્યોએ વડોદરા તરફથી આવનારે વિશ્વામિત્રી તરફથી સવારેના ૧૦-૨૫ અને બપોરેના ૧-૩૦ એ ઉપડતી ટ્રેનમાં તથા પાદરા મહાલમાંથી આવનારે જાંજીસર તરફથી ઉપડતી સવારની ટ્રેનમાં પાદરા થઇ દરાપુરા આવી જવું.

૩ પરિષદમાં રજુ કરવા જેવા નિર્ણયો તથા કરાવો જે તે બાહ્યો તાત્કાલિક મોકલી આપે.

૪ જી. બી. એસ. રેલ્વે તરફથી કન્સેશન મળવા અંગે કરેલી માગણી મંજૂર થઇ છે. અને તેથી જે બાહ્યોએ કન્સેશન ફોર્મની માગણી કરી હશે વા કરશે તે બાહ્યોએ ફોર્મ મોકલી અપાશે. આ ફોર્મ, જી. બી. એસ રેલવેના જે સ્ટેશનેથી બેસવાનું અમને લખી જણાવ્યું હોય તે સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્ટરને બતાવવું. એટલે તેઓ એક વખતનું બાકુ લઇ પાદરાની ટિકિટ કાઢી આપશે, અને ફોર્મ પણ પરત આપશે. આ ફોર્મ અને ટિકિટ પાદરા સ્ટેશને બતાવતી વખતે ટિકિટ આપી દઇ ફોર્મ દરેકે પાછું લેવું. એટલે પાછા જતી વખતે એ ફોર્મ બતાવેથી પાદરા સ્ટેશન માસ્ટર વગર ચાલે ટિકિટ કાઢી આપશે.

૫ પુસ્તકાલય અંગે ભરાનાર પ્રદર્શન માટે પત્રો, માસિકોના તંત્રીઓને, પોતાનો હેતુ. અંક " મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રદર્શન સમિતિ, સુ. પો. દરાપુરા તા. પાદરા. " એ સરનામે મોકલી આપવા ખાસ-આમદપૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પત્ર બંધારનું સરનામું
મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ
C/O સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી, વડોદરા
વડોદરા તા. ૭-૧-૪૫

ચિમનભાઇ હ. અમીન
મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળ
ચિમનભાઇ દા. અમીન (દરાપુરા)
હાદ્યાલાલ ના. પરીખ (પાદરા)
ઉપપ્રમુખો, સ્વાગત મંડળ

અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ

સ્થળ-અમરેલી

પત્રિકા-પહેલી

તા. ૨૬-૧૧-૪૪ ના રોજ અમરેલી સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિની બેઠકમાં દરાવ અંક ૩૬ તા. ૨૬-૧૧-૪૪ થી અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદનું અધિવેશન બજવાનું નક્કી કરવામાં આવેલ છે.

આ અધિવેશન અમરેલી મુકામે ઇ. સ. ૧૯૪૫ ના જાન્યુઆરી માસના છેલ્લા અઠવાડિયામાં બરવાનું નક્કી થયેલ છે, પણ તે દિવસોમાં વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદનું પાંચમું અધિવેશન ભરવાની જાહેરાત થઈ હોવાથી આ પરિષદ ફેબ્રુઆરીના પહેલા અઠવાડિયામાં રાખવા પાડું છે.

ચોક્કસ તારીખો નક્કી થયે હવે બહોની પત્રિકામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

આ પરિષદને અંગે સ્વાગત સમિતિ રચાવવામાં આવી છે; અને તેના સભાસદો નોંધવાનું કાર્ય હાથ પર લેવામાં આવ્યું છે. સ્વાગત સભ્યનું લવાજમ ઓછામાં ઓછું રૂ. ૩-૦-૦ રાખવામાં આવેલ છે.

દૂક મુદતમાં જ સ્વાગત સમિતિની પ્રથમ બેઠક બોલાવી, હોદ્દાદારોની નિમણૂક કરવામાં આવશે; અને તે જ વખતે પરિષદના કામકાજ અંગે નાની મોટી સમિતિઓ નીમી પ્રત્યક્ષ કામ શરૂ કરવામાં આવશે.

આ પરિષદમાં બંધારણ પ્રમાણે કર્યા પુસ્તકાલય ત્રણ, ગ્રામ, મહિલા અને બાળ પુસ્તકાલયો દરેક એ, અને વાચનાલય એક, એ સંખ્યા પ્રમાણે પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે.

પ્રતિનિધિઓનું લવાજમ રૂ. ૨ સમિતિની પહેલી બેઠકમાં નક્કી કરવામાં આવશે.

પ્રતિનિધિઓ તથા બહારથી આવનાર શુકરો માટે રહેવા તથા જમવાની સગવડતા આપવામાં આવશે તેનું લવાજમ હવે પછી નક્કી થયે જાહેર થશે.

આ પરિષદની ખુલ્લી બેઠકમાં વાંચવા માટે નિર્ણયો, જે બાઈ બહેનો મોકલવાના હોય તેમણે જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ ની તા. ૨૨ થી સુધીમાં મોકલી આપવા. પરિષદમાં રજૂ કરવાના દરો તથા ચર્ચવાના વિષયો સંબંધમાં, જેમને કંઈ સૂચનો કરવાના હોય તેમણે ઉપજી સુદત સુધીમાં મોકલી દેવાનાં છે. નિર્ણયો ખાસ કરીને પુસ્તકાલય ઉપયોગી થઈ શકે તેવા વિષયો પરજ લખવા વિનંતિ છે.

પરિષદમાં ભાગ લેવા ઇચ્છનાર શિક્ષકમાત્રો તથા શિક્ષિકા બહેનો માટે પરિષદનું દિવસ કામગીરીના ગણ્યા તેવી તજવીજ કરવામાં આવશે.

લો. ના. મહેતા

હંસરાજ વી. ભદ્રેશ્વરી

મંત્રીઓ, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ, અમરેલી.

સામાજિક દોષન

સોવિયેટ રશિયાનાં બાળકો

સોવિયેટ રશિયામાં જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અદ્ભુત પ્રગતિ થયેલી જોવામાં આવે છે. મયાં પચીસ વર્ષમાં તે દેશે જે પ્રગતિ કરી છે તેની જોડ દુનિયાના ઇતિહાસમાં જાણે જ નોંધ મળતો. પ્રગતિ માટે પ્રયત્ન કરના ભારતવર્ષને સોવિયેટ રશિયાના પ્રયોગોમાંથી ઘણું નવું જાણવાનું મળે તેમ છે. રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક ક્ષેત્રોની જેમ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ સોવિયેટ રશિયાએ નવી ભાત પાડી છે. આશા છે કે વાચકોને એ માહિતી બોધપ્રદ નીવડશે. આ માહિતી દીના લેવિન નામનાં અમેરિકન શિક્ષકોએ, જાતઅનુભવથી લખેલી પુસ્તિકાને આધારે લીધી છે.—૬૦

આપણા દેશમાં માળાપ બાળકોની કેળવણીમાં ઘણો જ ઓછો રસ લે છે, એ વાત સહુ જાણ કરશે. ઈંગ્લેન્ડ જેવા સુધર્મી દેશમાં પણ “ હેડમાસ્ટરને મળવાની જરૂર હોય તો જ માળાપોએ શાળાના મકાનમાં આવવું; એ સિવાય ખીજ કારણસર માળાપોને શાળામાં આવવાની મનાઇ છે. ” એવી જાતની નોંધિસ શાળાના મકાન પર લગાડેલી જોવામાં આવે છે. પણ સોવિયેટ યુનિયનમાં શાળાની સાથે નિકટ સંબંધમાં રહેવું એ માળાપોની એક અનિવાર્ય ફરજ ગણાય છે. રશિયામાં કદાચ માળાપ પોતાની એ ફરજ પ્રત્યે બેદરકાર નહિય તો શાળા તેમને તેમની ફરજનું બાન કરાવવામાં હમેશા જામત રહે છે. વખતોવખત માળાપોને શાળામાં બોલાવવામાં આવે છે અને તાલતા વર્ગોમાં હાજરી આપી શિક્ષકો કેવી રીતે શીખવે છે તે જોવાનું તેમને કહેવામાં આવે છે. જાળકોના જોજનના સમયમાં માળાપ શાળામાં હાજર રહી મદદ કરે છે. માળાપ વખતોવખત જુદા જુદા વિષયો ઉપર શાળામાં બાપજો પણ આવે છે.

પ્રત્યેક શાળામાં માળાપોની એક કમિટી હોય છે. આ કમિટીની ચૂંટણી માળાપોની સામાન્ય સભામાં દર વર્ષે થાય છે. આ કમિટી ઉત્સવો અને બાળકોની પાર્ટીઓ ગોઠવે છે, અન્ય રીતે શાળાના કાર્યક્રમમાં મદદ કરે છે અને શાળાના તંત્ર ઉપર એક જાતનું નિયંત્રણ રાખે છે. દરેક સૂત્રમાં માળાપોની જે સભા થાય છે તેમાં શાળાના આચાર્ય શાળાના કામકાજનો અહેવાલ આપે છે, અને તેના ઉપર માળાપો રસપૂર્વક ચર્ચા કરી ચૂચનાઓ આપે છે. આવી સત્રાંત સભાઓ ઉપરાંત દરેક મહિને પ્રત્યેક વર્ગની સભા થાય છે. આ સભામાં માળાપો શિક્ષકોના કામ પ્રત્યે પોતાના સ્પષ્ટ અભિપ્રાયો દર્શાવે છે. આમાં શિક્ષકો

કેમ, કહ્યું દીકા પણ થાય છે. બારી એક સભામાં શિક્ષકનું વર્ગ પ્રત્યે જે વક્તવ્ય હતું તેના ઉપર માળાપોએ સખ્ત ટીકા ચલાવી. પ્રિન્સિપાલે માળાપની ટીકાનું સામાન્ય સ્વીકારી કહ્યું કે " ઉક્ત શિક્ષક સભામાં હાજર નહિ હોવાથી આ ચર્ચા આવતી સમા ઉપર મુદતથી રાખવી, જેથી કરીને તે શિક્ષક પોતે જ એ ચર્ચામાં બાગ લઇ શકે. " શિક્ષકની હાજરીમાં માળાપો તેના દોષો વિશે ચર્ચા કરે અને શિક્ષક પોતે તેમાં ભાગ લે એ પરિસ્થિતિ શિક્ષકવર્ગ અને માળાપ બન્ને વચ્ચે અત્યંત નિકટ સંબંધ વગર સંભવતી નથી. રશિયાએ પ્રયત્નપૂર્વક એ સંબંધો સ્થાપિત કર્યાં છે.

આપણે ત્યાં ઘણી શાળાઓમાં થાય છે તેમ, દરેક વિદ્યાર્થીની પ્રગતિનો અહેવાલિક અહેવાલ ડાયરીમાં લખી માળાપ ઉપર મોકલી આપતામાં આવે છે. આ અહેવાલ જાંચી, પોતાની કેઇ સૂચના હોય તે માળાપ તે લખી જણાવે છે. વર્ગમાં પાઠ આદતો હોય ત્યારે કેઇ બાળકની મા કે પિતા વર્ગમાં પહોંચાડેના બાંકડા ઉપર ભેરી પાઠનું નિરીક્ષણ કરે એ વાત રશિયામાં સામાન્ય છે; શિક્ષકને તે એ અત્યંત સ્વાભાવિક લાગે છે. આ નિરીક્ષણને અંતે માળાપ પોતાના બાળકની દૃષ્ટિએ તેમ જ કેળવણીની દૃષ્ટિએ શિક્ષક સાથે એ પાઠના ગુણદોષોની ચર્ચા કરે છે.

રશિયામાં દરેક વર્ગનો એક સલાહકાર રહે છે. તેની ફરજ દરેક બાળકના ધરની પરિસ્થિતિનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખવાની હોય છે. આને અંગે તે વારંવાર બાળકોનાં ઘરોની મુલાકાત લે છે. આ સલાહકાર ન્યારે માળાપો પાસે જાય છે ત્યારે પોતાનાં બાળકોનો કેઇ મિત્ર આવ્યો હોય એવા હેતુથી તેનું કુટુંબોમાં સ્વાગત થાય છે. આ મુલાકાતોમાંથી કેટલું મુંદર પરિણામ આવે છે તેનો એક દાખલો અહીં આપવો ઠીક થશે. એક શિક્ષિકા-સલાહકાર એક બાળકને ઘેર ગઇ. ત્યાં એનું અદ્ભુત સ્વાગત થયું. તેને ત્યાં જમાડવામાં આવી. બાળકને લગતી ચર્ચામાં મા પાસેથી જણાવું કે બાળક નિશાળ છૂટ્યા પછી સીધો ઘેર જતો ન હતો. તેને અંગે શિક્ષિકા અને બાળક વચ્ચે નીચે મુજબ સંવાદ થયો:—

શિક્ષિકા—તમારી મા કહે છે તે સાચું છે ?

બાળક—હા.

શિક્ષિકા—તમને વાંચવું ગમે છે ?

બાળક—બહુ નહિ. મને સફ કરતાં રોટિંગ વધુ ગમે છે. ઉતાળામાં માછલી પકડવાનું પણ ગમે છે. સાંજે ટું રોટિંગ માટે જાઉં છું તેથી ઘેર આવતાં મોકું થાય છે.

આ પછી મા, શિક્ષિકા અને બાળક ત્રણેએ મળી બાળકનો સાંજનો કાર્પકમ ગાઇબો. પછી બાળકનો પિતા શિક્ષિકાને પોતાની ગાડીમાં બેસાડી તેને ઘેર મૂકી આવ્યો.

રશિયન શાળામાં દરેક વર્ગનું ભીત-પત્ર હોય છે. આ છાત્રામાં વર્ગને લગતી માહિતી, વર્ગનાં બાળકોના લેખો, વગેરે હોય છે. આમાં બાળકો પોતાનાં માળાપોની માહિતી પણ આપે છે. કેઇ બાળકનો માતા પા પિતા કેઇ બાળકમાં કથી ખાસિયત ધરાવનાં હોય તે તેના ફોટો પણ આ ભીતપત્ર પર ચોટાડવામાં આવે છે. આ વસ્તુ બાળકને એટલી બધી મહત્વની લાગે છે કે જે બાળકના માળાપનો ફોટો એ રીતે ભીતપત્ર પર

ન ચડે, તે બાળકને કુખ માથે છે અને માથાપને તે પંજવી કાઢે છે. જે માથાપ Shook-worker એટલે કે કોઈ નવી યોજના પ્રવૃત્તિ યા કલ્પનાનાં ધુરીણ હોય તેના જ ફોટા મોટે બાજે આ બીંતપત્ર પર ચાલી શકે છે. એક જાળકે પોતાની માને એવી તો પંજવી કે છેવટે એને પણ Shook-worker ની જવાબદારી પોતાને માથે લેવી પડી !

એક દસ વર્ષના બાળકનો પિતા ખૂબ જ ખિમ્મળ હતો; એ બાળક તોફાની હતો. એક દિવસ એ બાળકને એના બાપે એક તમાચો માર્યો. બાળકે ખીમ્મ ભે બાળકો સાથે પોલિસ સ્ટેશને જઈ પોતાના બાપે પોતાને તમાચો માર્યો છે એ વાતની ફરિયાદ કરી. બીજે દિવસે પોલિસ ઓફિસર બાળકના પિતા પાસે ગયો. બંધી વિગતો જાણ્યા પછી પોલિસ ઓફિસરે સમજી લીધું કે બાપ કોઈ અસંસ્કારી માણસ ન હતો. પણ બાળકના અસાધારણ તોફાનને લીધે મિમ્મળ કેકાણે ન હોવાથી એણે બાળકને એક તમાચો માર્યો હતો. બાળકે પણ કબૂલ કર્યું કે એના પિતાએ એને જિંદગીમાં પહેલી જ વાર માર્યો હતો. પણ એ બાળકે ઉમેર્યું કે મારા પિતા સોવિયેટ વર્ણવ છે તે છતાં બાળકને માથાપથી ન મરાય એ કાપદો તે કેમ જૂલી શકે ?

દસ વર્ષના બાળકના આ વર્તનથી આપણને નવાઈ લાગશે, કદાચ બાળક ઉપર ઘુણ પણ આવશે. પણ આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે રશિયામાં જીવનનું આખું મૂલ્યાંકન જ તદ્દન બદલાયેલું છે. ઉપરાંત રશિયામાં બાળકો માટે જે પોલિસખાતું છે, તેમાંના નોકરો સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી હોય છે, અને તે ખાતાના અધિકારીઓ તો માનસશાસ્ત્ર અને શિક્ષણશાસ્ત્રના જાણકાર કેળવણીકારો હોય છે !

—ગો. રા. ફ.

("શિક્ષણ પત્રિકા" માંથી)

વિશ્વખંધુતવનો મહાન ઉપાસક : સ્વ. રોમાં રોલાં.

ત્યારે વિલાસનગરી પેરિસ ફ્રેન્ચ બળવાની ગર્જનાએ ગાળતી હતી. નજીકની નહેરને કિનારે આવેલા એક ગામમાં રહેતા બાળક રોમાંને આ સાથે કશી લેવાદેવા ન હતી. એ તો એક અદ્ભુત જાદુગરના સહવાસમાં લીન રહેતો. એ પોતાના ચરિત્રમાં લખે છે કે, રોમાં અવસ્થામાં યા હૃદયવ્યથાને સમયે કું પિયાતો ઉકાવી બીથોવને રચેલી રાગ-રાગણીઓની ઉપાસનામાં લીન થઈ જતો. જાદુગરમાં ક્રાંતિકારી લેનીનની પાંપણો બીજાવવાની પણ તાકાત હતી. એ જાદુગર તે બીથોવન. સંસારનો એ સર્વશ્રેષ્ઠ સંગીતકાર હતો: રોમાં રોલાં.

*

ખ્રીસ્તી શિક્ષણ કલેમેંસીમાં ૫૩૦ ક્યો બાદ રોલાંને પેરિસ મોકલવામાં આવ્યા. પેરિસનું વાતાવરણ તેમની સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિ માટે ઘણું અનુકૂળ હતું. અહીં તેમને કેટલાક એવા મિત્રો સાથે દોસ્તી થઈ જેઓ તેમના પાછલા જીવનમાં તેમની મદદ જ ફ્રાન્સના લોકપ્રિય લેખકો બન્યા.

શિક્ષણ ૫૩૦ ક્યો પછી તેમની સાથે જીવનના ધ્યેયનો પ્રશ્ન આવ્યો. તેમણે સાહિત્ય

અને કબાના ક્ષેત્રમાં માર્ગ દાખવવા તે સમયના મહાન પુરુષ ટોલરોયને પંચ દ્વારા પ્રાર્થના કરી. પણ દિવસો સુધી તો પત્રનો જવાબ ન મળ્યો.

*

એક દિવસે જ્યારે તેઓ બહારથી ફરીને પાછા આવ્યા ત્યારે તેમણે ટેબલ પર એક મોટું કવર પડેલું જોયું. ફ્રેંચ ભાષામાં ૮૨ પાનામાં લખાયેલો એ પત્ર હતો. 'મિય બંધુ'થી આરંભાયેલો એ પત્રને અંતે 'લિયો ટોલરોય'ની સહી હતી.

તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પત્રમાં લખ્યું હતું - " તમારો પત્ર મળ્યો... કબાનાર ખતના મારેની મુખ્ય શરત આ છે-કલાપ્રેમ કરતાં પણ મનુષ્યમાત્ર તરફ પ્રેમ રાખવો. "

*

જાસ. એમનો માર્ગ ખૂંસી ગયો. તેમણે માનવમાત્રની સેવાના કાર્યને પોતાના જીવનનું જીવ પતાવ્યું. આ નિશ્ચય પરથી કદીએ પાછા ન હઠવા તેમણે નિશ્ચય કર્યો.

*

ફ્રાંસના પ્રગ્વતંત્ર શાસનકાળ દરમિયાન એક વાર તે વખતના ફ્રેંચ સેનાપતિ ડ્રેકુસને મોઝ ગ્રન્ડાસર કાળાપાણીની સજા કરવામાં આવી. ખરી રીતે ડ્રેકુસ તદ્દન નિર્દોષ હતો. એનો પણ સેવાની મોઝનામાં હિંમત ન હતી. તે વખતના એક લેખક એમિલ ઝોલાએ એનો પણ લીધો. રેલાંએ પણ સરકારના કોપને વહોરી લઈ એમને સાથ આપ્યો. મનુષ્યમાત્રના સેવક બનવાની ક્ષણ ધરાવતા એ મહાપુરુષે આ રીતે નીકરતાથી પોતાના જીવનને પગરથું બાંધ્યો.

*

તેમણે ૧૯૪૪ માં શરૂ થયેલા યુદ્ધનો પણ માનવતાને નામે સખત વિરોધ કર્યો. અને યુદ્ધવિરોધી અનેક પત્રિકાઓ છપાવી સભ્યતા અને સંસ્કૃતિની સંહારલીલાને રોકવા અથાક જહેમત ઉઠાવી. જ્યારે એમને લાગ્યું કે શાંતિ સ્થાપવાનું કાર્ય મારી શક્તિની બહાર છે ત્યારે શત્રુ-મિત્રનો ભેદ છોડી તેઓ ધામધોળી સેવા કરવા લાગ્યાં. કેટલીક વાર તો તેઓ જીનીવાની આંતર-રાષ્ટ્રીય રેડક્રોસ સંસ્થાની કચેરીમાં કલાકો સુધી બેસી યુદ્ધપીડિતોના હજારો પત્રોના જવાબ આપવામાં લીન થઈ જતા.

*

સને ૧૯૧૭માં તેમણે 'જીન કિરોલ્ડર' નામનો એક સુંદર નવલકથા બહાર પાડી- જેના પર તેમને નોબેલ પ્રાપ્તિ આપવામાં આવ્યું. એ પૈસાનો ઉપયોગ પણ તેમણે યુદ્ધ પીડિતોની સેવામાં કર્યો.

આમ-નાટકોનો પ્રચાર સાથે એ મારે એમણે જાતે અનેક નાટકો લખ્યાં; પણ એમાં એઓ અક્ષણ ન થયા. એમનું જીવન આરંભથી તે અંત સુધી નિષ્કળતાની ગાથા સમુદાય રહ્યું છે. છતાં તેઓ કદી નિરાશ થયા નથી; તેમણે લૌકિક વિજયને કદીએ વિજય માન્યો નથી. એમની નજરે તો આશા વિજયની આકાંક્ષા એ મનુષ્યસમાજનાં બધાં દુઃખેલું મૂળ છે. એમની બધી રચનાઓનો પ્રધાન ઉદ્દેશ પણ એવી મદત્તાકાંક્ષાને જડમૂળથી બેખેડી નાખવાનોજ રહ્યો છે.

*

પડેલા મહાયુદ્ધની સમાપ્તિ પછી પણ ખીમ મહાયુદ્ધના અંકુરો ન ફૂટે એ મારે

એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યા હતાં. એ સિવાય
યુદ્ધવિરોધી પ્રચારકાર્ય માટે તેમણે સંસાર-
ભરના મહાન પુરુષો સાથે મૈત્રી સાધવા પણ
જહેમત ઉઠાવી હતી. જીવનની પાનખર ખેડી
એ ગાળામાં એમની વૃત્તિઓ “ વસુધૈવ
કુટુંબકમ્ ” તરફ વળી હતી. સંસારને કોઈપણ
પૂણેથી અન્યાય અને જુદમની યીસો એમના
કાને અચકાતી તો એમનું હૃદય બેબાકું
બની જતું. હિન્દી ચીનમાં ન્યારે એક
દેશભક્તને ફાંસીની સજા કરવામાં આવી તથા
મીસ્ત કેસના ચુકાદાની ન્યારે એમને જાણ
થઈ ત્યારે તેમણે એના વિરોધ તરીકે પોતાનો
અવાજ રજૂ કરવામાં મણુ રાખી નહોતી.

છેલ્લે છેલ્લે તેમણે પોતાના વિચારોને
મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા મેક્સિમ ગોર્કી, મહાત્મા
ગાંધી, રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, બાણુ રામાનંદ
એટલું, પં. જવાહરલાલ નહેરુ વગેરે મહા-
પુરુષો સાથે પોતાનો મિત્રતાભર્યો સંબંધ
સ્થાપ્યો હતો. ગાંધીજીનું તો એમણે ચરિત્ર
પણ લખ્યું છે. ભારતની સંસ્કૃતિ તરફના
એમના જાણત કાળે ઉદાહરણ એમણે
રચેલું ‘ રામકૃષ્ણ પરમહંસ ચરિત્ર ’ છે.
જીવનની એકાદમી કાળે પણ એઓ કદી
પોતાના કર્મ-માર્ગથી ચલિત થયા નથી.
‘ વિરામ સેવો મુજને મટે ના ’ એ જીવન-
મૂત્રને એ કદી વિસર્યા નથી.

આજે એ બિરામને ન સેખનારો અમર
આત્મા અલ્પવિરામ માટે તો શું ચિરવિરામ
માટે પોદડો છે. ઘડીભર તો એમનું મૃત્યુ
થયું માની ચકાતું પણ નથી; છતાં એટલું
તો નહીં છે કે જ્યાં સુધી સમ્યક્તા અને
સંસ્કૃતિની આ ઘોર સંહારલીલાનો પાર નહીં
આવે ત્યાં સુધી એનો આત્મા કદી વિરામ
સેવાનો નથી.

(ગુજરાતગિચ તથા ગુજરાતદર્શનગાંધી)

શા માટે ? કેને માટે ?

હું શા માટે લખું છું તથા કેને માટે લખું
છું એ બંને પ્રશ્નોને મારાથી જુદા પાડી શકાય
તેમ નથી. એક પછી એક એ બંને પ્રશ્નોનો
ઉત્તર મારે એકસાથે જ આપવો જોઈએ.

હું શા માટે લખું છું ? કારણ કે લખ્યા
બિના મારાથી રહી જ ન શકાય; કારણ કે
કામળ પર હું ન લખું તોપણ મસ્તિષ્કમાં તો
હું લખતો જ હોઉં; કારણ કે લખવું એ મારે
માટે વિચાર અને કાર્યની સર્વોત્તમ અભિવ્યક્તિ
છે; કારણ કે લખવું એ મારે માટે આસપ્રઆસ
છે, જીવન છે.

આ કારણપરંપરામાં કોઈ પ્રકારનો ‘ આદર્શ-
વાદી નિરાશાવાદ ’ નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિ તેનાં
પોતાનાં ફેફસાંથી જ આસ લઈ શકે છે. દરેકની
કામ કરવાની રીત તેની પોતાની હોય છે.
વ્યક્તિ સ્વયં નેવી હોય છે તેવી જ તેની ક્રિયા
હોય છે-પણ તે નિરાશાવાદી હોવા આશાવાદી,
સ્વાર્થાત્મક હોવા હોદ્દાસ્તમહાત્મક.

મારું કાર્ય હમેશાં અને હરપ્રસંગે શાન્તિપ્રદ
અને ઓળખીતું રહ્યું છે. મેં હમેશાં એના લોકો
માટે લખ્યું છે જે ગતિશીલ હોય. હું સદેવ
ગતિશીલ રહ્યો છું અને ન્યાંસુધી જીવતો રહીશ
ત્યાંસુધી સ્થિરશાન્તિ નહિ બનું. જિંદગી જે
ગતિશીલ ન હોય તો મારે માટે એનો કસો
અર્થ નથી જીવનની વધુ પ્રગતિ એજી સાધવી જ
જોઈએ. માનવતાના નૃવાણનું પ્રગ્નિગાણ કરવાની
પ્રેરણા મારામાં છે અને એવી અદ્યત્ત પ્રેરણા
ધરાવનારાઓ સાથે હું મારું મસ્તક નમાવું છું.

હું કેને માટે લખું છું ? એમના માટે કે
નેઓ આગળ ને આગળ ધપતી રહેલી ફોજના
અગ્રગામીઓ છે; એમને માટે કે નેઓ સીમા-
રહિત અને વર્ગવિહીન એવા આંતરરાષ્ટ્રીય
માનવસમાજનું આદ્યોજન કરી રહ્યો છે. શોષ
એ અગ્રગામીઓની પાછળ પાછળ ચાલી આવશે,
પણ સહે એમાં ફેલાઈકો પાછો પાની કંડે કે
પુડે ફોજને પણ કેટલીક વાર પીછે હઠ કરવી
છે. આપણે બુદ્ધમાર્ગને ફોજી કે ક્રાંતાવજ
કરો, પણ એમને માટે ઉત્તિભર રહેવાની જરૂર
નથી; આપણને ગિરંદાર કરના પોતાનું કાર્ય
એ બળતરશે જ. પરંતુ આગેદમી કરી રહેલી
માનવફોજના કદમ તેમનાથી હરિજન નહિ
રોષી શકાય.

—રેમાં રેલાઈ

[“ પ્રભુધુ ” માંથી]

યુદ્ધમાં હિંદી વિજ્ઞાનીઓ

આ યુગ તો વિજ્ઞાનયુગ છે. એટલે યુદ્ધના આ આપદકાળમાં સફળતા મેળવવા માટે વિજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિઓ પૂર ઝડપથી ચાલતી રહે છે. એ પ્રગતિમાં ફાળો આપનારા જનતબરમાં જે વિજ્ઞાનીઓ કામ કરી રહ્યા છે તેમનો ફાળો નાનોમોનો નથી. આજે હિંદના પચાસ પ્રતિભાસંપન્ન વૈજ્ઞાનિકો (જેમાં એક દુનિયાભરતો પ્રખરમાં પ્રખર ખગોળશાસ્ત્રી છે) અમેરિકામાં અને અન્ય વૈજ્ઞાનિકો હિંદમાં વૈવકીય તેમજ રસભર વિજ્ઞાનના કાર્યમાં તનમનથી લાગી ગયા છે, અને અવનવી સિદ્ધિઓ મેળવી છે. તેમની શોધખોળનું થોડુંક ખ્યાન ઉચિત લેખારો.

પ્રો. સર શાંતિસ્વરૂપ ભટનાગરે એરોપ્લેનમાંથી નીચે કાણુ બોંબ પર ફેંકવામાં આવે તો પણ ન ભાગે એવા વાસણની શોધ કરી છે, આથી વિકટ કે ચતુરકોણમાં ઘૂસી અથવા આપણા સૈનિકોને આવાં વાસણોમાં પ્રવાહી ખાવ બરી અંતરિક્ષમાં ઊડતા એરોપ્લેનમાંથી નીચે ફેંકી પહોંચતું કરવામાં ઘણી સફળતા મળી છે. સર શાંતિસ્વરૂપ અખિલ હિંદ સાયન્ટિફિક અને ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ રિસર્ચ બોર્ડના ડિરેક્ટર છે; તેમણે દીવાસળીના બોખા જેવડા એક એવા રટવની શોધ કરી છે, કે જે નક્કર બળતણથી ખાર કલાક પર્ષત સળગ્યા કરે છે. આ ઉપરાંત ઝેરી ગેસથી અભેદ એવું કાપડ વિદ્યુતરોધક તથા ઊન જેવા ગરમ સુતરાઉ કાપડની અનેખી શોધ કરી છે. ચતુર સામે સંહાર ભવાક્ષયો ફેંકવાનું નવું વજ્ર શોધવાનું માન અમેરિકાવાસી ડૉ. આલમજિત ડી. સિંઘના ફાળે જાય છે. ડૉ. કાલ્પુએ (અન્ય અમેરિકન સાથીઓના સહયોગમાં) ઇન્ફારેડ ફોટોગ્રાફીની મદદ વડે પણ ન પારખી શકાય એવા લીલા ને અન્ય રંગો ઉપજાવવામાં ફોટો મેળવી છે. તેથી સૈનિકો વગેરે લીલોતરીમાં છુપાઈ શકે.

વખારમાં કે વહાણમાં લાંબા સમય પર્ષત તરણુય સારી દીતે જળવાઈ રહે એવા કિમિયાની શોધ લેસ એન્જેસિસવાસી ડૉ. જગન્નાથ રામીએ કરી છે. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં તેમણે રસભર્યાં પણ ફિક્કા રંગનાં મીઠાં લિથુને રંગવાની કળા જાહેરમાં મૂકી હતી. આથી ફ્લોરિડાના બાગાયતીઓની આવકમાં ૪૪ લાખ ડોલરનો વાર્ષિક વધારો થયો છે. જીવલેણ કાલાઝાર નામના જ્વર માટે સર ઉપેન્દ્રનાથ બ્રહ્મચારીએ રામચાણુ ઔષધ શોધ્યું છે. આથી બ્રહ્મદેવ ઉપર વિશ્વપ્રખ્ય કરનારા અમેરિકન સિટિસ એનિફાના ડેકરશ્વરણું અતિ અમલનું કાર્ય ગણવાયું છે.

આ ઉપરાંત ડૉ. વી. કે. કોક્ટનર, ડૉ. સકલાતવાળા, ડૉ. ચરદુમાર રાય, ડૉ. ચેદાપ્રગાડા, સુભારાવ, પ્રો. સુબ્રહ્મણ્ય ચંદ્રશેખર અને અન્ય વૈજ્ઞાનિકો વિજ્ઞાનનાં વિધવિધ ક્ષેત્રોમાં અમેરિકામાં સંશોધનકાર્ય કરી રહ્યા છે. ત્યાંના પત્રનું કથન છે કે હાલમાં અમેરિકામાં સંશોધનકાર્ય કરી રહેલા વિજ્ઞાનીઓમાં તેજસ્વી, પ્રતિભાસંપન્ન અને ખ્યાતનામો હિંદી વિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા વધુમાં વધુ છે. આ ખીના આપણા માટે ગૌરવ સેવા જેવી છે.

છાપાંળવી દુનિયા

ચાલો, આજે હું તમને છાપાંળવા શબ્દોની દુનિયામાં લઇ જાઉં. તમને એમ લાગતું હશે કે અમુક બનાવ અને ત્યારે પત્રકારો ચપોચપ તેને અનુરૂપ શબ્દો કયાંથી શોધી કાઢી લખતા હશે ? પણ વાત એમ છે કે તેઓ એક મસ મોઢું રજારટર રાખે છે. તેમાં કયો શબ્દ કોની સાથે મૂકવાથી શોભી જાઉં છે, અને પ્રસંગનો આગ્રહ બાવ લાવી શકે છે તે દર્શાવવાનું હોય છે એટલે જ્યારે એક બાજુ બનાવો બનતા જાય છે ત્યારે બીજી બાજુ તેના બાવનું નિરૂપણ કરે એવા શબ્દો પત્રકારના મગજમાં વિચારાતા હોય છે. ને એ શબ્દો બરાબર છે કે નહિ તે જોવા આ રજારટર સહાય થાય છે.

કયો શબ્દ કયા શબ્દ સાથે સારો લાગે તે જોઇ લ્યોઃ જંગ શબ્દ પહેલાં ખૂનખાર આવવું જ જોઇએ. અકસ્માત હંમેશાં પ્રાણહાતક જ હોય, હુલ્લડ ગંભીર હોય, અને આગ મોટી હોય. હોનારત ગંભીર હોય તો જ શોભી જાઉં. ખૂન કરપીણ હોય તો જ તે ઠીક લાગે. આંચકો ધરતીકંપનો જ આકર્ષક નીવડે ને ધડાકો મોટો ભાગે જોખનો હોય તો જ રૂઝડક લાગે.

કુદરતી અકસ્માતોમાં વરસાદ મુશળધાર હોય કે ઘોઘમાર હોય તો સારો લાગે. વાવાઝોડ પ્રચંડ હોય તો જ છાપવા જેવું લાગે. 'હોડી જાંધી વળી' એવા સમાચાર પહેલાં 'નદીમાં ડૂબી મૃત્યા' એવું આવવું જ ઘટે. અથડી પડવાનો બનાવ બે મોટરો વચ્ચે ને તે વચ્ચે ખાસ મીલીટરીની હોય તો વધારે વાસ્તવિક લાગે. સળગી જાંઘનાર વાહન વિમાન હોય તો જ અનુરૂપ કહેવાય.

બળવો હંમેશાં 'કાઠી નીકળે'; અમલ લશ્કરી કે કડક જ હોય; કાયદાની કસમ ૧૪૪મ્ હોય તો જ શોભે; બંગ મનાઇ હુકમનો, કાયદાનો કે સચિનય હોય તો જ છાપવાની મંજૂર આવે. આખલાપ્રવૃત્તિ વાઘસરોયની જ કહેવાય. જવાબ પહેલાં 'હડાઉ' શબ્દ ને તે પહેલાં 'હોમ મેમ્બરનો' એવી રચના ચાપ તો કેવું સારું લાગે છે ?

ધારાસભા વડી હોય તો જ તેની ચર્ચા ચાપ ને ત્યાં થે સભાએકુશીની દરખાસ્ત સસમૃતિની હોય પછી જોઇ લ્યો મજા !

દેપાટી સભામાં જ ચાપ; ત્યાં બાપણુ બહે બસણુ જેવાં થયાં હોય પણ મનનીય જ લખાય. ને તે થે કોઇ દેશનેતાએ કયું હોય તો તે પહેલાં 'જાણીતા' શબ્દ મુકવો અનિવાર્ય છે. એ સભા મોટે ભાગે 'વિરાટ' જ હોય ને પરિસ્થિતિ પર પ્રવચન હોય તો તે પહેલાં 'ચાલુ' અને 'રાગકીય' એમ હોવું જરૂરી છે. એ સભામાં કોઇ પ્રગુખનો આભાર માને તો તે અધકચરો હોય જ નહિ, હંમેશાં અંતઃકરણપૂર્વકનો જ હોય; સભા પૂરી થયા પછી તે કોઇ આકારમાં ફેરવાય તો તે મોટે ભાગે સરઘસના જ, ને તે સરઘસ પણ 'બબ્બ' જ શોભે. કામદારોની સભા લાઘવ્યાગમાં, કે નાણુ સચાજીની વાડીમાં જ હોય એ વચરકલે સમજી શકાય એમ છે.

દંડકાળાની ખાત ચાપ એ પહેલાં 'સંકટનિવારણ' એ લખાવું જોઇએ. એ માટે 'સંદર્શના' હોય જ નિશ્ચિત હોય. બાવ વેપારના જ અપાય, વેચવાલી શેરોની ને તેજી મંદી-સોના-ચાંદીની શોભી જાઉં. બનાવ ચોંકાવનારો જ હોવો જોઇએ.

ત્યારે કિરસાની વાત આવે ત્યારે તે સામાજિક હોવા જોઈએ, “ સીતમની બહીમાં ” એમ લખવા કરતાં “ સમાજસીતમની સુગતી બહીમાં ” એમ લખવાથી તેની ગંભીરતા સમજાય. એ બહીમાંથી કોઈને બચાવવાની વાત હોય તો તે બાળાની જ; ને તે પ “ કુમળી કળી ” જ રોમે. તેની કહાણી કાપમ ‘ કશ્ચુ ’ હોય; મોટે ભાગે તો ‘ પોકાર ’ની વાત હોય. અને તે વૃદ્ધજન સામે હોય તો બધો બંધો. આટલું જ અમ છાપાવાળાએને જોઈએ. એ મોટે કંઈ પગલું ભરાય તે ‘ પ્રસંગનીય ’ જ હોય; ઘણે ભાગે તો સ્થાનિક યુવક-મંડળનું: આ કિરસાથી જે ‘ સનસનાટી ’ ફેલાય તે બારેજ હોય તો જ સાર્થક કહેવાય.

‘ ફારડો ’ દમનનો હોય ને તે કિસાનો પર ‘ વીંજાતો ’ હોય તો નાના ચોરડામાં બેસી તેના ‘ સણસણતા ’ અફવાસો લખવાની અગત્ય મોજ આવે.

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત સુતરીઆ

—જે વસ્તુની છું અપેક્ષા રાખે છે અને તારા આત્મા તથા તારા અસ્તિત્વને માટે આવશ્યક છે તે દ્વરથી તારી પ્રતિક્ષા કરી રહી છે, છું તેને પાત્ર બન, તેને બોલાવ, એટલે તે તારો પાસે આવશે.

—ધલા બહીલશ વિલેકાકસ

—જવાબદારી ભરેલાં કાંઈ હાથ ધરવાને ડરો નહિ. તમારા યોગ્ય ધંધાના માર્ગમાં આવવું કોઈપણ જવાબદારી ભરેલું કામ માથે લેવાનો અને તમારી પૂર્વે બીજા કોઈપણ માણસે તેને પાર પાડ્યું હોય તે કરતાં સારી રીતે પાર પાડવાનો નિશ્ચય કરો.

—ઓરીસન સ્વેટ મોર્ડન

—જો તમને કોઈ બદમાશ સાથે કામ પડે તો તેના ઉમદા ગુણોના લાભ મેળવવાનો એક જ રસ્તો છે; તેને માનવંત ગૃહસ્થ માની તેની સાથે વતો. તે તમારી જ પંક્તિનો છે એવું વર્તન દર્શાવો. આવા વર્તનથી તે એટલો બધો ખુશ થઈ જશે કે તેના પર કોઈ વિશ્વાસ રાખનાર છે તે માટે મગર થઈને તે તમારી ધારણા પ્રમાણે જ જવાબ વાળશે.

—વોર્ડન હોસ

—જ્યારે તમે ધરમાંથી બહાર જવા નીકળો ત્યારે જાણે મસ્તકે ચાલજો, જાડા શ્વાસ લેજો, સૂઈના પ્રકાશથી આનંદ પામજો. તમારા મિત્રોનો રિમતભર વદને સંતકાર કરજો. અને દરેક જાણ સાથે ખરા હાથરના ઉત્સાહથી હાથ મિલાવજો. તમારે વિશે કોઈની ગેર-સમજ વાચ તેથી ડરતા ના અને તમારા દુશ્મન સંબંધી એક પગ પછુ વિચાર ના કરતા. તમને શું ગમે છે તેનો મનમાં નિશ્ચય કરજો અને પછી સહેજ પછુ હવનમાં તમને જે જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું કારણ તમારામાં જ છે; તમારામાં જ તેની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે વસ્તુની તમે તીવ્ર ઇચ્છા ધરાવો છો અને જેને માટે તમે ઉલોમ કરો છો તે જ તમને પ્રાપ્ત થાય છે.

—ઓરીસન સ્વેટ મોર્ડન

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ મહાનવાળાં તેમજ મોટાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોએ પોતાની સંસ્થાને લોકોપકારક મંડળમાં નોંધાવવા બાબત હજી સુધી તજવીજ ન કરી હોય તો તે માટે પશુ તજવીજ કરે.

૨ જાન્યુઆરી માસ આખર પૂરા થતા ત્રિમાહીની હકીકત પાછલી હકીકત સાથે ઉમેરી તુલ્ના મોકલશે.

૩ તમારા પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકો વિષયવાર ગોઠવો. આ માટે સને ૧૯૪૨ ના જાન્યુઆરી માસની લેખ તથા સૂચના વાંચો.

૪ વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદમાં જવા માટે પ્રતિનિધિઓ મોકલવા અંગેની ખાતાની સૂચના અવશ્ય વાંચો અને તે પ્રમાણે પ્રતિનિધિ મોકલવા તજવીજ કરો.

વડોદરા,
તા. ૬-૧-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહાનગર વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૮ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

દરાપુરા તા. પાદરામાં ભરાનારી પુસ્તકાલય પરિષદમાં
ભાગ લેનાર શિક્ષકો બાબત

દરાપુરા તા. પાદરા. મુકામે વડોદરા પ્રાંત પખી પુસ્તકાલય પરિષદ તા. ૨૧ તથા ૨૨ જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ના રોજ મળવાની છે. સદર પરિષદમાં જે શિક્ષકો મંથપાળ કે મંત્રી તરીકે કામ કરતા હોય તે હાજર રહે તો તેમની બધાભાડા સિવાયની કામગીરી બાબત મંજૂરી માગતાં મે. રા. રા. વિદ્યાધિકારી સા. ના સૂચિઅંક ૩૨ / ૪૪-૪૫ તા. ૨૮-૧૨-૪૪ આધારે મંજૂરી મળી છે તથા લખાઈ આવ્યું છે કે,

“ દરેક શાળામાંથી એક શિક્ષક કરતાં વધુ શિક્ષકે જવાનું નથી, અને એક શિક્ષકવાળી શાળાના શિક્ષકે પોતાના શાળાના કામકાજનો જવાબદાર તા. ૨૧ પ્રાંત શાળાધિકારી સા. તરફ લખી દેવાવવા તેમની જરવાનગી મેળવ્યા સિવાય જવાનું નથી. ”

ઉપર પ્રમાણેની સૂચનાને ચુસ્ત અમલ કરવા અમે તમામ પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકોને વિનંતિ કરીએ છીએ અને શિક્ષકોને જણાવવામાં આવે છે કે, એક કરતાં વધુ પ્રતિનિધિનો ખર્ચ પુસ્તકાલય ખાતે પડી શકશે નહિ. તેમ લોકમદદમાંથી કે પસંદ વેચાણમાંથી પણ વધુ ખર્ચ પાડવા મંજૂરી મળી શકશે નહિ.

વડોદરા,
તા. ૧૫-૧૨-૪૪ }

કે. મો. ખટલ
મદદ વ્યવસ્થાપક

અમે બધાં

હું સરલા ને મિત્રમંડળ

વિનોદવિહાર

સરી જતું સુરત વગેરેના લેખક

સાક્ષરશ્રી ધનસુખલાલ મહેતાની

શ્રેષ્ઠ નવલિકાઓ

ભૂતના ભડકા

કિં. ૨-૧૦-૦ પૂર જીલ્લો.

: : આલેખ મંગલો : :

ઈશ્વરલાલ વીમાવાળા સ્થાપિત

ત્રિશક્તિ કાર્યાલય,

નવલચોક, કેળાપીઠ, સુરત.

આ પુસ્તકો તમામ લાયબ્રેરીઓમાં
હોવાં જ જોઈએ.

મિલન,	નારાયણભાણુ કૃત	૩-૦-૦
વારસદાર	" "	૩-૦-૦
પતિમંદિર	" "	૧-૧૨-૦
શરદ્વાણી	શરદ્વાણુ કૃત	૨-૦-૦
વિજયા	" "	૨-૮-૦
શેષપ્રશ્ન	" "	૩-૮-૦
સાનંદા	" "	૨-૮-૦
માધવી	રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૧-૮-૦
ભાષી	" "	૩-૮-૦
ભાષબહેન	" "	૩-૮-૦
કૃષ્ણકાન્તનું વિલ	" "	૨-૮-૦
	અંકિમળાણુ કૃત	
દુર્ગેશનંદિની	" "	૩-૦-૦
પતિપત્ની	નિરૂપમાદેવી કૃત	૨-૮-૦
મોક્ષદા	" "	૩-૦-૦
શક્તિવર્ધક આસનો	" "	૩-૦-૦

(પુષ્કળ વિગતો સહિત)

ન્યોતિધનાં નવાં પુસ્તકો

હાથની શાખા	૫-૦-૦
શરીર સામુદ્રિક	૩-૦-૦
ચાપારી ભવિષ્ય અને ભાગ્યોદય	૫-૦-૦
ઉડ્ડંલિપિ પરિચય	૦-૮-૦
હિંદુસ્તાની પ્રારંભ	૦-૮-૦
ટાંકીઝ ગાઇડ	૩-૦-૦
ખાતાસી- અંગ્રેજી નવલિકા	૨-૮-૦
પ્રધુયયજ્ઞ	૨-૮-૦
કલમ ચાણુક	બેકાર ૧-૮-૦
પ્રેમકન્યા	" ૨-૮-૦
સનમની શોધમાં	" ૩-૦-૦
અક્ષતના આં	" ૨-૮-૦
હું રાજા હોઉં તે	" ૨-૮-૦
રમતારામ	" ૨-૮-૦
હાસ્ય મંઝીલ	" ૩-૦-૦
બલ્લત પ્રવાસ (જૂલેવર્ન)	" ૩-૦-૦

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ, સુરત

વ. આંત પાંચમી પુ. પરિષદના સૂત્રવાહકો.

વ. પ્રાંત પ મી પુ, પરિપદના પ્રમુખ
 ડૉ. મી. હરિમંસાદ મ. દેસાઈ

વ. પ્રાં. પુ. પરિષદના સ્વાગતપ્રમુખ
શ્રી. ભાઇલાલભાઇ દાદાભાઇ અમીન

વ. પ્રો. પુ. મંડળના સ્વાગતે હિપપ્રમુખ
શ્રી. ચિમનભાઈ દાદાભાઈ અમીન

વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદના
 સ્વાગતમંત્રી
 શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ના. પરીખ

પુસ્તક ૨૦ મું

ફેબ્રુઆરી-૧૯૪૫

અંક ૨ જે

સાહિત્યસુધિનું અવનવું

★યુદ્ધને અંગે જાપાનમાં પુસ્તકો તથા માસિકોના પ્રકાશકોમાં ૬૦ ટકા ઘટાડો થયો છે. ગયા વર્ષની ૧લી જાન્યુઆરીએ ૧૦૭૫ પ્રકાશકો પૈકી આજે માત્ર ૧૭૨ રહ્યા છે. ટેકનિકલ વિષયોનાં માસિકોની સંખ્યા ૧,૩૬૧૫૨ થી ઘટીને ૬૬ ની થઈ છે.

★શ્રી. રમણ મહર્ષિના કવન અને ઉપદેશો સંબંધી ડૉ. હિન્નિક આર. ઝીવરે જર્મન ભાષામાં 'Der Weg Zum Selbest' અથવા 'આત્મમાર્ગ' નામે પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તક સ્વિટ્ઝરલેન્ડમાં મિ. શરચેર વર્લેંગ તથા શ્રી. નિરંજન સ્વામીના સંયુક્ત હકોધી પ્રગટ થયું છે. ઝુરિચના જગવિખ્યાત માનસશાસ્ત્રી ડૉ. સી. છ. જંગે જર્મન ભાષામાં તેની પ્રસ્તાવના લખી છે.

★યુનાઈટેડ રોટસના લરકરની વૈદ્યકીય ટ્રકડી સાંપ્રત યુદ્ધનો વૈદ્યકીય ઇતિહાસ તૈયાર કરી રહેલ છે. તેમાં દરેકની અસાધારણ સારવારની હકીકત તથા શસ્ત્રક્રિયાની નવી શોધોના ફોટોગ્રાફો તથા ચિત્રકામ આવશે.

★તામિલ ભાષામાં પોલેન્ડ તથા ફિન્લેન્ડ પર પ્રથમ મૌલિક પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. મદ્રાસના રાનડે જાહેર પુસ્તકાલયના મંચપાલ, યુરોપી રાજ્યોના અધ્યાપી ધો. ડી. કૃષ્ણમૂર્તિએ આ પુસ્તક લખ્યું છે. પુસ્તકમાં પોલેન્ડ વિષે અગત્યની માહિતી આપી છે.

★વિદ્યાર્થીઓમાં પુસ્તકવેચાણ વધારવા માટે હિન્દી પ્રિસ્ટી સાહિત્ય સમાજે એક નવીન અખતરો કયો છે. તે 'મેળા' ને મળતો આવે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં મદ્રાસની એક કન્યાશાળામાં ભરવામાં આવેલ-મેળાનું સંદિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે:

“ નિરાળના હોલમાં સાદીથી આચ્છાદિત છ ટેમલો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં અને દરેક ટેમલ પર જુદા જુદા પ્રકાશકોનાં વિવિધ પ્રકારનાં બાળસાહિત્યનાં અંગ્રેજી તથા તામિલ પુસ્તકો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. કમળગ સો બાળાઓની ટુકડી આવતી અને

અધી કલાક રોકાતી. દરેક કુકડીને મેળામાં મૂકેલાં પુસ્તકો સંબંધી થોડો પરિચય આપવામાં આવતો હતો. ત્યારબાદ બાળાઓને મરજી મુજબ તે પુસ્તકો જોવાની તથા વાંચવાની છ. આપવામાં આવતી અને પસંદ પડે તે પુસ્તકો એ ખરીદી લેતી. ”

આનું પરિણામ અતિ સંતોષજનક આવ્યું. પુસ્તકોની હેરફેર સારી રીતે થઈ હતી તથા મુવતીઓનો સામાન્ય વાચનમાં રસ વધ્યો હતો; પરંતુ મેળામાં મૂકવાનાં પુસ્તકોનાં પસંદગી કરવામાં અત્યંત સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, જે આમ કરવામાં આવે તો આવ મેળા સંસ્કૃતિના યોગ્ય વાહનરૂપ થઈ પડે,

★આપણી વિશાળ પ્રમાણમાં પ્રસરી રહેલી નિરક્ષરતા નિવારણનો ઉપાય માત્ર શાળામાં અક્ષરજ્ઞાન આપવાથી જ માત્ર સરતો નથી. શાળા છોડ્યા પછી જે વાચનની શક્તિનો અમલ કરવામાં ન આવે તો, અશિક્ષિત અને તેની વચ્ચે કશો તફાવત રહેતો નથી. દેશની સામાન્ય ગરીબાઈ જોતાં, વાચન લોકોને પ્રાપ્ય બનાવવાનો એક જ રસ્તો જાહેર પુસ્તકાલયનો છે.

છેલ્લા એ સૈકામાં પશ્ચિમના દેશોમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ જે ફાળ ખરી છે તે જોતાં હિંદ ખૂબ પછાત છે. કલકત્તામાં મુખ્ય આર્થિક ધરાવતા હિંદી પુસ્તકાલય મંડળે ૧૯૪૮ માં ‘ હિંદનાં પુસ્તકાલયોની ડિરેક્ટરી ’ તૈયાર કરી હતી. તેમાં માત્ર ૨૭૦ પુસ્તકાલયોની માહી હતી. જે નાની સંખ્યાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો આ સંખ્યામાં ઠીક વધારો થઈ શકે, પરંતુ તે સંખ્યા આપણી જરૂરિયાત પૂરી પાડવા નેટલી તો નથી જ. આમાં માત્ર એક અપવાદ વડોદરા રાજ્યનો છે. તેનાં ૩૦૦૦ ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયો છે.

મુખ્ય સરકારે ૧૯૩૯ ના ડિસેમ્બરમાં પ્રિન્સિપાલ એ. એ. એ. ફ્રીડના પ્રમુખપદે એક ‘ પુસ્તકાલય વિકાસ કમિટી ’ નીમી હતી. આ કમિટીનો રિપોર્ટ ૧૯૪૧ ના એપ્રિલમાં પ્રગટ થયો છે. કમિટીની દરખાસ્તો નીચે મુજબ હતી: (૧) મુખ્યમંત્રીના પ્રાંતિક પુસ્તકાલય સાથે સંકળાયેલ પુસ્તકાલયોની ઠેર ઠેર સ્થાપના કરવી, (૨) અમદાવાદ, પૂના તથા ધારવાડમાં પ્રાંતિક મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં. (૩) દરેક તાલુકામાં અને છેવટે ૨,૦૦૦ થી વધુ વસ્તીવાળા દરેક ગામમાં પુસ્તકાલય સ્થાપવું.

આ રિપોર્ટ પ્રગટ થયાને સાડાત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં, પરંતુ તે દિશામાં હજુ કંઈ થયું નથી.

★બહુ પ્રખ્યાત વિદ્વાનોના સહકારથી ડૉ. રઘુવીર ‘ મહાન અંગ્રેજી-હિંદી (ઇન્ડિયન) ટ્રાય તૈયાર કરી રહ્યા છે. તેનો પહેલો ભાગ બહાર પડી ગયો છે. આ ભાગમાં ‘ અનીજ રસાયણ ’ (Inorganic Chemistry) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને તે બંગાળી દેવનાગરી, કાનડી, રોમન તથા તામિલ લિપિમાં છે. લાહોરની ઇન્ટરનેશનલ એજ્યુકેશનલ એન્ડ ઇન્ડિયન કલ્ચરલ તરફથી દર મહિને આ વિભાગનો હપ્તો પ્રગટ થાય છે અને તેનું વાર્ષિક લવાજમ ત્રીસ રૂપિયા છે,

★ મોગલ સમયનો ઇતિહાસ લખવા માટે ના. નિઝામે હિંદી ઇતિહાસ પરિપદને રૂ. ૨૫,૦૦૦ આપ્યા છે. આ ઇતિહાસ ના. નિઝામને અર્પણ કરવામાં આવશે.

★ રેવાના અત્યારના મહારાજના દાદા મહારાજ રધુરાજસિંહના રમરજીયે સ્થાપવામાં આવેલ રધુરાજ સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખ પદ ‘આંધવ’, બાધેલ ખંડના સાહિત્ય, ભાષા, સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ તથા અવશેષો માટે મહત્વનું કાર્ય કરી રહેલ છે. પ્રગટ થયેલ બાર અંકોમાં લેખોની ખૂબ વિવિધતા મળી આવે છે.

★ તામિલુર વિશ્વવિદ્યાલયના ૨૪ મા પદવીદાન સમારંભ વખતે સેન્ટ્રલ કોલેજના મરાઠીના પ્રોફેસર ડૉ. એમ. જી. દેશમુખને, તે પ્રાંતમાં ૧૯૪૦-૪૨ દરમિયાન પ્રગટ થયેલ એક પુસ્તક ‘મરાઠીયે સાહિત્ય-શાસ્ત્ર’ માટે “કમલા નારાયણ બેહરે સાહિત્યવિષયક પારિતોષિક” તથા સુવર્ણચંદ્રક આપવામાં આવ્યા હતા.

★ થોડા વખત પહેલાં ‘ન્યુ ઓરિસા’માં આવેલ ‘ઓરિસાનું’ પત્રકારિત્વ ‘વાળો લેખ આપણને ઠીક માહિતી આપે છે. હડીઆમાં પહેલું છાપેલ સામયિક ‘ચાનાડુણ’ ૧૮૪૭ માં શરૂ થયું હતું. તેના મુખ્ય હેતુ મિશનરીઓના પ્રચારકાર્યોનો હોવા છતાં તેમાં કોઈ વાર ટીકા સહિત ખબરો પણ પ્રગટ થતા હતા. ૧૮૮૦ સુધીમાં તે ધણી પત્રો પ્રગટ થવા લાગ્યાં. તેમાં શ્રી. ગૌરીશંકર રાયે પ્રગટ કરેલ પ્રથમ પંક્તિનું સાપ્તાહિક ‘ઉત્કલ દીપિકા’ એક હતું. ૧૮૮૭ માં રાજ્યાશ્રય હેઠળ બમરા રાજ્યમાં નવું ઉડિયા સાપ્તાહિક ‘સંબલપુર હિતૈષિણી’ શરૂ થયું અને ૧૮૯૨ માં મધુરમંજના દર્બારી છાપખાનામાંથી “ઉત્કલ પત્રિકા” શરૂ થઈ. ‘સંબલપુર હિતૈષિણી’ માં ગદ્ય તથા પદ્ય લખાણો આવતાં હતાં. તેના શક્તિશાળી તંત્રી, પંડિત નીલમણિ વિચારને ‘પ્રગળ્ધ’ તથા ‘ગંજમ ગુણદર્પણ’ પત્ર સેકાની આખર પહેલાં ચાલુ કર્યાં હતાં. ૧૯૧૩ માં સાપ્તાહિક તરીકે શરૂ કરવામાં આવેલ ‘આરા’ પહેલું ઉડિયા દૈનિક થયું. તેનું પ્રતિસ્પર્ધી ‘સમાજ’ હતું. તે ૧૯૧૬ માં પંડિત ગોપબંધુ દાસના તંત્રીપદ હેઠળ સાપ્તાહિક તરીકે ચાલુ થયું હતું. ત્રીજું ઉડિયા દૈનિક સરકારી મદદ મેળવતું ‘નવમારત’ છે. કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષનું ‘મુક્તિયુદ્ધ’ તથા ‘નવીન’ નો ઉડિયાના સાપ્તાહિકોમાં સમાવેશ થાય છે. ઓરિસામાંથી બે અંગ્રેજ પત્રો-સાપ્તાહિક ‘એન્જર્વર’ તથા દૈનિક ‘ન્યુ ઓરિસા’ નીકળે છે.

★ લાહોરનું વિશ્વેશ્વરનાથ વેદિક રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ અત્યારે ત્રણ પ્રકારનાં કાર્યોમાં રોકાયેલું છે: ‘વેદના વિષયોની અનુક્રમણિકા’, ‘વેદિક ડિક્શનરી’ તથા ‘વેદિક સર્વસંગ્રહ’ તૈયાર કરવામાં સ્ટાફના લગભગ ૨૦ માણસો રોકાયા છે.

★ હિટલરના પુસ્તકનો નવો ઉપયોગ—પેરિસમાં ન્યુસપ્રિન્ટની ખૂબ જ તંગી હોવાથી પેરિસનાં વર્તમાનપત્રો હિટલરના આત્મકથાંત ‘મીનકમ્ફ’ પર છાપાય છે. વર્તમાનપત્રોની તાજીદની જરૂરિયાતને પહેાંચી વળવા માટે ફ્રેન્ચ પુસ્તક બંદારમાં મળી આવેલ હિટલરના આત્મકથાંતની ચાર લાખ અણ્ણવેચાયેલ નકલો જપ્ત કરવાનો હુકમ કર્યો. આ પુસ્તકોનો માવો કરી પેરિસનાં પત્રો માટે ન્યુસપ્રિન્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો.

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ—સંમેલન

દરાપુરા, તા. પાદરા (તા. ૨૧-૨૨ / ૧-૪૫)

અહેવાલ

સંક્ષેપ પરિષદ :

જાહેર થયા પ્રમાણે આ પરિષદનું અધિવેશન જાનેવારી માસની તા. ૨૧-૨૨ ના રોજ પાદરા મહાલના દરાપુરા ગામે, અગદાવાદના જાહેર દેશભક્ત સંમાજસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ પ્રજ્ઞાચ દેસાઈના પ્રમુખસ્થાને ભરાઈ ગયું. વ્યવસ્થા તેમ જ કાર્યવાહી ઉભય દષ્ટિએ આ પરિષદ સંક્ષેપ નીવડી ગણાય.

પરિષદમાં ભાગ લેવાને પ્રાંતના જુદા જુદા મહાલોમાંથી ૧૩૬ પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબ અને મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. હિમેશભાઈ સાહેબ, વ. રા. પુ. મંડળના પ્રમુખ રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છો. દેસાઈ સાહેબ, કલાભવનના માણ પ્રિન્સિપાલ શ્રી. વડોદરા સાહેબ, પાદરા મહાલના વહિવટદાર શ્રી. છોટાલાલ મો. ખારોટ સાહેબ, પાદરા હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર શ્રી. મોડક સાહેબ તથા પાદરા મહાલના સમાજસેવક શ્રી. વિનુભાઈ શાહ, વ. રા. પુ. મંડળની કાર્યવાહીના વડોદરા પ્રાંતના સભાસદો શ્રી. ચુનીલાલ પુ. શાહ, શ્રી. નટવરલાલ ગિ. શાહ, શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કારીવાળા, શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ચુ. શાહ, શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ, શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન, પુ. સ. સ. મંડળના મંત્રી શ્રી. વાણજીભાઈ ના. અમીન, પુસ્તકાલય ખાતાના, પુ. સ. સ. મંડળના તથા રાજ્ય પુ. મંડળના સ્ટાફના માણસો, 'નવયુજન' સંપાદકશ્રીના પ્રતિનિધિ શ્રી. જયંતિલાલ શાહ વગેરે આવ્યા હતા. મહાલનાં જુદાં જુદાં ગામેમાં નેંધાયલા સ્વાગતસભ્યોની હાજરી પણ ભરપૂર હતી.

સભાસ્થાન :

પરિષદની બેઠક માટે સ. ગુ. શાળાના પટાંગણમાં રોનકદાર સુવિશાળ સભામંડપ ખંતપૂર્વક બિઓ-કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને ધન્યપતાકા, તથા સુશોભિત ચિત્રો અને બોધક સૂત્રોથી શણગારવામાં આવ્યો હતો.

પ્રદર્શન :

સ. ગુ. કન્યાશાળાના મકાનમાં પરિષદને અંગે આકર્ષક પ્રદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. એના ઓટલા પર બિઓ કરવામાં આવેલ કેળવે કલાત્મક દરવાજો પ્રદર્શન જોવા આવનારાનું ગિત પ્રથમ દર્શિપાતે જ દરી લેતો હતો. સંગેમરમરની કારીગીરીનો ભાસ કરાવતો એ સુંદર કદલીમંડપ રણુના શિક્ષક-શ્રીયુત માધવભાઈ પ્ર. પટેલની કલાસિકતાનો પરિચય કરાવતો હતો. ઓટલા પર ભીને અડંગીને ગોઠવવાલા કાળા પાટિયા પરનાં સુંદર સાક-ચિત્રો ૧૪ વર્ષના બેળતા ચિત્રકાર વડોદરાવાંસી ચિ. નરેન્દ્રકુમાર એકતાપ પટેલની ક્રીડાળખ આપતાં હતાં. ઓટલાને ખૂણે હરણુમાળ ગામની ખાદીપ્રેમી મંડળી પ્રસક્ષર્પિણી હાંતલુની વિધિમાં મરચુત જાનેલી જણાતી હતી. પ્રદર્શનવિગામના બે ખંડો પૈકી એકમાં ૪૨]

વિવિધ વિષયનાં, વિવિધ ક્ષેત્રોનાં અને વિવિધ પ્રકાશન સંસ્થાઓનાં નવીન પ્રકાશનો, માસિકોનો અંકો, નકશાઓ અને શિક્ષણકામના નમૂનાઓ તેમની રમતગમતનાં સાધનો આકર્ષક રીતે ગોઠવાયલાં હતાં. ખીળ ખંડમાં ધધે ચિત્રકાર નહિ પણ શોખી ચિત્રકારનાં સુંદર ચિત્રકામ-પેન્સિલનાં તેમ જ રંગનાં ચિત્રોનાં આદર્યો, ફેબ્રિક વર્કનાં નમૂના, ભરતકામ, માટીકામ તેમ જ ખાદી કામના વિવિધ નમૂનાઓ, સિસ્ટાસંમ્રહ, ટિકિટસંમ્રહ મિસેલસર ગોઠવાયલાં હતાં. ઉપરોક્ત ચિ. નરેન્દ્રકુમારનાં 'ઝરો' 'માતાની મુકિત' અને 'માતાની વહારે' વગેરે ભાવાત્મક ચાકચિત્રો ઉપરાંત રણાપુર આશ્રમવાળા શ્રી. નવલભાઈનાં 'જીવનપ્રવાહ' 'હિંસા સામે બંડ પોકારો' 'જીવનન્યોતિ' 'વજુઝારાનો પ્રવાસ' અને 'શાંતિ' નાં પેન્સિલ ચિત્રો, તામ્રપુરા તા. પાદરાના બાઈચી મણિભાઈનાં 'સખીવૃન્દ' 'આનંદ મંગળ' 'શોક ખરીદો' 'દાકનો દેવ' 'કેસરિયા કંથને વિદાય' અને 'રામન કલાકૃતિઓ'નાં ચિત્રો, અને પાદરાના ચિત્રશિક્ષક રા. બહુધાન્યેનું 'આધુનિક શિક્ષકો'નું ભાવાત્મક ચિત્ર, ઉપરાંત નવસારી પ્રાંતના કહેરનિવાસી રા. મોતીલાલ ર. ભગતજી તરફથી રજૂ કરાયેલી 'સાક્ષરોની ચિત્રાવંશી' તથા 'હિંદના નેતાઓ'ની છબીઓ વગેરે સામગ્રી આ વિભાગની દિવાલોને દીપાવી રહી હતી. ભરતગૂંથણ અને ભરતકામના નમૂના શ્રી. વત્સલા હ. હુચ વડોદરાવાળા, શ્રી. મહાલક્ષ્મી શ્રી. પટેલ પાદરાવાળા, શ્રી. શારદાબેન ચતુરભાઈ પટેલ વજુઝરાવાળા, તથા શ્રી. ઝવેરેબેન ગોરધનભાઈ પટેલ તરફથી રજૂ થયા હતા. ટૂંકા વખતમાં પણ પરિષદનાં ઉત્સાહી કાર્યક્ષેત્રો-ઓએ નમૂનેદાર સહકાર સાધી વિવિધતાભરી સુંદર સામગ્રી એકઠી કરી કલામય રીતે પ્રદર્શિત કરી હતી, એ વાત નિર્વિવાદ.

પહેલા દિવસનું કામકાજ :

પહેલા દિવસનું કામકાજ ત્રણ વાગે શરૂ કરવાનું હતું. તે મુજબ પરિષદ મંદિર વંચાવડા પ્રમુખ ઈતર સન્માનનીય મંડળી સાથે પ્રદર્શન બેઠા ગયા, અને બન્ને વિભાગોના નમૂનાઓનું ખ્યાનપૂર્વક અવલોકન કરી સંતોષ પ્રદર્શિત કર્યો હતો. પ્રમુખાદિ મંડળી સભામંડપે આવી પહેંચિતાં સાકાત્રણને સુમારે પરિષદની ખુશ્કી બેઠકનું કામકાજ સ્વાગતગીત અને હિમપ્રાર્થનાથી શરૂ થયું. ત્યાર બાદ સ્વાગતાધ્યક્ષ રા. રા. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીને, પાદરા અને દરાપુરાની ઐતિહાસિક માહિતી, પોતાના અમીન ખાનદાનનો ચરિત્ર્ય તેમ જ સ્થાનિક અને પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના સુવિકાસ માટેની સચનાઓથી ભરપૂર છાપેનું બાપણ વાંચી સંબળાયું, જે આખું જ આ અંકમાં અન્યત્ર છપાયું છે. તે પછી પ્રમુખની વરણીને ઔપચારિક વિધિ હાથ ધરાયો, અને 'સાહિત્ય, સંગીત, કલા છત્યાદિ વિવિધ ક્ષેત્રોના રસિક યાતા, તથા આરોગ્યસાત્તના અનુભવી ઉપાસક અને પીઠ સમાજસેવક' તરીકે ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈની પિછાન આપી પ્રમુખસ્થાને તેઓથીની વરણી કરવાની દરખાસ્ત પેટલાદિનિવાસી રા. રા. હરિવલ્લભદાસ યુ. શાંકે રજૂ કરેલી દરખાસ્તને, રાત્રની પુ. પ્રવૃત્તિના નળીતા સેવક કીચુન મણિલાલ મંગળજી કારીવાળા તથા સત્કાર સમિતિના મંત્રી શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા તરફથી ટેકા મળ્યા બાદ તાળીઓના ગડમઘાટ વચ્ચે ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદભાઈએ પ્રમુખાસનનો રીતસર સ્વીકાર કરી પોતાનું વિવિધ વિચારોથી ભરપૂરું સુત્રાન્ન અને મનનીય બાપણ એમની પોતાની લાક્ષણિક રમુજભરી શૈલીથી વાંચી

સંબંધાવ્યું. એ આખું જ બાપણ પ્રસ્તુત ચક્રમાં અન્યત્ર છપાયું હોય પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવતા એકેએક જણને વાંચી જવાની બલામણુ છે.

પ્રમુખશ્રીનું બાપણ વંચાઇ રહેતાં પ્રાંત મંડળના મંત્રી શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીને પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનાં નિવેદન તથા હિસાબ વાંચી સંબંધાવ્યાં, જે આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં છપાયાં હોય જિજ્ઞાસુઓને જોઇ લેવા વિનંતિ છે.

પ્રાંત મંડળનાં નિવેદન-હિસાબની રજુઆત પૂરી થતાં પુસ્તકાલય ખાતાના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબ તથા રા. પુ. મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મોતીલાલ છે. દેસાઈ સાહેબ, સંલેખવશાત્ બીજા દિવસની બેઠક માટે રોકાઈ શકે તેમ નહિ હોવાથી, વિદાય લેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. એ પ્રસંગે એ બંને સાહેબોને પોતપોતાનો સંદેશ પરિપદને સંબંધાવતા જવાની વિનંતિ પ્રમુખશ્રીનેથી કરવામાં આવી.

શ્રી. વાકનીસ સાહેબનું પ્રવચન :

એ વિનંતિને માન્ય રાખી શ્રી. વાકનીસ સાહેબ ઊભા થયા અને બીજા દિવસની બેઠક માટે રોકાઈ નહિ શકવા બદલ હામા માગી, તથા પરિપદના કાર્યકર્તાઓના ઉત્સાહ અને પ્રદર્શન વ સભામંડપની આકર્ષક ગોઠવણુ બદલ આનંદ પ્રદર્શિત કરી જણાવ્યું કે “ પ્રમુખશ્રીના ઉચ્ચ ને કલાત્મક વિચારોથી ઉભરાતું, બાપણુ સાંભળી મને જે પ્રેરણા ઉદ્ભવી છે તે શ્રીમંત સરકાર આગળ તટસ્થ ભાવે રજૂ કરવાની મારી સુરાદ છે. પ્રમુખશ્રીની અજબ અને મોહક વાણીએ મળેલા સદેશોથી સારા મનમાં જેવો વિચારોભ ઊભો થયો છે અને જેવી પ્રેરણા મને મળી છે, તેવો જ પ્રકાર આપ સૌની જ બાબતમાં બન્યો હશે એની મને ખાતરી છે. સંલેખવશાત્ મારાથી રાત રોકાઈ શકાય તેમ નથી એટલે પ્રમુખ સાહેબના પ્રધાન સર સાથે મારો સર મિલાવી મારા વિચાર ટૂંકમાં દર્શાવું છું. પ્રમુખશ્રીના જણાવ્યા પ્રમાણે ૩૫ વર્ષ આપણી પુ. પ્રવૃત્તિને યથા છતાં આપણી એ પ્રવૃત્તિને પૂરતી સફળતા નથી મળી એ તો દેખીતું છે. પુસ્તકાલયો ખોલીને રાત્રે ૮૬% વસ્તીને લાભ પહોંચતો કયો છે, એમ કહેવાય છે ને દર્શાવાય છે, એ આંકડાઓની દૃષ્ટિએ ઠીક છે. પરંતુ યથાર્થતાની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો વસ્તીના એટલા ટકા પુસ્તકાલય સંસ્થાઓનો લાભ લેતી કે એ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતી બની નથી, વાચનપ્રચારના આંકડા વસ્તીના પ્રમાણમાં ખૂબ જ ઓછા છે, એ હકીકત છે. આમ હોવાનાં જે કારણો મને લાગે છે તે આ પ્રમાણે છે: એક તો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની જે યોજના અમેરિકન નિષ્ણતાને હાથે ધડાઈ ને સ્વ. પૂજ્યશ્રી અમીન સાહેબને હાથે અમલમાં મુકાઈ તે પ્રવૃત્તિના પ્રચારની દૃષ્ટિએ જરાજર હતી. પરંતુ પ્રવૃત્તિના મૂળમૂલ ઉદ્દેશની દૃષ્ટિએ એ યોજનાના ધડતરમાં તેમ અમલમાં શી શી ઊણપો ક્યાં-ક્યાં રહી છે તે વિચારવાનો સમય હવે પાછો ગયો છે. મને લાગે છે કે ઉત્પન્નની દૃષ્ટિએ લવાજમી સભાસદોનું ધોરણ જે અમલમાં છે ને તેને અગે લવાજમ-સભાસદોને વાયક તરીકેના જે વિશિષ્ટ હક્કો બક્ષવામાં આવે છે, તેને પરિણામે ખીજા સામાન્ય આમવાયકો સંસ્થાના વહિવટ-વિકાસમાં પૂરતો રસ લઈ શકતા નથી. માટે વાયકવર્ગના એ બેદબાવ ટળા જવા નોંધએ. તેની જ રીતે ધનિકો પાસેથી નામ જોડવાની

ચરતે દેણગીઓ મેળવીને સંસ્થાઓનાં મકાન બિર્તા કરતાં આપણને આનંદ તો જરૂર થાય છે, પણ એવી ચરતી દેણગીઓ એ પણ એક જાતની અહિતકર પ્રવૃત્તિ છે, એમ મારું માનવું થયું છે. એથી કરીને બીજા પ્રજાજનો સામાન્ય રીતે એમ જ માનતાં રહે છે કે 'આપણે શું ? સંસ્થા જેની છે તે ફાડી લેશે.' અને પરિણામે સંસ્થા તરફ લોકસમૂહનું મમત્વ બંધાતું નથી. એટલે પુસ્તકાલયને અમુક એક વ્યાકિતનું નામ આપવાની પદ્ધતિ પણ નાજુક થવી જોઈએ, એમ મારું માનવું છે. શિશિલતાનું બીચું જે કારણ મને લાગે છે તે કાયમ ફંડના ઉત્પન્નમાંથી સંસ્થાનો નિભાવ કરવાની વૃત્તિમાં રહેલું લાગે છે. કાયમ ફંડનું ધોરણ સફેદતુથી ધડાયું છે અને અમલમાં મુકાયું છે એની ના નહિ. પણ સંસ્થાની ખીલ-વણી તથા સંસ્થાસ્થાપનના મૂળભૂત ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં તે હરકતકર્તા ન બને એ જોવાનું જોઈએ. કાયમનિધિ ભંડોળો છે અને એના ઉત્પન્નમાંથી સંસ્થા નિભાવી શકાય એની ના નહિ, પણ એના પર મદાર રાખતા વ્યવસ્થાપકો જે આમજનતાની ગરજ ન રાખે અને પરિણામે આમજનતા સંસ્થાને પારકી મણવા માટે એ વૃત્તિ સાંખી ન લેવાની જોઈએ. અમારી તપાસણી દરમ્યાન ધ્યાનમાં આવ્યું છે કે પુસ્તકાલયોનું આયુષ્ય જેમ જેમ વધતું જાય છે, તેમ તેમ એના સભાસદોની સંખ્યા વધવાને બદલે ઓસરતી જાય છે. અને એનું કારણ એ જ છે કે કા. ફંડ અને તેના ઉત્પન્ન પર મદાર રાખી ખેડેલા વ્યવસ્થાપકો સભાસદોની સંખ્યા વધારવાની દરકાર જ કરતા નથી. મારે મારી માન્યતા તો દિવસે દિવસે દઢ બનતી જાય છે કે કાયમ ફંડનો ઉપયોગ current expenses અને ચાલુ ખાતે ન થવા દેવો જોઈએ. અને એવો ઉપયોગ કરવો જ હોય તો કાયમ ફંડમાંથી ઉપાડાતી રકમને લોકમદદ તરીકે ગ્રાહ્ય ન રખાવી જોઈએ. થીમંત સરકારનો ઉદ્દેશ તો મામ-લોમાં પ્રતિવર્તે સક્રિય મદદ સંસ્થાને કરતા રહે અને સ્થાનિક સંસ્થા પ્રત્યેની તેમની મમતા ચાલુ રહે એટલું જ નહિ પણ ચોર ખીલતી જાય, એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. અને એ ઉદ્દેશ કેવળ કાયમનિધિ પર જ આધાર રાખી કારભાર ચલાવવાથી કેવળ માર્યો જાય એ તો ઉપાડી વાત છે. પ્રત્યેકકારક આપણી પુ. પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેની લોકઉદાસીનતાનાં આ બે જ કારણો મને મુખ્ય લાગે છે. અમણુ-મણેલાંના તેમ જ ઉચ્ચ-નીચના ભેદભાવ પણ આપણી સંસ્થાઓના વહીવટમાંથી નીકળી જતા જોઈએ. પરિપત્ની સફળતા મારી શુભેચ્છા છે. "

બી. મોતીલાલ દેસાઈ સા. નું પ્રવચન :

" મારી જ પ્રેરણાથી યોગ્યપદી આજની આ પરિષદમાં મારાથી પૂરેપૂરો ભાગ નહિ લઈ શકાય એ તો મને ખ્યાલ સરખો નહોતો. ઘર આમજનની અનિવાર્ય અડચણોને લઈને મારાથી આવી શકાય એમ જ નહોતું. છતાં આમજને વશ થઈને આવ્યો છું. મારી આરંભની કારકિર્દીમાં પૂરતો રસ મારાથી પુ. પ્રવૃત્તિમાં લઈ શકાયો નથી એ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ. સ્વ. શ્રી. મોવિદભાઈ સાહેબની પ્રેરણાથી હું છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોથી એમાં રસ લેતો થયો છું અને થોડા વખત બાદ વધારે લેતો બનીશ. પ્રમુખશ્રીના જણાવ્યા પ્રમાણે ચાલુ વિશ્વયુદ્ધની સમાપ્તિ પછી વિવિધ ક્ષેત્રોમાં જે પુનર્રચનાં થવાની છે તેમાં પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિનો પણ વિચાર થવાની શેષ જરૂર છે. આપણી પુ. પ્રવૃત્તિના મુદ્દોત્તર વિકાસની

એવી એક યોજના શ્રી. વાકનીસ સાહેબે શ્રીમંત સરકાર આગળ રજૂ કરી છે, અને મને આશા છે કે શ્રીમંત સરકાર તે પર ધ્યાન આપશે જ. "

આ પ્રમાણેનાં પ્રવચનો કરી શ્રી. વાકનીસ સાહેબ અને શ્રી. મોતીલાલ દેસાઈ સાહેબ વિદાય થઈ ગયા. બાદ પ્રાંત મંડળના મંત્રીએ કારણવશાત્ પરિષદમાં નહિ આવી શકેલાં નીચેના શુભેચ્છકોના સંદેશ વાંચી સંભળાવ્યા:—

(૧) રાજમિત્ર શ્રી. તુલસીભાઈ ખડેરભાઈ અમીન, (૨) રાજમિત્ર શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાણભાઈ અમીન, (૩) શ્રી. ગોકળદાસ કા. રાયસુરા, (૪) શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજી મહીડા, (૫) શ્રી. નંદલાલ ખોડીવાળા-તંત્રી 'સંદેશ', (૬) શ્રી. રમણલાલ ના. શાહ-તંત્રી 'બાલજીવન' (૭) શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ-ગુ. વિદ્યાપીઠ, (૮) શ્રી. કાવસજી એ. ગણદેવ્યા-ગણદેવી, (૯) શ્રી. સીતારામ શર્મા-ચરોતર એ. સોસાઈટી, આણંદ, (૧૦) શેઠશ્રી-અતુલજીજીદાસ ઝવેર લક્ષ્મીચંદ્રવાળા, (૧૧) શ્રી. મણિલાલ મો. પાદરાકર-મુંબાઈ, (૧૨) શ્રી. હિંમતલાલ કા. વ્યાસ-મુંબાઈ, (૧૩) શ્રી. મૂળચંદ્રભાઈ લ. પટેલ-મુંબાઈ (૧૪) શ્રી. પ્રકાશન અમલદાર-વડોદરા (૧૫) શ્રીમતી જયવતીબેન દેસાઈ (૧૬) શ્રી. મણિલાલ પરીખ (૧૭) શ્રી. ચિમનલાલ દેસાઈ (૧૮) શ્રી. રસુલભાઈ વહોરા.

પૈકી ગુ. વિદ્યાપીઠવાળા શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ, તથા મુંબાઈની પિપલસ ક્રી રીડીંગરૂમ અને લાઇબ્રેરીના ઉત્સાહી અંચલક શ્રી. હિંમતલાલ કા. વ્યાસના સંદેશોએનો પ્રેરણાત્મક ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

" પુસ્તકાલય માત્ર પુસ્તકદાન નહિ, પુસ્તકવાચન દ્વારા શ્રવણપૂર્ણ પણે ચલાવે તો ધણે ફાયદો થાય. એ બાજુ સૌનું ધ્યાન તો છે જ; એનું સક્રિય કામ ઉપાધર્ષ વિચારવું જોઈએ. "

—શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈ

" ખંભાળમાં, આંધ્ર દેશમાં અને બિહારમાં આ પ્રવૃત્તિની પ્રેરણા માટે આપણા રાજ્યની પુ. પ્રવૃત્તિ દર્શાવેલી જાતી છે, એમ માનવું અરથાને નહિ ગણાય. આમપુસ્તકાલયોનો વિકાસ દિનપ્રતિદિન થતો જાય છે. મુંબાઈ સરકારની પુસ્તકાલય-વિષયક યોજના મુંબાઈ છલાકા માટે, અને પૂ. મહાત્માજીની, 'રચનાત્મક કાર્યક્રમતા' એક આગ સમી રાષ્ટ્રભાષા સુક્ત પુસ્તકપ્રચાર યોજના ગામડાંઓ માટે ભાવિમાં એક ચા ખીજ સ્વરૂપે મદદરૂપ થનાર છે જ. સુદૌત્તર પુનરંચનાના અંગરૂપે પણ પુ. પ્રવૃત્તિનો પ્રશ્ન તેટલો જ અગત્યનો હોઈ ચર્ચાત્મક સ્વરૂપે તે નામદાર સરકારના આગણમાં જઈ જશે છે. એટલે હવે પુ. પ્રવૃત્તિનો વિકાસ આમજનતા માટે ભાવિમાં સુખદ સ્વરૂપે પરિણમવાનો હોઈ જીવનના વિકાસમાં તે સારા સાધનરૂપ બને એટલું જ ઇચ્છું આજના પ્રસંગે બસ થશે. "

—શ્રી. હિં. કા. વ્યાસ.

સંદેશવાચન બાદ ધોરણસરની વિષયવિચારણી સમિતિના સભ્યોનાં નામો જાહેર કરવામાં આવ્યાં. અને તેમને પ્રમુખ સાહેબને ઉતારે સાંત વાગે હાજર રહેવાની સૂચના આપી તે દિવસની ખુંતી બેઠકનું કામ સમાપ્ત થયેલું જાહેર કરાયું.

સ્વાગત પ્રમુખનું ભાષણ

ભાઈઓ અને બહેનો

આજે આપણે શા હિદયથી ભેગા મળ્યા છીએ તે આપ સર્વને વિદિત છે જ. એટલે તે સંબંધમાં વિશેષ વિવેચન ન કરતાં મારી માતૃભૂમિ દરાપુરામાં પધારેલા પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિમાં રસ લેતાં મહેમાનોને આવકાર આપવાની તક લઉં છું; અને મને એ તક આપવા બદલ મારા ભાઈઓ તથા સ્નેહીઓનો આ સ્થળે ધણો જ ઉપકાર માનવા સાથે જુદે જુદે સ્થળેથી તકલીફ લઈ આ શિયાળાની ઠંડી સહન કરી અને પધારી અમારા ગામને પાવન કરવા બદલ પધારેલા અર્ધાં ભાઈ/બહેનોનો પણ આભાર માનું છું. પધારેલાં તમામ મહેમાનોને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપું છું. અત્રેની હાજરી દરમિયાન ઢોહના સ્વાગતમાં કાંઈ જિજ્ઞાસુ જણાય, તો તે બદલ આપ સૌ ઉદાર દિલથી ક્ષમા આપશો એવી આશા રાખું છું. પુસ્તકાલય માસિકના નવેમ્બરના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દરાપુરા તથા પાદરા એ અતિહાસિક સ્થળોને ઇતિહાસ વડોદરા રાજ્ય સાથે સંકળાયેલા હોવાથી મારી માહિતીની કેટલીક રસપ્રદ વાતો આપની સમક્ષ રજૂ કરવાની રજા લઉં છું.

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે વડોદરા જીતી લીધા પહેલાં અને તેઓની ગાદી સોનગઢ હતી તે પહેલાંથી એટલે કે સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં દરાપુરા તથા પાદરાનો અમારા ઘરેરા આ- ગામે સોજીત્રાથી આવી વસેલા વડોદરા રાજ્ય સાથેનો હોવાનું જણાય છે. તે વખતે વડોદરામાં બાપી નવાબનું સંબંધ મુસલમાની રાજ્ય હોઈ તે વખતના રાજકર્તાના સાળાના તાબાનું આ ગામ હતું. તે વખતે ગામનું નામ દલાલપોર હોવાનું જૂના દસ્તાવેજો ઉપરથી માલમ પડે છે. અમારા વડવાઓ નસીબ અજમાવવા આ તરફ આવ્યાનું અને અહીં બાગ્યબગે આગળ વધી સાધનસંપન્ન થવાનું તથા ધીમે ધીમે જમીન જમીર સંપાદન કરી હોવાનું જણાઈ આવે છે. આ વખતે પાદરા, બાયંધી વગેરે ગામોમાં પરેશોની સારી વસ્તી હોઈ તેઓ રાજકીય વાતાવરણમાં આગળ પડતા હોવાનું લાગે છે. આ અરસામાં પાદરામાં દેસાઈ દલાલપટેલ નામના પટેલ સારી લાગવગ ધરાવતા હતા. મુસલમાની અમલ દરમિયાન તે વખતના વડોદરાના રાજકર્તાના દિવાન ઇમામમેદદીએ, દલાલપટેલની દીકરીનું અપમાન કર્યું. તેથી નારાજ થયેલા પાદરાના દલાલપટેલે વીરસદના વાઘજી પટેલ તથા વડોદરાના સુરેશ્વર દેસાઈની લાગવગ તથા મદદ મેળવી, પછી એ ત્રણે જણે વસાઈના દાજી પટેલ કે જેઓને પણ સુગતખાને તેમની દીકરીને કરેલા અપમાન બદલ વેર લેવાનું હતું, તેની સાથે મેળ સાધ્યો. ત્યારબાદ ચારે જણા

યાત્રા નિમિત્તે સોનગઢ ગયા અને ત્યાં શ્રીમંત પિલાજીરાવ ગાયકવાડને મળી વડોદરા જીતી લેવાનો તેમને આગ્રહ કર્યો, અને તે કામે મદદરૂપ થાય તેવી માહિતી પૂરી પાડી. પરિણામે વડોદરા ઉપર ચઢાઈ થઈ ને આ પટેલોની મદદ તથા પોતાના લશ્કરી બળે શ્રીમંત ગાયકવાડે વડોદરા જીતી લીધાની અને સોનગઢથી વડોદરા માંથી લાવ્યાની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. “ વડોદરાના રાજકર્તા ” નામના સદ્ગત ઇલીયટ સાહેબે વખેલા ઐતિહાસિક ગ્રન્થમાં પણ આ વાતનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. આ પ્રમાણે વડોદરામાં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની સત્તા સ્થપાયા પછી પણ દલા પટેલનો સંબંધ શ્રીમંત સરકાર સાથે ચાલુ રહેલો હોવાથી પાદરા એ મહત્વનું સ્થાન ગણાવા લાગ્યું હોવાનું ઇતિહાસ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જૂના વખતમાં આ સ્થળે રાજકર્તા પ્રસંગોપાત રહેતા હોવાનું તેમજ શ્રીમંત સરકારનું ચાલુ હોવાનું પણ જણાય છે. કારણ કે શ્રીમંત સરકાર વિરૂદ્ધ કાવતરાં કરનાર કાનોજીને ઈ. સ. ૧૮૧૨ ના અરસામાં અત્રે નજરકેદ રાખવામાં આવ્યો હતો. વળી કૈં શ્રીમંત ખડેરાવ મહારાજની કારકિર્દીમાં, કૈં શ્રીમંત મહારાવાને પણ અત્રે જ નજરકેદ રાખવામાં આવેલા; આ પ્રમાણે પાદરા એ વડોદરા રાજ્ય સાથે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના અમલની શરૂઆતથી જ જોડાયેલું રહ્યું છે.

આ દરાપુરા ગામ પણ જૂના વખતમાં જહોજલાલી ભોગવતું અને આખા હોવાનું અત્રેનાં મકાનો, ખડેરા ઉપરથી જણાય છે. આ ગામમાં પહેલાંનાં વખતમાં તમામ પ્રકારની વસ્તી હોવાનું જૂના ખડેરાનાં ઓળખાતાં નામે ઉપરથી, જેમ કે કંસારાનું ડેહું, તંબોળી વાડ, કંદોઈનું ડેહું વગેરેથી જણાય છે. વળી, આ ગામનું રંગાડીઆ કામ પણ એ વખત ખૂબ વખણાતું હોઈ અહીંનું રંગાયેલું કાપડ આગુખાજીના પ્રદેશમાં દૂર સુધી જઈ હતું. હાલના જૈન દેરાસર તથા જૈનોની વસ્તી ઉપરથી જૈનોની પણ સારી જેવી વસ્તી તે સમયે પણ હોવાનું જણાઈ આવે છે. કાછીઆ લોઢેની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હતી. પણ કાળની ગતિ બળવાન છે, એ કહેવત અનુસાર આ ગામની આખાઈ ઉત્તરોત્તર ઘટતી ગઈ અને આ ગામ જેની વસ્તી સને ૧૮૮૧ માં ૨૫૮૯ હતી, તે ૧૯૦૧ માં ૨૨૭૭, ૧૯૧૧ માં ૧૬૮૧, ૧૯૨૧ માં ૧૭૨૫, ૧૯૩૧ માં ૧૭૧૨ હતી, તે સન ૧૯૪૧ માં ૧૪૯૧ ની થઈ છે. વસ્તીના આ આંકડા ઘટતી જતી આખાઈના પુરાવારૂપ છે. આ ગામમાં ૧૯૦૧ માં ૫૮૦, ૧૯૧૧ માં ૪૯૮, ૧૯૨૧ માં ૫૦૪, ૧૯૩૧ માં ૪૮૩ ને ૧૯૪૧ માં ૪૦૦ ઘરો વસ્તીગણતરી પ્રમાણે નોંધાયાં હોવાનું જણાય છે. તે ઉપરથી પણ ઉપરની હકીકતની ખાતરી થાય છે. આ ગામમાં પાટીદાર, વાણીઆ, બ્રાહ્મણ, જૈન, કાછીઆ, બાવસાર, વગેરેનાં ઘરો સારા પ્રમાણમાં હતાં. સને ૧૯૦૧ પહેલાં ૬૦૦ ઉપરાંત અને ૧૮૮૧ માં તથા તે પહેલાં ગામની પૂરી આખાઈના અસંગે વસ્તીવાળાં ઘરો એના કરતાં પણ વધારે હોવાનું લાગે છે. આ ગામને ફરતી ખાઈ તથા કોટના નિશાન અત્યારે પણ મોજૂદ હોઈ જૂના વખતમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ગામ મહત્વનું સ્થાન ભોગવતું હોવાનું લાગે છે. વળી, ગામમાં આવેલા કુવાની સંખ્યા જોતાં ખેતીવાડીમાં પણ એ ઘણી આખાઈ ભોગવતું હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે. વેપાર ઉદ્યોગમાં પણ આ ગામ અગ્રસ્થાને જૂના વખતમાં હોવાનું લાગે છે. અહીંના વેપારી સંબંધ દૂર દૂર સુધી હોતો. પરંતુ કાળચક્રની ગતિએ અને પહોંચેલી પરિસ્થિતિએ વેપાર-ધંધાએ પહોંચે ખાધાથી અહીંના કંદોઈ, કંસારા, તંબોળી, કાછીઆ, જૈન,

બ્રાહ્મણ વગેરે આગાદ થતાં શહેરોમાં તથા ખીજે જ્યાં રોજ મળી તે ગામોમાં જઈ વસેલા છે. અહીંના કાઠીઆ ઠેક નર્મદાકિનારા સુધીનાં ધણાંખરં ગામોમાં વસેલા જણાય છે. વળી સને ૧૮૮૧ નો વસ્તીગણતરીનો રિપોર્ટ જોતાં સોખડા યાજ્ઞે દરાપુરા એવો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. તે ઉપરથી આ રાજ્યનો શરૂઆતમાં આ ગામ યાજ્ઞનું મુખ્ય ગામ હોઈ અમર્યાન ભોગવતું હોવાનું જણાય છે. ઐતિહાસિક દષ્ટિએ પણ વડોદરા રાજ્ય સાથે એ શરૂઆતથી જ જોડાયેલું હોવાનું લાગે છે.

આટલી આ ગામની માહિતી આપી મારા કુટુંબનો આ ગામ સાથેનો તથા શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સંબંધનો ટૂંક ખ્યાલ આપી હું આજના દરાપુરા ગામના અમીન વિષય ઉપર આવીશ. મારા વડાઓ, ઉપરના ફકરામાં કુટુંબનો ઇતિહાસ જણાવ્યા પ્રમાણે, સોજત્રાથી સં. ૧૭૨૫ પછી આ ગામે આવી વસ્યાનું જણાય છે. આ તરફ આવ્યા પછી બાળ્યબળે કુટુંબની પરિસ્થિતિમાં ધણો સુધારો થઈ સાધનસંપન્ન થઈ ઉત્તરોત્તર જમીનજમીર સંપાદન કર્યોનું, અને વડોદરામાં સુસલમાની રાજ્યનો અંત આવ્યા પછી હાલના દરાપુરા ગામની બધી જમીન સંપાદન કરી આ ગામનો કુલ ભોગવટો તેઓ કરતા હોવાનું અને શ્રીમંત સરકારને દરાવેલો આંકડો આપતા હોવાનું જણાઈ આવે છે. એટલે કે આ ગામ તે વખતે નરવા વહીવટનું ગણતું હતું. આ વહીવટ પ્રમાણે ગામનો ભોગવટો અમારા વહીવેતો હતો. અમારા કુટુંબની સ્થિતિ સુધારા પછી અને વડોદરામાં શ્રીમંત સરકારનું રાજ્ય રચાયા પછી આ રાજ્યના તાલુકાઓનો મહેસુલી વહીવટ ઇજારા પદ્ધતિથી ચાલુ થયો. તે વખતે અમારા વહીવેતો ગામે તેમજ તાલુકાના ઇજારાઓ રાખી રાજ્ય સાથે સારો સંબંધ ઠેળવ્યાનું જણાય છે. ઇજારા વહીવટ દરમિયાન અમારા વહીવ મરહુમ કહાનદાસ વાઘજીભાઈ અમીન, એમને સરકાર તરફથી અમીનનું બહુમાન મળ્યાનું વ તે દરમિયાન અમીનાત અંગે ઇજારાવાળાં તાલુકાનાં ગામોમાંથી વતનની જમીનો સંપાદન કર્યોનું તથા વડોદરા તાલુકાનું તરસાળી ગામ સંપાદન કર્યોનું જણાય છે. તરસાળી ગામે હજુ પણ અમારા ભાષતો રહે છે. પણ અત્યારે આ ગામ સરકાર વહીવટનું ખાલસા ગામ છે. ઇજારા વખતમાં અને તે દરમિયાન કહાનદાસભાઈએ વડોદરાના દેસાઈ બાલ્ક્યંદભાઈની બાગીદારીમાં વડોદરાના બાલ્ક્યંદ કહાનદાસના નામની સરાઈ પેદી શરૂ કરેલી. એ પેદીની ચાખાઓ ગોધરા, અમદાવાદ, ખાવનગર, નાંદોદ વગેરે ડેકાણે હોઈ વડોદરાના તે વખતના અમગણ્ય ચાકુકરો જેવા કે હરિભક્તિ, લક્ષ્મુ બકાદર વગેરે આગેવાન શરારોની પેદીઓની હરોળમાં સારામાં સારી પેદી ગણાતી હતી. એ પેદીએ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનો વિશ્વાસ સંપાદન કરેલો હોવાથી વડોદરાની રેસીડેન્સીની તીજેરીનું કામ પણ અમારા વડાઓની પેદીને મળ્યું હતું. રેસીડેન્સીના ખજાનાની તમામ લેવકદેવક અમારી પેદી મારફતે જ થતી અને રેવાકાંકા વગેરેના હાકેરોની ખંડણીનું બરણું પણ આ પેદીમાં જ થતું. એટલું જ તહિ પણ આ પેદી તે વખતના આર્ય જમાદારો કે જેઓ પૂર્ણ સત્તામાં હતા તેમને પણ મોટી રકમોની ધીરધાર કરતી હતી. મતલબ કે આ પેદી તે સમયે પૂર્ણ જલ્દજલ્દાલીમાં હતી. પેદીના સારા કામથી સંતોષ પામી નામદાર અંગેજ સરકાર તરફથી પેદીના માલીકોનો વખતોવખત સારો સત્કાર થઈ જોઈતી મદદ

વડોદરા રાજ્ય તરફથી ઉપરના પેરામાં જણાવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકાલય ખાતું સને ૧૯૧૧ માં સ્થાપન થઇ હોય તેનો વળો જ વિસ્તાર થયેલો રાજ્ય પુસ્તકાલય તથા છે. સદર ખાતું સ્થાપન થયું તે સાથે એટલે કે ૧૯૧૧ માં વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકા- રાજ્યની કુલ વસ્તી સોળ લાખની હોઇ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા લાયની પ્રવૃત્તિ ૨૭૫, પુસ્તકોની સંખ્યા ૮૪,૦૦૦ અને વાચકોની સંખ્યા ૧૨,૦૦૦ હતી, ત્યારે ૧૯૪૧ આખરે વસ્તી ૨૮ લાખની હોઇ પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૧૩૭૧, અને પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૧,૫૦,૦૦૦ અને વાચકની સંખ્યા ૨,૦૦,૦૦૦ હતી. ચાલુ સાલ એટલે કે ૧૯૪૪ આખરે પુસ્તકાલયો ૧૪૮૫ હોઇ વાચક તથા પુસ્તકોની સંખ્યામાં પણ પ્રમાણમાં વધારો થયેલો છે. આ આંકડા સદર પ્રવૃત્તિનો વધતો જતો વિસ્તાર બતાવી આપે છે. આ રાજ્યના પ્રાંતવાર પુસ્તકાલયો ૧૯૪૩-૪૪ આખરે ગામોના મુકાબલે નીચે પ્રમાણે છે:—

પ્રાંતનું નામ	કુલ ગામો	પુસ્તકાલય	ટકા
૧ વડોદરા	૮૫૨	૫૭૪	૬૫
૨ મહેસાણા	૧૦૩૮	૫૨૬	૪૯
૩ નવસારી	૭૮૯	૨૩૬	૩૩
૪ અમરેલી એખા સાથે	૨૬૦	૧૪૯	૫૪
	૨૬૧૯	૧૪૮૫	

વડોદરા પ્રાંત પૈકી પાદરા તાલુકાનાં કુલ ગામો ૮૨ પૈકી શાળાવાળાં ૭૨ ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ હોઇ તે બદલ ખુશી થવા જેવું છે.

ઉપર પ્રમાણે રાજ્યનાં કુલ ગામો ૨૬૧૯ પૈકી ૧૪૮૫ ગામોમાં પુસ્તકાલયો હોઇ પચાસ ટકા ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ છે. તેની પાછળ સરકાર તથા પંચાયત-મદદ રૂ. ૮૫૦૦૦ ને આશરે તથા લોક-મદદ ૭૫૦૦૦ ના આશરે વપરાય છે. આ પુસ્તકાલયો પૈકી ૧૮૨ ગામો સ્વતંત્ર મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો છે, અને બીજાં ચાળાસેક જેટલાં ગામોની લોકમદદ મકાન માટે આવેલી હોઇ સરકાર અને પંચાયત મદદ મળેથી બંધાવા ઉપર બાકીમાં છે. રાજ્યની કુલ વસ્તીની દૃષ્ટિએ વસ્તીના ૮૩૨ ટકાને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ પહોંચી ગઇ છે. તે પૈકી વડોદરા પ્રાંતમાં ૬૫, અમરેલી પ્રાંતમાં ૯૦, મહેસાણામાં ૭૮, નવસારીમાં ૭૦ અને એખામાં ૬૨ ટકા વસ્તીમાં આ પ્રવૃત્તિ પહોંચી છે. આ પુસ્તકાલયો પૈકી ૫૦ ટકા ફક્ત રૂ. ૧૦ થી ૫૦, ૨૦ ટકા ૫૧ થી ૭૫ અને ૧૦ ટકા ૨૦૧ થી ૨૦૦૦ સુધી ખર્ચ કરી શકે તેવાં છે. આ ઉપરથી જણાશે કે ચાલુ પુસ્તકાલયોમાંથી ૮૦ ટકા પુસ્તકાલયોની ખર્ચ કરવાની શક્તિ રૂ. ૧૦૦)થી વધુ ન હોઇ આટલી રકમમાં પુસ્તકાલયનો નિભાવ મહામુશ્કેલીયતે થઇ શકે છે. એવાં પુસ્તકાલયોની ખર્ચ કરવાની શક્તિ વધે તે સાથે આવકનાં સાધનો વધારવાની જરૂર છે.

આ પ્રવૃત્તિ ઉપર પુસ્તકાલય ખાતાની દેખરેખ અને દોરવણી છે. પુસ્તકાલયોની આખાદી, વૃદ્ધિ વગેરે વધી તે સારી રીતે ટકા શકે તે સાથે રાજ્યમાં વડોદરા રાજ્ય

પુસ્તકાલય મંડળ ઉપરાંત પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળો, મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો અને જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો અસ્તિત્વમાં આવેલાં છે. આ બધાંની મુખ્ય નેમ પ્રવૃત્તિની ઉન્નતિ સાધી ને શિષ્ટ વાચનનો ફેલાવો કરવાની છે. આ મંડળોની પરિપદો બખતોબખત મળતી રહે છે. પૈકી રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિપદ દર પાંચ વર્ષે, પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિપદ દર ત્રણ વર્ષે અને મહાલ પુસ્તકાલય પરિપદ દરવર્ષે ભરવાની સાધારણ નીતિ સ્વીકારાઈ છે. અત્યાર લગીમાં આ પ્રાંતની ચાર પરિપદો આ પહેલાં બરાઈ ગાઉ હોઈ આ પાંચમી પરિપદ છે. આ મંડળોના તથા ખાતાના પ્રયાસોને લઈને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રવૃત્તિ ઘણી વધી ગયેલી છે. લગભગ આખા રાજ્યમાં આ પ્રવૃત્તિ ફેલાયેલી છે, એમ કહીએ તો ચાલી શકે. ગામડાંની દૃષ્ટિએ ૫૦ ટકા ગામોમાં આ પ્રવૃત્તિ છે. આ પ્રવૃત્તિ સિવાયનાં ગામો આછો વસ્તીવાળાં હોઈ ત્યાં શાળા વગેરેનું સાધન ન હોવાને કારણે, સરકારી નીતિ અનુસાર, આ પ્રવૃત્તિ પહોંચી શકી નથી, એમ લાગે છે. એટલે હવે ન્યાં ન્યાં આ પ્રવૃત્તિ નથી ત્યાં તેનો ફેલાવો કેવી રીતે કરવો, ન્યાં પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં તેને સંગીન અને સમૃદ્ધ કેમ કરવી, તેને ટકાવી રાખવા શું કરવું, અને લોકો વધુ લાભ લેતા કેમ થાય, તે વિષે આપણને આગળના માનવતા પ્રમુખ સાહેબ તથા અન્ય વક્તાઓ દોરવણી આપશે એવી આશા છે. આ પ્રવૃત્તિને મદદ કરતી વડોદરા પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ પણ વડોદરામાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તે પુસ્તકાલયોની કીમતી સેવા બજાવે છે, બહેનો અને બાઈઓ !

રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સ્થિતિ ઉપર પ્રમાણે હોઈ હવે પુસ્તકાલય એ શું છે અને તેની ઉપયોગિતા શી છે તે વિષે બે અક્ષર કહી હું 'માડું' વક્તવ્ય પૂરું ' પુસ્તકાલય તથા તેની કરીશ. પુસ્તકાલયનો અર્થ શબ્દ ઉપરથી 'પુસ્તકો રાખવાનો મંડાર' ઉપયોગિતા છે. આ મંડારમાં રાખેલાં પુસ્તકો જુદા જુદા વિષયનાં, જુદી જુદી ભાષાનાં, જુદા જુદા ધર્મનાં અને અને અનેકવિધ દુનિવર ઉલ્લેખ તથા વૈદિક વગેરે વિષયનાં હોય છે. તેમાં મહાત્માઓ તથા સાધુ પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો પણ હોય છે. એટલે આ મંડારમાંથી જેને જે વિષય પ્રત્યે રુચિ હોય તેણે સાહિત્ય મળી રહે છે. માણસ માત્રને મુખી અને સંપૂર્ણ જીવન માટે તન અને મનની ફેગવણી ઉપરાંત ધનની પણ આવશ્યકતા રહે છે. આ બધી એટલે કે તન અને મનની ફેગવણી તથા ધનપ્રાપ્તિના માગે દર્શાવનારાં પુસ્તકો તેમાં હાજર હોય, તો તેના ઉપયોગથી મનુષ્યમાત્ર પોતાનું જીવન મુખી બનાવી શકે છે. 'તેથી પુસ્તકાલયમાં જે સાહિત્યનો અભાવ હોય તે સાહિત્ય વસાવી દરેક રીતે તે પુસ્તકાલય ઉપયોગી થાય તેવા પ્રયત્નો દરેક સંસ્થાએ કરવા ધોર છે. જરૂરી બધાં જ સાધનો વસાવ્યાં છતાં તેનો ઉપયોગ ન થાય તો તે ન વસાવ્યાં બરાબર છે. માટે ન્યાં આણું તમામ સાહિત્ય હોય ત્યાં લાભ લોકો તેનો લઈ અંદરની વસ્તુ આચરણમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરે, તો જ પુસ્તકાલયની સ્થાપના સાર્યક ઠરે.

ઉપરના પેરામાં હું દરાપુરાની આગાહીના સંબંધે કહી ગયો છું. પણ તે દિવસે દિવસે ધટતી જળાપ છે તેનાં શા કારણે છે અને તે દર કેમ થઈ શકે તથા આગાહી કેમ વધે તેને માટે અત્રેના બાઈઓએ વિચાર કરવો ધોર છે. સારાં પુસ્તકોનું વાચન આવી સ્થિતિમાં જરૂર માર્ગ-

દર્શક થઇ પડે. એવું સાધન આપણે ત્યાં હોવા છતાં આ ગામમાં, મારે દિલગીરી સાથે કહેવું પડે છે કે અંદરે અંદરના મતભેદ એક બીજા પ્રત્યેના સહકારના અભાવ, સારાં કામ પ્રત્યેની ઈર્ષ્યા, મિથ્યાભિમાન, ખોટી મોટાઈ, સારું કામ કરવાની વૃત્તિના અભાવ અને પોતાનો ધણેખરો વખત ખોટાં ગપ્પાંમાં કાઢવાની ટેવો વધતી જતી હોઇ ગામની આબાદીમાં અંતરાયરૂપ થાય છે. છતાં પુસ્તકાલયનો લાભ લઈ લોકો શુદ્ધરવાની વૃત્તિ દેખાડતા હોય એમ જણાવું નથી. આ પરિસ્થિતિ પ્રાંતનાં બીજાં ઘણાં ગામોની પણ હોય એ સંભવિત છે. લોકો આશા રાખું છું કે સારા વાચનનો લાભ લઇ આબાદાના અંતરાયરૂપ કારણો દૂર કરી તેની વૃદ્ધિ માટે લોકો પ્રયાસ કરશે અને તેને માટે પુસ્તકાલયમાં તથા ઇતર-રીતે જ્ઞાન મેળવી ગામનો ઉન્નતિના કાળમાં, દરેક પોતાનો હિસ્સો આપશે. તેમ થશે તો જ પુસ્તકાલય સ્થાપન થયાનું સાર્થક થયું ગણાશે. પુસ્તકાલયના કાયદા વિષે જેટલું કહીએ તેટલું એણું છે. આ સંબંધી વધુ વિવેચન બીજા ગૃહરથો કરશે તે લક્ષમાં લઇ તેને આચરણમાં મૂકવા આપણે પ્રયત્ન કરીશું એવી આશા રાખી આ પ્રવૃત્તિના જન્મદાતા હેલાસવાસી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબ તથા તેના પોષક વિદ્યમાન મહારાજ શ્રીમંત પ્રતાપસિંહરાવ મહારાજનો ઉપકાર માની પધારેલા મહેમાનોને સ્વાગત-સમિતિના સભ્યો તથા આ ગામ તરફથી અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપી અત્રે પધારી બદલ સૌનો આભાર માની છું જેસી જાઉં તે પહેલાં જણાવવાની રજા લઉં છું કે હું વક્તા નથી તેમ જાહેરમાં બાપણો આપવાનો મને મહાવરો નથી. એટલે મારા આ વક્તવ્યથી હું આપને સંતોષ ન આપી શક્યો હોઉં, તો તે બદલ પણ ઉદાર દિલથી માફી આપશે એવી વિનંતિ સાથે આ પરિવહન આગળનું કામ ચર કરવા બલામથક કરું છું.

દરાપુરા, તા. પાદરા ૨
તા. ૨૧-૧-૨૫

લાહંલાલલાઈ દાદાલાઈ અમીન

કવિવર રવીન્દ્રનાથની વિચાર-કૃષિકાઓ

- ★ સામસામા કિનારા અતલ આસુતા જાનમાં એમના અવાજને મેળવી દે છે.
- ★ જેમ નદી સાગરમાં, તેમ કાર્ય આરામનાં ઉંડાણમાં એની સિદ્ધિ મેળવે છે.
- ★ મારી આ કાગળની હોડીઓ કણબરનાં મોળાઓ પર નાચવા માટે છે, ઠાઈ લક્ષ્ય-સ્થાને પહોંચવા માટે નહિ.
- ★ સ્વર્ગાંતર કરનારાં ગીતો મારા હૈયામાંથી પાંખ ફેરડાવતાં ઉડી જાય છે, અને તારા પ્રેમાળ અવાજમાં એમનો માળો શોધી લે છે.
- ★ માણસની નિશ્ચિતતાના નાનકડા ટાણની આસપાસનો બપ, શંકા અને ઇન્કારનો સાગર અને અજાણની શોધમાં નીકળી પડવાને પડગારી રહે છે.
- ★ એજ સૂરજ નવા નવા દેશોમાં અનંત ઉપાનાં વર્તુળોમાં નવજન્મ પામે છે.
- ★ પ્રભુની દુનિયા એના અવસાનથી નવજન્મ પામતી રહે છે: રાક્ષસની દુનિયા એના જ અસ્તિત્વ હેઠળ કચડાઈ મરે છે.
- ★ ધૂળ ખુંદતો આગિયો ફડી જાણતો જ નથી કે આકાશમાં તારા ગળે છે.

(“ યુવાન્તર ” માંથી)

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ

[તા. ૨૧-૧-૪૫ : સ્થળ : દશપુરા]

પ્રમુખનું ભાષણ

ભાઈઓ અને બહેનો !

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે આપે મહેન છેક અમદાવાદથી આવવાની આજ્ઞા કરી તે માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માતું છું.

આ સંજોગે મ્હારે મન બવિધ્યની કોઇ શબ્દ પ્રવૃત્તિના સંકેત રૂપ હોય એમ લાગે છે. કારણ કે ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના તો એક પાંદડું પણ હાલતું નથી એમ હું માનનારો છું.

સ્વ. મોતીભાઈ અમીનની ઇચ્છા, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય જેવી પ્રવૃત્તિ પાછળથી તો સમગ્ર ગૂજરાતમાં ફેલાય એ જોવાની હતી. એ પોતે મ્હારા સ્વ. મિત્ર હીરાલાલ પારેખ પાસે આવી ગૂજરાતમાં અને અમદાવાદમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપવા અનેક ભલામણો કરી ગયા હતા.

દરમિયાન કોન્ટ્રેસ સરકાર સત્તા પર આવી અને એમના અનુભવોના લાભ બીટીશ ગૂજરાતમાં લેવાની તૈયારીઓ ચાલતી હતી ને એ મહાન ગૂજરાતીની જીવનલીલા સમાપ્ત થઇ ગઇ.

છતાં અમારે મન વડોદરા કે બીટીશ ગૂજરાતમાં ભેદ નથી. ૧૧ વર્ષ પર આપના માજી દીવાન સાહેબ, સર મનુભાઈ મહેતાના અધ્યક્ષપણા નીચે ગૂજરાત પુસ્તકાલય પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન અમે અમદાવાદમાં બધું હતું. પછી પુણ્યસ્થાને મોતીભાઈના આત્માને સંતોષ થાય તે માટે એક બીજી પુસ્તકાલય પરિષદ એ વર્ષ પર સૌ. સરલાદેવી અં. સારાભાઈના પ્રમુખપદ નીચે પણ ભરી હતી.

એ પરિષદની બેઠક પૂરી થયા બાદ આજ મુંધી અમદાવાદ શહેરને લતે લતે ફરી અમારાં પ્રમુખે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની અને ફરતી પેટીઓ રાખવાની કંઈક ગોઠવણ કરી છે. એ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી અમારી માણેકલાલ જેઠાભાઈ લાયબ્રેરી-જેને અમે ધીમે ધીમે તમારી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી જેવી કરવા માગીએ છીએ-તેના ઉત્સાહી અંયપાલ શ્રીયુત કોકુભાઈ દેસાઈ છે. થોડા જ વખતમાં ત્રીજી પરિષદ અમે અમદાવાદમાં જ મેળવી શહેર પૂરતી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વધારે વ્યાપક કરવા ધારીએ છીએ.

જમાલપુર, માંડવીની પોળ, સાહુપુર, કાળુપુર, રાયપુર અને અસારવા લતાઓમાં નવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં છે. અસારવાના નીલકંઠ મહાદેવના નવા મહંત જમાનાની સાથે ચાલે એવા છે. પોતે દેશકોળની જરૂરીઆતોને સમજે છે. એમણે ગાદી પર આવતાં જ, મંદિરને અંગે એક નાની પણ સુંદર લાયબ્રેરી અને આયુર્વેદ દવાખાતું કહાડ્યાં છે.

એ મુજબ સ્વામીનારાયણના આચાર્ય અને ગીતા મંદિરના વિદ્વાનંદજી મહારાજને પોતપોતાનાં ધર્મનાં ધામેમાં ઉત્તમ વિદ્યામંદિરો સ્થાપવા અમારે વિનંતી કરવી છે. કારણ કે અસહનાં મંદિરો માત્ર ધાર્મિક ક્રિયાકાંડને મોટે ન હતાં.

ત્યાં પરિષદો, લોકસભાઓ, યાત્રા અને ઉત્સવો થતાં. સંગીત, સાહિત્ય અને કલા-ઓની ઉપાસના થતી. વૃત્ય, નાટક કથાવાતાં, રાજા, પાડશાજા અને પુસ્તકાલયો દ્વારા

ગ્રનસમાજમાં ઉત્તમ સંસ્કાર ફેલાવાતા અને ધર્મ કે જાતિના મેદબાવ બગર સમસ્ત પ્રજા-જીવનને સમૃદ્ધ અને વિકાસ પામતું રાખવામાં આવતું હતું.

મંદિરોનાં શિક્ષ, સ્થાપત્ય, ચિત્રસંગ્રહ ઇત્યાદિ પ્રજાઓની રસવૃત્તિને હાલનાં સંગ્રહ-સ્થાનો કરતાં એ વધારે સારી રીતે જાણતાં હતાં.

વળી અમદાવાદ અને ગૂજરાત આ લગાઇ દરમિયાન ખૂબ કમાણું છે. પાટણમાં એની બહોળલાલીના સમયે કહે છે કે ૧૮૦૦ ડોટીધવળે હતા. એવા અનેક ડોટીધવળે આજે અમદાવાદમાં છે.

આ સ્થળેથી મ્હારો અવાજ એમના અને ગૂજરાતના બીજા ધનવાનોના કાન સુધી પહોંચે, તો હું વિનંતી કરવા માગું છું કે આપણાં નગરો અને ગામેને આપ સરસ્વતી મંદિરોથી અલંકૃત કરો.

અમદાવાદના કાકરીઆ તળાવની ત્રણ બાજુ ટેકરીઓ પર અમારે ખૂલતો બાગ કરવો છે અને દક્ષિણની આખી બાજુ સંગ્રહસ્થાન, મહિલા પુસ્તકાલય, બાળમંદિર અને સરસ્વતી મંદિર ગૂજરાતના પાટનગરને શોભા આપે એવાં બનાવવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા અને સેવી રહ્યા છીએ.

બાળકો, સ્ત્રીઓ, ખેડૂતો અને મજૂર વર્ગ સુદામાં આજે જ્ઞાનની કોઇ અજ્ઞાન પિપાસા જાગી છે !

આરોગ્ય, હુન્નરકળા, ખેતી, અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, લલિતકલાઓ, રાજકારણ અને ધર્મની સાચી સમજ લોકો માગી રહ્યાં છે. અત્યારની ચુકામી દશાથી લોકો કંટાળ્યાં છે અને સર્વદુઃખનું ઓસડ જ્ઞાન છે તે એમને જોઇએ છે.

હમણાં જ અમદાવાદમાં એક ઇતિહાસ સંમેલન થઇ ગયું. એનાં પ્રમુખ મુનિશ્રી જીન-વિજયજી હતા. એમણે જગતના ઇતિહાસમાંથી એક ભવ્ય સંદેશો આપ્યો છે. તે ગૂજરાતના રાજકર્તાઓ અને ધનિકો લક્ષમાં લે તો સાફ એ સંદેશો એ છે કે જ્યારે જ્યારે કોઇપણ દેશમાં ધનિકો, કેવળ અર્થદાસ બને છે, ત્યારે ત્યારે તરત જ એમનો નાશ થાય છે.

સંસ્કૃતિ અને માનવતાના ઉચ્ચ જીવનના નાચની ધડી, ગૂજરાત જો સન્માર્ગે પૈસાનો વ્યય નહીં કરે તો આવી ચૂકી છે.

લોકશક્તિ જાગૃત થવાની તૈયારીમાં છે અને તેવે સમયે અન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલાં સામ્રાજ્યો, સિંહાસનો કે સોના રૂપાના ઢગ કોઇની પાસે સલામત રહી શકશે નહીં.

ઝારોના મહેલોમાં આજે રંગભૂમિઓ અને પ્રજાકીય હોટેલો થઇ છે. મૂડીદારોના સંગ્રહ વિદેશી પ્રજાઓએ, હુંટાયલા લોકોના કલ્યાણ માટે વહેંચી નાખ્યો છે.

અહીં એક મહાત્માજી હજી ધનવાનોને જાણવા માટે છેલ્લી નોટીસ આપી રહ્યા છે કે “ તમે સમસ્ત પ્રજાજનોના દૂરદીઓ છો એમ માનો, ધનનો સદુપયોગ કરો, કેવળ પોતાના ભોગવિલાસને માટે એ ધન છે જ નહીં એમ સમજી જવ ! ”

મંદિરોના પણ કાઢ અને ખાલી ભપકા બંધ થવા જોઇએ. સોમનાથની પશ્તી, મૂર્તિ બાગવાના જન્મ કરતાં ચે વધારે તો ત્યાં સંગ્રહી રાખેલાં સોના અને મણિ માણિકને લૂંટી લેવા માટે થઇ હતી.

કુમારપાળે એકલા પાટણમાં ૧૪૦૦ મંદિરો બાંધ્યાં હતાં અને ૨૧ જ્ઞાનભંડારો સ્થાપ્યા હતા. વસ્તુપાળે એકલાએ ૧૮ કરોડને ખર્ચે ત્રણ મ્હોટા મ્હોટા જ્ઞાનભંડારો પાટણમાં બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. પુસ્તકાલયોની આ પરંપરા ગૂજરાતમાં છેક ઈંગ્રેજ સમય અમલ સુધી ચાલુ હતી. હજારો તાડપત્રો, હસ્તલિખિત પુસ્તકો, ચિત્રપત્રો, વિનંતીપત્રો ઇત્યાદિમાંથી થોડાંક અમારા ઇતિહાસ પ્રદર્શનમાં હમણાં જ મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

બહેનો અને બાપુઓ !

આ ગામમાં આપને જોઇને, મહેને ૩૦ વર્ષ પર હું અમદાવાદ પાસેનાં નરોડા. અડાલજ અને ઉવાસદ ગામોમાં પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરવા જતો, એ દિવસો યાદ આવે છે. ૪૦ વર્ષ પર એટલે ઇ. સ. ૧૯૦૫ થી અમે અમદાવાદમાં એક સ્વદેશી મિત્રમંડળ કહાડ્યું હતું. તેણે ૧૯૧૯ માં ખાડિયા ચાર રસ્તે દાદાભાઈ લાલબેરી સ્થાપી. એમાં જોભે જોભે વંચાય એવાં ટેમ્પો અમારા મંત્રી મ્હારા મિત્ર શ્રીયુત કીરપાલંકર પંડિત ત્હમારી સેન્ટ્રલ લાલબેરીમાંથી, ન મોતીભાઈની સલાહ મુજબ, દૈનિકાને માટે જોઈ ગયેલા તે ઉપરથી કર્યાં હતાં.

દાદાભાઈ લાલબેરી, રાત્રિશાળાઓ અને અંગ્રેજી નિશાળો, અમે એક પૈસા ફંડ કહાડેલું તે પરથી ચાલતાં. ઇ. સ. ૧૯૩૦ પછી ઠેંગેસ પક્ષે ભ્યારે અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીનો કચ્છો લીધો ત્યારે દાદાભાઈ લાલબેરીને અમે મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપી. તે હાલ હંસરાજ પ્રાગજી હોલની નીચે પાનકોરને નાકે પોતાના મકાનમાં ચાલે છે.

ત્યારે અમદાવાદની લાલબેરીઓમાં રાજદારી વિષયો ખાતે છેક જ મવાલ સાહિત્ય આવતું. તે અમારા પ્રમુખ સ્વ. જીવજીલાલ બેરીરસ્ટરથી ખમાયું નહોં, એમણે પોતાના પુત્ર શ્રી. બાબુરાવ અને એના મિત્ર ડો. ચંદુલાલ દેસાઈ જોઓ તે વખતે વિલાયત અભ્યાસ માટે ગયા હતા, તેમની મારફતે ઘણું પ્રાણવાન સાહિત્ય સુવકો માટે મંગાવ્યું. એ સાહિત્યના પ્રતાપે, રશિયાની ક્રાન્તિનાં વીર અને વીરાંગના, હિન્દી બળવાનો ઇતિહાસ, ઇટાલીના ઉદારક મેઝીની અને બેરીઓહી, અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ, ફ્રાન્સનાં સ્વાધીનતા, સમાનતા અને પ્રગતિય સંપ, રાજકીય સાહિત્યમાં સમ્રાટ કેવિ શિરોમણી શાંતર. જેને મેઝીની શેક્સપિયર કરતાં પણ મ્હોટો ગણે છે તે; રશિયન જારનું પદબ્રજ યહું. સમાજવાદની સ્થાપના, ટુકેસ્તાનને સ્વતંત્ર કરનાર મુસ્તફા કમાલ પાશા; ઇરાનને જમાનાની જોડે લાવનાર રીઝા પાશા પટેલવી; ચીનની જિંઘ ઉરાડનાર ડો. સુન્યાત સેન; વગેરે વિષયોને સમગ્રવનાર અમૂલ્ય ગ્રંથો અમે જાણ્યા.

આ બધું વાંચીને અમારી દષ્ટિ જીવંતી ગઈ. હિન્દ બદાર શું શું ચાલે છે તે જોયું, અને પ્રજાએને સ્વરાજ્ય લેવાં હોય તો કેવા આત્મભોગ આપવા પડે છે તે જાણ્યું. કાપદાની હદમાં રહીને સ્વરાજ્ય મેળવવાની જૂની ઠેંગેસની રાજ્યનીતિમાંથી અમારી અદા બીડી ગઈ.

નવા યુગની દીક્ષા આપનાર, અમારાં જીવનમાં નવા પ્રાણની પ્રતિષ્ઠા કરનાર-એ પુસ્તકાલયને ફું આજના શુભ પ્રસંગે પ્રણામ કરું છું. તે વખતના સુવકો, એ લાલબેરીને પ્રતાપે યુગધર્મ સમજ્યા. લોકશક્તિને જનગૃહ કરવા પોણે પોણે અને ગામડે ગામડે એમણે સમાજોના કાર્યક્રમ ચોળ્યા; સ્વદેશ-કીર્તનાથી, દેશભક્તિનાં કાળોથી, લોકનાયકોનાં જીવન ચરિત્રો અને ઉદ્દેશોધન માસિક પ્રસિદ્ધ કરીને જગતગસ્ત રાષ્ટ્રીય આંદોલન અમે શરૂ કર્યું.

દેવદેવીઓને સ્થાને અમે હિન્દુદેવીની સ્થાપના કરી અને તમામ ધર્મોનો નીચોડ કરીને એક સ્વદેશધર્મ ધંડોળો હતો. ત્યારના સુવકોએ, મહાત્મા ગાંધીજીના આવતાં પહેલાં અમદા-

વાદ અને ગૂંજરાતની રંઝમૂંઝિ પર એક પૂર્વરંગ તો ભજવી નાખેલો, એવું શ્રેય એ પુસ્તકાલયને જાય છે.

પુસ્તકાલયો મ્હારે મન જડ વસ્તુ નથી. એમાં તો ચેતન અને વીર્યના ઘોષ ભર્યા છે. પ્રજાજનોને એવું વાંચે એવું વિચારે છે અને વિચારે એવાં થાય છે. દેવી સરસ્વતી પણ જોગમાયા છે. એની યુગ, પરિવર્તન કરવાની શક્તિ હું બરાબર પિછાનું છું.

વીર કાર્તિકરવામી, એ કલા અને વિવાનો સ્વામી છે, અને તે જ યુદ્ધોનો પણ દેવ છે !

ગૂંજરાતની ઇષ્ટ દેવતા મહાકાળી, મહાલક્ષ્મી અને મહાસરસ્વતી છે. ચાંપાનેર તો પક્ષ્ય પણ એ શક્તિ હજી પાવાગઢ પર બિરાજે છે. એની જ મહાપૂજમાં આપે મહેને છેક અમદાવાદથી બોલાવ્યો તે માટે હું આપનો ઋણી છું.

પુસ્તકોનું ઋણ મ્હારે માથે એટલું બધું છે કે આજની સેવાથી એ ચતુર્કિંચિત પણ દેકારો તો મહેને પરમ સંતોષ થશે.

ભારત માતાનો પુકાર સાંભળી મ્હેં ચાર વખત કારાવાસ સેવ્યા છે. ત્યાં જો મહેને વાચનનો શોખ ન હોત તો મ્હારી શી વસ્તે ચાલ તે હું કદી શકતો નથી. પુસ્તકોના સત્સંગથી મ્હેં વિદ્યાનમાં રહેલું તત્ત્વજ્ઞાન જાણ્યું; પુરાણોમાંથી આપ્યું સમાજશાસ્ત્ર સમજવાની દૃષ્ટિ મેળવી; રોમે રોલાં, મેકસીમ ગોર્કી, અષ્ટન સીકેર અને લીન હિટલરને જાણખ્યા અને બીજા પણ અનેક મહાનુભાવોના કેવા કેવા લાભ લીધા તે કહેતાં પાર આવે એમ નથી.

એ લાંબા-કંટાળાભરેલા એકાંત વાસમાં પુસ્તકો જ અમારા મિત્રો અને ગુરુઓ હતા, અને એમની જ પ્રેરણાથી અમે દુઃખમાં ધીરજ રાખીરહ્યા એટલું જ નહીં પણ નવી નવી પ્રેરણાઓ લઈને બહાર આવ્યાં.

* * *

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને પણ હવે તો ૩૫ વર્ષ નેટલો લાંબો સમય વહી ગયો છે. છતાં એ પુસ્તકાલયવાળાં ગામો અને શહેરો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર પૂરેપૂરાં બન્યાં નથી એ વાત આપણે સ્વીકારવી જોઈએ.

આપણને અત્પ્રસંતોષી થવાની બહુ દેવ છે અને જરા જરામાં ફુલાઈ જઈએ છીએ.

ત્હમ્હારા પુસ્તકાલયોનો આખોએ કાર્યક્રમ હું જાણું છું. એનાથી જે સિદ્ધિઓ વડોદરાની પ્રજાએ મેળવી છે તેની પણ મહેને ખબર છે, અને એ આખીયે યોજના ત્હમે જેવી રીતે પાર પાડી છે તેવી હિન્દુસ્તાનમાં તો કાંઈએ પાર પાડી નથી તે પણ હું સ્વીકારું છું.

ત્હમ્હારી ફરિયાદ કેળવણી અને પુસ્તકાલયોને લીધે બીટીડા ગૂંજરાતનાં જે જે ગામોની સાથે સાથે આવેલાં ત્હમ્હારાં ગામો મ્હેં જોયાં છે ત્યાં પ્રમાણમાં વધારે વિકૃત્તા અને જુદિની તેજસ્વિતા મ્હેં જનસમાજમાં અનુભવ્યાં છે.

પરંતુ આવો ! એક વાર આપણે આપણાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્રો અને જ્ઞાન-ભંડારો સાથે આપણી નવી લાયબ્રેરીઓને સરખાવી જોઈએ !

આપણા ગૂંજરાતનાં ધર્મોરણ અને જ્ઞાનજોતની પાવનકારી કથા આપ જરા સાંભળો.

સ્વ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, આખી આપણી આર્યસંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ અરણ્યોમાંથી થયો હતો એમ કહે છે. એ નૈમિષારણ્ય, ધર્મોરણ અને જ્ઞાનજોત; ગુરુકુલો અને ઋષિ આશ્રમો હાલનાં યુનીવર્સીટી સેન્ટર્સ-એટલે વિદ્યાપીઠો કરતાં વધારે ઊંડી અને બડોળા અસરો ઉપજાવતાં હતાં, એમાં શક નથી.

હાલનાં વિદ્યાર્થીઓ બહુ બહુ તો વસ્તીના પાંચેક ટકાને પરાણે ધરે; ત્યારે લાપણેરીઓ જે જ્ઞાન દેવાને છે તેના ટકા કદાચ તો મુશ્કેલ છે, પણ કુલ વસ્તીના દસેક ટકા સુધી એવી અસર બહુ-બહુ તો પડેલેલી હશે એમ માનીએ. પરંતુ અરણ્યોની, તીર્થોની અને મંદિરોની સુધારણા તો હજીએ સમસ્ત પ્રગતિ જીવન પર અદ્ભુત છે એમ હું માનું છું અને આપણી હાલની લાપણેરીઓ એટલે વિદ્યાધારો-એવી જવલંત અને જીવંત અસરો આપાવદદ તમામ લોક સમુદાય ઉપર કરે એ દિવસ જોવા હું બહુ ઉત્સુક છું. તેથી જ મહે, આપણે અત્ય સંતોષી છીએ, એમ ઉપર કહ્યું છે.

ધર્મોરણ પાટણ પાસે મોઢેરાનું સૂર્યમંદિર છે. તેની આસપાસ માધકો સુની દેવાયલું હતું અને બ્રહ્મચર્ય હાલ ઇડર રાજ્યના ખેડબ્રહ્મણની પાસે આવેલું હતું.

ત્યાં યજ્ઞસમારંભો થતા; પરિપદો બરાતી, જ્ઞાનચર્ચાઓ મેળા વગેરે પ્રસંગોપાત્ત થતા અને જીવનના તેમ દેશના ગૂઢ પ્રશ્નો ઉકેલાતા હતા. બાળકોને નામકરણ, સુડણ, જન્મેણ વગેરે માટે આજ દિનસુધી ત્યાં લઈ જવામાં આવતાં. લગ્ન પછી વરકન્યા ને ત્યાં પગે લગાડતાં, સીમંત વિધિ, શ્રાદ્ધ, વ્રત, નિયમ, તપ અને અને તીર્થ માટે લાખો લોકો ત્યાં આનંદપૂર્વક જતાં અને પવિત્ર થઈને ઘેર આવતાં હતાં.

એ રથોને પ્રતાપે પ્રજામાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ, શુદ્ધિ, નીતિ, સદાચાર અને શાન્તિ ઠીક પ્રમાણમાં જળવાયાં હતાં.

ધર્મોરણમાં સૂર્યપૂજા રહી ત્યાં સુધી ગૂજરાતીઓમાં વીરતા, સ્વદેશભક્તિ, કર્તવ્ય-નિષ્ઠા વગેરે બહુ સારા પ્રમાણમાં રહ્યાં હાલે છે. એકલા, ક્ષત્રિઓ જ દેશરક્ષા કરતા અને ખીજ વરણો લગાડીઓમાં ભાગ નહોતી લઈ શકતી એ આખી માન્યતા જ ૧૩-૧૪ મી સદી સુધી તો ખેડી ફરી છે.

અદલાહીદીન ખીલજીના લશ્કરે મોઢેરાના ગઢને ઘેરા ધાકેલો તે સાથે જ મહિના સુધી ચારે વર્ણના લોકોએ ઉત્તમ બચાવ કર્યો હતો.

ઔરંગઝેબના વખત સુધી ગૂજરાત ઉત્તમ યોદ્ધા પૂરા પાડતું અને ધનદોલતની પણ મોગલ સમ્રાટોને વધારેમાં વધારે મદદ ગૂજરાતમાંથી મળતી. એવા એના વેપાર ઉદ્યોગ ખીલેલા હતા. આમ ૧૮ મી સદી સુધી આપણાં ગામડાં કે શહેરોના લોકો દીલીશાહના ખાનદાર કે પોતાયાંદાસ નહોતા. છેક દુર્ભજતા કે કાવરતા હાલમાં જે જણાય છે, તે બહાદુર શ્રીદીશ સામ્રાજ્યની સાથે સાથે આવેલી છે.

મોઢેરાના પતન પછી પણ પ્રજાજીવન ફરીથી ચેતનવંતું રાખવાના પ્રયત્ન તે વખતના આગેવાનોએ કર્યા છે.

ચૌદમી પંદરમી સદીમાં સૂર્યમંદિર નવું બંધાય છે, જેની સ્થાપત્ય અને શિલ્પકળાને નોંધે જગતમાં મળવો મુશ્કેલ છે. ગૂજરાતની રસરુચિ, ભક્તિભાવ, અને સૌન્દર્યભાવના તે સમે કેવાં ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપે પડેલ્યાં હતાં, તે હાલનાં ખંડેરા પરથી પણ સમજી શકાય છે. જરા નિરાંત મળ્યે બ્રાહ્મણો પાછા અગ્નિહોત્ર લઈને રહેતા. અને ચાતુર્માસાદિક યજ્ઞો, ધર્મ, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય વગેરેમાં નિમજ્જ રહેતા. રમાર્તકર્મ નિરંતર કરતા અને પુરાણ, ન્યાયશાસ્ત્ર અને વેદ-વેદાંતની જ્ઞાનચર્ચાઓ ચાલ્યા કરતી. બાળકોને પણ સંસ્કૃત વિદ્યામાં પારંગત કરવાનું કામ ચાલતું હતું અને ધર્મયુક્ત આચાર વિચાર હજી ચાલુ હતા.

મોઢેરાનો આંતર વહીવટ આમ પંચાયતથી થતો હતો અને મોઢેરા બાજે

બહિષ્કારની સગ્ન સૌથી વધારે પ્રચલિત હશે એમ લાગે છે. ધર્મારણ્ય મહાસ્થાનને વિષે ન્યાય અન્યાયનો નિર્ણય વિદ્વાનો કરતા. સરપંચ ચતુર, શાસ્ત્રજ્ઞ અને જેણે કોષને જીત્યો હોય અને પ્રસન્નાત્મા હોય એવાને કરવામાં આવતો.

મદિરાપાન, અબક્ષ્ય બક્ષ, ધર્મત્યાગ, વગેરે દોષોને માટે સ્મૃતિ અનુસાર દંડ કરાવ્યા હતા.

પ્રજ્ઞમાં વર્ણસંકરતા આવે નહીં અને કળિકાળમાં પણ નીતિ, ધર્મ, દેશાચાર અને કુલાચારો નષ્ટ ન થાય એ ત્યાંના આગેવાનોની ચિંતા હતી.

જનભાવની સલામતી, પ્રજાની શુદ્ધિ, મુપ્રજનન વગેરે સાચવવાના નિયમો લાંબા હતા, અને એક સર્વમાન્ય ધોરણુ એટલું તો નહોતું થયું હતું કે કલના રક્ષણ માટે વ્યક્તિનો ત્યાગ કરવો, આમતા રક્ષણ માટે કુલનો, જનપદને અર્થે આમનો, અને આત્માની રક્ષા અર્થે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો.

“ત્યજેદેકં કુલસ્યાર્થે ગ્રામસ્યાર્થે કુલં ત્યજેત્ ।

ગ્રામં જનપદસ્યાર્થે ગ્રામમાર્થે પૃથિવીં ત્યજેત્ ॥

હાલ જ્યાં જ્યાં યાત્રાનાં ધામો છે, તે બધાં એક કાળે તો અરણ્યો જ હતાં. તક્ષ-શીલા, નાલન્દા, વલ્લભી, બનારસ, વિક્રમશિલા, ઉદ્યોતપુરી જગદ્ગ, મિથિલા અને નવદ્વીપ વગેરે ઉત્તરમાં-અને દક્ષિણ ભારતમાં મદુરા, કાંચી, વિજયનગર, રામેશ્વર ઇત્યાદિ તીર્થો ઉચ્ચશિક્ષણ, અને પ્રજા સમસ્તનું શિક્ષણ સદાકાળ આપે જતાં.

નાલન્દામાં હાલ ભાગશે સ્તૂપ હજી ઉભો છે. એની બાજુમાં નવ નવ માળના ત્રણ મંથાગારો હતાં. એ આખા વિભાગનું નામ ધર્મગંજ હતું. પણ એક એક ખંડને પણ જુદાં જુદાં નામ હતાં, જેમાં કે-રત્નસાગર, રત્નદધિ અને રત્નરંજક.

બુદ્ધેનત્સંગના કહેવા પ્રમાણે, નાલન્દા સાહિત્ય, અને જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિથી ગાજી રહેતું. સાધુઓ અને વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ બુદ્ધિવાળા અને શક્તિશાળી હતાં. એમની કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠા જાનમેકાં હતાં અને સેંકડોની નામના દૂર દેશો સુધી વ્યાપેલી હતી.

હટાદાર વક્તા તરીકે કે વિદ્વાન તરીકેની જાતી છાપ મેળવવા દૂર દૂરનાં શહેરોમાંથી મોટા મોટા વિદ્વાનો નાલન્દા આવતા હતા.

નાલન્દાનો જ્ઞાન સ્રોત આખા હિન્દુસ્તાન ઉપરાંત જવા, સુમાત્રા, લંકા બ્રહ્મદેશ, ચીન, જપાન, ઇરાન, અફઘાનીસ્તાન, ખેતલ અને દીએટ સુધી પ્રસરી હતો. નાલન્દા માત્ર ભારતવર્ષનું જ નહોતું પણ સમસ્ત એશિયાનું સુપ્રસિદ્ધ વિદ્યાપીઠ હતું. અથવા વિશ્વ વિદ્યાલય નામમાં પણ અતિશયોક્તિ જેવું કંઈ નહોતું.

વિહારનું શાન્ત અને પવિત્ર વાતાવરણ વિદ્યાનું યોગ્ય હતું. સ્થાપત્ય અને શિલ્પ બધા હતાં. મૂર્તિઓ સુંદર અને પ્રેરક હતી, અને સૃષ્ટિસૌન્દર્ય અતુલ્ય હતું.

ચીનને મહાન બુદ્ધ ધર્મ ઉપરાંત વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, કળા, સ્થાપત્ય, સંગીત, નૃત્ય વગેરે જે જે સંપત્તિ પ્રજાજીવનને સંરક્ષારી અને પ્રમતિમાન કરે છે, તે બધું હિન્દે આપેલું છે.

આપણા સગબગ ૧૦,૦૦૦ અમૂલ્ય મંથોનાં ચીની ભાષામાં ભાષાંતર થયેલાં છે અને તે લાંબા ગ્રંથખંડોમાં હજી જોવા મળે છે.

બૌદ્ધ સાહિત્યના તમામ ઉત્તમ મંથો ઉપરાંત પ્રાચીન હિન્દની ધણી વિદ્યાઓની ઉત્તમ ગ્રંથસંપત્તિ ચીનમાં છે. ખગોળ, ગણિત, નૈદક, જ્યોતિષ પંચાંગ ઇત્યાદિ ગર્વિત

બ્રાહ્મણ પ્રદેશમાંના અજ્ઞવાદ; ગાંધારેયના પુરાણ અથો અને યોગસિદ્ધિઓ ત્યાં છે. આમાંના ઘણાં અહીંથી જે અદબ થયા છે, તે ત્યાં મેળવે છે.

શાન્તિનિકેતનના તાનસુતસાન લખે છે કે “ એને તમારા અમૂલ્ય અથોને સાચવી એનો આદરપૂર્વક અભ્યાસ પણ કર્યો છે.

વિદ્વાનોના પ્રેમી, આદિત્યરસિક સિદ્ધરાજે ૩૦૦ લહિયાઓ પાસે સર્વદર્શનના અથો લખાવી રાજકીય પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરી હતી. એણે હેમાચાર્ય પાસે જે સિદ્ધ-હેમ વ્યાકરણ લખાવેલું, તેની સેકંડે પ્રતિઓ લેા એણે અભ્યાસીઓને, તથા અંગ, બંગ આદિ દેશોને ભેટમાં આપી હતી.

સિદ્ધરાજ ઘણો વિદ્યાપ્રેમી હતો. જડિતોને રાજસભામાં બહુ વાર ખોલાવતો. ભારતનાં સર્વ પ્રદેશોમાંથી પ્રૌઢ જડિતો ગુર્જર રાજધાની પાટણમાં પોતાની વિદ્યાનું પ્રદર્શન કરવા આવે જ જતા.

સિદ્ધરાજની વિદ્યાસભા આંખા ભારતવર્ષમાં આદર્શ સભા ગણાતી અને એનો પ્રમુખ ઠવિરાજ ચીપાસ હતો.

કુમારપાળે એકલા પાટણમાં ૧૪૦૦ મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં અને ૨૧ જ્ઞાનમંડિરો સ્થાપ્યા હતા.

વસ્તુપાળે ૧૮ કરોડને અર્થે મોટાં મોટાં નજી પુસ્તકાલયો બનાવ્યાં હતાં.

બહેનો અને બાપુઓ !

આપણા તેજસ્વી ભૂતકાળની આ બધી મહિમાવાન સામગ્રી આગળ આપણા હાલના પ્રયાસો કેવા નજીવા લાગે છે એનો વિચાર કરો !

૩૫ વર્ષની આપણી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને હવે આપણે વધારે ભવ્ય બનાવો ! એને વધારે ઉન્નત અને ફળદાયી કરવા માટે આજના શુભ દિવસથી આપણે ઠરાવ કરો. પુસ્તકાલયો, એ હવે, આપણી સંસ્કૃતિનાં સાચાં કેન્દ્રો બનવાં જોઈએ.

દરેક ગામે, જીવનના અને દેશના મહાન પ્રશ્નો સમજી શકે એવા જ્ઞાનીઓ લાયબ્રેરીઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય એવી તત્ત્વનીજ આપણે કરો ! માત્ર નવજકયાઓ જ મ્હોટે ભાગે હાલ વંચાય છે, તેને અદ્વૈત ઇતિહાસ, જીવનચરિત્રો, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, શુદ્ધિને સ્વતંત્ર કરે એવો ધર્મ, સમાજને સુધારી શકે એવાં સંસારસુધારાનાં પુસ્તકો, હાલની રાજકીય પરાધીનતા સમજાવે એવાં રાજકીય સાહિત્ય જાણનારા, એમ જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસીઓ, આ લાયબ્રેરીઓ દ્વારા, એકે એક ગામે ઉત્પન્ન થવા જોઈએ.

એ જાણાં દરરોજ દિવસમાં એક વખત ભેગાં થાય અને પોત-પોતાના ગામના પ્રશ્નો નક્કી કરે. પુસ્તકાલયો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર બને એટલું જ નહીં, પણ દેશ સમસ્તનાં રચનાત્મક કાર્યો પણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય એ જોવાની હવે આપણે મદત્તવાકાંક્ષા રાખવી જોઈએ.

નવી પ્રજાસત્તાક રાજ્યવ્યવસ્થા જ્ઞાનીઓથી દોરવાપત્રી રહેવી જોઈએ. નહીં તો એ હાલની કદેવાતી લોકશાહી સંસ્થાઓને નામે થોડીક તકસાધુ પ્રપંચીઓના હાથમાં જીલમગાર નીવડશે.

૬મણાં શરોપ અને અમેરિકાના અને અહીંના રાજ્યમાન રાજપ્રતિઓએ, માત્ર પૈસાના લોભ, સત્તાના લોભ, મુડીવાદ, અને સાત્રાન્યવદ્ધને સેવી બંધકર મુદ્દોની પરંપરા ઉપજતી છે,

એમણે ધરાદાપૂર્વક લોકસેવકો, દૃષ્ટાઓ, કવિઓ, સાક્ષરો અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓને દેશનિકાલ કર્યા છે અને કેદમાં પૂર્ણ છે. કારણ કે એ ધોકાખાઈ કરનારા બન્યા છે કે સખમરીનો અને તોર્તીંગ તોપો કરતાં ચે વાણી સ્વાતંત્ર્ય અને કલમની સત્તા વધારે છે.

સ્વતંત્ર વર્તમાનપત્રોને મોટે એમણે રૂયા માર્યા છે અને પોતાનાં ખરીદી લીધેલાં છાપાં એમણે નિરંકુશ વહેતાં મૂક્યાં છે.

આ બધી કાળી પ્રપંચલીલા સામે, હું લાંબજેરીઓને સક્રિય સેવા કરતી બનાવવા માણુ છું, કે જેથી કરીને સ્વરાજ્ય આપણાં એકે એક ગામ અને શહેરના હાથમાં આવી જાય.

વિદ્વાનો અને સાક્ષરો દૂર બેઠા બેઠા સંસારના પ્રવાહને માત્ર જોયા કરે કે બહુ તો બાળ્યો કરીને આમ કરે ને તેમ કંઈ એટલું કહે કે લખે એટલું બસ નથી. વિદ્વા એ માત્ર મોજશોખની કે વિકાર કરવાની વસ્તુ નથી, પણ એણે તો વ્યક્તિગત અને સામાજિક લાંબકી વધારવાની તાકાત મેળવેલી જોઈએ. માત્ર કાવ્ય અને શાસ્ત્રના વિનિદેશમાં રાંનીઓએ સમય વિતાવેલો જોઈએ. પણ જુદી જુદી સમિતિઓ રચીને એમણે ગામ તથા શહેરનાં આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ દૂર કરવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. મહાકાળી, મહાલક્ષ્મી અને મહા સરસ્વતી એ ગૂજરાતની છાંટ દેવતા છે.

પુસ્તકાલયોએ ફેલાવેલી વિદ્યા પાંચણી ન રહેવી જોઈએ, પણ એ ગ્રામોદ્ધારમાં ફળદ્રુપ બનવી જોઈએ.

અમેરિકાનો તત્ત્વજ્ઞાની હુંધ કહે છે કે ન્યાં રાંનીઓ રહેતા હોય તે સ્થળ બળવાન, સ્વાઘ્રી, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને સંઘબળ ધરાવનારું બનવું જોઈએ. હું કહું છું કે ન્યાં ન્યાં લાંબજેરી હોય, ત્યાંના શિક્ષકો બાળકોના પૂર્ણ વિકાસકરે; ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટી કે લોકસભા, સ્વચ્છતા, આરોગ્ય અને લોકશિક્ષણનાં કામ સુવ્યવસ્થાપૂર્વક કરે; ત્યાંના દાકતરો નિર્દોષી અને દયાવાળા હોય. એ માત્ર રાગોને મટાડે એટલું જ નહીં પણ ચતા અટકાવે. વેપારીઓ પ્રામાણિક અને સેવાભાવી હોય, યુવક યુવતી વીર, નીડર અને સ્વદેશભક્ત બનવા જોઈએ. અખાડા માત્ર તાગેટા ન પાડે કે પહેલવખોનાં પ્રદર્શન ને સરકસના ખેલ ન કરે, પણ ગામોનાં બહારવટીઆ અને ચોરો, કે રફકોને બદલે બહુકો બનેલા સામે બચાવ કરે.

નવી ધારાસભાઓ આવવાની કે પંચો સ્થાપવાની તમે રાહ શું કામ જોઈ રહ્યા છો? એ સંસ્થાઓ ઉપરથી આવવાની નથી. લંડન કે દીલ્હી કે વડોદરાથી સ્વરાજ્ય નથી આવવાતું. એ તો તમારી પાસે જ છે. માત્ર લોકશક્તિ બજૂત કરો અને ગ્રામસેવાની નિઃસ્વાર્થપણે વ્યવસ્થા કરો, એટલે સૌ સારાં વાનાં થશે.

ગામનાં દૂધ ઘી અને શાક ને ફળો ગામમાં રાખવાની, વસ્તો રાખવાની, ખેતી સુધારવાની, વેપારનો વિનિમય કરવાની, આરોગ્ય, કેળવણી, અખાડા અને આનંદ વિનાશની, ખાદી ઉત્પન્ન, ગોશાળા, મધનિર્મેધ, હરિજનોની સેવા, હિન્દો પ્રચાર, હિન્દુ-મુસલમાનના સંપ, શૂદ્ર ઉલોગો, પ્રસૂતિશૂદ્ર, વેદક મદદ, ધર્મોન્ન સંસ્થાઓના વહીવટ જવરચવરના રસ્તા અને વહાન વ્યવહાર, અને દાન પ્રપંચના ચોગ્ય રસ્તા શોધે એવી એવી જરૂરી સમિતિઓ ગામે લોક જ બેગાં થઇને સીધી ચૂંટણીથી વર્ષે વર્ષે બહુમતીથી ચૂંટી કહાડે અને પોતપોતાની પાસેમેન્ટ રમે, તો કાણ રાજ્યનાર છે? પ્રજાઓ પોતાને અજે જ અને છે. આજમળ ને સંપથી જ એ પ્રજાસેવાનાં કામ સફળ થશે અને લાંબજેરીઓ સ્થાપવાનો હેતુ પરિપૂર્ણ થશે.

હાલમાં અધા દેશ અને ઉલોગપતિઓ લગાઇ પડી શું શું કરવું તેની ચેતનાઓ ધરી રહ્યા છે ત્યારે આપણે પણ અમે, આપણાં ગામોની પુનઃરચના લગાઇ પૂરી થવાની રાહ જોયા વગર આજથી જ કરવા માંડીએ.

ન્યાં ન્યાં લાંબજેરી હોય, ત્યાં ત્યાં સ્વરાજ્ય સ્વપાઓ, એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે.

શિક્ષકસભા :

પ્રાંત પરિષદની ખુદ્દી બેઠકનું કામ પરિસમાપ્ત થતાં સભામંડપમાં પ્રાંતના શિક્ષક-ભાઈઓની સભા શ્રીયુત ચિમનભાઈ હ. અમીનના પ્રમુખપદે શરૂ થઈ અને ચાલુ વ્યસલ મોંઘવારીની સામે ગરીબ શિક્ષકવર્ગને ટકાવી રાખવાની ધા શ્રીમંત સરકારને સુચુવાઈ. વિષયવિચારિણી સમિતિ અને મનરંજન :

ધોરણસર યુંટાંધરી પ્રમુખસહ ૨૧ સભ્યોની વિષયવિચારિણી સમિતિના શિક્ષક-સભ્યો શિક્ષક સભામાં રોકાયેલા હોવાથી સમિતિનું કામ ૭ ને બદલે ૮ વાગે શરૂ થયું હતું. તેમાં, પ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવતા જુદા જુદા ભાઈઓ તરફથી આવેલી દરખાસ્તોએક પછી એક વંચાણમાં લેવાઈ અને યથાયોગ્ય વાટાઘાટ બાદ સ્વીકારાઈ, પાછી ખેંચાઈ ચા પડતી મુકાઈ. સવારની બેઠકમાં રજૂ કરવાના દરવાના મુસદ્દા નક્કી કરી ૧૦ ને સુમારે વિ. વિ. સમિતિ વાળુ માર્ટે બિડી. તે દરમ્યાન ઠરેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે સભામંડપમાં મનરંજનનો કાર્યક્રમ શરૂ થઈ ગયો હતો. મનરંજનનો કાર્યક્રમ આમજનતાને સર્વત્ર રસપ્રદ થઈ પડે છે, એ વાત આપાકવૃદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષોથી બિભરાઈ ગયેલા સભામંડપથી અને અડખેપડખે ડોકાં બાંધી કરી કરી નિહાળી રહેલી જનમેદનીથી સાબિત થતું હતું. કાર્યક્રમમાં સંવાદ, રાસ, દુહા, ગરબા, મહિયારીનું સામિનય નૃત્યગાન વગેરેને સ્થાન હોઈ નામ પ્રમાણે એ કાર્યક્રમે જનતાનું સાચેસાચ મનરંજન કયું હતું.

બીજા દિવસનું કામકાજ :

બીજા દિવસના કામની શરૂઆત, ભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યાએ ' પાદરા મહાસની ઐતિહાસિક માહિતી ' નામની એમણે શ્રમપૂર્વક તૈયાર કરેલી ને છપાવેલી પત્રિકાના વાચનથી, કરી હતી. તાલુકાઓની એવી માહિતી આવકારપાત્ર હોઈ ન્યાં ન્યાં પરિષદો કે સમ્મેલનો ભરાય, ત્યાં ત્યાં ખંતીલા અભ્યાસીઓ એકઠી કરે એ બહુ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ત્યારબાદ મહાસ પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. ડાહ્યાભાઈ ના. પરીખે પાદરા મહાસ પુ. મંડળનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યા પછી દરવાનું કાર્ય હાથ ધરાવું.

ઠરાવો પરનાં વિવેચનો :

પસાર થયેલા કુલ ૧૧ ઠરાવો ચાલુ અંકમાં અન્યત્ર છપાયા છે. તે પૈકી પ્રણેપકારક પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પોષક શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને સુખારોગ્ય ઇચ્છનાર ૧ લો ઠરાવ, રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના દિતચિતક રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ, શ્રી. ગોકળદાસ મથુરાદાસ શાહ, તથા શ્રી. યુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈનાં એવસાન બદલ શોકપ્રદર્શનનો ૨-જો ઠરાવ, તથા પ્રેરક હવનચરિત્રોનાં અમુક અમુક પુસ્તકોનો છૂટથી પ્રચાર કરવા સંબંધીનો ૬ઠો ઠરાવ બિનચર્ચાર્થ હોઈ તે પ્રમુખરચનાથી રજૂ કરાયા અને સર્વાનુમતે પસાર થયા. બાદ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના નિભાવ માર્ટે સરકારી આન્ટના ચાલુ બજેટમાં વધારો કરી આપવા બાબત શ્રીમંત સરકારને આગ્રહભરી વિનંતિ કરતો ૩જો ઠરાવ રજૂ કરવાને શ્રી. હરિવંશભદ્રાસ બિભા થયા અને ઠરાવ વાંચી સંભળાવ્યો. તેના સમર્થનમાં બોલતાં એમણે જણાવ્યું કે " સાવજનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવાના નિયમોમાં ઠરાવેલી યત્નને

ધોરણે નાનાં મોટાં પુસ્તકાલયોને સરકારમદદ આપવાની ચાલુ બજેટમાં સવડ દેખીતી રીતે જ નહિ હોવાથી પુસ્તકાલય સંસ્થાઓ તરફથી મોઠવાઈ આવતાં અંદાજપત્રો મંજૂર કરવાનું પુસ્તકાલય ખાતાથી નથી બનતું અને પરિણામે અનિચ્છાએ પણ ખાતાના અધિકારીને આવેલી માગેણીઓ પર કાપકૂપની છરી ચલાવવી પડે છે. ગઈ સાલ કર્યા પુસ્તકાલયોને બીજા બિલની રકમ આપી જ નહોતી ચકાઈ તે આ જ કારણે. આ દુઃખદ પરિસ્થિતિ ટાળવા ખાતર આ ઠરાવનો આવશ્યકતા હોઈ બહુ જ મહત્વનો છે. " અને " રાજ્યના પૈસા ધણી ધણી રીતે ખર્ચાય છે. જુદાં જુદાં ખાતાઓમાં જુદી જુદી રીતના અર્થવધારા માલ રખાય છે, તેવી જ રીતે કેળવણીની સંસ્થાઓ પાઠશાળા પણ સવિશેષ ધ્યાન અપાતું યાય તો શ્રીમંતનો હેતુ વધારે ફળિભૂત થશે. " એવી મતઘખનો ટોઠા શ્રીયુત મ. મં. કાશીવાળા તરફથી અને " ઠરાવ સામે વિરોધ કાઢતો જ ન હોઈ-કારણ કે પુ. પ્રવૃત્તિ એ રાજ્યને શોભારૂપ છે ને શ્રીમંત સરકારના ગૌરવસમ છે, એટલું જ નહિ પણ હવે તો વાચનશૂબ પણ લોકોની ભગી છે, અને સાહિત્યસર્જન પણ દિનપ્રતિદિન વિકસતું જાય છે એવે વખતે- બીજાં ખાતાંઓના બજેટવધારાની તુલનાએ સાર્વ. પુ. પ્રવૃત્તિના નિભાવ માટેનું બજેટ શૂળના ધોરણનું જ રહ્યા કરે એ દેખીતી રીતે જ અણધરતું છે. એટલા માટે સાર્વ. પુ. સ્થાપવાના નિયમોમાં ફરેલી યત્નાને પૂરેપૂરી સંતોષી ચકાઈ એવા ધોરણે માન્યતા વધારો થવાની ખાસ અગત્ય છે. " એ મતઘખનો વિશેષ ટોઠા શ્રીયુત રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ તરફથી મળ્યા બાદ પરિષદનો મત પૂછી પ્રમુખશ્રીએ ઠરાવ મજકુરને સર્વાનુમતે પસાર થયેલો જાહેર કર્યો.

ઠરાવ પસાર થયા પછી પુ. ખાતાના મદદનીય વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સાહેબે આશ્વાસનરૂપે બોલ્યાવું હતું કે " ઠરાવ મંજૂર થયો છે એમાં શક નહિ. પાંચ છ વર્ષના અનુભવ પરથી ઠરાવમાં રજૂ કરાયેલી માગેણી વાસ્તવિક હોવાનું મને પણ લાગે છે. અને એ દૃષ્ટિએ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સુદૃઢ વિકાસ માટે ખાતાએ ૧૪૦૦૦ ની યોજના આગળ મોકલી આપી છે. લોકમદદ વધારે જોઈ યતી રહે અને રચે રચાઈનાં પુસ્તકાલયો આદર્શ સંસ્થાઓ બની રહે-એ જોવાની અમારી આપેલ છે. "

તે પછી જાનના જુદા જુદા વિષયોના અધ્યાક્ષીએ તૈયાર થવાની આવશ્યકતા દર્શાવતો એવો ઠરાવ શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ રજૂ કરતાં તેના સમર્થનમાં બોલ્યાવું કે " પાઠશાળા, શિનેર અને બીજા ધણા મહાલોમાં ' ચાળા ત્યાં પુસ્તકાલય ' ની શ્રીમંત સરકારની નીતિ પૂરેપૂરી અમલમાં આવી ગઈ છે. એ સંસ્થાઓની અમરાઈએ પર કાવ્ય, જ્ઞાનચરિત્ર, વિજ્ઞાન, ગણિત, ઇતિહાસ વગેરે વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો ધૂળ ખાતા પડ્યા રહે છે. બધાં જ પુસ્તકોને વર્ગીકરણપૂર્વક વિષયવાર જુદાં જુદાં મોઠવાઈ છે. પણ તેમાં વંચાય છે તો મેં જો બાંધે નવસકથાનાં જ. આને બદલે જુદા જુદા વિષયોનાં નિદાન એક અધ્યાક્ષી આમ દીઠ નીચડી આવે એ બહુ જ ઈચ્છવાયો છે. એ ઠરાવને બીજાપુરવાળા રા. રતિલાલ કરુણાચંદર ત્રિવેદી તરફથી ચકાસેલો ટોઠા અગતાં એ ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

બાદ પાંચીસ વર્ષ વ્યાપી વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધારે બંધ અને વધારે સંગીન બનાવવા સંજોગોના પમેા ઠરાવ શ્રી. મુકુન્દેન વિનુભાઈ યાદે રજૂ કર્યો, તેને

અનુમોદન આપતાં શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીને જણાવ્યું કે “ હરાવનો હિંદેશ બર આવવા માટે સ્ત્રી-બાળકોમાં વાચનરસ વિકસાવવાની ખાસ જરૂર છે. પુ. પ્રવૃત્તિના વિકાસ માટે એમ થવું ખૂબ જ જરૂરનું છે. આજ તો ધણીખરી સંસ્થાઓની અંબારાઈઓ પર ધૂળના ચર નમેલા જણાય છે. સ્ત્રીબાળક સુદર્શ, આમંજનતામાં વાચનરસ જાગ્રત કરી શકે એવા શક્તિશાળી અને ખંતવાળા મંથપાલ તો વિરલ મળી આવે; તેથી ધમશવાળા શિક્ષકભાષાઓને મારી અપીલ છે કે બહેનોને તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને વાચનનો નાદ લગાડો. શિક્ષક તરીકે પણ એમ કરવાનો પરમ ધર્મ છે. દરબાર સાહેબ રાજવૈભવનો ત્યાગ કરી શક્યા તે શ્રી. ભક્તિલક્ષ્મીબેન જેવાં સુગૃહિણીને પ્રતાપે જ. એવી સુગૃહિણીઓ ઠેર ઠેર પેદા કરવા ખાતર પણ બહેનોમાં વાચનરસ વિકસાવવાની જરૂર છે. બાળકોને વાંચતાં કરવા બાબતમાં ધણીને એવી ખીક રહેવી હાથે છે કે બહારનું વાંચ્યા કરે ત્યારે પછી નિશાળના અભ્યાસમાં ચિત્ત ન ચોટે. પણ અનુભવ વ્યુદ્ધ જ કહે છે. છતર વાચન જેમનું વધારે હોય છે, તે બાળકો અભ્યાસમાં પણ આગળ તરી આવે છે. બાળકોને વાચનના મર્ગે લઇ જવા રમતરમતનાં સાધનો પણ વસાવવાની જરૂર રહે છે ને તેટલા ખાતર ધમશવાળા સંસ્થાઓને એ ખાતે વિશેષ મંજૂરી આપવાની પણ ખાતાને વિનંતિ કરું છું. બાળપણમાં જાગેલો રસ મોટપણમાં ચાલુ રહી જીવનવિકાસમાં મદદકર્તા થઇ પડે છે. બાળક પર સારામાં સારી છાપ સુશિક્ષકો જ પાડી શકે માટે એવા સુશિક્ષક જનવાની અને બાળકો સાથે આત્મીયતા સાધવાની શિક્ષક-સમુદાયને વિનંતિ કરું છું. ”

હાલ મજકુરનું પુરોગામીએ જે સંખ્યાથી હરાવનું સમર્થન કર્યું તેમાં સાથ પુરાતી શ્રી. પ્રહલાદજીભાઈએ સ્વાનુભવનાં દૃષ્ટાન્તપૂર્વક વિશેષ ટેકો આપ્યા પછી હરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

તે પછી શ્રી. વ. સોસાયટીનાં સેટપુસ્તકો મેળવવા માટે પોસ્ટેજનો રૂ. ૧-૮-૦ લેવાના નંદા ધીરણુ પ્રત્યે અસંતોષ બતાવનારો ૭ મો હરાવ પીપળોળના શિક્ષક ભાઈ અંબાલાલ હા પટેલે રજૂ કર્યો અને છંછવાવાળા ભાઈ અંબાલાલ જમલાથે તેને યથાયોગ્ય ટેકો આપ્યો ને તે સર્વાનુમતે ગ્રાહ્ય રખાય. થઈ પ્રાચીન પદ્ધતિના કથાકાર, ધાર્મિક પ્રચારક વ કોર્ટનકરોની ધાંટીના નૂતન સાહિત્યની વાનગી પીરસનારા નિષ્ણુતોને સેવાકામે લગાડવાની અગત્ય પ્રતિષ્ઠાદન કરતો ૮ મો હરાવ મંજીરાવાસી શ્રીમુત જનભાઈ મુ. પટેલે રજૂ કરી તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે એ પ્રાચીન પદ્ધતિનો સ્વાદ જેમણે ચાખ્યો છે તેઓ એની ઉપકારકતાની સાક્ષી પૂરો. શહેરી બાળકોને પણ “ પ્રેમાનંદ, નરસિંહ મહેતા અને ખીજા સંત ભક્તોની માહિતી ન હોય એ કેવું ખેદજનક ગણાય ? ” રજૂ કરાયલા એ હરાવને સીમળીવાળાં શ્રીમુત ચાંમળભાઈ પ્ર. નો યથાયોગ્ય સંખ્યામાં ટેકો મળતાં તે પણ પસાર થયેલો જાહેર કરાયો.

ત્યારબાદ હરાવ નં. ૬ મો આજકાલ વર્તમાનપત્રોમાં સતત દેખા દેતી સંખ્યેચારસની હરિદાસજીની પ્રસિદ્ધિ સામે અસંતોષ પ્રકટ કરવા સંબંધીના વસોવાળા શ્રીમુત હરગોવિંદદાસ જમવાનદાસ ચર્મોએ પ્રભાંચવાળી ખાતીમાં રજૂ કર્યો; અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે “ આ અનિષ્ટ પદ્ધતિ સામે પૂલ્ય મહાત્માજીએ પણ પોતાનો અસંતોષ પ્રકટ કર્યો છે ને તે પરથી પ્રેરણા મેળવીને જ આ હરાવ ઘડાયો છે. ‘ ટાઇમ્સ ’ જેવું પત્ર પણ આ બદીથી મુક્ત

મામજનની સમજવાની છે. જેમ મામની એકાદ ગણુકાર ડોરની સલાહ લેવા સાર પ્રસંગ પડ્યે બધાં જ હોસે હોસે દોડી જાય છે, તેમ ઇતિહાસ, જીવનચરિત્ર, આરોગ્ય કે વિજ્ઞાન જેવા વિષયોની આંટીધુંટી ઉઠેલી શકે કે જરૂરજોગી માહિતી પૂરી પાડી શકે એવા ગણુકારો મામે મામ ઉત્પન્ન થાય એ અત્યંત ઇચ્છવા યોગ્ય છે. મારા મિત્ર શંકરલાલ બેંકર વાચનના ખારે શોખીન હતા. વિવિધ વિષયોનું પુષ્કળ સાહિત્ય એ વાંચતા. પણ મહાત્માજીના સહવાસમાં આવ્યા પછી મહાત્માજીએ એમની એ ટેવ યુકાવી દીધી અને કેવળ તુલસીદૃત રામાયણ જ હાથમાં પકડાવી દીધું. એ પમસાને શ્રી. બેંકર આજે વારંવાર વખાણે છે. એએક પુસ્તકનો વાંચનાર ખોળા કાઢવો જોઈએ, અને જે પુસ્તકનો પરાક કેમે કરતાં પણ મને તેવી આશા ન હોય, તો તેવાં બધાં જ પુસ્તકો પીળે ન્યાં ઉપયોગ વર્ધ શકે તેમ હોય તેવી સંસ્થાએને સોંપી દેવાં જોઈએ.

સંત-મહાત્માના જીવનપ્રસંગોની અને વાણીની જે અસર જનતા પર પડે છે તે અપૂર્વ હોય છે, સંત લોકોએ જ દેશને જીવંતો રાખ્યો છે. એમ કહેવામાં જરા નોટલી પણ અંતિયયોક્તિ લવાને ડર નથી. એવા સાચા સંતો અને શ્રોતાજનોનાં મેળ સાધી આપવો એ પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોનો ધર્મ લઈ પડેલો જોઈએ. કહેવાતા સમાજસેવકો માથાકૂટ કરી કરોને ચડી જાય છે ને છતાં જે પરિણામ નથી નિપજતી શકતા તે સંત-મહાત્માઓ ચપટી વગાડતામાં નિપજતી શકે છે. એવા તો અનેક દાખલાઓ આપણી નજર સમક્ષ દર્શાવે જનતા રહે છે. એકતારો, ગરબા, બાટચારણોનાં કવિતો, અને લોકસાહિત્યના દાયરા એ તો શુભરાતની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ છે. કવિવર, ટાગોરના મન પર એકતારા અને ગરબાની પ્રવૃત્તિઓએ અદ્ભુત પ્રભાવ ઉપજાવેલો. એવો પ્રભાવ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સંચાલકો અને સેવકોએ એવા કલાવંતોની સેવા કામે લગાડીને ઠેરઠેર પેદા કરવો જોઈએ. શ્રીઓ એ જન્મદંતારૂપ છે. એમની શક્તિને જામત કરનાર-જાદુગર મળી જાય તો તેઓ કેવું અદ્ભુત તેજ દર્શાવી શકે છે એ તો આપણે મહાત્માજીના આગમન પછી જોઈ જ લીધું છે. માટે “જે હાથ ઝુલાવે પારણું તે જગત પર શાસન કરે” એ મહાન સૂત્રને યાદ રાખીને શ્રીશક્તિનો વિકાસ સાધતા રહેવાનું લક્ષમાં રાખી એમનો વાચનરસ પોષતા રહેજો. હિંદુ પ્રજા અક્ષયવટ સમી હોઇ યોગ્ય સિંચન મળતાં તે ઝટ ફાલી બિહારે. આ બધાં કાર્ય સંધ-શક્તિથી જ લઈ શકે એવાં હોઇ સંધશક્તિ કેળવવી જોઈએ.” એમ કહી જો ભારત ! સંધ-શક્તિ જાગી છે” એ ઉદ્બોધક કાવ્યકડી લલકારી પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારનું વક્તવ્ય પૂરું થયું.

છેવટે આમાર-પ્રતિઆમારના ઔપચારિક દરોવો રીતસર પસાર થઈ દારકલનીના યથાયોગ્ય સત્કાર સાથે પરિવહની સમાપ્તિ જાહેર કરાઈ.

વિખરતાં પહેલાં પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારના વક્તવ્યમાં કહેતાં કહેતાં વિસરાઈ ગયેલી એ વાતો સંભળાવતાં જણાવ્યું કે “દરાપુરાની આ યાદગાર પરિવહને અનેક સિદ્ધિઓ વરી છે, જેમાંની એક પ્રદર્શન વિભાગનો સુંદર કેળવેલો મંડપ છે. એની રચનામાં વપરાયેલાં આતુર્ય અને કલા બંને પ્રશંસાપાત્ર છે. એવી જ રીતે ચિ. બાઈ નરેન્દ્ર પટેલની ચિત્રકલા પણ વખાણ મળી લે એવી છે. ચિત્રકલા અને ચિત્રશોખ એ એના ‘નિનિવસ’માં છે-એના સ્વભાવમાં છે. એનો યથાયોગ્ય વિકાસ થાય તો તે શુભરાતના એક આચારવટ ચિત્રકાર સંપિણ સામેના રૂપને ઠેર]

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧ જો—કેળવણીના પરક અંગ તરીકે રાઈ થયેલી પ્રત્યેકકારક પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને કદાચતાથી પાંચવા બદલ શ્રીમંત મંદારાન સાહેબનો આ પરિપદ અતઃસમુપરક આભાર માને છે, અને તેઓશ્રીયું આશીર્વાદમયું હોયું વાંચે છે.

—અમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૨ જો—વડોદરા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવનાર (૧) શ્રી. જી. ગોવિંદભાઈ હાથીલાઈ દેસાઈ, (૨) શ્રી. સુનીલાલ મનનલાલ દેસાઈ, (૩) શ્રી. ગોકળદાસ મહુરાદાસ શાહનાં શૌકજનક અવસાન બદલ આ પરિપદ જેઠાભાઈ કરે છે અને આ ઠરાવની નામ સ્વર્ગસ્થનાં કુટુંબીજનો તરફ મેઘાલી આપવાની મંત્રીને સત્તા આપવામાં આવે છે.

—અમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૩ જો—“ન્યાં સાળા ત્યાં પુસ્તકાલય”ની શ્રીમંત સરકારની સ્તુત્ય રાજ્યનીતિને પરિણામે રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પ્રતિવર્ષ વધતી જાય છે, જે જલ્દી આનંદની વાત છે, પણ વિસ્તારપાશા સાથે આવકના સાધનમાં વધારો ન થાય તો ભૂખે મરવાવારો આવે છે એવો પ્રકાર વડોદરા રાજ્યની કૃષી ક્ષેત્રે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ બાળવર્ગી જનતા ના પામે એની કાળજી રાખવાની જરૂર હપરિધત થઈ હોવાનું આ પરિપદ માને છે અને તેથી પુસ્તકાલયોના નિભાવ માટેની શ્રીમંત સરકાર તરફથી અપાતી માનની રકમમાં, સાંવજનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવાના નિમિષમાં કોઈ મદદની ચત્તા પ્રમાણે મદદ આપી શકાય એ રીતને સરકારી જાહેરાતમાં વધારો કરી આપવાની શ્રીમંત મંદારાન સાહેબની સરકારને આ પરિપદ સચિનય વિશ્લેષિત કરે છે.

૬ મૂ. શ્રી. હરિવંશજીદાસ રાઈ-જેઠલાલ જી. આ. શ્રી. મ. અં. કાશીલાલ-વાઘેડાડીઆ
.. શ્રી. રા. કા. પટેલ-વડોદરા

ઠરાવ ૪ જો—હવે એવો સમય આવ્યો છે કે ન્યાં ન્યાં પુસ્તકાલયો હોય ત્યાં ત્યાં જ્ઞાનના જુદા જુદા રિપયોના અભ્યાસીઓ તેવાર થવા જોઈએ, એમ આ પરિપદ માને છે અને તે માટે પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ ખાસ ધ્યાન આપે એમ ઠરાવે છે.

૬ મૂ. વિષ્ણુપ્રસાદ મ. પંડ્યા-વાઘરા અ. આ. સી. રતિલાલ કટુણાક-કર ત્રિવેદી
—બીલાપુર

ઠરાવ ૫ જો—પત્રીસ વર્ષથી આપણી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વધારે સભ્ય, વધારે સંમીન અને વધારે જ્ઞાતી જનાવવાના ખાસ પ્રયત્ન થવાની હવે જરૂર છે, એમ આ પરિપદ માને છે અને તે સારૂ ને તે સ્થળનાં સી તેમ જ બાળસમુદાય સહિત બહેલી

[સમિતીના પૃથ્વી ભાગ]

અને. પાદરા મંદારાની ઐતિહાસિક માહિતીનો સંચય એ પણ એક પરિપદની સિદ્ધિ મળી શકાય. ઇતિહાસ એ કંઈ રાજ્યોની વંશાવળીઓ માત્રથી જનતો નથી. એટલે ભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદની એ યોજના અસુસ આદરને પાત્ર છે. એ પ્રવૃત્તિ તેઓ-ભાઈ હજી આગળ ચલાવવાના છે એ જલ્દી પુષ્ટી થવા જોવી વાત છે. ગુજરાતના ખીજ મહાત્મા પણ એમનું અનુકરણ કરે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

ના. નં. ચાકરી

જનતામાં વાચન-રસ જાગત કરી તેમને ઉપકારક સાહિત્ય પૂરું પાડવાની વિવિધ યોજનાઓ વિચારી કાઢી અમલમાં મૂકવાની સ્થાનિક કાર્યકંઠાઓને સલામત મુકે છે.

દ. મુ. શ્રી. મધુજીવન-પાદરા અ. આ. શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન-વરજામા

શ્રી મહાભારત-ખાંડેશ

કરણ ૧ મો—પ્રાન્ત મંડળના મંત્રીશ્રીએ પોતાના નિવેદનમાં સલામત કરેલાં બારણા સંતો, 'અંકુર સદ્ય', 'વૃષ્ટિસાગર' ઇત્યાદિ વગેરે જેવાં બોધક અને પ્રેરક પુસ્તકોનો ખૂબ છટકી પ્રચાર કરવા પ્રાન્તના એકેએક પુસ્તકાલયને આ પરિષદ સલામત કરે છે અને તેમની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખતા પ્રાન્તના મહાત્મ મંડળોને સૂચના કરે છે.

—મધુપરધાનેથી

કરણ ૭ મો—શ્રી. વ. સોસાઈટીમાં બેઠ પુસ્તકો ૨૭૨૪૬ પુસ્તકાલયોને મોકલવા બદલ ર. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચનો લેવાના નવા ધોરણથી પુસ્તકાલયો જેવી સાપ્તમિક સંસ્થાને નાહકના જે ખર્ચમાં ઉતરવું પડે છે એ બચાવવા માટે કરેલાં કેન્દ્રો મારફત બેઠ પુસ્તકો મોકલી આપવાનું પ્રથમ ધોરણ પુનઃ ચાલુ કરવાની શ્રી વ. સોસાઈટીને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. શ્રી. અંબાલાલ દા. પટેલ-પિપળોઈ અ. આ. શ્રી. અંબાલાલ જગન્નાથ-છંછવા

કરણ ૮ મો—પટેલનાં વખતમાં પુરાણની અને પરાક્રમ-પુરુષાર્થની જે કીર્તન-કથાઓ ધાર્મિક કથાકોરો તથા ભાટ-ચારણાદિ વાર્તાકોરો દ્વારા આમજનતા સમક્ષ રજૂ થતી અને તેથી દેશનાં નિરક્ષર આબાલવૃદ્ધ સોને જે લોકશિક્ષણ મળતું તે દેશનો સંસ્કૃતિ અને સહાયારને સંરક્ષવા અને પોષવા માટે અત્યંત ઉપયોગી અને અનિવાર્ય હતી. તે જ મુજબ આજે પણ આધુનિક જમાનાને અનુકૂળ રહીને એવા કથાકોરો, કીર્તનકારો અને વાર્તાકારોને શોધી તેમને હિતજન આપવાની તથા તેમને પૂરતાં સાધન-સમ્પત્તિ પૂરાં પાડીને આગળ લાવવાની અને તેમનો સર્વત્ર ઉપયોગ કરવાની રાજ્યની પ્રથમ ફરજ છે, તે વરદ આ પરિષદ શ્રીમંત સરકારનું ખાસ ધ્યાન એણે છે. તથા આનો જેટલો અમલ રાજ્યની મહા વિદ્યાલયો પણ કરી રાખે એમ હોય તેટલો વતકાળ અમલ કરવાની તેમ જ એવા પ્રકારના ઉપયોગી સાહિત્યની રસમય ચૂંટણીના સંજોગે તેવાર કાચવાની યોજના કરવા રાજ્ય પુ. મંડળને વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. જગન્નાથ મૂળજીભાઈ પટેલ-મંભીરા અ. આ. શામળભાઈ મ. પટેલ-સીમળી

કરણ ૯ મો—આજે વર્તમાનપત્રોમાં રાજકોરસતી હરિયાણા આવે છે, તે એક પ્રકારની જુગારપ્રવૃત્તિ છે, એવો જે અસિદ્ધાંત પૂ. મહાભારતને બચ્ચ કર્યો છે, તેને આ પરિષદ વધાવી લે છે, અને તેને બંધ કરવાની, વર્તમાનપત્રનો વંશીએને સલામત કરે છે તેમજ અસ્લીલ જલદેખવડોને પણ બંધ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

દ. મુ. શ્રી. હરિગોવિંદદાસ ભ. રામા-વસો, અ. આ. શ્રી. વિભુપ્રસાદ મ. ખંડયા-પાદરા

કરણ ૧૦ મો—આજની પરિષદનું સુહાન હાથમા લઈ, તેની કાર્યવાહીને સંગો-પાંગ પાર પાડવા માટે લીધેલી તરતી બદલ પ્રમુખ શ્રી ડૉ. હરિપ્રસાદ મજરામ દેસાઈ સાહેબનો દાર્દિક આભાર માનવામાં આવે છે.

દ. મુ. સુનીલાઈ પુ. શાહ-વડોદરા, અ. આ. શ્રી. સાધનાલભાઈ દા. અમીન-દરાપુરા.

શ્રી. ભવેશભાઈ પુ. પટેલ-ડોલોઈ.

કરણ ૧૧ મો—દરાપુરાએ પોતાને અંગે પાંચમો પ્રાંત પુ. પરિષદ નોવરી, તે સંકળ જનાવવામાં પાદરા મહાલની જનતાએ, દરાપુરાના નાગરિકોને જે સુધેર સાપ આપ્યા છે તે બદલ તેઓનો તથા દરાપુરાના દરહાલી સુવાનો અને અન્ય નાગરિકોએ જે અવિરત અમ લીધો છે તે બદલ તેઓનો આ પરિષદ આભાર માને છે.

દ. મુ. ચિમનભાઈ હ. અમીન-વરજામા. અ. આ. શ્રી. નરવરદાસ ગિ. શાહ-સિનેર.

શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રા. પટેલ-પીપળોઈ.

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ (સન ૩૬-૩૭ થી સન ૪૩-૪૪ સુધીનું)

નિવેદન

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ :

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના બંધારણને અનુસરીને, સન ૩૦-૩૧ થી આ પ્રાંત મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ, રાજ્ય પુ. મંડળના જે ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવા તે છે.

મંડળનું કાર્ય :

૧ મહાલ અને જૂથ મંડળો

રા. પુ. મં. ના ઉદ્દેશ પ્રમાણે, પ્રાંતના અગિયારે મહાલોમાં મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ તો સ્થપાઈ ચૂક્યાં છે. એ મંડળો વર્ષમાં એક વખત વાર્ષિક સભા પણ બરે છે. અને બની શકે તેટલું કામ પણ કરે છે. પણ વર્ષ આખરે આ મંડળોનાં કાર્યોની સરવાળો કરવા જઈએ છીએ ત્યારે એ એટલો બધો તો એણે થાય છે કે તે આપણને સૌ કાંઈને ખરેખર સંભાવા જેવો હોય છે. અને એટલા માટે તો સન ૪૪-૪૫ ની પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભામાં મંડળને એક ઠરાવ પણ કરવો પડ્યો છે અને તે એ છે કે, " વડોદરા પ્રાંતના તમામ મહાલ મંડળોએ, પોતાના મહાલના એકે એક ગામનું બજેટ અને તેવી કાળજી રાખવા તથા ન્યાં શક્ય હોય ત્યાં શિ. વા. ની વિદ્યાર્થીઓ માટેની પરીક્ષા લેવા તથા ભારતના સંતો, જન્મશૈલજી ટાટા, રણછોડરાવ છોટાલાલ, તથા ઝંકુ ભટ્ટ એ ચાર પુસ્તકોનું બંધારેમાં બંધારે વાચન જે તે પુસ્તકોથી પાસે કરાવવા આ સભા જે તે મહાલમંડળોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે. અને ઉપર જણાવેલી હકીકત પોતાના મહાલમાં મેટલા પ્રમાણમાં અમલમાં મુકાઈ છે તેનું નિવેદન વર્ષ આખરે પ્રાંત મંડળને મોકલવા આગ્રહ કરે છે. "

આ ઠરાવની નકલ પ્રાંતના દરેક મહાલમંડળોને મોકલી આપી છે. આશા રાખું છું કે, મહાલમંડળો આ ઠરાવના અમલ માટે જરૂર પ્રયત્ન કરશે જ અને જે તે મહાલનાં પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ પણ એમાં સુંદર સાથ આપશે જ.

કેળવણી ખાતાએ શાળાઓ માટે જે સેન્ટર ઠરાવ્યાં છે તે જ સેન્ટર પુસ્તકાલયો માટે જૂથમંડળ તરીકે ઓળખાય છે. આવાં જૂથમંડળો વડોદરા પ્રાંતમાં ૧૫૫ છે. આ જૂથમંડળો પણ જોઈએ તેટલાં જામત તો નથી જ; વર્ષમાં એક વખત પોતાના જૂથનાં પુસ્તકાલયોની જે વાર્ષિક સભા ભરવી જોઈએ તે પણ ભરતાં નથી. આ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે. સન ૩૭-૩૮ માં ૧૩; ૩૮-૩૯ માં ૧૬; ૩૯-૪૦ માં ૨૧; ૪૦-૪૧ માં ૨૩; ૪૧-૪૨ માં ૧૮; ૪૨-૪૩ માં ૧૫ અને ૪૩-૪૪ માં ૧૨ જૂથમંડળોની સભા ભરાઈ છે.

રાજ્ય અને પ્રાંતમંડળનાં, જૂથ અને મહાલમંડળો મુખ્ય અંગો છે. એ અંગો ન્યાં સુધી સિધ્ધિ હશે ત્યાં સુધી મંડળના ઉદ્દેશોને જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં અમલમાં મૂકી શકાવાના નથી એ ચોક્કસ છે. જૂથમંડળ એ આપણા મંડળનું પ્રથમ પગથિયું છે. જૂથના મંત્રીઓ જે જામત હશે તો એ મહાલમંડળોને પણ સતેજ કરશે. અને એટલા માટે જૂથ-

મંડળના મંત્રીઓને પણ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે, તેઓ પોતાના જૂથની વાર્ષિક સભાઓ ભરે, જૂથના એકેએક ગામનું નિવેદન-અનુદાન બતાવડાવે, આંતરમંડળની વાર્ષિક સભાએ જે ચાર પુસ્તકો વંચાવવાનો આગ્રહ કર્યો છે તેનો પણ બરાબર અમલ કરે અને એ રીતે પોતે જામત થઈ મહાસમંડળને પણ જામત કરે.

૨. પ્રાંત અને મહાસભા પરિષદો.

સન ૩૬-૩૭ માં તા. ૨૦-૧૨-૩૬ ના રોજ વાઘોડીઆ મુકામે, વડોદરા પ્રાંત ચોથી પુસ્તકાલય પરિષદ સ્વ. રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે ભરાઈ હતી: તથા સન ૩૬-૩૭ થી આજ સુધીમાં વડોદરા મહાસે ૩, પેટલાદ મહાસે ૩, શિનોર મહાસે ૨, કરજીયુ મહાસે ૨ અને સંજેડા, પાદરા, પેટલાદ, ભાદરજી, ઉભોઈ તથા સાવલી એ દરેક મહાસે એકેક મળી કુલ ૧૬ મહાસભા પરિષદો ભરાઈ છે, જેમાં બે વર્ષથી તો મુદસંજેગોને લઈને એકેક મહાસભા પરિષદ ભરાઈ નથી.

૩. પગારદાર અને માનદ પ્રચારકો.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી તથા પ્રચારકાર્ય માટે સન ૩૫-૩૬ થી પગારદાર પ્રચારક રોકવાની યોજના રાફ થઈ છે. અને તે અલગપિંથ પર્ષત ચાલુ પણ છે. પગારદાર પ્રચારકોએ સન ૩૬-૩૭ માં ૬૬; ૩૭-૩૮ માં ૧૨૫; ૩૮-૩૯ માં ૧૬૮; ૩૯-૪૦ માં ૧૫૬; ૪૦-૪૧ માં ૧૨૮; ૪૧-૪૨ માં ૧૬૬; ૪૨-૪૩ માં ૧૨૬ અને ૪૩-૪૪ માં ૧૫૬ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે.

માનદ પ્રચારકોએ પણ સન ૩૬-૩૭ માં ૮૮; ૩૭-૩૮ માં ૫૮; ૩૮-૩૯ માં ૫૨; ૩૯-૪૦ માં ૬૪; ૪૦-૪૧ માં ૪૪; ૪૧-૪૨ માં ૩૩; અને ૪૩-૪૪ માં ૫૨ પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરી છે.

હાલના પ્રાંત પ્રચારક શ્રી. હનુમાઈ મચુરભાઈ પટેલ તા. ૧૬-૫-૩૮ થી પ્રાંત પ્રચારક તરીકે કામ કરે છે. તેઓને ૮ મહિના વડોદરા પ્રાંત ખાતે અને ૪ મહિના નવસારી પ્રાંત ખાતે કામગીરી કરવાની હોય છે.

૪. પુસ્તકાલયપર્ષણી

આમ જનતાને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં રસ લેતી કરવા સાર, આ "પર્ષણીદિન" દરેક દરેક ગામે ઉજવવાની ખાસ જરૂર છે. આ દિન ઉજવવાથી એક તો લોકોનું ઓના તરફ લક્ષ્ય ખેંચાશે. અને બીજું તે દિવસે કંઈ ને કંઈ દાન ગેળવવાની પ્રથા પણ દાખલ કરવાથી લોકોનામાં એ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે દાન આપવાની વૃત્તિ પણ જામત થશે.

આ પર્ષણી દિનો સન ૩૬-૩૭ માં ૧૭; ૩૭-૩૮ માં ૨૦; ૩૮-૩૯ માં ૧૫; ૩૯-૪૦ માં ૧૬; ૪૦-૪૧ માં ૧૫; ૪૧-૪૨ માં ૬; ૪૨-૪૩ માં ૬ અને ૪૩-૪૪ માં પણ ૬ ગામે ઉજવાયા હતા.

નવીન પુસ્તકાલયો

સન ૩૫-૩૬ આખરે ચાળાવાળાં ૯૬ ગામે પુસ્તકાલય ખોલવાનાં બાકી હતાં. તે પછી સન ૩૬-૩૭ માં ૧૫; ૩૭-૩૮ માં ૭, ૩૮-૩૯ માં ૧૫; ૩૯-૪૦ માં ૮; ૪૦-૪૧ માં ૧૭, ૪૧-૪૨ માં ૧૩, ૪૨-૪૩ માં ૧૬ અને ૪૩-૪૪ માં ૩ મળી કુલ ૯૪ નવીન પુસ્તકાલયો, મહાસભા પુ. મંડળો તથા રાજ્ય અને પ્રાંત પ્રચારકોની મદદથી ખોલવામાં આવ્યાં

છે. એટલે હવે ખરી રીતે જોતાં ફક્ત બે જ બાકી રહેવાં જોઈએ; પણ આ પ્રાંતમાં જે તે વર્ષે દરમ્યાન નવીન શાળાઓ કુલ ૮ ઉઘડવાથી હજુ ૧૦ શાળાવાળાં ગામો પુસ્તકાલય વિનાનાં રહે છે. અને એ પણ એક બે વર્ષમાં પૂરાં થઈ જશે.

ગ્રામવાચક મંડળ

“ પુસ્તકાલયમાં વાચકો વધે અને તે નિયમિતપણે શિષ્ટ પુસ્તકો વાંચતા થાય ” એ હેતુથી રા. પુ. મંડળે, ગ્રામવાચક મંડળની યોજના પ્રસિદ્ધ કરી છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે:

૧ અઠવાડિયામાં નિદાન એક ચોપડી વા ૨૦૦ પૃષ્ઠો જેટલું વાચન કરવાની ટેક લેનારા શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય વાચકોનું આ મંડળ બને.

૨ મંડળના સભાસદો દર અઠવાડિયે વા પંખવાડિયે ભેગા મળે અને તે સુદત દરમ્યાન પોતે શું વાંચ્યું, કેટલું વાંચ્યું, શું સમજાયું, શું ન સમજાયું, શું ગમ્યું, શું ન ગમ્યું એ બાબતો વિષે છૂટથી વિવરણ અને ચર્ચા કરે, ઉપયોગી વિષય પર નિર્મધવાચન પણ કરી શકાય.

૩ રાત્રે રાત્રે પ્રચારપાત્ર ઉપયોગી પુસ્તકોના વાચનવર્ગો પણ ફળીઆવાર ઉત્સાહી વાચક દ્વારા યોજા શકાય.

૪ સ્ત્રીઓ, બાળકો તેમ જ વૃદ્ધજનોનો વાચનરસ જાગ્રત કરી તેમને ઘેર બેઠાં વાચન-સાહિત્ય પૂરાં પાડવાના માર્ગ યોજવા.

ઉપરોક્ત યોજનાનો પ્રચાર કરતાં હેત્તાં બે વર્ષથી ૪ અને ૧૦ મળ્યાં કુલ ૧૪ ગ્રામ વાચક મંડળો ઊભાં કરવામાં આવ્યાં છે.

શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા

લોકોમાં શિષ્ટ વાચનનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવા માટે રાજ્ય અને મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ લેવાય છે. નિવેદનના આ આઠ વર્ષ દરમ્યાન બાદરણ મહાસે ૨, પેટલાદ મહાસે ૩, વડોદરા મહાસે ૨, શિનેાર મહાસે ૫, કરજણ મહાસે ૪, વડોદરા મહાસે ૪, પાદરા મહાસે ૪ અને ડભોઇ મહાસે ૧ મળી કુલ ૨૪ પરીક્ષાઓ લીધી છે.

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ

શેઠ શ્રી. ચિમનલાલે આપેલી ૫૦૦) ની રકમમાંથી ફ. પુ. ની ૭૨ પેટીઓ બનાવી પ્રાંતના ૧૮ સ્થળોએ મોકલી આપી છે. આમાંનાં પુસ્તકો પણ ઘણાં જૂનાં થઈ ગયાં છે. અને એ કારણે હવે એક ને એક સ્થળમાં એતું જહુ વાચન પણ થતું નથી. એટલે એ પેટીઓ આ વર્ષથી પાછી મંગાવવા કારાવ કર્યો છે. અને તે આવવા પણ માંડી છે. એટલે હવે એ બાબતમાં શું કરવું, તે પ્રશ્ન બાજની આ પરિષદમાં સૌ વિચારશે એવી આશા છે.

મહાલ મંડળોની ફાળવણી

રા. પુ. મંડળ તરફથી મહાલની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા માટે, જે ફાળવણી દર વર્ષે મળે છે તે દર વર્ષે જે તે મહાલ મંડળને અસાર લગી નિયમિત મોકલી આપી છે. પણ એ ફાળવણીને જોઈએ તેટલો ઉપયોગ કેટલાંક મહાલ મંડળો તરફથી થતો નથી, અને શિલક ખાતે એ રકમો વધતી જાય છે; જેથી બાજની પરિષદમાં એ પ્રશ્ન પણ આપ સૌની સમક્ષ વિચારવા મૂકેલું. દર વર્ષેની ફાળવણી, દર વર્ષે જ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચાર પાછળ ખર્ચો એવી કોઈ યોજના આજે વિચારશે એવી આશા છે.

આભાર

વખતોવખત સલાહ અને સૂચના આપવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબો, રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રીઓ, તથા પોતાના મહાશ્વમાં સેવાશ્રુતિથી પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરનાર માનદ પ્રચારકોનો આભાર માનવામાં આવે છે.

ચિમનલાલ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ

પરિશિષ્ટ ૧ હું

સન ૧૪૩-૪૪ આખરે શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં બાકી રહેલાં ગામો ૧૦

વડોદરા મહાલ ૩

૧ જિલ્લા પીંગળવાડા ૩૨૪

૨ રાધવપુરા ૩૬૭

૩ સુભાનપુરા ૪૮૧

સાવલી મહાલ ૩

૧ આયુંદીનું મુવાડું ૩૩૪

૨ કુનપાડ ૫૦૭

૩ રાસાવાડી ૨૫૪

વાધોડીઆ મહાલ ૪

૧ આમોદર ૬૬૫

૨ તરવા ૬૪૧

૩ ફતોડ ૫૦૪

૪ મહલીપુરા ૩૫૦

પરિશિષ્ટ ૨ જી

વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળનો હિસાબ

(સન ૩૬-૩૭ થી સન ૪૩-૪૪ સુધીના)

જ	ઉ
૪૪૬-૬-૬ પાછલી સાલની શિલક	૨૮૭૪-૧૨-૬ મહાલ મંડળોને ફાળવણીના આખા
૩૬૭-૬-૬ મંડળની	૨૦૭૫-૦-૦ પ્રાંત પ્રચારકનો પગારખર્ચ
૪૬-૩-૦ ફ. પુ. ની પેટીઓની	૩૩-૬-૦ પ્રાંત પ્રચારકના પ્રો. ફંડના
૧૦-૦-૦ ચોથી પ્રાંત પરિષદની પ્રતિનિધિ	૬-૨-૦ ફનિયરના
શીના ફાળાના	૩૬-૧-૬ મંત્રીનો મુસાફરીખર્ચ
૩૮૩૩-૧-૦ રા. પુ. મં. તરફથી પ્રાંત તથા	૨૨-૦-૦ છપામણી ખર્ચ
મહાલ મંડળો માટે મળેલી	૪૦-૧-૬ કેટીન્ટે તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ
ફાળવણી (વર્ષ ૮ ની)	૨-૦-૦ પુસ્તકખરીદી
૪-૬-૦ ફનિયર વેચાણ	૨૩-૮-૬ ચોથી પ્રાંત પરિષદ ખાતેનો ખર્ચ
૮૮૪-૦-૦ પ્રાંતપ્રચારક ખાતે રા. પુ. મં.	૦-૧૨-૦ ફ. પુ. ની પેટીઓ ખાતે
તરફથી મદદના	૫૧૧૬-૧૨-૬
૨-૮-૦ ફ. પુ. ની પેટીઓ ખાતે ઇસ્કુ-	૬૩-૧૫-૦ શિલક
બૂકના વેચાણના	૧૨-૧૫-૬ મંડળની
૫૧૮૦-૧૧-૬	૫૦-૧૫-૩ ફ. પુ. ની પેટીઓની
	૫૧૮૦-૧૧-૬

ચિમનલાલ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ

હાજર રહેલા પ્રતિનિધિઓની યાદી—૧૩૬

(૧) પાદરા મહાલ ૪૦

- ૧ શ્રી. હીરાલાલ અંબાદાસ શાહ-પાદરા
- ૨ „ સોમાભાઈ લક્ષ્મભાઈ પટેલ-પાદરા
- ૩ „ મોહનલાલ રણછોડાસ વૈદ્ય-પાદરા
- ૪ „ રામભાઈ જીવાભાઈ પટેલ-સાંગમા
- ૫ „ સાંતિલાલ ભોગીલાલ શાહ-ગણપતપુરા
- ૬ „ બાલુભાઈ શંકરભાઈ ત્રિવેદી-મોભારિડ
- ૭ „ હીરાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ-મુંવાલ
- ૮ „ મોતીભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ-ગવાસદ
- ૯ „ નાયાભાઈ મયુરભાઈ-મોભા
- ૧૦ „ તલભાઈ ગુલાબભાઈ પટેલ-દૂધવાડા
- ૧૧ „ મોહનસિંહ હરિસિંહ-ચોકારી
- ૧૨ „ અન્નસિંહ મહીજીભાઈ-વિશ્રામપુરા
- ૧૩ „ રાંબજીભાઈ હીરાભાઈ-કુરાલ
- ૧૪ „ પ્રતાપસિંહ મહીજીભાઈ પરમાર-મૂળપુરા
- ૧૫ „ મણિલાલ શંકરભાઈ-મહમદપુરા
- ૧૬ „ બહેચરસિંહ પહાડસિંહ-ડબકા
- ૧૭ „ શરીપુત્રીન રમુમિયાં-નેદરા
- ૧૮ „ ચતુરભાઈ નારણભાઈ પટેલ-વણછેરા
- ૧૯ „ મયુરભાઈ જવેરભાઈ પટેલ-કણકટ
- ૨૦ „ મોહનલાલ દારકદાસ-મોભા
- ૨૧ „ બોરભાઈ નાયાભાઈ-માસર
- ૨૨ „ મગનભાઈ પુરુષોત્તમદાસ-સાંપલા
- ૨૩ „ ચિમનલાલ હિ. બારોટ-એકદબારા
- ૨૪ „ ચતુરભાઈ પ્રભુદાસ-સોમજીપુરા
- ૨૫ „ મળચંદભાઈ હરિવલ્લભદાસ-હરજીભાઈ
- ૨૬ „ ભાઈશંકર-અંબાલાલ-ગોરોઆદ
- ૨૭ „ કૃલાભાઈ પ્રભુદાસ-ગોરીઆદ
- ૨૮ „ હીરાલાલ નરસિંહરામ વ્યાસ-ચાણુસદ
- ૨૯ „ રેવંદાસ નાગરદાસ ઈસ્કર-લોલા
- ૩૦ „ પરંબતસિંહ સરદારસિંહ-વડુ
- ૩૧ „ બહેચરભાઈ જવેરભાઈ-પ્રાજાણુવરી

- ૩૨ શ્રી. મયુરભાઈ ધર્મદાસ-અંબાલા
- ૩૩ „ ગોરધનભાઈ દેશવભાઈ-જલાલપુર
- ૩૪ „ ચંદુલાલ અંબાલાલ વ્યાસ-સાદરા
- ૩૫ „ રામકૃષ્ણ મોતીરામ-રણું
- ૩૬ „ મોક્ષસિંહ ભીમસિંહ-વડલા
- ૩૭ „ ઈંદવદન મણિલાલ-ચિડાપા
- ૩૮ „ શિવશંકર નારણજી-કોટણા
- ૩૯ „ નંદવરલાલ માણેકલાલ-કરણીકુવા
- ૪૦ „ બહેચરભાઈ મનજીભાઈ-તાળપુરા

(૨) કરજણ મહાલ ૧૮

- ૧ શ્રી. છોટાલાલ પ્રભુદાસ પટેલ-મોતેજ
- ૨ „ અંબાલાલ ગોવિંદભાઈ પટેલ-રોપા
- ૩ „ છોટાભાઈ લક્ષ્મભાઈ પટેલ-રોરોદ
- ૪ „ ઈશ્વરભાઈ નાગજીભાઈ પટેલ-માવટ
- ૫ „ ખુશાલભાઈ ચતુરભાઈ-સાંસરોદ
- ૬ „ મહમદભાઈ-હળદરવા
- ૭ „ જગન્નાથ પુરુષોત્તમદાસ-પાછીઆપુરા
- ૮ „ ઉમેદભાઈ કેસુરભાઈ-એસલામ
- ૯ „ બાબરભાઈ ગોરધનભાઈ-કોલીઆદ
- ૧૦ „ અંબાલાલ જગન્નાથ-છંછવા
- ૧૧ „ રણછોડભાઈ ભવાનભાઈ-ગણપતપુરા
- ૧૨ „ બળદેવ શિવરામ-ગણપતપુરા
- ૧૩ „ ઉમરભાઈ મહમદભાઈ વેરા-મેથ્લી
- ૧૪ „ નાયાલાલ બળદેવરામ ભટ-કરણ
- ૧૫ „ ડાભાભાઈ આશાભાઈ પટેલ-સણીઆદ
- ૧૬ „ છમનભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ-કોણી
- ૧૭ „ બાલાશંકર ગણપતરામ-હોડોદ
- ૧૮ „ શ્રી રામજીભાઈ પ્રભુદાસ-સોમજી

(૩) પેટલાદ મહાલ ૧૩

- ૧ શ્રી. છોટાભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ-મર્મજ
- ૨ „ ભીખાભાઈ નરસિંહભાઈ-ગાલા
- ૩ „ પ્રદ્ધનાજી મગનલાલ વ્યાસ-પ્રાજાણુવરી

- ૪ શ્રી. હીરાલાલ ગંગાદાસ રાહ-શિહોલ
- ૫ „ શાંતિલાલ મૂળજીભાઈ-શિહોલ
- ૬ „ બાબરભાઈ મયુરભાઈ-પાડગોલ
- ૭ „ કુલાભાઈ પ્રભાતસિંહ પરમાર-સીમરડા
- ૮ „ શામલાલ અંબાલાલ-ભડકદ
- ૯ „ ઈશ્વરભાઈ પૂંજભાઈ-રામોલ
- ૧૦ „ સુનીભાઈ મોતીભાઈ-રામોલ
- ૧૧ „ હરગોવિંદ ભગવાનદાસ રમૌ-વસો
- ૧૨ „ ડાહ્યાભાઈ વ. પટેલ-વિશ્રામપુરા
- ૧૩ „ રામનારાયણ જટાયાંકર-કાવીઠા

(૪) ભાદરણ મહાલ ૮

- ૧ શ્રી. મણિભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ-ઝારિયા
- ૨ „ ઉમેદભાઈ પરશુભાઈ ભટ-રીણાવ
- ૩ „ અંબાલાલ દ્વારકાદાસ પટેલ-પીપળાઈ
- ૪ „ સુનીભાઈ મણિશંકર પંડ્યા-ગંબીરા
- ૫ „ હનનભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ-ગંબીરા
- ૬ „ ડાહ્યાભાઈ રામદાસ પટેલ-પીપળા
- ૭ „ મગનભાઈ જીવાભાઈ પટેલ-રણેલી
- ૮ „ નરસીભાઈ હનનભાઈ પટેલ-રણેલી

(૫) વડોદરા મહાલ ૧૮

- ૧ શ્રી. રતનાભાઈ લક્ષુભાઈ-વરણામા
- ૨ „ વલ્લભભાઈ આચારાભાઈ પટેલ-વરણામા
- ૩ „ ગંગાશંકર લક્ષુશંકર પંડ્યા-હોડેરા
- ૪ „ ડાહ્યાભાઈ પ્રદુષોત્તમ પાઠક-ગાગવા
- ૫ „ મગનન કૈશવરામ રમૌ-સમસપુરા
- ૬ „ ચિમનભાઈ દરિયાઈ અમીન-વરણામા
- ૭ „ દલીસિંહ સરદારસિંહ-કથરથ
- ૮ „ નર્મદાશંકર મણુપતરામ દવે-આગોડ
- ૯ „ શાંતિલાલ પ્રદુષોત્તમ જાની-અટલાદરા
- ૧૦ „ રામભાઈ બહેચરભાઈ-ધનીઆવી
- ૧૧ „ જસભાઈ કાળીદાસ-તરસાળી
- ૧૨ „ છોડુભાઈ રાવજીભાઈ પટેલ-માણેગ
- ૧૩ „ રતનાભાઈ ગેરધનભાઈ-માણેગ
- ૧૪ „ વિક્રમદાસ લક્ષુભાઈ ઠાકર-વેમાતી
- ૧૫ „ અંબાલાલ જીવાભાઈ-અમલીઆરા
- ૧૬ „ રસિકલાલ હનનલાલ-આમચીઆરા

- ૧૭ શ્રી. ચિમનલાલ હી. નેશી-અલ્હાદપુરા
- ૧૮ „ ગોરધનભાઈ દેવજીભાઈ-કારીપુરા

(૬) વાઘોડીઆ મહાલ ૩

- ૧ શ્રી. સોમાભાઈ દરભાઈ પટેલ-સાંગડોલ
- ૨ „ રતિલાલ હાથીભાઈ દેસાઈ-ખેરવાડી
- ૩ „ હનનલાલ ત્રિ. સાધુ-પીપળાઆ

(૭) ડહોઈ મહાલ

- ૧ શ્રી. કવેરભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ-ડમોઈ
- ૨ „ રતિલાલ કરણાશંકર ત્રિવેદી-ભીલાપુર
- ૩ „ મગનલાલ નરમેરામ પંડ્યા-ખેરીઆદ
- ૪ „ જીવજીલાલ બાલાશંકર-કુકડ

- ૫ „ કરજનભાઈ અમચાભાઈ-અંજુશુ
- ૬ „ મહીજીભાઈ ધનજીભાઈ-અંજુશુ
- ૭ „ જેસંગભાઈ શંકરભાઈ-મંડાળા
- ૮ „ બાલાશંકર ગંગારામ-મંડાળા
- ૯ „ ચિમનલાલ ત્રિભોવનદાસ દવે-ધમેલી

(૮) શિનોર મહાલ ૬

- ૧ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ ચાટુશિનોર
- ૨ „ સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે-શિનોર
- ૩ „ મગનભાઈ રાવજીભાઈ-આનંદી
- ૪ „ હરગોવિંદભાઈ કૈશુરભાઈ પટેલ-આનંદી
- ૫ „ મૂળજીભાઈ બહેચરભાઈ-સાહલી
- ૬ „ રામભાઈ જેસંગભાઈ-ઉતરાજ

(૯) સાવલી મહાલ ૮

- ૧ શ્રી. નસીરુદીન કમરુદીન કાજી-સાવલી
- ૨ „ કમરુદીન ઇમામખાન સેવદ-ગોહડા
- ૩ „ સોમાભાઈ ગરમડાભાઈ-વેજપુર
- ૪ „ કાળીદાસ બીખાભાઈ-નાની બાડોલ
- ૫ „ નરમેરામ અંબારામ-સમલાયા
- ૬ „ મણિલાલ હરગોવિંદ-નમીસરા
- ૭ „ પ્રજુદાસ રાવજીભાઈ પટેલ-મંજુસર
- ૮ „ હનનલાલ સોમેશ્વર નેશી-છંદાડ

(૧૦) તિલકવાડા મહાલ ૪

- ૧ શ્રી. લક્ષ્મણજી નાદવજી દવે-કરનાળી
- ૨ „ રસિકલાલ પ્રજુલાલ બ્યાસ-કરનાળી

[સાંચલ સામેના ગૃહને ડેડે]

ઉત્પન્ન ખર્ચના હિસાબ

૨૧૨૨-૦-૦	શ્રી સ્વાગત સંમિતિના લવાજમ ખાતે	૧૦૭૮-૧-૩	શ્રી ભોજન ખર્ચ ખાતે
૬૮-૦-૦	શ્રી પ્રતિનિધિ શ્રી ખાતે	૫૭-૧૫-૦	શ્રી મજૂરી ખર્ચ ખાતે
૨૪૪-૦-૦	શ્રી ભોજન શ્રી ખાતે	૧૭૩-૭-૦	શ્રી મંડપ તથા શણગાર ખર્ચ ખાતે
૨૪૩૪-૦-૦		૧૬-૬-૦	શ્રી પોસ્ટેજ ખર્ચ ખાતે
		૬૩-૧૩-૦	શ્રી ફિરકોળ ખર્ચ ખાતે
			ફલહાર, ખતી, ગાડાભાડાં વગેરેના
		૯-૧૪-૬	શ્રી કન્ટીનન્ટ ખર્ચ ખાતે
		૨૫-૧૫-૦	શ્રી મનરંજન ખર્ચ ખાતે
		૨૫-૧૪-૦	શ્રી પ્રદર્શન ખર્ચ ખાતે
		૯૭-૩-૦	શ્રી ગાડીભાડા ખર્ચ ખાતે
		૨૦૧-૦-૦	શ્રી પ્રિન્ટિંગ ખર્ચ ખાતે
		૧૭૫૨-૮-૬	
		૪૫-૦-૦	સ્વાગતસંમિતિના લવાજમના આવવાના ખાતી
		૬૩૬-૭-૩	ખાતી સિલક
		૨૪૩૪-૦-૦	

(ઉપરનો હિસાબ આજ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવાના કારણે, ઑડિટરો પાસે ઑડિટ કરાવાયો નથી, જે હવે પછી ઑડિટ કરાવી, સ્વાગત સમિતિ સમક્ષ મંજૂર કરવા મૂકવામાં આવશે.)

[સામેના પૃષ્ઠે ચાલે]

૩ શ્રી. સુનીભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ-આમરોલી	૪ શ્રી. ચંદ્રસિંહ કુબેરસિંહ ચૌહાણ-બોડેલ
૪ „ ગોરધનદાસ ગો. સુધાર-આમરોલી	૫ „ રામસિંહ કુબેરસિંહ ચૌહાણ-બોડેલ
(૧૧) સંખેડા મહાદેવ	૬ „ ભાઈલાલભાઈ વલ્લભાઈ-બોડેલી
૧ શ્રી. બીખાભાઈ અમૃતભાઈ-સંખેડા	૭ „ શંકરભાઈ છીતાભાઈ પટેલ-વાસણ
૨ „ પીતાંબર છીતાભાઈ-શાટા	૮ „ વલ્લભભાઈ મિત્રભાઈ પટેલ-કાવીઠ
૩ „ ઈશ્વરભાઈ મગનલાલ બેશી-માણ	૯ „ સુનીભાઈ કરસનભાઈ પટેલ-ચીખેદ

સ્વાગતમંડળ

(૧) મોહારેડ : રૂ. ૪૭

- ૫૦ શ્રી. મનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ
- ૩) ,, જોરાભાઈ નાનાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, નટવરલાલ નરસિંહદાસ શાહ
- ૩) ,, ડૉ. રતિલાલ એમ. શાહ
- ૫) ,, વલીભાઈ અહમદભાઈ શેઠ
- ૫) ,, સીતારામ ઠાકોરદાસ
- ૩) ,, શ્રીજીભાઈ સી. પટેલ
- ૩) ,, નાયાભાઈ મયુરભાઈ પટેલ
- ૫) ,, પુરોષભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) ,, ડૉ. મનભાઈ ગોકળભાઈ

(૨) મોહા : રૂ. ૪૧

- ૭) શ્રી. મનભાઈ ત્રિભોવનદાસ અમીન
- ૫) ,, વિદુલભાઈ મયુરભાઈ અમીન
- ૩) ,, નાયાભાઈ મયુરભાઈ પટેલ
- ૭) ,, છોટાભાઈ રેવનદાસ પટેલ
- ૫) ,, વિદુલભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ
- ૩) ,, મોતીભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
- ૩) ,, કાળીદાસ રણજીડદાસ પટેલ
- ૩) ,, શાંતિલાલ અણિલાલ શાહ
- ૫) ,, જગનભાઈ અવેરભાઈ અમીન

(૩) માસરેડ : રૂ. ૮૨

- ૨૫) શ્રી. વનમાળીદાસ નયુભાઈ ચાવડા
- ૧૧) ,, છોટાલાલ રવચંદ શાહ
- ૬) ,, મંગલાલ દુલ્લવજી શાહ
- ૫) ,, મનોરૂભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૧૫) ,, ડૉ. સૈકુદિન મહમદઅલી મરજ્યાન
- ૫) ,, ડૉ. મુજીભાઈ અમયાભાઈ
- ૫) ,, મોતીભાઈ રણજીડભાઈ પટેલ
- ૫) ,, રમણલાલ જગનલાલ શાહ
- ૫) ,, ડૉ. વિદુલભાઈ અવેરભાઈ

(૪) અસાળ : રૂ. ૪૪

- ૩) શ્રી. રામદાસ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૧૧) ,, ચંદુલાલ કિશોરદાસ શાહ
- ૫) ,, છોટાભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ભાઈલાલભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ
- ૫) ,, અંબાલાલ દામોદરદાસ પંડ્યા
- ૫) ,, પરસોત્તમ છોટાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, અંબાલાલ કાર્તીકભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મહીજીભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

(૫) ફરસા : રૂ. ૪૨

- ૧૧) શ્રી. નાગજીભાઈ લાલદાસ પટેલ
- ૧૨) ,, મનભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, તલજીભાઈ પુરાલભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ધોરીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ગોકળભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, બાબુભાઈ ચંદરભાઈ પટેલ

(૬) લુણા : રૂ. ૨૦

- ૫) શ્રી. હીરાભાઈ નાયાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, શનાભાઈ ગોપાળદાસ પટેલ
- ૫) ,, મનભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
- ૫) ,, ચંદરભાઈ વસનભાઈ પટેલ

(૭) રણ : રૂ. ૮૬

- ૧૨) શ્રી. તળજીભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ
- ૧૧) ,, મંગળભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૧૧) ,, શાંતિલાલ કલ્યાણચંદર જાની
- ૭) ,, ડૉક્ટર ચમૂનભાઈ એમ. મરજ્યાન
- ૫) ,, રણજીડભાઈ લક્ષુભાઈ પટેલ
- ૫) ,, નરસિંહભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ
- ૫) ,, મંગળભાઈ બિખાભાઈ પટેલ
- ૫) ,, પુરુષોત્તમદાસ દરજીવન ગાંધી
- ૫) ,, માધવભાઈ અણુદાસ પટેલ

- ૩) શ્રી. ગોરધનભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૩) " ત્રિભોવેનદાસ આશાભાઈ પટેલ
- ૩) " શંકરભાઈ વેંસનભાઈ પટેલ
- ૩) " કેશુભાઈ મેથુરભાઈ પટેલ
- ૩) " શિર્વાભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ
- ૩) " ભિખાભાઈ ગોપાળભાઈ પટેલ
- ૩) " મંગનભાઈ સખીદાસ પટેલ
- ૩) " મેહીજીભાઈ દરભાઈ પટેલ

(૮) વડોદરા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. હિમેશભાઈ મોતીભાઈ પટેલ

(૯) નરસીપુરા : રૂ. ૧૪)

- ૮) શ્રી. ભૂપતસિંહ ખોડાભાઈ પરીઆર
- ૪) " શુભાખભાઈ મહુકભાઈ
- ૩) " નાગજીભાઈ જેસંગભાઈ પરીઆર
- ૩) " અમેસંગ રતનસંગ પરીઆર

(૧૦) પાંદરા : રૂ. ૬૭)

- ૫) શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર: પંડ્યા
- ૫) " મોતીલાલ ભગવાનદાસ ઠક્કર
- ૫) " સુનીલાલ આશારામ ઠક્કર
- ૫) " શંકરલાલ નયચંદ શાહ
- ૫) " ખાંડુભાઈ રણછોડભાઈ દેસાઈ
- ૫) " ડાહ્યાલાલ નાથાલાલ પરીખ
- ૫) " હીરાભાઈ અંબાદાસ શાહ
- ૫) " અનંત રેશવ જોશી વંકીજ
- ૫) " શંકરભાઈ જોરાભાઈ પટેલ વંકીજ
- ૩) " વિશ્વાસરાવ રામરાવ મોરે
- ૩) " ભાઈલાલભાઈ જેઠાભાઈ વંકીજ
- ૫) " અંબાલાલ લીલાધર જોશી
- ૩) " ભીખાભાઈ તલમજીભાઈ પંચાલ
- ૫) " મેસર અંકુલાલની કંપની
- ૩) " રમણલાલ સોમેશ્વર જોશી

(૧૧) ડહાસા : રૂ. ૫૦)

- ૭) શ્રી. આશારામ કુલજી ભટ્ટ
- ૭) " ખંડેયરભાઈ તંજાળભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ જીવાભાઈ પટેલ
- ૫) " શંકરભાઈ ખંડેયરભાઈ કાછીઆ
- ૫) " કેશવલાલ ભિખાભાઈ શાહ
- ૫) " અંબાલાલ વેણીદાસ પટેલ
- ૫) " રાવજીભાઈ શામળદાસ પટેલ
- ૫) " દેસાઈભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
- ૩) " ચતુરભાઈ કાભાઈ સિધા
- ૩) " ડાહ્યાભાઈ ત્રીણાભાઈ પટેલ

(૧૨) સાંગમા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. રામભાઈ જીવાભાઈ પટેલ

(૧૩) દરાપુરા : રૂ. ૨૪૯)

- ૩૫) શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમીન
- ૨૫) " ચિમનભાઈ દાદાભાઈ અમીન
- ૧૫) " પન્નાલાલ ન્યાલચંદ શાહ
- ૧૧) " ખંડુભાઈ બાલાભાઈ અમીન
- ૧૧) " નિપૂણચંદ જસભાઈ અમીન
- ૧૧) " જગદીશચંદ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૧૧) " કિશોરભાઈ કિલાભાઈ પટેલ
- ૭) " ઝવેરચંદ હીરાચંદ શાહ
- ૬) " અરવિંદભાઈ મણિભાઈ અમીન
- ૫) " વીરેન્દ્ર મણિભાઈ અમીન
- ૫) " હિરાલાલ હરખચંદ શાહ
- ૫) " વહેરીભાઈ દરભાઈ પટેલ
- ૫) " શિવાભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ
- ૫) " રાવજીભાઈ જેઠાભાઈ
- ૩) " મૂળજીભાઈ સાંકજેશ્વર જાની
- ૩) " નર્મદાશંકર જયશંકર વ્યાસ
- ૩) " અંબાલાલ જીવાભાઈ પટેલ
- ૩) " લક્ષ્મીશંકર ખાત્રાશંકર જાની
- ૩) " શંકરલાલ કીલાભાઈ શાહ
- ૫) " અમૃતલાલ સુનીલાલ શાહ
- ૫) " હાથીભાઈ દારમદાસ પટેલ
- ૩) " ગોરધનભાઈ હીરાભાઈ પટેલ
- ૧૧) " મગજાઈ પ્રસાદાસ પટેલ
- ૩) " ગોરધનભાઈ તુળસીભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. ત્રિભોવનદાસ ચંદ્રમાધ પટેલ
૩) " અંબાલાલ છોટાભાઈ પટેલ
૫) " લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
૩) " ભીખાભાઈ ગરબડસિંહ ચૌહાણ
૫) " નાનાભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન
૧૧) " ચંદુભાઈ ગોરધનભાઈ અમીન
૭) " ત્રિભોવનદાસ હરગોવિંદદાસ શાહ
૫) " મોતીભાઈ કેવળભાઈ રાણા
૩) " વિઠ્ઠલભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
૩) " પ્રભુદાસ નારણભાઈ

(૧૪) વક્ર : ૩૧. ૯૦)

- ૨૦) શ્રી. હનુમાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
૫) " હિરાલાલ મોતીલાલ શાહ
૫) " સુન્દરલાલ છોટાલાલ શાહ
૫) " ડાહ્યાલાલ હિરાલાલ શાહ
૫) " દલસુખભાઈ રાયચંદ શાહ
૫) " નરોત્તમદાસ જયચંદ શાહ
૫) " જેઠાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ
૫) " ઇશ્વરભાઈ દરિયાઈ અમીન
૫) " મણિલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
૩) " જેઠાલાલ રાયચંદ શાહ
૩) " ચંદ્રભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ
૩) " ડૉક્ટર નરવરલાલ કેશવલાલ
૩) " ગોરધનભાઈ હિરાભાઈ પટેલ
૩) " અંબાલાલ છોટાલાલ પટેલ
૩) " જયચંદ પુલચંદ બીન પીતંબર-
દાસ શાહ
૩) " ડૉ. ગોવિંદસિંહ રૂપસિંહ ચૌહાણ
૩) " ઇશ્વરભાઈ મયુરભાઈ પટેલ
૩) " ગિરધરભાઈ નાયાભાઈ પટેલ
૩) " ભાઈલાલભાઈ તળખભાઈ અમીન

(૧૫) તાળપુરા : ૩૧. ૬)

- ૩) શ્રી. રણછોડભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
૩) " દાદાભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ
(૧૬) સાધી : ૩. ૫૬)
૫) શ્રી. મગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ
૫) " અંબાલાલ જેઠાભાઈ પટેલ
૫) " ચતુરભાઈ મયુરભાઈ પટેલ
૫) " બિખાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ
૫) " મનુભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
૫) " હીરાભાઈ મયુરભાઈ પટેલ
૫) " મણિભાઈ માધવભાઈ પટેલ
૫) " સિનાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ
* ૫) " છોટાલાલ ગોરધનભાઈ શાહ
૩) " રામભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
૩) " ગોરધનભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
૩) " નાગજીભાઈ મયુરભાઈ પટેલ

(૧૭) વક્રલા : ૩. ૫૦)

- ૧૧) શ્રી. જીવજીવાલ દરિયાલ શાહ
૭) " ત્રિભોવનદાસ જેઠાભાઈ પટેલ
૭) " મોકમસંગ ગુમાનસંગ રોડી
૫) " છોટાભાઈ જવેરભાઈ પટેલ
૫) " અમરસંગ ભગવાનસંગ રોડી
૫) " નાયુભાઈ સમજીસંગ રોડી
૫) " અમેસંગ ગુમાનસંગ રોડી
૫) " હમીરભાઈ રાયસંગ રોડી

(૧૮) લતીપુરા : ૩. ૯૫)

- ૧૧) શ્રી. મહીજીભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ
૭) " જહોરભાઈ હીરાભાઈ પટેલ
૭) " ઇશ્વરભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ
૭) " મોતીભાઈ તળખભાઈ પટેલ
૫) " જવેરભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ
૫) " અંબાલાલ આધવભાઈ પટેલ
૫) " ભાઈલાલભાઈ પુનમભાઈ પટેલ
૫) " ચતુરભાઈ દારકાદાસ પટેલ
૫) " તળખભાઈ ધોરીભાઈ પટેલ
૫) " જોડભાઈ મીઠાભાઈ પટેલ
૫) " અંબાલાલ જવેરભાઈ અમીન
૫) " જેઠાભાઈ ચંદ્રભાઈ પટેલ
૫) " તળખભાઈ સોમભાઈ પટેલ

- ૩) શ્રી. પરસોત્તમ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૩) „ કુલાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૩) „ દેસાઈભાઈ સોમાભાઈ પટેલ
- ૩) „ ભાઈલાલભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ
- * ૩) „ મથુરભાઈ કરચનદાસ પટેલ
- * ૩) „ મંગળભાઈ તળસીભાઈ પટેલ

(૧૯) બ્રાહ્મજીવશી : રૂ. ૨૧)

- ૩) શ્રી. સોમાભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ
- ૩) „ ધૂળાભાઈ બાજીભાઈ પટેલ
- ૩) „ રેવાશંકર દાજીરામ ભટ્ટ
- ૩) „ વિક્રમભાઈ કીલાભાઈ શાહ
- ૩) „ પરબતસિંહ ઝીણાભાઈ
- ૩) „ હનનભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) „ મોહનભાઈ કાળીદાસ પટેલ

(૨૦) આસર : રૂ. ૧૧)

- ૫) શ્રી. માધવભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૩) „ રણુજીભાઈ ગિરધરભાઈ પટેલ
- ૩) „ રણુજીભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ

(૨૧) સાંપલા : રૂ. ૨૩)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ કાશીભાઈ પટેલ
- ૩) „ મગનભાઈ વિક્રમભાઈ પટેલ
- ૩) „ અંબાલાલ વિક્રમભાઈ પટેલ
- ૩) „ નાયાભાઈ હરજીવનદાસ પટેલ
- ૩) „ પોપટલાલ મનસુખરામ પાઠક
- ૩) „ મકીજીભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ
- ૩) „ લક્ષ્મીભાઈ દાજીભાઈ પટેલ

(૨૨) ભાણુપુર : રૂ. ૨૨)

- ૫) શ્રી. હોટાભાઈ નાયાભાઈ પટેલ
- ૫) „ પૂનમચંદ નાયાભાઈ શાહ
- ૩) „ નાનાલાલ મનસુખરામ પાઠક
- ૩) „ હનનલાલ ઈશ્વરભાઈ શાહ
- ૩) „ ભીખાભાઈ ભગવાનભાઈ પટેલ
- ૩) „ લક્ષ્મીભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ

(૨૩) મુવાલ : રૂ. ૨૬)

- ૫) શ્રી. ગણાભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
- ૫) „ જેઠાલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ
- ૫) „ અંબાલાલ ભગવાનભાઈ પટેલ
- ૫) „ હનનભાઈ ગિરધરભાઈ ઇસર
- ૩) „ કુલાભાઈ બાવાભાઈ પટેલ
- ૩) „ ચંદુલાલ જેઠાલાલ ઇસર

(૨૪) આમળા : રૂ. ૨૧)

- ૧૧) શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ ભોગીલાલ ત્રિવેદી
- ૫) „ શાંતિલાલ બાલાભાઈ ત્રિવેદી
- ૫) „ મોતીભાઈ કદાનદાસ

(૨૫) સોનકુવા : રૂ. ૬૨)

- ૧૧) શ્રી. કાન્તિલાલ મથુરભાઈ અમીન
- ૭) „ જસભાઈ ઝવેરભાઈ અમીન
- ૫) „ ભાઈલાલભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ
- ૫) „ ડૉ. ચતુરભાઈ બહેચેરભાઈ
- ૫) „ ચિમનભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ
- ૩) „ પરસોત્તમ મોતીભાઈ પટેલ
- ૩) „ ઈશ્વરભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૩) „ મણિભાઈ વિક્રમભાઈ અમીન
- ૩) „ શિવાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
- ૫) „ મહમદ જૂલાભાઈ બેહરા
- ૫) „ અંબાલાલ હરિશંકર ડૉક્ટર
- ૩) „ શાંતિલાલ હોટાભાઈ મોદી
- ૩) „ મંગળભાઈ મથુરભાઈ પટેલ

(૨૬) સોજ : રૂ. ૧૧)

- ૫) શ્રી. સુનીલાલ નાયાલાલ શાહ
- ૩) „ શામદાસ શાંતીમામ મહંત
- ૩) „ ત્રિભોવનદાસ હીરાભાઈ પટેલ

(૨૭) વિમામપુરા : રૂ. ૧૮)

- ૫) શ્રી. ગણાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ
- ૫) „ સુનીલાલ હોટાલાલ શાહ
- ૫) „ તળસીભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
- ૩) „ શ્રેણીબસંજી રામસંજી

(૨૮) ગવાસદ : રૂ. ૧૮)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ ખુશાલભાઈ પટેલ
૫) „ પુરુષોત્તમદાસ અકેયરભાઈ પટેલ
૫) „ વિઠ્ઠલભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
૩) „ શંકરભાઈ કંઠાનદાસ પટેલ

(૨૯) ચિત્રાલ : રૂ. ૧૫)

- ૫) શ્રી. અંબાલાલ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ
૫) „ હનનભાઈ હીરાભાઈ પટેલ
૫) „ અમૃતલાલ હરજીવનદાસ શાહ

(૩૦) ગયાપુરા : રૂ. ૨૬)

- ૮) શ્રી. ચતુરભાઈ ગોવિંદનભાઈ પટેલ
૭) „ મોતીભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
૫) „ મોતીભાઈ કેવળભાઈ પટેલ
૩) „ અકેયરભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
૩) „ મોતીભાઈ નેસંગભાઈ

(૩૧) અંબાલા : રૂ. ૩૭)

- ૧૧) શ્રી. કૃષ્ણચંદ હરગોવિંદદાસ શાહ
૫) „ દેશવભાઈ નાયાભાઈ પટેલ
૫) „ રાવજીભાઈ રણજીભાઈ પટેલ
૫) „ શંકરભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
૫) „ મનોરભાઈ રૂપનાય પટેલ
૩) „ ઈશ્વરભાઈ શામળભાઈ પટેલ
૩) „ મોતીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ

(૩૨) જલાલપુર : રૂ. ૨૭)

- ૧૧) શ્રી. રણજીદાસ નારણજી હજર
૭) બાઈ ડાહી તે હજર પ્રજુદાસ
પિતાંબરની વિધવા
૮) „ જ્ઞાનાલ મોતીલાલ હજર
૩) „ જ્ઞાનાલ દેશવભાઈ પટેલ
૩) „ હરમાનભાઈ શામળભાઈ પટેલ

(૩૩) કલ્યાણકુંઢ : રૂ. ૧૦)

- ૫) શ્રી. સત્તાભાઈ પ્રાગદાસ પટેલ
૫) „ મોતીભાઈ નાયાભાઈ પટેલ

(૩૪) કાંદા : રૂ. ૩૫)

- ૧૧) શ્રી. રામભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
૭) „ રાવજીભાઈ વહેરીભાઈ પટેલ
૭) „ શંકરભાઈ નરોત્તમદાસ પટેલ
૫) „ મોતીભાઈ કલ્યાણભાઈ પટેલ
૫) „ છોટાભાઈ કંઠાનદાસ પટેલ

(૩૫) રાજુપુરા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. હનનભાઈ નારણભાઈ પટેલ

(૩૬) નેદરા : રૂ. ૫)

- ૫) શ્રી. ઈશ્વરભાઈ દાદાભાઈ પટેલ

(૩૭) વણજરા : રૂ. ૨૫)

- ૨૫) વણજરા ગામ સમસ્ત તરફથી

(૩૮) કોટણા : રૂ. ૨૭)

- ૮) { શ્રી. હીરાભાઈ ઈશ્વરભાઈ
„ સોમાભાઈ હિરાભાઈ
૫) શ્રી. છોટાભાઈ ધેલાભાઈ
૫) „ દરભાઈ ઈશ્વરભાઈ
૫) „ રામસંગભાઈ કાળીદાસ
૩) „ અંબાલાલ નરભોરામ બાઈ

(૩૯) હણેલી : રૂ. ૩૩)

- ૧૦) શ્રી. હનનલાલ નેમચંદ શાહ
૫) „ હરીરભાઈ વરધાભાઈ
૫) „ મોતીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ
૫) „ માધવભાઈ સોમાભાઈ
૫) „ ભીખુભાઈ ગણાભાઈ
૩) „ ચીમનલાલ સુનીલાંજી ભાવસા

(૪૦) સાણપુટ : રૂ. ૩૧)

- ૩૧) સાણપુટ ગામ સમસ્ત તરફથી

(૪૧) કરોમડી : રૂ. ૪૬)

- ૧૧) શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ હિરોરભાઈ પટેલ
૭) „ મણીજીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ

- ૫) શ્રી. છોટાભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ
- ૫) " સોમાભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ
- ૫) " ધર્મદાસ કુલાભાઈ પટેલ
- ૫) " રાવજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીન
- ૫) " તળભાઈ જોસંગભાઈ પટેલ
- ૩) " સનાભાઈ જોસંગભાઈ પટેલ

(૪૨) હાલવાડા : રૂ. ૩૭

- ૭) શ્રી. ભગવાનભાઈ દુરભાઈ પટેલ
- ૫) " ભાઈલાલભાઈ પ્રાણજીવનદાસ પટેલ
- ૫) " છોટાભાઈ મથુરદાસ પટેલ
- ૫) " ત્રિભોવનદાસ ભાઈલાલભાઈ સાહ
- ૩) " આશાભાઈ નારણભાઈ પટેલ
- ૩) " મોતીભાઈ ગોરખનભાઈ પટેલ
- ૩) " નરહરિપ્રસાદ જોડાલાલ પુરોહિત
- * ૩) " લાલભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ
- ૩) " અંબાભાઈ હીરાભાઈ પટેલ

(૪૩) મુળપુર : રૂ. ૮૫

- * ૧૫) શ્રી. ત્રિભોવનદાસ મુનીલાલ માધી
- ૧૫) " પ્રાણજીભાઈ પુરુષોત્તમદાસ દક્કર
- ૧૫) " રણજીદાસ મુલાખચંદ સાહ
- ૧૩) " ચિમનલાલ રતનલાલ સાહ
- ૭) " જોડાલાલ પુરુષોત્તમદાસ દક્કર
- ૭) " દલસુખભાઈ જમનાદાસ સાહ
- ૫) " મધુરભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ દક્કર
- ૫) " માધવલાલ મનલાલ સાહ
- ૩) " પૂર્ણલાલ નરભેરામ સાહ

(૪૪) સાદરા : રૂ. ૪૬

- ૫) શ્રી. રામચંદ્રદાસ નારણદાસ સાહ
- ૫) " ચિમનલાલ મહુચંદ તળસીદાસ સાહ
- ૩) " પ્રાણચંદ સતોકરામ
- ૩) " લાલભાઈ જોસંગભાઈ
- ૩) " છોટાભાઈ કામજીભાઈ
- ૩) " હરખાભાઈ ભાઈજીભાઈ
- ૩) " રણજીભાઈ નાનાભાઈ

- ૩) શ્રી. મણિભાઈ કીલાભાઈ
- ૩) " મયનભાઈ ધર્મજીભાઈ
- ૩) " શંકુભાઈ માવસંગભાઈ
- ૩) " ગોરખનભાઈ કુલાભાઈ
- ૩) " છોટાભાઈ શંકરભાઈ
- ૩) " અંબાલાલ કીલાભાઈ સાહ
- * ૨) " જોડાભાઈ શ્રીમંભાઈ

(૪૫) કબકા : રૂ. ૩૬

- ૧૧) શ્રી. સોમાચંદ કાળીદાસ સાહ
- ૧૧) { " મુજલાલ જમનુલાલ સાહ
- { " હુદરલાલ જગનલાલ સાહ
- ૭) " પૂર્ણલાલ ત્રિભોવનદાસ સાહ
- ૭) " ભારમલસંગ બહેચરસંગ ચૌહાણ

(૪૬) કીકરીઆ મઠ : રૂ. ૩૨

- ૧૧) શ્રી. રણજીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ
- ૧૧) " અંબાલાલ મથુરભાઈ પટેલ
- ૫) " હીરાગીર શિવજીભાઈ મહંત
- ૫) " બકોરભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ

(૪૭) ચોકારી : રૂ. ૧૩

- ૭) શ્રી. પ્રભાતસિંહ મહીજીભાઈ
- * ૩) " રણજીભાઈ સરદારસિંહ
- ૩) " માધવસિંહ કાળીદાસ

(૪૮) ચાણસદ : રૂ. ૨૭

- ૫) શ્રી. હિરેદાસ લાલાજી પટેલ
- ૧૧) " જોડાભાઈ અમરજીભાઈ પટેલ
- ૩) " તળભાઈ રામજીભાઈ પટેલ
- ૩) " પ્રાણજીભાઈ મંગળભાઈ પટેલ
- ૫) " મુળજીભાઈ પટેલ

(૪૯) પારોડ : રૂ. ૩

- ૩) શ્રી. મોતીભાઈ મનોરભાઈ પટેલ

(૫૦) ગોરીઆદ : રૂ. ૫૭

- ૭) શ્રી. અંબાલાલ મુળજીભાઈ પટેલ
- ૭) " રણજીભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ

- પ) શ્રી. મોતીભાઈ મધુરભાઈ પટેલ
 પ) „ ગોરધનભાઈ તલગભાઈ પટેલ
 પ) „ શિવાભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ
 પ) „ પ્રભુદાસ જોરાભાઈ પટેલ
 *પ) „ જોદાભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ
 પ) „ વલ્લભભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ
 પ) „ સોમાભાઈ બકોરભાઈ પટેલ
 પ) „ શનાભાઈ કાળીદાસ પટેલ
 ડ) „ રણજીભાઈ વિદ્યુતભાઈ પટેલ

(૫૧) સરસવણી : ૩૧. ૪૩)

- ૧૧) શ્રી. છોટાભાઈ શનાભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ બહેચરભાઈ નાનાભાઈ પટેલ
 પ) „ બહેચરભાઈ છોટાભાઈ પટેલ
 પ) „ પુલાભાઈ નાથાભાઈ પટેલ
 પ) „ મોતીભાઈ રવંદાસ પટેલ
 ડ) „ અંબાલાલ મલ્લભાઈ પટેલ
 ડ) „ કાળીદાસ મોતીભાઈ પટેલ

(૫૨) હરજીભાઈ : ૩૧. ૨૯)

- પ) શ્રી. કૃષ્ણભાઈ મહીજીભાઈ
 ડ) „ મધુજીદેન વિનુભાઈ શાહ
 ડ) „ સોમાભાઈ ભગવાનદાસ પટ્ટીઆર
 ડ) „ કાળીદાસ કૃષ્ણભાઈ પટ્ટીઆર
 ડ) „ શંકરભાઈ મધુરભાઈ પટ્ટીઆર
 ડ) „ ધૂળાભાઈ નાથાભાઈ પટ્ટીઆર
 ડ) „ રંછજીભાઈ દોલાભાઈ પટ્ટીઆર

- ડ) „ મોહનભાઈ ઝીણુભાઈ પટ્ટીઆર
 ડ) „ સામંત રંછજીભાઈ પટ્ટીઆર

(૫૩) ધાંધળ : ૩૧. ૬૮)

- પ) શ્રી. અંબાલાલ જોદાભાઈ
 ડ) „ ગોરધનભાઈ વાલજીભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ છોટાભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ
 ડ) „ રામદાસભાઈ લંલુભાઈ પટેલ
 પ) „ દેસાઈભાઈ દરભાઈ પટેલ
 ૧૧) „ અંબાલાલ છોટાલાલ પટેલ
 ડ) „ અંબાલાલ ઝવેરભાઈ પટેલ
 પ) „ પ્રેમચંદ દેવચંદ શાહ
 ડ) „ રામચંદ માણિકલાલ પંડ્યા
 ડ) „ મંગળભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ
 ડ) „ જનનભાઈ શનાભાઈ
 ડ) „ હીરાભાઈ બહેચરભાઈ પટેલ
 પ) „ મંગળદાસ કહાનદાસ પટેલ
 પ) „ કાશીભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ

(૫૪) સોખડાપુર્ણ : ૩૧. ૪૪)

- ડ) શ્રી. મયાઈકર દામેકર પંડ્યા
 ડ) „ મહીજીભાઈ કલ્યાણુભાઈ પટેલ
 ડ) „ જનનભાઈ કલ્યાણુભાઈ પટેલ
 ડ) „ ડાસાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ
 પ) „ અંબાલાલ કુબેરદાસ પટેલ
 પ) „ લાલાજી પરસોત્તમ પટેલ
 પ) „ જોરાભાઈ રણજીભાઈ પટેલ
 પ) „ રવજીભાઈ હીરાભાઈ માસ્તર

૨૧૨૨) ૫૪ મામના કુલ ૩૬૫ સભ્યોના

જો ભાઈના પૈસા આવવા બાકી છે તેમના નામ સામે નું નિશાન કરેલું છે.

દશપુરા પરિપદનાં સંસ્મરણા

છેલ્લાં વીસ વર્ષોથી પુસ્તકાલય પરિપદો બરાબ છે. મેં ઘણી પરિપદોમાં ભાગ લીધો છે. પ્રથમથી જ મને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ પ્રેમ છે, જેથી હું આવી પરિપદોમાં બધાં કામો પડતાં મૂકી જાઉં છું. તે પ્રમાણે હું દશપુરા જવા માટે, તા. ૨૧-૧-૪૫ નાં રોજ સવારમાં રવાના થયો. અમે લગભગ સાડાબાર વાગે પાદરા રોડને ઊતર્યો. લગભગ સો ઉપરાંત પ્રતિનિધિ બાઇઓ ઊતર્યો હતા. વાતો કરતા સૌ ચાલ્યા. જેને માડામાં કે ડમ-લિયામાં બેસવા ઇચ્છા હતી તે બેઠા, પણ ઘણાંએ તો ચાલવાનું જ પસંદ કર્યું; કારણ કે દશપુરા ફક્ત એક જ માઈલ દૂર હતું. ગામની ભાગેળે પહોંચ્યા ત્યાં ખજા-પતાકાનાં દર્શન થયાં અને ગુજરાતી શાળાના મકાનના વિશાળ ચોમાનમાં બાંધેલા બધા સભામંડપનાં દર્શન થયાં. અંતર્યામી એમ જ સાગે કે જલ્દે કેાઇનાં લગ્ન નિમિત્તે ગાંડળ બાંધ્યો હશે. ખરેખર ! લગ્નસમારંભ જેવા જ ઉત્સવ દશપુરાના આંગણે ઉજવતો હતો. અમે તો સીધા ઉતારા તરફ ચાલ્યા. મુકામ કરી નાહીધોઈ સભામંડપના પાછલા ભાગમાં ન્યાં રસોડું હતું ત્યાં જમવા ગયા. છાંયડામાં પાટલાની જગોંએ સાદદીઓ ગોઠવી હતી અને નાના નાના પાણીથી બરેલા ફૂળ મૂકી દીધા હતા. સૌએ શાંતિથી ભોજનકાર્મ પતાવ્યું. જૈણે ભોજનપાસો નહેતા કઢાવ્યા તે પાસ લેવામાં રોકાયા અને બાકીના આરામ લેવા મુકામે ગયા. સભાનું કામકાજ તથા વાગે શરૂ થવાનું હતું. તથા વાગતાં પહેલાં સૌ સભાસ્થાને પહોંચી ગયા.

* *

બરાબર તથા વાગે પ્રમુખ સાહેબ આવી પહોંચતાં તેમને સૌએ જીભા થઇ આવકાર આપ્યો. બાદ શિષ્ટાચાર પ્રમાણે પ્રમુખની વરણી થઇ અને પરસ્પર ઝોળખાણ અપાર્ધ. બાદ સભાનું કામકાજ શરૂ થયું. સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે દશપુરાના રહીશ અને રાજ્યના માનીતા એવા રા. રા. બાઇલાલભાઇ અમીન હતાં. તેમણે પોતાનું બાપણ વાંચવું શરૂ કર્યું. આ બાપણમાં દશપુરા ગામનો ઇતિહાસ સુંદર રીતે વર્ણવ્યો છે અને સાથે સાથે ગામડાની કરુણ પડતી કેમ થઇ તેના ચિતાર અપાયો છે. બાપણ આમજનતા સમજી શકે એવું અને પંચાવી શકે તેવું હતું. વડોદરા પ્રાંતની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની પ્રગતિના આંકડા પણ જણાવા લાયક છે. સ્વાગતપ્રમુખના બાપણ બાદ પ્રમુખ રા. રા. ડૉ. હરિપ્રસાદ મનરામ દેસાઈ પોતાનું બાપણ વાંચવા જીભા થયા. તેમણે શાંતિથી સ્પષ્ટ રીતે પોતાનું બાપણ વાંચવું શરૂ કર્યું. પ્રમુખ સાહેબે પોતાનું બાપણ તૈયાર કરવામાં ખૂબ શ્રમ લીધો સાગે છે. તેમનો બાપણ પરથી તેઓશ્રીનું જ્ઞાન કેટલું અગાધ છે તે જણાઇ આવે છે. સભામંડપમાં શાંતિ હતી, આસ-પાસના ગામડાના ઘણાં માણસો આવ્યાં હતાં.

* *

પ્રમુખ સાહેબના બાપણ પછી સંદેશવાચન શરૂ થયું અને પછી પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનું નિવેદન વંચાઇ પ્રાસંગિક વિવેચનો થયાં. તેમાં મે. રા. રા. વાકનીસ સાહેબનું પ્રવચન પ્રવૃત્તિમાં કાસ કરનારાઓને આડું માંખેદર્શન કરાવે તેવું હતું.

તેમના કહેવાનો પ્રધાન સર એ હતો કે કામમાં હું મોટું બંનું તથા સંતોષ માનવાનો નથી, પણ સામાન્ય માણસોને પુસ્તકાલયનો લાંબ સેવા કરી લોકમંદ આપતાં કરવા એવી વ્યવસ્થા નો પુસ્તકાલય તરફથી આવે તો પુસ્તકાલયની પાત્રતા સમવાય. બંનેના અંતે શ્રીમંતો એકલા જ લાંબ લે તથા પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો હેતુ સંસ્તે નથી. સાચેજ, હેન પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ગ્રેમીઓએ ધણું કામ કરવાનું રહે છે. આ ઉપરાંત બે-ચાર વક્તાઓનાં બાંધણે થયા બાંધ સભા પૂરી થઈ અને સૌ ભાંધેનાં પ્રદર્શન નેવાં ગયા.

પ્રદર્શનને આકર્ષક કરવા કાર્યકર્તાઓએ ખૂબ શ્રમ લીધો જણાતો હતો. ખાસ નરેન્દ્ર પટેલ નામના વિદ્યાર્થીની ચિત્રકલા ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી, એકંદરે આવા પ્રદર્શનોથી ધણું જાણવાનું મળે છે, એ વાત સૌએ સ્વીકારવી પડે છે.

રાતે આઠ વાગે પ્રમુખ સાહેબના મુકામે વિષય વિચારણી સભાની શરૂઆત થઈ. આ સભામાં તાલુકા દીઠ બે પ્રમાણે સુદાએલા અતિનિધિઓ, આંત પુસ્તકાલય મંડળના હોદ્દેદારો, ખાતાના અધિકારી સાહેબ વગેરે હતા. આવેલા હરાવો વાંચી જવાનું અને હરાવ સ્વીકારવો કે કેમ તે પર ચર્ચા કરવાનું કામ શરૂ થયું. કેટલાક હરાવોની સંતોષકારક ચર્ચા બે. ઉમેદબાધ સાહેબે આપી, જ્યાં પાછા ખેંચાયા અને ગરમગરમ ચર્ચાને અંત રાત્રે દસ વાગે પસાર કરવાના હરાવો નિયત થયા. આ ચર્ચામાં પ્રમુખ સાહેબે દાખલેલ શાંતિ અનુકરણીય હતી સાચેજ, સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંત પર ચર્ચાએલી વહેદારા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના સંબંધમાં કાર્યકર્તાઓ અને ખાતાના અધિકારી સાહેબો કેટલું ખુલ્લા દિલથી કામ કરે છે તે આ વખતની વિષયવિચારણી સભામાં હાજર રહેલાઓએ અનુભવ્યું છે.

બીજો દિવસ સંપારમાં સાંજના વાગે પરિષદનું કામકામ સંભાળેલાં સંઘ સંઘે, પ્રથમ બાઈ વિશ્વપ્રસાદ પ્રસાદે ખૂબ શ્રમ લઈ પરિષદને હરેલો પાદરો તાલુકાનો ઐતિહાસિક માહિતીવાળો નિબંધ લીધો. આવી પરિષદમાં રજૂ કરેલી ઐતિહાસિક માહિતી આપવાનો પ્રયાં છે. પણ આ પરિષદમાં હરાવોનો અને પાદરો તાલુકાનાં બીજાં ગામોનાં ઇતિહાસ પ્રકાશમાં લાવવા કાંઈ મહેનત કરી લાગે છે. આવાં રજૂ કરેલાં એકંદરે હરેલો રાજ્યનાં અનેક ગામોનો ઇતિહાસ દર્શાવતાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું કામ ખાતું સ્વીકારે તો ધણું જાણવાનું મળે. રાતે જે તે હરાવો પર ચર્ચાઓ થઈ ગએલી હોવાથી હરાવો ઉપર સંભાળે વિશેષ ચર્ચા થઈ ન હતી, પણ કુકામાં હરાવનું સંબંધન કરવામાં આવેલું હતું. એ પણ આ પરિષદની વિશેષતા હતી. હરાવોમાં ગામેગામે જુદા જુદા વિષયોના અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવાનો અને આધુનિક ઢબે પ્રદર્શનો-કચાકરો તૈયાર કરવાનો હરાવો નવીન ભાંત પાડનારો હતો. અને બેઠા હરાવો ઉપર પ્રમુખ સાહેબ તરફથી સાંજે સંબંધન કરવામાં આવ્યું હતું. આ બે હરાવો અમલમાં આવે તો જ પરિષદની સાર્થકતા થઈ ગયા.

હરાવોનું કામ પૂરું થયા બાદ મે. પાદરો મંદાલ વીલીવટદાર સાહેબ કે જેઓ હાલમાં ખાતાના તાલુકાની સુદર સેવા બજાવી રહ્યા છે તેઓએ શિક્ષકબાઈઓને સેવાભાવે કામ કરવા

વિનંતિ કરી હતી. પરિષદને સફળ કરવામાં મે. વહીવટદાર સાહેબે સારી મદદ કરી છે એમ મને જણાયું છે.

* *

પ્રમુખ સાહેબ સાડાખાર વાગે ઉપસંહારનું બાપણ કરવા ઊભા થયા. તેમણે ઉપસંહારમાં પણ સારી રીતે બોધદાયક વચનો કહ્યાં. તેમની વાણી અનુભવી, જ્ઞાનથી ભરેલી અને રમુજ શૈલીવાળી હોવાથી શ્રોતાઓ શાંત રીતે સાંભળતા જતા હતા અને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરતા હતા.

છેવટે રચાનિક કાર્યકર્તાઓનો પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ મંડળ તરફથી તેમ જ સ્વાગત પ્રમુખ સાહેબ તરફથી આભાર મનાયો. બાદ સભાનું કામ ચૂરું થયું અને રાષ્ટ્રગીત ગવાઈ સૌ વીખરાયા.

* *

થોડી વારે તે જ મંડપમાં સૌ ભોજન લેવા બેઠા અને શાંતિથી જમ્યા. ભોજનવિધિ યજ્ઞ રહેતાં કેટલાક ભાઈઓ શ્વેદોઢા બોલતા હતા અને હર હર મહાદેવ બોલાવતા હતા. છેવટે મહેમાનોનો આભાર મનાઈ સૌ છૂટા પડ્યા.

એકંદરે આ કટોકટીના વખતમાં દરાપુરા પરિષદ સંપૂર્ણ સફળ નીવડી છે. તે પરથી સંદેહ સમન્વય છે કે કાર્યકર્તાઓએ ખૂબ શ્રમ લઈ એકસંપથી ઉદાર દિલે કામ કર્યું છે.

રતિલાલ ક. ત્રિવેદી

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પગારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાત્મ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દફતરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાંચનપ્રચાર વૈધારવા સંબંધી કામગીરી અળની તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામેએ પુસ્તકાલય બોલાવવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧. વડોદરા-નવચારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ-માહે ડિસેંબરમાં—પેટલાદ મહાલનાં (૧) બાકરાલ, (૨) મોગરી, (૩) તંબોલા, (૪) કાસર, (૫) વીરોલ, (૬) સીલવાઈ, (૭) ખણસોલ, (૮) કોઠાની, (૯) સેખડી; દરાપુરા પરિષદ અંગની કામગીરી માટે પાદરા મહાત્મ (૧૦) લતીપુરા, (૧૧) ભાસા, (૧૨) રણ, (૧૩) વક્ર, (૧૪) નરસીપુરા, (૧૫) હરણમાળ, (૧૬) ભોજ, (૧૭) દરાપુરા.

૨. કોડીનાર મહાલ માનદ પ્રચારક રા. ભગવાનજી રાઘવજી દવે-માહે જાન્યુઆરીમાં (૧) દેવલપુર, (૨) છાહર, (૩) સરખડી.

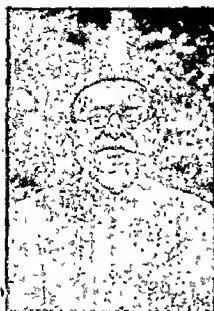
તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવી તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો ચોખ્ખો રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી-ભાઈઓને બલામણુ છે.

ના. નં. ચોક્સી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

સ્વ. મો. ન. અમીન સાંના તૈલચિત્રનો અનાવરણવિધિ

સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ સાહેબના તૈલચિત્રનો અનાવરણવિધિ તેઓશ્રીની હઠી સંવત્સરી-
દિન-તા. ૧-૨-૪૫ ના રોજ સવારના ૯-૩૦ કલાકે ચ. એ. સોસાયટિના વ્યાયામ મંદિરમાં

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબ

નજીવીતા બીલસેવક અને મુખ્ય ધારાસભાના સભ્ય શ્રી. લક્ષ્મીકાંત શ્રીકાંત શેઠના વરદ હસ્તે રાખવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસંગને સદ્ગતા ઇચ્છતા સંદેશાઓમાં મુખ્ય, મુખ્ય ધારાસભાના માણ પ્રમુખ શ્રી. માવલંકર, એલે-મ્બીકવાળા શ્રી. ભાઈલાલભાઈ અમીન, તેમજ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળના પ્રમુખ શ્રી. મગનભાઈ શંકરભાઈ વગેરેના હતા.

આ સમારંભપ્રસંગે સ્વર્ગસ્થને જુદા જુદા વક્તાઓએ માનાંજલિ અર્પણ કરતાં શ્રી. ભીખા-ભાઈ કુ. પટેલ, અમદાવાદવાળા ડૉ. કેશવલાલ પરીખ, શ્રી ઇશ્વરભાઈ પટેલે પ્રસંગોચિત સ્વર્ગસ્થના જીવન-પ્રસંગો કહી સંભળાવ્યા હતા.

પ્રમુખશ્રીએ સ્વર્ગસ્થને અંજલિ અર્પતાં જણાવ્યું કે

પ્રમુખશ્રીનું પ્રવચન :

આ પ્રસંગે જે 'વૈજયવળ્લવ' ગણેશું તેણે મારા મનમાં છ વર્ષ પહેલાંના વાડીલાલ સારાભાઈ હૉસ્પિટલમાં ગવાયેલા વૈજયવળ્લવની યાદ તાજી કરી છે. ત્યારે મારી સાંનિધ્યમાં પૂ. ઈસ્કર બાપા હતા. આજે જે હું પૂ. બાપા વતી જ આવ્યો છું એમ તમે માની લેજો. પૂ. બાપા દ્વારા જ મારી સાહેબ સાથે પહેલી ઓળખાણ થયેલી. પંચમહાલમાં ત્યારે કારમો દુબકાળ પડ્યો હતો અને બાપા કાર્યકરેલી શૈલિમાં હતા. તેમની આંખ સાહેબ ઉપર કરી અને સાહેબે જીવાન કૉલેજઅનેની દુકડી મોકલી આપી.

ત્યારપછી તે હું ધણી ધણી વખત એઓશ્રીના સંસર્ગમાં આવ્યો છું. અને હાહોલ નતાં આવતાં રામજી મંદિરમાં છું તેમને મળતો ત્યારે સમાજસેવા અને કેળવણીના ઉદ્દઘાટનની કેટલીએ યોજનાઓ તે મારી સાથે ચર્ચતા. આ બધા કરતાં પૂ. સાહેબની જે પ્રસંગથી મારા ઉપર છાપ પડેલી તે તો જુદી જ હતી.

'૨૧ ના અસહકારની આંધી દિંદભરમાં વ્યાપી હતી. હું મુખ્યાઈ મદાસભા સમિતિનો મંત્રી નેશીલો અને ગરમ હતો. ગામડાની સેવા કરવાંતી મને હોશ હતી અને થોડી સ્થળની પસંદગી અર્થે આણંદમાં સાહેબને મળ્યો. મારી ગામડાની કલ્પના સ્વર્ગીય હતી- અને ખાદી સિવાયનો કાચકર તો મારી આંખને ખૂંચતો. પૂ. સાહેબને ખાદી નહિ પડેરતા નેહ મને આવેશ આવેલો. પણ એ મને વસો લઈ ગયા-મારી કલ્પનાની એ આત્મસંહિનો

સદંતર નાશ થયો. મેં સાચું ગામડું જોયું અને ગ્રામસેવાની નવીન દૃષ્ટિ સાહેબે મને આપી. ત્યાં મેં ધૂળ, ગંદકી, લોહાંતું રેઢિયાળપણું જોયું અને નવી દુનિયાનો મને ભાસ થયો. આજ સુધીનો મારો ખ્યાલ એવો હતો કે બટન દબાવતાં જેમ બત્તી ચાપ તેમ બટન દબાવતાં જ અજાનરૂપી અધિકાર દૂર થશે.

પૂ. સાહેબની કથા એ ચરોતરની ઘડતરકથા છે. એ સમાજના ધડવૈયા હતા અને એ ઘડતરના પાયામાં પૂરાએલા છે. ઠક્કર બાપા અને એમના જેવાએએ પૈસાવાળાઓમાં ક્ષોભ પેદા કર્યો છે. પૈસાવાળા પોતાનો પૈસો સેવકોને ચરણે મૂકી દે એ પાઠ મને પૂ. બાપા અને સાહેબે પઢાવ્યો છે.

આ સંસ્થાના સંચાલકોને પણ મારી વિનંતિ છે કે તમે પૈસા પાછળ ન પડશો. સાહેબે જે બીજા વાળું છે તેને પાળવા અને પોષવા સમર્પણ અને સેવાની ભાવના તમે પોષજો. ત્યારે સેવકો છાશ-રોટકો ખાશે અને ખેડૂત વેળથી ખાતો થશે ત્યારે સાચી સ્થિતિ પેદા થશે.

આજે દેશમાં ગરીબી છે, ભૂખમરો છે, વસ્ત્ર નથી. તમારા ચરોતરમાં ધણું છે એટલે તમને એ નહિ સમજાય, પણ તમે ગરીબને અપનાવવા માન કરજો. મોતીભાઈ સાહેબ અને બાપાનું સ્મરણ કરજો. અને પીડિતની સેવા કરજો. તેમને આંખો આપજો. ધરને જેમ પિતા માતા હોય છે, તેમ સમાજને પણ હોય છે. મોતીભાઈ સાહેબ સમાજના પિતા હતા; સ્વ. કર્ણાશંકર માતા જેવા હતા.

x x x

તમે સેવાનો પંથ ન ભૂલશો-સેવા કરજો. તમે સેવા નહિ કરો તો આપણી વચ્ચે થયેલો-ગાંધીજી, બાપા અને સાહેબનો અવતાર એથે ગયેલો ગણાશે.

બાદ શ્રી. રાવજીભાઈએ આભારદર્શન કરતાં વહેમાનરૂપ ગવાયા બાદ સભા વિખેરાઈ હતી.

નોંધપાત્ર બીનાં એ હતી કે દા. ન. હાઇસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ તે દિવસે મોતીભાઈ સાહેબના જીવનચરિત્રનાં પુસ્તકો વેચવાને કામે લાગી ગયા હતા. અને સાંજ સુધીમાં રૂ. ૨ બે-વાળાં ૧૦૬ પુસ્તકોનું તેઓએ વેચાણ કર્યું હતું. અને એ રીતે તે પવિત્ર દિવસે તેમની જીવનપરિગત ફેલાવવા પ્રયાસ કર્યો હતો.

ચરોતર વિદ્યાર્થી બોર્ડિંગ હાઉસમાં સ્વ. સાહેબની સંવત્સરી

સ્વ. મો. ન. અમીન સાહેબની ફક્ત સંવત્સરી વડોદરા ખાતે તેઓશ્રીએ સ્થાપેલા ચરોતર બોર્ડિંગ હાઉસના યોગાનમાં ગઈ તા. ૧લીના રોજ સાંજના ૬ વાગે શ્રી. ગોકુલદાસ રાયસુરોના પ્રમુખપદે ઉજવાઈ હતી, જે પ્રસંગે બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓ, આમંત્રિત શહેરીઓ તેમ જ પુસ્તકાલય ખાતાના કાર્યકરોએ ખાસ હાજરી આપી હતી.

સુખ્ય વક્તા તરીકે પુસ્તકાલય ખાતામાં સ્વ. અમીન સા. નું સ્થાન શોભાવતા શ્રી. ઉમેશભાઈ પટેલે, તેમ જ અન્ય વક્તાઓ અને પ્રમુખશ્રીએ માનાંજલિ અર્પણ કરી હતી, જેને પ્રાર્થના બાદ સૌ વીખર.

૧. મૃત્યુહકટિકું—અનુવાદ અને સંયોજક: શ્રી. સુન્દરમ્; પ્રકાશક:—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ, મુંબઈ. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૪૪, મૂલ્ય: રૂ. ૨-૧૨-૦.

સૈકાઓથી જનતાની એકધારી પ્રસંસા પામેલા સંસ્કૃત નાટક મૃત્યુહકટિકનો આ મુક્ત અને સ્વતંત્ર છતાં સરળ અને સફળ અનુવાદ ગુજરાતી રંગભૂમિની હરહંમેશની માગણીને સારી રીતે સંતોષે છે. કવિ શરદકવિરચિત, વિવિધ પાત્રો અને પ્રસંગોથી ઉભરાતી આ કલાકૃતિનો અનુવાદ આપણા સિદ્ધહરત કવિ સુંદરમને હાથે થયો છે. એવી કરીને મૂળનો ભાવ સાદ્યન્ત જળવાઈ રહી અનુવાદ જીવંત અને રસવંત બન્યો છે.

રંગભૂમિ ઉપર રજૂ કરવાના ધ્યેયને અનુકૂળીને એનું સમુચિત સંયોજન કરાયું છે, અને મૂળના દશ અંકને સાત અંકમાં સમાવ્યા છે; એટલું જ નહિ, પણ વસ્તુવિધાનના ખૂટતા અંગોડા સુંદર રીતે મેળવી લેવાયા છે. એમ કરતાં તેમાં અનેક વધારાશ્રેણી કરવા પડ્યા છે, મૂળના શ્લોકો છોડી દેવા પડ્યા છે, વસ્તુને પોષક નહિ એવા પ્રસંગો કાઢી નાખવા પડ્યા છે, કેટક વાર આખો પ્રવેશ (અંક ૩ : દશ્ય ચોથું) ગાંઠેના ઉમેરવો પડ્યો છે, ચારુદતની પત્ની ધૃતાના પાત્રને માત્ર સ્થિત રાખ્યું છે, છતાં એ બધા ફેરફારો ઔચિત્ય અને સામંજસ્ય બર્ધા છે, અને સુંદરમની નાટ્યકલાદષ્ટિની સુભગ પ્રતીતિ કરાવે છે.

આ સર્વ ફેરફારોને લીધે મૂળ કૃતિ તેના અક્ષુણ્ણ મૌલિક સ્વરૂપે રજૂ નથી થતી, અને મૃત્યુહકટિકના એક સંપૂર્ણ સમશ્લોકી અનુવાદની જરૂર ઊભી રહે છે એ ખરું, છતાં રંગભૂમિ માટે સુગઢિત, સુસ્પષ્ટ અને સાતત્યવાળી કૃતિ આપણને મળે છે એ લાંબ જેવો તેવો નથી. અમદાવાદ એનિસમિજ આરોગ્ય સમિતિએ આ નાટક સફળતાપૂર્વક બજાવ્યું છે, અને ઇતર સાહિત્યમંડળે કે કલામંડળોને પણ એ સરસ સામગ્રી પૂરી પાડશે. નાટકમાં પાંચેક ગીતો આપ્યાં છે તે પણ પ્રસંગોચિત, મધુર અને ભાવવાહી છે જેકેટ પરના શ્રી. કનુ દેસાઈના આકર્ષક ચિત્રથી અત્ર કૃત, મનોહર ગેટ-અપ અને છપાઈવાળું આ પદ્યપ્રકાશન પદ્ય જેવું સોદામણું છે, જે કે મૂલ્ય કેંક વધારે પડતું ગણાય.

૨ પ્રેમધનુષ્ય—લેખક: શ્રી. કોલ્લક, પ્રકાશક: કવિતા કાર્યાલય, વિશેષારને પૃ. ૧૦૪+૮, મૂલ્ય: દોઢ રૂપિયા.

ગુજરાતીમાં જે ગણ્યાગાણ્યાં સળંગ લાંબાં કાવ્યો છે તેમાં સાડીસતરસો પંક્તિના આ ભાવવાહી અને પ્રવાહી પ્રણયકાવ્યનો કિંમતી ઉમેરો કરવા માટે કવિ કોલ્લકને અભિનંદન ઘટે છે. પ્રેમધનુષ્ય એ મુખ્ય પ્રેમનું સળંગ કરુણાંત કાવ્ય છે, અને પ્રેમધનુષ્યના સાત રંગોની જેમ સાત ખંડમાં વહેંચાયેલું છે. એમાં નાથક પોતાના પ્રણયજીવનની કથા પોતે જ કહે છે, અને પોતાના વિવિધ અનુભવો અને મનોભાવોને યથાર્થ વ્યક્ત કરે છે.

નાયિકાના આગમને નાયકના પ્રણયજ્વનની ઉપા ઉઘડે છે, અને નાયિકાને સત્કારતાં. એની ઉરજિમિઓ હેલે ચડે છે. જ્વનયાત્રા સંગાથે કરવાના સંકલ્પે ઉભય અંતરમાં સંજ્વન છંટાય છે, પણ નાયિકા એને પિયેર હોવાથી નાયક વિરહની વેદના અનુભવે છે અને વિરહી બપૈયાની જેમ ખૂંચે છે. ત્યાં તો કમલાએ વિરહ સદાના વિયોગમાં પરિણમે છે. નાયકનો ત્યાગ કરી નાયિકા અન્યના પ્રેમમાં પડે છે, અને એથી નાયકને અસહ્ય આઘાત લાગે છે. પરંતુ જ્વનના રંગો અનેરા છે, અને જે નાયિકાએ દાર છોડ્યું હતું તે જ ફરી નાયકને આંગણે આવે છે ! નાયિકાનું પુનરાગમન નાયકના ઉરને પુનઃ પ્રકુલિત કરે છે. પણ એ મીઠું સુખ ક્ષણિક નીવડે છે. નાયિકાનું અવસાન થાય છે અને નાયકનું હૈયું ભાગી જાય છે. અંતે નાયક પ્રિયાની કબરની પૂજા કરે છે, અને મૃત્યુનું ચિંતન કરતાં એને એમાં સ્વર્ગની માધુરી દેખાય છે.

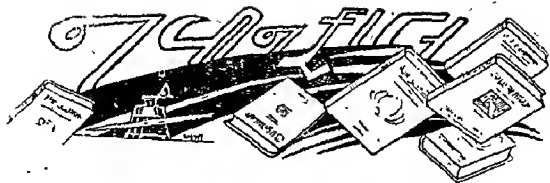
પ્રણયજ્વનની આં સાદી કથાને દલિત અને મધુર શબ્દાવલીમાં રમૂ કરવામાં કવિએ સારી સજ્જતા મેળવી છે. ભાષા અને છંદ ઉપરનું એમનું પ્રભુત્વ અનેરું છે, એટલે કાવ્ય સરલ, વિશદ અને પ્રવાહી બન્યું છે. પરંતુ લાંબા કાવ્યમાં ઘણી વાર જાને છે તેમ અહીં પણ જિમિની જીણપ જણાઇ આવે છે, એટલે ચોટ લાગતી નથી અને કાવ્ય નિર્જીવ અને શીસું પડી જાય છે. પહેલા જ ખંડમાં પ્રિયાના આગમનથી જ્યારે કવિની “ પ્રિયદર્શનની ઉર્ધ્વા જિગી ”, ત્યારે અંતરની જે ઉત્કટ જિમિ પૂરની પેઠે ઉભરાવી જોઇએ તે અખરદારી શેલી અને વૃત્તાના શાન્ત સુધીર પ્રવાહમાં પરખાતી નથી. ભાઇશ્રી ઠાલક ઉપર કવિશ્રી અખરદારની છાયા ઘણી-ગાઢ પડેલી છે, અને વિરહના ત્રીજા ખંડમાં તો એ-એટલી બધી ઉત્કટ દેખાય છે કે વૃત્તમાં અને વૃત્તાન્તમાં પહે પહે કલિકાના પડધા પડે છે.

છતાં કોલકને આ પ્રયોગ પરમ પ્રશંસનીય છે, અને કમે કમે એમની પ્રતિભા વધુ ને વધુ ઉન્નત બની આપણને અવનવા પ્રદેશોનાં સુભગ દર્શન કરાવશે એવી અપેક્ષા રહે છે.

ગ્રા. અ. શં. પટેલ

૩. સંગ્રામ—લેખક: ‘ યદુનંદન, ’ પ્રકાશક: સુભદ્ર પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ; ૧-લી આવૃત્તિ, સં. ૨૦૦૦; કાઢિત ૧૬ પેજ ૫. ૨૦૨; પૂઠું, કાડંબોઈ પટ્ટીનું; કિ. રા. :

સમાજસુધારાનો આદર્શ વ્યવહારમાં ઉતારવાનું કામ અતિશય કપડું છે, છતાં દિલની કામળ લાગણીએને ખરાખર-કાણુમાં રાખીને એ આદર્શને અડગપણે વળગી રહેી અમૂનનારાં યુવક-યુવતીઓના એકધારા સંગઠિત પ્રયાસથી રેફ્રિયુસ્કોનાં-દિલ પર પણ-વખત જતાં ધારી અસર નિષ્ફળવાનું શક્ય બને છે, એ આ વાતોનું વસ્તુ હોઈ સમાજસુધારાને સાહનારા વાયકોએ ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક છે. ભારતર નામનો સાક્ષણ યુવક ઠાલેજનો અભ્યાસ પૂરા કરી પોતાની ઠાલેજમિત્ર-પુણ્યા નામની વણિક યુવતીને નિર્બંધ લગનના અખતરા મટિ વગરપરણે પોતાની સાથે લઇને ઘેર પાછો ફરે છે. તે પરથી ગામનાં સમાજમાં, મહોદ્દાઓમાં તેમ જ ઘરમોખરે પ્રગટી નીકળતા વિવિધ સંગ્રામે પરથી પુસ્તકનું નામકરણ થયેલું છે. પ્રમાણિક નિશ્ચયજળથી અને વિનયભર્યા અવિરોધી વતીવથી માખાપ ને સર્ગાસંબંધીઓનાં દિલ પીગળે છે અને વાતોનો સુખદ અંત આવે છે. વસ્તુ એકંદરે બોધક ને પ્રેરક હોઈ વાર્તાસિક વાયકોએ એક વાર વાંચી જવા જેવું છે.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. વડોદરા તરફનાં પુસ્તકો

૧ અમારી ઇન્દુનું શિક્ષણ—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. ના. મ. પટવર્ધન;
અનુવાદક: શ્રી. ગણેશરાવ રામરાવ ભોક્રી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૨ સીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ—સંપાદક: શ્રી. ખમ્મલભાઈ મહેતા, મૂલ્ય રૂ. રોક.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

૩ સીંચુરુપમયાદા—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

મેસર્સ ઓન. એમ. ત્રિપાઠી લિ-મુંબઈ તરફથી

૪ ભોજ અને કાલિદાસ—સંપાદક: શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણ ઓજલાલ પંડ્યા;
મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૫ દૂધગંભી—લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૬ છખાખિયાં—લેખક હિપર પ્રમાણે, મૂલ્ય ૦-૮-૦

મૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફથી

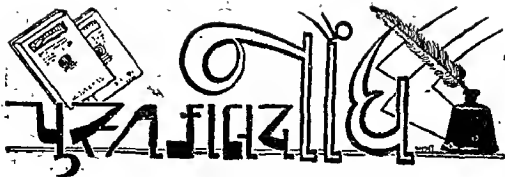
૭ આયમતે અજવાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ મૂળલાલ મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈ તરફથી

૮ હિંદુ ધર્મ—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર
શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૯ સ્વામી રાવ—(સરદાર પૃથ્વીસિંહની જીવનકથા) લેખિકા: શ્રી. સુભદ્રા માંધી,
મુખ્ય વિકેતા: લોકપ્રકાશનગૃહ, સેન્ટ્રલસ્ટે રોડ, મુંબઈ-૪. મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

“આપણા તેજસ્વી ભૂતકાળની આ બધી માહમાવાન સામગ્રી આગળ આપણા હાલના પ્રવાસો કેવાં નહવા લાગે છે એનો વિચાર કરો !

“ ૩૫ વર્ષની આપણી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને હવે આપણે વધારે લગ્ય બનાવો ! એને વધારે જનતા અને ફળદાયી કરવા માટે આજના શુભ દિવસથી આપણે ઠરાવ કરો. પુસ્તકાલયો, એ હવે, આપણી સરકારનાં સાચાં કેન્દ્રો બનવાં જોઈએ.

“ દરેક ગામે, જીવનના અને દેશના મહાન પ્રશ્નો સમજી શકે એવા જ્ઞાનીઓ લાયબ્રેરી-ઓમાંથી લેખન થાય એવી તબવીબ આપણે કરો ! માત્ર નવલકથાઓ જ મહોટા ભાગે હાલ વંચાય છે, તેને બદલે ઇતિહાસ, જીવનચરિત્રો, વિજ્ઞાન, વૃક્ષજ્ઞાન, છુદ્ધિને સ્વતંત્ર કરે એવા ધર્મ, સમાજને સુધારી શકે એવાં સંસ્કારસુધારાનાં પુસ્તકો, હાલની રાજકીય પરાધીનતા સમજાવે એવાં રાજકીય સાહિત્ય નાણુનારાઓ, એમ જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસીઓ, આ લાયબ્રેરીઓ દ્વારા, એકેએક ગામે લેખન થવા જોઈએ.

“ એ બધાં દરેક દિવસોમાં એક વખત ભેગાં થાય અને પોતા-પોતાના ગામના પ્રશ્નો નક્કી કરે. પુસ્તકાલયો સંસ્કૃતિનાં કેન્દ્ર બને એટલું જ નહિ, પણ દેશ સમસ્તતા રચનાત્મક કાર્યો પણ ત્યાંથી જ શરૂ થાય એ જોવાની હવે આપણે મહત્વાકાંક્ષા રાખવી જોઈએ. ”

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદનો આદેશ

વડોદરા પ્રાંત પુ. પરિષદનું પાંચમું અધિવેશન દરપુરા મુકામે તા. ૨૧/૨૨-૧-૪૫ ના રોજ મળી ગયું. એના સુકાની ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ ઉપર દોરેલું ઉદ્દેશોપન આપ્યું છે.

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ માટે એમણે આ એક ઉત્તમ આદેશ આપ્યો છે. પુસ્તકાલયોની માત્ર સ્થાપના કરવાનો સમય હવે પૂરો થઈ ગયો છે. એ પ્રવૃત્તિના ઉપલા સોપાન પર આપણે આવી ઊભા છીએ. અને ત્યાંથી આગળ પ્રગતિ સાધવાનો સમય આવી ગયો છે.

પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં લોકમદદ, સરકાર-પંચાયત મદદ, અત્યાર પધૂત આપણી સંસ્થાએને મળતી રહી છે. અને શ્રી. સરકારની પ્રગતિકાસની સર્વલક્ષી વિવિધ યોજનાઓના એક મહત્વના અંગભૂત એવી આ પ્રવૃત્તિને તેની મદદ તો મળતી જ રહેશે. પરંતુ માત્ર આર્થિક મદદ મેળવી, નવાં નવાં પુસ્તકાલયો સ્થાપીને જ આપણે હવે ઇતિકર્તવ્યતા ન માની લેવી

જોઈએ. તે પછીનું પગલું, એમાં વસાવાયેલા શિષ્ટ સંસ્કારી યથા પ્રમાણ એકેએક થર સુધી પહોંચી જાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

આપણાં પુસ્તકાલયોમાં આવતો વાચકસમુદાય હવે માત્ર નવલકથાઓનાં જ પુસ્તકોમાં રાચતો રહે તેટલું જ જુસ નથી. ગાનની વિધિવિધ શાખાઓમાં એ એની નિર્માસાર્થિતિ પરેવતો ચાલે તેવાં સક્રિય પગલાં આપણા અંધપાત્રોએ લેવાં જોઈએ.

હજીએ આપણે ત્યાં નિરક્ષરના નિવારણનો અને પ્રૌઢશિક્ષણનો પ્રશ્ન તો જિમો જ છે. કેટલાક પ્રૌઢશિક્ષણના વર્ગોને પ્રતાપે નવા પ્રૌઢ વાંચતા થયા હશે તેઓ. તેમના વાચનમાં વધુ પ્રગતિ સાધી શકે તેવાં પુસ્તકો તેમની સમક્ષ સાદર કરાવાં જોઈએ, નિશાળેથી જીરૂ ગયેલા વિદ્યાર્થીએને તેઓ. ભણેલું જુલો ન જાય તે માટે તેમનો વાચનરસ અંખડિત રહે તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ અને એ રીતે ગામનો વાચનપ્રચાર વધુ ને વધુ વધતો ચાલે તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ.

આપણા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પ્રચારકોએ પણ માત્ર પુસ્તકાલયોની તપાસણીથી જ સંતોષ પામીને બેસી રહે હવે કેમ ચાલશે ? તેમણે પણ હવે મામજનોનો સંપર્ક સાધી પ્રજામાં વાચનરસ વધુ કેળવાય તેવા પ્રયત્નો અતિમાન કરવા જોઈએ.

પ્રૌઢ પ્રચારકો ગામડે ફેરવતીમાં જાય ત્યારે પુસ્તકાલયોની તપાસણી જરૂર કરે, પરંતુ સાથે સાથે તે જે ગામમાં રહે તેટલા દિવસ રાત્રે લોકસંપર્ક સાધવા પ્રયત્ન કરે, પ્રજામાં વાચનરસ ફેલાય તે માટેના પ્રયત્નો અતિમાન કરવા એમની સાથે. વાતોલાપો જોડાવે; અને જનતાના સંસ્કારધાતુર માટે ગામના શિષ્ટ શિક્ષિત જુવાનોનો આ પ્રવૃત્તિના વિશેષ વિકાસમાં સાથ મેળવવા પ્રયત્ન કરે.

સા. પ્ર. ડેસરના અંધપાત્ર:—શ્રી. અમૃતલાલ કાળીદાસ તા. ૨૭-૧-૪૫ ના રોજ અવસાન પામ્યા છે. સદ્ગુણો દર્શાવેલા વર્ષે યથા સદર પુસ્તકાલયનું કામ સંભાળતા હતા. તેઓશ્રીની એ કામગીરી દરમિયાન પુસ્તકાલયની પ્રગતિ સાધવામાં તેમણે ખૂબ મહેનત ઉઠાવી હતી, પ્રજા સહયતના આત્માને શાંતિ અપો એ અભ્યર્ચના.

વ. રા. પ્ર. મંડળ

પ્રમાણપત્રની પરીક્ષા:—અગાઉ જાહેર થયા પ્રમાણે આ પરીક્ષા ફેબ્રુઆરી માસની ૨૫ થી ૨૬ મી તારીખોએ લેવાવાની હતી. પરંતુ કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોસર પ્રસ્તુત પરીક્ષા માર્ચ માસની ૧૦-૧૧ તારીખોએ લેવાનું ફરિયાદો છે તેની લાગતાવળગતાઓએ નોંધ લેવી પડે. પરીક્ષા માટેના ઉમેદવારોને વ્યક્તિગત મોકલાવવા પરિપત્રો મોકલ્યા જવામાં આવી દેવાની ઉમેદવાર બાધોએને ખાસ વિનંતિ.

પુસ્તક ૨૦ હું

માર્ચ-૧૯૪૫

અંક ૩ નો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ પુસ્તકના સંદેશ પર સેન્સરની કાતર કેવી ચાલે છે તેનો એક દાખલો તાજેતરમાં જાણવામાં આવ્યો છે. અમેરિકાની એક આગેવાન ન્યુસ એજન્સીએ ૫૦૦ શબ્દોનો સંદેશો મોકલ્યો હતો. તેમાંથી અમેરિકન સેન્સરે ૩૮૮ શબ્દો કાઢી નાખ્યા. ચાલ્મીઝ સેન્સરે ૧૦૪ શબ્દો કાઢી નાખ્યાં. બાકી રહ્યા ફક્ત આઠ જ શબ્દો !

★ એક વખત બહુ અવાજ ગયેલ સાહમન રિપોર્ટ સંબંધી એક હાકલત બણીતા બ્રિટિશ કટારસેબક હેનર રવેરે બહાર પાડી છે. તે કહે છે કે સર જેન સાહમનને તેના રિપોર્ટની રીતસર પહોંચ પણ મળી નહોતી.

તેણે મહિનાઓ સુધી મુસાફરી કરીને ખૂબ મહેનત લઈ એનો રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો હતો. તેટલા સમયમાં તો તે કોર્ટમાં સહજાઈથી ૨૦,૦૦૦ પૌંડ કમાઈ શકતો.

આ રિપોર્ટ જનતાના ખર્ચે છાપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ પ્રધાનમંડળના એક પણ સભ્યે આ સંબંધી તેની સાથે કંઈ પણ વાત કરી નહોતી. સ્વીકાર પૂરતી ત્રણ લીટી પણ કોષ્ટકે લખી નહિ. રિપોર્ટને અજરાઈ પર ચડાવી દેવામાં આવ્યો.

★ મોઢાલેએ લખેલ મૂળ મિનિટોની ૧૦ કરતાં વધારે પ્રતો શાહી નોંધણીખાતામાંથી ગૂચ ચલી લાગે છે. બંડોમાંથી મળી આવતી સ્વીપો પરથી જણાય છે કે, આ પ્રતો છાપવા માટે ૧૮૯૪ માં સીમલા મંઆવવામાં આવી હતી; પરંતુ ત્યાર પછી તેનું શું ચક્ર તે સંબંધી કશી માહિતી મળી શકતી નથી.

★ ઈંગ્લેંડના વડા પ્રધાન મિ. ચર્ચિલે હજુ તો 'યુદ્ધની કથા' પૂરી લખી નથી ત્યાં તો તે પુસ્તકના વેચાણદક્ષ માટે માગણીઓ આવવા લાગી છે.

અમેરિકાના 'ટાઇમ' સામયિકવાળા હેનરી લ્યુસે મોટામાં મોટી માગણી, ૨૫૦,૦૦૦ પૌંડની ક્યોનું સંબંધાય છે.

★ ન્હોલ ડેની ન્યુયૉર્ક પ્રકાશન સંસ્થાએ 'એશિયા પ્રેસ'ની સ્થાપના કર્યોની જાહેરાત કરી છે. 'એશિયા પ્રેસ' એશિયાના વિષયો પર એશિયાના લેખકોએ લખેલાં પુસ્તકોનું ફક્ત પ્રગટ કરશે. અત્યારે તો ન્હોલ ડેને મળતા કામગીરી કવૉટા પૂરતાં જ આ પુસ્તકો છપાશે. સલાહકાર ડિરેક્ટર તરીકે પર્લ બેક પુસ્તકોની પસંદગી કરશે.

એશિયા પ્રેસ ૧૯૪૫માં હિંદ સંબંધી ત્રણ પુસ્તકો પ્રગટ કરશે. હિંદના વેત્તાંદરનું

‘ એટલેમ ઇન ઇન્ડિયા ’, કૃષ્ણા નહેરુનું ‘ વિદ્ય નો રિમેટસ ’ તથા શ્રી. વિગ્યાસક્ષી પંડિતનું ‘ સનવાષ્ટ એન્ડ શેડો ’.

★ એક અમેરિકન પ્રેસ એજન્સીના જણાવવા મુજબ, કૃષ્ણા હેડળના જર્મન પ્રદેશમાં પહેલું વર્તમાનપત્ર આપેલથી પ્રમદ થયું છે.

ચાર પાનાંના આ પત્રમાં દરેક પનામાં ચાર મોટી કાલમ જર્મન ભાષામાં છે. ‘ પત્રનું ’ નામ ‘ આપ્પેન ન્યુઝ ’ છે. મિત્રાભયેની દેખરેખ હેડળ તેનું સચાવન જર્મન રદા કરે છે. આપારે તો તે દર અઠવાડિયે બહાર પડશે અને તેની કિંમત ૨૦ ફેનિંગ્સ-સગળમ એક આનો રહેશે.

પહેલા પાનામાં રશિયન આગેકૃત્ય, અમેરિકનોએ સેન્ટવિય કેવી રોતે લીધું તે તથા અમેરિકન હવા વાહનોએ વૉન રન્ડરેન્ડની પીછેહઠ વખતનાં સાધનોનાં કેવી રોતે નાશ કર્યો તેની હકીકત છે. બે કાલમના ચિત્રમાં જનરલ આપ્પ્રન હોવરે તથા ફિલ્ડ માર્શલ ગેમરીને વાત કરતા બતાવવામાં આવ્યા છે. દ્વિતીયાઈ-સમાં અમેરિકાની આગેકૃત્ય તથા જર્મનીના જનતણનાં ઉત્પાદનકેન્દ્રો પર મિત્રાભયેના હવાઈ દુશ્મનાની હકીકત પણ તેમાં આપવામાં આવી છે.

★ યુનાઈટેડ સ્ટેટસમાં એક આંતરરાષ્ટ્રીય પુસ્તક મંડળ છે. આ સંસ્થા પ્રકાશકોની છે અને તેમાં નફાનો હેતુ નથી. અમેરિકન પુસ્તકોની આંતરરાષ્ટ્રીય વહેંચણી માટે આ સંસ્થા સ્થપાયેલી છે.

મંડળનો હેતુ, જાહેર નિવેદનમાં જણાવવા મુજબ “ યુનાઈટેડ સ્ટેટસનાં પુસ્તકો છૂટથી તથા કરકસરથી જનતબરમાં મળી શકે તે જોવાનો તથા અમારા ઇજવણી, સંસ્કૃતિ રમત-ખમત વખરેનાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ સાપ અને પરદેશમાં સહેલાઈથી મળી શકે તે જોવાનો છે. ”

આ મંડળ પુસ્તકો લખાવશે અથવા પ્રમદ કરશે નહિ, પરંતુ આ ક્ષેત્રમાં પહેલ એજન્સીઓ મારફત કામ કરશે.

★ આ માસિકના આમળના અંકમાં નિર્દિષ્ટ “ મહાન અંગ્રેજી-હિંદી શબ્દકોશ ”નો પહેલો ભાગ સંપૂર્ણ થતાં ૨૪ મી ડિસેમ્બર મુંબઈના ના. મેયરના પ્રમુખપદ હેડળ તેના મહોત્સવ ઉજવવામાં આવેા હતા. ડૉ. સુધીર તેના સંપાદક છે. આ મહોત્સવમાં ધણા વિદ્વાનોએ આ મહાન સાહસની પ્રશંસા કરી હતી. ગ્રાંટીઅરના પ્રધાન રાજારાજેન્દ્ર એમ. એન. શિતોદેએ આ પુસ્તકનો ઉત્તિદાસ વર્ણવતાં કહ્યું કે આ કાવંને પૂરું થતાં જોહામાં જોહાં દર વર્ષે લાગશે અને તેમાં ૧૫ થી ૨૦ લાખ રૂપિયાની જરૂર પડશે.

★ ગાળકોને ક્યાં પુસ્તકો વાંચવાં ગમે છે ? સેન્ટ લુઇ (અમેરિકા)ના જાહેર પુસ્તકાલયમાં એક દિવસની પ્રવૃત્તિથી તેની કંઈક આંખી થઈ હતી. એક વર્ષથી વધારે સમય પહેલાં ૧૯૪૩ના નવેમ્બરની ૧ લી તારીએ ૨,૪૦૭ ગાળકોએ ૪,૪૮૭ પુસ્તકો લીધાં. આ પૈકી ૧,૬૦૬ ચિત્રપોથીઓ હતી, ૧,૭૬૭ વાર્તાનાં તથા ૧,૧૧૧ વાર્તા વિનાનાં પુસ્તકો હતાં. છેલ્લી સંખ્યા પૈકી ૧૨૨ છત્રનચરિત્રો, ૧૦૮ પ્રવાસ તથા જૂઓગ, ૬૩ ઇતિહાસ, ૨૦૧ વિજ્ઞાન, ૧૦૪ સાહિત્ય, ૬૨ બીજું વિશ્વયુદ્ધ, ૨૪ ઉડ્ડયન, ૩૧ રમતખમત, ૫૩ ઉત્પાદનની

વસ્તુઓ સંગ્રહી, ૧૭ સંગીત, ૭ આયુર્વેદકથાઓ, ૪૪ સમૃદ્ધિવન તથા ૧૦ આકરે પ્રથે હતા.

★ બંગાળી ભાષામાં પ્રગટ થતા બાલમાસિક ‘ રંગ ગોરાશ્ચે ’ ‘ સુકુમાર રૌય ’ અંક પ્રગટ કરીને લાયકને લાયક માન આપ્યું છે. અગ્રેજી બાલસાહિત્યમાં જે સ્થાન ગ્રીમ, હેન્સ એન્ડર્સન, તથા હુક કેશનનાં પુસ્તકોનું છે તે જ સ્થાન બંગાળી બાલસાહિત્યમાં સુકુમાર રૌયનાં પુસ્તકોનું છે.

★ ગાંધીજીના જીવન અને કાર્ય સંગ્રહી પુસ્તક લખવા માટે દક્ષિણહિંદના ગાંધી સંઘે એક દરિકાજી ગોડવી હતી. તેમાં પહેલું ધનામ પડિતા હમારાવને તેના પુસ્તક ‘ ઉત્તર સત્યાગ્રહ ગીતા ’ માટે મળ્યું છે. આ પુસ્તકમાં ૧૯૩૬ સુધી મહાત્માજીના જીવનની હકીકત આપવામાં આવી છે ૧૯૩૨ સુધી ગાંધીજીના જીવન વિષેનો તેમનો અંક ‘ સત્યાગ્રહ ગીતા ’ તે જ વર્ષમાં પારિસમાં પ્રગટ થયો હતો.

ગઇ તા. ૧૭ ડિસેમ્બરે મદ્રાસમાં એક સભા બરીને આ માન તેમને આપવામાં આવ્યું હતું. ડૉ. રાધવન જેવા સંસ્કૃતના વિદ્વાને તેમને અંગ્રેજી આપી હતી. “ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૦૦ ના વેદ સમયમાં હિંદી ઓઓની સંસ્કૃતિ ” વિષે. ‘ સંસ્કૃત ઓડેમી ’ સમક્ષ તેમણે વાંચેલા નિર્ગંધની પથ્થુ પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી. આ ધનામી કાવ્યને અદ્યતન બનાવ્યા પછી અગ્રેજી તથા તામિલ ભાષાંતર સાથે સંઘ તે પ્રગટ કરશે.

તિરુવેનગોડેના સંસ્કૃત પડિત શ્રી. કે. એસ. રામસ્વામી શાસ્ત્રીઆરને ગાંધીજીના તત્ત્વજ્ઞાન વિષેના તેમના કાવ્ય ‘ મહાત્મા વિજયમ્ ’ ને માટે પારિતોષિક આપવામાં આવ્યું તથા તેમનું બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું.

★ અક્ષરદ્વયમાં એક સો વર્ષ જુની ‘ જૂઠું કવચ ’માં ફક્ત બાર જ સભ્યો છે. ન્યારે જૂના સભ્યનું મૃત્યુ થાય ત્યારે જ નવા સભ્યને ચૂંટવામાં આવે છે. બધા જ સભ્યો પુરુષો છે તથા ડૉક્ટરો છે.

છાટાલાલ માનસિંગ દામદાર

લાઝોના લેખે ખપતાં અખબારો

દૈનિક	ફલારે	દૈનિક	ફલારે
ધી ટાઇમ્સ	૨,૧૦,૦૦૦	ન્યુયોર્ક ડેલી ન્યુઝ (અમેરિકા)	૧૭,૧૮,૦૦૦
ડેલી ટેલીગ્રાફ એન્ડ મોર્નિંગ પોસ્ટ	૮,૩૫,૦૦૦	ઓસાકા મૈનીવી	૧૬,૫૦,૦૦૦
ડેલી મેઇલ	૧૫,૨૫,૦૦૦	સીમ્બુન (જાપાન)	૧૬,૫૦,૦૦૦
ડેલી એક્સપ્રેસ	૨૫,૪૩,૦૦૦	તલેટી પેરીસીન (ફ્રાન્સ)	૧૬,૦૦,૦૦૦
ન્યુઝ ઓનિકલ	૧,૨૫,૦૦૦	ઇઝવેસ્ટીઆ (રશિયા)	૧૬,૦૦,૦૦૦
ડેલી હેરલ્ડ	૨,૦૦,૦૦૦		
ડેલી મિરર	૧૬,૮૫,૦૦૦		
ડેલી વર્કર	૭૦,૦૦૦		
પ્રવદા (રશિયા)	૧૬,૫૦,૦૦૦	સાપ્તાહિક	
પેરિસ-સાગર (ફ્રાન્સ)	૧૮,૦૦,૦૦૦	પોપલ	૩૦,૦૦,૦૦૦
		ન્યુઝ ઓફ ધી વર્લ્ડ	૪૦,૦૦,૦૦૦

આઝાદ અમેરિકાનાં અખબારો

અમેરિકન લોકો વર્તમાનપત્રોના ખૂબ રસિયા છે. તેઓ દરરોજ વર્તમાનપત્રોની ૪૪,૦૦૦,૦૦૦ નકલો ખરીદ કરે છે, એટલે કે ૧૩૮,૦૦૦,૦૦૦ની વસ્તીમાં દર ત્રણ જણે એક જથ્થા સવાર, બપોર કે સાંજનું પત્ર ખરીદ કરે છે. બપોરનાં પત્રોનો ફેલાવો સવારનાં પત્રો કરતાં વધારે છે. સવારનાં પત્રોનો ફેલાવો ૧૭,૦૦૦,૦૦૦ નો છે, ત્યારે બપોરનાં પત્રોનો ફેલાવો ૨૭,૦૦૦,૦૦૦ છે. એટલે કે વધારે ખરીદી બપોરનાં પત્રોની થાય છે. આ પત્રો ઘેર લઈ જવામાં આવે છે અને માત્ર ખરીદનાર જ નહિ પરંતુ ઘરના એકાદ બે બીજા માણસો પણ તે વાંચે છે. એટલે કે વાંચી શકે તેવી જામરના લોકોની અર્ધી સંખ્યા હંમેશાં વર્તમાનપત્ર વાંચે છે તેમ કહેવામાં વાંધો નથી.

એક સિકા પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં માત્ર ૨૫૦ દૈનિકો હતાં. અને તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો લગભગ ૭૦૦,૦૦૦ નકલોનો હતો. આ આંકડો આજે દેશના ઘણાખરા દૈનિકના ફેલાવા કરતાં પણ ઓછો છે. ઇ. સ. ૧૯૦૦માં પત્રોની સંખ્યા ૨,૦૦૦ કરતાં વધી ગઈ અને તેમના દૈનિક ફેલાવાનો આંકડો ફૂદીને ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ સુધી પહોંચ્યો હતો.

ત્યારપછી પત્રોની કુલ સંખ્યાનો આંકડો ઘટ્યો છે, પણ તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો ફૂદકે અને જૂરે વધ્યો છે. ઇ. સ. ૧૯૪૨માં અમેરિકાને યુદ્ધમાં ભાગ લીધાને એક વર્ષ પૂરું થયું ત્યારે દૈનિક ફેલાવો ૪૩,૩૭૪,૦૦૦ નકલો પર પહોંચ્યો હતો.

અમેરિકન વર્તમાનપત્રના ઉલ્લેખ પર પ્રમાણભૂત ગણાતા માસિક 'એડિટર એન્ડ પબ્લિશર'ના જથ્થાવ્યા મુજબ તે વર્ષમાં અમેરિકામાં ૧,૭૮૭ દૈનિકો હતાં. તેમાં ૩૪૫ સવારનાં તથા ૧,૪૪૨ સાંજનાં દૈનિકો હતાં. આ ઉપરાંત ૪૭૪ રવિવારનાં પત્રો હતાં. તેનો કુલ ફેલાવો ૩૫,૨૯૭,૦૦૦ નકલોનો હતો.

રવિવારનાં પત્રોનો મોટો ફેલાવો હોવાનું કારણ એ છે કે આ પત્રો વાંચકોને વિધવિધ પ્રકારની માહિતી તથા રમૂજ પૂરી પાડે છે. મોટા પ્રમાણના 'ખગર વિભાગો' ઉપરાંત રવિવારનાં ઘણાં પત્રોમાં રંગબેરંગ અને બીજાં આનંદનાં સાધનો વિશે, બેકિંગ વિશે, રમતગમતના ખબરો વિશે કે રંગીન હાસ્યટૂંચકા વિશે બાર કે વધારે પાનાનો જુદો વિભાગ હોય છે. ઉપરાંત, પહેલા પાના પર મોટા અક્ષરોએ પત્રનું નામ છાપીને 'માસિક વિભાગ' પણ આવેલ હોય છે.

૧૯૪૩માં અમેરિકન પત્રોને પણ યુદ્ધની લંગી નદી અને વર્તમાનપત્રોના પ્રકાશનનો આંકડો ફરીથી ઘટી ગયો. પરંતુ આ ઘટ આગલાં બે વર્ષો જેટલી ગંભીર નહોતી; છતાં ૧,૭૫૪ નો આંકડો રહ્યો. તે આંકડાએ દૈનિક ફેલાવામાં ૧,૦૦૦,૦૦૦ નકલોનો વધારો બતાવ્યો. આ વધારો, અમેરિકાને પર ચપેલ યુદ્ધની અસરને અંગે તથા દરરોજ બનતા બનાવોમાં તથા યુદ્ધસમર્થનજથ્થામાં શું જતી રહ્યું છે તે જાણવાની તેમની આનુરતને આભારી છે.

સવારનાં પત્રોનો ફેલાવો લગભગ હતો તે જ રહ્યો; કેમકે યુદ્ધને અંગે કામની પરિસ્થિતિને લઈને સવારનાં પત્રો વાંચવાનો સમય ઓછો રહેતો હતો. દરમિયાન બપોરનાં તથા રવિવારનાં પત્રોના ફેલાવામાં વધારે ક્યેદ અમેરિકાને સાંજના તથા રવિવારે આરામ મળે છે તે વાતની આ સાબિતી છે.

પરંતુ અમેરિકામાં દૈનિક પત્રોનો વધારો ચતાં સાપ્તાહિકોનો પ્રભાવ ઘટી ગયો. પહેલાં તે આ પત્રો નાની પ્રજાઓને ખર્ચર આપવાના પ્રયત્ન સાધનરૂપ હતાં—આ પરિસ્થિતિનાં ધણાં કારણો છે. અંતરજ્વરનાં સાધનોની વધારે સગવડ—ઝડપી આગમીઓ, મોટર ટ્રકો તથા એરપ્લેનો—ને લઈને મોટાં શહેરનાં દૈનિક પત્રો છાપવાના સ્થળથી દૂર દૂર આવેલાં સ્થળોએ પણ જલદીથી પહોંચાડાય છે. તેમાં સામાન્ય માનની આવતોનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું. સાપ્તાહિક પત્રોના વાચકોની તાજ તથા નવા ખબરો મેળવવાની ઇચ્છા તેમ જ દૈનિક પત્રોની ત્વરિત વહેંચણી—આ બંને કારણોને લઈને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં સાપ્તાહિક પત્રોની સંખ્યા ૧૯૧૯ થી ૪,૦૦૦ની ઘટી ગઈ.

આમ છતાં આજે આખા દેશભરમાં શહેરો તથા ગામડાંઓમાં મળીને લગભગ ૯,૦૦૦ સાપ્તાહિકો પ્રગટ થાય છે. આથી નાના કર્યાઓમાં વસતા લાખો મનુષ્યોને સ્થાનિક ખબરો મળે છે. તેમનો સંયુક્ત ફેલાવો દર અઠવાડિયે ૧૩,૦૦૦,૦૦૦ નકલોનો છે. પરંતુ મર્યાદિત પ્રદેશોના ખબરને લઈને તેમનો ફેલાવો અમુક વિસ્તારમાં જ થાય છે.

થયે ભાગે આખા જગતના બીજા કેટલાક દેશમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જેટલાં પરદેશની ભાષાનાં પત્રો નથી. આખા દેશમાં ૧,૩૦૦ થી વધારે પરદેશી ભાષાના પત્રો પ્રગટ થાય છે. તેમાંનાં ધણાં ખરાં સાપ્તાહિકો છે, પણ પ્રમાણમાં તેમનો ફેલાવો વધારે છે. દેશના દક્ષિણ પશ્ચિમ વિભાગમાં મોટે ભાગે પ્રગટ થતા સ્પેનિશ ભાષાનાં પત્રોની સંખ્યા આ યાદીમાં મોખરે આવે છે. તે સંખ્યા ૨૮૦ની છે. ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ ભાષાનાં પત્રો ૨૦૦, જર્મન ભાષાનાં ૧૭૫ તથા ઇટાલિયન ભાષાનાં ૧૩૦ આવે છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં અંગ્રેજી તથા બીજી ભાષામાં પ્રગટ થતાં ધણાં ખરાં પત્રો વ્યક્તિગત માલિકીનાં છે, છતાં ચાલુ સદીની છેલ્લી પચીસીમાં વર્તમાનપત્રોનું જૂથ ઉજું થવું પામ્યું છે. આ જૂથો પૈકી રિફર્સ, હાવર્ડ તથા હર્સ્ટ જૂથ ખૂબ જાણીતાં છે. રિફર્સ-હાવર્ડ જૂથમાં ૧૯૪૩ માં ૧૮ શહેરોનાં ૨૧ દૈનિકોનો, તથા હર્સ્ટ જૂથમાં ૧૪ શહેરોના ૧૬ દૈનિકોનો સમાવેશ થતો હતો. નાનાં શહેરોમાં બેથી માંડીને ડઝન પત્રો પ્રગટ કરનાર બીજા જૂથો—ફ્રેન્ક. ઇ. ગેન્નેટ જૂથ, ધી પોપ બ્લોક એસોસિયેટ જૂથ અને ધી બ્રશ-મોર, સેન્ટ્રલ અને લી સિડીકો છે. એકંદરે દેશમાં લગભગ ૫૦ જૂથો છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં વર્તમાનપત્રોના ઉદ્યોગમાં ચાલતી સંખત હરિફાઈમાં, અમેરિકાનાં દૈનિકો ખબર આપવા ઉપરાંત બીજું પણ કંઈ કાર્ય કરે છે. અલગત, તેના વાચકોને તે સ્થાનિક, રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો પર, પોતાની ખબર સંસ્થા મારફત તથા એસોસિયેટ પ્રેસ, યુનાઇટેડ પ્રેસ, અને ઇન્ટરનેશનલ ન્યુઝ સર્વિસ જેવી જગતને સાંકળતી સમાચારસંસ્થાની સગવડ મારફત મળેલી હેતુઓમાં હેતુની ખબર આપે છે.

પરંતુ તે તેના વાચકોને આનંદ પમાડે છે, રમુજ ઉપજાવે છે તથા ફેળવણી પણ આપે છે. રાજકારણથી માંડીને કૃતરાની હરિફાઈ સુધીના હમરો વિષયો પૈકી મને તેના પર તંત્રીના વિચારો, તથા ખબરો આપવા ઉપરાંત, અમેરિકન દૈનિક જગ્યાના, મોટા ભાગ ચિત્રો, કાર્ટૂન, સ્કચ દ્રવ્યકા, વાચકોના પત્રો, રેડિયોના કાર્યક્રમ, પુસ્તકોની સમાવેશના,

તેમ જ રંગભૂમિ સંબંધી નોંધ તથા ટીકા, ચલચિત્રો, અખરના રિપોર્ટો, સંધ્યુલ્કા અને સ્ત્રીઓ તથા ગૃહિણીને ઉપયોગી અખરોમાં રહે છે.

અમેરિકન વર્તમાનપત્રનું સર્વસામાન્ય કદ લગભગ ૧૭x૨૩ ઇંચનું હોય છે, અને બે ઇંચ પહોળા તેના આઠ કોલમમાં સામાન્યતઃ તેના વિભાગો હોય છે, પરંતુ બધાં પત્રોમાં કોલમોની સંખ્યા સરખી હોતી નથી. સ્ટાન્ડર્ડ દરથી જુદું 'પડવું' 'ટેબલોઇડ' કદ છે. તે કદનાં પત્રોનું માપ ફક્ત ૧૨x૧૬ ઇંચ હોય છે અને તેનાં કકત પાંચ કોલમ પાડવામાં આવે છે. આમ ગમે તે જાતનાં પત્રોમાં કોલમની પહોળાઈ બધે સરખી હોતી નથી. ઘણાં પત્રોમાં તંત્રીની નોંધવાળા પાનામાં ફક્ત ૫ થી ૬ કોલમ જ હોય છે. આ કોલમો તે જ પત્રના અખર વિભાગની કોલમો કરતાં વધારે પડેણી હોય છે.

લંડન 'ટાઇમ્સ' અને 'માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયન' જેવાં અંગ્રેજી પત્રોથી ઊદાહરણ અમેરિકન વર્તમાનપત્રો પડેલા પાના પર જાહેર અખર છાપતાં નથી. સામાન્યતઃ આ પાનામાં દિવસના અતિ ઉપયોગી અખરો-અત્યારે તો ત્વરિત બદલાતી યુદ્ધ પરિસ્થિતિ આપવામાં આવે છે. આખા પત્રમાં જાહેરઅખર, ઘણે ભાગે તંત્રીની નોંધના પાનાને બાદ કરીને, બીજા પાના પર મુકવામાં આવે છે.

અમેરિકાના અગ્રણી સમાચારના દૈનિક 'ન્યૂયૉર્ક ટાઇમ્સ'ની તાજેતરની આકૃતિમાં ૪૪ પાનાં હતાં. સગવડ ખાતર તેને બે વિભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યાં હતાં. આગલા પાનામાં આઠ કોલમમાં ૧૧ અખરોના લેખ હતા. આખા પાના પર મોટા અક્ષરોમાં શીર્ષક કરેલ હતું આ શીર્ષકમાં યુદ્ધભોખરોના અતિ અગત્યના બનાવોનું મથાણું હતું. તેની વિમલો નીચેની કોલમોમાં તથા ત્યારપછીના પાનામાં આપવામાં આવી હતી. ત્રણ કોલમ ફોટોગ્રાફ તથા યુદ્ધના અખરોની તારવણીથી તે પાનું પૂરું થતું હતું.

બાકીના ૪૩ પાનામાં યુદ્ધભોખરોના નકશા અથવા લડાયક વિભાગના અથવા નામાંકિત વ્યક્તિ અથવા સમાના ફોટોગ્રાફો, તેમ જ અખર વિષેના લેખો હતા. ફક્ત જાહેર અખરના પાના પર, આર્થિક વિભાગના પાના પર તથા તંત્રીનોંધના પાના પર જ ફોટા અથવા નકશા છાપવામાં આવ્યા નહોતા.

ન્યૂયૉર્ક ટાઇમ્સની દૈનિક આકૃતિમાં બહુ યોગ્ય વિભાગો હોય છે અને તેમાં હાસ્યનો વિભાગ તો હોતો જ નથી. સાધો રીતે અખરો આપનારા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના યોગ્ય પત્રો પૈકીનું તે એક પત્ર છે. બીજાં પત્રો તો જોટલું રચાન અખરને આપાય છે તેટલું જ રચાન વિશિષ્ટ લેખો, ફોટોગ્રાફો, રમુજ દૂરકા તથા બીજા વિષયોને આપે છે. કેટલાંક પત્રોની વિશિષ્ટતા વ્યક્તિ તથા બનાવોના ફોટોગ્રાફ આપવાની હોય છે ત્યારે કેટલાક પત્રો વાચકોનો રસ જાળવી રાખવા માટે ખાસ કોલમો, અખરો તથા સાહિત્ય અને સંગીત જેવા વિશિષ્ટ વિભાગો રાખે છે.

અખર સિવાયના બીજા લેખો પૈકી કેટલાક તો 'સિન્ડીકેટ' દ્વારા મેળવેલા હોય છે. વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં લખનારાઓ પાસેથી આ લેખો મેળવાય છે. રાજદારજી, હાસ્ય, ગમ્પા, અથવા ગૃહવિજ્ઞાન વિષે લેખો લખનારાના લેખો આ સિન્ડીકેટ કારણેલ દરથી વર્તમાન-પત્રોને પૂરા પાડે છે.

• યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં બધાં દૈનિકો અત્યારે તો પત્રના મોટા ભાગમાં યુદ્ધના તથા દેશના યુદ્ધપ્રવર્તનો સંબંધી ખબર આપે છે અને મોટાં શહેરોનાં પત્રો પોતાના ક્ષેત્રના સ્થાનિક તથા રાજકીય ખબરો મોટા ભાગમાં છાપે છે. આ પત્રોમાં ન્યૂયૉર્ક ટાઇમ્સ તથા બોસ્ટનમાં પ્રગટ થતું ' ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ મોનિટર ' તથા રાષ્ટ્રીય માવનાવાળાં છે.

પરંતુ અત્યારે તો લગભગ બધાં દૈનિક પત્રોમાં યુદ્ધના ખબરો બીજા ખબરોને તાગલા વાતાવરણથી દૂર કરે છે. દાખલા તરીકે કલીવર્લેન્ડ (ઓહિયો)માં પ્રગટ થતા તારના દૈનિક 'વેઇન ડીલર'ની તાજેતરની આવૃત્તિમાં, સ્ટેટના ગવર્નર જ્ઞેકોન ડબ્લ્યુ. મકરની પ્રમુખપદ માટેની ઉમેદવારી વિષ એક લેખના અપવાદ સિવાય, પહેલા આખા પાના પર યુદ્ધના ખબરો તથા દોષામાફો હતા. સામાન્યતઃ આ પત્ર સ્થાનિક તથા રાજ્યના ખબરો વિષતથી પ્રગટ કરતું. તે ખબરો કુંકારીને અંદરના પાના પર છાપવામાં આવ્યા હતા.

બીજા બાજુ સાપ્તાહિકોમાં યુદ્ધના અથવા રાષ્ટ્રીય બનાવોના કુંકા જ ખબર આવે છે. તેમાં મુખ્યત્વે સ્થાનિક ખબરો તથા નજીકમાં રહેતા માણસોને રસ પડે તેવી જાહેરખબરો આવે છે. યુદ્ધક્ષેત્રની રોજગરોજ ખબરો તથા રાષ્ટ્રીય બનાવોના ખબર દૈનિકો માટે અપવામાં આવે છે.

ન્યૂયૉર્કના દૈનિક 'પી. એમ.'ના અપવાદ સિવાય યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં બધાં દૈનિકો જાહેરખબરો છાપે છે અને તેને અંગે તે પત્રોને મોટી આવક થાય છે. ધણી ખરાં પત્રો ટાંચ સેન્ટ (અડી આના)ની કિંમતે વેચાય છે. હમેશાં ૫૦૦,૦૦૦ નકલો અપે તો પણ વેચાણની આવક, આટલી નકલોનું સંચાલન કરી છાપી અને વેચવાના ખર્ચના પ્રમાણમાં મહુ જ. ઓછાં થાય. જાહેરખબરોની જગ્યાના વેચાણની આવક-કાલમ દીઠ થોડા સેન્ટ-અમેરિકન દૈનિકની આર્થિક સફળતા કે નિષ્ફળતાનો નિર્ણય કરે છે.

અમેરિકન પત્રકારિત્વની વૃદ્ધિ સરકારની મદદ અથવા સરકારના કહેવા પ્રમાણે વર્તવા અથવા અકુશ સિવાય થઇ છે. સરકારનું નિયમન ચોક્કસતા, રસવૃત્તિ વગેરે સંબંધે હોય છે.

જે પત્ર ધરાદાપૂર્વક તેના વાચકોને આડે રસ્તે દોરી જાય અથવા જે પત્ર દિનપ્રતિ-દિન બનતા બનાવોના ખબરો સાચા તથા સંપૂર્ણ આપવામાં નિષ્ફળ જાય તે પત્ર તરત જ તિરસ્કારપાત્ર બને છે.

અમેરિકન વૃત્તવાચકો મરજી પડે તે પત્ર પસંદ કરી રાકે છે. પછી બસે તે કોન્ઝર્વેટીવ પક્ષનું ન્યૂયૉર્ક ' ટાઇમ્સ ' હોય અથવા ગરમાગરમ ભજિયાં પીરસતું પત્ર હોય. એક પત્રમાં આવેલ ખબરને તેઓ બીજા પત્રમાં આવેલ ખબર સાથે મેળવે છે અને છાપેલ ખબરોની સત્યતા વિષે તેઓની મરજી મુજબ નિર્ણયો બાંધે છે.

તંત્રોની નીતિ અથવા ખબરો આપવાની રીત માટે વર્તમાનપત્રોને તથા વર્તમાનપત્ર ખરીદવા સંબંધી વાચકોને જે પસંદગીની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થઇ છે તેને અંગે અમેરિકન પત્રલેખી અમેરિકન સ્વાતંત્ર્યના પાયારૂપ થઇ પડ્યો છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રોએ યુદ્ધસમરમાંજુના ખબરો વિષે જનતાને અભિપ્રાય રાખવામાં તથા સાથે સાથે ધરઆંગણે યુદ્ધપ્રવૃત્તિમાં મહત્ત્વનો ફાળો આપીને પોતાની ફરજ જાજવી છે.

આ કાર્ય વર્તમાનપત્રોએ સીધી રીતે ખજર આપીને 'બજબજ' છે. તેથી મહત્વમાં સહેજ ઓછું યુદ્ધનાં પગલાં પર જાહેર જનતાનું ધ્યાન - કેન્દ્રિત કર્યું છે. વૅર બેંડનાં વેચાણના પ્રચાર માટે આ પત્રોએ લાખો ડોલરની કિંમતની જાહેરખબરની જગ્યા ફાળવ પાડી છે. મોટરો ચલાવવાને આવશ્યક ચપરો તથા પેટ્રોલિયમના ઉપયોગમાં કરકસર કરવા માટે ચરજ કરવામાં આ પત્રોએ આગ્રહની લીધી હતી. સશસ્ત્ર સૈનિકોની ભરતી કરવા માટે, માપનધીના અંકુશો સ્થાપવામાં, ચરણી તથા તેલ જનાવવામાં, અમેરિકન રેડક્રોસ લોહીની બેંકની જાહેરાતમાં તથા બીજાં તાત્કાલિક પગલાંમાં તેઓએ સ્વેચ્છાએ તેમની સેવા અર્પણ કરી છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોને સત્વર વિજય પ્રાપ્ત થાય તે માટે તેમનો યત્ન ખાસ તરી આવે તેવો છે. તેઓએ કંઈ પણ ગંભીર ક્રિયાદ કર્યાં સિવાય માણસો તથા સાધનોની તંગીથી ચલાવી લીધું છે. દુશ્મનને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી કોઈ પણ ખજર ન છાપવાના સ્વેચ્છાએ માથે વહોરી લીધેલ સીધા સાદા કાયદાને તેઓ ચીવટથી વળગી રહ્યા છે. યુદ્ધકાળમાં પણ તંત્રીઓ તથા ટીકાકારોને જાહેર આંકડા તથા જનાવોની ટીકા કરવાની છૂટ છે, છતાં જ્યાં સીધા ખજરોને લાગેવળગે છે ત્યાં દરેક તંત્રી પોતે પોતાનો 'સેન્સર' બની જાય છે.

આ મુશ્કેલીને દૂર કરવા વર્તમાનપત્રો તથા ખજરસંસ્થાએ એક સંયુક્ત મંડળની સ્થાપના કરી. તેમાં બધા ખજર લેખો, રિપોર્ટો તથા ફોટોગ્રાફો મોકલવામાં આવે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રો તથા ખજરસંસ્થાએ આ મંડળમાંથી ખજર મેળવે છે. પરિણામે દરેક પત્રને બધા ખજરો તથા સમગ્ર જોખરા પર બેંગા થયેલ ફોટોગ્રાફો મળે છે. અલગત, આ બધા પર તેના ઉદ્બવસ્થાને, યુદ્ધ સેન્સર હોય છે.

આ રીતે દેશનાં નાનામાં નાના દૈનિકને પણ અમેરિકાના મોટામાં મોટા દૈનિક જેટલા ખજરો તથા ફોટોગ્રાફો મળી શકે છે. આ યોજના પહેલાં એક ખજરસંસ્થા તરફથી તેને યુદ્ધખજરો તથા ફોટોગ્રાફો-સામાન્યતઃ મળતાં હોય છે.

અમેરિકન પત્રોના પરદેશમાં કામ કરતા ૩૫૦ થી વધારે પ્રતિષ્ઠિત ખજરપત્રીઓ છે. તેઓએ આર્ટિકલો માંડીને ઉજી કટિબધ સુધી, દરેક ચોરસ પર ચાત્રણું યુદ્ધ જોયું હોય છે અને બીજી પ્રજાઓનાં તેમ જ પોતાનાં લોકો સાથે ગયા હોય છે.

ખજરોના બહુ થોડા જ ટકા પર સેન્સર હોય છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં પહેલાં પહેલાં પરદેશના ખજરો 'સેન્સર' થાય છે. યુદ્ધવિષયક રાષ્ટ્રીય ખજરોની વહેંચણી થયા પહેલાં તે તપાસવામાં આવે છે. પરંતુ નિયમ તરીકે, યુદ્ધવિષયક પરિરચિત તથા સાદી સમજ પર ચચાયેલ સ્વેચ્છિક સેન્સરશિપની અંદર અમેરિકન પત્રો અમર્યાદ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે.

આ સ્વેચ્છિક સેન્સરશિપના કાયદાના પાલનથી, દુશ્મનને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી કોઈપણ હકીકતનું પ્રકાશન અટક્યું છે. વર્તમાનપત્રોના વાંચકોના હિત માટે યુદ્ધસમાચાર તથા ફોટા એકત્ર કરીને આપવામાં આવે છે. ધરી સત્તાઓના વહેલા પરાજય માટેના કાર્યક્રમને આગળ ધપાવવામાં અમેરિકન પત્રોના ફાળોને આ વિશિષ્ટ હાખો છે.

રાજખજરોનું આંતરરાષ્ટ્રીય ચિત્ર દોરવામાં, અમેરિકાના દરેક કુટુંબને યુદ્ધના ખજરો આપવામાં તથા યુદ્ધ માટેના ધર આંગણે થતા યત્નોના પૂરેપૂરા ખજર આપવામાં, અમેરિકાનું સ્વતંત્ર સુક્ત પત્રકારિત્વ વિજયની લડતમાં મોટા ફાળો આપી રહ્યું છે.

અમેરિકન પત્રો સ્ટેડમાં, પોતાની વાર્તાઓ તથા તંત્રીઓની નોંધ લખવામાં, લવાજમે તથા જહેર ખચર લેતા તથા જરૂર પડે/થીજાં ગેઠવવામાં મદદ કરતા. નાના ગામનો પત્રના તંત્રીથી માંડીને મોટા શહેરના પત્રમાં કામ કરતાં સેંકડો માણસોનો સમાવેશ થાય છે. ત્યાં કાર્યવિભાગ એવા કડક હોય છે કે એક માણસનું કામ ફક્ત નૃત્ય સંબંધી નોંધ લખવાનું જ હોય; જો કે સામાન્ય રીતે રિપોર્ટરો બહુશ્રુત હોય છે, ઘણાખરા પત્રકારો એ નીચી પાયરીથી જીવન શરૂ કરેલું હોય તેઓ અધાં કામોમાં નિષ્ણાત થયેલા હોય છે. નદિવત કેળવણીના જૂના વખતના છાયાવાળાઓને બદલે તાજેતરનાં વર્ષોમાં કોમેન્સની કેળવણી લીધેલ માણસો તેમના સ્થાને આવે છે. આ લોકો પણ ' નક્ક કરનાર છોડરા 'થી શરૂઆત કરીને રિપોર્ટરના જીવનનું અનુકરણ કરે છે. અમેરિકન જીવનમાં ટાઇપરાઇટર એટલું સામાન્ય થઈ પડેલ છે કે જે પત્રકાર પોતાની વાર્તાઓ અગર તંત્રીનોંધ ટાઇપ ન કરી શકે તે બહુશ્રુત મનુષ્ય ગણાય છે !

મોટા પત્રમાં પત્રકારો તથા તંત્રીઓની સંખ્યા, પત્ર નંચાર કરવામાં તથા પત્રની ધંધાદારી જાગ્રુમાં રાખવામાં આવતા માણસોની સંખ્યા કરતાં ઓછી હોય છે.

૧૯૩૦ માં ખાસ કરીને મોટાં શહેરોમાં અમેરિકન પત્રકારોની મોટી સંખ્યા સંઘમાં જોડાઈ, વ્યવસાયી પત્રકારોનો સ્વતંત્ર સંઘ ' ધી અમેરિકન ન્યુસપેપર ગીલ્ડ 'ની સ્થાપના થઈ. પાછળથી આ સંઘ ' ઔદ્યોગિક સંસ્થાની કેઝિસ ' સાથે જોડાયો. માલિકો સાથે કંટાળાટની સરતો નક્કી કરવી, નવારે માગણીઓનો સ્વીકાર કરવામાં ન આવે ત્યારે હક્કતાલ પાડવી વગેરે રીતોથી ગીલ્ડ, પગારવધારો કરાવવામાં, કામના કલાકો ઓછા કરાવવામાં, તથા સંઘો માટે વિશિષ્ટ પ્રકારના લાભો મેળવવામાં સફળ થયું. કરકસર પાતર અથવા તેવા ખીખ કોઈ કારણસર નોકરને રજા આપવાનો પ્રસંગ ઉપરિચિત થાય ત્યારે તેની નોકરીનો સમય ધ્યાનમાં લઈને ગીલ્ડ તેને અમુક મુદતનો પગાર અપાવી શકયું. ગીલ્ડના સભાસદ સ્વેચ્છિક છે; પરંતુ કેટલાંક રચણાએ અમુક સમયમાં સભ્ય થવાની ગીલ્ડે ફરજ પાડી છે. ગીલ્ડના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલતી વર્તમાનપત્રની ઑફિસમાં છુદ્ડ પડેલાં ચાળીસ કલાકનું અડવાડિયું હતું. આ સમયને આઠ કલાકના પાંચ દિવસમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું હતું. જો અમુક દિવસે નોકર પાસેથી વધારે કામ લેવાની જરૂર પડે તો તે જ અડવાડિયામાં તેને તેટલા કલાક મળે. મળે અથવા તો અડવાડિયાની આખરે તેને વધારે પગાર મળે. લાંબા અનુભવવાળો અથવા વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિવાળો મનુષ્ય, નક્કી કરેલ ઓછામાં ઓછા પગારથી ઘણી વંખત વધારે કમાતો હતો.

આવો આર્થિક લાભના જદલામાં સંઘે પત્રકારત્વના ધોરણને ઊંચું ખનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે, સભ્યોની સભા નિર્ધારિત ભરવામાં આવે છે, સંઘો માટે સંઘ પોતાનું રાષ્ટ્રીય પત્ર પ્રગટ કરે છે અને જેને શ્રેષ્ઠ ફરાવવામાં આવે તેને વાર્ષિક પારિનામિકા આપે છે. શરૂઆતમાં અથા મજૂરસંઘોમાં થાય છે તેમ, ગીલ્ડને પણ તંત્રીઓ પ્રકાશકો અને ઘણા છાપખાનાના કાર્મદારો, તરફથી વિરોધ સફળ કરવા પડ્યો હતો. કાર્મદારોને એમ લાગ્યું કે સંઘની સ્થાપનાથી અમારાં વ્યક્તિત્વ પર કાપ પડે છે. ગીલ્ડમાં વ્યવસાયી પત્રકારોની બહુમતિ નથી, કેમકે વર્તમાનપત્રો છુટાં છાપાં વિખરાયેલાં છે. પરંતુ વિરોધ મોટે ભાગે

રાખી ગયો છે; કેમકે ગીદડ હવે પુખ્ત ચિચારનું યજ્ઞ છે. તેમાં હિંદુઓની સત્તા હોવાનો આશય તેણે ખૂંસી નાખ્યો છે.

અમેરિકન પત્રકારત્વનું સ્થાન જોયે લાવવામાં, પત્રકારિત્વ પર ધંધા તરીકે ખ્યાલ અપાયું છે. ઘણી કોલેજો તથા યુનિવર્સિટીમાં પત્રકારિત્વનો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે અને ત્યાં રનાતકની પદવી અપાય છે. કોલેજિયા યુનિવર્સિટીએ તો અનુરનાતક અભ્યાસક્રમ દાખલ કરી, તેની ડિગ્રી આપવાની ઓફર પણ કરી છે. કોલેજિયા યુનિવર્સિટી તરફથી કળા અને સાહિત્ય માટે અપાતા પ્રખ્યાત પુનિટર પારિતોષિકમાં, અંગ્રગણ્ય રિપોર્ટર તથા તંત્રીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે આ પારિતોષિક યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં, આંતરરાષ્ટ્રીય નોબેલ પારિતોષકો જેટલાં જ માનાઈ ગણાય છે. તંત્રીઓની બીજી કક્ષો તથા એસોસીએટનો પણ આ પારિતોષકો આવે છે. હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલય આખા દેશમાંથી દર વર્ષે બાર અમેરિકન પત્રકારોની પસંદગી કરી તેમને પસંદ પડે તે ક્ષેત્રમાં એક વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવા દે છે. મિડ બેસ્ટર્નના એક પ્રકાશકની રિધરાએ આપેલા વીસ લાખ ડોલરના ફેંડમાંથી તેમને તેમનો આગરો પગાર આપવામાં આવે છે ' નીમેન ફેમેશિય ' અવસાથી પત્રકારને તેમની આગલી તાલીમમાં પડેલી ખાંચનો, પુસ્તકો લખવાનો તથા તેમની સમક્ષ ભાષણ આપવા માટે મોહાવવામાં આવેલા પ્રખ્યાત વિદ્વાનો તથા જાહેર કાર્યકર્તાઓને મળવાનો સમય આપે છે અને સામાન્યતઃ તેમનું ' મેટિયુ ' કમાવામાં નવ મહિનાનો આવકારદાયક વિરામ આવે છે.

પત્રકારિત્વની સુધારણાનો બીજો રસ્તો, બીનામાં તથા ગાય દેખાવમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા પત્રોને વાર્ષિક અથવા પારિતોષિક આપવાનો છે. જેવી રીતે પુસ્તકોના પ્રકાશકો પોતાનાં પુસ્તકોનો બાલ્ય દેખાવ કળામય દેખાડવાનો ચત્ત કરે છે, તેમ વર્તમાનપત્રની આંતરિક બાજુનો તથા બાહ્ય દેખાવ માટે ખૂબ ખ્યાલ આપવામાં આવે છે.

જો કે હોલીવુડ તો પત્રકારને દાંડના પીકમાં સધળો સમય ગાળતો, દરકા માણસોના સંબંધમાં રહેતો અને દરેક વ્યક્તિ પ્રત્યે તોછડાઇમયું વર્નન લખતો ચીતરે છે, છતાં ખરો પત્રકાર તો ગંભીર અને ઉઘમો છે. પત્રકારિત્વ ઘણું પણ, રાજનીતિ, પ્રકાશન અથવા સાહિત્ય જેવાં બીજાં ક્ષેત્રોની સજ્જતાના રસ્તાએ ચાલુ છે. જેઓ પત્રકારનું ક્ષેત્ર છોડી શક્યા છે અને તેથી વધારે સંખ્યામાં જેઓ ત્યાં રહ્યા છે તેમના માટે, પોતાનું નાણુના પત્રનું તંત્ર ચલાવનાર અને પ્રમુખો તથા રાજ્યોનો રીકા કરવાની દિશ્ન કરનાર સ્વ. વિદિયમ એલન વ્હાઇટ, વીર પુરુષ તરીકે છે. (U. S. O. W. I.)

છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર.

ભારતને આંગણે

નોબેલ ધનામની જીતનારી અને દેડે દિંદનું દિત ધરનારી શ્રીમતી પદ્મ બેંક એક નવું નાટક લખે છે. એ નાટકનું નામ છે ' ભારતને આંગણે ' - At Home in India. આ નાટકનું વસ્તુ શ્રીમતી વિદ્યા વર્નદરની લખેલી ટૂંકી વાર્તાઓના પુસ્તકને આધારે ગોઠવ્યું છે અને એ પુસ્તકનું નામ છે " હિંદી કુટુંબની વચ્ચે મારી પુત્રીઓ. " પ્રસ્તુત પુસ્તકની વાર્તાઓ અમેરિકામાંથી પ્રગટ થતા ' એશિયા ' માસિકમાં છપાઈ બદાર પડેલી હતી. આ નાટક થોડા જ માસમાં રંગમંચ પર રજૂ કરવામાં આવનાર છે અને તેમાં ચિત્તવાદ નરી એલાઇન મેકમેડોન નાધિકાનો પાત્ર ભજવશે.

ગુજરાતના મહાકવિની સાહિત્યસેવા

[જાન્યુઆરી ૧૪ અંકના પૃષ્ઠ ૧૬ થી સંપૂર્ણ]

સાંભળીને આશ્ચર્ય તો નહિ થાયને કે આપણી ડોહનશૈલીના 'સર્જનદારને' પ્રથમ વર્ષનો ઘણોખરો કાવ્યકાલ કાવ્યચિત્ર પ્રજાધોનો હતો. 'જતાં છુસાખી ગુજરાત ઝાંખી' એક કાળે ગાયકવાડ સપાછરાવ મહારાજના રાજકવિ લેખે જેમની વરણી થઈ હતી ને જેમને મસ્તકે હાથિણીએ કાવ્યકળશ ઢોળવાની પળો મળ્યાતી હતી એમના કાવ્યકૌરુભમાંથી નાગસિંગુનાયકનું અનુચિતકાવ્ય એ મારી પ્રથમ કાવ્યપાયમલી. એની કે નકલ આજે ઉપલબ્ધ નથી એટલે

યહો જ્ઞાન, ચૌહાન ! રામ રાવન ઉદયવ્યો

અને

દિન પલટયો, પલટો ઘઘો, પલટો દૃશ્યકમાન

ચન્દ બિરહાથીની એ બિન્દાવલિસોદનતા પૃથુરાજ ચૌહાણના તારાગદની ગિરિછાયામાંની એક અગારીમાં લખાયેલું કાવ્ય 'જન્મે ઘણુ, પણ જીવે એ શ્રેષ્ઠ' એ ન્યાંચે, મારું પ્રથમ કાવ્ય છે. એ કવિતા કાવ્યમૂલ્યે અદ્વપમૂલી છે, પણ ૧૬૬૨ના ૨૫૦ માછીમારોના મમ્મદેવીના ગામડાની છબિ આજની ૨૫-૩૦ લાખની મુંબઈ નગરીને કોઈ બેટ ધરે એટલી ઇતિહાસમૂલી-છે.

પછી એ જ સાંસના ડિસેમ્બરમાં પ્રવીણસાગરને મહાઅન્ય હાથ આવ્યે એમાંના ઘણાખરા પ્રજાધોનાં સાચાં-ખોટાં પ્રજન્યઅનુકરણો આતથો. પાંખો ફટતા બાલપંખીતે થાય કે આમં ઓળંગુ, એમ મનમાં થતું કે જલદી જલદી ખીન્ને દલપતરામ થઈ જાઉં. મારે કાવ્યાનુભવ કહે છે કે Discipline પાળી જળે, એ સ્વતંત્રતા માણી જળે. શિક્ષણનો કે જીવનનો Discipline આદિ છે, અન્તે તો મુક્તિ છે.

'૯૩નું' વર્ષ મારા જીવનપલટાનું વર્ષ છે. શુરુ મળ્યા ને જીવનપલટો કાપો. દીવાળીના કાતરા જેવો વાંજાતો, તે બાપોરિયા જેવો થયો; વેરવિખેર મસ્તીખેર મટી એકલક્ષ્ય ને એકબેજી થયો. સોળ વર્ષના નવજોગન જૂલનતાને અપચો થાપ એટલેટલું આપણું નવસાહિત્ય એ વર્ષમાં વાંચ્યું. મેં પણ 'અર્થઘન કવિતા' લખી છે. કાવ્યયાત્રાના એ મારા ખીજા વર્ષમાં, કાવ્યદયોદી નહોતી બેઠી ત્યારે, સ્નેહમુદ્રાની અર્થઘનતાની ડાયામાં ૧૮૯૩માં એવું અર્થઘન લખ્યું છે-એવું અર્થઘન લખ્યું છે કે એ વાંચતાં આજે મને યે કાવ્યજાજમાં અર્થ ધૂંવવાઈ ગયેલો ને ખોવાઈ ગયેલો બાસે છે, જડતો નથી. મારાં એ કાવ્યોનો અર્થ આજે મને ઉક્તિતો નથી. અત્તર ફૂલોમાંથી નીકળે છે કે શિક્ષાઓમાંથી ? હેયામાંથી ? હાડકામાંથી ? કવિતા એ જીવનનું અત્તર છે.

'૯૪માં નર્મદ વાંચ્યો; 'ત્રેમલકિતનું' કાવ્યનામ લીધું; મહાકાવ્યની ત્રેરણા પીધી; મહાજનની શોધમાં નીકળ્યો. એ જ સાલમાં દરૂપતમિત્ર મહર્ષિ દાદાભાઈનાં મુંબઈમાં દર્શન કીધાં, ને સંસ્કૃતમાં શાકુન્તલ બજવાતું જોયું-કાલિદાસને નાટકતખ્તે દોઠો.

'૯૬માં જળતરંગમૂરીલા એક સાહિત્યમિત્રે કાન્તનો વસન્તવિજય ગાઇને સંસ્કૃત વૃત્તોની

મધુરપ દાખવી. '૯૭માં ગદ્યપદ છપાતા માંડ્યાં. અને '૯૮માં વિશ્વમાં વસન્તચન્દ્રની વહતી હતી ત્યારે, દ્વિપતમ્ભુત્યુપૂર્વે ત્રણેક અઠવાડિયે, 'ધિંગળાચાર્ય' સામેનો ડોહનશૈલીનો બળવો આવીસસો વર્ષે એક એકવીસ વર્ષના જુવાનડાને હાથે દ્વિપતમ્ભરમાંથી જ ભૂજા ઊઠ્યો. વસંતમાં ઇન્દુકુમાર પ્રગટ્યો, પણ અધૂરો રહ્યો. વર્ષોમાં પૂનામાં દખ્ખણ કેતેગના ટેકરી-મિનારમાં વસંતોત્સવ લખાયો. ડોહનશૈલીમાં પ્રથમ જન્મેલું કાવ્ય એ ઇન્દુકુમારે; પ્રથમ છપાયેલું કાવ્ય એ વસંતોત્સવ. અમારા પાડોશી સહુદય મિત્રને વસંતોત્સવનો હસ્તલેખ '૯૮ની દીવાળીમાં' વાંચી સંભળારતો હતો ત્યારે એ બોલી ઊઠ્યા કે અધ્યા! તારે તે કરવું છે શું? જગતને જીતવું છે? મેં કહ્યું: ભલભલા સિકંદરોથી તો જગત જીત્યું ગયું નથી; પણ જગતની હારમાં તો બેસવું છે. બેસતી વસંતનાં મોર જ્યાં ત્યારે ડોહ લતા ને કાવ્યલક્ષ્ય હતો જગતમેધનો.

'૯૯માં શેક્ષપિયર ભણ્યો, પણ ન ગમ્યો. પછી ગોષ્ઠયેરી ધૂરોપવિખ્યાંત નવલકથા 'સોરોઝ ઓફ વર્થર' વાંચી, ધૂરોગી સાદિલમાં ડેકિયુ કીધું: જાણે નવો સિકો મેડો. ભાષાંતર કરવા મન થયું, વારી રાખ્યું. ટેનિસન મિલ્ટન ને શેક્ષપિયર, 'અંક' માર્ટિનો ને મેઇન ભણવાના હતા. પછી ૧૯૦૧ માં થયાં 'ગીતદર્શન. આદિમાં જ વિરાટદર્શન વાંચ્યું-જાણે આમ ઉઘડ્યાં! ભાષાંતરમોઢ ઝાલ્યો ન રહ્યો: 'હસે વર્ષે-૧૯૧૦ માં' મારે સમશ્લોકી ગીતાભાષાંતર છપાયું. ૧૯૦૨ થી કાન્તપરિચય વધ્યો હતો; ૧૯૦૩ માં ઇન્દુકુમારનું પ્રથમ સંસ્કરણ સંપૂર્ણ થયું હતું. પ્રેમભક્તિ-મંથમાળાનું બે મંથમકાશન ત્યારે મંડાયું. '૦૫ માં ઇન્દુકુમ્ભીજીનું સંસ્કરણ થયું ને વસંતોત્સવ ત્રંયાકારે છપાયો. એ પૂર્વે ૧૯૦૨ માં ને ૧૯૦૫ માં મારી રાજમંત્રોની કાવ્યત્રિપુટી Triloggy માંના પ્રથમ બે કાવ્યમંત્રો ઉચ્ચારાયા હતા. એ જ સાંજની પ્રથમ સાહિત્યપરિપદમાં સૌમાં આશ્ચર્ય વચ્ચે કાન્તે ભવિષ્યવાણ્ય બાખી જેને આજે ઉજવે છે.

પછી ઇન્દુકુમારનું ત્રીજું સંસ્કરણ થયું ને ૧૯૦૬ માં પ્રથમ અંક ત્રંયાકારે છપાયો. ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે ગુર્જર ગિરામાં અનુપમ છે. ઉત્તર વાળ્યો: એટલાને વિજય માનતો નથી. ઈંગ્લેન્ડ કે સંસ્કૃત-જગતસાદિલમાં ઇન્દુકુમારનું રચન શું? આજે ચોથે દાયકે પણ એમનો પ્રત્યુત્તર લઈ આવવાનો છે.

એ જ સાંજમાં મારો રાસસંગ્રહ છપાયો. એણે નવચુગ્ગરાતને રાસરસિયું કીધું. '૧૧ માં મારી Political Triloggyનું ત્રીજું કાવ્ય 'રાજરાજેન્દ્રને' છપાયું. એ ત્રણ હતાં હિંદુ ઇતિહાસનાં ઇતિહાસમંથનો. એ પછી પૃથ્વીમંથનનાં રાજમંત્રોનો મારો ત્રય વીસેક વર્ષે લખાયો ને પચ્ચીસેક વર્ષે છપાયો: સારથી.

'૧૨ ના મેમાં તાપીને એવારે જ્યાં-જ્યાંત લખાયું; ને '૧૪ની શરૂમાં કાદમીલી કુંજેમાં, દિવ સરોવરને કાંઠે, જહાંગીરના ચસ્મેશાહી ને નરજહાંનના પરીમહેલની પાડોશમાં, ઉપા લખાઈ. બાણકાદમરીમાં, અચોદ સરોવર ત્યાંથી બહુ અધે નથી. વળી પાછો કાલિદાસ સાબયો; અને '૧૭ માં સોરાષ્ટ્રની ચાર વાટિકા-ચોરવાડના વડોતનની અને નાગરવેલીઓની વનધેરી છાયાઓમાં મેઘદૂતને ગુર્જરપરિધાન ધર્યાં. અને પછી '૨૫ માં જગત્તાટકોની મદારાણી શકુન્તલાની ગુર્જરસાહિત્યે પંચરામણી કીધી.

એવામાં રત્ન દાશ મદમદ અધારપિયા શિવજીએ વીસમી સદીનું પ્રથમ સચિત્ર આસિંક દાડ્યું હતું. એમના ઘરની છઠ્ઠા માગની જંગલીમાં ત્યારે હિંદુ. મુસલમાન, પારસી અંગ્રેજ સાહિત્યકારો ને ચિત્રકારોનું મંડળ જામતું. એ ઉદારભાવી મુસ્લિમને એ ઇસ્લામી શોખ હતા: એક ઉમ્મર ખ્યામનો ને બીજો મુગલાઈ બાદશાહતનો. દાશએ ખ્યામરંગોથી મને રંગ્યો નહિ, પ્રજા મુગલપરસ્ત તો કર્યો. એટલે ૧૯૨૩ માં કુમ્મસની દરિયાકાંઠાની આશંકાઓમાં જહાંગીર-નૂરજહાન નાટકનો આદ્રશાદનામનો એક મણકો લખાયો. અકબર-હેલ્થ પુનરાવર્તન ૧૯૩૦ માં માથેરાનશિખરે થયું હતું. જહાંગીર-નૂરજહાન છપાતું હતું ત્યારે એ મંથનો કોરીરાષ્ટ્ર ખરીદવાને એકે દસ હજાર આપવા કહ્યું; મેં સામાર ના પાડી હતી.

પણ માથેરાનની શિખરગાડીઓમાં મારે પ્રથમ જન્મેણો થયે તે તો વિશ્વગીતા. ઓઠેક વર્ષ પ્રવેશકારે જ પડી રહ્યા પછી '૨૬ માં એ જ માથેરાનશિખરે વિશ્વગીતાએ અંચલ લીધું. માથેરાને મને બેસેલી હેલ્થી સાહિત્યપ્રસાદી તે તો સારથી: ૧૯૩૨ માં. પછી હૃદયરાગને કારણે દાકતરી મનાઈથી ગિરિયાવાળો ત્યાગી ને જુહાકાંઠાની સાગર-વાતઓ આંદરી.

૭. જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતા

ગુજરાતી કવિતા નર્મદા ને સાબરનાં નીર સમી મીઠી છે, પ્રભાતના ને દારિકાના સાગર સમી ઉછળે છે. સૂરત, વડોદરા, આંદોદ, ડોહા, ડોકોરજી, સિંહજી, નડિયાદ, મહુધા, વાતલ, મૂળી, મહડા, અમદાવાદ, પાટણ, જૂનાગઢ, દારકાની નગરીઓ ગુજર કવિનાથી ગાળે છે; ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતજો માથ છે. એટલેટલી કવિતા અમેરિકનો કે અમેરિકજો માથ છે ખરાં? ગુજરાતની આશંકાને કવિતામય કુંજે છે.

જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતા: મારે આ શબ્દોચ્ચાર આજ કાંઈ પહેલવારકો નથી. પા.સદી પૂર્વે એ દિવસ ઉપર ભાવનગરમાં જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. પ્રમુખશ્રીના તો કાનના કીડા ત્યારે ખરી પડેલા કે 'જગતકવિતા ને ગુજરાતી કવિતા'—એ શબ્દોચ્ચાર સંધાથે થાય જ કેમ? ન્હાનાલાલની આ તો *Pseudo 'patriotism'* બોલે છે 'ભારતનું કે ગુજરાતનું—દેશનું કાંઈ સાર' બોલાય તો બડી ઉઠતારો, ઇન્દુકુમારમાંની પ્રમદા જેવો, એક માનવી વર્ગ છે; જે જીવે પોતાની આંખે પેખત નથી, પરઆંખે પેખે છે. સલામો કીલ્લી ને ભરવી પ્રધાનત: એને ટેવાયેલી કીકીઓ, અને પરિણામે નિશ્ચેતન-મૂછોમાં પડેલો આત્મવિશ્વાસ: એની કારણમાળાનું ધડેલું હતું એ માનસધાતર, ત્રિશળ સારસમ-નવનનો એ દષ્ટિ ન હતી.

પછી તો ગુજરાતી કવિતા કેલેબ્રેશનમાં બજાવાતી થઈ; દારસી, અંગ્રેજ, સંસ્કૃતની સરખામણીએ ગુજરાતની કવિતાની International value જણાતી થઈ. સાહિત્ય-વિવધો ન્પરવચતાનાં લોકપડલો ધીરેધીરે બીતરવા લાગ્યાં. આપણા કવિવરોના સુવર્ણમહોત્સવો મણિમહોત્સવો ઉજવાવા માંડ્યા. મુશિક્ષિત જનતા સ્વપ્રપારખ થઈ. ગુજરાતનાં મુવકમુવતિ-

એએ કહ્યું કે અમે ભાવનાશાળી છીએ, અમારો દેશ ભાવનાશાળી છે, અમારી કવિતા એ ભાવનાશાળી છે.

૧૮૯૭માં વસન્તોત્સવનો દસ્તવેષ મિત્રને વાંચી સંભળાતાં જગતવેધનો મનોરથ બાખ્યો હતો એ ભાવ દશે વર્ષો પછી ૧૯૦૮માં મંથર થયો. કેટલાંક કાવ્યો, બાળ ખીજની પ્રસ્તાવના ભોંતે છે કે : ' જેમ જેમ જંગતનાં સર્વોત્તમ કાવ્યોની દારમાં ઉભવું છે એ લક્ષ્યમાં લાવી પયગમ્બરોની પેઠે આપણા કવિઓ સ્વર્ગના સંદેશ જેવાં જિતસાહી, પ્રેરણાભર્યાં, પરમ શ્રેય દાખવતાં કથાચુસ્તોત્રો ગાવા માંડશે (૧). પછી '૦૬ માં 'ગુજરાતી શ્રી માંગરોળ સભામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું: મદાયુજરાતની ભાવનાનું; જે ભાવના પછી '૧૭ માં ' ગુજરાત: એક ઐતિહાસિક કાવ્ય 'માં કાવ્યરથ યઇ. ઇન્દુમારનો પ્રથમ અંક '૦૬ માં છપાયો ત્યારે પણ પ્રશંસક મિત્રને એ બે કહ્યું હતું કે ' ગુજરાતીમાં અદ્વિતીય ' એને પ્રશંસાભોજ માનતો નથી; અંગ્રેજ કે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ઇન્દુવું સ્થાન શું એ કહે. ' એક દાયકે, ૧૮૨૦ માં ભાવનગરમાં જન્મે જ વ્યાખ્યાન આપ્યું કે ' જગતકવિતામાં ગુજરાતની કવિતાનું સ્થાન, ' અને એમ જગતવેધની મારી ભાવના વિકાસ પામતી ગઇ. છેલ્લે છેલ્લે હમણાં ૧૯૪૪ ની રામનવમીના હિંદુ યોવનસંધના સમારંભમાં પ્રમુખપદેથી શ્રી. પ્રાણસાહ દેવકરજી નાનજીભાઇએ એ મુજ જગત મનોરથને સંભાળ્યો હતો, અને સાક્ષી પૂરી હતી.

એમ વર્ષો વીતતાં ગઇ. ૧૯૩૪ ની બેસતી તિથિઓમાં મુ'અઇમાં સરસ્વતીચન્દ્રનો સારસ્વત સપ્તાહ ઉજવાયો, ને જગતકાદંબરીઓમાં સરસ્વતીચન્દ્રનું સ્થાન નિશ્ચિત કરાયું. ગુજરાત World Jaiantiનાને બોલતું ને ટેવાતું થયું. પછી ૧૯૩૭માં નર્મદાતીરે દયારમનગરી ચંદ્રપુરીમાંથી મંત્રાચાર કીધો કે જગતના વાઈ'ત્રમંડળે વાંસળીનું સ્થાન છે એ જગતકવિતામાં ગુજરાતી કવિતાનું સ્થાન છે. આત્રા છે કંઈક મારા મનોરથમંદિરનાં ઇતિહાસપગથિયાં.

ત્યારે નર્મદા સંખનાદ છટકે છટકે યઇ ગયા હતા. કુરક્ષેત્ર (Epirion) કાંડો ગાજતા આવતા હતા. ને પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી પેલી અતિશયોકિત ઉચ્ચારતા થયા હતા કે ' કુરક્ષેત્રમાંનું વિરાટદર્શન ગીતામાંના વિરાટદર્શન કરતાં બે વિરાટમૂર્તિ છે. ' કુરક્ષેત્રમાંના કુન્તાસંદેશનો બેરી નાદ ક્યાંકથી સર પ્રભાકર પટ્ટણીને માને પડ્યો ને ૧૯૩૯થી ગુજરાતના એ Epirion પાંચસોનું વર્ણસન ભાવનગર સંસ્થાન આપે છે. એ Epirion ત્યારે અધોર્ધકે માંડ લખાયું હતું, એકાદ બે નવાં ઉપનિષદો પણ ત્યારે આજેખાપેલાં હતાં. ભાગવત સમા વિરાટકાવ્યનું સ્વપ્નું બે ત્યારે પડ્યું ન હતું.

મદાકવિ પ્રેમાનન્દનાં ચાર કાવ્યો મને ખૂબ-ખૂબાખૂબ ગમે છે: સુદામાચરિત્ર, મામેરું, દશમ બાંધાન્તર, ને નગાખ્યાન. ગુજરાતનાં નગરનગરે એ કાવ્યો ગાવાં મને ગમતાં. ભાવનગરમાં મામેરું વાંચ્યું ત્યારે રવ. દિવાન વિટ્તભાઇ સાહેબ પ્રમુખપદે હતા ને પોતે આંખોને અશ્રુથી ખીજતી હતી. પ્રથમ પ્રભપરિપદ ભાવનગરમાં મળી ત્યારે શામળદાસ કેતેજમાં દશમબાંધાન્તરમાંથી વીજેલાં કડવાં ચાંચાં હતાં. સુદામાચરિત્રનાં જલદેરવાંચનો તો રાગજોડ, ભાવનગર. પોરબંદરમાં સુદામામંદિર સન્મુખે, અમદાવાદ, કાકેરજ, મુંગઈમાં કીધાં છે.

પાંચેક વર્ષો પૂર્વે કક્ષાપીનમગીમાંની કક્ષાપીનમતીમાં કક્ષાપીનરહમાંથી મજબો ને પદો માપ્યાં હતાં. ક્યારેક ક્યારેક કૃષ્ણનીચીમાં મારાં કાન્યોની પણ્ય કથા કરી છે. સં. '૯૮ના ફૂલકોણપર્વે દરિકામાં ને એટમાંના જમમોહન ચોકમાં હરિદર્શન ને વેણુનિહારની કથાઓ કીધી હતી; સં. '૯૯ના કૃષ્ણજન્મપર્વે ડાકોરછતા હરિમંદિરમાં હરિસંહિતાના પ્રથમ મંડળની પાંચવાડિયાબર કથા કરી હતી; સં. ૨૦૦૦ના કૃષ્ણજન્મપર્વે ત્યાં હરિસંહિતાના દ્વાદશમંડળની હરિકથા કીધી હતી. હેયામંદિરે ને કાવ્યમંદિરે હરિના બાવ હોય તો હરિકથા સૌથી ચે થાય.

ધરવીઃ '૪૨ ના એપ્રિલથી હમણું હરિસંહિતા શ્રી હરિ લખાવે છે. ભાગવતવર્ણ્ય હરિસંહિતા બાર મંડળનું ચિરાટકાવ્ય છે. મનોરથ તો છે મેંતાળીશ-ધિરતાળીશ હમર ચરણાવલિઓનો. પાંચેક મંડળો, સરાચોક અષ્ટાચો ને અઢારેક હમર ચરણો લખાયાં છે. હરિસંહિતાનું ચિરાટકાવ્ય, ભારત રામાયણ ભગવાની પેરે, ૯૫ વસા અનુષ્ટુપ વૃત્તમાં છે; અને વચ્ચે વચ્ચે વેરાયેલાં આપણું દાળ ગરગી ગીતોની છાંટ એને ગુજરાતી રૂપ આપે છે. બાળશ્વરૂપ, ગીતાશ્વરૂપ, દારિકાપ્રલયશ્વરૂપ, ને યોગેશ્વરશ્વરૂપ; એ ચાર મહારવરૂપોમાંથી કૃષ્ણચન્દ્રનું ચેતેશ્વરશ્વરૂપ હરિસંહિતાના કાવ્યમંદિરે મધ્યવર્તી મહામૂર્તિ છે. મહાભારત-અંતર્ગત જેમ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા છે, તેમ હરિસંહિતાઅંતર્ગત અભિનવ અગમ્યવાદનાં એકાદશ ઉપનિષદો છે.

કવીશ્વરનું અધૂરું મૂક્યું પૂરું કરવા એમ મધ્યો છું, પણ કોઈથી કોઈનાં ચે પૂરાં કરાયાં છે !

એમ Epiro ની બાટીઓમાં ગુજરાતી કવિતા ચિરાટકાવ્યના કાવ્યખંડમાં વહતી થઈ છે. ૨૦મી સદીમાં દુનિયાભરમાં કાળકુંડુભિઓ વાગે છે; ને ગુજરાત કાંઈ દુનિયાપાર નથી, કાન હોય તો સૌ સાંભળે. એ કાળકુંડુભિઓની જગત્વોપણા ગ્રેરે છે ગુજરાતી કવિતાનું જગત્કવિતામાં સ્થાન.

ત્યારે કોઈ પ્રાથમિક પ્રથ પૂછશે કે જગત્કવિતા એટલે શું ? વિદગપાંખે જરા જગત્કવિતામાં ધૂમી વંગીએ. હું બૂવનો હધરા, પણ્ય મારું જગત્સાહિત્યદર્શન આણું છે.

મરોપમાં હોમર છે, વર્જીલ છે, ડાન્ટે છે; ને એ વર્ગમાં છે મિલ્ટન ને ગોષ્થે. યરોય સ્વયં હોમરને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. પણ ઇલ્લિયડમાં નથી ગીતા કે નથી શાંતિયર્વ.

નાટકકાશોમાં ગ્રીક નાટકો છે, શેક્ષ્પિયર છે, રેસીની છે, લૂગો છે, વેગ્નર છે. ઇંગ્લાંડમાં શેક્ષ્પિયર એજ મનાય છે. વર્ષો પૂર્વે મેં કહેલું છે કે નાટકોની મહારાણી છે શકુંતલા. શેક્ષ્પિયર ને વેગ્નર વણાઈ જાય તો કલ્પિદાસ થાય.

કાદંબરી શે લૂગો છે, ગોષ્થે છે, ટોલ્સ્ટોય છે, ટેગેનિક છે, રોક્ર છે; અને પ્રાચીનમાં પ્રાચીન બાણુ છે, બાણુ ગ્રંથે તો એ વર્ગને નામ અપ્યું છે.

Lyricsમાં સેફે છે, સીઅટી-હાથીજ છે, ઇંગ્લાંડની ગોલ્ડન ટ્રેઝરી છે, અમેરિકાનું રેવન છે. અને આપણે ત્યાંનાં મેઘદૂત ને ગીતજોષિંદ.

ડાન્ટેની ડિવાઇન કોમેડી, રૂમીની મનરવી, વ્હીટમેનના જાસ લીવ્ઝઃ એમના કાવ્ય-પરિમળો ન્યારા ન્યારા છે.

સીતા ને હેલનમાં ફેર છે; રામ ને ગેનેલસમાં ફેર છે; તાર્ય ને એકિલીઝમાં ફેર છે; એવે ભારતસાહિત્ય અને જગત્સાહિત્યમાં ફેર છે.

કુરાને શરીફ, નવા-જૂના ક્ષિત્રી કરાર, અશોઃ ઝરખસના મન્ત્રોચ્ચાર, બુદ્ધનાં ગ્રોધીસત્ત્વે, આપણાં ઉપનિષદોઃ ધર્મ્યો નિરાળા એમની કવિતાને મૂલવનારાં તુલાપદ્માં તેો કે મન્ત્રદ્રષ્ટાની મેઘામાં હોય તેો બલે.

અને દવે ગુજરાતનું સાહિત્ય પડે જરા નિદાળિયે.

ગોધયે દયગો ને બાણુની દારે સરસ્વતીચન્દ્ર સિંદાસને બેસે એ તેાં મારે. ચર્વોજૂનો સાહિત્યોચ્ચાર છે.

અને દયારામની ગરબીઓ. લોકગીતોના રાસ ને રાસડા, નદસિંદખીસંનાં લખ્યુરી દરિકીર્તનો. Lyricsની દુનિયામાં એમનાં રચન શાં ?

દક્ષપતની Puritanism મિટ્ટનવડઝાઈ કહે ન શરમાયઃ નર્મદના સંખનાં Charge of the Light Brigade સમીપે ન જખવાય.

Poetic pathosમાં ધતોડ આડંન ચડે ? કે સુદામાચરિત્ર ? કે મામેર ? કે તેાં એ કાવ્યત્રયી વારંવાર ભાવયો વાંચેલી છે; ને એ સાદિત્યોપાડો દશ મારે નો અણઉકેલ છે.

એમાં પછી ઉમેરે આપણી સંસ્કૃત કાવ્યત્રયીઃ પાટણનું દ્વાપત્રય, શ્રીમાળનું માધકાવ્ય (૧૫૮૮ સુધી શ્રીમાળ ગુજરાતમાં હતું) : અને દારિકાંધીએ ગાયેલી શ્રીમદ્ બગવદ્ગીતા. એ સદુ અવલોકે જગત્કવિતામાં ગુર્જરકવિતાએ વગાડેલો જપડ કે બહેરાને પણ સંભળાશે.

હું વીસરતો નથી કે ઘઠુરના ઘસુઘરા એ પૂરીનું મદાસત્ય છે ને મારાંથી એ પણ વિસરાતું નથી કે કાનિદાસજાન્યા ' ધરતીનો માનદંડ દેવતા ' દિમાસ્ય ભારતવર્ષમાં છે એ પણ પૃથ્વીનું નિત્યસત્ય છે.

૮. ઉપસંહાર

એક ઇંગ્લેજ શબ્દ છે Gentleman. Gentleman એટલે Man of Gentility-વિવેકસાગર સમગ્રન. ઇન મેમોરિયમ કાવ્યના એક ચરણમાં રેનિસને એ શબ્દનો મહિમા જાહેર છે કે

The grand old name of Gentleman

Gentleman શબ્દનો મહિમા યિટનનો મદામન્ત્રી ઝ્તાડરટન પ્રોહનો, અર્થ માકર્વોસ ડ્યુકને એ સમર્પિતો પણ પોને આજ્ઞવન ભ. ઝ્તાડરટન રજી દેતો.

મદયિં ર્યાનન્દે Gentlemanને કહેવા છે મદાથયઃ મદાઆથયવન્તો સત્પુરુષ. તાર્ય શબ્દનો મહિમા ગાયો છે વાદમીકથએ; આપો શબ્દનો મહિમા ગાયો છે જન સંધે-નિજ સંન્યાસિનીઓને આરગ્ન-આપો નામાભિધાને સંજોધોને.

આપણા સૌ સાદિત્યકારોને ગવરવામીઓને પદ્યપ્રજ્ઞાઓને ગવકવિઓને અપવાગવ-આનંદીઓને સૌ ગુર્જર સાહિત્યોપાસકોને મારો તેાં એક જ-રિનતિ કહું ? કે આશિય કહું ? મ્હો કે મદાથય ધાવ, મદાઆથયમાં આનંદો. તમને, તમારા સાદિત્યને, તમારા દેશને, તમારો મદાપ્રગ્નને મદાઆથય મદિમાર્વતાં કરશે.

આપણું એક લોકગીત છે:

સાજ પડશે માળાડો આવે, ને ફૂલડાં લાવે, બહાલમિયા !

મૂલવનારા મોંધા, ને ફૂલડાં મોંધા, બહાલમિયા !

સુંદરીઓ સાચું ગાય છે; આજે તો ફૂલ મોંધાં છે, ને મૂલવનારા મોંધા છે. જગતે આપણા બે મહાગ્રંથો છે. સરસ્વતીચંદ્ર ને રાસમાળા. સરસ્વતીચંદ્રનો છ દાયકે ને રાસમાળાનો નવ દાયકે મલ્લીનાથ કેણ પાક્યો ?

પણ હું તો દલપતભંજનો ગુણાનુરાગી છું કે 'કવિતા ને કસ્તૂરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય.' રાસમાળા ને સરસ્વતીચંદ્રના કસ્તૂરીસુગંધો છાપડે ઢાંક્યા રહ્યા ? ક્યારેક -મૂલ કેણે નથી ખાધી ? પ્રધાનતઃ ગુજરાત સોનાપારખ છે, મોતીપારખ છે, માતવપારખ છે.

અર્ધી સદીઅધિકી કાવ્યોપાસનાને પરિણામે એમ મારી કાવ્યછાપ બરાણ-બિબરાણ; અને તદ્દ્વારા વિરાટને વધાવી વિરાટપૂર્ણન કીધું. એ અર્ધશતાબ્દીઅધિકી મુજ કાવ્યોપાસનાનાં હજી થે કોક પૂછશે કે લક્ષ્ય શું હતા ? બે નવવસંતની ટહેલ અને જગતવેલ. બે દાયકાબરની સરસ્વતીચંદ્રની સાહિત્યોપાસનાથી ગોવર્ધનમાઇએ આપણા ગલમેધને જગતસાહિત્યને મંદિરઝૂમે રચાયા. મારી કાવ્યોપાસનાના મહાશય હતા વસંતમહિમાને ગાવો ને ગુર્જર કાવ્યપુષ્પોએ જગતકાવ્યદેવીને વધાવવી. ગોવર્ધનમાઇએ ગલદેશે કીધું, એ કાવ્યદેશે કરવું એ હતાં મારાં ધ્યેય ને ઉદ્દેશ. હું જીત્યો છું કે હાર્યો છું એ ગુજરાત કહે છે, ને કાળ સાક્ષી પૂરશે.

ને હવે શોધું છું મુજ વિશ્રામઘાટ; પણ જડતો નથી હજી. એ તો પેલાવાળા વાત છે કે માળાનો માળાડો જીવે ત્યાં મુખી લાવે, વીણે ને સમર્પે.

સારી-નરસી, અધૂરી-પૂરી, એવી છે મારી ફલગાન. વિશ્વ વીરણું છે, ને છાપ બરી છે.

કાઈ ફલ લ્યો, મુજ ફલ હો !

એના પરિમલ કરશે પ્રકુલ્લ હો !

કાઈ ફલ લ્યો, મુજ ફલ હો !

રસરસિકો ઓ સુલણ ! રસના સારસ-સારસી ?

એ ફલફલને પ્રાણ છે પરમજનની પ્રેરણા.

વિશ્વરાસ રસલોલ રમીને રામેશ્વર રમે;

એ-એ હરિવરને હિન્ડોલ ડોલે પાખણ-પાંખડી.

એના પાંચના પડકન્દા, ઝીલે મૂરજ ને ચંદા;

ઝીલે ડોલનકૌરી મહોરી મોરી ફૂલડાં કટોરી,

પછી પમરે આનંદકંદ વૃંદકવિતા જલ્દાનંદ.

કાઈ ફલ લ્યો, મુજ ફલ હો !

એના પરિમલ કરશે પ્રકુલ્લ હો !

કાઈ ફલ લ્યો, મુજ ફલ હો !

(સંપૂર્ણ)

—નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

* ગુર્જર મહાકવિ દલપતરામની અખંડ કાવ્યોપાસનામહોત્સવ પ્રસંગે મહાકવિશ્રી નહાનાલાલે આપેલું વ્યાખ્યાન.

લોકોપયોગી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ : એના વિકાસની રૂપરેખા

[" પુસ્તકાલય "ના લાન્યુઆરી જાપતા અંકમાં અમે પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડે હાથ ધરવા ધારેલ પુસ્તકપ્રકાશન અંગે એ પ્રવૃત્તિમાં રસ લેનારાઓ તરફથી સૂચનો આમંત્ર્યાં હતાં. એના જવાબરૂપે આ નીચેનો લેખ અમને પ્રાપ્ત થયો છે. પુસ્તકપ્રકાશનના વ્યવસાયમાં રસ લેતા અન્ય સમજનોને ચેતાના વિચારો મોકલી આપવા અમારું હાર્દિક નિમંત્રણ છે.—ત.ત્રી.]

પુસ્તકપ્રકાશન એ ખીજ ઉદ્યોગો જેવો જ મહાન અને લોકોપકારક ઉદ્યોગ છે. આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાત પ્રાંતમાં એ હજી બાધ્યાવસ્થામાં છે. તેથી ખીજ ઉદ્યોગોની માફક યુદ્ધોત્તર સમયમાં એના વિકાસ અર્થે ચોક્કસ યોજનાઓ થાય એ રાષ્ટ્રોત્થતિ માટે થતી વિવિધ યોજનાઓની ત્વરિત સફળતા માટે જરૂરનું છે. આ દૃષ્ટિએ ' પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. 'ની ઉપરોક્ત બહેરાત આવકારપાત્ર છે.

આ બહેરાત " લોકભોજ્ય શિષ્ટ પ્રકાશનને લગતી " યોજનાઓ માગે છે. પરંતુ લોકજીવનની સમગ્ર ઉન્નતિનો વિચાર કરીએ તો માત્ર કહેવાતા લોકભોજ્ય શિષ્ટ સાહિત્ય ઉપરાંત શિષ્ટ તેમ જ વિશિષ્ટ સર્વ પ્રકારના સાહિત્યના પ્રકાશનને વેગ આપવાની જરૂર છે. (આપણે ત્યાં) અન્નવસ્ત્રની માફક પુસ્તક આપણા જીવનની એક અનિવાર્ય જરૂર હજી નથી બન્યું, કારણ કે આપણી પ્રજાને ઘણો મોટો બાગ નિરક્ષર છે અને જે પુસ્તકોને ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે તેને તેની ટેવ પડી નથી. આ વસ્તુસ્થિતિ આપણી પ્રગતિને કેટલી બધી બાધક છે તે તો અનુભવી જ સમજી શકે છે. એના ઉપાય શિક્ષણનો અને પુસ્તકોનો સાર્વત્રિક પ્રચાર કરવો એ જ છે.

આ દૃષ્ટિએ જોતાં આપણે લોકોની જરૂરિયાતો લક્ષમાં લઈ, જીવનવ્યવહારને સરળ, કાર્યસાધક અને સંસ્કારી બનાવે તેવાં સર્વ પ્રકારનાં પુસ્તકો રચી, રચાતી તેનો ફેલાવો કરવાનું કર્તવ્ય સ્વીકારવું જોઈએ. જે જે શિષ્ટ અને વિશિષ્ટ મનાય છે તે સર્વ લોકભોજ્ય શબ્દનો અર્થ આ રીતે વ્યાપક કરવો જોઈએ.

પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપવા માટે એક ખીજ મુદ્દા તરફ લક્ષ દોરવાની જરૂર છે. એકંદરે જોતાં પુસ્તક સર્જનાર વર્ગ આપણામાં અતિ અદ્ય સંખ્યામાં છે. પરંતુ જે થોડાં સ્ત્રીપુરુષો આ પવિત્ર કાર્ય કરી શકે છે અને તે કરવાની હોંશ ધરાવે છે તેમની શક્તિઓ ઉત્તેજનને અભાવે નિરર્થક વેદફાઈ બાપ છે. તેથી પુસ્તકપ્રકાશનને લોકહિતનું એક પ્રવિત્ર કર્તવ્ય સમૂજનારે પુસ્તકના સર્જનને ઉત્તેજન આપવાની અને લાયક સાબિત થતા કોઈ પણ સર્જનને પ્રકાશનનો લાગ આપવાની પેતાની ફરજ સમજવી જોઈએ.

ઉપરની દૃષ્ટિએ કેવાં પ્રકાશનોની આપણને જરૂર છે તે ટૂંકમાં જ વર્ણવીશું. કાવ્ય, નાટક, વાતો, વિવેચન વગેરે જે શિષ્ટ સાહિત્ય ગણાય છે, તે કોઈ પણ જીવંત પ્રભામાં

સતત સર્ગથી જાય છે અને તેથી તેના પ્રકાશન માટે હમેશ અવકાશ રહે છે. માત્ર એ સાહિત્યને-પારખનાર અને એના પ્રકાશનને ઉત્તેજન આપવાની વૃત્તિવાળા પ્રકાશકોની જ આવશ્યકતા રહે છે. એટલે પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. પોતાની પ્રવૃત્તિનો યોજનામાં કાયમને માટે આ પ્રકારના સાહિત્યપ્રકાશનને સ્થાન આપી શકે છે.

શિક્ષણના પ્રચાર સાથે દરેક ધંધાને અને જીવનના દરેક અંગને ઉપયોગી વિશિષ્ટ સાહિત્ય ખીલે છે. એવા સાહિત્યના પ્રકાશન માટે ખર્ચ ઘણું કરવું પડે અને એની ખર્ચ મર્યાદિત હોય, છતાં સાધનવાળા, જાગૃત અને પ્રતિષ્ઠિત પ્રકાશનસંસ્થા જે ઉપર આશ્રયેથી દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ ધરાવતી હોય તે પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં આ પ્રકારને પણ સ્થાન આપી શકે. અને તે માટે વિશિષ્ટ ધારાધોરણો રાખી વ્યવહાર યોજનાઓ કરી શકે.

ઉપર કહ્યું તેમ શિષ્ટ તેમ જ વિશિષ્ટ સાહિત્યપ્રકારોને લોકોમોખ્ય બનાવી શકાય અને બનાવવા જોઈએ. તે માટે લોકોની જરૂરિયાતોનો ખાસ અભ્યાસ થવો જોઈએ. ખીજા કારોગરો પોતાનો માત્ર ખર્ચાવવા માટે જે જાતનો પ્રચાર કરે છે, તે જ જાતનો પ્રચાર પુસ્તક વાપરવાની ટેવ પાડવા માટે કરવો જોઈએ. શિષ્ટ અને વિશિષ્ટ ગણુણ સાહિત્ય દુકાનીને, સસ્તી આવૃત્તિઓ કાઢીને, સંગ્રહો કરીને વગેરે સ્વરૂપે પ્રકટ કરવાની નીતિ અખત્યાર કરવાથી આ દિશામાં પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપી શકાય.

વિશિષ્ટ સાહિત્યનો એક પ્રકાર આકરમથો (Reference Books) છે. ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિની તાત્કાલિક અને પ્રાથમિક જરૂરિયાત એક અતિસરસો લોકોપયોગી શબ્દકોષ અને એક જ્ઞાનકોષ પ્રકટ કરવાની છે. આ બંને પ્રકારના આકરમથો અંગ્રેજીમાં કેટલા બધા વિવિધ પ્રકારના મળી શકે છે તેનો વિચાર કરીશું તો આપણી પ્રગતિ સારકારિક હંગાલિયતનું માપ એકદમ સમજાશે અને તે દૂર કરવા માટે પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને વેગ આપવાની જરૂરનો પણ ખ્યાલ આવશે.

લોકો ભણેલું જુદી ન જાય, એટલું જ નહિ પણ શાળા-પાઠશાળામાં ન બણી શકાયું હોય તે જાતે બણી શકે અને સતત પોતાના જ્ઞાનમાં વધારો કરતાં રહે તે માટે વિવિધ રીતે રોચક અને આકર્ષક પુસ્તકો સતત પ્રકટ થતાં રહેવાં જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ શાળા-કોલેજોમાં શીખવાતા વિષયમાત્રને લગતાં પુસ્તકો-ટૂંકામાં, સચિત્ર, સ્વપ્રયત્ને સમજી શકાય તે રીતે પ્રમાણભૂત માહિતી રજૂ કરીને પ્રકટ કરવાં જોઈએ. યુગછની પદ્ય પ્રકાશન સંસ્થાએ આ પ્રકારનાં પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં પ્રકટ કરવા માંડ્યાં છે. રા. મીનુ મસાણાકૃત ' Our India ' અને હમણાં પ્રકટ થયેલ ' Your Food. ' જેવા નમૂનાઓ ગુજરાતીમાં સર્ગથી એ આગળી તાત્કાલિક જરૂરિયાત છે.

આ ઉપરાંત લગ્ન, મરણ, તહેવારો, ઉત્સવો, મેળાઓ વગેરે સામાજિક પ્રસંગોએ વપરાતાં ગીતો, વાર્તાઓ, વિધિઓ, આખ્યાનો, બગ્નો, ગીતપત્રો, ટૂંકી પત્રિકાઓ, પંચાંગો, નોંધપોથીઓ વગેરે પ્રકારનાં સંસ્કારઆધિનો શિષ્ટ અને આધારભૂત માહિતી સાથે સરસતામાં સસ્તે ભાવે મળી શકે તેવાં પ્રકાશનો થવાં જોઈએ.

લોકસાહિત્યનો ખીજો પ્રકાર બાળસાહિત્ય અને પાઠ્યપુસ્તકો છે. આ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉત્તમ અને સસ્તામાં સસ્તું પ્રત્યેને મળી શકે તે માટે ઉપર આલેખેલી દૃષ્ટિ અને વૃત્તિવાળા પ્રકાશનસંસ્થાની ખાસ જરૂર છે. અને પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિં ની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ માટે એ એક વિશાળ ક્ષેત્ર છે.

પુસ્તકપ્રકાશન સાથે જ તેને ઉપકારક થઈ પડે તેવા ખીજો પ્રકાર સામયિક પ્રકાશનોનો છે. આ પ્રકારનું પ્રકાશન આપણા પ્રાન્તમાં મૂડીને અમાલે મહાસુધીયતે આવે છે. હાલનાં ચાલુ સામયિકોમાંથી જે ઉત્તેજનપાત્ર લાગે તેમને શિષ્ટ અને લોકોપકારક બનાવી શકાય તે માટે કાં તો અપનાવી લેવાય, તેમને સદર બનાવવા ગ્રાન્ટ આપવાની પ્રયાશ કરવામાં આવે, અથવા તેવાં સામયિકો સ્વતંત્ર રીતે યોજવામાં આવે, તો પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને માટે આ પણ વિશાળ ક્ષેત્ર છે.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિં ની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને માટે આ રીતે વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર છે. તેને પહોંચી વળવા એ મંડળ શું કરી શકે તે વિચારવું હવે રહે છે.

એ મંડળનું બંધારણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને સહાય કરવા પૂરતું અને વડોદરા રાજ્યની પ્રજાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા પૂરતું મર્યાદિત છે. એ મર્યાદાઓ વિકસાવવામાં આવે તો જ પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ ખીલી શકે તેમ છે, તે માટે તાત્કાલિક વ્યવહાર તેવી એક નાનકડી યોજના પસાર કરી તેના અમલ શરૂ કરી દેવા જોઈએ. તે માટે એક પ્રકાશન ખાતું અલગ પાડી તેને માટે એક મંત્રી, અને જરૂર જણાય તો એક પ્રકૂરીડર નીમી તેના ખર્ચની જવાબદારી. મંડળે ઉપાડવી જોઈએ. અને લાયક ગૃહસ્થોનું સલાહકારક મંડળ નીમી તેની દોરવણીથી પ્રકાશનપ્રવૃત્તિનું હાલ થઈ શકે તે કાર્ય હાય ધરવું જોઈએ. જે કુચળતાથી કાર્ય કરવામાં આવે તો આ પ્રવૃત્તિ થોડા સમયમાં સ્વાચ્છ થઈ શકે.

ઉપર અલેખેલી સર્વ પ્રકારની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ ખીલવવી હોય તો તે માટે વિદ્વાનો, લેખકો, કલાકારો, વેપારીઓ, પુસ્તકાલયો અને છાપખાનાના કારીગરોના સહકારવાળું એક અલગ મંડળ રચાવવું જોઈએ. અને પ્રકાશનને જરૂરી એવાં સાધનો છાપખાનું, બ્લોકસ બનાવવાની સગવડ, ટાઇપ ફાઉન્ડ્રી અને એક પુસ્તકાલય એણે પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ.

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના રચાપકે એક વખત આવી સંસ્થાની યોજના ધરી હતી * તે વખતે તેને માટે સંમય અનુકૂળ નહોતો. તેથી તે અસ્તિત્વમાં આવતી રહી ગયેલી. આજે એને માટે અનુકૂળ સંજોગો આવી રહ્યા છે. પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ એના રચાપકની છઠ્ઠી સંવત્સરનીના પુણ્ય સ્મરણમાં આ દિશામાં એક પગથું ભરવાનો સકલ્પ કરશે તો એના રચાપકની ભાવનાનું તેમ જ એની પોતાની રચાપનાનું ઉત્તમ સાર્થકય થશે અને ઈશ્વરકૃપા હશે તો એના રજત મહોત્સવને પ્રસંગે ઉપર કલ્પેલા મંડળરૂપે તે નવચલન પ્રાપ્ત કરવા બાંચશાળી થશે ! તથાસ્તુ. તા. ૨૬-૧-૪૫.

—પુરુષોત્તમ ઇ. શાહ.

(એમ. એ. બી. ડી.)

પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી

ઈતિહાસ એટલે પ્રકાશ સૂચક જન્મતને દક્ષ દિવસે જ પ્રકાશ આપે છે, ન્યારે ઇતિહાસ તે રાત્રિ અને દિવસ બંને દાણે પ્રકાશ આપે છે. જે પ્રદેશમાં આપણે રહીએ, જે પ્રદેશમાં આપણે સચરીએ અને જે પ્રદેશને આપણે આપણું કાર્યક્ષેત્ર બનાવીએ તે તમામ પ્રદેશનો ઇતિહાસ જાણવો જ જોઈએ. ઇતિહાસના મુખ્ય બે પ્રકારો છે: (૧) પ્રાચીન (૨) અર્નાચીન. વળી ઇતિહાસ એ એક સાદિસનો વિભાગ પણ છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે- તામ્રપત્રો, તામ્રપત્રો, જૂના લેખો, શિલાલેખો, પાળીઆઓ, કીર્તિસ્થંભો, જૂનાં ખંડેરા અને તેના અવશેષો, સિક્કાઓ, વડીવંચાના ચોપડાઓ, દંતકથાઓ, જૂનાં મંદિરો વાવો વગેરે અનેક સાધનો હોય છે.

પાદરા તાલુકો કાનમ, વાકળ, અને ચારુતર: ગુજરાતના આ ત્રણે પ્રદેશોનું જોડાણ કરતો પ્રદેશ છે. પાદરાનો પૂર્વભાગ વાકળ પ્રદેશ છે, ઉત્તર ભાગે ચારુતર ભાગેનું છે, દક્ષિણ પ્રદેશ કાનમનો અને પશ્ચિમ પ્રદેશ બાલનો ભાગ છે. એટલે તે વડેપાર માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ કેન્દ્ર છે. આગુઆગુનાં ચક્રેરો જેવાં કે જંબુસર, બેરસદ, બાદરણ, આગોદ, કરજણ ને વડોદરા આ તમામ કરતાં પાદરાનો વડેપાર વધારે છે, એ તેની સાબિતી છે. ખેતીવાડોની બાબતમાં પણ પાદરા તાલુકામાં દરેક પ્રકારની જમીન હોવાથી કપાસ, તમાકુ, દરેક જાતનાં અનાજ, તેલી બીયાં, કડોળ તથા આશ્વાત ખેતી ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં થાય છે. એટલે પાદરા તાલુકો-વડેપાર અને ખેતીની બાબતોમાં ઉચ્ચ કોટીનો અને સમૃદ્ધ છે.

પાદરા એ તાલુકાનું મુખ્ય સ્થળ છે. ઇ. સ. ૧૨૫૭ પહેલાં આ સ્થળે ટંકણપુર નામે ગામ હતું. હાલમાં બળીઆ કાકાના હડેરામાં ઇ. સ. ૧૨૫૭ નો લેખ મળી આવે છે. વળી એ જ હડેરામાં બ્રહ્માજીની મૂર્તિ પણ છે. ટંકણપુર પંડીથી તેનું નામ પદ્મપુર પડ્યું છે. પદ્મપુર એ નામ પદ્માવતી દેવી (પદ્માવતી દેવી) ઉપરથી પડેલું છે. પદ્મપુરનું વસીઆણુ હાલના પાદરાથી દક્ષિણ દિશાના ભાગમાં હતું. હાલનું પાદરા તે ટંકણપુર ને પદ્મપુરના પાદરે વસેલું છે. હાલના પાદરાને વસાવનાર દત્તા પટેલ છે. તેઓ મૂળ આણપુરી (પેટલાદ પાણેનું પીપલાવ) ગામના વતની હતા. હાલના સમય જેવાં રેલવેનાં સાધનો પ્રથમ ન હતાં ત્યારે વણજારા સોડો અનાજ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પોડો પર લઈને લઈ જતા હતા. તેવો એક લાખો નામનો વણજારો માળવમાંથી અનાજની પોઠ લઈને પીપલાવ પાસે લઈને જતો હતો. તે વખતે પીપલાવના વાંધેછમાઈ પટેલનો દલાભાઈ નામનો દીકરો પોઠમાં ચાલી નીકળ્યો. ફરતાં ફરતાં પોઠે, હાલના પાદરાના ઝંડા બજારનો ભાગ છે તે સ્થળે મુકામ કર્યો. રાત્રિના મધ્યભાગે સિપાળો બેઠવા લાગી. લાખા, વણજારાએ પોતાની સાથેના ચણીને પૂછ્યું કે “ સિપાળ શું બોલી ? ” ચણીએ જણાવ્યું કે “ સિપાળ બોલી કે આ વખતે જે કોઈ ગામ વસાવવાનું ખાતમુહૂર્ત કરે તો ત્યાં મોટું ગામ વસે અને તેનું નામ અમર થાય. “ વણજારાએ ‘ ઠીક ’ કહી પોતાનો દુકો ગગડાએ રાખ્યો. વિચિક્ષણ બાળક દલાભાઈએ તુર્ત એક ગાડાનું ઘુસર કાઢી તેને રોપી ગામ વસાવવાં માટેનું ખાત-

મૂલુત ક્યું. બીજે દિવસે પોઠ તે પોતાને મળે સાધી મળ. પણ દલાભાઈએ તે પોતાનો મુકામ અહીં જ જમાવ્યો. દિનપ્રતિદિન તેમની પ્રગતિ થઈ અને પોને ગામની બગીચાર દેસાઈ બન્યા.

આ વખતે વડોદરામાં બાપીઓનો અમલ હતો. શેરખાન બાપી તે વખતે અધિકાર ઉપર હતો અને ગુજરાતનો સુબો અમેસિંહ હતો. દલાભાઈ તે સમયે સારા ધનવાન લેખતા. તેમને માટે કહેવત હતી કે “ ઉપર અદલા ને નીચે દલા.” પોતાના પૈસાને બળે તેમણે રાજ્યકારોબારમાં ઘણી સારી લાગવગ જમાવી અને વડોદરા પ્રમણના મોટા કારભારો થઈ પડ્યા. આ વસ્તુ અમેસિંહને ખટકતી હતી. તેમાં ઇ. સ. ૧૭૨૬ માં ડબોઈથી પાછા ફરતાં વડોદરા આવી કપટથી દલાભાઈને કેદ કરવા માટે યોજના કરી અને વડોદરામાં દલાભાઈને ધેરવા માટે ગાજ રચાઈ. તેમને વડોદરા ભોત્રાવવામાં આવ્યા. વડોદરા આવતાં દલાભાઈને શક પડ્યો એટલે પોતાની પચનવેળી ઘેડી ઉપર સ્વાર થઈ લાંચો તે નાસી છૂટ્યા. આ કપટનો બદલો વાળવા દલાભાઈ તક શોધતા હતા.

પિલાજીરાવ મહારાજના બાઈ મહેમાજી (મહાદજી) આ વખતે જલુસરનો કબજો કરીને બેઠા હતા. તેમને વડોદરાનો કબજો લેવા માટે દલાભાઈ સુમનવી લાવ્યા. પોતે તથા મુજપુરના ડાંગબા બંને જણાઓએ પૂરતી મદદ કરી. વળી સોનગઢથી દામાજીરાવે પશુમદદ મોકલી. બાપી શેરખાન આ વખતે પોતાના પતન વાડાશિનેર ગયેલો, તેનો પૂરતો લાંબ ઉઠાવ્યો અને વડોદરાનો કબજો કાયમને માટે ગાયકવાડ સરકારને અપાવ્યો. આ રીતે વડોદરા રાજ્યની સ્થાપનાના ઇતિહાસમાં દલાભાઈનો અને પાદરાનો કાળો મોટામાં મોટો છે.

આજે પણ વડોદરાની દલા પટેલની પોળ, પાદરાની દલા નલાવડી એ બંને સ્થળો દલાભાઈના નામનાં અમર સ્મારકો છે. પાછળના વખતમાં દલાભાઈ દલા પટેલને બદલે પાદરાના દેસાઈ દલાભાઈ તરીકે ઓળખાતા. દલાભાઈને પ્રજા ન હતી. દાલમાં પાદરાના અને સેજકુવાના અમીન કહેવડાવતાં કુટુંબો પોતાને દલાભાઈના વંશજો તરીકે ઓળખાવે છે.

પાદરાની હાલની ગુજરાતી શાળા છે તે અસલમાં દલાભાઈની કચેરી હતી. અને તેના સામે હાલ મુકધરના ખાંચાના નામે ઓળખાતા મહોદલામાં જૂની પોસ્ટ ઓફિસના નામે ઓળખાતું મકાન તે દલાભાઈનું મકાન હતું. દલાભાઈ ક્યારે ગુજરો ગયા તેનું કોઈ પ્રમાણ મળતું નથી. પાદરાના નીલકંઠ મહાદેવના દહેરાનો લેખ ઇ. સ. ૧૭૩૦ નો છે અને લોટકર મહાદેવનો લેખ ઇ. સ. ૧૭૦૦ નો છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે આ બંને દેવાલયો દલાભાઈના સમયમાં બંધાયેલાં હશે.

આજથી લગભગ દોઢસો વર્ષ ઉપર પાદરા ઉપર ધાડપાડુઓના એક ટોળાએ આક્રમણ કર્યું. પાદરાના વણિક બાપુલાલ અને જુદેવ શિવરામભાઈએ આગેવાની લઈ આખા ધાડપાડુઓના ટોળાને હઠાવી પાદરાની હલ્લંદાર હાંકી કાઢ્યા. જે સ્થળ સુધી તેમને હઠાવી નાકાબંધી કરી તે સ્થળ આજે પણ ધાડીઆ કુવાના નામે ઓળખાય છે. અને બંને ધીર નરેના વંશજો ધાડીઆના નામે ઓળખાય છે. ધાડીઆ કુવો વિમાનિત્રિ તરફ રેલવેના સિગ્નલથી થોડેક દૂર છે.

તે જ સમયમાં સેવકસાથ વેદ થઈ ગયા કે જેમની આયુર્વેદ પાઠશાળામાં ૭૫-૧૦૦ સુધી વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાભ્યાસ કરતા. ત્યારપછી જ્યોતિષી ધનેશ્વર શિવરામ થયા. તેઓ પ્રખર કવિ અને મહાન જ્યોતિષી હતા. તેમણે ઘણાં આખ્યાનો રચ્યાં છે. ગોરજી પ્રતાપવિજયજી પણ તે સમયે મહાન જ્યોતિષી હતા. લક્ષ્મીભાઈ રામજીમજી તેમના સમયના મહાન ઝવેરી હતા અને પરદેશ સાથે મોટા વડેપાર ખેડતા. અહીંના કાળીદાસ સાધીઆ ગુજરાતભરમાં પ્રથમ ગુજરાતી-હરદાસ કથાકાર હતા ઉપરાંત સારામાં સારા સંગીતકાર પણ હતા અને ઠેક મદ્રાસ ને કલકત્તા સુધી કથા કરવા જતા. વળી તેઓ અચ્છા કવિ પણ હતા તેમના પુત્ર હિંમતલાલ સાધીઆ એ પણ એક સંગીતશાસ્ત્રી હતા, અને ઠાણ પણ વાજીત્રને તેઓ વગાડી શકતા. બટ હરગોવિંદ નાનાભાઈ જેઓ મત વર્ષે જ ગુજરી ગયા તેઓ શ્રી. ગજવંદના શિષ્ય હતા અને સારા રસાયણશાસ્ત્રી હતા. તેમને હાથે તૈયાર થયેલી પેટલાદની અને રંગશાળાઓ એ તેમની અમર નામના છે. પાદરાના સાહિત્યકારોમાં ૨૧. મોહનલાલ હિમચંદ મોખરે છે. તેમણે લગભગ ચૌ ઉપરાંત પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. બીજા ૨૨. લક્ષ્મીભાઈ કાળીદાસ પંડ્યા હતા. તેમણે શિવપદ સંગ્રહ અને તીર્થયાત્રા દિગ્દર્શન એમ બે પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. ત્રીજા પાઠક હરિશંકર કઠુણાશંકર કે જેમણે ‘ ઇચ્છીય દુ ગુજરાતી ’ નામની ગુજરાતમાં પ્રથમ ડિક્શનરી તૈયાર કરી હતી.

x

x

x

તાલુકાનાં કેટલાંક ઐતિહાસિક ગામો

મુજપુર—પાદરા તાલુકાનું મુજપુર પણ પુરાતની ગામ છે. મુજ રાખના નામ ઉપરથી તેનું નામ મુજપુર પડ્યું હશે. મુજકુવાના નામે ઓળખાતો કુવો જૂનો ને પુરાતની છે, અને આજે તેની સાખ દે છે. ઇ. સ. ૧૮ માં સૈકામાં આ ગામે ડાંગબા નામે એક ઘરવીર જમીનદાર થઈ ગયો. તેને ડાંગબા સરકારના નામથી સદુ કોષ ઓળખતા. તે પોતાને ત્યાં હાથી અને કોળી લોભાનું મોટું લશ્કર રાખતો. વળી તેણે પોતાના નામના સિકકાઓ પણ પડાવેલા. પોતાના ગામની-મહેસૂલ તેણે ગુજરાતના સુબાએને આપવી ખર્ચ કરી. ઇ. સ. ૧૭૦૬ માં હંદર ક્ષત્રીનખાને તેની ઉપર ચડાઈ કરી. લશ્કરને એખરે ફાજલ બેગખાન નામે વડોદરા પ્રમથુને નાયક ફોજદાર હતા. ડાંગબા પોતાનું કોળીઓનું લશ્કર લઈ તેની સામે થયો. લડાઈ ઘણા દિવસ લંબાઈ, તેમાં કાઝી બેગખાન કપાળમાં ગોળી વાગવાથી મરાયો. તેના બાઈ રજાકુલીને બાપની જગ્યા પૂરી લડાઈ ચાલુ રાખી. આ લડાઈમાં હજારો માણસો મરાયા. છેરે એક રાત્રે ડાંગબાને લાંબું કે હવે ટકાશે નહિ એટલે માથમિલકત વાત્તાનાં કુડાંઓમાં (યુધ્ધીઓમાં) ભરી સામા કિનારે મોકલી પોતે નાસી છૂટ્યો. રજાકુલીને ડાંગબાના મકાનને આગ લગાડી અને ગામ લૂંટી લીધું. આનો ખદ્દો એણે પાદરાના દલાબાઈ સાથે મળી જઈ અને ૧૭૨૬ માં દામાજીરાવને વડોદરાનો કબજો અપાવવામાં મદદ કરીને વાળ્યો. આ ખખતે વડોદરાનીરથી શેરખાનને વડોદરા આવવા માટે મહીસાગર જિતરવી પડે તે ડાંગબાએ પોતાના કોળી લશ્કરથી મહી કિનારો રોકી શેરખાનને મહીપાર જિતરવા ન દીધો ને સલામત રીતે વડોદરાનો કબજો મરાઠા સરદારોને અપાવી પોતાના વેરની વસુલાત લીધી. ડાંગબાએ

હેવટની જિંદગી નિવૃત્તિમાં ગાળા. તેને છેલ્લી અવસ્થામાં પાહું નીકળ્યું હતું. તેથી મહી નદીના કિનારે એક ખૂપડી બંધાવી ત્યાં જ બાકીની જિંદગી તેણે પ્રભુભક્તિમાં પૂરી કરી. મુજપુરનું ડાંગા ટેકરી ને ડાંગિયું ખેતર વીર ડાંગભાની યાદ આપતાં આજે ય મોજૂદ છે.

માસર—મહાસર—મોડું સરોવર. માસરનું તળાવ મોટાં સરોવર જેવું છે અને તેના ઉપરથી ગામનું નામ માસર પડ્યું જણાય છે. શુજરાતી ભાષામાં રામાયણને શુજરાતી કાવ્ય-કૃતિમાં ઉતારનાર કવિ ગિરધર આ માસરમાં જન્મેલા હતા. ગિરધરકૃત રામાયણ કવિ ગિરધરની અમર નામના છે.

દુધવાડા—આ ગામ જૂનું પુરાતણી છે. ગામ બહાર એક મહાદેવનું મંદિર છે અને નજીકનાં ખેતરમાં જૂના સયપનો કુવે છે બંને જોતાં નિદાન ૭૦૦ વર્ષ પૂર્વેનાં હોય એમ જણાય છે. મંદિર પાસે એક પથ્થરનો પાળિયો છે, તેની ઉપર “ સુત વિજયસિંહ ” આટલા શબ્દો વંચાય છે. બાકીના અક્ષરોની જગ્યાએ મૂર્ખ કોડાએ હથિયારો ધરી તેનો નાશ કર્યો છે. અનુમાન પ્રમાણે કોઈ મોટા શહેરનો આ નેસડો હોય અને તે ઉપરથી જ ‘ દુધ-વાડા ’ નામ પડ્યું હોય એમ લાગે છે.

રણુ—અહીં તુલજા માતાનું સ્થાનક છે. દક્ષિણમાંથી તુલજા માતાને એક ગોસાંઈ લાવેલા કહે છે. વળી પૂજ્યપાદ સદગનંદ સ્વામીની (સ્વામીનારાયણ ભગવાન) એક ગોદડો પણ તુલજા માતામાં છે. કંતકયા એમ કહે છે કે તુલજા માતાના પૂજારીના મનની વાત સદગનંદ સ્વામીએ જાણી લીધી. તે વાત એ હતી કે “ સદગનંદ સ્વામીએ ગોસાંઈને ગોદડી ઓઢાડવી ” અને તે ઉપરથી સદગનંદ સ્વામીએ ગોદડી ઓઢાડી દીધી. ત્યારથી તેને ગોસાંઈ રણુ પોતાના સ્થાને લાવ્યા ને હવે પણ તે મોજૂદ છે.

મહામદપુરા ને સુલતાનપુરા—આ બંને ગામો આજે બિંદકુ લનાનાં છે, છતાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમનું મહત્વ વિશેષ છે. શુજરાતના સુબાએ અંબાતાના અખતને, રસ્તેથી આ ટેકાણે યદને ઊતરતા. તે સમયે પાવડા ગામ મોડું બંદર હતું અને મહીસાગરનું વહેણ હાથ વાલવેડ તરફ ખેંચાઈ ગયું છે તે આ તરફ હતું. જ્યારે જ્યારે મુઝતાન મદમદ આ જગ્યાએથી વહાણો દ્વારા ઊતરતો, ત્યારે ત્યારે પોતાનો સુકામ મહેમદપુરાની ટેકરી ઉપર કરતો અને તેનો સઘળો સરંજામ સુલતાનપુરાની ટેકરી ઉપર ઊતરતો. ખરેખર, બંને સ્થળોનાં હવાપાણી આજે પણ એટલાં ઉત્તમ છે કે ઉનાળામાં ત્યાં જઈને રહેનાર સિમકાને પણ જૂદી જાન્ય. પાછળથી આ બંને જગ્યાએ ગામો વસેલાં છે: મદમદ પોતે ઊતરતો તે ટેકરી ઉપર મદમદપુર અને બીજી ટેકરી ઉપર સુલતાનપુર એ પ્રમાણેનાં ગામો વસેલાં છે.

ડખકા—મહી નદીના કિનારા ઉપર આવેલું આ ગામ છે. ગામ જૂના વખતનું છે. પ્રથમ તે ઊમેટા દરબારને તાબે હતું. હવે પણ ઊમેટા દરબારને તે પેટ તોડા મળે છે. અહીં મોડું શિકારખાતું છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનો મહેલ અને કેમ્પ બંગલો એમ બે મુખ્ય મકાનો છે. જ્યારે જ્યારે શિકાર માટે વડોદરાથી શ્રીમંત સવારી અહીં પધારે છે ત્યારે ત્યારે આ બંગલો અને મહેલમાં સુકામ કરે છે. *

—વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા

મહેસાણા મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ (ચતુર્થ અધિવેશન)

ઉપર્યુક્ત અધિવેશન મહેસાણા મહાલના બહોલ મુકામે મહાલ વહીવટદાર શ્રી. શં. દ. અગાશેના સા. ના પ્રમુખપદે તા. ૪-૨-૪૫ ને રવિવારના રોજ મળ્યું હતું, જે પ્રસંગે મહાલનો પુસ્તકાલયના પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના મદદ. વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ પટેલ, તેમ જ વ. રા. પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ વગેરેએ હાજરી આપી હતી.

સંવાદના નવ વાગે કાર્યનો પ્રારંભ થતાં પ્રથમ પ્રાર્થનાગીતો ગવાઈ બાળકોના સંવાદ-મર્યાદા કાર્યક્રમ થઈ સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. ત્રિભોવનદાસ જીવણલાલ પટેલે મહેમાનોનું સ્વાગત કરતાં, બહોલ ગામનો પ્રાચીન ઐતિહાસિક પરિચય આપી રચાનિક પુસ્તકાલયની માહિતી પૂરી પાડી પોતાની મહેચ્છા વ્યક્ત કરતાં જણાવ્યું હતું કે, “ સંસ્કારવાંચકુ જિગતી પ્રજામાં જ્ઞાનશૂન્ય જાગે અને પુસ્તકાલયો વડે તેઓનામાં સંસ્કારિતાનું સિંચન થઈ તેઓ ચારિત્ર્યવાન નાગરિકો થાય. ”

ત્યાર બાદ શ્રી. સાંકળજીદભાઈએ શ્રી. અગાશે સા. ની શોકલાગણી અને પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ પ્રત્યેના તેઓના આદરભાવનો પરિચય આપી પ્રમુખપદ માટે તેઓશ્રીની વરણી કરવા દરબારત મૂકી હતી, જેને શ્રી. શિવુભાઈએ અનુમોદન આપતાં શ્રી. અગાશે સાહેબે પ્રમુખપદ સ્વીકારી તેઓશ્રીએ પોતાનું હાથેહું વ્યાખ્યાન વાંચી બતાવ્યું હતું.

પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ

તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, દિન્દના નેતાઓદિન્દના સ્વાતંત્ર્ય માટે ભગીરથ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, પરંતુ તેઓને સંપૂર્ણ યશસ્વી થવા માટે પ્રત્યેક વ્યક્તિ જ્ઞાની, વિચારશીલ હોવો જોઈએ તે પોતાના મત આપવાના અધિકાર (franchise)નો ઉપયોગ સમજીને કરે એ જીજ્ઞાસુ છે. તે હેતુ સાધ્ય કરવા માટે પુસ્તકાલયનો ફાળો અમિત છે.

આજની કેળવણી ઉપર ખૂબખૂબ ટીકાઓ ચાલે છે. આજની શાળાઓ પાઠ્ય પુસ્તકો ઉપર જ નિર્ભર રહે છે, અને તેથી કુમળાં બાળકોનો સંપૂર્ણ વિકાસ થતો નથી. પુસ્તકાલય એ ઉલ્ખ દૂર કરે છે. પહેલાના વખતમાં વિદ્યાન પુરુષ ‘ જહ્નુશ્રુત ’ કહેવાતો; કારણ કે એ જમાનામાં શુરુએ શ્રવણ કરીને જ જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં આવતું. આજે મુદ્રણકળાએ એ દિશામાં મોટું સ્થિત્યન્તર કર્યું છે, અને તેથી જહ્નુશ્રુતતા સંપાદન કરવા માટે પુસ્તકોની સામગ્રી અત્યંત સુલભ થઈ પડી છે.

એક જ ધ્યેયની ઘણી સંસ્થાઓ વચ્ચે હંમેશાં મતભેદ જોવામાં આવે છે અને તેથી અંતઃકલહને લીધે દરેક કંદ્યાલુકારક થવાને બદલે તે સંસ્થા ધાતક નીવડે છે; પરંતુ પુસ્તકાલય એ એવી પર્યાય પદ્ધતિ અદ્વિતોયમ્ પ્રદર્શિત છે કે જેનાં મંદિરો વચ્ચે જાતિભેદ નથી, મતભેદ નથી, કોઈપણ જાતનો વિરોધ નથી. આથી સર્વપ્રિય અને સર્વમાન્ય સંસ્થાનો વિકાસ કરવામાં પોતાનો યથાશક્તિ ફાળો-આર્થિક, શારીરિક-આપવો તે પ્રત્યેક નાગરિકની પરમ પવિત્ર ફરજ છે. કારણ કે જ હિ જ્ઞાનેન સદશં પવિત્રમિદં વિષતે. (ગોતા)

(પુસ્તકાલય એ એક વહેતી નદી છે. ઘણાં જ કામમાં હોય છે તે પછી આપણા નિત્યના બ્યવહારો આપણે કરવા માગ્યે જ ચૂકીએ છીએ. તેવી જ રીતે વહેતી આ નદીમાં દરરોજ નાહી લેવાનું આપણે ચૂકવું નોંધ્યું નહિ. શારીરિક ક્ષુદ્ધિની માફક માનસિક શુદ્ધિની જરૂર તો છે જ. આ ચાનંગામાં નાહવાની જરૂરિયાત હરકોઇને છે-પછી તે બાળક હોય, સ્ત્રી-હોય, જુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય અને એ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં

પુસ્તકોની પસંદગી એ બહુ મહત્વની વાત છે.

બાળકોનાં કુમળાં મન એ કુમળા હોય જોવાં છે. તેને જેમ વાળવું હોય તેમ જાણી શકાય-અર્થાત્ બાલસાહિત્યની પસંદગી આદર્શ ચારિત્ર્ય ધરાવતી દષ્ટિએ નેમજ પ્રત્યેક વ્યક્તિની સહનત પ્રવૃત્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ થાય તે તરફ બહુ જ સાવચેતી રાખીને કરવાની છે. બાલમ દિરોના સંચાલકોના, બાલ સાહિત્યના લેખકોનાં અને બાળકોના પોતાના અભિપ્રાય આ બાબતમાં મદદરૂપ થશે. બાળકો એ ભવિષ્યના રાષ્ટ્રના સ્તંભ છે અને તેઓ આવતી કાલના નાગરિકો છે. તેઓ ઉત્તમ નાગરિકો નીવડે એ આપણું લક્ષ્યબિન્દુ હોવું જોઈએ. બાલ્ય તેમ જ કિશોર અવસ્થામાં બાળકોને વધારે સહવાસ માતા સાથે જ હોય છે. માતા એ જ એમની પ્રથમ શિક્ષિકા છે, એ દષ્ટિએ સ્ત્રીવિભાગનાં પુસ્તકોની પણ પસંદગી થવી જોઈએ.

આજના જીવનકલહની સારક્રુતિક અનિષ્ટ અસરથી બચવા માટે પ્રત્યેક યોદ્ધા કુરસદ મેળવવી જોઈએ. આપણો નિત્યબ્યવસાય આપણને કંટાળાભરેલી અમુક ધરડમાં ધસાડી જાય છે; ત્યારે કુરસદ આપણને તેમાંથી બહાર કાઢીને તાઝગી બહે છે. જીવન-કલહમાંથી આવશ્યક જ્ઞાન પડતી પળે દિતકર શિષ્ટ પુસ્તકોના વાચનમાં રોકવી એ પ્રત્યેક ઔદ નાગરિકની ફરજ છે. અંથયાત્ર, વાયક અને જનતા એ

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના ત્રિકોણ

કહેવાય. ત્રણેના સહકાર વિના આ પ્રવૃત્તિ વેગવાન થઈ શકે નહિ. અંથયાત્ર એ પુસ્તકાલયનો પ્રાણ છે. પુસ્તકાલયને લગતી પ્રત્યેક બાબતમાં અને વિધિમાં તે નિષ્ણાત હોવો જોઈએ. તેને વાચનની અભિરુચિ હોય તો જ વિવિધ ક્ષેત્રમાં ઉત્સાહથી કાર્ય કરી શકે. પુસ્તકો એ ઉપયોગની વસ્તુ છે, સંગ્રહી રાખવાની નથી, એ તેણે બ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. વપરાયલાં પુસ્તકોની સંખ્યા જેમ ઓછી તેમ તેની કાર્યક્ષમતાની કક્ષા ઊંચી છે એમ કહેવાય. પુસ્તકોની લેવડદેવડ ઉપરાંત પ્રચારકાર્ય કરવાની પણ ખોસ જરૂર હોય છે.

વાચકના સહકાર વિના પણ ચાલી શકે નહિ. અંથયાત્રના નિયમોનું પાલન કરવામાં તેણે તત્પર રહેવું જોઈએ. પુસ્તકો વખતસર ન પહોંચાડવાથી તેમનો જીવંત ઉપયોગ થવો જોઈએ તેટલા થતો નથી. ગંજમાંના કૂતરાની વૃત્તિ સદૈવ હાનિકારક છે. અંથયાત્રને ઓછી શરમમાં નાખી ખીબ વાચકોને અતરોષરૂપ થવું ગર્હણીય છે. સુઘ વાચક પુસ્તકાલયમાંનાં પુસ્તકો પોતાનાં હોય તેમ વાપરે છે, અને પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વિકાસ કરવામાં મદદરૂપ થાય છે.

આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ

અથવા અને વાચક ઉપર જેટલી જવાબદારી માનીએ તેથીએ વધુ ઈતર નાખરિકાની પણ છે. સંવારિંમ્યાઃ તન્દુલાઃ પ્રસ્થમૂલાઃ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પણ પૈસાની જરૂર તો ખરી જ. પ્રત્યેક માંગલિક પ્રસંગે પુસ્તકાલયને મદદ કરવાને ધારા પાડવામાં આવે તો પુસ્તકાલય માટે સારું બંડોળ થાય. પુસ્તકાલયના આશ્રય નીચે જેટલીક આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ હિતાવહ હોય છે. દા. ત. રચાનિક પુસ્તકાલય દ્વારા એક હસ્તલિખિત માસિકનું પ્રકાશન થાય તો ઉગતા કવિઓ તથા લેખકોની સર્જનશક્તિ ખીલવામાં તે મદદરૂપ થઈ શકે. આ હસ્તલિખિત માસિકમાં પુસ્તકાલયમાં આવતાં માસિકોમાં કે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોના અનુવાદ કે સારને રચાન આપાય તો સામાન્ય વાચકોનું વાચન પણ વધુતિસર થઈ શકે. આ માસિકની પ્રવૃત્તિથી સાહિત્યપ્રેમી આજોડો, સ્ત્રીઓ અને ઈતર જનતા એકમીજના નિકટ સહવાસમાં આવીને વિચાર-વિનિમય કરી શકે અને યુરોપ જેવા દેશોમાં જે અભ્યાસકોનાં (STUDY-CIRCLES) રચાય છે, તેવાં નાનાં સાહિત્યમંડળો નિર્માણ થશે અને રચાનિક પુસ્તકાલયમાં સ્વાર્થત્યાગની ભાવનાથી કાર્ય કરનારા કાર્યકર્તાઓ નિર્માણ થશે. સામાન્ય જ્ઞાનની વાર્ષિક હરિદ્રાઈ રાખવામાં આવે તો વાચકોની સંખ્યા અપારાધક વધે. આની હરિદ્રાઈમાં ઇનામ માટે તેમ જ અન્ય પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ યોજનાઓ માટે ઉપર જણાવેલ બંડોળનો ઉપયોગ થઈ શકે.

વિદ્યાર્થીઓના સહકાર

ખીચું, ચતુર અથવા પેતાના કાર્યમાં વિદ્યાર્થીઓની મદદથી આ પ્રવૃત્તિનું કામ સારી રીતે કરી શકે. દા. ત. જુદી જુદી દૃષ્ટિએ પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરવામાં, અનુક્રમ અંક પ્રમાણે પુસ્તકો ગોઠવવામાં, પુસ્તકાલયનો એરડો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને યોગ્ય સુખાપિતોથી શુભગારવામાં, જેટલીક જવાબદારી તેમના ઉપર નાખે તો તે પ્રવૃત્તિમાં વિદ્યાર્થીઓ જરૂર અદ્યુત કામ કરી શકશે. માત્ર તે કામ યુક્તિથી કરાવી લેનાર અથવા લેવો નોંધએ. યોજકસ્ત્રુત્ત્વ દુર્લભઃ એટલું જ નહિ પણ પુસ્તકાલયના કામ કરાવના વખતમાં વિદ્યાર્થીઓ કરી શકે તેમ હોય છે. આ અખતરો કરવા જેવો છે. પુસ્તકાલયને આર્થિક હાયદો થાય, વિદ્યાર્થીઓને પણ મહેનતાણું મળે અને વિદ્યાર્થીઓ સ્વાસ્થ્યથી બની શકે. આ પ્રમાણે જેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થાય તો અથવાજની ગેરહાજરીમાં પણ પુસ્તકાલયનું કાર્ય સરળ રીતે ચાલી શકે અને વાચકોની જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનપિપાસા કરી પણ કુષ્ટિત થાય નહિ. એટલે એવા રસિક વિદ્યાર્થીઓને કાર્યકારી મંડળમાં દાખલ કરી લેવા નોંધએ. એમ થાય તો અથવાજને રાહત મળવાથી પુસ્તકાલયનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાંની પ્રવૃત્તિ ઉપર પૂરવું આન આપી શકાય.

એ દેખીતું છે કે રાજ્ય એકલાની મદદ કરતાં રાજ્ય પ્રજા ઉભયના સહકારથી એ પ્રવૃત્તિ નોંધએ તેવી રીતે આગળ ધપાવી શકાય. આવી આપણી મહાલ પરિપદથી આપણે જાણી શકીએ કે ક્યાં પુસ્તકાલયમાં જેટલા પ્રમાણમાં કામ થયું છે અને હજી થઈ

શકે તેમ છે. પરિપક્વ થી એ પણ નાણી શક્તિએ કે આપણા મહાત્મમાં કોણ કોણ વ્યક્તિ કામ ઉપાડી શકે તેમ છે. એ બધું આ પરિપક્વ થી નાણી વિચારી વ્યવહાર યોજનાઓ ઘડી શક્તિએ છીએ.

આવા જ્ઞાનમંડલોના કરવાની પહેલ આપણા પ્રાતઃસ્મરણીય વિદ્યાવિલાસી સ્વ. સયાશ્રવ, મહારાજએ સને ૧૯૧૦ માં કરી. ત્યારથી આજ ૩૫ વર્સ જેટલા દૈનિક સમયમાં વડોદરા રાજ્યની પ્રવૃત્તિ વડોદરા રાજ્ય જેટલા વિસ્તાર અને વસ્તીવાળા દુનિયા ઉપરના કોઈપણ રાજ્યમાં થયેલી નથી. તેથીજ કે. સયાશ્રવ મહારાજ સાહેબને “હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા” એ યશસ્વી શિર્ષક આપવામાં આવે છે. આ યોજના દીર્ઘ દષ્ટિએ દાખલ કરી તેઓશ્રીએ રાજ્યની તમામ પ્રજા માટે એક અમૂલ્ય વારસો મૂક્યો છે.

x

x

x

આ કાર્ય માટે આપણે બધા અહોરાત્ર મથીશું તોજ એક વખતે જે હિંદુસ્તાન વૈભવની ટોચે પહોંચી ગયું હતું તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા આપણે સમર્થ થઈશું. એટલે “સદશીર્વ કરવાયજ્ઞે, સદનાયજ્ઞતુ, સદનો ભુનંક્તુ” એ સૂત્રની મશાલથી આપણે જ્યેષ્ઠિન્દુ સાધવાનો નિશ્ચય થશે તો મારા આ અર્થ પ્રયત્નને સફળ થયેલો માનીશ.

પ્રમુખશ્રીનું વ્યાખ્યાન થઈ રહેતાં મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી નાનજીભાઈએ પરિપક્વ સહજતા ધરૂં છતાં સદેશ્યો યાંચી સંભળાવ્યા હતા, જેમાં સાક્ષર શ્રી અવેરચંદ મેઘાણી, શ્રી. સુનીલાલ પુ. શાહ, વ. રા. પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. રામભાઈ પટેલ, સહમતી શ્રી. ચોકસી, શ્રી. ભરતરામ મહેતા, અને શ્રી. ખેતશી ગઢવીના સુખ્ય હતા.

બાદ મહાત્મ મંડળના મંત્રી શ્રી. શિવુભાઈએ મંડળનું નિવેદન રજૂ કર્યું હતું. નિવેદન વંચાઈ રહ્યાબાદ પુસ્તકાલય ખાતાના મદદ. વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈએ જણાવ્યું કે, મહેસાણા પ્રાંતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ છેલ્લાં ૧૦ વર્ષથી ઝડપથી આગળ વધી છે તેનો યથ શિક્ષકોને જ છે.

આજે આ પરિપક્વ મળી આવેલા પ્રમુખ સોનામાં સુગંધ મળેલા જેવું છે. તેમનું વ્યાખ્યાન જોતાં, તેમના જ્ઞાન માટે સૌને માન ઉપજે તેમ છે—આવા જ્ઞાનસત્રના કાર્યમાં તેઓ સાહેબ હાલના તેમના ઘણા કામમાંથી મુક્ત થઈને આવે છે એ ખૂબ ખુશ થવા જેવું છે. જ્ઞાનભૂખ તો લોકોમાં ખત્રીય થઈ જ છે, પણ તે ભૂખને સંતોષવામાં ગ્રંથપાત્રોએ ખૂબ ચતુરાઈ દાખવવાની છે. ગુજરાતી સાહિત્યનો જે ઉત્કર્ષ થઈ રહ્યો છે અને, દિશા બદલાઈ રહી છે તેનો સદુપયોગ કરાવતાં શીખો, પુસ્તકાલય વડે લોકોનું જીવન વધુ ઉચ્ચતર અને સંગઠિત બને એ ભાવના દાખલ કરવાની પ્રમુખ સાહેબની સૂચના ખાસ આદરણીય જણાય છે. આપું સુંદર વ્યાખ્યાન આપી નૂતન કાર્યપ્રદેશનું સૂચન કરવા બદલ પ્રમુખ સાહેબનો ખૂબ આભાર માનવા જેવો છે.

ઉપર પ્રમાણે કાર્યક્રમ પૂરો થઈ રહ્યા બાદ વિષયવિચારિણી સભા મળી હતી. બાદ

તથા વાગે સમાવું કામ સર ચતાં બાળકોના ગરબા-સંવાદ થઈ ઠરાવોનું કામ હાય ધરવામાં આવ્યું હતું.

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—શ્રીમંત મહારાજ સા. તું દીર્ઘાયુ ઇચ્છતો પ્રમુખરયાનેયો રત્ન યજ્ઞ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

ઠરાવ ૨—મહેસાણા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક અગ્રગણ્ય સેવક અને સાહિત્યના ઉપાસક શ્રી. મદાસુખમાધ શેડ તથા શ્રી મહારાજની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક વખતના કાર્યકર શ્રી. અમીમાધ પુલંદાઇ અલ્ખમેરીના અવસાન બદલ આ પરિષદ શોક દર્શાવે છે અને તેમના આત્માને શાન્તિ ઇચ્છે છે.

—પ્રમુખરયાનેયો

ઠરાવ ૩—મહાલમાં જે જે રથોએ દર્શાવતી દરરોજની ડિવિવરી છે ત્યાં લાંબા દરમાં રથોનાં પુસ્તકાલયોમાં આવતાં દૈનિક પેપરો અનિયમિત મળે છે, જેથી તે પ્રમાણે ન ચતાં નિયમિતપણે મળે તેવી તત્ત્વનીય કરવા આ પરિષદ પોસ્ટ ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

૬ મુ. જીવજીલાલ બાપુલાલ-પંચોદ અ. આ. મોહનલાલ નાનચંદ-છડીઝારડા.

ઠરાવ ૪—શ્રીમંત સરકાર વરફથી રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં પાવના માટે પુસ્તકાલય ખાતાને હાલ જે મંદિ મળે છે તે બધી જોડી છે અને તેથી પણ પુસ્તકાલયો મંદિથી વધિત રહી નય છે, જેથી હાલની મંદિમાં વધારો કરાવવા તથા જે તે પુસ્તકાલયની મામણી પ્રમાણે બનેલ મંદિ કરવા પુસ્તકાલય ખાતાને આ પરિષદ બહામણ કરે છે.

૬ મુ. હિરાલાલ હજીમખાઇ શાહ-બહોલ અ. આ. શિવાજી સાલુજી વાપેલા-સામેત્રા

ઠરાવ ૫—ગુજરાત વનિકુલર સોસાયટીના પુસ્તકો ઉચ્ચ કક્ષાનાં આવે છે, જેથી સાધારણ બહેણી આમજનતામાં તેના જોડે તેટલો ઉપયોગ થતો નથી. તેથી આ પુસ્તકો લોકોપયોગી બને તેવા પ્રયત્ન કરવા ગુ. વ. સોસાયટીને આ પરિષદ બહામણ કરે છે.

૬ મુ. શિવજી સાલુજી-સામેત્રા. અ. આ. હિરાલાલ અંખાલાલ-જીગુદન.

ઠરાવ ૬—મહાલની જે ગ્રામ પંચાયતો, પુસ્તકાલયોને મંદિ આપતી સર યજ્ઞ મળે છે તે ગ્રામ પંચાયતોને આ પરિષદ આભાર યાને છે અને જે ગ્રામ પંચાયતો પોતાના બનેલાં રકમ મંદિ કરવા છતાં વેળાસર ન આપતી હોય તેવી ગ્રામ પંચાયતોને વેળાસર મંદિ આપવા આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬ મુ. મજીરાલ મોહનલાલ-બહોલ. અ. આ. અમવાનદાસ વિઠલદાસ-વડરમા.

ઠરાવ ૭—આમજનતા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં હજી જોડે તેટલો રસ થતો યજ્ઞ નથી, જેથી આ પરિષદ મહાલનાં જે તે પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને, પુસ્તકાલયપર્વોદિન ઉજવવા, રા. પુ. મ. ની યોજના પ્રમાણે વાચક મંડળો ઊઠાં કરવા તથા સિદ્ધ વાચનની પરીશોબોને પ્રચાર કરવા આગ્રહપૂર્વક બહામણ કરે છે.

૬ મુ. શ્રી. રઘુનાથ મહારિવ મીમાકર અ. આ. ધી. નાનજીમાધ જેડીદાસ પટેલ

કરાવ ૮—આજની આ પરિવહના પ્રમુખશ્રી અગારો રાહેએ, પ્રમુખપદ સ્વીકારી પરિવહની કાર્યવાહીને ક્ષેત્રમંદ બનાવી છે તે બદલ આ પરિવહ તેઓનો આભાર માને છે.

દ. મ. અંબાલાલ બી. પટેલ

અ. આ. નાનજીભાઈ

કરાવ ૯—ચોથી મહાલ યુ. પરિવહને પોતાને આંગણે નોતરી બલોલવાસીઓએ આ પરિવહને સફળ બનાવવા માટે જે ખત અને હત્સાહ દર્શાવ્યા છે તથા અમ લીધા છે તે બદલ આ પરિવહ બલોલવાસીઓનો આભાર માને છે.

કરાવ નં. ૪ ચર્ચારપદ બનતાં બલોલના ભાઈ જોષ્ઠતારાએ જણાવ્યું હતું કે બજેટની કાપકૂપ બિલકુલ નભાવી લેવા જેવી નથી. તેને માટે મજબૂત આદેશનો વડે વધુ રકમ શ્રીમંત સરકાર પાસેથી મંજૂર કરાવવાની જરૂર છે. તેને માટે એક દિન ઉઝવી તે દિવસે રાજ્યભરમાંથી તે બાબતની માગણી જવાની જરૂર છે. મે. ઉમેદભાઈ સાહેબે તેનો ખુલાસો આપતાં જણાવ્યું કે, શ્રીમંત સરકાર બનતી ઉદારતાથી આ પ્રવૃત્તિમાં મદદ કરી રહી છે. પુસ્તકાલયોએ પગભર થવું જોઈએ. ઉપરાંત, પુસ્તકાલયની સાચો ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ. તો શ્રીમંત સરકાર તમારી માગણી જરૂર સ્વીકારે. પરિવહમાં જે ઉત્સાહ બતાવાય છે તે ઉત્સાહ ગામની સંરચના ઉત્કર્ષમાં ૧૨ માસ દરમિયાન રાખો તો તમે જરૂર સફળ થશો. કરાવ નં. ૭ વિષે બોલતાં શ્રી. નાનજીભાઈએ જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયપર્વણી અને વાચક-મંડળ દ્વારા ગામડાનાં પુસ્તકાલયો વધુ સક્રિય બનાવો. સરકારી મદદ વધુ મળે ત્યારે તેનો સાચો ઉપયોગ કરી બતાવવા સાથે પણ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ આંદરભાવથી જુઓ અને તે કામ વેઠિયું નહિ પણ સાચી લાગણીથી કરતા થાઓ.

પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારમાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયનો ખેનો લાભ લેતી નથી તેથી ગામડામાં પણ બાળકો તેમ જ સ્ત્રીઓ માટે અડવાડિયામાં એક ખાસ દિવસ રાખવા સચવ્યું હતું.

‘ અંથ ’ની ઉત્પત્તિ

‘ અંથ ’ શબ્દ શા પરથી આવ્યો તે જાણો છો ? જૂના જમાનામાં કાગળની શોધ થઈ નહોતી ત્યારે લોકો કાગળની જગ્યાએ તાડપત્ર કે બોજપત્ર વાપરતા. તેના પર લખ્યા પછી છૂટાં પાનાં રખડી ન જાય તે માટે તેમને એક ચૂણે કાચું પાડી તેમાં દોરો પડેલી ગાંઠ વાળવામાં આવતી. આ ગાંઠને સંસ્કૃતમાં ‘ અંથિ ’ કહે છે. એ ‘ અંથિ ’ પરથી ‘ અંથ ’ (પુસ્તક), શબ્દ બન્યો.

(“ ગાંઠવ ”)

પુસ્તકાલય પર્વણી

કુદધાણીકારી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો સદેશ ઘેર ઘેર પહોંચતો કરી બહુલી જનતાનો વાચનગ્રંથ જાગ્રત કરવાના તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની ઉપયોગિતા જનહૃદયમાં ઠસાવી સ્થાનિક પુસ્તકાલયસંસ્થાને પોષવાની કુરુજનું જાન આમજનતાના દિલમાં પ્રગટાવવાના શુભાશયથી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે, હરસાત્ર વસંતપંચમીને દિવસે, પુસ્તકાલય પર્વણી ઉજવવાનો શિરસ્તો પાડ્યો છે. તદનુસાર રાજ્યનાં અનેક પુસ્તકાલયો એ દિન પુસ્તકાલયોનાં સાદસૂરી ને શણગાર, પ્રજાતરફેરી વા સરખસો, પુસ્તકપ્રદર્શન, વાચનશ્રવણના વર્ગો, વાર્તાકથન, જાનનમંડળીઓ, જાહેરસભા, ગરબા-સંવાદ ને ઇતર મનરંજનના કાર્યક્રમો, રોશની વગેરે પૈકી સવડ પડતા વિધિવિધ કાર્યક્રમોથી ઉત્સાહભેર ઊજવે છે.

ચાલુ સાથે પણ એ પર્વણીદિન તા. ૧૮-૧-૪૫ ને શુરુવારે રાજ્યનાં અનેક પુસ્તકાલયોએ ઊજવ્યો હતો. પૈકી જમના અહેવાલ અમારા તરફ આવ્યા છે, તેમની જરૂર જોગી નોંધ આ નીચે પ્રગટ કરીએ છીએ. ઇચ્છા તો બધાં જ એવી રાખે કે અમારા અહેવાલને સંપૂર્ણ રચાન અપાય. પરંતુ રચનાસંકાયને કારણે અને કાર્યક્રમોમાં લગભગ સરખાપણું રહેતું હોવાને લીધે મામતું નામ તેમ જ સમાના પ્રમુખના નામનિર્દેશ ઉપરાંત વિચિષ્ટ કાર્યક્રમ અને મજેલી આર્થિક મદદનો ઉલ્લેખ માત્ર કરી સંતોષ માનવો રહે છે.

૧. વસો ખાસી પુ. :—સાદાનુઆદ મુજબ પુ. પર્વણી સાથે બાલદિન ઉજવાયો હતો. ગામની બધી શાળાઓમાં બહુતાં તેમ જ શાળા બહારનાં ખીજાં બાળકોનો મેળાવડો હરખારઆગમાં રાખવામાં આવ્યો હતો અને એ વખતે ગરબા, બાલસંવાદો તથા સ્વચ્છતાની દરિયાઈના કાર્યક્રમો રખાયા હતા. મેળાવડાનું પ્રમુખસ્થાન વસો વિભાગના શાળાધિકારી સાહેબને એનાયત થયું હોય તેઓઓના હસ્તે ઇનામ વહેંચાયાં હતાં તેમ જ મિહાઈ પણ વહેંચાઈ હતી.

૨. કંડારી તા. કુરુજણુ :—સ્વચ્છતા ને સાદસૂરી: પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તક ગામનાં આબાસ વૃદ્ધજનતાને ઘેર બેઠાં હરેક લતામાં પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા થઈ અને તે કામ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થિનીઓ દ્વારા સેવામાં આવ્યું: સુત્ય !

૩. કારવણ તા. ડભોઇ :—સાદસૂરી ને ધજાપતાકાને શણગાર; સવારમાં બાળકોને સ્ટીરીઓરકોપનાં ચિત્રો બતાવ્યાં. બપોરે સરખસ અને રાત્રે જાનનકીર્તનના કાર્યક્રમો રખાયા.

૪. મંડાળા તા. ડભોઇ :—સાદસૂરી-શણગાર. બપોરે સરખસ અને સમા ઇન્વરસ્તુતિ, બાલસંવાદ તથા ગરબાના કાર્યક્રમ ઉજવાયા તથા મુ. તિમ્મકે પ્રાસંગિક પ્રવચન થયું.

૫. કુરનાળી તા. તિલકવાડા :—સાદસૂરી ને શણગાર, શ્રીમંતના તથા સરસ્વતીના દોડાઓનું પૂજન, સમામાં પુસ્તકાલયનું નિવેદન-હિસાબ રજૂ કરાયાં, ઇન્વરસ્તુતિ, શ્રીમંત-પ્રથંસા તથા રાજગીત ને પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં. રાત્રે જાનનકીર્તન થયાં.

૬. વેળપુર તા. સાવલી:—સાક્ષી ને ધનપતાકાના શણગાર. વાચનપ્રવચ્ચ બાદ પ્રસાદ. રાત્રે રોશની.

૭. મેવડ તા. મહેસાણા:—સાક્ષી શણગાર સાંજે જાહેર સભા જેમાં મંત્રીએ નિવેદન રજૂ કર્યું અને પ્રમુખશ્રીએ પ્રાસંગિક પ્રવચન કર્યું. મંત્રી વ મુખ્ય શિક્ષક શ્રી. મોહનદાસ ગદવીએ “ દેશહિતનું જ્ઞાન ” નામનું

સુલ્લ સેવક તું ચારદાના રે, ધરજે છે ધ્યાન;
મેળી કાષ્ઠ જ્ઞાનના ઘની રે, બહેરું રાંખે જ્ઞાન.

એ ટેકવાળું સ્વરચિત કાવ્ય ગાઇ સંબળાયું. મિહાઇ વહેંચાઇ.

૮. ચંદ્રમાણ તા. પાટણ:—સાક્ષી ને શણગાર. બાળકોનું સરખસ અને રમતગમતની હરિશાઇ થઇ શ્રી. માણેકલાલ હરિશંકર વ્યાસના પ્રમુખસ્થાને જાહેરસભા બરાઇ જેમાં પ્રભુપ્રાર્થના, ગરબા અને પ્રાસંગિક વિવેચનો બાદ ધનામવહેંચણી થઇ ગોળની પ્રસાદી વહેંચાઇ.

૯. વાલમ તા. વિસનગર:—સાક્ષી અને ધનપતાકાનો શણગાર સવારના દસ વાગે શેઠ શ્રી. લક્ષ્મીભાઈ નારાયણદાસના પ્રમુખપદે સભા બરાઈ, જેમાં ગામના આબાસવૃદ્ધની સારી હાજરી હતી. ઇશસ્તવન અને શ્રીમંત પ્રશંસા બાદ રાજધ્વજનું પૂજન થઇ મંત્રીએ સંસ્થાનું નિવેદન રજૂ કર્યું બાદ પ્રાસંગિક વિવેચનો બાદ પ્રસાદ વહેંચાઇ શ્રીમંતના નળાદ સાથે વિસર્જન.

૧૦. ઉનાઉ તા. કલોલ:—સ્વચ્છતા ને શણગાર, પુસ્તકોનું પ્રદર્શન અને મન-ગમતું પુસ્તક વાંચવાની છૂટ મુકી ધેર વાંચના પણ અપાશે, વાચન કેમ કરવું તેનો ખ્યાલ અપાયો. વિષયવાદી પત્રક પૂરું કરી દેવામાં આવ્યું. પર્વણીનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું.

૧૧. લોચણુરોઠોડ તા. કલોલ:—ગામમાં સરખસ ફેરવ્યું. બાળકોને સ્ત્રીરીઓરોપનાં ચિત્રો બતાવાયાં. શેઠ મહંતલાલના પ્રમુખપદે જાહેરસભા બરાઇ.

૧૨. બ્રાહ્મણવાડા તા. ચાણુરમા:—સાક્ષી-શણગાર, સવારે સ્કાઉટો સાથે બાળકોનું સરખસ, સાંજે સાડાપાંચે મેળાવડો થયો, જેમાં બાલસંવાદ, ગરબા તથા મુખ્ય શિક્ષક અને સ્ટેશન માસ્ટરના પુસ્તકાલયોના લાભાલાભ સંબંધી પ્રવચનો બાદ સાકરનો પ્રસાદ વહેંચાઇ વિસર્જન.

૧૩. ઊંઝા તા. સિદ્ધપુર:—રાત્રે બ્રાહ્મણવાડાના જોગાનમાં પાટણના આરોગ્ય ધામના સંચાલક શ્રી. પુનમચંદ સાહ, શ્રી. બુધાલાલ શેઠ, વાસુદેવ ડાકટર, બેક એજન્ટ શ્રી. દીપે, પોસ્ટ માસ્ટર વગેરે ગૃહસ્થોના સહકારથી જાહેર સભા ને મનોરંજનનો મુદ્દર કાર્યક્રમ રખાયો હતો. નવંત પડિતનું જનન, કુ. ઝવેરનાં નૃત્ય ગીત, તથા પુનમચંદ સાહની લોકગીતે શ્રોતૃવર્ગનાં દિલ ડોલાવ્યાં હતાં. પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતાં શ્રી. છોટુભાઈ પડિતે જણાવ્યું હતું કે “ પુસ્તકાલયરૂપી જ્ઞાનગંગાનું સૌએ છૂટથી પાન કરવું જોઇએ. સામાજિક સંકોચ અને ખોટી શરમે છોડી બહેનોએ બહાર આવવું જોઇએ. લગ્નમાં મોટે

ઘાટે માતાં કે મરણ પાછળ જાણ્યાં કૃતતાં જે બહેનો શરમાતી નથી તેઓ આવા નિર્દોષ - આનંદના કાર્યક્રમોમાં ભાગ લેતાં શાને શરમાય છે ? કુ. અવેસ્તા જેવો જ કાર્યક્રમ ઊંજાની બાળાઓ અને મહિલાઓ કાં ન બતાવી શકે ? સ્વ. કસ્તુરબા ગાંધી કુંડમાંથી બહેનોના વિકાસ માટે યોગ્યતા યોજનાઓનો લાભ ઊંજાની બહેનો જરૂર ઉઠાવે. "

શ્રી. નગીનભાઈએ પણ પ્રાસંગિક પ્રવચનને અંતે જણાવ્યું હતું કે " આ જાતના કાર્યક્રમો ખાસી તમાચાની રીતે નહિ પણ છવનવિકાસનાં સાચાં સાધનો તરીકે યોગ્યતાં અને યોગ્યતાં જોઈએ. "

૧૪. સિદ્ધપુર:-સૌ. કાન્તાબેન સા. મહિલા પુ. તરફથી પર્વણીઉત્સવ તા. ૧૮ થી ૨૨ સુધી ઉજવાયો. પુસ્તકાલયનો આંતરઆજ્ઞા સાદસૂરી અને શણગાર, તા. ૧૮ મી પ્રાર્થના, શ્રીમંત પ્રયાસ, ગરબા અને કન્યાસંમેલન યોજાયાં હતાં. તા. ૨૧ મીએ સ્ત્રીસમાજ ભરી તેમાં સંભાષણો, ગરબા વગેરેનો રંજન કાર્યક્રમ ગંગાવડીના વિશાળ મેડા પર રખાયો હતો. સફળતા શેઠ શ્રી. ચિમનલાલ વિક્રમલાલનાં ધર્મપત્ની શ્રી. લક્ષ્મીબેન તરફથી તેમનાં દીકરી શ્રી. નિર્મળાબેન બાળાઓને હનામની લદાણી કરી હતી. વડોરાકામની બેનોએ પણ ભાગ લીધો હતો.

૧૫. કામરેજ:-અંદર બહારની સર્વોચ્ચ સફાઈ ને શણગાર. સવારે શ્રીમંતના તેમ જ સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનના ફોટાઓને પુષ્પહાર પહેરાવી ધૂપદીપ કરી સરખસ ગામમાં ધૂમી વજ્યું. બપોરે પુસ્તકો, સામયિકો, ચિત્રપોથીઓ, રમતગમતનાં સાધનો વગેરેનું પ્રદર્શન પ્રદક્ષી મુકવામાં આવ્યું અને દરમિયાનનો લાભ નાનાંમોટાં સર્વ કોષ્ટને આપવામાં આવ્યો. બાદ જાહેર સભામાં પ્રાસંગિક વિવેચનો અને બહુકવીરના વ્યાયામના પ્રયોગો થયા. રાત્રે ભગ્ન મંડળાનો કાર્યક્રમ હતો.

૧૬. શાખપુર તા. દામનગર:-સાદસૂરી ને શણગાર. બાળકોને પૂર ઉત્સાહપૂર્વક છટકી પુસ્તકો વંચાવ્યાં. શાખપુર નાપય વેદકીય અમલદારનાં પત્ની અ. સી. કુસુમબેનના પ્રમુખપદે જાહેર મેળાવડો યોજાયો જેમાં સંવાદ, કાવ્યો વગેરેનો કાર્યક્રમ બાળાઓએ રજૂ કર્યો. મંત્રીએ સંસ્થાનું નિવેદન વાંચી સંબળાવ્યું.

૧૭. બેટ:-આંતરઆજ્ઞા સ્વચ્છતા ને શણગાર, બહારની ગેલેરીમાં પુસ્તકપ્રદર્શન, બપોરે ૧૨ વાગે શ્રી સરસ્વતી માતા તથા શ્રીમંતની છત્રીઓ સાથેનું સરખસ જેમાં બાળકો ઉપરાંત નાગરિકો તથા રચનાત્મક અમલદારો પણ જોડાયા હતા. પુસ્તકાલયના પ્રમુખ શેઠશ્રી ગોળગદાસ દરજીવન તરફથી બહુક-બાળાઓને મિઠાઈ વહેંચાઈ. બપોરે મહિલા સંમેલન મદાલકરીઓનાં ધર્મપત્ની સૌ. સુમતીબેનના પ્રમુખપદે ભરાયું, જેમાં કન્યાઓના ગરબા, મહિલા પુ. ના નિવેદનની રજુઆત અને પ્રાસંગિક પ્રવચનો થયાં. સાંજે દિલ્હી-મુરલીમ પ્રજાજનોનો જાહેર મેળાવડો મદાલકરી શ્રી. નાદાલાલ ભટ્ટ સાહેબના પ્રમુખપદે યોજાયો જેમાં ગાયન-સંભાષણ મંત્રીનું નિવેદન અને બોધક વિવેચનો થયાં.

પૂરના પરિચય

૧. ઔગિરધરકૃત રામાયણ—(આવૃત્તિ બીજી) પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષક કાપાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. ડેમી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૭૪૪+૧૬, બોર્ડનું સચિત્ર 'સાદું' પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

યુક્તપ્રાંત અને ઉત્તરહિંદમાં તેમ જ આજના ગુજરાતમાં જે સ્થાન ઘુલસીકૃત રામાયણનું છે તે સ્થાન આપણાં ગામડાંમાં આ ગિરધરકૃત રામાયણે પ્રાપ્ત કરેલું છે.

આપણા ગામડે નિવૃત્તિના દિવસોમાં અથવા અવારનવાર રાત્રે સૂતા પહેલાં ઘરનાં અને પડોશનાં ભણેલાં-અભણુ નાનાં મોટાં ભેગાં મળી આ ગિરધરકૃત રામાયણનું વાચન-શ્રવણ કરતાં. ત્યારે આ પુસ્તક કઢીએ કઢી છૂટી પાડીને છપાયેલું એકું અપ્રાપ્ય હતું. તેને એવા સ્વરૂપમાં સ્વ. સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીએ બહાર પાડતાં એ સારા લોકાદર પામ્યું હતું. અને તે વખતે, સદૃશ સ્વામીજીએ આવા વાચન-શ્રવણનો મહિમા આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો હતો તેની યથાર્થતા આજે આપણને સમજાય છે, અને આપણી પુસ્તકાલય પરિષદો આવા વાચન-શ્રવણને ઉત્તેજન આપવાને સગતા દરાવો કરવાની પ્રેરણા પામે છે.

રાગરામણીમાં રચાયેલી આવી પદ્યકથાઓ સારા કથાકર્તાનકારોના મુખે લોકસમૂહમાં ગવાય અને તેના દ્વારા આપણાં યાનચારિત્ર્યનો વિકાસ થાય તેમ થવાની નજર છે.

વધી થયાં અપ્રાપ્ય રહેલું રામાયણકથાનું 'લોકભોજ્ય શૈલીએ રચાયેલું' આ પુસ્તક નાનાં મોટાં દરેક પુસ્તકાલયો અચૂક વસાવી લે.

૨. મીરાં અને નરસિંહ—સંપાદક : ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. હરસિંહભાઈ વ. દિવેદીઆ, પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણે. ડેમી કદનાં પૃષ્ઠ ૯૬+૮, સચિત્ર સાદું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦. ૧૯૪૪.

પુસ્તકનું ઉપરનું નામ વાંચી રખે ઠાઠ માની લે કે એ જન્મે ભક્ત વિશ્વૃતિઓનાં ચરિત્રો કે તેમનાં કાવ્યવિવેચનનું આ પુસ્તક હતો. આ જન્મે ભક્તાત્માઓએ તાદાત્મ્યસિદ્ધિ પામતાં અને તેમના જીવનપ્રસંગોમાં અનુભવેલા અનુભવ-જ્ઞાનમોહની વાણી આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલી છે. આજે જન્મે ભક્તકવિઓનાં વિવિધ સર્જનો જુદા જુદા રૂપે પ્રકટ થયેલાં મળે છે. પરંતુ તેને નીરક્ષારવિવેકે પ્રકટ કરવાના પ્રયત્નો ઓછા થયા છે. એવા કંઈક પ્રયત્ન, આ પુસ્તકના સંપાદકે કર્યો જણાય છે.

એ સર્જકોની સમકાલીન ભાષા કેવી હતી અને તે એ જ જૂની ભાષામાં એના જુદા જુદા સંશોધકોએ આપણને આપેલ છે. છતાં આપણી આમજનતાને સમજતી સુઝમ પડે તેવી રીતે તૈયાર કરેલાં આ ભજનો-પદો-વચેરે આપણા લોકસમૂહમાં અવશ્ય આદર પામશે.

પુસ્તકના પ્રવેશકમાં એના સંપાદકે, જન્મેનાં સર્જનોનું વિવેચનનિરૂપણ ક્યું હોઈને કેટલેક અંશે પ્રમાણભૂત જીવનચરિત્ર પણ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૩. વિવેકાનંદસાર—સંપાદક: શ્રી. મનુ સુમેદાર; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કાઉન કદનાં ૫૫૬ ૩૬૮+૪, ખોડાપટીનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. બે. ૧૯૪૪.

આ પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી આજ્ઞાસુધીમાં સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોનાં તેર ભાગો પ્રસિદ્ધ થયા હતાં. તેમાંના વિશિષ્ટ ઉપયોગી અને વાચન-મનન-પાત્ર સામગ્રી આ પુસ્તકમાં સંબ્રલવામાં આવી છે. એમાં સ્વામીજીએ અમેરિકામાં આપેલાં ધર્મવિષયક પાંચ વ્યાખ્યાનો તેમ જ કર્મયોગ, બકિતયોગ, વ્યાવહારિક અધ્યાત્મયોગ, વેદાંત અને ઈતર વ્યાખ્યાનો આપેલાં છે. ઉપરાંત, તેઓ સાથેની મુલાકાત અને પ્રત્નોત્તરીમાંથી તરી આવેલો બોધ પણ એમાં સંબ્રલ્યો છે.

સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોના સઘળા ભાગો વસાવી-વાંચી ન શકે તેવાઓ માટે આ પુસ્તક આશીર્વાદરૂપ નીવડશે. નાનાં મોટાં સઘળાં પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૪. અમારો ઇન્દુલુ શિક્ષણ—મૂળ મરાઠીમાં લેખક: શ્રી. ના. મ. પટવર્ધન; અનુવાદક: શ્રી. મણેશરાવ રામરાવ બોઠરી; પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. પો. બો. ૧૦, વડોદરા. કાઉન કદનાં ૫૫૬ ૨૦૪+૧૬, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨). ૧૯૪૫:

સ્વ. મો. ન. અમીન સ્મારક પ્રથમાળાના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. લેખકે, સરળ શૈલીએ આજ્ઞાનાં માળાપોને મૂંઝવતા શિક્ષણના પ્રશ્નની સુંદર છણાવટ કરી છે.

ખરી રીતે તો બાળકના આલ્પકાળથી જ એક યા બીજા પ્રકારે તેના શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે અને તે પછી તે સમગ્રજીવ ઇષ્ટ સારાનરસાનો ખ્યાલ કરતું થાય ત્યાંસુધીની તેની જીવનસરણીને તેનાં માળાપોએ અવરોધી તેને યોગ્ય માર્ગે દોરવાની રહે છે. એવા ક્રમિક વયે પોતાના સંતાનની કેળવણી કયા પ્રકારે ઉચ્ચતર બનાવવી તેનું લેખકે પોતાની રસમરી અને કેટલેક રચણે માર્મિક શૈલીએ આમાં દર્શન કરાવ્યું છે.

શિક્ષણશાસ્ત્રમાં રસ લેનાર સૌએ અને તેમાં પણ, અધ્યાપનક્ષેત્રને પોતાના પવિત્ર વ્યવસાય તરીકે સ્વીકારનાર સૌને માટે આ પુસ્તક એક યા બીજા રૂપે ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. એમાં રચણે રચણે નજરે પડતાં બાળકનાં માનસદર્શનનો આપણને અચ્છો ખ્યાલ મળે છે. સૌ શિક્ષણરસિકો આ પુસ્તક વસાવી લે.

૫. ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ—સંપાદક: શ્રી. બળદભાઈ મહેતા; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, કાઉન કદનાં ૫૫૬ ૨૮૮+૨૪, સચિત્ર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫.

સ્વ. બાઇરામ વ્યાસ સ્મારક પ્રથમાળાના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે આ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. એમાં આપણા ગ્રામજીવના ભેખધારી અને “માડું ગામડું” સરખા લોકમોગ્ય સર્જનના લેખક શ્રી. બળદભાઈએ ગ્રામજીવનો નિત્યજીવનને સ્પર્શતા પ્રત્નો આમજનતા સમજી શકે તેવા સ્વરૂપમાં ગામના બહાર રચણે દરેક ભીંત પર.

લખવાનું ધોરણ રાખેલું. તેના ઉતારાના સમ્પૂર્ણ આ પુસ્તક છે. એમાં, લેખકે ગ્રામ-જીવનને સ્પર્શતી ઝીણામાં ઝીણી વિગતો ત્યાં વસનારાઓના જીવનમાં કેવા ભાગ ભજવે છે તે દૃષ્ટિ રીતે ખતાવ્યું છે. અને એ રીતે જે ગામને પોતાના કાર્યક્ષેત્રરૂપે સ્વીકારેલું તેની નોક તેમણે કેવી ફેરવી નાખેલી તેનો અચ્છો ખ્યાલ આપેલ છે.

આ પુસ્તકમાં અપાયેલાં સૂત્રો અને સદ્બોધનો ગામડેગામડે ખૂબખૂબ પ્રચાર થાય તો આપણાં આગનાં કલુષિત જાણતાં ગામડાં અવશ્ય સુખી નીવડે.

દરેક પુસ્તકાલય આ પુસ્તક પોતાને ત્યાં વસાવી લઈ એનો ઘેર ઘેર પ્રચાર થાય તેવો પ્રયત્ન અવશ્ય કરે.

૬. આથમતે અજધાળે—લેખક: શ્રી. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા, પ્રકાશક: ગુર્જર મંથરન કાર્યાલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૨૬૦×૮, કવર આજીવાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

આ પુસ્તક ક્રમે ક્રમે “નવચેતન”માં ૭૫૫૭ ૬૭૭ ત્યારે શ્રી. ધનસુખલાલભાઈના પ્રયત્નસાધે એને હોંશિ હોંશિ વાંચતા-રધાવતા હતા. આજે એ પુસ્તકાકારે પ્રકટ થયું છે.

આપણા સાહિત્યજગતમાં વખતોવખત ચમકી જઈ માર્મિક હાસ્યરસ પીરસતા બહુતા હાસ્યરસિક લેખક શ્રી. ધનસુખલાલે પોતે લખેલી આ આત્મકથા છે. એ મનોળા લેખકના ભરતીઓટબધાં વિવિધ જીવનપ્રસંગો જાણવા માટે અને એ હાસ્યધારા વહાવનાર સર્જકની સર્જનકળા અને જીવનપરિચય પામવા ઇચ્છનાર માટે એ પુસ્તક ઉપયોગી નીવડશે. આપણા ગણ્યમાન્ય સાક્ષરોની આત્મકથા લખવાની આ પરિપાટીને ગુર્જર વાચકસમુદાયે જિતેન્દ્ર આપવા પાત્ર છે.

૭. સ્વામી રાવ—(સરદાર પૃથ્વીસિંહની જીવનકથા) લેખક: શ્રી સુભદ્રા ગાંધી, પ્રકાશક: કૃષ્ણલાલ મણિલાલ હકકર, દેરી રોડ, કૃષ્ણનગર, બાવનગર. કાઉન કદનાં ૫૪ ૨૭૨×૪, સચિત્ર કવર આજીવાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ચાર. ૧૬૪૫.

કાલિયાવાડના જીવનનો આ એક કાળે “સ્વામી રાવ” નામ ખૂબ જ પ્રિય થઈ પડ્યું હતું. કારણ, એણે એ જીવનને વ્યાપામનાં પ્રેરણાનીર પાયાં હતાં. ઉત્તરદિલ્હિસ્તાનના આ ‘ભૈયાજી’નું મૂળ નામ પૃથ્વીસિંહ. એના બાળપણની અજણતા, પર્ષટનપ્રિયતા, દેશદાન, ક્રાંતિની ધધુખર અને તેને માટે છેક મોતના પંજ સુધી પહોંચી જવાની તૈયારીવાળા આ વીરનરની જીવનગરમર આપણી ઊમતી પેઢીમાં દિંમત અને આશાનો મંચાર કરે તેવી છે. અદ્ભુત રસનો અનુભવ કરાવે તેવા આ રોમાંચક જીવન જીવનાર વીરને માટે ‘ધનવાદ’ના એ શબ્દો સહેજે વાચકનાં મુખેથી નીસરી પડે.

આપણા યુવાનો આવાં જીવનચરિત્રો વાંચી તેમાંથી વીરતા, ધીરજ, દિંમત અને ખંતની પ્રેરણા મેળવે.

૮. દિંદની આર્થિક દુર્દશા—લેખક: શ્રી. કુમરશી ધરમશી સંપટ, પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઉન મોજ પેટ કદનાં ૫૪ ૭૨×૮, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

“ સંદેશ ” પ્રકાશન મંદિર તરફથી રાષ્ટ્ર થયેલ આર્થિક અંચમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં, આપણા જાણીતા અર્થશાસ્ત્રનિષ્ણાત લેખક શ્રી. કુંભરશીભાઈએ, આપણા દેશની આર્થિક દુર્દશા સ્પષ્ટ અને તેમાં પરદેશી રાજતંત્ર હેઠળ પ્રભુ કરવેરના ભોળાથી કેટલી કચડાયેલી છે તેનું આંકડાસહ નિદર્શન કરાવ્યું છે. અર્થશાસ્ત્ર જેવા અભ્યસનીય વિષયમાં રસ ધરાવનાર માટે આ માહિતીભર્યું પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી સામગ્રી પૂરી પાડશે.

સંદેશ આર્થિક અંચમાળાના સંપાદક શ્રી. જયંતિલાલ મહેતાના સંપાદન દ્વારા ગુજરાતને અર્થશાસ્ત્રની ઓળખ આપતાં પુસ્તકોની આપણે ત્યાં વૃદ્ધિ થાય એવી ભાવના સહિત અમે આ પુસ્તિકાને આવકારીએ છીએ.

૯. બાલવાયનમાળાનાં ૬ પુસ્તકો—રાખપોથી ૧-૨, બાલપાઠો, સુંદરપાઠો, જોડાસરપોથી, નાનામોટા પાઠો, દરેકના લેખક:—શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ; મૂલ્ય અનુક્રમે ૧, ૨ ૩, ૫ ૦-૩-૦, ૪ અને ૬ ના ૦-૫-૦ તથા ૫ ના ૦-૪-૦

ઉપર્યુક્ત વાચનમાળા આપણાં પ્રાથમિક શાળામાં પ્રવેશતાં બાળકોના વાચનની રાષ્ટ્રઆત માટે તેમ જ તેમને ક્રમિક વાચન શીખવવામાં ઉપયોગી નીવડે તેવાં હોઇને આ વાચનમાળા પ્રાથમિક શાળાઓ માટે બાલપુસ્તક રૂપે સલાવાય તે બાળકોનું વાચન ક્રમેક્રમે વિકસાવવામાં મદદરૂપ થઇ પડે તેવી છે. બાલપુસ્તક તરીકે ન સ્વીકારી શકે તેવી પ્રાથમિક શાળાઓમાં આ બાલવાચનમાળા વાચનોત્સુક બાળકોના ઇતર વાચનના વિકાસમાં સારી મદદરૂપ થઇ પડે તેવી છે. એટલે પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઇતર વાચન માટે તેમ જ સાપ્તર્નિક પુસ્તકાલયમાં આવતાં વાંચતાં શીખેલાં, શીખતાં કે શીખવવાને ઉત્સુક એવાં બાળકો માટે આ વાચનમાળા અવસ્ય વસારી લેવા જેવી છે. ૬ પુસ્તિકાઓની માત્ર ૧-૮-૦ કિંમત અજના કાગળની કપરી તંબીના વખતમાં સસ્તી જ કહેવાય.

નાનાં મોટાં સૌ પુસ્તકાલયો પોતાને ત્યાં વસાવવા પ્રયત્ન કરે.

૧૦. છબ્બખિયાં - લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ, પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ રૂઢીદ, મુંબઈ ૨. કાઢિન કવનાં ૫. ૩૨, સાદુ ૫૬, મૂલ્ય ૦-૮-૦.

શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ આપણા ગીતકારોમાં અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. એમણે બાળકો માટે એવાં બાલગીતો પણ લખ્યાં છે. અને આ પુસ્તકની વિશિષ્ટતા તો એ છે કે, એ ગીતો સાથે આપેલાં ચિત્રો બાલચિત્રકારનાં દોરેલાં છે. એમાંનાં ત્રાવણનાં છબ્બખિયાં, છુક છુક ગાડી, સાત તાળી, દિવાળી વગેરે બાલગમ્યગીતો બાળકોને ગમી જાય તેવાં છે.

પુસ્તકાલયમાં આવતાં બાળકો માટે સુખે વસાવાય.

‘મણિલાલ પ્ર. વ્યાસ

૧૧. ભારત-બાહુબલિ રાસ - સંપાદક-અનુવાદક: ૫. લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, પ્રકાશક: અભયચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી, ભાવનગર. પૃષ્ઠ ૮૬+૬૩=૧૫૨; કિંમત ૧-૪-૦.

ઉપર્યુક્ત રાસ પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષામાં સં. ૧૨૪૧ માં કવીશ્વર શાલિભદ્રસૂરિએ લખેલો છે. એટલે ભાષાની દૃષ્ટિએ અત્યંત પ્રાચીન છે. પ્રાચીન-ગુજરાતી ભાષામાં સૌથી પ્રાચીન કૃતિ આ એક ગણી આવેલ છે. ઇતિહાસમાં આજસુધી આથી વધુ પ્રાચીન કૃતિ ખીજ મળી જાયમાં નથી.

આ રાસ કવિત્વમય છે. તેમાં ચમક અને અનુપાસ આદૃશક છે. વાંચતાં ચિત્ત આકર્ષે છે. વીરરસપ્રધાન આ કાવ્ય મનમોહક પણ છે.

તે વખતમાં ગુજરાતી ભાષાનું અર્જુન છટાપદ કાવ્ય લખાયું છે તે પરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગુજરાતી ભાષા તે પહેલાં પણ ઘણા સમયથી શરૂ થઈ હતી અને રાસ લખાવાના સમયે તે તે ખૂબ પરિપૂર્ણ બની ચૂકી હતી.

આ રાસે ગુજરાતી ભાષામાં એક નવીન પ્રકાર પાડ્યો છે.

એનું સંપાદન તથા કાવ્યને અનુરૂપ છટાપૂર્ણ અનુવાદ પણ પં. લાલચંદ્ર ગાંધીએ કર્યો છે. ઉપરાંત ભાવાનો જોડો ઇતિહાસભર્યો વેધક પ્રકાર પાડ્યો છે. બંને ગુજરાતી ભાષા માટે આ વિશ્વમાં આજ સુધી ને કાર્ય કેાષએ નથી કર્યું તે પંડિતશ્રીએ કર્યું છે. ગુજરાતી કાવ્યની પ્રસાદી જનસુલભ કરવા માટે આને ભોજાતી પ્રચલિત ગુજરાતી જૂની કવિતામાં અનુવાદ કરીને ગુજરાતી વાચકજનતા ઉપર પણ ઉપકાર કર્યો છે.

આમ છતાં પંડિતશ્રી ગુજરાતી ભાષા સંબંધી મદત્તનું અને ચિરંમરણીય બને એવું કાર્ય તેા છે એમની આ રાસની પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી ભાષાના સંશોધનમાં ૧૯૭૭ થી એ રસ લઈ રહ્યા છે. એમની આ પ્રસ્તાવનામાં અત્યંત ખંત, એકધારો પરિશ્રમ, પ્રમાણ્ય અને વિદ્વતાનો પરિચય મળી આવે છે.

તેમાં ગુજરાત અને ગુજરાતી ભાષાનો પ્રમાણપૂર્વક સતીવાર ઇતિહાસ છે. અદ્ય દેશી ભાષા સંબંધી પણ પાંચમી સદીથી આજ સુધીની સતીવાર છણાવટ છે. દેશી સાથે પરદેશી ભાષાઓના સંબંધો વિષે ત્રીજીવટ બર્યો જિહાપોહ છે. અને પ્રાચીન ગ્રંથોના આધારોનો તે મંજૂ ખડક્યો છે. એ એમનું ઉંડું અવમાહન બતાવે છે.

પ્રસ્તાવના વાંચતાં લાગે છે કે પંડિતશ્રી ગુજરાતી ભાષાવિજ્ઞાન માટે એન્સાઇક્લોપીડીઆ સરખા છે. ગુજરાતી સાક્ષરો માટે આ પ્રસ્તાવના મહત્ત્વનું અંગ બની જાય છે.

સાથે સાથે ભરત બાદુબલિ માટે કઇ કઇ સદીમાં ક્યાં, કેાણે, શું અને કેટલું લખ્યું છે તે પણ ગ્રંથોના નામનિર્દેશપૂર્વક સતીવાર બતાવ્યું છે.

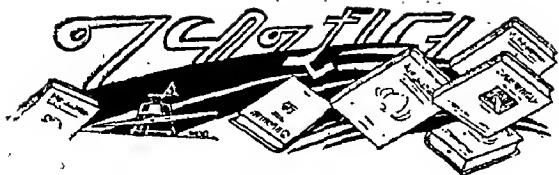
ભરત બાદુબલિના શિષ્ય-સ્થાપત્ય ચિત્રો વગેરેનાં સમારોહ પણ ક્યાં ક્યાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે પણ જણાવ્યું છે.

ગુજરાતી ભાષા માટે આજસુધી આટલી છણાવટ અને ત્રીજીવટભરી આલોચના ઇએ કરી નથી. યુનિવર્સિટીમાં પરીક્ષાઓ આપનાર B. A., M. A ના વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ પ્રોફેસરો માટે આ પ્રસ્તાવના અત્યંત ઉપયોગી નીવડે તેવી છે.

પ્રસ્તાવના વાંચતાં આપણને એવી આશા બંધાય છે કે જો એનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરવામાં આવે અને થોડા ગુજરાતી ભાષાના નિયમે, શબ્દો વગેરેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે અને થોડાં પરિશિષ્ટો વધારવામાં આવે તો દિંદ અને યુરોપની યુનિવર્સિટીઓમાં આદર્શ પાઠ્યપુસ્તક બની શકે એવી બધી યોગ્યતા આ પુસ્તકમાં છે.

ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસને ને દાવો કરે છે, અને જેને ગુજરાતી ભાષા માટે રસ અને પ્રેમ છે તેણે દરેકે આ પુસ્તક વસાવી મેલું નેપ્રએ.

દ્રુતેશ્વર્યદ (ન્યાય-આકરણ તીર્થ)

અસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ ગિરધરકૃત રામાયણ—(બીજી આવૃત્તિ) મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૨ મીરાં અને નરસિંહ—સંપાદક: ન્યાયમૂર્તિ શ્રી. હરસિદ્ધમાધ વ. દિવેદીયા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૩ વિવેકાનંદ સાર (સંકલિત)—મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૪ પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી કરસનદાસ માણેક; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૫ રાખની હગડી—લેખક: શ્રી. " સાજન્ય " મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૬ હાસ્યતરંગ—લેખક: શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૭ જીવનની કલા—લેખક: શ્રી. રવિચંદ્ર મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૮ ચૂપ નહિ રહેવાય—(મૂળ લેખક: ટોલ્સ્ટોય) અનુ. શ્રી. ચન્દ્રશંકર પ્રાણયંકર શુક્લ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૯ ખાદીવિદ્યા-પ્રવેશિકા—સંપાદક: શ્રી મગનભાઈ પ્ર. દેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૧૦ સંકલિત સ્વગવદગીતા - સં. શ્રી. દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર; મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

૧૧ સ્ત્રીપુરુષ મર્યાદા—લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મથશ્રવાળા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૨ શબ્દપોથી-૧-૨—દરેકનું મૂલ્ય ૦-૩-૦; ખાલપાઠો-મૂલ્ય ૦-૩-૦, સુંદર પાઠો-મૂલ્ય ૦-૫-૦, જોડાકારપોથી-મૂલ્ય ૦-૪-૦, નાના મોટા પાઠો-મૂલ્ય ૦-૫-૦ દરેકના લેખક: શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ.

૧૩ અખિતા—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦;

૧૪ તણખા-મંડળ બીજું—(નવી આવૃત્તિ) લેખક ઉપર પ્રમાણે; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૧૫ રાણો પ્રતાપ—મૂળ લેખક: શ્રી. દિનેશ્વરાય રાય, અનુ. શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૬ કંઠાવટી—(મંડળ બીજું) સંપાદક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૧૭ અક્ષયપાંચમ—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ શા. મુનશી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

૧૮ ગુજરાતજોની શરીરસંપત્તિ—લેખક: શ્રી. રણજિત મ. પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

જીવન સાહિત્ય મંદિર-મુંબઈનાં પુસ્તકો

- ૧૯ ગોમતીચક્ર અને બીજાં નાટકો—લેખક: શ્રી. ઇન્દુલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦
 ૨૦ પ્રજ્ઞાસુષ્ટિનાં પંચો—લેખક: શ્રી. ભોગીલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦
 ૨૧ ત્રેમપત્રો—મૂળ લેખક: શ્રી. 'ઉમ્મ'; અનુવાદક: શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦
 ૨૨ જીજીજી—મૂળ લેખક ઉપર પ્રમાણે. અનુવાદક: શ્રી. સુરતી હાકર; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦
 ૨૩ વનવગડાની વાતો—લેખક: શ્રી. ગોવિંદભાઈ હાકર; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦
 ૨૪ પંદર દિવસેનો પ્રવાસ—લેખક: શ્રી. લાજુબહેન મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦
 ૨૫ ત્રેમભૂતિ કસ્તુરબા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦.
 ૨૬ ભગવાનની ભેટ લેખક: શ્રી. જીવમ જોષી; મૂલ્ય ૦-૧૦-૦.
 ૨૭ પદ્મવી - લેખક: શ્રી. કુમુદ શેઠ; મૂલ્ય ૦-૮-૦.

મેમ્બર્સ જોન. એમ. ત્રિપાઠી લિ૦-મુંબઈનાં પુસ્તકો

- ૨૮ કોળ અને દાહિદાસ—સંપાદક: શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણ મોહિલાલ પંડ્યા; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.
 ૨૯ દૂધગંગા—લેખક: શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.
 ૩૦ છબ્બખિયાં—લેખક: ઉપર પ્રમાણે; મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

જોન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈ તરફથી

- ૩૧ હિંદુ ધર્મ—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશંકર પ્રા. શુક્લ મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.

- ૩૨ વેદની વિચારધારા—મૂળલેખક અને અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

સંદેશ પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ તરફથી

- ૩૩ હિંદની આર્થિક હુદ્દશા - લેખક: શ્રી. કુંજરશી ધરમશી સંપદ; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

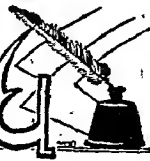
અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૩૪ ભક્ત નરસિંહ—લેખક-મંગળજી ઉદવજી શાસ્ત્રી; પ્રકાશક: ભક્તિમાર્ગ કાપોદધ, સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ; મૂલ્ય ૧-૪-૦

- ૩૫ સર્પચંદ્ર—લેખક: શ્રી. 'મધુર'; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર; દાણપીઠ બાવનમર. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

- ૩૬ દાખ્યપરિચય—લેખક: શ્રી. સુરેન્દ્રનાથ દાસગુપ્તા; અનુવાદક: શ્રી. નગીનદાસ પારેખ; પ્રકાશક: ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફથી ભારતીય વિદ્યાભવન; મુંબઈ. મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

- ૩૭ આચાર્ય આનંદશંકર કુવ રેમારકમંધ—સંપાદકો: શ્રી. રસિકલાલ જી. પર્ડાખ, શ્રી. રતિલાલ મો. ત્રિવેદી, શ્રી. ઉમાશંકર જી. જોષી; પ્રકાશક: ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, બદ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦.

પુસ્તકાલય

વડોદરાને આંગણે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ, એ સમગ્ર હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના વિકાસ-વિસ્તાર અર્થે સ્થપાયેલી સંસ્થા છે. એ સંસ્થા વખતોવખત અધિવેશનો ભરી અખિલ હિંદની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના વિસ્તાર અર્થે પ્રયત્નો કરતી રહે છે; અને પુસ્તકાલય-વિજ્ઞાનને યોગ્ય સાહિત્ય તેમ જ તેને લગતા પુસ્તકોના વર્ગીકરણ તેમ જ છતર વિષયને લગતી મંત્રણાઓ-અચીઓ કરે છે.

મથાના આગલા વર્ષે એનું અધિવેશન સુખાધુ યુનિવર્સિટીના કોન્વોકેશન હોલમાં મળ્યું હતું અને તે પછી મથા વર્ષે જયપુર રાજ્યના આમંત્રણથી જયપુર મુકામે મળ્યું હતું.

એ અધિવેશનમાં આપણા પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકીસ સાહેબે હાજરી આપી હતી અને તે પછીનું અધિવેશન વડોદરામાં મળે તે ઇચ્છનીય હોવાનું તેઓશ્રીએ શ્રી. સરકાર સમક્ષ પોતાનું નિવેદન સાર કર્યું હતું. એ નિવેદન લક્ષ્યમાં લઈને શ્રીમંત સરકારે સદર અધિવેશનના ખર્ચ માટે રૂ. ત્રણ હજારનો ફાળો આપવાની હદાર દેખાડી જાહેર કરી છે. સમગ્ર અધિવેશનનો ખર્ચ રૂ. ૭ હજારનો અંદાજવામાં આવ્યો હોયને ખાતરી ત્રણ હજાર રૂપિયા પ્રજા દ્વારા એકત્ર થાય એ હજી મથાનું છે.

વડોદરા રાજ્ય શિક્ષણ અને સંસ્કાર-પ્રચારના કાર્યને હમેશાં વેગ આપતું આવ્યું હોયને આગલાં વર્ષોમાં પ્રત્યેક વિદ્યા પરિષદ, વિજ્ઞાનપરિષદ વગેરેનાં અધિવેશનોને આમંત્રવામાં સારી સહાય આપી હતી. અને, ગયે.વર્ષે જ વડોદરાને આંગણે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું ૭૪મું અધિવેશન મળ્યા મથું. અને આશુ વર્ષે નાતાલના દિવસોમાં અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને આમંત્રણ આપવાની તૈયારીઓ ચાલુ થઈ હોવાના સમાચાર મળે છે.

એ અધિવેશનમાં અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદના કાર્યવાહકો-પ્રતિનિધિઓને વડોદરા રાજ્યની અનુભવમુક્ત પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાંથી ધણું જાણવાનું મળશે અને તે જ પ્રમાણે વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના કાર્યકરોને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ દ્વારા થતા કાર્યનો પરિચય મેળવવાની આ સૈનિરી તક સાંપડશે-પરસ્પરના અનુભવો અને જ્ઞાનનો લાભ થો આપશે-શેશે.

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને અરી નોતરવાના અતિમાન થયેલા પ્રયત્નોને અમે હાર્દિક આવકારીએ છીએ અને આપણે ત્યાંના આ પ્રવૃત્તિના કાર્યકર્તાઓને આજ્ઞાથી એ દિશામાં કાર્યપ્રવૃત્ત થવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

મુંબઈનો પૌપત્સ ક્રિ. રિડિંગ રૂમ અને લાયબ્રેરી

ઉપર્યુક્ત પુસ્તકાલયનો મકાનનો મુખ્ય સરકારના નાગરિક પૂરવઠા ખાતા માટે કબજો લેવાનો, મુંબઈના કલેક્ટરે તેના સંચાલકો પર પત્ર પાઠવ્યો હતો. મુંબઈ સરખા મહાનગરમાં જ્યાં સંખ્યાબંધ આશીશાને મકાનો છે, સરકાર પોતાને માટે ધારે સારે વ્યક્તિગત મકાનો કલમનો એક જ સપાટે તે મેળવવા શક્તિમાન છે તેને આવા સંસ્કારપ્રચારક મકાનનો કબજો લેવાની શુદ્ધિ સૂચી ! સરકારે લોકશિક્ષણ માટે આવા નવા મકાનો આંધવાનું તો ક્યાંય રહ્યું, પરંતુ માત્ર ગણ્યાગાંઠ્યાં છે તેને પણ આમ લઈ લેવા તરફ પોતાની નજર દોડાવી તે અત્યંતનાં જ હતું. પરિણામે એ વિશે રચેલ રચણથી વિરોધના અંગ્રાજી ઉદાત્તા, સર્વમાનપત્રોએ એ બાબત સરકારને ઉધડી લીધી, જે મધ્યસ્થ ધારાસભામાં પણ શ્રી. મનુ સુમેઠાર જેવાએ એની સામે સખ્ત કુખરો કર્યો સારે આખરે, મુંબઈના કલેક્ટરે એ મકાન કબજો લેવાનો વિચાર પડ્યો મુક્યો.

આમ આખરે આમજનતાનું આ સંસ્કારધામ-સરકારના કબજો જતું હાલ બંધ રહ્યું છે અને વાચનપ્રિય જનતાના વિજય થયો છે.

આ સાર્વજનિક કાર્યમાં એક યા બીજો નરતે આ વિરોધમાં સાથ આપનારાઓને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

હહેગામ મહાલ પુ. અગિયાર—તા. ૮-૪-૪૫ ના રોજ હહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળનું બીજું અધિવેશન સોનારડા મુકામે, મે. ૨૧. ૨૧. કલોલ વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી. શ્રી. હામોદર ગો. માલશે સા. ના પ્રમુખપદે મળનાર છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. મોરડ (તા. પેટલાદ)ને મકાન ફંડ માટે નીચેના ગૃહસ્થોએ ઉદાર દેણગી આપી છે તે માટે ધન્યવાદ.

૫૦૧) સુનીલાલ ભોધાભાઈ-સદેશર, ૧૫૫) નાથાભાઈ ગોપાળભાઈ-મોરડ, ૧૫૧) રણછોડભાઈ ભોધાભાઈ-સદેશર, ૧૩૦) દાણભાઈ દેસાઈભાઈ-મોરડ, ૧૨૫) અબાલાલ પ્રમુદાસ-કરમસદ, ૧૧૫) નાથાભાઈ છાયાભાઈ-મોરડ, ૧૦૧) કાશીભાઈ ખુશાલભાઈ-કરમસદ, ૧૦૧) મોતીભાઈ નાથાભાઈ-મોરડ, ૧૦૧) ડાલાભાઈ શકરભાઈ-કરમસદ, ૫૫) નાથાભાઈ ગોકળભાઈ-મોરડ, ૫૧) કાશીભાઈ ત્રીકમભાઈ-મોરડ, ૫૧) કાશીભાઈ વહેરીભાઈ-મોરડ, ૫૧) રણછોડ નારણ સુયાર-મોરડ, ૫૧) કાભાઈ બાપુજી-મોરડ, ૫૧) મણિલાલ નરોત્તમદાસ-મોરડ, ૫૧) મણિલાલ શકરલાલ-મોરડ, ૫૧) ભાઈજીભાઈ લક્ષ્મીદાસ-મોરડ, ૪૧) રણછોડભાઈ દેસાઈભાઈ-આંધળી, ૨૫) ચતુરભાઈ ઝવેરભાઈ-મોરડ, ૨૫) મણિલાલ વલ્લભભાઈ-મોરડ, ૨૫) મણીભાઈ સોમાભાઈ-મોરડ, ૨૫) ચતુરભાઈ ડાલાભાઈ-ધુટેલી, ૨૦) બહેચરભાઈ ચામળભાઈ-મોરડ, ૧૬) મંગળભાઈ વંદેરીભાઈ-મોરડ, ૧૫) વાપજીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ-મોરડ, ૧૫) મોતીભાઈ ભાઈજીભાઈ-મોરડ, ૧૫) રેવ-દાસ બાપુજી-મોરડ, ૧૫) કુલાભાઈ મનોરભાઈ-મોરડ, ૧૫) ગિરધરભાઈ મૂળજીભાઈ-ધુટેલી, ૧૧) મંગળભાઈ મરયાભાઈ-મોરડ, ૧૧) ડાલાભાઈ ચતુરભાઈ-કરમસદ, ૧૧) રણછોડભાઈ જોશાભાઈ-કરમસદ, ૧૧) છોટાભાઈ

[સાંખ્ય સાચેદા ૫૫ને છે]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પંજાબ પ્રાંત તથા મનદ મહાલ પ્રચારક નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સ્થિતિઓ તપાસી છે, અને દરેકની અવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી અગતી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમગ્ર આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં યાજમાણાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આદેશક, પ્રચારકાર્ય કયું છે:—

૧. મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈશંકર દી. ઠાકર—માહે ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ માં-ચાણુસમા મહાલનાં (૧) રમેલા, (૨) નેતપુર, (૩) બહુચરાજી, (૪) અરિયક; મહેસાણા મહાલનાં (૫) બેરિયાવી, (૬) મેવડ, (૭) લાખવડ, (૮) મોલીસે હેડ કવા. પુ. મહેસાણા, (૯) પાલાવાસણા, (૧૦) ભાસરીઆ, (૧૧) સોભાસણ, (૧૨) નાગલપુર, (૧૩) દેદીઆસણ, (૧૪) તાવડીઆ. કા. દિ. ૧૯.

—માહે જાન્યુઆરી ૪૪ માં-મહેસાણા મહાલનાં (૧) દેલા, (૨) બંદાલ-પરિધં અંગે (૩) મોટી દાંડિ; સિદ્ધપુર મહાલનાં (૪) ઊનાવા, (૫) બિંડા મહિલા સા. પુ; વિંસનગર મહાલનાં (૬) ભાંડુ; કા. દિ. ૨૩.

૨. કલોલ મહાલ માનદ પ્રચારક રા. હાથિલાલ અ. બ્રહ્મભટ્ટ—માહે આગસ્ટથી ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ સુધીમાં (૧) દીડાડા, (૨) તારાપુર, (૩) શેરવા, (૪) સૈજ. તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે તે વેળાસર મુધારી લેવા તથા જે સૂચના-સમગ્ર આપી હોય તેનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રીભાઈ એને બલામણુ છે.

ના. નં. ચોક્કસી

સહમત્રી. વ. રા. પુ. મંડળ

[કામેના પૃષ્ઠનું ચાહું]

શિવાભાઈ-કંરમસદ, ૧૧) ડાહ્યાભાઈ ભાઈલાલ-કંરમસદ, ૧૧) રાનાભાઈ આમરભાઈ-સંદેશર, ૧૧) મગનભાઈ હાથીભાઈ-ધુટેલી, ૧૧) નરસીભાઈ રેવાભાઈ-કંરમસદ, ૧૦) મગનભાઈ સા. પુ. નાના કરાણા (તા. ચિતોર) ને રૂ. ૧૦૦) સમડા તલાવના, પા. મોતીભાઈ લલ્લુભાઈ તરફથી.

સા. પુ. રણપુર (તા. કરજણ) ને રૂ. ૭૫) ચોરદાનો પટેલ ધર્મવરભાઈ અમવાન તરફથી, રૂ. ૭૫) છંદવાના પટેલ પરસોતમભાઈ ગોવિંદભાઈ.

સા. પુ. ધમાસણા (તા. કલોલ) ને રૂ. ૪૧) ઇસંડના બેપી. દલસુખરામ રણછોડા અગત, ૫) રાંચડાના પટેલ મૂળજીભાઈ નાથાભાઈ તરફથી.

—“ ઓશકિત ”ના વ્યવસ્થાપક જણાવે છે કે, “ તાજેતરમાં જીવન સાહિત્ય, મુખ્ય તરફથી પ્રકટ થયેલ પુસ્તક “ પાણીના સાધિયા ” તે સને ૧૯૩૩-૩૪ માં “ કોને પરણું ? ” નામથી જે પુસ્તક ઓશકિત તરફથી છપાયું છે તે જ છે. એક જ મૂળ પુસ્તકના બન્ને અનુવાદ છે, ને “ કોને પરણું ? ” માં મૂળ લેખકનો હસ્તેખ પણ છે. ”

વિષય : મહાલ અને પ્રાંત મંડળને મળનારી ફાળવણી બાબત

'પુસ્તકાલય' માસિકના મે સન ૧૯૩૮ ના અંકમાં ૫૫૪ ૩૧૪ ઉપર, પ્રસિદ્ધ થયેલી જાહેરાત નં. ૨ પ્રમાણે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મહાલ અને પ્રાંત પુ મંડળને ચાલુ સાથે મળનારી ફાળવણીની રકમ, જે તે પ્રાંતનાં મંડળો તરફ માર્ચ '૪૪ આખર સુધીમાં મોકલી આપવામાં આવશે. મહાલ મંડળોએ પોતાની ફાળવણી મેળવવા સાર, પોતે પોતાના પ્રાંત મંડળો તરફ, અત વર્ષના અહેવાલ દિસામ ન મોકલ્યા હોવ તો તે મોકલી તેની સાથે ફાળવણીની માગણી કરવી, અને તે પછી પ્રાંત મંડળોએ જે તે મહાલમંડળોને, તેમની ફાળવણી, એપ્રિલ '૪૫ આખર સુધીમાં મોકલતારી આપવા તબવીજ કરવી.

જે તે મહાલનાં પુસ્તકાલયો તરફથી સરાજમની આવેલી રકમ અને તે ઉપરથી મંડળના બધારણુ પ્રમાણે પ્રાંત અને મહાલ મંડળોને મળનારી ફાળવણીની રકમ નીચે પ્રમાણે છે:—

વડોદરા પ્રાંત

મહાલનું નામ	લવાજમની આવેલી કુલ રકમ	ફાળવણીની મળવાની રકમ	મહાલનું નામ	લવાજમની આવેલી કુલ રકમ	ફાળવણીની મળવાની રકમ
૧ કરજણ	૮૪-૦-૦	૪૭-૪-૦	૭ વડોદરા	૮૭-૦-૦	૪૮-૧૫-૦
૨ ડભોઇ	૫૧-૦-૦	૨૮-૧૧-૦	૮ વાપોડીઆ	૩૨-૦-૦	૧૮-૦-૦
૩ તિલકવાડા	૬-૦-૦	૫-૧-૦	૯ સિનેર	૫૬-૦-૦	૩૧-૮-૦
૪ પાદરા	૭૬-૦-૦	૪૪-૭-૦	૧૦ સંખેડા	૫૮-૦-૦	૩૨-૧૦-૦
૫ પેટલાદ	૧૪૫-૦-૦	૮૧-૬-૦	૧૧ સાવલી	૪૭-૦-૦	૨૬-૭-૦
૬ બાદરણ	૫૨-૦-૦	૨૮-૪-૦		૭૦૦-૦-૦	૩૬૩-૧૨-૦

મહેસાણા પ્રાંત

૧ આતરસુળા	૨૩-૦-૦	૧૨-૧૫-૦	૮ મહેસાણા	૭૬-૦-૦	૪૨-૧૨-૦
૨ કહી	૫૮-૦-૦	૩૨-૧૩-૦	૯ વિળપુર	૬૪-૦-૦	૫૨-૧૪-૦
૩ કશેલ	૧૨-૦-૦	૩૪-૧૪-૦	૧૦ વિસનમર	૬૪-૦-૦	૩૬-૦-૦
૪ ખેરાળુ	૬૧-૦-૦	૩૪-૫-૦	૧૧ સિદપુર	૬૬-૦-૦	૩૮-૧૩-૦
૫ ચાણુરમા	૬૭-૦-૦	૩૭-૧૧-૦	૧૨ હારીજ	૮-૦-૦	૪-૮-૦
૬ દહેમમ	૩૮-૦-૦	૨૧-૦-૦		૬૮૦-૦-૦	૩૮૨-૮-૦
૭ પાટણ	૬૦-૦-૦	૩૩-૧૨-૦			

નવસારી પ્રાંત

૧ કામરેજ	૧૨-૦-૦	૨૬-૪-૦	૬ માંમરોજ	૨૫-૦-૦	૧૪-૧-૦
૨ અણવી	૪૩-૦-૦	૨૪-૩-૦	૭ બ્યારા	૨૧-૦-૦	૧૧-૧૩-૦
૩ નવસારી	૬૮-૦-૦	૩૮-૪-૦	૮ સોનમઠ	૬-૦-૦	૩-૬-૦
૪ પલસાણા	૩૭-૦-૦	૨૦-૧૩-૦		૨૮૦-૦-૦	૧૫૭-૮-૦
૫ મહુવા	૨૮-૦-૦	૧૫-૧૨-૦			

અમરેલી પ્રાંત

૧ અમરેલી	૭૬—૦—૦	૪૧-૧૨-૦	૧-ધારી	૩૧-૦-૦	૧૭-૭-૦
૨ મોડીનાર	૧૧-૦-૦	૧૪-૧૦-૦	૬ ભીમકટા	૧-૦-૦	૦-૬-૦
૩ ખાંભા	૮-૦-૦	૪-૮-૦	૭ રતનપુર	૬-૦-૦	૩-૬-૦
૪ હામનમર	૨૭-૦-૦	૧૫-૩-૦		૧૭૫-૦-૦	૬૮-૭-૦

ઓખામંડળ મહાલ

ઓખામંડળ	૨૮-૦-૦	૧૫-૧૨-૦
	૨૮-૦-૦	૧૧-૧૨-૦

કુલ પાંચે પ્રાંતોનું

પ્રાંતનું નામ	લવાજમતી રા. પુ. મં. ના કુલ રકમ	રા. પુ. મં. ના કાળે જતી રકમ	પ્રાંત મંડળના મહાલ મં. ના કાળે જતી રકમ	મહાલ મં. ના કાળે જતી રકમ
૧ વડોદરા પ્રાંત	૭૦૦-૦-૦	૧૭૫-૦-૦	૧૩૧-૪-૦	૩૬૩-૧૨-૦
૨ મહેસાણા પ્રાંત	૬૮૦-૦-૦	૧૭૦-૦-૦	૧૨૭-૮-૦	૩૮૨-૮-૦
૩ નવસારી પ્રાંત	૨૮૦-૦-૦	૭૦-૦-૦	૫૨-૮-૦	૧૫૭-૮-૦
૪ અમરેલી પ્રાંત	૧૭૫-૦-૦	૪૩-૧૨-૦	૩૨-૧૩-૦	૬૮-૭-૦
૫ ઓખામંડળ પ્રાંત	૨૮-૦-૦	૭-૦-૦	૫-૪-૦	૧૫-૧૨-૦
	૧૮૬૩-૦-૦	૪૬૫-૧૨-૦	૩૪૮-૫-૦	૧૦૪૭-૧૫-૦

વડોદરા,
તા. ૨૧-૨-૪૫ }

રામભાઈ ઠા. પટેલ
મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

પટ્ટણ્ણમ અંક ૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

મદદ ઉત્તરોત્તર થતાડવા બાબત

સાર્વજનિક પ્રસ્તાવના નિયમની કલમ ૨૭ અન્વયે રાજ્યનાં પ્રાંત-તથા કલ્યા પ્રસ્તાવના બંધારણને આધી જાણવામાં આવે છે કે પ્રામ.પુરતકાલેયોની દર વર્ષે થતી જતી મદદની મામણીઓને વડોદરા વગેરે ખાતર રાજ્યનાં પ્રાંત અને કલ્યા પ્રસ્તાવના બંધારણ સરકાર પંચાયત મદદ પટ્ટણ્ણમ મોખે સરકાર કુલમથી મંજૂર થયું છે અને તે ધારણે અંદાજપત્રો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને આવશે તેની મંત્રીઓએ નોંધ લેવી.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫ }

હ. ન. પાટ

ઠા. મો. પટેલ
મદદ. બંધારણ

વટહુકમ અંક ૨ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સને ૧૯૪૫-૪૬ થી પુસ્તકાલયોને મદદ આપવા માટે અમલમાં રહેનારાં ધોરણો રાજ્યનાં સાંવર્ણનિક પુસ્તકાલયોએ મદદ મેળવતા પહેલાં નીચે પ્રમાણે તજવીજ કરી હશે તે જ તેમને સને ૧૯૪૫-૪૬ થી મદદ મળશે.

૧. સરકારમદદ મેળવવા માટે જેટલી રકમની માગણી કરી હશે તેટલી જ રકમ પુસ્તકાલય કાયમનિધિમાં મૂકવી પડશે.

૨. કાયમનિધિનું ઉત્પન્ન એ સોકમદદ તરીકે ગણી શકાશે નહિ; પરંતુ તે પુસ્તકાલય નિભાવણીમાં ખર્ચા શકાશે માટે ખર્ચ કરવો હોય તે તે ઉત્પન્ન ઇલાહિદા બનાવવું જોઈએ.

૩. પસંદ વેચાણ કે પુસ્તકાલયની કોઈ પણ જાતની હરરાજ ચયેલી મિલકતનું ઉત્પન્ન પણ સોકમદદ તરીકે ગણી શકાશે નહિ.

૪. વટહુકમ અંક ૮ તા. ૧૮-૧-૪૪ પ્રમાણે પુસ્તકાલયોને નિર્દેશ કરેલી ટકાવારીનાં ધોરણો તેમજ ખર્ચનું અંદાજપત્ર બનાવવું જોઈએ.

૫. પુસ્તકાલયનું દકતર દરાવેલા ધોરણે ચોક્કસ હોયું જોઈએ અને દર વર્ષે પુસ્તકોનું મેળવણી કરેલી હોવી જોઈએ.

૬. બહેનો અને બાળકોમાં વાચનપ્રચારની ચોક્કસ યોજનાનો અમલ થતો હોવો જોઈએ.

૭. વર્ષમાં નિદાન ત્રણ વખત ગ્રામ પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા ચક્ર હોવી જોઈએ, અને કસ્ટોડિયન પોતાના વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા દરમિયાને બોલાવેલી હોવી જોઈએ.

ઉપરનો વટહુકમ કાઢવાનું કારણ એ છે કે પુસ્તકાલયો પોતાં કાયમનિધિના ઉત્પન્ન ઉપર અગર તેના વ્યાજને સોકમદદ ગણી તેમાંથી ઉપાડ કરી અંદાજપત્ર બનાવવાની ઠાણી કરે છે અને કાયમનિધિમાં પૂરતી રકમ મૂકતા નથી. આમ થવાના કારણે સોક પાસેથી સ્વેચ્છાપૂર્વક ને દાનવણી લેવી થતી જોઈએ તે લેવી થતી નથી અને પુસ્તકાલય પ્રગતિમાં બની શકતું નથી. આમ છતાં તેઓ સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી શકે છે, જેથી પ્રગતિમાન પુસ્તકાલયોને પૂરતી મદદ મળતી નથી અને કેટલાંક મદદ વિના રહી જાય છે.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫

હ. ન. મદ

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના અંક ૮ ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સુદંત બહારનાં અંદાજપત્રો નામંજુર કરવા બાબત

રાજ્યનાં તમામ મદદ મેળવતાં સાંવર્ણનિક પુસ્તકાલયોને આથી જાણવામાં આવે છે કે, સને ૧૯૪૫-૪૬ થી જેમનાં અંદાજપત્ર માટે ડિસેમ્બરની તા. ૩૧ મી પછી આવશે તે સ્વીકારવામાં આવશે નહિ અને તે ઉપર સરકારપંચાયત મદદ પણ આપાશે નહિ.

વડોદરા,
તા. ૨૮-૨-૪૫

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

વિષય

નવીન પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોની ભલામણની વિષયવાર યાદી

(ક) તત્વજ્ઞાન અને (ઠ) ધર્મ

રામાયણ અંક બા. ૧-૨	પ્રકા. પોલ ગો. લા. કાશી	૫-૦-૦
રામકૃષ્ણ કથામૃત	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૫-૦-૦
જીવનમુક્તિ વિવેક	" "	૧-૦-૦
અષ્ટાવક ગીતા	" "	૧-૦-૦
સુખોધિનીજી તામસ પ્રકરણ	અનુ. ગો. હ. બટ	૪-૦-૦
ધર્મોનું મિશ્રન	અનુ. શુક્લ ચં. પ્રા.	૫-૦-૦
વેદની વિચારધારા	" "	૨-૪-૦
હિંદુધર્મ	વોરા. અને કં. મુંબઈ	૪-૪-૦
શ્રાવનચરિત્ર માનસ	મુંબઈ કાપડ પ્રકા. રામાયણ પ્રચાર સમિતિ અમદાવાદ	૦-૬-૦

(ચ) વિજ્ઞાન

મનને જોખે	વર્મા નિરંજન અને પરમાર બા. સા. સંઘ અમદાવાદ	૩-૮-૦
વિજ્ઞાનની પરિભાષા	નવજીવન કો. અમદાવાદ	૦-૮-૦

(ઢ) સમાજશાસ્ત્ર (ઠ) રાજનીતિ (જ) અર્થશાસ્ત્ર

પાકીસ્તાન	એ. અમીઝ	ઓ. પ્ર. કં. મુંબઈ	૦-૧૨-૦
ગાંધીજીની સ્વરાજસાધના		શ્રી. શાન્તિલાલની કં.	૩-૮-૦
ગાંધીજી સાથે અકવાડિયું	(લુધ પ્રીસર) અનુ. શુક્લ ચં. પ્રા.	વોરા અને કં.	૨-૦-૦
દિનિષ્ઠ આફ્રિકાની રંગભૂમિ	જેશી પ્રા. સો.	બા. સા. સંઘ અમદાવાદ	૩-૮-૦
કાપડ નિયમન	દર્શક ર. જ.	વોરાં ચં. ચી. અમદાવાદ	૪-૦-૦
કમાણીની કળા	ઓઝા ર. ક.	એન. એમ. હક્કર	૩-૦-૦
રાજ્યવિધારણ (હિંદ અને બ્રિટનનું)		શહે એમ. એચ.	૦-૧૪-૦

(ઢ) શિક્ષણ

જોતપતે દ્વારા લોકશિક્ષણ	મહેતા બખ્શજી	પુ. સ. સ. મં. વડોદરા	૧-૮-૦
-------------------------	--------------	----------------------	-------

(ન)

સંગીતકલા	દેવે એ. એસ.	પ્રકા. કર્તા ધૃષ્ટકા	૨-૮-૦
----------	-------------	----------------------	-------

(મ) કાવ્ય

ઉપણા	ગાંધી મન્દુલાલ	કરાંચી	૨-૦-૦
ઉર્વશી અને ધારી	શુક્લ કુ. દુ.	વડવાણ	૨-૦-૦
વરદાન	ગાંધી સુરેશ	કરાંચી	૨-૦-૦
રવિદ્ર વીણા	મેઘાણી જ. કા.	ભારતી સાહિત્ય સંઘ	૨-૮-૦
રાસપદ્ય	સ્વામી દરગોવિંદ	પાટણ	૦-૪-૦

(ય) નવલકથાઓ

અંદીવાન-યુગ્મેન ચીરકોવ	સો. શારદાદેવી		૨-૮-૦
ફૂલ ('પ્રીતનર'નો અનુવાદ)			
દરિયાવાદ	આચાર્ય, યુ. પો.	આર. આર. શેઠ મુંબઈ	૪-૦-૦
દંકાર	ધનંજય	ન. યુ. પુ. બં. રાજકોટ	૩-૦-૦

રત્નવાટ	રાધચુરા મો. દા.	૨-૦-૦
ધરતીને મહાવે	બદ, મુ. મો.	૩-૦-૦
સેતુમંથ	(અનુ.) ચોકસી, ના. નં.	૨-૮-૦
ઋણાનુબંધ	શમી, સીતારામ	૨-૮-૦
હસ્તમેળાપ	દેસાઈ, મં. સા.	૪-૦-૦
પટેલ પટલાણી અને બીજા વાલે	સોની, ર. પી.	૩-૦-૦
અડિત કસેવરો	વમો, નિરંજન અને ખરમાર	૩-૮-૦
દીપનિર્વાણ	દસાઈ	૩-૦-૦
સખચોરાશી	પટેલ, પન્નાલાલ	૩-૦-૦
બીલીપત્ર	ખરમાર મકનજી	૩-૦-૦
નીલકંઠનું બાણ	ચાક મુ. વ.	૩-૮-૦
કિટેકિટવ પ્રભાત	હથિલ, મા. બા.	૩-૦-૦
અડિત માળખાં	વડેરા, બા. મા.	
વૈશાળી પૂનમ	મથર	૮-૪-૦
જળજળિયાં	બાસ, અવિનાથ	૦-૮-૦
દંભી વાટે	ઢોકર, મુલામલાલ	૩-૮-૦
બરકનું રથ	(અનુ.) સુરેન્દ્ર પટેલ	૨-૦-૦
રેવાનો વર	માંધી ભોમીલાલ	૧-૪-૦
સુવર્ણ મુગ	પાઠક, રા. ના.	૩-૮-૦
પશુમી અને બીજા વાલે	સોમિયા હરજીવન	૨-૮-૦
બરદરિયે		૧-૦-૦
પ્રાચીન શીલકથાઓ	પટેલ, જો. છ.	૦-૮-૦
પ્રેમને નામે	બટ મોહનલાલ	૦-૮-૦
	(૨) હાસ્યકથાઓ	
લંબેહર શમી	બાસ, હરિપ્રસાદ	૨-૪-૦
છલ્લિવિલાસ	બદ, આનંદકુમાર	૫-૦-૦
મસ્તકડીરનાં હાસ્યરત્નો	મસ્તકડીર	૩-૦-૦
કમંડલુ	પંડ્યા, મુ. કે.	૨-૦-૦
સાહિત્ય અને સંસ્કાર	માંધી ભોમીલાલ અને	૩-૦-૦
	બાસ બનુભાઈ	
સાંભલાના સુર	રાણે	૨-૮-૦
રંગ છે બારીક	"	૨-૮-૦

(ક) જીવનચરિત્ર

જ્વાહર કળા	મહેતા, શા. રા.	૩-૦-૦
દિંદના ધમોચાર્યો	ડો. હ. મ. દેસાઈ	૪-૦-૦
મીરાં અને નરસિંહ	હ. વ. દિવેદીઆ	૦-૧૨-૦

(ઘ) જીવનચરિત્ર

માંધીજી તેમનું જીવન અને કાર્ય ઇ. બ. ડોક્ટર	પ્રભાતપ્રેમ, અમદાવાદ.	૧૨-૮-૦
પુણ્યપ્રેક્ષ માંધીજી	વોરા, એન્ડ્રૂ. મુંબઈ	૪-૦-૦
સ્વમીરાલ (સરદાર પૃથ્વી-સિંહની જીવનકથા)	ડોક્ટર, ડુ. મ. બાવનગર	૪-૦-૦
ઈશ્વરની શોધમાં	મુ. મં. ર. ડા. અમદાવાદ	૧-૮-૦
શંકરાચાર્ય	બા. સા. સંઘ અમદાવાદ	૦-૮-૦

વડોદરા, }
તા. ૧૦-૩-૪૫ }
ઉ. મો. પટેલ
પદ. અવરણા

પુસ્તક ૨૦ મું

એપ્રિલ-૧૯૪૫

અંક ૪ થો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવનું

★ 'લંડન ટાઇમ્સ' તા. ૨૫ નવેમ્બરે પોતાનો પચાસ હજારમો અંક પ્રગટ કર્યો છે. ૧૭૮૫ ના જન્મ-ચુઆરીની પહેલી તારીખે તે શરૂ થયું ત્યારથી તેનો એક પછી અંક બંધ રહ્યો નથી. જ્યારે નાનો પિટ વડો પ્રધાન હતો ત્યારે આ પ્રસિદ્ધ દૈનિક એક નાના પાનામાં પ્રકટ થવું હતું. ત્યારે એનું નામ 'ડેઇલી ટાઇમ્સ' રાખવામાં આવ્યું. છેક ૧૮૨૯ માં તેની તંત્રીઓંધને અંગે તેને 'ચંડર' (ગર્જના કરનાર)નું ઉપનામ મળ્યું. તે સ્વિચારે પ્રગટ થતું નથી.

★ ન્યૂયૉર્કના વકીલ હુધ નીઝરે લખેલ પુસ્તક 'જર્મનીનું શું કરવું?' (What to do with Germany?) ની દશ નકલો પ્રમુખ રૂઝવેસ્ટ મિ. ચર્ચિલ તથા તેના સાથીઓ માટે મોકલી છે.

★ વર્ધાના સત્યસાજ સત્યાગ્રમના સ્થાપક સ્વામી સત્યભક્તે એક લિપિની શોધ કરી છે. તે પાંચ જ મિનિટમાં શીખી શકાય છે અને આખા હિંદુસ્થાનમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે. સ્વામીજીએ તેનું નામ 'ભારતલિપિ' રાખ્યું છે.

'ભારતની લિપિ' દેવનાગરી બાંધા માટે છે. તેનાં બીજાં સહેલાઈથી ગોઠવી શકાય તેવાં છે અને છાપકામમાં તેનો સહેલાઈથી ઉપયોગ થઈ શકે છે.

★ શ્રી. હુદ્દેવ જોડના તંત્રીપણા હેઠળ પ્રગટ થતા ત્રિમાસિક 'કવિતા'ના આખો અંક બંગાળના મહાન જીવંત કવિ કાઝી નઝરુલ હસન સંબંધિત છે. શરૂઆતમાં તંત્રીએ કવિનાં સ્મરણો આપ્યાં છે. શ્રી. નસિનીકાંત સરકારે એ મહાન કવિના જ્ઞેયજીવનની આંખી કરાવી છે. અંકને અતિ કવિતાં લગભગ પચાસ પ્રકાશનો-મુખ્યત્વે કાવ્યસંગ્રહો તથા બહુ જ ગોડાં નાટકો-ની યાદી આપી છે.

★ મુંબઈના પી. ઇ. એન. મંડળે પ્રગટ કરેલ 'બંગાળી સાહિત્ય' માંથી 'આધુનિક બંગાળી સાહિત્ય'ના વિભાગનું સાંતિનિકેતનના ચીની બચનવાળા મિ. અને મિસિસ વુએ ચીની ભાષામાં ભાષાંતર કર્યું છે.

★ મુંબઈના કણ્ઠોટક સંઘે કણ્ઠોટક સંબંધી એક અવતન અને પ્રમાણુજૂત પુસ્તક તૈયાર કરવાનું માથે લીધું છે. તેમાં દરેક દર્શિબિંદુથી કણ્ઠોટકનું જીવન, જૂતકાલીન ઇતિહાસ, અત્યારની હાલત, ભાવિ આશાઓ તથા મુંબઈમાં રહેલા કણ્ઠોટકવાસીઓની ટૂંકી ચરિતાવલિ આચરો, સંઘ પુસ્તકનો પહેલો ભાગ તો થોડા વખતમાં પ્રગટ કરવા બારે છે.

★મહાન પરિપત્તિ કવિ હિરેદાસીના સ્મારક પુસ્તકાલય પાસે થોડા સમય પહેલાં તેજસ્વીના નામવામાં આવ્યો હતો. હિંદમાં રહેતા પારસીઓના શાળામાંથી આ પુત્રજી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

★સંસ્કૃત પરિપત્તિ ત્રીજી એક મિત્રપુરમાં ૨૬-૨૭ ડિસેમ્બરે માંગલોરના પંડિત અનંતાચાર્યના પ્રમુખપદ હેઠળ ભરવામાં આવી હતી. મુખ્ય હાજરોમાં જજ મિ. જસ્ટિસ એન. એસ. લોકુરે તેની ઉદ્ઘાટનક્રિયા કરી હતી. પ્રમુખ તરીકેના પોતાની ભાષણમાં પંડિત અનંતાચાર્યે પ્રાચીન હિંદમાં સંસ્કૃત ભાષા વિચારનું વાહન હોવાનું જણાવ્યું હતું. સંસ્કૃત ભાષાના ઉત્કર્ષ માટે કરાવેા કરવામાં આવ્યાં હતા.

★ધર્મ વિષે અઢાવીસ નિબંધો લખનાર આસામી લેખક પીતાંબર સિદ્ધાંત બાગીચ વિષે બહુ જ થોડું જણાવેલ છે. તે સોળમી સદીના છેલ્લા ભાગમાં તથા સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં થયેલ મયા. કામરૂપના કોચ રાજાના તે સભાપંડિત હતા. તેના કૃત પાંચ જ નિબંધો પ્રગટ થયા છે. પણ તેમાં છોડે અભ્યાસ તથા સંસ્કૃતપરનું પ્રભુત્વ દેખાઈ આવે છે.

★જુદી જુદી ભાષાઓનાં વર્તમાનપત્રો તથા સામયિકોનાં પ્રદર્શનોની વધતી જતી સંખ્યા આપણા માટે આનંદનો વિષય છે. તાજેતરમાં દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં-માંસી, સંયુક્ત પ્રતિ તથા બેંગલોરમાં-આવાં પ્રદર્શનો, પરિપત્તિ સાથે અથવા સ્વતંત્રપણે ભરવામાં આવ્યાં હતાં.

★પૂનાના ભાંગારકર ઓરીએન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ મહાભારતની સંશોધિત આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં મદદ કરવા માટે થોડા પ્રાન્ત આપવા કલકત્તા યુનિવર્સિટી પાસે માગણી કરી છે. સંસ્થાએ આ કાર્ય ૨૩ વર્ષથી ઉપાડ્યું છે.

ચાર લાખ રૂપિયાથી વધારે ખર્ચે પહેલાં ૭૫ વર્ષ તૈયાર થયેલ ગ્રંથો છે. આવતા ૫૬૨ વર્ષ સુધીમાં એ કામ પૂર્ણ થતાં લગભગ ૫ થી ૭ લાખ રૂપિયાની જરૂર પડશે. યુનિવર્સિટી છેલ્લાં ૨૫ વર્ષથી વાર્ષિક ૩,૦૦૦ રૂ. પ્રાન્ત આપે છે. ત્રાવણકોર રાજ્ય ૧૯૪૧ થી દર વર્ષે ૫૦૦ રૂ. આપે છે. આ કાર્યને પ્રિટિશ એજેન્સીની સંમતિની મંજૂર મળી છે.

—છાટાલાલ માનસિંગે કામદાર

વિખ્યાત વિવેચક નવલરામનું સ્મારક

નીચેનું પ્રસિદ્ધિ અર્થે મળ્યું છે:—

સુરતના ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળે સ્વ. સાક્ષર અને વિવેચક નવલરામ પંડ્યાનું થોડા સમય કરવા માટે ગુજરાતના વગદાર સાહિત્યકારોની એક સમિતિ નીમી છે અને તેમની સાથે સંપર્ક સાધી ઉપયુક્ત મુદ્દોને લક્ષ્યને કામકાજ ચક્ર કરવા માટે શ્રી. ઈશ્વરલાલ વીમાવળા, નટવરલાલ શાસ્ત્રી, શ્રી. હસમુખ પંડિત, શ્રી. કુવાનસિંહ ચાવડા તથા શ્રી. નટવરલાલ દેસાઈની એક સમિતિ વધુ સભ્યો કે. આપ્ત કરવાની સલાહ સાથે નીમી છે. આથી સ્વ. નવલરામ પ્રત્યે બહુમાન તથા સન્માનની લાગણી પ્રગટનાર સર્વે સાહિત્ય પ્રેમી સભ્યોને વિનંતિ છે કે તેઓ ઉપયુક્ત સમિતિમાં શ્રી. ઈશ્વરલાલ વીમાવળા, (કે. નવલચોક, ડેંગાપીઠ, સુરત)ની સાથે એ સંબંધમાં પત્રવિનિમય કરે તથા પોતાના તરફથી ખર્ચો હંડ શોધી મોકલી આપે.

સ્વતંત્ર ચર્ચાનું પ્રતીક : અમેરિકાનું આઝાદ પત્રકારિત્વ

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ૧,૭૫૪ દૈનિક વર્તમાનપત્રો છે. જરા પણ મજાક વિના આપણે કહી શકીએ કે તેથી ૧,૭૫૪ છૂદાં છૂદાં દૃષ્ટિબિંદુઓ છે. એમાં ૬,૭૬૩ સાપ્તાહિકોનો તથા ઓછાવત્તા અંતરે પ્રસિદ્ધ થતી બીજા સંખ્યાબંધ પત્રોનો ઉમેરો કરતાં વિરોધ મારેલી સંભવિતતા વધારે પ્રમાણમાં છે.

સમાજવિજ્ઞાનના અભ્યાસીઓને, અમેરિકાનાં પત્રોની સંખ્યાવૃદ્ધિને લીધે, અમેરિકાના પ્રજાતંત્રવાદનું તે જીવન યજ્ઞ પડ્યાં છે તેને અંગે તથા સ્વતંત્ર ચર્ચાના પ્રતીકને અંગે અમેરિકાનાં સ્વતંત્ર પત્રો સમાજવિજ્ઞાનના અભ્યાસીઓને અભ્યાસનો વિશિષ્ટ વિષય યજ્ઞ પડેલ છે.

આ ૧,૭૫૪ દૈનિક પત્રોમાં ફેટલાઈંક સવારે પ્રગટ થાય છે અને ટ્રેનમાં, ટ્રામમાં, ગસોમાં તથા બૂર્જન રેલવેમાં રસપૂર્વક વંચાય છે. સાંજે કામ પરથી ઘેર આવતા લોકો બીજાં છાપાં ખરીદે છે. અમેરિકન ગૃહદ્વાર પાસે છાપાનો ફેરિયો સવારમાં જ છાપું નાખી જતો હોય એ હંમેશનું પરિચિત દ્રશ્ય છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પત્રો ખાનગી માલિકીનાં છે અને નફો કમાવા માટે તે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. પ્રકાશકોએ પોતાની આવકના જથ્થા માટે જાહેરખજાર પર આધાર રાખવાનો હોય છે. સારો ફેલાવો હોય તેવાં પત્રોને જાહેરખજાર મળે છે. પત્રની અંદરની વિમતો વાચકોને કેવી આકર્ષી શકે છે તેના પર ફેલાવનો આધાર રહે છે. એટલે દરેક પ્રકાશકે અવગતન ખજારો મેળવીને એવી રીતે રજુ કરવા પડે છે કે જેથી વાંચકોની મોટી સંખ્યા તે પત્ર વાંચવાને આકર્ષાય.

જાહેર પ્રતો માટે ધણીખરાં અમેરિકન પત્રોની વિશિષ્ટ નીતિ તથા દૃષ્ટિબિંદુ હોય છે. આ નીતિ તેમની તંત્રીનીંધમાં અને ધણી વાર ખજારને અપાતા મહત્ત્વમાં દેખાય છે. એક અમેરિકન વર્તમાનપત્રના ફેલાવાથી તેની નીતિની લોકપ્રિયતાનું માપ અનિવાર્યપણે નીકળી શકે નહિ. ધણા વાચકો અચૂક જ પત્ર તેના રમતગમત વિભાગ માટે, અથવા તે જાળર વિભાગ માટે અથવા તે રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય ખજારો આપવાની રીત માટે ખરીદ કરે છે. સ્ત્રીઓ પોતાને પસંદ પડતા વિષયો-ગૃહસ્થિતિ, ફેશન કે એવા બીજા ખજાર માટે-અચૂક પત્રની પસંદગી કરે છે. ધણી વાર બાળકને જે વિષયમાં રસ પડતો હોય તેવું પત્ર કુટુંબમાં ખરીદ કરવામાં આવે છે.

અમેરિકાના ધણીખરા વાચકો ભિન્નભિન્ન તંત્રીનીતિ માટે એકથી વધારે દૈનિક પત્રની ખરીદી કરે છે. વાચકો જે પત્ર હમેશાં વાંચતા હોય તેની નીતિને અનુસરે છે.

ધરના તથા આંતરરાષ્ટ્રીય બનાવો વિષે અનેક જાતના મત હોય છે. ચૂંટણીના આ વર્ષમાં ફેટલાઈંક પત્રો ફ્રાન્કલિન ડેવીસની ચૂંટવાની તરફેણમાં હતાં તો ફેટલાઈંક ટામસ ઇ. ડયુધની તરફેણમાં હતાં. ધણી પત્રો યુદ્ધ પશ્ચાદ જનતામાં સમસ્ત આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારના મતનાં છે તો ફેટલાઈંક મહાવિત સહકારના મતનાં છે. ફેટલાઈંક અલગપણાની નીતિમાં માનનારાં પણ છે.

અમેરિકાનાં અતિ પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રોનાં નામ તથા ફેલાવો વગેરે હકીકત આ પ્રમાણે છે:—
 ન્યુયૉર્ક ટાઇમ્સ-ફેલાવો ૪૨૦,૦૦૦ સ્થાનિક કરતાં વધારે રાષ્ટ્રીય છે. બીજું પુદ્
 અટકવવાને આ પત્ર આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે.

ન્યુયૉર્ક હેરલ્ડ ટ્રિબ્યુન-ફેલાવો ૩,૩૯,૦૦૦. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં પૂર્વનાં રાજ્યોમાં
 'રિપબ્લિકન' (ગણતંત્રીય) પક્ષનું અગ્રગણ્ય પત્ર ગણાય છે. રાજકીય રીતે રૂઝવેશના
 વહીવટની વિરુદ્ધ છે, પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારના ક્ષેત્રમાં સંખ્યાબંધ વહીવટી કાર્યોને ટેકો
 આપે છે.

ન્યુયૉર્ક સન-ફેલાવો ૨,૭૭,૦૦૦. એક વખત રૂઝવેશના રાજવહીવટને ટેકો આપતું
 હવું. સુસ્ત અલગતાવાદી છે.

ન્યુયૉર્ક વર્લ્ડ ટેલિગ્રામ-ફેલાવો ૩,૯૦,૦૦૦. રિફર્મ-હાવર્ડ મંડળ ૧૯ શહેરોમાં
 ૨૧ દૈનિકા પ્રગટ કરે છે તે પૈકી ન્યુયૉર્કનું પત્ર.

ન્યુયૉર્ક પોસ્ટ-ફેલાવો ૧૮૨,૦૦૦ ઉદારમતવાદી. લગભગ બધા મોટા યુવાઓમાં
 રૂઝવેશના વહીવટને ટેકો આપે છે. જાગૃતતા બનાવવામાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સહકારને ટેકો આપે છે.

ન્યુયૉર્ક જર્નલ-અમેરિકન-ફેલાવો ૬૪૧,૦૦૦ સુસ્ત પૃથક્તાવાદી; રાજવહીવટની
 લગભગ બધી નીતિનું વિરોધી. ૧૪ શહેરોમાં ૧૬ દૈનિકા પ્રગટ કરતા હરદે માલિકીનું પત્ર.
 રિફર્મ-હાવર્ડ પત્રોની માફક, હરદે પત્રોની નીતિ પણ મધ્યસ્થ વ્યવસ્થા મંડળ નક્કી કરે છે.

પી. એમ.-ફેલાવો ૧૪૪,૦૦૦. ઉદારમતવાદી, લોકશાસનવાદી. રૂઝવેશના વહીવટને
 સંપૂર્ણ ટેકો આપે છે. જાહેરખબર ન છાપતું હોય તેવું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનું આ એક જ
 દૈનિક છે. એના પ્રકાશક માર્શલ શીલ્ડ. ચિકાગો સન પણ પ્રગટ કરે છે.

ક્રિશ્ચિયન સાયન્સ મોનિટર-ફેલાવો ૧૪૬,૦૦૦. ખોટાનમાંથી પ્રગટ થાય છે.
 પ્રમુખપદ માટેના એકેય ઉમેદવારને ટેકો આપતું નથી, પરંતુ ગણતંત્રીય પક્ષની તરફેણમાં
 કેટલાક તંત્રીયો લખ્યા છે.

વૉશિંગ્ટન (ડી. સી.) સ્ટાર-ફેલાવો ૧૮૫,૦૦૦ રૂઢિચુસ્ત પક્ષનું છે. અસારના
 વહીવટની ધણીબરી યુક્તનીતિમાં વિરુદ્ધ છે, પણ આ આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો માટે વધારે
 વિશાળ દષ્ટિથી જુએ છે.

વૉશિંગ્ટન પોસ્ટ-ફેલાવો ૧૬૧,૦૦૦. પહેલાં રાજવહીવટને મોટો ટેકો આપનાર
 હવું. સરકારી બાબતો સંબંધી તેની ખબર પ્રમાણભૂત મહુવામાં આવે છે. પ્રમુખપદ માટેના
 કોઈ પણ ઉમેદવારને હજુ ટેકો આપ્યો નથી.

વૉશિંગ્ટન ટાઇમ્સ-હેરલ્ડ-ફેલાવો ૨,૧૮,૦૦૦ સ્વતંત્ર મતવાદી. પરંતુ રૂઝવેશના
 વહીવટનું કડક ટીકાકાર અને કબુલને ખાસ ટેકો આપનાર.

હર્ટફોર્ડ (કનેકટીક) કુરન્ટ-ફેલાવો ૪૮,૦૦૦. મહાન ઔદ્યોગિક પ્રદેશમાં પ્રગટ

વાય છે. યુદ્ધ પહેલાં પૃથક્તાવાદ તરફ વલણ હોવા છતાં હવે શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની હિમાયત કરે છે.

ફિલોડેલ્ફિયા રેકર્ડ—ફેલાવો ૨૪૦,૦૦૦. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની સારી પકડ છે. શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની તરફેણમાં છે. ડ્યુધને ટેકો આપવાનું જાહેર ક્યું હતું.

ચિકાગો (ઇલિનોઇ) ટ્રિબ્યુન—ચિકાગોના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનું સૌથી મોટું પત્ર. ન્યૂયૉર્ક ડેઇલી ન્યુસ તથા ટ્રિબ્યુનની માફક ચુસ્ત પૃથક્તાવાદી છે અને અત્યારના રાજ્યહીનતાનું વિરોધી છે. આંતરરાષ્ટ્રીય બાજતોમાં ભાગ લેતાં પહેલાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ખૂબ સાવચેતી રાખવાનું જણાવેલ છે.

ચિકાગો સન—ફેલાવો ૨૯૧,૦૦૦ - ન્યૂયૉર્કના ' પી. એમ. 'ની માફક હિદાર મતવાદી; રૂઝવેલ્ટના રાજ્યહીનતાને ટેકો આપે છે.

ચિકાગો ડેઇલી ન્યુસ—ફેલાવો ૪૧૨,૦૦૦. હિદાર મતવાદી, ગણતંત્રીય પક્ષનું છે. આંતરરાષ્ટ્રીય તથા જગતની બાજતોમાં મર્યાદિત ભાગ લેવાનું હિમાયતી-તેના આગામી પ્રકાશક કર્નલ ક્રેકના કેસ રૂઝવેલ્ટના વહીવટ મંડળમાં હતો છતાં આ પત્રે ડ્યુધને ટેકો આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

કલીવેલેન્ડ (ઓહિયો) પ્લેઇન ડીલર—ફેલાવો ૨૧૮,૦૦૦. ૧૦૪ વર્ષમાં બીજા વખત ગણતંત્રીય પક્ષના પ્રમુખપદ મારેના ઉમેદવાર માટે ટેકો આપ્યો છે. ૧૯૧૦ માં પહેલાં વખત વિરોધીને ટેકો આપ્યો હતો.

કલીવેલેન્ડ પ્રેસ—ફેલાવો ૨૫૪૦૦૦. રિપબ્લિકન ટાઇમ્સનું પત્ર પરંતુ તે આંખા સમૂહમાં અત્યંત હિદારમતવાદી પત્ર ગણાય છે. મગ્દોરો-તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે.

સેન્ટલુઇસ (મિસુરી) ગ્લોબ-ડેમોક્રેટ—ફેલાવો ૨૫૭,૦૦૦. પહેલાં રૂઝવેલ્ટને ટેકો આપ્યું હતું. તાજેતરમાં ડ્યુધને ટેકો આપ્યું થયું છે. જગતના જનાવોમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ભાગ લે તેનું હિમાયતી.

કન્સાસ સીટી (મીસુરી) સ્ટાર એન્ડ ટાઇમ્સ—સવાર તથા સાંજનો ફેલાવો ૬૬૬,૦૦૦ તેના ક્ષેત્રમાં બીનહરીફ છે. ગણતંત્રીય પક્ષનું ગણાતા છતાં તે પક્ષની પરદેશ-નિતિની ટીકા કરે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારને પસંદ કરે છે.

મિનિઆપોલીસ (મિનેસોટા) સ્ટાર-જર્નલ ફેલાવો ૨૪૮,૦૦૦ પ્રગતિવાદી ગણતંત્રીય પક્ષનું પત્ર. ડ્યુધને ટેકો આપે છે. પણ પરદેશ સંબંધી રૂઝવેલ્ટવહીવટની નીતિને ટેકો આપેલ છે.

લુઇસિલે (કેન્ટકી) કુરીઅર જર્નલ—સવાર તથા સાંજનો આટિતિનો ફેલાવો ૨૮૭,૦૦૦. રાજ્યહીનતાને પછીખરી બાજતોમાં ટેકો આપે છે. સંપૂર્ણ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે. રૂઝવેલ્ટની ફરી ચનારી ચૂંટણીને ટેકો આપ્યો હતો.

ડીટ્રોઇટ (મિશિગન) ફ્રી પ્રેસ—ફેલાવો ૩૬૯,૦૦૦. મોટર બનાવવાના ક્ષેત્રમાં પ્રમુખ યુગ્મ હોઈ મગ્દોરો પ્રત્યે હિદાર મતવાદી છે. પ્રમુખપદ મારેના કોઈપણ ઉમેદવારને ટેકો જાહેર ક્યો નથી, પણ ડ્યુધ પ્રત્યે વલણ લાગે છે.

ડીટ્રાઇટ ન્યુઝ—ફેલાવો ૪૮૭,૦૦૦. સ્થિતિયુક્ત પક્ષનું છે. ડ્યુધને ટેકા આપે છે.
 ૬ મોહન (આયોવા) રુલર-એન્ડ દિવિયુન—ફેલાવો ૩૧૨,૦૦૦. આંતરપ્રદેશના
 ખેતીપ્રધાન પ્રદેશમાં પ્રગટ થતું હોય તે પ્રદેશના સ્થિતિયુક્ત વિચારોનું પ્રતિબિંબ પાડે છે
 પરંતુ વિશ્વસાંતિ તથા પ્રગતિ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારની તરફેણમાં છે.

આટલાંટા (ઓહાઈયો) કોન્સ્ટિટ્યુશન—ફેલાવો ૧૫૩,૦૦૦. રૂઝવેલ્ટને ટેકા
 આપે છે. દક્ષિણના સામાજિક પ્રશ્નો પરત્વે હુદાર વંશજી ધરાવે છે.

દલાસ (ટેક્સાસ) ન્યુઝ—ફેલાવો ૧૨૮,૦૦૦. દક્ષિણ પશ્ચિમના ખેતીપ્રધાન, તેલ-
 ઉત્પાદક રાજ્યનું અમત્યનું પત્ર. સ્થિતિયુક્ત પરંતુ મહાખરા પ્રશ્નોમાં રાજ્યવહીવટને ટેકા
 આપે છે. વેપારના પ્રતિબંધો દૂર કરવાનું હિમાયતી છે.

ન્યુ ઓરલીન્સ (લુસીઆના) રાઇઝિંગ-પિકેટ—ફેલાવો ૧૪૫,૦૦૦ રૂઝવેલ્ટના
 વહીવટને ટેકા આપે છે. પરંતુ સામાજિક તથા આર્થિક બાબતોમાં સ્થિતિયુક્ત છે.

મેમ્ફિસ (ટેનેસી) હમરિયલ અપીલ—ફેલાવો ૧૪૫,૦૦૦. દક્ષિણના જૂનાં તથા
 પ્રભાવશાળી પત્રો માંદિનું એક રાજકીય બાબતોમાં સ્વતંત્ર મતવાદી છે.

સાનફ્રાન્સિસ્કો (કેલિફોર્નિયા) કોનિકલ—ફેલાવો ૧૨૨,૦૦૦. સ્થિતિયુક્ત, રાજ્ય-
 કીય બાબતોમાં સ્વતંત્ર મતવાદી, પરંતુ ડ્યુધને ટેકા આપવાનું જાહેર કર્યું છે. અત્યારના
 રાજ્યવહીવટની પરદેશી રાજનીતિ તથા શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાની તરફેણ કરે છે.

સેક્રામેન્ટો (કેલિફોર્નિયા) વી—ફેલાવો ૭૮,૦૦૦ યુનાઇટેડ રોટચના પશ્ચિમમાં
 ૫૨નાં પ્રભાવશાળી પત્રોમાંનું એક. આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતોમાં યુનાઇટેડ રોટસ બાબ લે તેની
 હિમાયત કરે છે. રૂઝવેલ્ટની ફરી ચૂંટણીને ટેકા આપ્યો હતો.

લોસ એન્જલિસ (કેલિફોર્નિયા) રાઇઝિંગ—ફેલાવો ૨૬૬,૦૦૦. સ્વતંત્ર પ્રગ-
 મજ્જતંત્રવાદી પત્ર તે અતના હિમેદવાર તથા મુદ્દાઓને એકસરખો ટેકા આપે છે.

પોર્ટલેન્ડ (ઓરેગોન) જર્નલ—ફેલાવો ૧૬૩,૦૦૦. રાજકીય રીતે સ્વતંત્ર ૧૯૪૦
 માં વીલકીને ટેકા આપ્યો હતો પરંતુ હવે રૂઝવેલ્ટને ટેકા આપે છે.

પોર્ટલેન્ડ (ઓરેગોન) ઓરેગોનિયન—ફેલાવો ૧૧૪,૦૦૦. દેશની તથા પરદેશની
 નીતિમાં સ્થિતિયુક્ત. શાંતિ માટે વિશ્વસંસ્થાને ટેકા આપે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોમાં
 રચનાત્મક વંશજી ધરાવે છે. ડ્યુધને ટેકા આપે છે.

ડેન્વર (કોલોરાડો) પોસ્ટ—ફેલાવો ૧૭૯,૦૦૦. દેશી પૂર્વત પ્રદેશનું અતિ અમ-
 ત્યનું પત્ર. દેશની તથા પરદેશ તરફની અત્યારના વહીવટની નીતિનું કડક ટીકાકાર.

સીએટલ (વૉશિંગ્ટન) પોસ્ટ-ઇન્ટેલીજન્સર—ફેલાવો ૧૧૯,૦૦૦. ૬૨૪ પત્રોનું
 સભ્ય પરંતુ દરેક બાબતમાં તેની નીતિ પ્રમાણે ચાલતું નથી. મજૂરો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવે
 છે. તંત્રીનેશ્વરમાં પ્રગતિપ્રીય છે. ડ્યુધને ટેકા આપે છે.

અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણુ

પાશ્ચાત્ય દેશોના સંસ્કૃતિમાં આખા પછી ભારતની સંસ્કૃતિ, આચારવિચાર અને ભાવનામાં સ્થિત્યન્તર થયું છે; સૌથી વધુ સ્થિત્યન્તર તો ભારતીય સાહિત્યમાં થયું છે અને એ અસર ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ થવા પામી છે.—પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય અને અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં ખૂબ પરિવર્તન થયું છે. તેમાંથી છેલ્લા બે-ત્રણ દાયકાના સાહિત્યમાં તો પાશ્ચાત્ય સાહિત્યનું અર્થોત્ અર્થ સાહિત્યનું અનુકરણ થવા માંડ્યું છે. અર્વાચીન સાહિત્યનો મુખ્ય ભાગ એ અસર તળે લખાઈ રહ્યો છે; થોડાક અપવાદ સિવાય હાલના સિદ્ધહસ્ત લેખકોને હાથે એવું સાહિત્ય ધણતું હોઈ જિજ્ઞાસા લેખકો પણ એ જ માર્ગે વળે છે અને અર્વાચીન સાહિત્ય એવી એક જ ધરેડમાં લખાઈ સર્વોચ્ચ વિકાસથી વિરુદ્ધ બને છે.

એ અસર તળે પ્રગટ થયેલ સાહિત્યમાં મુખ્ય ભાગ નવલકથાઓ અને નવલિકથાઓના સાહિત્યનો છે. હમણાં હમણાં એ પ્રકારનું સાહિત્ય પૂરપાટ લખાણે જાય છે. ધણીખરી નવલકથાઓમાં થોડાક રૂપાન્તર સાથે-પ્રજ્ઞાવીલાનું ચિત્રણ હોય છે. નવલકથાઓનો વાચક મુખ્યત્વે યુવાનવર્ગ હોય છે; આ યુગની કેળવણી, દેશનેળજી-મુત્રિમ જીવન અને એવી પ્રજ્ઞાથી નવલકથાઓનું વાચન એ યુવાનવર્ગને કુમારો દોરી જાય છે. એ વાચકવર્ગની ભુદ્ધિ પરિપક્વ કે ક્ષેપ હોતી નથી; તેથી તેના હૃદયમાં પડેલી વાચનની એ છાપ ભુંસાતી નથી; એને પેતાનું નિતજીવન રસિક લાગતું નથી અને એવી નવલકથાઓના વાચનની મદદથી ધણેયું કાલ્પનિક જીવન એને મંધમેસડું આવતું નથી. આ રીતે એ વર્ગને પણ નવલકથાઓનું વાચન ધાતક નીવડે છે. વળી એ વર્ગ એવા સાહિત્યમાંથી હિંમત તત્ત્વ મેળવી કરી શકતો નથી—કારણ, હિંમત તત્ત્વ મેળવી કરવાની શક્તિ ધણા જોહામાં હોય છે; એવા સાહિત્યના વાચનથી એ વર્ગ અધોતત્ત્વ મેળવી કરી અવનતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ વર્ગને નવલકથાઓનું વાચન યુવાનીના સ્વાભાવિક ગુણે કરી આણે છે; બાકી સમજપૂર્વકનું વાચન ધણા જોહાનું હોય છે—નવલકથાઓનું સાહિત્ય લોકભોજ નથી બન્યું; કારણ કે પ્રીટો તેને પ્રેમલા-પ્રેમલીની વાત તરીકે મણી તેનાથી દૂર જાય છે. અમુક વાચકવર્ગને પાદ કરીને નેહનું તો નવલકથાઓનું વાચન અદર્શી જીવન આપે છે; છતાં અર્વાચીન સાહિત્યમાં એવું પ્રકાશન સૌથી આગળપડતું છે અર્વાચીન લેખકમંડળ પ્રધાનતઃ એ સાહિત્યસર્જનમાં રોકાયું હોઈ સાહિત્યનાં બીજાં અંગોનો વિકાસ થોડા રીતે થતો નથી, એ નિર્વિવાદ છે. આથી એમ માનવાનું નથી કે, તેના પ્રકાશનની અમત્ય નથી, મૌલિક નવલકથાઓના પ્રકાશનની અમત્ય છે, પણ તે મર્યાદિત અંશે જ ઉપયોગી છે. એવા એક જ ધરેડના સાહિત્યના પ્રકાશનની અમત્ય જોઈ છે. એવા એકાંગી સાહિત્યના તથાપરજના પ્રકાશનથી પ્રગળે અજીજ થવા સંભવ છે; અને પ્રગળે પોતક સર્વોચ્ચ સાહિત્ય ન મળવાથી પ્રગળ ફુર્સદ બનવાની શક્યતા છે.

અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યમાં મુખ્યત્વે આત્મવક્ત્રી કાવ્યો, જિમ્મીતો Lyric અને સોનેટોનો છે. આત્મવક્ત્રી કાવ્યોનો પ્રગળા ધાર સાથે સંબધ જોઈ છે એટલે એ સાહિત્ય કવિએ રાચવા જેવું છે! કેટલાક કાવ્યરસિક વાચકો સિવાય પ્રગળ એવા સાહિત્યને વાંચવા જોઈ તરફી મે છે. ધણીખરા અર્વાચીન કાવ્યોને સમજવા અશકત છે. અને એ સાહિત્ય

તો વિદ્વદ્ભોજ્ય છે ને ! ગવ્યાંગાઠ્યા વિદ્વાનો નવરાશે તેનો ઉપયોગ સમય વીતાવવા કરે છે; જો કે કવિશ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી. જોષ્ટાદેશના રાસ લોકભોજ્ય બન્યા છે.

આમ છતાં અર્વાચીન સાહિત્યમાં ફેટલુંક મૌલિક સાહિત્ય પણ પ્રગટ થયું છે. એ જૂલવા જેવું નથી. સુસ્વતીચંદ્ર સરખી મૌલિક નવલકથાઓ ઘડાઈ છે; એ ગુજરાતી નવલકથાના સાહિત્યની પ્રગતિ સૂચવે છે. એ કૃતિ પ્રગ્નના ઘડતરમાં ઠીકઠી મદદ આપે તેમ છે. શ્રી. મુનશીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ પણ પ્રગ્નના ઘડતરમાં યોગ્ય ભાગ ભજવે તેમ છે. અન્ય લેખકોની પણ ફેટલીક નવલકથા-કૃતિઓ મૌલિક છે. શ્રી ધૂમકેતુની નવલિકાઓ, અને અન્ય અર્વાચીન નવલિકાકારોની ફેટલીક નવલિકાઓ પણ ઉચ્ચ કોટીની છે.

અર્વાચીન કાવ્યસાહિત્યનાં ફેટલાંક કાવ્યો અલ્પાધુપી છે; પણ રાષ્ટ્રમક્તિનાં ગીતો ખરેખર આ યુગના કાવ્યસાહિત્યની જ પ્રસાદી છે. શ્રી. ખચરદાસનો ભારતનો ટંકાર અને શ્રી. મેઘાણીરચિત રાષ્ટ્રમક્તિનાં ગીતો અમર કૃતિઓ જેવાં છે. અન્ય કવિઓનાં પણ ફેટલાંક કાવ્યો અમર કૃતિઓ તરીકે દેખા દે છે. આ યુગનાં પીડિતલોકોનાં ગીતો પ્રશંસાપાત્ર છે. શ્રી. મેઘાણી અને શ્રી. રાયચુરા તરફથી મળેલું લોકસાહિત્ય ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. વિજ્ઞાન, હાસ્યરસ અને વિવેચનનું સાહિત્ય પણ ઠીક છે. છતાં નવલકથાઓના-નવલિકાઓના સાહિત્યની સરખામણીમાં આવા સાહિત્યનું પ્રમાણ-અલ્પ છે, એ નિર્વિવાદ છે.

ગુજરાતી સાહિત્યનો સર્વોચ્ચ વિકાસ અઘાપિ પર્થત યોગ્ય રીતે થયો નથી, એમ કહીએ તો પણ ચાહે. પ્રગ્નના ઘડતરમાં સાચ આપે એવા સાહિત્યની હજી ખોટ છે. ઉચ્ચ જીવન ચરિત્રો, ઔદ્યોગિક સાહિત્ય, આધ્યાત્મિક સાહિત્ય, શારીરિક સુધારણાનું સાહિત્ય, મહાકાવ્યો, ઐતિહાસિક સાહિત્ય, નાટ્યસાહિત્ય વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય અને પ્રગ્નને શ્રદ્ધાભી બનાવે એવા નૈતિક સાહિત્યની શું ખોટ નથી ? સાહિત્યની ઉન્નાતિ-અવનતિ સાથે પ્રગ્નની ઉન્નતિ-અવનતિ અવલંબે છે. એટલે પ્રગ્નનું ઉચ્ચ ઘડતર કરે, પ્રગ્નને ઉન્નત બનાવે એવા સાહિત્યની આવશ્યકતા છે અને એ દિશામાં અર્વાચીન સાહિત્યનાં વહેણ વાળવાની આવશ્યકતા છે.

—માધવ મો. ચોધરી

—વિશ્વવિખ્યાત સાહિત્યકારોમાં જાનીડ શોએ ૬૯મી ૮૮ વર્ષ પૂર્ણ કર્યા, ત્યારે એચ. જી. વેલ્સે ૭૮ વર્ષની નિદાગીની મગસ પૂરી કરી છે. આ મહાન લેખક પ્રતિવર્ષ બે-ચાર પુસ્તકો લખ્યે જ જાય છે. એ સિવાય પણ આ શ્રીમાન નવરા બેસતા જ નથી ! ' ડાક્ટર એફ સાયન્સ ' અને ' ડાક્ટર એફ સિટરેચર ' ની માનદ ઉપાધિઓ તે ધરાવે છે, પણ ૬૯મી તેણે એ જ ઉપાધિઓ મોટેના થિસિસ " મહાનિર્જીવો " લંડન વિદ્યાપીઠને મોકલી આપ્યા છે.

૭૮ વર્ષની વય દરમ્યાન તેણે ૭૧ ગ્રંથો લખ્યા છે, અને કદાચ બે વર્ષ દરમ્યાન તેનાં સર્જનોની સંખ્યા તેની વયનાં વર્ષોની સંખ્યા કરતાં આમળ નિકળી જાય તો નવાઈ નહિ ! આ શ્રીમાને લખેલી પત્રિકાઓના સમાવેશ થતો નથી. યુરોપ-અમેરિકાના અનેક લખકપ્રતિષ્ઠિ સાહિત્યકારોમાં કોઈ તેની આ પ્રકારની લેખનપ્રવૃત્તિની બરાબરી કરી શકે તેમ નથી. આ અવરથાએ તેને મહાનિર્જીવો તૈયાર કરવામાં રસ પડ્યો એ ખતાવે છે કે તે ફેટલી હદે અભ્યાસમગ્ન છે.

[૨-૪-૧૫ ના " પ્રવાસી " માંથી]

હંગેલોની ફિલ્મ-લાયબ્રેરી

જૂની ચંદ્ર ગએલી ફિલ્મોનું શું કરવું એ બાબત તરફ આપણે હવે કશું ધ્યાન નથી ખેંચાયું, પરંતુ ઇંગ્લેંડમાં તો ત્યાંની જૂની અને જિનયક્ષણી ફિલ્મોમાંથી 'રાષ્ટ્રીય ફિલ્મ-લાયબ્રેરી' ઊભી કરવામાં આવી છે. બ્રિટિશ ફિલ્મ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ તરફથી એ સંસ્થાનું આયોજન થયેલું છે અને એના તરફથી નિમાએલી વરણીસમિતિના ચુનંદા ફિલ્મ-નિષ્ણતો દર મહિને નિર્ણય કરવા એસે છે કે ચાલુ માસની ફિલ્મમાંથી કઈ ફિલ્મ ભવિષ્યની પ્રગતિ માટે જાળવી રાખવા યોગ્ય છે. હંગેલની મોટી મોટી ફિલ્મકંપનીઓ ત્યાંની વોર્ડર રૂટમાં આવેલી છે અને એથી થોડે જ દૂર ઉપસ્થિત ફિલ્મ-લાયબ્રેરી આવેલી છે. ફિલ્મોની ઐતિહાસિક અથવા ઉદ્યોગ-વિશિષ્ટ મૂલ્યવત્તા મુજબ તેમની પસંદગી કરવામાં આવે છે. ટોષ વાર વર્ગી ફિલ્મમાં કઈ વસ્તુઓ નિયિદ્ધ ગણાય તેનાં ખુદ ફિલ્મોમાંથી જ મળી આવતાં ઉદાહરણો પણ જાળવી રાખવામાં આવે છે.

ઇ. સ. ૧૯૩૬-થી આ ફિલ્મ-લાયબ્રેરી ઊભી કરવામાં આવી છે અને ઇ. સ. ૧૮૬૭ ની રાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાની ડાયમંડ જ્યુબિલીથી માંડીને છેલ્લામાં છેલ્લી 'સોંગ ઓફ બીનોડેટ' સુધીની લગભગ ત્રણ હજાર ફિલ્મો આજ સુધીમાં ત્યાં સંઘરાવા પામી છે. એના ઉત્સાહી કપ્રેટર અને રેટ સિન્ડ્રેનના સંચાલન હેઠળ એ સંસ્થા ખરેખર ઉપયોગી કાર્ય જાળવી રહી છે. તેની ફિલ્મોની પસંદગીની રીત આ મુજબની છે:

ટોષ પંથુ ફિલ્મને જાળવી રાખવાનું નક્કી થયા પછી વરણીસમિતિ એ માટે ફિલ્મ-કંપનીને અથવા તો તેના હજી ધરાવનારને લખી જણાવે છે. એ પસંદગીના ક્ષેત્રમાં પૂરી લંબાઈની ફિલ્મથી માંડીને નાનકડું ન્યૂસરીલ સુધીં આવી જાય છે. ફિલ્મ કંપનીઓ મોટે ભાગે પોતાની વપરાઈને જૂની ચંદ્ર ચૂકવી ફિલ્મો વિનામૂલ્યે આપી દે છે, પરંતુ ધંધાદારી હક્ક ધરાવનારાઓ કવચિત તે વેચાતી પણ આવે છે. 'રોરોજ વોલ્ટ'માં એવી ફિલ્મને લઈ જવામાં આવે છે અને તેની કુલ લંબાઈ નોંધી લઈને પાંચેક ઇંચના ફેટલાક ટુકડા તેમાંથી કોરી કાઢવામાં આવે છે. આવા ટુકડાઓને રેકટપ્લેમાં નાખી, તેમને ગરમી આપીને એ કલાક સુધી તેમની પરીક્ષા થાય છે કે તે લાંબો સમય રહી શકે તેમ છે કે નહિ. જે રહી શકે તેવી ન જણાય તો તરત તેની 'ડુપ્લીકેટ નેગેટિવ' લઈ લેવામાં આવે છે. ફિલ્મને લગતી શક્ય એટલી ઓછેએક વિગત એક કાડ પર નોંધી રાખવામાં આવે છે. તેનાં ડાયરેક્ટર, પ્રોડ્યુસર, અભિનેતાઓ તથા કલાનક સુધીની નોંધ રાખવામાં આવે છે, અને એ નોંધ સંપૂર્ણ થયા પછી જ તેને વોલ્ટમાં સંઘરવામાં આવે છે. આગ લાગે અને બધા વોલ્ટમાં એકી સાથે ન વ્યાપી જાય એટલા માટે દરેક વોલ્ટમાં આગ સામે અલગ અલગ સાવચેતી રાખવામાં આવેલ છે.

બ્રિટિશ ફિલ્મ ઇન્સ્ટીટ્યૂટના બંડોળમાંથી ચાલતી આ સંસ્થા પાંચળ વરસ દિવસે ૭૦૦૦ પોંડ ખરચાય છે. બ્રિટનમાં તો આવી એક જ સંસ્થા છે, પરંતુ અમેરિકામાં તો એવી ત્રણ સંસ્થાઓ છે; અને એમાંની 'મ્યુઝિયમ ઓફ મોડર્ન આર્ટ' નામક ન્યૂયાર્કની એક જ સંસ્થાની ફિલ્મ-લાયબ્રેરી ઉપસ્થિત બ્રિટિશ ફિલ્મ-લાયબ્રેરીના કરતાં ત્રણગણી વિપુલ છે. આવી સંસ્થાઓથી ચનારો લાભ એ હોય છે કે તે શિશુલુથી માંડીને ફિલ્મ-ટેકનીશિયનો કેળવવા સુધીનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં સહાયક નીવડે છે.

(“પ્રબળધુ”)

: : : : શ્રીમંત શાન્તાદેવી મહિલા અને બાલ

શ્રી. સૌ. શાન્તાદેવી મહિલા અને બાલપુસ્તકાલય નવસારીના મકાન-શ્રી. દિનપાઠ દાસ બચન-ની ઉદ્ઘાટનક્રિયા તા. ૧૬-૩-૪૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીમંત મદારાણી શાન્તાદેવી સાહેબના વરદ હરતે કરવામાં આવી હતી.

શ્રી. સૌ. માણશ્રી મદારાણી શાન્તાદેવી સાહેબ તા. ૧૬મીએ નવસારી પધારતાં, રેશન પર સુખા સાહેબ શ્રી. લાલસિંહરાવ બાલકવાડ વગેરેએ ભાવભર્યા સત્કાર કર્યો હતો. સાંથી ધડાકા બંગલે પધારી બાદ શહેરમાં નીકળતાં ઠેર ઠેર શ્રી. મદારાણી સાહેબનો જનતાએ કૂલહારથી સત્કાર કર્યો હતો.

શહેરમાં રસ્તાઓ, મકાનો, મહોદ્ધાઓને સારી રીતે શણગારવામાં આવ્યાં હતાં ને બધાં હારતોરા કરવામાં આવ્યાં સાં ત્યાં ત્યાં જણ સુંદર શણગાર સંગવવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી દીનપાઠ દાસ બચનનું શ્રી. સૌ. મદારાણી સા. ના હસ્તે ઉદ્ઘાટન

સાંજે શ્રી. મદારાણી શાન્તાદેવી મહિલા ને બાલ પુસ્તકાલય માટેના શ્રી દીનપાઠ દાસ બચનની ઉદ્ઘાટનવિધિ મદારાણી સાહેબે કરી હતી.

આ સમારંભ-ઉદ્ઘાટન વિધિના સમારંભ માટે બધા સામિપાતો જામે કરી તેને સુંદર રીતે શણગાર્યો હતો. શ્રીમંત માણશ્રી પધારતાં શેઠ કેકેયાદ દાસ, શ્રીમતી બાલમણ દાસ, શ્રીમતી નંદસુખગૌરી મજમુદાર વિ. એ આવકાર આપ્યો હતો.

કાર્યક્રમ ચરૂ ચતાં ઇન્વિરસ્તુતિ ને સત્કાર બાદ સંવાદ ચર્ચ સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રીમતી નંદસુખગૌરીએ સત્કારનું બાલક કયું દર્શન બાદ વૃત્ત્યસંવાદ હિન્દી ને ગરબાનો મનોરંજક કાર્યક્રમ હતો.

કાર્યક્રમ આગળ ચાલતાં સંવાદ વાલવાલન ચયા બાદ શ્રીમંત મદારાણી સાહેબને ઉદ્ઘાટન માટે વિનંતિ કરતાં શ્રી. બાલમણ દાસએ જણાવ્યું કે,

આપ નામદારનાં પવિત્ર દર્શનનો લડાવો લેવા નવસારીની પ્રજા ખાસ કરી અમે મહિલાઓ, ઉત્સુક યાની રહી હતી, તે ખીરી મુરાદ, આ શુભ પ્રસંગને લઈને, આને ફળીભૂત થાય છે. એ પ્રસંગ તે આ “ બાલ દીનપાઠ રતનજી કરામજી દાસ ગિરિદિગ ” ને આપ નામવરના કરકમોથી પુદ્ગુ મૂખી, એમાં “ શ્રી. મદારાણી શાન્તાદેવી સાંજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ” ને કાયમનું સ્થાપન કરી, આપના ગુણાશિષ આપવાનો સુપ્રસંગ છે. એ પ્રસંગને મારા અદના જીવનનો અને પુસ્તકાલયના જીવનનો એક બધા પ્રસંગ માનું છું.

પુસ્તકાલયનો મતિહાર

આગળ ચાલતાં મકાનને લગતી હકીકત દર્શાવતાં તેમજે જણાવ્યું કે:—

પ્રગતિમાન વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ, બારતભરમાં, અન્નેક અને અનુકરણીય છે. વડોદરા રાજ્યની વિશિષ્ટતાઓ માટેની એ એક વિશિષ્ટતા છે. દેસાસવારી મદારાણી શ્રીમંત મદારાણ સયાજીરાવ, પોતાના અમેરિકાના પ્રવાસ દરમ્યાન, સાંની પ્રગતિઓનાં, ૧૫૦]

પુસ્તકાલયના મકાનનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ : : :

નવનવીન ખીજે બેઠાં પુસ્તકાલયથી ખીજે પણ લાગ્યા. ક્યુરેટર સાહેબો, સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ અમીન અને મિ. બોરડન જેવા કુશલ ગ્રાસોએએ એ જ્ઞાનખીજેને ઉછેરી સુંદર બગીચો, ૧૯૧૦ ની સાલથી ખીલવી, શહેર શહેર અને ગામડે ગામડે ન્યાં શાળા ત્યાં પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં. આજે તો એ જ્ઞાનવાટિકા ફાલીફલી સર્વત્ર સુવાસ પ્રસરી રહી છે.

૧૯૩૧-૩૨ ની સાલમાં સ્વર્ગસ્થ મોતીભાઈ સાહેબે, મહિલા પુસ્તકાલયસંબંધી અસરકારક વાટાઘાટ અમારી સાથે કરી, અને પરિણામે, શ્રી. સરકાર મદદ, સ્થાનિક સુધારાઈ, પ્રાંત પંચાયત અને લોકમદદ સાથે આલતા, ખીજ પુસ્તકાલયો મુજબનું, સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટનાં ધારાધારણ હેતુ અને નિયમને અનુસરીને, સ્વતંત્ર મહિલા પુસ્તકાલય સ્થાપવામાં આવ્યું. મહિલા વિશ્રામનાં ટ્રસ્ટી સાહેબોએ મરહુમ કેમ્પરશ્વ બામજીનું નામ જોડવાની તથા વગરભાડે પોતાના મકાનમાં થોડી જગ્યા પુસ્તકાલય ખેસવા આપવાની શરતે વાર્ષિક રૂ. ૨૦૦) આપ્યું વખત જતાં, જગ્યાની તંગીને કારણે, સયાજી વૈભવ લાયબ્રેરીનો પણ આશરો લેવો પડ્યો. છ વર્ષ બાદ, માનવંત ટ્રસ્ટી સાહેબો અને અમારી કમિટિ વચ્ચે, સિદ્ધાંતને લઈને મતદેર પડ્યો, અને રૂ. ૨૦૦) મળતા અટક્યા. સાલ ૧૯૩૬ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં, તે વેળાના માનવંત મુખ્ય સાહેબ તે મજકુર ટ્રસ્ટી સાહેબોના પ્રમુખ શ્રી કસાલકર સાહેબે, અપેક્ષાત લવાઈ બની મતદેરીનો માનભયો નિવેડો લાવી, પુસ્તકાલયને શુભ આશીર્વાદો સહિત સ્વતંત્ર ઈલાખદી જગ્યામાં લઈ જવા ફરમાવ્યું. ત્યારથી આજસુધી, બાડાના મકાનમાં સંસ્થાનું કામ, આગળ વધતું ચાલ્યું ગય છે. મહેરબાન શ્રી. કસાલકર સાહેબની આપેલી પ્રેરણા અને આશીર્વાદ મુજબ શ્રીમંત નામદાર મહારાજ સાહેબને, આપ રાજમાતૃથીના મુખારક નામ સાથે, સંસ્થાને જોડી “ શ્રી મહારાણી રાન્તાદેવી સાર્વજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ” નામ વાપરવા દેવાની પરવાનગી બક્ષવાનો અરજપત્ર અમે મોકલ્યો. ૧૯૪૦માં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટના માનવંત ક્યુરેટર સાહેબો મિ. વાકનીસ, અને મિ. પટેલ, પુસ્તકાલયની બારીકબીન તપાસ માટે આવ્યા. તે વેળાના માનવંત સુખા સાહેબ રાજરત્ન પીલાઈરાવ આયકવાડ, ક્યુરેટર સાહેબો અને શેઠજી કેડોઆદ રતનજી દાણુએ વાટાઘાટ કરી, અને મુખા સાહેબની સલાહને સ્વીકારી શેઠજી કેડોઆદે રૂ. ૧૦૦૦) દર સાલ સંસ્થાને મદદ આપવાનું ચાલુ કર્યું.

૧૯૪૦ ના એપ્રિલ માસનો મુખારક તે દિન ! કે જે દિવસે નામદાર મહારાજ સાહેબ તરફથી, સંસ્થાને “ શ્રી મહારાણી રાન્તાદેવી સાર્વજનિક મહિલા અને બાલ પુસ્તકાલય ” નામની નવાજેશ કર્યાનો શાહી પરવાનો અમેને મળ્યો.

યુદ્ધ સખ્યે, જમીન અને સામગ્રીઓનાં ભાવ આકાશે ચડ્યા. એટલામાં પરમકૃપાળુ દાદારની દયાથી ઘર બેઠાં લક્ષ્મીજી પધાર્યાં. નવસારીના સદ્મદસ્થ, શેઠજી નરીમાન માણેકજી પોદવાલાએ સંસ્થાનાં કામે અને નડરીઆતોની માહિતી લઈ, પોતાની આ “ પાલનખામ ” નામે ઓળખાતી જમીન, બક્ષિસ આપવાની તોત્ર ઇચ્છા દર્શાવી. આ બાબતનું સર્વ સમાધાન લાવવા શેઠજી પોદવાલાને, દાણુ શેઠ સાથે મેળવી આપ્યા. પરિ-

સાધન ગણાય અને તેમાં સાધનસામગ્રી પણ એવાં જ રહેવાં જોઈએ. કેવળ મનરંજન કરતું સાહિત્ય ફલદાયી નથી, એ યાદ દેવાની જરૂર નથી. હું ધન્ય હું કે ત્યારે આપે પ્રેરક થઈ પડે એવી પ્રવૃત્તિ કરી છે તો તે સર્વાંગે જાણે ઉદ્દેશ યર આવે એવી યોજના રખાવશે જ.

પુસ્તકસહવાસ એ સાચો સંતસમાગમ છે.

પુસ્તકાલય એ પુસ્તકસહવાસનું સ્થાન છે અને વિદ્વાન વિચારક લખે છે તેમ, 'પુસ્તકસહવાસ' એ સાચો સંતસમાગમ છે. તેના દ્વારા ભૂતકાળમાં થઈ ગયેલાં અમર-સંતો, મહાત્માઓ, દિલસૂદો, ઇતિહાસકારો વિજ્ઞાનીઓ સાથે આપણે મુલાકાત કરી શકીએ છીએ. તેમના આનંદમાં આનંદ લઈ શકીએ છીએ. તેમનાં અશ્રુઓમાં અશ્રુ મેળવી શકીએ અને તેમની સાથે સાથે જાણે ને જાણે જઈ શકીએ.

ઉદાર સંજ્ઞાને વિનંતિ

હું સમજી શકું છું કે 'સ્ત્રીસમાજ' નવસારીની ખરી સેવા કરવા ઉદ્દીકૃત છે અને આવા ઉમદા કાર્યમાં સર્વાંગે હજી આપને વધારે સહાય મળે, એવી શુભ વાંચના દર્શાવવાની તક લઈ છું. આપની પ્રવૃત્તિમાં સહાય કરનાર ઉદાર સંજ્ઞાને મારાં અભિનંદન છે.

માતૃ-પ્રેમના સ્મારકસ્થંભ

આ સુંદર મકાન જે 'બાઈ દીનબાઈ રતનજી દાણુ બિર્લિંગ' ના નામે ભવિષ્યના જમાનાઓ ઓળખશે અને જે માતૃ-પ્રેમના સ્મારક સ્થંભ તરીકે અમર થઈ, ખરી દેશ-સેવાતી તમન્ના જગવશે, તેનો લાભ અનેક સ્ત્રીઓ બાળકો સેતાં રહે, એ શુભ વાંચના સાથે આજે ખુલ્લું મુકાયકું જાહેર કરું છું. (તાળીઓ.)

શ્રીમંતે મકાનને ખુલ્લું મૂકેલું જાહેર કરી ભવનમાં જઈ ફરી પૂછપરછ કરી હતી.

આભારદર્શન

બાઈ શ્રીમતી બાયમાય દાણુએ શ્રીમંતને તરફી લઈ ગધારવા માટે ને ઉદ્ઘાટનવિધિ કરવા માટે આભાર માન્યો હતો.

પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકનીસ સાહેબે પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી ટૂંક વિવેચન સહ આભાર માનતાં જણાવ્યું હતું કે,

વડોદરા રાજ્યના સ્ત્રીસમાજમાં જેમ શ્રીમંત મહારાણી સા. તું સ્થાન અગ્રસ્થાને છે તેમ આ પુસ્તકાલયનું સ્થાન રાજ્યનાં મહિલા પુસ્તકાલયોમાં અગ્રસ્થાને રહે એવી મહેત્તો વ્યક્ત કરું છું.

આગળ ચાલતાં તેઓશ્રીએ પુસ્તકાલયોના મહિલાકરણ સંબંધે બોલતાં જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલયોના હેતુ યર લાવવા માટે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ જ વધારે યશસ્વી થશે. કારણ, અંધપાત્ર માટે જે શુણેતી આવશ્યકતા હોય છે તે શુણે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં સ્વાભાવિકપણે વધારે સારી રીતે ખીલેલા હોય છે. સ્વચ્છતા, નિયમિતતા, ટાપડીપ,

શ્રીમંત મહારાજ સા. ની કલાભાવના

મુંબાઈમાં તા. ૨૯-૩-૪૫ ના રોજ ઇન્ડિયન આર્ટ એકઝીબીટર્સ સમક્ષ શ્રીમંત મહારાજ પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડે નીચે પ્રમાણે બાપણુ આપ્યું હતું:

બાનુઓ અને યુવરથો,

આજે સાંજે આપણી સમક્ષ હાજર થતાં મને ઘણો આનંદ થાય છે, અને હિંદી કલા પ્રદર્શકોના મંરથાપકોએ તેમણે કરેલા પ્રયત્નનીય કાર્યની દરેક કરીને તેને ઉત્તેજન આપવાની તક મને આપ્યા બદલ હું તેમને આભાર માનું છું.

આપણી આસપાસના ચેતનહીનતા અને કંગાલિયતપણાની વચમાં માનવીના હવનને મીઠાશ આપીને આપણા કુરસદના સમયને વિશુદ્ધ આનંદથી ભરી દેવાની શક્તિ માત્ર કલામાં જ છે. કલા અને તેની સિદ્ધિઓ રાષ્ટ્રના સાંસ્કારિક વારસાના ઉત્તમ ખજાનાઓમાંનો એક છે. અને કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાના આત્માની શ્રેષ્ઠ અને ઉમદામાં ઉમદા સિદ્ધિઓનો નાશ નોતપી વગર તેની અવગણના ન જ કરી શકે. પોતાની સ્વતંત્ર અસ્મિતાનું જાન જોને થવા માંડેલું હોય તેવું પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર, હાજના રાક્ષસી મહાયુદ્ધને લીધે થતા બધા વિનાશ છતાં પણ, પોતાના કલાના ખજાનાઓના સંરક્ષણ અર્થે અત્યંત પ્રયત્નશીલ રહે છે.

હિંદો કલા અને સંસ્કારોના વારસો કોઈ પણ રાષ્ટ્રને માટે મગરૂરીનો ત્રિપય યદ્ય પડે તેવા પ્રકારનો છે. આપણે કલાની ઉત્તમતાની ઊંચી કક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જો કે છેલ્લાં ૩૦૦ વર્ષ દરમિયાન આપણે ભાગે એવા સમય સહન કરવાનું આપ્યું છે કે, જેમાં તેની અધોગતિ નહિ તો પણ પડતર દશા આપણે ભોગવવી પડી છે, તો પણ ફરીથી રાષ્ટ્ર-જનશ્રુતિના એક મહાન સમયમાં આપણે અત્યારે વિચરી રહેલા છીએ. આપણી કલાનો પુનર્જન્મ પોતાની બધી હવતશક્તિ સમેત પાછો વ્યક્ત થઈ રહેલો હોવાનાં જે અનેક ચિહ્નો દેખાઈ રહેલાં છે તેમાંનું એક તમારું પ્રદર્શન છે.

હિંદના દરેક ભાષાભાષી વિસ્તારને પોતાના આગ્રા સંસ્કાર અને કલાવિષયક સિદ્ધિ છે. ઉત્તરપૂર્વના મણિપુરી નૃત્યથી માંડીને દક્ષિણના કયાંકળા નૃત્યોનો પરિશીમામાં આપણી પાસે જે વૈવિધ્ય અને વિપુલતા છે, તે દુનિયાના ઘોડા જ દેશોને ઉપજીવ્ય છે.

છતાં આ બધા પૃથક્ પૃથક્ કલાવિકાસો દિંદના જુદો જુદા સાંસ્કારિક પ્રદેશને એકતામાં ગૂંથનાર સમગ્ર દિંદના સર્વસામાન્ય આત્મામાંથી ઉદ્ભવેલા છે. વસ્તુતઃ કલાને કશી પણ બૌદ્ધિક સીમાઓ નથી. માનવના આત્માની એપણુઓ એવી પ્રવળ હોય છે કે આનંદની શોધમાં એ એને ધરતીના છેડાઓ સુધી પણ લાઇ જાય. આવી રીતે કલા સમગ્ર માનવ-મતિનું સર્વસામાન્ય સૂત્ર છે.

માનવપ્રગતિનાં બધાં પાસાં સંબંધે દિંદમાં આગેવાની લેવાની મુંબાઇની પરંપરા છે. લલિત-કળાઓના સંબંધમાં પણ તેની આગેવાની દિંદની પ્રતિભાનાં શ્રેષ્ઠ તરવેને આગળ લાવશે એ બાબતમાં કશી શંકા નથી. આ બાબતમાં તમારું પ્રદર્શન એક ઉમદા હેતુને સિદ્ધ કરશે. મને આશા છે કે દિંદના આ પ્રથમ નગરના આગેવાન નાણાંરિકો માનવ-જીવનની આ ઉત્તમોત્તમ બાજુને પોતાના ઉત્તેજનથી એકાગ્રપણે પોપણુ આપશે એમ ધારવું વધારે પડતું નથી.

લડાઇનો છેડો જલદી આવશે, અને સુદૃઢજનિત રાષ્ટ્રો કાયમની શાંતિ તથા આબાદીની ધર્મારત ધીરજથી ચણવાના કામમાં લાગી જશે, અને મને ખાતરી છે કે, જુદા જુદા દેશોની એકબીજાની કલાતી કદર કરવાની બાબત કાયમી શાંતિના પાયાને વધારે મજબૂત બનાવશે.

આ ઉત્સવને ખુલ્લો જાહેર કરતાં તેના સ્થાપકોને પૂરેપૂરી સફળતા ઇચ્છું છું.

[૫. ૧૫૪૬ ચાલ]

મિલનસાર સ્વભાવ, જણવા-જણાવવાની ઈચ્છા અને સેવાભાવ એવા એવા ગુણો સ્ત્રીઓ સ્વભાવતઃ જ ધારણ કરે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પુસ્તકાલયોનું મહેકમ નેતું ટકા નેટલું સ્ત્રીઓથી જનનું હોય છે; તેનું પણ એ જ કારણ હોઇ શકે. એવી પરિસ્થિતિમાં બનાવ એવો પણ બનવાને સંભવ છે કે પડોદરા રાજ્યનાં મહિલા પુસ્તકાલયોનું સંગીત કાર્ય જોઇ રા. રા. કનૈયાલાલ મળસુદાર જેવા ધારાસભ્યોએ ધારાસભામાં, એવો ઠરાવ લાવે કે શ્રીમંત સરકાર પુસ્તકાલયોનું મહિલાકરણ કરવાની નીતિ જેમ અને તેમ જલદી અખત્યાર કરે.

આગળ ચાત્રતાં થી, વાકનીસ સાહેબે વધુમાં જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓના ઉપરના ગુણોથી જ પુસ્તકાલયોનું કાર્ય આગળ વધશે એમ નહિ, પણ તેમના કહેવાતા દોષોથી પણ પુસ્તકાલયો ફળદ્રુપ થશે. એમ કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓ જલુ ભેસે છે. દરેકજ, પુરુષોને એક (Puritan-lecture) એટલે પડદા આડતી ઝાટકણી સાંભળવી જ પડે છે. પણ તેથી જ તો ગિયારા પુરુષો દિનપ્રતિદિન જલુચુત થતા જાય છે ! સ્ત્રીઓને ટાપડીય કરવા તેમ જ વેપમૂખા કરવા બહુ વખત લાગે છે, એવો પણ એક આલેખ સ્વેચ્છ છે. તેથી તેમની સાથે જનાર પુરુષને ઘણીવાર રાહ જોતાં ખેસી રહેવું પડે છે. -એવા રાહ-જોવાના વખતે પુરુષો ને મગ્ગમાખતી (Pocket-size) ચોપડી સાથે રાખે અને મદ્રાસમાં જેવા મોટા ગ્રંથ વાંચવાનું શરૂ કરે તો ત્રણેક માસની અંદર તેઓ ભારતીયાર્થ નેટલું જ્ઞાન સહેજે મેળવી શકે.

છેલ્લે વક્તાએ શ્રી. સી. મદારાણી સાહેબો પુસ્તકાલયનું મકાન ખુલ્લું મૂકવા માટે આભાર માની પુસ્તકાલયને મકાનનું દાન કરનાર દાનાને અભિનંદન અર્પણ કરી પોતાનું વક્તવ્ય સમાપ્ત કર્યું હતું.

૧. ખાદીવિદ્યાપ્રવેશિકા—સં. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાવલી, પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. આદત્તિ બીજી. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૨, સાદુ પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

ખાદી કાર્યકર્તાઓના અતુલ્ય તૈયાર થયેલું આ ખાદી વિષેનું પુસ્તક છે. આપણા ગ્રામઉદ્યોગ, -ધંધા હજી સુધી શાસ્ત્રીય દબે રચાયેલા નથી. દા. તરીકે જોઈએ તો ખેતી.

પુસ્તકમાં કપાસથી માંડી કાંતણના સાધન વગેરેની પૂર્ણ માહિતી આપી છે. ગ્રામશાળાઓમાં ગણિતના દાખલા સિખવાડવા પુસ્તકમાંનું ખાદી ગણિત ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે. ખાદીની જેમ અન્ય ગ્રામઉદ્યોગ-ધંધાનાં પુસ્તકો ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તૈયાર કરાવે તો આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે. અખિલ ભારત ગ્રામઉદ્યોગ સંઘ, વધાંચે કેટલાક ઉદ્યોગોનાં પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે.

ખાદીપ્રવેશિકાની સાથે સાથે હવે વધુ જરૂર આગળનાં પુસ્તક વજાટપ્રવેશિકાની છે. આ યુદ્ધના સમયમાં સૌએ પોતપોતાનાં પહેરવાનાં કપડાં તૈયાર કરવામાં માર્ગદર્શન આપે તેવું આ પુસ્તક છે.

—વિમ્લસાહ

૨. ગાંધીજીની સ્વરાજ્યસાધના—લેખકો: શ્રી. શાંતિ શાહ અને મહેન્દ્ર સિંહા; પ્રકાશક: સી. શાન્તિલાલની કું.; પ્રિન્સેસ રફીટ, મુંબઈ ૨. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૧૨+૧૨, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

ગાંધીજીના હાથે થયેલા દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહથી માંડી ૧૯૪૨ સુધીના સત્યાગ્રહોનાં વર્ણનો આમાં આવી ગયે છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહો-ચંપારણનો સત્યાગ્રહ, મિલમનજૂર સત્યાગ્રહ, ખેડા સત્યાગ્રહ, અસહકાર, ખેરસદ, નાગપુર, ખારડોલી, ૩૦ ને ૩૨ ના સત્યાગ્રહો અને છેવટ ૧૯૪૨ ની લડત એ બધું આ પુસ્તકમાં સરળ ભાષામાં આલેખાયું છે. આ બધા સત્યાગ્રહોથી છેલ્લાં કેટલાંયે વર્ષોથી હિંદુસ્તાનની સ્વરાજ્યની લડતનું બાન આપણને થાય છે. ૧૯૪૨ ની લડતના સંબંધમાં લેખક વધારે વ્યગ્ર થયેલા-આવેશમાં આવી ગયેલા લાગે છે. અને પોતાના વિચારો વાચક પર ઠસાવવા પ્રયત્ન કરતા જણાય છે. ૧૯૪૨ ની લડત પરત્વેનો આખરી નિર્ણય જાહેર કરવાને હજી થોડી વાર છે. આપુસ્તક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોઈને યુગરાતી ભાષાના રાજકીય સાહિત્યમાં રેકર્ડ તરીકે કામ લાગે એવું છે. નાગપુર અને ખેરસદનો ઇતિહાસ જરાં વધારે વિસ્તૃત આપવા જેવો હતો. પુસ્તકમાં આપેલા બન્ને નકશા પણ એ લડતો સમજવામાં મદદગાર થાય તેમ છે.

—ચુ. પુ. શાહ

૩. કૌશલ્યવધ—મૂળલેખક: શ્રી. વિ. સ. ખાડેકર; અનુવાદક : શ્રી. ગોપાળરાય ગ. વિદ્યાસ; પ્રકાશક : શ્રી. હરિલાલ ર. શેઠ. પ્રવાપગંજ, વડોદરા; સન ૧૯૪૪; કાઢિન સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૪૧૨+૩૬; સચિત્ર કવરપેજ સહિત બોક્ડ પૂઠું; મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

મહારાષ્ટ્રના જાણીતા લેખક શ્રી. વિ. સ. ખડેકરની રાષ્ટ્રીય ભાવનાયુક્ત નવલકથાનો આ અનુવાદ છે. ચાર જ પાત્રોની આસપાસ ગુંથાયેલી અને ચાર ખંડમાં વહેંચાયેલી આ કથાના પહેલા ખંડમાં પ્રેરેસર દાદાસાહેબ, બીજા ખંડમાં પ્રેરેસરનાં પુત્રી સુધાયના (સુધુ), ત્રીજા ખંડમાં પ્રેરેસરને ત્યાં અભ્યાસાર્થે રહેલ દિનકર અને ચોથા ખંડમાં પ્રેરેસરના જમાઇ-સુહુના પતિ-ડૉ. ભગવંતરાવ શંકરજીની જીવનકથા આવે છે. પ્રેરેસરને ત્યાં અભ્યાસાર્થે રહેતા દિનકર સાથે સુધાયનાનો ગાઢ રનેહ બને છે. પણ એ રનેહ લગ્નમાં પરિવૃત્તે તે પહેલાં, પુરાણમાં 'કૌંચવધ'ની આવતી વાર્તાની મારફત સમાજમાં અત્યારે નિર્દોષ પ્રત્યે ચાલી રહેલો જુદમ અને અન્યાય દિનકરને અસહ્ય લાગતો હોય, એ અભ્યાસ છોડી દઈ દેશસેવામાં જંપલાવે છે. દિનકર આમ અચાનક પોતાને ત્યાંથી ચાલ્યો જતાં અને ટેટલાય 'વખત સુધી પાછો ન દેખાતાં, પિતાની ધજાથી એક નાનાં રોટના દરબારી સત્યનંદ ભગવંતરાવ શંકરજી સાથે સુહુ પરણી જાય છે. સુહુ સાસરે આવ્યા પછી, દરબારી માનસ સેવતા ડૉ. ભગવંત અને દેશસેવક બનેલ દિનકરના જીવનમાં આત્મજીનનું અતર જુએ છે અને દિનકરના સહવાસમાં આવી તેના સ્વાતંત્ર્યપ્રિય અને દેશસેવાની ભાવનાઓમાં રમી રહેલી સુહુને, ડૉક્ટરની સાથેનું દાંપત્યજીવન ખાઈ ખાઈ લાગે છે. એમાં એક પ્રસંગ એવો બની જાય છે કે, ડૉક્ટર પોતાની ગેરહાજરીમાં દિનકરને પોતાને ઘેર જુએ છે. અને ત્યાંથી જ ડૉક્ટર શંકાશીલ બને છે. દિનકરને રાષ્ટ્રસેવા અંગે ફાંસીની શિક્ષાનો પ્રસંગ આવે છે. સુહુ એ સમાચાર સાંભળે છે. અને એના હૃદયમાં જગતજગત આત્મમંથન ચાલે છે. એ સાસરે છોડી પિયર આવે છે. ત્યાંથી પણ પિતાને કલા વગર કયાંય ચાલી જાય છે. પ્રેરેસર સાહેબ સુહુની લખેલી આત્મકથા જુએ છે. અને તેમા તેનાં ગજરાદ જોઈ, પ્રેરેસર સાહેબ સુહુની તપાસ માટે ડૉક્ટર પાસે જાય છે. અહીં ડૉક્ટર પણ સુહુના આત્મા જવાથી ચિંતાગ્રસ્ત થયેલા જણાય છે. પ્રેરેસર સાહેબ સુહુની આત્મકથા ડૉક્ટરને વાંચવા આપે છે; ડૉક્ટરે તે પહેલાં ફાંસીને માંચડે ચઢતા પહેલાં જેલમાંથી જ દિનકરે પોતાની લખી મોકલેલી આત્મકથા વાંચી છે. છેવટમાં આમ બનેલી કથાઓ વાચતાં અને સુહુ તથા દિનકરના જીવનનો નિર્દોષ પ્રેમ અને રોહની ખાતરી થતાં ડૉક્ટર પણ પોતાના પશ્ચાત્તાપરે પોતાની કથા પ્રેરેસર સાહેબને કહી તરત જ જેલમાં જઈ ફાંસીને માંચડેથી દિનકરને છોડાવી ઘેર આવે છે. સુહુ પણ ઘેર આવી જાય છે. છેવટે સર્વ એકઠાં થાય છે અને આનંદ આનંદ થઈ રહે છે.

શ્રી. ખડેકરની આ વાર્તા વાંચકને ખરેખર ક્રોધ અનેરો જ રસ પીરસે છે. રાષ્ટ્રની મુક્તિ કાળે, રાષ્ટ્રના યુવાનેને, રાષ્ટ્રસેવામાં જ પલાવવાને, આ કથા દ્વારા લેખક સુંદર હાકલ કરે છે. વાર્તાની શૈલી પણ અનેખી અને આકર્ષક છે. લેખકે મનનપૂર્વકનાં ટેટલાંક ચિન્તનો વાર્તામાં રજૂ કરી, વાર્તાને ઉચ્ચ ઠોડીની બનાવવા સુંદર પ્રયાત કર્યો છે, લેખકનું ૩૬ પાનનું શંક્યાતનું નિવેદન પણ દરેકે ખાસ વાંચવા જેવું છે.

—અ.વ.દ્રશી

૪. પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી કરસનદાસ માણેક; પ્રકાશક: સરતુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય, ભદ્ર અમદાવાદ. કાગિત કદનાં ૫૫૫ ૧૨૬, સચિત્ર-સાદું પૃષ્ઠ ૦-૧૦-૦

આ પુસ્તકથી સરતુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય સંસ્થા પોતાની પ્રગતિનાં સોપાનોમાં એક સોપાન આગળ વધે છે અને એને દોરી લઈ જનાર છે આંધણી સાહિત્યસમંજસમાંના એક

શ્રી. 'સોપાન.' એ સંસ્થા તરફથી સર્વોપયોગી સાહિત્યશ્રેણી નામક એક નવી જ શ્રેણી શરૂ કરવામાં આવી હોઇને તેના દ્વારા ગામઝાના ઓછું ભણેલા લોકો પણ સમજી શકે તેવાં એને " નવા પ્રકાર "નું સાહિત્ય આપવાના ઉદ્દેશથી આ શ્રેણી શરૂ કરવામાં આવી છે. એ શ્રેણીનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એમાં લેખકે દેશ-વિદેશની ૧૪ ધર્મકથાઓ કથાશ્રવણ શૈલીએ રજૂ કરી છે.

ઓછું ભણેલા વાચકો એ વાંચવા જરૂર પ્રેરાશે; કેમકે એમાં આપણાં પુરાણોના કથાપ્રસંગો આપ્યા છે; ઉપરાંત, ધરદામ અને ખ્રિસ્તી ધર્મકથાના પ્રસંગો પણ ઉપયુક્ત શૈલીએ રજૂ કર્યાં છે. છતાં, એ ઓછું ભણેલા વાંચવા પ્રેરાનારને વાંચવામાં, વચ્ચે વચ્ચે આવતા સંસ્કૃત શબ્દો રથળે રથળે અર્થસમગ્રૂત માટે થોભાવશે, એ પણ ચોક્કસ જ છે. એવે રથળે એ ઓછું ભણેલાંએને લક્ષ્ય સામે રાખી સરળ શોકભોગ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ લેખકે કર્યો હોત તો આ કથાશ્રવણ શૈલીને બદલે કથાવાચનપ્રેરક શૈલી જરૂર નીવડી શકત.

પુસ્તકમાંનું વસ્તુ જોતાં એ " ઓછું ભણેલા વર્ગ " વાંચવા જરૂર પ્રેરાશે, અને નહિ સમજી શકે તેવું આવશે ત્યાં તેનું શ્રવણ કરવા પ્રેરાશે તો પણ સંસ્થાની આ યોજના જરૂર બર આવશે.

૫. રાખની હગડી—લેખક : શ્રી. "સૌજન્ય"; પૃષ્ઠ ૧૪૮; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય વગેરે ઉપર પ્રમાણે. સચિત્ર.

શ્રી. સૌજન્ય આપણા સાહિત્યના એક સિદ્ધસ્ત નવલલેખક છે. એમણે આપેલું 'રસિયો જીવ' આપણે ત્યાં સારો લોકાદર પામ્યું છે. એ જ લેખકની આ કૃતિ, એટલે જ લોકાદર પામે તેવી છે. એમાં અપાયેલી પાંચ સમાજકથાઓ, આપણા ગ્રામજીવનને સ્પર્શતી હોઇને ત્યાંના નિત્યજીવનમાં વાચકને એવા પ્રસંગો રથળે રથળે જોવા મળે છે. એવા જ પ્રસંગોને લેખકે, પોતાની વિશિષ્ટ લોકભોગ્ય શૈલીએ તળપદા રૂઢ બાબાપ્રયોગોથી સમૃદ્ધ કરી હોવાથી એ એકધારે વાચનરસ વહી લાવે છે. શ્રી. 'સૌજન્ય'ને લેખનની આ વિશિષ્ટ કલા વરેલી છે; અને તેનો અહીં વાચકને પ્રત્યક્ષ પરિચય થાય છે.

આપણા સમાજમાં જોવા મળતાં બિન્ન બિન્ન દરજોમાંથી પાંચ પ્રસંગદ્રશ્યો અહીં લેખકે આપ્યાં છે. વાર્તા વાંચતાં, લેખક વાચકનો સમક્ષ અરસત વાતાવરણ રજૂ કરી દહ વાચકને તન્મય બનાવી દે છે, એ આ લેખનની વિશિષ્ટતા છે.

આ પાંચેય રસભરી વાર્તાઓ આપણા ગ્રામવાચકોને જરૂર આકર્ષશે. ગ્રામપુસ્તકાલયો અવસ્ય વસાવે.

૬. હાસ્યતરંગ—લેખક : શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૫૨, ૧૯૪૫.

ઉપયુક્ત શ્રેણીનું આ ત્રીજું પુસ્તક છે. એના લેખક શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવેનો, હવે ગુજરાતી વાચકજનતાને બાળે જ પરિચય આપવાનો રહે છે. એમણે આપેલા રંગતરંગના પાંચ ભાગોથી આપણું હાસ્યસાહિત્ય ઠીક સમૃદ્ધિને વધુ છે. એ સાહિત્યમાંથી વીણી-પસંદ કરીને ૧૩ હાસ્યપ્રસંગોને અહીં લોકભોગ્ય બાબામાં રજૂ કર્યાં છે. રંગતરંગના પાંચેય

બાગો વાંચવા વસાવી શકે તેમ ન હોય તેમને માટે આ પસંદગી પામેલા પ્રસંગો તો આટલી અલ્પ કિંમતે અપાય છે તે સાચે જ ઉપકારક લેખાશે. પુસ્તકમાં આપેલાં કટોકચિત્રો એને વધુ આકર્ષક બનાવે છે. હરકોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થા આ પુસ્તક ધડીબર મગજને તંદુરસ્તી આપવા માટે અવસ્ય વસાવી લે.

૭. જીવનની કલા—લેખક: શ્રી. રવિશંકર મહેતા; પ્રકાશક, કદ, પૂઠાં, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે. ૧૯૪૫.

ઉપયુક્ત શ્રણીનું આ ચોથું પુસ્તક છે. એમાં લેખકે, નિત્યજીવન જીવવામાં—હળવા-મળવામાં અને કાર્યો કરવામાં શું શું કરવાથી સફળતા મળે તે સરળ ભાષામાં સમગ્રવ્યું છે. એનાં સત્તર પ્રકરણો નિબંધરૂપે લખાયાં હોઈ ઉપદેશાત્મક વાચન પૂરું પાડે છે. એમાં અપાયેલી શિખામણો સર્વાંગનને કેટલે દરજ્જે આકર્ષશે તે તો એ વાચકને એ ઉપદેશ કેટલે અંશે રુચિપ્રદ નોવડે છે તે પર રહે છે. પુસ્તક પર, લેખક કહે છે તેમ, “ હાઉ ટુ મેક ફ્રેન્ડઝ ” ની ઢાળા જગ્યાએ આવે છે. આ અંગ્રેજી પુસ્તકનું ગુજરાતી ભાષાંતર “ જિંદગી જીવવાની જડીબુટ્ટી ” નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૮. ભક્ત નરસિંહ—લેખક: પં. ઉદ્ધવજી મંગલજી શાસ્ત્રી; પ્રકાશક: ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલય, સલાપસ ફેસરોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૬૦+૮, સચિત્ર કવર આન્બાઇન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૧-૪-૦.

ભક્તિમાર્ગ કાર્યોલય તરફથી કેટલાંક ભક્તિધર્મપ્રચારક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેમાં આથી એક વધુ ઉમેરો થાય છે. નરસિંહ મહેતાનું જીવન આજે ધર્મપ્રાણ એવા ભાષે જ કોઈ ગુજરાતીથી અગ્નણ હશે. લેખકે આ પુસ્તક પ્રથમ હિંદીમાં લખેલું અને હિંદી “સંજય” માસિકમાં પ્રકટ થયેલું તેને ગોરખપુરના ગીતા પ્રેસે પ્રસિદ્ધ કરેલું. આજે એ જ ચરિત્ર ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. ભક્તિમાર ધરાવતાં વાચકોને આ જીવનચરિત્ર ગમશે. અને પુદ્ધિની કસોટીએ વાંચનાર એમાંના ચમત્કારોને સાચા માનવા કદાચ ન પણ પ્રેરાય. શ્રામ-જનતાને એ ગમશે. પુસ્તકાલયો વસાવે.

૯. અક્ષયચંદ્રશ્રમ—લેખક: શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી; પ્રકાશક: ગૂર્જર અચરણ કાર્યોલય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૬૦+૮, સચિત્ર સાફું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૧-૪-૦.

શ્રી. મુનશી જેમ એક અચ્છા નવલનવેશ છે, તેમ એક પ્રહસનલેખક પણ છે. એમણે એમના ચરોડાના કારાવાસ દરમિયાન લખેલ આ પ્રહસ ૧૯૩૧ માં પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારે, એને જેલજીવન ગાળનારા કેટલાકોના માનસનું પ્રતિબિંબ દર્શાવનાર આરસીરૂપે કેટલાકે એ જોળખાવ્યું હતું. એમાં એમણે એમના સાથીદારો, ગાંધીજી અને ખુદ પોતાની પણ મગ્મત-ટેકડી કરી છે, એમ એઓ પોતે જ કહે છે.

આજ સુધી અપ્રાપ્ય રહેલું એ પુસ્તક આજે લાંબા ગાળે ફરી પ્રસિદ્ધ થયું છે. હાસ્યસાહિત્યપ્રસિકો આજે આ પુસ્તક ઉપવચ્ચેયતાં હવે વસાવી લે.

૧૦. કેટલાંક વિવેચનો—(આટુત્તિ બીજી) લેખક: રવ. નવલરામ ત્રિવેદી; પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રમાણે. પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રા. ૩-૮-૦.

સ્વ. નવલરામ ત્રિવેદી આપણા અર્વાચીન વિવેચકોમાં અમરથાનને હતા. તેમણે અવારનવાર માસિકોમાં આપેલાં વિવિધ સર્જનોનાં વિવેચનોને આ સંગ્રહ આ અગાઉ ૧૯૩૪ માં પ્રસિદ્ધ થયેા હતા. આજે એની નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઇ છે. એમાં સ્વ. સાક્ષર શ્રી. મણિલાલ નશુભાઈશી લખેને સ્વ. ગોવર્ધનરામ, સ્વ. રણુગિતરામ, શ્રી. મુનશી, શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ, તેમ જ કવિ જોટાદકર અને મહાકવિ ન્હાનાલાલ તથા શ્રી. ખંબરદાસ અને કવિ લલિતજીનાં સર્જનોનાં વિવેચનો આપ્યાં છે. પુસ્તકાલયોએ આવા વિવેચનમયો અવસ્ય વસાવી લેવા જોઈએ. અને તેના પરથી કયાં સર્જનો કંઈ કક્ષાનાં છે તે જાણી લેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૧૧. તણુખા મંડળ બીજું (ચોથી આવૃત્તિ)—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૪૪+૧૬, સચિત્ર કવર આજ્ઞાદત સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. શ્રી. ધૂમકેતુના તણુખા આપણા વાચકવર્ગમાં એટલા લોકપ્રિય થઇ પડ્યા છે કે એની એક પછી એક આવૃત્તિઓ વખતોવખત પ્રસિદ્ધ થયે જાય છે. 'તણુખા'ના બીજા મંડળની ચોથી આવૃત્તિ એના લોકદરને તાદ્ય પુરાવે છે. જે પુસ્તકાલયોમાં એ જીણું થઇ ગયેલ હોય તેમને આ પુસ્તક ફરીવાર પ્રસિદ્ધ થતાં એ વસાવી લેવા બતામણુ છે.

૧૨. આલોચના—લેખક: શ્રી. રામનારાયણ વિંધનાથ પાઠક; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, પો. જો. ૬૭૮, મુંબઈ. ૧. કાઢિન કદનાં ૧૭૪ ૨૫૮+૮, સચિત્ર કવર આજ્ઞાદત સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦. ૧૯૪૫

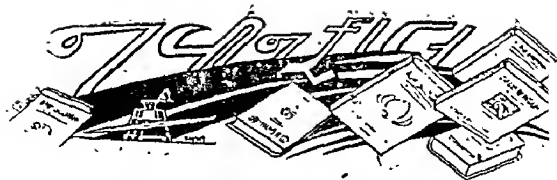
ઉપરના " કેટલાંક વિવેચનો "ની જેમ આ પુસ્તક પણ આપણા સાહિત્યવ્યાપારનું વિવેચનાત્મક અવલોકન કરાવે છે. તેમાં પણ શ્રી. પાઠકનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ જે તે વિષયના તત્ત્વરૂપી અભ્યાસ આપી જાય છે. એમણે વખતોવખત લખેલાં પુસ્તકોનાં વિવેચનો તેમ જ "પૂર્વાભાષ"ને લગતો લેખ અને ૬ વસંતવિજય ને લગતો લેખ આપેલ છે. ઉપરાંત તેમણે સાહિત્ય અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષે પરત્વે આપેલ વ્યાખ્યાનોને પણ અહીં સંગ્રહી લેવાયાં છે.

ગુજરાતી સર્જનોના નિરીક્ષણપ્રેમીએને આ ' આલોચના ', એ પુસ્તકો સમજવામાં ઠીક માર્ગદર્શક નીવડશે. ઉપરાંત, સાહિત્યના અભ્યાસીને પણ એમાંથી કંઈ ને કંઈ જાણવાનું મળી આવશે.

૧૩. કંકાવટી—મંડળ બીજું (આવૃત્તિ બીજી) સંપાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક, કદ ઉપર પ્રમાણે. સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

શ્રી. મેઘાણીએ આપણા સાહિત્યમાં લોકસાહિત્યની જે વિપુલ સમૃદ્ધિ આપી છે—અને આજે જાય છે—તેનું ઋણ આંડીએ તેટલું આપ્યું છે. એમણે આપણા પટંતરોમાં છુપાયેલા એ બંડારો ઉઘાડી તેને બહાર લાવવાની જે અને જેટલી પ્રવૃત્તિ કરી છે તે ન થઇ હોત તો આપણા એ અમૂલ વારસાથી આપણે વંચિત હોત.

' કંકાવટી ' પણ એવું જ આપણા એ લોકધનમાંનું અમૂલ રત્ન છે. એમાંનાં મત-ઉપાણાં આજે પણ ગામડાંમાં સ્ત્રીઓ-બાળાઓ ગાય છે—સાંભળે છે. લોકજીને મવાયેલું અને અહીં અંશરૂપ થયેલું એ સાહિત્ય આપણી જનતામાં ઠીક આદરપાત્ર નીવડ્યું છે. એ કંકાવટીના બીજા મંડળની આ બીજી આવૃત્તિ દરેક પુસ્તકાલય અને સંસ્કારી શૂઢમાં અવસ્ય હોવી ધરે.

નવલકથા-નવલિકા-નાટક

૧ વેવિશાળ—સમાજજીવનના પ્રશ્નોને સ્પર્શતી શ્રી. મેઘાણીની અગાઉ પ્રાચીન નવલકથાની નવી આવૃત્તિ; પ્રકાશક: ગૂર્જર મંથરતન કાર્યાલય, અમદાવાદ, રૂ. ૩-૮

૨ જનમટીપ—શ્રી. ઈશ્વર પેટલીકરે ગામડાની ધરતીની ધૂળમાંથી કથાપ્રસંગ ઉપાડી આમજીવનના 'સૌવંધનનાં પાત્રો વડે મૂંઝેલી આમજીવનની વિવિધતા દર્શાવતી' નવલકથા. પ્રકાશક: લોકપ્રકાશન લિ. અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. અડી.

૩ શકારિ—સમ્રાટ વિક્રમાદિત્યના જીવનકાળને 'લગતા પ્રસંગોને મૂંઝી દે' બંગાળી નવલકથાનો ગુજરાતી અનુવાદ. અનુવાદક: શ્રી. બીમબાઈ દેસાઈ; પ્રકાશક: ગાંધી સાહિત્ય મંદિર, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૪ કાંતિનાદ—ભા. ૧-૨, ગ્રણીતા નવલલેખક શ્રી. દિવ્યાનંદ રમિત નવલકથા ૨ ખંડમાં. પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભાદ્ર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ત્રણ

૫ પરામી અને બીજી વાતો—લેખક: રત્ન. હરજીવન સોમૈયા; પ્રકાશક: ભાર સાહિત્ય સંઘ-સુપ્રભ. ૧૨ ટૂંકી વાર્તાઓનો સંગ્રહ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૬ અર્ધલાતૂન લેખ—વિનોદ-રમણ અને હળવા દાસ્યયુક્ત પ્રસંગકથાઓ સંગ્રહ. લેખક: શ્રી. નડીર; પ્રકાશક: કિર્તિચંદર-રાજકોટ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

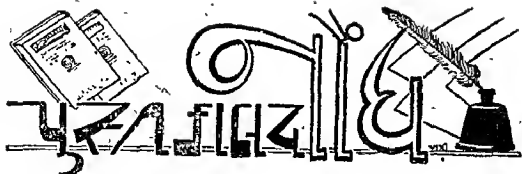
૭ વેશાખી પૂનમ—શ્રી. 'મપર' ઉપનામથી લખતા ગ્રણીતા વાર્તાકાર શ્રી મગનલાલ રયામજી ત્રિવેદીએ લખેલી જૂતકથાઓનો આ સંગ્રહ છે. પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, બાવનગર. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૮ આવતી કાલ—મૂળ મરાઠીમાં પ્રકટ થયેલ પ્રિન્સિપાલ પ્રત્નાદ કેશવ અંશુ રચિત "કર્ણાચા સંસાર" નાટ્યકૃતિનો ગુજરાતી અનુવાદ. અનુવાદક: શ્રી. અંજુ શર્મા; પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાર્યાલય, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

વ્યાપાર-હુન્નર-ઉદ્યોગ

૯ વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ—અર્થશાસ્ત્ર વિષયના ગ્રણીતા લેખક શ્રી. કુંજરાય સંપટે લખેલ વ્યાપારવિષયક માહિતીઓ અને અન્ય જાણતોના વિપુલ સંગ્રહયુક્ત મેલ પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૪-૦

[સપ્તમ ૧. ૧૧૧ને સરે]

સામાર-સ્વાકાર

પુસ્તકાલય-સ. સ. મંડળ લિ. અને વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ દ્વારા અવારનવારે પુસ્તકાલયોને માર્ગદર્શક ચક્ર પટે તેવાં પુસ્તકો-સાહિત્ય વખતોવખતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તદ્દનુસાર આજ સુધીમાં વાર્તાઓનાં પુસ્તકોનો પરિચય, આલસાહિત્ય સર્વસંબંધના એ ભાગો તેમ જ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ-ભાષણો અને લેખો તથા ૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ વગેરે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને પ્રેરક અને માર્ગદર્શક પુસ્તકાલયવિજ્ઞાનને લગતાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આજે તો ગદ્યો તરફ કરે તેવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા આડે એવાં વૈજ્ઞાનિક અને ઓછી ખર્ચવાળાં ગણાય તેવાં છતાં ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવા તરફ કોઈ પ્રકાશક આમર્શ આપતું નથી; એવે વખતે આ બંને મંડળોએ એ દિશામાં પોતાની પ્રવૃત્તિ આરંભ રાખી છે.

આ શુભ પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન આપવા માટે મુંબઈના શ્રી. માધવભાઈ ઠાલિદાસ પટેલ તરફથી પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. ને પુસ્તકોનો પરિચય લખાવવાના કામમાં વાપરવા માટે શ. રૂપી) મોકલવામાં આવ્યા છે તેનો મંડળની બ્યવસ્થાપક સભાએ સામાર સ્વીકાર કર્યો છે અને પ્રકાશનપ્રવૃત્તિ આડેનો કાગળનિયમનધારો જીડી જતાં એ પ્રકાશનનું કાર્ય હાથ ધરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. મેથી (તા. કર્જળ) ને ૫૧) આણસદ (તા. પાદરા) ના પટેલ પરાગભાઈ મંગળભાઈ, રૂપી) કુરાલી (તા. કર્જળ) ના પા. છોટાભાઈ હર્શિવરભાઈ, ૧૦) શાહપુરા (તા. ભરૂચ) નાં પા. પુરુષોત્તમ છીતાભાઈ તરફથી.

સા. પુ. સાદલી (તા. શિનોર) ને ૫૧) ગણપતપુરાના પટેલ કેશુરભાઈ રાયછ-ભાઈ તરફથી.

સા. પુ. પાનસર (તા. કલોલ) ને ૧૧૩-૮-૦ રોક મહીપતરાય બંદવજી તરફથી પુસ્તકોના તથા ૪૦) 'વદેમાતરમ્' ના વાર્ષિક લવાનખના.

સા. પુ. ઘંડીઆ (તા. આતરસુઆ) ને ૧૧) રોક સાંકળચંદ છગનલાલ, ૧૧) શાહ સોમચંદ શિવલાલ, ૧૧) પટેલ નાથાભાઈ કલ્યાણદાસ, ૧૧) પટેલ નરસિંહભાઈ શિવાભાઈ, ૭) શા. કેશવલાલ અમરચંદ, ૭) પા. વેલાભાઈ કાળીદાસ તરફથી.

સા. પુ. ડીંગુઆ (તા. કલોલ) ને ૧૦) પા. બેઠતાદાસ પ્રભુદાસ, ૧૦) પા. ખોડીદાસ રથદાસ.

સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિનાં વહેણ

★વડોદરા-પ્રેમાનંદ સાહિત્ય સભા તરફથી દર ત્રણ માસે એક વિવેચનવિભાગ "પુસ્તકાલય" માસિકમાં પ્રસિદ્ધિ અર્થે આપવાનું કરાયું છે. અને તેનું પ્રથમ પ્રકાશન જીવન માસના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે. વડોદરાના જ્ઞાણીતા વધુ સાક્ષરોની વિવેચનકળાનો "પુસ્તકાલય"નાં વાચકોને પરિચય મળશે.

★અ. દિં. મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખા તરફથી વડોદરા રાજ્ય પ્રથમ ઓપરિશ વડોદરાના ન્યાયમંદિર હોલમાં મળી હતી. એનું ઉદ્ઘાટન શ્રી. સી. મા. ગદારાણી ચાન્તારેવી સાહેબે કર્યું હતું.

★પન્ડીઅન આર્ટ એક્ઝીક્યુટિવ સમક્ષ ગુજરાતરેશ ધીમંત પ્રતાપસિંદ મદારાણ સાહેબે ગઈ તા. ૨૬મીના રોજ કલાભાવનાને પ્રેરક એવું ભારનાયુક્ત બાણ્ય આપ્યું હતું.

★ગુજરાત પ્રાથમિક કેળવણી સંમેલનનું પ્રથમ અધિવેશન શ્રી. હંસાજ્ઞેન મહેતાના પ્રમુખપદે ગઈ તા. ૩૧મીના રોજ અમદાવાદમાં મળ્યું હતું; જેમાં કેળવણીની પુનર્પંક્તિ અને શિક્ષકોના દરજ્જાને સગતા પ્રમાણની ઇજ્જત કરવામાં આવી હતી.

★ગુજરાત મધ્યસ્થ સ્ત્રીસંઘ તરફથી સામાજિક કાર્ય કરતી સંસ્થાઓની એક કોરેક્ટરી તૈયાર કરવાની યોજના પસંદ છે.

★પંડિત જયાદરભાલે જ્ઞાના વસવાટ દરમિયાન ૧૧૦૦ અને રાષ્ટ્રપતિ મોહાના આગ્રહે ૮૦૦ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કર્યોની વાત બહાર આવી છે.

★દિંદની યુદ્ધોત્તર કેળવણી વિશેની સાર્વજનિક યોજનાના આધારે પ્રાંતીય ભાષાઓમાં પણ તેવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય તે માટે સરકાર તરફથી યોજ. પ્રોત્સાહન મળતું હોઈને શ્રી. વ. સો. તરફથી એવું એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનું વિચારાયું છે. કેમકે આઠ પેઢી ૨૦૦ પૃષ્ઠના એ પુસ્તકની કિંમત રૂ. એક રહેશે. કદે છે કે, તે જીવનકાળી ચર્યાપાતમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

★પાયાની કેળવણીના પ્રખર પ્રવર્તક શ્રી. જાજીરદસેન ભોપાલ રાજ્યના શિક્ષણ સલાહકાર નિભાયા છે.

★એક પરદેશીનું દિન્દને દાન—ગાંધીજીના એક આજ્ઞા ગોળીઆ સદ્ગત કેલનેમનું વસીઅનનામું પ્રકટ થયું છે. એને આધારે દિન્દની સંસ્થાઓમાં વહેંચણી માટે એક દાનર રૂલિંગ એટલે કે સગમય પંદર દાનર રૂપીઆ ને નાનાદના 'દિનીકસ સેટલમેન્ટ ટ્રસ્ટ' માટે ત્રણસો રૂલિંગ એટલે રૂ.૫૦૦ રૂપીઆનું દાન તેઓ મુકરર કરી ગયા છે. આ પાછળ દાન મદાતમા ગાંધીજીના જીવન અને કાર્ય અંગેનાં પુસ્તકો અને ગાંધીજીના પુસ્તકોની ખરીદી અર્થે વાપરવાનું ચૂકવાયું છે.

★સાપારાશાસ્ત્રની પ્રગતિ માટે પૂતામાં એક સંસ્થા રચવાઈ છે. એનું નામ 'પાંડીઅન' ૧૧૪ [

કાષ્ઠશોભિકકલ એસોસિયેશન ' રાખવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થા બાપાએના અધ્યાસ અને તેમના સંશોધનને, ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિને ઉત્તેજન આપશે. એ માટે ચર્ચાઓ અને બાપોના ગોઠવણો; સામયિક પત્રો, વાર્ષિક નિવેદનો, વગેરે બહાર પાડશે તથા બાપાશસ્ત્રના વિષયને ઉપયોગી એક પુસ્તકાલય બંધ કરશે.

★ હિન્દી સાહિત્ય સ મેલનના અધિવેશન પ્રસંગે રૂપિયા ૫૦૦ નું ' સેકસરિયા મહિલા પારિતોષિક ' સ્વીકૃતિમાંની ઉત્તમ હિન્દી કૃતિ બદલ આપવાનું ચાલુ કરવાનું છે. એ બાબતની નિયમાવલિ પ્રચાગના સમ્મેલન કાર્યાલયના પ્રધાન મંત્રી પં. મૌલિચંદ્ર શર્માને લખવાથી મળશે.

★ રશિયાનું બાણીનું અખબાર " વૉર એન્ડ વર્કિંગ કલાસ " પં. જવાહરલાલને જ્ઞાનમાં હવેથી મળે તેવી યોજના કરવામાં આવી છે.

★ રશિયન વિદ્યાપીઠમાં હિંદી તત્ત્વજ્ઞાન વિષે વ્યાખ્યાનો આપવા માટે બૌદ્ધ પંડિત રાહુલ સાંકૃત્યાનની રશિયન સરકારે નિમણૂક કરી છે. ત્યાં તેઓ લેનિનગ્રેડ વિદ્યાપીઠના સનાતન આર્ય સંસ્કૃતિનો વિભાગ સંભાળશે. સદર વિદ્યાપીઠે " મહાભારત "નું રશિયન ભાષાન્તર તૈયાર કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું હોયને બીજા મહાકાવ્યોનાં ભાષાન્તરો પણ કરાવશે.

★ તક્ષશીલાનું ખોદકામ કરતાં ત્યાંથી ઈ. સ પૂર્વે ૩૧૭ સાલ જેટલા જૂના-પ્રાચીન સિક્કાઓ અને રૂપાના કકડા તથા આમળાના આકારના મણકા હાથ લાગ્યા છે. કહે છે કે, તક્ષશીલાના તત્કાલીન હિંદી રાજવીએ આ સિક્કાઓ સિકંદરને ભેટ આપેલા તે છે.

★ કસ્તુરબા સ્મારકનિધિ દ્વારા સૈન્યાલિત સ્ત્રીકાર્યકર્તા તાલીમવર્ગનું ઉદ્ઘાટન ગઇ તા. ૫ મીના રાજ મુંબઇ નજીક ભોરીવલી મુકામે મુંબઇ ઇલાકાના માજી વડા પ્રધાન શ્રી. ખેરના હસ્તે થયું હતું.

★ હિંદમાં હિંદી સમાચાર સંસ્થાનો અજ સુધી અભાવ હતો. હવે ઇન્ડિયન લેંગ્વેજસ ન્યુસપેપર્સ એસોસિયેશનના પ્રયત્નથી એક એવી સંસ્થાનો ઉદ્ભવ થયો છે.

★ હિંદી સરકારે રાષ્ટ્રીય યુવનિરવ્યા પ્રવૃત્તિને સમેટી લેવાની નીકેરાત વડો ધારા-સભામાં કરી છે. તેને બદલે એક પ્રચારસંસ્થા બની કરવાનું વિચારાનું હોવાનું કહેવાય છે.

કવિવર રવીન્દ્રનાથની વિચાર-કણિકાઓ

- મારાં વાદળ અંધકારને લીધે દુઃખ અનુભવી રહ્યાં છે; પણ તેઓ ભૂલી જાય છે કે એમણે પોતે જ સૂરજને ઢાંકી દીધો છે.
- તારું રમરણ મારા વિરહરૂપી એકાંત દીવાને ઝગમગાવી જાય છે.
- ચિત્ર એટલે છાયાએ સાચવી રાખેલું પ્રકાશનું રમરણ.
- એમ વ્યક્ત થતો હોવા છતાંય ગુપ્ત રહે છે, કારણ કે પોતાને કોઇ ચાહે છે એનું સાચું જ્ઞાન એકલા પ્રેમીને જ હોય છે.

વિષય : પ્રાંત પ્રચારકો સાથેની લેતીદેતીની વિગતો મંગાવવા બાબત

વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોની મુખ્યવસ્થા અને સંગીનતા માટે પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારકોની સેવા કામે લગાડવામાં આવી છે. આ પ્રચારકો પોતાની ફરિયાદો સંસ્થાઓ માટે જરૂરી લોકમદદ બિબી કરાવવાની તેમ બિબી ચર્ચ હોય તે મોડકાની આપવાની તેમ જ પુસ્તકાલયોનાં દફતર માટે ફોર્મો પૂરાં પાડવાની કામગીરી પણ બજાવે છે. આ સંબંધમાં ફોર્મો પ્રત્યક્ષ તૈયાર ન હોય તેને માટે પણ પૈસા અથવા સેવાના હોવાનો પ્રકાર બનતો જ્યાં પર આવ્યો છે, તો તે પ્રથા સદંતર અંધ પાડવાનું લાગતા-વળગતા સર્વ કોષ્ટને સૂચવવામાં આવે છે.

જે સંસ્થાઓના સંબંધમાં એવો પ્રકાર બન્યો હોય અને પૈસા અથવા સેવાના હોય અને ફોર્મો પૂરાં પડ્યાં ન હોય તેમણે, તેમ જ મદદ મંડળો કે બીજા કોઈ સંસ્થાઓની બીજા કોઈ પણ પ્રકારની લહેણી રકમો પ્રાંત પ્રચારકો પાસે નીકળતી હોય તેમણે રકમનું પ્રમાણ, બાબત તથા આખ્યાની તારીખ સાથે, વહેલામાં વહેલી તકે આ તરફ જણાવવું, જેથી આજ સુધીની એવી લેતીદેતીનો નિરાકાર કરી નંખાય.

રામલાલ કા. પટેલ

મંત્રી, રા. પુ. મંડળ

[૧. ૧૨૨૩ આઉ]

કવિતા

૧૦ પ્રાચીના—કવિ શ્રી. હિમાચંદ્ર રચિત ૭ સળંગ કાવ્યોનો દિપ્તિપુ સંકલિતો સંગ્રહ. પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મીરાજાજિલ્લિંગ, કાલગાદેવી, મુંબઈ. મૂલ્ય રૂ. ૨૫

વિવેચન

૧૧ આલોચના—સાક્ષરશ્રી રામનારાયણ વિ. પાઠકે લખેલા વિવેચનકોષો અને આખ્યાનોનો સંગ્રહ. પ્રકાશક : ગૂર્જર મંચરત્ન કાપોદ્ધય, ગોંધિરાડ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩૫

૧૨ કેટલાંક વિવેચનો—સ્વ. વિવેચક શ્રી. નવલરામ ત્રિવેદીશ્રિષ્ટિત ગુજરાતના અમગણ્ય દસ સાક્ષરોનાં સર્જનોનો જે વિવેચનસંગ્રહ ૧૯૩૪ માં ગૂર્જર મંચરત્ન કાપોદ્ધયે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો તેની નવી આવૃત્તિ તેમના અવસાન બાદ પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

૧૩ જગતના ઇતિહાસનું દેખાદર્શન—પંડિત નવાદરાજ નરેન્દ્રજી જગતના ઇતિહાસનું દેખાદર્શન Glimpsis of World History કારાવાસ દરમિયાન લખેલું તેના ગુજરાતી અનુવાદનો પ્રથમ ખંડ. પ્રકાશક : નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૫૦.

“ ગુનેગાર-અંથપાલ ”

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં અનેક પ્રકારના લોકો આવે છે. તેમાં કેઈ કંઈ રજૂઆતના તો કેઈ કંઈ સ્વભાવના. એ બધાયની સાથે અંથપાલને કમિ પાડવાનું હોય છે. તેના પરિણામે તેની સામે મંત્રી સમક્ષ ફરિયાદો પણ થાય છે. તેનો કંઈક ખ્યાલ આપતું કવ્ય આ નીચે આપ્યું છે.—તંત્રી.

જન:—

‘ મુણે તમે ફરિયાદ મંત્રીજી ’ ગોઠ્યા મહાજન લોક રે
‘ અંથપાલે અમને દુશીઆ, મંત્રીજી રે ’ એમ મહાજન કે’ છે ।

મંત્રી:—

ઉરનાં તાળાં ખોલ અંથપાલ વિતક વાતો ખોલ રે
મહાજન દિલે શે’ દુશિયાં ? અંથપાલક રે એમ મંત્રી કે’ છે ।

અંથપાલ:—

આવે મહાજન લોક મંત્રીજી આવે વડેરા લોક રે
નવરાશે અંથ-ધામમાં; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
દૈનિક ધરવા હાથ મંત્રીજી કરતાં ખેંચાતાણુ રે
ચરચર છાપાં ચીરતા; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
પકડી પત્તાં હાથ મંત્રીજી ટેળલ ચડાવે પાથ રે
ખુરસીના ટેકણે બૂલતા; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
સોના, ચાંદીના લાવ મંત્રીજી - અળસી, રૂના દાવ રે
વાયદાની ચરચા વેરતા; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
આખ્યા મેઢ્યાના કોલ મંત્રીજી લીધા લીધાના ખોલ રે
પુસ્તકધારી શુન્નતા; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
વાચનરસિયાં લોક મંત્રીજી પુસ્તકપ્રેમી લોક રે
દંગલ ન્યાળી ઘર વળે; મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
કહું જોડીને હાથ મંત્રીજી ફરજ બળવા કાજ રે
“ હોલ નહિ, અંથ-ધામ આ; ” મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।
કોથ કરી તત્કાળ મંત્રીજી ઉચર્ચા મા’જન લોક રે
“ અલ્યા ખોરવાઈ જશે ચાકરી, ” મંત્રીજી રે એમ અંથપાલ કે’ છે ।

મંત્રી:—

ફરજ બળવ્યા કાજ અંથપાલ દહિં તને ધન્યવાદ રે
તારી ચાકરીનો પાયો નહિ ડગે અંથપાલક રે એમ મંત્રીજી કે’ છે ।

“ ધૂળધોયો ”

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળે પ્રસિદ્ધ કરેલાં હાલ મળતાં પ્રકાશનો

૧ ૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ ૮ -૦-૦	૧૮ આદ્યારશાસ્ત્ર ૦-૧૪-૦
૨ વડોદરાનાન્યની પુસ્તકાલય- પ્રવૃત્તિ ૩-૮-૦	૧૯ બાળકેળવણી ૦-૧૩-૦
ક્રમારનાં ઓરતો આ. ૩ જી કાચી ૧-૪-૦	૨૦ વૈયાસિક ન્યાયમાળા ૧-૮-૦
૩ ગ્રેષ્ઠ સલાહકાર બા. ૨ જી ૦-૬-૦	૨૦ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનો આત્મા ૧-૨-૦
૪ મધુમક્ષિકા અને ભમર ૦-૧૧-૦	૨૧ તારાશાસ્ત્ર ૦-૧૨-૦
૫ ઉત્તર દિગ્વિસ્તારની સંગીતનો ઇતિહાસ ૦-૧૪-૦	૨૨ રામાયણરહસ્ય ૦-૬-૦
૬ કસરત અને આરોગ્ય ૦-૧૪-૦	૨૩ હાડપિંજર ૦-૮-૦
૭ ટેલાક રોગો-બા. ૨જી ૦-૧૩-૦	૨૪ વીર ગાદીદાઃ ૨ જી આટલિ ૧-૮-૦
૮ પ્રગતિને પંથે ૧-૧-૦	૨૫ આયોની ઓળખાણ ૦-૫-૦
૯ જ્વરચના ૦-૧૧-૦	૨૬ વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય બા. ૨ જી ૦-૮-૦
૧૦ જ્ઞાનસંસ્થાની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકલા ૦-૧૪-૦	૨૭ પરિગલ ૦-૫-૦
૧૧ રોગ અને આરોગ્ય ૧-૫-૦	૨૮ જ્ઞાનવિજ્ઞાન-બા. ૩ જી ૧-૮-૦
૧૨ માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ ૦-૧૩-૦	૨૯ અવગોચર સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ૨-૦-૦
૧૩ વિદ્યારાજા ૧-૧-૦	૩૦ ૪૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત નામાવલિ ૫-૦-૦
૧૪ શિક્ષણનો સામ્રાજ્ય ૦-૧૧-૦	૩૧ પુ. પ્રગતિ બાળકો અને લેખો બા. ૧ જી ૧-૮-૦
૧૫ સિંદ ૦-૬-૦	૩૨ જુકર ટી. વૉર્સિંગટન ૧-૧૨-૦
૧૬ દિંદના ઇતિહાસની વાતો ૦-૧૨-૦	૩૩ જ્ઞાનકુંજના પાઠો ૦-૪-૦
	૩૪ સારી રીતબાત ૦-૪-૦

લગભગ—

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મં. લિ.

ધા. બો નં. ૧૦; રાયપુરા—વડોદરા.

સામાયિક દોહન

જીવનભરનું રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ

આજ સુધી આપણી ડેળવણી જો કે નવી એટલે કે પામની ડેળવણી હતી તોપણ આપણે એક રીતે આપણું વહાણ અખાતમાં હંકારી રહ્યા હતા. ખુલ્લા દરિયાથી ઉપસાગર વધારે સુરક્ષિત હોય છે. તેમાં ડેટલુંકે રક્ષણ આપોઆપ મળે છે. આપણો કાર્યક્રમ મર્યાદિત હતો. હવે આપણે ઉપસાગરમાંથી નીકળીને ખરદરિયામાં ધોલાઈ રહ્યા છીએ. ત્યાં કુવતારો વિના ખીન્ને-કાંઈ તારકે આપણે મારે નથી. એ કુવતારો તે હાથે કરવાનો પ્રયત્નોગ્રાંથ છે. હવે આપણું ક્ષેત્ર ૭ થી ૧૪ વરસનું બાળક નથી પણ માતાના પેટમાં બાળક પેદા થાય છે ત્યારથી માંડીને તે મરણ પામે છે ત્યાં સુધીનું આપણું, એટલે કે નવી ડેળવણીનું ક્ષેત્ર છે. તેથી આપણું કામ ધણું વધુ છે, પણ કામ કરનારાઓ તો એ ને એ જ છે.

આની ચિંતા આપણે કરવાની નથી. આપણો સાચો સાથી સત્યસ્વરૂપ ધર્મર છે. તે આપણને કદી દોડો દેશે નહિ. અને જો આપણે ખીજા કથાની ચિંતા કર્યા વિના એ જ સત્યને નિષ્ઠાપૂર્વક વળગી રહીશું તો જ તે સત્ય આપણું સાથી બની શકશે. આમાં નથી બાંધબંધને રથાન, નથી અહંકારને, કે નથી કામદોષને. આપણે બધા પ્રામત્યસીઓના શિક્ષક બનવા જંગીએ છીએ. એટલે કે પ્રામત્યસીઓના સાચા સેવક બનીએ છીએ. આમાં ઈન્દ્રિય અંકરામ હોય તો તે આપણા અંતરનું સમાધાન હશે, બહારનું કશું નહિ હોય. સત્યની ખોળામાં આપણને સાથી મળે તો ય ઠીક છે, ન મળે તો ય ઠીક છે.

આ નવી ડેળવણીનો આધાર પૈસા પર નથી રહેવાનો. નવી ડેળવણીનું ખર્ચ નવી ડેળવણીમાંથી જ કાઢવાનું છે. અમે તેવી ટીકાઓ ભણે-ચાપ, હું જાણું છું કે સાચી ડેળવણી સ્વાશ્રય જ હોય. તેમાં શરમાવા જેવું કશું નથી; પણ તેમાં નવીનતા જરૂર છે. જો આપણે એમ બતાવી, શકીશું કે આવી દુર, જ મલેર, એટલે કે જુલિયે, સચ્ચે, વિષ્ણુ-વાય છે, તો આજે જેઓ આપણને હસી કાઢે છે તેઓ જ નવી ડેળવણીની તારીફ કરતા થશે અને નવી ડેળવણી સર્વવ્યાપક બનશે. અને આજે આપણાં સાત લાખ ગામડાં જે બધી જાતની દરિદ્રતા બતાવે છે તે જ ગામડાંઓ સમૃદ્ધિશાળી થશે. એ સમૃદ્ધિ બહારથી નહિ આવે, પણ અંદરથી આવશે. આપણા દરેક પ્રામત્યસીના મુદ્દ ઉલોમમાંથી તે આવશે. આ સ્વપ્ન હોય કે કેવળ સ્વપ્ન હોય, નવી ડેળવણીનું આ ખ્યેય છે. એથી ઊતરતું કશું તેનું ખ્યેય નથી. આ ખ્યેય પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં સત્યસ્વરૂપ પરમેશ્વર આપણને સદાય આપે. બાધાની દૃષ્ટિથી બાધા સ્વતંત્રપણે નવી ડેળવણીનો વિષય નથી, તો પણ આજની સ્થિતિમાં માધ્યમ તો માતૃભાષા જ હોય. આ વાત પર ખાર મૂકેલા જ પડશે. એ જ રીતે રાષ્ટ્રભાષાનું. પણ અંગ્રેજ કદી પણ આપણી રાષ્ટ્રભાષા ન બની શકે.

અંગ્રેજ રાષ્ટ્રભાષા છે, કેપારી ભાષા છે, પણ રાષ્ટ્રભાષા તો હિંદી-હિંદુસ્તાની જ છે.

હિંદની પંદર ટકા જેટલી સાક્ષરતા

આપણા દેશમાં તો ત્યાં પંદર ટકા જેટલી પણ - સાક્ષરતા નથી, ત્યાં જેળવણીની પુનઃરચના કરવી એમ કહેવા કરતાં જેળવણીની રચના કરવાની છે એમ કહેવું વિશેષ યોગ્ય છે. ઉદ્યોગપતિઓની યોજનામાં તો આજનું શિક્ષણ ને પ્રમાણે અપાય છે તેને ફરજિયાત કરવું અને એને અંગે કેટલો ખર્ચ થાય તેના આંકડા સિવાય વિશેષ કંઈ આપ્યું નથી; ત્યારે સાજન્ટ યોજનામાં આજની પદ્ધતિ અને ક્રમમાં ખૂબ ફેરફારો સૂચવ્યા છે, અને શિક્ષણ રાષ્ટ્રીય હોવું જોઈએ, એ પર ખાસ ભાર મૂક્યો છે. રાષ્ટ્રીયની વ્યાખ્યા એ રીતે આપી છે કે રાષ્ટ્રની જરૂરિયાતો અને સંબંધો ધ્યાનમાં લઈને જે શિક્ષણ અપાય તે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ ગણાય.

ઉદ્યોગપતિઓની યોજનામાં શિક્ષણનું સ્થાન

ઉદ્યોગપતિઓની યોજના પંદર વર્ષની છે. એ પંદર વર્ષમાં પ્રાથમિક-શિક્ષણ સારા દેશમાં ફરજિયાત થાય એ રીતે યોજના ઘડાઈ છે. સાજન્ટ યોજનાએ ચાળીસ વર્ષ જેટલી લાંબી મુદત રાખી છે, એ તે યોજનાની મોટામાં મોટી ખામી છે. પરંતુ પંદર વર્ષની યોજનામાં પ્રાથમિક શિક્ષણનો પાંચ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ગણ્યો છે અને એ ફરજિયાત કરવાની બલામણુ છે, ત્યારે સાજન્ટ યોજનામાં આઠ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ફરજિયાત કરવાની બલામણુ છે. આઠ વર્ષના અભ્યાસક્રમને પાયાની જેળવણી Basic Education નામ આપ્યું છે અને એના સાજન્ટ યોજનાએ બે વિભાગ પાડ્યા છે; એક પ્રાથમિક શિક્ષણનો-Upper Basic ૧૦ વર્ષો યોજનામાં પાયાની જેળવણીના સાતથી ચૌદ એટલે સાત વર્ષનો અભ્યાસક્રમ લખવામાં આવ્યો છે, અને એ જેળવણી ફરજિયાત કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવી છે. અહીં રૂબરૂ એ ઉપરિચિત થાય છે કે પ્રાથમિક શિક્ષણ એટલે શું ? અને એને માટે કેટલા વર્ષનો અભ્યાસક્રમ આવશ્યક ગણાય ?

સારા શિક્ષકની વધુ જરૂર છે.

યુનિવર્સિટીમાં માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાય તો પ્રાથમિક સ્તાળા માટે શિક્ષકનો પ્રશ્ન પણ સરળ થશે, એવી મારી માન્યતા છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને અંગે શિક્ષકનો પ્રશ્ન મહત્ત્વનો છે. શિક્ષકો સારા હશે તો જ જ્ઞાણકર શિક્ષણ સારું આપી શકશે. ગમે તેવા સારા અભ્યાસક્રમને એક ખરાબ શિક્ષક જગાડી શકશે. ત્યારે એક સારા શિક્ષકના હાથમાં ગમે તેવા અભ્યાસક્રમ પણ સારું જ પરિણામ લાવશે, એટલે અભ્યાસક્રમના કરતાં થણુ શિક્ષકને હું વધારે મહત્ત્વ આપું છું. અને એ જ કારણથી શિક્ષકની પસંદગી એ એક મંબીર પ્રશ્ન છે, એમ માનું છું. આજે શિક્ષકોની જરૂરીયાતો સરકાર તરફથી ને-પોમો ધોરણે ધ્યાન કરવામાં આવ્યું છે તે શિક્ષણની દૃષ્ટિએ તફાવત અનુચિત છે. યોગ્યતા એ જ ધોરણે હોઈ શકે; અધિક ભાગમાં જન્ય એ તો નહિ જ. શિક્ષકના સંબંધમાં ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્નો મળી શકાય. શિક્ષકોનું ઉત્પાદન, શિક્ષણ અને વેતન.

શિક્ષણ ફરજિયાત થશે તો—

આજે પ્રાથમિક શિક્ષકોની સંખ્યા આખા જ મુખ્ય ઇલાકામાં મોટાં સહેરા નાક

કરતાં આશરે ત્રીસ હજારની હશે. પરંતુ શિક્ષણ ફેરનિયાત કરવામાં આવે તો બાળકોની સંખ્યા વધશે; એટલે શિક્ષકોની સંખ્યા પણ બેવડી કે ચોવડી વધારવી પડશે. તે ઉપરાંત, અંબાસકમ નો સાત વર્ષનો રાખવામાં આવે તો આને ને એક શિક્ષકની સાળાથી સલાવાય છે, તે નહિ ચાલી શકે. ગામડાંમાં તો લગભગ પંચાસ ટકાથી વધારે સાળાઓ એક-શિક્ષકસાળાઓ છે. આ એક-શિક્ષકસાળાઓ તો જની નોંધએ. પરંતુ એ સાથે બીજી દિશામાં કરકસર કંપી સિવાય છૂટકો નથી. એટલે પ્રાથમિક સાળામાં સહશિક્ષણ અથવા તો ચારપાંચ મામડાં વચ્ચે એક સાળા એવી કોઈ યોજના ધડવામાં નહિ આવે તો આ આખો પ્રશ્ન આર્થિક દૃષ્ટિએ બહુ વિકટ થશે, એ તરફ શિક્ષણના વહીવટમાં રસ લેનારનું ધ્યાન ખેંચું છું.

શિક્ષકની તાલીમ માટે આને છે તેના કરતાં શિક્ષણસંસ્થાઓ વધારવી પડશે. બાળની મજૂતરી એ દર વર્ષે આશરે બેએક હજાર શિક્ષકો તૈયાર થતા હશે. શિક્ષકોની સંખ્યા હજારોનો નોંધશે ત્યાં આ સંખ્યા ફેટલી નહીં છે એનો ખ્યાલ આવશે. પ્રાથમિક શિક્ષણ ફેરનિયાત કરવામાં આવે તો ફેટલા શિક્ષકો નોંધએ ! હવે આંકડો નક્કી કરવા માટે એક શિક્ષકદીઠ ફેટલાં બાળકો હોવાં નોંધએ એ ધોરણ નક્કી કરવાની જરૂર છે. સાન્ટ યોજનામાં લોઅર બેઝીક-પ્રાથમિક માટે ત્રીસ બાળકો એક શિક્ષકની. આ આખો પ્રશ્ન શિક્ષણની સાથે આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ વિચારવો પડશે.

શિક્ષકના વેતનનો અતિ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન

શિક્ષકના ઉત્પાદન કરતાં શિક્ષકના વેતનનો પ્રશ્ન વિશેષ મહત્ત્વનો છે. એને અંગે આને ખૂબ જ અસંતોષ જાણ્યો છે. વગર તાલીમ પામેલા શિક્ષકો પગાર આપણા ધંધા-કામાં પંદર રૂપિયા મનાય છે. બીજા પ્રાંતોમાં તો એથીયે ઓછો છે. તાલીમ પામેલા શિક્ષકને વધારે પગાર આપવો પડે એ ખાતર ક્યાં સરકારે અમુક ટકાથી વધારે, તાલીમપદ શિક્ષકો રાખવાની લગભગ મનાઇ જ કરી હતી. શિક્ષકના પગાર સંબંધેનો આખો વહીવટ અતિશય ગૂંચવણ ધરેલો છે; કારણ કે શિક્ષકોની કક્ષા હજી જુદી જુદી છે. કેવળ સાત ધોરણમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાની ત્રેડ જુદી છે. ઉપરાંત પ્રાથમિક શિક્ષણનો ૧૯૨૩ ની સાલનો કાયદો અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં અને તે પછીના શિક્ષકોની જુદી ત્રેડ વગેરે આંદોલનો છે. આ પ્રશ્નના સંતોષકારક ઉકેલ માટે અનેક સમિતિઓ અત્યાર લગભગ નિમાઇ છે. અને છતાં એનો નિર્ણય હજી સુધી આવ્યો નથી. તેમાં આજથી મોંઘવારીને લીધે આ પ્રશ્ન ખૂબ જ વિકટ જાયો છે. એક નિરક્ષર મજૂરને આને પગાર અને બેનસ મળ્યા પંચાસ રૂપિયા કરતાં વિશેષ માસિક આવક હશે, ત્યારે શિક્ષકને જેનું જીવનધોરણ જોયું મળ્યાય તેને પૂરા પડાશે મળતા નહિ હોય ! એક સામાન્ય પટાવાળા કરતાં શિક્ષકની હાલત આને તો અતિશય જુદી છે. *

—શ્રી. હંસા મહેતા

છે, તેઓએ જે વિચારો ધડકા છે એનાથી દલુષ આપણો દેશ અપરિચિત છે. આપણે અમેરિકાને હોલીવુડની ફિલ્મોથી ઊંઘવાને ટેવાએલા છીએ, જખ્ખરમાં જખ્ખર રજુઆત માટેની તેમની ધમશથી આપણે અમેરિકાને ઓળખતા રહીએ છીએ. તેમનાં રકાર્ડ રેકૅપ્સ, વાદળ સાથે વાત કરતી તેમની ધમ્મારોથી આપણે અમેરિકાનું કુખ નિહાળીએ છીએ. રાક્ષસી કદ એ તેમનો ખાસ શોખ હોય છે, એ કબૂત્ર. અમેરિકાની આ વસ્તુ નીચેના દ્વંદ્વકાથી બરાબર સમજાશે:—એક આંતરાષ્ટ્રીય સંસ્થામાં જુદી જુદી પ્રમુખ વિદ્યાર્થીઓને હાથી ઉપર નિર્બંધ લખવાનું કહેવામાં આવ્યું. અંગ્રેજ વિદ્યાર્થીએ હાથીના શિકારની વાત લખી. ફ્રેંચ વિદ્યાર્થીએ હાથીના પ્રણયની વાત લખી. જર્મન વિદ્યાર્થીએ હાથીના અભ્યાસ માટેના છ મંથો જેટલી પ્રસ્તાવના લખી. પોર્તુગીઝ વિદ્યાર્થીએ હાથી અને પોર્તુગીઝના પ્રથ વિષે લખ્યું; પણ અમેરિકન વિદ્યાર્થીએ તો મોટા વધુ મોટા, સારા વધુ સારા હાથીની માંગણી જ લખી નાખી. યંત્રોના ઉત્પાદનમાં અને યંત્રોના કારભારની બાબતમાં અમેરિકાએ મધ્ય કામ કયું છે, પણ સાહિત્ય, કલા, સમાજવાદી અભ્યાસના ક્ષેત્રમાં પણ અમેરિકાએ ખૂબ વહેલાં બીજ નાખ્યાં છે.

અમેરિકન બોલી એ એક જીવતી જમતી સીધી હંબ વિનાની નવા શબ્દોવાળી ભાષા આપનારી બોલી છે.

અમેરિકાનાં લોકો બધાં ક્ષેત્રમાં અખતરાઓ કરવામાં માને છે. નકામી ચીજોને ફેંકી દેતાં તેઓ જરાય અચકાતા નથી. સાદસ અને પરાક્રમનો જુસ્સો એમને પસંદ છે, એનો એમને વારસો મળ્યો છે.

અમેરિકાના લોકો માણસજૂખ્યા છે, પરાણાગત કરવામાં મોજ લેવે તેવા છે, શિષ્ટાચાર તેમને સતાવતો નથી.

વેપારધંધામાં પણ તેઓ તેમનાં પાનાં તમારી સામે ખુદ્દાં કરી આપે છે અને તમને જેવી અને જેટલી જોઈતી હોય તેટલી વેપાર માટેની માહિતી આપે છે.

એનો ચોતરો

અમેરિકાની ઓઝો જવાબદારીભરેલી જગ્યાઓ રોડી રહેલી છે અને કામની કુશળતામાં પુરુષોથી જરાય ઊંચતરતી નથી.

જમાલભાષનો જુદો ચોતરો એવી અસરગતની વસ્તુ અમેરિકાનાં દિલમાં ઊંઘે ઊંઘે વસતી હોય છે. એ એમ માનતો હોય છે કે અમેરિકા નહિ હોય ત્યાંથી બધી વસ્તુ બીજી કરી રશે.

જુદી જુદી પ્રજાઓના આવશ્યક અંગેઓને એને દંજ જરાબર ખ્યાલ પણ આવ્યો નથી.*

સી. ગગનવિહારી લ. મહેતા.

* એવ ઇન્દ્રિયા રસોના કલકલા મધકોથી આપણે વાર્તાવાચી એવ ઇન્દ્રિયા રસોના આભારસહ કંપ્યુટ.

સુધડતાની ખામી

સુધડતા એ સંસ્કારિતાનું મુખ્ય અંગ છે. ધણા માણસો પેસાદાર હોય છે, તેમ છતાં તે સુધડ હોતા નથી તથા તેમનાં ધર પણ સુધડ હોતાં નથી. કેટલાક ધણું બણેલા લોકો પણ સુધડ હોતા નથી તેમ જ તેમનું કુટુંબ પણ સુધડ હોતું નથી. આવા લોકો સુધડતાને અમારે જોઈએ તેટલા સંસ્કારી કદી રચાય નહિ.

સુધડતા એટલે સ્વચ્છતા, ગોઠવણ, કળા. આ સુધડતા શરીર, કપડાં, ઘર, મહેલો, મામ એ બધે જ જરૂરી છે.

આપણાં ઘણાં બાળકોને તથા બાળકો દાતણુ બરાબર કરતાં નથી. આનું મુખ્ય કારણ સારાં દાતણુ જ. આપણાં ઘરમાં હોતાં નથી એ છે. બાવળ, કણુજ, વડની મૂળી એવાં, સારાં કૂચો યાય તેવાં, દાતણુ લાવવાની કાળજી ધણા યોગને હોય છે. આમજનો ખેતરમાં જાય છે, છતાં દાતણુ લાવવાની કાળજી એકી રાખે છે. કેટલાક તો સવારમાં દિશાએ જઈને આવતાં બરાબર હાથપગ સાફ કરી સિવાયને હાથે વરખડાની સોટી દાતણુ મારે હેતા આવે છે; આ વરખડાના દાતણુને કૂચો ગિલકુલ થતો નથી તથા તેની ચીરી પણ કંઈ બરાબર થતી નથી.

મહેમાનને આપણે આડે દહાડે કે લગ્નસંગે કંસાર-ચૂરમાં જમાડીએ છીએ; છતાં તેમને મારે પણ આપણે સારા દાતણુની તજવીજ કરતાં નથી.

દાતણુ કરીને જલવાળા ચીરીએ આપણે અમે ત્યાં દેંદીએ છીએ. આ ચીરીએથી જતાં આવતાં આપણા તથા આપણા પડોશીઓના પમ ખમડે છે, અને તે પગે આપણે સૌ ઘરમાં જઈએ છીએ. આ ચીરીએ લઈ આપણાં નાનાં છોકરાં ઘણી વાર રમવા મંડી જાય છે. આમ ન બને તે મારે આપણે ચીરીએને ધોઈ નાખીને એક જમાએ એકઠી કરી તેનો યોગ્ય નિકાલ કરવો જોઈએ.

આપણે દાતણુ સંબંધી જેમ બેદરકાર છીએ તેમ નાહવા સંબંધી પણ બેદરકાર છીએ. આપણે દરરોજ નાહીએ છીએ તો ખરા; પણ બરાબર જોઈએ તેવું નાહતા નથી. આપણા કોઈ કોઈ ઘરમાં નાહવાની ચોકડી જ હોતી નથી. આથી અમે ત્યાં બેસી બે લોટા પાણી રેડીને નાહવાનું પત્તાવી દેવું પડે છે. નાહવાની ચોકડી હોય છે તો પણ તે નાની હોય છે તથા ધણાં ખરાં ઘરમાં તે દાદરા નીચે પાણિયારા સાથે જ હોય છે. આથી ત્યાં આમળ અવરજવર રહે છે અને પીવાનાં પાણીનાં વાસણને હાંટા ઉઠે તેમ હોય છે. એથી ડિલના બધા બામ યોગીને તથા પૂરવું પાણી રેડીને તેમ જ બરાબર કામગીરી કરીને નાહી રોકાતું નથી.

નાહ્યા પછી ડિલ સાફ કરવા કુવાલ વાપરવાનો રિવાજ હજી આપણે ત્યાં નહિ જોવો છે. આથી આખો દિવસ તથા રાત વપરાયેલું ધોતિયું જ નીચોલીને તે વડે ડિલ જેવું તેવું કાઢે કરવામાં આવે છે.

નાહવામાં કે ધોવામાં સાણુ વાપરવો એને આપણાં ઘણાંખરા લોક હજી શોખ મણે છે; આથી આપણે બરાબર નાહીધોઈ રોકતાં નથી. આને પરિણામે દાદર, ખસ, ખરજવું એવા રોગો આપણે ત્યાં જોવામાં આવે છે.

પાટીદારો મોટાં મોટાં મંકાન બાંધવા લાગ્યા છે. એમાં તેઓ વિશાળ દિવાનખાનું પણ રાખે છે. દિવાનખાનામાં કિંચકો, કાચનાં બારીબારણાંવાળાં કપાટ, ખુરશીઓ, ટીપા, વગેરે પણ જોવામાં આવે છે. આમ છતાં એમાંનાં ધણાંખરાં મકાનોમાં બાયરમ (નાહવાની ઓરડી) હોતી નથી. આથી નહાવાની સવડ સારી સચવાતી નથી. સ્ત્રીઓને તો તેથી ઘણી તકલીફ પડે છે.

આવાં આશેશાન મકાનોને અંગે જનજનની પણ કોઇ કોઇ જગાએ સવડ હોતી નથી. આથી ઘરમાં કોઇ માંદું કે વૃદ્ધ હોય તેને ઘણી અગવડ પડે છે. વહેલા મોડા દિશાએ જવું હોય તેને પણ મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. વહેલામોડા દિશાએ જવું હોય તો બાળકો તથા સ્ત્રીઓને ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. ચોમાસામાં તો હરકતનો પાર નહિ: એતરોમાં અવરજવર બંધ થઇ જાય તથા બીજા પાણી ભરાઇ જાય. જનજનને અભાવે મહેમાનોની સવડ પણ ખરાબર સચવાતી નથી.

આપણાં મકાનો તથા મહેલાઓમાં મોટામાં મોટી સ્પર્શશીલ પેશાબ કરવાને લગતી હોય છે. આપણાં ઘરોમાં પેશાબની ચોકડી હોય છે તો તે ઉપાડી હોય છે તથા અવર-જવરવાળી જગાએ હોય છે. આથી તેનો ઉપયોગ થઇ શકતો નથી. મહેમાનો આવે એમની ઘણી વાર ખબર પણ હોતી નથી કે ઘરમાં પેશાબની ચોકડી છે કે કેમ? અથવા હોય તો ક્યાં છે? આ બાબતમાં મહેમાન ઘણી વાર મુઝાય છે. આપણી એ દરજ્જા છે કે મહેમાનને આ બાબતમાં મુઝાવું પડે નહિ તે માટે આપણે ચોખ્ખા તે કરવું જોઇએ.

આપણી પેશાબની ચોકડીમાં પૂરતું પાણી રેડવાની તજવીજ આપણે કરતા નથી તેથી ઘણી વાર તો તે અંધાય છે.

કેટલાંક વિશાળ ભપકાદાર ઘરોમાં જનજન ઘણાં નાનાં, અંધારાવાળાં તથા અંદાં હોય છે. આ આપણી વિવેકશક્તિની ખામી જતાવે છે. જનજન જવાના, સોટા નાના, કાણી કાના વગરના, કાળામેંસ પણ કોઇકોઇ જગાએ જોવામાં આવે છે. કોઇકોઇ જગાએ કાઠ ચડેલાં, ડાઘાડુલીવાળાં, ચૂંતાં ડબ્બાં રાખેલાં હોય છે. કેટલાંક જનજનનાં બારણાં મોટી ફાટવાળાં, બરાબર વસાય નહિ તેવાં તથા નીકળી અચેલી સાંકળવાળાં હોય છે.

દિશાએ જઈ આવ્યા પછી હાથ ધોવા માટે ચોખ્ખી માટી કે ચોખ્ખા ઘડની પણ કેટલાંક સવડ રાખતા નથી.

આપણે ત્યાં પેશાબની ચોકડી હોતી નથી, તેથી કોઈની ભેંસ આગળ કે ખડકીનાં કમાડ પાછળ કે કોઈના ઘરની ભીંત આગળ ચોરીછુપીથી પેશાબ કરવા સોંકો ભેસી જાય છે. સ્ત્રીઓને આ બાબત ઘણી અડચણ પડે છે. એકાએક કોઈનો અવરજવર થતાં તેમને અધૂરી હાજતે ઊંઘાં થઇ જવું પડે છે, તથા તેમને શરમાવા જેવી સ્થિતિમાં મુકાવું પડે છે.

પેશાબ કરવા, દિશાએ જવું, દાંતણ કરવું, નડાવું, આની જીવનની નિયમની બાબતોમાં પણ આપણે હજી પ્રાથમિક સ્થિતિમાં છીએ. આ બાબતનો ચોખ્ખા નિકાસ આપણાં ઘરોમાં, આપણા મહેલાઓમાં, આપણાં ગામોમાં થવો જોઇએ.

આપણે ત્યાં પાણિયારું તથા પાણિયારામાં માટી તથા તાંબાપિત્તળનાં વાંચણ કોઇ કોઇ જગાએ જોઈએ તેવાં સાદાં હોતાં નથી.

ગાળામાંથી પાણી લેવાનું વાંચણ જુદું અને પાણી પીવાના બાકા જુદા, એમ મળી

જગ્યાએ હોતું નથી. પાણી પીવાના જ પ્યાલા ગોળામાં ખેળવામાં આવે છે. વળી પાણી પીવાના પ્યાલા માથુસ દીઠ જુદા જુદા રાખવાનો રિવાજ તો ભાગ્યે જ કોઇ પાટીદારને ધેર હશે.

મહેમાનો આવે તેમને એક જ પ્યારે પાણી પાવામાં આવે છે તે તો ઠીક; પણ એકના પી રહ્યા પછી તે પ્યાલો વીંછળ્યા વગર જ બીજાને, ત્રીજાને, ચોથાને એમ આપવામાં આવે છે. આરોગ્યની દૃષ્ટિએ આ નુકસાનકારક છે.

દુકકો પીવામાં પણ આપણા લોકો આદા જ એટલકાર હોય છે. એકની મોંમાં ઘાંઘેલી નેહ બીજાને મોંમાં ઘાંઘે, ત્રીજાને મોંમાં ઘાંઘે એમ આદ્યા જ કરે છે.

બીડી પીનારા પણ ઘણાખરા સુધ્ધ હોતા નથી. બીડી ન પીનાર તરફ પોતાની બીડીનો ધુમાડો ન જમ્ય તેની તેઓ કાળજી રાખતા નથી. બીડી પીતાં-પીતાં તેની રાખ તેઓ ગમે ત્યાં પડવા દે છે. પીધેલી બીડીનું હુંકું તેઓ ગમે ત્યાં ફેંકે છે. બીડી હોલવવા પણ તેઓ તેને ગમે ત્યાં ઘસે છે. આ બધી રીતભાત ગંદી છે. દુકકાનાં ગલ નાખવા તથા બીડી હોલવવા તથા તેની રાખ તેમ જ હુંકાં નાખવા સુધ્ધ લોકોની માફક આપણે પણ 'અંધ ટ્રે' (રાખ નાખવાની રકાબી) આપણી બેઠકમાં રાખવી જોઇએ.

આપણાં જમવાનાં વાસણુ જમી રહ્યા પછી દર વખતે જીટકવાને બદલે કેટલાંક તેને ઘોળને જ મૂકી દે છે અને અઠવાડિયામાં એક વખત જીટકે છે.

વાસણુ જીટકવા માટે ચોખ્ખી માટી દડ કે રાખ વાપરવાને બદલે કેટલાંક તેમને આંગણામાં કે મહેલામાં પડેલી ગમે તેવી ધૂળથી જીટકે છે. આથી આરોગ્યની દૃષ્ટિએ લાભ થવાને બદલે પુષ્કળ નુકસાન થાય છે.

મોટાં શહેરોમાં વસતા આપણા પાટીદારોમાંથી કોઇ કોઇ એમને ટેબલ ઉપર જમવાનું રાખે છે. ઘોળીને લાં ઘોળેલું કડકડતું કપડું પણ ટેબલ ઉપર તેઓ પાથરે છે. પાણી પીતાં ત્યાં કાચના પ્યાલા હોય છે. ચમચા પણ ત્યાં આપવામાં આવે છે. આમ છતાં એમનું રસોડું, પાણિયાડું, નહાવાની ઝોરડી, રાંધવાનાં તથા ખાવાપીવાનાં વાસણુ જોઇએ તો આપણને એમની સુધ્ધતા માટે બિચકુલ માન ઉત્પન્ન ન થાય એવું પણ ઘણી વાર હોય છે.

આપણે ત્યાં જમતી વખતે પાપડ ઘણી વાર ગોંધ ઉપર મૂકવામાં આવે છે. આ પણ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તથા સુધ્ધતાની દૃષ્ટિએ બરાબર નથી. એને માટે યાળી મોટી રાખવી કે પાપડના કકડા કે પાપડ જુદા ઢાંકણામાં કે રકાબીમાં આપવો; આ એનો ઉલાજ છે.

કેટલાંક લોકો કોદરતાં હેડાં, ફેરીના મોટલા, વધેલાં દાળખાત વગેરે જાહેર રસ્તામાં જ્યાં લાં ફેંકી મંદકી કરે છે. આ વસ્તુઓનો નિકાલ બીજી સારી તથા ઉપયોગી રીતે થઇ શકે.

આપણે ત્યાં મોટાં મકાનો બંધાવા માડ્યાં છે. એમાં ફર્નિચર પણ વસાવવામાં આવે છે; પરંતુ એ ફર્નિચર જોઇએ તેવું સાફ રહેતું નથી. કેટલીક વાર તો મહેમાન આવ્યાની બખર પડે ત્યારે જ તે ફર્નિચર ઉપર ચડેલા ધૂળના ચરને ઝાપટવાનું શરૂ કરવામાં આવે છે. આથી જણાઇ આવે છે કે આપણે ફર્નિચરનો ઉપયોગ હંમેશા કરવાને બદલે બીજાને તે ખતાવવા પૂરતો જ કરીએ છીએ.

આવાં મોટાં મકાનોમાં પણ રાત્રે જે ફાનસ સેળગાવવામાં આવે છે તેમના ઉપર ધૂળ જમી હોય છે, તે બડક બડક થતાં હોય છે, તેમની જતી વાંકીચૂકી હોય છે તથા તેમના ગોળા સાફ કરેલા હોતા નથી.

આવાં મંકાનોમાં માલ્લાંમેલ્યાં હોય છે ખરાં, પણ ચાલોની મારામારી હોય છે, અને તે હોય છે તો મેલી હોય છે.

આપણે ત્યાં મહેમાનને ચા પાવનાં ચાલ બહુ વધી પડ્યો છે. મહેમાનને ઉતાવળ હોય, ઉનાળાંનો ધોમ ધખતો હોય તો પણ તેને ચા પીવા માટે આપણે આમલ કરીએ છીએ. પછી આપણે એને ચા આપીએ છીએ ત્યારે તે મોટે ભાગે પિત્તળના કાપા વમરના પ્યાલા તથા રકાતીમાં ભિના ભિના છલકાતો રહેતો હોય છે. આ ચા પીવેં એ બારે સળ જેવું છે. મહેમાનને ચા પાવે હોય તો તે દમાય નહિ તથા તે જટ ઠંડો થાય તે માટે ચિનાઇ માટીનાં પ્યાલારકાતીમાં તે આપવેા નેહ્યે. 'ચિનાઇ માટીનાં પ્યાલારકાતી વારે વારે ટૂટી જાય છે' તેમ કહેવું એ આપણું તથા આપણા ઘરનાં માણસોનું અણધારણું સૂચવે છે.

આપણાં લગ્ન વખતે જનનિયાઓને ધર્મશાળાઓમાં ઉતારેા આપવામાં આવે છે. ત્યાં ગોદાં પાથરવામાં આવે છે તથા પાણીનાં માટલાં મૂકવામાં આવે છે. આ ગોદાં જમડે નહિ તેની કાળજી બિલકુલ લેવાતી નથી. એના ઉપર ગમે તેવા ધૂળવાળા પત્રે ચાલવામાં આવે છે, પાન જનાવીને કાચાવાળા દાઘ તેના પર ધસવામાં આવે છે, કેટલાક તો બીડી હોલવવા પણ એને એના ઉપર જ ધસે છે, અને કોઈ કોઈ વાર તો ઢુકો પીનારા ઢુકામાંથી તણખા પણ એમાં પડે છે.

પાણી પીવાના માટલા ઉપર માટીનું લોટું મૂકવું હોય તેનાથી જ ઘણા પાણી પીએ છે તથા ત્યાં આમળ ઘણું પાણી ટોળે છે. પાણી પીવા કે દિશાએ જવા કામમાં આવે તે માટે સાચે પોતાને લોટા લાવવાનું દબે ઘણું એણું ઘષ્ટ મળ્યું છે. આવા બેદરકાર તથા ડાંગી લોટા પોતે ઘણી મુશ્કેલીમાં મુકાય છે, તે ઉપરાંત બીજાઓને પણ મુશ્કેલીમાં મૂકે છે. તેઓ બીજાઓના લોટા ઝડપો લે છે તેથી બીજાઓને એના ઉપયોગ માટેની મુશ્કેલી લેવી થાય છે. વળી જમતી વખતે તેઓ બીજાઓના લોટા વડે પાણી પીએ છે, તેથી તેમને તથા લોટાવાળાઓને સ્વચ્છ અને સુધડ રીતે પાણી પીવાનું મળતું નથી. આને જલ્દે જોઈ મધા જ જામયા પોતપોતાના લોટા લેતા આવે તો કેટલી સવડ, સ્વચ્છતા, તથા સમ્યક્તા સમવાય

આપણે ત્યાં ઘણી વાર જનનમાં જમતા પહેલાં દાઘપત્ર તથા મોં ધોવાની અવધ હોય છે. જનનિયા આવીને પાટલા ઉપર બેસે કે કેટલીક વારે પતરાળાં મૂકવામાં આવે છે. વાળદ લોટા આપે તથા પાણી આપે ત્યારપછી દાઘપત્ર ધોવાનું જતે. વળી ઘણી જગ્યાએ તો બે સામસાગી હારો વચ્ચે જમા ઘણી થોડી હોય છે અથવા જમવાની જગા ઢાળવાળી હોય છે તેથી દાઘપત્ર ધોવાનું પાણી ક્યાં જાય તેની મુશ્કેલી હોય છે.

આપણાં જમણ ઘણાં ખર્ચાળ હોય છે, પણ જમતી વખતે બેસવાનું ઘણી વાર ધૂળવાળી જગ્યાએ હોય છે. એક જમત જમી મધ હોય તેનું એકું પડ્યું હોય તેની જગ્યામાં પણ જમવા બેસવાનું હોય છે. વળી ઘણી વાર પુષ્કળ ખારો થતો હોય છે અને જમવાની જગ્યાની આગુત્રાણ માંડવો ખાંધી એને બધિયાર કરી દીધેલી હોય છે. જમણવાર આપણે આપણા વાંકાચૂંકા, સાંકડા, ધૂળવાળા, ઢાણમૂતરથી મધાતા મહેન્દાઓમાં કરવાને બદલે મામ બહાર વિશાળ ધર્મશાળાઓમાં કે ખેતરોમાં કરીએ તો ઘણી સવડ સૂચવાય. પણ એમ કરવું હોય તો પીરસણ આપવાની કડાકૂટ કાઢી નાખવી નેહ્યે.

આપણે ત્યાં લગ્નમાં ગુજરાતી ગોરમટી લેવા માટે સ્ત્રીઓ જાણે જાણે જરા તાપમાં જાય છે. તે વખતે તેઓ પુષ્કળ ધરણું અને કિનખાનની તથા તેની કીમતી સાડીઓ પહેરે છે. આ સ્ત્રીઓમાંથી મોટા મોટા પત્રમાં સપાટ કે ચંપલ હોતાં નથી તેથી તે દગલ છે. એ સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર લાગે છે. વળી આવી પુષ્કળ કીમતી ધરણું તથા કપડાં પહેરનાર સ્ત્રીઓ હરહંમેશ મેસાદાટ તથા ફોટોગ્રાફો સાદવા પહેરે છે ત્યારે આપણને આપણી ખરી સુધડતાની ખબર પડી જાય છે.

આમ આ લેખમાં આપણામાં સુધડતાની બાબતમાં જે ખામીઓ અને લાગી છે તે મેં બતાવી છે. આ ખામીઓ આપણે બને તેટલી સુધારીએ તો આપણે વધુ સુખી તથા સરકારી બનીએ એમ મને લાગે છે. *
—શંકરલાલ સો. પટેલ.

એક દેશસેવકનું આત્મચરિત્ર

“ હરેક જાણુ નાના-મોટા, પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ, વિદ્વાન, સમાજના મોટાપણુ ધરનાં મોટાપણુ ધંધાવાળાં ઓપુરુષ વગેરેએ આત્મચરિત્ર લખવું જોઈએ, એમ મને કેટલાંક વરસોથી લાગેલું હતું. કુટુંબનો ઇતિહાસ જો હોવા જોઈએ તો બ્યક્તિનો શા માટે ન જોઈએ ? ‘ માવકંઠર સરદેસાઈ ’ કુટુંબનો ઇતિહાસ ત્રણ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. પણ તેનો હેતુ અને ફેલાવો બન્ને જુદાં છે. આત્મચરિત્ર માટે અને જીવનના જીવનગણનું સરવૈયું ગણીને અવિષ્યમાં દિશામુચક બને એ રીતે આત્મચરિત્ર લખનાર બ્યક્તિને અને કુટુંબની બાબત પેઢીને તે ઉપયોગી નીવડે એમાં મને શંકા નથી અને મુખ્યત્વે કરીને આ જ દષ્ટિએ, પરંતુ અંશતઃ ‘ સામાન્ય ઇતિહાસ ’ની દષ્ટિએ પણ તે જરૂરી છે. ”

ઇતિહાસ અને આત્મચરિત્ર વિષે મારા ઉપર પ્રભાવેલા વિચારો હોવાથી મારા જનમાં પણ આત્મચરિત્ર લખવું (ટાંચણુ કરવું-કારણ કે સાહિત્યકોમાં મળી જાયે લેખક નથી) એમ ધણું વરસોથી ઘોળાવા કરતું હતું. વડાસાતેના ધંધા અને તેની સાથે સાર્વજનિક કામ કરવાનું તેથી કેટલાંક વરસો-૧૯૧૪ થી ૧૯૩૬ સુધી દિવસના ચોદ કલાક જમ કરીને પણ બધા વખત ગૂંચવળખથી વાંચનમાં જ ગાળવો પડ્યો.

વહીવટના કામનો વાંચવા કે મ્યુનિસિપાલિટીનાં એસેમ્બલીનાં પ્રકરણો વાંચવાં પણ એમાં સાહિત્ય, કાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે કયાંથી લાભવાનાં ?

બાકી એક દષ્ટિથી જોઈએ તો તેમાં જ એ સર્વ કાંઈ છે. તે વખતે પુસ્તકોનું વાંચન મમતું હોવા છતાં પણ પુસ્તકો-લણાંખરાં મરાઠી-ખરીદવા કરતાં વધુ પ્રગતિ વર્ધ નહિ !

બ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ વખતે (૨૭-૨૧-૪૦ થી ૧૮-૧૧-૪૧) ઇન્દિરકૃપાએ સરકારના મહેમાન બનવાનો જોશ સાંપડ્યો અને આત્મચરિત્રના ટાંચણુ શરૂ કર્યાં. તે જોશ યાદ આવે તેમ બંધારણપૂર્વક લખ્યાં. જેમ લાગે કે લખ્યું હોય તેમ સ્પષ્ટ લખવું; પોતાની જૂથો, બીજાની જે જાણ હોય તે જૂથો ખુલ્લા દિલે લખવી એમ ફરાજ્યું. કારણ કે આ ટાંચણું પ્રસિદ્ધિને માટે ન હતાં, અક્રમશઃતોય માટે-કુટુંબને માટે હતાં. અને મને લખવાની રેવ નહિ હોવાને કારણે (મયાં ૨૨ વર્ષમાં લખુએક ઉપર જ આધાર રાખવાની રેવ

હોવાથી) લખનારું બહુ બની શકતું નહિ. પહેલી વારની મહેમાનગીરી વખતે સને ૧૯૧૮ સુધી આગ્યો અને હજી બહુ જ થોડી પ્રગતિ કરેલી છે. ૧૯૨૨ ની સાલ પૂરી કરી અને ત્યાં જ કામ અટકી રહ્યું છે. પણ તે હાથમાં લેવું અને પૂરું કરવું એવો વિચાર માત્ર કાપમ છે.

વચમાં આ કામને ખીજા પણ એક વિચારની પુષ્ટિ મળી. સરદાર વલ્લભભાઈની અને મારા નિકટ પરિચય અને સાર્વજનિક કાર્યમાં સહયોગિતા સને ૧૯૧૫ ની સાલથી છે. એક દિવસે અમારી ચર્ચામાં એવું ઠ્યું કે, ગુજરાતી પ્રગતિવનનો મયા રૂપ વર્ષનો (સને ૧૯૧૫ થી ૧૯૪૦) ઇતિહાસ તૈયાર કરવો. આ ઇતિહાસ એટલે ગુજરાતમાંના ગાંધીયુગનો ઇતિહાસ-સામાજિક, આર્થિક, શિક્ષણવિષયક, રાજકીય, સાહિત્યવિષયક વગેરે સર્વ પ્રકારનો. આનાં સાધનો એટલે ગાંધીજી ગુજરાતમાં આવ્યા તે વખતે જે જુદાં જુદાં ક્ષેત્રમાં કામ કરનારા સેવકો ગુજરાતભરમાં હતા અને જેમણે પાછળથી ગાંધીજીની સાથે સેવા ચાલુ રાખી, તેમનાં અને ખીજાં સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓનાં જીવનચરિત્રો. હારે તો પ્રથમ સરદાર વલ્લભભાઈથી જ શરૂઆત કરવી એટલે ' ચેરવાડા ' મંદિરમાં (સને ૧૯૪૧) તેમની સાથે હતો ત્યારે તેમના જીવનચરિત્રમાંના મુદ્દાઓનાં સંપૂર્ણ દાંચણ કપી. તે ખૂબ જ સંક્ષિપ્ત છે. સને ૧૯૧૫ થી ૧૯૨૯ સુધી તેમનું મુખ્ય ક્ષેત્ર મ્યુનિસિપાલિટી અને ઇટલીક ખીજાં કાર્યો કે ન્યારે તેમની સાથે હું હતો જ (સને ૧૯૨૮ ની આરંભથી લગત સિવાય કે ન્યારે હું ઇંગ્લંડમાં હતો.) તેથી કરીને આવા સંક્ષિપ્ત દાંચણથી ઉદ્દેશ્ય અને પછીથી તે સવિસ્તર લખાય એ પાછળથી તેમના જીવનનાં મુખ્ય મુખ્ય કાર્યોની મેચ કે ૧૯૪૧ સુધી કરી.

આ રીતે મારા મનમાં આત્મચરિત્ર લખવાની જરૂરીઆત એક જુદી રીતે જાણ્યું અને કામને આગળ ચાલુ રાખ્યું.

મારા પિતા મહાડ અને રામપુરીમાં મુન્સિફ હતા. મહાડમાં ૧૮૯૬-૯૭ સાલમાં કે ન્યાં માફ મરાઠી પડેલું ને ખીજું ધોરણ થયું. પછીથી તે દેવરખ (સંગમેશ્વર ઠાકર)માં સુમારે ચાર વર્ષ હતા. ત્યાં માફ મરાઠી પાંચમું ધોરણ અને અંગ્રેજી પડેલું, ત્રીજું, ત્રીજું ધોરણ થયું. પછીથી ૧૯૦૧ થી ૧૯૦૪ સુધી કે જે વર્ષમાં તેઓનું અવસાન થયું ત્યાંસુધી તેઓ રામપુરીમાં હતા. અંગ્રેજી ચોથું ને પાંચમું ધોરણ મેં રામપુરીમાં ૧૯૦૧ અને ૧૯૦૨ માં કર્યાં. તેથી કરીને દાંચણમાંનાં એ રચાનો મને સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રિય લાગે છે. 'જીવનકથા' વાંચતાં અને અત્યારે એ લખતાં તે સમયની અનેક મધુરી સ્મૃતિઓ આંખ આગળ ખડી થાય છે અને મળે કે હું કંઈ રામપુરીની જ શાળામાં છું એમ તન્મયતા અનુભવાય છે. જીવનકથાનો ખીજો ઉપયોગ નથી એમ જો કાલુબર માનીએ તો પણ તે આનંદ આપનારી, ગતકાલને પાકો લાવનારી, યોવનદોષક (સ્મૃતિથી જ હોય તો પણ) નથી એમ કોણ કહેશે ? આ એક જ અનુભવને ખાતર પણ ' મર્મ લાત ' લખવી જ.

કે. વે. શા. સં. દત્તચાઓ નિયુક્તર અમારે ત્યાં 'ભાગવત' વાંચવાને રાજ રતિ નિયમિત રીતે આવતા હતા, તે પણ આંખ આગળ આવીને ખડું થયું. શ્રી. રઘુનાથરાવ કૃષ્ણ પાટણકર એ મારા કરતાં મોટા, પણ તેમના બત્રીજા ખંડનાના એ મારા સમવયસ્ક (મારી પાછળ એક વર્ષ) અને મિત્ર એરંડાલના પુસાગકર વડોલ (હાલમાં વાદરમાં છે) તેમનો સહુથી નાનો બાઈ (૧૯૦૫ માં જ ગુજરી ગયો) વામન એ પણ મારી આગળ એક વર્ષ પણ સમવયસ્ક અને મિત્ર. મરાઠી વાંચનનો તેને ખૂબ જ નાદ અને તેણે અમને પણ તે નાદ લાગાડો. અતે કવિ-આદર્શ હિચ્ચ. તેણે મને ૧૯૦૫ ની સાલમાં મારા પ્રથમ

વિવાહપ્રસંગે એક ' બાલમેધિની ' દીકરાળી ' શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા 'ની (પાઠકશાસ્ત્રીવાળા) નકલ મોકલી. તેની ઉપર પેતાનો જ રચેલો નીચેનો સંસ્કૃત શ્લોક તેણે લખેલો હતો:—

ગીતા મયા કુમ્ભમિયં સમર્પિ । ધર્મસ્ય સાત્યવત્ત નિકૃષ્ટકાલે ॥

મત્સ્યં સમાલોક્ય કુરુષ્વ કાર્યમ્ । મા ત્વં સત્ત્વે વિસ્મર યામનં મામ્ ॥

તે પ્રેમજીવામનની યાદદાસ્ત થતાં તે આજ હવે તો મારે વિષે શું કહેત ? હું એને જુઓ ગયો નહિ, પણ તેણે કહ્યા પ્રમાણે " કુરુષ્વ કાર્યમ્ " ક્યાં સુધી 'બન્યુ' ? વગેરે વગેરે સંસ્મરણો, તરંગ, " રાગપુર " પ્રકરણની દકીકત્ વાંચતાં મનમાં જનમતાં હતાં. હું ફરીથી હાઇસ્કૂલનો. તદ્દન બેળવાખદાર એવો, પિતાના માથાળુ છત્રવાળો અને સ્વચ્છંદથી ખગડનાર વિદ્યાર્થી બન્યો એમ મને રાજ્યમાં રહ્યું છે.

મહાત્મા ગાંધીજીનું તત્ત્વજ્ઞાન અને તેની યોગ્યતા, એની ' જીવનકથા 'માં માર્ગિક અને યથાંતર્ય ઉતારેલી છે. આ સત્પુરુષના નિકટ સાન્નિધ્યમાં આવવાનું ઇશિરે મારા નસીબે સપ્નેશુ એ મારું, સર્વથી મદાન એવું સદ્બાગ્ય હું સમજતો આવ્યો છું. શ્રીસમર્થ, વૃકા-રામ, શિવાજી મહારાજ વગેરે મદાન વિભૂતિઓ વિષે વાંચતાં જેમ લાગે છે કે તેમના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં આવીને તેમના કાર્યમાં તદ્દન નહિ જેવો પણ ભાગ લેવાનું જેમના નસીબે આવ્યું તે કેટલા ધન્ય ? તે જ પ્રમાણે આવતી પેઢીને પણ મારા સરખાને વિષે લાગશે એ વિચાર જ ખૂબ સુંખદાયક લાગે છે.

લોકમાં શીઘ્ર હોય એ વિચાર તદ્દન બરોબર છે. સાર્વજનિક કાર્યમાં હું ૧૯૧૩ થી છું. સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓ ' Power Politics 'માં પડેલા છે અને પરિણામ મેળવવાની દૃષ્ટિએ " એન કૅન પ્રકારેજ "—' End justifies the means '—વર્તે છે, એવું મને દુઃખ થાય છે. આ બાજતમાં મ્યુનિસિપાલિટી, કાયદામંડળ વગેરેના કંઈક અનુભવ મેં લીધેલો છે, જે કડવો છે.

સંશોધનાત્મક લેખ કેવળ મરાઠીમાં જ (માતૃભાષામાં) લખાય અને પછીથી લોકો તે ન જુએ તો પણ હરકત નહિ, આ તરવ સાથે મારો થોડો મતભેદ છે. આપણું સર્વ લખાણ માતૃભાષામાં અને આપણા લોકોને માટે જ હોવું જોઈએ, એ મને સો ટકા માન્ય છે. પણ સંશોધનાત્મક લેખોને માટે અપવાદ જોઈએ એમ મને લાગે છે. તે મરાઠીમાં તો લખાય જ, પણ અંગ્રેજીમાં ય હોવા જોઈએ. સંત્યાન્વેષણ માટે આ જરૂરી છે. પરપ્રાંતીય અને પરરાષ્ટ્રીય વિદ્વાનોનો વિચારવિનિમય થઈને સત્ય શું એ સમજવાને માટે આ જરૂરી છે, એમ મારા નમ્ર મતને લાગે છે. સંશોધનકાર્યમાં એકાંગીપણું ના આવે, નિષ્કર્ષ જૂઠ્ઠાભરેલો ના રહે, જનતાના વિદ્વાનોનો વિચારવિનિમય થાય એ માટે એ જરૂરી છે. અર્થાત્ એ જે બાજત વિષે સર્વ વિદ્વાનોનો એકમત થયો હોય તે વિષય માતૃભાષામાં લખાય એ માન્ય છે—છટ નહિ પણ જરૂરી છે. માતૃભાષામાં પુસ્તકો લખાયા સિવાય લોકોમાં ગાનની દૃદ્ધ યનાર નથી.

.....મને પણ પ્રવાસ બેડવાનું ખૂબ મમે છે. મારા વિદ્યાવતના પ્રવાસની રેખા-નિર્દેશ (તા. ૫ મી મે થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮) જે પરનાં માણસો મારે જરા લંબાણપૂર્વક અને વર્ણનાત્મક લખેલી હતી. (રાગનિર્દેશ ૧૯૨૭ થી લખતો.) તેમાંના ઉતારા-રાગપુર સાથાના " રત્નદોષ " વિમાસિક માટે લ્હાનાં શિક્ષક બાઈઓએ લીધા હતા. તે જ જુદા છાપીને બંધાવેલા હતા.

પ્રવાસ અને જોડમાં વિચાર-પ્રદર્શનને માટે મર્યાદા છે-તેથી વંધારે લાગતો નથી.

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧. વેદેશનમાં મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓની સહાયથી પ્રાંત, કસ્ટા અને ગ્રામ પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી વ્યવસ્થિત ગોઠવી કરી કરાવવા જેવાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરી કરી કરાવવા તજવીજ કરવી.
૨. શ્રીક શિક્ષણ દ્વારા તૈયાર થયેલા શિયિતો તેમ જ શાળામાંથી ભણી લીધી ગયેલાં બાળકોમાં વાચનપ્રચાર કરવા ઘટતા ઇલાએ તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોએ ધડી, તેમને જામીનમીટી સિવાય બાળેપયોગી પુસ્તકો આપવા તજવીજ કરે; જેથી ભણેલું બૂલી ન જાય.
૩. ત્રિમાસિક નિવેદનો તા. ૫ મી મે સુધીમાં જૂથ મંડળોએ એકત્રિત કરી મહાલ મંડળમાં મોકલવાં અને મહાલ મંડળોએ એ ફરીકત ખાતા તરફ તા. ૧૫ મી પહેલાં મોકલવી. આ બાબતમાં અરરપરસ સહકારથી કામ કરવાનો મહાલ મંડળો નિર્ણય કરે. જે મહાલ મંડળનું કામ ચિવિલ હોય તો પરમાય નિવેદનો મોકલે.

વડોદરા,
તા. ૧૦-૪-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહાનીય વ્યવસ્થાપક

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

સૂચના અંક ૧૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

નાણાં નહિ મોકલવા બાબત

ચાલુ સાથે હવે સરકાર મદદની સવડ નહિ હોવાથી પુસ્તકાલયોની રકમ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ અને જેમની રકમ અત્રે આવી છે તેમને સવડ પ્રમાણે મોકલવામાં આવશે. હવેથી રકમનો મનીએક્સર અત્રે મોકલવો નહિ. મોકલશે તો પરત મોકલવામાં આવશે. નાણાં મોકલવાં હોય તો પુસ્તકાલય સદાવચ સદકારી મંડળમાં મોકલવાં.

વડોદરા,
તા. ૫-૪-૪૫ }

મ. ક. દીક્ષિત

ઉ. મો. પટેલ
મહાનીય વ્યવસ્થાપક

ગામડાંમાં જતા વિદ્યાર્થીઓને

આજકાલ રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે એક વાતાવરણ તૈયાર થયું છે. વિદ્યાર્થીઓ પ્રજા એ કાર્યમાં હાથ નિડાવવા ઇચ્છે છે. એ અંગે અનેક ચોજનાઓ ધડાય છે, એમાં એક વિચાર રજાઓમાં ગામડામાં જઈને કાંઈક કરવું એવો પણ છે. આ એક શુભ ચિહ્ન છે.

ગામડાંમાં જતાં પહેલાં એના પ્રશ્નોનું કાંઈક જ્ઞાન મેળવી લેવું ઘટે. આ જ્ઞાન મેળવી લેવાનાં સહેલાં સાધનો બે ગણાય: ગામડાના અનુભવી અને અભ્યાસી પાસેથી સાંભળવું અને ગામડાં અંગે બહાર પડેલું સાહિત્ય જોઈ જવું.

પહેલા સાધનને માટે ગામડે જતાં પહેલાં ૫-૭ દિવસ માટે, આ અંગેની સારી તૈયારી થઈ રહે એવો, એક તાલીમવર્ગ કાઢવો એ ઠીક પડે. એ વર્ગ દ્વારા અનુભવીઓ અને અભ્યાસીઓનો લાભ તો લેવો જ; પણ ગામડાના ખડતલ જીવનમાં નબી શકાય, ત્યાંના જીવનમાં આપણી મારફત કોઈ વધારાની બી ન ફેલાવા પામે એ અંગે સાવધતા રાખવાય અને લાં વસતાં સોફાને કાંઈક ઉપયોગી થઈ પડાય એવું સ્વાવધાંબી, સાફું અને શ્રમવાળું જીવન જીવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવો.

મદદગાર કેટલાંક પુસ્તકોની યાદી નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) ગામડાની વહારે, (૨) ભોક્જીવન, (૩) મારું ગામડું, (૪) દીકું મેં ગામડું ન્યાં, (૫) ગ્રામચિત્રો, (૬) ગામગોષ્ઠી, (૭) ભીંતપત્રો દ્વારા ભોક્શિલ્પ, (૮) આપણી ગરીબાઈ, (૯) આખા હિંદુસ્તાન, (૧૦) ખેડૂતનો શિકારી, (૧૧) મધુકર, (૧૨) રચનાત્મક કાર્યક્રમ, (૧૩) સૈફિડીસની સફર, (૧૪) માતર તાલુકાની આર્થિક તપાસ, (૧૫) આપણું હિંદુસ્તાન.

હવે આપણે ગામડામાં જવાના પ્રકારો વિષે વાત કરીએ. ગામડામાં એકલા પણ જવાય, બે ત્રણની ટુકડીમાં પણ જવાય, અને ૨૫-૩૦ ના સમૂહમાં પણ જવાય. એક દિવસ માટે પણ જવાય અને પાંચ પંદર દિવસ માટે પણ જવાય. એક જ ગામડામાં પણ રહેવાય અને ઘણાં ગામડાંમાં પણ ફરાય.

મને લાગે છે કે, વિદ્યાર્થીઓને એકલાં કરતાં બે ત્રણની ટુકડીમાં અગર સમૂહમાં જવાનું વધારે પસંદ પડે. મોટા સમૂહમાં જવું હોય તો એક ગામમાં એક દિવસથી વધારે ન રોકાવું એ જ ઇચ્છ ગણાય. ને આખો કાઢવો એકથી બીજો અને બીજેથી ત્રીજો ગામ એમ આગળ વધવાનો હોય તો તેમ પણ થઈ શકે. અને એક દિવસ એક ગામડે જઈને પાછા આવવું, ફરી એક દિવસ ઘેર રોકાઈ ત્રીજો દિવસ નજીકના જ બીજા ગામમાં જવું: એ રીતે નજીક નજીકનાં પાંચ સાત ગામોમાં પણ જઈ આવી શકાય.

પણ આમ સમૂહમાં જતારે ગામડા ઉપર ભારરૂપ ન થઈ પડાય એની ખાસ કાળજી લેવી જોઈએ. એ માટેનાં સહેલાં રસ્તા તો એ જ થઈ પડે કે, ન્યાં જઈએ ત્યાં ખીચડી સાથે કે બાખરી રાંધણા જેવી સસ્તી રસોઈ આપણે જાતે પકાવી લેવી. ને એક જ દિવસ ગામડામાં રોકાવાનું રાખ્યું હોય તો ઘેરથી દેખરાં જોળ લેવું કાંઈક લઈને પણ જવાય. હાથ ગામડામાંથી મેળવી શકાય.

“સંસારચક્રે અંથાવલિ”નાં અતિ ઉપયોગી સિદ્ધ થઈ ચૂકેલાં બાર પુસ્તકો
 (પતિદેવ, અ. સૌભાગ્યવતી, તીર્થસ્વરૂપ પિતાશ્રી, ચિ. કુમાર, માંગુશ્રી,
 ચિ. સુકન્યા, નણુંદણા, લાણી, પુત્રવધૂ, સાસુજની સેવામાં,
 ભાઈ અને બેન, સૌ સગાંને) અંથસ્વરૂપે.

પ્રેમ અને પુરુષાર્થ

લેખક : શ્રી ૦ સોપાન

જેને જોતાં જ ગૃહજીવનની મંગળભાવના પ્રગટે છે.

● ૧૨ મનોરમ દ્વિરંગી આર્ટપેસ્ટ ચિત્રો ● સુંદર મુશોબનો
 ● લાવનામય રેખાચિત્રો ● ૫૦૦ પાનાં ● કાપાતું પાકું
 બાઇન્ડિંગ ● મઢી લેવાતું મન ધાય તેવું ત્રિરંગી મનોહર
 કવર ● કાયમ માટે વસાવી લેવા જેવો અંથ.

કિંમત : રૂ. ૭-૮-૦

ટપાલ વી. પી. ખર્ચ સાથે રૂ. ૮-૨-૦

લખો :

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલજાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨

— અમારા અન્ય યોજનાબદ્ધ સાહિત્ય માટે પુછાવો —

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ સુક્ત થયેલ દેશોમાં છિન્નભિન્ન યદ્ય ગયેલાં પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં એક સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે. જર્મનીએ અમૂલ્ય ગ્રંથોનો નાશ કર્યો છે, પણ સદ્ભાગ્યે ધણીની નકલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આવી પુસ્તકો જેમ અને તેમ જલદીથી પૂરાં પાડવા માટે દરેક પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે.

આમ જ્યારે યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ડેંગવણીવિષયક સંસ્થાઓ, પુસ્તકાલયો અને સંસ્કૃતિ કેન્દ્રો, સુક્ત થયેલ પ્રદેશોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે એક થયા છે, ત્યારે બીજા મિત્રરાજ્યોના દેશોમાં નહિવત કરવામાં આવ્યું છે. એવી સૂચના કરવામાં આવી છે કે, છિન્નભિન્ન યદ્ય ગયેલાં પુસ્તકાલયો માટે અને જે પ્રદેશોમાં પૂરાં પુસ્તકો ન હોય ત્યાં પુસ્તકો પૂરાં પાડવા માટે તેવા જ પ્રકારના યત્નો કરવા જોઈએ.

વસ્તુતઃ આને એક જ વસ્તુની જરૂર છે તે એ કે જુદા જુદા રાષ્ટ્રોએ પોતાની સંસ્કૃતિનાં પ્રતીકરૂપ પુસ્તકોનો વિનિમય કરવો. આને અંગે આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી રસ્તો થશે.

★ વર્તમાનપત્રો વિષે નીચેની વાતો નોંધપાત્ર છે:—

“ હિંદમાં મોઝલશાસન પહેલાં પણ વર્તમાનપત્રો અસ્તિત્વ ધરાવતાં હતાં. સરકાર તરફથી નિયમિત સાપ્તાહિક ગેઝેટ ‘ વાકિયા ’ પ્રગટ થતું હતું.”

“ જાતનું પહેલું હાપેક વર્તમાનપત્ર ‘ એસિવા રીલેશન ઓડર ઝીટુંગ ’ (Asiya Relation Oder Zeitung) (સ્થાપના ૧૬૦૯) છે; ઇંગ્લંડનું પહેલું હાપેક વર્તમાનપત્ર ‘ પબ્લિક ઇન્ટેલીજન્સર ’ (Public Intelligencer (૧૬૪૩) છે, અમેરિકાનું ‘ પબ્લિક અફરન્સીઝ ’ (૧૬૯૦) છે અને હિંદનું ‘ કલકત્તા ગેઝેટ ’ (૧૭૮૦) છે.

“ ઇંગ્લંડના અખ્યાત વડાં પ્રધાન રોબર્ટ વોલ્પોલે હાપખાનાના ભાડામાં દર વર્ષમાં ૫૦,૦૦૦ પૌંડથી વધારે ખર્ચ કર્યું હતું.”

“ કેનેડાના દરેક શહેરમાં એક દૈનિક છે.

“ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનું પુલિટઝર પારિતોષિક મેળવનાર એક જ હિંદી-મિ. ગોવિંદ બિહારીલાલ માધુર છે. આ પારિતોષિક પત્રકારિત્વ માટે અપાયું છે,

“ જનતાનો પક્ષ લેવા માટે ચીનના પંત્ર ‘યોડીન ગેઝેટ’ ના સત્તર લંચીઓને દેહાંત દેડ આપ્યો છે.

“ હિંદ પર જાપાનના આક્રમણના પહેલા ખબર આપનાર રૂટેરના હિંદી અતિનિધિ મિ. માન્ડેકર છે.

★આસામ સાહિત્ય પરિષદની વાર્ષિક બેઠક ગયા સપ્ટેમ્બરમાં શિખસાગર ખાતે શ્રી નીલમણિ રૂકનના પ્રમુખપદ હેઠળ મળી મળી હતી. આ બેઠકની વિશિષ્ટતા એ હતી તેમાં નવાં તથા જૂનાં હસ્તપ્રતોનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

★શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં લખાણોના અભ્યાસને ઉત્તેજન આપવા, જુદીજુદી ભાષાઓ દ્વારા તેના વિચારોને ફેલાવવા તથા ખીજ અનેક રીતે સંસ્કૃતિમાં તેમના ફાળાના અભ્યાસને આગળ ધપાવવા; ખંગાળા ભાષાના જે વિષયમાં કવિશ્રીને રસ હતો તેમાં મૌલિક શોધઓ કરવા તથા હિંદી કોષપૃષ્ઠ ભાષામાં અપ્રતિમ પુસ્તક માટે યોગ્ય પારિતોષિક આપવા કવિનું નામ જોડીને એક મહાન બાંધવા અથવા મેળવવા અને તેમાં વ્યાખ્યાન હોય પુસ્તકાલય, સંગ્રહસ્થાન, આર્ટ ગેલેરી માટે સગવડ રાખવા અને વિશ્વભારતી જેવી સંસ્થા જેમાં કવિને ખાસ રસ હતો તેવી કોષ સંસ્થાને મદદ કરવા માટે ગયે વર્ષે રવીન્દ્રનાથ સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. નલિનીરંજન સરકાર છે.

★જનન્યુઆરીની ૧૬ મી તારીખે કેરાલા પુસ્તકાલય મંડળે ખીજ મંડળોના સહકાર સાથે સ્વ. કવિ એન. કુમારન આસનના રમરણાર્થે ‘આસનદિન’ ઉજવ્યો હતો. કવિનું ૧૯૨૪માં ગાંધવાના અકસ્માત અંગે મૃત્યુ થયું હતું. જ્યાં જ્યાં સ્થળોએ યોગ્ય રમારક કરવા માટે ઝડપભેર તૈયારીઓ થઈ રહી છે.

★ધી ડહન વનોકયુક્ત ટ્રાન્સલેશન સોસાયટી, પૂનાનો રજતમહોત્સવ ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. મરાઠી સાહિત્યની પ્રગતિ માટે ૧૮૯૪ના ઓક્ટોબરની ૨૯મી તારીખે સ્વ. જસ્ટિસ એમ. જી. રાનડેએ તેની સ્થાપના કરી હતી. સોસાયટીએ પોતાના જીવનકાળનાં પચાસ વર્ષો દરમિયાન ૧૯૨૭ પુસ્તકોને પારિતોષક આપ્યાં છે. ૨૦મી ફેબ્રુઆરીએ ઉજવવામાં આવેલ ઉત્સવ વખતે રૂટનના રાજ ધીમંત સંર માસોજ રાજે પ્રમુખપદે હતા.

★મહારાષ્ટ્રમાં ‘કિરાત’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ એક અમગવ્ય નાટ્યકાર તથા કવિ, શ્રી. કૃષ્ણાજી લક્ષ્મણ સોમનંતુ બેલગામ ખાતે ૮૧ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ થયું છે. જીવનના છેલ્લા દસ વર્ષથી તે આંધળા હતા. તેમણે ઐતિહાસિક તથા પૌરાણિક મળાને ૨૫ નાટ્યો લખ્યાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક બૃહ જાણીતાં છે; પણ તેમાંનાં બહુ યોગ્ય જ બનવાયાં છે. આખા મહાભારતને નાટકનું સ્વરૂપ આપવાની તેમની મહત્વાકાંક્ષા હતી. તેણે ભાસનાં બધાં નાટકોનું મહાન ભાષાંતર કર્યું છે. તેમના મૃત્યુથી મરાઠી સાહિત્યને મોટી ખોટ ગઈ છે.

★કિર્તોરકરવાડીવાળા શ્રી એસ. વી. કિર્તોરકરે માનસરાત્ર પર શ્રેષ્ઠ મરાઠી પુસ્તક લખવા માટે રૂ. ૫૦૦ના પારિતોષિકની જાહેરાત કરી છે. આ પારિતોષિક દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર સાહિત્ય પુરસ્કારસમિતિ, સાંગલી તરફથી આપવામાં આવશે.

★સરકારી પ્રકાશનો-જેને બેનુબૂક્સ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે તેમાં પ્રગટ થયેલ બિવરીજ યોજના જેટલી ખપત કોષ પણ પ્રકાશનની થઈ નથી. તેના સંપૂર્ણ જતાંતની અડી લાખ

નકલો તથા સંક્ષિપ્ત આટ્તિની સાડાત્રણ લાખ નકલો અને અમેરિકન આટ્તિની બેતાલીસ હજાર નકલો તે પ્રસિદ્ધ થયા પછી થોડા અકવાડિયામાં જ વેચાઈ ગઈ હતી. આ વેચાણ આગલા કોષ્ટ પછી વેચાણને ટપી મળ્યું છે.

★ન્યુયોર્કના એક શહેરી મિ. વિલિયમ બેટ્ટિને 'આખાડી (વસ્તી) નિબંધ હરીશાઈ' ગ્રંથની છે. હિંદની વિશ્વવિદ્યાલયોના માનસહિત પસાર થયેલા ગ્રંથોમાં તથા એમ. એ. માટે આ હરીશાઈ ખુલ્લી છે. હાલ તુરંત તે કલકત્તા, ઢાકા તથા પટણા યુનિવર્સિટીના ગ્રેન્ડુઓટો જ આમાં ભાગ લઈ શકશે.

હિંદની વસ્તી સંબંધીના કોષ્ટ પછી પ્રશ્ન પર આ નિબંધ લખવાનો છે, અને માટે રૂ. ૪૦૦) નું ધનામ છે. અને તે ધનામ દર વર્ષે ઑક્ટોબરની બીજી તારીખે આપવામાં આવશે.

★યુનાઈટેડ રોટસની ૫૧૦૦૦ સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સંસ્થા Bnai Britg ની સ્ત્રીઓની સુગ્રીમ કાઉન્સિલે પાર્ષિક સભામાં બહેરાત કરી છે કે, કેન્કલિન કેલાનો રૂઝવેલ્ટના સ્મારકરૂપે 'ચાર સ્વાતંત્ર્ય નું' પુસ્તકાલય બિશ્વ કરવું.

ઉબીના (ઇલિનોઇસ પરમણા)માં ઇલિનોઇસ વિશ્વવિદ્યાલયના મહાનના હોલમાં આ પુસ્તકાલય સ્થાપવામાં આવશે. તેમાં ચાર સ્વાતંત્ર્યને લગતાં બધાં ખતપત્રોની મૂળ નકલો તથા બીજાં સાધનો સહાને માટે રાખવામાં આવશે. ઉપરાંત, તેમાં સનુબની સ્વતંત્રતા તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સાંસ્કૃતિક એકમને લગતાં પુસ્તકો, પુસ્તિકાઓ, હસ્તપત્રો, કળામય વસ્તુઓ તથા સંબંધ ધરાવતાં બીજાં સાધનો પણ રાખવામાં આવશે.

—છોટાલાલ મોનસિંગ દામદાર

આસ પુસ્તકાલયો માટે જ :

“નવગુજરાત”નું બેટપુસ્તક

પંડિત માલવીયાજી સાથે
ત્રી સ દિવસ

ફિરોઝ શાહ, મણુ

૩૧ મે ૧૯૪૫ સુધી “નવગુજરાત”ના લેખાંબના રૂ. મણુ

હરી ગ્રાહક યતારને પુસ્તક મફત મળશે.

આ પુસ્તકને પુસ્તકાલયોના શાણગાર સમાન વસાવવાનું રહે ચૂકતા.

લખો : વ્યવસ્થાપક—“ નવગુજરાત ”—વડોદરા.

જીવન અને સાહિત્ય

સાહિત્ય એ માનવજીવનનું પ્રતીક છે. કોઈપણ પ્રજાના સાહિત્યના અવલોકન ઉપરથી તે પ્રજાના જીવનનો ખ્યાલ આવે છે. અને એ નિધમે સાહિત્ય એ પ્રજાજીવનને પરખવાની રંગ છે; એમ માનવું ચર્ચાર્થ છે. જૂતકાળમાં વિદીન ચચેલી પ્રજાઓનું જીવન તેનું રહ્યું સહ્યું સાહિત્ય જ દર્શાવે છે. અત્યારે પણ રામાયણ આપણને કર્તવ્યનિષ્ઠ અર્ધમર્નિષ્ઠ પ્રજાજીવનનું અનુમાન કરાવે છે. મહાભારત હિચ જીવનાદર્શ 'રજ' કરી સમયના સંસ્કારઅંકિત આર્થ જીવનનું દર્શન કરાવે છે. આયોવર્તના સુવર્ણયુગ-અરો અને વિક્રમાદિત્ય યુગ પણ એ યુગના સાહિત્ય વડે જ સાબિત થયા છે. આ તો આપણ દેશની-આયોવર્તની વાત થઈ, પરંતુ સામાન્યતઃ કોઈ પણ દેશમાં એ દેશનું સાહિત્ય એ દેશના પ્રજાજીવનનું દર્શણ છે એ પણ એટલે અરો થર્ચાર્થ છે.

સંસ્કારયુક્ત આદર્શ માનવજીવન એ સાહિત્યોત્પાદનનું પ્રધાન અંગ છે સાહિત્યકાર પોતાની પ્રમા વડે માનવજીવનમાંથી સર્જન તત્ત્વ ચૂસે છે, અને તે પ્રતિભાઅંકિત રસયુક્ત મધ્યકાલપ્રે પ્રજાના હસ્તમાં સાદર રજૂ કરે છે. તેમાં સાહિત્યકારનું જીવન તો અવસ્ય આદર્શ હોવું જોઈએ. આદર્શ જીવન સિવાય પ્રતિભા સંપન્ન થવું અશક્ય છે. એક કીચ પક્ષીના વધના કરુણાર્ પ્રસંગથી રામાયણ આપનાર વાલ્મીકિ મુનિની પ્રમા આદર્શ જીવન સિવાય સંભવે ખરી ? અને એ યુગનું પ્રજાજીવન જો સંસ્કારી વૈવિધ્યપૂર્ણ, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને ધર્મનિષ્ઠ ન હોત તો રામાયણ જે અમર કૃતિનાં દર્શન થાત ખરાં ? કદાચ બહુ બહુ તો એકાદ ભિર્મિગીત કે ખંડકાવ્ય જ જમતને સાંપડ્યું હોત. રાજરોખર કવિઓના વજ્ર વર્મ પાડે છે. તે આપણે કવિ-સાહિત્યકાર-સેખને મારે માન્ય રાખીએ તો પહેલા વર્ગનો સારસ્વત સાહિત્યકાર સરસ્વતીની કૃપા સિવાય અસંભવિત છે. પરંતુ બીજાવર્ગનો આધ્યાસિક સાહિત્યકાર સ્વશિષ્ય, સંસ્કારિક જીવન અને પ્રજાજીવનના અભ્યાસ વડે સંભવિત છે, અને બીજા વર્ગનો સાહિત્યકાર પહેલા વર્ગના સાહિત્યકાર કરતાં કનિષ્ઠ છે એમ નથી; કોઈ કોઈ બીજા વર્ગનો સાહિત્યકાર પહેલા વર્ગના સાહિત્યકારના સમેત અથવા શ્રેષ્ઠ પણ થાય છે. ત્રીજા વર્ગના ઔપચારિક સાહિત્યકારનું ખાસ મહત્ત્વ નથી, સારસ્વત સાહિત્યકારને પણ સ્વશિષ્ય, સંસ્કારિક જીવન અને પ્રજાજીવનના અભ્યાસની અમત્ય છે; અને એ સુવર્ણમાં સુરખ ભળ્યા જેવો જ મહાયોગ છે. કોઈ પણ સાહિત્યકાર એવાવર્તા અરો પ્રજાજીવનમાંથી-વાતાવરણમાંથી પ્રેરણા મેળવે છે એ નિર્વિવાદ છે.

પ્રજાજીવનની છાપ સાહિત્ય પર અને સાહિત્યની છાપ પ્રજાજીવન પર અનાધારે પડે છે. જીવન અને સાહિત્યનો વિકાસ પરસ્પરની મદદ વડે જ થાય છે એ નક્કી છે. કોઈપણ પ્રજાએ મહાન થવા પડેલાં તેણે પોતાનું સાહિત્ય પ્રાણવાન બનાવવાની અમત્ય છે. પ્રાણવાન સાહિત્ય એ-એ: જેમાંથી વર્તમાન પ્રજાને પ્રેરણા મળે, જીવનમાર્ગ મળે, જે અધ્યાત્મિક અટકાવે, પ્રજાનું ધક્કર કરે અને ભાવિ પ્રજાનો પ્રાણ બને એ પ્રાણવાન સાહિત્ય છે. અને એવા સાહિત્યનો દરેક પ્રજાને જરૂર છે.

માધવ મા. ચોધરી

પશ્ચિમના સાહિત્ય પર ભારતીય સાહિત્યની અસર

આપણે અમેરિકનો માનીએ છીએ કે આપણને આપણા સંસ્કારનો વારસો ઇંગ્લેન્ડ, મધ્યયુગના યુરોપ, ગ્રાવીન ગ્રીસ અને રોમ તરફથી મળ્યો છે. આટલે સુધી આપણું ઝાણ રપટ છે, પરંતુ આ તો અડધી જ વાત થઈ. પૂર્વના દેશોનું આપણું ઝાણ આ વાર્તાનો બાકીનો અડધો ભાગ છે અને અત્યાર સુધી તે બંધ જ રહેવા પામ્યો છે. પૂર્વના દેશોમાં પશ્ચિમ તેમ જ પૂર્વમાં પોતાની સંસ્કૃતિની છાપ પાડનાર દેશ તરીકે હિંદ અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે.

પેઠી દર પેઠી અમેરિકન નિયાજિયાઓ કેન્થ લેખક જન ડલા ફેરોને જેને પ્રખ્યાતિ મેળવી આવી છે તે માયાં પર દૂધ લઈ જતી છોકરીની વાત આનંદ અને લાભ સાથે વાંચે છે. હવાઈ કિસ્સા રચતાંરચતાં તેણીએ પોતાનું દૂધ ઢોળ્યું અને નહો. ગુમાવી બેઠી. આ બાળકોમાંનું બાળ્યે જ કોઈ જાણતું હશે કે આ વાર્તાનું મૂળ પંચતંત્રના પાંચમા પુસ્તકમાં છે. તેમાં એવી વાત આપવામાં આવી છે કે એક બ્રાહ્મણે શેષમસ્ત્રીના વિચારો કરતાં કરતાં અનાજથી બરેલું બિલાપાત્ર ડંકુકથી ભાંગી નાખ્યું અને તે સાથે પોતાના નકાના સ્વપ્નાનો શુક્રો કરી નાખ્યો.

અમેરિકનોને ગમતી સેંકડો વાતો જે લાંબા વખત પર હિંદમાંથી યુરોપ માર્ગે આવી છે તેમાંની આ તો એક વાત છે.

ઈ. સ. પૂ. ૧૦૦ વર્ષ પહેલાંની ઇસવી બહુબરી વાર્તાઓનું મૂળ હિંદમાં મળી આવ્યું છે. ઇ. સ. ૧૦૦ માં પંચતંત્રનો પેલ્લવીમાં તરજુમો કરવામાં આવ્યો. આમાંથી અરબી ભાષામાં તરજુમો થયો, અને અરબીમાંથી જર્મન તરજુમો ૧૪૮૩ માં થયો. જર્મન સાહિત્ય પર તેની ઊંડી અસર થઈ એટલું જ નહિ, પરંતુ ડચ, ડેનીશ અને આઈસલેન્ડિક ભાષામાં તેનો તરજુમો કરવામાં આવ્યો હતો. ઇટાલિયન તરજુમાનો ઉપયોગ કરી, સર ચોમસ નોથે એકીઝાએયના જમાનાના ઇંગ્લેન્ડમાં આ વાર્તાઓની પીછાણ કરાવી. ૧૮૭૮ માં લા ફેરોને પોતાની વાર્તાઓ બીદપાઈ-વિદ્યાપતિને નામે પ્રગટ કરી.

આફ્રોની અસર

આફ્રોની અસર તો આખી પણ વધારે થતી છે. હોમરની અરણ અને તેના જેવા બીજા સવાલોને લગતી સાદી દિલસૂદોને બાળ્યે રાખીએ તો, વહેલામાં વહેલી ઓક દિલસૂદો એશિયા માઈનોરના ગ્રીસ થેસ, ઝોનોકેન્સ, ફાર્મનાઈઝ, એનો અને પાઈથેગોરાસથી શરૂ થઈ હતી. (ઇ. સ. પૂ. ૧૦૦). આ દિલસૂદોએ એક જ પરમ સત્યની શોધ ચાલુ રાખી હતી અને તેમાં આખરે બધું સમાઈ જાય છે, એ જ્વતની જે દિલસૂદો વેદોમાં અને તે પહેલાનાં ઉપનિષદોમાં (ઇ. સ. પૂ. ૧૦૦૦ થી ૭૦૦) માલમ પડે છે તેનો ફેલાવો કર્યો હતો. ઓક અને હિંદી દિલસૂદોઓ વચ્ચે બીજું પણ બહુ મળતાપણું છે. હેસની ઝમે પુદ્ધ દિલસૂદોમાંથી ગ્રેરણ મેળવી હતી. આ દિલસૂદો નીઓપ્લેટોનીઝમના રૂપમાં પશ્ચિમની વિચારઅરણીમાં ઉચામાં ઉચી કક્ષાએ પહોંચી હતી.

હૃદયમાંની વાતો તથા બાહ્યલમાંની વાતો એ- વચ્ચે પણ બહુ નોંધપાત્ર સૂક્ષ્મ સૌંદર્ય છે.

હિંદના આદર્શો યુરોપમાં જેવી રીતે ફેલાયા છે તેવું સુન્દર વર્ણન ' પશ્ચિમની વિચારસરણી પણ હિંદની વિચારસરણી 'ની અસર એ નામના સ્વામી અશોકાનંદની પુસ્તકમાં મળી આવે છે. આ પુસ્તક ૧૯૩૧ માં માયાવતી, આસ્તોરો ખાતેના અદ્વૈત આશ્રમે પ્રગટ થયું છે.

અમેરિકામાં ઇમરસન, વ્હીટમેન વગેરેની વિચારસરણી પર ઉપનિષદ અને ભગવદ્ગીતા જેના તરજુમાથી તેઓ સારી રીતે વાકેફ હતા તેની વિચારસરણીએ હંડી અસર કરી છે. દાખલા તરીકે ઇમરસને પોતાની કવિતા ' બ્લુ 'માં નીચેની કડીઓમાં

" If the red slayer thinks he slays
Or if the slain thinks he is slain,
They know not well the subtle ways
I keep, and pass, and turn again. "

એ ગીતાજ્ઞના શ્લોકનો પડઘો પાડે છે.

એને (એટલે શરીરમાં રહેનાર આત્માને) જે ઠાક એમ માને છે કે તે મોરનાર છે અને જે ઠાક એમ માને છે કે તેને મારી નાખ્યો છે તે બંને અજ્ઞાન છે, કારણ કે તે મારતો નથી તેમ મરતો નથી.

ટેલાંક વર્ષો પર હું અમેરિકાની એક મોટી લીબરલ આર્ટ્સ કોલેજમાં ભાષણ કરવા ગયો હતો. ત્યાં આપણી સેવાતાં હતાં તે વખતે અંગ્રેજ સાહિત્યના એક પ્રેરિસરે જણાવ્યું હતું કે, ' હિંદ વિષે ઇસારો કરવા માટે પુષ્કળ શોધખોળ કરી વગર હું અંગ્રેજ સાહિત્ય પર ભાષણ આપી શકું નહિ, હું તો ખરા જીગરથી ઇન્કુ' છું ' કે " અંગ્રેજ અને યુરોપીયન સાહિત્યમાં હિંદનો ફાળો " એ વિષે એક પુસ્તક લખાય. ' આ વિષય એટલો વિશાળ છે કે તે વિષે અત્રે માત્ર ઇસારો જ થઈ શકે. '

' અરેબીઅન નાઇટ્સ 'ના અંગ્રેજ તરજુમાઓ અને બોક્સીયોમાં હિંદમાંની ઘણી વાતો સમાઈ જાય છે. ત્રણ કારોટ્ટો અને એક રતલ માંસની જે માગણીની વાતો શેક્સપિયરે અગાઉ જણાવેલા સર થોમસ નોર્થ પાસેથી મેળવી હતી. પુરાણ કાળમાં મુસાફરી કરનારાઓ હિંદમાંથી ઘણી વાતોઓ અને રમતનિક વિગતો લઈ આવ્યા હતા. હિંદી વિષય વિશેષ પહેલું હિંદી નાટક દ્રાષ્ટાનંદુ ' ઓરંગઝેબ ' (૧૬૭૫) હતું. મિસ્ટન હિંદ વિષે આશ્લેષો કરતાં કંટાળતો જ નહિ.

આપણા પોતાના જમાનામાં આપણે એંગ્લો-ઈન્ડીઅન સાહિત્યનો મોટો ફાલ જોઈએ છીએ. કોપર્લીંગ, રેટ્સ, એ. ઇ. રસેલ, સર એડ્વિન આર્નોલ્ડ, ઇ. એમ. ફોર્ટર અને એફ. ડબ્લ્યુ. જેને તેમાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે.

' હિંદનો વારસો 'નંત્રી જી. ટી. ગેરેટ, ' આધુનિક હિંદ અને પશ્ચિમની દુનિયા ' - તંત્રી એલ. એલ. એસ. એ. મેલીમાં અને રોગર્ટ સેન્કોર્ટના ' અંગ્રેજ સાહિત્યમાં હિંદ ' અને જુલાસહિંદના એંગ્લો-ઈન્ડીઅન ' વાતોતું અવલોકન 'માં આ સવાલ જદુ સંભાળ-પૂર્વક ઇજુવામાં આવ્યો છે.

[સાંપણ સામેના પૃષ્ઠને ડેક]

દહેગામ મહાલ પુ. પરિષદ : બીજું અધિવેશન

દહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદનું બીજું અધિવેશન સોનારડા મુકામે તા. ૧-૫-૪૫ ના રોજ કસોડ વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી શ્રી. દા. ગો. માલશે સાહેબના પ્રમુખપદે ભરાવાનું અગાઉથી જાહેર થયું હતું. અધિવેશનને સફળ બનાવવા સ્થાનિક શિક્ષક શ્રી. રવિશંકર ઠાકર અને સ્વાગત મંડળે પૂર્વતૈયારીઓ પૂર્વક સારી વ્યવસ્થા કરી હતી. અને અધિવેશનમાં બહારગામથી આવનાર મહેમાનો પ્રતિનિધિઓ તેમ જ સ્થાનિક પ્રેક્ષકો માટે પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા સાચવી હતી. સમારંભના ઘાડી વૃક્ષધટા હેઠળ સ્વચ્છ અને મનોહર વાતાવરણમાં સ્થાવા ઉપરાંત સામેના ઓસારામાં સામયિકોનાં પ્રદર્શનથી અધિવેશનની અનુરૂપતા ખાસ તરી આવતી હતી. આ અધિવેશનમાં ભાગ લેવા માટે મહાલનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ ઉપરાંત, વ. રા. પુસ્તકાલય મંડળના સહમંત્રી શ્રી. નાણુકલાલ ચૌકસી, વ. રા. પુસ્તકાલય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ, " પુસ્તકાલય " માસિકના તંત્રી શ્રી. મણિલાલ વ્યાસ તેમ જ પુસ્તકાલય ખાતાના અધ્યવેક્ષક શ્રી. એકનાથ પટેલ વગેરે પણ વડોદરાથી ખાસ આવ્યા હતા.

અધિવેશનના વરાયેલા પ્રમુખ શ્રી. માલશે સાહેબ અનિવાર્ય કારણવશાત્ હાજર રહી શક્યા નહોતા, પરંતુ તેમનો પ્રેરક સંદેશો તેો અધિવેશનમાં આવનાર પ્રતિનિધિઓને પ્રાપ્ત થયો હતો.

પ્રારંભમાં ઈશ્વરશ્રુતિ અને સ્વાગતગીત ગવાઈ રહેતાં, દહેગામના ખાલ મંદિરની એક નાની ખાસિકાએ પુષ્પોસહ સુંદર અભિનયગીત રજૂ કર્યું હતું. ત્યારબાદ, સભાના કામકાજની ચર્ચાત યતાં સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી. અંબાલાલ વડીલે અધિવેશનમાં પધારેલા સૌ કોઇનું સ્વાગત કરતાં જણાવ્યું કે,

સ્વાગતપ્રમુખનું લાપણું

સન્નનો અને સન્નારીઓ,

આપ સર્વે આટલી મોટી તકલીફ તેમ જ તરફી લઈ દૂર દૂરના ગામોમાંથી પધારી પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ તરફ જે રસ વ્યક્ત કર્યો છે તે જોઈ હું ધણેજ ખુશ થયો છું. આપ સર્વને આવકારતાં મને અનંદદ આનંદનો અનુભવ થાય છે.

[સામેના પૃષ્ઠનું ચાલ]

જેશક, આધુનિક જમાનામાં હિંદે પશ્ચિમના સાહિત્યમાંથી પ્રેરણા મેળવી છે. છેલ્લા બે દાયકામાં સ્વતંત્ર સાહિત્યની રચનામાં જોર વધ્યું ત્યાં સુધી શુદ્ધિશાળી હિંદે પર પશ્ચિમના સાહિત્યની ભારે અસર ચાલુ રહી હતી.

‘ અરેબીઅન નાઇટ્સ ’ અને ઇસપની વાર્તાઓ, જેનું મૂળ હિંદમાં હતું તે આખરે ૧૯ મી સદીના પહેલા અઢધા ભાગમાં યુરોપમાંથી પાછી ફરી અને તેના તરણુમા આધુનિક હિંદીમાં થયા. હોયનંપો, બેટહાટ, ઓ હેરી, શેક્સપિયર, ફો, માલ્સવર્થી વગેરે અંગ્રેજ અને અમેરિકન લેખકોના તરણુમા પણ થયા છે. (U. S. O. W. I.)

—હોરસ આઇ. પોલમેન

(તાલમેરી આફ કોમેસ-વૉશિંગ્ટનના હિંદી વિભાગના વડા.)

ધીમે ધીમે પણ મહત્તમ પંગતે પુસ્તકાલયો પ્રત્યેના જનતાનો પ્રેમ વધુ ને વધુ મઠાયતો જાય છે, એમ આજની હાજરીની સંખ્યા જોતાં ઉદય જણાઈ આવે છે. હવે એવો જમાનો આવ્યો છે કે પુસ્તકાલયોમાં રસ લીધા સિવાય આપણો છૂટકો જ નથી; કારણ, દિન-પ્રતિદિન વિશ્વના બીજા દેશો એટલી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે કે તેના હિસાબે આપણી પ્રગતિનું માપ કાઢવા ખેસીએ તો પાશ્વરમાં પહેલી પૃષ્ઠી નેટલી જ આપણી પ્રગતિ છે.

પ્રગતિનું મૂળકારણ

પશ્ચિમના દેશો તેમ જ જગતમાં સમૃદ્ધમાં સમૃદ્ધ ગણાતો દેશ-યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકામાં જે પ્રગતિ થયેલી આપણે જોઈએ છીએ તેનું મૂળકારણ જ્ઞાનના ફેલાવામાં જ રહેલું છે. જ્ઞાનના પ્રચાર માટે પુસ્તકાલય જેવું એક ઉત્તમ સાધન નથી.

આજે અમેરિકન ખેડૂતો ખેતી સંબંધી પુસ્તકો વાંચી ધણી જ સ્ત્રીવટથી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી ખેતી કરી આપણા કરતાં લગભગ ચારથી પાંચગણું ખેતીનું ઉત્પન્ન લે છે. સાં દરેક ખેડૂતને ખેતીવિષયક જ્ઞાન પુસ્તકાલયોમાંથી તેમ જ બીજી સંસ્થાઓ મારફતે સહેજે મળી રહે છે. તેવી જ રીતે ઉદ્યોગો સંબંધી, વેપાર સંબંધી ઇતિહાસ, વૈજ્ઞાનિક વિ. તમામ જાતના વિષયોનું જ્ઞાન સૌ સૌની રુચિ અને જરૂરીયાત પ્રમાણે પુસ્તકાલય આપી શકે છે.

મોટે ભાગે નવલકથાઓ

આજે આપણાં પુસ્તકાલયોમાં ધણેખરે ભાગે જે પુસ્તકો જોઈએ છીએ તે પૈકી ધણી ખરી નવલકથાઓ જ મોટે ભાગે માલમ પડશે. અને વાચકનો મોટો ભાગ તે જ જાતનાં પુસ્તકો વાંચે છે, એમ મારા અનુભવ ઉપરથી હું કહી શકું છું. ધણી ખરાં પુસ્તકાલયોમાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર જોઈએ તેવાં પુસ્તકો હોતાં નથી, તેમ તેટલાં વસાવવા કંઈ પણ હેતુ નથી. ઉપરાંત, લોકરુચિને જામત કરી ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવા માટે જનસમૂહને ગ્રેડે એવા પ્રંયપાસો તથા પ્રચારકો પણ આપણી પાસે ધણા જોછા છે. આ બધાં કારણોને લઈને તથા હાલના કટોકટીના સંજોગોમાં કે ન્યારે આપણને અન્ન અને વસ્ત્ર મેળવવા મુશ્કેલીઓ નડે છે તેવા સંજોગોમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને અપનાવવી-જો કે મુશ્કેલ તો છે જ, તેમ છતાં જે આપણે આપણા તાલુકાનું, આપણા બાળકો અને આપણા દેશનું ગૌરવ વધારવા માગતા હોઈએ, જે આપણે જાતના દેશોની સમૃદ્ધ તેમની દરોશમાં ભભા રહેવા માગતા હોઈએ તો આપણે આવી પ્રવૃત્તિને સંપૂર્ણ રીતે આપવો જ પડશે. જે બીજા દેશોએ કરી બતાવ્યું છે, જેવી રીતે બીજા દેશોની પ્રગતિએ ઉન્નતિ સાધી તેવી જ રીતે આપણે પણ એકકક્ષ ઉન્નતિના શિખરે પહોંચવું હોય તો આજથી જ શરૂઆત કરવી જોઈશે. આ પુસ્તકાલયપ્રચાર જેવી ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ હાય ધરવા! દરેકને મારી નમ્ર વિનંતિ છે. આજે આપણું સેવાનું કાર્યક્ષેત્ર આપણે તાલુકો છે. આપણા તાલુકામાં ગામેગામ સુંદર પુસ્તકાલયો રચાવી તેમાં ઉત્તમ પુસ્તકો વસાવવાં જોઈએ. જે કે ગામેગામ પુસ્તકાલય રચાવવાની પ્રવૃત્તિ તો લગભગ પૂર્ણ થવા આવી છે. પરંતુ બીજી જરૂરીયાત કે જે અતિ મદદરતની છે તે ઉત્તમ પુસ્તકો વસાવવાની છે તે તરફ પૂરતું લક્ષ દોડાવવાનું છે.

દરેક વ્યક્તિને ઉત્તમ સાહિત્ય સંબંધી તેમ જ બીજા જાતનાં પુસ્તકો મળે તેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણા તાલુકામાં એક પણ વ્યક્તિ નિરક્ષર ન હોવી જોઈએ-આ

પ્રમાણેની ભાવના કેળવી ને આપણે સાચા દિક્ષથી પ્રયત્ન કરીશું તો આવતા વર્ષ સુધીમાં આપણે ધણી જ પ્રગતિ કરી શકીશું.

આ મહાલમાં મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો તથા મકાન વખરનાં પુસ્તકાલયો છે તથા આજે ગ્રામ તેમ જ કસબા પુસ્તકાલયો ને કે કેટલેક સ્થળે સારી રીતે કામ કરી રહ્યાં છે છતાં ઘણેખરે હેઠળે નોંધએ તો ફંડના અભાવે સારાં પુસ્તકો ખરીદી શકાતાં નથી. પુસ્તકાલયનું અંદાજપત્ર કંગાલ હોય છે. તે અંદાજમાંથી અંચાલનો પગાર અદા કરવાનો હોય છે અને બાકી ને જૂજ રકમ વધે તેમાંથી પુસ્તકો ખરીદ કરવાં પડે છે. એટલે આપણે ફંડના અભાવે તેમ જ સાચા દિલના સેવાભાવી કાર્યકરોના અભાવે પુસ્તકાલયનો લાભ તથા પ્રચાર નોંધતા પ્રમાણમાં આપી શકતા નથી. હવે દરેક ગામે પોતપોતાનું ફંડ બેઠું કરી પોતાના પુસ્તકાલયને સારા પાયા ઉપર મૂકવું પડશે. તેમાં જ ગામનું અને ગામના બાળકો તથા યુવાનોનું હિત છે. તેથી જેટલી રકમ ખર્ચીશું તેના બદલે હનરગણો જરૂર મળી રહેશે. સેવાભાવી કાર્યકરો ઉપર આધાર રાખવાનો નમનો હવે માનશે નહિ. આ યુદ્ધકાળમાં ઘણાખરા વેપારીઓ તથા ખેડૂતો સારી રીતે કમાયા છે. ટુંકા પગારના શિક્ષકબાઈઓ કે પ્રચારકો પાસેથી આપણે વધુપડતી આયા રાખીએ છીએ, પરંતુ તેમને શી શી અડચણો છે, તેમની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે, તેમને ખરેખર પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ છે કે કેમ, તે સંબંધી ઘણો જ થોડો વિચાર થાય છે. આવી સ્થિતિમાં આપણે પ્રગતિની જેટલી આયા રાખી શકીએ ?

હવે વિશ્વયુદ્ધના ઓળા ધીમે ધીમે વિદીન ચતા ગય છે. યુદ્ધોત્તર યોજનાઓ ઘડવા માટે વિશ્વના દરેક દેશો પૂર્ણ ધગધધી તનમય થઈ રહ્યા છે. યુદ્ધ બાદ આપણે હવાઈ કિલ્લાઓમાં આકાશમાં વિચરીશું, બેડતી મોટરોમાં મુસાફરીની સહેલ માણીશું, અને કાશીની યાત્રાએ કરી આવવામાં જેટલો વખત લય છે તેટલા વખતમાં આપણે દુનિયાની મુસાફરી કરી શકીશું—આવા આવતા ન્તમાનામાં આપણે જીવન જીવવાનું થશે. હવે ગાડાને બદલે વિમાન બેસવા મળશે તે માટે આપણે તૈયાર થવું નોંધએ—બીજા દેશોએ જે કયું છે, જેની રીતે કરી બતાવ્યું છે તે જ્ઞાન આપણને પુસ્તકાલય ઘેરબેઠાં આપે છે. ઉત્તમ પુસ્તકો

શિક્ષકની લાયકાત

શિક્ષક પોતે જ શીખવાને હંમેશાં તૈયાર ન હોય તો એ કદી વિદ્યાર્થીઓને સાચું શિક્ષણ આપી શકે નહિ. એક દીવો પોતે જ જલતો ન રહે તો બીજા દીવાને પ્રગટાવી ન શકે. જે શિક્ષક પોતાના વિષયને છેડે આવી બેસે હોય, જે પોતાના જ્ઞાન સાથે જીવંત સંપર્ક વ્યવહાર રાખતો નથી પણ કેવળ વિદ્યાર્થીઓના મગજ પર ભોળો જ લાઘા કરશે એ એમના મગજને સ્પર્શિત નહિ કરી શકે, જીવંત નહિ બનાવી શકે. સત્ય દ્વારા કેવળ જ્ઞાન નહિ પણ ધ્રેણુ પણ મળવી જોઈએ. ધ્રેણુ મરી જાય ને કેવળ માહિતીના ઢગલા જ ખડકાયા કરે, તો સત્યનો અનંતતા ગુમાઇ જાય છે. આપણી શાળાઓમાંનું ધણુંખરું બહુતર નકામું બને છે, કારણ કે આપણા ઘણાખરા શિક્ષકોને માટે એમના જ્ઞાનના વિષયો જાણે કાંઈ એકવારની જીવંત વસ્તુઓના મરેલા નમુના જેવા બની રહે છે, જેમની સાથે એમની વિદ્વાતાસરી ઓળખાણ હોય છે પણ જેમની સાથે જીવન અને પ્રેમને સંબંધ હોતો નથી.

—કવિવર ટાગોર.

પશુને મનુષ્ય અને મનુષ્યને દેવ બનાવે છે. આવી પુનિત પ્રવૃત્તિ માટે આપણે તત્ત્વ, મન અને ધન અર્પાએ તો પશુ ઓછું છે. ”

અધિવેશનના વરાયેલા પ્રમુખશ્રીની અનિવાર્ય કારણસરની જરૂરોને કારણે તેઓશ્રીનું સ્થાન, દહેગામ મુનસદ કોર્ટના વકીલ અને દહેગામના આગેવાન નાગરિક તેમ જ ત્યાંના પુસ્તકાલયના પ્રમુખ શ્રી. વકીલ મણિલાલ ચતુરભાઈ અમીન માટેની દરખાસ્ત રજૂ કરતાં અને તેને દહેગામ મહાલ સાળાધિકારી શ્રી. ચિમનલાલ ગાંધીએ અનુમોદન આપતાં તેઓશ્રીએ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું.

પ્રમુખશ્રીએ તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું કે, આ અધિવેશનના પ્રમુખપદ માટે શ્રી. ભાલશે સા. નો વરણી થઈ હતી તેઓ નહિ આવી શકવાને કારણે આ સ્થાને આર્પે મારી પસંદગી કરી છે તે માટે આપનો આભારી છું. આગળ ચાલતાં તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે, પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ એ તો ફેળવણીનો એક ભાગ છે. આપણા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરનાર રવ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીન પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પિતા હતા એમ કહેવામાં અતિયથોક્તિ નથી. તેઓશ્રીએ સ્થળે સ્થળે પુસ્તકાલયો સ્થાપવામાં પ્રત્યક્ષ સહકાર આપ્યો હતો. તે જ પ્રમાણે આપણે સહકાર કરી ગામડે ગામડે પુસ્તકાલયનો ખોલ પાઠવવો જોઈએ. એમણે ચરોતરમાં, ગોખરોની ડેક્કન એન્ડુશન સોસાયટિ જેવી ચરોતર એન્ડુશન સોસાયટિ સ્થાપી હતી. તે ઉપરાંત, સ્થિતિ વગરના છતાં ઉચ્ચ અભ્યાસના મંદિર અભિલાષ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને શેન આપવાની સગવડ કરી પરદેશ અભ્યાસ કરવાં જવામાં પણ મદદ કરી હતી. એમણે સ્થાપેલી એ સંસ્થાઓ દ્વારા સીવીલીઅનો, એમ. ડી. ડોક્ટરો, અને અન્ય ઉચ્ચ પદવીધરા પાડ્યા છે.

પ્રગતિનું ખાતું

પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ એ પ્રગતિનાં ખાતાંઓમાંનું એક છે. એની સાથે વડોદરાનું પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સહકારપૂર્વક સારું કામ બજાવે છે. એનાથી પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને અનેક ફાયદા થયા છે. ટેટલોકો હજી પણ આ સંસ્થાથી અજાણ હશે. એ મંડળ મારફતે વર્તમાનપત્રોનાં લવાજમો ભરવાથી તેમ જ તેના દ્વારા પુસ્તકો મંગાવવાથી આપણને સારો જેવો ફાયદો થાય છે.

અહીં વક્તાએ દહેગામ કરતા પુસ્તકાલયનો દાખલો ટાંકી જણાવ્યું કે, અમારા પુસ્તકાલયના પ્રયત્નો મંડળ મારફતે અમુક નહિ મંગાવવાથી પુસ્તકાલયને ચોક્કસ ખર્ચ વધારે આવ્યું અને તેથી મારે તેને દપકો દેવો પડેલો કારણ કે મંડળના સહકારનો લાભ તેણે લીધો નહિ. એટલે આ મંડળના લાભો લેવાય તો આપણા કામમાં આપણને સરળતા અને ફાયદો પણ થાય.

દરેક શાળાવાળા માટે પુસ્તકાલય જરૂર હોવું જોઈએ. શિક્ષક શાળામાં બાળકોને બજાવવા ઉપરાંત જીન પશુ કામો કરવામાં હોય છે. એટલે એ ટેટલોક પડેથી વળી શકે ? એટલે ગામની જનતા જો એને સાચા આપે તો તેનું કામ દીપી જશે.

આમ પુસ્તકાલયોને પોષવા માટે સન્કારે કર્યા પુસ્તકાલયોની મદદ ઓછી કરી છે. તેના લાભ આમ પુસ્તકાલયોએ ઉઠાવવા જોઈએ. વળી આ પ્રવૃત્તિને સ્થાનિક સંસ્થાઓ,

તરફથી પણ મદદ આપાય એમ હરહું છે. એ. રવા. સંરવાઓમાં જાહેર પ્રવૃત્તિને મદદ કરવાનાં એ ધોરણો છે: ફરજિયાત મદદ અને મરજિયાત મદદ આપણી આ પ્રવૃત્તિને મરજિયાત મદદ આપવા હરાવાયેલું છે તે ફરજિયાત યાવ એ હજુ છે.

એટલે લોકમદદ તેમ જ સરકાર પંચાયતમદદ મેળવી શિક્ષક બાઇઓ તેમનાં બગેટ બનાવશે, તેઓ એમાં સારું કામ કરી તેને દોષાવશે.

પુસ્તકોની પસંદગી

નિરક્ષરતાનિવારણનું કામ એ પુસ્તકાલયનું જ એક કામ છે, એટલે જે નિરક્ષરો વાંચતાં લખતાં શીખ્યા હોય તેમને વાંચવાં સુગમ પડે તેવાં પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાં વસાવવાં જોઈએ. પુસ્તકોની પસંદગી બાબત પણ કાળજીની જરૂર છે. આમ પુસ્તકાલયમાં જ્યાં અંગ્રેજી વાચકો જવલ્લે હોય ત્યાં મોટાં મોટાં અંગ્રેજી પુસ્તકોને રચન ન હોઈ શકે. ત્યાં તો આમજવનના પ્રજોવાર્જા, આમેન્નતિને લખતાં તેમ જ આમવિકાસ વગેરેને લગતાં પુસ્તકો હોવાં ધટે.

આવાં આમ પુસ્તકાલયના આમમાં રહેતા બધાંએ સમ્યક યત્ન જોઈએ. એથી તે સમાસદને વખતેવખત પુસ્તકો ઘેર વાંચવા લઈ જવાનો લાભ પણ મળે છે.

અંતમાં પ્રમુખશ્રીએ જણાવ્યું કે, આવાં અધિવેશનો આમડે ગામડે ભરવાં જોઈએ. એથી પુસ્તકાલયના પ્રચારકાર્યને સારો વેગ મળે છે.

બાદ, દહેગામ કસ્ટા પુસ્તકાલયને જૂદા પુસ્તકાલય બનાવવાને લગતી વાત રજૂ કરી તેઓશ્રીએ તેમનું વક્તવ્ય સમાપ્ત કર્યું હતું.

ત્યારબાદ મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીનું નિવેદન રજૂ થઈ મોનારાડા મા. પુસ્તકાલયનું નિવેદન પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. નિવેદનો થઈ રહેતાં શ્રી. પૂજલાલ કે. શાહ, શ્રી. પૂજલાલ પ્રિ. શાહ, તેમ જ શ્રી. રામજીભાઈ અને શ્રી. કેશવલાલ ચતુરમ.ઈ. તથા નટવરલાલ શાહે પ્રાસંગિક વિવેચનો કર્યાં હતાં.

બાદ, હરાવેલું કામ હાથ ધરવામાં આવતાં નીચે પ્રમાણેનો હરાવો રજૂ થઈ પસાર થયા હતા.

પસાર થયેલા હરાવો

ક્રમ ૧ હેઠા—સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને પોષવા બદલ શ્રીમંત પ્રજાપસિંદરાવ મહારાવ સાહેબનો આ પરિષદ આશર માને છે. અને તેઓશ્રીને ફીધીયુ હાઉ છે.

—પ્રમુખસ્થાનેથી

ક્રમ ૨ હેઠા—રાજ્યના પુસ્તકાલયો તરફથી પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલતાં બજેટમાં મોકલી પ્રમાણેની સરકાર-પંચાયત મદદ મંજૂર ન થતાં લાપકુપ કરી મંજૂર કરવામાં આવે છે. તે પ્રત્યે આ પરિષદ પોતાની નામસંદર્ભી રહી છે અને મારણી પ્રમાણે બજેટ મંજૂર કરવા અને તે માટે શ્રીમંત સરકાર પંક્તેથી માન્યતા વધુ રકમ મેળવવાની તજવીજ કરવા આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. અંબાલાલ યાબાઈ બારોડ-દહેગામ. અનુ. શિવાજી કુલાજી ઠાકોર-નિહોલી

ક્રમ ૩ હેઠા—નિરક્ષર પ્રબળનેત્રે અક્ષરજ્ઞન આપવા અંદે બ્યાં યકય હે.વ

ત્યાં પ્રોદશિકાલુ વર્ગો ખોલવા મહાલના જે તે શિક્ષક ભાઈઓને આ પરિષદ આગ્રહપૂર્વક બલામણુ કરે છે.

૬. મૂ. રવિશંકર મ. ઠાકર-સોનારડા. અનુ. ચીમનલાલ મહાનાલાલ શાહ-દહેગામ.

કરાવ ૪ થો—બોધક તેમ જ હિતકર વાચનના પ્રચાર માટે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી ગ્રામ વાચક મંડળની યોજનાને આ પરિષદ આવકારે છે અને આપણા મહાલના સોનારડા ગામે એ યોજના અમલમાં મૂકી સોનારડાની ગ્રામ જનતાને જે લાભ આપ્યો છે તેવો જલાલ મહાલના દરેક ગામને મળે તે માટે જે તે ગામે ગ્રામ વાચક મંડળ સ્થાપવા મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને આ પરિષદ ખાસ બલામણુ કરે છે.

૬. મૂ. પ્રતાપભાઈ રચૂલભાઈ ચીર-મહુડરા. અનુ. ભાઈશંકર છ. જોશી-પીપળજી વિ. આ. રવિશંકર મ. ઠાકર-સોનારડા.

કરાવ ૫. મો—ગ્રામ જનતામાં પુસ્તકાલયપ્રચલિત મહત્વ સમજાવવા તથા તેના પ્રત્યે લોકોનો રસ કેળવવા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી વસંત પંચમીના દિને પુસ્તકાલયપર્વણી દિન ઉજવવાની જે યોજના રખાઈ છે, તે યોજના મુજબ, આ પરિષદ મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોને, પર્વણીદિન ઉજવવાની ખાસ બલામણુ કરે છે. —અમુખસ્થાનેથી.

કરાવ ૬ કો—દહેગામ મહાલનાં જે ગ્રામ પુસ્તકાલયોને ગ્રામ પંચાયત મદદ મળતી ન હોય તેને ગ્રામ પંચાયત મદદ મળે તેવી તજવીજ કરવા આ પરિષદ મહાલના મે. વહીવટદાર સાહેબને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

૬. મૂ. મહેમુબલાલ શંકરલાલ ભટ્ટ-મગોડી. અનુ. પ્રતાપભાઈ ર. ચીર-મહુડરા.

કરાવ ૭ મો—શુ. વ. સો. માં જે પુસ્તકાલયો નંધાયાં છે તે પુસ્તકાલયોને સોસાયટી તરફથી જે પુસ્તકો મળે છે તે ઉચ્ચ કક્ષાનાં હોઈ ગ્રામ જનતા તેનો નહિ જ નેવો લાભ લે છે, જેથી આ પરિષદ સોસાયટીના કારોબારી મંડળને, લોકલોગ્ય પુસ્તકોના પ્રકાશનને સ્થાન આપવાની નીતિ સ્વીકારવા વિનંતિ કરે છે.

૬. મૂ. ઇન્દરલાલ મયારામ વ્યાસ-છાલા. અનુ. મણિલાલ વાડીલાલ શાહ એડવોકેટ-દહેગામ.

કરાવ ૮ મો—રા. પુ. મંડળની યોજના અનુસાર દહેગામ મહાલ પુ. મંડળ, વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટ વાચનની જે પરીક્ષા લે છે, તેનો વિદ્યાર્થીઓ પાસે બહેળા લાભ લેવાવવા આ પરિષદ મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને તથા તે તે શિક્ષક ભાઈઓને ખાસ વિનંતિ કરે છે. —અમુખસ્થાનેથી.

કરાવ ૯ મો—આ પરિષદ સર્વાનુમતે કરાવે છે કે દહેગામ મહાલ માટે દહેગામ કસ્ટોમાં એક દહેગામ મહાલ જુહડુ, પુસ્તકાલયની સ્થાપના કરવી અને હાલના દહેગામ સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયને આ દરજ્જો આપવો. જે પ્રવૃત્તિ માટે દહેગામ સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયનું મકાન વિશાળ બનાવી રાકાય તેટલા દરજ્જે સહર પુસ્તકાલયને આધુનિક આસી પુસ્તકાલયના રૂપમાં ફેરવી નાખવું અને આના માટે સરતો તથા નિયમો તૈયાર કરી પ્રચાર કરવા તથા ફંડ એકઠું કરવા નીચે પ્રમાણે આઠ સદસ્યદસ્થોની સમિતિ નીમવામાં આવે છે.

૧ મણિભાઈ ચતુરભાઈ વડીલ-દહેગામ. ૫ ભાઈશંકર છગનલાલ જોશી-પીપળજી. ૨ અંબાલાલ કેરાવલાલ વડીલ-દહેગામ. ૬ નાથાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ-મહુડરા. ૩ ગોરધનેભાઈ મરઘાભાઈ અમીન-દહેગામ. ૭ કાલીદાસ જેઠાભાઈ પટેલ-આંતીજ. ૪ ચિમનભાઈ નહોલચંદ શાહ-દહેગામ. ૮ મણિલાલ વાડીલાલ શાહ-દહેગામ.

૬ મૂ. અંબાલાલ યાભાઈ ખારેડ, અ. આ. અંબાલાલ કેવલલાલ શાહ-દહેગામ. મંત્રી મહાલ-દહેગામ. નાથાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ-મહુડરા. મણિલાલ વાડીલાલ શાહ-દહેગામ.

૧. પંડિત માલવીયજી સાથે ત્રીસ દિવસ—લેખક: પં. રામનરેય ત્રિપાઠી. અનુવાદક: શ્રી. નટવરલાલ દવે, પ્રકાશક: શ્રી. મગનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ, નવચુજરાત કાર્યાલય, રાવપુરા, વડોદરા. કઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૬૦નં.૪, કાચું પૂઠું, કિંમત રૂપિયા ત્રણ..

ભારતભૂપણ પંડિત માલવીયજી સાથે નિકટના સંસર્ગ અને સાથમાં રહી પં. રામનરેય ત્રિપાઠીએ 'તોસ દિન માલવીયજીકે સાથ'—પંડિત મદનમોહન માલવીયજીનું જીવનચરિત્ર હિંદીમાં લખ્યું છે તેનો ચુજરાતી અનુવાદ આણંદના જાણીતા કેંગ્રેસ કાર્યકર શ્રી. નટવરલાલ દવેએ કર્યો છે. પંડિત માલવીયજીનું આ જીવનચરિત્ર ક્રમબદ્ધ નથી, પરંતુ લેખકે એમની સાથે રહી વાર્તાલાપ અને અન્ય માહિતી દ્વારા તૈયાર કરેલું આ જીવનચરિત્ર એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું જીવનચરિત્ર છે. નિકટ 'સંસર્ગ'ના કારણે લેખક પંડિત મદનમોહન માલવીયજીના સફળતા, સ્વભાવ, ચરિત્રનું સુંદર અને સ્વાભાવિક દર્શન કરાવી ચક્રા છે. લેખકે પંડિત માલવીયજીના જીવનવિકાસ, અને હિંદુ ધર્મ અને દેશાદાર મારે ભારતભૂપણે કરેલા સતત પ્રયાસોનું વર્ણન આપ્યું છે. તેમાં 'માલવીયજીના વ્યક્તિત્વ અને નીડરપણે કાર્યની સફળતા મારેની ચિંતા સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી એ પંડિત મદનમોહન માલવીયજીનું 'પ્રિયસંતાન' છે. હિંદુધર્મનો ઉદ્ધાર, અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, સામાજિક સુધારા અને રાજકીય ક્ષેત્રમાં તેમણે એકાગ્રચિત્તે કરેલી સેવાઓ અને પ્રયત્નો પ્રેરણાદાયક છે.

આ જીવનચરિત્ર પંડિત માલવીયજીના સર્વોત્તમ જીવન ઉપર વેધક પ્રકાશ પાડતું હોઈને સાથે સાથે તેમના સમયથી ચાલતી આવેલી હિંદીનાં સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો પણ ખ્યાલ આપી જાય છે. મદન પુરુષોનાં જીવન પ્રેરણાદાયી હોય

[સામેના પાનનું ચાલ]

કરાવ ૧૦ મો—ગ્રામ પુસ્તકાલયોને બંને પ્રમાણે પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો પાતાની પસંદગી પ્રમાણે મંગાવવાનો હક છે અને તે પ્રમાણે મંગાવવામાં આવે છે. છતાં ખાતા તરફથી પાતાની મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવે છે. અને તેથી ફેરફાર નકામો નકામો પુસ્તકો અને પેપરો આવતાં હોવાથી ગ્રામ મદદ આપનાર મદદ આપવા અટકી જાય છે, જેથી તે પ્રમાણે ન યત્ન ગ્રામ પુસ્તકાલયની માંગણી પ્રમાણે પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો મળે તે પ્રમાણે પ્રબંધ કરવા આ સક્ષમ હરાવે છે.

૬. મ. ચિમનલાલ ન. રાઉ.

અ. આ. અંબાલાલ દાગાઈ-ખારોડ.

ઉલ્લેખ કર્યું છે કે ઉપસંહારનું વક્તવ્ય ચંદ રહેતાં આભારદર્શન થઈ અધિવેશનનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

છે; પંડિત માલવીયજીનું જીવન દેશોદ્ધાર અને સમાજસેવામાં રસ લેતી ઉગતી પ્રજાને માર્ગદર્શક છે. પંડિત માલવીયજીના જીવનચરિત્રની રચનામાં એટલી સુંદર રીતે થયું છે કે તે વાંચતાં કંટાળો ન આવતાં રસપૂર્વક આગળ ને આગળ વાંચવાનું મન થાય છે, અને આવી સરળ રીતે આ મહાન વ્યક્તિનું જીવનચરિત્ર રચી કરવા માટે લેખક અનિનંદનપાત્ર છે.

સામાન્ય રીતે વર્તમાનપત્રો બેટપુસ્તકોમાં નાટકો, નવલિકાઓ કે નવલકથાઓ તેના માહકોને બેટ આપે છે. “નવયુગરાત” — વડોદરાના આ જાણીતા રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્રે આશ્વો આવતો ચીકો બદલી પ્રજામાં સમાજ અને દેશસેવાની તમન્ના જાગે અને પ્રજા રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં રસ લેતી થાય એ હેતુથી આવાં રાષ્ટ્રીય પુસ્તકો તેના માહકોને બેટ આપવાનું શરૂઆત કરી છે, એ પ્રયાસને અમે આવકારીએ છીએ. વાર્ષિક ત્રણ રૂપિયાનાં નજીવ લવાજમમાં ૫ સારા કાગળો ઉપર લગભગ ૨૮૦ પાનાનું સચિત્ર પુસ્તક તેના માહકોને બેટ આપવાના આ સાહસિક પ્રયત્ન માટે અમે “નવયુગરાત” ના સંપાદકોને અનિનંદન આપીએ છીએ. આ રીતે તો માહકોને “નવયુગરાત” વિના મૂલ્યે જ મળ્યું કહેવાય સંકેત નથી. અમે સર્વ પુસ્તકાલયોને ભારતભૂપણ પંડિત માલવીયજીનું આ જીવનચરિત્ર વસાવવા ખાસ આમંત્ર કરીએ છીએ.

“અક્ષાત્ર”

૨. વિદ્યાર્થીવાચનમાળા—(ત્રણી બીજી ૧-૨૦ પુસ્તકો) (૧) આલોકિક વાસ્ત્વિક, (૨) મહાયુગિ અમલ, (૩) ચક્રાન્તલા, (૪) જાનેશ્વરી કથા, (૫) મહારથી અનુન, (૬) વીર અભિમન્યુ, (૭) સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર, (૮) ભક્ત પ્રહલાદ, (૯) પિતૃભક્ત શ્રવણ, (૧૦) મેલેપો, (૧૧) મહાત્મા તુંલસીદાસજી, (૧૨) રાજયોગી ગોપીચંદ, (૧૩) સતી પદ્મિની, (૧૪) સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, (૧૫) સ્વામી વિવેકાનંદ, (૧૬) સ્વામી રામતીર્થ, (૧૭) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, (૧૮) પં. મદનમોહન માલવીયાજી, (૧૯) સરદાર વલ્લભભાઈ, (૨૦) શ્રીમતી સરોજિની નાયક. નં. ૧, ૨, ૪, ૫, ૬, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ના લેખક: શ્રી. ધીરજીલાલ ટોઢરશી શાહ; ૭ તથા ૯ નાં લેખિકા: શ્રીમતી બાલા મજુમદાર, ૭ તથા ૧૩ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, નં. ૧૨ ના લેખક: શ્રી. સુનીલાલ વ. શાહ, તેમ જ ૧૯ તથા ૨૦ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ પી. સેઠી. પ્રકાશક: મૂર્તિ પ્રકાશન કાર્યાલય, માધી રસ્તા અમદાવાદ. આખી ત્રણીનું મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.

શ્રી. ધીરજીલાલ ટોઢરશી શાહ તરફથી અગાઉ શરૂ થયેલી વિદ્યાર્થી વાચનમાળાની આ ત્રણીઓ હવે મૂર્તિ પ્રકાશન કાર્યાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ ત્રણીઓમાં કિશોરભોજ જીવનચરિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. આ બીજી ત્રણીમાં ઉપર જણાવેલ હિંદની મહાન વ્યક્તિઓનો ચરિત્રો આપેલ હોયને તે કિશોરોમાં બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવા યોગ્ય છે. જીવન ચરિત્રોનો મહિમા હવે આવે પડે તેમ નથી. મોટા માણસોનાં જીવનચરિત્રો વાંચી તેમના યુજાવયુજો જાણી શકે તેમ પ્રવચ્ચ કરવાં યોગ્ય જીવનની વિવિધ આસિયતો મહત્વ કરવાની કે ત્યાજ્ય બાજતો તમજવાની તેમાંથી વાચકને શ્રેયજી મળે છે. તદનુસાર, આ બાલ-કિશોરભોજ શ્રેણીએ લખાયેલાં જીવનચરિત્રો એ બાળકો કિશોરોને વંચાણી સમના જીવનપદ્ધતિનું કાર્ય દરેક પાખાપ કરે એ હમ્મતીય છે. આવા રાખોએ

દરેક માખાપ જીવનચરિત્રોની આસપાસ સર્વાં આ પુસ્તકો પોતાના ધરમાં વસાવી પોતાનાં સંતાનોને સુસંસ્કાર આપવા પ્રયત્ન કરે. પુસ્તકાલયો તો પોતાને ત્યાં હજી એ વસાવાઈ ન હોય તો સત્તર વસાવી શે એને જીલ્લા સ્તરે મળે હોય તો નવેસર મંજૂરી શે. આરૂપિયામાં આ વીસ પુસ્તકો સસ્તાં જ લેખાય.

કોઈ કોઈ રચણે છાપખૂસો રહી જવા પામી છે તે સુધારીને એ વાચકોના હાથમાં મુકાય એ ઇચ્છ છે.

૩. લંબોદર શર્મા—લેખક: શ્રી. હરિપ્રસાદ વ્યાસ, પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૩૮, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિરના સંચાલક અને જાણીતા હાસ્યલેખક શ્રી. હરિપ્રસાદ વ્યાસના સહકારથી આપખા બાલસાહિત્યને હારપરસનો જેટલો લાભ મળ્યો છે તેટલો અન્ય કોઈ તરફથી મળ્યો જ મળ્યો હશે. આ અગાઉ પ્રસિદ્ધ ચંદ્ર મહેલા બજાર પટેલના મળે. અને ગાંડીવ બાળકોમાં ખૂબ વંચાય છે અને એમને આનંદવિનોદમાં તરભોળ બનાવી દે છે. એવા જ બાલમોગ્ય ભક્તે ઓછો છતાં લેખકે આ પુસ્તકમાં સર્વભોગ્ય હાસ્યરસ આપ્યો છે. વિનોદની પ્રવૃત્તિ પામવા માટે આ પુસ્તક હરકોઈ વસાવી શે. પુસ્તકાલયોમાં પણ આવાં નિર્દોષ હાસ્યનાં પુસ્તકો હોવાં ધટે. ઇચ્છીએ લંબોદર શર્મા સુલકડી માણસોને તાત્કાલિક બનાવી તેમના વાચકોને પણ તેમના જેવા મણેયસ્વરૂપ બનાવે.

૪. વેદાન્ત અને યોગ—લેખક: સ્વામીશ્રી. માધવતીર્થ, પ્રકાશક: સદૈશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૪૧+૩૨, સચિત્ર કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૫-૦-૦.

“સદૈશ” પ્રકાશન મંદિર તરફથી હમણાં હમણાં ઠીક પ્રમાણમાં વિવિધ સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. એની સદૈશ ગ્રંથમાળા અને આર્થિક મંથમાળા દિન પર દિન ઠીક સોકાદર પામતી જતી હોઈને હવે એ પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી વેદાન્ત મંથમાળા પણ શરૂ કરવામાં આવી છે. તેનું આ ગ્રંથમ પુસ્તક છે.

સ્વામી માધવતીર્થે આ દિશામાં ‘હું કોણ’, ‘તું કોણ’, ‘તે કોણ’ વગેરે આધ્યાત્મિક ગ્રંથો આપણને આપ્યાં છે. તે પછી વેદાન્તને લગતું—જ્ઞાન અને યોગનો સમન્વય-તુલના કરતું આ પુસ્તક એમણે આપણને આપ્યું છે.

એમાં લેખકે અરવિંદ ધોયના પૂણ્યધોમ અને શ્રીમત્ શંકરાચાર્યના જ્ઞાનધોમની બૌદ્ધિક તુલના, સંવાદાત્મક શૈલીએ આપી છે. અધ્યાત્મ જિજ્ઞાસુઓને એમાં અવશ્ય રસ પડશે અને તુલનાત્મક દષ્ટિ પ્રાપ્ત થશે. પુસ્તકાલયો, પોતાને ત્યાં આવતા અધ્યાત્મ-જિજ્ઞાસુઓના વાચનાર્થે મુખે વસાવે.

૫. વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ—(જિન્નેસ એન્સાઇક્લોપીડિયા)—લેખક: શ્રી. હુંગરસી ધરમસી સંપટ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કાઢિન આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૭૨ + ૮, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું ઊંટનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૪-૦; ૧૯૪૫.

શ્રી. હુંગરસી સંપટ પોતે જ આપણા ગુજરાતમાં એક સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ સરખા જ છે, એમની પાસે દરેક વિષયને લગતું એટલું તથ્યપૂર્ણ જ્ઞાન છે કે તેમના એ જ્ઞાનને

જેટલો પણ લાભ ગુજરાત લે તેટલો ઓછો છે. દરેક વિષયમાં એમણે આપણને કંઈ ને કંઈ સામયિકો દ્વારા તેમ જ પુસ્તકરૂપે સારું જ્ઞાન આપ્યું છે.

એવા એમના વૈવિધ્યમય જ્ઞાનના સંદર્ભરૂપ આ પુસ્તક છે. એમાં લેખકે વ્યાપારવિષયને લગતી મોટામાં મોટી અને ઝીણામાં ઝીણી વિગતો સભર ભરી દીધી છે. વ્યાપારને લગતી કંઈ પણ માહિતી એમાંથી સહેજે મળી શકે તેમ છે. એટલે, શ્રી. મતુ સુળેદાર આ પુસ્તકના આશુખમાં જણાવે છે તેમ, “ પોતાનું જ્ઞાન વિશાળ કરવા માગતા, દર્શિમિન્દુ વિસ્તૃત ખનાવવા ઇચ્છતા અને અણીશુદ્ધ વિચારશક્તિ ખીલવવા ઝંખતા વેપારીઓ, ધંધાદારીઓ અને ખીનઓ માટે આ પુસ્તકનો સતત ઉપયોગ આવશ્યક છે. ” સંગીન જ્ઞાનની ભૂમિકા ધરાવતું આ પુસ્તક દરેક કર્યા પુસ્તકાલયમાં આકરઅંશ તરીકે અવશ્ય હોવું ધો. અને વ્યાપારી-ધંધાદારીને માટે તો એ એક ચાવીઓના ખૂંટાની ગરજ સારે તેમ છે. એટલે દરેક વેપારી પાસે તો આ અમૂલ્ય અંશ હોવો જરૂરી જ છે.

કર્યા પુસ્તકાલયો અવશ્ય વસાવી છે.

૬. શ્રી સાધ્વિઆખ્યા—લેખક: શ્રી. વામનરાવ પ્રા. પટેલ; પ્રકાશક: સરતુ સાહિત્ય વ. કાપોલક, ભદ્ર, અમદાવાદ. કાઉન સોળ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૪૦×૧૦, બોર્ડ પટીનું પાકું પૂઠું, રા. ત્રણ.

અહમદનગર નિવસાના શિરડી ગામે થઈ ગયેલા આ સંત અને એમના ભક્તમંડળમાં ઇશ્વરતુલ્ય લેખાતા મહાત્મા શ્રી સાધ્વિઆખાનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે. લેખકના મતાનુસાર, આ મહાત્મા સ્વયંજી હતા અને તેથી તેમનાં જન્મ, કુળ વગેરે અજ્ઞાત કહે છે. એ ગમે તે હો, પરંતુ એ સંતના સમાગમ દ્વારા લેખકે પોતાને મળેલો જ્ઞાનલાભ આ પુસ્તકમાં, એ મહાત્માના ચરિત્ર સાથે સંકલિત કરેલો છે. એટલે અધ્યાત્મવિદ્યાવાગ્ધુઓને એમાંથી કંઈક પણ તેમની નિરાસાતૃપ્તિ પૂરતું મળી રહેશે. આ સંત મહાત્માનું અદ્વિત ધટનાઓ દાખવતું ચરિત્ર વસાવી લઈ એ મહાત્માના જીવનપરિચય અને સત્સંગનો લાભ સુખે મેળવી શકાય.

૭. જગતમાં જાણુવા જેવું—લેખક: શ્રી. છાત્રાલાલ માનસિંગ કામદાર શ્રી. એ. પ્રકાશક: ૬૯ ઉપર પ્રમાણે. સાદું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

શ્રી. કુંગરસી સંપટની જેમ શ્રી. કામદાર પણ આપણા સાહિત્યના એક અચ્છા અભ્યાસી લેખક છે. એમના વિશાળ વાચનનો નિતાર ગુજરાતી સાહિત્યના વાચકોને દર મહિને એક યા ખીન સામયિકમાંથી અવશ્ય મળે છે. એ જેવા તકરપર્શો વાચક છે તેવા જ અન્ય વાચકોને એમના વાચનનો લાભ આપનાર પણ છે.

“ પુસ્તકાલય ” માસિકના વાચકોને એમના એ ખુદવાચનનો લાભ દર માસે નિયમિત મળતો જ રહે છે. એ જ પ્રમાણે એમણે, આ પુસ્તકમાં પણ જગતમાંની અનેક જાણુવા જેવી ખાખતોમાંની કેટલીક અગત્યની ગણી શકાય તેવી આ પુસ્તકમાં લોકભાષામાં રજૂ કરી છે. મોટી મોટી વૈજ્ઞાનિક હકીકતો જે આપણો આમર્ગ પુસ્તકોમાં વાંચીને સમજી શકતો નથી તેવી કેટલીક ખાખતો એમણે આ પુસ્તકમાં સૌ કોઈ સમજી શકે તેવી રીતીએ રજૂ

કરી છે. જગતમાં આજે નિત્ય નવું જાણવા જેવું બેનું જાય છે તેવે તથાકે આવું આવું લેખક આપણને આપતા રહે એમ ધૃષ્ટીએ.

૮. શ્રી મોક્ષમાળા—લેખક: શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પ્રકાશક કદ ઉપર પ્રભાણે: ૫૫૬ ૧૭૦+૨૦, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય ૧-૪-૦.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જૈન સાહિત્યના એક પ્રખર તત્ત્વચિંતક, વિચારક અને શિક્ષક હતા. તેમના વિચારોની છાપ ગાંધીજી પર પણ પડેલી, એમ ગાંધીજીએ પોતે પણ અનેક સ્થળે કહ્યું છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ આ પુસ્તક તેઓની ' ૧૬ વરસ અને પાંચ માસ 'ની ઉંમરે લખેલું. એટલી ઊંઘરતી વયે આવું આધ્યાત્મિક પુસ્તક લખવાનું કોઈ પૂર્વના યોગીને જ સૂઝે: અને સાચે જ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પૂર્વના કોઈ યોગી જ હતા. તેમણે આ પુસ્તક વાંચનારને બલામણુ કરતાં કહ્યું છે તેમ ' બાપાજીનાં પુસ્તકોની પેઠે આ પુસ્તક પંદન કરવાનું નથી, પણ મનન કરવાનું છે. ' આ અધ્યાત્મચિંતનયુક્ત આ પુસ્તકમાંથી મુમુક્ષુજનોને જૈન શાસ્ત્રનાં વચનો મનન-નિદિધ્યાસન માટે મળી આવશે.

મહાત્માજીએ લખેલું આ પુસ્તકમાં આપેલું 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' જીવન પણ વાંચવા અનુસરવા જેવું છે.

૯. લોકભાગવત—લેખક: શ્રી. નાનાભાઈ ભટ્ટ; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨, કાઉન કદનાં ૫૫૬ ૬૮૦, સચિત્ર કવર જેકેટ સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

શ્રી. નાનાભાઈ એક લોકસેવક હોઈને એઓ લોકમાનસના અચ્છા જાણકાર પણ છે. એમણે આપણો આમર્શ વાંચી-સમજી શકે તેવી લોકભાષામાં રામાયણ અને મહાભારતનાં પાત્રો આપણને આપ્યાં છે. હવે, આ પુસ્તકમાં તેઓશ્રીએ શુન્દરાતના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં ધૈર ધૈર વંચાતા શ્રીમદ્ ભાગવતને લોકભાષામાં રજૂ કર્યું છે. એમની એ લખાવટ લોકભોજ્ય હોઈને હરકોઈ ઓણું ભણેલા લોકો પણ સહેલાઈથી વાંચી-સમજી શકે તેવી હોય છે. અને આવા ધાર્મિક ગ્રંથને એમણે આ રૂપે તૈયાર કરી જનતા સમક્ષ રજૂ કરવા માટે શુન્દરાતની પ્રામજનતા જરૂર તેમની ઝાણી રહેશે. દરેક ગ્રામ પુસ્તકાલયમાં આ પુસ્તક અવશ્ય વસાવી લેવાય.

શ્રી. નાનાભાઈનાં આવાં લોકભોજ્ય પુસ્તકો જેમ બને તેમ અદ્ય મૂલ્યે પ્રકટ થાય તો આ પુસ્તક જે કિંમતે હાલ પ્રકટ થયું છે તેના કરતાં વધુ પ્રચાર થાય એ નિર્ધિવાદ છે. આવું લોકભોજ્ય અને મામડે મામડે વંચાવવા જેવું સાહિત્ય જનતાને ઓછામાં ઓછા મૂલ્યે મળવું જોઈએ.

મ. પ્ર વ્યાસ.

૧૦. મરધાં ઉછેર—લેખક અને પ્રકાશક: જમશેદ જહાંગીરજી સાગર, એમ. આર. એ. એચ. એસ. અનાવવ ૫. ૨૨૪, પૂઠું કાચું, પ્રથમ આવૃત્તિ (સચિત્ર), (૧૯૪૩) કિંમત: ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૩-૦.

' મરધાં ઉછેર ' આ પુસ્તક મરધાં ઉછેરનાર હરકોઈ વ્યક્તિને ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. કિંદનાં ગામડાંમાં મોટે ભાગે ગરીબાઈ વિશેષ છે. ગરીબ લોકો પેટપોષણ અને

જીવનચરિત્રો

૧ વિદ્યાર્થી વાચનમાળા-શ્રેણી બીજી:—સંપાદક: અને પ્રકાશક: મૂળેર મંથરત્ન કાર્યોલય, ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ, મૂલ્ય આખી શ્રેણીનું રૂ. ૪-૦-૦.

૨ માલવીયજી સાથે ત્રીસ દિવસ—મૂળ હિંદીમાં લેખક: શ્રી. રામનરેણજી ત્રિપાઠી; અનુવાદક: શ્રી. નટવરલાલ દવે; પ્રકાશક: નવચુલ્કરાત પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૩ શ્રી સાધુ બાબા—લેખક: શ્રી. વામનરાવ પ્રા. ખટેલ; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યોલય, ભદ્ર, અમદાવાદ, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

ધાર્મિક-તત્ત્વજ્ઞાન

૪ મોક્ષમાળા—લેખક: શ્રીમદ્ રાજ્યંદ્રજી, પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૧-૦-૦.

૫ જીવન પગલે—લેખક: શ્રી નંદલાલ ભોગીલાલ શાહ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય ૦-૧-૦-૦.

૬ વિચારસૂચક—લેખક: શ્રી. સ્વામી માધવતીર્થજી; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૭ મનને—સંપાદક: શ્રી. હેમંતકુમાર ગુણાભાષી નીલકંઠ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૮ ગીતાસંકલ્પ—સં. રમણ મહર્ષિ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

૯ વેદાન્ત અને યોગ—લેખક: શ્રી. સ્વામી માધવતીર્થજી; પ્રકાશક: સદેશ પ્રકાશન, ગાંધી, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય ૫-૦-૦.

અર્થશાસ્ત્ર

૧૦ રૂપિયાનું ભાવિ—લેખ: શ્રી. સી. એન. વડીલ; પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

૧૧ ગાંધીવાદી આર્થિક યોજના—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી. પ્રિન્સિપાલ અમવાલ; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રશેખર પ્રા. શુક્ત; પ્રકાશક: એન. એમ. કંકરની કું. પ્રિન્સેસ રહીટ, મુંબઈ ૨.

નવલકથા-નવલિકા

૧૨ પરામી અને બીજીવાતો—લેખક: સ્વ. હરજીવન સોમૈયા; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ; મીમરાજ બિલ્ડિંગ, કાલગાદેવી, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

[સંપાદક ૫૫૩ ૨૧૧૨ ૭૩]

વરાયેલા પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ

માહજો અને બેનો,

દહેગામ મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે વરણી કરી આપે મને નિમંત્રણ આપ્યું છે તે માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ મહાલની પ્રથમ પરિષદ તા. ૨૦-૪-૩૮ ના રોજ દહેગામ મુકામે માણ ક્ષેત્ર વિભાગ શાળાધિકારી સ્વ. ચુનીભાઈ દેસાઈ સાહેબના પ્રમુખપદે ભરાઈ હતી. એ વાતને આજે સાત વર્ષનાં વહાણાં વીતી ગયાં છે. આજે સોનારડાએ બીજી પરિષદ પોતાને આંગણે ભરી પુસ્તકાલય પરિષદને સજીવ કર્યો બદલ ગ્રામજનોને ધન્યવાદ ઘટે છે. ગામના નામની સુવર્ણનો અંશ આ પરિષદ દ્વારા ઉતારે એમ ઇચ્છું તો તે અરથાને યશ નહિ.

દહેગામ મહાલમાં કુલ ૬૬ ગામે હોઈ, તેમાં શાળાવાળાં ૫૨ છે. દરેક શાળાવાળા ગામે પુસ્તકાલય યા વાંચનાલય છે. એકંદરે આખા મહાલમાં ૬ મહાનુવાળાં અને ૨૮ મહાન વિનાનાં પુસ્તકાલયો અને ૭ વાંચનાલયો છે. આ ઉપરથી જોતાં હજુ ઘણાં ગામો પુસ્તકાલયના લાભ વિનાનાં રહ્યાનું જણાય છે. આપણા વિભાગમાં શાળાવાળું એક પણ ગામ પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય સિવાય બાકી નથી, તેમ જ દર વર્ષે નિયમિત પુસ્તકાલયપરિષદ ભરી પ્રવૃત્તિને વેગ આપવામાં આવે છે. દહેગામ મહાલને લગોલગ સંબોલિત ચપેલા ગામનો વધારો થયેલો હોઈ દહેગામ મહાલના આ પ્રવૃત્તિના પ્રચારકાએ તે ગામોએ પણ રસ ઉત્પન્ન કરી પુસ્તકાલયો કે વાંચનાલયો ખોલવા તજનીજ કરવાની છે.

આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં અગ્નિતાનાં પડોપડળ છવાઈ ગયાં છે, અગ્નિતાનું મૂળ નિરક્ષરતા છે. નિરક્ષરતાનું એસડ અમળુને શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ છે. શિક્ષણની સંસ્થાઓ યથાવત્ સોકસેવકોની જરૂર છે. એટલે આજે નિરક્ષરતા દૂર કરવા તમારા જેવા ખાસ શિક્ષક બંધુઓ કે જોઓ સોકસેવક તરીકે સાફ કામ કરી શકે, તેમની છે. એટલે સમાજ શિક્ષકવર્ગનો ઝણી હોઈ, શિક્ષક બંધુઓએ પણ પોતાની ફરજ અદા કરવાની છે. નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે પ્રૌઢશિક્ષણ પ્રવૃત્તિ આપણા રાજ્યમાં દાખલ કરવામાં આવેલી છે. અને તે પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા શિક્ષક બંધુઓ તરફથી સહકારની આશા રાખી, શાળા-શિક્ષકોને જ મધ્યમિક સમજવામાં આવ્યા છે. એટલે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ આગળ ધપાવવા માટે પ્રથમ પગથીયે નિરક્ષરતા દૂર કરવાનું છે, અને તે કાર્ય પ્રૌઢશિક્ષણ વર્ગ મારફત થઈ શકે તેમ છે. એટલે વધુ પ્રમાણમાં પ્રૌઢશિક્ષણના કાર્યને વેગ આપવાની દરેક નામરિકની ફરજ છે.

તમારે માથે અનેક ભારણો છે. અનેક પ્રવૃત્તિઓનો બોજો તમારે માથે લદાએલો છે. આ બધું સાચું. પરંતુ તમારે દરેક પ્રવૃત્તિ રસપૂર્વક કરી, રસ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. હાલ ક્રિસ્ટલ ઉપરાંત બીજી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ શિક્ષકે કરવાની છે. તેમાંની એક પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ છે.

આ પ્રવૃત્તિને તમે જેટલી ફળપ્રદ બનાવશો તેટલી તે સખળ ફાલશે. લોકોએ પણ આમાં સાથ આપવાની જરૂર છે. દિનપ્રતિદિન વાચકોની સંખ્યા વધે તેમ થવાની ખાસ જરૂર છે. પુસ્તકાલયનું બજેટ બનાવવામાં પણ ઘણાં પુસ્તકાલયોને મહાન આફત જેવું લાગે છે. ગામમાંથી પૂરતી રકમ મળતી નથી અને બજેટ નહિ જેવું થાય છે. એટલે નાગરિકોએ આ બદલ સારો સહકાર આપી વધુ પ્રમાણમાં સમાસદો બની સારા પ્રમાણમાં રકમ ભેગી કરી બજેટ બનાવી સારાં સારાં પુસ્તકો મળે તેવો પ્રયત્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે. એટલે બજેટની રકમ સારા પ્રમાણમાં થાય, વધુ સમાસદો બને, વાંચનાલયમાં સારાં સારાં દૈનિક પત્રો, અઠવાડિકો આવે, ગામને દરેરાજ દુનિયાના બનાવો બજાવા મળે તેવી તબીબી કરવાની ખાસ જરૂર છે. પુસ્તકો વાંચનારા વધે, અને તેનો સફળપ્રયોગ થાય તે બેવાની પ્રયત્નવાનની ખાસ ફરજ છે.

પુસ્તક લેનાર વ્યક્તિના માનસને ધિછાણી તેને યોગ્ય પુસ્તક વાંચવા આપે અને રસ પેદા કરે. શરૂઆતમાં નક્કર વાંચનારા ઘણા થોડા હશે પરંતુ પછીનાં વર્ષોમાં પ્રવૃત્તિ પૂરજોશમાં ચાલશે અને જે પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું ખ્યેષ છે તે પહોંચી શકશે.

આપણે ત્યાં મહિલા માટે વાંચનની બંધી જેવી સ્થિતિ જણાય છે. સમાજનો મોટો ભાગ એમ જ માને છે કે સ્ત્રીઓએ મહિલા પુસ્તકાલયમાં જવું શું અને પુસ્તકો વાંચવા કેવાં ? પરંતુ હાલના જમાનામાં સ્ત્રીઓને પણ દુનિયાના સંસર્ગથી અગ્રાન રાખવાનું પાલવે તેમ નથી. તેમના દ્વારા જ નાના બાળકોને સરકાર પાડવાના હોવાથી સ્ત્રીઓને માટેનાં યોગ્ય પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાં રાખી તેમને પણ વાંચન પૂરું પાડવાની ખાસ જરૂર છે.

નિશાળમાં બહુતાં બાળકો ફરજિયાત પૂરું થાય છે એટલે ઘણાં ખર્ચાં પોતપોતાને ધધે વળગી જાય છે. અને બહુજી જૂઠી જાય છે. એઓ તેમના મોનને તાજી રાખવાના ખાતર અને દુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે બદલ સંસર્ગમાં રાખવા સારાં સારાં પુસ્તકો પૂરાં પાડી તેમણે તેમનું ચારિત્ર, તેમની શક્તિ વગેરે ડેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

પુસ્તકાલયોમાં ખેતીને લગતાં, દુન્યર ઉદ્યોગને લગતાં, ધર્મને લગતાં, ઐતિહાસિક વગેરે પુસ્તકોનું વાંચન મળી શકે છે. એટલે દરેક માણસને જેને જેવી રુચિ હોય તેનું વાંચન પૂરું પાડી શકાય છે. યુરોપ વગેરે બીજા દેશોમાં તમે જોશો તો થોડામાં થોડું કામ કરનાર માણસ પણ સાંજ પડે એકાદ ચોપાનીઈ ખરીદી સમાચારથી દુનિયાનાં સંસર્ગમાં રહેશે. ત્યારે આપણે ત્યાં હજી પણ સમાજનો મોટો ભાગ એવો છે કે જેણે કદી ચોપાનીઈ પુસ્તકાલયમાં જઈને કે બીજે કદી હાથમાં લીધું જ ન હોય.

છેવટે આપણા શિક્ષક બાઇઓમાંથી, દરેક ગામને, એકેક ગિજીબાઇ અને મોતીબાઈ મળી રહે, અને કોઈપણ ગામ પુસ્તકાલય કે વાંચનાલય વિના બાકી ન જ રહે તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ આગળ ધપે એવી આશા સાથે વિરથું છું.

દા. ગા. માલસ

પ્રભુખ

હોંગામ મહાલ બીજી પુસ્તકાલય પરિષદ

પુસ્તકાલયોની ધરાધીનતા

થોડાક વખત પર, ગુજરાતના વર્ષોજૂના પુસ્તકાલય-ધી પીપલ્સ ફ્રી રિડિંગ ક્લબ એન્ડ લાયબ્રેરીના મકાનનો કબજો લેવાની સરકારની ખાહેશ સંબંધે નોંધ અંગે લખી હતી. એ સંબંધે જાહેર પ્રજામાંથી અને વર્તમાનપત્રો દ્વારા ભારે ઉદાયોહ ચતાં સરકારે એ પુસ્તકાલયના મકાનનો કબજો લેવાનું માંડી વાળ્યું હતું.

હમણાં વર્તમાનપત્રો પરથી જાણવા મળે છે કે, અમદાવાદ ખાતેનાં ત્યાંની સુધરાઇ દ્વારા-ચલાવાતાં પુસ્તકાલયોમાં અમુક પ્રકારનું સાહિત્ય મંગાવવા સંબંધે એ સુધરાઇના સત્તાવાળાઓ તરફથી સદર સુધરાઇની મદદ મેળવતી સંસ્થાઓને દરમાન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે નહિ મંગાવવામાં આવે તો તેને અપાતી મદદ બંધ કરવાને લક્ષ્મી ધમકી અપાયાનું કહેવાય છે.

પ્રજ્ઞજીવનના હિતકર્ષ અર્થે અને તેના માનસિક વિશુદ્ધિ અને વિકાસની સાધના અર્થે આવાં પુસ્તકાલયો ચલાવવામાં આવે છે. એ પુસ્તકાલયોનું સંચાલન જેઓના હાથમાં હોય છે તે વ્યવસ્થાપક મંડળો પોતાના પુસ્તકાલયમાં આવતા વાચકોની રુચિ અને સારા-સારતાનો વિચાર કરીને જ વખતોવખત જે તે સાહિત્ય મંગાવતા હોય છે. તેને માટે, અમુક તો વસાવણું જ એ આગ્રહ શામટે આ મદદ આપનારે ભારપૂર્વક ઠોકી બેસાડવા જોઇએ ?

પુસ્તકાલયો એ ઠાકપણ રાજદારી કે સામાજિક વાતાવરણથી પર રહેતી જ્ઞાનપ્રચારનું કામ કરતી સંસ્થાઓ છે. તેમાં ઠાકપણ પ્રકારના વાદને ભાગ્યે જ સ્થાન હોય છે, છતાં અમુક જ પ્રકારનું સાહિત્ય કેમ વસાવવામાં નથી આવતું એવા પ્રકારનું જગ્યાએ એના સંચાલકો પર લાવતું, એ દરગીજ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

એ મદદના હાતાઓ ભરે એવું પોતે વસાવવા યોગ્ય લાગતું સાહિત્ય પુસ્તકાલયમાં વસાવવા માટે એના વ્યવસ્થાપક મંડળને જવાબદારી કરે, પરંતુ એના પર જગ્યા લાવવાનું કામ તો એ સંસ્થાના આત્માને ગુંગળાવવા સરખું છે.

મદદ આપનાર સંસ્થા વા સરકાર પોતે જાન કયોધી તેના પર પોતાનો આધી રોતે હકક ઠોકી બેસાડવા સરખું વધણ દાખવે એ ઠાક પ્રકારે ઇચ્છ નથી.

આપણે આપા રાખીએ કે સત્તાવાળાઓ પોતાનું એ વલણ દર્શાવું કરી પુસ્તકાલયોના વ્યવસ્થાપકોને, તેમના વાચકોને રુચિકર અને, પૃથ સાહિત્ય વસાવવા દેવાના ઉકડની આડે જાણશે નહિ.

—ત્રી

પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાનું પરિણામ

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના કામ અને વ્યવસ્થાની આવડતનું પ્રમાણપત્ર આપવા માટેની પરીક્ષા સને ૧૯૪૫ ના માર્ચ માસમાં લેવાઈ ગઈ. તદ્દર્ભે (૧) પુ. પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ અને બીજા લેખો, (૨) બજેટ-નિવેદન, (૩) નિયમો-નકલુક્રમો, તથા (૪) પુસ્તક-વિધિ અને વર્ગીકરણ-એમ ૪ પ્રશ્નપત્રો વડોદરા રાજ્યનું પુસ્તકાલય ખાતું તથા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના સહકારથી નજીદ કરવામાં આવ્યા હતા. પરીક્ષા માટે જોયે હિમેશ્વરી નોંધાવી હોય તે દરેકને રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી પત્રવ્યવહાર દ્વારા પુસ્તકાલય શિક્ષણની યોજના અંગે તૈયાર થયેલા આવશ્યક પાઠો મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા, અને તેમાં શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણના પાઠો પરત્વે ખાસ મુદ્દારવણી આપવામાં આવી હતી. નોંધાયેલા ૨૪ હિમેશ્વરી પૈકી ૧૯ જણે પરીક્ષામાં બેસવાની તૈયારી બતાવ્યાથી તેમને માટે નક્કી થયેલા નિરીક્ષકો તરફ પ્રશ્નપત્રો મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ અત્રે માત્ર ૧૪ જણની ઉત્તરવહીઓ આવેલી હોવાથી ૧૪ જણે જ આ પરીક્ષાનો લાભ લીધો ગણાય.

બેઠેલા હિમેશ્વરાનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે હોઈ ચિહ્વાળા હિમેશ્વરો પ્રમાણપત્ર મેળવવાને પાત્ર થયાં છે. અથા જ ભાષ્યોને શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણ એ વિષયને મહાવરે રાખવાની અને જણાવથી કે જણાતી મૂંઝોનો હોય મેળવી લેવાની સલાહ આપીએ છીએ.

પરિણામ

ક્ર. નં.	નામ	ગામ	પુ. પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ અને બીજા લેખો ગુણ ૬૦	બજેટ-નિવેદન ગુણ ૧૦૦	નિયમો-નકલુક્રમો ગુણ ૬૦	પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ ગુણ ૧૦૦	કેસ ગુણ
*૧	પ્રભાશંકર રથુછોડ જાની	માલસરમ તા. ઠોડીનાર	૩૩	૭૦	૩૧	૮૫	૨૧૯
*૨	અંબાલાલ વીરાદાસ પટેલ	કણ્જરી તા. કડી	૨૪	૭૫	૩૨	૭૦	૨૦૧
*૩	હરજીવનદાસ મોહનલાલ સોની	વિસલવાસણ તા. પાટણ	૨૨	૬૩	૩૯	૫૫	૧૭૯
*૪	ચંદુલાલ કેશવલાલ દવે	રંગપુરડા તા. કડી	૩૨	૫૪	૩૨	૫૬	૧૭૪
*૫	અંબાલાલ ગોવિંદભાઈ પટેલ	રાપા તા. કરજણ	૨૧	૬૧	૨૫	૬૦	૧૬૭
*૬	ભેષ્ટતારામ અમ્બારામ પંડ્યા	મોખાસણ તા. કલોલ	૨૫	૫૭	૨૨	૬૦	૧૬૪

*૭	રવિશંકર મગનલાલ ઠાકર	સોનારડા	૨૫	૬૭	૩૦	૪૫	૧૬૨
*૮	દલે હરગોવિંદ મહાદેવરામ	તા. દહેગામ	૨૮	૫૭	૩૪	૪૨	૧૬૧
૯	વહાલજીભાઈ મોહનલાલ પટેલ	તા. હારીજ	૧૬	૨૫	૨૪	૩૬	૧૦૧
૧૦	મોતીભાઈ બાઈજીભાઈ પટેલ	કમાણી	૧૫	૩૪	૨૦	૨૫	૬૪
૧૧	કંસારા સોમાલાલ ચુનીલાલ	તા. વિસનગર	૧૬	૧૮	૧૮	૩૨	૮૭
૧૨	પા. શંકરલાલ મગનલાલ	કારવણ	૧૫	૨૪	૧૫	૧૪	૬૮
૧૩	અંબાલાલ બાપુલાલ ભટ્ટ	તા. હોમોઈ	૧૧	૨૫	૧૦	૧૬	૬૫
૧૪	મગનલાલ અંબાલાલ બારોટ	તા. વિસનગર	૫	૮	૬	૪	૨૬
		પરાંતિયા					
		તા. દહેગામ					
		કોમલી					
		તા. વડોદરા					
		બંધાલ					
		તા મહેસાણા					

પ્રમાણપત્રી તૈયાર થયે ને તે ઉમેદવાર બાઈ તરફ મોકલી આપવામાં આવશે.
તા. ૮-૫-૧૯૪૫.

રા. કા. પટેલ

મંત્રી,

વ. રા. પુ. મંડળ

ઉ. મો. પટેલ

મદદનીશ વ્યવસ્થાપક,

પુસ્તકાલય ખાતું

[૫૪૨૧૬ સંધિય]

૧૩ ઉપમા—લેખક: શ્રી. બાણુભાઈ પ્રા. વૈલ; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૪ યોવન—બા. ૧-૨ લેખક: શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦ દરેકના.

૧૫ જીવનપરિવર્તન—લેખક: શ્રી. સોપાન; પ્રકાશક: સરત સાહિત્ય વ. કાપોલય, બદ્ર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦.

૧૬ મનોજીવ—લેખક: શ્રી. સીતારામ શર્મા, પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. ઠાકરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૧૭ હીરાની ખાણ—લેખક: શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ, પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.

૧૮ પંડિતજીની હાસ્યપ્રલ્યા—લેખક: શ્રી. નાગરદાસ પટેલ; પ્રાપ્તિસ્થાન ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૯ આસ્થા—લેખક: શ્રી. બાલકૃષ્ણ જોષી, પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાપોલય, સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

સાહિત્ય

૨૦ સાહિત્ય અને પ્રગતિ—અંચ ૨ જો; ૬ લેખકો; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ; શ્રીમરાજ બિલ્ડિંગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

સામયિક દોહન

સમૂહપ્રાર્થનાનું મહત્વ

બહારના ધોંધાટ અને ધોંધાટ વચ્ચે પણ અંતરનાદ સાંભળવાની ટેવ પાડવાનો મેં ધણો પ્રયત્ન કર્યો છે અને એમાં ઠીકઠીક સફળતા પણ મેળવી છે.

પણ આખરે હું તો અપૂર્ણ બ્યક્તિ રહ્યો. એમાં હું પૂરેપૂરો સફળ નથી થઈ શક્યો. દરેક વરતુને માટે ઉચિત સમય અને સ્થાનની મર્યાદા હોય છે.

હું બધું છોડી શકું છું. ખોરાક વગર દિવસો સુધી હું ચલાવી શકું, પણ પ્રાર્થના વગર એક પણ દિવસ ચલાવી શકતો નથી.

પ્રાર્થના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને આહારની જેટલી જરૂર છે, તેના કરતાં વધારે આ આધ્યાત્મિક ખોરાકની માનવીને જરૂર છે.

હું દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતા ત્યારથી સામુદ્રિક પ્રાર્થના ચલાવતો આવ્યો છું, ત્યાં મારા હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી એમ અનેક સાથીઓ હતા. તેમાંના કેટલાક ધણા ધર્મચુસ્ત પણ હતા છતાં પ્રાર્થનામાં તેઓ બધા ભળતા.

તેમાંના કેટલાકે કેટલાક દિવસ એમ લાગ્યું નહોતું કે ઈશ્વરનું નામ લેવામાં આવી રીતે ભાગ લઈને તેઓએ કશું ગુમાવ્યું હોય, ઉલટું મેળવ્યું હતું એમ લાગતું.

હિંદુસ્તાનમાં હું ત્યાં ત્યાં જઈ છું ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓ અને પુરુષો જાહેર પ્રાર્થનામાં આવે છે. એમ મને કહેવામાં આવ્યું છે કે તેઓ કંઈ પ્રાર્થના ખાતર નથી આવતા, પણ મારા “દર્શન” માટે આવે છે.

પણ એમ હોય તો પણ હું તો એનો એ જ અર્થ કંઈ કે તેમના કરતાં કંઈક વધારે ઈશ્વરમય પુરુષ તરીકે તેઓ મને જુએ છે તેથી મારી તરફ તેઓ આકર્ષીત આવે છે, એટલે પ્રાર્થનામાં ભાગ લીધો ગણાય.

હું જાણું છું કે સંપૂર્ણ સત્ય અને અહિંસાથી હું હજી દૂર છું. જો સંપૂર્ણ સત્ય અને અહિંસા મેં મેળવ્યાં હોત, તો વાણીયી કશું બોલવાની જરૂર ન રહેત. સત્ય અને અહિંસા મારા ચહેરા પરથી બધા જોઈ શકત, આંતરિક અનુભવ દ્વારા તેને ઓળખી શકત.

મેં તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે એક પૂર્ણ પુરુષના સત્ય અને અહિંસા આખા જગતને સારૂ બસ છે. શરીરધારીઓ સંપૂર્ણતાને પહોંચવું અશક્ય છે.

મોંરે તો તમને એટલું જ કહેવું છે કે સત્ય અને અહિંસાની સિદ્ધિમાં મેં જેટલી સફળતા મેળવી છે, તે પ્રાર્થનાના પ્રતાપે જ છે.

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. આપણે દિમાકણની ટોચ પર નથી રહેતા; સમા-

જમાં રહીએ છીએ. આપણે એકઠા રહીએ છીએ, એકઠા જમીએ છીએ, એકઠા રમતગમત કરીએ છીએ; તો પછી એકલી પ્રાર્થના જ છાનામાના કે વ્યક્તિગત રીતે શા માટે કરવી ?

માત્ર શરીર અને તેની ક્રિયાની દૃષ્ટિએ તો માણસ અને પશુ સરખાં છે. પોતાના સર્જનહારને ઓળખવામાં જ મનુષ્યની વિશેષતા રહી છે.

પ્રાર્થના કાઠને કઢીએ. વેઠરૂપ લાગવી ન જોઈએ. તેમાં રસ હોવો જોઈએ. ઈશ્વર મનુષ્યમાત્રની સ્તુતિ કે પ્રાર્થનાનો ભૂખ્યો નથી.

તે સમદ્રષ્ટા છે. તે પાપીમાં પાપીને પણ સહન કરે છે. કારણ કે તે પ્રેમસ્વરૂપ છે. પણ જો આપણને એમ લાગે કે પ્રભુ જ સર્વેનો કર્તા હરતા અને પોષણહાર છે તો આપણું ઋણી હૃદય પોતાની મેળે જ તેની સ્તુતિનું ગાન કરશે.

પછી કોઈ શું કહે છે, કે ખુશ થાય છે કે નાખુશ, તેની આપણને દરકાર જ નહિ રહે. ઈશ્વરનું નામ લેવું એ કંઈ પાપ નથી, કે જેથી મોટેથી કે જાહેરમાં એવું નામ લેતાં આપણને શરમ આવે; તેમ જ કોઈની ખીકથી તો તેનો ત્યાગ કરાય જ કેમ ?

પેન'અર દાનિયલનો કિસ્સો તમે જાણતા હશો. તે હંમેશા ધરમાં તો ઈશ્વરપ્રાર્થના કરતા જ હતા. તે ચઢી હતા. તેથી ઈશ્વરને તે જુહોવાને નામે ઓળખતા.

પણ ત્યારે દેશના રાજા નેબુપાડનઝરે હુકમ કાઢ્યો કે કોઈ જુહોવાનું નામ નહિ લા શકે ત્યારે પેન'અર દાનિયલે મોટેથી અને જાહેરમાં પ્રાર્થના કરવાનું શરૂ કર્યું.

એટલે હું તો તમારી પાસે એવી આશા રાખીશ કે જાહેર પ્રાર્થના માટે તમને કોઈ બંદર પણ કાઠી પડે તો તમે હસન મોટે અને પ્રભાવિતે તેને સહન કરશો. તમે એકલ નો કંઠી હશો જ નહિ, કેમકે ઈશ્વર તમારી સાથે રહ્યો છે. —ગાંધીજી

આધુનિકતા અને પ્રગતિ

હું તો એમ સમજ્યો છું કે સામાજિક બંધનો તમને કચડી નાખે અથવા તમારી અધોમતિનાં કારણભૂત થાય એ બધાં બંધનો તોડવાં એ તમને પ્રથમ પાઠ તરીકે અહીં આપી શકાયવામાં આવે છે.

પણ હું તમને સૂચવવા છત્તું છું કે બંધનોથી મુક્ત થવું એટલે સ્વછંદી થવું એમ નથી.

આજે આધુનિકતા અને પ્રગતિને નામે અનેક અનાચારો સમાજમાં પ્રસરતા જાય છે. જેઓ કાયદા દ્વારા એકપત્નીયત દાખલ કરાવવાની મોટી મોટી વાતો કરે છે, તે પોતે જ એ નિયમનું પાલન કરતા નથી.

અને હવે કોઈ જીઓ પણ એ જ પંથ પર ચડી છે. બચેલી, સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓના એવા કેટલાક દાખલા મારી પાસે છે કે જે પત્ની હયાત છતાં પોતે તેનો પતિને પરચૂર્તા આંચકો ખાતી નથી.

આને હું પ્રગતિ નહિ, પણ સ્ત્રીઓની અધોગતિ ગણું છું. વહેમી ચાલ તથા સામાજિક સડાને નાશુદ્ધ કરવાને નામે આવી વિચારપ્રણાલીનો અચાલ ન થઈ શકે.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો અર્થ એમ તો ન જ કરાય ને કે પુરુષોના અનાચારોનું અનુકરણ કરવાની સ્ત્રીઓને છૂટ હોય ? આ માર્ગે ચાલીને હિંદુસ્તાનને કેટલું દિવસ સ્વરાજ મળવાનું નથી. જે સ્વરાજને માટે હું ઝંખી રહ્યો છું તે તો નહિ જ.

સામાજિક યંધનો તોડવાનો અધિકાર હરકેઈને પ્રાપ્ત નથી થતો. ક્ષત્ર્યની પવિત્રતા એની પહેલી શરત છે.

માત્ર પવિત્ર હૃદયવાળા જ અંતર્નાદને સાંભળી શકે છે. એટલે હરકેઈ આંતરેરણને નામે સ્વચ્છંદી આચરણ કરવા લાગે તો એનું પરિણામ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય નહિ પણ નૈતિક અરાજકતા જ થાય.

—ગાંધીજી

(ભોરીવલી ખાતે કપાડવામાં આવેલા સ્ત્રીઓનાં તાલીમ વર્ગને સંબોધીને આપેલું વક્તવ્ય)

મહીસાગરના તીરે તીરે

‘ દરિયા ! ઓ, દરિયા ! ’

‘ શું છે મહી ? ’

‘ મારી જોડે પરણું. ’

‘ નહિ, પરણું. ’

‘ કેમ નહિ ? ’

‘ તું કાળી છે તેથી. ’

‘ જોઈ લેજે ત્યારે. ’

એમ કહીને મહી પાછી વળી, ને પછી મંડી પથરા તાણવા તાણી લાંબીને મંડી દરિયો પૂરવા. દરિયો તોખા પોકારી ગયો. રખે આ કાળવી. મને આખોય પૂરી વાગશે ! કહે કે ચાલ આપુ ! તને પરણું. પરણ્યાં. મહી-સાગરનાં એ લગ્નની ચોરી તરીકે વાસણા પાસે એક એટો બતાવાય છે.

આવી ડરકામણી મહીને મેં દીડી-આંખોલ અને જલપુર નામનાં બે ગામેની પાસે. દીડી તે સાથે જ ખાતરી થઈ કે દરિયાને ગળે પડીને જ પરણી છે આ ચંડી. ને આ મહી-સાગરનું લગ્ન તો કાળા કેપલું નીવડ્યું લાગે છે. હું જ્યારે મહીની વતસલા જાણતા તરીકેની કથનામાં મગ્ન હતા ત્યારે મારગમાં જ મહારાજ ચારંવાર બોલતા આવતા હતા કે ‘ આ મહી નથી પીવાના ખપની, નથી ખેતીના ખપની, નથી નડાવાના ખપની : છે ફક્ત સોળાંદ ખાવા પૂરતી જ કામતી ’ ત્યારે મને સાચો ખ્યાલ આવતો નહોતો. પણ તારીખ ૨૦-૩-૪૫ ની સાંજે જલપુરના લોચા દીખાથી પોણાએક માઉની ઇન્નમિન્ન પૃથ્વી

વટાવ્યા પછી જ્યારે અમે મહીના પટમાં જિતયા ત્યારે મહી વિકરાળ, કાવતરાખોર; કદરૂપી કુમારજી લાગી. પુરુષબાઈ તરીકે દરિયાની અને દયા આવી.

* * *

ખલ્લપુરથી લઈને અમારી મુસાફરી પાંચ સાત ગાઉ સુધી કાંઠે કાંઠે જ ચાલી. મહીસાગરનાં તટવાસી ગામોની અને મહીની વચ્ચે માછલ દોઢ દોઢ માછલ સુધીની ધરતી ખોદાઈ ગઈ છે. પૃથ્વીની સપાટીથી પાંચ છ માથોડાં પેટાળમાં ત્યાં ગાડામારગો ચાલે છે. દસ વીસ વર્ષ પર આ મહીકાંઠે અકબંધ ગામડાં જોવા હશે, તેને મહી તરફ ઢળતા ચોમાસુ જળપ્રવાહોએ ચૂંથી નાખ્યાં છે, ને આજે એ છૂટા પડેલા ગામડુકડા અકેક જાણે ટેકરે એવી રીતે જોવા છે કે જાણે કદી આખનીય ઓળખાણ નહોતી ! બાલાને ટેકરા : હાલાને ટેકરા : જુદા જુદા નિવાસીઓના નામના ટેકરા : વચ્ચે પાંચ-છ માથોડાં જોડાં ખોદાણો.

* * *

એ પાંચ માથોડાં જોડું પૃથ્વી-દળ તદ્દન માટીનું જ બનેલું છે. ત્રણ હાથ જોડે ખોદાએ ને 'ટ્રેપ'નો કાળમોઢ આવી જોવા રહે એવી મારી સોરઠી ધરતીથી જોડા જ પ્રકારની આ નર્મી કાંપની જ બનેલી રસાળ કંઠાળ પૃથ્વી છે. એ પૃથ્વીનું આ સેંકડો એકરોનું ખોદાણ એટલે કેટલો વિનાશ ? અકેક વીધું જ્યાં પાંચ હજારના ભાવનું ખોદાણ છે, તે જ પ્રદેશમાં આવો ધરતી-વિનાશ ? શું એ વિનાશ કોઈ ઇજનેરી ઉપચારે ન રોકી શકાયો હોત ? મને કહેવામાં આવ્યું છે કે આવો ઉમાર તદ્દન શક્ય અને સરલ હતો- મહીમાં વહેવા જતાં વર્ષા-નીરને પૃથ્વીનું પેટ ખોદવું ન પડે તે રીતે મારગ આપી શકાયો હોત.

* * *

ને મહી વધુ બચકેર લાગી. કારણ કે એને કાંઠે મેં હરિયાળી કદરૂપી હતી, ઝંખીતી વનરાજીનું માનચિત્ર આંધી મૂક્યું હતું. એથી ઉમટી જ આ કાંઠાની રિયતિ છે. મહીકાંઠો સુનકાર છે. જોડાં કેતરોમાં ચક્રને ખહાર નીકળવાના માગો બિહામણ છે. મહીકાંઠે પાંખોડાં ખોલતાં નથી. સામે કિનારો (ભરૂચ જીલ્લાનો) ત્રણેક ગાઉના ગમગીન પટની આરપાર નિસ્તેજ ઓળા જેવો દેખાય છે. કોઈ મર્મોળાં ' રેખાળાં માનવી ' મહીપાર જિતરતાં નહોતાં. સોરઠી લોકકથા માયલી એ રાવલ નદી, કે જેને પ્રેમબ્રજન રમારી યુવાન રાણી એક વાર પોતાની આહિરાણી પ્રિયા વિશે પૂછતો હતો—

પાતળ-પેટાં ને પીળરંગાં પરાવને પારે;

રાવલ રેખાળાં માનવી જિતયાં કયે આરે !

અર્થાત્ હે રાવલ નદી ! પેટે પાતળિયાં, પીળરંગાં, ને ઉદર પર પડતી ત્રિવલ્લી વડે શોભતાં હરણ સરીખાં સુકુમાર મારાં માનવી-મારી કુંવર્ય-તારે કિયે આરે જિતરી ? એવો કોઈ પિયુ આંહી મહીને પ્રથ પૂછે તેવું વાતાવરણ નહોતું.

* * *

રોજીદા એક વાર ચડતા 'ઉધાન'નાં સાગર-નીરને સમય આજે રાતના ૧૧-૧૨ નો છે. અત્યારે પાણી સાયળ સમાણું ને ક્યાંક ક્યાંક ઘૂંટણ સમાણું છે. ફર ફર કે

પંક્તિબંધ માણસોને મહીજળ ઓળંગીને સામે પાર જતાં-જોષ રહું છું. આ ગામગામના આરા સિવાય વચ્ચે તો મંઢી ઉતરાય તેમ છે નહિ. આરે હોડીઓ રહે છે. ને ઉધાન હોય ત્યારે એ પાર જવાના અપમાં આવે છે.

મહીના રાપનમંદિરમાં સાગર રોજ પ્રવેશે છે એ દરિયાઈ ભરતીને 'ધોડો' કહે છે. ધોડાડું. રૂપક જેને સૂઝયું હોય તેને ધન્ય છે. નદીમાં આવતો સાગરનો જુવાળ ધોડાનો જ ઘાટ રજૂ કરે છે. કેશવાળીશી શ્વેત શીશુળા તરંગ ટોચ, વિલાસમસ્તીના ઉઠાળા મારતા નીર-કદમો, અને હડહડ એવા હણહણાટ: ધોડો આવવાનો થાય ત્યારે આરેઆરેથી માછીઓ પોતપોતાની નાવડીઓને ધોડાની સામે બેક માણસ લઈ જાય, ને નાવનો અને ધોડાનો ન્યાં સંપર્ક થાય ત્યાં ઘડીભર તો નાવડીને પોતાના પાછલા પડખામાં લપાવી દબને પછી ધોડો એને પોતાની માણેકલટને સ્થાને, અગર તો કાનસૂરી વચ્ચેના ઢાંકક કૂમતાબંધ શણગારની અદાથી રમાડતો ખુલાવતો હાંહાટા દેતો દેતો ધસ્યો આવે છે નદીની રાપન-સોડમાં.

* * *

એ દેખાય કદપનામાં છે ત્યાં સુધી સુંદર છે. પણ મહારાજે મને એવા એક મહી-ઉતરાણુનો કિરસો કહ્યો હતો તેણે મનને ઉદાસીથી ભરી મૂક્યું છે. પોતે વડોદરથી આવતા હતા. સાથે એક ભંગી ને એની દીકરી યયાં. બાઈના હાથમાં બાળક હતું. સાથે વાંસનો બારો હતો. આરા પર આવ્યા કે તુરત એક માણસે જૂમ મારી, જલદી જિતરો નહિતર ધોડો આવે છે. મહારાજ તો બાળક તરેયા, શરીરે પાવરધા, તે પાણીમાં આડ્યા. પછવાડે પેલા ભંગી જિતરો, ને એ વાંસનો બારો પાણીમાં ખેંચતો આડ્યો. મનમાં એમ કે બાઈ બાળકને લઈને પાછળપાછળ ચાલી આવે છે. પેલા કાંઠે બેઠે પડોંચી ગયા પછી પાછળ જુએ તો દૂર દૂર બાઈ પાણીની અંદર સળંગડ બેંતીને જોઈ થઈ રહેલી, પાસે છે બાળક. જૂમ પાડી, 'અરે બાઈ, ઝટ ચાલી આવ !' પણ બાઈના મોંમાં બોલ નથી, શરીરમાં સંચરણ નથી. જૂમો પડે છે: 'ધોડો આવે છે ! વાધુ આવે છે !' ને માણસ જૂમો પાડતો આવ્યો તેને પેલા ભંગીએ કહ્યું: 'બાઈ, મારી દીકરીને તું ઉતારી લાવ.' માછી કહે 'શું કહ્યું ?' ભંગી કહે 'મારી કુર ને, આત્મ કે ને, આ. યે.. ' એટલે તો ચાલે જિતારું !' એમ કહેતો એ તો દબદબતો આડ્યો ગયો, ને મહારાજ એ ભંગીને, અને પછી એની પાણીમાં દૂર થઈ રહેલી બાળકવંતી પુત્રીને જોષ રહ્યા. બેમાંથી ઢાંકમાં જાણે ચેતન નથી. ને સિર ઉપર સદાની વિદાય તેજાઈને જોઈ છે. મહારાજ પાછા ગયા, બાઈ પાસે પડોંચ્યા, બાઈને કહે છે કે 'આંહી આવ !' બાઈ બોલતી ન નથી. એ તો જાણે કે જીવન-મૃત્યુ વચ્ચે બેઠે ન ત્યજી જોઈ છે. મહારાજે જઈ બાળકને, હાથમાં લીધું, બાઈનો હાથ પકડી ચડતા પાણીમાં દોરી, બાઈ રસ્તે ફક્ત એટલું જ બોલી ચડી: 'બાપજી ! મારું તો ને યવું હો તે થાવ, પણ મારી છાંકરીને કંઈ યવા દેશો ના હોં ?' મુસીગતે બાઈને સામે કાંઠે પડોંચાડી ત્યારે બાઈનો બાપ બોલ્યો:

"બાપજી ! તમારાં તો ઘી ગોળનાં હાડ ખરાં ને !' એ તો ઘી ગોળનાં હાડવાળાં તેની જ તમે આંને લઈ આવ્યા, અમે તો જુ કરી ચાંડીએ !"

તે દિવસે એ ભંગીના ગોઝ પર જેવા પોતે મરકયા હશે તેવા આજે પણ મંદમંદ મરકીને મહારાજ કહે છે: ' ઘી ગોળનાં હાડકાં ! ' વસ્તુતઃ તો એણે વર્ષોથી નરી ખીચડી સિવાય, કંગાલ ધરના ખરાબ દાળ-ચોખાના એ મૂઠી ખાઈણાના એક ટંકના ભોજન સિવાય કંઈ કંઈ જોયું નથી.

* * *

ગમગીન એને નિર્જન મહી-આરા પર મળી ગયેલા એક ખારવા તડાકાળ્યં વાતો કરતો કરતો એએક માસ પર મહીસાગરમાં ઘસડાઈ આવેલા મચ્છની વાત કહી ગયો. ૫૦-૬૦ હાથ લાંબો, મોં ફાટે તો મહી આપણે જિભા ને જિભા ચાલ્યા જઈએ તેવડા પેટવાળો એ મગરમચ્છ આંહી ચાંપોલ સુધી આવી ચડ્યો હતો. મોંમાંથી પાણી ઉછાળતો હતો. પછી એટ થયો. જળ છીછરું બન્યું. મચ્છે બહુ બહુ ખરાડા પાડ્યા, બહુ તડાકાડા નાખ્યા, છેવટે કમોતે મરી ગયો.

વાત સાંભળીને મને સોન-હલામણથી લોકકથામાંના એ હુહા સંભળ્યા—

મચ્છ માંજળ હોય, (આઈ) કિયે અવગણે આવિયો;
લેવાણું હોય, કે સમર સંધર્ષા નહિ !

દેશવટે ચાલી નીકળેલી સોનવિભોગી હલામણ સિંધ તરફ જતાં એક સોરઠી નદી (ઢેબર કે વસ્તુ)ના સંગમમુખ પાસે મચ્છને જોઈ કહે છે કે ભાઈ ! તું મચ્છ તો મહાજળમાં હોય, તું અહીં નદીનાં છીછર નીરમાં, કયાંથી આવ્યો ? શું તું ભરતીના તરંગોમાં ઘસડાયો ? કે દરિયે તને સંધરવા ના કહી ? શું તું ચે મારા સરીખો દેશવટે કહેલ છે ?

મચ્છ એનો જવાબ આપે છે—

ગઈ વીગ વળે, નીળે વાળણું નહિ;
ચોનાની સંગાયે, હાલીતલ હળકું પડયું.

હે ભાઈ ! ભરતી (વીજ્ય)માં હું આંહી સુધી નાનકડા માછલાની સાથે સાથે બૂલધી ચાલ્યો આવ્યો. આ વેળા પાછી જિતરી જશે એ જાણતો નહોતો, જિતરતી વેળામાં હું પાછો ન વળી શક્યો. આમ હું મહાન, એક નાના-સુદ-માછલાની સોયતમાં હાલવાથી હલકો પડ્યો. *

૮

—અવેરચંદ મેઘાણી

મેનીનગ્રાઈડીસ : (ગરદનતોડ બુખાર)

આ રોગ લગભગ છેલ્લા દશકાથી ગુજરાતમાં ત્રાસ ફેલાયો છે અને અનેક માનવોના લોગ લીધા છે. એનો પરિચય અને ઉપચારોને લગતો આ લેખ જનહિતાઈ હોખ કે “ સંદેશ ”માં છપાવેલો તે એ જ આશયથી પ્રચાર ખાતર અહીં ઉતાર્યો છે.

જનતાની જીએ અને ચિકિત્સકોના હાથે ચડેલા આ સેરિકો સ્પાઈનલ મેનીનગ્રાઈડીસ રોગનો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ફેલાવો પામ્યાને હજી ગણ્યાં ગાંઠ્યાં વર્ષો જ વીત્યાં છે. તેનો પ્રથમ ઉદ્ભવ સને ૧૮૦૫ થી ૧૮૩૦ સુધીમાં યુરોપના દેશોમાં અને લાંબી આગળ વધી અમેરિકામાં થઈને તે એક વખત શાંત થયો. ફરીથી સને ૧૮૩૭ થી ૧૮૫૦ સુધીમાં યુરોપના દેશોમાં ફેલાયો અને ૧૮૭૫ માં આફ્રિકા થઈને આ વ્યાધિ એશિયા ખંડમાં આવી પહોંચ્યો. સને ૧૯૦૭ માં એણે પ્રથમ હિન્દમાં દેખાવ દીધો અને સને ૧૯૧૪ માં તે એ હિન્દના ઘણા ભાગોમાં દેખાયો. સને ૧૯૩૪ માં તે ગુજરાતના પાટનગર સમા અમદાવાદ શહેર અને એના આજુબાજુના વિસ્તારમાં એણે પોતાની ભયંકરતાનો પ્રત્યક્ષ પરચો આપીને મેનીનગ્રાઈડીસના નામનો શોર મચાવી મૂક્યો.

હવે તો એ કાયમનો આ દેશનો જ રહેવાસી હોય એમ જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં શરૂ થાય છે અને પ્રયત્નોને પરિણામે એનું શમન પેશ થાય છે. કેટલાક ચિકિત્સકોનું માનવું છે કે ખાસ કરીને જોડખાનાં-શરણુસંસ્થાન, સિપાહીઓને રહેવાનાં સ્થળો અને બેજવાળી જગ્યાએ આ વ્યાધિ ખાસ કરીને ફાટી નીકળે છે. આ રોગ થવાનું કારણ આંગણ વેદક કહે છે કે મોતીઝરા-લાલ તાવ, ગરમી, શરદી અને બેજથી જનું ઉત્પન્ન થઈ મેનીનગ્રાઈડીસ શરૂ થાય છે.

ત્રિદોષ સિદ્ધાન્તને મુખ્ય માનનાર આયુર્વેદશાસ્ત્રિણોનો માને છે કે વૃદ્ધ પિત્ત, વૃદ્ધ વાત અને હીન કફરૂપે ફેરવાઈ જઈને આ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ખાસ કરીને અતિ ઠંડા તથા ઊષ્ણ (ફરસાણુ-ચવાણુ ધિ.) બોજન, શીતળ વાયુ, ધૂણીથી ભરપૂર અસ્વચ્છ અને ગંદું હવામાન, ઋતુવિપર્યય, શરીર પર ચોટ લાગવી, મસ્તકમાં ફેડકા થવા, મોતીઝરા અને ઉપદંશના વ્યાધિવાળાને આ વ્યાધિ તત્કાળ પોતાના પંજમાં પકડી લે છે.

આ વ્યાધિની શરૂઆત થઈ ત્યારથી અમે જોતા આવ્યા છીએ કે ખાસ કરીને શિશિરઋતુને ઉતરવાનાં અને વસન્ત ઋતુને બેસવાનો સમય એ જ આ વ્યાધિની મોસમનો પણ સમય મોટે ભાગે હોય છે. અર્થાત્ જનું ઋતુના ગુણધર્મ ન્યારે સાથે બોગવાતા હોય છે. ગરમી અને ઠંડી જનું ઋતુનાં સમન્વય વખતે આ વ્યાધિની શરૂઆત હોય છે. તેની સાથે ઋતુમાં પણ હીનયોગ, મિથ્યાયોગ કે અતિયોગ થાય છે ત્યારે ખાસ કરીને આ વ્યાધિ અને આવી જ જાતના બીજા સંક્રામક વ્યાધિ જરૂર પેદા થાય છે.

આ વખતે કૃતાશુભી ગઈ છતાં ઠંડી હતી અને અચાનક તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી

પછી સખ્ત ગરમી શરૂ થઇ ગઇ. બારેક દિવસ એ રીતે ગરમી પડી અને એકદમ અચાનક ઝતુનો હીનયોગ થયો, ત્યારે ખીજ ઝતુએ મિથ્યાયોગ લીધો અને સખ્ત ઠંડી પડવા લાગી. વળી તા. ૨૫ મી માર્ચ પછી પાછી સખ્ત ગરમી શરૂ થઇ ગઇ. આ રીતે ઝતુના સંધિકાળ વખતે માનવીએ ખૂબ સંભાળથી રહેવું જોઇએ. પણ વૈદકશાસ્ત્રથી અગણ્ય મતુષ્યો ખૂબ એકરકાર હોય છે. ઝતુએના ફેરફાર તરફ એમની નજર નથી હોતી. તેની સાથે માનવીઓ અસહનશીલ સ્વભાવનાં પણ એટલાં જ થઇ ગયાં છે.

પૂરી-ગરમી-સંપૂર્ણ ઉષ્મા આવતાં પહેલાં તો સહેરીજીવન જીવતાં માનવીઓ જાણે ગરમીથી તારી જતાં હોય તેમ બરફનાં પીણાં, લેમન અને સરખત, પંખાની હવા, શિખર અને બરફ નાખેલી હાસીઓ તથા બરફમિશ્રિત પાણી પીવા લાગી જાય છે; અગારીમાં તદ્દન ખુશ્કામાં સુવાતું શરૂ કરી દે છે; અને મધ્યરાત્રિ પછી ઠંડી પડવા છતાં, ઝાઝળ વરસવા છતાંય સારી રાતભર એ હવાનાં મોં સાથે રમત રમવા માટે ખુશ્કામાં સંઈ રહે છે અને એ જ રીતે દિવસનો બપોરનો તડકો ખાવો, બરફનાં કૃત્રિમ પીણાં અને રાતનું ખુશ્કી ઝાઝળમાં પડી રહેવું અને ઉપરથી ઝતુનું મિશ્ર હવામાન ઝપાટા દેખ રહ્યું હોય, ત્યારે પેટમાં તો વધો જૂનો મળસંચય થઇ રહેલો હોય ! પછી મેનીનગ્લંડીસ આવી પડે એ તો એમાં નવાઇ પણ શી ?

ગરમી આવુ થયા પછી ત્યારે ઠંડીનું મોજુ આવી પડ્યું-માર્ચની તા. પાંચમીની આસપાસ-સારે અમારા નિકટના રહેનાર માનવીઓને અને દરદીઓને અમે ચેતવેલા કે : " સંભાળજો; ઝતુએ પકટો લીધો છે " અને સંભળાવું કે, મોરબી, જામનગર અને ધાંગધામાં મેનીનગ્લંડીસ શરૂ થયો છે અને ત્યારપછી તો મુંબઇ, ભરૂચ અને શુજરાતનાં ઘણા પ્રદેશમાં એની શરૂઆત થઇ ગઇ; એટલે અમારું તો ચોક્કસ માનવું છે કે શીતકાળ અને ઉષ્ણકાળની સંધિ વખતે મેનીનગ્લંડીસ ફાટી નીકળે છે.

ચરકોક્ત વાતજ્વરનાં લખાણોથી મેનીનગ્લંડીસ ઠીક ઠીક મળતો હોવા છતાં કેટલાક પુરંધરો મેનીનગ્લંડીસ અને ' પાકલ સન્નિપાત ', ' ભઝેત્રય સન્નિપાત ', ' સંયોગ્નિક જ્વર ', ' આક્ષેપક જ્વર ', ' મસ્તિષ્કજ્વરણ પ્રવહ ' માન્યો છે.

પ્રમીસમું નિષ્પિલ ભારતવર્ષીય 'વૈદ્યસંમેલન અમદાવાદમાં ભરાયેલું' ત્યારે તત્તન વ્યાધિ વિચાર સંભાષા પરિષદના સભાપતિ માનનીય વૈદ્યવર પં. કનૈયાલાલજી આયુર્વેદ આચાર્ય (જયપુર સ્ટેટ) એમણે મેનીનગ્લંડીસને સન્નિપાતાન્તર્ગત અભિન્યાસ ત્રિદાપનાં લક્ષણો સાથે સરખાવેલાં.

એટલે જુદા જુદા મતો હોવાથી હજુ આયુર્વેદિક વૈદ્યરાજો મેનીનગ્લંડીસ માટે કેાઇ જાતના મોક્ષસ નિર્ણય ઉપર આવ્યા નથી, છતાં પ્રધાનપણે વાતાદિક દોષ કુપિત વાતજ્વર આ વ્યાધિને કહેવાં એ ચરક મતાનુસાર વધુ બંધનેસવું છે.

દરદીની ચર્યાસતમાં પ્રથમ દરદીને ગરમી નેતું જણાય છે અને ક્રુધા મંદ પડી જાય છે; માથામાં ચક્કર આવતાં હોય એમ લાગે છે અને કાનની નીચેની નસો અને ગરદનની નસો બારે જણાવા લાગે છે તથા કુખાલો શરૂ થાય છે; આ એવું પૂર્વસ્વરૂપ છે.

એકાદ દિવસ આ વાત જાણ્યા પછી મરતકપીડા વધવા લાગે છે અને એની સાથે તેની ગરદનમાં પણ પીડા શરૂ થાય છે. ગરદન પાછળથી જેમ જેવાંતો હોય એવું જણાય છે. જેમ ધતુવીતનો દરદી કામઠું બને છે તેમ ગરદનનો ભાગ પાછળ જેવાએલો જણાવા લાગે છે. તેની સાથે દરદી માનસિક શક્તિ ખોષ ખોડેલો તથા બેહોશ બની જાય છે. શુદ્ધિમાં આવનાં દુઃખાવાની બૂરો મારે છે, સાંથે જ બિલ્ડી અને ખકારી શરૂ થાય છે. ત્રણ દિવસમાં કમ્બરમાં પણ દર્દ શરૂ થઈ જાય છે. તાર ૧૦૨° અને વધારેમાં વધારે ૧૦૩° થી વધતો નથી. દરદીને અંધારામાં પડી રહેવું ગમે છે, બિંધમાં પડે છે તો પણ બિલ્ડી અને બિજકા શરૂ જ હોય છે. ઝાડો-પેસાળ ધણુંખરું બંધ જ હોય છે અને અસાધ્ય બનતા દરદીનાં મળ-મૂત્ર પથારીમાં જ થઈ જાય છે. ટેટલાક દરદીને હોઠ ઉપર મોતીના જેવા દાણા જણાય છે અને શરીર ઉપર લાલ રંગના દાણા ટેટલાક કેસોમાં બેવા મળે છે. બધાં લક્ષણોમાં દરદી પોતાનો ડોક જે પાછળ જેવાએલો હોય તેને ડોક પણ પ્રકારે સીધી રાખી શકતો નથી-કરી શકતો નથી. ગરદનનો ભાગ કઠણ ચએલો અને સોજવાળો જણાય છે, ધીરે ધીરે આખું શરીર અછકડ થઈ ગયેલું માલમ પડે છે, દરદી રડે છે, લવારી કરે છે, આંખો લાલ થયેલી માલમ પડે છે, કીકીનો ભાગ મોટો ચએલો જણાય છે.

મેનીનગ્રાઇડીસના દરદીનો એક પગ વાળવાનો આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો બંને પગ સાથે જ વાળી શકાશે. એક પગ નહિ જ વળી શકે; કારણ કે આ રોગીની રનાયુપ્રણાલી વિશેષ ઉત્તેજિત થતી હોવાથી તેમાં જડત્વ આવી જાય છે. અને ટેટલીક વખત દરદી અહેરો કે અંધિયો થઈ જશે એમ જણાય છે. કારણ કે રોગની શરૂઆત પછી થોડા જ કલાક બાદ રનાયુશક્તિની ક્રિયા અદોષ થતી જાય છે અને ધણું કરીને રચાનિક રક્તસંચાલન ક્રિયા વધી પડે છે અને એથી જ દરદી પ્રધાપ કરતો જણાય છે. નાડીની ગતિ કોઈ વખતે તાપમાન સાથે વધતી જણાય છે તો કોઈ વખત તદ્દન મંદ પડી જાય છે. ટેટલાક રોગીના પેસાળમાં “આલ્બ્યુમિન”નું પ્રમાણ વધેલું માલમ પડે છે.

મેનીનગ્રાઇડીસના રોગીને ચાર પ્રકારમાં વહેંચી શકાય:—

(૧) રોગના આક્રમણની સાથે બેહોશી, સખત જ્વર અને અસંજલ વેદનાવાળો દરદી બોતેર કલાકમાં જ ઉપડી જાય છે.

(૨) શરૂઆતમાં સખત વેદના થાય છે અને તીવ્રતા પણ માલમ પડે છે, પરન્તુ ઉપચાર શરૂ કરતાં સત્તલામ થવા લાગે છે. આવો દરદી ટેટલાક સપ્તાહ પથારી સેવીને બેઠો થાય છે, પરન્તુ એના રનાયુને સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી પાછી મેળવતાં ટેટલાક મહિના લાગે છે.

(૩) બહુ જ સાધારણ લક્ષણો સાથે વ્યાધિની શરૂઆત થાય છે અને બહુ આગળ વધતો પણ નથી-તેમ થોડાક સમજપૂર્વકના ઉપચારોથી દરદી સારો પણ થઈ જાય છે.

(૪) તીવ્ર વેગનું શમન થયા પછી પણ રોમી અત્યંત નિર્બળ બની જાય છે અને મહિનાઓ સુધી દરદી પથારીવશ રહે છે, યા તો સુનકાર ક્રિયાવિહીન, ચન્નમનરક, ચેતના-વિહીન, દેહમાંનું ચેતન કાંઈએ હરી લીધું હોય તેવો, મરવાની આગસે આવતો હોય છે, આવો દરદી ટેટલાક મહિનાઓ સુધી આ દશા ભોગવે છે.

આ રીતે મેનીનજાછડીસના વ્યાધિનો કાષ્ટ એક જ પ્રકાર અને રૂપ કહી શકાય તેમ નથી, પરંતુ આકરા કુમલાવાળો દરદી તો પ્રથમ સપ્તાહમાં જ ખતમ થઈ જાય છે. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધનાં ઇન્જકશનો અને પીચકારી વડે રસી ખેંચવાના ઉપાયો કામે લગાડવા છતાં સો કેસમાંથી માંડ ચાળીસ કેસો જ બચાવી શકાય છે, અને સાઠ કેસો તો પૂરતા ઉપચાર કરવા છતાં ય બચી શકતા નથી, એમ આંકડાઓના તારણ ઉપરથી કહી શકાય.

આ દરદને કેટલાક સંક્રામક (વેપી) માનતા નથી અને કેટલાક માને પણ છે કે આ બ્યાધિ ફેલાવનારો જરૂર છે. તેના જાંતુને “ મેનીગો કોક્સ ” ના નામે ઓળખવામાં આવે છે.

આંગ્રેજ પદ્ધતિ પ્રમાણે ગરદન અને કમ્બરના કરોડરજી પાસેથી પિચકારી વડે રસી ખેંચવામાં આવે છે. અને એ વખતે દરદીના કુઃખરું બાહ્ય આંખમાંથી આંસુ સરી પડે તેવું કટુણ છે. રસી ખેંચવી અને “ એન્ડીમેનીગો સિરમ ” નું ઇન્જકશન આપવું એ આ દરદની મુખ્ય ઉપચારપદ્ધતિ છે. દરદની શરૂઆતમાં આ ઇન્જકશન આપવામાં આવે તો અમોઘ ઓપધ બની જાય એમ ડોક્ટરો માને છે. દરદીને બચાવવા માટેનો આ સિરાય ખીળે ધલાજ એસેપ્સીમાં નથી, પછી અલુમીનિક ઉપચાર તરીકે ક્ષોમાઇડ ઓફ સોડા, ક્લોરલ જેવી રસાયુ શૈથિલ્યકૃત દવાઓ, ગોરક્ષીઆલું સુદૃઢ માત્રાનું ઇન્જકશન, દરદીની ઉત્તેજનાલું યમન કરવા આયોડિન અને બેન્ઝોઇની વરાળ આપવાના ઉપચારો શુદ્ધિપૂર્વક દરદીના પ્રારબ્ધ ઉપર હાય મૂકી કરવામાં આવે છે.

રાજ્યપુરનિવાસી ડૉ. વોરા કે જેઓ મારા મિત્ર છે એમનું ચોક્કસ માનવું છે કે દરદની શરૂઆતથી જ જે સમજ-વિચારી એમ. ખી. ફ્રેડ ની ટીકડીની યોગ્યતા કરવામાં આવે તો દરદી ચોક્કસ બચી જાય છે. ગયા વર્ષમાં તલેકે દરદીને આ ટીકડી આપીને એમણે સાફ પરિણામ મેળવેલું.

આટલે સુધી તો દરદની શરૂઆત, લક્ષણ સ્વરૂપ અને થઈ રહેલી ચિકિત્સા સંબંધમાં હકીકત આપી. દેશી વૈદકતા ઉપચારોનો દરદી અને પરિચારકો બંને શ્રદ્ધાવાન હોય અને વૈદ પણ પોતાની જવાબદારી બરાબર સમજીને સંપૂર્ણ કાળજીપૂર્વક ઉપચાર કરે તો સોએ એંશી ટકા કેસમાં વિજય મેળવી શકે.

છતાં એ કલા વગર નથી ચાલતું કે સાધારણ મનુષ્યે મેનીનજાછડીસ જેવા મંભીર રોગમાં ધરગથ્થુ ઉપચારના વિશ્વાસે રહીને દરદીને રીઆયા દેવો એના કરતાં તો કુચળ વૈદ કે ડોક્ટરની સારવાર નીચે લઈ જવો અથવા નજીકની સારી હોસ્પિટલમાં ખસેડવો તે વધુ હિતાવદ છે એકાદ કેસ ચકેર ગામડામાં કે મહોલ્લામાં થયેલ સંબંધાય કે તરત જ આમજનતા અને મ્યુનિસિપાલિટીએ સનેજ બની જઈ સોદકદયાળુની બાવનાવાળા અમલદારોએ ફરજિયાત સહાય, સ્વચ્છતા, અને મંદેરી દૂર કરવા તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ. જનરે પ્રોમાગો, હોટલો, ખાણ-ખીણની કુકનો, ભુસા અને મિઠાઈવાગાઓને કુકનો તાળાં મરાતી ફરજિયાત આરામ કરવા માટે સખત ફરમાન કરવું જોઈએ.

અઠવાડિયા પહેલાં હું ભાવનગર ગયો ત્યારે મેં 'સાંભળ્યું' કે મેનીનગ્રાઇસના ચાર છ કેસ થયા અને મ્યુ. હેલ્થ ઓફિસર એંકી ઉઠ્યા. શહેરની બધી જ હોટલો, સિનેમા, નાટ્યગૃહો, મિઠાઇની દુકાનો, સખ્ત બપોત સાથે ફરજિયાત બંધ કરાવી અને ગલીએ ગલીએ અને નાકે નાકે લોમડો, ગુગળ અને લોખાનની લારીઓમાં ધૂણી બનાવી ફેરવવા માંડી અને મેનીનગ્રાઇસ સામે સખ્ત હાથે કામ લઇને મજબૂત મોરચો રચ્યો તથા વ્યાધિની વ્યાપકતા વધે એ પહેલાં વિનય મેળવ્યો. જનતાની સુખાકારી માટે અઢાર અઢાર કલાક સાપ્તકલ ઉપર દોઢ મૂકી શહેર પૂરતી તંદુરસ્તી જળવાય એ માટે સતત પહેરો ભરનાર ઓફિસરો આપણા શહેરે શહેરમાં હોય તો કેટલું સાફ ?

દરદી વેદકના ઉપચારો.

(૧) દરદીના ગળા અને કમ્બર ફરતું ગરમ કપડું વીટાળવું.

(૨) ગરદન ઉપર નીચેનો લેપ કરવો:—

એરંડાનાં મીંજ તો. ૮, અડદનો લોટ તો. ૮, લસણ તો. ૪, આહન તો. ૪, અશીણ તો. ૧, કપૂર તો. ૧.

ઉપરની બધી ચીજોને જુદી જુદી ખાંડી પછી પાણીમાં બદબદાવી નીચે ઉતારી તેની અંદર મહાનારાયણ તેલ મેળવી કાનની નીચેથી ગરદનના બધા ભાગમાં ખડો લેપ કરી ઉપર ગરમ કપડું વીંટવું.

બાર કલાક લેપ રહેવા દઇને ત્યાર પછી કાઢી ગરમ પાણીથી ઘોષ ડુખતા બધા ભાગ ઉપર વિષગર્ભ તેલ તથા નારાયણ તેલ મેળવી ધીરા હાથે માલીશ કરવું. (તેલ ચામડીમાં બિતરી જાય એ રીતે.) આ તેલોનો આખા શરીરે પણ એક હાથ મારી દેવો.

(૩) કવાથ

સાચું કુક, કચુરો, બારંગી, ત્રાપમાણ, ગળો, કાકડશીંગી, પુનર્નવા, એરંડમૂળ, દશમૂળ જવાસો: આ સર્વ વસ્તુને સરખા વજને સઘં ખોરકૂટ ખાંડી તેમાંથી પાંચ તોલા શુદ્ધ લઘ્વજીસ તેલા પાણીમાં નાખી ઉકાળવું અને દસ તોલા પાણી ખાંડી રહેતાં તેમાં તાજું ઓમૂત તેલા ૧૦ નાખી ફરી પકાવવું અને દસ તોલા ખાંડી રહેતાં કપડે માળી તેના ત્રણ ભાગ કરી ચાર ચાર કલાકને અંતરે દરદીને આપવું.

(૪) વાત સંજીવની મિશ્રણ

અનંદવંત ચિંતામણિ રતી ૨, ચતુર્થાંજ રસ રતી ૨, કરતુરી ભેરવ રતી ૨, પોડપ ગુણુ ગંધક ભરિત ચંદ્રોદય રતી ૨, સંજીવની વટી ગોળી ૨૦, હિરણ્યગર્ભ રતી ૧.

ઉપરની બધી ચીજો ખરલમાં ઘૂંટી તેના સરખા પ્રમાણમાં પડીકાં કરી, આડુ તુલસી અને નાગરવેલના પાનના રસમાં જરા મધ મેળવી એક પડીકું મિશ્ર કરી ૭-૭ કલાકને અંતરે દરદીને આપવું. ઉપરનો કવાથ અને આ ઔષધ બંને સાથે ચાણુ કરવાં, અથવા પ્રતાપકદેશર રસ રતી ૧, ગણેસત્વ રતી ૧, બહદ, કરતુરી ભેરવ રતી ૧ મેળવી મધ સાથે ચાર ચાર કલાકે આપવું અને તેના ઉપર બન્ને ગોળી યોગદાજ ગુગળની આપવી.

કહેવાનું રહી જાય છે કે ઉપચારની શરૂઆત કરતાં પહેલાં દરદીના પેટમાં-આંતરડામાં જીનો મળ હોય તો એનિમા અથવા સૂક્ષ્મ રચન આંખી કાઠશુદ્ધિ કરી લેવી બહુ જરૂરી છે. ઉકાળેલા દારૂવા પાણી સિવાય દરદીને બીજું કશું જ ન આપવું. સંપૂર્ણ લંબન એ પણ એટલું જ જરૂરી છે.

પુખ્ત મનોબળવાળા, સરાકત અને હુંશિયાર પરિચારક સિવાય વધુ માનવીઓના સંસર્ગથી દરદીને ખાસ બચાવવો. ઘરમાં દરદી હોય તો ઘરમાં બીજા માણસોએ જુદો વસવાટ કરવો અને સંસર્ગજન્ય ચેપ ન ફેલાય એની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી.

વિદ્વાન અને પ્રવીણ વૈદ્યરાજો ઉપરના ઉપચારો જાણતા જ હોય છે એટલે આ સેવક બીજું તો શું કહેવાનો હતો, પણ મેનીનગ્રાધીસ જેવા વ્યાધિ ઉપર દેશી વૈદક-વિજ્ઞય મેળવી કેસો સારા કરી શકે એ વૈદ્ય સમાજને વધુ ખુશી હાંસલ કરવા જેવું અને આશુર્વેદની કીર્તિને વધારવા સમાન છે.

જનસમાજ આક્રમણકારી આવા વ્યાધિ સામે સતેજ બને, જીવનરક્ષાના ખર્ચને સમજે, આહાર, વિહાર અને શ્લેષ્મી, ધર્મથી જાણકાર બને તો હિન્દુ મરણપ્રમાણ જરૂર ધટાડી શકાય અને અવનવા વ્યાધિઓ ફાટી નીકળીને આજે દેશનું નિકંદન કાઢી રહેલ છે એનાથી બચી જાય.

વૈદ્ય જાદવજી નરસેરામ પારડીવાળા
(" સંદેશ " માંથી)

૫૯ ભાષાનો જાણકાર શ્રી. કે. અમૃત રાવ !

હિન્દુસ્તાનનો કિનારો છોડ્યા વિના અને વિવાપીડોમાં રીતસરનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ ક્યાં વિના એક-એ નહિ, પાંચ-પચીસ નહિ, પણ ઓછામાં ઓછો ઓગણસાકે ભાષાનું જ્ઞાન ધરાવનાર હિન્દુમાં એક વિદ્વાન છે. એમનું ખુબારક નામ છે શ્રી. કે. અમૃત રાવ ને ઉમર હાલ છે પાંચઠ વર્ષ. " બેંગલોર ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ " ના એ આજસુધી માનનીય અન્યપાલ હતા ને સર સી. વી. રામન જેવા " નોબેલ પારિતોષિક " વિજેતાએ મુક્તકંઠે એમની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું હતું કે તેના અનેકવિધ માણસોના વર્ણોના પરિચયમાં આવનારાઓમાં આવી અનન્ય શક્તિવાળો માણસ તેમના જોયા-જાણ્યામાં આવ્યો નથી. હાલની જીવનસંધ્યાએ પણ તેમણે પૂણીની વાડીઆ ફોજેજનું ભાષાશાસ્ત્રનું માનદ અધ્યાપક પદ સ્વીકાર્યું છે ને હાં તેઓ લૅટિન, જર્મન અને ફ્રેન્ચ ભાષાઓ શીખવે છે. બીજા અનેક ભાષાઓમાં સંસ્કૃત, ગ્રીક અને જાપાની સુધાં તે જાણે છે. આ ભાષાઓ પૈકી કોઈ પણ એકાદ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરવું એ એક મહાન સારથ્ય છે, પણ અમૃત રાવે તો અનેક સારથ્ય પ્રાપ્ત કરેલાં છે અને મુરોખની ભાષાસમૃદ્ધતા જ્ઞાનમાં હજીય તેઓ ઉત્તરોત્તર રૂદ્ધિ જ કરતા રહ્યા છે.

ભાષાજ્ઞાનપ્રાપ્તિની આવી આશ્ચર્યજનક શક્તિના મૂળમાં રહેલું રહસ્ય સમજાવતાં તેઓ કહે છે કે તે તો તદ્દન સાદું-સીધું છે: " જાગ્રક શીખે તેમ ભાષા શીખો; શક્ય હોય તો તો જાગ્રકને જ તમારો શિક્ષક બનાવી તેની પાસેથી ભાષા શીખો. "

આવો વિદ્વાન એ દેવનું બૂવણ છે ને ઇલાકાનું નાક છે.

(" મુનાન્દર " માંથી)

‘મોળા લોકોને ધૂતતી સૌન્દર્યવર્ધક દવાઓનું ધર્તીંગ

આપણા દેશના અમલુ અને અજ્ઞાન લોકોને ધૂતવા માટે તરેહવારે આકર્ષક નામો હેઠળ નીકળતી દવાઓનો આજે આદે તરફ રફડો ફાટ્યો છે; પરંતુ આ દવા વેચનારાં ઉપર કોઈ ભતનો કાયદેસર અંકુશ કે તપાસ નથી. પરંતુ ઈંગ્લેન્ડ કે અમેરિકામાં તો આવી દવાઓ સરકારી સર્ટિફિકેટ સિવાય વેચી શકાતી નથી. અને ખોટી દવાઓ વેચનારાતો કાયદેસર કેલે ફેન થાય છે તેનો આ એક તાલો કિસ્સો અહીં ટાંક્યો છે. આપણા દેશમાં પણ શકિતવર્ધનને નામે ચાલતા ધર્તીંગ ઉપર કંડક સરકારી નિયમનની કેટલી જરૂર છે તે છાપાં વાંચનાર દરેક સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે.

કોઈ પણ ભતનો ખોરાક કે બનાવટી સાધનોથી સ્ત્રીઓની છાતીનો વિકાસ થતો નથી એવી દોકતરી તપાસ અને ખાતરી કરી બાદ અમેરિકામાં ચીકાગોની કોર્ટે ડૉ. જનપોલ ફરનલને “ બ્રેસ્ટ ઓફ યુથ ” નામની નાની ટીકડીઓ વેચવા બદલ અને જો રીતે સ્ત્રીઓને છતરવા માટે ચુન્દેગાર ડરાવ્યો હતો.

ન્યુયોર્કના પત્રમાં ત્રીયે મુજબની જાહેરાતથી આ પ્રકરણની શરૂઆત થાય છે x x x સિવાયની આકૃતિ એ રંગ વિનાના ચિત્ર સમાન છે. પણ x x x x સ્ત્રીને થોડા સ્થાને મૂકો.....અને તેનો પૂર્ણ વિકાસ થશે. ડૉ. જન પોલ ફરનલનો ત્રણવાર ડોક્ટર તરીકેનો પરવાનો ખૂંચવી લેવામાં આવ્યો હતો. ગયા માસમાં ખોરાક અને તપાસ ખાતાંએ ચીકાગોની ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટમાં તેની સામે કેસ માંડ્યો.

“ બ્રેસ્ટ ઓફ યુથ ” નામની ટીકડીઓની જાહેરાત “ બ્લુડી અને હેલ્થ ” નામના ત્રિમાસિક પત્રમાંથી મળી આવી. x x x x

યુ. એ. ડિસ્ટ્રિક્ટના વકીલ મંડળે જણાવ્યું કે એ બનાવટ નામ પ્રમાણે ગુણો ધરાવતી ન હતી અને એને જે નામ આપવામાં આવ્યું હતું તે ખરાબર નહોતું. એમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે વિકાસ થયો હોય, ઢીલી અને અસ્થિર છાતી માટે અસરકારક અને મજબૂત કે સારી વિકસિત યુવાનોની છાતીને વંધારે વિકસાવનાર આ ટીકડીઓ છે.

મીસીસ-લુસાઇઝ મુરી નામની એક બાઈ જેણે ખાનગીમાં આનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેણે કોર્ટમાં આવીને હિંમતભેર સાક્ષી આપી, કે તેણી હંમેશાં પાતળી અને અણવિકસિત હતી અને આ ટીકડીનું એક પેકેટ વાપરવા છતાં નોંધવા યોગ્ય પરિણામ આવ્યું ન હતું. અને એમ તેણીએ બીજી પેકેટ વાપરવા માંડ્યું, પણ આમાં એને કંટાળો લાગ્યો અને ખોરાક અને દવાના ઇન્સ્પેક્ટર પાસે તેણી ગઈ.

કોર્ટને માલુમ પડ્યું કે “ બ્રેસ્ટ ઓફ યુથ ”માં સામાન્ય મીઠું, મેગ્નેશિયમ અને અંકુશવને મળતા કોઈ અગત્ય પદાર્થ આવેલા છે. બીજા એક વૈજ્ઞાનિક ગ્રેફેસર ડૉ. વીલાડ થોમસને તેની પરીક્ષા કરી, “ માત્ર છાતી ઉપર કે તેના વિકાસ માટે કોઈપણ ખોરાક અસર કરે એવું મારી જાણમાં નથી. ” ફર્નલની બીજી પાંચ જરૂરિયાતોની વધારે તપાસ પછી કહ્યું કે જવાબદાર સાત કારણો માટે દોષિત છે અને ૫૦૦ ડોલરનો દંડ અને દરેક કારણ માટે એક વર્ષની સજા ફરમાવવામાં આવે છે.

ટોનિક દવાઓ

- 'ટોનિક' એ સાચે જ એક મોટી જામ છે, એ દલીલોનું આ લેખમાં વાસ્તવ રીતે સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે. 'ટોનિક'ના જામમાં પડેલા માનવશુદ્ધાય વ્યાયામ, સ્વચ્છ હવા, સાદો તત્ત્વવાળો ખોરાક અને પોષક તત્ત્વોનો ઉપયોગ કરી 'જીવન શક્તિ'ને લાગવી રાખવાનું કરે તો કેટલું સારું!

વૈદ્યકીય લોકોના જગતમાં રોગીઓના સંબંધમાં 'ટોનિક' (શક્તિવર્ધક વસ્તુ) તથા શક્તિવર્ધક ખોરાકને બહુ મોટી યોજ ગણવામાં આવે છે. અને તેને બહુ જ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. પરંતુ જો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે એક બહુ મોટી ભૂલ છે.

માનવશરીર અગણિત તત્ત્વોથી બનેલું છે. આ તત્ત્વો પ્રતિદિન માનસિક અને શારીરિક કાર્ય કર્યે જાય છે. તેથી એ તત્ત્વો થોડી થોડી સંખ્યામાં નાશ પામતા જાય છે અને તેની જગા નવા તત્ત્વોથી ભરાતી જાય છે. તત્ત્વોની આ જોડતી હેરફેર બનવું અને નાશ પામવું એનું જ નામ જીવન છે. શબ્દોમાં તત્ત્વોનું બનવું અને આવકમનું એ ક્રિયા અટકી જાય છે. તત્ત્વ જેટલું ઉત્તમ મોટીનું હોય, બળવાન હોય તેટલી માનવશરીરની શક્તિ વધારે.

અચાનક વૈદ ડોક્ટરો પોતાના દર્દીને ઘાતુ પોષ્ટિકની અને તાકાતની દવાઓ આપે છે. એ જામ માને છે કે આ દવાથી દર્દી તાકાતવાન બનશે. આવા વૈદ ડોક્ટરો જાણતા નથી કે એ દવામાં તાકાત નથી હોતી. તાકાત તો હોય છે હિતમ શક્તિથી મેળવેલા, શુદ્ધ લોહીથી બનેલા મુંદર, સ્વચ્છ તત્ત્વો જે શરીરમાં પેદા થાય છે તેમાં. ધણા એવી માન્યતા સેવે છે કે અમુક પદાર્થ ખાવાથી કે અમુક દવાથી વધુ તાકાત મેળવાશે, પણ એ ખરાબ નથી. તુકસાનકારક ખાનપાનના કારણે જ્યારે જીવનશક્તિ ડુધિર અસ્વચ્છ-ઝેરી બની જાય છે અને આવા લોહીથી શરીરમાં જે તત્ત્વો જન્મે છે તે સારા નથી હોતા અને તેમાંથી રોગનો જન્મ થાય છે અને આથી જ માનવી રોગી અને બલહીન બને છે. શુદ્ધ લોહીથી બનેલા લોહીનાં રજકણો કે તત્ત્વો તંદુરસ્ત અને સજાત હોય છે. અને આવાં શુદ્ધ તત્ત્વો ધરાવનાર નીરોગી અને બળવાન હોય છે. જેવો શુદ્ધ-અશુદ્ધ ખોરાક પ્રમાણે શુદ્ધ-અશુદ્ધ લોહી બનશે તેવું જીવનજીવન-તત્ત્વ શરીરમાં પેદા થશે અને પરિણામે મનુષ્યનું મન અને શરીર પણ આ જ પ્રકારે તંદુરસ્ત કે રોગી બનશે.

વિખ્યાત ડોક્ટર ડાન્ડ બ્રેન્ટનો એવો મત છે કે 'ડોક્ટરોમાં એવો જામ છે કે ટોનિક-અથવા ઉત્તેજનાશનક દવાઓ દર્દીઓને તાકાત આપે છે અથવા તેમને તંદુરસ્તી અને શક્તિ આપે છે. પરંતુ આ વિચારણાથી જનતાને હાલ કરતાં હાનિ વિશેષ થાય છે. ટોનિકનું પરિણામ ચાલુકના જેવું છે. થોડો ચાલુકના રટકાથી જરાક વધુ તેજ મતિ પડે છે, પણ પાછળથી તેની શક્તિ પ્રથમ કરતાંય ઓછી જાય છે. એમ શક્તિની દવાઓનું પણ પરિણામ આવું જ બને છે. 'થોડાને ચાલુકને બદલે સારું અનાજ કે ઘાસ નથી આપતું કે જે તેની શક્તિ વધારનાર નીવડે. એવી જ રીતે ટોનિક દવાઓનું છે. ઉત્તેજન પદાર્થો અથવા જે વસ્તુઓ સદમમાં પાચન ન થઈ શકે તેની વસ્તુનું સેવન શરીર માંડેના લોહીને અસ્વચ્છ, ગરમ અને ઝેરમિશ્રિત જેવું કરી મૂકે છે અને તેથી લોહી માંડેનાં તત્ત્વો નિર્ગળ બની જાય છે. સાચું 'ટોનિક' તો તાજી હવા, શુદ્ધ પાણી, સાદો અને પોષ્ટિક ખોરાક અને શેષ્ઠીચરણી મારફત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ડોક્ટરોની યોગ્યતા દ્વારા નહિ. પ્રકૃતિની

શક્તિ મૌલિક છે; મનુષ્યોએ ઉપગમવેલી ' ટેનિક ' તો નક્કી વસ્તુ છે. પૌષક તત્ત્વોવાળો ખોરાક, સૂર્યનો નિર્મળ રિનગ્ધ પ્રકાશ, સ્વચ્છ વાયુ, અમૃતતુલ્ય જળ તથા વ્યાયામ અને આરામને જ અસલી અને નિર્દોષ ' ટેનિક ' સમજવું.

એક દાખલો હોયો. કોઈ લોકોમોટિવ એન્જનમાં બ્યારે આપણે જરૂરીઆત કરતાં અધિક કોલસા તથા પાણી કે તેલ નાખીએ તો તે પોતાની જરૂરીઆત અનુસાર તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી ગરમી કે વીજળીથી કામ લેશે. વધુ ગરમી વીજળી નકામી વેડફાઈ જશે. કામથી વધુ પ્રમાણમાં કોલસા બળેલા અથવા અર્ધબળેલા બહાર ફેંકાઈ જશે. કદાચ કોઈ મૂર્ખ ડ્રાઇવર અજ્ઞાનતાથી એન્જનમાં વધુ તે વધુ કોલસા, તેલ, પાણી, નાખતો જ જાય તો સ્ટીમનું પ્રમાણ હદ બહાર જતાં તેનો કોઈ ભાગ નકામો બની તૂટી જાય અથવા ફાટી જાય અથવા એન્જન આપું નકાસું બની જાય. એવી જ રીતે આપણે હદબહાર ખાઈએ અથવા વધુપડતા પ્રમાણમાં પૌષ્ટિક વસ્તુનું સેવન કરીને આપણી જીવનશક્તિનો નકામો વ્યય કરીએ અને તેના મારફત આપણા શરીરને વિના જરૂરે વિગતીય દ્રવ્યનો ભંડાર બનાવીએ તો છેવટે એ બધું બચકર નીવડે છે.

પ્રકૃતિ હંમેશાં આપણી આ ભૂલને ઠેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કરતી રહે છે. અથવા ખીનજરૂરી ખાલોને પોતાની જામત પ્રબળ પાચનશક્તિથી પચાવવાની કોશીશ કરે છે; પરંતુ ત્યાંસુધી શરીરનાં પાચનયંત્રો તંદુરસ્ત અને શારીરિક જીવનશક્તિ પ્રબળ હોય છે ત્યાંસુધી જ આ ક્રિયા ચાલી શકે છે. એટલે કે ગમે તેમો ખોરાક લઈએ તો પણ પાચન-શક્તિ અને જીવનશક્તિ પ્રબળ હોય છે ત્યાંસુધી શરીરમાં કોઈ ગરબડ દેખાતી નથી; પરંતુ આપણે આપણી મૂર્ખતાથી આપણે આપણી પાચનશક્તિને વધુપડતા અનાવશ્યક ખાણ પદાર્થોથી નબળી પાડીએ છીએ ત્યારે પાચનશક્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને પછી તે પોતાનું કાર્ય બરાબર નથી કરી શકતી; પરિણામે આપણે જે ખોરાક પેટમાં નાખીશું તે પાચન થયા વગર જ શુદ્ધ માર્ગે બહાર આવશે. અને જીવનશક્તિ આ પ્રકારે અકારણ નષ્ટ થતી જશે.

પૌષ્ટિક ઔષધિઓ કે ટેનિકથી આપણે બળવાન નથી થઈ શકતાં, એ જેટલું સાચું છે તેથી વધુ કઠોર સત્ય એ છે કે, આહારમાત્રી જીવનશક્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી, ઉલટું એ તો આપણા શરીરમાં પહેલેથી જ હોય છે. શારીરિક જીવનશક્તિ આપણને ભોજન પીણ, પૌષક ખાણ અને પૌષક ઔષધિઓથી પ્રાપ્ત થાય છે એ સમજણ ભૂલભરેલી છે.

ભોજન અને જીવનશક્તિ

વિખ્યાત પ્રાકૃતિક ચિકિત્સક ડૉક્ટર લી-ડલકરનું કથન એવું છે કે " રાગી અવસ્થામાં કંઈ ખાતા પીતા રહેવાના પોતાના દર્દીને સલાહ આપે એના જેવી ડૉક્ટરની બીજી ગંભીર ભૂલ કંઈ ગણાય ? " બીજા એક ડૉ. શર્મા લખે છે:—

" વાંસતવમાં આ કેટલી સમજ વગરની વાત છે કે એક ખિમારને ભોજન જેર જેવું લાગે છે છતાં અમે તેને કંઈક ખાવા માટે દબાણ કરીએ છીએ, અને તે પણ તેની તાકાત કમી ન થઈ જાય તે કારણે. કારણ કે તાકાત કાંઈક ખાવામાં જ સમાઈ ગઈ છે. ભોજન તો શરીરમાં જેટલું રક્ત એટલું જ કામ કરે છે, જેટલું એક મકાન બાંધણીમાં ચુનો, ઇંટ, સીમેન્ટ કરે છે. આથી શરીર માટે ભોજનનું ' બીજી મહત્ત્વ ' કાર્ય નથી જ. જીવનશક્તિ એક જુદી જ વસ્તુ છે કે જેના વગર ન તો ભોજન પચી શકે છે ન તો શરીર ઊંચું રહી શકે છે કે બીમાર પડ્યા બાદ ફરી સાજા થવાની આશા રાખી શકાય છે. ભોજન અને જીવનશક્તિનો એટલો જ સંબંધ છે કે ભોજન સામગ્રી છે અને જીવનશક્તિ એ સામગ્રીનો ઉપલોગ કરનારું તત્ત્વ છે. (" યુગાન્તર " માંથી)

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ તમારે વર્ગીકરણ ન કર્યું હોય તો રજા દરમિયાન તે કરી નાખવા તજવીજ કરશે. આ કામ માટે પુસ્તકાલય વર્ગમાં તાલીમ પામેલા શિક્ષક બાઈએ પોતાની આભુખાભુનાં ગામડાંના તાલીમ પામ્યા સિવાયના અંયપાલોને પણ મદદ કરશે એવી આશા છે.

૨ વર્ગીકરણ કરતી વખતે આ પ્રમાણે અવશ્ય કરજો:—

(૧) પુસ્તકની પીઠે નીચેથી બે આંગળ છોડી પટ્ટી ચોઢવી. (૨) પુસ્તકના પૂઠાની અંદરની બાજુએ પુસ્તકાલયના નામ છાપેલાં પત્તાં ચોઢવાં. (૩) પુસ્તકના છેવટના પૃષ્ઠની પાછલી બાજુએ પુસ્તક આખ્યાની તારીખ જણાવતું પત્તું ચોઢવું. (૪) પુસ્તકના મુખપૃષ્ઠની માછલી બાજુએ પુસ્તક ખરીદાની તારીખ, માસ, સન નાખવો તથા કિંમત લખવી તેમ જ પુસ્તકનો રજિસ્ટર નંબર તથા વર્ગીકરણનો અક્ષર અને સંજ્ઞા લખવી. (૫) પુસ્તકના ૧૧, ૧૧૧, ૨૧૧, ૩૧૧ એ પૃષ્ઠો પર સિક્કા મારી પુસ્તકનો રજિસ્ટર નંબર તથા વર્ગ લખવો વગેરે બે બાકી હોય તો તે પણ પૂર્ણ કરવું.

૩ જૂથ મંડળમાં ત્રિમાહી નિવેદનો મોકલવા ચૂકશે નહિ.

૪ જુલાઈ આખર સુધીમાં માગણી પ્રમાણેનાં મળી શકે તેટલાં બધાં પુસ્તકો મોકલવાની તજવીજ પુસ્તકાલય સહાયક સહકારો મંડળ કરશે જ. માટે આ બાબતમાં મત્રવ્યવહાર કરી વિનાશરણ ખર્ચ કરશે નહિ.

૫ પુસ્તકાલયોએ ચાલુ વર્ષના અંદાજમાં મંજૂર કરાયેલી રકમની પુસ્તકોની યાદી બાકી હોય તેમણે અમારા તરફ તુરં મોકલવી. જુન સુધીમાં યાદીઓ આવશે નહિ તો અત્રેની પસંદગીનાં પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે.

૬ પુસ્તકોની મેળવણી કરે અને કમી કરવા પાત્ર પુસ્તકોની યાદી અવશ્ય મોકલો.

વડોદરા,
તા. ૮-૫-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

પુસ્તક ૨૦ મું

જુન-૧૯૪૫

અંક ૬

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ દેવ આપુરબો પરં કમનાએ તથા તેમના દેવ સાથીએએ જે જુલમ ગુળ્યા છે તે સંબંધી નજરે જોનારાઓ પાસેથી સોમંદ પર નિવેદન સેવા માટે ફ્રાન્સબરમાં શોધકોનાં મંડળોને મોકલવામાં આવ્યાં હતાં. આ મંડળોએ જુલમોની વિમતનાં તેર પુસ્તકોનું એક પુસ્તકાલય તૈયાર કર્યું છે.

ફરના એક ખબરપત્રીને આ પુસ્તકો જોવાની તથા પૂરાં વાંચવાની તક પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમાં આપેલ ચિત્રોને તે વિસ્મિત નયને જોઈ રહ્યો હતો.

આ પુસ્તકમાં ફરતાના વિવિધ માગોનું વર્ણન આપેલ છે.

★ હિંદ સંબંધી એક પુસ્તક લખવા માટે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં પારિતોષિક-ફોનોલુસ તથા લોસ એન્જલિસના વાડમલ ફાઉન્ડેશને હિંદ સંબંધી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં પ્રગટ થયેલ એક પુસ્તક માટે દર ત્રણ વર્ષે પાંચસો ડોલરનું પારિતોષિક આપવાની જાહેરાત કરી છે. આ પારિતોષિક અમેરિકન ઐતિહાસિક મંડળની મારફતે આપવામાં આવશે. ડૉ. ગાય સ્ટેન્ટન ફેડર્સ તેના કાર્યવાહક મંત્રી છે. પહેલવહેલું પારિતોષિક આ વર્ષે આપવામાં આવશે. ડૉ. તારકનાથ દાસ (પ્રમુખ) હેરી. જે. ગાર્મન તથા ફાળટ એલ. ગુલરની કમિટી, આ મંડળની ડિસેમ્બરમાં બરવામાં આવનાર વાર્ષિક સભામાં પોતાના નિર્ણયની જાહેરાત કરશે.

આ પારિતોષિક માટેનાં પુસ્તકો વૉશિંગ્ટનમાં કોંગ્રેસ લાઇબ્રેરી એનેક્સમાં આવેલ એસેસીએશનની આફિસમાં તાબડોતોબ મોકલી આપવા જણાવવામાં આવ્યું છે. ૧૯૪૩ પહેલાં પ્રગટ થયેલ કોઈ પણ પુસ્તક પર ધ્યાન અપાશે નહિ.

★ રશિયામાં શેક્સ્પીઅરનાં નાટકો કેવાં લોકપ્રિય છે તથા રશિયાના વિદ્વાનો તેનો કેવી ઝીલુવટથી અભ્યાસ કરે છે તે 'ઇન્ટરનેશનલ લિટરેચર' (આંતરરાષ્ટ્રીય સાહિત્ય) ૧૯૪૪ના ચોથા અંકમાં માછલ મોરોઝોવની ટૂંકી નોંધ પરથી જણાય છે. શેક્સ્પીઅરનાં કેટલાંક નાટકોનો તે રશિયાની ૨૪ ભાષાઓમાં અનુવાદ થયેલ છે, અરબર, મહાન પુસ્તકો સંસ્કૃતિ વચ્ચેના એક એલચીએ છે.

★ બંગાળના 'વીરભૂમ' પરગણા સાથે ત્રણ મેઢાન કવિઓનાં નામ સંકળાયેલાં છે. 'વીરભૂમ'નો અર્થ 'વીરોની ભૂમિ' થાય છે. આ ત્રણ કવિઓ જ્યદેવ, ચંડીદાસ તથા રવીન્દ્રનાથ.

★ સંસ્કૃત ભાષના કવિ જ્યદેવનો જન્મ 'કંડુલી' ખાતે થયેલો મનાય છે. હાં સૈકાઓ થયાં તેના નામથી દર જન્મસુઆરીમાં એક મેળો ભરવામાં આવે છે. આ મેળાની ગણતરી બંગાળના સૌથી મોટા તથા પ્રાચીન મેળામાં થાય છે. આ વર્ષે યુદ્ધ પરિસ્થિતિને અંગે માણસોની સંખ્યા કંઈક ઓછી થઈ હતી. તેમ છતાં જાહેરો તથા વૈષ્ણવોની મોટી સંખ્યામાં હાજરી હતી. તેઓએ જ રોપેલા એક પ્રાચીન વટવૃક્ષ નીચે તેઓ દિવસે મેળાન તથા આરામ લે છે અને રાત્રે ગાય છે.

કવિવર રવીન્દ્રનાથે શાંતિનિકેતન ખાતે પોતાના મેળાની યોજના કરી હતી. દરવર્ષે ડિસેમ્બરમાં ત્યાં મેળો ભરાય છે. દેશની પરિસ્થિતિને અંગે વર્ષો સુધી બંધ રહ્યા પછી ચાલુ વર્ષે તે મેળામાં ભરાતા અતિથિઓની સંખ્યા '૨૬૩' સમાન હતી.

કંડુલીના મેળા કરતાં આ મેળો નાના પ્રમાણમાં હોવા છતાં ત્યાં આવેલ પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓને અંગે તે ખૂબ પ્રખ્યાત થયો છે. આ વર્ષે શ્રીમતી સરોજિની નાયડુએ તેમાં હાજરી આપી સાહિત્યવિષયક ધણી સમાઓનું પ્રમુખપદ લીધું હતું.

આ પ્રાંતમાં બીજા અસંખ્ય મેળાઓ ભરાતા હોવા છતાં ચંડીદાસ નામથી મોટું મેળો ભરાતો નથી તે શોચનીય છે.

★ એરછાના મહારાજના આશ્રય હેઠળ શ્રી. લોકનાથ ત્રિવેદી-સિલાકારીએ તુલસીદાસ પર એક મહાન ગ્રંથ પ્રકટ કરવાની યોજના કરી છે. આ ગ્રંથ સાત મોટાં પુસ્તકોમાં પ્રગટ થવાનો છે અને તેમાં હિંદી સંસ્કૃતિ, ધર્મ વગેરે પર જાણીતા વિદ્વાનોના લેખો આવશે.

★ કજીટક વિદ્યાવર્ધક સંઘનું મુખપત્ર 'વાઘ્મણ' થોડા સમયમાં સાપ્તાહિક તરીકે દેખાવ દેશે. તેમાં માત્ર કાનડાની સાહિત્યવિષયક પ્રવૃત્તિઓ જ આવશે એમ નહિ, પરંતુ કજીટકના આજના બૃહદ્ પ્રપ્નો વિશે પણ ચર્ચા આવશે.

★ મરાઠાની ટેક્સ્ટ બુક અને લિટરેચર સોસાયટીએ તાજેતરમાં કાનડાના લેખકોને તેમનાં ૧૯૪૪ નાં પુસ્તકો માટે થોડા પારિતોષિકો આપી તેમનું સન્માન કર્યું છે. બિજાપુરના સંસ્કૃત ભાષના પ્રખર વિદ્વાન અને આયુર્વેદ પદ્ધતિ પર પ્રમાણભૂત ગણાતા આયુર્વેદ-તીર્થ શ્રી આદ્ય અનંતાચાર્યને તેમના પુસ્તક ચરકસંહિતા, ચિકિત્સાસ્થાન ભાગ ૧ માટે રૂ. ૨૫૦ શ. નું પારિતોષિક આપ્યું છે. શ્રી. વી. કે. જાવડીના પુસ્તક 'હિંદી રમતો' માટે રૂ. ૧૫૦), શ્રી. એમ. ટિમ્માપ્પેના 'સમસ્ત ભારત સાર' માટે રૂ. ૧૦૦), શ્રી. એમ. હરિદાસના પુસ્તક 'ઉચ્ચિના મનુષ્ય' માટે રૂ. ૭૫) તથા શ્રી. લક્ષ્મીનારાયણને 'મધમાખના ઉચ્ચેર સંબંધી પુસ્તક માટે રૂ. ૭૫) આપવામાં આવ્યા છે. સાહિત્યનાં વિવિધ અંગો માટે આ હનાઓ આપવામાં આવ્યાં છે તે સંતોષજનક છે.

★ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસ સાથે આપણા સંબંધ વધતાં, અમેરિકન સાહિત્યનાં

ભાષાંતરોથી મરાઠી સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરવાની ઈચ્છા યાવું તે સ્વાભાવિક છે. અષ્ટન સિંકલેરની બધી નવલકથાના ભાષાંતરના હક્કો શ્રી. વી. એસ. વજીલે મેળવીને મુંબઈના મરાઠી અંધસંપ્રદાશયને સોંપી દીધાં છે. અત્યાર સુધી ફ્રેન્ચ, જર્મન, અંગ્રેજી તથા રશિયન સાહિત્યમાં અમેરિકન સાહિત્યનો ઉમેરો થયો છે. મુંબઈના શ્રી. બી. ડી. સતોરકરે પણ બહુના 'મધર'નો અનુવાદ 'આઈ'ના નામથી કર્યો છે. મૂળ લેખકની મૌલિકતા તથા પ્રતિભાને આંચું આવ્યા વિના જો આવા અનુવાદો મંચાદિત સંખ્યામાં કરવામાં આવે તો તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

★ પી. ઇ. એન. ના સક્રિય કેન્દ્ર પ્રાજિઞ ખાતે પુસ્તકોનું પ્રદર્શન બરવામાં આપ્યું હતું. આ બીજા પ્રદર્શનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સાહિત્યનાં ૪૦,૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો ખતાવવામાં આવ્યાં હતાં. રિઓ દે જાનેરોના મધ્યમાગમાં, સરકારે આપેલી જમીન પર આકર્ષક પેવિલિયનો બનાવેલાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. સરકારે બધા કર માફ કર્યાં હતા. આ પેવિલિયનોમાં-એકાદ-કેવન પુસ્તકોના સ્ટોલો હતા. તેમાં ખતાવવા માટે અથવા વેચાણ માટેનાં પુસ્તકો મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

★ પ્રાચીન કાળમાં પણ પુસ્તકાલયમાં અગ્રમાણિક વાચકો હતા. આથેન્સના દ્રોજન પુસ્તકાલયમાં 'કેપ્સલ' માણસને પુસ્તકાલયની બહાર પુસ્તક ન આપવાનો 'હુકમ' હતો.

★ ફ્રેન્ક હોગન પુસ્તકાલયના જાહેર હરરાજમાં ૧૧૮,૮૪૭ ડોલર ઉપજ્યા છે. તેમાં એડગર એલન પોની 'હેમરેઈન એન્ડ અધર પોએમ્સ'ની પહેલી આવૃત્તિ હતી. તે એક જ પુસ્તકના ૧૫,૫૦૦ ડોલર ઉપજ્યા હતા.

આ પુસ્તક ૧૮૨૭માં બોસ્ટન ખાતે છપાયું હતું. જે દિવસના વેચાણના છેલ્લા દિવસે ન્યુયૉર્ક તથા ફિલાડેલ્ફિયાની રેસેનએકેકેપનીએ તે ખરીદ કરી લીધું.

જાહેર હરરાજમાં વેચાયેલ ૭૪૪ વસ્તુઓ પૈકી અમેરિકન લેખકોનાં પુસ્તકોની પહેલી આવૃત્તિઓ, સહીવાળા કામળો તથા લખાણોની હાથપ્રતો હતી.

પોનાં બીજા પુસ્તકોની પણ સારી કિંમત ઉપજી છે. 'ધી સ્પેક્ટેક્સ'ની હાથપ્રતના ૭,૦૦૦ ડોલર, 'ટુ મિસ લુઇસા એલિવિયા હન્ટર'ની હાથપ્રતના ૩,૬૦૦ ડોલર તથા 'ધી ડામેઇન ઓફ આર્નાઈમ'ની હાથપ્રતના ૪,૨૦૦ ડોલર ઉપજ્યાં હતાં. રેસેનએકેકેકેપની પેલીએ જ બધી માગણીઓ કરી હતી.

છાટાલાલ માનસિંગ કોમ્પોઝર

જે માણસ અતિ ડાહ્યો નથી, અને માંડો પણ નથી, એ માણસ જ સંચાલન ઉપયોગી અંગ છે. બાંધછોડની નીતિ જોની પાસે નથી એનું યશાતન પ્રશંસા લાયક છે, પણ કુનિયાને દોરનારા શરવીરો કરતાં પણ વધારે તો, સૌથી સંયમમાં રાખનારા હોય છે.

—ધૂમકેતુ

જગતભરનાં પુસ્તકોમાં કટોકટીભરી સ્થિતિ

જર્મનીએ કીવનો કબજો રાખ્યો તે દરમિયાન તેઓએ એવી લાખ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો હતો, અને આ તો અધુરી વાત છે. છેલ્લાં પાંચ વર્ષ દરમિયાન હિટલરના જર્મનીએ મોટા પ્રમાણમાં પુસ્તકાલયોને લૂંટ્યાં છે અને પુસ્તકોનો બાળાને નાશ કર્યો છે.

ઇંગ્લંડની જ વાત લઇએ તો દુસ્મનના કાર્યને અંગે મોટાં શહેરોનાં મધ્યભાગમાં આવેલ ભંગારો તથા પુસ્તકાલયોનાં હજારો પુસ્તકોને બાળી નાખવામાં આવ્યાં છે અને વહાણવટાની મુશ્કેલીને અંગે કાગળની એવી તંગી પડી ગઇ કે પુસ્તકોની સામાન્ય માત્રાણીને પણ પહેાંચી વળાવું નહિ. યુદ્ધ પહેલાં કરતાં હાલતું ઉત્પાદન અધુરું યથ ગયું છે. સેંકડો ગ્રંથ ગ્રંથો અપ્રાપ્ય યથ ગયા છે.

આનો અંત એવો તો નથી આવવાનો ને કે પુસ્તકોનો દુકાળ પડે અને પાછો અધિકારમુખ આવે ?

પુસ્તકોની માગ વધતી જાય છે અને તેમને લાગતો ધસારો પણ વધે છે. નાગરિક રક્ષણના, બંબા ખાતાના, યુદ્ધના અને વેપારી કારુલાના પુરુષો તથા સ્ત્રીઓને પુસ્તકોની જરૂર છે. તેવી જ રીતે પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખતા યુવકોને પણ તેની જરૂર છે. સામાન્ય નાગરિકો પણ અગાઉ કરતાં હવે વધારે વાંચે છે.

આ દશીવવાને થોડા આંકડા અહીં આપ્યા છે:

પુસ્તકાલય મંડળ કહે છે કે વસ્તીના માથા હીઠ, કોઇ પણ વર્ષ કરતાં ગયે વર્ષ વધારે પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવામાં આવ્યાં હતાં. કેટલાક કિસ્સામાં તો આ વધારો ૧૦૦ ટકા હતો.

દાખલા તરીકે, માયોરટરમાં ગયે વર્ષે ૭૧,૭૧,૯૨૧ પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવામાં આવ્યાં હતાં. લીડઝમાં ૧૯૪૦ માં ૩૩,૬૦,૧૩૨ પુસ્તકો વાંચવા આપવામાં આવ્યાં હતાં. તે આંકડો વધીને ગયે વર્ષે ૪૩,૦૦,૬૪૩ નો થયો હતો.

લંડનના વિશિષ્ટ પરમણા હેકનીએ ૧૯૪૩ ના ૩૧ મી માર્ચે ૧૬,૫૩,૫૭૪ પુસ્તકોનો આંકડો જાહેર કર્યો હતો. પુસ્તકાલયના અધિકારીઓ પૂરતી સંખ્યામાં પુસ્તકોનો ઉમેરો કરી રાકતા નથી અને કુદરતે જાદુ જલદી હાટી જાય છે.

નાનાં શહેરોએથી પણ એવી જ હકીકત પ્રાપ્ત થાય છે. ચોક્કસપર પરમણાને લેવર્સામાં ૧૫,૦૦૦ ની વસ્તીના ૩૭ ટકા પુસ્તકાલયમાં વાચકો તરીકે નોંધાયેલા છે. ચોક્કસપરમાં આવેલ ખીજ ગામ હેકમન્ડ વાઇકની ૬૦૦૦ ની વસ્તીમાં ૩,૩૬૦ વાચકો છે.

દરમિયાન ધણાં પુસ્તકાલયોનો પુરતકસંમદ ઘટી ગયો છે. લંડનના મેક્લેડ પ્લેસના રાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થ પુસ્તકાલયમાં ૮૧,૫૮૧ ગ્રંથો છે. દુસ્મનના આક્રમણ પહેલાં તે સંખ્યા ૧,૭૬,૭૭૭ ની હતી. મેક્લેડ પ્લેસ તથા માન્ચેસ્ટર હિટલરી એન્ડ રિસેસોલિસ સોસાયટીનાં પુસ્તકાલયોને પણ ખૂબ સહન કરવું પડ્યું છે.

પુસ્તકોને સારી સ્થિતિમાં રાખવાનાં તથા જગતભરના ખાનગી માલીકીનાં અર્ધવિરમૂત પુસ્તકોને તથા વપરાયા વિના પડી રહેલાં પુસ્તકોને કરતાં કરવા માટે પ્રયત્નો લેવાઇ રહ્યાં છે. ૨૩૬]

પુસ્તકાલયનાં મકાનોમાં ગરમી તથા પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરવાની રીતોમાં એવો સમજૂતી ફેરફાર કરવામાં આવેલ છે કે આગ લાગવાનો ભય ઓછામાં ઓછો હોય છે અને અપૂર્ણ સાધનો અથવા માણસોની બેદરકારીને અંગે આગ લાગવાનો સંભવ નથી. માંચેસ્ટર, લ્યુટન, લીડઝ વગેરે સ્થળોએ વિશિષ્ટ આગસંરક્ષકદળની સેવાનો પુસ્તકાલયોને લીધે મળે છે. પાણીથી પુસ્તકોને આગ જેટલું જ નુકસાન થતું હોવાથી તથા તેમનો નાશ થતો હોવાથી ધણીખરાં પુસ્તકાલયોમાં રાસાયણિક અગ્નિ છુટકવતાર યંત્રો રાખવામાં આવ્યાં છે.

પુસ્તકોનો સંગ્રહ

પુસ્તકોના સંગ્રહ માટે ઘણી યોજનાઓ પૂરઝડપે ચાલી રહી છે.

યુદ્ધની શરૂઆતથી ' સર્વિસીઝ પુસ્તકાલય ' તથા ' બુક ફો ' લગભગ એશીયાખ પુસ્તકો ભેગાં કર્યાં છે.

પૂરવઠા ખાતાના પ્રધાનમંડળે ' રાષ્ટ્રીય પુસ્તકપ્રાપ્તિ જેહાદ ' શરૂ કરી છે. તે આર્થિક યુદ્ધ પ્રધાનમંડળને જોડતાં પુસ્તકોનો માવો થતો અટકાવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ ખીમ બધા પ્રકારના સાહિત્યને જાળવીને તેનું વર્ગીકરણ કરીને અમૂલ્ય કાર્ય કરી રહેલ છે.

પુસ્તકો મેળવવા માટે આ શિયાળામાં જુદા જુદા દેશોમાં પુસ્તકો માટેની જેહાદ ચરુ થઈ છે અને આખા દેશનાં પુસ્તકાલયો આમાં સહકાર આપી રહેલ છે. હસ્તપ્રતો તથા પુસ્તકોની ' પુનઃ પ્રાપ્તિ ' પુસ્તકાલય એસોસીએશને આ પુસ્તકોની વિગતવાર વહેંચણી કરી છે. આ કમિટીમાં, બ્રિટિશ સંગ્રહસ્થાન, બ્રિટિશ કાઉન્સિલ, મધ્યસ્થ પુસ્તકાલય તથા બ્રિટિશ રેકર્ડ્ઝ એસોસીએશનનું પ્રતિનિધિત્વ છે.

લસ્કરો માટે યોજનામાં આવેલ યુદ્ધ પુસ્તક યોજનાનો તે આખો ઇતિહાસ લખી શકાય. સીટીરાડના તેના હીપોમાં દર અઠવાડિયે હજારો પુસ્તકો આવે છે અને ભંધ છે.

રેડ ક્રોસ સોસાયટી પણ લસ્કરનાં માણસોને પુસ્તકો મોકલે છે. યુદ્ધકેદીઓને મોકલાતાં પુસ્તકો, આની અગત્યની ચાખા છે.

દરીઆઇ પુસ્તકાલય એ ખીલે અગત્યનો પ્રકાર છે. શાંતિના સમયમાં પણ તે ચાલુ છે.

છેવટે, નેશનલ બુક કાઉન્સિલની મદદથી, ધણીખરા મિત્રદાતાઓ યુદ્ધ પછી પોતાનાં પુસ્તકાલયોને ફરીથી ભરી દેવાનાં પગલાં લઈ રહેલ છે. આ કાર્યમાં બ્રિટને પોતાના દેશનું કાર્ય વ્યવસ્થિત કરવા ઉપરાંત મહાન ભાગ ભજવવો પડશે.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામંદાર

પ્રસ્તાવનાનો મોહ ઉગતા લેખકોને થાય છે; પ્રસ્તાવના લખવાનો મોહ પ્રતિબિંબ લેખકોને થાય છે. અનેમાંથી કદાચ કોષ્ટનાભમાં મોહ નહિ હોય; ને મોહ એ વધારે પડતો આકરો શબ્દ હશે, તેા પણ, શુનરાતી સાહિત્યમાં અવેશેલી આ ઘેલછાએ હવે અટકવું જોઈએ. ને સાફ છે તે વિવેચકો અને વાચકોને સાફ લાગવાનું જ છે. ને નરસું છે તે પ્રસ્તાવનાથી સાફ થવાનું નથી. ને કાચું છે તે કાચું રહેવાનું જ છે. તેા આ ઘેલછા-જોને પ્રકાશકો હદ બહારનું મર્કટવ આપે છે-અટકવી જોઈએ. ના કહેવામાં અવિવેક છે એ ખરું; પણ હા કહેવામાં સત્ય છે !

—ધ્રુમકેતુ

૨૦૦ વર્ષ જૂની લંડનની પુસ્તકવિક્રેતા પેઢી

પ્રખ્યાત વૉશિંગ્ટન ઇવિંગ્સનું 'વેસ્ટ મિનિસ્ટર એબીમાં સંભાષણ' નામનું દક્ષ લખાણ તમે કદી વાંચ્યું છે કે કેમ તેનું મને આશ્ચર્ય થાય છે. તે લખાણમાં તેણે એ બીના પુસ્તકાલયની અમરાણ પરથી લીધેલા પુસ્તક અને પોતાની વચ્ચે જે કાલ્પનિક સંવાદ થયેલો તેની નોંધ લીધી છે.

ઇવિંગ્સ લખે છે કે 'મેં અકસ્માત પકડ દીલી કરી. નાની પુસ્તિકાએ બરહથમાંથી ઉઠતી હોય તેમ બે ત્રણ બગાસા ખાધાં અને આમરે બોલવાનું શરૂ કર્યું... મોટી દેખાતોના ડાળ કસતી મહાભારત જેવડી પુસ્તિકાએ પોતાનાં પાનાંની કરચલી વાળતાં કહ્યું 'સાહેબ, હું આખા જગત માટે લખાયેલ હતી. એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં હું કરું તેવા ઇરાદાથી હું લખાઈ હતી, પરંતુ અહીં હું બે સિકા થયાં સપડાઈ ગઈ-હું અને મારો નાથ થઈ ગય તે મહેલાં યોગા છેલ્લા સપ્તદે બોલવાની તમે મને તક ન આપી હોત તો મારા આંતરડા સાથે વૈરવૃત્તિથી રમત કરતાં આ જંતુઓનો હું મૂંઝે મોઢે ભોગ થઈ પડી હોત.'

જૂની હુકાત

બ્રિટનમાં સોધેબી નામે લીલામ કરનારાઓની એક પ્રસિદ્ધ પેઢી છે. વૉશિંગ્ટન ઇવિંગ્સે એબી (દેવળ)માં તે પુસ્તક માટે જે કહ્યું તે જ જગતની અમૂલ્ય હસ્તલિખિત પ્રતો માટે આ પેઢી કરી રહી છે. તે સિકાઓ થયાં જુના સંતાવાના રચનામાંથી તેમને બહાર લાવે છે જેથી કરીને જગતને તેના સૌંદર્યની કદર થાય અને તે લખનારાઓ વિષે તેઓ કંઈક સાચું થીએ.

વિરલ જૂની હસ્તપ્રતો ઉપરાંત સોધેબી બીજી ઘણી અમૂલ્ય વસ્તુઓ વેચે છે, તેમની વિશ્વભરની કીર્તિનું મંડાણ પણ તેમના પુસ્તકના વેચાણ પર છે. અત્યારે તે ૨૦૦ વર્ષ થયાં પુસ્તકો વેચી રહ્યા છે. વસ્તુતઃ તેમના પ્રકારના લીલામરાણાની જગતભરમાં તે જૂનામાં જૂની પેઢી છે. આ વર્ષની શરૂઆતમાં તેમનો બસોબવર્ષનો મહોત્સવ ઉજવાયો. ત્યારે સફળ અને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતવાળા કામકામની કારકિર્દીને તેઓ મમરૂનોથી નિદાગતા હતા.

લંડનના ફેશનેબલ વિભાગ બોન્ડ સ્ટ્રીટમાં સોધેબીનું મકાન આવેલું છે. આ સત્તામાં લલિત કળાના વિકેતાઓ, જગપ્રસિદ્ધ ઝવેરીઓ તથા કપડાં વેચનારાઓ બેસે છે. 'બ્લેક હોર્સ'ના નામથી ઓળખાતા યોગાઓની માવજતના રચનાની પાસે એક વિચિત્ર દેખાતું જૂનું મકાન આવેલું છે. શાંતિના સમયમાં ત્યાં આખા જગતના કળામંત્રી તથા પુસ્તક વેચનારાઓ જાય છે. આ વ્યક્તિઓનું ત્યાં આકર્ષણ થાય તેમાં જરા પણ નવાઈ નથી, કારણ કે પોતાના લાંબા કાળ દરમિયાન સોધેબીએ જીવિખ્યાત લેખકો તથા કળાકારોના મૂંઝે વેચ્યા છે. વધારેમાં વધારે કિંમત

માન સોધેબીની પેઢીએ જ રોકરપીઅરની અરસણ સડોવાળું લખાણ વેચ્યું છે. સેન્ટ હેલેનામાંથી ખસેડવામાં આવેલ પહેલા નેપોલિયનનું પુસ્તકાલય પણ તેણે જ વેચ્યું હતું. નેતા ફ્રેંચ સાડાચારસો પાંચ ઉપન્યા હતા. સોધેબીના લીલામમાં એક જ પુસ્તક માટે આપેલ કિંમતની સરખામણીમાં આ રકમ ઘણી નાની લાગે છે.

દાખલા તરીકે લુઇ કેરાલની જગવિખ્યાત કથા 'એલિસ ઇન વન્ડરલેન્ડ'ની સહીવાળી હસ્તલિખિત પ્રત લાખએ. મૂળ એલિસ, મિસિસ એ. ડી. હાર્મોએ ૧૯૨૮ માં તે વેચી હતી. આ એક જ પ્રતના સોધેખીએ તેના પંદર હજાર પાઉંડ ઉપજાવી દીધા હતા. સારપણી શેકરપીઅરના મથોની સ્વ. રોઝબરીના અર્ધના કુળેખની પહેલી હસ્તલિખિત પ્રત હતી. તે ૧૬૨૩ ની સાલની હતી. સોધેખીએ ૧૯૩૩ માં તે પ્રત સાડાચાદહજાર પાઉંડમાં વેચી.

સોધેખી મારફત વેચાયેલ હસ્તપ્રતની વધારેમાં વધારે કિંમત, બેડફોર્ડના ડયુક જોહનના પુસ્તક 'બુક ઓફ અવર્સ' માટે ૧૯૨૯ માં તેત્રીસ હજાર પાઉંડ ઉપજા હતી. આ અમૂલ્ય પુસ્તક અંત્યરે બ્રિટિશ સંપ્રદરશ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે.

સોધેખી મારફત વેચાયેલ એક પુસ્તકાયય એટલું મોટું હતું કે તેના પુસ્તકોની કિંમત છ લાખ પાઉંડ ઉપજા હતી અને એનું વેચાણ દશ વર્ષ સુધી ચાલ્યું હતું.

બીજું જગત

જૂની બોન્ડ રફીટમાં ૩૪-૬૫ નંબરમાં આવેલ સોધેખીનો વેચાણવિભાગ, સાહિત્ય અથવા કળાનું કોષ અપ્રતિમ પુસ્તક સાંચેલા જનુઆરો ઉપરાંત, યુદ્ધ સમય દરમિયાન તે સામાન્ય જનતા માટે અગત્યનું રચાન થઇ પડેલ હતું. ગમે તે લીલામમાં કંઈક તો આકર્ષક હોવાનું. ખાસ કરીને લીલામ ન્યારે સોધેખી જેવી પેઢીના એકાંત વિભાગમાં થતું હોય અને ન્યારે વેચાતી ઘણી વસ્તુઓ અમૂલ્ય ખગના જેવી હોય. આ વસ્તુઓને જગતના ચાર ખૂણાઓમાંથી એકઠી કરવામાં આવી હોય છે અને ટેટલીક વાર તો સદીઓ સુધી તેને સાચવી રાખવામાં આવી હોય છે.

યુદ્ધસમયના લંડનના મધ્યભાગમાં સોધેખીના મકાનની મુલાકાત લેવી તે બીજા જગતમાં જવા જેવું છે. મધ્યયુગમાં જે લોકો કામ કરતા અને જીવી મયા તેમની વચ્ચે કલ્પેનાવિહાર કરે છે. દાખલા તરીકે, હંગરીના રાજા માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ એનેમલની કિનારીવાળા રૂપાના છનના પાવડાની હરરાજ થતી હોય ત્યારે કેવાં કેવાં સ્મરણો જામત થાય છે !

ત્યારબાદ, સ્કોટની મહારાણી મેરી-જેનો પાછળથી ચિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો—ની તપાસ ચલાવવા માટે તાજના વડીલ સર જોહન પોક્ષામને એકસો પાઉંડ આપવાનો રાણી પ્રિન્સિપેસની ડાહ્યો સ્વરૂપે મૂળ ફૂંકમ હતો. સોધેખીએ આ ઐતિહાસિક અમૂલ્ય વસ્તુ ૨૪૦ પાઉંડમાં વેચી.

આગળપડતું વેચાણ

તમને સોધેખીને ત્યાંથી બખ્તર અથવા ચીનની શેતરંજ, ચિરક પ્રાચીન રૂપાની ખાંડની ચાળણી અથવા ફ્રેંચ જનાવટના છુદાદાર પડદા મળશે. વસ્તુતઃ તાજેતરનાં વર્ષોમાં, ચિત્રો તથા છાપકામ સહિત કળાના મથેલું વેચાણ હજારો પાઉંડથી વધીને પેઢીના કુલ વેપારનો મોટો ભાગ થઇ પડેલ છે. છતાં પુસ્તકોનું વેચાણ આ પેઢીના ધંધામાં આગળ પડતું રહ્યું છે. અને સોધેખીની પેઢી પુસ્તકપ્રેમીઓના 'મક્કા' તરીકે સદાને માટે યાદ રહેશે.

મૂળ તો સેમ્યુઅલ બેકરનામના મંચવિક્રેતાએ ૧૭૪૪ માં આ પેઢીની સ્થાપના કરી હતી. શરૂઆતના દિવસોમાં તો તેણે પોતાના પુસ્તક વેચવાનાં મુખ્ય ધંધા ઉપરાંત,

ગોષ્ઠી ધંધા તરીકે અવારનવાર હરરાજીતું કાર્ય શરૂ કર્યું, પરંતુ દર વર્ષ પછી તેણે કોવેન્ટ ગાર્ડનમાં, પુસ્તકહરરાજીતના ખાસ હેતુ માટે એક ઘર લીધું. ૧૭૭૮ માં બેકર મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તેણે પોતાની માલમિલકત પોતાના ભાણેજ જહોન સોધેમીને આપી અને એ રીતે આ જમદિખ્યાત નામની શરૂઆત થઈ.

રૂઝમાં વેલિંગ્ટન રફીટના ખૂબી ઉપર સો વર્ષ સુધી કામકાજ કરી, મયા યુદ્ધના બરાબર અંત પહેલાં, આ પેઢી જુનાબોડ રફીટના પોતાના મકાનમાં આવી. મકાન ખસેડવાના છેલ્લા દિવસે મિલ્ટનના 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' ની ૧૬૬૭ ની પહેલી આવૃત્તિની એક નકલ ૧૬૪ પાઈડમાં વેચાઈ હતી.

અપ્રતિમ કેટલોગ

આજે લંડનમાં સોધેમીની 'પેઢીનું' નામ પ્રખ્યાત છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ મહાન કળાકારો તથા લેખકોનાં પુસ્તકોને ફરતાં રાખીને તે માત્ર ક્ષિતિન માટે જ નહિ પરંતુ આખા જગત માટે પ્રથમનીય કાર્ય કરી રહેલ છે. લીલાંમવાળાઓની થોડીધણી મોટી પેઢીઓમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. યુદ્ધ પહેલાં તે જગતભરના જાણીતા માલિકો પાસેથી તારથી મંગેલ માગણીઓનો સ્વીકાર કરતી હતી.

પ્રસંગોપાત, સોધેમીના જે ખાતાએ આંતરરાષ્ટ્રીય કીર્તિ સંપાદન કરી છે તે પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરી તેના પર નોંધ કરનાર ખાતું છે. આ કાર્યમાં પેઢી સાહિત્યની સેવા બળવી રહેલ છે. આવી રેકર્ડનું મદત્ત્વ પિહાનીને બ્રિટિશ સંપ્રદરશાનમાં, સોધેમીનાં બધાં કેટલોગોની નકલ સાચવી રાખવામાં આવી છે.

આ કાર્યમાં સોધેમી કેટલી ચીવટ રાખે છે તેનો ખ્યાલ મેળવવા માટે પહેલી આવૃત્તિવાળું કેટલોગ જોવું. આ વિષે સોધેમીએ જણાવ્યું હતું કે, 'અમારી પાસેની નકલ સંપૂર્ણ સારી સ્થિતિમાં અને તદ્દન સ્વચ્છ છે. પણ બધું ચોક્કસાઈ કરીએ તો અમારે જણાવવું જોઈએ કે છેલ્લા પાનાનું અધું અલ્પવિરામ નાંધણીમાં કંપાઈ ગયું છે ! "

—છાટાલાલ માનસિંગ દામદાર

વિદ્યાર્થીઓને તો ગુજરાતી વાંચતાં ન આવડે, પણ શિક્ષકોને પણ એ વાંચતાં નથી આવડતું એ જણ્યા પછી તો આશ્ચર્ય થાય છે. બાવના, લાગણી, ભાર, ઉચ્ચારણ ને અર્થશુદ્ધિ, અલંકાર ધુખી ખામી એ બધું જાણે અંગ્રેજી માટે હોય ને ગુજરાતીમાં તો કેવળ રગશિયું આડું જ હાંકવાનું હોય એવી રીતે નિશાળોમાં ગુજરાતીનો વિષય ભેવાનો હોય તો કેવળ નિશાળોમાં કે કોલેજોમાં એ વિષય દાખલ કરવાથી ગુજરાતીનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી. વિષયની મદત્તા એ ખરી રીતે તો વ્યક્તિની મદત્તા છે. બાવાબિમાનથી પ્રેરાઈને ગુજરાતીને રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન જ્યાં સુધી નહિ થાય, ત્યાં સુધી બાવાનો પૂરા વિગ્રાસ પણ નહિ થાય. આવતી પેઢીને જાણવાના વિષયો એટલા વૈવિધ્યમયો હશે-કે આજથી જ બાવા-ધ્રુવર ઉપર ખાન દેવું થતે છે.

—“ધ્રુમકેતુ”

વાચન-વાનગી

“ આપણા ઘરમાં જેમ આપણે લઈંગા માણસને આવવા દેતા નથી, એને બહાર રાખીને ઘરની અંદરના વાતાવરણની શુદ્ધતા જાળવીએ છીએ, તેમ જ ચોપડીઓની બાબતમાં પણ હોવું જોઈએ. જે પુસ્તકો હીનતા તરફ દોરે છે, હીનતાને આકર્ષક કરી બતાવે છે એવી ચોપડીઓ આપણે ટાળવી જ જોઈએ. ઘરમાં કે પુસ્તકાલયમાં એમને રચાન ન હોય. લઈંગા માણસ એની આંખથી ઓળખાય. કોઈ વખતે પોતાનો વિવેક છોડી હલકાઈ જાહેર કરે અને એ રીતે ઓળખાય. પણ હીન સાહિત્ય તો એ બધું પ્રયત્નપૂર્વક રૂપ લેળવે છે. એથી થઈ ગુણસાન ખરેખર બચાનક હોય છે. ”

“ જીવનસંસ્કૃતિ ”

“ એક જ વિષય ઉપર એ પુસ્તક લખાયાં હોય તો એક વાર સસ્તાં દામમાં નમાણું પુસ્તક લીધા પછી વધારે કિંમત આપીને બીજું સાઈં પુસ્તક લેવા જેટલો ઉત્સાહ માહકવળમાં કયાંથી હોય ? આજે તો નથી જ, અને આ કારણથી સાહિત્યના ઉદ્ધાનમાં એટલાં બધાં જાળાં ઝાંખરાં જગી નીકળ્યાં છે કે રૂળ-ઝાડોને અને કાવ્યકલ્પનાઓને તો જીવવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. ”

“ ત્યારે પતિત સમાજ માણસજાતિ ઉપર આવતી બધી જ આપત્તિઓનું કુદૈવી સંગ્રહસ્થાન બન્યો હોય, કરોડો ભૂખે યા નિરાશાથી પીડાતા હોય, પુરુષાર્થની ત્યાં ત્યાં ઓટ જ દેખાતી હોય અને અજ્ઞાન, ચોમાસાની કાળી રાત જેવું ચોમેર ફેલાયું હોય, એવે વખતે તો હૃદયની કુર્બાનતા વધારનાર, નહારી વાસનાઓને રૂપાળી કરી બતાવનાર, અને અનેક હીન વૃત્તિઓનો બચાવ કરનાર હત્યાઈ સાહિત્ય પેદા ન જ કરીએ. ચડ્યા પહેલાં જ પડવાની તૈયારી કેવી ?

“ સિદ્ધાસન બનીસી અને મડાપચીસીના વાતાવરણમાંથી આપણે માંડ ઉગ્યા છીએ. તો એ જ વાતાવરણની સુધરેલી અને ઠાવડી આદૃત્તિઓ કાઢીને શું આપણે ચડી ચક્રવાત્તા હતા ? કુર્બાનું કહેવર રૂપાળું હોય, તેનો પોષાક પ્રતિષ્ઠિત હોય, એટલા પરથી તે ઓછો મારક નથી થતો, બલકે વધારે જોખમકારક થાય છે. ”

“ યથા માપકક્ષતયા માપા. સાહિત્યની ઉન્નતિ કરવી હોય તો જીવનની ઉન્નતિ કરીએ. સાહિત્ય એ જીવનનો છાયા છે, જીવનની સુગંધ છે. ”

“ જીવનભારતી ”

—મગનલાલ નાગરજી મહેતા (સંપાદક)

—મનને મુક્ત કરવા ઇચ્છનારે પોતાના મનમાં જગી નીકળતા વિચારોનો ઇતિહાસ તપાસવો જોઈએ.

—ધૂમકેટુ

વિદ્યાર્થી અવસ્થા

કહેવાય છે કે માણસના જીવનમાં નિર્દોષ, પવિત્ર અને નફકરી અવસ્થા એ વિદ્યાર્થી અવસ્થા છે; એમાં ઘણું સત્ય છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થા એ ઉત્તમ અવસ્થા છે. એ વખતે માણસ ઊગતી કળી જેવો હોય છે. એ વખતે એનામાં એક જાતનો તરવંરાટ હોય છે. આકાશમાં ઊડીને વાદળ સાથે રમવાની, ચાંદો સુરજ અને તારાઓને પકડી પાડવાની કે કોઈ દુબ્ટને પકડીને નીચે પટકવાની એ વખતે એનામાં હોંશ હોય છે, પણ સાથે સાથે વિદ્યાર્થી અવસ્થા એ આખા જીવનનો પાયો છે. એ વખતે માણસે હસતાં રમતાં જે જે સંદ્રુશ્યો, સારી ટેવો કે સદ્વિચારો હાંસલ કર્યા એ એની જીવનભરની મૂડી બને છે. ભવિષ્યના જવાહર, ગાંધી કે સરદારના સંસ્કારો અને તૈયારીઓ એની બાહ્યાવસ્થામાં જ થતાં હોય છે. જવાહરલાલ નાના હતા ત્યારથી એ જહાજના વાચનના શોખીન હતા, અન્યાયના વિરોધી હતા અને દેશના પ્રેમી હતા. સરદાર નાના હતા ત્યારથી દૃઢ નિશ્ચયી હતા, ભારે મહેનતુ હતા, અને લીધું કામ પાર પાડ્યે જ જાય એવા હતા. ગાંધીજી નાના હતા ત્યારથી સત્યના પૂજારી હતા અને સાદું, ખડતલ અને તેજસ્વી જીવન જીવવાવાળા હતા. માણસ મોટો એકાએક નથી થઈ જતો, એણે ક્રમે ક્રમે વિકાસ કરવો પડે છે. મુશ્કેલી વચ્ચે પણ માણસ ભારીને એને દસ્તો કરવો પડે છે. નાનપણથી જ મહાન બનવાની એણે મહત્ત્વાકાંક્ષા સેવવી પડે છે. આપણે ત્યાંના વિદ્યાર્થી મિત્રો પણ એ જ રીતે જાગ્રત, પ્રયત્નશીલ અને ઉત્સાહી બનીને વિકાસ સાધતા જાય એ આશા શું વધારે પડતી છે ?

લેખક :

આપણે ત્યાં એક ચિત્રકાર આવ્યા છે

બે દિવસથી આપણા ગામમાં કલાના ઊંડા અભ્યાસી એવા એક ચિત્રકાર આવ્યા છે. એમનું નામ શ્રી. જનુભાઈ શાહ છે. તેઓ પહેલાં શ્રી. જુગતરામભાઈ પાસે બેઠામાં કામ કરતા અને હાલમાં ભાવનગરની ઘરશાળામાં કામ કરે છે. ચિત્રકળાની છેલ્લી પરીક્ષાઓ આપ્યા પછી એમણે ઠેરઠેર ફરીને આપણા દેશનાં અનેક કલાધામોનો લાલ લીધો છે. એમની હોશિયારી અને કલા વિષેનો રસ તો છેલ્લા બે દિવસથી એમણે આપણા પુસ્તકાલયની પરસાળની દિવાલ ઉપર જે કળા બતાવવા માંડી છે એ ઉપરથી પણ તમે જોઈ ગયા હશે. ચિત્રકળા મારફત દેશસેવા કરવી એ એમની ઉમેદ છે. આપણે ત્યાં આવા કળાકાર આવે અને એમની કળાનો આંટલી સહજ રીતે લાભ આપે એમાં હું તો આપણા ગામનું સદ્ભાગ્ય જ સમજું છું.

એમનાં ચિત્રો ઉપરથી આપણાં મકાનો ઉપર કેવાં ચિત્રો હોવાં જોઈએ એનો આપણને પાઠ મળ્યો. ગેડ, પીળી માટી, કોલસાની ભૂડી અને ખડી જેવી સાદી અને સસ્તી ચીજો વડે પણ આપણે આપણાં મકાનો શી રીતે શણગારી શકીએ એનો આપણને આગેહૂણ પઠાર્થ પાઠ મળ્યો.

હજુ એ બે દિવસ અહીં રહેવાના છે. એ દરમિયાન આપણને એમની બીજી ઘણી કળાઓ જોશ મળશે. આવતી કાલે સાંજે પાંચ વાગ્યે શાળાના પ્રાર્થનામંદિરમાં તેઓ આપણા વિદ્યાર્થી ભાઈ બહેનોને રંગોળી, સાચિયા, અદ્વના વગેરે કેટલી સહેલાઈથી ઘસ શકે છે એ બતાવશે તથા શીખવશે. તો એ જાણતમાં ઉત્સાહ ધરાવતા દરેક બાઈબહેન બરાબર પાંચને ટકોરે શાળામાં આવી રહે.

શ્રી. બબલભાઈ
મહેતા.

ચાંગાનો વર્ગ

એ મહિનો આખો મેં વિદ્યાર્થી તાલીમવર્ગોમાં આજ્યો. આ વખતે ગુજરાતમાં ઘણા વર્ગો નીકળ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓમાં સારો ઉત્સાહ જામ્યો છે. મારા પંદર દિવસો ચાંગાના વર્ગમાં ગયા અને પંદર દિવસો ખીલ વર્ગોમાં ગયા.

ચાંગાના વર્ગમાં ૩૬ ગામોના ૮૬ ભાઈઓ તાલીમ લેવા આવ્યા હતા. એ વર્ગમાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓ વર્ગ પૂરો થતાં ગયા ત્યારે એવી છાપ લેતા ગયા કે વર્ગમાં આવવાથી ઘણું જાણવાનું મળ્યું અને ન આવ્યા હોત તો પસ્તાવો થાત; એ એક આનંદની વાત છે.

આ વર્ગની ઉદ્ઘાટનક્રિયા શ્રી. માવલંકર દાદાના શુભ હસ્તે થઈ હતી અને પૂર્ણાહુતિનો ઉત્સવ શ્રી. મગનભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો.

ગામ ચાંગાના ભાઈઓએ આ વર્ગ ચલાવવામાં બહુ મુંઝર સાથે આપ્યો કહેવાય. અમને કેાઈ જાતની અગવડ પડવા નથી લીધી. એમનો વારંવાર આભાર માનવાનું મન થાય છે.

તા. ૨૭-૫-૪૫ ના રોજ લખેલા ત્યાંના એક વયોવૃદ્ધ આજેવાનનો મારા ઉપર એક પત્ર આવ્યો છે. એમાંની થોડી લીટીઓ આ સાથે આપું છું. એ વાંચવાથી તમને પણ ઉત્સાહ ચડશે. એ લખે છે કે:—

અહીં પંદર દિવસ સુધી અમોને જે જે આનંદ મળ્યો તે મારી જિંદગીમાં કેાઈ વખત અત્યાર સુધી મળેલો નહોતો. આપની કામ કરવાની... અને હું ઇચ્છું છું કે આપના સહવાસમાં મારે હરહંમેશ રહેવાનું થાય તો મારી જિંદગીનો વધારો થઈ શકે. મને તો નાનપણથી કામજ વહાણું હતું અને હજુ પણ એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલવાથી મારું શરીર નીરોગી રહે છે. અમારા ગામને આપ મીઠા સ્વાદ ચખાડી ગયા છો. એ માટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક

આભાર માનું છું. આવા વર્ષો દર વર્ષે નીકળે તો ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં અને રહેણીકરણીમાં વિશેષ ફાયદો થતો રહે એ સ્વાભાવિક છે. પ્રભુ આપને આયુષ્ય લાંબુ આપે અને આપની પાસે આવાં સત્કાર્યો કરાવે એ જ મારી પ્રાર્થના છે.

ખીજું, આપે અહીંના કાર્યની જે નોંધ લીધી હતી અને પૂર્ણાહુતિની સભામાં વાંચી સંભળાવી હતી તેની પુરસદ્દે નકલ કરાવી અમારા ગામના દક્તરે રહેવા મોકલી આપવા તરફી લેયો છું.

★

: ૪ :

સમયનો સદુપયોગ કરો.

માણસ ફેટલો આગળ વધ્યો છે એનું માપ કાઢવું હોય તો નવરાશને વખતે એ શું કરે છે એના ઉપરથી કળી ચકાય. જેનો પૂરો વિકાસ નથી થયો. એ નવરાશને વખતે ખીબની નિંદા કરશે, વાતોના ગપાટા મારશે, ગંજીયો કે સોગડાં ફૂટશે, આ ખીડીની હોટેલોના ઓટલા ઘસશે કે કાંઈક બહાનું કાઢીને અંદર અંદર લડશે ઝગડશે.

જેનો વિકાસ થયો હશે એ દિવસનું સમયપત્રક નક્કી કરશે. વાંચવાને વખતે વાંચશે, રમવાને વખતે રમશે, ફરવાને વખતે ફરશે, કામ કરવાને વખતે કામ કરશે. એનો વખત જતો નથી એવી ફરિયાદ પણ નહિ હોય અને ‘પ્રખત જતો રહ્યો; હવે શું કરીશ’ એવી ફરિયાદ પણ નહિ હોય. એ તો પહેલેથી નક્કી કર્યો પ્રમાણે પોતાનો કાર્યક્રમ પાર પાડશે.

વિદ્યાર્થી ભિત્રો, તમે પણ આવતી મે મહિનાની રજાઓ માટેનો તમારો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો છે ને ?

પાણીના હેરાની વ્યવસ્થા

તાપ ખૂબ પડવા લાગ્યો છે. હવે તો ચોડા દિવસમાં વરસાદ પણ આવશે. આપણા તળાવમાં હવે પાણી સુકાઈ ગયું છે એથી આપણી બહેનોનું કામ ખૂબ વધી ગયું છે. પીવા માટે તથા ઘર-વપરાશ માટે બેઠતું પાણી તો બહેનો ઊંડા કુવામાંથી ખેંચી ખેંચીને કાઢે છે. પણ હવે એમાં ચાર પાંચ ઢારને માવાનું પાણી ખેંચવાનું આવ્યું એટલે હવે વધારેપડતું થાય છે.

હેરાના પાણી માટે સારી સારી રકમો જમા થઈ છે. એમ છતાં હજુ હેરા શરૂ કેમ નથી થતો? એમ તપાસ કરી ત્યારે બહુવા મળ્યું કે “કેટલાક ઢારને પાણી પાઈ જતારા હેરાની રકમ નથી આપતા તેથી કેાસ બેડનાર તૈયાર નથી થતા!” આં તો થઈ પખાલીને વાંકે પાડાને ડામ આપવા જેવી વાત, જે નિયમિત પૈસા આપતા હોય કે આપવા ઇચ્છતા હોય એનો શો ગુંડો કે એને પણ આવી સજા ! ગામમાં હેન્ડ-પંચ તો બે ચાર જણાના ઘરે હશે, પણ ખીલ બધાનું શું ?

એટલે ગામ આગેવાનોને મારી ભણામણ છે કે આવેલી મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરીને વહેલી તકે એ કેાસ ચાલુ કરાવે અને બહેનો તથા ઢારો બંનેની હાડમારી દૂર કરે.

આપણે ત્યાં થયેલાં નવાં ચિત્રો

ભાઈ જશુભાઈ આપણે ત્યાં આવ્યા અને ગયા. પણ એમનું મીઠું સંભારણું એ મૂકતા ગયા. એમણે આપણે ત્યાંની દિવાલો ઉપર ભીંતચિત્રો આલેખ્યાં છે એ અભ્યાસ કરવા જેવાં છે.

આપણા પુસ્તકાલયની એતરાતી પરસાળમાં એમણે બે ચિત્રો કાઢ્યાં છે. એમાં એક છે “જ્ઞાનદીપ”નું. જ્ઞાન મળે તો એ બધે

કેવો ઉભસ ફેલાવે એના પ્રતિકરૂપ પુસ્તકાલયના પ્રવેશદ્વાર પાસે એ ચિત્ર બનાવવામાં આબુ છે. એની બાજુની દિવાલ પર “ બેકારીનો ઉપાય ઉદ્યોગો ” નામનું મોટું ચિત્ર છે. ભણીગણીને અરજીઓ કરી કરી નિરાશ થયેલા જુવાનને ભારતમાતા આંગળી ચીંધીને હળ પતી જમીન ખેડતો ખેડૂત, રેંટિયો કાંતતી ડોશીમા, લોહું ધડતી લુહાર અને લાકડાં ચીરતો મજૂર બતાવે છે અને બેકારીનો ઇલાજ ઉદ્યોગો છે એનું ભાન કરાવે છે. અને સાથે સાથે શ્રમ-જીવનની પ્રતિષ્ઠા આંકે છે.

પુસ્તકાલયની ઉગમણી પરમાળમાં એક મોટું સુંદર અને ભાવભર્યું ચિત્ર ગોતમ બુદ્ધનું છે. એની આજુબાજુ કોસ ઉપર લટકતા ઇશુ ખ્રિસ્ત અને કૂચ કરતા ગાંધીજીનાં ચિત્રો છે. ત્રણેય અહિંસાના પૂજારી અને ત્રણેય માનવતા ખાતર કાયાને ઘસી નાખનારા સંતો છે. બે ભૂતકાળમાં થઈ ગયા અને ત્રીજા આપણી વચ્ચે આજે પણ કર્મયોગ આચરી રહ્યા છે. ઉઘાડી આંગ હોય એને આજે પણ એ જીવનપંથ બતાવી રહ્યા છે. એની બાજુની દિવાલ પર એક મોટું ચિત્ર છે. ઘોરતા ભારતવાસીનું દેલાતું ખેતર (હિંદ) “ ખેતરના માળા પર ભારતવાસી સૂતો સૂતો ઘોરે છે એ વખતે અમેરિકાદૂધી ઘોડો, જાપાનદૂધી ગધેડો, યૂરોપ દૂધી ગોઢો અને વિદેશી વેપારી દૂધી બકરો લીલા ખેતરનો પાક લેલાડી રહ્યા છે. આપણી આહુ સ્થિતિનું એ આબેહૂળ ચિત્ર છે.

ધર્મશાળાના ઓટલા પર:—

“ હળવા કર્મના હું નરસિંયો વૈષ્ણવ તો મુજને વહાલા રે
હરિજનથી જે અંતર ગણશે તેના ફેગટ ફેરા ઠાલા રે ”

એ ભજનની ટૂંક સાથેનું નરસિંહ મહેતાની ભજનમંડળીનું ભાવભર્યું ચિત્ર છે. આપણા સમાજમાં ચાલતા આમકહેટદૂધી કલંક તરફ નરસિંહ મહેતાનો ચો ભાવ હતો એ આ ચિત્ર જોઈને કોઈ પણ માણસ સમજી શકે એમ છે.

આ ઉપરાંત રામજીમંદિરમાં એમણે રામ લક્ષ્મણ અને જાનકી વનમાં જાય છે એ ચિત્ર દોર્યું છે. આપણી શાળાના પ્રાર્થના-મંદિરમાં તો ઘીનાં ઘણાં ચિત્રો છે, પણ એ બધાં તો તમે જાતે જોઈને જોઈ આવજો.

આવાં ચિત્રો આપણા ગામનાં શણગાર ગણાય. સૌ કોઈ એને સાચવે.

સાહિત્ય ને સંગીતનો ઉપાસક : ગ્રંથપાલ

વળુ લાયબ્રેરિયન એટલે જીવંત પ્રુશામત જોષ લો. સાહેબોની પ્રુશામત કરનારા તો ઘણા હશે: વળુ તો સાહેબનાં છોકરાંઓની, સાહેબના પટાવાળાઓની, અરે ! સાહેબનાં કૂતરાંની પણ પ્રુશામત કરતો. નમતારાં-બજતારાં રહેવામાં નવ ગુણ, એ હતી તેની જીવનશૈલ્યશી.

સાહેબને પટાવાળો છાપુ' લેવા આવ્યો હોય ત્યારે વાચકો પાસેથી છાપાનાં પાનાં ભેગાં કરતાં અને પટાવાળાને બે ધડી ખોટી ક્યાં બદલ દયામણું 'મોઢું' કરી, સલામ સાથે છાપુ' સોંપતાં વળુ ઓછો ઓછો થઈ જતો હોય તેમ લાગતું. 'કસર તો નથી કરી, છતાં કરી હોય તો મોઢું' મન રાખી માફ કરજો " એ જાતનો ભાવ વળુના મુખ પર તરવરી રહેતો. અને પટાવાળાને ધડીભર લાગતું કે તેય કંઈ હોય તો હોય ! વળુના અંતરમાં ભીતિ હતી કે, સાહેબને કાને પટાવાળો પણ વાંકું બોલે તો, પડતો પોદળો ધૂળ ઉપાડે, એ ન્યાયે રોટલામાં ક્યાંક નુકસાન થઈ બેસે.

વળુ ભુદ્ધિશાળી હતો. લાયબ્રેરીનાં ગદ્યાં છાપાં અને ધણીખરાં પુસ્તકો તે વાંચી જતો: વાંચીને વિચારતો. રશિયન સામ્યવાદની માનવતાભરી વિગતો વાંચતાં એ મુગ્ધતા અનુભવતો. પણ વાસ્તવિક દુનિયાના તેના અનુભવે તેને શીખવ્યું હતું કે, પોથીમાંની વાતો પોથીમાં જ રાખવામાં મજા હતી. સમાનતા અને ન્યાયનાં સૂત્રો વાતો પર જ સરસ લાગતું હતાં. તેને નીચે ઉતારવામાં માફ ન હતો. એથી તો જીલ્લાં તે રજેટાતાં. એક વખત સાહેબના દીકરાને ચોપડી આપવામાં થોડી દીલ થઈ હશે તેમાં તો તેને દર વર્ષે ૧, ૧નો પગારવધારો શુભાવવાનો પ્રસંગ આવી પડેલ. આવા પ્રસંગો ફરી ન આવે એ માટે તે ખનતી તકેદારી રાખતાં શીખી ગયો હતો. પટાવાળો કે કૂતરાંને ય પ્રુથ કયે' નુકસાન થાં જવાનું હતું ? માણસ ધડીભર હસે એટલું જ ને ! જાહે હસતાં: એથી કંઈ પગારવધારો ન અટકતો.

કોઈ કોઈ સાહેબને તેની વધુપડતી નમ્રતા નાટકી લાગતી. વળુને તેઓ કહેતા પણ ખરા કે આટલા ગદ્યા લખીલખીને સલામો ભરવાની કોઈ જરૂર નથી. પણ લખીને સલામો ભરવા માટે કોઈએ તેના પ્રત્યે છતરાજી દર્શાવી ન હતી: સલામ ભરવામાં ભૂલ થઈ જવા બદલ સાહેબની વક્ર દષ્ટિ થયાના દાખલા તે જાણતો હતો. 'નમ્યું' તે પ્રશ્નને ય નમ્યું 'તો અનુભવ વળુ જીવનમાં હરપળે કરતો.

સલામો અને દૈન્ય વળુના સ્વભાવમાં વણાઈ ગયાં હતાં. અને એમાં તેનો હોય પણ શું હતો ? તેને એ વારસો મળ્યો હતો. લખપતિના દીકરાઓ પોતાનો વારસો નથી છોડી દેતા તો વળુએ પિતાની પાસેથી મેળવેલ જીવનકલામાં સફળતાપૂર્વક ટકી રહેવાનો વારસો શા માટે છોડી દેવો જોઈએ !

તેના પિતા શિવરામ અદાના વખતમાં એક નાતીલો સાહેબ ખન્યો હતો. અદા એ નાતીલાના મુરખશી હતા, છતાં સાહેબનાં ઘરનાં બધાં તેમને વિદ્વષક માનતા. તેમની પાંધડી ઉડાડવી, તેમના મોઢામાં આખો લાડુ ભરી દેવો, તેમની મસ્કરીઓ કરવી એ બધું સાહેબ-કુટુંબને માટે વખતકાલિનીય હતું. સાહેબ-કુટુંબ એને નિર્દોષ મસ્કરી માનતું.

અદા અમસ્તા કોઈનો ટુંકારો. સહે તેવા ન હતા, ટંકણખાર જેવા હતા. પણ જમાનો બદલાઈ ગયો હતો. યજ્ઞમાનવૃત્તિમાં મંદી આવી હતી. ગોરખાપાનાં માન ઘટ્યાં હતાં. રોટીની મૂંઝવણ ઊભી થઈ હતી. અદા પૂરી સાત ચોપડી ય ભર્યા ન હતા, એટલે માસ્તર થયાની કોઈ સંકયતા ન હતી. મોળિયા અદા ઑફિસની કારકુનગીરીમાં કામ ન લાગે તેવા સાહેબનો અભિપ્રાય હતો.

આખરે અદા માટે લાયબ્રેરી ઉઘાડવામાં આવી. દરબારને સમજાવવામાં આવ્યું કે, ગોરા સાહેબ આવડા મોટા શહેરમાં લાયબ્રેરી ન હોવાથી નારાજ થયા છે. લાયબ્રેરી માટે વાર્ષિક રૂ. ૩૦૦ની રકમ મંજૂર થઈ. રૂ. ૧૫)ના પગારે અદા એ વૃત્તન-પુસ્તકાલયના લાયબ્રેરિયન બન્યા અને નોકરી અપાવનાર નાતીલાના જીવનભર ઓશિયાળા બન્યા. અદા પોતાની પ્રાથમી ઉડાડાય તેમાં પોતાને ઘણો આનંદ આવે છે તેવો દેખાવ કરવા લાગ્યા.

લાયબ્રેરિયન એટલે દરેક સાહેબને ઘેર નિયમિત છાપાં પહોંચાડનાર વ્યક્તિ, દરેક સાહેબના ધરતું કામકાજ ચીવટથી કરનાર, દરબારી પગાર ખાતો અને છતાં શુદ્ધામગીરી કરતો સમવડિયો નોકર એમ બધા માનતા. અદા પણ એમ જ માનતા અને તદનુસાર જ વર્તન રાખતા.

અદા જીવનભર આવી જ રીતે લાયબ્રેરીની નોકરી કરી, સાહેબોને રીઝવીને મૂલ્ય વખતે રૂ. ૨૦ના પગાર સુધી પહોંચી ગયા હતા. અદાએ બળવેઈપૈદાર નોકરીના બદલારૂપે વળીને અદાના મૂલ્યસમયના પગાર રૂ. ૨૦થી લાયબ્રેરીમાં રાખી સેવામાં આવ્યો હતો. મરતાં અદાને વળી ટેકાણે પડ્યાની ધરપત હતી, જીવનભર કરેલ પ્રયામતનો બદલો મળતો હોય તેમ લાગ્યું હતું. સેવા નિષ્ફળ નહોતી ગઈ: રૂળી હતી.

સાહેબોનાં કામ કરી નોકરી ટકાવી રાખવાનું અદા પાસેથી શિક્ષણ પામેલ વળી યુવાન હોવાથી અદા કરતાં ય સાહેબોને વધુ વહાલો થઈ પડ્યો હતો. પેલા નાતીલા સાહેબ તો ગયા હતા: પણ સાહેબોને રીઝવવાની કળામાં વળીએ કદી ઉણપ જણાવા નહોતી દીધી. પાંચ વર્ષમાં તે રૂ. ૨૫નો પગારદાર બન્યો હતો. અદાને પાંચનો પગારવધારો મેળવતાં ભવ ગયો અને વળીએ તે પાંચ વર્ષમાં સિદ્ધ કરી ખતાવ્યું. વળીનો તરવરાટ અનેખો હતો. સાહેબ અને તેનાં સગાંને ખુશ કરવાની એને અનેક તરછોળો મળી રહેતી.

વળીનાં સગાંઓએ કળહિતું કે તે અદાથી દોરાવા ચડે તેમ હતો: કમ ન હતો.

વળી સાહેબોને ગમે તેટલો વહાલો હોવા છતાં તેની લાયબ્રેરી સાહેબોને વહાલી ન હતી. ત્યારે ય લાયબ્રેરીના મકાનની કથા કામ માટે જરૂર પડે ત્યારે મકાન ખાલી કરાવાતું. ચાર કપાટ, સાત ખુરશી, એક બાંકડો અને બે ટેબલ લઈને વળી વળી બીજા મકાનમાં લાયબ્રેરી ઊભી કરતો.

લાયબ્રેરી વસી ત્યારથી ચારનાં ચાર જ કપાટ હતાં. બધી ચોપડીઓને એ ચાર કપાટમાં જ સમાઈ જતું પડતું. એમાં સમાવાની આનાકાની કરતાં પુસ્તકોનું શું કરવું તે વળી બરાબર સમજતો હતો. વધારાની ચોપડીઓ વળીને ફાલતુ આવક પૂરી પાડતી. કપાટ નવાં વસાવવાનો પ્રશ્ન ટાળી રાકતો. ચોપડીઓ ધડતી હોવા છતાં વળીની સલામો અને પ્રયામતથી તે સહીસલામત રહી ચૂકતો.

વળુને લાયઘેરી ફેરવાના પ્રસંગો વારંવાર ઉપસ્થિત થતા. તેને લીધે પણ ચોપડીએ આધીપાછી કરવાનું શક્યું. તેના પિતા શિવરામને નોકરીમાં દાખલ થયાં એ વખતે લાયઘેર માટે ખાસ નવું મકાન બંધાવવામાં આવ્યું હતું. પણ એ મકાનની બીજાં કામ માટે જરૂર પડતી, ત્યાંથી ફેરવી લાયઘેરી રાજ્યના ગેસ્ટહાઉસમાં લઈ જવામાં આવેલ: ત્યાંથી પાછી રેટારની એક નાની ઝોરડીમાં; એમ ફરતી ફરતી એક કાળે લાયઘેરી ધર્મશાળાના મકાનમાં આવી પહોંચી. ધર્મશાળામાં રહેવા માટે નજીવું ભાડું આપવું પડતું, એટલે ગરીબજીવનાં તેના ચોખાનમાં ધામા નાખતાં અને તવાયફો વગેરે ઉપરની મેડીમાં ઊતરતાં. એ મેડીની બરાબર નીચેના ઝોરડામાં લાયઘેરી આવી.

ધર્મશાળામાં લાયઘેરી આવ્યા પછી વાચકોને વર્ગ ફરી ગયો. કેટલાક વાચકો લાયઘેરીમાં આવતા બંધ થયા હતા. કેટલાક રંગીલા જીવાન આવતા થયા, પણ એ લોકો છાપાં પર ધ્યાન આપવાને બદલે ઉપરથી આવતા 'સારીમમ'ના સૂર પર વિશેષ ધ્યાન આપતા.

વળુને એટલી નિરાંત રહેતી. હવે કોઈ છાપું એ દિવસ સુધી કોઈ સાહેબને ત્યાંથી લાવવાનું રહી જતું તો વાંધો પાડનાર કોઈ ન હતું. રંગીલા જીવાનો દશ દિવસનું જૂથ છાપું વાંચે કે દશ મહિનાનું એ બધું તેમને મન સરખું હતું. ઉપરથી આવતો પ્રગલ્ભ સૂર બંધ થાય ત્યારે જ તેમને પોતાના હાથમાં છાપું હોવાનું બાન ચતું.

ધર્મશાળાના સંગીતમય વાતાવરણમાં વળુનો સંગીતકાર આત્મા પણ કોળી ઊઠ્યો. બધાપણથી તેને ગાવાનો શોખ ખરો. સાહેબનાં છાકરાંઓ સાથે જે જે નાટકો તેણે મંદિરોમાં જોયાં હશે એ બધાનાં કોઈ ને કોઈ ગીત તેણે હૈયે કરી લીધાં હતાં.

ધર્મશાળામાં ફેરવાયાં પહેલાં વળુ એક વખત લાયઘેરીમાં 'રાજ સમી સાંજના સીધાવજે રે, સામી સડક પર બંધેલો !' ગાતો હશે તેની ટીકા દેશી રાજ્યોને સડો સાફ કરવા બહાર પ્રેડેલ એક નીડર વર્તમાનપત્રમાં આવેલ કે 'યુવાન લાયઘેરિયન લાયઘેરીના સમયમાં શૂંગારનાં ગીતો ગાવાનું બંધ કરે તો સારું.' ત્યારથી તેણે લાયઘેરીમાં કદી ગણગણવું પણ નહિ તેવો સંકલ્પ કરી લીધો હતો. સાહેબોની કરડી નજરથી તે જેટલો ડરતો હતો તેના કરતાં અનેકગણો ડર તેને આ જમાનાનાં. બાંડ સમાં વર્તમાનપત્રોનો હતો. એને પાને નામ ચડે તો તો આવી જ બને એ હતી તેની ભીતિ.

ધણાં વર્ષો સુધી વળુએ લાયઘેરીમાં ન ગાવાનો નિયમ કડક રીતે પાળ્યો. પણ લાયઘેરી ધર્મશાળામાં આવી, વાંચવા આવનાર શોખીનો ક્યારેક તો કોઈનું ધ્યાન ન હોય તો લાયઘેરીને બદલે સીધા મેડી પર પણ જતા રહેતા: ધણાખરા વાચકો વાંચવાને બદલે ગાયનની કડીઓ ગણગણતા: ઉપરથી તો સતત સંગીતનો ધોધ વહા જ કરેતો: એવા બધા સંજોગોમાં વળુનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. તે ય નાટકનાં કોઈ ને કોઈ ગાયનની લીટી લહેરથી લલકારી લેતો.

'પ્રેમ તત્ત્વ કોઈ અજાણ સનાતન ત્રિરસ પ્રેમીજન જાણે' વળુ ગાતો અને તેના ગાનાની હલકથી વાચકો ખુશ થતા. વળુને પ્રોત્સાહન મળતું અને તેનું ગળું ઝોર ખીલતું. નાટકનાં ગીતોની તે આગાદ નક્કી કરી બતાવતો અને લાયઘેરીના વાચકો મુગ્ધ બની જતા.

એક દિવસ વજુ 'પ્રેમતત્ત્વ' વાળા લીંદી ગાતો હોતો, ત્યાં ઉપરની મેડી પરથી બિતરતો. એક નૈઠ મુસ્લિમ તેને સાંભળવા બેસી રહી ગયો. કંઈ વારે તેણે વજુને મિઠાશથી પૂછ્યું, 'બચ્ચાં, એ શું ગાય છે ?'

'એક અબળા' નાટકનું એ ગીત છે.' વજુએ પોરસથી કહ્યું, 'આપને કેવું લાગ્યું ?'

'શું ?' મુસ્લિમે પૂછ્યું.

'ગીત.'

'ગીતમાં કંઈ દમ નથી. પણ—' કહી એ ચટકયો.

'પણ શું ?' વજુએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

'તારું' ગળું અરલાતુન છે. તારે સંગીત શીખવું જોઈએ.'

'સંગીત ?' વજુએ આશ્ચર્યપૂર્વક મોં ફાડી પૂછ્યું.

'કેમ ? તવાઈ લાગે છે ?'

'સંગીતનો તો હું બહુકાર છું,' વજુએ સહેજ ગર્વપૂર્વક કહ્યું, 'આપ કહો એ નાટકની તરજ માંડ બતાવું.'

'બચ્ચાં, નાટકનાં ગીતોમાં જગતભરતું સંગીત નથી સમાઈ જતું. ખરું સંગીત તો એ દુનિયાની બહાર જ રહેલું છે. એ તો વિશાળ દરિયો છે.'

'એ વળી શું ?' વજુએ પૂછ્યું.

પેશે નૈઠ મુસ્લિમ ઉપર રહેતી તવાયફનો સંગીતનો ઉસ્તાદ હતો. વજુના ગળાની મધુરતાએ તેને આકર્ષ્યો હતો. વજુને પણ તેની વાત નવીન લાગી. ઉસ્તાદ પાસે શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવાની તેણે તત્પરતા દર્શાવી, પણ ઉસ્તાદ આકરો નીકળ્યો. સૌથી પહેલેા હુકમ તેણે વજુને નાટકી ગીતો કહી ન ગાવાનો કર્યો. પછી બાળકને બારાખડી શીખવે એ રીતે તેણે વજુને શાસ્ત્રીય સંગીતના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો શીખવવા માંડ્યા. ક્યારેક રંગમાં આવી જતા ત્યારે ઉસ્તાદ વજુને એકાદ રાગનું સ્વરૂપ ખડું કરી દેખાડતો. એવે સમયે વજુ સંગીતની શક્તિ પર મુગ્ધ થઈ જતો. આવું ગાતાં આપડી બધ તો જીવન ધન્ય બની બધ એમ તેને લાગતું. સામાન્ય તવાયફનો મામુલી ઉસ્તાદ પણ ન્યારે પોતાને પ્રિય રાગ છેડી રહ્યો હોય ત્યારે જે મસ્તી અનુભવી રહેતો તે અજબ હતો ! સાહેબોના મજતરાં સમા વજુને જીવનમાં આવી મસ્તી મેળવવા માટે મયવાની પ્રજાળ ઇચ્છા થઈ આવતી.

વજુએ ઉસ્તાદ પાસેથી સંગીતનું ગાન મેળવી લેવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. લાયબેરી ઉધાડીને તે સીધો ઉસ્તાદ પાસે પહોંચી જતો. દિવસનો ધણેાખરો ભાગ એ ઉસ્તાદ સાથે સંગીત-ચર્ચામાં ગાળતો. વજુ ઝડપેરે રાગરાગિણીઓ શીખી રહ્યો હતો. ભીમપલાસી-તેના ગળામાં આબાદ બેસી ગયો હતો, પણ ઉસ્તાદના ગળામાં જે તાન હતો તે વજુના ગળામાં નહોતો આવતો. પ્રણા પ્રપત્ન કરવા છતાં વજુ ગળું બરાબર મુઠાવી શકતો નહિ.

ગળું મુઠાવવા વજુએ નવો રસ્તો લીધો. સિયાળામાં વહેલી સવારે તે નદીને કાંઠે જઈ ગળા પર પાણી રેડીને ગાંવાનું ચઢ કરતો. ઠંડીને અંગે ગળું મુઠાવું અને સંગીતમાં તાન આવતી. આ રીતે વજુ ગળાને કેળવી રહ્યો હતો, ત્યારે નદીકાંઠે રહેલાં લોકો કહેતાં:

‘આપડા વજીરું ચસકી ગયું’ લાગે છે. કડકડતી ઠંડીમાં નદીને કાંઠે બેસી રાગડા તાણે છે. બગવાન એની ભેરી સામું ભેળને એને સાબને કરી દે તો સારું !’

ઉસ્તાદ રહ્યા ત્યાં સુધીમાં વજીરું શાસ્ત્રીય સંગીત પર સારો કાણુ મેળવી લીધો. પણ શાસ્ત્રીય સંગીતના શોખે તેને એક નુકસાન કયું. સાહેબોનાં કુટુંબીઓ પહેલાં તેનાં નાટકી ગીતો સાંભળવા ટોળે મળતાં. ઉસ્તાદને વચન આપ્યા મુજબ વજીરું નાટકી તરણે ગાવાનું બધું કયું, એટલે તેનું એક મોટું આકર્ષણ તરી પડ્યું. તેના શાસ્ત્રીય સંગીતના તાન-પલટામાં લોકોને રસ ન હતો; લોકોને મગતું ન ગાવાની વજીરું પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. ધોમે ધોમે તે ગાવા બેસતી વખતે પેલા ઉસ્તાદના જેવી મરતી અનુભવતો થયો હતો. લાયબ્રેરિયન વજીરું પામરતાને સ્થાને સંગીતકાર વજીરું શક્તિનું બાન પ્રકટી રહ્યું હતું.

સાહેબ લોકોને નાખુશ ન કરવાની વજીરું નીતિ હજી અટક હતી. પિતાનો વારસો તેણે લાયબ્રેરી પૂરતો ભળવ્યો હતો. પણ યુરુનો વારસો ભળવવા પણ તે હવે એટલો જ ઉત્સુક હતો. સંગીતના જ્ઞાનમાં તેને કોઈ ખમ્ખનો મળી ગયો. હોય તેવું લામતું હતું. એ ખમ્ખનો હલકાં ગાયનો ગાઈને વેડી નાખવા તે તૈયાર ન હતો. પહેલાં નવરાથને વખતે તે સાહેબોને ઘેર જઈ ટોળટપ્પાં લગાવતો અને ગાયનો ગાતો. એ તેણે બધું કરી દીધું હતું. આથી તે સાહેબોની નજરમાં ન આવી શકતો એ ખરું, પણ ખીજે ઉપાય શું હતો ? સાહેબોને ખુશ કરવા ખીજું બધું કરી શકાય. છેક બોચે પડીને સલામો ભરવામાં પણ તેને વાંધો ન હતો; પણ વિદ્વાનો વ્યભિચાર ? એ કેમ થઈ શકે ? સંગીત તો આત્માના ઉઠાણની વાત હતી. એની મશકરી કેમ થવા દેવાય ? મોટા સાહેબ છતાં, સંગીત પૂરતા જે ગંધડા હતા તેમની સમક્ષ એ જ્ઞાન વ્યક્ત કરી સંગીતની હાંસી કેમ જ થવા દેવાય ? આવી હતી વજીરું વિચારસરણી ! એક વજીરું ભણે બે આત્માઓ આવીને વરસા હતા. એક હતો લાયબ્રેરિયન વજીરું; સૌને નમતો ને ભજતો. અપમાનો સહેતો અને છતાં ખુશ થવાનો ડોળ કરતો. ખીજો હતો સંગીતકાર વજીરું પોતાની ધૂનમાં મસ્ત અને મગ્ન. સંગીતની પ્રતિજ્ઞાનું સ્થાપન કરવા તે ગમે તે કરવા ઉત્સુક હતો. ગમે તેની સાથે ઝઘડવા તત્પર હતો. કોઈપણ રાગનું સ્વરૂપ ખડું કરતાં જે મદભર અને મસ્ત જણાતો; સંગીતનું આધિપત્ય સ્વીકારતો કોઈ સમર્થ અવ્યક્ત જણાતો.

એક વખત કોઈ સાહેબની બદલી થતાં તેમના માનમાં મેળાવડો ગોઠવવામાં આવેલ. દરેક સાહેબને એવો કંઈક ખ્યાલ હતો કે, વજીરું સારું ગાઈ ભણે છે. મેળાવડામાં તેને બોલાવ્યો હોય તો રંગ ભમે. સાહેબો બોલાવે અને વજીરું ના કહી શકે કે ? બંને એ સંગીતકાર થયો હોય; લાયબ્રેરિયન મટી નહોતો ગયો; અદાનો વારસો, ઉસ્તાદનો વારસો મળતાં સંદંતર વિસરાઈ નહોતો ગયો.

વજીરું સંગીતનો શોખ થવા પછી તેણે પોતાના સાજાંદાને પણ તૈયાર, ક્યાં હતો. લાયબ્રેરીનો લણી પડતો, કાલાવાલા કરતો, સલામો ભરતો વજીરું અને સંગીતની ધૂનમાં તળલચીને મૂંઝવતો, વાજીરુંકારને ગોટવી દેતો, તાન-પલટાની રમતથી સંગીતના શોખીનોને મુગ્ધ કરી દેતો વજીરું બે જુદી જ વ્યક્તિઓ હોય એમ લાગતું. પણ સાહેબના નિમંત્રણને તે નકારી શકે તેમ ન હતો. સાહેબોની મીઠાશનીમાં ગાવાનું નિમંત્રણ ગયો, એટલે

મક્ત જ જવાનું હોય. હારમોનિયમ-તબલાં ઉઠાવી લાવવાની બે-ચાર આના મજૂરી પણ વળુને પદરની જ આપવાની હતી.

સાહેબો! લહેરથી ઝિરાળ્યા હતા અને વળુએ સરસ્વતીની દુર્ગા રાગમાં પ્રાર્થના ઉપાડી.

‘ જય હો ! જય, દેવી માનસી ! આરાધ્યે અમ હૃદય સાતિ છે.

ધન ક્રાંતિ ત્યજને ય પાંચજી છે, જય હો ! જય દેવી માનસી ! ’

આટલું ગાતાં તો વળુએ પચોસેક મિનિટ લીધી હશે. ઉસ્તાદના સંપર્કથી, સંગીતની જે સાચી સમજ વળુ પામ્યો હતો તેને એ વ્યક્ત કરી રહ્યો હતો. વચમાં તેણે અમકની તાન પણ મારી, તબલચોથી પણ ‘ વાહ ! ’ બોલાવ્યું ગયું.

પણ સાહેબોને તો કોઇ પ્રાણી બાંજરડાં નાખવું હોય તેવું લાગ્યું. વળુની સંગીત-ખૂબીઓ તેમને સ્પર્શ્યા વિના વહી જતી હોય તેમ લાગવું હતું. કોઇએ વળુને પ્રોત્સાહન આપવા ‘ વાહ ! ’ ન કહ્યું. એકાદ બે જણે જગાસાં ખાધાં : બે-પાંચ-જણે સંગીત સાંભળવાને બદલે અંદરઅંદર વાતો કરવાનું શરૂ કર્યું. થોડી વાર સંગીતની ભરતીમાંથી જાગ્રત થતાં વળુ પરિસ્થિતિ સમજ્યો અને તેણે દુર્ગાની સર-રેલ સમેટી લીધી.

વળુ ગાતો બંધ થયો કે તરત જ મેનેજર સાહેબે કહ્યું, “ વળુ, તારા આ-આ-આ-પ-પ-પ માં કાંઈ મજા ન પડી; ‘ અય હજીમો ’ યાવા દે. ”

વળુ પર ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. એક તરફ પિતાને સાહેબોને નાખુશ ન કરવાનો હુકમ હતો; બીજી તરફ ઉસ્તાદનો નાટકી તરજથી દર રહેવાનો આદેશ હતો. એક તરફ ભાણમાં પાણી ફેંકવાની વાત હતી; બીજી તરફ પોતે જેને જીવનની પરમ પવિત્ર સાધના માની હતી તેનું ભયંકર અપમાન સહેવાનું હતું. વળુના અંતરમાં તુચ્છલ દાંદ મચી રહ્યું.

‘ કાં, વળુ ! યાવા દે ‘અય હજીમો’ ! ’ મેનેજર સાહેબે વળુને સાંત જોઇ ફરી વાર કહ્યું.

‘ સાહેબ, એ મને નથી આવડતું. ’ વળુએ દરરોજ લખતો તેથી વિશેષ લથળે સલામ ભરતાં કહ્યું.

‘ ઢેઠનાં છોકરાને ય આવડે એ ગાયન તને નથી આવડતું ? ’ સાહેબે સહેજ કરડાકીથી કહ્યું.

વળુ ચૂપ રહ્યો.

‘ તારે એ નથી જ ગાવું એમ કહે ને ! ’ સાહેબે વળા કંઈ વારે કહ્યું.

‘ જી ! મારો એ વિષય નહિ, મને એવાં ગીત ન આવડે ! ’ વળુએ બને તેટલી નરમાસ રાખીને કહ્યું.

‘ ઠીક, તો હવે શીખી લેજે ! ’ સાહેબે હુકમ કર્યો. બધાની હાજરીમાં તેમને વાત વાળી લેવાનું યોગ્ય લાગ્યું હશે.

વળુ સાંત રહ્યો.

વળુએ પોતાની ફરમાયશ મુજબ ન ગાવું તેનું મેનેજર સાહેબને દુઃખ તો થયું જ. પરિણામે એ રહ્યા સાંસુધી વળુને કંઈ પગારવધારો ન મળ્યો. પણ ઉસ્તાદને આધારે વચન પાળ્યાનો વળુને સંતોષ હતો. સંગીતની મહત્તા અણિશુદ્ધ રાખ્યાનો આનંદ હતો.

ધ. ન.

(“શમિ-નવરચના”માંથી)

૧. “રૂપિયાનું ભાવી” —મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખકો: પ્રો. સી. એન. વઝીલ અને પ્રો. જે. જે. અંબરિયા, “Future of the Rupee” ના અનુવાદક: શ્રી. શંકરલાલ હ. બદ, એમ. એ. એલએસ. બી., પ્રકાશક: ધી સંદેશ લિમિટેડ, સારંગપુર - અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૪૬, કાચું પૂઠું, મૂલ્ય દસ આના. ૧૯૪૫.

“સંદેશ આર્થિક અંશમાળા” ના બીજા પ્રકાશનરૂપે આ પુસ્તિકા પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આર્થિક વિષયોને સ્પર્શતાં પુસ્તકો નહિ જેવાં છે. એવે સમયે “રૂપિયાનું ભાવી” નામની આ પુસ્તિકા સંદેશ કાર્યાલયે બહાર-પાડી ગુજરાતી વાચક જનતાની ભારે સેવા બજાવી છે. વિશ્વયુદ્ધને લીધે સરકારની ચલણનીતિથી રૂપિયાની આવૃત્તી કાલ કેવી હશે, હુંડિયામણના શા હાલહવાલ થવા વધી છે અને તેના પરિણામે આપણા દેશના વેપારઉદ્યોગનું ભાવિ કેવું હશે તે અને તેને લગતા બીજા અટપટા પ્રશ્નો તરફ આ પુસ્તિકામાં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી ઉદ્યોગપતિઓએ તેમ જ વેપારીઓએ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

૨. India's Sterling Balances—(અંગ્રેજી પુસ્તક) લેખક: પ્રો. વી. વાય. ડોલ્હાટકર, પ્રિન્સિપાલ, પ્રતાપસિંહ કૌસેજ એન્ડ કૉમર્સ, વડોદરા. પ્રકાશક: ઉપર મુજબ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૬૬, કાચું પૂઠું, મૂલ્ય સવા રૂપિયો. ૧૯૪૫.

યાહુ વિશ્વયુદ્ધના પરિણામે આ દેશમાંથી મિનરાજ્યોએ જે અનહદ ખરીદી કરી છે અને તેના પરિણામે એક તરફ અત્રે ચલણનો ભાર કુમાવો થયો છે અને બીજી તરફ હિન્દના નામે ઇંગ્લેન્ડમાં જે પુરાંત પૌંડના ચલણમાં જમા થયેલી છે તેને અનુલક્ષીને આ પુસ્તકના વિદ્વાન લેખક ઘણાં અનુમાનો તારવીને તેમ જ યાહુ રાંજકીય પરિસ્થિતિ લક્ષમાં લઈને દિશાસૂચન કરે છે કે પૌંડનો આ અનામત જમ્થો જે ફક્ત હિન્દના હિતાથે જ ખર્ચવામાં આવે તો ઇંગ્લેન્ડના આંતરિક જીવનમાં મોટું ઘર્ષણ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે; તેમ જ તેનો પરદેશ સાથેનો વેપાર વેરવિખેર થઈ જાય તેમ છે. વળી જે ઇંગ્લેન્ડનું જ હિત બોધીને આ પુરાંતનો નિકાલ કરવામાં આવે તો હિન્દની બહુ ગવાયેલી ગરીબીમાં જ વધારો થશે. હિન્દની યાહુ રાંજકીય પરિસ્થિતિમાં તેને માથે જે કાંઈ નિર્ણય ઠાપી બેસાડવામાં આવશે તેમાં હિન્દને જ નુકસાન છે.

અંગ્રેજી વાંચી શકતા ઉદ્યોગપતિઓએ તેમ જ વેપારીઓએ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.
વા. ના. અમીન

૩ બીલીપત્ર—લેખક-પ્રકાશક, મકનજી પરમાર, રાણપુર; આવૃત્તિ ૧લી. ૧૯૪૪; કાઉન ૧૬ પેજ ૫. ૮+૨૧૬; પૂઠું કાર્ડ બોર્ડ પટ્ટીનું; કિ. રૂ. ૩-૦-૦.

આ પુસ્તક વાંતાસમ્રહનું હોષ તેમાં (૧) અધૂરી વેણી, (૨) મૃદુ-અંદ્ર, અને (૩) ખડિત કલેવર-નામની ત્રણ સામાજિક નવલિકાઓ સંચિત થયેલી છે.

‘અધૂરી વેણી’માં શંકર નામનો એક અક્રિયન ચિત્રકાર, સૌન્દર્ય હરીદાષ્ટમાં ઇનામ જીતનાર ‘અલકા’ નામની ગર્ભશ્રીમંત અને અભિમાની કોલિજીઅન બાળાનું ચિત્ર પ્રદર્શનમંડપમાં જ ચિતરી લે છે. પણ તેમાં એની કલામય મૂંચણીવાળી વેણીનો ભાગ અધૂરો જ રહી જાય છે. કલારસિક ચિત્રકાર એ અધૂરો ભાગ પૂરો કરી તેવા ખાતર અલકાના બંગલા સામે જ એક મોટો ભાડે રાખી લઈ પોતાને જોઈતી તક મેળવવા ખાતર રોજ અમુક અમુક સમયે પોતાના કઠેરામાંથી રસ્તે જતી આવતી અલકા તરફ તાબી રહે છે. અલકાને એની મધ આવતાં તે વિનોદ નામના પોતાના એક કરોડપતિ ત્રેમી મારફત વગર પરવાનગીએ મોડેલ ઉતારવા બાબતેના કેસ માંડી શંકરને જલગત્રાએ મોકલી આપે છે. જલમાંથી છૂટવા ટાણે શહેરમાં પ્લેગની મહામારી ચાલતી હોય છે અને અલકા તેમાં સપડાઈ ગઈ હોય છે. અલકાનાં માખાપ, સગાંવહાલાં, ત્રેમી, મિત્રો તમામ તેને એકઠીને નોકર ચાકરને સોંપી આધાં ખસી ગયાં હોય છે. એવે વખતે ધૂની કલાકાર શંકર જલમાંથી છૂટીને પરભારે અલકાને બંગલે જ આવી પહોંચે છે. ત્યાં અલકાની બચકર માંદગીથી વાકેફ બનતાં તે તેની સેવામાં લાગી જાય છે અને ખંતભરી સુશ્રુષાથી તેને મોતના યુષ્માંથી ઉગારી લે છે. સાથે સાથે તેનું દિલ પણ જીતી લે છે. પોતાના પરિચય માટે આગ્રહ થતાં તે એક ચિઠ્ઠીમાં પરિચય આપી તે રચણ છોડી પોતાને વતન જતો રહે છે. અભિમાની અલકા તેને શોધતી ત્યાં જઈ ચઢે છે. તે વારે શંકર પોતે પ્લેગથી પટકાઈ પડ્યો હોય છે. અધૂરી વેણી પૂરી કરવા માટેના એના કાઠ સંતોષવા અલકા રાણુગાર સહ આવે છે. પણ તે જ ટાંકણે શંકરનું ગ્રાણુપ્રપેશ જીડી જાય છે અને અધૂરી વેણી અધૂરી જ રહી જાય છે.

મૃદુ-અંદ્રમાં પણ મૃદુલા નામની તોરણી અને હિરણ્મય શ્રીમંત કોલેજકન્યા અંદ્ર નામના અક્રિયન પણ આદર્શ સમાજસેવકના આદર્શ જીવનથી મુગ્ધ બની પ્રવચ તેના સેવાકાર્યની સહભાગિની અને છેવટે તેના જીવનની સહચરી બની જાય છે, અને એ રીતે ‘ત્રેમ એ જ જીવનનો ભગમ અને અંત છે’ એ ગાંધીવાક્ય પૂરવાર કરે છે.

‘ખડિત કલેવર’માં કહેવાતા સમાજસેવકો વખત આવે, પોતે જેની સેવા કરવાનો દાવો કરતા હોય-છે તે જ વર્ગની સામે કેવું નિષ્કુર વર્તન ચલાવે છે અને તેનું કેવું દુઃખદ પરિણામ આવે છે તેનો બોધક ચિતાર મળે છે.

વસ્તુ ત્રણે વાર્તાઓનું સુરોચક અને બોધક હોષ વાર્તારસિકોને સરસ વાચન પૂરું પાડે છે.

સુદૃષ્ટમાં પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે દેખાતા જોડણી તથા અનુસ્વરના દોષો બીજી આવૃત્તિ વખતે સુધારી લેવાની ખાસ બલામણ.

ના.

૪. આચાર્ય આનંદશંકર દ્રુવ સ્મારક ગ્રંથ (ગુજરાતી વિભાગ)—સંપાદકો: શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, રતિલાલ મોહનલાલ ત્રિવેદી, ઉમાશંકર જોશીલાલ જોષી;

પ્રકાશક: ગુજરાત વનોકમુલર સોસાયટી, અમદાવાદ. કાઉન આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૪૪૮+૧૨, સાફ પૃષ્ઠ, આચાર્યશ્રીની હાથિ અને અન્ય ચિત્રો સહિત; મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦

૨૧. આચાર્ય શ્રી. આનંદચંદ્રભાઈની ગુજરાત, બૃહદ્ ગુજરાત અને ઉત્તરહિંદની શિક્ષણવિષયક સેવાઓ આને બાળેજ કેષ્ઠ ઉચ્ચ શિક્ષિત ગુજરાતીને અગળુ હશે. તેઓશ્રી ગુજરાતમાં રહ્યા ત્યાં સુધી શિક્ષણપ્રસાર અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં તેમણે બખવેલી સેવા ખાસ નોંધપાત્ર છે. તેમાં પણ 'વસંત' માસિક દ્વારા એઓશ્રીએ ગુજરાતી સાહિત્યની ભારે સેવા બખવી છે. અને ગુજરાત વનોકમુલર સોસાયટીના અધિકારપદે રહીને એ સોસાયટીના સંચાલનમાં પણ તેઓશ્રીએ ઠીકઠીક ફાળો આપેલો.

તેઓશ્રીના અવસાન બાદ ગુ. વ. સોસાયટીએ તેમના રમારકરૂપે એક રમારકમંથ પ્રસિદ્ધ કરવા ઠરાવેલું તદનુસાર આ મંથ પ્રસિદ્ધ થયો છે.

એમાં સંપાદકોએ, ૨૧. આચાર્યશ્રીના સંબંધે ગણ્યમાન બ્યક્તિઓએ લખેલાં એઓશ્રીના પરિચયપ્રસંગો આપ્યા છે. તે ઉપરાંત, એમના રમારકને અનુરૂપ એવો બૃહત્ લેખસંગ્રહ પણ આમાં સંગ્રહી છે. ખાસ કરીને, શ્રી. સારાભાઈ નવાખનો "અંદનમલયાગિરિ યોધા" અને એને અંગેનાં જૂની ચિત્રકલા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

કર્યા પુસ્તકાલયો સ્વર્ગસ્થના રમારકરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલ આ ઉચ્ચ સામગ્રીયુક્ત મંથ અવશ્ય વસાવે. અને પાકા પૃઠમાં બંધાવી એને સુરક્ષિત બનાવે.

૫ જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન—ખંડ ૧ લો, મૂળલેખક: શ્રી પં. જવાહરલાલ નહેરુ, અનુવાદક: શ્રી. મણિભાઈ બ. દેસાઈ, પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, ૩મી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૬૭૬+૧૨, કવર આચ્છાદન સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૫૫.

પં. જવાહરલાલજીએ "ઇન્દિરાને પત્રો" લખી જગતની ઉત્ક્રાન્તિ-ઉત્પત્તિના ઇતિહાસની માહિતી એના અનેક વાચકોને આપી છે. અને આગળના ઇતિહાસરૂપે ડુનિયાના બિન્નબિન્ન દેશોના ઇતિહાસની રૂપરેખા દર્શાવતો આ મંથ એમણે એમના ઠરાવાસ દરમિયાન લખ્યો હતો. સમગ્ર મૂળ પુસ્તક મૂળ ૧૦ ભાગોમાં લખાયેલું. અને આ ગુજરાતી પુસ્તકમાં, યુરોપના નેપોલિયન કાળ સુધીની દેશદેશની ઐતિહાસિક માહિતી આપવામાં આવી છે. ડુનિયાના બિન્નબિન્ન દેશોની ઐતિહાસિક ઘટનાઓના અણુમૂલ સાધનરૂપ જન-માન્ય નેતાને હાથે લખાયેલો આ ગુજરાતી મંથ હરેક પુસ્તકાલયમાં હોવો ઘટે. ઇતિહાસપ્રેમી-એને વાંચવાની એ પુસ્તકાલયોએ તક પૂરી પાડવાનું બાળ્યે જ હશેવું પડે.

૬. જીવનનો આનંદ—ખંડ ૧ લો—(બીજી આવૃત્તિનું પ્રત્યુદ્ધ) લેખક: શ્રી. દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર, કદ, પૃઠાં ઉપર પ્રમાણે. ૫૫ ૫૪૪+૧૬, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ.

કાકા કાલેલકરે આપણા સાહિત્યને જે નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે તે પૈકીનું એક વિશિષ્ટ આ પુસ્તક છે. કાકા સાહેબનું 'ઝીજીમટમયુ' હરેક વસ્તુનું નિરીક્ષણ એમાંથી કંઈક નવીનતા લઈ આવે છે. એમની એ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણની કલામાંથી-એમની એ રૂઝડીઓ-માંથી જે રત્નો મળ્યાં તે તેમણે આપણને આપ્યાં છે. આ પુસ્તકમાં એવાં જ જીવનમાં એક યા બીજા પ્રકારે જીવનને જીવવામાં-માણવામાં આનંદ આવે તેવા એમણે ઉપયુક્ત રીતે

સર્વેલા લેખોનો સંગ્રહ આપ્યો છે. ગુજરાત આ સાહિત્યકારનું જેટલું ઝાણી ગણાય તેટલું આપ્યું છે.

પ્રાણીની આદતિ ને પુસ્તકાલપમાંથી જીવું થઈ ગઈ હોય ત્યાં આ નવી આદતિ અવસ્થા વસાવી લેવાય. નવાં પુસ્તકાલપોએ હજી એ ન વસાવ્યું હોય તો અવસ્થા વસાવી લે.

૭ સંકલિતા ભગવદ્ગીતા—સં. ઉપર પ્રમાણે. ૪૪૭ ના કદનાં પૃષ્ઠ ૨૩૦, બોડપટીનું પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના ૭૦૦ શ્લોકોના વિષયવાર વિવેચન માટે કાકા સાહેબે એનું આ સંકલન કર્યું છે. ગીતાના જુદા જુદા શ્લોકોનાં ચરણોને ન્યાં ન્યાં ને ને વિષયને અનુસાર ઘટાવી ચકાય તેવે રીતે તેનું સંકલન કરી તેની ચરણસચિ આપી મૂળગીતાના શ્લોકોને પણ આપ્યા છે.

ભગવદ્-ગીતાના મૂળ શ્લોકોનું આ સંકલનનું વિવેચન કાકા સાહેબ તરફથી મળશે આરે એની યથાર્થ ખુબીને ખ્યાલ આમવાચકને આવી શકશે. ત્યાં સુધી તો, સંસ્કૃત શાતા વાચકોને એનો આનંદ આ સંકલનમાંથી મેળવવા ભાગ્યશાળી થશે.

૮. રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર—લેખક: શ્રી. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પ્રકાશક, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૩૬+૮, સાકું પૂઠું, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦. ૧૯૪૫.

રાષ્ટ્રભાષાનો પ્રશ્ન છેલ્લા દાયકાથી આપણે ત્યાં એક અગત્યનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. એની તરફથી આંતરે આંતરે વિરોધમાં અનેક આગેવાનો તરફથી જુદા જુદા મુદ્દાઓ ઊભા થયા છે. ત્યારથી હિંદી, હિંદુસ્તાની, ઉર્દૂ વગેરેને લગતી ચર્ચા ઉપરથી ઊભી થઈ હતી.

આ પ્રશ્નને ગાંધીજીએ હાથ પર લીધે ત્યારથી, તેઓશ્રીએ એને લગતાં ને અપાતાં, લખાણો જનતાને આપેલાં તેના સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. રાષ્ટ્રભાષા પ્રચારના રચનાકારમાં યુગાચેલાઓ તેમ જ એના અભ્યાસીઓને મહાત્માજીનાં આ શ્રવ્યો નજર ઉપરથી નીચડશે.

૯. આહાર અને પોષણ—લેખક: શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, પ્રકાશક, કદ, પડાં, ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૬૪+૮, મૂલ્ય ૦-૮-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના “ મામસેવા દાક્ષિત ” શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, લોકસોઅં ભાષામાં આપણા ખોરાકને લગતી માહિતી આ પુસ્તકમાં આપી છે. એની સંવાદાત્મક માંહેજો—આહું બહોલાંઓ પણ સમજી શકે તેવી શૈલી વાચનાર હરેકને સરળતાથી સમજાય તેવી છે. મામસોનાં અનેક ભાષ્યબંધોને એઓ આપણા આહાર અને પોષણના વિષયથી પૂરાં બાજુકાર નથી તેમને એમાંથી ઠીક ઠીક બાજુવલું મળશે. નવાં વાંચતાં શીખેલાં પ્રોડોને એ ઠીક વાચન પૂરું પાડશે. પુસ્તકાલપો અવસ્થા વસાવે.

૧૦- રચનાત્મક કાર્યક્રમ : તેનું રહસ્ય અને સ્થાન (ત્રીજી આદતિ) : લેખક: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; પ્રકાશક, પૂઠાં ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૩૨, મૂલ્ય ૦-૩-૦.

અમારું પ્રસિદ્ધ થયેલી બે આદતિઓ પછી હાલ એની આ ત્રીજી આદતિ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આ આદતિમાં પૂરવણીરૂપે ગાંધીજીનાં બે મહત્વનાં લખાણો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે. એ મહત્વનાં લખાણો માટે પણ આ નવી આદતિ વસાવી લેવી ઘટે.

૧૧- ધરતીને મથાળે—મૂળ લેખક: જુલેવર્ન; ગુજરાતીમાં ઉત્તરનાર શ્રી,

મૂળશંકર મો. બદ, પ્રકાશક: આઝાદ બંડાર, ભાવનગર. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૧૦x૧૬, સચિત્ર કવર આયછાદન સહિત પાકું-પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૪

મૂળ જૂલેવર્નિસ લખેલ પાતાળપ્રવેશ, જલૂનપ્રવાસ વગેરે પુસ્તકો આપણા શિશોર વાચકોમાં, સારો આદર પામ્યાં છે. એમાં આવતી સાહસકથાઓ આપણા જીવાન વાચકોને ઠીક ઠીક ગમી ગઈ છે. એવી સાહસકથા સરખી આ " ધરતીને મથાળે "ની વાતો પણ આપણા જીવાન સાહસપ્રિય વાચકોને આકર્ષશે. પુસ્તકની અનુવાદસૃષ્ટી સરળ હોયને વાંચતાં પ્રેરણાદાયક બની રહે તેવી છે. જીવાનોમાં વંચાવવા માટે આ પુસ્તક પુસ્તકાલયોમાં સુખે વસાવાય. મ. પ્ર. વ્યાસ

૧૨. ગુજરાતજીવની શરીરસંપત્તિ—લેખક: શ્રી. રણજિત પટેલ, પ્રકાશક: ગૂર્જર મન્યરત્ન દાયીલય અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

આશરે દોઢસો પાનાના આ પુસ્તકમાં વિષય નવા જેવો છતાં ગુજરાતી પ્રજા માટે ધણો જરૂરી છે. શ્રી. ડાહ્યાભાઈ જનનીએ આની પ્રતાવના લખીને આ વિષય સમજાવવા સારો પ્રયત્ન કર્યો છે.

શરીરસંપત્તિ વગર પ્રજાનો વિકાસ થઈ શકે નહિ. સારું શરીર હોય ત્યાંજ સારું મનજ હોય. અને સંતાનના સારા શરીર માટે માતાનું શરીર સારું હોવું જરૂરી છે. માતાના રોગ અને માતાની આરોગ્યતા પોતાનાં બાળકો ઉપર અસર કરી વગર રહેતાં નથી. એ દૃષ્ટિએ અને ગુજરાતીઓ ખીજી બધી બાબતમાં આગળ હોવાને દાવો કરતા હોવા છતાં શરીરસ્વાસ્થ્યમાં બીજાં રીતે કદાચ છે તે વાત આજે ગુજરાતને હવે સમજાઈ છે.

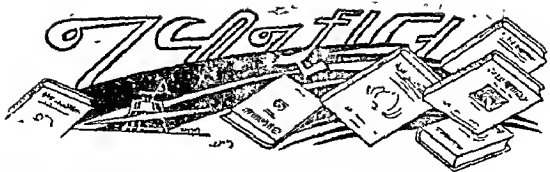
ઘોડા વખત ઉપર મુંબાઈમાં વસતા ગુજરાતીઓના શરીરસ્વાસ્થ્યની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેણે કદ જાતનો ખોરાક લેવો અને તેમાં શું સુધારો કરવો જોઈએ તે સમજાવ્યું હતું. આ પુસ્તકમાં પણ આર્થિક સામાજિક અને શરીરની અસંભાગપણા ઉપર ખાર મૂકી જુદી જુદી જાતના રોગો કેમ થાય છે એ બધું બહુ સારી રીતે સમજાવ્યું છે. એમણે પોતાનો કેમકે બહુ સરસ રીતે નીચે પ્રમાણે મૂક્યો છે:

" અતિશ્રમ અપૂર્ણ ને અયોગ્ય આહાર તથા આરામની ન્યૂનતા આ કારણની ત્રિપુટી-ગુજરાતના મોટા ભાગની શ્રમજીવી જહેનોની શરીરસંપત્તિની વિધાતક છે. ખીજે પક્ષે મધ્યમ વર્ગ પણ જીવનસંઘ્રામની કપરી કઠિનતા તથા પારાવાર અંગાનથી ખુબાર થઈ રહ્યો છે. જે વિદ્યાસંવેશને સાધનસંપન્ન વર્ગ છે તે શ્રમના અભાવ, અતિવિશ્રામ અને આહારના અતિયોગથી શરીરસંપત્તિના ક્ષેત્રમાં પાયામાલીને પંથે પળી રહ્યો છે. આમ સતેજ જઠરાગ્નિવાળા સમાજના મોટા વર્ગ પાસે મુદ્દતે ય રોટલો નથી ને રોટલાના વિપુલ જથ્થા પર સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલા સમાજના નાના વર્ગ પાસે સતેજ જઠરાગ્નિ નથી. "

એટલે અમે આશા રાખીએ કે આ પુસ્તક વાંચી રોટલાના વિપુલ જથ્થાવાળા પોતાની ઝીંઝી અને જહેનોના આરોગ્યને સતેજ રાખવાનું જ્ઞાન મેળવે અને આખા સમાજને અજ્ઞાનતા અને સામાજિક બંધનો ને એના આક્રમમાં આવતાં હોય તે દૂર થાય અને સૌ જોનાને આ જાતનું જ્ઞાન મેળવી શરીરસંપત્તિ વધારે સારી થાય એવો અદ્ય પ્રયત્ન કરશે તો આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને શ્રમ સંજ્ઞા યશે.

અમે આ પુસ્તકને વાચકો પ્રેમપૂર્વક વાંચે એવો આમદ કરીએ છીએ.

—યુ. યુ. શાહ

૧ ગૂર્જર અંધરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફનાં પુસ્તકો

૧ રઘિયાળી રાત-ભા. ૨ જો-સંપાદક: ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨ રાજ-રાણી-મૂળલેખક: કવિવર દાગોર, અનુવાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૨ એન. એમ. ઠક્કરની કું. સુંબઈ તરફથી

૩ યુવાનોની સંસ્કારસાધના-મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન, અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રચંદ્ર પ્રા. શુક્લ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૪ બે નવલકથા-મૂળલેખક: રોલ્ડોપ; અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૫ બ્યાપારી નામાનો લોભિયા-લેખક: શ્રી. રવિશંકર ઓ. મહેતા અને શ્રી. દસપતરામ કે. દવે; મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦.

૩ સી. શાન્તિલાલની કું.-સુંબઈ તરફથી

૬ કેવડાના કાંટા-મૂળ લેખક: શ્રી. વી. સ. ખાડેકર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૭ દેશદેશની લોકકથાઓ-લેખક: શ્રી નિરંજન વર્મા અને જયમદન પરમાર; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

૪ ભારતી સાહિત્ય સંઘ-સુંબઈનાં પુસ્તકો

૮ ગ્રીક બંગાળની વાર્તાઓ ભા. ૧-૨, -લેખકો ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૯ પાંખ વિનાનાં-લેખક: શ્રી. ઉમેદભાઈ મણિયાર, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૧૦ અણખૂટ ધારા-મૂલ્ય ૩-૦-૦

૪ નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૧ આહાર અને પોષણ-લેખક: શ્રી. ઝવેરભાઈ પટેલ, મૂલ્ય ૦-૮-૦

૧૨ રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર-લેખક: મોદનદાસ કરમચંદ ગાંધી, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૧૩ રચનાત્મક કાર્યક્રમ-લેખક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦

૫ સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૪ મેનાવતી અને ગાપીય દ તથા ભવૃહરિ ને વિક્રમ-લેખક: સ્વર્ણસ્ય કલાપી. મૂલ્ય ૦-૩-૦

૧૫ જેસલ તોરણ-લેખક, મૂલ્ય ઉપર પ્રમાણે.

૧૬ આપણા ખોરાક-મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: શ્રી. એમ. આર. મસાણી; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦
[સંપાદ ૪. ૨૧મ્ને ૭૭]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુંગારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાજ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેકની કામગીરી અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બજાવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧. વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. છગનલાલ મથુરલાલ પટેલ-માહે ફેબ્રુઆરીમાં-શિનોર મહાલનાં—(૧) બાવરિયા, (૨) દોમલોદ, (૩) વરવા, (૪) અવાખલ, (૫) અચીસરા, (૬) તેરસા, (૭) સાદલી, (૮) માંજરોલ, (૯) દામાપુરા, (૧૦) મુરાસામળ, (૧૧) માંદ્રવા, (૧૨) કુક્સ, (૧૩) મોટાં રોહણીઆ, (૧૪) ગ્રાંઝક, (૧૫) અંબાલી, (૧૬) કણ્જેમ, (૧૭) માલપુર, (૧૮) ભેખડા, (૧૯) પુનિયાદ: કા. દિ. ૨૧

—માહે માર્યમાં-શિનોર મહાલનાં (૧) દીવેર, (૨) તેનતમાવ, (૩) વણિયાદ (૪) સેગવા, (૫) સીમળા; કરજણ મહાલનાં (૬) કોઠીયા, (૭) કાલ્યા, (૮) રતેપુર, (૯) દેરાબી, (૧૦) મેથી, (૧૧) કલા, (૧૨) લતીપુરા દોબી, (૧૩) બચાર, (૧૪) કંથારિયા; કા. દિ. ૧૯.

—માહે મે માસમાં-બ્યારા મહાલનાં (૧) કટાસવાણ, (૨) વાંસકુમ્હ, (૩) રૂપવાડા, (૪) ખાનપુર, (૫) કાંજી, (૬) મમરકુમ્હ, (૭) કપુરા, (૮) વાદ, (૯) ખુટાડિયા (૧૦) આબીઆ, (૧૧) ગઝત, (૧૨) રેજકુમ્હ, (૧૩) બેડીત, (૧૪) વાંકલા, (૧૫) અંધાર-વાડી, (૧૬) પાટી, (૧૭) કાકડવા, (૧૮) અંબાલીઆ, (૧૯) ઉમરવાવ દૂર, (૨૦) ડાલવાણ; મહુવા મહાલનાં (૨૧) કાન્હી, (૨૨) રોણત, (૨૩) અમરેલી; (૨૪) આમચક, (૨૫) કુરેલ: કા. દિ. ૨૪.

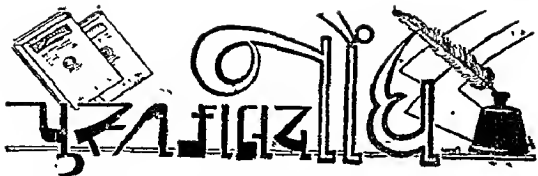
૨. મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. લાલશંકર દી. ઠાકર-માહે ફેબ્રુઆરીમાં-મહેસાણા મહાલનાં—(૧) તળેટી, (૨) કુક્સ, (૩) દેવરાસણ, (૪) પાટોદર, (૫) બહોલ. પરિપદ અંગે: હડેગામ મહાલનાં (૬) હડેગામ, (૭) નાહોલ.

—માહે માર્યમાં-હડેગામ મહાલનાં—(૧) ઉદણ, (૨) સલાટપુર, (૩) પાટણ-કુવા, (૪) જલુદા નાના (વા.), (૫) ધણીઓલ, (૬) ધારીસણા, (૭) વડવાસા (વા.), (૮) સાંપા, (૯) જળિયાનો મઠ (વા.), (૧૦) ઇસનપુર મોટા, (૧૧) ડોમોડા, (૧૨) ચાહપુર, (૧૩) પાલજ, (૧૪) લવારપુર, (૧૫) પ્રાંતીયા, (૧૬) ચિતોડા, (૧૭) આલમપુર (વા.), (૧૮) સિહોલી મોટી, (૧૯) દરોલા (વા.), (૨૦) ધણપ, (૨૧) મગેડી.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવા તથા જે સૂચના સમજૂત આપી હોય તેનો ચોખ્ખી રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રીશાખાએનો ફાલામણ છે.

ના. નં. ચૈાકસી

સહમંત્રી, વ. શા. પુ. મંડળ

કાગળ-કરકસર નિયમન હુકમ રદ કરવા શ્રી. સરકારને વિનંતિ

૧૯૪૪ ના જુન માસથી બ્રિટિશમાં કાગળ-કરકસર-નિયમન હુકમનો અમલ થયો અને તેની પાછળ તેના પમયે પમયે આપણે ત્યાં પણ એ હુકમ અમલમાં આવ્યો. અલગત, એ હુકમ એક રીતે આશીર્વાદરૂપ થયો તે જ બીજી રીતે કંઈક નુકસાન પણ લેતો આવ્યો. એના પરિણામે, ગમે તેવાં ચોપડી-ચોપાનિયાં છપાતાં તેનો અંત આવ્યો, ત્યારે બીજી બાજુ, સારાં ઉપયોગી પ્રકાશનોને, એના પ્રકાશનોના મર્યાદિત ક્ષેત્રોના કારણે, પ્રસિદ્ધિ પામતાં વિશ્વ જોડેલાં પડ્યો; અને આમ કેટલાંક સારાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિનું કાંમ અટકી પડ્યું.

એક તો, એની પ્રાથમિક ગણના માટે જે વર્ષ 'કરાવાયેલું', તે વર્ષમાં કાગળની મર્યાદા, અને તંગીને કારણે, પ્રકાશનકાર્ય થયું જ એણું થયેલું હોય, અને એને પ્રાથમિક શ્રમિકના વર્ષરૂપે નહીં કરાવાયો તેના ૩૦ ટકા જ કાગળ પોતાનાં પ્રકાશનો માટે ઉપયોગમાં લેવાનું જે તે પ્રકાશકોને ફરમાન થયું. પરિણામે, જૂની પ્રકાશનસંસ્થાઓને પણ, પોતાના પાછલાં દરેલા વર્ષના ક્ષેત્રોના અભાવે પોતાની પ્રકાશનપ્રવૃત્તિને આજે તો વેગળાં મૂકવી પડી છે.

ત્યારપછી, બ્રિટિશ પ્રદેશમાં ઉત્તરોત્તર વધુ ટકા-ત્રીસથી વધીને ૪૦ અને ૪૦ થી વધીને ૬૦ ટકા કાગળ વાપરવાની છૂટ મૂકવામાં આવી, તેમ જ બીજી પણ કેટલીક વધુ છૂટછાટો મુકાઈ; છતાં હજી આપણે ત્યાં, એ છૂટછાટો નહિવત્ જાહેર પડી છે. બ્રિટિશમાં અત્યારે પાછલા વપરાશના ૬૦ ટકા અને પાઠ્ય પુસ્તકોમાં ૯૦ ટકા સુધી વાપરવાની છૂટ અપાઈ છે ત્યારે હજી આપણે ત્યાં એ ધોરણ ૪૦-૫૦ ટકાથી આગળ પ્રગતિ કરી શક્યું નથી, એ ખરેખર શાયનીય છે.

બ્રિટિશને ધોરણે આપણે ત્યાં નિર્જન-નિયમો વટકુક્રમો અમલમાં આવે તેની ભાગ્યે જ કોઈ ના પાડી શકે, પરંતુ તેની સાચોસાચ જ, તેમાં જે તે સુધારા જાહેર પડે તે પણ તાત્કાલિક જ અમલમાં આવવા ઘટે, કે જેથી તેને લક્ષમાં જે કંઈ પગલાં લેવાનાં હોય તે ઘડત જ લેવાય.

વળા, બ્રિટિશમાં પંચાંગો છાપવાની, ડાપરીઓ પ્રસિદ્ધ કરવાની તેમ જ સૂચિપત્રો છાપવામાં ફર માસે રૂપ રતલ કાગળ વાપરવાની તેમ જ જાહેર સંસ્થાઓના હેવાલો પ્રસિદ્ધ કરવાની જે છૂટ અપાઈ છે તે સવલતોને લક્ષમાં હુકમ હજી પણ આપણે ત્યાં જાહેર પડ્યો નથી, એ સાચું જ શાયનીય છે.

ખાતાવાર Through Proper Channel એ હુકમો અમલમાં લાવવાનું એ

બનવા જોગ છે, પરંતુ એ વખતની પણ હદ હોવી ઘટે. એટલે હુકમના સુધારાને લગતો અમલ જાહેર કરવામાં આપણે ત્યાં જે વખત જાય છે તેનું પ્રમાણ ઘટે એ આજે અગત્યનું ચપ્પ પડ્યું છે.

આપણે આશા રાખીએ, આપણી સરકાર, કામળનિયમન હુકમમાં, હવે જેને શિટિશ સરકારે ક્રમશઃ સંખ્યાબંધ છૂટછાટો આપવાની શરૂઆત કરી છે તેવી છૂટછાટો વિનાવિધે સત્વર જાહેર કરશે. અને હવે તો પરિસ્થિતિ એ પણ આવી રહી છે કે, કામળની પુષ્કળ વિપુલતા ચતી ચાલી છે. કામળનાં કાળાં જાળરો સહંતર નાખૂદ થયાં છે, એવે વખતે એ નિયમન અનાવસ્યક બન્યું છે. એ જોતાં પણ ઉપયુક્ત છૂટછાટો જાહેર કરી, એ હુકમને વેળાસર રૂબરૂ આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

શિષ્ટ પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં અગવડરૂપ લેખી શકાય તેવા આ હુકમને હવે સત્વર પાછો ખેંચી લેવા શ્રી સરકારને વિનવણીપૂર્વક વિરમીએ છીએ. —ત્રી

પોસ્ટ ઓફિસ નં. ૧૦ અવશ્ય લખવો.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. સાથે પત્રવ્યવહાર કરનાર સૌ માંહેના આથી જાણવાવાતું કે, તેમણે મંડળ સાથે પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે તેના સરનામા પર પોસ્ટ ઓફિસ નં. ૧૦ અવશ્ય લખવો. એ લખવાતું ચૂકવાથી મંડળની ટપાલ એના પોસ્ટ ઓફિસમાં વહેંચાવાને બદલે પોસ્ટમેનની ફેરણીથી વહેંચાય છે. તો હવેથી મંડળનું સરનામું કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે અવશ્ય લખવું:—

મંત્રી,

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ.

પો. ઓ. ૧૦, વડોદરા

ઉપર પ્રમાણે સરનામું લખવાથી મંડળની ટપાલ નિયમિત વખતસર મંડળને મળશે; અને તેવા સરનામાથી ટપાલ ગેરવફા જેવા સંભવ છે.

ગૂજરાત સાહિત્યસભા તરફની સાહિત્યસમીક્ષા

અમદાવાદની ગૂજરાત સાહિત્યસભા તરફથી દર વર્ષે કરાવવામાં આવતું સમીક્ષા કામ બે વિભાગમાં વહેંચી નાખી તે જાન્યે વિભાગના નીચે પ્રમાણેના સમીક્ષકો નીમવામાં આવ્યા છે:—

વિભાગ ૧ લેઃ : (સાહિત્ય વિભાગ)

વિષય : કવિતા, નાટક, નવલિકા, નિબંધ, વિવેચન,
જીવનચરિત્ર, ધર્મ તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ,
પુરાતત્ત્વ, ભાષાશાસ્ત્ર, ઝેજવણી, બાળસાહિત્ય,
પ્રવાસ વગેરે.

સમીક્ષક:—

પ્રો. અનંતરાય મ રાવળ,
૧૦, હીરાબાગ, એસિસ્ટન્ટ,
અમદાવાદ.

વિભાગ ૨ જો : (વિજ્ઞાન વિભાગ)

સમીક્ષક :—

વિષય : વિજ્ઞાન, ભૌતિક વિજ્ઞાન, જંતુવિજ્ઞાન, પ્રાણીવિજ્ઞાન, શરીરવિજ્ઞાન, રસાયણશાસ્ત્ર, શાસ્ત્રીય સાહિત્ય વગેરે. ગ્રા. ધનુભાઈ દ્વીરભાઈ, કલ્યાણ સોસાયટી, એલિસબિન, અમદાવાદ.

તો દરેક પ્રકારનો તથા લેખોને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ છે કે તેઓએ પોતાનાં પ્રકાશનો તથા કૃતિઓ ઉપર જ્યાંવેલા સરનામા પ્રમાણે તે વિભાગના સમીક્ષકને મોકલી આપવાં;

કાલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને નિબંધહરિકાષ માટે જાહેર નિમંત્રણ

સ્વર્ગસ્થ કરસનદાસ મૂળજી સ્મારક બંડોળની યોજના મુજબ તમામ ગુજરાતી બોલતાં કાલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબાઈ, તરફથી જાહેર નિમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે એમણે ગુજરાતી ભાષામાં “ ગુજરાતી-ઓને ખોરાક અને તે સંબંધે મુધારા માટે અવકાશ ” એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૩૦ થી ૩૫ ફૂટસર્કલ કાગળના કદનો લખી તા. ૩૦-૬-૪૫ સુધીમાં નીચેને સરનામે સીલખંધ પરખીડ્યામાં, રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટથી, જે કાલેજામાં અને જે વર્ગમાં પોતે ભણતા હોય તેની વિમત, સર્ટિફિકેટ અને પોતાનાં સરનામાં સાથે, મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના એવી રીતના આવેલા નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાએ નીમેશી ત્રણ વિદ્યાનેની સમિતિ પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, વિદ્યાર્થીનીઓના નિબંધોમાંથી એ જ રીતે જેનો નિબંધ પસંદ થશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, એમ બે છનામે આપવામાં આવશે. એ બે નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ વધુ પસંદ કરવા યોગ્ય હશે તેનો નિબંધ તા. ૨૫-૭-૪૫ ની જાહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. પસંદ થયેલા નિબંધો પ્રકટ કરવાનો માલિફીફકેટ શ્રી કા. ગુ. સભાને રહેશે. વિશેષ જરૂરી વિમત માટે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે:—

નોંધ—આ હરિકાષ ગુજરાતી બોલતી સઘળા થે કામે માટે ખુલ્લી છે.

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, કૅંએસ લેફન, મુંબાઈ ૪.

પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા—વડોદરા તરફથી સર મનુભાઈ દીવાન છનામી નિબંધ હરીફાડને લખતું ૧૯૪૫ ના વર્ષ માટેનું પરિપત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે. સદર છનામી નિબંધ માટે “ મુદ્દ પછી ગુજરાતનું નવીન આર્થિક સંસ્કરણ ” એ વિષય પસંદ કરાયો હોયને તે નિબંધો મંત્રીને પડોચાડવાની મુદત સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ ની હરલી છે. એ વિષે વધુ માહિતી મંત્રીઓ, પ્રેમાનંદ સાહિત્યસભા—દયાળ ભાડોને ખાંચો વડોદરા, એ સરનામેથી મળી શકશે.

સ્વામી સ્વયંન્વોત્તિર્થ તરફથી હેટ

સ્વામી સ્વયંન્વોત્તિ તીર્થ તરફથી વડોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયોને હેટ આપવા સારુ નીચેનાં પુસ્તકો પુસ્તકાલય ખાતાને મળેલાં છે—

૧ અદ્વૈત જ્ઞાનનોકા	૨૦૦ અલ	૦-૮-૦
૨ ત્રિપુરાસુર સ્થ જ્ઞાનખંડ	૨૦૦ „	૦-૧૨-૦
૩ કિરથુ કલાપ (કાવ્ય)	૨૫૦ „	૦-૮-૦
૪ ભર્મદર્શન (કાવ્ય)	૨૫૦ „	૦-૬-૦
૫ Maya	૧૦૦ „	૧-૦-૦

શિષ્ટવાચન પરીક્ષા

(૧) શિનોર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી શિષ્ટવાચનની ૮ મી પરીક્ષા - માયં માસમાં “ જમશેદજી ટાટા ” પુસ્તકની લેવામાં આવી હતી. તેમાં ૬૨ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો; જેની ૩૨ ઉત્તીર્ણ થયા.

(૨) વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળ તરફથી “ પ્રવાસકથાઓ ” (લે. નાગરદાસ પટેલ) પુસ્તકની શિષ્ટવાચન પરીક્ષા તા. ૧-૭-૪૫ ના રોજ રાખવામાં આવી છે. સદર પરીક્ષા આપવા ઇચ્છનારે ૨૦-૬-૪૫ સુધીમાં વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીને તે બાબત લખી જણાવવું.

વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળનું ચેરમન અધિવેશન

ગોઝારીઆ મુકામે તા. ૨૪-૬-૪૫ ને રવિવારના રોજ રા. રા. વિજાપુર મહાલ વહીવટદારના પ્રમુખપદે રાખવામાં આવ્યું છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ *

શ્રી સયાજી વેલવ પુસ્તકાલય-નવસારીને શ્રી. બાલભાઈ દાસ તરફથી રૂ. ૧૫૧) નવસારીના મહિલા પુસ્તકાલયના ઉદ્ઘાટનપ્રસંગે.

સા. પુ. ટીંબા (તા. કામરેજ)ને ૨૫) શ્રી. પા. ભાણીભાઈ છીતામાં, ૫) શ્રી. ભગવાનજી બહેર પારેખ, ૫) શ્રી. નાગરજી જુલાભાઈ પટેલ, ૫) શ્રી. વલ્લભભાઈ ચિલભાઈ પટેલ તરફથી.

સા. પુ. જાખાના (તા. ચાણુરમા)ને ૨૫) કેરાણીના શ્રી. પટેલ જ્યોત્સના દાનસિંગદાસ તરફથી.

શ્રી. લ. ના. સા. પુ. વાલમ (તા. વીસનગર)ને ૧૧) ચાદ હોટામાં દર-જ્યોત્સના-વાલમ, ૧૧) ત્રિધરલાલ રામદાસ-વડનગર, ૧૧) પા. જાખાભાઈ ધનજીભાઈ-મથુર, ૧૧) હવે જાણુભાઈ કિરપાયંગર-વાલમ, ૧૧) ચાદ મોહનલાલ પ્રમુદાસ-વાલમ, ૧૧)

* આ બાકીમાં રૂ. ૫૦ અને તેથી વધુ રકમની નોંધ લેવામાં આવી છે.

બાવા મોભવનજી ગોઝળવનજી મહેસાણા, ૧૧) બાવા મોહનગિરજી કુંગરગિરજી—આખજી, ૧૨) પા. કેવળભાઈ વીરચંદ—મહુડ તરફથી. ઉપરાંત રૂ. ૧૯-૬-૦ મુંબઈના શ્રી. મૂળચંદભાઈ લક્ષ્મીભાઈ તરફથી.

સા. પુ. પામોલ (તા. વિળપુર)ને ચોધરી મસોજી જલમ, ચોધરી સરદારજી મોંધજી, ચોધરી રામા કતાભાઈ, ચોધરી માધેવા મુળજી, ચોધરી કેશવજી રામજી, બેચરજી રેવાભાઈ, ચોધરી હાથીભાઈ કતાભાઈ, ચોધરી સોમા ચલ્યાભાઈ, ચોધરી માધેવા કરસનજી, ચોધરી પુળજી કાનજી, ચોધરી, જેયંગ મુળજી, ચોધરી મસોનજી દલશંગ, ચોધરી મોતીભાઈ, વક્તા, ચોધરી રેવાભાઈ ઉમેદ, ચોધરી બદશંગજી કુંગરજી દરેક તરફથી રૂ. ૫)

સા. પુ. જેપુર (તા. વિળપુર)ને ૫) પા. જગનદાસ બેચરદાસ, ૫) પા. અમથા-ભાઈ બાજદાસ તરફથી.

સા. પુ. ખેરવા (તા. મહેસાણા)ને ૫૧) દવે નારજીજી યુરુષોત્તમ—ઉંઝા, ૫) રાવળ ચિમનલાલ હરગોવિનદાસ—ઉનાવા, ૫) રાવળ નરોત્તમદાસ મોતીરામ—ઉનાવા, ૫) પટેલ રણછોડ શિવરામ—રણાસણ, ૫) શાહ નાથલાલ સુરચંદ—મુળસણ, ૫) ધાંચી અમૃતલાલ મગનલાલ—ધીણોજી, ૫) પટેલ અમથારામ તથા નારજીદાસ—ખેરવા, ૬) ધાંચી ડાહ્યાલાલ તથા પ્રજુદાસ—ધીણોજી, ૫) રા. મદતલાલ ભાઈશંકર પંચોલી તરફથી.

વ. રા. પુ. મંડળ

નોંધ લેજો—મહેસાણા—અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. લાઇશંકર ટી. ઠાકર, તબિયતને કારણે હાલ રજા પર છે, અને તે પછી નોકરીમાંથી છૂટા થવાના છે. તેા તેની લાગતાવળગતા સર્વ કોઇએ નોંધ લેવી.

[૫. ૨૫૬૭ નંબર]

૬ અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૬ ધંરા ગુર્જરી—લેખક: શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા; પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કં. મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૧૭ સાંઘિપનીનાં રેખાચિત્રો—લેખક: શ્રી. રમણીક અરાલવાળા; પ્રકાશક: જીવન સાહિત્ય મંદિર, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૧૮ રસપાણી—લેખક, પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૯ બહિષ્કાર—લેખક: શ્રી. ' પલાય ', પ્રકાશક: આદર્શ પુસ્તક ભંડાર, મૂલ્ય રૂ. ૭)

૨૦ અબોલા—લેખક: શ્રી. દામુ સાંગાણી, પ્રકાશક: કિતાબગર—રાજકોટ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

૨૧ શ્રીમદ્ ભગવત તત્ત્વચિંતામણિ (પ્રથમ ખંડ)—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી. રમણલાલ કૃષ્ણલાલ શાસ્ત્રી, દાદા દુનૌ મહોદસો, નવસારી. મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦,

સામસિદ્ધિ દોહન

રિક્ષા

(નજમ)

એઈ એ દેખાવ આવે છે મને તો કમકમી,
આઢમીને ગાડીએ બેસાડી એથે આઢમી !

ઘંટડીની ટનટનન, સાથે ત્વરાથી ઢોલવું !
હાંકવું, તૂટી જવું પણ મ્હેંય ના મચકોલવું !

ધોમ તપતા તાપથી દોઝખ બની ગઈ છે સડક !
ને ઉધારા પગથી તે દોડી રહ્યો છે બે-ધડક !

ટાઢમાં, વરસાઢમાં, તૈયાર છે, તલ્લીન છે,
એ તે ગાણુસ છે કે કોઈ ખૂત છે યા છુન છે !

મોંટરો, ટ્રામો, ખટારા, ઘોડાગાડી, સાધકલ,
લીઠમાં લોઢેની પેસી કાપતો બચે મજલ.

પેટની આ વેઠ ખાલી એક આના કારણે !
જલદી એ પહોંચારશે એને કલાતા બારણે !

આશરો આકાશનો છે ને હવાની એથ છે !
જિંઢગી એની ગળે વળગેલ બાણે લોથ છે.

એના ગાટે વિશ્વમાં ઉત્સવ કે આનંદો નથી !
બાણે તે ગાણુસ નથી ! અલ્લાહનો બંદો નથી !

આઢમીને, કિંવા એના નેવા એના વાઈને,
આઢમીએ, એકલો તો ગાડીએ એંટાઈને

નહિં તો વાહનનો કમી ક્યારે હતી ! શાની હતી !
શી જરૂરત તો પછી હુન્યામાં રિક્ષાની હતી !

બેસવું એમાં ગુનાહ, ના બેસવું પણ પાપ છે,
એ કોઈ ગાડી નથી ધન્યાનીયત પર શાપ છે.

—ખુરશીદ.

(“શાન્”માંથી)

જેવી પ્રજા તેવું તેનું શિક્ષણ

કેમ પણ પ્રજાના ચારિત્ર અને સંસ્કારનો પરિચય જાણવો હોય તો તે એની શિક્ષણપદ્ધતિમાંથી મળી રહે છે. શિક્ષણ માણસનું તેમજ સમૂહનું માનસ ઘડે છે. કેમ કેશની શિક્ષણપદ્ધતિ અલગ અલગ હોય છે, અને એથી પ્રત્યેક દેશની પ્રજાનું માનસ પણ અલગ અલગ હોય છે. આ રીતે ઇંગ્લેન્ડનાં દુનિયાની મુખ્ય મુખ્ય પ્રજાઓનાં માનસ આજે કેવાં છે, એના પર આ લેખ ઉઠતો દષ્ટિપાત કરે છે.

અંગ્રેજો માટે જીવન એ એક રમત છે. રમતના નિયમો પ્રમાણે જીવન જીવવું જોઈએ. દરેક પરિસ્થિતિનો ધીરજ અને હિમતપૂર્વક સામનો કરવો રહ્યો, અને દરેક પરિજનને પ્રકુલ વલ્લે અને દહતાથી સ્વીકારી લેવો જોઈએ, અને બીજી વાર વધારે સારું કરવાનો નિશ્ચય હોવો જોઈએ. અંગ્રેજ શબ્દપ્રયોગોમાં આ સ્વભાવ તરત દેખાઈ આવે છે. એમની શિક્ષણપદ્ધતિ પણ એ વ્યવહાર શુદ્ધિ ખીસવવા માટે જ રચાઈ હોય છે. તર્કશુદ્ધિ કરતાં એમને આ વાણિયાશુદ્ધિ વધારે ધમી છે. તૈયારીઓ અને યોજનાઓ કરતાં લોખંડી ખત એમનામાં નજરે પડે છે. સિદ્ધાંતોના હમલા કરતાં વ્યવહારનો એક કણ હમર દરજ્જે સારો છે, એવી એમની માન્યતા હોય છે. બ્રિટિશ શાસનતંત્ર પણ કંઈ તર્કશુદ્ધિ-યોજના પ્રમાણે ધડાધુ નથી; બનાવોના દબાણ પ્રમાણે એ ધડાધુ મધું છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય પણ કાંઈ યોજનાપૂર્વક વિચારાપથી નીતિનું પરિણામ નથી; અકસ્માતોની પરંપરા આવી અને એમાંથી એની નીતિ આકાર પામતી મધ; એ જ ન્યાયે હિંદમાંની બ્રિટિશ શિક્ષણપદ્ધતિ પણ ધામી, ઉપશ્રુતિયા અને તર્કહીન છે.

* *

ફ્રેંચ લોકો માટે જિંદગી એ એક કાયડો છે, જેનો તર્કશુદ્ધ ઉકેલ લાવવો જોઈએ. સિદ્ધાંતની ચોકસાઈ, તર્કશુદ્ધ સ્પષ્ટતા, મહત્તરોપૂર્વકની યોજનાઓ-એ બધું ફ્રેંચજનના સ્વભાવમાં વણાઈ મધું છે. આંદ્ર મોર્ગેએ એક વાર લખેલું: 'સંડનને સમજી શકાય નહિ. પેરિસ જીમિતિને ઘોરણે ધડાધુ છે. સંડનમાં જસ બનાવો ઓગિતા બને છે. પેરિસમાં બધું હેતુપૂર્વક બને છે. અંગ્રેજ માણસ સામુદાયિક કાર્યની જરૂરીઆત તરીકે સમાધાન શીખે છે, તો ફ્રેંચજન અયોગ્ય બ્યક્તિતાદ પર અંકુશ મૂકવા માટે સામોજિક નિયમનને જરૂરી માને છે. એમની શિક્ષણપદ્ધતિ એમને રાષ્ટ્રીય સંસ્કારની સાથેસાથ સ્પષ્ટતાથી અને સ્વેચ્છાથી વિચાર કરતાં શીખવે છે. વિચાર અને વર્તનમાં ચોક્કસ યોજના અને સંવાદિતા સમગ્ર છે.

* *

જર્મનોને માટે જીવન એ પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓની એક અથડામણ છે. અને એ અથડામણને વ્યવસ્થા, સંમતિ અને શિસ્ત દ્વારા દૂર કરવી રહી. સ્વભાવે જ જર્મન માણસ કડક અને વિચારશીલ છે. એક બાજુ એ તાર્કિક છે, તો બીજી બાજુ લાગણીશીલ પણ

છે, રહસ્યવાદી પણ છે. હેગલ અને માર્ક્સ, ગોથે અને મેઝાટ અને બીથોવન એ આ જુદા જુદા વર્ગોના પ્રતિનિધિ છે. આ સાથે જર્મનીમાં અથાક ઉદ્ભવ અને શિસ્તગદ્ધ યોજ્ઞસાધ પણ છે, અને એને કારણે જર્મની વિદ્વાન, દિદ્સુરી અને ઔદ્યોગિક-આર્થિક સિદ્ધિઓમાં સૌથી આગળ તરી આવ્યા છે. -

જર્મન શિક્ષણપદ્ધતિ જ એ રીતે રચાયેલી છે: ધ્યેયને અનુકૂળ બને એ રીતે સાધનોનું એકીકરણ. અંગ્રેજો અને અમેરિકનોને જે બંધનકર્તા લાગે છે એ શારીરિક માનસિક લેમ જ નૈતિક શિસ્ત જર્મનીને સ્વાભાવિક લાગે છે. એટલે જ લક્ષ્મી જીવન પણ એમને સ્વાભાવિક યજ્ઞ પડ્યું છે. પણ આ શિસ્ત અને સખ્તાઈની સાથે સાથે તેઓ સંમીત અને સૌંદર્ય પણ એટલી જ સરળતાથી માણી શકે છે. જર્મનીના જીવનમાંની વિરોધી બાસ એમની શિક્ષણપદ્ધતિમાં પણ દેખાય છે.

* *

ઇટાલિયનોને મન જીવન એ એક પ્રકારની વિધિ છે, જેમાં ફરજો, ક્રિયાકાંડ અને આનંદોત્સવોને મધ્યસ્થ સત્તાની દોરવણી હેઠળ એકત્રિત કરવાં રહ્યાં, આનંદ અને સૌંદર્ય-ભોગ માટે શેડું ક્ષેત્ર બાળુએ મૂકીને જે તંત્ર એમના પર વિધિક્રિયાઓની ફરજો લાદે એ એમને ગમે. એટલે જ શસિવાદ એમણે સહેલાઈથી અપનાવી લીધો. એમાં અમુક જાતની સલામતીને સ્થિતિની ખાતરી અપાઈ, ફરજો અપાઈ, મુસોલિનીના 'શીસ્ત, કામ અને સંવર્ધિતા' જેવાં સૂત્રો એમને બરાબર ગમે લેતરી ગયાં. એ જ રીતે ઇટાલીની શિક્ષણપદ્ધતિ પણ રચાય છે. એમાં રોમન ઈથોલિક ધર્મનો વારસો મળેલો છે.

* *

અમેરિકનો માટે જીવન એ એક ચાપણ છે, જે વ્યક્તિમાં સાહસ, આત્મતા અને શક્તિ હોય તો સારો નફો અપાવી શકે છે. આ જીવનદષ્ટિ અમેરિકનોને સદાના સહસિકોને નવીનતાપ્રેમીઓ બનાવી દે છે.

'આગે બટો' એ અમેરિકન વિચાર અને વર્તનનું સૂત્ર છે. એને જૂની દષ્ટિઓનાં બંધનો ગમતાં નથી. એને નવું નવું કરવું અને વિચારવું ગમે છે. એમાંથી અમેરિકનો માનવી એકસાથે બાળક જેવો અને સામર્થ્યવીર બની રહે છે. વ્યક્તિને આદર્શ છે સફળતા, ને સમૂહનો આદર્શ છે 'સેવા'.

અમેરિકાને મન શિક્ષણની પણ બમણ કિંમત રહેવી જોઈએ. એને પરિણામે એમનું શિક્ષણ વ્યાપક બને છે, પણ એટલું ઉડાણવાળું નથી બનતું. પણ એ વ્યક્તિને સાહસિક પરિશ્રમશીલ, ઉદાર અને ચેતનવંતી બનાવે છે.

* *

રશિયનોને માટે નિંદગી એ જીભાર છે, જેમાં નાના નફાઓની સામે મોટી ખોટી પડી હોય છે. ધાર્મિક સખ્તાઈ અને વહીવટી દમનથી રશિયન સ્વભાવમાં શંકાશીલતા આવી ગઈ છે, ને એ સખ્ત પણ બન્યો છે.

એની આકાંક્ષાઓને કદો માર્ગ મળ્યો નથી. એની રસટત્તિ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં જ છુંદાઈ ગઈ છે; એટલા માટે ક્રાંતિ પડી અને સામ્યવાદી સમાજરચના પંચીની લાંબી

શિક્ષણપદ્ધતિમાં આ રૂંધનને દૂર કરવાનો પ્રયાસ મુખ્ય દેખાયો છે. રશિયાનાં નૂતન શિક્ષણનો આદર્શ માનવીને બધી રીતે સંપૂર્ણ બનાવવાનો છે. રશિયાને મન તો શિક્ષણ એ જ જીવન છે ને જીવન એ જ શિક્ષણ છે. નૂતન રશિયાને મન જીવન એ એક સાદસ છે, સામુદાયિક જીવનવ્યવહારનો એક પ્રયોગ છે.

આમ પ્રત્યેક દેશની શિક્ષણપદ્ધતિ તે તે પ્રજાના રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર અને વારસામાં જે કાયમી લાગે તેને ટકાવી રાખવાની અને જે દૂષિત લાગે તેને પલટાવી નાખવાની હોય છે.

* *

પણ આ વાત માત્ર સ્વતંત્ર પ્રજાઓની જ છે. પરાધીનો માટે તો એથી ઉલટું જ છે. એમને તો એમના માલિકોની-પરદેશીઓની-પદ્ધતિને અનુસરવું પડે છે, જેને પરિણામે તેઓ નહિ અહીંના કે નહિ ત્યાંના એવા બની જાય છે.

પરાધીન હિંદુસ્તાનની આજ સ્થિતિ છે. દિંદોનો સંસ્કારવારસો વિપુલ અને સમૃદ્ધ છે, પણ પરદેશી શાસનથી એ રૂંધાઈ ગયો છે, એટલું જ નહિ પણ એના માનવીઓ આ રૂંધનથી કંઠમાં જીવનના બની ગયા છે.

એટલે આપણા જીવનનો સંપૂર્ણ અને સમૃદ્ધ વિકાસ ત્યારે જ સધાશે ત્યારે આપણી શિક્ષણપદ્ધતિનાં મૂળ આપણી પોતાની ધરતીનાં જ બનશે.

[તા. ૨૦-૫-૪૫ ના " યુગાંતર "માંથી]

સાહિત્યના સર્જકોને—

સાહિત્ય-સર્જકો દેશદેશમાં ક્રાંતિના પ્રતિદારીઓ મનાયા છે. યુગરતના સાહિત્યકારોએ એ માનવત્વ બિરૂદ પામવા માટે આપણાં જીવનનાં દરેકદરેક પાસાં તપાસી જોવાની-ઝીણવટથી અભ્યાસી જોવાની જરૂર છે. સર્જકમાં સાચું સંવેદન જાગશે તો તે પ્રજામાં ઉકળાટ જન્માવશે. ઉકળાટ ક્રાંતિનું પ્રથમ પગથિયું છે.

દેશદેશના ઇતિહાસ જોઈ જશે. ક્રાંતિની મથાલ લઈ આગળ ચલાવી ફરજ સાહિત્યકારોને માથે જ આવી છે. બીજાની દૃષ્ટિ ન્યાં અટકી જાય ત્યાંથી સર્જકની દૃષ્ટિ ચર ચાય છે. જીવનનાં બધાંને તે સાચી માનવતાની કસોટીએ ચઢાવી શકે છે. શું ક્રાંતિમાં, કે શું રશિયામાં ક્રાંતિનો પ્રથમ નાદ સાહિત્યકારોએ જ જગાવ્યો હતો.

સમગ્ર પ્રજા ત્યારે જાગ્યેર જીવનપટ્ટે કડે ત્યારે તેની પાછળ પ્રજાને ફેળવનાર કોઈ ને કોઈ સાહિત્યકીય બળ પડ્યું જ હોવાનું. તુર્કીમાં યુસ્તફા કમાલ પાશાની સરદારી નીચે સુલતાન અને ખિલાફતને ઉઠાવી દેવામાં આવ્યાં તેની પાછળ કયું સાહિત્ય-બળ હતું તેથી આપણે મોટે ભાગે અજાણ છીએ. તુર્કીના જાણીતા વિવેચક થી. જેઝમી તાહિર કહે છે: સાચી હકીકતોથી અપરિચિત વ્યક્તિને તો એમ લાગશે કે તુર્ક પ્રજાનો બળવો કમાલ પાશાની બધી સરદારી મળી જતાં એકાએક ફાટી નીકળ્યો હતો. પણ વાસ્તવમાં એમ ન હતું. તુર્કીમાં નૂતન વિચારસરણીને વારિસિયન કરનારાં કેટલાંય બળો હતાં અને તેમાં સાહિત્યકારોનો દિરસો નાનોપ્પો નથી.

[" ફલકાળ "માંથી]

લોકમત નબળો હોય તો—

એવા કોઈ સમાજ નથી હોતો કે જેમાં ઓપુરુષના મંજૂર અંગે શિષ્ટાચાર અને મુશ્કિલના કોઈ નિયમો જ ન હોય. લેખી નિયમો ન હોય એમ બને; પણ શું, યોગ્ય અને શું અયોગ્ય એ વિષે કોઈક પ્રકારનો લોકમત હોય જ છે. અને સાધારણ રીતે સમ્મત ઓપુરુષો તે લોકમતને અનુસરીને જ વર્તે છે. જો લોકમત બળવાન હોય છે, એટલે કે તેની વિરુદ્ધ વર્તન કરનાર ગમે તેવા મોટા, માણસ હોય, તોયે તેની સામે સમાજના પ્રતિષ્ઠિત માણસો સંકેત રાખ્યા વિના પોતાનો અણગમો કોઈ પણ રીતે પ્રગટ કરે છે, તો તે મર્ષાદાઓ આગ્રહપૂર્વક મનાય છે. જો લોકમત નબળો હોય છે, એટલે કે પ્રતિષ્ઠિત માણસો મર્ષાદામંજ સામે નિઃસંકેતપણે મોઢામોઢ વાત કે શાસન કરતા નથી, કે યોગ્ય હિંમતવાળા નથી, પણ તે વિષયને કેવળ કુદલીના વિષય બનાવી છાની ટીકા કે ચર્ચા કરે છે, તો નિયમો પળાતા નથી.

મહત્વની વસ્તુ નિયમોને બાધાબદ્ધ કરવા કરતાં લોકમતને બળવાન અને વખર સંકેતે પ્રગટ થતો કરવાની છે. આપણા દેશમાં જે વિવિધ અનર્થો આજે યાદી રહ્યા છે (જેવા કે, કાળાં બળર, લાયકશક્તિ, કે ઓપુરુષનો શિથિલ બપહાર), તેનું કારણ યોગ્યોગ્યની બાળતમાં રપષ્ટ મતનો અભાવ નથી, પણ અયોગ્યનો ભારપૂર્વક નિષેધ કરનાર લોકમતનો અભાવ છે. પક્ષાભિમાન હોય તો મોટા દોષોને પણ પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા માણસો ઊતરે છે; પ્રતિપક્ષી હોય તો નિર્દોષ કે નજીવી વસ્તુને પણ મોટું અને વિદુત્ત રૂપ આપે છે. જેમાંથી એકેને સહ કે નીતિની ઝાઝી પરવા નથી હોતી, પણ રવપક્ષને બળવાન કરવા પૂરતો તેનો ઉપયોગ કરે છે એટલું જ આ દંભ છે.

બલેલા, મધ્યમ વર્ગના સમાજમાં છેલ્લા બે-ત્રણ દાયકાથી ઓપુરુષમર્ષાદાના સંબંધમાં આચારવિચારમાં ધણો ફરક પડી ગયો છે. જૂનો સમાજ કેટલીક બાબતમાં સાંકડાદિલ હતો, અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં તે કાળના નિયમોનું અસરકારક પાલન અનવગમ્ય થયું છે. સાંકડાદિલના પ્રતિપરિણામ (રિ-એકશન) રૂપે તથા નવી પરિસ્થિતિના જોરને લીધે, જૂના નિયમોની વિરુદ્ધ દિશામાં આગ્રહપૂર્વક જવા પ્રત્યે કેટલેક અંશે વલણ ઉત્પન્ન થયું છે. એ પ્રતિપરિણામની અસર હજી પૂરી થઈ નથી અને સમાજ હજી સ્થિર વિચારમાં જામ્યો નથી. તેથી કેટલાક દોષો ઉત્પન્ન થયા છે.

ઓપુરુષમંજમાં એકાંત, શરીર-લગાઈ (સમતીય કે વિભતીય) તડોળો કે કિશોરોએ એકબીજાને વગમવું, તે પર પકડવું કે બીજી રીતે લાડના ચેનચાળા કરવા કે કામોદીપક દસ્તો, નાટકો, પુસ્તકો, સંબંધિત ધર્મશાસ્ત્રો સાથે મળી બાજ લેવા, બાઈ-ગર્લ, મા-ગાઈ જેવા કોટુંગિક સંબંધ ન હોવા છતાં તેવા ખાંધા છે એવું મનને મનાતી,

સર્ગા બાઈ-બહેન, -મા-આપ સાથે પણ ન કર્યાં હોય તેવાં લાડ કે લગાડ (intimacy) કરવાની છૂટ લેવી, વગેરેને મહિનતા કે ભયનાં સ્થાનો ગણાવી શકાય. સર્ગા બાઈ-બહેન-મા-આપથીયે કે તેમની સાથે યે અમુક છૂટ તો ન જ લાઈ શકાય એવો આમલ ન હોય; તથા તેમનું શરીર એક પવિત્ર તીર્થ (ગંગાજળ કે મંત્રેલું જળ) અથવા ભૂમિ છે અને આપદ્ધર્મ વિના જેમ તીર્થ કે ક્ષેત્રને યુદ્ધ, મળમૂલ, પગનો સ્પર્શ વગેરેથી અપવિત્ર ન કરાય, અથવા પવિત્ર થઈને જ તેને અડાય, તેમ પેતાના શરીરનેયે-જેની જોડે પોતે વિવાહથી સંબંધ બાંધ્યો છે એવાં પતિપત્ની સિવાય-પવિત્ર રાખવાનો આમલ ન હોય; વળી ભોગની બળવાન ઇચ્છા છતાં ઝગે તે કારણસર પરણવાની હિંમત ન થતી હોય; -તો ક્યારેક પણ, જુવાનો વીત્યા પછી પણ મહિનતા ઉત્પન્ન થવાનો ડર રહે છે.

* * *

ખીજ બાળુથી એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાની જરૂર છે કે, આપણે આખો સમાજ જ અપવિત્ર બ્યવહારોથી સારી પેઠે બગડેલો છે. જેઓ અનીતિની લથ્થો ચર્ચા કરે છે, તેમનો મોટો ભાગ જતે ચારિત્રવાન હોય છે જ એમ ન કહેવાય. આમડાંઓમાંયે અભિચારના રોગો (venereal diseases)નું પ્રમાણ ધણું મોટું છે. “ કૂવામાં હરી તેટલું” હવાડામાં આવશે. ” ન્યાંમુધી સમસ્ત પ્રજાનું ચારિત્ર લેંચું ન વધે ત્યાં મુઘી સંસ્થાઓ-જુવાન છતાં કૂંવારાં રહેલાં શ્રીપુરુષોની સંસ્થાઓ નીતિશુદ્ધ રહે એ શક્ય નથી.

["ચિહ્નલુ ને સાહિત્ય"] શ્રી. દિશોરલાલ મશાઈવાળા અને બી. નરહરિ પરીખ

આંધળાને આંખ આપવા માટે યોજાયેલું એક નવીન યંત્ર

એક દિવસ એવો આવશે જ્યારે આંધળાંઓને લાકડીની જરૂર નહિ રહે. વિજ્ઞાન એમને માટે એક રીઝીઓ-પેટી તૈયાર કરી આપવાનું છે. આ પેટીની મદદથી તેઓ એમના માર્ગમાંના અંતરણો નેજા શકશે. આ દિશામાંનો પહેલો અખતરો સફળ થયો છે.

સર ઇઆન કેઝર નામના એક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી લંડનની એક પ્રયોગશાળામાં તેમ જ આસપાસની શેરીઓમાં આવા એક પ્રાયમિક યંત્રને લઈને ફરી રહ્યા છે. આ યંત્ર વીજળીક અવાજ અને પ્રકાશ ઝીલનાર એ સાધનોનું બનેલું છે. ૧૦ રતલ એનું વજન છે. એની સાથે એ કાનફુંગળીઓ જોડેલી હોય છે.

સર ઇઆને એક મુલાકાતમાં કહ્યું કે મારા માર્ગમાં ક્યાં ક્યાં શું શું ચીજો આવે છે તે હું કહી શકતો હતો. મારા રસ્તાની વચ્ચે જે કાંઈ અવરોધ આવે તો તરત જ મારું યંત્ર અવાજ કરી ઉઠતું.

આમાંથી માત્ર એક જ રતલનું અને ખિસામાં લઈ જઈ શકાય એવું યંત્ર બનાવવાની આશા રખાય છે. આ સિવાય આંધળો હોય અને જોને હાથ પણ ન હોય એવા માણસને માટે સ્વયંસંચાલિત એવું યંત્ર બનાવવાના પ્રયોગો પણ ચાલે છે.

પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો

જાતકો અને બૌદ્ધ ધાર્મિક સાહિત્યમાંથી આપણને એ સમયનાં બૌદ્ધવિદ્યારો અને વિશ્વવિદ્યાલયો વિષે રસિક ઉલ્લેખો મળે છે. ઉપરાંત કાલ્યાણ, હ્યુએનસંગ અને ઇન્સિંગ જેવા વિશ્વવિખ્યાત પ્રવાસીઓએ આપેલા ઐતિહાસિક અહેવાલો હજી સુધી જળવાઈ રહ્યા છે અને તે સમયના શિક્ષણની ઉચ્ચતા અને વ્યાપકતાના એ સમર્થ પુરાવાઓ છે. વળી હાંફી અને સાતમી સદી સુધીમાં વિકસેલા બૌદ્ધ ધર્મના સુવર્ણયુગની એ શાખા પૂરે છે. શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં તો આ સુવર્ણયુગ છેક બારમી સદી સુધી અરેલ થયો ન હતો એની કલ્પના તે સમયના વિશ્વવિદ્યાલયોમાં બહુતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઉપરથી પણ સંકળ આવી શકશે. ઉદન્તપુરીના (અંગાળ) વિશ્વવિદ્યાલયમાં એક હજાર સાધુઓ અધ્યયન કરતા, વિક્રમશીલામાં (અંગાળ) ત્રણ હજાર હતા અને વજ્રસેનવિદ્યારમાં (બુદ્ધગયા) પણ એક હજારથી વધુ હતા.

પણ બૌદ્ધ ધર્મના સુવર્ણયુગનું સૌથી અગત્યનું વિદ્યાધામ એ તો નાલન્દાનો મહાવિહાર જ. ચીની પ્રવાસી ઇન્સિંગ જેણે નાલન્દામાં રહીને દસ વર્ષ સુધી અભ્યસન કરેલું, તેની કલમથી લખાએલા મધ્યયુગના આ સર્વશ્રેષ્ઠ વિશ્વવિદ્યાલય વિષેના અહેવાલની વિમતો વાંચતા ખાતરી થાય છે કે તે સમયની દુનિયાનું આ સૌથી મોટું વિદ્યાકેન્દ્ર હતું. આ વિદ્યાલયમાં એક હજાર અધ્યાપકો અને દસ હજાર વિદ્યાર્થીઓ હતા, વિદ્યાર્થીઓમાંના ધણા તો ચીન, ગંધાર, તોખારા (મધ્ય એશિયા), કન્યાકુમારી, વગેરે દૂર દૂરનાં રજથોળી આવતા. હ્યુ-એન-સંગ એક રથને જણાવે છે કે, વિદેશી વિદ્યાર્થીઓ અહીં પોતાની શંકાઓનું સમાધાન કરવા આવતા, અને નાલન્દાની માન્યતા મેળવ્યા બાદ પોતાના દેશોમાં પ્રખ્યાતિને પામતા. આ વિદ્યાપીઠના અધ્યાપકોમાં ઘણાખરા સર્વશ્રેષ્ઠ બૌદ્ધ વિદ્વાનો અને તત્ત્વવેત્તાઓ હતા. ધર્મપાલ, હીપંકર, જીનમિત્ર, શીલભદ્ર, પ્રભાકરમતિ આદિ અનેક સમર્થ વિદ્વાનોનાં નામો આ વિદ્યાપીઠ સાથે જોડાયેલાં છે.

નાલન્દાના અભ્યાસક્રમમાં માત્ર બૌદ્ધ ધર્મશાસ્ત્રો અથવા સાહિત્યને જ સ્થાન ન હતું. અહીં બૌદ્ધ શાસ્ત્રો ઉપરાંત વેદનું અધ્યયન પણ થઈ ચકતું. ઉપરાંત બ્રાહ્મણો સાહિત્ય, વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર, વૈદ્યશાસ્ત્ર, આદિ ગાનની વિવિધ શાખાઓનો અહીં વ્યાપક વિસ્તાર હતો. આ વિદ્યાપીઠમાં પ્રવેશનું ધોરણ ઘણું જ ઉચ્ચ હતું. કાષ્ઠપણુ વિદ્યાર્થી અહીં દાખલ થાય તે પહેલો પોતાની યોગ્યતા પરત્વે એણે દારપાલને સંતોષવો પડતો અને આ દારપાલોમાંના કેટલાક તો સમર્થ બૌદ્ધ વિદ્વાનો હતા. આમ અપોગ્ય વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ મેળવવાનું લગભગ અસંભવ હતું. પ્રાચીન અને અર્વાચીન વિદ્યારાખાઓમાં જે નિષ્ક્રાંત હોય તે જ આ વિદ્યાપીઠનો અન્તેવાસી થઈ શકતો. નાલન્દામાં સર્વ વિદ્યાઓની શાખાઓનાં પુસ્તકો ધરાવતું એક મોટું પુસ્તકાલય પણ હતું, જેનો લાભ હજારો વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિદિન લેતા.

તેરમી સદીમાં તુર્ક આક્રમણકારોના હાથે આ વિદ્યાધામનો વિનાશ થયો ત્યાં સુધી વિદ્વાતા મારેલી એની વિખ્યાતિ વિશ્વભરમાં એવી જો એવી જ રહી, અને આજે પણ

મધ્યયુગની આ મહાન વિદ્યાપીઠના મળી આવતા અવશેષો અને ખડેરા એક સમયની એની મહત્તા અને નવલંત કીર્તિની શાખ પૂરે છે. નાવન્દાના વિનાશ સાથે જ લગભગ બીજા સમકાલીન બૌદ્ધ વિદ્યાધામો પણ તુલેના હાથે જ નષ્ટ થયાં.

બૌદ્ધ ધર્મનાં વળતાં પાણી થયાં એટલે બ્રાહ્મણ ધર્મમાં ફરી નવૃત્તિ આવી અને બૌદ્ધ સમય દરમ્યાન ટકી રહેલાં બ્રાહ્મણધર્મનાં કેટલાંક વિદ્યાકેન્દ્રોમાં નવજનનનો સંચાર થયો. આ સમયે કેટલાંક મંદિરો અને મઠોમાં વિદ્યાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો વિસ્તાર થતાં ક્રમેક્રમે તેઓ વિદ્યાનાં નવીન કેન્દ્રો બનતાં ગયાં. વસ્તુતઃ બ્રાહ્મણેતુ પ્રત્યેક વસતિસ્થાન એ વિદ્યાના ધામ સમાન હતું. થોડા જ સમયમાં વારાણસી, નવદ્વીપ અને મિથિલા વિદ્યાપીઠો વિકસ્યાં. આમાંથી વારાણસી ઉર્દે બનારસ વિશ્વવિદ્યાલયની બૌદ્ધિક પ્રણાલિકાઓ અવીચીન યુગની ઉપા સુધી જળવાઈ રહી અને આજે એ જ પ્રણાલિકાઓ જરા જુદા પણ નૂતન માગે જ્ઞાનની વિવિધ શાખાઓનો વિસ્તાર કર્યે જાય છે, અને પ્રાચીન સાથે અવીચીનનો સમન્વય સાથે છે.

નવદ્વીપ અને મિથિલાની કીર્તિ આજે અંખવાણી પડી ગઈ છે, પણ મધ્યયુગમાં અને એક ઓગણીસમી સદી સુધી દેશના દરેક ભાગમાંથી વિદ્યાર્થીઓ અહીં અભ્યસન કરવા આવતા. નવદ્વીપના રોડ અને ચતુષ્પાડીઓ હિંદુમરમાં પ્રખ્યાત હતા. ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતના સમયનું રોડનું એક રસિક ચિત્ર આપણને વોર્ડ (Ward) નામના અંગ્રેજ લેખકની કલમથી મળે છે. નવદ્વીપમાં ૮૦૦ વિદ્યાર્થીઓવાળા ૩૦ રોડોનો એ ઉલ્લેખ કરે છે, પણ આ સમય તો એની કીર્તિનાં વળતાં પાણીનો હતો. નવદ્વીપ ન્યારે સમૃદ્ધિના સિખરે હશે ત્યારે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ત્યાં અનેકગણી વધુ હોવી જોઈએ. નવદ્વીપ નબંધાપણું ખાસ ધામ વર્ષ પડયું હતું, પણ ત્યાં ન્યાય ઉપરાંત રમૂતિ, કાવ્ય, અલંકારશાસ્ત્ર વગેરે વિષયોનું અભ્યસન યથ ચકતું. નવદ્વીપની બૌદ્ધિક પ્રણાલિકાઓ આજ દિન સુધી સંદંતર નાશ પામી નથી અને હજી પણ પ્રાચીન વિદ્યામાં પ્રવીણ એવા અનેક સમર્થ વિદ્વાનો ત્યાં છે જેમની પાસે ન્યાયશાસ્ત્રના વિશેષ અભ્યાસ માટે દેશભરમાંથી વિદ્યાર્થીઓ જાય છે. ભક્તસિરોમણિ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ આ નવદ્વીપના જ પ્રકાશ પંડિત હતા, અને એ પ્રકાશ પંડિતે જ એક દિવસ જ્ઞાનની પાળો તોડી દેશભરમાં ભક્તિની સરિતાઓ ફેલાવી હતી.

આમ ઉચ્ચશિક્ષણ માટેનાં વિશ્વવિદ્યાલયોનો વિચાર નવીન નથી. ઉચ્ચશિક્ષણની પરંપરા આપણે ત્યાં પરાપૂર્વથી ચાલતી આવે છે અને આપણે જોયું તેમ, ઉચ્ચવિદ્યાની વિરાટ સંસ્થાઓ પ્રાગૈતિહાસિક કાલથી આ દેશમાં હસ્તી ધરાવતી હતી. આ પરંપરામાં ભરતી અને એટ સમયાનુક્રમે આન્યાં કરતાં, પણ તેનો સંદંતર વિનાશ તો કદી પણ થયો ન હતો. અલગત વિશ્વવિદ્યાલયોનું આધુનિક સ્વરૂપ પશ્ચિમની અનુકૃતિરૂપે જ આવે છે અને એના આરંભને હજી પૂરાં સો વર્ષ પણ થયાં નથી, છતાં જે જે નવીન વિશ્વવિદ્યાલયો દિન્દમાં દેવે પછી સ્થપાય એને આપણી પ્રાચીન પરંપરામાં ધણું જાણવા જેવું અને કેટલુંક સેવા જેવું પણ મળી આવશે. પ્રાચીન અને અવીચીન પરંપરાઓના સંઘર્ષમાંથી જ આપણા દેશને અનુકૂળ પડે તેવાં વિશ્વવિદ્યાલયનાં નવાં સ્વરૂપો ધારો.

(જનરાલ વિશ્વવિદ્યાલય મંડળ પ્રચાર સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત)

કોણ વધે ?-મારબધ કે પુરુષાર્થ ?

ગ્રેરફ દર્શાવ

એક સ્વતંત્ર દેશમાં જન્મેલો માણસ પોતાના લાંબા નિઃસ્વાર્થ જીવન દરમ્યાન કોઈ સાથે કેવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે અને તે પણ ગમે તેવી હલકી અને નિઃસહાય દશામાં જન્મીને પણ એનું ગ્રેરજીવન દર્શાવતું કોઈ વૅશિંગ્ટન કાર્વરનું છે.

તે છેક હલકી દશામાંથી અત્યારના સમયના મોટામાં મોટા ખેતીવાડી સંબંધના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી બન્યા. તેમણે અર્ધી એટલી પ્રગતી ખેતીવાડીનું સ્વતંત્ર પલટારી નાખ્યું અને પોતાની સેંકડો શોધખોળોને પરિણામે એ દેશની ખેતીવાડીના વિજ્ઞાનમાં ખૂબ જ મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો.

શુભામર્શનમાં જન્મ

કાર્વરનો જન્મ ૧૮૬૪ માં અમેરિકામાં કાયમન શાવ મીસરી પાસે દક્ષિણ સંયુક્ત રાષ્ટ્રના મધ્ય ભાગમાં થયો હતો. તેના માતાપિતા નીમો (Nemo) ગુલામ હતા; પણ કાર્વરને પોતાના માતાપિતા પિછાન નહોતી. તે લાગ્યે જ ૭ માસનો થયો ત્યાં તો [તેને બાપ પરશેક સિધાવી ગયો હતો] તેને અને તેની માને અદમાસો ઉપાડી ગયા. એક ઘણા બદલામાં બાળકને તો મુક્ત આપવામાં આવી, પણ તેની માનો કદી પત્તો લાગ્યો નહિ. ૧૮૬૫ માં કાયદાથી ગુલામીનો અંત આવ્યો અને એક ગેરા જમીનદાર મોઝીક કાર્વર એ બાળકને પોતાના કુટુંબમાં લીધું, તેનું નામ પાડ્યું અને ઉછેર્યું.

કેળવણી મારેના પ્રયત્નો

આ છોકરાએ પોતાની જ્ઞાનપિપાસા માટે સર્વત્ર જ્ઞાન ખેંચ્યું. પહેલાં તો એ ખેતરોમાં ધાસની ગંજીઓમાં અને અનાજનાં ખર્જામાં સુઈ રહેતો અને ખેતરે ખેતરે નહ કામ માગીને મળે તે કરતો; પછી માયાણુ રીલવાળા મ્યુરીયા વોટ્સનીસે અને આઠરો આપ્યો; એટલે તે ને ને કામ એને જતાવતી તે એ કરતો અને એ આમણી નિયાતે બજારે પડી તે હાઈડ્રુલમાં દાખલ થયો અને મોટે ભાગે ધોવાનું કામ કરીને તેણે પોતાની જતનું સરખોપણ કરવા માંડ્યું. વીસ વર્ષની વયે તેણે આયોવાની મુસાફરી કરી અને ત્યાં એક નાની ધોળીની દુકાન ખોલી અને કોલેજમાં બહુવા નેટલું કમાતા લાગ્યો. સીપ્પરન કોલેજનાં ત્રણ વર્ષો દરમ્યાન એણે મનુદીના કામદાજીથી પેટ ભર્યું અને દિશજી લીધું; પછી તે એરસ ખાતેની આયોવા રેલ્વે કોલેજમાં ખેતીવાડી શિક્ષણનાં ચાર વર્ષો પુર્ણ કરતા માટે ગયો. ત્યાં જમીન અને છોડ સંબંધીના તેના ખાસ જ્ઞાનથી તેને કોલેજની દેશની પર રચાન મળ્યું.

શોધખોળ માટેનો પાયો

૧૮૮૧ની સાલમાં ન્યોર્થ વૅશિંગ્ટન કાર્વર અલગામાં ટરોજ ખાતે ગયા અને ત્યાં નવા રચાયેલા ટરોજ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ખેતીવાડીની પ્રયોગશાળા ખોલી. આ પ્રયોગશાળા અને તેને લગતાં ૧૬ એકર શોધખોળ માટેનાં ખેતરોનો રચાવના એ કાર્વરની સર્જન શક્તિ અને પ્રતિભાનાં કાયમી સંસ્મરણ છે. ટરોજ ખાતે મુશ્કેલીઓનો તો એને સામનો કરવાનો હતો જ. એક ખાલી મકાન મળ્યું હતું, પણ સરસામાન માટે પૈસા નહોતા. પ્રયોગ

શાળા માટેનું 'કાર્મ' રેતાળ પડતર જમીનનેા દુકડેા હતું. કાર્વરે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આસપાસનાં જંગલ-ઝાડીમાં મોકલ્યા અને તેઓ રોજ ને રોજ કાંપ ને પાનપાંદડા ડાલ બાદી વગેરે વાસણોમાં ભરીભરીને લાવવા લાગ્યા ને કાર્મની જમીન પર ફાલવવા લાગ્યા, જેથી પડતર જમીનનું ઉપરનું પક ખેતીને લાયક થયું. કાર્વરે ગરમી માટે ભટ્ટીની રચના કરી અને જે વસ્તુઓ હાથ લાગી-રસોડામાં વપરાતા ખાંસ, જૂના શીશા, સહીના ખડીયા, કચરાનાં ઢગલાંમાંથી વીણી લીધેલા લોખંડ અને લાકડાંના કટકા વગેરેમાંથી પ્રયોગશાળાનાં સાધનો બનાવ્યાં.

પ્રયોગોના આરંભ

હવે કાર્વરે પોતાના અખતરાઓની શરૂઆત કરી. ત્યાંની જમીન તો રેતાળ હતી તોપણ તે ઉપર દર એકરે "વધારે કપાસ ઉગાડી શકાય એવી તેને કષ્ટ રીતે બનાવી શકાય" એ એણે ત્યાંના ખેડૂતોને બતાવ્યું. પોતાની શાળાના કાર્મ પર એક સુંદર દર્શાવરૂપ કપાસની ખેતી કરી બતાવી. પછી દક્ષિણના પ્રદેશોમાં નવા ઉપયોગી પાકો દાખલ કર્યા અને ખેતી-વાડીની નવી રીતો શીખવાડી. પાછળનાં વર્ષોમાં તેઓ કહેતા: બધા મને કહેતા કે જમીન ફળદ્રુપ નહોતી, પણ જમીન તો એ જ હતી-ખીજ ન હતી. એ ફળદ્રુપ ન હતી એમ નહિ પણ અણવપરાશવાળી હતી. " આજે કપાસ અને તંબાકુ ઉપરાંત એ દક્ષિણના પ્રદેશોમાં ખીજ પાકો પણ સારા ભતરે છે.

અને એનો યથા કાર્વરને ધટે છે. કાર્વરે દરેક પાક પર પ્રયોગો કરીને તેમાંથી સેકેડો ઉપયોગી વસ્તુઓ પેદા થઈ શકે એ બતાવી આપ્યું. ત્યાં જંગલની એક પેદાશમાંથી એણે કાગળ બનાવ્યો. અને એને પરિણામે સપ્તઆષ્ટ દક્ષિણનાં રાજ્યોમાં એ ઉદ્યોગ ખીલી નીકળ્યો. આ સરખાળ માયાળુ વૈજ્ઞાણી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી કયાપને ખીનઉપયોગી નકાચું ગણતો નહિ. બનાવનાં કુડાં લાકડાનો વહેર અને કપાસનાં ઢુંઢાં અને ખેતરોમાં ફેંસોમાંથી એણે ઉપયોગી ચીજો બનાવી દેખાડી.

આકર્ષક સ્વદેશી

કાર્વરની માન્યતા હતી કે સોડા પોતાની આસપાસ સો વારની અંદર જે શીજે ભમતી હોય તેના પર પોતાની આખી જિંદગી યુગરો શકે. આના પુરાવા તરીકે તેણે સ્થાનિક ધાંસ-ફૂલ, ફૂલ જંગલીફૂલ અને ઘરઆંગણે ઉગતા છોડવા એ બધું બેંચું ક્યું અને એ નકામી જેવી વસ્તુઓમાંથી સુંદર પૌષ્ટિક વસ્તુઓ બનાવી. "કાર્વરે પોતાની શોધખોળો કઠોળ છુપી રાખી નથી, પણ એને પ્રસ્તિકારપે લખી. સોડામાં તે છટકી વહેંચવામાં આવતી.

પહેલેની ફરતી શાળા

ખેડૂતને પોતાને જ ઘેર પોતાની રીતો અને સિદ્ધિઓ બનાવવા માટે કાર્વરે એક ઉપાય બોલ્યો. કાર્વરે તો મજમુપણે માનતા કે ખેડૂતોને તેમના ગ્રમનો પૂરેપૂરો બદલો મળવો એકએ. આ માટે એક જૂની જગીને એમણે ફરતી ખેતીશાળા બનાવી. ગાડીમાં પ્રદર્શન માટેની વસ્તુઓ ભરી અને એક-થેડો માંગી આપ્યો અને અલગઆલગ ગ્રામ્ય પ્રદેશોમાં નિયમિત પર્પટન કરવા માંડ્યું અને ખેડૂતો સમગ્ર ખેતરોમાં ને ખજાંમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યા તથા ખેતીવાડીની પોતાની શોધખોળો કંઈ પણ બદલા વગર ઉઘાડી મૂકી. આવી 'ફરતી શાળા'ના પ્રયોજક કાર્વરે સૌથી પહેલાં હતા. આજે યુનાઈટેડ સ્ટેટસના ખેતીવાડી ખાતા નરસી મોટર ટ્રક અને ટેલર મારફતે આવી 'શાળા' દક્ષિણના વિશાળ પ્રદેશમાં ફેરે છે.

કાવરે દહી ન કોઈ જાતના સ્વાદી હેતુસર કામ કર્યું નહોતું. એણે કદી ન પૈસાની દરકાર ન કરી. અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક થોમસ એ. એડીસને કાવરને પોતાની પ્રયોગ-શાળામાં પદવી આપવાની ઓફર આપી, પણ કાવરે એને અસ્વીકાર કરી જણાવ્યું કે પોતાનું જીવનકાર્ય તો અલ્પમાં ન હોય; પોતાના ધર્માની સલાહ અને સેવાઓ તેઓ દયા ન જાહેરાતની આશા વગર આપતા. વર્ષો સુધી એણે પોતાનો પગાર લીધો નહિ, પણ જમાવવા લીધો અને પોતાનું સર્વસ્વ-જીવનભરનો કમાણો જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન કાવર હાઉસેટન નામની સંસ્થાની સ્થાપના માટે આપી લીધો કે જેથી એનીવાડી ઉદ્યોગના પ્રયોગોનું કામ આગળ વધતું રહે.

વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આવી સિદ્ધિઓ જાદુ કાવરને રૂઝવેટ મેડલ ૧૮૮૬માં અર્પણ કરવામાં આવ્યો અને બીજા વર્ષે કાવરે સંસ્થાની સ્થાપના યજ્ઞ અને ત્યારપછીના સમયમાં એની વર્ષની વયે અપ્રસિદ્ધાવસ્થામાંથી સિદ્ધિ અને કીર્તિની ટાંચે પહોંચેલા આ જનસેવક તપસ્વી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ પોતાનો દેહ છોડ્યો.

['કમ્બિ' માંથી]

મહત્ત માગવાનું કંઈ કારણ ?

કસ્તુરબા રમારક દરદની કાર્યવાહક સમિતિએ દરદની મખ્મરશ્ય કચેરીના સ્થાનમાં એક મોટો મંચાગાર વસાવાનો જાહેરાત કરી છે અને તે માટે લેખો પ્રકાશો તેમ જ કલાકારો પાસેથી ગ્રીક શિલ્પમાં ખપ લાગે તેવાં પુસ્તકો, કૃતિઓ, મોડેલ, નકશા, ચિત્રો વગેરેની મહત્ત ભેટની માગણી મૂકી છે. કારણમાં એમ જણાવ્યું છે કે આ સમયને સાર નાથું ખર્ચવાનું શક્ય નથી.

પ્રકાશનોની આવી મહત્ત માગણી રંજ સાથે રમૂજ પમાડે છે. આ રમારકમાં પ્રભુએ સવા કરોડ જેટલી બાંધાડી રકમ આપી છે. રમારકની યોજના અંગે અને કામે ચૂક, મકાનો ચણાશે, ચોળે વસ્તુઓ લેવાશે, માણસો રોડવામાં આવશે. એમાંની કોઈ વસ્તુ કે બંધિત મહત્ત નથી મંગાવવાની એમ માનીએ છીએ. ઈટ, પથ્થર, ચૂનો, લાંબી, તખ્તની સામગ્રી, દવા, હામડાં, ખારી, સર્વ કંઈ વસ્તુ લેવાની લેવાશે, તો પણ સાદિત-કલાની ખાસ શિલ્પોપલેખો કૃતિઓ મહત્ત માગવાનું શું કારણ ? શું લેવાડીઓ, ચિત્રો, પ્રકાશનો, એ મહત્ત નીચળે છે ? આકાશમાંથી વરસે છે ? યુદ્ધની કાળી નદીઓનીમાંથી પેલા વયેલ છે ?

સાદિતનાં સાધનો અને વાચનની સામગ્રીઓ એ એક આ દેશમાં માગીને વાંચવાની સામાન્ય દેવ છે. એનું આ રીતે સ્થાન ન તદ્દન અનોખું રખાયું છે. એ મામો લેતાં કામ લોકાય થતાં ન નથી. પત્નીને માટે સો જોડ કપડાં વસાવનારાઓ પણ પુસ્તકોના એકમ કપાડને પ્રથમે પોતાને ઘેર કરતા દોષ તો એ થોડા અપવાદાય છે. આ એક અમમ વસજ છે. આમાં અરીજ તરખરેનો પ્રમ નથી દોનો.

આટલો તો એવી રખાય કે દેશનાં કલાસાદિતની કૃતિઓ પ્રત્યેનું ભોળું આદ્ય દેશનીય વસજ નેહતાની સમગ્ર માણ્યો અને સંસ્થાઓ ફરજ વિચારશે. તેને નાથે તો મુન કોઈપ્રતિનિધિઓનું સ્થાપેનું અને સવા કરોડનું પડી આ દરદ ન કીને આવી મંચશિલા માગવા નીકળે છે !

વળા એણે તો સર્વ કોઈની સાથે, જે કોઈ કૃતિ સાંપડી રહે તેનો સવાલ નાખ્યો છે. આ પણ વિલેકૃતિને સતોષની વાન નથી. આવા દરદે તો કૃતિઓની વિલેકમરી પસંદગી કરી નેહ્યે, ને નેહતાં જ પૂરતી સામગ્રી પૈસા આપીને સમાવી નેહ્યે. ('દરદા'માંથી)

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ પુસ્તકાલયોના અંયપાલોએ, જુલાઈ માસમાં પોતાનાં પુસ્તકોની મેળવણી કરી, પુસ્તકાલયના જનરલ રજિસ્ટરે શેરો કરવો.

૨ તમામ પુસ્તકાલયના અંયપાલ અને મંત્રીએ પુસ્તકાલયના હક્તરની વ્યવસ્થા અચૂક વ્યવસ્થિત બનાવી દેવી. જ્યાં સ્વતંત્ર મકાન હોય ત્યાં શાળાના મુ. શિ. સાહેબને મળી ખાનગી ઇસમોએ હક્તરી વ્યવસ્થા સુધારી લેવી.

૩ કમી થવા પાત્ર પુસ્તકોની યાદીઓ વ્યવસ્થાપક મંડળના અભિપ્રાય સહ મોકલવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૮-૧-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મહદનીશ વ્યવસ્થાપક

પુસ્તકાલય ખાતું

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

સૂચના નં. ૧૦ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલય ખાતા મારફતે ૩૩૬ ટકાની જામીનગીરીઓમાં રોકેલી કાયમનિધિની રકમો બાબત

વડોદરા રાજ્યનાં સરકાર પંચાયત મદદ મેળવતાં તમામ પુસ્તકાલયોએ કાયમનિધિની રકમ ૩૩૬ ટકાની જામીનગીરીમાં રોકવા ફરજી છે, તે અનુસાર રકમની જાહેરાત દરવર્ષે જેમના તરફથી એ રકમ જામીનગીરીમાં રોકવા માટે પુસ્તકાલય ઓગસ્ટ માસમાં થશે. ખાતા તરફ આવેલી છે તેની જાહેરાત દરવર્ષે માટે ઓગસ્ટમાં કરવામાં આવશે.

ઉપર જણાવેલાં નાણાંના વ્યાજની ફાળવણી દિસામી ખાતેથી આવતાં વર્ષમાં એક વ્યાજની ફાળવણી વર્ષ- વખત જણાવવામાં આવશે. માં એક વખત જણાવવામાં આવશે.

જેમીનગીરીમાં રાકવા માટે જેમના તરફથી નાણાં આપ્યા હોય અને તે બદલ પુસ્તકાલય ખાતેથી મ- પુસ્તકાલય ખાતામાંથી તેમને જે પાવતી આપવામાં આવી જેલો પાવતી સાચવી હોય તેમણે તે પાવતી સાચવી રાખવી જોઈએ.
રાખવી.

આ નાણાંનું બ્યાન કયી તારીખથી ગણવાનું છે તે માટે ઓગસ્ટ ૧૯૪૫ માં બહાર બ્યાનની તારીખ બહાર કરવામાં આવશે.
કરવા બાબત.

પડાદરા,
તા. ૨-૬-૪૫ }.

ઉ. મો. પટેલ,
મહાનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૧ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

નિરૂપયોગી પુસ્તકો કમી કરવા બાબત

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાંથી નિરૂપયોગી થતાં પુસ્તકો કમી કરવા માટે અમે આ અમારું સૂચના દ્વારા જણાવેલું છે, છતાં હજીએ પુસ્તકોની સંખ્યાનો વધારો બતાવવાની ખાતર પુસ્તકો કમીના કાર્ય કરે. અમર મંત્રીબાઈએ સમાજને નિરૂપયોગી થઈ પડેલાં પુસ્તકો અને જેમના વાચક તેઓ મેળવી શકતા નથી એવાં પુસ્તકો ધણાં જૂનાં હોય તો પણ રાખી મૂકે છે. આના પરિણામે પુસ્તકાલય ધણું અધ્યવસ્થિત દેખાય છે અને લોકોને જે વિદ્યાથીએ વાચનનો અભાવ થાય છે. આ સ્થિતિ ન રહે તે માટે પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે સને ૧૯૪૪-૪૫ આખર સુધીમાં પોતાના પુસ્તકાલયમાંથી તદ્દન ફાટી ગયેલાં, બહુ જ જૂનાં અને નિરૂપયોગી પુસ્તકો તેમ જ બાળકોથી વંચાઈને ફાટી ગયેલી પુસ્તિકાઓ પુસ્તકાલયમાંથી વેળાસર કમી કરાવે અને દરવર્ષે નવીનમાં નવીન સાહિત્ય પુસ્તકાલયોમાં વસાવી વાચકોને રુચિર વાચન પૂરું પાડે.

પડાદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }.

ઉ. મો. પટેલ,
મહાનીશ વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૨ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલયોમાં દેખાતી ખામીઓ દૂર કરવા બાબત

રાત્નનાં જુદા જુદા મકાનોનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની મુલાકાત લેતાં અમને નીચેની ખામીઓ ખાસ જણાઈ આવી છે:—

૧. પુસ્તકાલયમાંથી પુસ્તકોનો વાચન-પ્રચાર ઓછો થતો જાય છે.

૨. વાંચકોનું રક્તિર રાખવામાં આવતું નથી.

૭. પુસ્તકોનાં કચ્છાટોની બહાર અને અંદર ધૂળ-કચરો દેખાઈ આવે છે.
૪. ફેલેકે રથને હિસાબ નિયમિત લખાતો નથી.

પુસ્તકાલયોનું કામ શિક્ષકો કરે છે. તેઓ આ કાર્ય પોતાની ફરજ સમજીને કરે અને લોકોમાં તે પ્રીતિપાત્ર બતાવે એ ધ્યેય જ ધરાવવા ચોક્કસ છે. સામાન્યમાં ફેલેકે પુસ્તકાલયો એવાં બેવામાં આવ્યાં કે જેની લોકમર્દદ અને કાયમકંડની રક્ષો છલ્લાં એ ત્રણ વર્ષથી ધણી મોટી જીભ ચાપ છે પણ વાર્યનપ્રચાર માટે કંઈ જ પ્રયાસ થતા નથી.

આ સંસ્થાઓના કરાબારમાં શિક્ષકોનો મહત્ત્વનો ફાળો છે. જેઓ સારું કાર્ય કરે છે તેઓ-તો કંઈક નવીન સૂચન મળતાં પોતાથી અનુભવ કરે છે. શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના વહિવટ સંભાળવા અને તેના ઉત્કર્ષ સાધવા એ તેમની નોકરીના અંગતું જ કાર્ય છે, એમ બે તેઓ સમજે અને પોતે અગર-તો જેનાથી સારું કાર્ય થઈ શકે એવા કોઈ પોતાના શિક્ષકને એ કાર્ય સોંપે તો આની અવ્યવસ્થા થવા પામે નહિ.

આ પુસ્તકાલયોની દેખરેખ રાખનાર રા. મહાલશાળાધિકારી સાહેબો જ્યારે ગમે જાય અને સાં. સુકામના પ્રસંગે પુસ્તકાલયોની બેદરકારી બરી પરિસ્થિતિ સુધારવા બેઠે તો કાર્યકરોને ચેતન કૃતિ આપે તો આ સંસ્થાઓ પ્રગમશે. માટે કાર્યકર્તાઓ શિક્ષકો તેમ જ રા. મહાલશાળાધિકારી સાહેબોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે જેનવણીના પૂરક ભંડોલમાં આ પ્રવૃત્તિને માત્ર બેઠેટનાં નાણાં જીભાં કરીને બેસી ન રહેતાં તેની અંદર રહેલો સડો દૂર કરી પોતાનાથી બનતી રીતે વેગવર્તી બતાવવામાં સહાયબૂત થશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. ગો. ખરેલ
મહાનિયા વ્યવસ્થાપક.

સૂચના નં. ૧૩ સંને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પુસ્તકાલય ખાતે ટપાલ મોકલતી વખતે સરનામામાં પોસ્ટ બોક્સ નંબર ખાસ લખવા બાબત.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આથી વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે મોકલેલી ટપાલ પુસ્તકાલય ખાતામાં નિયમિત રીતે મળે તે માટે અધ્યવર્તી પુસ્તકાલય વડોદરા પોસ્ટ બોક્સ નં. ૧૫ એ પ્રમાણે ખાસ લખવા ચૂકવું નહિ.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. ગો. ખરેલ
મહાનિયા વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૪ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

પ્રૌઢશિક્ષણ પત્રિકાના પ્રચાર બાબત.

કેષ ક્ષેત્ર સ્થળે ગામડાઓમાં પ્રૌઢ શિક્ષણ વર્ગો ચાલે છે. વળી ધણાં ખરાં ગ્રામ-ડાંઓમાં ગુજરાતી તથા ચાર ધોરણ સુધી ભણીને ઉઠી ગયેલા બાળકો આ નવીન પ્રૌઢ નેટલું જ ભણેલા હોય છે, તેમને માટે પુસ્તકાલયમાંથી જુદા જુદા વિષયની છતર વાચનની નાની નાની પુસ્તિકાઓ વાચનપ્રચાર માટે આપી તેના બહોળા ઉપયોગ કરાવવા પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોને વિનંતિ કરીએ છીએ.

આજી માસથી પુસ્તકાલય ખાતાના મે. વ્યવસ્થાપક સાહેબની દોરવણી નીચે એક " પ્રૌઢ શિક્ષણ પત્રિકા " નામની માસિક પત્રિકા નવીન ભણેલા પ્રૌઢોના વાચન માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે અને તે દરેક સેન્ટરની શાળાના મુખ્ય શિક્ષકને પહોંચાડવામાં આવે છે. તો તેમની પાસેથી કામ કરનાર શિક્ષકોએ આ પત્રિકા મેળવી વાચનપ્રચાર કરાવવા વિનંતિ છે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

જાહેરાત નં. ૫ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલયોના પ્રચારક બાબત

આથી અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંતના તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે અમરેલી અને મહેસાણા પ્રાંતમાં કામ કરતા પ્રચારક રા. ભાઈદાસ ઠાકર તા. ૧-૫-૪૫ થી રજા ઉપર હિતથી છે અને તે છૂટા થવાના છે અને તેઓ હાલ નોકરી પર નથી તેની સદૃઢ લાગતાવળગતાઓએ નોંધ લેવી. અને અમારી બીજી જાહેરાત સુધી આ પ્રાંતોમાં પ્રચારક નીભાયા નથી એમ સમજવું.

વડોદરા,
તા. ૭-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

પુસ્તક ૨૦ મું

જુલાઈ-૧૯૪૫

અંક ૭ મા

બજેટ બનાવતાં ધ્યાનમાં રાખો.

—તંત્રીસ્થાનથી

કાયમનિધિની રકમને રખે ભૂલતા

આ અંક સાથે વડોદરા રાજ્યનાં સઘળાં ગ્રામ અને કરખા પુસ્તકાલયોને બજેટ બનાવવાનાં અંદાજપત્રનાં તથા નિવેદનનાં ફોર્મ મળશે. એ બજેટ બનાવતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના થોડાક મુદ્દાઓ પરત્વે પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અધ્યક્ષોનું અર્થે ધ્યાન દોરીએ છીએ.

દર વર્ષે જુલાઈ માસ અને તે પછી પુસ્તકાલયોનાં બજેટ તૈયાર કરવાનો આપણે ત્યાં નિયમ છે. સમજુ સંચાલકો ઠરેલા ધોરણે પોતાના પુસ્તકાલયનું બજેટ તૈયાર કરે છે. એ પાછલા વર્ષનું નિવેદન એ બજેટ સાથે મોકલવાનું. ચૂકતો નથી, અને સાથેસાથે પોતે જેટલી લોકમદદ એકત્ર કરી શક્યો હોય તેટલી જ રકમની યત્તામાં રહીને પોતાનું બજેટ તૈયાર કરે છે. પરંતુ કેટલાક સંચાલકો ઠરેલા ધોરણ તરફ ધ્યાન ન રાખતાં, પોતે એકત્ર કરેલી લોકમદદની યત્તા કરતાં પણ આગળ વધીને પોતાનાં બજેટ બનાવે છે.

પોતે જેટલી રકમ લોકમદદ તરીકે મેળવી હોય તેટલી જ રકમની નીચે રકમ કાયમનિધિ ખાતે પ્રથમ લઈ જઈને જ બાકીની રકમ પર સરકાર પંચાયત મદદનો અંદાજ બાંધવો ઘટે અને તેની મર્યાદામાં રહીને જેટલાં પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો તેમ જ ઇતર સામાન મેળવવા માટેની રકમનો મેળ સાધીને જ તેટલી જ વસ્તુઓ બજેટમાં આકારવી જોઈએ.

કાયમનિધિની રકમ એ ખાતે રાખ્યા સિવાય ખાતુ બજેટ મંજૂર કરતું નથી, એ હકીકત બહુવા છતાં કેટલાંક પુસ્તકાલયોના સંચાલકો એ વાતને ટાળી દઇ પોતે એકઠી કરેલી લોકમદદ ઉપર જ સરકાર પંચાયત મદદની આધારણી કરે છે,

એ બરાબર નથી. એટલે એની જોગવાઈ તો સૌ પ્રથમ દરેક પુસ્તકાલયે અવશ્ય રાખવી જ નોંધએ. આવી જોગવાઈ ન રાખનાર પુસ્તકાલયનાં બજેટ મંજૂર થતાં નથી અથવા ખાતુ તે નિયમ પ્રમાણે નહીં કરી બાકીની રકમ પર સરકારનાં ચાલત મદદ કરાવે છે અને તેટલામાં તે પુસ્તકાલયે માગેલી પત્રો-માસિકો કે ઇતર વસ્તુઓ મંજૂર થાય છે. આવા સંજોગોમાં, સદર પુસ્તકાલયોના સંચાલકો વિરોધ નોંધાવતા આવે છે કે, અમારા બજેટની રકમ કાપી નાખી. પરંતુ તેઓ, પોતે કરેલી ઉપલી ભૂલ તંરફ બાળેજ નોંતા હોય છે. હા, દસ રૂપિયા સુધીની રકમ લોકમદદ તરીકે મેળવી શકનારાં નાનાં પુસ્તકાલયોને કેટલીક વાર ખાતુ અપવાદરૂપે કાયમનિધિની રકમની રાહત આપે છે, પરંતુ તેથી કંઈ દરેક પુસ્તકાલયને એ રાહત મળે જ છે એવું માની લેવાનું લાગેજ હોઈ શકે. એટલે, બજેટ બતાવતી વખતે, કાયમનિધિનો સુદો હંકોઈ પુસ્તકાલયના સંચાલકો ન ચૂકે એવી અમારી તેમને ખાસ લક્ષ્યમણ છે.

લોકસંપર્ક સાધી લોકોમાંથી મદદ ઊભી કરો.

કેટલાંક કસ્ટો અને મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો મકાનભાડાની આવક અને વ્યાજને જ અને બહુ બહુ તો પુસ્તકાલયના સલાસદોના લવાજમને જ લોકમદદ તરીકે લેખે છે, પરંતુ તે બરાબર નથી. એ તો પુસ્તકાલયોની લગભગ કરેલી આવક કહી શકાય. પરંતુ લોકમદદને ખરો અર્થ તો, આપણે ત્યાં ચાલતા આવેલા ધોરણ પ્રમાણે, લોકસંપર્ક સાધી જનતામાં અવારનવાર આવતા સારા-માઠાં પ્રસંગે તેમની પાસેથી લોકમદદરૂપે નાણાં મેળવવાં એ છે. એથી પુસ્તકાલયના બે અર્થો સરે છે: (૧) જનતામાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો ખ્યાલ આવી તેનો પ્રચાર થાય છે અને (૨) આવા પ્રસંગે આ સંપર્કદ્વારા જનતાની સહાનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરાઈ આર્થિક મદદ પણ મેળવી શકાય છે. આ રીતે મેળવેલી લોકમદદ એ જ સાત્વિક લોકમદદ હોઈને વ્યાજ અને મકાનભાડાની આવકને વધારાની લોકમદદ તરીકે સુખે લેખી શકાય.

એકલા શિક્ષકને સાથેજ શા માટે ?

અને આ લોકમદદ મેળવવા માટે માત્ર શાળાના શિક્ષક જ અંથપાલ છે તેને જ ફરજિયાત સોંપાય તે પણ ઈષ્ટ નથી; કારણ કે શાળાના શિક્ષક-અંથપાલ એ પુસ્તકાલયોનો સેવાભાવી માનદ અંથપાલ ધણે જાગે હોય છે. તેને ગામના સંચાલકો પૈકીના જુવાનોએ આવી લોકમદદ એકઠી કરવામાં સક્રિય સાથ આપી પોતાની સેવાભાવનાની ધમશ દાખવવી નોંધએ. અંથપાલને પુસ્તકો પસંદ કરવામાં, નવાં નવાં ક્યાં પુસ્તકો પ્રકટ થયાં છે તેની એને જાણ કરવામાં, ક્યાં વર્તમાનપત્રો તટસ્થ વૃત્તિપૂર્વક યોગ્ય માર્ગદર્શન આપી સમાચારો આપે છે તેવાં વૃત્તપત્રો પણ આ જુવાન કાર્યકરો અંથપાલના ધ્યાન પર લાવી શકે. આ બધું જો પુસ્તકાલયના

અંધપાલ સાથે સહકારપૂર્વક કરવામાં આવે
તો તૈયાર કરવામાં આવેલું બજેટ લાગ્યે જ
મંજૂર થયા વગર રહે.

વ્ય. મં. સાથે મંત્રણા કરીને જ
બજેટ બનાવો.

કેટલીક વાર, બજેટ બનાવતી વખતે,
માત્ર વર્તમાનપત્રો ઉપર જ બજેટ બનાવનાર
ભાઈઓ ધ્યાન આપે છે અને અનુક જ પોતાની
પસંદગીનાં વર્તમાનપત્રો જ મંગાવે છે અને
વ્યવસ્થાપક મંડળને તેની જાણ પણ હોતી
નથી; તેણું ન બનવું જોઈએ. પોતાની વ્યવ-
સ્થાપ સભા સાથે ચર્ચા-મંત્રણા કરીને વ્યવ-
સ્થાપક મંડળ નક્કી કરે તે વૃત્તપત્રો મંગાવવાં
હિતાવશ છે, કે જેથી પાછળથી કોઈને કંઈ કહેવાપણું જ ન રહે.

મ. ગાંધીજીનું વાંચન
તેઓ રચનાત્મક કાર્યને લગતું
જે સાહિત્ય મળે છે તે વાંચે છે.
તાજેતરમાં તેમણે “ત્રિદોષ”
ઉપરનું એક પુસ્તક વાંચ્યું:
“રાષ્ટ્રભાષા” એ બીજું પુસ્તક
પૂકું કયું. અને હવે હિંદના
પરિશ્રમને લગતા અંધ વાંચી રહ્યા
છે. જેલમાં હતા ત્યારે તેમણે
શેક્સપીયરનાં નાટકો વાંચ્યાં
હતાં. અને કાલે માર્ક્સના
“હાસ કેપીટલ”નું એમણે એવું
સરસ અધ્યયન કર્યું છે કે અત્યારે
પણ એ પુસ્તકનાં વાક્યો દાંડીને
તેઓ, સામ્યવાદીઓને ચક્રિત
કરી શકે તેમ છે !

પુસ્તકોની યાદીઓ

આ ઉપરાંત, પુસ્તકોની યાદી બાબત અમારે બે અક્ષર અહીં કહેવા પડે છે.
કેટલાક બજેટ તૈયાર કરનાર ભાઈઓ કેટલીકવાર પુસ્તકોની યાદી જ સામેલ કરવા
નથી; તો કેટલાક માત્ર એટલું સૂચન જ કરે છે કે, આપની પસંદગીનાં પુસ્તકો
મોકલશો. આનું પરિણામ એ આવે છે કે, આવાં અધુરો યાદીવાળાં પુસ્તકાલયોનાં
પુસ્તકો નજીક મોડાં થાય છે, અને ખાતાની પસંદગીનાં વા ભલામણનાં પુસ્તકો જ
તેમને મોકલાય છે. આનું પરિણામ એવું પણ કેટલીક વાર આવે છે કે, બજેટ
બનાવનાર ભાઈ પુસ્તકો પહોંચે તેટલામાં બદલાઈ ગયા હોય ત્યારે પેલા નવા આવેલા
માઈ ફરિયાદ કરવા નીકળી પડે કે, અમારી માંગણી નહિ છતાં પુસ્તકાલય મંડળે
પોતાને મન કાવતાં પુસ્તકો અમારે ત્યાં ‘પહેલી’ હીધાં છે ! અને નાહક મંડળ
પ્રત્યે દોષારોપ આવે છે.

કેટલીક વાર ખાતાને પ્રજામાં વધુ પ્રચારપાત્ર જણાય તેવાં પુસ્તકો
તેના તરફથી પુસ્તકાલયોને મોકલવા જણાવવામાં આવે છે; કેટલીક વાર
રકમ વધુ હોય અને યાદીમાં પુસ્તકોની સંખ્યા ઓછી હોય ત્યારે ખૂટતી રકમનું
ખાતાએ ભલામણ કરેલું પુસ્તક મંડળદાર મોકલાય છે ત્યારે પણ આવી ફરિયાદો
કરવામાં આવે છે. આવી બધી ફરિયાદો અસ્વાને જ લેખી ચકાય.

પુ. સ. સ. મંડળ સ્વેચ્છાએ એક પણ પુસ્તક મોકલતું નથી.

અમે લારપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે, પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ એક પણ પુસ્તક ખોતાની સ્વેચ્છાએ કોઈ પણ પુસ્તકાલયને મોકલી આપતું નથી; કાં તો ખાતા તરફથી મોકલવા લલામણ થઈ સૂચન થયું હોય, કાં તો કોઈ યાદી અધુરી હોય વા વધુ રકમ અને યાદીમાં પુસ્તકોની સંખ્યા ઓછી હોય ત્યારે આવે. પ્રકાર બને તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં યાદી વગરનાં અથવા ખૂટતી યાદીવાળાં પુસ્તકાલયો આવાં પુસ્તકો મોકલતાં પહેલાં ‘પુસ્તકાલય’ દ્વારા જણાવવામાં પણ આવે છે.

ધ્યાનમાં રાખો

ખજેટ બનાવતી વખતે નીચેના મુદ્દા અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખશો:—

૧. લોકમહદ્દમાંથી નીમે રકમ કાયમનિધિમાં મૂકવાનું જૂલશે નહિ;
૨. કાયમનિધિની ભેગવાઈ ક્યાં પછી, બાકીની રકમ પર સરકાર-ચંચાલત મદદન ગણતરી કરશે;
૩. જેટલી રકમ ભેગી થઈ શકે તેમ હોય તેટલી જ રકમનો અંદાજ બાંધશે “આવી મળશે” એવી ખોટી આશાના તાંતુએ બાંધાઈ મોટી રકમનું અંદાજ પત્ર તૈયાર કરશે નહિ.
૪. પુસ્તકાલયની વ્ય. સભા સાથે મળીને વર્તમાનપત્રો-પુસ્તકો અને ઇતર સામાનની માગણી કરશે;
૫. પુસ્તકોનો યાદી મૂકવાનું જૂલશે નહિ; નહિ તો ખાતાની પસંદગીનાં પુસ્તકો સ્વીકારવાં પડશે.
૬. સ. પુ. મંડળનું લવાજમ અને આવતા વષે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ ઘોડરામાં ભરાનાર હોવાથી તેને અંગેનું લવાજમ (હવે પછી જેની જાહેરાત થશે તેને) માટેની સવક પણ અંદાજપત્રમાં અવશ્ય રાખશે.

છેલ્લે, ખજેટમાં પુસ્તકોની પસંદગી વેળા ગમે તેવું સાહિત્ય પુસ્તકાલયમાં થેસી જવા ન પામે તેની કાળજી અવશ્ય રાખશો. બાળકો અને નવાં શીખેલ પ્રૌઢોના વાચનને લગતાં પુસ્તકો-પુસ્તિકાઓ વસાવવાનું તો જાગ્યે જ યાદ આપવું પડે. કારણ કે પુસ્તકાલયોનો વધુ લાભ લેનાર વિશેષ જિરાસુવર્ગ તો એ જ છે.

આટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખી આપનું અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અધ્યક્ષો અને વ્યવસ્થાપક મંડળના સભ્યોને અમારી નમ્ર લાલામણ છે.

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવનું

★ પ્રખ્યાત અમેરિકન કટારલેખક અર્નિષ્ટાઇની કટારે ૩૧૦ વર્તમાનપત્રોમાં અઠવાડિયામાં ૭ વખત છપાય છે. આ પત્રોનો કુલ ફેલાવો ૧૨,૨૫૫૦૦૦ નકલોનો છે. અમેરિકન ગૃહોમાં લોકો આ કટારે રસથી વાંચે છે. તેના પર પત્રો લખે છે અને તેની તબિયત તથા સહીસલામતી માટે વર્તમાનપત્રોને ટેલિફોન દ્વારા ખબર પુછાવે છે. પરદેશમાં પાલકનના લોકો તથા સેનાપતિઓ, તે ન્યાં જાય ત્યાં તેને ઓળખી કાઢે છે, તેને શાંતિ છે તથા તેનામાં વિશ્વાસ રાખી વાત કરે છે.

★ પુસ્તકવિકેતાઓને ત્યાં પુષ્કળ ટપાલ આવે છે. તેમને મળતા કેટલાક પત્રો બહુ રમુજ હોય છે. દાખલા તરીકે એક માણસે “ ખબર ન પડી જાય તેવી રીતે ઝેર આપવા ” સંબંધી પુસ્તકની માગણી કરી હતી. બીજાએ કોટસના ‘ ઓડ ટુ ફોરેન્સ નાઇટિંગેલ ’ની માગણી કરી હતી (નાઇટિંગેલ એટલે છલછલ. તેને બદલે તેણે ફોરેન્સ નાઇટિંગેલ લખી કાઢ્યું); એક ગૃહસ્થે વડઝલ્ડના ‘ ઓડ ટુ ઇમ્મોરેલિટી ’ (અનીતિ)ની માગણી કરી હતી; બીજા પુસ્તકવિકેતાએ જવાબ આપ્યો કે અમારી પાસે તો ‘ ઓડ ટુ ઇમ્મોરેલિટી ’ (અમરતા) છે ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે તેના પુસ્તકની મારે જરૂર નથી.

★ ચીની પ્રજાસત્તાકના પિતા ગણાતા ડૉ. સુન યાટ્ સેનના લખાણોનો એક વધુ ગ્રંથ બહાર પડ્યો છે, અને અત્યારે તે અંગ્રેજ ભાષામાં મળી શકે છે. તેનું નામ ‘ ફન્કશનલિસ ઓફ નેશનલ રિકન્સ્ટ્રક્શન ’ (રાષ્ટ્રીય પુનર્રચનાના સિદ્ધાંતો) છે. ડૉ. બી. કુંગે તેનું ભાષાંતર કયું છે અને મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફર્મેશને તે પ્રગટ કયું છે. આ પુસ્તક માંહેના પચીસ લેખોનાં ભાષાંતરો અમારે થઈ ગયાં છે, પરંતુ મૂળ નામ સહિત અંગ્રેજીમાં તે પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે. તેમાં ડૉ. સુનની પોતાની સમજૂતી તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા ડૉ. સુનનાં ૧૫ નિવેદનો તેમ જ બાપણો આપેલાં છે. ૮૬ પાનાની આ પુસ્તિકા હિંદમાં છપેલી છે.

★ બ્રિટિશ એન્ડ ફોરેન બાઇબલ સોસાયટીના માડ્રિડના મકાનમાંથી તાજેતરમાં બાઇબલ તથા કરારોની ૧૧૦,૦૦૦ નકલોનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો, એમ પાર્લામેન્ટના સભ્ય જી. બી. હિંડે લંડનના ‘ ડેઇલી હેરલ્ડ ’ને જણાવ્યું હતું.

★ સ્વ. રાષ્ટ્રકવિ શ્રી. સુબ્રહ્મણ્ય ભારતીના જન્મરથાન ઇતીહાસપુરમ્ ખાતે તેનું સ્મારક કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ત્રણ મહિનાથી ઓછા સમયમાં ૪૨,૦૦૦ થી વધારે રૂપિયા ભેગા કરવામાં આવ્યા છે. તેમાંથી દર હજાર રૂપિયા બાંધી મુદતના અનામત મૂકીને તેમાંથી આવતું વ્યાજ દર ત્રણ મહિને તેની વિધવાને આપવામાં આવશે.

બાદાની રકમમાંથી કવિ માટે ચોખ્ખા સ્મારક બિંદુ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ઇતિહાસપુરમ્ના રાજ્યે જમીન આપવાની હિદાયત દર્શાવી છે, તેના પર તેનું સ્મારક બિંદુ કરવામાં આવશે. તા. ૩ જુલાઈ શ્રી. રાજગોપાલાચારીએ તેનું ખાતમુહૂર્ત કયું છે.

★ આઝાદીઝ ઇન્ફર્મેશન બુલેટીનના જણાવવા મુજબ, નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ કોલેજના ડીન ડૉ. ચૂ-હ-કુને આ વર્ષનું રસાયણિક વિદ્યાનું નોબેલ પારિતોષિક અપવાદમાં (૨૮૧

આવશે. આતુ' પ્રસિદ્ધ આંતરરાષ્ટ્રીય ધનામ મેળવાનાર તે પહેલા જ ચીની છે. ચીનનાં પત્રોમાં આ ખબરને મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે.-ડૉ. ચુની ઉંમર ૪૧ વર્ષની છે. તે કિઓન્ગ પ્રાંતના યાંગેહાવના રહેવાસી છે. તેણે ક્રાન્સ અને જર્મનીમાં રસાયણવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો છે. ચીનમાં પાછા આવ્યા પછી તે દસ વર્ષ સુધી નેશનલ એકિયામ યુનિવર્સિટીમાં રસાયણવિદ્યાના પ્રોફેસર હતા. ત્યાર પછી તે નેશનલ એકવન યુનિવર્સિટીની સાયન્સ કોલેજના ડીન નિભાયા. ઇ.સ. ૧૯૪૩ માં બ્રિટિશ અધિકારીઓના આમંત્રણથી તે ઇંગ્લેન્ડ બાપ્તિસ્ટ આપવા તથા વધારે સંશોધનકાર્ય કરવા માટે ગયા. આ વર્ષના ફેબ્રુઆરીમાં તે ચીન પાછા આવ્યા. લંડનના સ્વીડીશ લીગેશનના જણાવવા મુજબ, આ ધનામની જાહેરાત નવેંબરમાં કરવામાં આવશે.

★ તેજપુરમાં થોડા મહિના પહેલાં ગાંધી સાહિત્ય પ્રચાર સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ સમિતિનો હેતુ, તેનું નામ દર્શાવે છે તે મુજબ, ગાંધીજીનાં પુસ્તકોનું આસાપી ભાષામાં ભાષાંતર કરીને પ્રગટ કરવાનો છે. અત્યારે તેા ફક્ત 'આત્મકથા' તથા 'હિંદસ્વરાજ' જ તે ભાષામાં મળી શકે છે. બીજા મંથોના ભાષાંતર માટે ફંડ ઉધરાવવામાં આવ્યું છે તથા ભાષાંતરકારોને રોકી લેવામાં આવ્યા છે.

★ મરાઠી પત્રકારો તથા તંત્રી પરિપદની પાંચમી બેઠક શોલાપુર ખાતે માર્ચ માસમાં 'કેસરી'ના સહતંત્રી શ્રી. ડી. વી. ગોખલેના પ્રમુખપદ હેઠળ મળી હતી.

★ માધવજામના બે જાણીતા પ્રકાશકો તથા મંદવિકેતાઓ તાજેતરમાં અવસાન પામ્યા છે. એકઠું પરચુરે પુરાણિક એન્ડ કંપનીવાળા શ્રી. એમ. આર. પુરાણિક પાંચઠ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ પામ્યા. તેણે ચાળીસ વર્ષ પહેલાં પોતાની કારકિર્દીની શરૂઆત કરી હતી. બીજા શ્રી. વૃકારામ પુરંદરિક રોડે ૭૧ વર્ષની ઉંમરે મૃત્યુ પામ્યા. તેણે ૬૦ વર્ષ પહેલાં ધંધાની શરૂઆત કરી હતી. તેઓ માત્ર ધંધાદારી વેપારીઓ નહોતા. જનતા માટે તથા ધાર્મિક સોશી માટે સાહિત્ય પ્રગટ કરવાની તથા તેના સર્જનને ઉત્તેજન આપવાની તેમનામાં ખરેખરી ધન્યતા હતી. તેમના મૃત્યુથી મરાઠી સાહિત્યને બારે ખેડ ગઈ છે.

★ વિદેશ સાહિત્ય સંઘની આઠમી સાહિત્ય પરિપદ સાત વર્ષના ગાળા પછી ૩૦ મી માર્ચ અને ત્યાર પછીના દિવસોમાં આઠાટ (પ્રાંત આઠોલા) ખાતે યવતમાસના ડૉ. વા. ૧. દેશપાંડે, ડી. લિદના પ્રમુખપદ હેઠળ બરવામાં આવી હતી. એલિયપુરના શ્રી. નાનાસાહેબ દેશમુખે સંઘને ૪૦૦ રૂ.નું દાન આપ્યું તથા પત્રોના રાજગદાદુર બાળાસાહેબ દેશમુખે તેમની સ્વ. દાદીના સ્મરણાર્થે વરાડમાં પ્રગટ થયેલ ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિને દર વર્ષે ત્રણસો રૂપિયાનું ધનામ આપવાનું કબજૂ કર્યું છે. પરિપદની સાધોસાય, દસ્તલિખિત પ્રતો, પુસ્તકો તથા ચિત્રોનું એક પ્રદર્શન પણ બરવામાં આવ્યું હતું. આ બેઠકની વિચિત્રતા એ હતી કે અમરાવતી, નાગપુર તથા આઠાટની એમેચુર કલ્પોએ ત્રણ મરાઠી નાટ્યો સફળતાપૂર્વક બજવી ખતાવ્યાં હતાં.

★ નાગપુર વિશ્વવિદ્યાલયે તેના પુસ્તકોલયમાં દસ્તલિખિત પ્રતોનો વિભાગ ખોલ્યો છે. ઉદ્દાહરણ તરીકે પ્રસંગે ૧૦૦ થી વધારે દસ્તપ્રતો દેખાડવા માટે રાખવામાં આવી હતી.

★ ગઈ સહીના મદાન મરાઠી વેપારકર્ણીના સ્મરણાર્થે સ્થાપવામાં આવેલ શોળા પાંડુરન

તરબડકર પારિતોષિક, મુંબઈ યુનિવર્સિટી તરફથી એક જ લેખકને બીજી વખત આપવામાં આવ્યું છે. પોતાની નવલકથા 'સરાહી' માટે વિહારી (પોસ્ટ ખપોલી)ના શ્રી. રઘુનાથ વામન દીધેને રૂ. ૨૪૦૦ નું રોકડ પનામ મળ્યું છે. ૧૯૪૪માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીના શ્રેણ્યએટ લખેલ શ્રેષ્ઠ પુસ્તક તરીકે તેને ગણવામાં આવ્યું છે.

★ પૂનાનું વૈદિક-સંશોધન મંડલ વૈદિક સાહિત્યની મહાન સેવા બજાવી રહેલ છે. તે સંસ્થાએ ઋગ્વેદના ત્રણ ભાગ ટીકા સહિત પ્રગટ કર્યા છે અને છેલ્લો ભાગ અત્યારે છપાઈ રહ્યો છે. હવે મંડલે ' શ્રીત-કોશ 'નું કામ માથે ઉપાડ્યું છે. પ્રાચીન આર્યોના યજ્ઞની સંસ્થા વિષેનો આ કોશ યજ્ઞ. આ કોશ પ્રો. હરિભાઈ બડકંકરની સ્મૃતિને અર્પણ કરવામાં આવશે. પ્રો. ના પુત્ર શ્રી. આર. એચ. બડકંકરે આ યોજનાને આર્થિક મદદ કરી છે.

★ કંબળ, તામિલ લોકોના વાલ્મીકિ હતા. જનતા તેની દેવ તરીકે પૂજા કરે છે અને દક્ષિણ હિંદનાં કેટલાંક મંદિરોમાં કવિની મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. દરેક તામિલવાસી કંબળ પ્રત્યેનું પોતાનું ઋણ સમજે છે અને હિંદુઓમાં ન્યાં ન્યાં તામિલો વસ્યા છે ત્યાં તેના દિનની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી.

★ શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શી તથા શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીએ ભારતીય વિદ્યાબવનને દૂર કરીને સારી રકમ ભેટ આપી છે. આ રકમનો ઉપયોગ અંશતઃ વાર્ષિક અખિલ-હિંદ સંસ્કૃતિ નિબંધ હરિશ્ચંદ્ર માટે આપવાના તાપીબહેન ચંદ્રક માટે થશે.

★ લક્ષ્મણ રેડિયોના જીજ્ઞાસુ મુળ્ય મે માસના પહેલા અઠવાડિયામાં જર્મન પ્રગ્ન માટેના વર્તમાનપત્રોને ફેલાવે વધીને ૨,૭૫૦,૦૦૦ નો થયો છે. આમાં કોલોન, કેસલ, ફ્રેન્કફર્ટ, માન્ચેસ્ટર તથા હીડરબર્ગમાં પ્રગટ થતાં પત્રોનો સમાવેશ થાય છે.

★ સોવિયેટ રશિયા, હિંદ સાથે સાર્વજનિક સંબંધ શોધી કાઢવા માટે સામાજિક તથા રાજકીય ઇતિહાસની શોધખોળ કરી રહેલ છે. મૂળ ઉદ્ભવેક ભાષામાંથી બાબરનામાનું રશિયન ભાષામાં ભાષાંતર થઈ રહેલ છે. 'બાબરનામા' ૧૫૨૦ લગભગ લખાયેલ હોવાની તેમની માન્યતા છે.

'બાબરનામાનું' પરિચય ભાષામાંથી પહેલું અંગ્રેજી ભાષાંતર ૧૮૨૬ માં લીડન અને અરકીને કયું હતું. લગભગ અર્ધ-સદી પછી ૧૮૭૦ માં યુવાન ફ્રેંચ વિદ્વાન પેવેટ કેટકુટીસે પેરિસમાં જર્મન લેખોની સતત ગર્જના વચ્ચે રશિયન એન. આઇ. ઇસ્ટમન્સ્કીએ થોડા જ સમય પહેલાં કરેલ મૂળ ઉદ્ભવેક ભાષાંતર પરથી પોતાનું ભાષાંતર તૈયાર કર્યું હતું.

પ્રાચીન ઉદ્ભવેક ભાષા ૧૫-૧૬ મી સદીમાં વિકાસની ટાચે પહોંચી હતી. તે સમયની ભાષા આજના ઉદ્ભવેકા પૂરી સમજતા નથી. તેથી નવી આકૃતિમાં અરૂઢ શબ્દોનો કોથ આપવામાં આવ્યો છે.

ભાષાંતરની સાથેસાથ ઐતિહાસિક તથા ભૌગોલિક નોંધના રૂપમાં વિસ્તૃત ટીકા આપવામાં આવી છે. ભાષાંતરનું કામ લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે અને તે ૧૯૪૫ માં પ્રગટ થવા સંભવ છે.

★ અંગ્રેજી ભાષામાં પહેલું પુસ્તક ૧૪૭૪ માં છપાયું હતું. તેનું નામ The Game and playe of the Chess (ધી ગેમ-એન્ડ પ્લે ઓફ ધી ચેસ) હતું.

★આવૃત્તી કાલનું મુદ્દ પુસ્તકાલયે કેવું હશે? તે પુસ્તકની અબરાહ, નોંધ કે ફિલ્મ શું હશે? સારી બાંધણીનાં પુસ્તકપ્રેમીઓને જૂની પ્રથા પસંદ પડશે પરંતુ જેને પુસ્તકની અંદરની બાબતો સાથે સેવાદેવા છે તેની પાસે વિદ્વાન બે વસ્તુઓ મૂકે છે.

યુનાઈટેડ સ્ટેટસના ફોટોગ્રાફિક એન્જિનિયરની શોધ પ્રમાણે હજારો, પુસ્તકો થોડી જગ્યામાં સમાઈ શકે છે. એક સામાન્ય મનુષ્યનું ૨૦૦ પુસ્તકોનું પુસ્તકાલય સાધારણ બિસ્ફીટની પેટીના કદની પેટીમાં સમાઈ શકશે.

મૂળ પુસ્તકના દરેક પાનાનો આસ ક્રિયાથી ફોટો પાડવામાં આવે છે. ૭x૫ ઇંચના પાનાની ૧/૮ ચોરસઈંચની ફિલ્મ થાય છે.

વાચક પોતાના પસંદ કરેલ પુસ્તકને વીજળીના સીને-પ્રોજેક્ટરમાં મૂકે છે અને છાપેલ પાનાની બે ફુટની પ્રતિકૃતિ દિવાલ પર (સ્લા સ્લાર વાંચવા માટે) અથવા છત પર પડે છે.

‘ બોક્સનું પુસ્તક ’ ફિલ્મ પુસ્તક કરતાં કદમાં મોટું હોવા છતાં વાચક પાસેથી ઓછી મહેનત માગી લે છે. તેનો ખાસ ફાવેલ આમેઝોન ‘રેકર્ડ’નો સેટ બનાવેલ હોય છે. દરેક રેકર્ડ લગભગ એક કલાક ચાલે છે અને તેમાં ૪,૦૦૦ થી ૫,૦૦૦ શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે, તે સામાન્ય પુસ્તકના વીસ કે તેથી વધારે પાના જેટલી હોય છે. પોતાના શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા મધુરતાવાળા વાચકોની આ માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે.

રેકર્ડો ઇંચના સામાન્ય રીતે કરતા ૬૦ દોરાને બદલે ૨૦૦ દોરાની કાપવામાં આવે છે. તેની દરવાની ઝડપ મિનિટમાં ૭૮ વખતને બદલે ઘટાડીને ૨૪ વખતની કરવામાં આવે છે. તેથી સામાન્ય રેકર્ડ કરતાં તે ૭ ગણા સમય સુધી ચાલે છે.

★હિંદના સોફાએ લખેલા ‘ પંચતંત્ર ’ તથા ‘ હિતોપદેશ ’ જેવા અંબર મંથોએ રશિયામાં દીકરસ ઉત્પન્ન કર્યો છે. પ્રાચીન રશિયન સાહિત્યને આ તથા બૌદ્ધધર્મની કથાઓની તાજી હતી અને તેનો તેમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રાચીન રશિયા સાહિત્યની ‘ બાર્લોહમ તથા બોસેફેસ્ટ ’ની સુપ્રસિદ્ધ કથાનું મૂળ જાતકકથામાંથી લેવામાં આવેલું છે.

મહાન પીટરન સમયમાં રશિયન વિદ્વાનોએ પૂર્વના સાહિત્યનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. કેથારાઇન બીજીના સમયમાં નોવિકોલે મહાભારતમાંથી જનવદ્દગીતા પ્રગટ કરી. આ પુસ્તક ૧૭૮૮ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું. મૂળ સંસ્કૃતમાંથી ભાષાંતર કરી શકે તેવા વિદ્વાનો રશિયામાં ન હોવાથી ઓગણીસમી સદીના ત્રીજા અને ચોથા દાયકા સુધી બહુ જ થોડું કાર્ય થઈ શક્યું હતું.

ત્રીજા દાયકાની આખરે મહાભારત તથા કથાસરિતસાગરમાંથી રશિયન ભાષામાં ઉતારા આવવા શરૂ થયા. ૧૮૪૧ માં મહાભારતમાંથી ‘ નળ દમયંતી ’ની વાત પ્રગટ કરવામાં આવી. તેણે ભાષાંતર તે સમયના વિદ્વાન રશિયન કવિ વાસિલિ બુખોબ્રીએ કર્યું હતું.

ફ. મોસોવિએ મહાભારતમાંથી ‘ સુદોપસુદં ’ કથાસરિતસાગરમાંથી ‘ વિલાધર ઇન્દ્ર

વાહન' અને ભાગવત પુરાણમાંથી 'ધ્રુવકથા'નું ભાષાંતર કર્યું. ૧૮૫૪ માં કાસોવિચે 'ભગવદ્ગીતા'નું ભાષાંતર કર્યું.

પ્રખ્યાત રશિયન ચાલકન મિનાયેને જાતકનું તથા તે વિષય સંબંધી પોતાનાં સંશોધન ૧૮૭૧-૭૨ માં પ્રગટ કર્યાં. હિંદની સુસાક્ષરોએથી પાછા આવ્યા બાદ તેણે 'ઇન્ડિયન રોટારીઝ એન્ડ લીગેન્ડ્ઝ' પ્રગટ કરી. તેના શિષ્યોએ તેનું કામ ચાલુ રાખ્યું અને ખાસ કરીને સર્જી ઓર્ડનબર્ગે જાતકનું ભાષાંતર કરીને રશિયન ભાષામાં પ્રગટ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું.

૧૯૧૭ ના ઑક્ટોબરની ક્રાંતિ પછી લોકોનો રસ આ પુસ્તકોમાં વધવા લાગ્યો. હિંદની લોકકથાઓએ ખૂબ ધ્યાન ખેંચ્યું અને રશિયન ભાષાશાસ્ત્રી રોસેલી શોરે કરેલા પંચતંત્રના ભાષાંતર તથા બીજા પ્રશ્નો પ્રગટ થવા લાગ્યા.

'વેચાલ પંચવિંશતિ'નું ભાષાંતર બે વખત પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું.

મહાભારતનું ભાષાંતર કરવામાં લાડિબિર કલ્યાનોવે જે શ્રમ લીધો છે તેનો ઉલ્લેખ નોંધપાત્ર છે.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

મુંબઈમાં વેકેશન માટેનું બાલવાચનાલય

મુંબઈ પ્રાંતની વીમેન્સ કાઉન્સિલ તરફથી શાળાઓની ઉનાળાની રજાઓ દરમિયાન બાળકો માટેના એક મફત વાંચનાલયની વ્યવસ્થા બે વર્ષથી કરવામાં આવે છે. આ વાંચનાલયમાં નાની વયનાં છોકરા-છોકરીઓને આકર્ષવા માટે અંગ્રેજી અને હિંદી ભાષાઓનાં એવાં પુસ્તકો તથા સામયિકો રાખવામાં આવે છે કે જેના વાચનથી બાળકો જ્ઞાન અને ગમ્મત બેઠે મેળવે. બાળકોની સર્વ પ્રકારની લાક્ષણિકતા તથા રસવૃત્તિ સંતોષાય એ પ્રકારનાં પુસ્તકો તથા પત્રોની તે માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે.

આ ટૂંકી મુદતનાં વાંચનાલયનો હેતુ બાળકોની વાચનાભિરુચિ જાગ્રત કરવાનો, તેને સંસ્કારી બનાવવાનો અને વારંવાર સિનેમા જોવા જવાની વૃત્તિને રોકવાનો છે. બાળકો રજાઓના દિવસોમાં સિનેમા તરફ વધુ આકર્ષાય છે ને તેની જે અનિષ્ટ અસરો મેળવે છે તેથી તેઓ દૂર રહીને આવા વાચન દ્વારા મનોરંજન મેળવે તો તેઓનું માનસ હીણી રુચિ તરફ ન વળવા પામે.

આવી વેકેશન-લાયબ્રેરીનો લાભ બાળકો તરફથી સારા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે. શાળાઓની રજાના દિવસોમાં કેટલાક શિક્ષકો પણ આવા વાચનાલયની ગોઠવણી તથા વ્યવસ્થામાં મદદગાર બની શકે છે. ઘણાં કુટુંબો તરફથી પોતાનાં પુસ્તકો તથા સામયિકો આ વાચનાલયના ઉપયોગ માટે આપવામાં આવે છે. આ વર્ષે ૧૦૦૦ ગુજરાતી, ૧૦૦૦ મરાઠી અને ૨૦૦૦ અંગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરાંત સંખ્યાબંધ સામાયિક પત્રો પૂરાં પાડવામાં આવ્યા હતાં.

મુંબઈમાં બાળકો માટેનું એક કાયમી વાચનાલય સ્થાપવાની વિનંતિ પ્રજાને કરવામાં આવી છે. બાળકો માટેની વેકેશન લાયબ્રેરીઓ સ્થાપવાનો મુંબઈનો આ સફળ પ્રયોગ બીજાં મોટાં શહેરો માટે અનુકરણીય યજ્ઞ પડે તેમ છે.

ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે—

‘પૈસાથી ઉત્તમ સાહિત્યનું નિર્માણ કરી શકાય ખરું ?’ એ પ્રશ્ન ‘ખાતરથી ઉત્તમ પાક નીપજવી શકાય કે નહિ ?’ એ પ્રશ્નના જેવો છે.

પૈસા અને સાહિત્યનો સંબંધ ખાતર અને પાકના સંબંધના સરખો છે. ખાતરથી પાકને ઉછરવામાં સારી પેઠે મદદ મળે છે, પરંતુ એ પાક કેવા પ્રકારનો અને કેવી કોટિનો ઉત્પન્ન થશે, એ કેવળ ખાતર ઉપરથી નક્કી કરી શકાય નહિ. જે ખીંવાવવામાં આવ્યું હોય તેના પિંડગત ગુણ ઉપરથી તે નક્કી થઈ શકે, એ પિંડગત ગુણના આવિષ્કારને યોગ્ય સામગ્રી પૂરી પાડવી તે ખાતરનું કામ છે. પિંડગત ગુણોમાં ફેરફાર કરવાનું સામર્થ્ય ખાતરમાં હોવું નથી એ જ દૃષ્ટાંત સાહિત્યનિષ્પત્તિ અને પૈસાનું છે. પૈસા એ સુખ-સગવડ, સાધનસામગ્રી અને સ્વાસ્થ્ય મેળવવાનું સાધન છે; પણ એવાં સાધનો ગમે તેટલાં પૂરાં પાડવામાં આવે તો ય જેનામાં લેખનકલા પરનું સ્વામિત્વ નથી અને જે કાંઈ શક્તિ હોય તેનો પણ પરિશ્રમપૂર્વક વ્યાસંગ કરવાની તત્પરતા કે ચીવટ નથી, તેના હાથે ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકતું જ નથી. મોટાં મોટાં છનામોની જાહેરાત કરીને મંથો માગવામાં આવે છે એ આપણે જોઈએ છીએ, પરંતુ જાહેરાતોના હુકમને માન આપીને લખવામાં આવતા મંથો ઉચ્ચ કોટિના નીવડતા નથી એવો જ સામાન્ય અનુભવ હોય છે. એનું કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ મંથનિર્માણ થવાનું આવકારણ મંથકારની શુદ્ધિ જ છે; પણ શુદ્ધિનો વિકાસ થવામાં પૈસા એટલે સુખસગવડ અને સાધનસામગ્રી મદદગાર બનતાં નથી એમ કહેવું એ તો બહુબરું છે.

કોઈ રાજ, મહારાજ કે ધનિકના આશ્રયની દરકાર રાખ્યા વિના કેવળ આત્મોદ્ધારની અને સોહોદ્ધારની ભાવનાથી પ્રેરાઈને સંતો, બકતો તથા કવિઓએ ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય નિર્માણ કર્યું છે ખરું, પણ તેઓ નિષ્કાંચન હતા તેથી જ તેઓને હાથે ઉત્તમ સાહિત્ય નિર્માણ થયું હતું એમ કાંઈ નથી; કિંવા તેઓ સંત-મક્ત હતા તેથી તેઓ ઉત્કૃષ્ટ કવિ હતા એમ પણ નથી. બક્તિને લીધે જ કવિત્વ આવતું હોત તો બધા બકતો ઉત્તમ કોટિના કવિઓ જ હોત. ધણા બકતોએ પદો રચેલાં છે, પણ રાનેશ્વર-તુકારામની ઉક્તિની ટોચે ખીંજીએ પહોંચી શક્યા નથી. ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય માટે જરૂરી ગુણોમાંનો એક ગુણ સંતવૃત્તિ હોઈ શકે છે; તે ગુણ એટલે નિષ્કાં, શ્રદ્ધા અને તત્પરતા. પણ એ એક જ ગુણને લીધે કાંઈ ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નિર્માણ થઈ શકતું નથી. તે માટે લેખનમાં કલાત્મક દષ્ટિ જોઈએ છે. ખીંજી ગુણ એ કે ભક્ત કવિઓ અર્કિયનવૃત્તિ રહે છે; પણ તેથી તેમની પ્રતિભા અધિક તેજસ્વી થાય છે એમ કહેવું એ બરબર નથી. તેઓ નિષ્કાંચન હોય કે લક્ષ્મીવાન હોય એ મુદ્દો તેમને માટે ગોણું છે. તેમનામાં તત્પરતા અને સામર્થ્ય હોય એ જ મહત્ત્વની વસ્તુઓ છે. નિષ્કાંચનત્વની ખાખતમાં એ પણ લક્ષ્માં રાખવું જોઈએ કે જનતામાં ધાર્મિક શ્રદ્ધા જાગ્રત થવાથી ભક્ત કવિઓની આજીવિકાની કાળજી રાખનારા સિંચો તેવાર હોય છે; તેમની જરૂરિયાતો બહુ થોડી હોય છે અને તે બહુ સહેલાઈથી પૂરી પડતી હોય છે,

આ ભક્ત કવિઓના ઉદાહરણ ઉપરથી એમ અનુમાન કરવું કે નિષ્કાંચનવૃત્તિમાં જ પ્રતિભા સારી પેઠે વિકસે છે એ જોવું અસમજસ છે, તેવી જ વાત છે ઉત્તમ સાહિત્યના નિર્માણ માટે પૈસાની જરૂરીઆતની. પૈસા એટલે સ્વાસ્થ્ય અને સુખસગવડ મેળવવાનું સાધન. એ સાધનસંપત્તિ અનુકૂળ હોય તો જોને લેખનકળાની દૃષ્ટિ મળી હોય તેને હાથે વધારે પ્રમાણમાં અને વધારે જાગી ઠોઠિનું સાહિત્ય નિર્માણ થવામાં તે મદદગાર થયા વિના રહે નહિ. સાંપત્તિક સ્થિતિ બહુ હીણી હોય તો લેખકોની ધણી શક્તિ જીવન ટકાવવા માટે જ ખર્ચાઈ જાય છે, અને એવી હીન અવસ્થા ઉત્તમ સાહિત્યની નિષ્પત્તિમાં ઉપકારક બનતી નથી. એવી સ્થિતિમાં ય કોઈ કોઈની પ્રતિભા ચમક્યા વિના રહેતી નથી એ ખરું, પણ એ તો અપવાદ લેખાય.

*

પૈસાને ઉપર ખાતરની ઉપમા આપી છે તે ઉપરથી એક શંકા ઉત્પન્ન થશે કે જરૂર કરતાં વધારે ખાતર નાખવાથી પાક પુષ્કળ નીપજે છે, પણ તેમાં કસ ઓછો હોય છે; તેમ, પૈસા મળવાથી સાહિત્ય વૃદ્ધિગત થાય પણ તેનો કસ વધે નહિ એવું શું ન બને ? પ્રકાશક પાનાંની સંખ્યા પર પૈસા ગણીને આપે એટલે પાનાંની સંખ્યા વધારવાનો મોહ લેખકને થાય એ અશક્ય નથી, પણ આ મોહ ઉત્કૃષ્ટ લેખનને છુટાવી દેતો નથી. જે લેખન કેવળ આજીવિકા માટે જ કરવામાં આવતું હોય ત્યાં આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે. એ જ રીતે અભિરુચિને થોડી નીચી ઠોઠિમાં મૂકીને પણ બે પૈસા વધુ મેળવવાનો મોહ થવાનો સંભવ હોય છે; પણ ઉત્કૃષ્ટ લેખનના માર્ગે આડે આ મોહ જઈ શકતો નથી. ઊલટું, બે પૈસા વધુ મળવાથી જે સગવડ ને સ્વસ્થતા મળે છે તે વિદ્યાવ્યાસંગ વધારવામાં મદદગાર બને છે.*

દ. કે. કેળાકર

મહાપુરુષનું મન ન્યાયને પિછાને છે; દુર પુરુષનું મન લાભને પિછાને છે.

*

માણસ સહને ખાતર જન્મેલો છે. જો કોઈ માણસ સત્ય જોઈ બેસે અને છતાં જીવતો રહે તો તે મરણમાંથી જાગી અથો એ સદ્માત્રનું જ પરિણામ ગણાવું જોઈએ.

*

મને માછલીએ મળે છે અને રીંછનો પાંખે પણ મળે છે. જો આ બંને વસ્તુ એકસાથે મને મળે એમ ન હોય તો હું માછલીને જતી કરીશ અને રીંછનો પાંખે રાખીશ. એ જ પ્રમાણે મને જીવનપ મળે છે અને સત્ય પણ મળે છે. જો હું એ બંને બેમાં ન રાખી શકું એમ હોય તો હું જીવનને જતું કરીશ અને સત્ય પસંદ કરીશ.

—કૌન્ડ્યુશિયસ

“સારું થયું કે—” (કોણે શું સંજયું ?)

સાડું થયું કે હું કનૈયાલાલ મુંતશી ન થયો, નહિ તો મારે ‘સ્વપ્નદ્રષ્ટા’ બની ‘પૃથ્વીવલ્લભ’, ‘ગુન્નરાતના નાય’ અને ‘પાટણની પ્રભુતા’થી અંગાંઠ ‘રાજધિરાજ’ બનાવવા પડત.

સાડું થયું કે હું રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ન થયો નહિ તો મારે ‘કોકીલા’ને મેળવવા ‘હંગ’ બેની, ‘દિવ્ય ચક્ષુ’ પ્રાપ્ત કરી, ‘ભારેલો અગ્નિ’ પસાર કરી, ‘સંકિત હૃદય’ને છોડી દઈ, ‘સંયુક્તા’ને હરનાર પૃથ્વીરાજની પેઠે ‘જયંત’ બની તેમું હરણ કરવું પડત.

સાડું થયું કે હું ‘ધૂમકેતુ’ ન થયો નહિ તો ‘રાજસુગટ’ને ખાતર ‘તણખા’ છોડી ‘પૃથ્વીશ’ બની, ‘રાજકન્યા’ પરણી અતે ‘રાજસન્ધ્યાસી’ બનવું પડત.

સાડું થયું કે હું ઉમાશંકર જોષી ન થયો નહિ તો ‘શંભૂમેળા’માં ‘વિશ્વશાંતિ’ (?) સ્થાપવા ‘ત્રણ અર્ધું’ બે ‘કરી’ સાપના બારા’ વેચવા પડત.

સાડું થયું કે હું જ્યોતીન્દ્ર દવે ન થયો નહિ તો ‘ગુપ્તાની મોંઘોપોથી’માંથી ‘રંગ’ પેદા કરી ‘તરંગ’ લહરિએ ચઢવું પડત.

સાડું થયું કે હું ‘સ્નેહરસ્મિ’ ન થયો નહિ તો ‘તૂટેલા તાર’ વડે ‘આસો-પામળ’ને ગાતા કરવા પડત.

સાડું થયું કે હું ખળવંતરાય ઠાકર ન થયો નહિ તો ‘ઉગતી જુવાની’ના બલુકાર સાંભળી ‘દર્શનિયા’ તરફ ભેખિની લંબાવવી પડત.

સાડું થયું કે હું ખબરદાર ન થયો નહિ તો મારા સ્થાનની ખબરદારી રાખવા ‘સંદેશિકા’, ‘બળનિકા’, ‘પ્રકાશિકા’ વગેરે ચોક્કીદારણે રાખવી પડત.

સાડું થયું કે હું ચન્દ્રવદન મહેતા ન થયો નહિ તો મારે ‘નાગા બાવા’ને ‘આગગાડી’માં મક્ત ધુસાડવા પડત.

સાડું થયું કે હું ઝવેરચંદ મેઘાણી ન થયો નહિ તો ‘સૌરાષ્ટ્રની રસધાર’ રચવા ‘સોરઠી બહારવટીઆઓ’ની ‘પ્રતિમા’ઓ જોઈ ‘સત્યની શોધ’માં ફરવું પડત.

સાડું થયું કે હું ઇન્દુલાલ ગાંધી ન થયો નહિ તો ‘પદ્મડોત્તો તેજને’ સ્થાપી રૂપ આપવા ‘અડિત મૂર્તિઓ’ જોઈ ‘નારાયણી’ અને ખીંગ નાટકો’ લખવાં પડત.

સાડું થયું કે હું રામનારાયણ પાઠક ન થયો નહિ તો ‘દ્વિરેક’ અને ‘સ્વૈરવિહારી’ના ઉપનામથી ‘દ્વિરેક’ની વાતો લખી ‘સ્વૈરવિહાર’ કરવો પડત.

સાડું થયું કે હું ચાંપશી હેદશી ન થયો નહિ તો ‘જંજીરને ઝલુકારે’ વળી જંજીર તોડી, ‘તાતી તસ્વાર’ વીંઝી, ‘આસાની ઇમારત’ ઊભી કરવા ‘માનવ હૈયા’ના ઘખકારા સાંભળવા પડત.

સાડું થયું કે હું અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી ન થયો નહિ તો ‘પથિકનાં પ્રુખો’ બેરી ‘પથિકના પત્રો’ વાંચી કોઈ અદ્ભુત લાગણી વડે પ્રેરાઈ ‘ઈર્ષ્યાના હુકા’ ફેરવા પડત.*

શ્રી. કિશોરચંદ પારેખ

જાહેરાત નં. ૭ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સને ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં યાજમાના તહેવારોની યાદી

	દિવસ		દિવસ
૧ દેવશ્યની એકાદશી	૧	૧૫ આષાઢી એકાદશી	૧
૨ દેવદિવાળી	૧	૧૬ શ્રાવણી	૨
૩ સ્વ. સયાજીરાવ મહારાજનો		૧૭ શીતળા સપ્તમી	૧
હીરક મહોત્સવદિન	૧	૧૮ જન્માષ્ટમી	૧
૪ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના જન્મોત્સવના તહેવારો જે પ્રમાણે દર તે	૫	૧૯ ગોકુલાષ્ટમી	૧
૫ ઉત્તરાયણ	૧	૨૦ ગણેશ ચતુર્થી	૧
૬ વસંતપંચમી	૧	૨૧ દુર્ગાષ્ટમી	૧
૭ મહોદય	૧	૨૨ અનંત ચોદસ	૧
૮ શિવરાત્રિ	૧	૨૩ સર્વશિવ અમાવસ્યા	૧
૯ શ્રી. મહારાજ સા. ના તખ્ત-નશીનનો દિવસ	૧	૨૪ દશેરા	૧
૧૦ હુતાશની	૨	૨૫ માણેકઠારી પૂર્ણિમા	૧
૧૧ ગુડી પડવો	૧	૨૬ દિવાળીના તહેવારો	
૧૨ રામનવમી	૧	ધનતેરતથી બીજ સુધી	૪
૧૩ ચૈત્રી પૂર્ણિમા	૧	૨૭ લોભની અનુકૂળતા પ્રમાણે બીજ	
૧૪ અક્ષયતૃતીયા	૧	સ્થાનિક તહેવારો	૫
			૪૦

વડોદરા,
તા. ૧૨-૭-૪૫

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ અધિકારી

ગીતાગીતમંજરી—લેખક: શ્રી. જુગતરામ દેવે; પ્રકાશક: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. કાલિદ કલ્પાં પૃષ્ઠ ૧૬૪ + ૧૬, સાદુ પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. એક, ૧૯૪૫.

જુગતરાતના લોકસેવકોમાં અમદરાસમાં આવતા શ્રી. જુગતરામભાઈએ ગીતાની ગીત-મંજરીઓનો આ ગજરો તૈયાર કર્યો છે. એની રચના માટે એમણે પસંદ કરેલા આપણા પ્રાચીન કવિઓનાં લોકજનનેના હાળ ગીતાના સિદ્ધાંતને જણે બજનોમાં ગોઠવી દઈ લોકભોગ્ય મણાય એવી સરળ સમજૂતરૂપે આપ્યા છે.

ખાલપણમાં માતા-પિતા તરફથી મળેલા સંસ્કારો તેને યોગ્ય સિંચન મળતાં મોટપણે મોજુસમાં કેવા વૃક્ષરૂપે ફૂલે ફાલે છે તેનો આ એક આખા નમૂનો લેખી શકાય. લેખકને બારસામાં મળેલા આ ગીતાસંસ્કારના મૂળમાંથી એમણે આ કેવી મનેહર મહેકવાળા ગુચ્છાદાર મંજરીઓનો ગજરો ગૂંથ્યો છે તે સહેજે સમજી શકાય છે.

ભગવાન ઝૂંઘળે ગાયેલ ગીતામાં આવતા ૧૮ અધ્યાયો પૈકીના ૧૨ અધ્યાયોનાં, જીવનમાં આચરવા યોગ્ય લેખી શકાય તેવાં સૂત્રોને અહીં ગૂંથી લીધાં છે. સાથે સાથે આપેલા એને અનુરૂપ શ્લોકો અને એના ભાવાર્થ પણ એને વિશેષરૂપે સમજવામાં ઠીક સહાયરૂપ થઈ પડે, જેમ છે. મામજન પણ સમજી શકે તેવી આ ગીતાગીતમંજરી પુસ્તકાલયો સુખે વસાવે.

જીવનનાં ઝરણાં—લેખક: શ્રી રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ; પ્રકાશક, કક, પૂર્ણાં ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ + ૧૬, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦, ૧૯૪૫.

ગાંધીજી સાથેના પ્રસંગોને હગતાં હમણાં હમણાં આપણને ઠીક પુસ્તકો મળવા લાગ્યાં છે. તેમાં આ એક વધુ ઉમેરો થાય છે, એ આનંદની વાત છે. આ અગાઉ આ પુસ્તકના લેખકે આપણને “ ગાંધીજીની સાધના ” આપ્યું હતું અને તે પછી તેમનું લખેલું આ બીજું પુસ્તક આપણને મળે છે. એમાં લેખકે પોતાને પરાણે બાજુ પર રાખવાનો પ્રયત્ન કરીને ગાંધીજીનો પોતાને મળેલો નિકટ સંપર્ક સેવતાં સાંપડેલા પ્રસંગો આમાં સંમળા છે. ઠીક દક્ષિણ આફ્રિકાની ગાંધીજીની હાલતથી લઇને આજ પર્વત એમની નિકટતા પામનાર પાસેથી આપણને થઈ પડેલાં જણવાનું મળે. અને એ તેમણે એમના આ જીવનઝરણા દ્વારા આપણને આપ્યું છે. એમનાં આ જીવનઝરણાના મૂળમાં સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબનું અને પેટલાદ મોહન હાઉસનું સંસ્કારપ્રદાન આવે છે, એ બન્નેને માટે ખરે જ, ગૌરવશીલ ગણી શકાય.

જુગતરાતના આ પ્રથમ પંક્તિમાં આવતાં લોકસેવકની જીવનઝરમર જણવા પ્રથમ પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક આવકારપાત્ર છે.

વ્યાપારી નામાનો બોમિયો—કર્તા: શ્રી. રવિશંકર ઓ. મહેતા; અને શ્રી. દલપતરામ ક. હલ્લુ; પ્રકાશક: એન. એમ. કચ્છરી કું. પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ-૨. કાઉન કંદનાં પૃષ્ઠ ૨૪૬+૮, કવર બેકેટ સહિતં પાકું સચિત્ર પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૪-૦ ૧૯૪૫

પોતાની આવકજવકનો હિસાબ સૌ જાણે રાખવો પડે છે. તેમાં પણ વ્યાપારીવર્ગ માટે તો એ અતિ આવશ્યક અને અમત્યલું છે. એ ક્ષેત્રમાં કામ કરનારને એનાં નામાનાં તત્ત્વો કેટલીક વાર પૂરેપૂરાં જાણીતાં નથી હોતાં અને તેથી તેઓ મૂંઝવણમાં પડી શકાય છે. તેવા હરકોઈ વેપારી ધંધાદારીને ઉપયોગી થઈ પડે-તેવા શરૂઆતથી લઈને ધંધાની છેવટની કક્ષા સુધીના વેપારી નામાનાં તત્ત્વો આ પુસ્તકમાં લેખકે આપ્યાં છે. જુદા જુદા ધંધાદારીએ પોતપોતાના ધંધાને યગતા હિસાબ-કિતાબ કેવી રીતે લખવા-રાખવા તેને લગતી સરળ માહિતી આ પુસ્તક પૂરી પાડે છે. નામું લખવાની અનાવડતવાળા તેમ જ પાકા નામાનો અભ્યાસ કરનારાઓ માટે આ પુસ્તક માર્ગદર્શક બોમિયાણ નિવડે તેવું છે. કિંમત જરા વધુપડતી લેખી શકાય.

જીવાનોની સંસ્કારસાધના:—મૂળલેખક: સર રાધાકૃષ્ણન, પ્રકાશક: કદ ઉપર પ્રભાણે, પૃષ્ઠ ૧૫૨, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫.

સર રાધાકૃષ્ણન જેમ એક પ્રખર તત્ત્વવેતા છે તેમ એક પ્રથમ પંક્તિના જીવલણીકાર પણ છે. તેમણે છેલ્લાં વીસ વર્ષો દરમિયાન આપેલાં જીવલણીવિષયક હુદ્દોધનો પૈકીનાં ૧૪ તો આમાં સંગ્રહ છે—આવડી કાલના નાગરિકોના જીવનવડતરમાં સંસ્કારનું વારિસિંચન કરે તેવાં આ વ્યાખ્યાનો દરેક બહેલા જીવાને અવશ્ય વંચાવવાં જોઈએ અને તેમાંનાં હુદ્દોધનો તેમના માવિ જીવનમાં કેવાં માર્ગદર્શક નીવડે તેવાં છે તે તેમની ધ્યાન પર લાવવું જોઈએ. સર રાધાકૃષ્ણનનાં આ સંસ્કારપ્રેરક મતંવ્યો વિદ્યાર્થીઓમાં વિશેષ પ્રચારપાત્ર છે. કોલેજનું શિક્ષણ પામતાં-પામેલાં વિદ્યાર્થીઓ આ પુસ્તકને અવશ્ય વાંચી જાય.

રસયોગી—લેખક: શ્રી. રમણીક અરસવાળા, પ્રકાશક: જીવન સાહિત્ય મંદિર, કાલબુદેવી રોડ, મુંબઈ. કદ, પૂઠાં; ઉપર પ્રભાણે. પૃષ્ઠ ૪૪, મૂલ્ય ૦-૬-૦ ૧૯૪૫.

આપણે ત્યાં કેટલાક વખતથી બાલસાહિત્યને નામે જે કેટલુંક વધારા પડતું પ્રવેશ ચામી ગયું હતું તે હવે ટેરેટરથી થતા વિરોધને લીધે કંઈક અંશે ઓછું થતું ચામે છે, જે કે એ હજી સદંતર બંધ થયું નથી.

આ બાલભોગ્ય કાવ્યપુસ્તિકાના લેખક આપણા કવિઓમાંના એક શ્રી. રમણીક અરસવાળા છે. એમણે લખેલાં બાલકોને જટ જીમે ચડી જાય અને હોંશે હોંશે ગાવા લલચાય તેવાં ગીતોનો આ સંગ્રહ છે. એવું પહેલું કાવ્ય રસયોગી બાલકોને રસયોગીના જમણું માટે આમંત્રતા કાવ્યમય વાતાવરણ ખડું કરે છે. અને તે પછીનાં અન્ય બાલગીતો જેવાં કે, કાગળ, સાબરનાં તીર, ચાંદરણી બાય, ચિયાળો, ઉત્તરાપણ, અમારી, વરસાદ, ચડેલા વજેર એકેએક ઓત કાવ્યરસબરપૂર હોઈને તે દરેકમાંથી એ વાંચતાં-ગાતાં બાલકને કંઈક ને કંઈક

નવીન જાણવાનું પણ મળે છે. આમ વિવિધ વિષયને સ્પર્શતાં બાલબોધ શૈલીએ લખાયેલાં આ ગીતકાવ્યો બાળકોમાં વધુ વંચાય તેવા પ્રયત્ન પુસ્તકાલયોના મંથપાત્રો અવસ્થ કરે.

દેવકુંભુમ:—લેખક: શ્રી, પારાશર્ય; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર, કુસ્તરૂપ સોળપેજી કદનાં પૃષ્ઠ ૧૦૦, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂપિયો એક. ૧૯૪૫.

ભાવનગરના સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા “કદાતી” માસિક માટે લખાયેલી ચાર પૌરાણિક વાર્તાઓનો આમાં સંગ્રહ છે. પહેલી વાર્તા છંદપદ પામવા પ્રયત્ન કરી તેને પામી અંતે પતન પામનાર નહૂષ રાજાની કથા લેખકે પોતાની શૈલીમાં રજૂ કરી છે. પૈત્રીની, બીજી વાર્તા નગ્નીકેતાને લગતી હોષ્ટને ત્રીજી પક્ષને કુબેરે આપેલા અભિ-શાપની, અને ચોથી વાર્તા, સુષ્ટિનો ભાર ઉતારવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી કન્યા “મૃત્યુ”ની જીવનકથા છે. પુરાણમાંનાં આવાં કથાનકો અલગત શૈલીએ રજૂ કરવા માટે લેખકને અભિનંદન. કિંમત જરા વધુપડતી લાગે છે.

શ્રી ગીતાસંકલન:—સંકલનકાર: શ્રી રમણ મહર્ષિ; પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાપીલમ, ભદ્ર, અમદાવાદ. ૬૬ ઉપર પ્રમાણે, પૃષ્ઠ ૫૨, મહાત્મા ગાંધીજી અને રમણ મહર્ષિનાં ચિત્રોવાળું સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૩-૦; ૧૯૪૫.

શ્રી રમણ મહર્ષિએ પસંદ કરેલા અને એમણે સારરૂપ મણેલા શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાના ૪૨ શ્લોકો કિશોરલાલભાઈનાં સમશ્લોકી અનુવાદ અને ગાંધીજીનાં અનાસક્તિ-યોગમાં આપેલા અનુવાદ સહિત આ પુસ્તિકા તૈયાર કરવામાં આવી છે. આજે ન્યારે જનતામાં ગીતાભ્યાસની ભાવના પ્રધી છે ત્યારે આવાં સંકલનો આવકારદાયક લેખી શકાય; પરંતુ એમાં એક બયસ્થાન રહેતું જણાય છે. સંભવ છે કે, આમ સંકલનકારો ક્રમે ક્રમે “એક શ્લોકો” ગીતા તૈયાર કરવા સુધીની તત્પરતા દાખવે તો નવાઈ નહિ. અને પરિણામે જનતા એ એકશ્લોકી ગીતામાં પણ રાયતી થઈ જાય. આવાં સંકલનો કરતાં શોકબોધ શૈલીએ અત્યાર અગાઉ એના અભ્યારીઓ તરફથી જનતાને મળેલાં અનુવાદો, સમજૂતીઓ વગેરે આપણે ત્યાં ક્યાં ઓળાં છે !

મ, પ્ર, વ્યાસ

વિક્રમાદિત્ય હેમુ:—લેખક: શ્રી. જયભિજ્જી; પ્રકાશક: મૂર્તિ મંથરતન કાપીલમ, ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ; સન ૧૯૪૪; કાઉન ૧૬ પેજી કદનાં પૃષ્ઠ ૪૨+૧૨; સચિત આમ્બાદન સહિત બોર્ડ પૃષ્ઠ; મૂલ્ય રૂ. ૫-૦-૦.

દિલ્હીનો હેમુ ઝવેરી નામનો—જેધપુર પાસેના મંડેલર મામનો—એક જૈન શ્રાવક, પૃથ્વીરાજ પછી દિલ્હીનો ગાદીપતિ બને છે. એ ઇતિહાસ, આપણે બધી ગયેલા અને વંચેલા ઇતિહાસોમાં પણ બહુ જ એછો ઉપલબ્ધ છે. “વિક્રમાદિત્ય હેમુ”ના જીવનની આ કથા વાંચતાં ભારતના ઇતિહાસના પેટાળમાં ક્યાંય છીડે છીડે દટાઈ મળેલું, દિલ્લું એક અગોષ્ટું રત્ન, જાણે આજે આપણને જરી આવડું ન હોય એમ આ પુસ્તક વાંચતાં લાગે છે. જુને વાણિયો છતાં, સાચી ક્ષાત્રવટ દાખવતો અને મુદકળા તથા રાજનીતિ તો જાણે

એના બાપની જ; એવા નિપુણ એ વાણિયો, પોતાના બાલપણના સાચા સાથી એક અધ્યાત્મિક સેનાનો અગ્રેસર અને નાયક બને છે. અને શેરશાહની પડખે ઉભો રહી મોગલોની સામે અનેક લડાઈઓ લડી મુસ્લિમોના પ્રસંગે શેરશાહને સાચી મદદ કરે છે. માના જળ્યા બે બાઈઓ પણ જોટલો પ્રેમ ન રાખે એટલો પ્રેમ આ બંને વચ્ચે છે. પણ શેરશાહ દિલ્હીપતિ બને તે પહેલાં, કલિંજર ઉપરની લડાઈના સ્થળે મરણ પામે છે. હેમરાજ ત્યાંથી છૂટા પડે છે. શેરશાહ અને હેમરાજના જવાથી અધ્યાત્મિકોમાં અંદરોઅંદર કુસંપ પ્રવર્તે છે. અને શેરશાહના વંશજોની સત્તા નબળા પડે છે. પુનઃ શેરશાહના પુત્ર સલીમની વિધવા રાણીના આગ્રહથી હેમરાજ વજીર તથા અધ્યાત્મિક સેનાના નાયકની સત્તા સંભાળી લે છે; અને પછી મોગલો સામે યુદ્ધ ખેડી, હુમાયુને હાંકી કાઢે છે. અને અધ્યાત્મિક સેનાના આગ્રહથી પોતે દિલ્હીપતિ બને છે. આવા રસમય અને શૌર્યભરપૂર હિંદુ-મુસ્લિમ મિત્રતાનું સાચું દર્શન કરાવતા ઇતિહાસને, ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં કેમ જોણું મહત્ત્વ અપાયું હશે તે તથા સમજાવું. વીર હેમુ સાથે આ પુસ્તકમાં તેના દિલ્હીન મિત્ર શેરશાહનો પણ સંદર્ભ ઇતિહાસ જણાવવા મળે છે. શેરશાહ ઉચ્ચ અને આદર્શ રાજા હતો. તેના અમલમાં હિંદુ મુસ્લિમો સમાનભાવે રહેતા હતા, એ વાત આ ઇતિહાસ પૂરવાર કરે છે.

આ પુસ્તકના લેખકે કેટલાક પ્રમાણભૂત મંથોના આધારે ઇતિહાસમાં અણુપ્રિયતા અને અપ્રસિદ્ધ એવા એક સાચા વીરનરને પ્રસિદ્ધિમાં લાવી તેને ચિરંજીવ બનાવવા કરેલો પ્રયત્ન સ્તુત્ય અને અભિનંદનીય છે.

‘વિક્રમાદિત્ય હેમુ’ની આ ઐતિહાસિક વાર્તા, હિંદુ-મુસ્લિમ દરેકે ખાસ વાંચવા જેવી છે.

‘અ-દ્રષ્ટા’

જામતીયક:—લેખક, ઇન્દુલાલ ગાંધી; પ્રકાશક, ક્રાંતિલાલ હં. પરીખ, જીવનસાહિત્યમંદિર, મુંબઈ નં. ૨; ‘પહેલી આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૪૪; કાઢેલ ૧૬ પેજ પૂઃ ૮૫૧૭૪; પૂઠું સચિત્ર કાઢેલો બોર્ડનું. કિ. રૂ. ૨-૪-૦.

જીવનસાહિત્ય મંદિરની લલિત સાહિત્યમાળાનું આ પાંચમું પ્રકાશન એના નામમાં સચિત્ર તથા પ્રમાણે ગીત નાટકેલું છે. એમાં ‘જામતીયક’ ઉપરાંત ‘પરિશોધ’ ‘રાતરાણી’ ‘પ્રેમનું આગમન’ ‘આશા ભરેલી’ ‘ગીત રાણી’ ‘વાદળોનાં મોતી’ ‘ગીત વર્ષા’ ‘તપશોભના’ અને ‘અશોક’ નામનાં બીજાં ૯ મળી કુલ ૧૦ ગીતનાટકો સંગ્રહાયેલાં છે. પ્રસ્તુત કદપના-પ્રપૂર્ણ અને સૌંદર્યલક્ષી હોષ સરકારી વાચકના દિલમાં જીર્મિની રસછોળો ઉભરાવે એવી ગૂંથણી છે. એમાંનાં કેટલાંક ગીતનાટકો જાહેર તખ્તા ઉપર સફળ રીતે બજવાયાં હોવાનું ‘હું કહું છું’ નામના પ્રસ્તાવનાલેખ તેમ જ ટિપ્પણીઓ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. નાટકોનાં પાત્રો મોટે ભાગે સ્ત્રીપાત્રો હોવાથી કન્યાઓ દ્વારા જ બજવાની શક્ય. અને નર્મી વાચન કરતાં બજવાતાં જોવામાં જ આમજનતાને આનંદ પડે. એ દષ્ટિએ વિચાર કરતાં લેખકે પોતાના ચેતવણી સૂરમાં ‘બજવા-બજવાવડ’ની જે મના કરમાંથી છે તે બરાબર તથા લાગતી. કેવળ વાચનની દષ્ટિએ તો પ્રકાશનની ઉપયોગિતા કેવળ વિદ્ધ અને વિવેચકવર્ગ પૂરતી જ ગણાય.

ના.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧ જીવનનાં ઝરણાં—લેખક: શ્રી. રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦
૨ ગીતાગીત મંજરી—લેખક: શ્રી. જુગતરામ દવે; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦
૩ વર્ણવ્યવસ્થા—લેખક: શ્રી. ગાંધીજી, મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૪ કંકાવટી—ભા. ૧ સંપાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦
૫ શાહજહાં (નાટક નવી આવૃત્તિ)—મૂળલેખક: દિગ્વિજયરાવ રામ; અનુવાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦
૬ રાજ-રાણી—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦
૭ પલકારા—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૮ સોહાગણુ—લેખક: શ્રી. રમાકાન્ત ગોતમે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦
૯ પ્રેમજાળોત—લેખક: શ્રી. મુરલી ઠાકુર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧૦ શ્રી ગીતાસંકલન—સંપાદક: શ્રી. રમણ મહર્ષિ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦
૧૧ પ્રકાશનાં પગલાં—લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માલુક; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦
૧૨ આપણો ખેતરાક—લેખક: શ્રી. મીનુ મસાણી; અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦
૧૩ સં. ૨૦૦૨ ના વર્ષનું કાર્તિકી પંચાંગ—કવો: પંડિત દિગ્વિજયરામ મહાસાગર જ્ઞાની; મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૧૪ વૈશાખાધનની વાણી—ખડ ખીજો-લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માલુક; પ્રકાશક: ચરત પ્રકાશન મંદિર, ૫૪, સુતાર ચાલ, મુંબઈ ૨, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦
૧૫ શ્રીમદ્ ભાગવત માર્ગદર્શિકા—લેખક: સ્વામી શ્રી. માધવલીધંજી; પ્રકાશક: સદૈશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦
૧૬ તારંક મંડળ—સં. પ્રકાશક: ચરતર એન્જીન્યોયન સોસાયટી, આણંદ, મૂલ્ય રૂ. ૧)
૧૭ દેવકુંડુમ—લેખક: શ્રી. પારાશર્ય; પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, દાણાપીઠ, ભાવનગર, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પ્રગરદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંસ્થાઓ તપાસી છે, અને દરેકની કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બમ્બવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં સાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧ વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. હનુમાઇ મથુરભાઈ પટેલ-
માહે જીનમાં-મહુવા મહાલનાં—(૧) ધોળાકુઈ, (૨) બામણીઆ, (૩) ગુણસવેલ, (૪) સાંવા, (૫) ઝેરવાવરા, (૬) વેલણપુર, (૭) બીલખડી, (૮) ખરવાસા, (૯) દેવવાસણ, (૧૦) ધડોઈ, (૧૧) બારતાડ, (૧૨) કરચેલીયા, (૧૩) કુંગરો, (૧૪) શેખપુર, (૧૫) વાંસકુઈ, (૧૬) ઓડચ; કામરેજ મહાલનાં (૧૭) ઉમેલ, (૧૮) માંકણા, (૧૯) લાડવી, (૨૦) કાસમાડા, (૨૧) કડોદરા, (૨૨) વાવ, (૨૩) કાસમાડી, (૨૪) વલણ, (૨૫) પરચ, (૨૬) હળધર, (૨૭) પાલી, (૨૮) આસ્તા, (૨૯) સેગવા, (૩૦) મોરયાણ, (૩૧) અણુરા, (૩૨) નનસાડ.

૨ મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈશંકર ટી. ઠાકર-માહે એપ્રિલમાં-હાલેગામ મહાલનાં—(૧) હાલીસા, (૨) સોનારડા, (૩) મહુદણ, (૪) જહુંદા મોટા, (૫) કડાદરા, (૬) વાસણા રોડા, (૭) બહિયલ, (૮) હાથીજળ, (૯) કનીપુર, (૧૦) કરોલી, (૧૧) ધમીજ, (૧૨) ગીઓડ, (૧૩) છાલા, (૧૪) ચંદ્રાલા, (૧૫) વાસણા ચોધરી, (૧૬) હંડવા.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારો લેવા તથા જે સૂચના સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી બાઈઓને બલામણુ છે.

ટીપ:—મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક ભાઈશંકર ટી. ઠાકરને તાકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યા છે તેની લાગતા વળગતા યોગ્ય નોંધ લે.

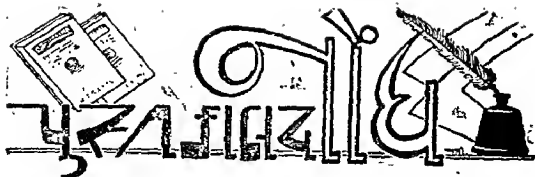
ના. નં. ચોકસી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ.

—જ્યારે આપણે નમ્રતામાં મહાન બનીએ છીએ ત્યારે મહાન પુરુષોની છેક સમીપ આવીએ છીએ.

—“ ઈશ્વર મનુષ્યથી નિરાશ થયો નથી. ” એવા સંદેશા સાથે દરેક બાળક જન્મે છે.

—જળચર મૂંગાં હોય છે; જૂચર ઘોંઘાટ કરે છે; ખેચર કલરવ કરે છે; પંથુ માનવમાં સમુદ્રનું મોન, પૃથ્વીનો ઘોંઘાટ અને હવાનું સંગીત છે.

સા. પુ. ઉભોડામાં તૈલચિત્ર અનાવરણ

ઉભોડાના શ્રી. મોહનલાલ મનસુખરામ સા. પુસ્તકાલયમાં સ્વ. શ્રી. મોહનલાલ મનસુખરામ શુક્રસેલરનું તૈલચિત્ર સ્વ. ના સુપુત્ર શ્રી. અખાલાલ મોહનલાલ તરફથી અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. તેના અનાવરણવિધિ મહાલ વહીવટદાર શ્રી. બાપાલાલ બારોટના હસ્તે તા. ૨૮-૬-'૪૫ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, પુસ્તકાલયના સંચાલક સમ્રો, તથા અન્ય અમલદારવર્ગ અને ગામના આગેવાનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

શિષ્ટવાચન પરીક્ષા

વડોદરા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિષ્ટવાચન પરીક્ષા તા. ૨૬-૭-૪૫ ના રોજ સવારના ૮ થી ૧૧ સુધીમાં રાખવામાં આવી છે. સદર માટે "જંદૂ બંદ" પુસ્તક નમૂદ કરવામાં આવ્યું છે.

કરજણ મહાલ પુ. મંડળ તરફથી કરજણ મહાલનાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ચાલુ વર્ષે શિષ્ટવાચન પરીક્ષા "જનશેદજ ટાટા" પુસ્તકની રાખેલી. સદર પરીક્ષાનો, ૨૫ વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લીધો હતો; પૈકી, ૧૮ ઉત્તીર્ણ થયા.

'લગિની' માસિક બંધ થયેલું હોવાથી, જે માહકાએ ૧૯૪૫ માં પસંદ કરેલ તેમને, તેનું લવાજમ મળે એ આપવામાં આવ્યું છે, તેની લાગતાવળગતા પુસ્તકાલયે નોંધ લેતી.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. અંદુમણ (તા. પાટણ) ને રૂ. ૧૧) શ્રી. મોહનલાલ ખુશાભા નાની તરફથી.

સા. પુ. ઢોરીઆ (તા. કડી) ને રૂ. ૭) પા. વીરચંદાસ મંગળદાસ ચંચર વાળા તરફથી, ૫) ચારોલના પા. હનનદાસ શિવદાસ તરફથી તથા ૫) હનનદાસ લાલદા હરિપુરાવાળા તરફથી.

સા. પુ. બાલીસણા (તા. પાટણ) ને રૂ. ૫) પા. બલવભાઈ માધાભાઈ મલ્લ, ૫) પા. કાશીદાસ ગંગારામ-વાલમ, ૫) બળદાસ બલાખીદાસ, વાલમ. પા. બળદાસ ભેરદાસ ભાન્ડુ, ૫) કરશનદાસ કનજીદાસ, સંડેર, ૫) દારકાદાસ જીવીદા વાલમ. ૫) ગંગારામ માધવદાસ, વાલમ. ૫) રોક વિરુદાસ ભગવાનદાસ, પાનસર, ૫) '૨૬૬]

શાળવી ચંદ્રકાન્ત કચરાલાલ, પાટણ, ૫) પંચાલ ખેમચંદ વીરચંદ, ધીણેજ, ૫) પા. પ્રભુદાસ નારણદાસ ભાનુ. ૫) શેઠ જોડાલાલ જગનલાલ કલોક. ૫) પા. કાશીદાસ માધવદાસ, વાલમ. ૫) પા. મૂળચંદદાસ દેવચંદદાસ, વાલમ. ૭) શેઠ ગોરધનદાસ મંગનલાલ, મહેસાણા.

સા. પુ. સુંદીઆ (તા. ખેરાળુ) ને ૫) પં. યુનીલાલ હરગોવન, ઉમતા. ૫) પટેલ અંબારામ રણુછોડ, જરકા, ૫) શા. હાથીદાસ ગોપાળ, વાલમ. ૫) પા. જોડીદાસ તળશીદાસ, ઉનાવા. ૨૫) શા. મણિલાલ કાળીદાસ, સિદ્ધપુર, ૫) પા. શંભુદાસ રાઠોડ, ઉપેરા. ૫) પા. જ્યેષ્ઠ અવેરદાસ લાડોલ, ૫) પા. રામચંદ ભાચચંદ, જરકા, ૫) પા. ખોડા અમીચંદ, સુંદીઆ. ૧૪) વેદ મણિલાલ મંગનલાલ ખેરાળુ (જનો સાતના), ૫) રાત નયુભાઈ જગનલાલ, બલાદ. ૬) રાત બહેચર ભાચચંદ, પાનસર. ૫) પા. મોહન પ્રભુદાસ, સુંદીઆ. ૫) મનસુરી ભીખા જગન, કમાધપુર, ૭) પા. હરગોવિંદ પુંછદાસ, પલાસર, ૧૦) પા. મંગારામ વલ્લભરામ, પલાસર. ૨૦) ૫૬ જોષ્ઠતારામ નરસિંહદાસ, લાડોલ.

૧. રા. પુ. મંડળના નવા આજીવન સભ્યો

—૧. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળમાં આ વર્ષે, નીચે જણાવેલ ગૃહસ્થોએ દરેકે રૂ. ૨૫) આપીને—આજીવન સભ્ય તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં છે:—

૧. રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છોટાલાલ દેસાઈ—વડોદરા, ૨ શ્રી. છોટાભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ—નાર, ૩ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ—શિનોર, ૪ શ્રી. હરિવલ્લભદાસ યુનીલાલ શાહ—પેટલાદ, ૫ શ્રી. મણિલાલ મંગળજી કાશીવાળા—વાધોડીઆ, ૬ શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ—વસો.

—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના વ્યક્તિગત સભ્યો બનાવવાના કામે, રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ તથા મહેસાણા પ્રાંત પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. નાનજીભાઈ જે. પટેલ મહેસાણા પ્રાંતના ચાણુરમા મહાલે, માહે એપ્રિલ માસમાં જતાં, નીચે જણાવેલ દરેક ગૃહસ્થે રૂ. ૨૫) આપીને આજીવન સભ્ય તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં છે:—

૧ શ્રી. ચંકરભાઈ રામસિંહજી ચોધરી—આદાણુવાડા, ૨ શ્રી. શિવલાલ મૂળચંદ સુધાર—ચાણુરમા, ૩ શ્રી. મયુભાઈ અમલાલાલ પટેલ—ચાણુરમા, ૪ શ્રી. અંબાલાલ જોષ્ઠતારામ પટેલ—ચાણુરમા, ૫ શ્રી. જ્યેષ્ઠકર કાણુરામ—ચાણુરમા, ૬ શ્રી. જમીનદાસ મોતીદાસ—ચાણુરમા, ૭ શ્રી. પ્રહલાદજી તારાચંદ—ધીણેજ, ૮ શ્રી. ચંદુલાલ કાળીદાસ શાહ—ધીણેજ, ૯ શ્રી. પૂનમચંદ યુનીલાલ શાહ—ધીણેજ, ૧૦ શ્રી. પિતાચ્ચરદાસ ભજુતારામ—ધીણેજ, ૧૧ શ્રી. રમણલાલ ઢાંગોદરદાસ શાહ—ધીણેજ, ૧૨ શ્રી. મોહનલાલ બાજીદાસ પટેલ ૧૩ શ્રી. ભગવાનજી ગોરધનદાસ ઠક્કર—અહ્યરાજ, ૧૪ શ્રી. પ્રહલાદજી હરગોવિંદદાસ પટેલ—અહ્યરાજ.

—ધર્મર મનુષ્યને કહે છે: “ હું તને સાન્ને કરી ચકું છું તથા ઈજી કરું છું; ચાહું છું તથા શિક્ષા કરું છું. ”

—જીવન આપણને આપવામાં આવ્યું છે; તે આપવાથી મળે છે.

જાહેરાત નં. ૩ / સન ૪૪-૪૫

વિષય:—જૂથ પુસ્તકાલય મંડળોએ વાર્ષિક સભા ભરવા આવત

પુસ્તકાલય ખાતાના વટલુકમ નં. ૧૪ તા. ૮-૩-૩૦ થી રાજ્યનાં દરેક જૂથ પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા દર વર્ષે ઑગસ્ટના પહેલા રવિવારે ભરવાનું હયું છે તે મુજબ સન ૧૯૪૫-૪૬ ની નૂતન સાલની વાર્ષિક સભા ઑગસ્ટ '૪૫ ના પહેલાં રવિવારે તા. ૫-૮-૪૫ ના રોજે ભરવાનું અને તેમાં નીચે જણાવેલાં કામો કરવાનું રાજ્યના દરેક જૂથ પુ. મંડળના મંત્રીઓને ખાસ સૂચવવામાં આવે છે.

આ સભામાં, જૂથમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયો, વાચનાલયોના મંત્રીઓએ આવવાનું હોઇ, જૂથ મંત્રીએ સભાની તારીખના ચાર-પાંચ દિવસ અગાઉ, પોતાના જૂથના જે તે પુસ્તકાલય-વાચનાલયના મંત્રીઓને સદર તારીખે સભામાં આવવાનું આમંત્રણ મોકલી આપવું. જૂથમાં આવેલાં તમામ પુસ્તકાલયોનાં પૂરી થયેલી સાલનાં વાર્ષિક નિવેદન તથા નવીન સાલનું બજેટ તમામ મંત્રી બાઇઓએ એકઠા થઇને આજ સભામાં ભરવાનાં હોવાથી તેને લગતા સાધનિક કાગળો તથા બીજી જરૂરી દકીકત પણ સાથે લેતા આવવાનું દરેકને ખાસ સૂચવવું.

આ સભામાં નીચેનાં કામો કરવાની ખાસ ભલામણ છે:—

૧ જૂથમાંના દરેક પુસ્તકાલયે પોતાનું વાર્ષિક નિવેદન પોતાનાં પત્રકો ઉપરથી તૈયાર કરવું;

૨ સન ૧૯૪૦-૪૧ ના જુલાઇ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તકાલય ખાતાની સૂચના નં. ૨૮ માં જણાવ્યા પ્રમાણે (સહકારનાં ધોરણે બજેટ બનાવવાની યોજના) દરેક પોતાનાં પુસ્તકાલયનાં બજેટ બનાવવાં;

૩ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના વ્યવસ્થાપક મંડળ માટે જે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી કરતી અને મહાલ પુ. મંડળને તે નામોની ખજાર આપવી;

૪ આ સિવાય (૧) જૂથમાં આવેલાં પુસ્તકાલય વિનાનાં રાજાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલયની ઉપયોગી સંસ્થા ઉઘાડવા (૨) જૂથમાં આવેલાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી કરવા તથા (૩) મહાલ અને રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓનો લાભ લેવા લેવડાવવા તથા માયેગ્રામ વાચકમંડળો રચાવવા વગેરે બાબતોના પ્રશ્નો પણ વિચારવા.

આ સભાના અહેવાલની હાજર રહેલા મંત્રી બાઇઓનાં નામ ત્રામ સાથેની એકેક નકલ મહાલ પુ. મંડળ, પ્રાંત પુ. મંડળ અને રાજ્ય પુ. મંડળ એ દરેક તરફે સભા ભરાઇ ગયા પછી દિન ૮ માં દરેક જૂથ મંડળના મંત્રીએ ખાસ મોકલી આપવી.

વસો,
તા. ૭-૭-૪૫ }
૨૯૮]

રામલાઇ ઠા. પટેલ
મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૪ / સન '૪૪-'૪૫

વિષય:—મહાલ પુ. મંડળોએ વ્યવસ્થાપક મંડળની વાર્ષિક સભા ભરવા બાબત

પુસ્તકાલય ખાતાના વટહુકમ નં. ૧૪/ તા. ૮-૭-૩૦ થી રાજ્યના દરેક મહાલ પુ. મંડળની વ્યવસ્થાપક સભા દર વર્ષે ઓગસ્ટના ત્રીજા રવિવારે ભરવાનું હ્યું છે. તે મુજબ સન ૪૫-૪૬ ના નૂતન વર્ષની વાર્ષિક સભા ઓગસ્ટ '૪૫ના ત્રીજા રવિવારે તા. ૧૯-૮-૪૫ એ, પોતપોતાના મહાલના અનુકૂળ પડતા સ્થળે ભરવાનું અને તેમાં નીચે જણાવેલાં કામેા કરવાનું, રાજ્યના દરેક મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીઓને ખાસ સૂચવવામાં આવે છે.

જે તે મહાલનું મહાલ વ્યવસ્થાપક મંડળ, જે તે મહાલનાં જૂથમંડળોએ પોતાની નૂતન વર્ષની વાર્ષિક સભામાં ચૂંટેલા બબ્બે પ્રતિનિધિઓનું બને છે. જે જૂથમંડળ તરફથી નવા વર્ષના પ્રતિનિધિઓનાં નામ-ગામ આવ્યાં હોય તે પ્રતિનિધિઓને, સભાની તારીખના એક અઠવાડીયા અગાઉ સભાની તારીખ, સ્થળ, ટાઇમ તથા કરવાનાં કામેાની યાદી સહિત એક આમંત્રણપત્રિકા મહાલ મંડળના મંત્રીએ મોકલવી. જે જૂથમંડળ તરફથી પ્રતિનિધિઓનાં નામ-ગામ આવ્યાં ન હોય ત્યાં તે જૂથમંડળના મંત્રી તરફ આમંત્રણ મોકલવું અને એમાં બે પ્રતિનિધિઓને ચૂંટીને મોકલવા જણાવવું.

આ સભામાં દરેક મહાલ મંડળે નીચેનાં કામેા ખાસ કરવાનાં છે:—

૧ મહાલ પુ. મંડળના મંત્રીએ રજૂ કરેલાં પૂરી થયેલી સાલનાં નિવેદન તથા હિસાબ મંજૂર કરવાં.

૨ જૂથમંડળે તરફથી ચૂંટાઈ આવેલા પ્રતિનિધિઓમાંથી જ એક પ્રમુખ તથા મંત્રીની ચૂંટણી કરવી.

૩ પ્રાંત પુ. મંડળ માટે, કર્યા પુસ્તકાલયોમાંથી એક અને આમ પુસ્તકાલયો તરફથી એક એમ બે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી કરવી, અને તે નામે પ્રાંત મંડળ તરફ સમયસર મોકલી આપવાની મંત્રીને સત્તા આપવી.

૪ નવા વર્ષમાં મહાલે કરવા જોઈતા કામેાની વિચારણા કરી કાર્યક્રમ જોડવો તથા તે મટિનું અંદાજ બજેટ મંજૂર કરવું.

ટીપ:—નવા વર્ષના કાર્યક્રમમાં નીચેના પ્રશ્નો ખાસ વિચારવા:—

૧ મહાલ પુરતી શિ. વા. ની પરીક્ષા લેવા બાબત; ૨ શાળાવાળાં બાકી રહેલાં કામેાએ પુસ્તકાલયો લેણાડવાની તજવીજ કરવા બાબત; ૩ મહાલનું દરેક પુસ્તકાલય નવીન વર્ષનું અંદાજ બનાવે તથા પૂરી થયેલી સાલનું નિવેદન કરેલી સુદતમાં મોકલી આપે તેવી તજવીજ રાખવા બાબત; ૪ મહાલ માટે મોનદ પ્રચારક વા આવેલાં પુસ્તકાલયોનો અરરપરક

સહકાર સાધી સહકારના ધોરણે અંદાજપત્રો બનાવવા બાબત; તથા ૬ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી યોજાતી પરીક્ષાનો તેમ જ શિક્ષણવર્ગોનો લાભ સેવા-સેવકાવવા બાબત. વગેરે વગેરે

આ સમાન કામકાજના અહેવાલની, સભામાં હાજર રહેલાઓનાં નામ તથા દિસાન સાથેની વાર્ષિક નિવેદનની એક નકલ પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ તરફ અને એક નકલ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફ સભા બરાબ ગયા પછી દિન ૮ માં દરેક મંડળ ખાસ મોકલી આપવી.

તા. ૬.—ઉપર જણાવેલો તારીખે, કારમ (પાંચ પ્રતિનિધિઓની હાજરીનું) ન થવાના કારણે સમાન કામ મુલતવી રહે અગર કોઇ કારણસર તે દિવસે સભા જ બોલાવવાનું મોકુફ રાખવામાં આવે તો તે પછીના રવિવારે તો સભા જરૂર બરવી.

વસો,
તા. ૭-૭-૪૫ }

રામભાઈ કા. પટેલ
મંત્રી, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

રજાઓની યાદી

જુલાઈ-ડિસેમ્બર ૧૯૪૫

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો જન્મદિવસ	...૧૦ મી જુલાઈ	મંગળવાર	...૧
અવાડી એકાદશી	...૨૧ " "	શનિવાર	...૧
૨૬ આવણી	...૨૨ મી ઓગષ્ટ	બુધવાર	...૧
આવણી, નાળિયેરી પૂનમ	...૨૩ " "	શુક્રવાર	...૧
જન્માષ્ટમી-ગોકુલાષ્ટમી	...૩૦ " "	શુક્રવાર	...૧
ગણેશ ચતુર્થી	...૧૦ મી સપ્ટેમ્બર	સોમવાર	...૧
શ્રી ગણપતિવિસર્જનરવારી	...૨૦ " "	શુક્રવાર	...૧
વિજ્યાદશમી	...૧૬ મી ઓક્ટોબર	મંગળવાર	...૧
	... ૨ જ નવેમ્બર	શુક્રવાર	} ...૬
	... ૩ જ "	શનિવાર	
દિવાળી	... ૫ મી "	સોમવાર	
	... ૬ દી "	મંગળવાર	
	... ૭ મી "	બુધવાર	
	... ૮ મી "	શુક્રવાર	} ...૬
પ્રબોધિની એકાદશી	...૧૫ મી "	શુક્રવાર	

૧૫

વડોદરા,
તા. ૧૨-૭-૪૫ }

વા. ના. અમીન,
મંત્રી,

સામાયિક દોહન

ગજેન્દ્રમોક્ષ : (ગાંધીજીની નજરે)

પ્રાર્થના એજ મોટી મદદ છે.

મારી દૃષ્ટિએ પ્રાર્થના એ જ મોટામાં મોટી મદદ છે. કેટલાંયે વર્ષોથી હું પ્રાર્થનાનો ધંધો કરું છું. દ. આફ્રિકામાં મારા પર સુશીળતાના પહાડ ઓછા નહોતા. તે વેળાએ મને ખીજ મદદ નહોતી મળી એમ નથી, પરંતુ પ્રાર્થના દ્વારા જ સાચી મદદ મળી હતી.

આજે સવારે જ મેં શ્રી. દેશપાંડેને કહ્યું હતું કે, તેમણે ગજેન્દ્ર મોક્ષનું જે બજન ગાયું હતું તે મારા કાનમાં ગુંથ રહ્યું છે. ગજેન્દ્રમોક્ષ હિંદુ ધર્મનું એક મહાન કાવ્ય છે. પહેલાં મને તેમાં સમજ પડતી નહોતી. પરંતુ જેમ જેમ મારી પ્રાર્થના વધી, તેમ તેમ હું તેનો અર્થ સમજતો ગયો. ગજેન્દ્ર મોક્ષ કાવ્યતા શબ્દો અને તેની ગોઠવણ મને ખૂબ મધુર લાગે છે. તેનું સંસ્કૃત થોડું અટપટું છે, એ હું કબૂલ કરું છું.

પરંતુ તે વિષેનું હિંદીમાં જે જનન છે તેનો અર્થ સૌ માટે સમજી શકે છે.

ગજેન્દ્રનો દાખલો

ગજેન્દ્ર પાણી પીવાની ઇચ્છાથી જળાશયમાં જાય છે. ત્યાં વચ્ચે એક મોટો મગર તેનો પગ પકડી તેને પાણીના ઊંડાણમાં ખેંચે છે. મજરાજનો નાક સુધી પાણી આવે છે. તે લહે છે, પરંતુ અંદર ખેંચાતો જાય છે. મંદોન્મત મજરાજ પહેલાં તો ઈશ્વરને સંભારતો નથી, પરંતુ છેલ્લી ઘડીએ તેને લાગ્યું કે હવે તો ઈશ્વરને જ સંભારવો જોઈએ. પૂર્વના સંસ્કાર વડે તે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે.

આપણી સ્થિતિ

હવે હું એમ કહું છું કે, આપણી સ્થિતિ આ મજરાજ કરતાંએ વધુ ખરાબ છે. તે તો સમપસર ચેતી ગયો હતો, પરંતુ આપણે એસા નથી અને છતાં હજી આપણે જીવતા પડ્યા છીએ.

જો તમારે ખરેખર ભાગ બળવવો હોય તો તમે ઘરમાં બેસીને અથવા આવા જાહેર સ્થળે મળીને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરો. તમે ઈશ્વર પાસે એવું માગો કે તે કાંચેસના અને સુસ્ત્રીમ લીંગના જ નેતાઓને નહિ પરંતુ વાયસરોય અને બીજાઓને પણ તે સન્મતિ આપે.

આપણે અત્યારે ડૂબવાની સ્થિતિમાં છીએ. નવા સુધારાઓના મારા વાંચન મુજબ તો આપણે મુવા પડ્યા છીએ અને તેથી જ હું તમને પ્રાર્થના કરવા કહું છું.

ગંદા માણસો પ્રાર્થના ન કરી શકે.

પ્રાર્થના કરવાની એક યાત્રા છે. ગંદા માણસો પ્રાર્થના ન કરી શકે; તેમણે નાહવું જોઈએ. કેવળ શરીર સ્વચ્છ કરવું એવા અર્થમાં “ નહાવું ” એ તો દરેક માણસ નહાય છે અને જે ન નહાતા હોય, સ્વચ્છ ન રહેતા હોય તેઓ તો હેવાન કહેવાય. હું કહું છું કે

આપણે હૃદય શુદ્ધ કરવું જોઈએ અને ત્યાર બાદ મારી સાથે મેઝા મળી સાચા દિને પ્રભુને પ્રાર્થના કરો.

ગજરાજનો દાખલો દરેક માટે છે.

અહીં મજરાજનો દાખલો કેવળ દિંદુઓ માટે નથી. એ તો મુસ્લીમ, પારસી દરેકને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. મગરમજનો દાખલો પણ બધી દુનિયાને લાગુ પડે છે. આ હકીકતને સાંવજનિક સમજીને સૌએ તેમાં ભાગ લેવો જોઈએ.

—ગાંધીજી

ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ

મારી દષ્ટિ છે કે માણસ રાજ આગળ વધે છે અથવા પાછળ પડે છે, કદી સ્થિર રહેતો નથી. જગત આખું ગતિમાન છે. એમાં અપવાદરૂપે કોઈ નથી, કંઈ જ નથી. એટલે હું કાલે હતો એવો આજે છું અને એવો રહીશ, એવો દાવો કરું તો તે ખોટો છે. એવો મોઢ પછુ મારે ન રાખવો જોઈએ.

આટલું ખરું. મારાં લખાણો કે વચનો એવાં હોતાં જોઈએ કે તે કોઈને સમજાયાં ન નાખે. એના બે અર્થ કે વધારે શક્ય થકે એવું હું ન લખું. એટલે કે મારે લખવું, બોલવું, આચરવું, તે સત્ય અને અહિંસાને નજરમાં રાખીને જ. મારી માની સાથે વચનબદ્ધ થયો ત્યારથી હું આમ કરતો આવ્યો છું, એમ કહી શકું. ખરું જોતાં તો હું સમજાવ્યો થયો ત્યારથી જ સત્યનો ઉપાસક રહ્યો છું.

પછી આનો અર્થ એ નથી કે, સત્ય અથવા અહિંસાને મેં હમેશાં પૂર્ણપણે જોયાં છે, અથવા તો આજ જોઈ છું. સત્ય અને અહિંસા રાજ વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ છું, એવી મારી માન્યતા છે. તેથી વર્ણાશ્રમ હું આજે જોઈ છું તેમ હમેશાં જોયો છે એમ ન કહેવાય. વર્ણ અને આશ્રમ દિંદુ * ધર્મની ભેટ છે એમ મેં કહ્યું છે, અને આજ પણ એ વચનને વળાંકું છું. મારી માન્યતાના નથી રહ્યા વર્ણ, નથી રહ્યા આશ્રમ. એ બંને હોવા જોઈએ ધર્મ. એમાં આશ્રમનો તો લોપ જ છે, એમ કહેવાય. વર્ણ કેરળ અધિકારરૂપે જોવામાં આવે છે. ક્ષાત્રજ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય હોવાનો દાવો તે અધિકાર. બધાં ધર્મ ત્યાં અધિકાર કેમ ? યદની તો ગણતરી જ હયાં છે ? યદ એટલે નીચ ? અને અતિયદ એટલે નીચમાં નીચ ? આ ધર્મ નહિ, અધર્મ કહેવાય.

ગીતાના ચાર વર્ણ આજે કયાં ? વર્ણથી ભૂતિ નોખી વરણ છે. ભૂતિઓ અગ્નિજીત છે. તેને સાડુ ગીતામાં કે કોઈ બીજા પુસ્તકમાં આધાર હોય એમ હું નાહુંતો નથી. ગીતામાં ચાર વર્ણ કલા છે, ને તે શુદ્ધ-ધર્મ ઉપરથી ચાર ઉદાહરણરૂપે છે. એટલે ચારથી વધારે

* દિંદુ નામ અપાયેલું છે. ને દિંદુધર્મ નામ જાણખાવ છે, તેણું નામ માનવધર્મ છે; એટલે મનુષ્યમાનવો ધર્મ. એ ધર્મ નિત્ય શોધાય છે. એ અનંત છે. એ નંદી કહેવાતો વહમાં કે નદી કહેવાતો મનુરમુતિમાં. એ માનવહૃદયમાં છે. અને જમ તે સરેશ્વર પાસે તેમ તેના હૃદયમાં ભરે.

પણ કહી શકાય અને એના પણ. આજે તો એક જ વર્ણ વર્તે છે, અને તે ઘડનો અથવા કહે કે અતિથાનો-હરિજનનો-અરપૂરનો. આ વસ્તુ ખરી છે એ વિષે મને શંકા નથી. બધા હિંદુને આ વાત સમજવી શકું તો હિંદુ જાતિમાં થતા બધા ઝઘડા સમી જાય. હિન્દુ મુસલમાન વગેરેના કેમી ઝઘડા પણ શમે અને હિન્દુસ્તાનની પ્રજા જગતમાં બહુ મોટું પદ ભોગવે. જેમ જાંચનીચપણું માનવું ધર્મ નથી, અધર્મ છે, તેમ રંગદેષ પણ અધર્મ છે. જાંચનીચપણું કે રંગદેષ કાષ્ટ શાસ્ત્રમાં જોવામાં આવે તો તે શાસ્ત્ર નથી. શાસ્ત્ર ધર્મ વિરુદ્ધ વચન ન જ કહે, એવો નિશ્ચય કરીને જ માણસે શાસ્ત્રને અડકું જોઈએ.

જાતિભેદે એવી જડ ધાત્રી છે કે એના છાંટા મુસલમાન, ખ્રિસ્તી વગેરે બધા ધર્મો-એને લાગ્યા છે. એટલું ખરું કે, પ્રમાણમાં બધા ધર્મમાં વાડાઓ રહ્યા જ છે. એ ઉપરથી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે મનુષ્યમાત્રમાં એ દોષ રહેતો છે. શુદ્ધ ધર્મથી જ એ દોષ ઘોષ શકાય. આવા વાડાઓ, જાંચનીચપણું મેં તો કાષ્ટ ધર્મપુસ્તકમાં નથી જોયું. ધર્મની દૃષ્ટિએ મનુષ્યમાત્ર સમાન છે, વધારે બણેતો, વધારે છુદ્ધિવાળો કે વધારે ધનવાન, અમણ, મૂર્ખ કે મરીમ કરતાં જાંચો નથી. જો તે સરકારી એટલે ધર્મથી શુદ્ધ થયેલ હોય તો, પોતાનાં બણતર, છુદ્ધિ કે ધનથી, પોતાનાં અમણ, મૂર્ખ કે મરીમ ભાઈ કે બહેનની તે સેવા કરશે, ને પોતે જ પામ્યો છે તે પોતાનાં ભાઈબહેનને એટલે આખા જગતને આપવા મથશે. જો ધર્મની આ સ્થિતિ છે તો આ ધર્મહીન સ્થિતિમાં વિશેષ કરીને અને સ્વેચ્છાએ અતિથાદ બનવામાં ધર્મ રહેતો છે. પોતાની પાસેની સંપત્તિને તે સ્વામી નથી, પણ વાત્રી કે રક્ષક છે. તેનો ઉપયોગ તે જગતને સારુ કરશે, પોતાની મહેનત તરીકે પોતાને ભાગે જ આવે તે જ વાપરશે. આમ થાય તો કાષ્ટ ઠંગાળ નહિ હોય, કાષ્ટ ધનવાન નહિ હોય. આ વ્યવસ્થામાં સહેજે બધા ધર્મો સમાન ગણાશે; એટલે ધર્મના, જાતપાંતના, ધનિક મરીમના ભેદ અને ઝઘડા મટશે.

આ રથજે આ વિચાર પણ કરવો પડે છે. પરતંત્ર પ્રજાને એક સર્વોપરી ધર્મ એ છે કે પહેલી તકે તેણે પરતંત્રતા કાઢી નાખવી. જે પરતંત્ર છે તે પરાણે અતિથાદ છે. પછી બધે તેને ઇત્કાઓ અપાયા હોય, ન્યાયાધીશ બનાવ્યો હોય કે પટ્ટાવાળો હોય, રાજા હોય કે રંક, જેમ વધારે ઉપાધિ તેમ પરતંત્ર રાજ્યમાં વધારે પરાધીનતા. આમ સ્વતંત્રતાને ધર્મની સાથે જોડતાં અને ધર્મને સર્વવ્યાપી રૂપ આપતાં અથા દકરામાં બતાવેલી સ્થિતિ સહજ આવવી જોઈએ.

એ સુંદર સ્થિતિ આજ આવે કે કાશ તેની પંચાતમાં જે પોતે ધર્મ પાળવા માગે છે તે નહિ પડે, અને જો ઘણા માણસો તે ધર્મ પાળે તો પરતંત્રતા ટળે; એટલું જ નહિ, પણ સ્વતંત્રતામાંય અંધાધૂંધી નહિ રહે. મારા સ્વપ્નાનું આ સ્વરાજ છે. એની મને જાંખના છે. એ મેળવવાને ખાતર હું છત્રવા માથું છું, એ પ્રયત્નમાં મારો દરેક શ્વાસ જાય એમ મથી રહ્યો છું.*

—મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

રાષ્ટ્રભાષા

“ દરેક પ્રગ્નમાં જે ભાષા ખીલે છે તે તેની શક્તિઓને અનુકૂળ હોય છે—તેમના દેશની હવા, ખંધારણ ને રીતરિવાજને આંબેદ્દુષ વણુવે છે—તેમના ઇતિહાસ અને ભૂમિ સાથે અચૂક રીતે વણાઈ જાય છે. તેમના વિચારો વધારેમાં વધારે કુદરતી અને અસરકારક રીતે મૂર્તિમંત કરી શકે છે.

“ આવી પ્રગ્નના ઉપર પારકી ભાષા કસાવવામાં આવે છે ત્યારે તેનો ઇતિહાસ ભાષાંતરોની આંધીમાં આખડી જાય છે. પુરાણો રચનારો પરથી તેમનાં માહાત્મ્યના રંગ ઊપડી જાય છે—તેનાં તાદસ્ય અને ધાર્મિક નામોને બદલે અપ્તરંગી શબ્દો નિર્માણ થાય છે—પરંપરાથી ઊતરી આવેલા ભાવ ને ભાવનાઓ નષ્ટ થાય છે, પ્રગ્ન ને તેના પૂર્વજોની વચ્ચે મોટા મહાસાગર જેવડું અંતર પડી જાય છે—તેમની શક્તિઓ ખરબાદ થાય છે, અને તેની વાણીનો પ્રભાવ ક્ષીણ થાય છે.

“ પ્રગ્ન બાળપણમાં જે ભાષા શીખે તે જ તેની મહાનગી અને ધણપણને કુદરતી રીતે પૂરેપૂરો શોભે છે. જ્યારે માણસના બાળપણની ભાષા નષ્ટ થાય છે ત્યારે તે પોતે પણ દફનને લાયક બને છે....

“ સ્વભાષા વિનાની પ્રગ્ન અપંગ જ ગણાય. દરેક પ્રગ્નએ પોતાની સરહદ કરતાં વધારે કાળજીથી પોતાની ભાષાની રખેવાળી કરવી જોઈએ—કોટ કે નદીના કરતાં પણ ભાષામાં જ પ્રગ્નનું વધારે પાકું રક્ષણ રહેલું છે...દરેક પ્રગ્નની ભાષા સાથે તેની સ્વતંત્રતા સદા થે અચૂક સંકળાયેલી છે.

“ જ્યારે કોઈ પરાધીન પ્રગ્ન તેના હાકેમની ભાષા બોલે ત્યારે તેમાં ગુલામીના સૂર જ સંભળાય. ” *

પેટ્રિક પિયર્સ

ગ્યાસતેલની ઉત્પત્તિ

જમીનની નીચે પાણી અને તેની નીચે તેલ કેટલાક દેશની ભૂમિમાં હોય છે. દુનિયામાં સૌથી વધુ પ્રમાણમાં અમેરિકામાં, પછી ઇરાન, અરબસ્તાન, ઇરાક અને રૂસિયાના ડોમસના પ્રદેશમાં તેલ નીકળે છે. હિંદમાં અટક પાસે અને આસામમાં ઠીંગી પાસે તેલના કુવાઓ છે, પણ બ્રહ્મદેશમાં વધુ તેલ નીકળે છે. તેલવાળી જમીન પર વનરૂપિ ઊગતી નથી. યંત્રથી તેલવાળી જગ્યાઓ શોધી તે ઉપર બિંડાં કાણું પાડવામાં આવે છે. વચ્ચે પાણી આવડું જાય તે બંધ કરાય છે, અને લગભગ ચાર-પાંચ ફુગર શીટ કાચું પડે ત્યારે તેમાંથી તેલ ઉપર ભૂંડી બેઠે છે, કાણામાં પાછપો ને પંખાઓ ગોઠવાય છે અને તેલને પંખથી બદાર કાઢી બંદરે લઈ જવામાં આવે છે. ત્યાં શુદ્ધ કરવાનાં યંત્રોમાં મેલા તેલને શુદ્ધ કરી ગ્યાસતેલ, પેટ્રોલ, કૂક ઓઇલ વગેરેના નામો જુદા પાડે છે. શુદ્ધ કરતાં જે મેલ રહે તેના રસ્તા બનાવાય છે અને જુદી જુદી વસ્તુઓ પૃથક્કરણ કરતાં નીકળે તેમાંથી મીઝુબતી વગેરે બનાવવામાં આવે છે. *

—ચંદ્રલાલ વ્યાસ

હિમાચ્છાદિત પહાડીપ્રદેશમાં આવેલ

પ્રાચીન અને અજોડ શૌર્યભૂમિ.....

નેપાલ

જેની ઉત્તરે વિશાળ હિમસાગરનાં રાક્ષસી મોજાં સમી હિમાલયના પહાડી પ્રદેશની ટેકરીઓ આવેલ છે, જેની દક્ષિણે મંગા-બ્રહ્મપુત્રના વિશાળ મેદાનોની સીમાપ્રદેશ આવેલો છે, અને પૂર્વમાં સીક્રીમ અને આસામથી માંડી પશ્ચિમમાં કામૌ ટેકરીઓ સુધી પથરાયેલો જે પહાડી પ્રદેશ આવેલો છે તેને આપણે નેપાળ તરીકે ઓળખીએ છીએ. હુંકા ઘાટના, મજબૂત ખાંધાના, બહાદૂર, ધૈર્ય અને સહિષ્ણુતાભર્યા ગુરખા લોકો, આ પ્રદેશના વતનીઓ છે. વારસામાં મળેલ શૌર્યશોખ-પરાક્રમપ્રિયતાના કારણે તેઓ જીવન જીંમરમાં લશ્કરમાં જોડાય છે. અને તેમાંના કેટલાક લડાઈના મેદાનમાં મહાન યોદ્ધાઓ અને વીર લડવૈયા નિવડે છે. ચક્રમક્તી બેયેનિટો અને કુકરી હથિયાર વડે હંમેશાં સજ્જ રહેતી આ કામ પોતાના અપ્રતિમ શૌર્ય બદલ હિંદની તો શું પણ દુનિયાભરની પ્રશંસા મેળવી ચૂકેલ છે. આ પ્રશંસા એક બહાદૂર કામ તરીકે તેણે કમયઃ મેળવેલ કીર્તિના પાયા સમી છે.

ઉ. બિહારની ખી. એન. રેલવેના છેલ્લા સ્ટેશન રક્ષાકેન્દ્રથી અંદાજે ૬૦ માઈલ પર રાજધાની ખટમંડુ આવેલ છે. અહીંથી શરૂ થઈ અમલગંજ લગી નેપાલ રોડ રેલવે આવેલ છે. અમલગંજ બે ટેકરીઓની તળેટી પર આવેલું આ રેલવેનું મુખ્ય મથક છે. અહીંથી માત્ર વિશ્વાસઘાયક મુસાફરોને જ પરવાનો અપાય છે. પંદરેક માઈલનો ભીંપડી સુધીનો રસ્તો પણ અહીંથી શરૂ થાય છે, અને તે રસ્તે પર્વતમાંથી કંડારી કાઢેલ ટનલ આવે છે. આ ટનલની ખીજ બાજુએ ધારસોંહ નજીક પૂલ ઓળંગીને મોટરના મુખ્ય મથક ભીંપડી પહોંચાય છે. અહીંથી ખટમંડુ વીસેક માઈલ દૂર છે અને એક નવી જ તરેહનો દોરડાનો વાહનવ્યવહાર-અહીંથી શરૂ થાય છે. જે માત્ર ઇલેક્ટ્રીસીટીથી મુસાફરો નહિ પણ માલ લઈ જવા-લાવવા માટે જ વપરાય છે.

ખટમંડુ

પુરાણી ઇમારતો, ખગીયા અને વિશાળ રાજમાર્ગોથી સુરોભિત આ પુરાણું શહેર કુંગરાળ પ્રદેશની મધ્યમાં ખાતુમતી નદીના તટે આવેલ છે. સમુદ્રથી ૪૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈએ આવેલ આ શહેરની વસ્તી અડી લાખની છે. અહીંના રાજ્યકર્તા ઉચ્ચ રાજપૂત કુટુંબના છે અને કુટુંબના બધા સભ્યો હિંદુ ધર્મ પાળે છે. શહેરમાં રહેતી બિન્નબિન્ન કેમો જુદા કે હિંદુ ધર્મ પાળે છે. પુરાણા કાળમાં તે સંસ્કૃત વિદ્યા અને સંસ્કૃત સાહિત્યના બંડારનું મથક હતું અને હજી પણ ત્યાં કેટલાક પંડિતો, અભ્યાસીઓ વસે છે. સંસ્કૃત વિદ્યાનો એક વાર મગન સાથે વાતો કરતો વાવટો નીચો કેમ નામો તેનું કારણ 'ધાસુમાંના મ્વાન' જેવી ધાસુઓની નીતિ લેખાય છે, એટલે કે તે વખતની સાતિવ્યવસ્થા મુજબ માત્ર ધાસુઓ જ આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી શકે એમ હતું; પરંતુ તેઓ ન તો બંધ્યા કે ન ખીનઓને બચુવા કેવાં હામિક છોડી સંધ્યા.

દેવળોનું શહેર

ભારતવર્ષના પવિત્ર ધામ વારાણસી (કાશી) ની જેમ આ શહેરમાં પણ જ્યાં ત્યાં હિંદુ દેવદેવીઓનાં અને બૌદ્ધ ધર્મનાં, દેવળો નજરે પડે છે. આમાંની કેટલીક પ્રતિમાઓ તો ખૂબ પુરાણી છે અને ખાસ કરીને ઉત્સવાદિ પ્રસંગોએ, મધુર ધ્વનનાડ, વૈદિક મંત્રોચ્ચાર અને અસીમ ભક્તિભાવભર્યું સમગ્ર વાતાવરણ, આ બધું અવિરમરણીય દ્રશ્ય ખડું કરે છે. સમગ્ર નેપાલ પ્રદેશમાં મોટું અને ધર્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સૌથી વધુ પવિત્ર ગણાતું પશુપતિનાથનું દેવળ પણ અહીં આવેલું છે. અહીં દર વર્ષે મહાશિવરાત્રિએ દેવતા ખુલ્લેખુલ્લાઈ અને દૂર દૂરના પ્રદેશોમાંથી યાત્રિકો કોડિમાસોની પેઠે આવે છે. પાસે જ મુસ્લિમોની મસ્જિદ ખડી છે. બૌદ્ધમાર્ગીઓ અને હિંદુઓની પૂજા, ભક્તિ વગેરે ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં એટલું તો સારું પડેલું છે કે ‘ જ્યાં ધર્મો-ભક્તે તેનાં નામે જુદાં હોય-ત્યાં મૂળ તો છેવટે એક જ છે ’ એ સૂત્ર તરત મનમાં રહે છે.

આખોડવાની દૃષ્ટિએ આ શહેર દુનિયામાં સૌથી વધુ તંદુરસ્ત રથોમાંનું એક છે. ત્યાં ઉનાળાના સૌથી ગરમ ગાળામાં પણ ઠંડીનો પારો ૯૦ ડીગ્રી જેટલો હોય છે. હિંદુઓની જેમ શરખાઓમાં પણ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર, એમ ચાર વર્ણો છે. બ્રાહ્મણો જન્મથી જ વધુ હડો ભોગવે છે. અને જીવનની પ્રત્યેક બાજુમાં તેમની સલાહ આવશ્યક ગણાય છે, જેમાંથી એમની આજીવિકા બેશું એમને મળી રહે છે. લગ્નવા વર્ષનું કાર્ય ક્ષત્રિય કામના માણસો કરે છે, બ્યારે શૂદ્રો લગ્નમાં નોકરો તરીકે જોડાય છે.

જ્યોતિર્લિંગો

અહીં જ્યોતીર્લિંગોને ઠીક ઠીક માનવાન મળે છે. તેમની સેવાઓ ખાસ આવશ્યક ગણાય છે; પછી ગમે તે પ્રસંગ હોય-મકાનનું વારણ હોય, નવા ધંધાનો આરંભ હોય કે લગ્નાદિ શુભ પ્રસંગ હોય. નેપાલના હિંદુઓ યજ્ઞોપવીતનો પ્રસંગ બહુ ચાતદારપણે ઉજવે છે. ૧૧ થી ૧૫ વર્ષનો પ્રત્યેક કિશોર યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરી બાદ હિંદુ તરીકેના હરેક ધર્મોને લાયક બની શકે છે. બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય કામો છ તારની અને વૈશ્ય ત્રણ તારની જનોઈ પડે છે, બ્યારે શૂદ્રને તે ધારણ કરવાની મનાઈ છે. નેપાલમાં માત્ર વૈશ્ય જ વેપાર કરે એવું કંઈ નથી. ધર્મ કે સમાજના ઠાંઠપણ જાતના વાંધા સિવાય હરેક કામ વેપારી બની શકે છે. આ કામ પણ પેતાને સૂચ અને ચંદ્રના વંશજો માને છે. એથી વર્ષ શૂદ્ર સમાજની વિધવિધ પ્રકારની સેવા હઠાવી પેતાની જાતને કૃતજ્ઞ માને છે.

વિશિષ્ટ મતભેદો

નેપાલીઓમાં કેટલીક જાતના ભોજનાદિ બાજતના, ચાલિને લગતા કે સામાજિક મતભેદો હોય છે, જેમકે ધાસા કુટુંબ શુરાંગ સાથે રાટ્ટીવ્યવહાર નહિ રાખે, પરંતુ શુરાંગ સાથે ભેટીવ્યવહાર રાખનાર મેવાર તેની સાથે રાટ્ટીવ્યવહાર રાખે છે. તેવી જ રીતે બ્રાહ્મણ કામમાં પણ એક બ્રાહ્મણ બીજા બ્રાહ્મણનું રંધિલું નહિ જાળે, પછી ભલે તેનો સગો સંબંધી હોય; અને તે એટલે સુધી કે કેટલાક દાખલામાં તો સાસરે વેળાવેલી પુત્રીના હાથનો રંધિલો એણેક તેના માતાપિતા પણ ત્યાગ્ય મૂકે છે. એક બીજા સાથેની જગજગવદ્દાર અંગેની

બાળતોમાં બ્રાહ્મણો વારંવાર ઝઘડતા પણ માસમ પડે છે, પણ તેમનામાં એક જાત એવી છે કે જેનું રાંધેલું કોમના બધા વિભાગોને સ્વીકાર્ય છે.

રજપૂત અને ગુરખા

તેના પશ્ચિમ વિભાગમાં પોતાને કાઠિયાર રજપૂત એળખાવતા વર્ગમાં એક એવો વિચિત્ર રિવાજ પ્રચલિત છે કે તેમનાં લગ્નોમાં કોઈ પણ જાતની ધામધૂમ વિના કન્યાને તેમના ત્યાં લાવવામાં આવે છે અને તેની યુખ્ત ઉંમર બાદ લગ્નની વિધિ પતાવાય છે. ઠંડીની અતિશયતાને કારણે બધા નેપાલીઓ જો કે માંસ ભક્ષણ કરે છે ખરા, કિંતુ ગૌમાંસ નિષિદ્ધ ગણાય છે, અને તેના ભંગ બદલ રાજ્ય તેમને દેહાંત સુધીની શિક્ષા પણ કરે છે. નેવાર, થાપા, ગુરાંગ, અને માગર જેવી ગુરખા અને ગુરખાવલીઓમાં ઘણી પેટાજાતિઓ છે. તેઓ બેથોનેટ અને કુકરી સાથે ધૂમતા હોય છે અને પ્રામાણિક અને પરાક્રમી ખગીરવાળા હોય રાજ્યના અગર બ્રિટિશ હિંદના લશ્કરમાં જોડાય છે. પૂર્વ કે પશ્ચિમ વિભાગમાં રહેતા ઉચ્ચ પ્રદેશના રહેવાસીઓ હિમાલયની રખડુ ટોળાઓની માફક ચોરવાન, સાહસિક અને વફાદાર હોય ગમે તે ધડી માટે તત્પર હોય છે. કિંતુ તેમની આર્થિક અવદશાને કારણે મોટે ભાગે તેઓ પછાત રહે છે, તેમની શિક્ષણ અને સામાજિક પ્રગતિ માટે પ્રયાસો થાય તો તેઓ જરૂર દેશને અને સમાજને આશીર્વાદરૂપ નીવડે. હિંદી લશ્કરી પાયદળમાં તેઓનો મહત્વનો ફાળો છે, ગત અને આજુ વિગ્રહમાં તેઓએ દાખવેલ અપ્રતિમ ચોરવાની હકીકત ટાંકથી અજાણી રહી નથી, પરંતુ શ્રમિ પરની લડાઇનું સ્થાન આજે નોકા અને હવાઇ યુદ્ધના વ્યૂહોએ લીધું છે, જેથી ખુસ્તી દળનું મહત્વ અગાઉ કરતાં ઓછું થયું છે.

ધાર્મિકતા : સ્વભાવ

નેપાલી પ્રજા મોટે ભાગે વાતોમાં નમ્ર અને દરેક રીતે મૈત્રી-શિષ્ટચારવાળા હોય છે. તેઓ માયાળુ, સહીષ્ણુ અને સમ્ય હોય છે. પણ હક પર ત્રાપ પડતી હોય કે સ્વમાનભંગ થતો હોય ત્યારે વિકરાળતા ધારણ કરતાં તેમને કંઈજ વાર લાગતી નથી. તેઓ કોઈ ઉમદા કાર્ય માટે ગમે તેવા સંજોગોમાં કામ કરે તેવા ઉદાર અને ઉમદા માનસવાળા છે. પરંતુ તેમનાં સેવાભાવ, સહીષ્ણુતા અને ઉદારતાનો કોઈ ખોટો લાભ ઉઠાવવા પ્રયત્ન કરે તો તેમનું માથું ગરમ થતાં વાર લાગતી નથી. તેઓ બગવતીદેવી-બુદ્ધિદાત્રી શક્તિ અને બવાની-યુદ્ધની દેવીને પૂજે છે, મહાન વીરકાવ્યનાં ગીતો ગાવામાં ઘણા ઉત્સાહ અને બહિત-બાવથી તત્કાલીન બને છે. રાય કે રંક સૌ વેદપ્રણીત ધાર્મિક રૂઢિઓના પૂજક છે અને તેની મરકરી કે ટીકા કરનાર વ્યક્તિ પર તેઓનો કોઈ ખૂબ ભયંકરપણે ભઠ્ઠા લે છે.

કુદરતી રીતે જ આ બુદ્ધિશાળી કેમ છે અને પેઢી દર પેઢીની પ્રણાલિકાનુસાર તેઓ લશ્કરમાં જોડાય પોતાના વારસા પરાક્રમને દાખવવાનો માર્ગ કરી શકે છે. નેપાલ રાજ્ય સ્વતંત્ર પ્રદેશ હોવા છતાં હંમેશાં બ્રિટિશ સરકારને વફાદાર રહ્યું છે. કોઈપણ જાતની અતિશયોક્તિ વિના કહીએ તો 'Obedience only gives right to Command' એ કહેવત આ બહાદુર પ્રજા યથાર્થ દર્શાવે છે; લશ્કરમાં કે ચાલી સરકારના કે વાઇસરોયના કમિશનમાં ગમે તે પ્રકારે અને સ્થળે સેવા બજાવતા તેઓ આજ્ઞાધીનતા અને અત્યંત વફાદારીનો પ્રતીક સમા છે.

ભીંતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ

આ પ્રકારના લોકશિક્ષણને પ્રોત્સાહન શિક્ષણ નામ પણ આપી શકાય.

આ પ્રકારના ભીંતપત્રોની કલ્પના મૂળ સચ્ચી ક્યાંથી ? સામાન્ય રીતે ૧૯૩૦ ની લડતમાંથી આ વિચાર સૂઝેલો. આપણાં પ્રચારનાં સાધનો-છાપા-પત્રિકાઓ બહુ જ સરકારે બંધ કરી દીધું હતું. લોકોને કાંઈક જે આપણે કહેવું હોય તેનો સંદેશો પહોંચાડવો તો જોઈએ જ. અને એથી એ અરસામાં જ દીવાલો ઉપર ડામરનાં કાળાં પાટિયાં ચવા લાગ્યાં. લડત હતી ત્યાં લગી તો એમાં લડતના એક યા બીજા પ્રકારના સંદેશો-સમાચાર અપાતાં, પરંતુ લડત બંધ થયા પછી ? એ પાટિયાં ઉપર લીટા ચવા લાગ્યા; ગમે તેવું અયોગ્ય લખાવા લાગ્યું; એનો દુરુપયોગ શરૂ થયો.

આપણી કેવી દિશાત આંકાય ?

રેલવેનાં જાજરમાં જે લખાણો દેખાય છે તે જોઈને તો ડોષ પણ વિચારવાનું હિંદીને શરમ આવે. ડોષ પરદેશી વાંચે તે આપણા રાષ્ટ્ર અને એના સમાજજીવન અંગે શી કલ્પના કરે ? હિંદના લોકોની નીતિયું ધોરણ કેવું કલ્પે ? આપણી માનસિક હાલત કેટલી વિઘટિત છે એનું એને દર્શન ન થાય ? એ આપણે વિષે નીચો જ ખ્યાલ બાંધે.

આપણે સૌ પ્રવાસે જઈએ છીએ, ફરવા જઈએ છીએ ને જો ડોષ સારી દીવાલ જોઈ તો તરત નામ લખી નાખીએ છીએ. અને મનમાં ગણે અમર યજ્ઞ ગયા એવો બાર અનુભવીએ છીએ. આપણને મન ફાવે તે રીતે એમાં લખ્યું હોય; કાંઈ ટંકપડો ન મળે-આપણી દીવાલ ગંદી ગંદી ચીતરી કાઢી હોય; આ એક જાજરી કુટોલ છે. આ બધો ભીંત-પત્રોનો દુરુપયોગ છે.

વિચાર કરતાં કરતાં થયું કે આપણે એનો સદુપયોગ કરવાનો પ્રયાસ તો કરી જોઈએ ! અને એની શરૂઆત ચામણાથી કરી; નિયમિત ભીંતપત્ર લખવું એવો વિચાર થયો. ત્યારે રાજ નિયમિત લખવું શું ? આ પણ એક પ્રશ્ન છે.

ભીંતપત્ર તો એક સાધન છે. જેમ છરીથી ગળું કાપી શકાય અને સુંદર મળતું શાક પણ સમગ્રી શકાય એવું દરેક ચીજનું. એનો સદુપયોગ પણ હોય અને દુરુપયોગ પણ હોય; જેવી એનો ઉપયોગ કરનારની મનોવૃત્તિ. ડોષ પણ સાધનનો સારો અને નરસો બન્ને પ્રકારનો ઉપયોગ થઈ શકે. ભીંતપત્રનો આ રીતે આપણા કાર્યના એક સારો સાધન તરીકે ઉપયોગ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

ધણને થાય છે કે આ તો બહુ સહેલું કામ છે. પરંતુ જેટલું લાગે છે તેટલું સહેલું એ કામ નથી. એનો ઉપયોગ તો આપણે જે કાર્ય કરીએ છીએ તેને મદદરૂપ થાય એવા સાધન તરીકે આપણે કરવાનો છે. જેમકે ગંદકી છે. આપણે લોકોને મંદકી દૂર કરવા પોતે વાળે તેવી રીતે પ્રેરવા છે. તો મંદકીથી શું નુકસાન થાય, કઈ રીતે વાળવું, ડોણ વાળે, બંગી થી રીતે રાખવો, ડોણ રાખે, વગેરે બધું જ એમાં લખું તો મારું સંકાપ્ત કાર્ય સહેલું બને. જુદા જુદા માણસોના જુદા જુદા ખ્યાલ હોય છે. તેઓ અધિક કાર્ય અંગે અનેક વાતો વહેતી થકે છે. અને એવો સારો વાત લોકો પાસે રચી કરવી એ કામ પણ ભીંતપત્રોનું છે.

નધુ' જ્ઞાન-નવી સમજણ

માખાપ છોકરાંને ભણાવતાં નથી. નજીવી બે ચાર આનાની મજૂરી મળે માટે એ એમ કરતાં હોય છે. એટલે જો એમને ખરું જ્ઞાન કરાવીએ કે એ ભણે તો બે આનાને બદલે એ બાવીસ લાવશે, બેને બદલે ચાર આંખવાળો થશે; વગેરે તો એ બધું વાંચે ત્યારે એને થાય ને ? કે આ વાતો તો આપણે પહેલાં જાણતા જ નહોતા ! એને ખરું જ્ઞાન થાય છે, પોતાનું ખરું આર્થિક હિત શેમાં છે તે પણ એને સમજાય છે.

લોકમત ફળવવાનું આ સાધન છે. આજે છાપાં દુનિયા આખીમાં લોકમત ફળવવાનું જખરું સાધન છે. ફેટલાંક છાપાં આખા દેશનાં હોય, ફેટલાંક પ્રાંતનાં, ફેટલાંક જિલ્લાનાં ને ફેટલાંક શહેરનાં હોય. પરંતુ કાંઈ નાના ગામડામાં આવું છાપું હોતું નથી, ત્યાં એ આવી પણ ન શકે. ત્યારે ગામડામાં ભીંતપત્ર એ છાપું છે. બીજાં છાપાં ગામે ગામની વાત લખી શકતાં નથી. આ તો ગામની તમામ વાતો લોકોને જણાવે, એમના પ્રશ્નો સમજાવે, સામાન્ય નાનકડા છાપાની ગરજ આ ભીંતપત્ર સારી શકે છે.

બાકી, ગામડાના લોકોનું ખરું ને સૌથી વધુ અસરકારક છાપું તો આપણું મોઢું છે. જેટલું મોઢેથી સંભળાવે ને એ સાંભળે તે ખૂબ મોઢું છાપું છે.

ત્યારે ભીંતપત્રોમાં લખવું શું ? એનાં લખાણો કેવાં જોઈએ ? આ સૌથી કઠિન અને મહત્વનો પ્રશ્ન છે.

ખૂબ ટૂંકું, સાદું, સહેલું એવું લખાણનું વસ્તુ જોઈએ. માલમલીલો તૈયાર કરીને આપ્યો હોય ને જેમ તરત જ કેળિયો ચૂકે કે મળે જીતરી જાય તેમ આમાં પણ બધો નીચોડ ટૂંકમાં ને સુંદર રીતે આપવો જોઈએ, જેથી વાચકના મળે મલીધાની જેમ તરત જીતરે એને બાવે-સ્વાસ્થિ લાગે. આ ખૂબ મહત્વનું છે. છાપામાં આવતી હકીકતોનો વિચાર શહેરના લોકો તરત કરે છે ત્યારે ગામડાનું છાપું તે આ ભીંતપત્ર-એમાં જે થાય તેવું આપણે કરવાનું છે.

અત્યંત સંયમની જરૂર

આ આપણા કાર્યના સાધનને કદી એજ ન લાગવી જોઈએ. અને એટલા માટે એમાં કદી બ્યક્તિગત આક્ષેપ ન આવે, કાછને ઉતારી પાડવાનો પ્રયાસ એમાં ન હોય, ભૂલ કરનારને ઉતારી પાડવાને બદલે એની શૂલ ક્યાં છે, એમાંથી એણે કેમ નીકળવું અને ફરી શૂલ ન કરે, તેનો માર્ગ બતાવવાનો એમાં પ્રયાસ હોવો જોઈએ. અને એટલે લખાણમાં અત્યંત સંયમ એ એનું ખૂબ આવશ્યક અંગ છે.

બીજી આવશ્યક બાબત છે તે એ સ્વજન અંગેનો ખૂબ જાડો અભ્યાસ; ત્યાંના લોકોનો અભ્યાસ; એમના રીતરિવાજો ને મનોવૃત્તિનો અભ્યાસ. એમને શું મમશે, શું નહિ મમે, એ શું કરીશું તો આગળ વધશે; આ બધી બાબતોનો ખૂબ ક્રીજીવટબરો ને જીવંત અભ્યાસ કરવો એ જરૂરી છે. અને તો જ સારી સફળતા આ કાર્યમાં પ્રાપ્ત થાય.

બોધપાઠ અને સમાચારો

આગળ કહ્યું તેમ, લોકમત ફળવવો એ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે; પરંતુ એ લખાણો પાછળની જે ચોક્કસાઈની વાત કરી તે ન હોય તો એવાં લખાણો લખતાં પહેલાં એ ભીંતપત્રને મારે

હથોટી બેસારવા એની શરૂઆત ખીજી રીતે પણ કરી શકાય. 'બોધપાઠ' જેવાં લખાણો આપી શકાય. સહવિચાર મળે, સારી વાતો બજે, સુખાપિતો વાંચે, એ બધું એમાં લખી શકે. એનાથી લાભ થશે. અને એ કરવું સહેલું પણ છે. ખીજો પ્રકાર તે સમાચાર આપવાનો છે. ખૂબ જ ઉપયોગી ને લોકોને કાંઈક સમજાવું પાડે, માર્ગદર્શન આપે તેવા મહત્વના સમાચારનું તારણ કરીને આમાં લખો તો એ સહેલું કામ બને ને લોકોને રસ પણ પડે.

આ એનાં પ્રાથમિક પગથિયાં છે. મૂળ ઉદ્દેશ તો આગળ કહ્યો તેમ આપણા કાર્ય માટે લોકમત ફેળવવાનો છે, એ ન ભુલાય. ગામડાની દૂર દૂરની જનતાનું એ જીવંત હાથું બને તો લોકમત ફેળવવાનું એ એક ખૂબ અસરકારક સાધન છે એમાં શંકા નથી. *

—શ્રી. અબ્બસલાહ મહેતા

પ્રેમનું સોનું

(૧)

રવિદાસ ચમાર ધૂળ વાળતો, બથોં બથોં રસ્તો એની આગળ પાલીખમ બની જતો હતો. રસ્તે જનારાં લોક એને ન અડી જવાય એવી રીતે ચાલતાં.

સુરુ સમાનદ પ્રાતઃસ્નાન પતાવીને દેવમંદિરને રસ્તે જતા હતા, ત્યાં દરથી ધૂળમાં માથું ઢાળીને રવિદાસે પ્રણામ કર્યો.

ઉત્તર મળ્યો, 'હું' તો હું કોરી ધૂળ, પ્રભુ; ને તમે છો આકાશી મેય. એમાંથી બે પ્રેમની ધારા ઝરે તો મૂંગી આ ધૂળમાં ઉઠે રંગબેરંગી ફૂલોનાં ગીત. '

સમાનદે તેને છાતીએ યાંચ્યો ને તેને હાથો પ્રેમ. એટલે રવિદાસના, પ્રાણના, કંજવનમાં વસંતના ગીતની હવા લાગી.

(૨)

ચિતોડની રાણી જાણી હતું તેનું નામ. તેને કાને એ ગીત પહોંચ્યું. તેનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. કામકાજ કરતાં પણ કોઈ કોઈ વાર તેની બંને આંખોમાંથી પાણી વહેતાં; કાણ જાણે તેનું મન ક્યાં ચ ઉડ્યું ચાલ્યું.

રવિદાસ ચમાર પાસે રાજરાણીએ દરિપ્રેમની દીક્ષા લીધી.

રાજમહેલના છુટ્ટા પુરોહિત રમૂતિ-શિરોમણિએ રાણી પર દિટકાર વરસાવ્યો: 'ધિરૂ! મહારાણી, ધિરૂ! રવિદાસ જેવો અત્યજ, જે રસ્તે રસ્તે ફરીને ધૂળ વાળે છે, તેને તમે શુરુ કહી પ્રણામ કર્યો? તમારા રાજ્યમાં ધ્યાનજનું નાક કપાયું!'

રાણી કહે, 'મહારાજ, હવે સાંભળો. આચારના વિધિ ને નિયમોની હજાર હજાર ગાંઠો વાળ્યાથી રાતદિવસ માત્ર બંધન જ સખત યાય. પ્રેમનું સોનું એમાંથી કાણ જાણે ક્યારે સરી પડ્યું તેની કે ખબરે ચ ન પડી!'

'મારા ધૂળિયા શુરુ મને તો ધૂળમાંથી જ ક્યાંક મળ્યા આવ્યા. અર્ચાદીણા બંધનના અભિમાનમાં, મહારાજ, તમે તો એ ગાંઠો જેવા સખત જ ચપને હવે રહેો. મેં તો સોનાથી કંગાળ એવી ધૂળનું દાન માથે લીધું છે. '*

" પુનઃ "

વિનોદ કોઠારી

* સંજા ગ્રામ શિક્ષણમંડળમાં આપેલા બ્યાખ્યાનનો સાર. " ગુજરાત સમાચાર " પરથી.

* " કુમાર " માંથી.

વિવિધ વ્યાધિવિદારક

ઉમદા કૃષ્ણ.....

જાંબુ

જાંબુ આ દેશમાં બે જાતનાં મળે છે અને થાય છે: નાની જાત અને મોટી જાત. મોટી જાતને કેટલીક જગ્યાએ રા જાંબુ પણ કહે છે. ખાવામાં સ્વાદની દૃષ્ટિએ અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ પણ એ મોટાં જાંબુ સારાં છે. છતાં ગુણમાં તો નાનાં જાંબુ વધારે સુંદર અને સગવડભર્યાં છે. જાંબુની મોસમ રા રૂ થયા પછી આખાસરૂદ હરેક એના છૂટથી ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ જો આપણે 'જાંબુ શા માટે ખાવાં?' એમ પૂછવામાં આવે 'તો ખાવામાં એ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે એ માટે જ' એ સિવાય સાધારણ જનસમાજ પાસેથી બીજા જવાબની આશા ભાગ્યે રાખી શકીએ. તો પછી આપણી જાંબુ પ્રત્યેની એ સ્વાદપ્રીતિ યદ્યપિ, પણ ગુણપ્રીતિ તો નહિ જ.

x

x

x

આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ જાંબુના ગુણ

ઋષિકારક, મધુર, સ્તંબક, બારે, દોષશામક વગેરે ગુણ જાંબુના વર્ણવ્યા છે. જ્યારે વિજ્ઞાન અને અનુભવે સિદ્ધ થયેલ છે કે જાંબુ મધુ-પ્રમેહ, પથરી, સિવર, ખરાલ અને લોહીની અશુદ્ધિનો નાશ કરે છે, પેશાબની શુદ્ધિ કરે છે અને ખોરાકની સાથે દાખલ થયેલી હોબરી, આંતરડાં, મૂત્રાશય અને અન્ય સ્થાનમાં જમા થયેલ માટી, કાંકરી અને પથરીના પરમાણુએને ગાળીને શરીર બહાર ધકેલે છે-એ ગુણોને આપણે વધુ સ્પષ્ટતાથી તપાસીએ.

મધુપ્રમેહ

પ્રમેહ જ્યારે જૂતો થાય છે ત્યારે અવસ્ય મધુમેહનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. મધુમેહની દિવસમાં અનેક વખત પેશાબ કરવા જવું પડે છે અને એને પેશાબ વાટે મુખ્યત્વે સાકરનો મોટો જથ્થો શરીરમાંથી બહાર ચાલ્યો જાય છે, અને દરદીનું શરીર દિનપ્રતિદિન ક્ષીણ થતું જાય છે. છતાં દહીં સાકર, ખાંડ કે સાકર-ખાંડના ગુણધર્મવાળા પદાર્થોનું સેવન છોડતો નથી, આથી મધુમેહ જડ ઘાલીને બેસે છે. આવા દહીં માટે જાંબુ એ અપૂર્વ ઔષધ છે. જાંબુનો રસ શરીરમાં જઈને સીધી મૂત્રાશય ઉપર અસર કરે છે, અને પહેલી તકે મૂત્રશુદ્ધીકરણની ક્રિયા રા રૂ કરી દે છે તથા શરીરમાંથી બહાર નીકળી જતી સાકરને અટકાવે છે. તેમ જ શરીરમાં રહેલ બધુપડતી સાકરને પોતાના રસ સાથે સંમિશ્રિત કરીને-એનું રૂપાંતર કરીને-શરીરના પોષણના કામે લગાડે છે. એની સાથે પોતાના સ્તંબક ગુણને લઈને વધુપડતી પેશાબની હાતને અંકુશમાં લઈને પેશાબનું પ્રમાણ ઘટાડે છે. વળી જાંબુના રૂપ ઉપરાંત એના ઇજિયામાં મધુમેહને મટાડવાનો કાંઈ અજળ ચમત્કારિક ગુણ રહેલો છે. એ ઇજિયામાંથી બનતો અજળ ચમત્કારિક પ્રયોગ આ લેખને અતિ આપીયું.

પથરી

જાંબુમાં રહેલાં એસિડનાં તત્ત્વો મૂત્રાશયમાં જમા થયેલી પથરી (અશ્મરી)ને ગાળી

નાખે છે. આમે આગળ જણાવી ગયા છીએ કે જાંજીની સીધી અસર મૂત્રાશય ઉપર થાય છે. એ રીતે જાંજીનો રસ રૂપાંતર પામી મૂત્રાશયમાં જઈ હેન-મેનક્રિયા સર કરી, પથરીને આગળ મોકલે છે, અને એનાં રજકણોને ધીમે ધીમે બારીક બનાવીને પેશાબના ટેશીરની બહાર ધકેલે છે. આ પથરીનું પ્રમાણ બહુ મોટું અથવા લાંબા વખતનું નથી હોતું તો એકાદ મહિનાનો જાંજીનો મોસમમાં હંમેશના જાંજીના સેવનથી જરૂર નાબૂદ કરી નાખે છે, માટે પથરીના તાજા દર્દીને કે પથરી હશે એવી શંકા ધરાવતી બકિતને છૂટથી જાંજીનું સેવન કરવા માટે વિનવીએ છીએ.

લીવર અને બેરેલ

આ બે શરીરના બહુ જ અગત્યના અવયવો છે. ઘણી વાર મેલેરિયા જેવા વ્યાધિના હુમલાથી આ બંને અવયવો દૂષિત થઈ પોતાનાં રૂપ અને કદમાં વૃદ્ધિ પામે છે. અને મેલેરિયા પછી દરેક દર્દીના આ બે અવયવો થોડાંધણુ પથુ દૂષિત થયેલા જેવામાં આવે છે જ. એની સવેળા સંબાળ અને સારવાર નથી થતી તો બંને અવયવ અથવા એકાદ એવો જ વૃદ્ધિ પામેલો અને હરહમેશ દુઃખાવાની ક્રિયા કરાવતો નજરે પડે છે તથા એને માટે પાશ્ચાત્ય રોધકો ' સિવર એકસ્ટ્રેક્ટ ' જેવા આપાત કરેલા, મોંઘા અને વિગતીય દ્રવ્યો ઇન્જેક્શન દ્વારા શરીરમાં દાખલ કરી સિવર અને બેરેલને મટાડવાની ઉમેદ રાખે છે, આવા વ્યાધિમાં સસ્તા, સ્વાસ્થ્ય અને અપૂર્વ ગુણશાળી રૂઝનો અર્થાત જાંજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો કેવું મજાનું કાર્ય થાય !

પથર અને મૃત્તિકાવિદારણ

આપણા ખોરાકમાં વપરાતા આટાઓ મશીનમાં અથવા હાથથી કરતી ધંટીમાં પિસાય છે અને એ બંને રીતે પીસવાના કાર્યમાં પથરની ધંટીનો ઉપયોગ થાય છે. ધંટી-ચક્કો અનાજ પીસે છે, એની સાથે પોતે પણ ધસાય છે; અર્થાત આપણે જે આટામાંથી રોટલી, પૂરી, બજિયાં કે બીજા પદાર્થો બનાવીએ છીએ એ આટાના અંશે અંશનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો પથરના અમુક ટકા આપણા શરીરમાં ગયેલા જણાશે જ. વળી એ સિવાય પણ માટી, ધૂળ, કાંકરા અનેક ખાદ્ય પદાર્થોની સાથે બેળસેળ પામી હમેશાં શરીરમાં જાય છે જ, અને કુદરતી રીતે શરીરમાં મશીનમાંથી અમુક અંશે બહાર નીકળી જાય છે; છતાં અમુક ટકા અંતરાવયવોમાં બરાઈ પણ રહે છે અને રક્તવાહિનીઓમાં અંતરાવયવે દાખલ થાય છે. એ અવયવોને બગાડે છે, પથરી પેદા કરે છે અને રક્ત-વ્રસની અશુદ્ધિ કરે છે. એ બધાંની શુદ્ધિ અર્થે અર્થાત મકાનમાંથી ઝાડુ કાઢીને જેમ સફાઈ કરવામાં આવે તેમ, જાંજીનો રસ આવા પદાર્થોને ગપાટાઈ બહાર કાઢી નાખવામાં એક ઉત્તમ ઝાડુ સરખું કામ કરે છે. અને જન્મા થયેલા તથા નક્કર કરતા આવા પદાર્થોની પાછળ પડે છે અને ત્યાં ત્યાં એને સતાવી, હેલી, બેલી ધકેલીને રસ્તાઓને સાફ કરી નાખે છે. નાનું બાળક દાંત આવવાની ચર્યાતથી જ તે પાંચ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધીમાં. એને માટી ખાવાની બૂરી આદત એનાં મા-આપની બેરબારીથી પડી જાય છે. હંમેશની માટી ખાવાની આદતથી માળકનું પેટ મોટું થવા લાગે છે, હાલખ મળવા લાગે છે અને શરીર પીડું પડી જાય છે.

એ વખતે હાથમાં શીશી લઈને બાળકની માતાઓ એ બિભારીમાંથી બાળકને મુક્ત કરવા માટે વેલ-દાકતરોને ઘેર ધક્કા ખાવા રાંડ કરી દે છે. એક તરફ દવા શરૂ થાય છે, બીજી તરફ બાળક લાગ મળ્યે માટીનો સડુપથોળ (!) ચાલુ જ રાખે છે અને એથી એની બિભાર અવસ્થા સંભાળે છે. આવા સંજોગોમાં જે બાળકને આવી ટેવ પડી હોય અથવા ટેવ મટવા છતાં પણ પેટ મોડું રહી ગયું હોય, બાળકમાં નવું લોહી ન બરાલું હોય, એવા બાળકને ધીમે ધીમે એ ખાઈ શકે અને એને ભાવે એટલાં પાકેલાં જાંજુને જરા મીઠાવાળાં કરીને ખવરાવે અને મોસમ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી નિયમિત આપ્યા કરે તો તાત્કાલિક ફાયદો થશે, પેટ તદ્દન નાનું થશે અને પછી આશ્ચર્ય તો એ હિપજે છે કે જાંજુ ખાનાર બાળક પોતાની મેળે જ માટી ખાવાની આદત ભૂલી જાય છે, અને એવી મૃતિકામહાશુની ડુમ્મિ શમી જાય છે. વળી ખાધેલી માટીનો જન્માવ જાંજુ કેવી સુંદર રીતે નાબૂદ કરે છે એ જોઈ આપણને એના ગુણ માટે અનહદ શ્રદ્ધા પેદા થાય છે.

રક્તની શુદ્ધિ

આમળું કહેવાય ગયું કે જાંજુનો રસ લિવર, બરોલની વિક્રિયાને ટાળી નાખવાનું કામ કરે છે. શરીરમાંના રસમાંથી રક્ત બનાવવામાં બંને અવયવો સંપૂર્ણ કામે લાગે છે; પણ જો તેઓ જાતે પોતાની તંદુરસ્ત હાલતમાં હોય તો જ તેમને તંદુરસ્ત બનાવવા જાંજુ પોતાની સઘળી તાકાત કામે લગાડે છે. અને પૂર્ણ સ્વસ્થ થયેલા એ અવયવો નવું રક્ત બનાવવા લાગી જાય છે. એથી શરીરમાં રહેલ રક્તને નવા રક્તની મદદ મળવાથી આયોઆય બેની શુદ્ધિ થવા લાગે છે.

મોઢામાં જુદી જુદી અસર

તમે કોઈ પણ ફળ જમશો પરંતુ જાંજુની આવાજી તો તમને હેરત પમાડશે જ. દરેક જાંજુ જન્મા પછી તમે તમારું મુખ આપનાની અંદર જોશો તો કાળારા લેતો જાંબડી રંગ તમારો આખી જીભ ઉપર, ગલોશમાં અને હોઠને બહુ મજબૂત રીતે લાગી ગયેલો જણાશે. ફળો પણ પોતાનાં રૂપ, ગુણ, ધર્મ જેવા બીજાને બનાવી નાખવાની આદત ધરાવતાં હોય એમ જણાશે. અને એ માણેલો રંગ તાકાળ દૂર કરવા બંને ગમે તેટલા ઉપાયો કરો પરંતુ એ રંગ એના ચોક્કસ વખત સિવાય જશેજ નહિ; રખે એ રંગ કાઢવાનો તમે ચત્ત કરતા. મોઢામાં થઈને ઉત્પન્ન કરનારી ગ્રંથિઓ જે તમતમતા, વિદાહી અને ગરમાગરમ પદાર્થો ખાવાની હમેશની આદતથી બિચારી એટલી નિર્જળ થયેલી અને દાઝી રહેલી હોય છે કે એને આ જાંજુની કાલિમા આચ્છાદિત થઈ, અગ્નિથી દાઝેલા ઉપર ઠંડા ઔષધના પોતા જેવું જ કામ કરે છે. તેવી જ રીતે તેના ઉપર જાંજુનો આચ્છાદિત રંગ કંડક આપે છે, રૂઝવે છે, ઉરકેરાટને ઓછો કરે છે અને એને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. દાંતના પારાઓમાં એ જાડે જાડે પેસી જઈને પાયોરિયાના કીટાણુઓનો ત્વરિત નાશ કરે છે, દાંત ઉપર લાગેલા દૂષિત પદાર્થોને હોળી નાખે છે, ડુર્ગંધઉત્પાદક પદાર્થને હાંકી કાઢે છે. જીભ ઉપર રહેલા બારીક દાણા અને અંકુરો ઉપર શીતળ આચ્છાદનથી શાંતિ આપે છે, જીભ ઉપરના મેંસો-આકાશને ખેંચી લે છે, જીભને નિર્મળ બનાવે છે. ગળાના ચોરિયા ખરમીની હોય તો એને પણ બેસાડે છે. કંઈને નિર્મળ કરીને આલતોથી બચાવી લે છે.

જાંબુ પ્રત્યેની ગુણગ્રીતિ

ત્યારે આપણે જાંબુ શા માટે ખાવાં ? “ મધુમેહને મટાડવા, પથરી નાબૂદ કરવા, વધેલાં લિવર અને બરોડાને ગળવા, પથ્થર-મૂત્તિકાને વિદ્યારવા, રક્તની શુદ્ધિ કરવા, મોઢાના એંદરના વિભાગને મદદ આપવા માટે. ” આલું સચોટ જાણવા પછી પણ જાંબુ ખાવાથી રસાસ્વાદનો તમારો આનંદ તો જેમનો તેમ આપાદ રહેવાનો જ. પણ તમારી જાંબુ પ્રત્યે ગુણગ્રીતિ થવાથી અમારા અગાધિના કથન પ્રમાણે એના ગુણનો નિઘ્ન દૃઢ થયા પછી જ એ વસ્તુ આપના ઉપર જરૂર જુદા પ્રકારની અસર કરશે.

આ કથનમાં હવે શંકાને સ્થાન છે ખરું ? કોણ પણ પદાર્થ એનો ગુણ જાણવાથી જ એની અસર કરે એમ હોય કે ? અજાણતાં પણ વિષમશૂણ્ય કરવામાં આવે તો એનો ગુણ શરીરમાં શું નહિ વ્યાપે ? પ્રતિક્રિતરૂપે એટલું જાણાવવું જોઈએ કે ગુણ જાણ્યા પછી, તમને એ વસ્તુ મુકરર અવયવ ઉપર અમુક જાતની ચોક્કસ અસર કરે છે એવી દૃઢ જ્ઞાપા પછી, એમાંથી તમારું સંકલ્પજન પ્રગટે છે અને એ સંકલ્પજન (વિશ્વ-પાવર) જરૂર સત્તાધીશ બની જડ ચૈતન્યને સ્વેચ્છાચરણ કરાવી શકે છે. વિચારને અંતે ઉદ્ભવતા સંકલ્પજનની શક્તિ મામૂલી નથી હોતી.

છેવટે જાંબુ નહિ ખાવા લાયક વ્યાધિની નોંધ કરી જાંબુના ઠણિયામાંથી બનતો મધુમેહનો ચોક્કસ ફળદાથી તુરખો લખી આ લેખ પૂર્ણ કરીશું.

શરીરે સોજા આવ્યા હોય, રસકપૂર સોમલ જેવી દેરી હવાઓ ચાલુ હોય, મુલાવડમાંથી ઊઠ્યાં હોય, અત્યંત ઉપવાસી હોય, વમન થવાનો વ્યાધિ હોય એવાઓએ જાંબુ ન ખાવાં એ જ દિતાવહ છે.

પ્રયોગ અનાવટ

જાંબુના ઠણિયાનું ચૂર્ણ તો. ૨૦, ગોખર તો. ૨૦, બંગમરમ તો. ૨, સોહમરમ તો. ૧, રસસિંદૂર તો. ૦.૧, અમ્લકમરમ તો. ૦.૧.

પ્રથમની બને ચીજોનું ખારોક ચૂર્ણ કરી ખાજીની ચાર ચીજો એમાં મેળવી, ખાર કલાક ખરલ કરવું. મધુમેહના દરદીએ દિવસમાં ત્રણ વખતે બપોલે વાલ મધ સાથે ચાલું અને ખાંડ-સાકર તથા એના સમાન ગુણધર્મવાળા પદાર્થોની પરદેહ પાળવી.

—વૈદ્ય જાદવજી નરસેરામ પાટડીવાળા

ઋતુના ફેરફારની આપણા માનસ પર થતી અસર

“ તમે બરાબર કામ કરી ચકતા નથી, હમણાં કેમ તલ્લન સિદ્ધિ બની ગયા છો ? ” એમ કહીને એક મેનેજરે તેના એક કાર્યકરને કપડાં આપવાની સહચાત કરી.

“ હું પહેલાના જેટલી જ મહેનત કરું છું ” એ જવાબને પણ સ્વીકારવાની એ અધિકારીએ ના પાડી.

“ સાહેબ ! ગરમીમાં મારાથી વધારે કામ કરી ચકાવું નથી. ” એવા નમતાપૂર્વક અપાયેલ જવાબે તો સાહેબના મિત્તજની પતંગ ચમત્કારી દીધી.

“ તમે કામ કરવા માટે બિલકુલ નાણાક છે, હંડીમાં કામ થાય ને ગરમીમાં આણું થાય એવું તે હોય શું ? ”

આ ગુસ્સાને ઝીલી લેતાં પેલી વ્યક્તિએ ફક્ત એટલું જ કહ્યું : ‘ હવેથી કામની મધ્યે વધારીશ. ’

એ અધિકારીએ આ પ્રકારે ગુસ્સો વ્યક્ત કરીને પોતાનાં અસહનનું પ્રદર્શન કર્યું હતું, જ્યારે પેલા કાર્યકરે આપેલા જવાબમાં ફક્ત સાદી સમજ હોતી. એવું નિદાન તદ્દન ખરું હતું.

અધિકારી તેના માનસની સમતુલ્ય બહે ગુમાવે, પણ ઋતુની અસર માનવીના શરીર પર, તેના મન પર થાય છે, એ હકીકતને વૈજ્ઞાનિકોએ, અનેક અખતરાઓ દ્વારા પૂરવાર કરી બતાવી છે.

પહેલાં ઉદરો પર અખતરા કરવામાં આત્મા હતા. હંડી હવાવાળા ઓરડામાં રખાએલા ઉદરો, ગરમ હવાવાળા ઓરડામાં રખાએલા ઉદરો કરતાં વધુ તાજગી ધરાવતા માદમ પડ્યા હતા. ત્યારપછી કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની કાર્યશક્તિનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાવ્યું હતું, કે તેઓ ગરમીના સમય દરમિયાન વધુ વિચારી શકતા ન હતા, જ્યારે હંડી ઋતુમાં તેમની શુદ્ધ ખીલતી હતી. હંડીમાં ધણું વધારે કામ થઇ શકે છે.

ઋતુની અસર

વૈજ્ઞાનિકોએ આ હકીકત આજે પૂરવાર કરી. પરંતુ “ ઉનાળો આળસનું ધર છે ” એ કહેવતમાં ઉપલી માન્યતા વ્યક્ત થઇ છે.

અને માનવીનાં કાર્યો પર—તેના વર્તન પર ઋતુની અસર જાત જાતની હોય છે. જેવો જેવો સ્વભાવ તેવી તેના પર અસર થાય છે. બપોરે તોફાન થવાનું હોય તે પહેલાં ફેટલાક માણસો અસ્વસ્થ થઇ જાય છે. ચરે ! ઉષ્ણમાં પણ અમુક વ્યક્તિને ખેચેનીનો અનુભવ થાય છે. ત્યાર પછી થોડા સમયે ખરેખર તોફાન થયું હોવાના દાખલા બન્યા છે. હવામાનનો પારો નીચે ઊતરી જાય ત્યારે ઘણું લોકો મૃત્તિકા બન્યાના દાખલા છે.

વિસ્મૃતિનું વધતું પ્રમાણ

હવામાન ઠणવું હોય ત્યારે વિસ્મૃતિનું પ્રમાણ વધી જાય છે. વરસાદની ઋતુમાં પણ માણસ જૂલકણો બની જાય છે. ત્યારે દ્રામ કે બસમાં છતી, પાકીટો વગેરે ભૂલી જાય છે.

આમ માનવીની કાર્યશક્તિ પર ઋતુની, હવામાનની—હંડીની ગરમીની—અસર થાય છે.

વ્યક્તિએ ઋતુને અનુકૂળ બનતાં ધીખી લેવું જોઈએ, એમ વિદ્વાન કહે છે.

(“ એક વરમાન ” માંથી)

શ્રિદત્તમાં અંગ્રેજી વિષયમાં અધ્યાપકપદ મામનાર હિંદી—

(મિ. રાજન)

કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીના અંગ્રેજી વિષયના સુપરવાઇઝર તરીકે એક હિંદીની નિમણૂક એ હિંદને મળેલું બહુમાન છે. અંગ્રેજી વિષયમાં જ નેપુણ્ય પ્રાપ્ત કરી એ ખૂબ અંગ્રેજી વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાની શક્તિ હાંસલ કરવી એ નાનુંસનું કાર્ય નથી. આ હિંદીનું નામ છે મિ. બી. રાજન.

કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીના અધ્યાપક થવાનું માન મેળવનાર એ ત્રીજા હિંદી છે. ઓરિએન્ટાલ કોલેજના સર ચુનનદન પ્રાજપે ત્યાં ગણિતશાસ્ત્રના સીનિયર રેન્જર તરીકે હતા. ૩૩ વર્ષની વયે ગુજરાતી જનાર વિદ્યાર્થી પ્રતિભાશાળી શ્રી. રામાનુજન પણ ત્યાં અધ્યાપક હતા.

મિ. રાજન પ્રથમ વાર ૧૯૩૮ માં ઇંગ્લેંડ ગયા. એમણે અર્થશાસ્ત્રમાં પ્રથમ પગ મેળવ્યો અને પછી અંગ્રેજીમાં બેઠા. અંગ્રેજીના વિષયમાં ફેરો નીમાનાર એ પ્રથમ વ્યક્તિ છે. મિ. રાજનના પિતા આઇ. સી. એસ. અમલદાર છે. હમણાં જ એ નિવૃત્ત થયા. એમણે પણ કેમ્બ્રીજ ખાતે જ શિક્ષણ હાંસલ કર્યું હતું.

મિ. રાજન કવિ પણ છે. એમનો ‘વર્ષા’ નામનો એક કાવ્યસંગ્રહ અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયો છે.

ગાઝલ

નિત્ય જે પાથે પડે કલહારને !
તે શું સમજે આપણા ઉદ્ધારને !
તું યુવક ચાહે ભલા ઉદ્ધારને !
તો સજી દે અપના શણગારને !
તે હૃદય પાપાણનાં પીગળી શકે ?
જે ન સમજે રંક આંસુધારને !
ના તું સાંધે કે ન સંધાવી શકે !
કેઇનાં તૂટેલ છવન તારને !

ચાહ કેની કરતો કર એ રીતથી,
“જણજણાવે જે હૃદયના તારને !”
જે અનાયે-કામમાં આવે નહિ,
આગ લાગે એવા ધન ભંડારને !
કાળની તાકાત જગમગાહુર છે,
પળમાં પટ્ટાવી દીધે સંસારને !
છેડતાં તારાં સહન પ્રગટી જશે,
રંકની આહો તણાં અંગારને !

કામ “યુમુદ” તારૂં ધારૂં થી જશે
વસ્ત્રમાં રાજી કરે જે યારને !

—યુમુદ

(પ્રથમાલ સા. પ્ર. નાની નૃસી)

આવતા માસની કાર્યદિશા

- ૧ વાર્ષિક નિવેદનો ઑગસ્ટના પહેલા અઠવાડિયામાં તૈયાર કરી ખાતા તરફ તુર્ત મોકલી આપો.
- ૨ કાયમનિધિ અગર કોઈ પણ પ્રકારનું ઇતર બંડોળ ખાતગી ઇસમ પાસે નહિ રાખતાં ખાતાએ જણાવેલી રીતે રોકો.
- ૩ ઑગસ્ટના પહેલા અઠવાડિયામાં નવા વર્ષના અંદાજ માટે વાર્ષિક સમા બોલાવી તેમાં નવા વર્ષનું અંદાજપત્રક ખાતાના ધારાધોરણને અનુસરી બનાવો તથા નવા વર્ષનું વ્યવસ્થાપક મંડળ ચૂંટો.
- ૪ અંદાજપત્રો સાથે વર્તમાનપત્રો, પુસ્તકો, સામયિકો, લાકડીસામાન, રમતો ઇતર સાહિત્યની યાદીઓ જરૂર સામેલ રાખો. કાયમનિધિમાં રકમ મૂક્યાને આધાર પણ સામેલ રાખો.
- ૫ બુલાઈ આપ્રે તમામ દફતરો, શિલકી સામાન, પુસ્તકો વગેરે વ્યવસ્થિત કરો. શિલકી સામાન તથા પુસ્તકોની મેળવણી બદલ જે તે રજિસ્ટરો પર ચેરા કરી પ્રમુખ-મંત્રીની સહીઓ કરાવો.
- ૬ રોજમેળ અને ખાતાવહીઓ ઉપરથી સંસ્થાની મિલકતની તારીજ કાઢી નવા વર્ષે તેની ખાતાવહીમાં નોંધ લેવી.
- ૭ અંદાજપત્રો તથા નિવેદનોની બે પ્રતો આ માસિકના છેવટના ભાગમાં ભેડીને રાખ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોને મોકલી છે તેમાં હકીકત બરી મોકલો. નિવેદન અને બજેટ લેગાં છે તે છૂટાં કરી લેવાં.
- ૮ અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા માટે માર્ગદર્શક માહિતી આ અંકમાં તંત્રીસ્થાનેથી જણાવી છે તે તેમજ એને લગતી ખાતાની સૂચનાઓ વાંચો.

પુસ્તકાલય ખાતું

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ અંગે

વિજ્ઞાપિ

વડોદરા શહેરમાં આવતા શિખાળામાં અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદને વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તથા વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય ખાતાએ આમંત્રણ આપ્યું છે, એ અધિવેશન ફોટોમંદ કરવા માટે જોઈતી રકમ જીભી કરવાનું વિચારાઈ રહ્યું છે, આ પરિષદને વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયો સહજતા છેલ્લે એ સ્વાભાવિક છે અને તે ફોટોમંદ થાય તેટલા માટે સરકારમદદ મેળવતાં રાજ્યનાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો પોતાના કુલ ખર્ચના સેંકડે ૧ ટકા પ્રમાણે અને સો રૂ. ની નીચેના ખર્ચવાળાં પુસ્તકાલયો પુસ્તકાલય દીઠ નિદાન રૂ. ૧) એક પ્રમાણે મદદ તરીકે તેમાં ફાળો આપે એ ધ્વજવા યોગ્ય છે. સખ્ય રાજ્યનાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાના બજેટમાં ખર્ચના પ્રમાણમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની રકમ સાધવાની તજવીજ કરવી. આ વિજ્ઞાપિ લાગતાવળગતાની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

વડોદરા,
તા. ૬-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

કચં. દિ. ધાકનીસ
વ્યવસ્થાપક પુ. ખાતું.

સૂચના નં. ૧૫ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો મંજૂર કરતી વખતે લક્ષમાં લેવાનારી બાબતો

રાજ્યનાં મદદ મેળવતાં તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, પોતાનાં પુસ્તકાલયોનાં સને ૧૯૪૫-૪૬ નાં અંદાજપત્રો માટે સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ " પુસ્તકાલય " માસિકના માટે જુલાઈ ૧૯૪૫ નો અંકમાં આખરસુધીમાં અંદાજ-છાપેલા નમુના પ્રમાણેની બે પ્રતો તૈયાર કરી માટે સપ્ટેમ્બર પત્રો મોકલવા બાબત. માસની આખર તારીખ સુધીમાં મોડામાં મોડાં મોકલી આપવા તેઓ એ. યી તજવીજ કરશે. જે પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો સને ૧૯૪૩-૪૪ માં ન જન્યાં હોય અને તેમને આ સૂચનાની જાણ ન હોય તો તેમની નજીકનાં જૂથ પુસ્તકાલયોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેઓ આ બાબતની લેખી ખબર તે પુસ્તકાલયોને પહોંચાડે અને જરૂર પડે તો અંદાજપત્રની નકલ પુસ્તકાલય ખાતામાંથી મંગાવી લેવા તેમને જણાવે.

૨. પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી અંદાજ મંજૂર કરતી વખતે ફાઇલ પત્ર કે સામયિક કાઢી નાખવામાં આવે છે ત્યારે એમ માનવામાં આવે છે કે આ બાબતમાં ખાતાએ મનસ્વી તજવીજ કરી છે. ખરે જોતાં આમ થતું નથી. અંદાજ મંજૂર કરતાં અગાઉ ફેટલીક મહત્વની બાબતો તરફ દર વર્ષે વ્યવસ્થાપકો

ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે અને એવી કોઈ બાબત જ્યારે તેમના તરફથી વિચારાત્મક ન હોય અને તેમ કરવાનું પુસ્તકાલયની દૃષ્ટિએ ઇષ્ટ હોય તો અંદાજ મંજૂર કરતી વખતે ઘટિત ફેરફાર થાય છે. મંજૂર કરેલું અંદાજપત્ર પુસ્તકાલય તરફ પહોંચ્યા બાદ નિયમને અનુસરીને ખીજ વધવટ કરવી હોય તો તે પણ કરાવી શકે છે. સમગ્ર આ ગેરસમજૂત દૂર થાય તે માટે આ સૂચના પુસ્તકાલયોના જાહેર કાર્યકરોની બાજુ માટે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

૭. અંદાજપત્રો મંજૂર કરતી વખતે પુસ્તકાલય ખાતું નીચેની બાબતોનો ખતતા સુધી વિચાર કરી મંજૂર કરશે. તે આશા છે કે પુસ્તકાલયોના અંદાજપત્રો મંજૂર સંચાલકો આ બાબતો પ્રથમથી જ લક્ષમાં લઈ ચેતાનાં કરતી વખતે લક્ષમાં અંદાજો ધરશે. લેવાનારી બાબતો.

૧. જેટલી રકમની સરકારમદદ માગવી હોય તેટલી રકમ કાયમ ફંડ ખાતે મૂકી તેની પાવતીની નકલ અંદાજપત્ર સાથે જોડવી.
૨. પુસ્તકાલયનાં સ્થળ, સ્થિતિ, વાચકોનું પ્રમાણ, પુસ્તકાલયની વાર્ષિક નિવેદનો મોકલવાની નિયમિતતા, વાચનપ્રચારમાં આગુબાગુનાં ગામડાં સાથે સહકારના ધોરણે અમલ તથા તપાસણી અધિકારીઓ તરફથી લેવાયેલા વાંધા વગેરે બાબતોનો ઘટિત વિચાર કરી મદદ નકકી કરવામાં આવશે.
૩. અંદાજ ટકાવારીના ધોરણે બનાવવું જોઈશે અને તેમાં બાંતરણોગી પુસ્તકો અને સામયિકો વસાવવાં જોઈશે.
૪. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષની સરાસરી લક્ષમાં રાખી ખતતા સુધી મદદ આપવામાં આવશે.
૫. મદદ માટે વધારે માગણી હશે તો જેટલી રકમ કપાશે તેના પ્રમાણમાં અર્થની બાબતોમાંથી જરૂર તે કપાત કરવી પડશે.
૬. પુસ્તકાલયનાં સરવૈયાં અને હિસાબો વ્યવસ્થિત રીતે વ્યવસ્થાપક મંડળ પાસે મંજૂર કરાવેલાં હોવાં જોઈશે.
૭. કાયમનિધિની રકમ ખાતાએ માન્ય કરેલાં સ્થળોએ મૂકવી જોઈએ અને તેથી વિરુદ્ધ હકીકત હોય તો દર્શાવવી જોઈએ અને મંજૂરી મળી હોય તો તેનાં નંબર તારીખ બજાવવાં જોઈએ.
૮. પુસ્તકો, ડિક્ટેટ તથા છતર મિલકતની વર્ષ આખરે મેળવણી કરી તેના રોડા ચયેલા હોવા જોઈએ.
૯. અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ મદદની આ માસિકમાં બહુવિધ પ્રમાણે મદદ સાધવા તજવીજ કરવી.

સૂચના નં. ૧૬ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

વાર્ષિક નિવેદનો મોકલવા બાબત

સને ૧૯૪૫-૪૬ ની સાલનાં વાર્ષિક નિવેદનો વડોદરા રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો વેળાસર મોકલે તેમ જ હકીકત મોકલવામાં સને ૧૯૪૫-૪૬નાં વાર્ષિક અનુકૂળતા યાચ એ હેતુથી તેનાં ફોર્મો આ અંકના છેવટના નિવેદનો પુસ્તકાલય બાગમાં સધિલાં છે તે ફાટી લઇ તેનો ઉપયોગ કરવો. આ ખાતા તરફ મોકલવા અંક રાજ્યનાં તમામ પુસ્તકાલયોને મોકલવા “પુસ્તકાલય” માસિકના વ્યવસ્થાપકે ઉદારતા ખતાવી છે.

૨. આશા છે કે આ નિવેદનો જે તે પુસ્તકાલયના મંત્રીઓ તૈયાર કરી એક પ્રત પોતાને ત્યાં રાખી બીજી પ્રત પુસ્તકાલય ખાતા તરફ પોતાના નિવેદનો તૈયાર કરવા જુથ મારફત ઓગસ્ટ માસની તા. ૫એનાં મોકલી આપવા બાબત.

૩. રાજ્યનાં જુદાં જુદાં મહાલ અને જુથ પુસ્તકાલય મંડળો તેમ જ રા. મહાલ શાળાધિકારી સાહેબો પશુ આ બાબતમાં પોતાની સ્વયં મહાલમંડળ અને મહાલ-શીમામાં આવેલાં પુસ્તકાલયોને ઘટિત સૂચનાઓ આપી શોને શાળાધિકારી સાહેબોએ જનમત રાખી ઉપર જથ્થાવેદી તારીખ સુધીમાં નિવેદનો સહકાર આપવા બાબત. પુસ્તકાલય ખાતા તરફ બીનચૂક મોકલી આપવામાં જરૂરી સહકાર આપશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક.

જાહેરાત નં. ૬ સને ૧૯૪૪-૪૫

વિષય

ભલામણનાં પુસ્તકોની યાદી

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને સને ૧૯૪૪-૪૫ ની સાથે અંદાજમાં નવીન પુસ્તકો મારે દર સાલ ભલામણની યાદી રજૂ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે આ નીચે યાદી મુકવામાં આવી છે. કર્યા પુસ્તકાલયોએ સદ્વિત્ય, સર્વસાધારણ અને અખ્યયનને ઉપયોગી એવાં પુસ્તકો તેમ જ બીજા અને ચારિત્ર્યને વિકસાવે એવાં પુસ્તકો તેમજ બાળોપયોગી પુસ્તકોને તમામ પુસ્તકાલયોએ પ્રથમ પસંદગી આપી તેનો પ્રચાર કરવા વિનંતિ છે. આરામ મટે વાંચનના વાલીસાદિત્ય જુદાં જુદાં પુસ્તકાલયોએ સહકારના ધોરણે જુદા જુદા સેખકતાં પુસ્તકો મંજૂરી તેનો યોગ્ય સાધક ઇસમોમાં ઉપયોગ યાચ તેમ કરે તો આવી યાદીઓ સાથે નીચે. આશા છે કે મંત્રી મંદપાલો અવરજ તેનો ઉપયોગ કરશે.

વડોદરા,
તા. ૫-૭-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

आपणो भोराड	स. सा. व. डा. अमदावाद	०-१२-०
भोराड अने पोणवू	नवजवन प्रकाशन	०-८-०
व्यापरे-उद्योग		
कमाळीनी कणा	जेन. जेम. डडर मुंण्ड	३-०-०
व्यापारी सर्व मोन स'अड	सदेश प्रकाशन. अमदावाद	१०-४-०
भोधीवाही व्यापिक योना	जेन. जेम. डडर, मुंण्ड	१-८-०
इपीयानुं भावी	सदेश प्रकाशन, अमदावाद	१-४-०
व्यापारी नामागो भोमियो	जेन. जेम. डडरनी कुं.	४-४-०
हिन्दी व्यापिक इंधा	सदेश प्रकाशन, अमदावाद	०-१२-०
आधुनिक व्यापारी मित्र	जेन. जेम. डडर,	८-०-०
डानर हिसापी	"	५-०-०
उपयुक्त कणाओ		
वीसरी सदीजुं पाठशास्त्र	(भा. श्री) नागरदास प्र. पेटेल मुंण्ड	२-८-०
संजीतकला	दवे जे. जेम. धंधुका	२-८-०
सोवोदय	समानशास्त्र, भासोत्रति, राजकारण वगैरे	
रचनात्मक कार्यक्रमजुं रहस्य	नवजवन प्रकाशन	०-२-०
संस्कार	"	०-२-०
परम सुपी यवाना विषय	भांडीव साहित्य मं. सुरत	१-८-०
राज्यधोरण (हिंद अने ज़ि.)	स. स. व. डा. अमदावाद	२-०-०
भाषीजनी स्वरान साधना	जेम. जेम. शांड, वडोदरा	०-१४-०
जवता तडेवारी (उल्ल अ. प्र.)	जेन. जेम. डडर मुंण्ड	३-८-०
गुन्वतयुनी थरीर संपत्ति	नवजवन प्र. अमदावाद	१-०-०
पाझरस्तान	म. मं. र. डा. "	१-८-०
	जो. प्र. कं. मुंण्ड	०-१०-०

सांवेधाना थर	भा. सा. संध, मुंण्ड	२-४-०
दक्षिण आद्रिका रंजक	"	३-८-०
साहित्य अने संस्कार	"	३-०-०
व्योरोअ तानुं, मननुं, देहनुं	सदेश प्रकाशन, अमदावाद	३-०-०
आत्मनीरिक्षण अने संकल्प	स. सा. व. डा. अमदावाद	१-०-०
भांधी विचार टोडन		
(उल्ल आद्रति पुन मुंण्ड)	नवजवन प्रकाशन	०-१४-०
भोरां अने नरसिंह	स. सा. व. डा., अमदावाद	०-१२-०
विवेचनंदार	"	२-०-०
आलवायनमाणागो सेड (भा.)	सोमाभाष डिशाभाष, सधुव	१-२-०
विद्यार्थी वाचनमणा ओवी २ अं. डा., अमदावाद		४-४-०
नजतमां नथुवा जेवुं	स. सा. व. डा. "	०-१०-०
आगार्य आनंदरंजक भाषुभाष		
द्रुव श्मारक ग्रंथ अ. व. सो., अमदावाद		८-०-०
राष्ट्रसाधा विवे विचार	नवजवन प्रकाशन	०-१२-०
गजित, नयोतिथ, विज्ञान		
सदेश प्रकाशन मंदिर		
भदां भविष्य	भारती सा. संध	८-४-०
वमदासां वसनारा (भा.)	"	०-१०-०
प्रेमी पंजीडा (भा.)	"	०-१०-०
आंमळीना शकुमार (भा.)	"	०-१०-०
कडे सोडावणु (भा.)	"	०-१०-०
इष्टपेता अंवार (भा.)	"	०-१०-०
छिडां भंजी (भा.)	"	०-१०-०
भोराड	लोडापयोगी सा. पोराणंदर	१-८-०
इस्तमय जवन (उल्ल आद्रति)	"	२-४-०

કુળવણી

હિન્દુસ્તાની પાઠાવલી (બા.)	નવજીવન પ્ર. અમદાવાદ	૦-૬-૦
આયોના સંસ્કાર અથવા		
હિંદની વિધાનજા	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૨-૦-૦
અમારી છાત્રુડો શિક્ષણ	પુ. સ. સ. મંડળ વડોદરા	૨-૦-૦
બીંતપત્રા દ્વારા લોકશિક્ષણ	"	૧-૮-૦
યુવોનેત્રી સંસ્કાર સાધના	એમ. એમ. ક. કં. સુબાઈ	૧-૮-૦
જૂથોળ		
લોકમાતા	નવજીવન પ્રકાશન અમદાવાદ	૦-૮-૦
આફ્રીકાની સંસ્કાર	બાલવિકાસ સંસ્થા સુબાઈ	૦-૧૦-૦
જીવન પ્રવાસ	હરિદર પુસ્તકાલય	૩-૦-૦
	દત્તિહાસ	
નવમંત્રીની આત્મકથા	એન. એમ. હકરતી કં.	૪-૪-૦
જગતના ઇતિહાસનું રૂપાદર્શન	નવજીવન પ્ર. અમદાવાદ	૫-૦-૦
	કાવ્ય	
વિશ્વસંતિ	નવજીવન પ્રકાશ	૦-૪-૦
કોશિકાખ્યાન	"	૦-૩-૦
બાલસંજના (બા.)	યુગાન્તર કાવ્યોલ્પ, સુરત	૦-૮-૦
રાતરાણી (સ્ત્રી)	"	૧-૪-૦
અવધૂતગીતા	સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ	૧-૦-૦
સ્ત્રી-સ્ત્રીજ્ઞા	ભારતી સા. સંપ.	૨-૮-૦
નંદનિકા	અ. ક. ખપરદાર, સુબાઈ	
ભારત-વાહુળિ રાસ	આ. ભ. ગ્રીષ્મી, ભાવનગર	૧-૪-૦
અમળીયાં (બા.)	એન. એમ. ગ્રીષ્મી, સુબાઈ	૦-૮-૦

ચેનાવલી અને ગ્રીષ્મી
હરિદર અને વિક્રમ
એસલ અને તોરલ
છંધલ
હિંચી અને માત્રી
રાસપદ
વરદાના
કુશર્મા

સંતિ

અકિતા એલ

ધરતીની પુત્રી

રાણે પ્રતાપ

ગોમતીએ અને શીખ નાટકો

નવલકથા-નવલિકા

સસરદાન

અમાતા

સુદિધન ખીરબલ

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર બા. જયો

વીરમતી વલો (બા.)

ખીરબલની ચિત્રમય બાલકાવોતો

વિક્રમદિવસ હેસુ

બેકો બજલો

દેવ દિવાના (નવી આવૃત્તિ)

સ. સા. વ. કા. અમદાવાદ ૦-૩-૦
" ૦-૩-૦
" ૦-૩-૦
ગ્રીષ્મી છંધલાલ, કરાંચી ૨-૪-૦
કુશલ ક. પુ. વડવાણ ૨-૪-૦
સ્વામી હરગોવિંદ, પાટણ ૧-૮-૦
ગ્રીષ્મી સુરેશ ૨-૦-૦
વ્યાસ, અવિનાશ ૨-૮-૦
નાટક
પદ્ય પ્રકાશન, સુબાઈ ૨-૦-૦
એ. ના. દવે, કલોલ ૪-૦-૦
એન. એમ. ત્રિપાઠી, સુબાઈ ૨-૦-૦
શ. મં. ર. અમદાવાદ ૨-૮-૦
જીવન સા. મં. સુબાઈ ૨-૪-૦
સંસ્થા પ્ર. મં. અમદાવાદ ૩-૦-૦
આદર્શ પુ. બં. " ૧-૮-૦
એન. એમ. ક. કં. સુબાઈ ૧-૨-૦
ગ્ર. મં. ર. કા. અમદાવાદ ૨-૪-૦
એન. એમ. ક. કં. સુબાઈ ૪-૮-૦
" ૩-૦-૦
ગ્ર. મં. ર. કા. અમદાવાદ ૫-૦-૦
" ૨-૦-૦
" ૪-૮-૦

તલુખા (હથી આવૃત્તિ)	ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ	૩-૦-૦૦
પણાયા (રજી આવૃત્તિ)	"	૧-૦-૦૦
નવી વાંતો (ખા.)	"	૦-૮-૦૦
નિર્દેશના	ચં. નં. મહેતા, અમદાવાદ	૩-૦-૦૦
ગોલાદેવી (રજી આ.)	ગુ. મં. ર. કા. "	૪-૦-૦૦
અમરયાદ	ખરોડા સા. ચાટ, વડોદરા	૨-૮-૦૦
લખોદર ચર્મા (ખા.)	ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૨-૦-૦૦
લક્ષ્મીનાથ	સદેશ પ્ર. મંદિર, અમદાવાદ	૪-૦-૦૦
અંડીત માળામાં	શરદ પ્રકાશન, મુંબઈ	૨-૦-૦૦
ત્રીમતી	ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ	૨-૮-૦૦
ધરે બાહિરે	"	૨-૮-૦૦
અપસરા	આર. આર. શે. મુંબઈ	૪-૦-૦૦
ગોડ બંશળની વાર્તાઓ.		
	(ખા.) બા. ૧-૨ બા. સાહિત્ય સંધ, મુંબઈ	૨-૦-૦૦
પાંચ વિતાના	"	૩-૦-૦૦
અજુખાટ ધારા	"	૩-૦-૦૦
તલુખા મંડળ (બીજી ન. આ.)	ગુ. મં. ર. કા. અમદાવાદ	૩-૦-૦૦
પ્રકાશનાં પત્રમાં	સ. સા. વ. કા. "	૦-૧૦-૦૦
વાળખની દમલી	"	૦-૧૦-૦૦
પ્રથમ સુશિનાં પાત્રો	બા. સા. સં. મુંબઈ	૩-૦-૦૦
જીજ્ઞાસુ	"	૧-૮-૦૦

વડોદરા, }
તા. ૫-૭-૪૫

વનવનગરીની વાંતો (ખા.)
ભગવાનની ભેટ

નવલકથા

બુદીવાન યુક્તેન આક્રોશ	સૌ. શાસ્ત્રાદેવી	૨-૦-૦૦
દરીશપાર	આર. આર. શે. મુંબઈ	૩-૦-૦૦
ભીમી વાટે	"	૩-૮-૦૦
ખરદુરું રણુ	"	૨-૮-૦૦
રેવાનો વર	"	૧-૦-૦૦
દીપનિર્મલુ	બા. સા. સં. મુંબઈ	૩-૦-૦૦
લખગોરાસી	પન્નાલાલ પટેલ મુંબઈ	૩-૦-૦૦
ધોવન બા. ૧-૨	"	૨-૬-૦૦
સુવર્ણ મૃગ	બા. સ. સં. મુંબઈ	૩-૮-૦૦
પરામી અને બીજી વાંતો	"	૨-૮-૦૦
ભરદરથી (ખા.)	"	૧-૦-૦૦
પ્રાચીનશીલ કથાઓ (ખા.)	ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ	૦-૬-૦૦
મસ્તકાશીરનાં શાસ્ત્ર રત્નો	એન. એમ. હકીર, મુંબઈ	૩-૦-૦૦
કમ કમ	અશુ કાપલેશ, મોડાસા	૨-૦-૦૦
સુદિવિવાસ	એન. એમ. હકીર, મુંબઈ	૫-૦-૦૦
સેતુબંધ	ગાંડીવ સા. મંદિર, સુરત	૨-૮-૦૦
નિલકંઠનું બાથું	"	૩-૮-૦૦
રાજવાટ	એકલદાસ રાવપુરા, વડોદરા	૨-૦-૦૦

ઉ. એ. પટેલ,
મદદનીય અવસ્થાપક.

બા. સા. સં. મુંબઈ
૦-૧૦-૦૦
૦-૧૦-૦૦

સન ૧૯૪૪-૪૫ માં તથા તે પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી ચૂંટી કાઢેલાં પુસ્તકોની યાદી.

પુસ્તકનું નામ	કર્તા વા પ્રકાશક	કિંમત	પુસ્તકનું નામ	કર્તા વા પ્રકાશક	કિંમત
વાર્તા, નવલકથા			ધરતીને મધાળે	મૂ. મો. ભટ્ટ	૩-૮-૦
હસરદાન	ગો. દા. રાવચુરા	૩-૦-૦	વાચિનીદેવી	ધૂમકેતુ	૪-૮-૦
સુનંદા	રમણુ ન. વકીલ	૧-૮-૦	ફેરાં	જયંત ખત્રી	૩-૮-૦
કાદવનાં કંકુ	બકુલેશ	૩-૦-૦	લતા	નવ લેખકો	૨-૮-૦
શુદ્ધિન બિરબલ	રામચંદ્ર ઠાકુર	૬-૧૨-૦	ગીલકંઠુ' બાણુ	સુ. વ. શાહ	૩-૮-૦
અચાતા	સુ. વ. શાહ	૧-૮-૦	સેતુબંધ	શેલજનનંદ	૨-૮-૦
ઉપવન	જયભિજ્ઞુ	૨-૮-૦	ખંદીજાન	સી. રામદેવી	૨-૦-૦
સોરઠી યસ્વીરા	જોધાણી	૦-૧૨-૦	ખંડિત માળખાં	બા. મા. વડેરા	૩-૮-૦
બણેશી વઢુ	મુકુલ	૩-૦-૦	લંબોદર રામો	ગાંડીવ કા.	૨-૪-૦
નિરંજના	નિરંખાદેવી	૩-૦-૦	અમર યાદ	મો. ટી. પટેલ	૨-૮-૦
પ્રાચીન શીલકથાઓ	નવજીવન કા.	૦-૬-૦	સોનલ	પ્રા. ઠા. મુન્શી	૪-૦-૦
બે મિત્રો	આર.આર.રોહની કુ.	૪-૦-૦	રાજા વિરાજદેવ		
કોય વધ	અનુ. ગો. વિદ્યાસ	૫-૮-૦	મા. ૧-૨	ધ. હિ. ત્રિપાઠી	૪-૦-૦
વિક્રમની વાતો	આનંદકુમાર ભટ્ટ	૪-૮-૦	ઝલ્લાનુબંધ	સીતારામ રામો	૨-૮-૦
બિરબલની ચિત્રમય			બોજ અને કાલિદાસ		૪-૮-૦
બાલવાર્તાઓ	પ્રકાશમ્	૩-૦-૦	રાખની ઢગલી	સીજનન્ય	૦-૧૦-૦
એક કદમ આગે	રસિકલાલ શાહ	૩-૦-૦	હાસ્યતરંગ	જ્યોતિન્દ્ર દવે	૦-૧૦-૦
વિક્રમાદિત્ય હેમુ	જયભિજ્ઞુ	૫-૦-૦	જીવનપરિવર્તન	સોપાન	૦-૧૦-૦
બેઠો બળવો	"	૨-૦-૦	પ્રણયસંજિનાં પાત્રો	મો. ગાંધી	૩-૦-૦
સોરઠી જવાહીર	જોધાણી	૩-૦-૦	પ્રેમપાત્રો	'ભ્રમ'	૧-૦-૦
દેશદિવાન	ગુ. આચાર્ય	૪-૮-૦	જીજી	મુરલી ઠાકુર	૧-૮-૦
પડછાયા	ધૂમકેતુ	૧-૪-૦	વનવગડાની વાર્તા	ગોવિંદ ઠાકુર	૦-૧૦-૦
નવી વાતો	સ્વ. ગિજુભાઈ	૦-૮-૦	ભગરાનની ભેટ	જીવરામ જોશી	૦-૧૦-૦
વિવાહમંદિર	નારાયણ ભટ્ટાચાર્ય	૩-૦-૦	પટલવી	કુસુદ શેઠ	૦-૧૦-૦
સંપ્રાપ્ત	પદ્મનંદન	૨-૮-૦	સર્પયજ્ઞ	મધુર	૦-૧૨-૦
દીપનિર્વાણ	દશક	૩-૪-૦	જનમટીપ	ધર્મિર પેટલીકર	૩-૦-૦
બીલીપત્ર	મકનજી પુરમાર	૩-૦-૦	કાંતિનાદ	દિવ્યાનંદ	૩-૦-૦

પરમી	સોમૈયા	૨-૮-૦	કાવ્ય		
અક્ષતુન બેળ	નકીર	૨-૮-૦	કલાપીનો કેકરવ	કલાપી	૮-૦-૦
વૈશાખી પૂનમ	મધુર	૨-૧૨-૦	વિશ્વશાંતિ	ઉમાશંકર નેધી	૦-૩-૦
આવતી કાલ	પ્ર. કે. અન્ને	૩-૦-૦	કૌશિકાખ્યાન	જુગતરામ દવે	૦-૩-૦
બે નવલકથા	ટાલર્સ્ટોય	૨-૮-૦	પ્રેમધનુષ	કાલક	૧-૮-૦
કેવડાના કાંટા	ખાંડેકર	૩-૦-૦	રાતરાણી	યુગાંતર કા.	૧-૦-૦
છુદેલખંડની વાર્તાઓ		૧-૦-૦	ખાલરજના	નયમનગૌરી	૦-૮-૦
ગૌડ બંગાળની વાર્તાઓ	બા. ૧-૨	૨-૦-૦	સંત કબીર	સ. સા. કા.	૧-૦-૦
ખાંખ વિનાનાં	ઉગેદમાધ મણિયાર	૩-૦-૦	રવીન્દ્ર વીણા	ગેધાણી	૨-૮-૦
અણખૂટ ધારા	ફલજાબ કા.	૩-૦-૦	નર્દનિકા	ખચરદાર	૩-૦-૦
મેનાવતી અને			દ્વધમંગા	અવિનાશ વ્યાસ	૨-૮-૦
ગોપીચંદ	કલાપી	૦-૩-૦	છપ્પછપ્પિયાં	"	૦-૮-૦
જેસલ અને તોરલ	"	૦-૩-૦	મિસ્કરકૃત રામાયણ	સ. સા. કા.	૪-૮-૦
સાંદીપનીનાં			મીરાં અને નરસિંહ	"	૦-૧૨-૦
રેખાચિત્રો	રમણીક અરાલવાળા	૨-૮-૦	રસપોળા	રમણીક અરાલવાળા	૦-૮-૦
બદ્ધિકાર	' પલાય '	૩-૦-૦	ગીતા ગીતમંજરી	જુગતરામ દવે	૧-૦-૦
અબોલા	દામુ સાંખાણી	૨-૧૨-૦	અખાની વાણી	સ. સા. વ. કા.	૩-૦-૦
પ્રેમ અને પૂન			દીવાને સામર	"	૪-૮-૦
બા. ૧-૨	દર્શક	૫-૦-૦	ધર્મ		
વેરાનમાં	મેધાણી	૨-૦-૦	ગીતાધર્મ	ક. બા. કાલેલકર	૧-૦-૦
અમેલી	બો. દિવેદીઆ	૨-૮-૦	પ્રભુમય જીવનનું રહસ્ય	સ. સા. કા.	૧-૦-૦
વિદાય	સોપાન	૨-૮-૦	પરમ સુખી યવાના ઉપાય	"	૨-૦-૦
સોરવણાં	ન. સા. મંદિર	૨-૮-૦	અવધૂત ગીતા	"	૧-૦-૦
ત્રણ દેખાં	"	૨-૧૨-૦	ધર્મચરની શોધમાં	સ્વામી રામદાસ	૧-૮-૦
કાંતિની ગ્રામરી	નવયુગ પુ. બં.	૩-૦-૦	યોગદીક્ષા	અરવિંદ કા.	૧-૪-૦
રાધેશ્યામ	આર. આર. શે. કુ.	૪-૦-૦	ગીતાબોધ	મંધીજી	૦-૩-૦
દેશવટા બા. ૧-૨	ભારદ્વાજ	૫-૦-૦	ગીતામંચન	દિ. ધ. મુશરવાલા	૨-૦-૦
ખંડિત કલેવરો	ફલજાબ કા.	૩-૮-૦	વિવેકાનંદસાર	સ. સા. વ. કા.	૨-૦-૦
પરબનાં પાણી	આર. આર. શે. કુ.	૨-૮-૦	સંકલિતા ભગવદ્ગીતા	કાલેલકર	૧-૪-૦
મેરાની વાતો	"	૨-૮-૦	વેદની વિચારધારા	રાધાપ્રજ્ઞા	૨-૪-૦
દિલ્લીની શેઠ			વેદાન્ત અને યોગ	સ્વામી માધવતીર્થ	૫-૦-૦
વાતીઓ	બા. સા. સં.	૩-૦-૦	શ્રીમદ્ભાગવત-		
શોધને અને	"	૨-૪-૦	મામંદશિકા	સ્વા. માધવતીર્થ	૩-૧૨-૦
ઉપેન્દ્રની આત્મકથા	ના. પારેખ	૧-૪-૦	ગીતાસંકલન	સ. સા. કા.	૦-૩-૦
પ્રમત્તિતા	પ્રેમચંદજી	૩-૮-૦	મનને	"	૦-૩-૦
			વિચારમુખેદય	"	૦-૩-૦

મોક્ષમાળા	શ્રી. રાજચંદ્રજી	૧-૦-૦
પુરાણનાં પાત્રો	યુગાંતર કા.	૨-૪-૦
સંપૂર્ણ મહાભારત		
ભા. ૧થી૭	સ. સા. વ. કા.	૪૫-૦-૦
ધર્મોત્તુ મિલન	રાધાકૃષ્ણન	૫-૦-૦
હિંદુ ધર્મ	"	૪-૪-૦
ઉપનિષદો	સ. સા. વ. કા.	૪-૦-૦
શિક્ષણ		
ઇંદુને પત્રો	જ્વાહરલાલ	૧-૪-૦
હિંદુસ્તાની પાઠાવલિ ગ્રં. વિદ્યાપીઠ		૦-૭-૦
ગિજુભાઈના પાઠો સ્વ. ગિજુભાઈ		૦-૧૨-૦
અંમરો ઈંદુનું		
શિક્ષણ	પુ. સ. સ. મં. લિ.	૨-૦-૦
બાલવાચનમાળા	સો. કિ. પટેલ	૧-૪-૦
યુવાનોની સંસ્કાર-		
સાધના	રાધાકૃષ્ણન	૧-૮-૦
અદિસાની તાલીમ ચં. શુક્લ		૦-૬-૦
આરોગ્ય		
આરોગ્ય તનનું, મનનું		
અને દેશનું	હરિપ્રસાદ દેસાઈ	૩-૪-૦
શક્તિવર્ધક આસનો બીમબાઈ દેસાઈ		૩-૦-૦
મુન્દરાતજોની શરીર-		
સંપત્તિ	ર. મ. પટેલ	૧-૮-૦
આહાર અને યોષણ નવજીવન કા.		૦-૮-૦
આપણો ખોરાક	મીનુ મસાણી	૦-૧૨-૦
વૈજ્ઞાનિક		
માર્ગ ભવિક		
ભાગ ૧-૨ જ્યોતિષી પંડ્યા		૮-૪-૦
કમાણીની કલા	ર. ક. ઝોઝા	૪-૦-૦
પક્ષિપરિચય		
મધમાળા વર્મા + પરમાર		૩-૧૨-૦
મગનને જોખે	"	૩-૮-૦
વિજ્ઞાનનો પરિભાષા નવજીવન કા.		૦-૮-૦
જીવનની કલા રવિશંકર મહેતા		૦-૧૦-૦
બાપારી નામાનો ભોમિયો		૪-૪-૦
રાષ્ટ્રભાષા વિષે		
વિચાર	ગાંધીજી	૦-૧૨-૦

પ્રવાસ		
લોકમાતા	દ. બા. કાવેશ્વર	૦-૮-૦
આફ્રિકાની સફર સ્વ. ગિજુભાઈ		૦-૧૦-૦
દક્ષિણ આફ્રિકાની		
રમણમિત્ર	પ્રા. સો. જોશી	૩-૮-૦
પરિભ્રમણ	મેઘાણી	૩-૦-૦
પંદર દિવસનો		
પ્રવાસ લાભુમહેન		૦-૧૦-૦
સમાજશાસ્ત્ર		
સર્વોદય	ગાંધીજી	૦-૩-૦
વીસમી સદીનું પાકશાસ્ત્ર		૨-૮-૦
સંસ્કાર	ગાંડિવ કા.	૧-૮-૦
ગૃહિણીમિત્ર	કા. રા. મહેતા	૫-૦-૦
અમનમાઈના પત્રો		૨-૦-૦
હસ્તમેળાપ	મં. સા. દેસાઈ	૪-૦-૦
આત્મનિરીક્ષણ		
અને સંકલ્પ રમણલાલ દેસાઈ		૧-૦-૦
બીંતપત્રો દ્વારા		
લોકશિક્ષણ બખલબાઈ મહેતા		૧-૮-૦
ઓ-યુરુપ-અર્ધોદા કિ. ધ. મરાઠવાળા		૦-૧૨-૦
યુપ નહિ રહેવાય દોલરદોલ		૨-૦-૦
ખાદીવિદ્યા-		
પ્રવેશિકા	ગૃ. વિદ્યાપીઠ	૧-૮-૦
હિંદની આર્થિક		
ફુદૃશા કું. ધ. સંપટ		૦-૧૨-૦
રૂપિયાનું ભાવિ સી. એન. વડીલ		૧-૪-૦
ગાંધીવાદી આર્થિક		
યોજના	અમ્રવાલ	૧-૪-૦
રચનાત્મક કાર્યક્રમ	ગાંધીજી	૦-૩-૦
દીકું મેં આમડું જ્યાં આમસેવક		૩-૦-૦
સંસારમાં સુખ		
કયાં છે ? સ. સા. વ. કા.		૧-૦-૦
આમચિત્રો	ધર્મશ્વર પેટલીકર	૨-૮-૦
હિંદના આર્થિક વિકાસની યોજના		૦-૮-૦
સ્વરાજશાસ્ત્ર	વિનોબા ભાવે	૦-૬-૦

જીવનચરિત્ર

એક સત્યવીરની કથા ગાંધીજી	૦-૨-૦
આપણા નેતાઓ યુસુફ મહેરબાની	૧-૦-૦
એશિયાના ધર્મ-	-
દીપકો તળવળકર	૩-૦-૦
તેલગરવાળી સ. સા. કા.	૦-૮-૦
બમવાન જુદા ડા. રા. મહેતા	૨-૮-૦
આયમતે અજવાળે ધ. ફ. મહેતા	૫-૮-૦
પ્રેમમૂર્તિ કસ્તુરબા લાલુભાઈ મહેતા	૦-૬-૦
આનંદશંકર મુવ રમા. અંચ	૮-૦-૦
માલવીયાજી સાથે	-
ત્રિસ દિવસ	૩-૦-૦
શ્રી સાંપળાયા સ. સા. કા.	૨-૦-૦
જીવનઝરણાં નવજીવન કા.	૨-૮-૦
ગાંધીજી-જીવન અને કાર્ય	૧૨-૮-૦
દયાનંદ સંસ્કૃતી મેઘાણી	૧-૮-૦
શમચંદ્ર નાનાભાઈ ભટ્ટ	૨-૮-૦
ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગો	૨-૪-૦
મૂળાળી મા	૦-૧૨-૦
ભારતનાં સાંતો	૧-૮-૦
પુણ્યશ્રેષ્ઠ ગાંધીજી	૪-૪-૦
આપણું ધર કુલછાત્ર મેણી	૦-૧૦-૦
આપણા ધરની	-
વધુ વાતો	૦-૧૦-૦
મરેલાંનાં ડુધિર	૦-૧૦-૦
નાટક	-
ધરા યુર્જરી ચંદ્રવદન મહેતા	૨-૦-૦
રાજ-રાણી મેઘાણી	૨-૦-૦
બ્રહ્મચર્યોત્તમ ક. મા. સુન્દરી	૧-૪-૦
વેનિસનો વેપારી હંસા મહેતા	૨-૦-૦
મૃત્યુકંડીક સુંદરમ્	૨-૧૨-૦
વરધેડો છદુલાલ યાગ્નિક	૧-૮-૦
શરતના થોડા યશવંત પંડ્યા	૧-૪-૦
ગોમતીચંદ્ર જી. સા. મંદિર	૨-૮-૦
બગતની બેઠી એન. એમ. ત્રિપાઠી	૨-૦-૦
સરી જળ સુરત	૧-૪-૦

પ્રકીર્ણ

સાંભેલાના સૂર શાણો	૩-૦-૦
વ્યાપારી સર્વજ્ઞાનસંગ્રહ	૧૦-૪-૦
ગાંધીજીની સ્વરાજ-	-
સાધના શાંતિ શાહ	૩-૮-૦
ગાંધીજી સાથે	-
અડવાડિયું ચંદ્રશંકર શુક્લ	૨-૦-૦
સાહિત્ય અને	-
સંસ્કાર ભોગીલાલ ગાંધી	૩-૦-૦
જીવનનો આનંદ દ. બા. કારેકર	૩-૦-૦
ધરતીનું ધાવણ મેઘાણી	૩-૮-૦
જુલંદ બચાવનામું નવયુગ પુ.	૩-૮-૦

લેખકવાર યાદી

મહાત્મા ગાંધીજી

આત્મકથા	૨-૦-૦
,, ખાદીકામળ	૩-૦-૦
ગેસેવા	૦-૫-૦
નીતિનાથને માર્ગે	૦-૮-૦
અનાસક્તિ યોગ	૦-૪-૦
ગીતાપદ્યાર્થકોશ	૦-૪-૦
ગીતાબોધ	૦-૩-૦
ધર્મમંચન	૧-૮-૦
ત્યાગમૂર્તિ	૧-૦-૦
ગામડાની વહારે	૦-૨-૦
દિલ્લિસ્વાજ	૦-૪-૦
સર્વોદય	૦-૩-૦
એક સત્યવીરની કથા	૦-૨-૦
સો ટકા સ્વદેશી	૧-૪-૦
દેશી રાત્રીનો પ્રશ્ન	૧-૮-૦
રાષ્ટ્રભાષા વિષે વિચાર	૦-૧૨-૦
ગાંધી વાંચસંદર્શ પત્રઅવધાર	૨-૮-૦
જલુબ્ધવસ્ત્રા	૦-૧૨-૦
વ્યાપક ધર્મભાવના	૨-૦-૦
રચનાત્મક કાર્યક્રમ	૦-૩-૦

મહાદેવ દેસાઈ

મારડોલી સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ	૧-૧૨-૦
વિરાગવહુ	૦-૧૦-૦
પ્રથુ વાતોઓ	૧-૦-૦
સંત કૌસિક	૦-૩-૦
એક ધર્મગ્રુહ	૦-૬-૦
મારી જીવનકથા (જવાહરલાલ)	૪-૦-૦
કાકા કાલેલકર	
જીવનનો આનંદ	૩-૦-૦
સ્મરણયાત્રા	૨-૦-૦
લોકમાતા	૦-૮-૦
ઓતરાતી દિવાલો	૦-૬-૦
જીવતા તહેવારો	૧-૦-૦
દિમાલયનો પ્રવાસ	૧-૮-૦
સંસ્કૃત સતતકમ્	૦-૧૨-૦
સંકલિતા ગીતા	૧-૪-૦
ગીતાધર્મ	૧-૦-૦

દિગોરલાલ મશરૂવાળા

મંદી વિચારદોહન	૧-૧૪-૦
કેળવણીના પાપા	૧-૦-૦
ગીતોમંથન	૨-૦-૦
સ્વામી સહનનંદ	૦-૧૦-૦
પ્રથુ ખિસ્ત	૦-૬-૦
સ્ત્રી-પુરુષ મર્પીદા	૦-૧૨-૦

જુગલરામ દવે

ગીતો ગીતમંજરી	૧-૦-૦
ખેડૂતોનાં શિકારો	૦-૪-૦
કૌશિકાખ્યાન	૦-૩-૦
મધીજી	૦-૭-૦
ભારતસેવક ગોખલે	૧-૮-૦
લોકપ્રેમી	૦-૧-૦
નવજીવન કાર્યાલયનાં અન્ય પુસ્તકો	
પ્રાચીન શીલકલાઓ ગો. પટેલ	૦-૬-૦
શ્રીમદ્ભાગવત	૧-૮-૦
યોગરાસિક	૪-૦-૦
અહિંસાની તાલીમ	૦-૬-૦

વર્ધશિક્ષણ યોજના	૧-૦-૦
આશ્રમજનનાવલી	૦-૬-૦
જગતના ઇતિહાસનું રેખાદર્શન	
ભા. ૧-૨	૧૧-૦-૦
મધપૂરો	૧-૦-૦
બાપુ	૦-૧૨-૦
અમારા બા	૧-૮-૦
પુરાતત્વ પુ. ૨-૩-૪-૫ દરેકના	૫-૧૨-૦
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા	
આઠ પુસ્તકો	૩-૧૦-૦

ખિસ્સાકોશ	૦-૧૪-૦
-----------	--------

શ્રી, જયેશ્વરજી મેઘાણી

સોરાષ્ટ્રની રસધાર	
ભા. ૧ થી ૫ (નવલકથા)	૧૨-૧૨-૦
સોરઠી બહારવટીયા	

ભા. ૧ થી ૩	૭-૮-૦
રહીઆણી રાત	

ભા. ૧ થી ૪ (સાક્રમીત)	૫-૦-૦
-----------------------	-------

પ્રથુ પંથારી (નવલકથા)	૨-૮-૦
તુલસીકથારી	૩-૮-૦
વેવીશાળ	૩-૮-૦
ગુજરાતનો જન્મ ભા. ૧-૨	૫-૦-૦
અપરાધી	૪-૦-૦
સમરંગિયુ	૨-૮-૦
વસુધરાનાં વહાલાં દવલાં	૨-૮-૦
રા' ગંગાજીઓ	૨-૮-૦
યુગવંદના (કાવ્ય)	૨-૮-૦
કેકાવટી ભા. ૧-૨ (સાક્રકથા)	૩-૮-૦

સ્વામીન્દ્રનાથ દાગોર

વહરાણી વિભાં	૩-૦-૦
લાવણ્ય	૨-૮-૦
રાજધિ	૨-૮-૦
સમર્પણની કથાઓ	૦-૬-૦
ચાર અધ્યાય	૨-૮-૦
ધરે બાહિરે	૪-૦-૦
ગીતોજલિ	૧-૮-૦

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી

મગવાન કોટીલ્ય	નવલકથા	૩-૮-૦
રાગધિરાજ	"	૫-૮-૦
ચુન્નરાતનો નાથ	"	૫-૦-૦
જ્યસોમનાથ	"	૪-૮-૦
કેનો વાંક ?	"	૨-૮-૦
અડધે રસ્તે	આત્મકથા	૩-૦-૦
સીધાં ચઢાણ બા. ૧-૨	"	૬-૮-૦
મારી બિનજવાબદાર કહાણી	"	૨-૮-૦
શ્રી. ધૂમકેતુ		
ચોસાદેવી	નવલકથા	૪-૮-૦
ગાજસંન્યાસી	"	૪-૮-૦
જ્યોતી	"	૪-૮-૦
જાનક્યા	"	૪-૮-૦
ગિનીદેવી	"	૪-૮-૦
ત્રિમેટા	નવલકથા	૧-૮-૦
જ્યોત્ષા મંડળ ૧ થી ૪	"	૧૧-૦-૦

શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય

રિયાયાત	નવલકથા	૪-૦-૦
નીલરેખા	"	૩-૮-૦
રામકહાણી	"	૩-૮-૦
જલસમાધિ	"	૩-૦-૦
ધેરાતાં વાદળ	"	૧-૮-૦
દરિદ્રનારાયણ બા. ૧-૨	"	૬-૮-૦
વહેલી અંગા	"	૨-૮-૦

શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ

મામલકમી બા. ૧ થી ૪	૧૪-૮-૦
બારેલો અગ્નિ	૪-૮-૦
દિવ્યચક્ર	૩-૮-૦
અધરા	૩-૮-૦

શરદ્દેખાણુ દેવ

ધીકાંત બા. ૧ થી ૪	૧૦-૮-૦
પથેરે દાખી યાને અપૂર્વભારતી	૫-૮-૦
નવી વહુ	૪-૮-૦
ચરિત્રદીન	૫-૮-૦
અનુરાધા	૪-૦-૦
નવીના	૪-૮-૦
જીવનયાત્રા	૧-૧૨-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦

ભેરવી	૩-૦-૦
શુભદા	૨-૮-૦

શ્રી. ચંદ્રવંદન મહેતા

નાગા બાવા	નાટક	૧-૦-૦
પ્રેમવું મોતી	"	૨-૦-૦
અખો વર વહુ	"	૧-૧૨-૦
મૂગી સી	"	૦-૧૨-૦
ધંધાકાવ્યો	કાવ્ય	૨-૦-૦

શ્રી. ચુનીલાલ વ. શાહ

નીલકંઠુ બાણ	નવલકથા	૩-૮-૦
ભરમરેખા	"	૩-૮-૦
પ્રણય અને પરિણય	"	૪-૮-૦
રૂપોનો ઘંટ	દ્વંદ્વી વાતો	૨-૮-૦
વિલોચના	"	૩-૦-૦
જીમર અને અખી બા. ૧-૨-૩	"	૫-૦-૦
કમથોમી રાજેશ્વર	"	૨-૦-૦
વિકાસ	"	૩-૦-૦

ગા. દા. રાયચુરા

મરવો ગિરનાર	૨-૦-૦
રાજગાદ	૨-૦-૦
ધસરદાન	૩-૦-૦
હાસ્યદક્ષતર	૧-૮-૦
કૃત્યમીતો	૦-૧૨-૦
ફુદાની રમઝટ	૧-૮-૦
સોરઠને સીમાડે	૧-૦-૦
સોરઠી વીરાંમનાની વાતો	૨-૦-૦

શ્રી. તારાચંદ્ર અદાલજી

અગમીલ	૫-૦-૦
દંબી દુનિયા	૩-૮-૦
કીર્તિ	૨-૦-૦
ખાંડાના ખેલ	૩-૮-૦
વીરાંમનાની વાતો બા. ૨ જે	૪-૦-૦

સોપાન

લખસાધના	૨-૮-૦
સંજીવની	૨-૮-૦
પ્રેમ અને પુરુષાર્થ	૩-૮-૦
ભગતા રે'ને પૂ. ઇ.	૩-૮-૦
અંતરની વ્યથા	૨-૦-૦
મણુ પત્રમાં	૨-૮-૦
ઝંઝવાની જળ	૧-૮-૦

કુટુંબ સુવર્ણપાત્રો	૪-૮-૦	બાલરામાયણ ધર્મકથા	૧-૦-૦
મંગળમૂર્તિ	૨-૦-૦	આપણા દેશનો ઇતિહાસ	૦-૮-૦
આવશિષ્ટ પૃ. ઉ.	૫-૦-૦	મહાભારતનાં પાત્રો ૧૩ પુસ્તકો	૭-૮-૦
શ્રીઉપયોગી પુસ્તકો			
અમારાં બા (કસ્તુરબા છ. ચરિત્ર)	૧-૮-૦	રામાયણનાં પાત્રો ૬ પુસ્તકો	૫-૦-૦
કુમારનાં ઓરતો	૧-૮-૦	બાળવાર્તા બા. ૧ થી ૫	૮-૧૨-૦
શ્રીઓતુ આરોગ્ય	૧-૦-૦	બાળલોકગીત સંગ્રહ બા. ૧-૨	૦-૧૨-૦
ભામિનીબૂધણ બા. ૧ થી ૫	૬-૮-૦	બાપુજી અને બીજી વાર્તા	૦-૧૨-૦
હીરાધર સાયિયાપોથી બા. ૧ થી ૪	૨-૮-૦	અષ્ટકાં	૦-૮-૦
રંગોળી	૧-૦-૦	બાલસાહિત્યમાળા ૮૦ પુસ્તકો	૧૫-૦-૦
ઉત્તમ ગૃંથલુકામ	૦-૧૨-૦	બાલસાહિત્ય ગુચ્છ ૨૫ "	૫-૪-૦
રંભાતુ રસોઇ ધર બા. ૧-૨-૩	૦-૧૨-૦	બાલસાહિત્ય વાર્તાકા ૩૫ "	૨૦-૦-૦
ચુંદડી બા. ૧-૨	૧-૮-૦	ચાલો વાંચોએ અક્ષરજ્ઞાન	૦-૪-૬
વેણીનાં ફૂલ	૧-૦-૦	આગળ વાંચો બા. ૧-૨-૩ "	૦-૭-૩
ભારતની દેવીઓ બા. ૧-૨-૩	૬-૦-૦	બાલકાનાં પરાક્રમ હંસા મહેતા	૧-૬-૦
સંસ્કારલક્ષ્મી	૬-૧૨-૦	કિશોર રામાયણ દેસાઇબાઇ પટેલ	૧-૦-૦
ધરતી રાણી	૬-૧૨-૦	શિશુકથાઓ	૦-૧૨-૦
જીવનસપ્તી	૪-૪-૦	ગોળાબારની મુસાફરી હંસા મહેતા	૧-૬-૦
હિંદુધર્મની આખ્યાયિકાઓ બા. ૧-૨ ૨-૦-૦	૫-૬-૦-૦	શુભાષ અને શિવલી પ્રદાદ પારેખ	૦-૧૨-૦
શ્રીશક્તિ મંથમાળાનો સેટ	૫-૬-૦-૦	કુરબાનીની કથાઓ મેવાણી	૧-૧૪-૦
કુલીન વિધવા રા. મ. પટેલ	૦-૬-૦	ફારમ બા. ૧ થી ૧૨ ચારદાપ્રસાદ વર્મા	૪-૮-૦
કંકાવટી બા. ૧-૨ મેવાણી	૩-૦-૦	કિશોર ચરિત્રમાળા બા. ૧ તથા ૩	૩-૦-૦
જીવનનાં વમળ	૧-૪-૦	અશોક બાલ પુસ્તકમાળા	
અ. સી. કુમારી યશવંત યંડયા	૧-૦-૦	મેણી ૧ થી ૬ દરેકનાં	૩-૮-૦
મદનમંદિર "	૦-૧-૦-૦	બાલવિનોદમાળા મેણી ૧-૨ "	૫-૧૨-૦
કિશોર તથા બાલસાહિત્ય			
માંડિવ બાલોચાનમાળા ૮૦ પુસ્તકો	૩૭-૮-૦	" " ૩૭	૦-૪-૦
ચાલો બાળવીએ ૧૨ પુસ્તકો	૧૨-૦-૦	બાલમજનનાવલી	૦-૩-૦
બકોર પટેલ બા. ૧ થી ૨૦	૧૧-૦-૦	રાષ્ટ્રજ્વળ	૦-૪-૦
માંડિવ કુમારમાળા ૧૬ પુસ્તકો	૨૦-૦-૦	ડૉન કવીકોટ	૦-૮-૦
ધર્મોત્તમાનો ચરિત્રો	૧-૦-૦	વિવાર્ધો વાચનમાળા	
કિશોરકથાઓ		મેણી ૧ થી ૧૦ દરેકનાં	૩-૮-૦
બા. ૧-૨ વાર્તા	૧-૮-૦	જનપદ બા. ૧-૨-૩ (મેવાણી)	૩-૪-૦
ધનસાન મીટા કુંગા "	૦-૮-૦	રાઉ રસ	૩-૦-૦
સાગરસપ્રાટ સાહસકથા	૧-૦-૦	વિવાર્ધોના ને યુવકોને	૦-૬-૦
સાહસિકોની જીંદગી "	૧-૧૨-૦	પા પગી	૧-૦-૦
પાતાળપ્રવેશ "	૦-૧૪-૦	બાલવાચનમાળા	૧-૪-૦
		નિસરણી બા. ૧ થી ૬	૧-૮-૦

સામયિકોની યાદી

પુસ્તકાલયોના કેટલાક મંત્રી-અંશપાલો સામયિકોનાં લખાજમ બાબત અમારા તરફ પૂછપરછ કરે છે, તેમની બધુ માટે હાલમાં પ્રસિદ્ધ થતાં મુખ્ય મુખ્ય સામયિકોનાં વાર્ષિક લખાજમનાં દર સહિતની યાદી આ નીચે આપી છે:—

દૈનિક

વંદેમાતરમ	મુંબઈ	૩૮-૦-૦
જન્મભૂમિ	"	૩૮-૦-૦
સાંજવર્તમાન	"	૩૦-૦-૦
મુંબઈ સમાચાર	"	૪૦-૦-૦
નૂતન ગુજરાત	"	૨૮-૦-૦
બોમ્બે કોનીકલ (અંગ્રેજી)	"	૪૦-૦-૦
ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા	" "	૪૩-૦-૦
ફ્રી પ્રેસ જર્નલ	" "	૩૦-૦-૦
ગુજરાતસમાચાર	અમદાવાદ	૩૬-૦-૦
સદૃશ	"	૩૨-૦-૦
પ્રભાત	"	૩૦-૦-૦
સેવક	"	૧૫-૦-૦
ગુજરાતમિત્ર અને શ. દર્પણ	સુરત	૨૨-૦-૦
પ્રતાપ	"	૩૬-૮-૦
ગુજરાત	"	૨૫-૦-૦
અર્ધસાપ્તાહિક		
સપ્તાહવિનય	વડોદરા	૮-૦-૦
સાપ્તાહિક		
નવગુજરાત	વડોદરા	૪-૦-૦
ગુજરાતી	મુંબઈ	૬-૦-૦
મુંબઈ સમાચાર	"	૧૩-૦-૦
બોમ્બે કોનીકલ (અંગ્રેજી)	"	૧૩-૦-૦
પ્રવાસી	"	૧૩-૦-૦
યુગાન્તર	"	૭-૦-૦
પ્રતાપ	સુરત	૪-૮-૦
શ્રીશક્તિ	"	૬-૦-૦
દાંડીઓ	"	૬-૪-૦
પ્રજાગ્રણ	અમદાવાદ	૮-૧૪-૦
ગુજરાતી પંચ	"	૫-૮-૦
૩૩૨		

આરામ	અમદાવાદ	૮-૦-૦
નવસૌરાષ્ટ્ર	"	૮-૦-૦
નવી રાશની	મુંબઈ	૮-૦-૦
ફલછાબ	રાણપુર	૧૦-૦-૦
ગુજરાત મિત્ર અને દર્પણ	સુરત	૭-૮-૦
ખેડા વર્તમાન	ખેડા	૪-૮-૦
મુસ્લીમ ગુજરાત	સુરત	૭-૦-૦
જૈન	ભાવનગર	૮-૦-૦
કેશરી (મરાઠી)	પુના	૬-૧૦-૦
આર્થપ્રકાશ	મુંબઈ	૩-૦-૦
પાશ્વિક		
માંડીવ	સુરત	૬-૪-૦
ન્યોતિધર	અમદાવાદ	૩-૦-૦
માસિક		
કુમાર	"	૬-૦-૦
કિશોર (મા. પુ. માટે)	અમદાવાદ	૩-૧૨-૦
" (કસ્બા પુ. માટે)	"	૪-૦-૦
પ્રસ્થાન (કસ્બા પુ. માટે)	અમદાવાદ	૫-૦-૦
" (મા. પુ. માટે)	"	૪-૮-૦
શરદા	વડોદરા	૬-૧૧-૦
પુસ્તકાલય	"	૩-૮-૦
નવચેતન	"	૬-૬-૦
વ્યાયામ	"	૨-૮-૦
બાળક	"	૨-૦-૦
બાલજીવન	"	૩-૦-૦
બાલમિત્ર	આણંદ	૩-૮-૦
બાલસખા	અમદાવાદ	૩-૨-૦
પુષ્પ (ગુજરાતી)	મુંબઈ	૩-૦-૦
પ્રતિમા	"	૫-૦-૦
માંડીવ (માસિક)	સુરત	૩-૧૨-૦
બાલવાહી	"	૧-૦-૦

આમજીવન	વડોદરા	૨-૦-૦	વૈદ્યકદ્વયતરુ (વૈદ્યકનું) અમદાવાદ	૨-૦-૦
માનસી (ત્રિમાસિક)	ભાવનગર	૫-૦-૦	આગેકદમ ઉર્દૂ	
કલાણી	ભાવનગર	૬-૧૨-૦	(આત્મમાસિક) રાગકોટ	૪-૦-૦
નવરચના-ગ્રંથ	મુંબઈ	૬-૦-૦	સમાજશિક્ષક નવસારી	૨-૦-૦
શિક્ષણ અને સાહિત્ય	અમદાવાદ	૪-૦-૦	કમર (વિપારને લગતું માસિક) સુરત	૩-૦-૦
ચિત્રમય જગત	પુના	૩-૧૨-૦	આનંદ (મરાઠી આત્મમાસિક) પુના	૨-૦-૦
રાગપૂત	રાગપીપલા	૪-૦-૦	ગીતાધર્મ (ધાર્મિક) બનારસ	૪-૦-૦
પાટીદાર	આણંદ	૨-૦-૦	વિશ્વમંત્ર	અમદાવાદ ૪-૩-૦
નૂતનશિક્ષણ	સુરત	૨-૮-૦	કલ્યાણ (કવણ દિ-દી) ગોરખપુર	૪-૩-૦
શિક્ષણપત્રિકા	મુંબઈ	૧-૮-૦	વિશાળ ભારત	કલકત્તા ૬-૮-૦
ધરણા	ભાવનગર	૧-૮-૦	બાલસખા	અમદાવાદ ૨-૮-૦
શુભસુન્દરી	વડોદરા	૫-૦-૦	સરસ્વતી	૪-૮-૦
સ્ત્રીબોધ	અમદાવાદ	૫-૦-૦	ચાંદ	૬-૮-૦
સ્ત્રીજીવન	„	૫-૦-૦	પુષ્પ (અંગ્રેજી) મુંબઈ	૪-૦-૦
ખેતીવાડી વિજ્ઞાન	સિંધડી	૨-૦-૦	આમલકોગ સંવ પત્રિકા	વર્ધી ૨-૦-૦
કારવાં	સુરત	૫-૦-૦	ઝાકન રિબુ (અંગ્રેજી) કલકત્તા	૮-૮-૦

પુસ્તકાલય સં. સં. મંડળ લિ. યા. બા. ૧૦, વડોદરા.

બાળકો તેમજ મેટાઓ-સહુને એકસરખો આનંદ આપનાર દૂરબીનમાંથી જોવાનાં

સ્ટીરીઓગ્રાફ્સ

૧૦૦ કાર્ડની કિંમત રૂ. ૪૨-૦-૦ છુટક દરેકના રૂ. ૦-૮-૦

પુસ્તકાલયોની ભીતોના શણગાર માટે વસાવો

પુસ્તકાલય સૂત્રો

૨૪ સૂત્રોના રૂ. ૦-૧૨-૦

ચિત્રસંગ્રહ

રૂપરેખા શ્રી. કનુ દેસાઈ	૩-૦-૦	મતચિત્રાવલિ શ્રી. કનુ દેસાઈ	૨-૦-૦
શ્રીલેખા	૩-૦-૦	નૃત્યરેખા	૨-૮-૦
મીરાંબાઈ	૨-૮-૦	રંગલહેરી બા. ૧-૨	૪-૦-૦
લગ્નોત્સવ	૨-૦-૦	રંગચિત્રો બા. ૧-૨	૫-૦-૦
મંગલાષ્ટક	૨-૦-૦	છાયાચિત્રો	૪-૦-૦

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. યા. બા. ૧૦, વડોદરા.

અમારી એજન્સીનાં પુસ્તકો

કુલીન વિધવા	૦-૮-૦	કૂલછાખ	૨-૦-૦
ગ્રામચિત્રો ઇસ્વર પેટલીકર	૨-૮-૦	કુમારી હેલન રસૂલભાઈ વોરા	૦-૨-૦
સોરકરાણી ગો. દા. રાયચુરા	૧-૮-૦	જાતકકથાઓ ચંદ્રશંકર શાસ્ત્રી	૦-૧૦-૦
નગાધિરાજ	૧-૮-૦	રામસિંહ રાઠોડ	૦-૬-૦
કુળદીપક	૧-૮-૦	કુમાર વીરસેન ભા. ૩	૦-૬-૦
સોરકપતિ	૧-૮-૦	ક્રીસ્ટોફર કોલમ્બસ	૦-૬-૦
સોમનાથની સપાતે	૧-૮-૦	કથામણિ વીમાવાળા	૨-૮-૦
નવલખ સોરક	૧-૮-૦	આમદેવતા મ. કા. પટેલ	૧-૮-૦
સોરકી વીરાંગનાની વાતો	૨-૦-૦	બલિદાન પ્રા. ડૉ. મુનશી	૦-૮-૦
દાલચીવડાનું હાસ્યદક્ષતર	૧-૮-૦	ચાંદરણાં પ્ર. ગિ. મહેતા	૦-૮-૦
કાઠિયાવાડની લોકવાર્તા શા. રજો	૧-૮-૦	વગર દોકડાનો વૈદ્ય	૨-૦-૦
હુકાની રમઝદ રાયચુરા	૧-૮-૦	પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા	૨-૦-૦
કૃત્યગીતો	૦-૧૨-૦	અ. સૌ કુમારી યશવંત પંડ્યા	૧-૦-૦
રાયચુરાની રસકથાઓ	૧-૮-૦	જીવનસંભારણાં (શારદા મહેતા)	૨-૮-૦
ગાંધીયુગની વાર્તાઓ	૦-૧૨-૦	બાલસાહિત્ય સર્વસંગ્રહ ભા. ૧-૨	૨-૨-૦
દાલચિવડાની દશ વાર્તાઓ	૧-૮-૦	છત્રપતિ શિવાજી વા. મુકાદમ	૫-૮-૦
પ્રેમલીલા-ભાગ ૧	૧-૪-૦	સામાજિક શૃંખલાઓ	૦-૮-૦
લખેશરી	૨-૮-૦	મદન મંદિર યશવંત પંડ્યા	૦-૧૦-૦
રાસમંદિર	૧-૦-૦	ગજવે ધૂમતો શુજરાતી શબ્દકોષ	૧-૪-૦
રસિયાના રાસ	૧-૦-૦	જવનિકા રેખા કાર્યાલય	૦-૧૨-૦
સોરકને સીમાડે	૧-૮-૦	હંસી (નાટક) બી. પી. વૈદ્ય	૧-૦-૦
મો. ન. અમીન, જીવન અને કાર્ય	૨-૮-૦	ગ્રૂની શુજરાતી ભાષા	૧-૧૨-૦
Games of Health	૨-૦-૦	જાપાનની ટેંગવણી	૦-૮-૦
ઉનનુ ગૂંથણકામ	૧-૪-૦	કાચાં ફળ	૦-૮-૦

પુસ્તકાલય સ. સ. મહંજી લિ. પો. બો. ૧૦ વડોદરા

પુસ્તક ૨૦ હું

ઓગસ્ટ-૧૯૪૫

અંક ૮ મે

પુસ્તકાલયનું બજેટ અને પુસ્તકપસંદગી — તંત્રીસ્થાનથી

વર્ષ આખર આવે છે અને પુસ્તકાલયના ઉત્સાહી મંત્રી-અધ્યાપકો ચોતાતા બજેટની તૈયારીઓ કરવા મંડી ભથ છે. એ બજેટ-અંદાજ તૈયાર કરતા પહેલાં તેને પાછલા વર્ષનું નિવેદન પણ તૈયાર કરવાનું હોય છે.

આખા વર્ષ દરમિયાન પુસ્તકાલયની સેવાયે-પુસ્તકાલયમાં આવતા જનતા જનાર્દનના વાચનવિકાસ અર્થે પોતે શું-શું પગલાં લોધાં તે એ ભડતી નજરે નિહાળી ભથ છે; પોતે લેગી કરેલી લોકમદદ અને સરકારપંચાયત મદદનો કેટલે દરજ્જે સહુપયોગ થયો તેનું એ નિરીક્ષણ કરે છે; ગયા વર્ષે પુસ્તકાલય માટે ખરીદાયેલાં પુસ્તકોમાંથી કયા કયા વિષયનાં કેટકેટલાં પુસ્તકો લોકાદર પામ્યાં તેનો એ અંદાજ કાઢે છે; તેમાં પણ, શિષ્ટ અને ઉપયોગી સાહિત્ય કેટલા ટકા વંચાયું તે તારવી કાઢે છે.

આ રીતે જનતાનું હિતાહિત વિચારનાર એ અધ્યાપક વીતેલા પાછલા વર્ષનું અવલોકન કરવાનું ચૂકતો નથી. એ માટે એ વાચક રજિસ્ટર તપાસી ભથ છે, અને જુએ છે કે, નવલકથાનાં પુસ્તકો કેટલાં વંચાયાં, ધાર્મિક તથા તત્ત્વજ્ઞાન અને ઉન્નતિપ્રેરક પુસ્તકો કેટલાં વંચાયાં; તેમ જ સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, રાજ્યશાસ્ત્ર અને હુસ્તરઉદ્યોગને લગતાં પુસ્તકોનું પ્રમાણ કેટલું હતું; એનું પણ એ તારણ કાઢે છે.

આ બધા વિષયોમાંથી કયા કયા વિષયનાં પુસ્તકો વધુ વંચાયાં એનું એ પૃથક્કરણ કરે છે અને એ પુસ્તકો લોકાદર કેમ પામ્યાં તેનો ક્યાસ કાઢવાનું ચૂકતો નથી. ઉપરાંત, એ પુસ્તકો જનતાને ઉપયોગી અને જ્ઞાનપ્રેરક હતાં કે કેમ તે પણ તપાસી ભથ છે.

• એ પરથી પોતે નવા વર્ષમાં કેવાં કેવાં પુસ્તકો મંગાવવાં તેનો ખ્યાલ બાંધે છે. નવલકથાનું વાચન વિશેષ પ્રમાણમાં થયું હોય તો અલગત, એ નવલકથાનાં પુસ્તકો નવા વર્ષમાં મંગાવવાનો પ્રબંધ કરશે; પરંતુ સાથે સાથે, બે એણે ચોતાને ત્યાં વાચકમંડળ સ્થાપ્યું હશે તો તે પરથી કયા કયા લેખકના કયા અંશોએ એ વાચકો પર કેવી છાપ પાડી છે તે જાણી જ લીધું હશે. અને નવા વર્ષે એ લેખકોનાં નવલ-સર્જનો પુસ્તકાલયમાં વસાવવાં મુનાસબ છે કે કેમ તેનો વિચાર કરશે.

હવે તો એને સમજાયું જ હોય છે કે, વાર્તા-નવલકથાનાં પુસ્તકોમાં જ રાચતા પુસ્તકાલયના વાચકોને ક્રમેક્રમે ઇતર વિષયનાં પુસ્તકોમાં પણ રસ લેતા કરવા જોઈએ. અને એવું સાહિત્ય હવે તો આપણે ત્યાં સારા પ્રમાણમાં પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યું છે. રાજકારણ એને અર્થકારણના રાચક શૈલીએ રજૂ થતાં તુલનાત્મક નિબંધો વાચકની બુદ્ધિતુલનાનો વિકાસ સાધે છે, બ્યારે સમાજશાસ્ત્રને લગતાં પુસ્તકો આપણા સમાજના અભ્યાસમાં સહાયરૂપ થઈ પડે તેવાં પણ પ્રસિદ્ધ થાય છે.

સાહિત્ય-વિવેચનનાં પુસ્તકોને અંથપાલ જોઈ જવાનું ચૂકતો નથી, કારણ, એ તો એના લોભિયાની ગરજ સારે છે. દરમાસે સાહિત્યનાં સામયિકો પણ એને નવાં નવાં ખદાર પડતાં પુસ્તકોનો પરિચય મેળવવામાં ઠીક સહાયરૂપ નીવડે છે. એટલે પ્રત્યેક માસે શિષ્ટ સામયિકોમાં આવતાં અવલોકનો પણ એ જોઈ બંધ છે અને તેમાંથી પોતાના પુસ્તકાલયના વાચકોને ક્યાં પુસ્તકો રુચિપ્રદ અને પથ્ય નીવડશે તેની તુલનાત્મક નોંધ પણ પોતે રાખતો હોય છે.

પુસ્તકાલયનો આવો મંત્રી-અંથપાલ જે પોતાને ત્યાં ઉત્તમોત્તમ લોકલોચ્ય પુસ્તકો વસાવવાની ધગશવાળો હોય છે તે આટલું તો કરે જ છે. અને તેના પરિણામે તેણે પુસ્તકપસંદગીનું કામ સરળ બની બંધ છે.

આ તો વાંચી-સમજી-વિચારી શકે તેવા વાચકો માટે વસાવવા યોગ્ય પુસ્તકોની વાત થઈ. પરંતુ હાલ બ્યારે પ્રૌઢશિક્ષણપ્રચારના પરિણામે નવા શીખેલા પ્રૌઢોનો પ્રશ્ન તેમની સામે ખડો છે ત્યારે તેમણે તેમનો તેમ જ બાલસાહિત્યનો વિચાર તો ખસૂસ કરવાનો રહે છે જ.

એ નવા થતા વાચકોને સરળતાપૂર્વક વંચાય તેમ જ સમજાય તેવી નાની નાની મોટા-અક્ષરવાળી અને જોડાક્ષર સિવાયની એવી પુસ્તિકાઓ-લોકપોથીઓ અને ક્રમિક વાચનમાળાઓ વસાવાય તે માટે પણ કાળજી રાખવાની હોય છે.

આમ, નવા વર્ષ માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતી વેળા ઉપર્યુક્ત કાળજી અને ઉત્સાહ ધરાવનાર મંત્રી-અંથપાલનો દાખલો દરેક ગ્રામ તેમ જ કસ્ટા પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અંથપાલો લે એ ઇચ્છનીય હોઈને આવશ્યક પણ છે.

એ હરગીજ એવું તો નહિ જ કરે કે, અસુક, લેખક આપણા મિત્ર છે કે ગામના છે માટે તેમનું સારું કે નરસું પુસ્તક અવશ્ય આપણા પુસ્તકાલયમાં વસાવો.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય કોઈ વ્યક્તિનું નથી કે તેમાં કોઈનો વ્યક્તિગત સ્વાર્થ સાધી શકાય. એ તો સમસ્ત જનતાનું છે, અને સમસ્ત જનતાને-જનસમૂહના મોટા ભાગને ઉપયોગી નીવડે તેવું શિષ્ટ પથ્યકર સાહિત્ય વસાવાય તે માટે ભાગ્યે જ કોઈને લલામણ કરવાની જરૂર હોય.

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ હિંદી અંગ્રેજીશાસ્ત્ર તથા વૈદકશાસ્ત્ર પર પ્રખ્યાત મુસ્લિમ વિદ્વાનવેત્તા અબુરૈહાન મહમ્મદ અલખીરને લખેલ પુસ્તકની અલ્પ અસ્તપત્રની ફોટો-પ્રિન્ટ કક્ષાત્તા વિશ્વવિદ્યાલયે મેળવી છે. આ હસ્તપ્રત છછપ્તના સ્ટેટ પુસ્તકાલયમાં સંચયમાં આવેલ છે. હસ્તપ્રત લગભગ એક હજાર વર્ષ જૂની છે.

હિંદમાં સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવાની હિલચાલ આપ્રા ખાતે શરૂ થઈ છે. થોડા સમય પહેલાં ભારતીય વિદ્યાપ્રચાર સમિતિની આપ્રા ખાતે ભરવામાં આવેલ 'કારોબારી સભામાં સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવાના તથા સંસ્કૃત ભાષા સંસ્થાન શરૂ કરવાના ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા છે. ઉપલા હેતુ માટે દશ લાખ રૂપિયા ભેગા કરવાનો પણ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

સમિતિના પ્રમુખ તથા સંયુક્ત પ્રાંતોના એડવોકેટ જનરલ ડૉ. નારાયણપ્રસાદ અસ્થાના, સી. આઇ. ઇ. એ જણાવ્યું કે 'સંસ્કૃત, આર્યસંસ્કૃતિનો પાયો હોવાથી, તેના પુનરુદ્ધારથી હિંદુઓનો સાંસ્કૃતિક ઉત્કર્ષ થશે. શિક્ષણના વાહન તરીકે-સંસ્કૃતને અપનાવવાથી ઠાંઈ પણ પ્રાંતિક ભાષાને અપનાવવાની તકરાર બંધ પડી જાય છે. આ વિશ્વવિદ્યાલય પ્રથમ પંક્તિના કળા, વિજ્ઞાન તથા આનુષંગિક વિષયો માટે છે. આને મદદ કરવા તથા બીજા વિશ્વવિદ્યાલયો પ્રમાણે આ માટે કાપડો પસાર કરવાની હિંદી સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવશે, જેથી આ વિશ્વવિદ્યાલય 'માન્ય' ગણાય અને તેમાંથી પસાર થનાર વિદ્યાર્થીઓનો દરજ્જો સમાન ગણાય. વિશ્વવિદ્યાલયની સાથોસાથ સંસ્કૃત ભાષા બોલનારાઓનું એક સંસ્થાન સ્થાપવામાં આવશે, જેથી કરીને સંસ્કૃત જીવંત ભાષા છે એમ લાગતું હિંદમાં જોહામાં જોહું એક સ્થળ તો હોય.

★ અમેરિકન સામયિક 'એશિયા એન્ડ ધી અમેરિકાઝ'ની અંગ્રેજીમાં તથા હિંદની વિવિધ ભાષાઓમાં હિંદમાં આવૃત્તિ કાઢવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. યુદ્ધ પછી તરત જ અથવા તો તે પહેલાં નિયમિત હવાઈ વ્યવહાર શરૂ થાય તો તે પહેલાં આ યોજનાનો અમલ કરવામાં આવશે.

★ મુંબઈના 'એશિયા પબ્લિશિંગ હાઉસ' સાથે આ બાબતનો ડેન્ટ્રેક્ટ કરવામાં આવ્યો છે. તે સંસ્થા હિંદની આવૃત્તિઓ છાપીને હિંદ, સીતોન, બર્મા, મલાયા અને આફઘાનિસ્તાનમાં તેની વહેંચણી કરશે. યોજના એવી છે કે દરેક અંકની નકલ અગાઉથી ન્યુ યૉર્કથી મુંબઈ હવાઈ વિમાન દ્વારા મોકલવી; મુંબઈમાં 'ફોટોગ્રાફી વિધિ'થી તે નકલો છાપવી, જેથી કરીને હિંદના અને આસપાસના દેશોના અંગ્રેજી જાણનારાઓ, અમેરિકનો જે પાનાં વાંચે, તે જ પાનાં વાંચશે. હિંદની ભાષાઓમાં તેનું ભાષાંતર અને તેટલી ઝડપે કરવામાં આવશે.

★ કારાવાસ દરમિયાન આપણા લણખરા નેતાઓએ પોતાનો સમય પુસ્તકો લખવામાં કાઢ્યો છે. આચાર્ય નરેન્દ્રદેવે કારાવાસના ૧,૦૪૧ દિવસો દરમિયાન ફ્રેન્ચ ભાષામાંથી વસુબંધુના પુસ્તક 'અભિધર્મકારા'નું હિંદી તથા અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે. આ મંથ બીદધર્મના

સર્વસંગ્રહ જેવો ગણાય છે અને ચીન, તિબેટ તથા મલાયામાં તેનો ખૂબ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.

એમ જણાય છે કે મૂળ સંસ્કૃત પુસ્તક તો ગૂઝ થયું છે, પરંતુ ચીની તથા તિબેટી ભાષાંતરો મળી શકે છે. પુસ્તકના નામના ક્રેચમેને ચીની ભાષામાં તેનું ભાષાંતર ક્યું છે અને આચાર્ય નરેન્દ્રદેવે તે પરથી પુનઃ ભાષાંતર ક્યું છે.

★મધ્યપ્રાંતના આગલા પ્રધાન પંડિત દ્વારકપ્રસાદ મિશ્રે પણ સાહિત્યક્ષેત્રને સમૃદ્ધ ક્યું છે. તેમણે મુજબાયામાં 'કૃષ્ણાયન'ના પદમાં સાત ભાગો લખ્યા છે. આ પુસ્તકમાં કૃષ્ણ પ્રભુની વાત આવે છે.

★પેરિસમાં જોયું અમેરિકન દૈનિક યદ્ય કરવામાં આવ્યું છે. તેનું નામ 'પેરિસ પોસ્ટ' છે અને તે ન્યુ યૉર્ક 'પોસ્ટ'ની સાથે સંકળાયેલું નાના કદનું પત્ર છે.

'પેરિસ પોસ્ટ' અમેરિકાનું જપોરનું પહેલું દૈનિક છે, અને પેરિસમાં પ્રગટ થતું જોયું અમેરિકન દૈનિક છે. બીજાં ત્રણ પત્રો 'ન્યુ યૉર્ક ટાઇમ્સ', 'ન્યુ યૉર્ક હેરલ્ડ અને ટ્રિબ્યુન' અને ચિકાગો 'ટ્રિબ્યુન'ની પેરિસની આદૃતિઓ છે. ન્યુ યૉર્ક 'પોસ્ટ'ની પેરિસ શાખાના મુખ્ય પોસ્ટ રજીસ્ટ્રાર 'પોસ્ટ'ના તંત્રી તથા પ્રકાશક યશે અને 'ડાયર' પેલ તેના જનરલ મેનેજર યશે.

★જંગાળના સુપ્રસિદ્ધ નવલિકાક્ષેપિકા, જહોરામપુરવાસિની શ્રીમતી નિરુપમાદેવીને કથકતા વિશ્વવિદ્યાલયે 'જગતતારિણી ચંદ્રક' આપ્યો તેના માનમાં ૨૮ એપ્રિલે એક સમારંભ કરવામાં આવ્યો હતો. આ માન તેમને જોડું મળતું હોય વધારે આવકારદાયક છે. ત્રીસ વર્ષ મહેસાં લખાયેલ તેમનું શ્રેષ્ઠ પુસ્તક 'દીદી' આજે પણ તેટલું જ લોકપ્રિય છે.

સ્વ. સર આસુતોષ મુખરજીએ 'જગતતારિણી ચંદ્રક'ની રચાવના કરી છે. આ જાદુમાન મેળવનારાઓમાં સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર, શરતચંદ્ર ચેટરજી તથા સ્વર્ણકુમારીદેવીનો સમાવેશ થાય છે.

★હિંદના સાહિત્યની કદર કરાવવાના હેતુથી, પી. ઇ. એન. નો માફક શ્રી. વી. એન. મેરે તથા સી. એલ. મયૂરે 'ઇન્ડિયન લિટરરી ક્વાર્ટર્લી' યદ્ય કરવાની યોજના કરી છે. આ અંશેજ સામયિકનો પહેલો અંક ૧૯૪૫ ના ઑક્ટોબરમાં જહાર પડશે. આ અંકમાં હિંદી સાહિત્ય તથા તેનાં અંગોના સમાવેશ કરવામાં આવશે.

★સામાન્ય વાચકને આજે, હિંદમાં તથા જહાર જે જનાવો જની રહ્યા છે તે વિશે સાચા ખજાણી, અગાધ કરતાં વધારે જરૂર પડે છે. વસ્તીના દરેક શિક્ષિત વાચકને હિંદના જીવનના જુદા જુદા વિભાગો વિશે, તેના ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિ તથા રાજકારણ વિશે તેમ જ બીજા દેશના લોકો વિશે સહેલાઈથી ખજાર મળે તે જરૂરી છે. કુંવર કિશોર શેઠના તંત્રીપદ હેઠળ શરૂ થયેલા 'આજકાલ' નામના હિંદો માસિકે કેટલેક અંશે આ જોટ પૂરી પાડી છે. થોડા સમય પહેલાં પ્રગટ થયેલ મે માસના અંકમાં બીજા વિષયો ઉપરાંત હિંદની મૂળ જાતિઓ વિશેની નોંધ, તથા પાડોશી દેશો તિબેટ, અફઘાનિસ્તાન, ઇરાક અને મલાયા વિશે પણ નોંધ આપી છે. વાતો અને નાટિકા ઉપરાંત, પુસ્તકસમાધાનના, કાવ્ય

તથા પ્રાસંગિક ચર્ચા પણ આપી છે. જે હવે પછીના અંકમાં આવું જ ઉચ્ચ ધોરણુ સાચવવામાં આવશે. તો આ માસિકનું સ્થાન અનેશુ યષ્ટ પડશે.

★મદ્રાસની કેરાલા સમાજે દર વર્ષે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીવાળા ડૉ. સી. કુન્દન રામના નામથી એક સુવર્ણચંદ્રક આપવાનો નિર્ણય કર્યો છે. આ ચંદ્રક મલાયલમ શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોના મુખપાઠ માટે અપાશે. સમાજ દર વર્ષે પુસ્તકની પસંદગીની જાહેરાત કરશે.

★મરાઠી ભાષામાં આત્મકથાની સંખ્યા બહુ નથી, પરંતુ તેમાં એના હમણું ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. બદલાપુર (યાલુ)ના સુપ્રસિદ્ધ મરાઠી લેખક શ્રી. એન. જી. ચાપેકરે તથા પૂનાના કાકા સાહેબ એકાંકરે પોતાની આત્મકથા બહાર પાડી છે.

★પચાસ વર્ષ પહેલાં પૂનાની ફર્ગ્યુસન કોલેજના અંગ્રેજના પ્રેફેસર વી. બી. કેલ્કર તે સમયના અગ્રગણ્ય વ્યક્તિ હતા. શેકસ્પીઅર વિષેનાં તેમનાં બાપણો શ્રેષ્ઠ ગણાતાં હતાં. ઉપરાંત તે નાટ્યકળાના શિક્ષક, લેખક, તંત્રી તથા નાટ્યકાર પણ હતા. શેકસ્પીઅરના નાટક ' ટેમ્પિંગ ઓફ ધી થ્યુ 'નું તેમણે કરેલ મરાઠી રૂપાંતર આજે પણ કોઈ વાર, સફળતાપૂર્વક બજવવામાં આવે છે. લલિતકળા મહામંડળ તથા ચાર્ટરેડાસક મંડળ તરફથી પૂનામાં તેની સ્મૃતિને માન આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

★એસ્લા ત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષના મરાઠી સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં બહુને ખાતરી યષ્ટ છે કે તે જિતરતું જાય છે. આ ફરિયાદ ચારે બાજુથી કરવામાં આવી છે. પૂનાની વસંત વ્યાખ્યાનમાળાની તાજેતરની બેઠકમાં આ ચર્ચા પાછળ જે દિવસ માળવામાં આવ્યા હતા. પૂનાના પ્રો. એસ. એમ. માનેતા પ્રમુખપદ હેઠળ ચાલેલી આ ચર્ચામાં મરાઠીના અનેક વિદ્વાનોએ ભાગ લીધો હતો. એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે હલકા પ્રકારના મરાઠી સાહિત્ય પર કોઈ પણ પ્રકારના અંકુશની જરૂર છે.

★તામિલ નાટ્યકળાને સજીવન કરવામાં બળવેલ સેવાની કદર તરીકે મદુરાહેવી બાલવિનોદ સમાના નવાજ ટી. રામભાણિકમ પિટ્ટેને રૂ. ૩,૫૦૦ થી વધારે કિંમતનો ચાંદોનો એક ખાલો ભેટ આપવામાં આવ્યો છે. રામનના ઉચ્ચ અધિકારીઓ તથા જનતાએ આ કાળમાં રકમો ભરી હતી.

★બે યુવાન ફિલિપિન લેખકોએ અમેરિકામાં કેવી રીતે જીવિત પ્રાપ્ત કરી તેનું વર્ણન 'બૂક્સ એબાઉટ'માં પી. સી. મોહાન્તેએ આપ્યું છે. ક્ષયમાંથી ન્યારે બચવાની આશા નહોતી ત્યારે લેક્સ એન્જલિસની જનરલ હૉસ્પિટલમાં પડ્યા પડ્યા કાલોસ છુ લોસને લખવાનું શરૂ કર્યું. પોતાના પ્રયત્નકોની મદદથી તથા કુશળ તબીબી સારવારથી તે માંદગીમાંથી સાને થયો, પરંતુ જિંદગીભર અર્થમ યર્ષ ગયો. પોતાના પ્રયત્નકોના પોતામાં રહેલ વિશ્વાસને સાબીત કરવા તથા જે અમેરિકનોના ખર્ચે પોતે સારવાર પામ્યો હતો તેને કંઈક બદલો આપવા કાલોસ છુ લોસને લખવાનું જરી રાખ્યું. ૧૯૪૩ માં ' સેટડે ' ઇવનીંગ પોસ્ટ ' ' ક્રીડમ ક્રીમ વૉન્ટ ' (તંત્રીમાંથી મુક્ત)ને તેનો લેખે પ્રીત સ્વાતંત્ર્ય વિષેના પ્રસિદ્ધ લેખકોના લેખો સાથે છાપતાં તેને પ્રસિદ્ધિ મળી. તેની નવલિકાનો સંગ્રહ ' ધી લાફ્ટર ઓફ માઇ ફાધર 'ની નકલો ખૂબ વેચાય છે.

શ્રી શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગની સાહિત્યસેવા

આ વર્ગનું સાહિત્ય સમૃદ્ધિવાળું, વૈવિધ્યપૂર્ણ અને વિશાળ છે. અવર્ગીય ગણી શકાય એવું, અને તેના સર્જકોની જુદી જ તરીકે આવતી રચનાઓ, છતાં સ્વતંત્ર રીતે આવેખાએકું આ વર્ગનું સાહિત્ય, શુદ્ધરસી સાહિત્યમાં અનેરી ભાત પાડે છે. તે સાહિત્ય કોઇ ખાસ સંસ્થાગત કે વ્યક્તિગત પ્રયોજન પારં પાડવાના હેતુથી નહોતું લખાતું, એ હકીકત દીવા નેટલી રચના છતાં, તેની સાધકવર્ગ અને ઇતર સમાજ પરની વ્યાપક અસર જોતાં, તે સાહિત્યની વિશેષ પ્રતિષ્ઠા કરતો તેનો સાવંત્રિક સર્વોદ્દયનો હેતુ પ્રશંસાને પાત્ર છે. કોઇ પણ એક વિશિષ્ટ જ્ઞાનશાખા કે વસ્તુપદાર્થનો બોધ યાચ તેના કરતાં સર્વ શાખાઓનું મૂળ, સર્વ વિદ્યા, વસ્તુ અને પદાર્થોનો બોધ તથા તાત્પર્યજ્ઞાન જેનાથી થવાનો સંભવ છે તેવી તત્ત્વવિદ્યાના રાજમાર્ગનો મનુષ્યને પરિચય કરાવવો જોઇએ; એ પરાપકારી પ્રયોજનથી પ્રેરાયેલું શુદ્ધ-તત્ત્વશુદ્ધ-સાહિત્ય આ વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું ગયું છે. જે રાજપંથ પર પગ રિયર થવાથી, મનુષ્ય સર્વ માગોનો માલિક બની જાય; જે સ્થળે ઊભા રહી, જીવાત્મા સર્વ રીતે ક્ષિતિજ પર્યંત દષ્ટિને દોડાવી શકે, અને જેનું અનુશીલન કરવાથી મનુષ્ય સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ સાધી, દિતવર્ધક સુખની પોતે પ્રાપ્તિ કરી ખીજાંઓને કરાવી શકે-એવા સત્ય જ્ઞાનનું અધ્યયન કરવું અને કરાવવું, એ જ્ઞાનની પરખ ખોલી તેનો સુવિસ્તાર કરવો, -એ આ વર્ગની, તેના સાહિત્યસર્જનમાં, વર્ગની રચાપનાના મૂળ હેતુ જેવી જ વિશુદ્ધ નેમ હતી. વિશાળ જનસમુદાયને અનેક રીતે પોતાના પ્રતિ આકર્ષી, આગ્રહપૂર્વક વર્ગમાં જોળવી, વાડો વધારવાના યા પંથ રચાવવાના સંકુચિત ઉદ્દેશ પારં પાડવાના કે સાહિત્યકીય પ્રતિષ્ઠા પામવાના સ્વાર્થો હેતુથી, સાહિત્યને પ્રચારકાર્યનું સાધન બનાવવાનો, તેઓનો લેશ પણ આશય ન હતો, અને નથી. માત્ર મૂકબાવે, પોતાનાથી પીરસાય તેટલું સાહિત્ય તેમણે પીરસ્યા જ ક્યું છે.

વર્ગના સાહિત્યનો પ્રધાનસૂર

વર્ગના સાહિત્યનો પ્રધાન સૂર વિચારીએ. સમગ્ર જૈનધર્મના અભિવ્યક્તિ પરિવર્તનના પરમ ઐશ્વર્યની સત્તાનું દૈવી સામર્થ્ય-જે મનુષ્યમાત્રમાં સૂક્ષ્મ રીતે વ્યાપ્ત છે, અને જેને વર્ગની આગ્રણી વિભૂતિઓ ' ચિત્તિશક્તિ ' તથા ' સ્વભાવસામર્થ્ય ' એ નામથી ઓળખાવે છે-તેને જાણી, પ્રગટ કરી વિશેષપણે અનુભવવાનું દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. ઇશ્વરત્વની પ્રાપ્તિ, એ જ મનુષ્યોના, ઉત્પત્તિની દિશામાં કુદરતી રીતે કરાતા કે યતા વિવિધ પ્રયત્નોનો અવધિ છે. વર્ગના સાહિત્યના વાચકોમાં અજ્ઞાન અને અમાનનાં આવરણો દૂર કરી, તેમનામાં રહેલી સર્વોત્તમ ઉન્નતિની અનુમૂર્તિનાં સાક્ષીરૂપ આ ઇશ્વરત્વનો-મદાન અલૌકિક સામર્થ્યનો-આવિષ્કાર દ્વારા સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે યાય; અને તે વડે અપૂર્વ આનંદ, શાંતિ અને સત્ય જ્ઞાનનો અધિક રસ અનુભવ કરવાને મનુષ્ય કઇ સાધનપ્રેણી તથા રીતિથી સમર્થ યાય; તે વગેરે સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન કરવાનો વર્ગના સાહિત્યનો આશય હતો. આ હેતુ સિદ્ધ કરવાના ઉદ્દેશથી જ, વર્ગના સમર્થ પુરુષો તરફથી એકી વખતે ઉત્કૃષ્ટ કોટિનાં ઝડન ઉપરાંત પત્રો ચલાવવામાં આવતાં હતાં. જ્યારે (શુદ્ધરસમાં) પત્રકારિત્વ, સામયિક પ્રકાશન

નવીન અને જીગતી અવસ્થામાં હવું ત્યારે, શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીની ૩૪ વર્ષની વયે, તેમના નેતૃત્વ નીચે, શ્રીમાન મારતર સાહેબે ' મહાકાલ ' નામનું માસિક - ઇ. સ. ૧૮૮૮માં શરૂ કર્યું. તેમાં મનુષ્યની શારીરિક, માનસિક તથા આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ થવાના ઉપાયો એટલા તો પ્રશસ્ત પ્રકારે વર્ણવવામાં આવતા કે વિદ્વાનવર્ગમાં તો તે માસિક પ્રથમ પંક્તિનું લેખાવું. પાશ્ચાત્ય પ્રગમમાં જે જે નવા વિચારો પ્રવર્તતા તે સર્વનું, તથા આપણા દેશની તત્ત્વવિદ્યાનું સ્વરૂપ અનેક યુક્તિથી તેમાં વર્ણવવામાં આવ્યું. તે ' સમયમાં, ' મહાકાલ, ' ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોત્તમ સામયિકનો આદર્શ હતું.

શરૂઆતમાં આ સાહિત્ય અધિકારયુક્ત જનોને ઉપયુક્ત એવું વૈયક્તિક અભ્યુદયના અર્થનું જણાવું. લોકહિતની સામુદાયિક દૃષ્ટિ તેમાં અંતર્હિત હતી, પણ પ્રકટપણે અધિકાંશે પ્રતીત થતી નહિ. તેનું કારણ તેના સ્વરૂપની ગંભીરતા હતી. મુશિક્ષિત, ઉચ્ચ સંસ્કારને પામેલા લોકો વિચાર કરી સમજી શકે એવી સંસ્કૃતપ્રચુર પ્રોઠ ભાષાનો શરૂઆતમાં મુખ્યતઃ ઉપયોગ થતો હતો. એ ભાષાના પ્રયોગમાં, કુશળ વાચકને ઉચ્ચ વિચારતત્ત્વનો ખોરાક મળતો, છતાં, શૈલીમાં સપ્રખત્વ પરિશ્રમે નજરે પડતો નહિ. ભાષાલેખન સામાન્ય વાચકજનને મુશ્કેલ લાગે તેમ હતું તો પણ, તેમાં કઠોરતાનો દોષારોપ કરવાની કોઈપણ હિંમત કરી શકાય તેમ ન હતું. વિષયની ગહનતાના પ્રમાણમાં, જ્ઞાનરસને આકાર આપનાર રૂપકલેખર પણ જરા વિશિષ્ટ પ્રકારનું ધારણ કરે એ સ્વાભાવિક છે. તેમ છતાં, સાક્ષર શ્રી. ગોવર્ધનરામ, સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવ દિવેદિયાં કે શ્રી. બ. ક. ઠાકોરની ચિંતનપ્રધાન ગદ્યકૃતિઓની અર્થધન શૈલીથી જરાય ઊતરતી કે ક્ષિપ્ર જનતી ' મહાકાલ ' આદિ આ માસિકોની બાંધાવરણની ખોલી ન હતી. વિશેષતઃ તે તે માસિકોના વાચકોએ શરૂઆતની આકરી કસોટીમાંથી પસાર થયા પછી, તે પત્રોની ભાષારૌદ્રી આદિની વિશિષ્ટ ધોરણુરીતિને વિશેષ અનુકૂળ થતા હોવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યોનો જાહેર સ્વીકાર કર્યો અને તે સાહિત્ય તેમને સર્વ પ્રકારે સુખોચ્ચ અને હિતકારી હોવાનો નિર્ણય પ્રકટ કર્યો. આ સત્ય હકીકત જ તે સાહિત્યનું સાચું મૂલ્ય આંકે છે.

વર્ગસાહિત્યનાં પ્રચારક સામયિકો

' મહાકાલ ' ઉપરાંત વર્ગના સાધકો તરફથી ઉત્તમ રીતે વિવિધ વિષયો ચર્ચાતાં અનેક માસિકો પ્રગટ થતાં હતાં. શ્રી. જ્યોતિર્નદાસ ગંગાદાસના અધિપતિપણા નીચે ' ભક્ત ' ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં શરૂ થયેલું. તેણે અનેક સાહિત્યમંથનોનો પ્રકાશ કરેલો. શ્રી. જગન્નાથ પંડિતની વ્યવસ્થા વડે ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં ' પ્રાતાઃકાળ'નો ઉદય થયેલો. અને ૧૯૦૬ માં ' યમહરુક ' શરૂ થયેલું. તેના અનુષંગ રૂપે ' ધર્મદેવજન ' નું પણ આરોહણ થયું. શ્રી કૌશિકરામ મહેતાના તંત્રીપણા નીચે ' સ્વધર્મજન્યુત્તિ ' થોડાં વર્ષો જગતું રહ્યું. ' મહાકાળ ' માં ચર્ચાતા સિદ્ધાન્તોને, આ માસિકોમાં પ્રકારાન્તરે ચર્ચવામાં આવતા. માનવજીવનને વ્યવહારોપયોગી એવા અનેક વિષયો પણ સરળ અને સસુક્ત ભાષામાં આ પત્રો દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતા. ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં વર્ગના વિદ્વાન સાધક શ્રી. નગીનદાસ સંઘવીજીએ શરૂ કરેલા ' વિદ્યાર્થીજીવન ' નામના લોકપ્રિય માસિકમાં આર્ષ સંસ્કૃતિને પોષક શિક્ષણશાસ્ત્રનાં તથા તરણોપયોગી પ્રત્નોનો બહુ ગંભીરતાપૂર્વક અને સ્પષ્ટતાથી વિચાર કરવામાં આવેલો. ત્યાર

પછી પાછળથી, 'જીવનેદય' 'સાગ્યેદય' 'હુન્નરઉદ્યોગ' 'દંપતિમિત્ર' 'આત્મોદાર' વગેરે અનેક સામયિકો દ્વારા સ્ત્રી અને બાલોપયોગી, સંસારસુધારાવિષયક અને આત્મકલ્યાણની પ્રેરક સાહિત્યવાનગીઓ મધુર શૈલીમાં પીરસવામાં આવતી. શ્રી ઉચેન્દ્ર બર્મવાન તરફથી 'શ્રેયસ્સાધક' પત્ર ચલાવવામાં આવતું. તેનો મુદ્રાલેખ 'જીવન ઘડો' એ હતો. તે પત્ર હમણાં જ વિરમ્યું છે. 'લોકપ્રિયલેખમાળા' નામની નિબંધપત્રશ્રેણી, શ્રી માસ્તર સાહેબ તથા શ્રી કૌશિકરામ મહેતાના સંયુક્ત સંચાલન હેઠળ શરૂ થઈ. વગેરે વગેરે પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પણ સંસ્કારી સાહિત્યસર્જનને સારું ઉત્તેજન મળ્યું.

સર્વદેશીય સિદ્ધાંતોનું નિરૂપણ

ખાલી તત્ત્વજ્ઞાન કે યોમની જાંચી ભૂમિકામાં વિહાર કરવાની નિરુપયોગી શુષ્કતાનો આલેખ, આ સાહિત્યે પોતાને ઘિર આવવા દીધો નથી. અર્મના બાળકને કેમ પોપણ મને ત્યાંથી શરૂ કરીને ધર્મ, નીતિ, શિક્ષણ, વ્યવહાર ઉપરાંત, આ સાહિત્યનો સંદેશો, મૃત્યુની ભયાનક ક્ષણોમાં જીવાત્માએ કરવાની નિર્ભયતાપૂર્વકની તૈયારી, ત્યાં સુધી અને તદનન્તર કર્તવ્ય-સ્થિતિ સુધીનું શિક્ષણ પણ સુમમ હૃદયગમ શૈલીમાં, મનોરંજક-વ્યાવહારિક દષ્ટીએ અને દાખલાઓ વડે આપે છે. આજે સાહિત્યની અનેક શાખાઓ, ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિથી હોષ, ધર્મ, સંસ્કાર, રાષ્ટ્ર, કેવલ કલાપ્રચાર, આરોગ્ય, બાળક, આમ અને ઉચ્ચ અધિકારી, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, સમાજ, અર્થ વગેરે પ્રત્યેક ક્ષેત્ર માટે સ્વતંત્ર વિશિષ્ટ પ્રકારના સામયિકોનાં જન્મ અને જીવનસ્થિતિ જોવામાં આવે છે. અને તે તે પત્રોને ચલાવનારા સંચાલકોમાં, તે તે વિષયની જ અદ્વિત પ્રકારની વિશારદતા હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. પરંતુ શ્રેયસ્સાધક અધિકારીવર્મનાં માસિકોમાં એક ધ્યેય હોવા છતાં, વિષય-વસ્તુ એક ન હતાં. તેમાં બધું જ હતું. તેનો અર્થ એમ નહિ કે તેમાં શંકુમેલો હશે અગર ધ્યેયવિહીન અરાજકતા હતી. પરંતુ આરોગ્યવિષયક લેખમાળા કે એવા જ અધ્યાસપૂર્ણ વ્યવહારવિષયક લેખો તો તેમાં હોય જ; સ્ત્રી, સંસાર, નીતિ વગેરેની ચર્ચો ચાલુ જ હોય; પ્રકૃતિ જ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિક માદિતીના વિદ્યાન સાધકોએ નિયમિત લખેલા નિબંધો તથા ધર્મશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર સંબંધી પ્રશ્નોની શાસ્ત્રીય હથાળો તો આ વર્મના સાહિત્યની અપ્રતીમ વિશિષ્ટતા હતી. ગુજરાતની ઠાંઠ પણ ધર્મસંસ્થાએ કે સાહિત્યિક સમુદાયે, આ વર્ગે જે રીતે શાસ્ત્રીય વિષયોની જાંઘણપૂર્વક પર્યાયણ કરી છે તે રીતની અત્યાર સુધી બાંચે જ કરી દશે. આ ચર્ચાઓ, વાર્તિકો, વિવેચનો, નોંધો, સંસ્કૃત સમયની વિવેચનપદ્ધતિનું આદર્શ સ્વરૂપ આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ તેથી ય આમળ વધીને, નૂતન સમાજને-નવીન યુગસંસ્કારને-રચિકર રીતે પ્રાયોગ સંસ્કૃતિને જે રીતે કહ દૃષ્ટિએ અવલોકવી, તેનાં સાચાં મૂલ્યાંકન કયા પ્રકારે પામી શકાય, ... વગેરે આખા વિવેચનશાસ્ત્ર (કે કલા)ના કોષાને, (ન્યારે તે શાસ્ત્ર-કલાનું રહસ્ય ગુજરાતમાં અંકુર દશમાં ફૂટવા પામતું હતું ત્યારે) ઉઠાવી રક્ષિતમાં રજૂ કરે છે. ચર્ચાશૈલીના ઉદારરૂપ માટે, આજે પણ યજ્ઞ સાહિત્યકારો, વર્મના વિદ્યાન સાધના ત્રો ક્ષિપાગ્રએ વર્તાતમનવારી પી. હીરાભાઈ શ્રી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કંપી હતો-તેનો ઉલ્લેખ કરે છે.

પ્રવર્તમાન યુગપ્રવાહના વમળમાં, વાસનાવિકારની ખીણ તરફ સ્વચ્છંદે ધસડાતી જનતાને, પોતે પકડેલા પંથની પોકળતા, અસત્યતા અને બ્રામકતાનો ખરો ખ્યાલ કરાવી, તેને, તેની વૃત્તિઓને, તેની સુંદર શક્તિઓના વિનિયોગથી પૂરજોશથી ચાલતી પ્રવૃત્તિઓને થેઅ દિશામાં વાળવી; સત્ય સુખનું સત્વર જ્ઞાન જન્મત કરવું, તે માટે જિજ્ઞાસા અને સાચી તમજા જગાવવી; નવી દિશામાં ઉપડેલા પગ કાઢવામાં ખરડાઇ પડે તે પહેલાં તેને રાહી, અસલ સ્થાનમાં રિચર કરવાની સાવધાનતા હોતેજવી—આ સધળી શુભ ભાવનાઓનો હેતુ શ્રેયસ્સાધક અધિકારી વર્ગના સાહિત્યસર્જનની પાછળ જ્ઞાનપૂર્વક હતો, અને એ માટે અંશે ફલિત થયો હતો, એ સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થાય છે.

વળી, આર્થ-અનાર્થ સંબંધી લાંબા સમયથી ચાલતી વિવાદારપદ પક્ષાપક્ષીને પોપણ ન આપતાં, ધર્મ તથા તત્ત્વજ્ઞાનને નામે ઉપજતાં અનેકવિધ વહેમો અને બ્રમોથી ચાલતા કન્યાઓને નિર્મૂળ કરવા, આ વર્ગના સાહિત્ય-વર્ગીય કલહથી દૂર રહીને પુષ્કળ પરિશ્રમ કર્યો છે. જુદે જુદે રચે ચાલતી વિવિધ પ્રકારની ધાર્મિક યા છતર-સંસ્થાઓનાં દોષદૂષણોનો નિંદાત્મક ટીકાપ્રહાર કે પ્રતિકાર કરવાની દ્રેષણુદ્ધિ રાખ્યા સિવાય, પોતાની સંસ્થામાં પણ એ જ ખામીઓનું પુનરાવર્તન ન થાય તેની કાળજી કરવા, વર્ગના વિદ્વાનોએ અન્ય પ્રવર્તિત ધાર્મિક વૈજ્ઞાનિક અને છતર સાહિત્યપુષ્પોની સૌરભે મદદલું કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે; એટલું જ નહિ પણ તેમની સાહિત્યકૃતિઓમાં તેને સારું સ્થાન આપ્યું છે.

સર્વ ધર્મસમન્વયનો સિદ્ધાંત

શ્રી નૃસિંહાચાર્યજી અને તેમના વર્ગનો એક સિદ્ધાન્ત એવો સુંદર હતો કે જે મનુષ્યોને તેમનામાં રસ લેતા કરવામાં કારણભૂત હતો. અને તે સર્વશ્રેષ્ઠ કથાલુસાધક છે એવાં પ્રકારની વર્ગીય સંકુચિત નીતિના તેમણે સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કર્યો હતો. સર્વ ધર્મોમાં સામાન્યપણે રહેલું સત્ય એક જ છે અને તેના વડે જ જે તે ધર્મ વિલસી રહ્યો છે. માટે તે સત્ય વંદનીય હોય, તે સત્યથી ઉજગવલ એવો પ્રત્યેક ધર્મ પણ પૂજ્ય છે; બાહ્ય સ્વરૂપ, આચાર, વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની દૃષ્ટિથી વિવિધ ધર્મોમાં ભિન્નતાનો આભાસ જળાય પણ વસ્તુતઃ તે બેદની ભૂમિકામાં તો એક જ સિદ્ધાન્તવસ્તુનો-સત્યનો-સાક્ષાત્કાર થતો હોય છે. માટે કોઇ ધર્મનો, પંથની કે સંપ્રદાયની ટીકા, વજોવણી નહિ કરવામાં, તેમ જ પોતાના વર્ગની જ વિશિષ્ટતા સાબિત કરવામાં અત્યુક્તિયુક્ત, શ્વાસમાં નહિ તાણવામાં, શ્રી નૃસિંહાચાર્યજી તથા વર્ગે અસાધારણ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે... તદુપરાંત, તમામ ધર્મોના મૂળ સંસ્થાપકોને સર્વશ્રેષ્ઠ અને કાન્તદર્શી હોવાનું વર્ગ પ્રામાણિકપણે સ્વીકારે છે. પણ તેથી વર્ગે કાયરપણું સ્વીકાયું કે પોષ્યું નથી. અન્યના દોષોને નિભાવવામાં, અંખ આડા કાન કરવામાં કે તેનો વિસ્તાર કરવામાં શક્તિનો દુર્વ્યય કર્યો નથી. મિથ્યાને મિથ્યા કહેવામાં, ખોટાને ખોટું જતાવવામાં તેઓએ પાછી પાની કરી નથી. તેમ જ, સાચાને ખોટું અને ખોટાને ખરું દર્શાવવાની ઝઢોરૂપમહોષ્વનિની પરપરપ્રશંસારીતિ પણ તેણે અખત્યાર કરી નથી. પરંતુ, કોઈ પણ વ્યક્તિ, ધર્મસંસ્થા કે સંપ્રદાયમાં દાખલ થયેલા દોષ કે અનિષ્ટ તત્ત્વને દર્શાવવામાં તેઓએ પ્રિય સત્ય વાણી વાપરવાની નીતિના અર્થબોધનો અમલ કરવામાં પૂરતી કુશળતા વાપરી છે. સત્ય સંભાવણું અને વિવેકનું

સંમિશ્રણ કરીને તેઓએ તેમની વિદ્વાનો સમુચિત રીતે ઉપયોગ કર્યો છે. લાડી તૂટે નહિ અને સાપ ભરે નહિ એ રીતે નિંદાનું પાપ વડોણા વિના, આ વર્ગના સાહિત્યે, સર્વ ધર્મોની તુલનાત્મક અને પૃથક્ પૃથક્ પણ પૃથક્કરણાત્મક અભ્યાસપૂર્ણ સમાવેશના કરી છે. જરૂર પડે મૃદુ મધુર વચનોની મંદાકિની વહેતી મૂકી છે; અને સમય આવ્યે-આપ સંસ્કૃતિના સંરક્ષણના કારણસર-કંઠણ (શ્રી સંઘવીજી જેવાની બાબતમાં તો કદી કડોર પણ) ભાષાના પ્રયોગ કરવાનું તેઓ ચૂક્યા નથી. પણ એ સર્વમાં. સંયમ, વિવેક, પરમતસદિષ્ટતાનો, પરખડનના અભાવની વૃત્તિ તથા શુદ્ધિપ્રયોગયુક્ત નિરૂપણપદ્ધતિ-આ તરવ અત્યંત આકર્ષણ અને પ્રશંસાને પાત્ર છે.

આ વર્ગના સાહિત્યસ્રષ્ટાઓએ સનાતન વેદધર્મના સિદ્ધાન્તો અને આર્પતની અસ્મિતાનું ઉન્નતવળતાથી સમર્થન કરવા જતાં, કોઇ પણ સ્થળે અનાર્પ બાવો કે અનિદ વિચારાનું પ્રતિષાદન કરવામાં, કે અનીતિ વિકાર અને મનુષ્યને દુઃખના હેતુરૂપ ફુરિત વાસનાઓને પોષે એવી અકલ્યાણકારી ભૂમિઓને આકાર આપવામાં પોતાની પ્રતિભા અજમાવી નયો; પરંતુ સસ, શીસ, ન્યાય, નીતિ, કર્તવ્ય, ધર્મ, માનવતા, આત્મહાન વગેરે માનવજીવનને ઉન્નત કરવામાં સાધનરૂપ થઈ પડે એવું સાંસ્કૃતિક અને તાત્વિક ક્રોધિતું સાહિત્ય સર્જીને પ્રભામાં ઇષ્ટ સત્તાની વ્યાપક ભાવનાનો, દેવી જીવનની મદદતાનો અને પરમેશ્વર તથા તેની કલાકૃતિરૂપ વિશ્વ પ્રત્યેના મનુષ્યમાત્રના કર્તવ્યનો સુંદર રીતે પ્રચાર કર્યો છે.

એકલે હાથે ઉપાડેલી મણ્વતિ

આ વર્ગે આનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું વિસ્તૃત સાહિત્ય પ્રકટ કર્યું છે તેમાં, તેની પાછળ, વર્ગના પ્રણેતા પુરુષ શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીની ચોક્કસ પ્રકારની કૃપા અને પ્રીતિ-પ્રેરણા સિવાય, અન્ય કોઈપણ પ્રકારનો, સમાજનો, રાજ્યનો કે ઇતર સાહિત્યકીય સંસ્થાઓનો-કે સમર્થ વ્યક્તિઓનો-આશ્રય ન હતો. વર્ગ પોતાની મેળે જ, પોતાના સ્વતંત્રગથી જ, પોતાના ઇષ્ટ આચાર્યશ્રીના અનુમદામળમાં અખૂટ શ્રદ્ધાનું આરોપણ કરીને જ-આટલું વિશુદ્ધ અને વિશાળ જનઉપયોગી સાહિત્ય જનતા સમક્ષ રજૂ કરી શક્યો છે. નથી તે માટે વર્ગે કોઈની પાસે વ્યક્તિગત હાથ લંબાવ્યો, નથી કોઈ સમાજિક દિલચાસ દ્વારા ધનમંડોળ એકઠું કરવાની યોજના બીજી કરી, તેમ જ પોતે કર્યું છે તેના કરતાં અધિક તો શું પણ, તેના અંશમાં જોટલી ય સાહિત્યકૃતિઓના તથા સમાજહિતકર પ્રવૃત્તિઓના જનતામાં શોરતોર યા જહેરાત-પ્રશંસા પણ નથી કરી, કે કરાતી. તેમણે પ્રચાર સરખો કરવાની ઇચ્છા પણ દર્શાવી નથી. બાકી, આટઆટલી અખોસ સેવા મૂંગે મોઢે થવા કરતી હોય, જેમાં મિથ્યા આડંબરનો ગંધ સરખી ય ન હોય, ગુણપૂર્ણની અપેક્ષા ય ન રખાતી હોય, ગૂંચડાતની સાહિત્યઅગ્રસર સંસ્થાઓ કે અમણી સાહિત્યકરો તરફથી પણ યની જોછતી યોગ્ય કદર-મણના પણ ન થાય, અને છતાં ય વર્ગ પોતાનું કાર્ય અવિરતપણે, નિષ્કામપણે કર્યો જ કરતો હોય એ શું બતાવે છે ? તે જ સત્ય, આ સંસ્થાની સાહિત્યકીય, સાંસ્કારિક અને ઇતર જનહિતવર્ધક સેવાઓની મહત્તા, શુદ્ધતા અને ઉપયોગિતાની બાંધી કશાનું સ્પર્શ છે !

પરમ સદિષ્ટતા

વળી વધારે આદરપ્રેરક હકીકત તો એ છે કે એવરસાધિક વર્ગનાં મંત્ર્યો અત્યંત ઉદારતાના પાપા પર રચાયેલાં હોવાના હેતુથી, -તેની સાહિત્ય-સંસ્કારન્ય સૌરભ, -સર

દેવાલની અંદર રૂંધી રાખવા મથીએ તો પણ તેમ થઇ શકે તેમ નથી. તેમાં રહેલા પ્રહિણુધર્મની અસર અન્ય છે. સનાતન ધર્મના પાયા ઉપર આખી ય ઇમારત યજુર્વેદી હોવા છતાં, પોતાના વિરાણ હૃદયમાં સર્વ લોકોને સમાવેશ કરવામાં આવે છે. હિન્દુ, મુસલમાન, જૈન, બૌદ્ધ, પારસી, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તી, -દરેક પંથ, પ્રાંતિ, ધર્મ કે વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુઓને માટે વર્ગનાં બારીબારણાં ખુલ્લાં હોવાથી, સૌ પ્રાપ્તના શ્રેયસને (અને ગૌણપણે શ્રેયસને પણ) સાધનારી પ્રવૃત્તિઓનું એકાગ્ર અથવા વર્ગમાં જોવામાં આવે છે. અને તે જ પ્રમાણે, વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા સાહિત્યમન્થો અને પ્રામથિકામાં, વ્યાખ્યાનો-લેખોમાં, એક જ ધર્મ, પંથ કે પ્રાંતિના મનુષ્યને જ ઉપયોગી થઇ પડે એવા ઉપદેશ વ્યક્ત કરવાનો કુરામક રાખવાને બદલે, સઘળા સંપ્રદાયના સર્વ પ્રાધિકાને ઉપયોગી થઇ પડે અને તેમના કલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં સાધનરૂપ નીવડે એવી વિવિધ પ્રામથી પીરસવાનો સુંદર આદર્શ મૂર્ત કરવામાં આવ્યો છે. આથી સર્વધર્મસમીકરણનાં મરસ તરવાનો સાર મહણુ કરવા ઉપરાંત, વિશેષતઃ આપણે આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં જ્યાં જોમાં હોઇએ ત્યાંથી કેવી રીતે એકાદ ડગલું ભરી ઉન્નતિનું પમથિયું ચડવા પ્રેરણા પામી શકીએ-એ સાર્વત્રિક કલાદષ્ટિએ, પ્રત્યેક વૈયક્તિક ધર્મનો કે તટસ્થ વૃત્તિના મનુષ્યને પણ, ગ્રંથ ને કાંઇ શબ્દ (શિક્ષણ) પ્રાપ્ત થાય એવા બૃહદ્ માનવધર્મની ચચી આ સાહિત્યમાં નેખાક્ષ અને નિષ્પક્ષ, સમભાવ અને સંવેદનશીલ રીતે નિરૂપેલી છે. જે કે તેમાં શાસ્ત્રી-સ્તાનો આમલ- (પણ કુરામક નહિ)-અધ્યયની અંત મુધી રાખવામાં આવ્યો છે, તો પણ વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રીયતાના એક જ કારણને પણ લક્ષમાં લેવામાં આવે છતાં નિશ્ચયપૂર્વક કહેવું પડે તેમ છે કે આ વર્ગના સાહિત્યમાં એવું અપૂર્વ અને અનુપમ બળોત્પાદક બળ છે, પ્રાણપ્રેરક પ્રાણ છે કે જેના જોરે તે કોઇ પણ પ્રકારના આર્થિક કે સામાજિક સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ કલકાર વિના, યુગપ્રચલિત પ્રચારપાખંડ વિના, આજ મુધી અણનમ બિંદુ છે, વિકસ્ય છે, પ્રકૃત્તીને પાંગર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એનાં સુંદર રસપ્રદ રૂપો આખવાની પણ મનતાને ધન્ય તક સાંપડી છે.

પાશ્ચાત્ય રંગે રંગાયલાઓ પણ—

અંતમાં, એક ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે. આ સાહિત્ય, એક તદ્દન નવા વર્ગને આકર્ષનાર પણ થઈ પડ્યું. આંગ્રજ સાહિત્યની પદ્ધતિનો ઘાસ બનેલો ચમાજનો કેટલોક સુચિક્ષિત વર્ગ, આર્થિક ધર્મસંસ્કૃતિ સંબંધમાં-સંસ્કારદૃષ્ટાને લીધે-એક આંતરિક અભિરુચિ ગુમાવી બેઠેલા નથી હોતા. સ્મૃતિશ્રુતિપ્રતિપાદિત સદ્ધર્મોનાં રહસ્યોને સારી રીતે સમજાવતી વિવેચના વાંચવા પૂરતી જિજ્ઞાસા તેમાં હોય છે. પરંતુ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના સંસ્કારોએ પાડેલા પ્રત્યાઘાતની તેમનાં મનમંતિના વલણ પરની અસર, તેમનામાં સનાતન સિદ્ધાન્તોનું પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિથી પ્રતિપાદન થયેલું જોવાની આશ્ચર્યજનક બાબત છે. રૂપધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનસંબંધી પથાર્ય જ્ઞાન મેળવવાની જિજ્ઞાસા જેમનામાં જાગી નથી એવા બળેલા માનસમાં એ સંસ્કારો અગ્રત્ કરવાનું, તથા જેમનામાં એ જિજ્ઞાસા જાગેલી છે પરંતુ પશ્ચિમની તર્કરીતિથી આર્થસિદ્ધાન્તોનું સમર્થન નહિ ચલાવી, જેઓની શ્રદ્ધા શિથિલ થવા વેગ પકડી રહી છે, એવી અર્ધદૃષ્ટ બનતી વિદ્વાન પ્રજાનું માનસ યોગ્ય રીતે ધડવાનું, સુંદર સેવાકાર્ય શ્રેયસ્સાધકોના સાહિત્યે થયું છે.

પુસ્તકાલયના કામકાજનો આદર્શ

પુસ્તકાલયની જરૂર

‘પુસ્તકાલય’ એટલે સરસ્વતીની શુભસ્થાપના, જ્ઞાનની પરબ, જ્ઞાનનો યત્ન, આત્મસુધીમાં જન્મતની તવારીખમાં જે મહાપુરુષો અને મહાત્માઓ તેમજ મહાસંતાનનો વગેરે યજ્ઞમંથનોના જીવનની ચડતીના બનાવોના સત્ય ઇતિહાસોનું સુંદર સંગ્રહસ્થાન જેમ દેહને અન્નની જરૂર છે, તેમ આત્માને વિશુદ્ધ ઉત્તરેશીલ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેવા ‘જ્ઞાન વિના કોઈપણ પ્રકારની મુક્તિ સંભવતી નથી. જ્ઞાનહીન પ્રજા દરેક દેશમાં દબાયેલી રહી છે, અજ્ઞાનની જાંજીરો તૂટતાં પ્રજા એકાએક બળવાન બને છે, આત્મબળ અને આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ કરાવવા તેમ જ જીવનના એવા ઉમદા આદર્શોને પહોંચી વળવા બરીબ તેમ જ સાંપ્રાપ્ય વર્તન એવા ઉચ્ચ પુસ્તકાલયની જરૂર છે.

પુસ્તકાલય કેવું હોવું જોઈએ.

પ્રજાને આરિત્રયીલ, નીડર, સત્યપ્રેમી હિંમતવાન વગેરે પોતાનામાં રહેલા ઉમદાવર્ણને પૂર્ણપણે વિકસાવવાની પ્રેરણા મળે, તેમ જ કુસંસ્કારિતા તેના કુસંગથી સહેજે નાશ પામે અને પારસમર્ણિનું કામ કરે એવા ઉમદા પુસ્તકાલયો પ્રજાને આશીર્વાદ સમાન છે, કોઈ કંઈ અનિષ્ટ કે અસંસ્કારિતા કે એવી ભ્રાષ્ટ્ર જો પુસ્તકાલયમાંથી રીપે તે તેને માટે પુસ્તકાલય અને તેની સાથે સંકળાએલા બ્યવસ્થાપકો જ જવાબદાર ગણાય.

સિસેરો કહે છે કે:— ‘પુસ્તકો વિનાનું ઘર એ આત્મા વિહોળા દેહ જેવું છે’ પુસ્તકો એ યુવાનીમાં માર્ગ દર્શાવનારા મિત્રો છે, વૃદ્ધવસ્થામાં જ્ઞાનના આપનારાં છે, એકાંતનો આધાર છે, આપણી જાતને આત્મરૂપ થતાં અટકાવે છે, માણસોની અને વસ્તુની આઠાઈ બૂલાવી દેવામાં સહાય કરે છે, ચિંતાઓ અને તૃષ્ણાઓ દબાવી દે છે, આપણી નિષ્ફળતાઓ વિસારે પાડે છે.

પુસ્તકાલયને લોકપ્રિય બનાવવાના ઉપાય

(૧) કોઈ પણ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને લોકપ્રિય બનાવવા માટે સૌથી વધુ અગત્યનું તો ઉત્સાહી અને કુશળ મંત્રી અને અંધપાલ હોવો જોઈએ.

(૨) પુસ્તકાલયના સંગ્રહમાં વખતોવખત નવીન પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોનો ઉમેરો કરવો, કારણ કે પુસ્તકાલયમાં લોકો પુસ્તકો લેવા બધાં તોને કહેવામાં આવે કે તમે વાંચી ગયા છો તે સિવાય નવું કોઈ પુસ્તક આપ્યું નથી તો તેમને સ્વાભાવિક રીતે જ નિરાશ થાય અને પુસ્તકાલયમાં કંઈ આકર્ષણ ન રહેવાથી ખીજ વખત આવતા અટકે.

(૩) પુસ્તકાલયનું મકાન સારા લગામાં સુરોશિત, વિશાળ અને આકર્ષક હોવું જોઈએ.

(૪) પુસ્તકાલયમાં આવતાં પેપરો વાંચવામાં અનુકૂળ લવાજમ બરનારાઓમાં વિદ્યાર્થી મારફતે ઘેર પહોંચાડવાની બ્યવસ્થા કરવી,
૩૫૨]

(૫) દર મહિને વ્યવસ્થાપક મંડળની સભા ભરી પડતી મુશ્કેલીની ચર્ચા કરી નિર્ણય કરવો.

(૬) વાચકોની અનુકૂળતા પ્રમાણે લાયબ્રેરી ખુલ્લી રાખવી.

ઉપર દર્શાવેલા ઉપાયો ચોજવામાં આવે તો પુસ્તકાલયની મદદ મેળવવા કોઈ પણ મંત્રીને મુશ્કેલી આવે નહિ.

પુસ્તકાલયની જવાબદારી કોની ?

શિક્ષક શાળાનો આત્મા ગણાય. તેના હાથમાં બવિધ્યના નાગરિકાનું ઘડતર છે, એ કાંઈ ઓછી જવાબદારી નથી. બાળકની કલ્પનાશક્તિ ખીસે કે તૃત્ત જ તેને ગ્રેરણા અને કેળવણીનાં અમૃત પીવરાવી ઉછરેલા એ છોકરો શિક્ષક સમાજને ચરણે ધરે; આ દૃષ્ટિએ જોનારો સમાજ શિક્ષક પાસે કેટલી લાયકાતી માગે ? આ દૃષ્ટિએ કામ કરનારા શિક્ષકનાં મૂલ્ય કેટલાં અંકાય ? આ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષકની કેટલી તૈયારી હોવી જોઈએ, એનો ખ્યાલ શિક્ષકને હંમેશાં રહેવો અતિ જરૂરી છે.

શિક્ષક એટલે નીતિમાન ચારિત્ર્યમૂર્તિ. શિક્ષકના હૃદયમાં માખાપનાં વાત્સલ્ય ઉમરાતાં રહેવાં જોઈએ; સમાજનાં પ્રગતિપૂરને મોખરે રહેવાની તેને તાલાવેલી રહે તેને માટે શિક્ષકને મોટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય સિદ્ધિ વાચન છે; બાળકને કેમ બજાવવું; આટલું જ જરૂર પૂરતો અભ્યાસ કરી પરીક્ષા પસાર કર્યે કંઈ વળવું નથી. હંમેશાં તેને કંઈક નવું બજાવવું હોય છે; નવું શીખવાવું હોય છે; સમાજ કે જગતમાં બનતા બનાવોથી વાકેફ રહેવાની જરૂર હોય છે; આ બધું બજાવવાને વાચનબળ કેળવવું એ શિક્ષકની ફરજ છે; અને એ ફરજને પહોંચી વળાય તેટલી સવક તમારે આંગણે પુસ્તકાલયમાં છે જ.

પુસ્તકાલય શિક્ષકના પ્રમાદને લઈ મૃતપ્રાય જેવું પડી રહે, છેવટે હવું ન હવું ચર્ચા બંધ; સારે ઉત્સાહી અને સમાજને મોખરે ખડો ચએતો શિક્ષક પોતાનાં પુસ્તકાલયને બનતી શક્તિ વાપરી ઉંચે લઈ જાય. અને તેના રસ તે હંમેશાં લે છે.

આ બધું વાચનની ધગરા ઉપર આધાર રાખે છે. જેને વાંચવું એ જીવન કરતાં પે વધુ કિંમતી લાગે છે; સારાં પુસ્તકો જેને પ્રાણ સમાન પઢાયાં છે, સારાં વર્તમાનપત્રો લોકોને સંબળાવે, તેમાં રસ લેતાં કરે, પોતાના તાલુકાથી માંડી દેશભરમાં બનતા બનાવો બજાવવું કુતૂહલ પેદા કરે, પછીથી પુસ્તકો વાંચવા લઈ જવા બક્ષામણુ કરે, તમારે અનપસંદ આ પુસ્તકો ન હોય તો વડોદરાથી સારાં સારાં પુસ્તકો મંગાવવાનું સમજાવે તેમ જ યાગામાં બજાવતાં બાળકોને વાચનનો શોખ જગાડે વગેરે કાર્ય શિક્ષક સેવામાંનથી કરવા ધારે અને અમલમાં મૂકે તો તેનું પરિણામ શક્તિઅનુસાર સારું આવ્યા વગર રહેશે જ નહિ.

ઉપસંહાર

૨૫. શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ સાહેબે પુસ્તકાલય પાછળ ખૂબ ખર્ચ કર્યો છે. અને હાલ પછુ તેવો જ ખર્ચ કર્યે જ જાય છે; પણ તેને પ્રગતિવાન, આકર્ષક, વ્યવસ્થિત અને પ્રાણવાન બનાવવા આપણે પૂર્ણ સહકાર દરો તો જ શ્રેય ગણાયો.

—નંદલાલ પુરોષોત્તમ ત્રિવેદી

માટે લેખકે ઉદાવેલો શ્રમ સાર્થક હોઇને બાવિ ઇતિહાસકારને માટે આ પુસ્તકના ચારે ૫ ભાગો એક પાદગાર ઇતિહાસસંશોધન-સામગ્રીરૂપે કિંમતી મદદ આપે તેવા નીવડશે એ નિઃશંક છે.

વ્યૂહબદ્ધ ખેલાયેલ આ યુદ્ધમાં સફળતા-નિષ્ફળતાનાં વહેણો અને આંતરરાષ્ટ્રી સંજ્ઞારણુની માહિતી તેમજ અભ્યાસ મેળવવાનાં રસિયાંઓને આ પુસ્તક ઠીક માહિતી આપશે પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૫. હીરાની ખાણ—લેખક: શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ; પ્રકાશક: નાગરદાસ ઇ. પટેલ પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. ઇસ્કરની કું. પ્રિન્સેસ રફીટ, મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૦ ૨૪૦+૧૨, સચિત્ર સુંદર કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૫.

શ્રી. ચંદુલાલ પટેલ આપણા વાતાવરણમાં ખાસ રથાન ધરાવે છે. વિવિધ સામયિકોનાં પૃથો પર અવારનવાર દેખા દેતી તેમની વાર્તાઓ, એમની એ વિશિષ્ટ વાર્તા કલાથી પ્રેરાઈને ઠીક લોકાદર પામતી. અહીં, એ સામયિકોમાં એમણે લખેલી મૌલિક અં સૂચિત નવલોનો સંગ્રહ છે. વાર્તાઓમાં કેટલીક કડુણ હોઇને વાચકના હૃદય સુધી સોંસરે ભિતરી જાય તેવી છે. આપણા સમાજના વિવિધ ચરોમાંથી ઉપાડેલાં પાત્રોના વાર્તા વિધાનમાંથી સર્જાયેલ આ કથાનકો વાચકોને જરૂર રસાયક નીવડશે. પુસ્તકાલયમાં આવત વાર્તાસિક વાચકો માટે એ પુસ્તકાલયમાં રથાન પામે તેવી છે.

૬. રસોઇયું રસાયણ—લેખિકા: શ્રી. વંદિતાગૌરી દેસાઈ, પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૪ ૩૭૬, સચિત્ર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ચાર. ૧૯૪૫.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ ૧૯૪૨ માં બહાર પડી ત્યારે એને સારો આવકાર મળ્યો હતો. આજે માત્ર ત્રણ જ વર્ષના માળે એની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય એ સાચે જ એ કેટલો લોકાદર પામી છે તેનો ઠીક ઠીક ખ્યાલ આપે છે. આપણા પુરાણકારો અને વાર્તાકોએ મોજનની વિવિધ વાનીઓના જે પ્રકારો વર્ણવ્યા છે તે બધા જ બનાવવાની રીતો જાણે આ પુસ્તિકાનાં લેખિકાએ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલા પરથી જાણ્યા છે. એ બનાવવાની પદ્ધતિસરની રીતો આપણી બહેનો અને પાકશાઓએ જાણુતા યદ જાય તો એ જમવાને જાણે દેવ ઉપરથી ભિતરી આવે તેવી સ્વાદિષ્ટ બને.

પુસ્તકના ચાર્માગમાં આપેલ શ્રી. હંસાજીબેન મહેતાનો આમુખ અને શ્રી. કાન્તિલાલ પંડ્યાનો પ્રવેશક આપણા આ યાત્રને લગતી ઠીક માહિતી આપે છે.

પાકશાસ્ત્ર પણ વિજ્ઞાન હોઇને એને તૈયાર કરવાની કળા પણ છે. સૌ શુભરાતી બહેનો એ વિજ્ઞાનકળાને સાધ્ય કરવા આ પુસ્તક જરૂર વસાવે. મહિલા પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક અવશ્ય હોવું ઘટે.

૭. જાપાનની ખેતીવાડી—લેખક: શ્રી. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ; પ્રકાશક: જનમભૂમિ પ્રકાશન મંદિર, મેડોઝ રફીટ, કોટ, મુંબઈ. કાઉન કદનાં ૫૪ ૧૭૬+૨૮, કવર આગ્રહાદન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. બે. ૧૯૪૫.

જાણીતાં “જનમભૂમિ” પત્રોના સંચાલક શ્રી. અમૃતલાલ શેઠે ૧૯૪૦ ના અરસામાં

જાપાનનો પ્રવાસ ખેડી ત્યાં કેટલોક વખત વસવાટ પણ કરેલો. ત્યાં તેમણે જાપાનના વિવિધ વ્યવસાયોનું અવલોકન કરેલું. તેમાં ખેતીવાડીને લગતી માહિતી પણ એકત્ર કરેલી. એ માહિતીઓથી ભરપૂર પુસ્તક તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલું તેનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે. લેખકે, એમાં ત્યાંની વસ્તી, ખેડૂતોની સ્થિતિ અને ખેતીવાડીના પ્રકારો, તેમ જ ખાતરો વગેરેને લગતી માહિતી આપી છે. ખેતીવાડી સાંધે અર્થતંત્ર પણ. કેટલો ફાળો આપે છે તે પણ લેખકે વિગતવાર આંકડા આપી સમજાવ્યું હોઈને ખાતરોમાં પણ મળ-મૂતજનિત ખાતર ખેતીવાડીના વિકાસમાં કેટલો ભારે હિસ્સો આપે છે તે જણાવ્યું છે. અને તેના સંગ્રહ અને ઉપયોગ ખાતર લખાણ વિવેચન આપી આપણે હાં યતા એના દુર્વ્યયની તુલના પણ કરી છે.

પ્રવેશકમાં, શ્રી. મણિલાલ નાણાવટીએ પણ જાપાનની ખેતીવાડી અને આપણી ખેતીવાડીને લગતી ઠીક તુલનાત્મક તોષ આપી છે. બણેલા ખેડૂતો આ પુસ્તક વાંચી એમાંનું આપણે ત્યાં શું કેટલે દરજ્જે અજમાવી શકાય તેમ છે તે જાણી તેનો ઉપયોગ કરવા ટ્રેરાય. ખેતીવાડીના આ માહિતીઓ પુસ્તકને પુસ્તકાલયો અવસ્ય પોતાને ત્યાં વસાવી લે.

૮. કંકાવટી ભાગ ૧ લો—(છઠી આવૃત્તિ) સંપાદક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક: ગુજર્ મંથરન કાર્પોરેશન, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ. કાઢિન ૬૬નાં પૃષ્ઠ ૧૨૦+૫૬, સાદું સચિત્ર પૂરું, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

લોકસાહિત્યના અખર સંશોધક શ્રી. મેઘાણીએ સંપાદન કરેલ આ કંકાવટીની છઠી આવૃત્તિ એ બહેનોમાં આ પુસ્તક કેટલો આદર પામ્યું છે તેનો આભાર પુરાવો છે. આપણે હાંની મતકથાઓ સુખપરંપરાએ સંભળાતી તેને શ્રી. મેઘાણીએ સંપાદન કરી મંથર્ય કરતાં એ સર્વસુલભ બનવા પામી અને તેનો સારો એવો પ્રચાર થયો છે.

મતકથાઓ એ તો આપણું લોકધન છે. એમાં આપણા પ્રાચીન સંસ્કારો પથરાયેલા પડ્યા છે. એને ઝીલવામાં સહાયરૂપ થઈ પડે. એવું આ મંથર્ય મતસાહિત્ય હજી પણ જે પુસ્તકાલયોમાં ન હોય તેઓ, આ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયેલ એનો બીજો ભાગ તેમ જ આ પહેલો ભાગ પણ અવસ્ય લઈ લે.

૯. શરદ્દ્યાણુની બાળવાતો (બીજી આવૃત્તિ)—અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ પી. સોની, પ્રકાશક: કદ, પૃષ્ઠ ૧૨૮, મૂલ્ય રૂ. સવાળે.

શરદ્દ્યાણુએ મોટરોએને સામાજિક સમસ્યાઓના વિવિધ ઉદ્દેશ દર્શાવતી નવલો આપી છે; અને તેના દ્વારા આજે માત્ર જંગાળમાંજ નહિ, પરંતુ ભારતભરમાં અને હમણાં હમણાં જો ગુજરાતી વાચકજનતાના પણ તેઓ પ્રિય લેખક ગણાઈ ગયા છે.

તેમણે મોટાંઓ માટેનું સાહિત્ય ઠીક પ્રમાણમાં પીરસ્યું છે; પરંતુ, કહે છે કે તેઓ બાળકો માટે કંઈ નહિ લખી શક્યા બદલ દિલગીર થતા. હવે તેઓના અવસાનકાળ અગાઉ તેમણે બાળકો માટે પણ વાર્તાઓ લખેલી. એવી તેમની પાંચ વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાઈ છે. પુસ્તકના શરૂનાગમાં અનુવાદકે બાલભોજ્ય શૈલીએ બાળકોને વાંચવી મઝી નવ તરી શરદ્દ્યાણુની જીવનકથા પણ આપી છે. એ પણ એક અદ્ભુત વાર્તા જ હોઈને બાલ-વાચકોને એ અવસ્ય મમ્મો.

૧૯૨૯ માં આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થયેલી તે પછી આ બીજી આવૃત્તિ સચિત્ર-પ્રકટ થઈ છે. ૭ વર્ષના ગાળે પ્રસિદ્ધ થયેલ આ બાલભોજ્ય વાતાવૃત્તક ને પુસ્તકાલયોમાં હોવા છતાં જીર્ણ થઈ ગયું હોય તેઓ તેમજ હજી પણ જેમણે ન વસાવ્યું હોય તેઓ વસાવી લે.

૧૦. જનકહુલારી—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; પ્રકાશક: એન. એમ. હકકરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબ્ર. ૨. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૦૨, શ્રી. બદ્રા દેસાઈચિત્રિત ત્રિરંગી ચિત્રના કવર સહિત જોકેટ, મૂલ્ય રૂ. ૭.

સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખક વિદ્યાવારિધિ સ્વ. ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાચામર લિખિત સીતાવનવાસના આધારે લેખકે આ પુસ્તકની રચના કરી છે. એમાં, શ્રીરામચંદ્રજીએ રાવણનો ઉચ્છેદ કર્યા પછી, વિજય પ્રાપ્ત કરી પાછા ફર્યા બાદ લોકાપવાદને કારણે સીતાજીનો ત્યાગ કર્યો ત્યારથી અશ્વમેધ યજ્ઞ પ્રસંગે લખેને મહર્ષિ વાલ્મીકિજીએ લવ-કુશને શીખવેલ રામકથાના ગાન સુધીનું ચરિત્રચિત્રણ આપ્યું છે.

લેખકે, પુસ્તક બહેનોને નજર સમક્ષ રાખી લખેલું હોઈને આર્થ સન્નારીના ઉચ્ચ આદર્શનું એમાં નિરૂપણ કર્યું છે. રામાયણના આ મહાપ્રસંગને નજર સમક્ષ તરવરાવે તેવી સીતાકથા પુસ્તકાલયો નજર વસાવે; ખાસ કરીને મહિલા પુસ્તકાલયોમાં આ પુસ્તક અવશ્ય હોવું ધટે.

૧૧. શકારિ (વિક્રમાદિત્ય)—મૂળ લેખક: શ્રી. રાખાલદાસ બટ્ટાપાધ્યાય; અનુવાદક: શ્રી. બીમબાઈ દેસાઈ; પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત, પૃષ્ઠાં, ૬૬ ઉપર પ્રમાણે, પૃષ્ઠ ૧૭૨+૨૪, સચિત્ર કવર આલ્બાઇન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૧૨-૦

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર દ્વારા સંચાલિત ગ્રેમટીક પ્રવાસિનું આ બીજું પુસ્તક છે. સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખક શ્રી. રાખાલદાસ બટ્ટાપાધ્યાયે ૧૯૩૭માં “મુલા” નામથી આ કથાનક બંગાળી સામયિક “પ્રવાસી” દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરેલું તેનો અનુવાદ હોઈને બારતવર્ષના પ્રાચીન સમ્રાટ શકસંહારક વિક્રમાદિત્યની ઇતિહાસકથા રજૂ કરી છે. આજે ત્યારે વિક્રમની આસપાસ અનેક કથા-દંતકથાઓ પ્રચલિત છે ત્યારે એ પરાક્રમશાળી વીર વિક્રમની ઐતિહાસિકતા પર પ્રકાશ પાડતો શ્રી. સાંડેસરાનો પુસ્તકના પુરોવાચનરૂપે આપેલો સંશોધનાત્મક લેખ વિક્રમની કથાની ઐતિહાસિકતા સમજવામાં ઠીક માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવો છે.

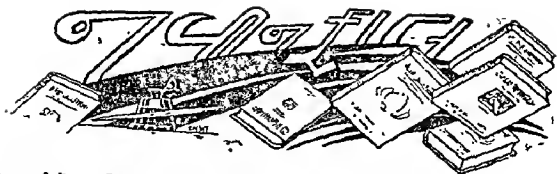
આવું ઐતિહાસિક કથાત્મક પુસ્તક દરેક પુસ્તકાલયમાં અવશ્ય હોવું ધટે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

સામયિકા

૧. ઊર્મિ-નવરચના—ઑગસ્ટ અંક: સંપાદક: શ્રી. ઇશ્વરલાલ દવે; ભારતી સાહિત્ય સંઘ. અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬.

પંદર વર્ષ થયાં પ્રકટ થતા આ સામયિકે દિન પર દિન ઉત્તરોત્તર ઠીક પ્રગતિ સાધી છે. એમાં હેત્વા વરસંધી તો ગુજરાતી સાહિત્યના લગભગ તમામ લેખકોનો સહકાર એ મેળવતું થયું છે અને એ લેખસમૃદ્ધ સામયિકની પૃષ્ઠસંખ્યા તો ગુજરાતી દરરોજ સામયિકની [સાંધણ પ. ૩૬૦ને છે]

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. તરફનાં પુસ્તકો

૧ રસોઇનું રસાયણ (ખીજી આવૃત્તિ)—લેખિકા: શ્રી. વંદિતાગૌરી દેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

૨ રાસતરંગિણી—(નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. દા. ખુ. મોટાદકર; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૩ દેશભક્ત-ખંડ ૧-૨—મૂળલેખિકા: મિસિસ પર્વતીબેન; અનુવાદક: શ્રી. કપિલા દાદાર; મૂલ્ય દરેક ભાગના રૂપિયા ત્રણ.

ગુજરાત ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય તરફનાં પુસ્તકો

૪ ગુજરાતનો જન્મ—ખંડ ૧ લો—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

૫ સોરઠ તારાં વહેતાં પાણી—લેખક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૬ શૌર્યનાં તેજ—લેખક: શ્રી. મનુભાઈ બેઘાણી, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૭ રાસદયાણીની બાળવારો—અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ પી. સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

૮ સુખની સર્વસામાન્ય ચાવી—મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક: ધી. ઝેસેફ પેન્ન વે, અનુ: શ્રી. શૂપતરાય મહેતા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

એન. એમ. ઠક્કરની કું. સુંબઠનાં પુસ્તકો

૯ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ—પ્રો. એ. એન. અગરવાલ, પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

૧૦ જનકકુમારી—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

પદ્મ પ્રકાશન લિ. સુંબઠનાં પુસ્તકો

૧૧ ગુરુ ગોવિંદસિંહ—લેખક: શ્રી. ગોવિંદ હ. પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

૧૨ આપણી કાંગ્રેસ—લેખક: શ્રી. રમણલાલ શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૧૩ ઠંડ પહોર—લેખક: શ્રી. મુનિકુમાર મ. બટ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

રામકૃષ્ણ સેવાસમિતિ-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧૪ હૃદયપ્રકાશ—સંપાદક: શ્રી. નંદલાલ બોગીલાલ શાહ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૧૫ શ્રી ગંગાચરણ—સંપાદક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૬ વાચનસીડી—પ્રગથિયુ' ૧લું, ૨લું, ૩લું અને ૪લું; ચોજક અને પ્રકાશક: શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ; યુ. સુણાવ.

૧૭ ગણિતપ્રવેશિકા—ચોજક અને પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૮. જીવનહાસ્ય—લેખક: શ્રી. 'નકીર' પ્રકાશક: કિતાબધર, રાજકોટ, મૂલ્ય રૂ. એક.
 ૧૯. શશિકલા—લેખક: શ્રી. ખાલકુબ્જી જોશી; પ્રકાશક: ત્રિશક્તિ કાપીલય, નવલ ચોક, કેળાપીઠ, સુરત. મૂલ્ય ૦-૧૨-૦૦
 ૨૦. જાપાનની ખેતીવાડી—લેખક: શ્રી. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ; પ્રકાશક: જન્મભૂમિ પ્રકાશન મંદિર, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબઈ.
 ૨૧. એઘધનુષ—મૂળ લેખિકા: માન્દા વાસિલવ્સ્કા; અનુ. રમણલાલ સોની; પ્રકાશક: લોક-પ્રકાશન ગૃહ, મુંબઈ ૪. મૂલ્ય રૂ. ૪

[સાંપણ પ. ૩૫૮૧]

પૃષ્ઠસંખ્યાથી આગળ વધી જાય છે. એમાં આપણા શ્રી. રવિશંકર મહારાજ અને શ્રી. બળલભાઈ મહેતા સરખા લોકસેવકોના, શિક્ષણશાસ્ત્રીઓના તેમ જ અન્ય સાહિત્યકારો-અલ્લલેખકો અને પલ્લલેખકો-સૌના લેખોના સંભાર હોય છે. વિષયની વિવિધતા પણ એ સાચી શક્ય છે, અને હરકોઈ વિષયના વાચકને એમાંથી એની 'શિષ્ટ રસવૃત્તિને પોણે એવું' વાચન સહજે મળી આવે છે.

પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અંધપાલો, પોતાના વાચકોને શુજરાતી સાક્ષરોની કલમનો વિવિધ આસ્વાદ અપાવવા માટે પ્રાહ્લક તરીકે કુખે નોંધવે.

ગ્રોઠ શિક્ષણપત્રિકા—સંપાદક મંડળ તરફથી તંત્રી: શ્રી. નાગુડલાલ નં. ચોક્કરી; વડોદરા.

ઉપર્યુક્ત માસિક પત્રિકા આપણા પુસ્તકાલય ખાતાના બ્યવસ્થાપક શ્રી. વાકીસ સા. ના પ્રમુખપદે નિમાયેલી સમિતિ અને અન્ય સભ્યોની દોરવણી હેઠળ શરૂ થયું છે. એના અત્યાર આગમય પ્રસિદ્ધ થયેલા અંકો જોતાં એમાં અંધપાતી વાચનસામગ્રી ગ્રોઠને ઉપયોગી નીવડે તેવી છે. છતાં નવા શીખેલા ગ્રોઠોને સંરળતાપૂર્વક વાંચવામાં સહાય થવા માટે સહજ થંકા લાગે છે. કારણ, અક્ષરો નાના હોઈને જે વર્ગ માટે એ પ્રસિદ્ધ થાય છે એ વર્ગ એનો પૂરતો લાભ કદાચ નહિ ઉઠાવી શકે.

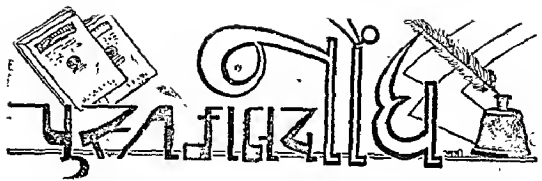
વળી તરતના શીખેલા અને શીખતાઓ માટે જોડાક્ષર રહિત વાચનસામગ્રી અપાય તે ઇષ્ટ છે. કારણ, નવું વાંચતા શીખનાર " શું વાંચું, શું વાંચું " એવી સહજ અંખના રાખતો હોય છે. ઉપરાંત, વિષયોની પસંદગીનું ક્ષેત્ર, જે વર્ગ માટે એ પ્રસિદ્ધ થાય છે તેમની આસપાસના વાતાવરણ અને વિષયને લગતું હોય તો એ હૃદય વધુ સેવા બજાવી શકે.

પત્રિકાના સંપાદકમંડળને એમની આ પ્રવૃત્તિ બદલ અમારા હાર્દિક ધન્યવાદ.

કોડિયું—તંત્રી: શ્રી. નાનાભાઈ બટ્ટ, પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

જાણીતા શિક્ષણશાસ્ત્રી અને પ્રાથમિક શ્રી. નાનાભાઈ બટ્ટના સંપાદન હેઠળ આ માસિક પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યું છે. એમાં નૂતન રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અંગેના પ્રાયોગિક અને પાયાની કેળવણીના પૂરક ગણી શકાય એવા લેખો આવે છે. એમાંનું શ્રી. નાનાભાઈનું " ધાર્તર અને ચણતર " ખાસ વાચનીય છે. આ માસિકને પણ અમે આવકારીએ છીએ.

સ. પ્ર. બ્યાસ

પુસ્તકાલયના મંત્રી-અંથપાલો અવશ્ય બાંચે—

રમાલ લખતાં ધ્યાનમાં રાખો—એક પુસ્તકાલય તરફથી જા. નં. ૧ તા. ૪-૮-૪૫થી રૉમ્સની માંગણી આવેલી છે. (ઇસ્તુ શુક ધા. ૮, વીઝીટ શુક નં. ૧, પાવતી શુક નં. ૧) દિલગીરી સાથે જલ્યાવવું પડે છે કે માંગણીના પત્રમાં મંત્રીની સહીતો લીસોટો જ છે પરંતુ કયા પુસ્તકાલયની એ માંગણી છે તેનું નામ-નિશાન એમાંથી મળતું નથી. દરેક પુસ્તકાલયે પોતાના નામનો સિક્કો વસાવવા ખાતા તરફથી ફરજી છે. માંગણીના પત્રમાં સિક્કો છાપ્યો હોત તો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત ન થાત. કંઈક આવાં લખાણો પુસ્તકાલયના નામ વગરનાં અમારા ઉપર આવે છે કે જેનો અમલ થઈ શકતો નથી. તો પુસ્તકાલયોના મંત્રી-અંથપાલો પુસ્તકાલયનું નામ અને ગામ-તાલુકો પત્રવ્યવહારમાં અવશ્ય જ લખે.

વળી અત્રે આવતાં મનીઝોર્ડરનાં કુપનમાં મોકલનાર પુસ્તકાલયનું નામ લખેલું આવતું નથી. સૂચના સરકયુલરો દ્વારા જલ્યાવવામાં આવે છે છતાં મંત્રી ભાઈઓ આ વાત લક્ષમાં લેતા નથી જેથી રકમો અવળસવળ જમાં થઈ જાય છે.

જે પંથુ પુસ્તકાલયના મંત્રી પુ. સ. સ. મંડળ તરફ જે કંઈ લખાણ કરે, કે મનીઝોર્ડર મોકલે એમાં અવશ્ય પોતાના પુસ્તકાલયના નામનો સિક્કો યા નામ લખેજ. પુ. સ. સ. મંડળના સરનામામાં ઠેકાણું રાવપુરા ઉપરાંત પોસ્ટ ઓફિસ નંબર ૧૦ અવશ્ય લખવાનું રાખે.

પુસ્તકાલયોને મદદ *

સા. પુ. બસ્કા (તા. ખેરાણ)ને ૭) યા. ચિમનલાલ પ્રેમચંદ-સીપોર, ૫) બારોડા મંગળજી પુરોત્તમ-મુંઢિયા, ૨૫) જરકા ગામના નાથી પંચ સમરત હા. નાથી જોષતા દેવા-જરકા, ૫) પા. શિવીદાસ બાજીદાસ-ગાંગવાસજી, ૫) કેશવદાસ માણેકદાસ-રણુજીપુરા, ૬) પા. જેઠીદાસ અમરદાસ-જેતલવાસજી, ૭) પા. વેલદાસ બેચરદાસ-મુંઢિયા, ૫) પા. મગનદાસ નારણદાસ-ઉપેરા.

વ. રા. પુ. મંડળ

મહાલ પુ. મંડળની સલાઓ—જતાંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ ગહેરાત નં. ૪ તા. ૭-૭-૪૫માં સૂચવ્યા પ્રમાણે મહાલ મંડળની વાર્ષિક સભાઓ તા. ૧૬-૮-૪૫ ના રોજ ભરી દધને તેના અહેવાલ-હિસાબ પ્રાંત પુસ્તકાલય તેમ જ રાજ્ય પુ. મંડળો તરફ મોકલી આપવા બાબત મહાલ પુ. મંડળોના મંત્રીમણએનું આસ પધાન ખેંચવામાં આવે છે.

* આ યાદીમાં ફક્ત શા. ૫) અને તેથી વધુ રકમોનો જ ઉલ્લેખ કરાય છે.

પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભાઓ—સામાન્યતઃ વાલુ વર્ષની પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભાઓમાં પણ રાજ્ય પુ. મંડળ તરફના એક પ્રતિનિધિ તેમજ પુ. ખાતાના અધિકારી સાથે જ હાજર રહેવાનો ધરોટો રાખતા હોવાથી જુદા જુદા પ્રાંતોની વાર્ષિક સભાઓ માટે નીચે પ્રમાણેની તારીખો નખૂદ કરી પ્રાંત મંડળોને જાણાવવામાં આવ્યું છે:—

- (૧) નવસારી પ્રાંત માટે તા. ૯-૯-૪૫ (૨) મહેસાણા પ્રાંત તા. ૧૬-૯-૪૫
(૩) અમરેલી પ્રાંત માટે તા. ૨૩-૯-૪૫ તથા વડોદરા પ્રાંત માટે તા. ૩૦-૯-૪૫

આ સંબંધમાં જરૂરી પરિપત્ર જે તે પ્રાંત મંડળ તરફથી સામતાવળમતા સર્વ ઠાણે મળશે. એ મળેથી ફરેલ તારીખ ખ્યાનમાં રાખી પ્રાંત મંડળોના સભાસદો પોતપોતાની પ્રાંતસભામાં હિલદમેર હાજર રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

સુધારો—ગયા અંકમાં પુસ્તકાલય ખાતા તરફથી સા. પુસ્તકાલયો માટે પાળવાના તહેવાર-રજાઓની યાદીને મધ્યમે ૧૯૪૪-૪૫ છપાયું છે તેને જાહેર ૧૯૪૫-૪૬ એમ સુધારીને વાંચવું.

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુસ્તકાલય પ્રાંત તથા માનવ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુધાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાશ્રયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેકરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી ખજાની તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કયું છે:—

૧. વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. હજનલાલ મશુરલાઈ પટેલ-માહે જુલાઈમાં-કામરેજ મહાલનાં—(૧) જોખા, (૨) વેળાં, (૩) શેખપુર, (૪) અમ્બા, (૫) જાહા, (૬) એલવડ, (૭) ઘોરણુ શરડી, (૮) કરગણ, (૯) કલ્હા, (૧૦) કાતણ, (૧૧) કુંગરા, (૧૨-૧૩) ખોલેશ્વર, (૧૪) દેરોડ, (૧૫) કામરેજ, (૧૬) જોરવ, (૧૭) કાળી બરયાણા, (૧૮) નેત્રંગ, (૧૯) દીગસ, (૨૦) ઓરણા, (૨૧) સેવણી, (૨૨) દેલાડ, (૨૩) ટીખા, (૨૪) શામપુરા, (૨૫) નગોડ, (૨૬) ખાનપુર, (૨૭) વિહાણ, (૨૮) ચીખલી: કા. દિ. ૨૪.

૨. સાવલી મહાલ માનવ પ્રચારક રા. હજનલાલ સોમેશ્વર જોશી-માહે જુલાઈમાં—(૧) વેમાર, (૨) સાંઢાસાલ.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેતા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી હોય તેનો ચોખ્ખો રીતે અમલ કરવા જે તે મંત્રી ભાષ્યોને બતાવજી છે.

ના. નં. થોડસી
સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

સામયિક દોહન

દીન દાન

રાજસેવકે આવીને નિવેદન કર્યું કે “ મહારાજ, સાધુશ્રેષ્ઠ નરોત્તમને આમહૂવર્ષકે વિનંત્યા છતાં પણ આપના સોનાના મંદિરમાં આશ્રય ન લેતાં આજે માર્ગમાં વૃક્ષની છાયા તળે બળન કરે છે. બકતોનાં ટોળેટોળાં તેમને ઘેરી વળે છે. તેમનાં હૃદયો એકદમ ઉભરાઈ આવે છે. તે અશ્રુઓ ધરતીની ધૂળને ઘેસીને ધન્ય કરે છે. આપણું દેવાંગણ તદ્દન ખાલી છે. જેમ ભર, કમળની સુવાસ આવવાથી, મધથી ભરેલું સોનાનું પાત્ર એકદમ છોડીને પોતાની પિપાસા તૃપ્ત કરવા, પાંખો ફેલાવીને, મસ્ત બનીને દૂર બીડી જાય છે, તેમ નરનારીઓનો સમૂહ સોનાના મંદિર તરફ જોયા વિના દોડી જાય છે; કારણ કે માર્ગમાં હૃદયકમળ ખીલી બીડ્યાં છે અને સ્વર્ગની સુવાસ પણ પ્રસરી રહી છે. દેવાલયમાં રત્નની વેદી પર ફક્ત એકલાઅટલા દેવ છે. ”

રાજા ક્ષોભપૂર્વક આ નિવેદન સાંભળી રહ્યા. પછી તરત જ સિંહાસન પરથી નીચે ઊતરીને માર્ગમાં, વૃક્ષની છાયા હેઠળ, તથાસન પર જ્યાં સાધુ મહારાજ બેઠેલા હતા ત્યાં જઈને તેમને પગે પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા: “ પ્રભુ, જીઓ, રાજાએ બનાવેલું સોનાના શિખરવાળું ગગનચુંબી દેવાલય છે તે છોડીને આપ સા માટે માર્ગમાં બેસીને દેવની સ્તુતિ કરો છો ? ”

“ તે મંદિરમાં દેવ નથી, ” સાધુ સ્વરથતાથી બોલ્યા.

રાજા એકદમ ગુસ્સે યઈને કહેવા લાગ્યા: “ શું દેવ નથી ? હે સંન્યાસી, આપ નારિતકની જેમ ના બોલો. રત્નજડિત સિંહાસન પર રત્નો ચમકી રહ્યાં છે. શું ત્યાં કંઈ જ નથી ? ”

સાધુએ જવાબ આપ્યો: “ રાજા ! તે રાજદંબથી ભરેલું છે; ખાલી નથી. તે ત્યાં પોતાનું સ્થાપન કર્યું છે; પરમાત્માનો ત્યાં વાસ નથી. ”

રાજા રાષે બરાબરને કહેવા લાગ્યા: “ વીસ લાખ સોનામહેરો ખરચીને, નિંદા ન થઈ શકે તેવું ગગનચુંબી મંદિર કરાવ્યું છે. પૂજના મંત્રાચ્ચાર સાથે દેવાને તેલું મેં ઠાલ્યું છે. છતાં પણ આપ કહો છો કે ત્યાં દેવ નથી; તો ત્યાં કોણ છે ? બોલો ઝટ. ”

સાધુ મહારાજે શાંતિથી જવાબ આપ્યો: “ જે વર્ષે આમથી વીસ હજાર સોમેા ધરખાર વિનાનાં, અભવજ વિહોણાં યજ્ઞને, તારા બારણા પાસે આવીને બિમાં રહ્યાં, અતિથય રહ્યાં, કંદન કરવા લાગ્યાં, અનેક આજીવ્ય પ્રાર્થના કરી, છતાં પણ કોઈ પણ નુત્તર આશ્રય તારી પાસેથી ન મળ્યા ! આખરે યાજ્ઞને તેઓ જંગલમાં, રસ્તામાં, મીઠામાં,

વૃક્ષની છાયા હેઠળ, પીપળાથી ફાટ પડેલા એવા જૂના મંદિરના કોઇ એક ખૂણામાં જઇ
વસ્યાં; અને તે જ વર્ષે તે વીસ લાખ સોનામહેરો ખરીદીને સોનાથી મહેલું આ મંદિર
દેવેને અર્પણ કર્યું ! તે જ દિવસે ભગવાન બોલ્યા : ' મારા અનાદિ ઘરમાં, અનન્ત
આકાશમાં, અતિશય પ્રકાશ ઝળવળી રહ્યો છે. મારા ઘરને સત્ય, શાંતિ, દયા પ્રેમની દિવાલો
છે. જે પોતાની પ્રજાને ઘર આપી શકતો નથી તેવો કુદ, કંજુસ મને દાનમાં ઘર આપે
છે ! ' આ દેવવાણીની સાથે જ ગરીબોનો આશ્રય ગરીબોની સાથે માર્ગમાં વૃક્ષની નીચે
ચાલ્યો ગયો. અમાલ સમુદ્રમાં સફેદ શીણ જેમ ફોગટ છે, તે જ પ્રમાણે તારું આ મંદિર
આખા વિશ્વમાં તારો પૈસો અને તારા અભિમાનનો જાણે કે પરપેટો છે. "

એટલે રાજ કોધાનલની ત્યાજીયામાં બળવ લાગ્યો. બળખળતો તે કહેરા લાગ્યો:
" રે ભામટા, પામર, આ જ પળે મારા રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો જ. "

સંન્યાસીએ શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો : " હે મહારાજ, તેં ભક્તવત્સલનો-પ્રભુનો-ત્યાગ
દેશનિકાલ કરાવ્યો ત્યાં જ ભક્તજનોનો દેશનિકાલ કરાવ. " * —પ્રિયબાળા શાહ

(સાંધણ સામેના પૃષ્ઠ)

—અનનસ, મરચાં, પોપૈયાં, સીતાફળ છતાંદિ ફળોનાં ઝાડ આપણા દેશમાં બહારથી
દાખલ થયેલાં છે; આ દેશનાં મૂળ વતની નથી. અનનસ 'બાઝીલનું' વતની છે.
ઈ. સ. ૧૫૬૪માં સૌ પ્રથમ બંગાળમાં ફોરંગીઓએ તે દાખલ કર્યું. અશ્રુસ દમ્ભ નેવા
હિંદી લેખકો પણ તેનો ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે.

—આ દેશમાં પોપૈયાં દાખલ કરનાર પણ ફોરંગીઓ છે. ૧૫૯૮માં વલ્હો મુસાફર
લીન્સ ચોટન આ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. મેકમિલને ૧૯૨૦માં પ્રમટ કરેલ ' ટ્રોપિકલ
અને સબ-ટ્રોપિકલ ફૂટ 'માં તેનો લેખક વિલ્સન પોપૈયાં પણ એવી જ માહિતી આપે છે.
વલ્હોના હિંદી ટાપુઓમાંથી આ ફળ દાખલ થયું. ફિલિપાઇન્સ યા લુસીન્સથી મલાક્કામાં
લાવવામાં આવ્યું અને ત્યાંથી પછી હિંદમાં આવ્યું.

—સીતાફળ અને રામફળ ધણી પ્રાચીન કાળથી જાણીતાં છે. તેનું વાવેતર થાય છે.
આ ફળો ઠંડાં મળ્યાં છે. હિંદુઓ તેને પવિત્ર ગણે છે; કારણકે સીતા અને રામનાં નામ
તેમની સાથે જોડાયેલાં છે.

—મરચાં ફોરંગીઓએ આ દેશમાં દાખલ કર્યાં, એમ માનવામાં આવે છે. પશ્ચિમ
હિંદી ટાપુઓમાંથી મરચાં આ બાજુ લાવવામાં આવ્યાં હોય એમ લાગે છે. ક્યારે આ
દેશમાં તે દાખલ થયાં તેને લગતી પૂરી માહિતી બરાબર મળતી નથી. x

ડૉ. એન. એમ. શાહ

* બંગાળી ' દાદિની 'માંથી. આ ભાવનાત્રી વાર્તા અગ્રા અને બાપી છે; પરંતુ આ
જરા વધુ વિસ્તૃત અને હૃદયગમ નજીવાથી અહીં ફરી કતારી છે —તંત્રી

x " કિચોર "માંથી.

આટલું તો બાણબો

૧૮૭૬નો એપ્રિલ માસ, અમેરિકાના મહાન નગર ન્યૂ યૉર્કમાં પાંત્રીસ-૬૪૦ રાસાયનિકોનું એક નાનું મંડળ ભેટું થયું. આ થઈ અમેરિકન કેમિકલ સોસાયટીની સ્થાપના. આ છે આજે દુનિયાની રસાયનને લગતી સૌથી મોટી માતબર સંસ્થા. તેના સભ્યોની સંખ્યા આજે ૩૮૦૦૦ ઉપરાંત છે.

૧૯૦૮માં કંપનીવાળાને સભ્ય તરીકે દાખલ કરવાનું નક્કી થયું. આ કંપનીઓએ મુદ્દતમાં નામ નોંધાવ્યાં. આજે ૬૦૦ કારખાનાં એના સભ્યોની યાદીમાં છે, અમેરિકન રાસાયનિકોના ઉદ્યોગને હૃદયપૂર્વકના ટેકાનો પુરાવો આપી કયો બીજો જોઈએ ?

* * *

‘ ડી. ડી. ટી. ’નું નામ તમે સાંભળ્યું છે ? આ એક રાસાયનિક પદાર્થ છે. પ્રયોગશાળામાં બનાવી શકાય છે. તેનો વિશિષ્ટ ગુણ એ છે કે તે જંતુવિનાશક છે. ‘ ડી. ડી. ટી. ’નો ઉપયોગ માંકડ, જૂ, મચ્છર છત્તાદિ જંતુઓ કાઢવા માટે સફળતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે. ચાલુ યુદ્ધમાં આ પદાર્થ જંતુવિનાશક તરીકે ખૂબ વાપરવામાં આવે છે. બીજા યોગ્ય જંતુવિનાશક પદાર્થોને અભાવે આ શોધ થઈ શકી.

હવે ‘ ગામેક્સેન ’ની શોધ પ્રગટ થઈ છે. ગામેક્સેન ડી. ડી. ટી. કરતાં પણ જંતુવિનાશક તરીકે વિશેષ પ્રબળ માણ્ય પડ્યું છે. ગામેક્સેનને ૧૬૬ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ પદાર્થની અસર ઉપરનાં જંતુઓ ઉપરાંત તીડ, માખી વગેરેને પણ થાય છે. ગામેક્સેન સ્થાયી પદાર્થ છે; વધારે ઉષ્ણતાએ પણ તેનું વિઘટન થતું નથી; તેના જંતુવિનાશક ગુણો ટકી રહે છે; એટલે વિમાનમાંથી ધુમાડા તરીકે જમીન પર છાંટવા તેના ઉપયોગ કરી શકાય. ગામેક્સેનની શોધનું માન ઈંગ્લાંડની ઇમ્પીરિયલ કેમિકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ નામની સંસ્થાના સંશોધનકારોને ધટે છે.

* * *

અમેરિકાની ઔદ્યોગિક પ્રગતિ અજબ છે. સુખરાતમાં મહાડાંને આપીને તેનો દારૂ બનાવાય છે. એવી જ રીતે જુદાજુદા પદાર્થોને આપીને અમેરિકામાં અનેક ઉપયોગી ચીજો તૈયાર કરવામાં આવે છે. અમેરિકા નીચે પ્રમાણે ચીજો બનાવે છે:

૨૨૩૦૦૦,૦૦૦	ઝેક્સન ઔદ્યોગિક આલ્કોહોલ
૧૦૫૦૦૦,૦૦	વૉડ સાષ્ટીક એસિડ
૫૦૦૦,૦૦	વૉડ કેલ્શિયમ ગ્લુકોનેઇટ (દવામાં વપરાય છે.)
૬૦૦૦,૦૦	વૉડ લેક્ટીક એસિડ (ખાવાનો)
૧૦૦૦,૦૦	વૉડ સોરબોઇડ (આમાંથી વિટામીન ‘સી’ બનાવાય છે.)

* * *

અઢી (૨.૫) કરોડ રૂપિયાની કિંમતનો પીવાનો દારૂ હિંદુસ્તાનમાં આયાત થાય છે ! !
(સંધિય સામેના પૃષ્ઠ પર)

જડવાદી ધર્મ વિં જાત્રતધર્મ

વર્તમાનપત્રો વાંચનારાં સૌ હોય. જાણતાં હશે કે હમણું જિહાર પ્રાંતમાં અગિયાર હજાર માણસો કોલેરાનો ભોગ લઈ મરણ પામ્યાં. આ કણ કયની વાંચી સર્વનાં દિલ કંપ્યાં હશે. આપણા દેશમાં દર ઉનાળે કોલેરા હજારોનો ભોગ લે છે જ. પણ એક જ પ્રાંતમાં ટૂંકા વખતમાં આટલી મોટી સંખ્યા એ ભયંકર રોગના પંખમાં આવી ગઈ એને માટે કોઈક તો જવાબદાર હશે જ. અસારે પ્રગ્નને મળતું સહેલું અનાજ એ પણ એક કારણ હોઈ શકે. સરકાર, મ્યુનિસિપાલિટી, લોકલબોર્ડો વગેરેની સંયુક્ત જવાબદારી પ્રગ્નું આરોગ્ય સંભાળવાની છે જ, અને પ્રગ્નને તેનું ભાન કરાવવા પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ.

પણ એ સર્વ જે પોતાની દરજ્જા ન જાણે તે પ્રગ્નની પોતાની કાંઈ જ દરજ્જા નથી ? સત્તાધીશોની બેદરકારી સંબંધી ફરિયાદો કરીને બેસી રહેવામાં જ આપણી દરજ્જા સમાપ્ત થઈ જાય છે ?

મ્હે વર્ષે ઉનાળામાં અમેરિકાના એક પરગણામાં 'ઇનફેન્ટાઇલ પેરાલિસીસ' (બાળકોમાં પક્ષાઘાત)નો રોગ ફાટી નીકળ્યો, ત્યારે ત્યાંની પ્રગ્નએ કેવો ભગીરથ પ્રયત્ન કરેલો તે જાણવા જેવું છે.

જુન ૧૮૪૪ પહેલાં નોર્થ કોલોનીઆમાં આવેલું સાડાતેર હજારની વસ્તીવાળું દિકરી શહેર એક શાંત સ્વાસ્થ્યી ગામ હતું. કુદરતની કૃપા હતી અને વસ્તી મહેનતુ હોઈ શહેર ધીમે ધીમે આગળ વધે જતું હતું.

પણ જુન મહિનામાં એને શિરે કલંક ચોંટ્યું. લાંબે પ્રવાસે નીકળેલા મોટરવાળા દિકરી ગામે આવતાં મોટરના કાચ ચડાવી નાકે ફમાલ લાખી ઝડપથી હંકારી જતાં. રેલવેના ઉતાડ્યો દિકરીનું રોશન આવતાં ઝખ્ખાની ખારીઓ બંધ કરી દેવા મંડ્યા. રસ્તા ઉત્તર બન્યા અને ટુન્નરલોઇમાં છેક મંદી આવી ગઈ. શહેરને પાદરે નવી કબરોની હાર લાગી ગઈ.

૧લી જુનની રાતમાં ગામનો એક બાળક ભયંકર માંદગીમાં સપડાયો. એના પગ ઝલાઈ જઈ જોતજોતામાં શીય થઈ ગયો. રાતોરાત આવેલા ડોક્ટરે ચિકિત્સા કરી 'ઇનફેન્ટાઇલ પેરાલિસીસ' ને 'પોલીઓ' પણ કહેવાય છે, તે જાહેર કર્યો.

૨૪ કલાકમાં તો રોગ ચારે તરફ ફેલાવા માંડ્યો. એક ગભરાયેલી માતાએ વ્યાધિમાં ઝડપાયેલા પોતાના બાળકને ૬૦ માઇલ દૂર આવેલી હૉસ્પિટલમાં તત્કાળ લઈ જતા પ્રયત્ન કર્યો, પણ બાળક રસ્તામાં જ મરણ પામ્યું.

આ ધડીએ દિકરી શહેરની પ્રગ્ન એક મહાન વિસ્મૃતિ બની ગઈ. શહેરમાં તો જ જ કેસ નોંધાયા હતા, પણ આજીવજીવનાં ગામડાંમાં રોગ ઝડપથી ફેલાતો હતો. શહેરોએ પોતાની દરજ્જા સમજ લીધી. દિકરીમાં હૉસ્પિટલ હોય તો જ શહેરના અને આસપાસના સંકેદો બાળજીવો ભરી શકે.

પ્રગ્નએ રાતોરાત આ દુરમનનો સામનો કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. એના સ્વસ્થની

હજી પૂરી કલ્પના નહોતી, એને હાલવાના હથિયાર વિષે માહિતી પણ નહોતી. પણ એની સાથે યુદ્ધ કરવું છે એ એક જ નિશ્ચય સર્વોત્તમતે પસાર થયો. એકેએક વ્યક્તિના મનમાં “ હું ક્યે રસ્તે સેવા બજાવું ” એ જ તાલાવેલી લાગી. તે દિવસે બહાર નીકળેલામાંના અસંખ્ય લોકો મહિનાઓ સુધી પાછા ઘેર ગયા જ નહિ; સીધા પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવા દોડી ગયા.

શહેરની સમસ્ત પ્રજાના સહકારે ચમત્કાર કરી બતાવ્યો. કર્તવ્ય બજાવવા હાજર રહેલાંમાં દાકતરો, વકીલો, શરાફો, ઉલોગપતિઓ એ સર્વ હતા; શ્રદ્ધાળુઓ, મજૂરો, હાથેરીઓ, શહેરની કલબોના સત્તાધીશો એ પણ હતા. બે દાકતરોએ શહેરનાં ઓપરેશને રોગીની શુશ્રૂષા કરતાં શીખવવાનું મુશ્કેલ કામ માથે લીધું.

મૃત્યુ સામેની લડત શરૂ થઈ ગઈ. નેચનલ ફાઉન્ડેશનના સંચાલક એક કક્ષામાં આવી પહોંચ્યા. સવાર પડતા પહેલાં ગામના સિલ્પશાસ્ત્રીએ હૉસ્પિટલના મકાનને નકશો તૈયાર કરી દીધો. એ નકશો તૈયાર થતો હતો ત્યાં લાકડાં આવવા માંડ્યાં. વખારોના માલી-કોએ નોકરોને હુકમ આપી દીધો કે “ જો કોઈ આવે તેને જોઈએ તેટલાં લાકડાં મફત પૂરાં પાડજો. ” અને એ લાકડાં ઉપાડનાર અને ખીલા ઠોડીને બેસાડનાર સ્વયંસેવક મજૂરો મેળુ હતા ? કોઈ દાંતના દાકતર તો કોઈ ચિત્રકાર અને કોઈ સંગીતકાર ! ઓછો ધેરધેર ફરીને ખાટલા, ગોદડાં, કામળા, ચાદરો, તકિયા ઉધરાવવા મંડી; ઓછોને નર્સ થવા સમજાવવા લાગી.

રાતદિવસ કામ ધમધોધાર ચાલતું. આસપાસના પહાડી પ્રદેશમાંથી પણ માતાઓ રોગી બાળકોને ઉપાડી લાવી હૉસ્પિટલની જેવી તેવી તૈયાર થયેલી પથારી પર સુવાડી દાકતરોને સોંપી દેતી અને પછી હૉસ્પિટલના દામમાં પ્રવૃત્ત થઈ જતી. કોઈ રાંધતી, કોઈ લૂગડાં ધોતી, કોઈ પાણી અરમ કરતી અને કોઈ બાંધકામનાં લાકડાં ઉપાડવા પણ લામતી.

ખીજે દિવસે વરસાદ પડ્યો, પણ કાર્યકરો તો અડગ જ હતા. કામ એકસરખું ચાલુ રહ્યું. બધી વખારો ખાલી થઈ ગઈ, ત્યારે જ અલગમાંથી લીલાં ઝાડ કાપી લાવી તેને ઉપયોગમાં લીધાં. પંચાવન કક્ષામાં પંચાવન જિજ્ઞાસાવાળા હૉસ્પિટલ સરસામાન સાથે તૈયાર થઈ ગઈ ! પણ હજી એ વ્યાધિની આગેકદમ ચાલુ જ હતી; એકેએક જિજ્ઞાસુ બરાબ મર્યું અને હજી તો બીજા ૨૨૪ કેસો નોંધાયા હતા.

એટલે ફરી સિલ્પશાસ્ત્રીએ નકશો બનાવ્યો. સ્વયંસેવકોએ પાછાં ઓળખે લીધાં ને હૉસ્પિટલને વિસ્તૃત કરવાનું કામ જપાટાજંધ ચાલ્યું. ૨૬મી જુને ૧૯૪૪ બાળકોને હૉસ્પિટલમાં સુવાડ્યાં. છાપરાના ખીલા ઠોડાતા જ્યાં અને નવાં જિજ્ઞાસાં ગોઠવાતાં જ્યાં.

બહારની દુનિયાએ પણ સહાયતાનું કામ ઉપાડી લીધું. નેચનલ ફાઉન્ડેશન મારફત દેશના સર્વ બાગેમાંથી દાકતરો, નર્સો, સ્પેશિયાલિસ્ટો, સાધનો એ સર્વ આવી પહોંચ્યા. દૂર દૂરના કેલોફોર્નિયા પ્રાંતમાંથી નર્સો મોટા પથારી નોકરીઓ છોડી દઈ હિંકરીની વધારે આવી. યુનિવર્સિટીઓ, હૉસ્પિટલો એ સૌ પોતાપોતાનાં શ્રેષ્ઠ દાકતરોને મોકલવા મંડ્યાં, લશ્કરી મથકે પણ જિજ્ઞાસાં મોકલ્યાં. કેટલાક ખાનગી દાકતરો માંડનાં ભાડાં ખરચી એરોપ્લેન મારફત આવ્યા.

પણ છતાંયે રોગનો ફેલાવો ચાલુ રહ્યો. હવે હૉસ્પિટલના વિસ્તાર માટે લાકડાં નહોતાં. લશ્કરી અમલદારો પાસે તંબૂઓની માગણી કરી અને તે તરત મંજૂર થઈ ગઈ.

નસો, નવા દાકતરો આવતાં જ ગયાં. હિકરીના શહેરીઓએ એ સોને માટે પોતાનાં બારણાં ખુલ્લાં મૂક્યાં. પોલિસના વડાએ પોતાના ચોવીસે સિપાઇઓને હોરિપટલની સેવામાં મોકલ્યા. પોલિસની, ને સરકારની મોટરો, લોરીઓ યાંત્રો દાકતરો, નસોને શહેરમાં પહોંચાડતી અને આરામ લઇ તાજાં થયેલાંને હોરિપટલમાં મૂકી આવતી.

પણ હજીએ મદદની જરૂર હતી. હજી હોરિપટલ વધારવાની હતી, બાંધકામ કરવાનું હતું. ગરમ પાણીનાં બાઇલરો ચોવીસે કલાક ચાલુ રાખવાનાં હતાં, દિવસમાં ત્રણ મંખેત ચારસો બાથાં તૈયાર કરવાનાં, રોજની હજાર કામળો અને સાદરો ધોવાની! એ બધું કેમ કરે? પટ્ટાસની જોડના અધિકારીને પૂછ્યું: “કેદીઓને મદદ કરવા મોકલશો?” અધિકારીએ જવાબ દીધો: “જરૂર” કેદીઓનાં ધાર્ડાં આવ્યાં. તેમણે નવા મકાન માટે જમા સાફ કરી, ગટરો ખોદી, પાણીના નળ નાખ્યા. એકેકેદીઓ નસીનું કામ કરવા મંડી ગઈ. કેદીઓને તેમના વચન પર વિશ્વાસ રાખીને જ છોડવામાં આવ્યા હતા. તેમની પાછળ રક્ષકો મોકલવાનો કે બેડીઓ પહેરાવવાનો સમય જ નહોતો. રાત્રે કેદીઓ ખુલ્લા તબક્કામાં સૂતા, પણ નાસી જવાનો ઠોષ એ પણ પ્રયત્ન ન કર્યો. એક યુવતીની કેદની મુદત મૂરી થઇ. અધિકારીએ એને ઘેર જવાની છૂટ આપી, પણ “બાળકોની માયા બહુ લાગી છે” કહી તે ત્યાં જ રહી ગઇ અને હજી એ ત્યાં જ છે. એક ડાક્ટરે પોતાના રિપોર્ટમાં લખ્યું છે કે ‘સંપૂર્ણ સહકારનું અદ્યતન દર્શાવતું જે હિકરી શહેર પૂરું પાડ્યું છે તેણે મેં જિંદગીમાં બીજા કોઈ કેસને જોયું નથી.’

શહેરના એક વકીલના છેાકરાને બહુ હિમ સ્વરૂપમાં રોગ લાગ્યો. એની પીડા નજરે જોઇ જાય તેવી ન હતી. એને હોરિપટલમાં દાખલ કરી, વકીલ-શાંતિથી બહાર આવ્યા. ત્રણ દિવસ પછી એક દાકતરે જોયું તો વકીલ સાહેબ હોરિપટલના રોડમાં બાલકોઓ માંજતા હતા! તપાસ કરતાં જણાવ્યું કે પુત્રને દાખલ કરી એ તો ત્યાં જ રહ્યા હતા અને કેદીઓની જોડાનેડો ચોરડાની જમીન ધોવાનું ને ‘લીધું’ મહેનતમજૂરીનું કામ કર્યું કરતા હતા. ઘેર જઇ આરામ લેવાનું ઠહેવામાં આવતાં તેમણે કહ્યું: “હું તો આ જીતમાં જોડેલા પાટિયા જેવો છું; મારાથી ખસાય જ નહિ.”

આજે પણ એ હોરિપટલ પ્રજાના સહકાર અને આત્મભોગના જ્વલંત દર્શાવે છે. કોલકોટીના સમયમાં પૈસાનું નામ તો કોઇ લેવું જ નહોતું. ગરીબમાં ગરીબ મજૂરે પણ પૂછ્યું નહોતું કે “મજૂરી કેટલી મળશે?” દાકતરો નસો કોઈએ જોતનું નામ જ લીધું નહોતું. જે કોઈ બાળક આવે તેને તરત દાખલ કરવામાં આવતું. માથાપની જે રિયલિટ હોય તેના પ્રમાણમાં ખરચના પૈસા આપે. એક ગામડેથી આવેલા કુટુંબ પાસે માત્ર ચાંદીસ સેંટ (સવા રૂપિયો) જ આપવા માટે હતા, તો પણ તેના બાળકને બીજા જેવી જ સારવાર મળી.

લખ્યા અને વણલખ્યા આત્મભોગના અનેક દાખલા રોગચાળા દરમિયાન બન્યા હશે. ૧લી જુનથી ૨૭મી સપ્ટેમ્બર સુધી શહેરમાં રોજીદો બ્વહાર વેપારવશ જ બધું જ બંધ પડ્યું હતું. આખું મામ સ્વયંસેવક બન્યું હતું. સીઓ દસ દસ બાર બાર કલાક પોતાની સેવા આપતી. પુરુષો કામથી થાકી લોય થઇ જતા. પણ ચાર મહિનાના સતત પરિશ્રમ પછી બાધિરિધિ ફરમનને દાંતી કાઢ્યો: મૃત્યુ પર વિજય મેળવ્યો.

પાછલી ઉંમરે વિવાહ

લોહડ ન્યોર્ન લગભગ એંશી વર્ષની ઉંમરે લગભગ સાઠ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પરણ્યા. લોહડ રીડિંગે પણ એવું ક્યું હતું. યુરોપમાં તો એવા ઘણા દાખલાઓ છે. આપણા દેશમાં એ વૃદ્ધવિવાહ અગમ્ય નથી. પણ ફરક એ છે કે આપણા દેશમાં કેવળ વર જ ડોસો હોય છે; વધુ ડોસી હોતી નથી; એ તો ૧૨-૧૫ વર્ષની અગ્રજ બાળકી થે હોય.

“ બૂઢાને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠળો મઠે,

પિતા પુત્રીતણે પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે. ”

એ વચન આપણા દેશના વૃદ્ધવિવાહને લાગુ પડે; લોહડ ન્યોર્નના વિવાહને નહિ.

પણ આવા વિવાહોને શું કહેવું ? શું એ કામવિકૃતિ કહેવી ? એ ન જ હોય એમ ન કહીએ, તો એ કું એવી પરિસ્થિતિ કલ્પી શકું છું કે જેમાં આવી વિવાહ યોગ્ય પગલું કહી શકાય. એક બે પ્રસંગોમાં મેં મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રીપુરુષોને પરસ્પર વિવાહ કરી લેવાની સલાહ આપી છે. મારી સલાહનો તેમણે સ્વીકાર ન કર્યો, પણ યોગ્ય પ્રસંગે આ જ સલાહ આપવી મને વાજબી લાગે છે.

લોહડ ન્યોર્ન જેવો એક માણસ મોટી ઉંમરે વિધુર કે (સ્ત્રી હોય તો) વિધવા થાય છે. સ્ત્રી કે પતિ જ કરી શકે એવી સંબાળ અને સેવાઓની જરૂર પડે એવી એને સેવાઓની જરૂર પડે એવી એને પરિસ્થિતિ છે. તેને પરિચિત એક વિધવા કે પુરુષ છે; તેને ય આલંબનની જરૂર છે. મૃત પત્ની કે પતિની સ્મૃતિ તથા પ્રેમ બહુ તાજાં રહ્યાં નથી. જો તેઓ ગમે તેમ એકબીજાની મદદે આવે છે, તો તેમાંથી લોકાપવિદનો ડર ઊભો થાય છે, તેઓ પોતે પણ ડરથી પર નથી. તેમની કામવાસના બળવાન નથી; તે મટિ જ વિવાહ કરવાની વૃત્તિ નથી. પણ નિર્ભયપણે વર્તી શકે એટલી પોતાને વિષે ખાતરી પણ નથી. એકબીજાને મદદ કરવામાં શરીરસ્પર્શ, એકાંત વગેરે યવાનો સંભવ છે. આ સ્થિતિમાં તેઓ હિંમત કરી વિવાહ કરવાને બદલે જો એકબીજાથી દૂર જ રહે, તો તેથી બેમાંથી એકબીજાની મૂંઝવણ ઓછી થતી નથી. જો વિવાહ કર્યા વિના સાથે રહે, અને પરસ્પર ‘ ધર્મનાં બાધ-બંડેન ’ યવાનો પ્રપત્ન કરે તો ઘણી વાર દંબ જ થાય છે. કારણ કે ફેટલીક પરિચર્યાઓ એવી હોય છે કે જે સગાં બાધ-બંડેન પાસેથી થે પરસ્પર ન લઈ શકાય; પણ પતિપત્ની જ નિઃસંકાયપણે કરે. એથી ઊલટું, જો તેઓ વિવાહ કરે છે, તો બંને થોડા દિવસ લોકો એમ માની લે કે ઇડપણમાં ગાંડે લાગ્યું, પણ તે કાર્યથી બન્ને એકબીજાને પતિ-પત્નીની પ્રતિષ્ઠા સ્વીકારે છે. તેઓ ફૂલની સેત્રમાંથી નીકળી જાય છે.

આપણા જીંઘા કહેવાતા વઘોમાં વિધવાવિવાહની હિંમતને અભાવે, ઘણા મોટી ઉંમરે થયેલા વિધુરોમાં પોતાની સમાન કક્ષાની સ્ત્રી ન મળવાથી છેવટે કોઈ નોકરચર્મની સ્ત્રીને પહેલાં ઘર સાચવનારી અને પછીથી રખાત કરી લેવાના દાખલાઓ અગમ્ય નથી. જેઓમાં છૂટથી વિધવાવિવાહ થાય છે તેમનામાં આણું બનતું નથી.

પણ આ સચના ‘ કાર્યકર્તા ’ સ્ત્રીપુરુષોને જ્ઞાનમાં રાખીને મેં કરી છે. ફેટલીક વાર અવિવાહિત પુરુષને સ્ત્રી કાર્યકર્તાની મદદની જરૂર લાગે છે; વિધવા કે કુંવારી સ્ત્રીને પુરુષના આલંબનની જરૂર લાગે છે. માણસ ગમે તેટલો સ્વતંત્ર રહેવા ઇચ્છે, છતાં જીવનના ફેટલાક

પ્રસંગોમાં તેને કાઢતી મદદની જરૂર લાગે છે; સમાજની જે સેવા કરવા તે નીકળ્યો હોય, તેની સિદ્ધિ માટે એ તેની જરૂર લાગે છે. કેટલીક અંગત મદદ. સ્ત્રી જ પુરુષને આપી શકે છે, અને કેટલુંક બળ, ધીરજ અને હૃદય પ્રુષ્ઠ જ સ્ત્રીને આપી શકે છે, એમ મોટા ભાગનાં સ્ત્રીપુરુષોની માન્યતા જણાય છે. આ માન્યતા નજળાઈની હોય, કાર્પનિક હોય કે વહેમ હોય, પણ તે છે એમ સ્વીકાર્યા વિના ચાલતું નથી. સમાજસેવા કરવામાં એ કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ સ્ત્રીપુરુષ બન્ને હોય તો જ સારી રીતે ચાલી શકે છે. જીવન દરમ્યાન આવી હૃદય શોધનારાં ધણાંખરાં સ્ત્રીપુરુષોને કાઢ ને કાઢ સામી જાતિનાં સાથી મળી જાય છે. તે બન્નેને સાથે કામ કરવું હાવે છે, બન્નેને એકબીજાને મદદ કરવી ગમે છે; તેની પાછળ રાજ્યાતમાં જામતપણે કામવાસનાનું આકર્ષણ નથી હોતું. જાડે જાડે હોય, તો તે અગાતપણે હોય છે, અને લાંબા પરિચય દરમ્યાન જ માલમ પડે છે.

પણ જામત કામવાસના ન હોય, તો એ બન્ને વચ્ચે વિશેષ અથવા ખાસ મૈત્રી બંધાય છે ખરી. એટલે કે બીજા પરિચિત સામી જાતિના કાર્યકર્તાઓ કરતાં આ બે વ્યક્તિઓને પરસ્પર વધારે હાવે છે, એકબીજાને સર્વે પ્રકારની મદદ કરવાને બન્નેને વધારે ઉમંગ આવે છે; પરસ્પર મદદ લેવામાં એ એકા સંક્રાય લાગે છે. બે એક જ જાતિની વ્યક્તિઓ હોય તો તેને આપણે બાઇસમા મિત્રો અથવા બહેનપણીઓ કહીએ, અને તેમના આ ધનિષ્ઠ સંબંધથી કશો ખોટો વિચાર ન લાવીએ; જીલટી તેની કદર કરીએ. પણ વિનાયી વ્યક્તિઓ વચ્ચે આવી મિત્રતા હોવાથી, અને બન્ને અવિવાહિત કે વિદ્યુર-વિધવા હોવાથી, બન્નેને સાથે રહેવામાં અને કામ કરવામાં અનેક મૂંઝવણો જામી શકે છે. ધીમે ધીમે વધતો જતો પરિચય સ્ત્રી-પુરુષ-મર્યાદાના નિયમોનું પાલન 'દીધું' કરાવે છે; બન્ને એકબીજાને બાઇ-બહેન અથવા 'ધર્મના' બાઇ-બહેન કહે છે, પણ સર્ગ બાઇ-બહેન વચ્ચે ન હોય તેવી નિકટતા અને નિઃસંક્રાયતા અનુભવે છે. જીલવા-એસવા, વાતચીત કરવા વગેરેમાં શિષ્ટાચારનો સંબંધ રહેતો નથી. આ વ્યવહાર આસપાસના સોઝાની આંખે ચડે છે. ખરો કે ખોટો તેમને એમાં વિકારનો વહેમ આવે છે. જનસ્ખભાવને અહંસરી તેઓ મોઢામોઢ પોતાનો વહેમ જણાવતા નથી કે તે વ્યવહાર વિષેના પોતાનો ગમો-અણગમો રાજ્યાતમાં જ જાહેર કરતા નથી; પણ અંદર અંદર કૂચલીઓ કરે છે, અને વાતો ફેલાવે છે. છેવટે તે બે વ્યક્તિઓ વિકૃત રૂપમાં પોતાની નિંદા થતી અનુભવે છે. બન્નેનાં મન નાજુક હોવાથી, બન્ને દુઃખાય છે, ચિડાય છે, મુંઝાય છે. એકબીજાનો ત્યાગ કરી શકતાં નથી, કરવો ચોખ્ખો પણ લાગતો નથી; એકબીજા જોડે નિઃસંક્રાયપણે વર્તવાની જે રેવ પડી, તે છોડી પાછું સંક્રાય અને મર્યાદાનું પાલન કરવું પણ સંગબળ અશક્ય થાય છે; એ વાત બંને પણ જિતરતી નથી; અને સાથે જ સોકાપવાદ પણ સહન થતો નથી. બન્ને વધે સાવ જીવાન નહિ અને સાવ ધરડાં નહિ, એવાં હોવાથી બન્ને વિકારથી પર છે એમ પણ કંઠી શકતાં નથી, વિકારી છે એવું એ રપટપણે અનુભવી શકતાં નથી; એટલી ઇંમરનાં માણસોએ-ખાસ કરીને સ્ત્રીએ-પરણુવું આપણા સમાજમાં સોકદષ્ટિએ ઠેકડો થાય એવું લાગે છે; તેથી તે કલ્પના એ સહન થતી નથી; તો હિંમત ક્યાંથી થાય ?

મારો મત છે કે આવાં સ્ત્રીપુરુષોએ પરસ્પર વિવાદ કરી લેવાની જ હિંમત કરવી જોઈએ. કેવળ સોકાપવાદ ટાળવા માટે પણ આમ કરવામાં કંઈ ફાયદો નથી. પણ

લોકાપવાદ ટાળવા કરતાં આ પગલું વધારે ગુણી ધરાવે છે. જે અન્યોન્યાય તરફ શોધે છે, તેને મેળવવાનો તેઓ યોગ્ય માર્ગ રજૂ કરશે; જે સમાજસેવા તેઓ કરવા છૂટે છે, તેને વધારે સીધી રીતે કરી શકશે; અને જે વિકાર કેવળ દુઝાયસો રહ્યો હશે અને કોઈક દિવસ ધર્મનાં બંધનો તોડીને ફૂટવાનો સંભવ હશે, તો તેને ધર્મને અવિરોધી રીતે જ નીકળવાનો માર્ગ ઉઘાડો થશે. જે વિકાર નહિ જ હોય, તો વિવાદથી તે ભિન્નરશે જ એમ માનવાની જરૂર નથી. વિવાદને પરિણામે ખીન્ન સ્ત્રીપુરુષોને તેમની જોડે ભળવામાં અને વ્યવહાર કરવામાં ઓછો સક્રિય લાગશે; કારણ કે ત્યારે એ વ્યક્તિઓના સંબંધ વિષે લોકોમાં વાત્સલ્ય કે ગેરવાત્સલ્ય ચંકાની દૃષ્ટિ જોવી થાય છે, ત્યારે ખીન્ન સ્ત્રીપુરુષો પણ તેમની જોડે વિશ્વાસપૂર્વક બળી શકતાં નથી.

અલગત, આ સલાહનો અર્થ એ નથી કે દરેક લોકવાયકા કે પોતાના સાથીઓની જે કુશંકાને ટાળવાનો હમેશાં આ જ માર્ગ છે. ક્યારેક કુશંકા-નિંદા વગેરેને સહન જ કરી સેવાં જોઈએ. કોઈ વિવાહિત સ્ત્રીપુરુષ વિષે કૃથણી ચાલે અને તે જો પાપા વિનાની જ હોય, તો તે શું કરે ? પોતાના શુદ્ધ વર્તનથી કાળાંતરે ચંકા ઓસરી જશે એમ વિશ્વાસ રાખી વત્તાં વિના બોલે માર્ગ ન હોય. તેમ અવિવાહિત સ્ત્રીપુરુષે પણ સમજવું રહ્યું. પણ વિવાહિત કે અવિવાહિત બન્નેએ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે શુદ્ધ વર્તનની ખાતરી યોગ્ય મર્યાદાઓના પાલનથી જ કરાવી શકાય, સ્વેચ્છ-વર્તનથી નહિ. જે કોઈ મર્યાદાપાલનમાં નથી માનતા, તો લોકાપવાદને પોતે જ ઉત્તેજન આપે છે. તેમને લોકાપવાદ પર રોષ કરવાનો અધિકાર નથી.*

—કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા

['પ્રધાન' માંથી]

[સંધિયુ ૫. ૩૬૮૬]

જડવાદી પાશ્ચાત્ય દેશના એક નાનકડા શહેરે જે કરી ખતાવ્યું તે આપણા " અધ્યાત્મવાદી " દેશમાં કેમ નથી ખનવું ? સંકટપ્રસંગે સહાયતા કરવા કેટલાંક પરમાર્થી સ્ત્રી-પુરુષો બહાર પડે છે; પણ એક સ્થળનાં સમસ્ત પ્રજાજનો સેવાકાર્યમાં એતપ્રોત થઈ જઈ લક્ષ્યપ્રાપ્તિ સિદ્ધ કરે એવો દાખલો ક્યાં જડે છે ? આપણા દેશમાં આવો પ્રસંગ ખનવા પામે છે ત્યારે આખા ગામના લોક માતાનો હવન કરવામાં સહકાર કરે છે, જે વ્યક્તિઓ કે મંડળો સંકટપ્રસ્તોની વહારે જાય તેમની સાથે સહકાર તો બાણ્યુએ રહ્યો પણ ભિલડી તેમના પર ચંકાની નજરે અને તેમના કામમાં વિધો નાખવા જ પ્રજાજનો તત્પર થાય છે.

આપણામાંનો મોટો સમૂહ એમ જ માને છે કે પાશ્ચાત્ય પ્રજા તો મોજશોખમાં ડૂબેલી જ રહે છે, ધર્મનું એમને જ્ઞાન નથી, એમની સ્ત્રીઓ તો નિરંતર પોતાના હંક મોખ્યા કરે છે, બહાં છોડીને હોટેલોનું ખવડાવે છે અને તમ્મમાં તસ ઓછું પડતાં છેડા-ફૂટકો લઈ ચાલો જાય છે, એવા વિચારવાળાને હિકરી જેવા આત્મભોજના, સંગઠનના દાખલાની શી ખબર હોય ?

વળી ધર્મ શું દેવદર્શન, કથાત્રવણ, મતઉપવાસ કે કખૂતરોને જ નહિ નાખવામાં જ સમાયો છે ? મનુજ બંધુઓ પ્રત્યે કરો ધર્મ નથી ? મારી માન્યતા પ્રમાણે એ તો સર્વ-એક ધર્મ છે અને એ બાબતમાં આપણે પશ્ચિમ પાસેથી હજી ઘણું શીખવાનું છે. દુઃખી, રોગી, નિરાધાર એ બધાની સેવા માટે પશ્ચિમના દેશો જે કરે છે તેનો સોમો ભાગ પણ આપણે કરતાં નથી. આપણી સ્ત્રીઓ પતિના પતની લાતોને પુષ્પટ્ટિ મણીને વધાવી લે તથી દેશનું દિત સધાય છે ખરું ? બિહાર જેવા સંકટપ્રસ્ત પ્રદેશમાં જઈ આર્થ સ્ત્રીની સહનશીલતા કે આત્મભોજનો પરચો ખતાવ્યો હોય તો કેટલો બધો વધારે દિતાવડ થઈ પડે ?

—સરોજિની મહેતા

* " સ્ત્રીપુરુષ-ગવાહ " ની વર્તમાં બહાર પડનારી ત્રીજી આવૃત્તિમાં આવેલો એક નવો લેખ.

x " ન્યાયિધર્મ " માંથી. ;

વાનરોની ઘોષણા—(એક હળવો નિબંધ)

“ માનવો ! અમને આપદાદા ઠહી બદનામ ન કરો ! ”

મનુષ્યપ્રાણી વાંદરાઓમાંથી નિર્માણ થયાં છે, એ સિદ્ધાંતનું અર્થિને પ્રતિપાદન થયું તેને તો બહુ વર્ષો વીતી ગયાં, તેમ છતાં અરણ્યમાં સ્વચ્છ રહેતી વાનરજાતને આજ સુધી એ વાતની ખબર પડી નહોતી. એથી તો એમને આનંદ સિવાય બીજું કશું લાગતું જ નહોતું.

પરંતુ એમના દુર્ભાગે શહેરમાં માણસોના સહવાસમાં રહી ગયેલાં ત્રણ વાનરો વનમાં નાસી ગયાં. તેમણે માનવીઓ પોતાને વાનરોના વંશજ તરીકે ઓળખાવે છે, એ વાત પોતાના બાંધવોને કહી. ત્યારથી વાનરોના મનમાં ભારે ખળભળાટ થઈ ગયો.

એ ત્રણ વાનરોમાંનો એક કામેકામ ખેલ કરતા એક મદારીની પાસે હતો. પોતાને મનપસંદ એવી કુદાકુદ કરાવી એ મદારી લોકોનું મનરંજન કરી ‘વાનરોની’ ઓથે રહી પોતાનું પેટ કેવી રીતે ભરતો હતો તે વાત તેણે પોતાની ટોળકીને સંભળાવી ને ઉવટે કહ્યું : “ પોતાના પૂન્ય પૂર્વજો સાથે આવા હીન પ્રકારે વર્તનાર તો એકમાત્ર માનવપ્રાણી જ દેખાય છે ! ”

બીજો વાનર એક પણ સંમહાલયના પાંજરામાં પુરાયેલો હતો. તેણે કહ્યું : “ મનુષ્યપ્રાણીને માથ વંશજ ગણવા હું કદાપિ તૈયાર નહિ ચાઉં. વાઘ, સિંહ, હાથી વગેરે પણ એ કરતાં પણ મારી તરફ ત્યાં ખરાબ વર્તન બતાવવામાં આવતું હતું. વાઘ અને સિંહનાં પાંજરાંથી દૂર રહેનારાં માનવોનાં છાકરાં મારી સામે આવીને ટીકળ કરતાં હતાં. ”

ત્રીજો વાનર ગંભીર ભાવે બોલ્યો : “ એ બેઉ મને તે કહે, પણ તે મનુષ્યપ્રાણીઓમાંનો એક હિંદુ સમાજ આપણા એક પૂર્વજની પૂજા કરે છે. એ હિંદુઓ હનુમાનને દેવ માને છે. હું એક મારુતિના મંદિરમાં જ રહેતો હતો. ત્યાં ગણતરો લોકો અતિ પ્રેમથી મને જાત જાતનું ખાવાનું આપતાં હતાં. મેટલેક રચેલો લોકો રાટલા કરી લાવી આપણાં વાનરબાંડુઓને આર્યાપૂર્વક ખવરાવે છે પણ ખરા. આળકો હમેશાં તોફાની હોય છે, છતાં એક દિવસ પોલિસે એક વાંદરાને મારી નાખ્યો. ત્યારે લોકોએ તેની મોટી શ્રેતયાત્રા કાઢી હતી. એટલે માનવજાતિનો એકસામટો નિષેધ કરવો તે વાજબી નથી. ”

આ ત્રણ વાનરોના વક્તવ્યથી વાનરટોળામાં વિચારોનું અધેર મચી ગયું. એક પક્ષનો એવો મત પડ્યો કે, માનવપ્રાણી આપણને બાંધી રાખે છે, પાંજરામાં પૂરી મૂકે છે તેથી તેમનો નિષેધ કરવો જ બેધર્મ છે. બીજા પક્ષે હનુમાનમૂર્તિનો આધાર લાઇને કહ્યું : એક મોટા સમાજમાં આપણા વિષે જરૂર પૂન્યબુદ્ધિ છે. આ બેઉ પક્ષો ઉપરાંત વાનર જાતનો એક ત્રીજો પક્ષ પણ હતો. તેની વિચારધેણી એવી હતી કે : “ મનુષ્યપ્રાણી પ્રતિ હીન રીતે વર્તે છે કે આપણને પૂન્ય ગણે છે. એ મૂળભૂત પ્રશ્ન નથી. પણ, મનુષ્યપ્રાણીનું

એકંદર વર્તન આપણી સંસ્કૃતિ અને પરંપરાની દૃષ્ટિએ કેવા પ્રકારનું છે તે જોવું જોઈએ. જે તેઓ આપણી સંસ્કૃતિનું અને પરંપરાનું જતન કરતા હોય તેા. પછી આપણે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી; પરંતુ જે તેઓ એ એકીનો ત્યાગ કરી અધોગતિને માર્ગે જવ્યા હોય, આપણને લાંચન લાગે એ પ્રકારનું કંઈ કાર્ય તેઓ કરતા હોય તેા જ, આપણે માટે એમની સાથે સંબંધ જોડવાનું શક્ય ન બને. તે માટે એક તપાસ સમિતિ નીમીએ. તેની સમક્ષ આ ત્રણેય સાક્ષી આપે. તે તપાસમાં જે નિષ્પત્તિ થાય તે સદુએ પ્રાપ્ત ગણવું. ત્યાં સુધી અવળાસવળી ટીકાઓ કરી વાતાવરણને પૂર્વમુદ્ધો દ્વિત ગતાવડું નહિ. ”

સમતોલ વિચારવાળા આ ટોળાની વિચારસરણી સદુને પસંદ પડી, એટલે એક તપાસપંથ નીમવામાં આવ્યું. પંચો પ્રશ્ન પૂછે, જેને પૂછવામાં આવ્યું હોય તે તેના ઉત્તર આપે, પ્રેક્ષકોમાંથી કાઢને કંઈ પૂછવા જેવું લાગે તેા તેમણે સરપંચને તે પ્રશ્ન સુપરત કરવો, તે એમની વતી પૂછે: આ પ્રકારની કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરવામાં આવી. (વૃત્તાંતની સગવડ માટે હવેથી સાક્ષીદાર વાનરાને પહેલો, બીજો અને ત્રીજો એ રીતે સંબોધવામાં આવશે.)

પ્રાસ્તાવિક બાપણમાં સરપંચે સદુથી પહેલાં જણાવ્યું: “ સામાન્ય રીતે મનુષ્ય-પ્રાણીની વર્તણૂક કેવી છે, તેઓ સદુગુણોની ઉપાસના ક્યાં સુધી કરે છે, તે દૃષ્ટિથી જ પ્રશ્ન પૂછવાના છે. એમને આપણા માધક પૂછ્યાં નથી, તેઓ કળકળાદિ ઉપરાંત રાંધેલું ખનાજ ખાય છે, વૃક્ષો પર રહેવાને બદલે મકાનોમાં રહે છે, વઘો પહેરે છે, એ કયાનું મહત્ત્વ નથી. એ તેા સમય સંયોગાનુસાર બદલાય છે, તેથી કાંઈ અધઃપાત થતો નથી; સદુગુણો છોડવાથી જ અધઃપતન થાય છે, એ દૃષ્ટિથી આપણે પ્રશ્નો પૂછીશું. પહેલો પ્રશ્ન એ છે કે, આપણે જેમ ટોળાને ટકાવી રાખવા ખાતર એકબીજાની સાથે વર્તીએ છીએ તે પ્રમાણે મનુષ્ય વર્તે છે ખરો ? એનો ઉત્તર પ્રત્યેક પોતપોતાની માહિતી પ્રમાણે આપવો. ”

પરંતુ આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ રીતે નહિ સમજાયાથી ત્રણે વાંદરાઓ ગૂંચવણમાં પડી ગયા. એટલે તેની વિશેષ સ્પષ્ટતા કરતાં સરપંચે કહ્યું: “ એનો અર્થ એ કે, માનવોનું એકબીજા સાથે વર્તન કેવા પ્રકારનું હોય છે ? દા. ત. સ્ત્રી અને પુરુષને સંબંધ કેવો હોય છે ? ”

પહેલા વાનરે કહ્યું: “ હું જે મદારીની પાસે હતો તે બિતરતી પંક્તિની ગણતી જાતિનો હતો. તેને ઉચ્ચ શિક્ષણની ખચર સુદાં નહોતી, એવા માનવીના માપે તમામ માનવજાતિની પરીક્ષા હું કેમ કરી શકું ? એ તેા તેની બાપડીને મારતો હતો, તે પરથી તમામ મનુષ્યો એમની સ્ત્રીઓને મારે છે એમ કેવી રીતે કહી શકાય ?...”

બીજા વાનરે કહ્યું: “ સુશિક્ષિત માણસો સ્ત્રીઓને મારતા નહિ હોય, પણ એક સ્ત્રી સાથે વીસ વર્ષ શૂદ્રસંસાર ચલાવ્યા પછી તેને છોડી દેને ખુશીયાં બીજું લગ્ન કરનારા સુશિક્ષિત પુરુષો તેા પુષ્કળ છે...”

હનુમાન મંદિરવાસી ત્રીજો વાનર બોલ્યો: “ હનુમાનજી જેના બહારીના પવિત્ર મંદિરમાં સુદાં મેં પુષ્કળ પ્રેમપ્રકરણો જોયાં છે. જરૂર, તેમાં અપ્રામાણિકતા રહેલી છે, પણ માત્ર તેટલા ઉપરથી તમામ માણસોને ઝોટા કરાવી શકાય નહિ. ”

સરપંચે વચ્ચે જ પૂછ્યું: “ સ્ત્રી-પુરુષોના સંબંધને પ્રશ્ન છોડી દેએ, તેા તે

પછી બીજી બાબતોમાં મનુષ્યોનું પરસ્પર તરફ ઝેવું વર્તન હોય છે ? સંકટ વખતે એકબીજાને સહાય કરવી, બીજા માટે ભોગ આપવો એવું કંઈ માનવીઓ કરે છે ખરા ? ”

પહેલો વાનર બોલ્યો : “ અશિક્ષિત લોકો અંદરઅંદર લાડે છે. ધણી વખત તેમાંથી પ્રાણુધાતક મારામારીઓ પણ થાય છે. પણ એકંદર રીતે એકબીજા તરફની તેમની વર્તણૂક પ્રેમભાવવાળી હોય છે. ”

બીજાએ કહ્યું : “ બિલકુલ નહિ. સુશિક્ષિત માણસોથી બીજાનો ઉત્કર્ષ કદી સહન થતો જ નથી. એકબીજાને તોડી પાડવા માટે એ લોકો નિરંતર આતુર હોય છે. ”

ત્રીજાએ કહ્યું : “ તે કરતાં પણ એક ભયંકર બાબત મેં નજરોનજર નિહાળી છે. જમીન પરમેશ્વરે નિમીષ છરી એમ કહેવાય છે, પણ જમીનના ટુકડા ઉપર પોતાની માલિકી સ્થાપવા સારૂ કેટલું કચેરીઓમાં ફરિયાદ કરીને માણસો દળરો ફરિયાદ બરબાદ કરી નાખે છે. હું જે મંદિરમાં રહેતો હતો તે મંદિરની માલિકી માટે બે પૂજારીઓ વચ્ચેની તકરાર ત્રણ પેઢીથી ચાલે છે. ”

બીજો બોલ્યો : “ મને તો એ કરતાં પણ વધુ ભયંકર એવી એક ઘટનાની ખબર છે. આપણે જે જંગલમાં રહીએ છીએ તે જંગલ હિંદુસ્તાન નામના દેશમાં છે, એમ કહેવાય છે. એ દેશમાં ૪૦ કરોડ માનવીઓ વસે છે. એ ચાલીસે કરોડને એક નાનકડા દેશના લોકોએ ગુલામ બનાવી રાખ્યા છે. ‘અમારી ગુલામગીરી નષ્ટ કરો’ એવી ઠાણ માગણી કરે તો મને જેમ પિંજરામાં પૂરી રાખ્યો હતો તેમ તેને ય પિંજરામાં પૂરી રાખે છે. આખા દેશમાં અભેગામ માનવીઓને પૂરવા માટે એવાં પાંજરાં છે, તેને એ લોકો ‘તુરંગ’ કહે છે. અત્યારે જ લાખો માનવીઓને તેમાં ગોંધી રાખ્યા છે. ”

પ્રેક્ષકોમાંથી કેટલાકે ‘ ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! ’ ની બૂમો પાડી.

તે સહુને શાંત કર્યા પછી સરપચે કહ્યું : “ બીજી કાંઈ માહિતી હોય તે કહો. ”

બીજા વાનરે પોતાની અધુરી વાત આગળ ચલાવી : “ એક માનવટોળી બીજા માનવટોળીને ગુલામ બનાવવા માટે કાયમ ઉત્સુક હોય તેમ લાગે છે. પ્રાણીસમૂહાલયમાં આવતાં માનવીઓને મુખેથી સાંભળેલી હકીકત જ હું કહું છું. બીજાને ગુલામ બનાવી પોતાનો લાભ સાધવાની વૃત્તિને સામ્રાજ્યવાદ કહે છે. એ વૃત્તિ ધણી દેશોમાં છે, તેથી જ સંગ્રામો સળગે છે. સંગ્રામ એટલે અતિ મોટા પ્રમાણની મારામારીઓ. અરણ્યોમાં રહેનારા તમેને તો એની કલ્પના પણ નહિ આવી શકે. માનવીઓએ બુદ્ધિ ચલાવી મોટાં મોટાં શસ્ત્રો સજ્જો છે, પેલી પ્રચંડ મારામારીમાં તેઓ એ શસ્ત્રો વાપરે છે, તેથી લાખો માનવીઓ મરે છે—”

ફરીથી સર્વ પ્રેક્ષકો “ શરમ ! શરમ ! ” ના પોકારો પાડવા લાગ્યા.

તે સહુને ફરીથી શાંત પાડી સરપચે બોલી રહેલા વાનરને આગળ કહેવાની સૂચના કરી. તેણે ફરીથી કહેવા માંડ્યું : “ માત્ર મારામારી કરનારાઓ જ એ શસ્ત્રોથી મરે છે તેવું મેં નથી, પોતાનાં ઘરોમાં શાંતિથી નિદ્રા લેતાં નિરપરાધ અંધ-આંધળો ઉપર પણ ભોજન નામનું અસ્ત્રો ફેંકી તેમને મારી નાખવામાં લાગે છે. ઉપરાંત, એવાં સંગ્રામોને મારણે

અન્ન મળતું નથી તેથી જૂખથી ૫ લાખજો માનવીઓ મરી જાય છે. કહે છે કે હિંદુસ્તાનમાં એક ૪ વર્ષમાં, દેશના એક ૪ ભાગમાં જૂખથી ૩૦-૩૫ લાખ માનવીઓ તરફડીને મરી ગયાં—”

ફરીથી પ્રેક્ષકોએ ખેટા આવળે “ શરમ ! શરમ ! ”ની ગજના કરી. ત્યારે સરખે કહ્યું : “ આ વાત સાંભળીને તમને મનુષ્યજાતિ માટે તિરસ્કાર થાય તે સ્વાભાવિક છે. પણ આ આપણા બંધુએ રજૂ કરેલું ચિત્ર વિશેષ રંગપૂરણીવાળું અને એકપક્ષી હોવાનો સંભવ છે. આવી ઘટનાઓનો નિષેધ કરનારા માનવીઓ નહિ હોય એવું તો કેમ કહેવાય ? ”

ત્યારે ત્રીજા વાનરે કહ્યું : “ છે, છે. ”...

પણ તેને ખોટાવા ન હોતાં જીજ્ઞ વાનરે ખોટાવાનું ચાકુ કપું : “ પરંતુ તે તો કેવળ આંગળીના ટેરવા પર ગણી શકાય તેટલા જ. તેમનું કહેવું કાંઈ સાંભળતું નથી. ઉલટા તેમને તો તે માટે તુરંગનાં પિંજરાઓમાં પૂરી દેવામાં આવે છે—”

ત્રીજે વાનર વચ્ચે જ બોલી બીચો : “ પણ એક દિવસ એમનું જ કહેવું દુનિયાના માનવીઓ સાંભળશે એમ લાગે છે. ”

તેને ચૂપ રહેવાની આજ્ઞા કરી સરખંચ બીડીને બીજા યપા અને બોલ્યા : “ હવે પ્રેક્ષકોમાંથી કાંઈને કંઈ પૂછવું હોય તે પૂછે. ”

એટલે પ્રેક્ષકોમાંથી એક વૃદ્ધ વાનરે બીડીને કહ્યું : “ પ્રશ્ન પૂછવા જેવું તો કશું નથી. અહીં સાંભળેલી એકંદરે હકીકત પરથી માનવસમાજમાં પરસ્પર દ્વેષ, મતસર, સ્વાર્થની જ બોલબાણા લાગે છે. એટલે સર્વ વાનરજાતિ તરફથી તપાસ પંચે એવી થોડાણું કરી કે માનવોએ પોતાને વાનરોનાં વંશજ તરીકે ઓળખાવવાનું દવેથી બંધ કરવું. માનવ જેવા હીનપ્રાણી સાથે સંબંધ હોવો તે વાનરજાતિ માટે લાંચનારૂપ છે —

દેવે સરખંચે બીજા યપને આખરી ફેંસલો સંજળાવવાનો આરંભ કર્યો : “ એકંદરે જે સાક્ષી-પુરાવા આપણી સમક્ષ રજૂ થયા છે તે પરથી જોતાં અને તે સિવાય જે જીજ્ઞ માહિતી મને પોતાને ઉપસાધ છે તે પરથી જોતાં, માનવસમાજે પોતાની બધેકર અયોગ્યતા કરી દીધી છે, એમ કહેવામાં મને કશી હરકત દેખાતી નથી. માનવસમાજ કંઈ પણ કારણ ન છતાં સ્વાર્થ માટે ગમે તેવાં કારણોનો કરે છે, સ્વાર્થ માટે તેમણે જુદી જુદી જાતિઓ નિર્મોળ કરી છે, નિર્મળનિર્મિત જમીનના ટુકડા પાડીને તેની માલિકી માટે અંદરોઅંદર લડે છે અને પોતાના જ બંધુઓને ઠાર મારવામાં તેને જરાયે શરમ લાગતી નથી; ઉલટું, તેને તો તેઓ ધીરપં એવું મોટું નામ આપે છે. એવાં ટાંગી, સ્વાર્થી, મતસરમસ્ત અને હુશ્રુહિનાં પ્રાણીઓ પોતાને વાનરજાતિ સરખી એક જાતિના વંશજમાં ખપાવે તે તો આપણી જાતિની બદનામી જ છે. માટે હું તમામ વાનરજાતિ તરફથી માનવજાતિને એતવણી આપું છું કે, હવે પછી તેમણે અમારી બદનામી કરવી નહિ; છતાં જો તેઓ એમ કરશે તો અમને યા અન્યાયના નિવારણ માટે અમારે કડક ઉપયોગના ચોગવી પકડે. ”

સરખંચની આ થોડાણાને તમામ વાનરોએ ટુકાટુકની રાડોથી વધારી લીધી. [ચિત્રા]

(“ પ્રભબંધુ ” માંથી)

હોમિયોપથી સારવારની વિશિષ્ટતા

હોમિયોપેથીની પ્રથમ શોધ કરનાર તેના પિતા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ થયેલા જર્મન ડૉ. સેમ્યુઅલ હાનેમાન . ઇ. સ. ૧૭૮૦ માં તેમણે તબીબ તરીકે પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી, પણ બીજા તબીબ બાઇબોની પેઠે તેમને પણ નવ વર્ષના અનુભવથી ઉપરાધાપરી નિષ્ફળતા મળતાં છેવટે અવિશ્વસનીય ઉપચારોથી કંટાળીને ધધો છોડી દીધો અને વૈદકીય પુસ્તકોનાં જર્મન ભાષામાં બાલાન્તર કરવાનું કામ શરૂ કર્યું. ગુણનની મેટ્રિકા મેટ્રીરિયાલું બાલાંતર કરતાં તેને વિચાર આવ્યો કે સીન્કોનાની છાત્ર મેલેરિયા મટાડે છે, તેનું કારણ તો એ કે છાત્રમાં મેલેરિયા ઉત્પન્ન કરવાનો ગુણ હોવો જોઈએ. તેણે તુરત કસમ મૂકી દીધી અને સીન્કોના છાત્રની જૂથીને મેટ્રા ડાઝ લીધો. થોડા જ કલાકમાં તે સખત મેલેરિયાથી પટકાઈ પડ્યા.

આ પ્રયોગથી તેને કુદરતનો કાયદો સમજાયો કે જેર જેરને મારે છે-એટલે કે જ્યાં જે ગુણ હોય તેવા ગુણવાળા રોગને તે મટાડે છે. એ સિદ્ધાંતની ખાતરી મારે તેણે વળી સુધી પ્રયોગો ચાલુ રાખ્યા અને પોતાના જ શરીર ઉપર ત્રીસ બર્થ્સ જેરનો પ્રયોગ કરી તેની અસર અને તેનાં મિલોનો જાતે અનુભવ કરી પોતાની મેટ્રીરિયા મેટ્રીકામાં તેની રિપતવાર નોંધ આપી. ૪૩ વર્ષના અનુભવ પછી તેણે 'ઓર્ગેન' પુસ્તક લખ્યું જે 'હોમિયોપેથીનો વૈદ મંચ' ગણાય છે. વળી Law of Similars સમાન તત્વોનો કાયદો અને Potentisation of Drugs એટલે ઔષધોની અત્યક્ત મૂઠ શક્તિ-એ બે સિદ્ધાંતોના સિદ્ધાંતો હોમિયોપેથીની આલોચાન હમારત ખડી થયેલી છે. આ નવીન શોધ અને સફળ પ્રયોગોથી નાથુય થઈ ઈબ્નો અને હરિકાષ્ઠી ડાક્ટરો છોડ્યા અને ડૉ. હાનેમાનને એટલી બધી ધમકીઓ અને સતામણી કરી કે, છેવટે તેને માતૃશ્રમિ છોડીને ફ્રાંસમાં હીનરન કરવા પડી, પરંતુ જ્યો ત્યાં સુધી હોમિયોપેથી ન જ છોડી! અંતે સસનેા વિન્ય થયો અને હોમિયોપેથીનો પ્રચાર ધીમે ધીમે મજબૂતપણે આગળ વધી ૧૮૨૫ માં હોમિયોપેથી ડાક્ટરોની સંખ્યા જર્મનીમાં ૧૨૦૦, યુરોપમાં ૫૦૦૦ અને અમેરિકામાં ૧૨૦૦૦ ની થઈ હતી.

હોમિયોપથી મારે હિંદમાં ફળદ્રુપ ફેન મળ્યું. કલકત્તામાં ડૉ. મુસને તે પદ્ધતિ દાખલ કરી અને બંગાળના પહેલા એમ. ડી. ડૉ. મહેન્દ્રલાલ સરકાર એણે પોતાની ડીનરીપનું રાજનાયુ આપી હોમિયોની પ્રેક્ટીસ કરી તેથી તેના પ્રચારને વેગ મળ્યો. પછી એ પદ્ધતિ આજે એટલી લોકપ્રિય થઈ છે કે બધા પ્રતિમાં તેના પ્રચાર થયો છે અને એક પણ મોઢું ચહેર એવું નથી કે જ્યાં હોમિયોપેથી ડાક્ટર ન હોય !

બંગાળ અને વડોદરામાં ઉત્તેજન

બંગાળમાં સરકારે હોમિયોપથીક શિક્ષણ પોતાના હાથમાં લઈ પરીક્ષા અને ડીગ્રી એવો પ્રવંધ કર્યો છે. શ્રી વડોદરા સરકારે પણ હોમિયોપેથીનો શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકાર કરી રાજ્યના વૈદકીય મંડળમાં મેડિકલ ડાક્ટ્રિસિસમાં એ ધધાના પ્રતિનિધિને સ્થાન આપ્યું છે. બીજા રાજ્યોને પણ વહેંચું યા મોડું તેનું અનુકરણ કરવું પડશે. હોમિયોપેથીની અત્યંત અસરકારક છતાં મીઠી, હળવી અને નિર્દોષ દવાઓના મુદ્રાપત્રે બીજા જ્ઞેસદાર અને વ્યધાકારક તમામ સારવારો ઇલિમિત પ્રગ્વની દૃષ્ટિએ એકદમ જુનવાણી-પ્રારંભિક દેખાશે નાડી અને ત્રિદોષની ચિકિત્સા-એ બે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ હોમિયોના યાનને સંપૂર્ણ બનાવશે અને એ રીતે હિંદ પણ હોમિયોપેથીની સેવા બળવી એ મહાન યાત્રાને મદતર બનાવશે.

બિશુકનો પ્રતિનિધિ

સતારો જિલ્લાના હુર્મ પરથી પ્રસાદે એક દિવસ શિવાજીએ જોયું કે તેમના ગુરુ રામદાસ એક ઘેરથી બીજા ઘેર બિશ્વા મને છે, છતાં પણ બિશ્વાપાત્ર ખાલી જ લાખને પાછા ફરે છે ! તેમણે વિચાર્યું કે, આ કમ જાતનું તોણ છે ! મુરજના હાથમાં બિશ્વાપાત્ર ! જેના ઘરમાં ચરીઆઇનું નામનિશાન પણ નથી, જેના હાથમાં સર્વસ્વ છે, જેની સત્તા હેઠળ રાજરાજ્યવર પણ રાજ્ય કરે છે, તેનામાં કમ જાતની હેનટની શાસના બાજી રહી હશે !

આ તો એક ફટેલા પાત્રમાં જળ રેડવા જેવું છે; કારણ કે તેનાથી કાંઈ તૃષ્ણા મિટાવી શકાય નહિ ! શિવાજીએ વિચાર્યું : “ મારે જોવું પડશે કે એક વખત ફેટલું આપવાથી તેમની ઝેણી પરિપૂર્ણ થાય છે. ” જાણે એક કથક લખેને કોણ જાણે કંઈક લખ્યું. બાલાજીને બોલાવીને કહેવા લાગ્યા : “ ગુરુજી ત્યારે બિશ્વા માટે હુર્મ પાસે આવે ત્યારે તેમના ચરણમાં આ લખાણ મૂકી દેજો. ”

ગુરુ માતા ખાતા જાય છે. તેમની સન્મુખ ફેટકેટલા અશ્વરથો અને વટેમાગુંઓ દોડતા જાય છે. “ હે જગદાધાર, હે શંકર ! દરેકને તમે ધર આપો છો અને મને ફક્ત માર્ગ આપો છો. મારી અનપૂર્ણ મા આખા વિશ્વનો ખાર ઉપાડે છે અને આથી આખા વિશ્વમાં ચર, અચર બધું સુખી છે. ત્યારે હે બિખારી, તું મને મારી મા પાસેથી છીનવી લઈને તારો દાસ બનાવ્યો છે ! ”

બજનકીર્તન સમાપ્ત કરીને, રનાનાદિ કાર્ય પતાવીને ગુરુજી ત્યારે હુર્મના દ્વાર પાસે આવ્યા સારે બાજાજીએ તેમને નમન કર્યું. અને પેટું લખાણ તેમના ચરણકમલમાં મૂકીને એક બાજુએ ઊભા રહ્યા. આશ્ચર્ય સહિત તે લખાણ ગુરુજી હાથમાં લીધું અને જોયું તો શિવાજીએ પોતાનું આખું રાજ્ય તેમને અર્પણ કર્યું છે !

બીજા દિવસે ગુરુ રામદાસ શિવાજી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા : “ પુત્ર, કહું તે સાંભળ. હે ગુણી ! ત્યારે તું મને રાજ્ય આપી દે છે ત્યારે તારામાં એવો ક્રોધ ગુણ છે કે જેથી તું મને ઉપયોગી યદ્યપિ ! ” શિવાજી પ્રણમીને કહેવા લાગ્યા : “ તમારું દાસપદ્મ સ્વીકારીને આનન્દથી મારો પ્રાણદાન કરીશ. ” આથી ગુરુ બોલ્યા : “ તો આ ઝેણી જીયકીને આજે મારી સાથે બિશ્વા લેવા યાહ. ”

શિવાજી ગુરુની સાથે બિશ્વાપાત્ર લઈને નગરના દ્વારે દ્વારે ફરવા લાગ્યા. રાજાને જોતાંની સાથે બાળકો બમને લીધે ઘરમાં દોડી જવા લાગ્યાં અને આ કુટુંબ જોવા માટે પોતાનાં માતાપિતાને બોલાવી આવવા લાગ્યાં. જે અંકગણ ધનમાં રમ્યોપરમ્યો રહે છે તેને શું આ બિખારીનું મત છે ! આ તો જાણે જળમાં પથ્થર તરે છે ! પુરજનોના હાથ શરમથી બિશ્વા આપતાં મૂંઝવા લાગ્યા. આ તો મોટાએલી લીલા !

ખેરના સમયે હુર્મમાં પુરવારીઓ પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ લઈ આરામ કરે છે, ત્યારે રામદાસ તંજોરા પર તાનથી બજન લલકારી રહ્યા છે અને તેમની આંખો હૃદયથી ઝળકી રહી છે : “ હે ત્રિશુવનપાત્ર, તારી મતિ સમજાતી નથી. તારામાં કોઈ પણ જાતની આંખી નથી. તું બધાના હૃદયમાં વસેલો છે. છતાં હે પ્રભુ ! તું બિશ્વા માનતો ફરે છે. અને બિશ્વામાં બધાનું સર્વસ્વ-પ્રેમ છપ્પે છે. ”

દિવસને અંતે, નગરના એક છેડે, નદીતટે સંધ્યાસ્નાન પતાવીને, બિશ્વાન્ન રાંધીને આનન્દથી ગુરુજી ફેટલું આરોગ્યું. અને ત્યારબાદ તેનો પ્રસાદ શિષ્યને મળ્યો. રાજા હસીને

કહેવા લાગ્યા: “ રામનો ગર્વ ઉતારીને આજે મને રસ્તાનો બિચારી બનાવ્યો છે. આ સેવક હજુ પણ આપને માટે તૈયાર છે ગુરુ પામેથી ગુરુનું દુઃખ લાઇશ. આ સિવાય હવે કશું અભિલાષ રહી નથી. ” એટલે ગુરુએ કહ્યું: “ તો સાંભળ. તે કંઈ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કયું છે. તમે તેને અનુરૂપ જવાબદારી તારે લેવી પડશે. આથી હું તને હવે છું કે મારું રાજ્ય તું કરી લઇને મારા નામે રાજ્ય કર. હું તને વિધિપૂર્વક સિદ્ધકુળા પ્રતિનિધિ તરીકે રાજ્ય આપું છું. અને તું રાજ્યશ્રવ તો ગરીબ જ છું. તું જે રાજ્યમાંનું શાંતિન કરીશ તે તો મારું કર્મ છે. અને રાજ્ય લેવા છતાં પણ તું રાજ્યહીન રહીશ. ”

“ વત્સ, મારા આશીર્વાદ સાથે તું મારાં ભગવાં વચ્ચે પણ લે; અને વેરાગીને ઓઢવાની આ ચાદરની તું ધમ બનાવ. ” નૃપશિષ્ય નદીતટે અવનત બેસી રહ્યો છે. તેના લક્ષ્યાટમાં ચિંતારાશિ અડકાવા લાગી છે. આ વખતે ભરવાડની વાંસળી પણ વાગતી અટકી ગઈ છે. માંથો પણ ગેલ કરતી ગોઠમાં પાછી ફરે છે. સૂર્યનારાયણ પણ નદીની બીજ બાજુ ચાલ્યા ગયા છે.

પુરવી રાગમાં એકચિત્તે રામદાસ બચ્ચન કરવા લાગ્યા: “ મને રામના વેશમાં સન્ન કરીને, સંસારમાં ખેસાડીને તું કયા અંતરાત્રમાં વાસ કરે છે ? જે રામ, હું તારે માટે પાવડીઓ લાવ્યો છું તે તું જો. હું તારી પાખે જ વાસ કરું છું. અરે, સંખા યદ્ય મદ્ય. મારે રાજ્યમાં તું પાછો ચાલ્યો આવ; હવે કેટલું બેસી રહેવું છે ? ”

[જાંબળી ‘ કયા ’ પરથી]

ઓ તોફાનો ફૂંકાવ !

તોફાન અને વાતાગોડા સાથે યતા વરસાદ પર હું વારી ગઈ છું. ત્યારે વરસાદનું તોફાન મચી રહ્યું હોય, ત્યારે વાવાગોડાના સપાટામાં આપણા પગ જમીન પરથી ઊઠ્યું ઊઠ્યું ઘસ રહ્યા હોય, ત્યારે ફડાફડ વાગતી ગોળીઓની પેઠે વરસાદ ગોઠે ફેરે તડાતડ કરતો પડતો હોય, ત્યારે પોટરબ્રૂક પડેરીને, માથું જિયું રાખીને ચાલવાની કેવી મજા આવે છે ! જધા બીકણ લોકો ભલે પોતાનાં ઘરોમાં જ બરાબ રહે. હું તો, પ્રકૃતિ જે બચ નાટક બજાવી રહી છે તેની આ પરાકાષ્ટા સામે આનંદપૂર્ણ નજરે ટપર ટપર જોયા જ કરીશ.

પૂરનાં પાણી આમળા ખાતાં ને આમળ ધસતાં ગઈ છે નદીઓ મુઢને શોષખાનિ કરતી ઢિનારા તોડી નાખે છે. તોફાને ચોર્યાં વાઢળા છેક નીચે આવીને ફોડાફોડ કરે છે. વૃહં વૃહં યતા જળજંધને મળ્યૂત અને પાકા કરવા ફોડધામ કરતા માણસોની ધમાધ મચી રહી છે. કુદરત કીધે બરાબ છે અને એવી કોરતા ધારણ કરી જામી છે કે જેની અવગણના કરી પાલવે એમ નથી.

સામાન્ય ઘડતરના માણસોને મન કુદરતનો આ કોષ ઈશ્વરના હાથમાં સાટકા સમાન છે. પણ આપણા ધોવનપૂર્ણ આત્માઓને મન તો એ પ્રકૃતિનું અન્યતમ સંગીત છે. ફૂંકાવ ! ઓ તોફાનો ફૂંકાવ ! રાષ્ટ્રની નામદીક્ષે તમે ફૂંકી કાઢો. જેઓ આ તોફાનોથી ડરી ભય છે અને પાછા પડે છે એ ભવિષ્યની પેઢીઓને જો બળબદ વારસો આપી જવાના છે ! ફૂંકાવ ! ઓ તોફાનો ફૂંકાવ ! અને રાષ્ટ્રનાં મૂળિયાં મળ્યૂત કરો ! *

—રોચાલિકે દાગાવા

પુસ્તક ૨૦ મું

સપ્ટેમ્બર-૧૯૪૫

અંક ૯ મો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ શ્રિટિશ 'હુઝુ' (Who's who) ની ૧૯૪૫ની બહાર પડેલી આવૃત્તિમાં હિટલરનું જીવનવૃત્તાંત ૩૧ લીટીમાં આપેલ છે. રોસિનનું જીવનવૃત્તાંત ૪૫ લીટીમાં તથા ચર્ચિલનું ૬૮ લીટીમાં છે.

★ હિંદના ઉદાર મતવાદી (Liberals) નો પ્રતિદાસ શ્રી. વી. એન. નાયક, એમ. એ. એ. બહાર પાડ્યો છે. ૧૯૧૮ માં મહાસભામાં ફાટ પડતાં 'લિબરલ ફ્રેન્ડ્સ' ની રચાપના થઈ. તે લોકોની એવી માન્યતા છે કે જો ખીજ બધા પક્ષો તેમની નીતિને અનુસરે હોત તો હિંદ ઘણી વધારે રાજકીય પ્રગતિ કરી હોત. હિંદમાં ઉદારમતના પ્રતિદાસના અભ્યાસ તરીકે આ પુસ્તક અપ્રતિમ છે.

★ જુન માસની આખરે જાહેર કરવામાં આવેલ એક નિષ્પદશીકાષ બાળસાહિત્યના લેખકોને ખાસ ઉપયોગી છે. બંગાળી, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિંદી, કાન્ડી, મલયાલમ, મરાઠી, તામિલ, તેલુગુ તથા ઉર્દૂ ભાષામાં 'હિંદના કુમાર સાહિત્યનો દુલનાત્મક તથા વિવેચનસર પ્રતિદાસ અને તેના બાવિ વિકાસ માટે સૂચનાઓ' પર નિષ્ઠો સાગવામાં આવ્યા છે. દરેક ભાષાના શ્રેષ્ઠ નિષ્પદને શ. ૧૦૦)ની રાકડ રકમ પારિતોષિક તરીકે મળશે. આ સંબંધી વિગત, 'ચાઇલ્ડ્રન્સ એન્ડ હોમ એજ્યુકેશન સેક્શન્સ, ઑફ ઇન્ડિયા ફ્રેન્ડ્સ એન્ડ એજ્યુકેશન્સ' ના મંત્રીને કાનપુર લખવાથી મળી શકશે. પારિતોષિક મેળવનારા નિષ્ઠો પુસ્તકાકારે પ્રગટ કરવામાં આવે તો ઘણો લાભ થશે.

★ પ્લાસીના યુદ્ધ પછી બાર તેર વર્ષે બંગાળમાં મોટો ફુકાળ પડ્યો હતો. તેનું રમરમુ લોકોને દોઢ સદી સુધી રહ્યું છે. લોકભાષામાં તેને 'હિયતારેર મન્વંતર' અથવા ૧૦૦૦ નો ફુકાળ કહેવામાં આવતો હતો. પરંતુ 'મન્વંતર' શબ્દમાં ફુકાળ ઉપરાંત ઘણું આતી જાય છે. તેમાં રાજ્યપદ્ધતિ, સામાજિક તથા રાજકીય ફેરફારોત્તમ જ મોટા પ્રમાણમાં મુત્યુ-જાય છે. તેમાં નૂતન સર્જનનો સમાવેશ થાય છે. બંગાળીઓના તાજા અનુભવને 'મન્વંતર' કહેવામાં આવે છે. કેટલાક તેને 'મહામન્વંતર' કહે છે; કારણ કે તે મહાપ્રવૃત્તિ અંગે

આવેલ છે. બંગાળા પણ યુદ્ધનું એક કેન્દ્ર હતું. પોતાની સરહદ પર યુદ્ધ અને વિજય તથા ધરઆંગણે દુકાળ પડવાથી તે બધું, ભૂખમરો અને રોગચાળાનો નિઃસહાય ભોગ થઈ પડ્યું. આ વસ્તુમાંથી મહાસાહિત્યનું સર્જન થઈ શકે અને ઢાઢ દિવસ તેનું સર્જન થશે પણ ખરું. ૧૭૭૦ પછી સો વર્ષ વીત્યા બાદ તે દુકાળનું વર્ણન બહિમયંદ્ર ચેટરજીના 'આનંદ મઠ' માં મૂર્ત સ્વરૂપ પામ્યું. તેથી જ ૧૯૪૩ના બનાવોના વર્ણનની અત્યારે આશા રાખવી વધારેપડતી વહેલી છે.

દરમિયાન નવલિકાઓમાં તેની પ્રાથમિક દૃશ્ય અસર જણાવા લાગી છે. આંધાત અને મૃગવશુમાંથી રચાતી ઘણીખરી નવલિકાઓ તેમના લેખક તથા જનતાની લાગણી જેવી જ અપકવ સ્થિતિમાં છે. લગભગ દરેક પંચના લેખકોએ આ વિષય પર પોતાનો હાથ અજમાવ્યો છે. શ્રી. પરિમલ ગોસ્વામીએ ફેટલાક પ્રસિદ્ધ લેખકોની વાતો 'મહા-મન્વંતર' નામથી સંપાદન કરી છે. ફેટલાક અતિસદૃશ નાટકો-ખાસ કરીને 'નવાન' પણ પ્રકટ થયેલ છે.

પ્રાથમિક લાગણીનો ઉભરો સમી જતાં, લાગણીપ્રવાહ ઉંડાણ પ્રાપ્ત કરે છે, જે ઉંડાણ સામાન્યતઃ ઝડપમાં અદૃશ્ય થાય છે. જે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકારો શ્રી. તારાશંકર બંદોપાધ્યાય અને શ્રી. અચિંત્યકુમાર સેનગુપ્તાએ રચેલા બતાવ્યો છે. શ્રી. બંદોપાધ્યાયના પુસ્તક 'મન્વંતર' ની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ છે અને તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર 'એપોકસ એન્ડ' (Epoch's End) નામથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે. શ્રી. સેનગુપ્તાનું પુસ્તક 'જય જોડી જાક' હમણાં જ પ્રગટ થયું છે અને તે પણ તેટલું જ લોકપ્રિય થશે તેમાં શંકા નથી.

ઉભજનથી પંડિત સુપ્તનારાયણ વ્યાસના તંત્રીપદ હેઠળ પ્રગટ થતા 'વિક્રમે' વિક્રમ સંવતની દ્વિસહસ્રાબ્દિ યોગ્ય રીતે ઉજવી છે. થોડા ગદિના પહેલાં તેનો 'વિક્રમ અંક' પ્રગટ થયો હતો. હવે 'સિંહરથ અંક' પ્રકટ થયો છે. 'વિક્રમ' ની આ મહોત્સવ ઉજવણીમાં ખાસ યોગ્યતા તો એ રહેલી છે કે તે પ્રાચીન શહેરમાંથી પ્રગટ થાય છે. ઇતિહાસ અને દંતકથા આ શહેરની પાછળ એવાં તો વણાઈ ગયાં છે કે અત્યારે ફેટલીક વાતો ગપ્પાં જેવી લાગે છે. હિંદના સાહિત્યમાં ઉભજનનું નામ અદ્ભુત છે. આવા જે દ્વિસહસ્રાબ્દિ પ્રગટ કરવા માટે શ્રી. વ્યાસને ખરેખર અભિનંદન ધરે છે. વિક્રમ અને તેના સમય વિષે આ અંકો આધારભૂત ગણી સકાય તેવા છે.

★ઉત્તર ત્રાવણકોરમાં એડાપદની ખાતે ૧૯૨૭ માં રચાવવામાં આવેલ ફેરાલા સાહિત્ય પરિષદ પ્રગટ કરી રહેલ છે. તેની વાર્ષિક બેઠક બરવામાં આવે છે અને તેના તરફથી ઉચ્ચ શિક્ષાનું ત્રિમાસિક પણ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ૧૯૪૪ ના જે માસમાં અનોકુલમ ખાતે તેની વાર્ષિક બેઠક બરાયા પછી આ સંસ્થામાં નવો પ્રાણ પુરાવા લાગ્યો છે. સંસ્થાના એકસો આશ્રવન સભ્ય થયા છે. કાલિકટના સાપ્તાહિક 'દેશાભિમાની' ના તંત્રી શ્રી. એમ. એસ. દેવદાસ તથા ફેરાલાના સાહિત્યમીમાંસક પ્રો. બેસેન્ડ મંડાસની જેવા અમગપ્પ પ્રતિષ્ઠિત લેખકો તેની કારોબારીમાં જોડાયા છે.

★ફેરાલાના સાહિત્યજીવનની બીજી વિચિત્રતા પ્રકાશનસંસ્થાની વૃદ્ધિ છે. છેલ્લાં બે-ત્રણમાં ઘણી નવી સંસ્થાઓ રચાવવામાં આવી છે અને એ બધી સંસ્થાએ દર મહિને સંખ્યાગણ

સારાં પુરતો પ્રગટ કરેલ છે. અલગત, આ અભૂતપૂર્વ પ્રગતિ અંશતઃ સુદ્ધકાળની આપાદીને અંગે છે. સાથોસાથ સામાન્ય જનતાની વધતી જતી શિક્ષિતતાને પણ તે આભારી છે. ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબત એ છે કે અધ્યાત્મ બાબા બોલતો વિસ્તાર-ખાસ કરીને કેમ્બ્રીજ તથા ત્રાવણકોરનાં દેશી રાજ્યો-શિક્ષિતતામાં બાકીના પ્રદેશ કરતાં આગળ પડતાં છે. પુરતોનો મોટો ભાગ લોકોના બૂક-રૅડીંગ તરફથી પ્રગટ થાય છે. થોડા થોડા સમયમાં રાજકીય તથા સાંસ્કૃતિક પત્રિકાઓ હજારોની સંખ્યામાં ખપી જાય છે. એ તેમની વ્યવસ્થાશક્તિને અંજલિરૂપ છે.

★ નિઝામ રાજ્યના મરાઠી બોલતા પ્રદેશો-મરાઠાવાડા-ની મરાઠી સાહિત્ય પરિપક્વની 'ત્રીજી બેઠક, પ્રખ્યાત નવલકથાકાર અને સાહિત્યમીમાંસક તથા નાગપુરના 'તરુણ ભારત'ના તંત્રી શ્રી. જી. ટી. મુધોલકરના પ્રમુખપદ હેઠળ તા. ૨૮-૨૯ મેના રોજ ઔરંગાબાદમાં ભરવામાં આવી હતી.

શ્રી. મુધોલકરે પોતાના બાબલુમાં પી. ઇ. એન. ને અંજલિ અર્પી હતી. તે પ્રદેશમાં મરાઠી, તેલુગુ અને કાનડી સાહિત્યની પછાત સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરી મરાઠી સાહિત્યની વૃદ્ધિ તથા પ્રગતિ વિષે કેટલીક કિંમતી સૂચના કરી હતી. પરિપક્વની સાથે માસિકોત્ત્વ પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું. ઔરંગાબાદના રેડિયો સ્ટેશને પણ આ વિદ્વાનોની હાજરીનો લાભ લઈ જે રેડિયો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

★ ૧૯૪૪ના એપ્રિલમાં કસડંદાના મહારાજ પ્રતાપકેસરી દેવે ઉડિયા ભાષામાં લખાયેલ શ્રેષ્ઠ નાટકને ઇ. ૧૦૦૦) નું પારિતોષિક આપવાની જાહેરાત કરી હતી. કટકના લાલા નગેન્દ્રકુમાર રાયને તેની હસ્તપ્રત 'કલિંગવિજય' માટે આ પારિતોષિક આપવાનું નક્કી કર્યું છે. ઉડિયા ભાષા બોલતા જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી લગભગ ૩૫ નાટકોની હાથપ્રતો મળી હતી. ઉત્કલ વિશ્વવિદ્યાલયના ઉપકુલપતિ ડૉ. પી. કે. પારેજ, રેવન્શો કૅલેજના નિવૃત્ત પ્રોફેસર રાયજહાદુર આનંદલલ મહાંતી તથા પ્રસિદ્ધ કળાકાર અને નાટ્યલેખક કુમારશ્રી વિજય પ્રતાપસિંહ દેવે આ નાટકોની જુદી જુદી તથા ખાનગી તપાસ કરી હતી.

ત્રણ પરીક્ષકોએ પોતપોતાના સ્વતંત્ર મતો આપ્યા હતા. 'કલિંગવિજય' શ્રેષ્ઠ હોવા સંબંધી ત્રણે એકમત થયા હતા. જવાની પટ્ટણામાં લાલા નગેન્દ્રકુમાર રાયનું યોગ્ય સ્વાગત કર્યા પછી ઇ. ૧૦૦૦) નું પારિતોષિક આપવાનું મહારાજએ નક્કી કર્યું છે.

★ મેની ૧૬ મી તારીખે રાયજહાદુર ગોપાલચંદ્ર મહારાજના ૭૩ વર્ષે કટક ખાતે થયેલ અવસાનથી ઓરિસાએ એક પ્રખ્યાત લેખક ગુમાવ્યો છે. રાકમંદ સંજેગોમાં થયેલ એમના મૃત્યુથી શોક વધારે માઠ બને છે.

તેમની સાહિત્યસેવા અનેક વિભાગોમાં વહેંચાયેલી છે.-મીમાંસા, દંતકથા તથા કેસ. તેમણે પૂર્ણચંદ્ર ઉડિયા ભાષા કેસ, ઉડિયા, રામન, હિંદી તથા અંગ્રાણી-ચાર લિપિમાં-સાત ભાગમાં પ્રગટ કર્યો છે.

★ ૧૯૪૫ના આક્ટોબરમાં દિલ્હીની 'જમિયા મિલિયા ઇસ્માલિયા' રાષ્ટ્રસેવાનાં પંચાસ વર્ષો પૂરાં કરશે. ઉર્દૂ માસિક 'જમિયા'એ રાષ્ટ્રીય હિલ્લગાલનાં સર્વવ્યાપી અંગે પર લેખો છાપવાનું નક્કી કર્યું છે. 'ન્યુબિલી એકે' ઉપરાંત આ લેખમાળા બાર મહિના-

એપ્રિલ ૧૯૪૫ થી માર્ચ ૧૯૪૬ સુધી-આવશે. તે જ માસમાં જમિયા પોતાનો મુવર્ણ-મહોત્સવ ઉજવશે.

★ પ્રખ્યાત અમેરિકન વિદ્વાન જેસેફ ટી. શિપ્પીના સામાન્ય તંત્રીપદ હેઠળ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના કેટલાક પ્રેફેસરોએ જગતના જીવંત સાહિત્યની સમીક્ષાની હારમાળા-વાળા 'વિશ્વ સાહિત્યના ઇતિહાસ'ની એક મોટી યોજના તૈયાર કરી છે. અમેરિકાના સાહિત્યવિષયક ત્રિમાસિક 'બુકમેન' તરફથી આ ગ્રંથો 'પ્રગટ કરવામાં આવશે. પ્રમાણભૂત લેખો મેળવવા માટે તંત્રીઓએ જુદા જુદા દેશોના વિદ્વાનોને, પોતાના દેશોના સાહિત્ય સંબંધી લેખો મોકલવાનું આમંત્રણ આપ્યું છે.

આ ઇતિહાસના 'હિંદી સાહિત્ય વિભાગ'માં ૩૧ જુદા જુદા લેખો આવશે. આ લેખોમાં વેદના વારાનું સાહિત્ય, પુરાણો, સંસ્કૃત કાવ્ય, નાટક, પાલી તથા બૌદ્ધ ધર્મનું સાહિત્ય, તેમ જ હિંદની બંધી આધુનિક ભાષાના સાહિત્યનો સમાવેશ થશે અને લેખો કુલ બે લાખ શબ્દોના બનશે. પૂનાના બાંધારકર ઓરીએન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટના મંત્રી ડૉ. આર. એન. દાંડેકરને આ વિષયો પર પ્રખ્યાત હિંદી વિદ્વાનોના લેખો મળ્યા છે.

★ મુસોલિનીની પત્નીએ પોતાનું તથા પોતાના પતિનું જીવનવૃત્તાંત લખવું શરૂ કર્યું છે. તે કહે છે કે 'હું' મુસોલિની સાથે ૩૬ વર્ષ રહી છું અને જગતના કોઈ પણ માણસ કરતાં હું તેને વધારે ઓળખું છું.'

—છાતાલાલ ખાનસિંગ કામદાર.

કારાવાસમાં લખાયું

બિથિયસે 'કોન્સોલેશન્સ ઓફ ફિલોસોફી' (Consolations of Philosophy) રચ્યું.

ગ્રોશિયસે 'સેન્ટ મેથ્યુ' પર પોતાની ટીકા લખી.

થુકાનને 'ડેવીડના સાયસ'નું વિવરણ તૈયાર કર્યું.

સર્વાન્ટિસે 'ડૉન કિવકોટ' લખ્યું.

હોલ્દેઈને 'હેન્ડ્રીએડ' (Hendriade) લખ્યું.

જર્જાન બન્યને 'ધી પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ' લખ્યું.

ન્યુગેટના કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવેલ ડેનિયલ ડીકોએ તેના 'રિબ્યુ'ની શરૂઆત કરી તેના નવ ગ્રંથો થયા.

સર પૉલ્ટર રેલેએ 'જગતનો ઇતિહાસ' લખ્યો.

જવાહરલાલ નહેરૂએ 'ગિલ્પિસક ઓફ વર્લ્ડ હિસ્ટરી' તથા આત્મકથા લખી.

રોસિનએ 'બાર્બર ઓફ સેવિલ' (Barber of Seville) રચ્યું.

એડોલ્ફ હિટલરે 'મીન કાન્ક' લખી.

વિજયાવક્રમી પંડિતે 'માઇ પ્રિન્સ ડેઇઝ' લખ્યું.

શોકમાન્ય તિલકે 'ગીતારહસ્ય' લખ્યું.

એમ. એન. ડૉયે 'લેટર્સ ફ્રોમ પ્રિન્સ' લખ્યું.

સાવરકરે 'હિંદુ સામ્રાજ્યનો અભ્યુદય તથા પતન' લખ્યું.

—છાતાલાલ ખાનસિંગ કામદાર

આપણાં નાનાં પુસ્તકાલયો

નાનાં પુસ્તકાલયોના વહીવટ

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો વડોદરા રાજ્યમાં શાળાના પૂરક અંગતરીકે સ્થાપિત થયેલાં છે. અને વહીવટમાં જનતાનો સાથ લઈ, પોતે સ્વાશ્રયી અને એ હેતુથી નાણાંની ખાતમમાં શ્રીમંત સરકાર તથા ગ્રાંત પંચાયત અને સ્થાનિક સંસ્થાઓએ સ્વયં હોય તે પ્રમાણે મદદ આપવાની છૂટ રાખી છે. જ્ઞાનપ્રચારની દૃષ્ટિએ તેનો વ્યવસ્થા રાખવાનું કાર્ય શાળાના શિક્ષકો પાસે છે. અને તે માટે મોટેભાગે ધણાં ઓછા ખર્ચ થાય છે. ત્યાં શિક્ષક શાળાના જ સમયમાં અનુકૂળતા પ્રમાણે પુસ્તકો આપે છે કે જનતા સમયમાં શાળામાં બેસી પુસ્તકોની આપ-લે કરે છે; ત્યાં તે વેતન પામતો નથી. જ્યાં અંચલાલ નોકરીના નિયત સમય ઉપરાંત કલાક બે કલાક કામ કરે છે ત્યાં તેને મહેનતાણું રૂ. ૨) થી માંડી રૂ. ૬) સુધી માસિક મળે છે.

ખર્ચની વહેંચણી

આ પુસ્તકાલયોના હેતુની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, જનતાને નજર સમક્ષ રાખી તેમણે પોતાનો ખર્ચ વર્તમાનપત્ર-સામયિક પાછળ ૪૫ ટકા, પુસ્તકો પાછળ ૩૫ ટકા, છતર ખાતમો પાછળ ૨૦ ટકા કરવો જોઈએ. આ માટે પુસ્તકાલયો પોતાનાં અંદાજે કોળી-પૂર્વક જોશે તો લગભગ ૩૦ ટકા બેટલાં પણ આ નાનાં પુસ્તકાલયો ધોરણસર અંદાજ બનાવતાં નથી અને તે કારણે તેમનાં વર્તમાનપત્રો અને સામાયિકોમાં રકમ કપાઈ જવાથી તેમણે માગેલાં પત્રો સામાયિકોમાં કાપ પડે છે. પોતાનો હઠામહ ચાલુ રાખતા, અને ઠરેલા ધોરણોનો અમલ કરવામાં ઢીલા એવા વ્યવસ્થાપકો અને મંત્રી બાઈઓ દુરામહ સેવે છે અને પોતે વિનાકારણ લખાણ કરી સમયનો અને નાણાંનો દુર્વ્યય કરી સંસ્થાની પ્રગતિ સાધી શકતા નથી અને વહીવટ સારો છે તેવું પણ પોતે જનતાને બતાવી શકતા નથી.

ખર્ચની જુદી જુદી મુખ્ય ખાખતો વિષે સમજૂત

આ ઉપરથી સૂચિત થાય છે કે હજી પુસ્તકાલયના પ્રચારકો અને કાર્યકરો આ ખર્ચની વહેંચણી બરેબર સમજી શકતા નથી. પુસ્તકાલય ખાતાએ પુસ્તકાલયોને તેમના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે પોતાનાં અંદાજે કેમ બનાવવાં તે માટે અનેક વખત સૂચનાઓ તથા પ્રાસંગિક વિવેચનો દ્વારા માર્ગદર્શન પણ કર્યું છે. હવે આપણે જે હેતુથી ખર્ચની વત્તામાં ટકાવારી બતાવી છે તેની સાર્થકતાનો વિચાર કરીએ.

(૧) વર્તમાનપત્રો, સામયિકો

દેલકાક સંચાલકોને એવો ખ્યાલ છે કે પરદેશનાં પુસ્તકાલયોના વહીવટ પરથી આપણાં પુસ્તકાલયોના ખર્ચના ટકા નક્કી કરવામાં આવે છે અને અમારા ઉપર તે લાદવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ આણું કંઈ જ નથી. પરદેશમાં જ્યાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ચાલુ છે ત્યાં વર્તમાનપત્રો સામાયિકો માટે ગ્રાન્ટ દરથી પંદર ટકા જ ખર્ચ હોય છે. અને તે પુસ્તકાલયો ઘણાં વ્યવસ્થિત અને સારી એવી સ્થાનિક મદદથી ચાલે છે. ત્યાં પુસ્તકો અને તેનાં નિયમો માટે અંચલાલ વધારે કાળજી સેવે છે અને પરિણામે તે પુસ્તકાલયો

જિન્મી કોટીનાં હોય છે, ન્યારે આપણાં પુસ્તકાલયો તો શાળાના શિક્ષકોની મારફત ચાલતાં શાળાના પૂરક અંગ તરીકેનાં પુસ્તકાલયો છે; અને પ્રજામાં તે જ્ઞાનનો સંભાર અને સારા-સારો વિચાર કરવાની શક્તિ ફેલાવવા માટે, શાળામાં ઉપાર્જન કરેલું જ્ઞાન બહી ન જવાય તે માટે તે સ્થાપિત થયેલાં છે. એટલે સ્વાભાવિક છે, કે પ્રાથમિક શિક્ષણ પામેલા બાળકોને અંધપાલ અને મંત્રીઓ આ સંસ્થા તરફ આકર્ષવા જોઈએ. તેમની અભિરુચિ પ્રમાણે તેને જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધનો આપવાં જોઈએ, આ ઉપરાંત જે લોકમદદ તરીકે થોડી ધણી રકમ આપતા હોય તેમણે જે રકમ આપી હોય તેટલી હદ સુધીમાં તમામ પ્રકારના વાચકોનો ખ્યાલ રાખી દૃષ્ટપત્રોમાંથી પસંદ કરી સામાયિક પસંદ કરવાં જોઈએ. સંસ્થાના કામ કરતા શિક્ષકો પોતાને એકાદ શિક્ષણવિષય માસિક વાંચવા જોઈએ. તો પાંચ કે છ ગામની સંસ્થાઓ વચ્ચે મંત્રાવી વાંચી શકે, પણ આશોપયોગી માસિક જે દરેક સંસ્થાને જોઈએ જ તે સિવાય તે ચલાવી શકે નહિ. વળી બીજાં માસિકોમાં તો પોતે નાણાં બીમાં ક્યાં હોય તેની હદમાં રહી એકાદ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ લાગતું સામાયિક તથા એકાદ અઠવાડિક મંત્રાવી શકે. કયું માગવું અને કયું ન માગવું એ માટે નાણાંની મદદ આપનારને સલાહ આપવાપણું છે. પણ તેમાં ટકાવારો નક્કી કરી હોય તેને વળગી રહેવાનું તો ફરજિયાત છે. ૨૦x૩=૬૦ નું અંદાજપત્ર કોષ નાનું પુસ્તકાલય બનાવે તો તેને પોતાના ગામની વધુમાં વધુ વરતી, બહેલોની સંખ્યા, શાળાનાં બાળકોની જરૂરીયાત એ બધો ખ્યાલ કરે તો એકાદ નાનું દૈનિક જેનું લવાજમ રૂ. ૨૦) થી ૨૫) હોય તે, એકાદ આશોપયોગી માસિક, 'પુસ્તકાલય' માસિક અને એકાદ બીજું માસિક મંત્રાવી શકે. પણ આવાં પુસ્તકાલયોના સંચાલકો દુનિયાના સમાચારો રોજ જાણવા અને અર્ધસાપ્તાહિકમાંથી જાણવા, અગર સ્થાનિક અઠવાડિકમાંથી જાણવા માટે બધી જ મદદ લેડવા તૈયાર થાય તો એ નાણાંને દુવ્યર્થ જ થયો કહેવાય. કારણ, પત્રો-સામાયિકોનો જે પ્રમાણે ઉપયોગ થઈ શકે તે જ પ્રમાણે તેને મંત્રાવી શકાય. આપણી માગણી જાહેર જનતાની જરૂરીયાત માટે છે, એ આપણે પ્રજામાં જાગૃતિ આણનાર વ્યક્તિઓએ સમજવાનું છે. તો પછી ગામમાં દૈનિક વાંચનાર પચાસ હસરો રોજ હોય તો તેની નોંધ સંસ્થામાં રહેવી જોઈએ. વળી ન્યારે દૈનિક સમાચાર આપણને મળે તો અઠવાડિક સમાચાર પત્રોથી આપણે અલગ રહી શકીએ; કારણ, તેટલી મૂડી આપણી પાસે નથી. એટલે આપણી મૂડીના પ્રમાણમાં આપણે પત્રો માગી શકીએ. વળી આપના ગામના ઘણા લોકો સ્થાનિક સમાચારોના સાપ્તાહિકથી સંતોષ માનતા હોય તો દૈનિક પાછળ નાણાં ખર્ચવા કોષ દુરામલ્લ કરી શકે નહિ, વળી બાળકોને દર માસે કંઈક નવીન વાંચવાનું જાણવાનું મન થાય છે તે માટે પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ.

વીસ રૂપિયાથી ઓછી લોકમદદવાળાં પુસ્તકાલયોએ તો અઠવાડિક સમાચારો વાંચવા માટે આગ્રહ રાખવો જોઈએ. દૈનિક પાછળ તેવો ખર્ચ કરવા તેમની પાસે સવડ નથી અને ઘણાં જિલ્લાસુ બાળકોની જરૂરીયાત પૂરી પાડવાના બોગે, પુસ્તકાલયની સંસ્થા સુઘડ, વ્યવસ્થિત, અને આકર્ષક રાખવાના બોગે આવાં નાનાં પુસ્તકાલયો દૈનિક પત્રો માગે છે અને તેથી પછીવટી અને મુશ્કેલી અધિકારીઓ ન્યારે સંસ્થા જુએ છે ત્યારે તેમાં નિર્જીવપણું માલુમ પડે છે.

મને ખાતરી છે કે આપણે જો સંરચાને વ્યવસ્થિત ચલાવીએ અને પ્રગતિને નજર સમક્ષ રાખી આપણે કાર્યકરો વિચારીએ તે લોકોના શુભ માટે જે પ્રવૃત્તિ આદરી છે તે વધારે અને વધારે પ્રગતિશીલ અને.

શિક્ષક માધ્યમોને વિનંતિ છે કે પુસ્તકાલયો સ્થાપવાનો શ્રીમંત સરકારનો શુભ હેતુ, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ખાતાના આદ્યપ્રચારક સ્વ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ તથા આપણી પ્રવૃત્તિને અત્યારે પણ પોષણ આપનાર શ્રીમંત પ્રતાપસિંહ મહારાજ સાહેબના શુભ હેતુને લક્ષમાં રાખી પ્રચારકાર્ય વધુ વેગથી ઉપાડીએ.

(૨) પુસ્તકો

પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકો અવશ્ય હોવાં જોઈએ, આપ જોઈ શકશો કે જ્યારે નવીન પુસ્તકાલય ઉદ્ઘાટનામાં આવે છે ત્યારે પુસ્તકાલયમાં રૂ. ૧૦૦) નાં પુસ્તકો આપવામાં આવે છે તે જુદા જુદા વિષયોનાં હોય છે. તેમાં લગભગ ૨૦) ટકા પુસ્તકો બાળોપયોગી, ૨૫) ટકા પુસ્તકો ઉચ્ચ પ્રકારના વાર્તાસાહિત્યનાં, ૨૦) થી ૨૫) ટકા ધર્મ અને નીતિને લગતું સાહિત્ય અને ૧૦ થી ૧૫) ટકા પુસ્તકો જીવનચરિત્રોને લગતાં હોય છે; જ્યારે બાકીનાં પુસ્તકો ઇતિહાસ, પ્રવાસ, જૂગોળ, શિક્ષણ, ઉપયુક્ત કળા, પુસ્તકાલયશાસ્ત્ર, વગેરેને લગતાં હોય છે. આ ઉપરથી આપને દોરવણી આપવાની એટલી જ રહે છે કે દર વર્ષે તમારે પુસ્તકો પસંદ કરવામાં કાળજી રાખવી જોઈએ. તમારે જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકો મંગાવવાં જોઈએ. પુસ્તકો સામાન્ય રીતે ધણાં સારાં જહાર પડે છે અને તેમાંથી આપણી ખર્ચ કરવાની રીતિ પ્રમાણે આપણે પુસ્તકો પસંદ કરવાં જોઈએ.

ફેટલાક વ્યક્તિગત લેખકો, પણ સારાં પુસ્તકો જહાર પાડે છે. તેવા પ્રકાશકોની પણ તેઓએ પુસ્તકાલય ખાતામાં પોતાનું પ્રકાશન મોકલે છે તો તે પુસ્તકાલયના ધ્યાન પર લાવીએ છીએ. પુસ્તકના વાચનપ્રચારની સીડી તો મારા મનથી નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) અક્ષર જાળખતાં અને વાંચતાં શીખેલાં બાળકો માટે (વર્ષ ૫ થી ૮)

(૨) પ્રાથમિક શિક્ષણના વર્ષ ૪-૫ તથા માધ્યમિક શિક્ષણનાં ત્રીજા ધોરણ સુધી (૯ થી ૧૨)

(૪) માધ્યમિક શિક્ષણના વર્ષ ૪ થી ૭ સુધી એટલે વર્ષ (૧૩ થી ૧૭)

(૫) પુખ્ત ઉંમરનાં માણસો માટે જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકો.

આપણે વર્તમાનપત્રો માટે નાણાં વધુ ખર્ચતા પહેલાં સમજવું જોઈએ કે આપણે ઉપર પ્રમાણે પુસ્તકોની માગણી કરી શકીએ તેટલી રકમ આપણે અંદાજમાં રકમ રાખી છે ? જો તે રકમ ન રાખી હોય તો આપણા અંદાજમાં તે સવડ પ્રથમ કરવી જોઈએ.

વળી નજીકનાં પુસ્તકાલયો સાથે સહકાર કરી શકાય તેમ છે કે કેમ, તે પણ આપણે જોવું જોઈએ. સહકારથી જો પુસ્તકોની આપ-લે નજીકના ગામો સાથે થાય તો આપણાં પુસ્તકાલયો ઘણાં આદર્શ અને સુંદર બની શકે. આ માટે નીચેની યોજનાનો વિચાર થવો ઘટે:

(૧) અરસપરસ પુસ્તકો આપ-લે કરવાના નિયમો ઘડવા;

(૨) જ્ય પુસ્તકાલયનાં અમુક કિંમત ઉપરાંતનાં પુસ્તકોનું એક રજિસ્ટર બધાં

પુસ્તકાલયોમાં રાખી, પુસ્તક ક્યાં છે તે જણાવવું, જેથી તે પ્રાપ્ત કરવામાં સરળતા થાય;

(૩) વાચકોની પરસ્પર સંકર ડેળવી, પુસ્તકો વધારવાં.

આજે તો પુસ્તકાલયમાં પુસ્તક છે પણ તેના વાચકો નથી. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું સામાન્ય ધોરણ તો એ છે કે દરેક પુસ્તકને તેનો વાચક હોવો જોઈએ. એટલે પુસ્તકાલયના કાર્યકર્તાએ “પુસ્તક છે” કહી વર્તમાનપત્રો પાછળ નિરર્થક ખર્ચ ન કરવો ધરે. કારણ, તે છે તો તેના વાચકો દરવર્ષે મળવા જોઈએ.

આપણે ઉપર જણાવ્યું તે દષ્ટિપૂર્વક જો તમે પુસ્તકો વસાવો તો વસાવેલાં પુસ્તકોના ૮૦ ટકા પુસ્તકો તો વંચાઈને દર વર્ષે ફાટી જાય. તેમાં મોટેભાગે બાળોપયોગી અને કિશોરોપયોગી પુસ્તકો હોય, વાર્તાઓ પણ જૂની થાય એટલે નીરસ નીવડે છે; પછી તે પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાંથી કમી થવા પાત્ર હોય છતાં આપણે કમી કરતા નથી, સંખ્યાનો મોહ રાખીએ છીએ, અને નવીન વસાવવામાં હિદાતીનતા ડેળવીએ છીએ. આમ થવું અટકવું જોઈએ. અને નવીન પુસ્તકો વસાવવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના સંચાલકોની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ દ્વારા અને સારા શિક્ષકોની યાદીઓ પુસ્તકાલયો માટે તૈયાર કરી, ક્યાં પુસ્તકો ખરીદશો, કેવાં ખરીદશો તે માટે સમાલોચનાસહ ટૂંકો પત્રિકાઓ કે લેખો ‘પુસ્તકાલય’ માસિકમાં મૂકી પ્રગટ કરવા જોઈએ. પુસ્તક કમી કરવા માટે જલામણ કરવી જોઈએ. પુસ્તકનો ઉપયોગ થાય છે કે નહિ તે જેવા માટે તેની વ્યવસ્થા બરાબર રાખવા વખતોવખત સલાહ આપવી જોઈએ. વાચન મેળવવાની આકર્ષકતા માટે દર માસે ક્યાં પુસ્તકો વાંચશો તેવા લેખો આપવા જોઈએ, અને નિરૂપયોગી જૂનાં પુસ્તકો કમી કરવા પુસ્તકાલયોના સંચાલકોને વખતોવખત સલાહ આપવી જોઈએ.

પ્રકાશનસંસ્થાઓ પૈકી નવજીવન, સરસ્વ સાહિત્ય, શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા વગેરે ઉચ્ચ કોટીના સાહિત્ય શ્રેણીઓની માહિતી પણ લોકોને આપવી જોઈએ. ઉપરાંત, ખીજ સંસ્થાઓમાં કે ખાનગી પ્રકાશકોનાં સારાં પુસ્તકોની માહિતી છટી હોય તે એકત્ર કરી મંથપાલેને ઉપયોગી થાય તે રીતે આપવી જોઈએ.

મદદ આપતી વખતે અમે પુસ્તકાલયનાં વંચાયેલાં પુસ્તકો તથા વાચકો જોઈ નિરાશ થઈએ છીએ. મને ખાતરી છે કે આપણે કર્તવ્યદષ્ટિથી કામ કરીશું તો આપણે ધણું કરી શકીશું અને આપણે ખર્ચ વાસ્તવિક ક્યાં કરવો તે સમજી શકીશું.

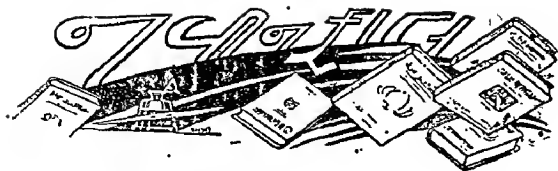
(૩) ઇતર ખર્ચ

નોકરખર્ચ એ અર્થપૂર્ણ રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો નથી પાડી શકતાં એનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) પુસ્તકાલયો પાસે નાણાંની સવડ નથી.

(૨) શિક્ષકો શાળાના અંગ તરીકે જ આ કામ શાળામાં પુસ્તકાલયો રાખી કરે છે.

(૩) આ પ્રવૃત્તિ સામાજિક પ્રવૃત્તિ તરીકે લેખી. થોડા સેવાભાવી મદદનાર વિદ્યાર્થીઓની મદદ આ કામમાં લેવાની હોય તો શિક્ષકોને વિવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, [સાંધણ સમિતીના પૃષ્ઠ ૩૮૮ ના છેડે]

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર તરફનાં પુસ્તકો

- ૧ જગત ઇતિહાસનું રેખાદર્શન—ખંડ ૨ જો; ભૂજલેખક: પં. જવાહરલાલ નહેરુ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦૦
- ૨ હિંદુ પ્રાજ્ઞીય અર્થશાસ્ત્ર—લેખક: શ્રી. વિદ્યસાગર મ. ઠાકરી; પ્રકાશક: ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦
- ૩ વર્ણવ્યવસ્થા—લેખક: શ્રી. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦૦
- ૪ સ્ત્રીપુરુષમર્યાદા—(આવૃત્તિ બીજી) લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦૦
- ૫ તત્ત્વાર્થસૂત્ર—વિવેચક: પંડિત સુખલાલજી, પ્રકાશક: જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ; અમદાવાદ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફનાં પ્રકાશનો

- ૬ જ્ઞાનનાં ઝરણાં—લેખક: રામી માધવતીય; મૂલ્ય ૦-૩-૦૦
- ૭ હિંદુ જીવન—લેખક: શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ; મૂલ્ય ૦-૩-૦૦
- ૮ સ્ત્રીઓના વિવિધ પ્રશ્નો—સંપાદકો: લેડી વિદ્યાજીવેન ૨. નીલકંઠ અને શ્રી. પ્રમુદાસ બાબુભાઈ પટવારી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦
- ૯ શ્રીમદ્ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ—અનુવાદક: શ્રી. ગિરિજાશંકર મયારાંકર રાઓ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦૦
- ૧૦ જ્ઞાન અને ધ્યાન—લેખક: રામી માધવતીય; મૂલ્ય ૦-૩-૦૦
- ૧૧ ગૃહજીવનનાં ફરિયાદો—લેખિકા: શ્રી. કુસુમ શેઠ; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦૦
- ૧૨ અશ્વોત્તે અને નવું રેલવે સ્ટેશન—લેખક: શ્રી. મુનીલાલ વર્ધમાન શાહ; મૂલ્ય ૦-૪-૦૦

ભારતી સાહિત્ય સંઘ-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧૩ નર્મદ—લેખક: શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાઠક; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦૦

૧૪ જીવનનાં વહેણો—(આવૃત્તિ ખીલ) લેખક: શ્રી. રસિકલાલ ડા. પરીખ,
મુલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

६५ पश्चिमना समरांगणे—अनुः स्व. दृश्यन सोमैया; भूख्य ४-०-०

૧૬. રંગ છે બારેલા—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૩-૦૦

૧૭. પાંચ વિનાના—લેખક: શ્રી. ઉમેદશાહ મણિપાર; મૂલ્ય રા. ૩-૦-૦

१८ परिवर्तन—लेखक: श्री. पीतांबर पटेल; मूल्य रु. ४-०-०.

૧૯ શાશી જતાં—અનુવાદક: શ્રી. જયંતકુમાર મ. બદ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

२० परीकथाओ—लेखकः श्री. निरंजन वमा अने जयमल परमार; मूल्य ३-८-०.

૨૧ આપની સેવામાં—લેખક: શ્રી. જિતુભાઈ પ્ર. મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

૨૨ ધનુરદોરો—લેખક: શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધી; મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦.

૨૩ કેમ ચપ્પે કયારે ? બા. ૨ જો—લેખક: શ્રી. કુંભરશી ધ. સંપદ; મૂલ્ય
૩૧. ૦-૮-૦.

જોન. જોમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈનાં પુસ્તકો

૨૪ અમલીવત્ની મીરાં—લેખક: શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર, મૂલ્ય: ૧-૮-૦

૨૫ ટુંક ને દસ—લેખક શ્રી. મુળરાજ અંજારીઆ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

૨૬ છુદ્ધિના બાદશાહ—લેખક: શ્રી. 'પ્રકાશમ્' સવળ મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

આર. આર. શેઠની કુ. સંખ્યા તરફનાં પુસ્તકો

२७ लोमहर्षिणी—लेखकः श्री. जनैयादाव भा. मुनशी; भूस्थ इ. ४-३-०. :

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાયાલિય-અમદાવાદ તરફનાં પુસ્તકો

२८ अर्द्धनाथ (श्रील आरुति) भूतलेभ्यः शरद्वयं अक्षीपाभ्याम्; अथ
नगीनदास पारेभ्यः मृत्यु का. १-८-०.

२६ तल्लुआ (भंडन त्रीलु-त्रीलु व्यावृत्ति) लेखकः श्री. धूमकेतु; मुख्य श. वच.

૩૦ વાચિનીદેવી (ખીજી જ્ઞાતિ) લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રા. ૪-૮-૦.

३१ नवलिङ्गाः—लेखकः श्री. कनैयासाल भा. मुनशी; मूल्य रु. ३-८-०.

૩૨ રોખીન્સાન કુચો—(ત્રીજી વ્યવસ્થિત) અનુ: ચંદ્રસંકર મણિસંકર બાદ; મૂલ્ય
રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત સાહિત્ય સભા-અમદાવાદનાં પ્રકાશનો

૩૩ અક્ષર અને રાખઃ —લેખક: શ્રી. કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

૩૪ ગુજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદની કાર્યવાહી ૧૯૪૩-૪૪-મુખ
શ. ૨-૦-૧,

લોક પ્રકાશન. લિ.—અમલવાદનાં પુસ્તકો!

૩૫ લખ્યા લેખ—લેખક: શ્રી. ઇમ્વર પેટલીકર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૩૬ રશિયામાં ૩૦ મહિના—લેખક: શ્રી. દિ. ગા. તેંકુલકર; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર-સુરત તરફથી

૩૭ જાળળ અને ખાંતલ—મૂળલેખક: શ્રી. ચંદ્રનારાયણ ચર્મા; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૩૮ નવરાની નોંધ—લેખક: શ્રી. નકીર. પ્રકાશક: વસંત શુક ડીપો, રાજકોટ; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૩૯ હોસ્પિટલોલ—લેખક-પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

૪૦ જાણામતરયાયલોક:—રચયિતા: સુનિ મહારાજ ન્યાયવિનયજી; પ્રકાશક: શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન મથા; પીપલાનો રોડ, પાટણ, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

[સંપૂર્ણ ૫૫૩ ૩૮૧૪]

હિંદુઓમાં આ પ્રવૃત્તિ પ્રથમ અર્થે દાખલ કરેલી હોય, જેવણી ખાતાએ તે ચોખ્ખા દાખલ કરી હોવાથી તેના શિક્ષકો આ કાર્ય કરે છે તેમાં વેતન આપવામાં આવતું નથી અને વેતન લેનાર શિક્ષકો કરતાં પણ બીજાવેતન લેનાર ઘણા શિક્ષકો સારું કામ આપે છે. વેતન લેનાર શિક્ષકો માટે બાળે રવતન પુસ્તકાલયમાં હોય છે. આવાં પુસ્તકાલયો હાલ ૧૮૨ છે. પણ ન્યાં આ ખર્ચની જોગવાઈ થતાં વીસ ટકા ખર્ચ છતર રીતે કરવાનો હોય છે. આ માટે પુસ્તકાલયના કચાટનો પ્રશ્ન હોય છે. જો પુસ્તકો વિધિસર કમી થતાં હોય તો દર પાંચ છ વર્ષે એકાદ કચાટની સ્થાનિક પુસ્તકાલયને જરૂર પડે. તો તે માટે તેણે અંદાજમાં દર વર્ષે નિદાન દર્શાવવાનું રકમ અનામત રાખવી જોઈએ.

દ્વિતીય વ્યવસ્થા માટે પૂરતો અમલ તેને સુધર બનાવવું જોઈએ. નાણાં હોય છે પણ કચાટને તાળાં નથી હોતાં, કોઈ જગ્યાએ દુરસ્તી વખત પડી રહે છે, કોઈ જગ્યાએ દ્વિતરનો કકડો પણ હોતો નથી. આવી અવ્યવસ્થા દૂર કરવા સૌ બાંધજોને હું આતુરતાભરી વિનંતિ કરું છું.

આજે છે કે પુસ્તકાલયમાં કાર્ય કરતા શિક્ષકો બાંધજો આ બાબતોનો વિચાર કરી પોતાનું પુસ્તકાલય વાચનની દૃષ્ટિએ વધારે લોકપ્રિય બનાવવા ઘટવું કરી જુદશે.

—ઉમદલાલ મો. પટેલ

મહાલ મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ

વડોદરા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા રવિવાર તા. ૨૬-૮-૪૫ ના રોજ વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના હોલમાં વરણામાવાળા શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીનના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી.

મંત્રી શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલે અતે વર્ષનું નિવેદન અને હિસાબ તથા આવતા વર્ષનું બજેટ રજૂ કર્યો હતો, જે પસાર થયો હતો.

બાદ વ્યવસ્થાપક મંડળની ચૂંટણી થતાં પ્રમુખ શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન તથા મંત્રીઓ શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલ અને શ્રી. વલ્લભભાઈ આ. પટેલ ચૂંટાયા હતા. તેમ જ પ્રાંત મંડળ માટે જે પ્રતિનિધિ શ્રી. છોટાભાઈ પટેલ તથા શ્રી. હકિસિંહ સરદારસિંહ ચૂંટાયા હતા.

બાદ શિષ્ટવાચનની પરીક્ષા માટે સમિતિ નીમણી હતી.

પ્રમુખ શ્રી. ચીમનભાઈ હ. અમીને ચોતાના વિવેચનમાં મહાક્ષત્રાં યાજ્ઞાવાજ્ઞાં તમામ મામે પુસ્તકાલયો સ્થપાઈ ગયા બદલ આનંદ દર્શાવી એ સૌ વ્યવસ્થિત મામે અને પ્રગતિ કરે તે માટે જુદા મંડળના કાર્યકરોએ તપાસણી કરતા રહેવા, બાકી હોય ત્યાં પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના શેર લેવરાવી સવસત મેળવવા અને સાથે સાથે મામ દવાખાનાંની પણ પ્રવૃત્તિ કરતા રહી ગામડાંમાં ગ્રાન સાથે આરોગ્યની મુખ્ય જરૂરીયાત પૂરી પાડવા વિનંતિ કરી હતી. અને મામ ઔષધાલય સ્થાપવા માટે કાજો ચરૂ કરવા પ્રાયશિક મદદ તરીકે તાલુકામાં દરેક સ્થળે રૂ. ૧૫૦ પંદર પ્રમાણે મદદ આપવાની ચોતાની યોજના જણાવી હતી.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષામાં દરેક મામના વિદ્યાર્થીઓને રસ લેતા કરી ગ્રાનપ્રચારને પાપો મજબૂત કરવા જણાવ્યું હતું.

બાદ પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળના મંત્રી શ્રી. વાલજીભાઈ અમીને પુસ્તકાલયો અંગેન કેટલાક વહીવટી પ્રશ્નોના ખુલાસા આપી બજેટમંજૂરીની મુશ્કેલીઓ ટાળવા માટે જે જે મામેથી બજેટ અને લોકમદદની રકમ વેળાસર મોકલી આપવા જણાવ્યું હતું.

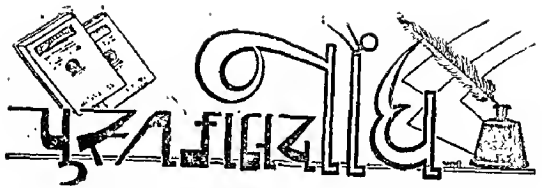
૧. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મ. પટેલે પણ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ ખીલવવા બાબત ચોગ્ય સમજૂત આપી હતી.

બાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી.

પાદરા મહાલ પુ. મંડળની વાર્ષિક સામાન્ય સભા તા. ૧૯-૮-૪૫ ના રોજ પાદરા કરતા પુસ્તકાલયના મકાનમાં મળી હતી. તેમાં ૧૯૪૪-૪૫ નો દેવાલ હિસાબ મંજૂર થઈ, ૧૯૪૫-૪૬ માટે પ્રમુખ, મંત્રી અને ઓડિટરો તરીકે અનુક્રમે, રા. ડાહ્યાભા ના પરીખ, શ્રી. રામભાઈ ઇ. પટેલ અને ખુરાશભાઈ કા. પટેલની નિમણૂક થઈ હતી.

[સાંખ્ય ૧. ૨૦૨૨ ૭૨]

કાયમનિધિ અને લોકમદદ બન્નેની બિન્નતા સમજો.

કેટલાંક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ હજી કાયમ ફંડને લોકમદદ તરીકે સમજી લે છે, અને કેટલાંક બાઇઓ લોકમદદને કાયમ ફંડ તરીકે લેખે છે. જેમકે-કેટલાંક બાઇઓ લખે છે કે—

“ ૧૯૪૪-૪૫ ના બજેટના કાયમ ફંડના મોકલ્યા છે તો પેપરે ચાલુ કરાવશો. ”

ત્યારે ૩૧ીં કેટલાંક લખે છે કે—

“ ચાલુ સાલના લોકમદદના મોકલ્યા છે તો પાસ જુકમાં ચડાવી આપશો. ”

આ ખોટું છે.

કાયમનિધિ-ફંડ એ પુસ્તકાલયની સ્થાયી રકમ છે. એ મૂડી છે. અને તેના માત્ર બ્યાજનો જ વિનિયોગ થઈ શકે; ન્યારે લોકમદદ એ જે તે વર્ષના બજેટ માટેની વપરાશની રકમ છે. એ બન્નેની બિન્નતાનો ભેદ પુસ્તકાલયના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ અવશ્ય સમજી લે. લોકમદદની રકમ જે તે વર્ષના બજેટમાં અર્ચવાની હોય છે, એટલે તે રકમ પુસ્તકો, સામગ્રિ, લાકડી સામાન માટે અર્ચવા વારતે હોય, અને તેના પર જ સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી શકાય છે. ન્યારે કાયમનિધિની રકમ એ જમા મૂકવા માટેની પુસ્તકાલયની સ્થાયી મૂડી-ચાપજી છે, અને તે જ પુસ્તકાલયની પાસ જુકમાં ચડાવી શકાય. લોકમદદની રકમ તો અર્ચવાની જ હોય છે એટલે તેને પાસજુકમાં ચડાવવાની હોતી નથી.

આશા છે, પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંથપાલ બાઇઓ આ બન્ને રકમોની બિન્નતાને હવે સારી રીતે સમજી લેશે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. પુ. સહજ (તા. કલોલ)ને રૂ. ૧૦) અચીપેરના શ્રી. બાઇજી દલા, ૧૦) યી. બખાજી બલાજી તરફથી, ૫) સાવજીના શ્રી. અંબાલાલ લાલદાસ તરફથી.

સા. પુ. ખાલોદજી (તા. મહેસાણા)ને ૧૨) નાંત્રલપુરના શ્રી. પ્રજ્ઞાનંદ્રજી કર્ણનંદાજી,

૭) દેણુપના શ્રી. અંબારામ શુભાષદાસ, ૫) વડોસણના એક કાઠેર, ૫) પાલોદરાના શ્રી. ભેષ્ટતારામ જીવીદાસ તરફથી.

સા. પુ. બાસણ (તા. વીસનગર)ને ૫) ચૌ. હરિસિંગ અબેરાજ, ૫) ચૌ. ચેલજ બદસિંગ અને, ૧૪) ચૌ. મોતી રધજી, ૬) ચૌ. પોપટ ગલાલ તરફથી.

સા. પુ. બાજવા (તા. વડોદરા)ને ૫) કકર દલસુખભાઈ રણુછોડભાઈ, ૫) પટેલ દાજીભાઈ જાયાભાઈ, ૫) મે. મૂળજીભાઈ માણેકલાલ, ૫) પટેલ જોડાભાઈ ઝવેરભાઈ, ૫) કકર રણુછોડભાઈ હરગોવિંદ અને ૫) વી. સંતરામની કું. તરફથી.

શિ. વા. પરીક્ષા

વડોદરા મહાલ પુ. મંડળ તરફથી તા. ૨૯-૭-૪૫ના રોજ “ જંકુ બદ ” પુસ્તકની શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા લેવાયતી, તેમાં ૧૦ શાળામાંથી ૧૬૮ વિદ્યાર્થીઓ ભેદા હતા; જેથી ૧૨૮ ઉત્તીર્ણ થયા છે. તેમાં આગળ આવનારને રૂ. ૬) નાં ધનમ આપવામાં આવ્યાં હતાં.

[સંધિયુ પુ. ઇન્ડુ]

ઉપરાંત, વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વા. સભામાં પ્રતિનિધિઓ તરીકે ‘ શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા અને શ્રી. રામભાઈ જી. પટેલને મોકલવા ઠરાવાયું હતું. તેમ જ શિષ્ટ વાચન પરીક્ષા માટે સમિતિની નિમજૂક, જૂથમંડળને વાર્ષિક સભા ભરવાનો અનુરોધ અને પાદરા તાલુકાની ઐતિહાસિક માહિતી મેળવવાને લગતી સમિતિ નિમાઈ હતી.

ડહોઈ મહાલ પુ. મંડળની વાર્ષિક સામાન્ય સભા તા. ૧૬-૮-૪૫ ના રોજ મળી હતી. તેમાં હિસાબ-નિવેદનની મંજૂરી, ‘ ૪૫-૪૬ ’નું અંદાજ બજેટ ને મંજૂરી, તેમ જ આગામી વર્ષ માટે હોદ્દાદારોની નિમજૂક તથા પ્રાંત અને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલ પરિષદમાં એક પ્રતિનિધિ મોકલવાને લગતા ઠરાવો થયા હતા; ઉપરાંત, ચનવાડા તથા સીમળિયા ગામે નવીન પુસ્તકાલય ઉઘાડવા, મહાલ પુ. પરિષદ ભરવા, તેમ જ શિષ્ટ-વાચન પરીક્ષા માટે પુસ્તકો નમૂદ કરવાના ઠરાવો પસાર થયા હતા.

વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદની સ્વાગત વ્ય. મંડળની છેલ્લી સભા તા. ૧-૭-૪૫ ના રોજ પાદરા કર્યા પુસ્તકાલયમાં શ્રી. ભાઈલાલભાઈ દાદાભાઈ અમોનના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં (૧) સદર પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળમાં ભવેસો ખર્ચ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, અને સિલક રકમનો વિનિયોગ કરવાનું મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં-ખચત રકમ પાદરા મહાલ પુ. મંડળ ખાતે લાઇ જવાનું ઠરાવાયું હતું. ઉપરાંત, મહાલનાં દરવેગે તમામ પુસ્તકાલયોની માહિતી દર્શાવતી એક પત્રિકા દરવેગે પ્રકટ કરવાનું, મહાલની પુ. પરિષદો ભરવામાં મદદ કરવાનું, તેમ જ પાદરા તાલુકાનાં ગામડાંની પ્રાચીન ઇતિહાસ મેળતી પ્રસિદ્ધ કરવાનું પથુ ઠરાવાયું હતું અને તેમાં પુ. પ્રદર્શનમાં સદર રકમ મંડળને ઠીક સામે તે કાર્યમાં વાપરવાનું સંમતિ આપી હતી.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડ-વડોદરા

(વડોદરા રાજ્યની સહકારી મંડળોમાં સંબંધી સંવત ૧૯૭૦ ના નિબંધ છઠ્ઠાની કલમ ૬ અનુયે નં. ૭૬૬ થી તા. ૩૧-૩-૨૪ ને રાજ્ય નોંધવામાં આવ્યું છે.)
૩૭૫

ચુકર કરેલું ભંડોળ	રૂ. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાયવા કાઢેલું ભંડોળ	રૂ. ૫૦,૦૦૦-૦-૦
ભરાયલું ભંડોળ	રૂ. ૪૫૩૫૦-૦-૦
વસુલ આવેલું ભંડોળ	રૂ. ૪૫૩૫૦-૦-૦
રિઝર્વ ફંડ	રૂ. ૧૫૨૨૫-૦-૦

મંડળનું નોંધેલું સરનામું
રાવપુરા, વડોદરા.

સાધારણ સભાના પ્રમુખ

રા. રા. મગનલાલ શંકરલાલ ખેલ, વડોદરા.

ઉપપ્રમુખ

રા. રા. નાનાલાલ નાયાલાલ શાહ એમ. એ.

પ્રિન્સિપાલ, એચ. વી. શ્રોફ મેમોરિયલ હાઈસ્કૂલ, વડોદરા

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો

- રા. રા. ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, બી. એ. એલ.એલ. બી. વડોદરા (અધ્યક્ષ)
- રા. રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, મંત્રી સા. પુ. શિનોર
- રા. રા. ચિમનલાલ મૂળજીલાલ અમીન, પ્રતિનિધિ સા. પુ. વસો
- રા. રા. ચિમનલાલ હરિલાલ અમીન, મંત્રી સા. પુ. વરણામા
- રા. રા. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રદહાદજી પંડ્યા, પ્રતિનિધિ સા. પુ. પાદરા
- રા. રા. વલ્લભલાલ મૂળજીલાલ ખેલ, પ્રતિનિધિ સા. પુ. સાધી
- રા. રા. અંબાલાલ વિકુલલાલ દક્કર, વડોદરા
- રા. રા. શંકરલાલ સોમાલાલ ખેલ, સ્નાતક, વડોદરા

મંત્રી

રા. રા. વાલજીલાલ નારણલાલ અમીન, બી. કૉમ. વડોદરા

એકાઉન્ટન્ટ

મેસર્સ આપાજી અમીન એન્ડ કંપની, રજિસ્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ, મુંબઈ.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિમિટેડનો સને ૧૯૪૪-૪૫ નો

એકવીસમો વાર્ષિક અહેવાલ

સરવૃદ્ધરથા,

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સને ૧૯૪૫ ના રોજ પૂરા થતા આ મંડળના એકવીસમા વર્ષના કામકામનો હેવાલ તથા હિસાબનું સરવાળું અને તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો નફાતોટાનો હિસાબ ઓડિટરના દાખલા સાથે વ્યવસ્થાપકો આપની સમક્ષ રજૂ કરે છે.

(૧) સભાઓ:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં વ્યવસ્થાપક મંડળની સાત સભાઓ મળી હતી.

(૨) શેર બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં ૬૬ નવીન સભાસદો આપણા મંડળમાં ઉમેરાયા છે, અને ૧૦ સભાસદો શેર નામફેર થવાથી કમી થયા છે; એટલે વર્ષ આખરે સભાસદોની કુલ સંખ્યા ૭૯૧ ની છે. આ નવીન સભાસદોએ ખરીદેલા શેર ૬૯ ઉમેરતાં બરાબેલા શેરની કુલ સંખ્યા ૧૮૧૪ ની છે, અને તે પેટ શેર દીઠ રૂ. ૨૫ ની કિંમતની તમામ રકમ વસુલ આવેલી છે.

(૩) પુસ્તક વેચાણ:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ગયા વર્ષની માર્કેટ રાજ્યનાં તેમજ બન્ય સાવંનનિક પુસ્તકાલયોને અને જનતાને પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનું કામ કયું હતું. તે અંગે રૂ. ૪૯૧૧૨-૫-૯ નાં પુસ્તકો તથા ૪૮૨ સાહિત્યની ખરીદી કરી છે અને રૂ. ૫૬૦૧૬-૧૦-૨ નું વેચાણ કયું છે.

(૪) પત્રો-માસિકોનું લવાજમ લેવા બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે ૧૨૮૫ મામ પુસ્તકાલયો તથા વાંચનાલયો વતી વર્તમાન-પત્રો તથા માસિકોનું લવાજમ ભરવાનું કામ કયું છે. આ વર્ષે ૪૧ કરના પુસ્તકાલયોએ પણ પહેલાં જોમ તે કામ મંડળને સોંપ્યું હતું. ઉપરાંત વડોદરા રાજ્ય બહારનાં ૧૫ પુસ્તકાલયો અને ૯ જ્ઞાનવર્ધક વાંચનાલયો, તેમ જ હિંદુસ્તાન બહારનાં આફ્રિકાનાં પુસ્તકાલયો, ખીજી સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓ મળી આશરે ૧૧૩ માદકો વતી પણ લવાજમો ભરવાનું કામ કયું છે. વર્ષ દરમ્યાન રૂ. ૫૮૯૯૩-૧૧-૫ નું કુલ લવાજમ મંડળ મારફતે ભરાયેલું છે.

(૫) પુસ્તકાલયોના કાયમ ફંડ બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષ આખરે પુસ્તકાલયોની કાયમ ફંડની રકમ મંડળમાં વાપણુ તરીકે મુકાયેલી રૂ. ૨૩૫૪૧૫-૮-૨ ની છે. વાપણું ઉપર મંડળ તરફથી દોઢ ટકો બાજ આપવામાં આવ્યું છે.

૪૬૪.]

(૧) મંડળને સોંપાયેલાં ટ્રસ્ટ ફંડો વ્યાખ્યાત:

નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળને પાંચ નવીન ટ્રસ્ટ ફંડો રૂ. ૫૫૫-૦-૦ નાં મળેલાં છે. એટલે વર્ષ આખરે ટ્રસ્ટ ફંડોની સંખ્યા ૫૪ કુલ રૂ. ૨૬૯૬૭-૪-૫ ની થાય છે. તેમાં નહિ ખર્ચાયેલું વ્યાજ રૂ. ૪૨૭-૧૫-૫ ઉમેરતાં ટ્રસ્ટ ફંડો ખાતે રૂ. ૨૭૩૯૫-૩-૧૦ બાકી જમા રહે છે.

(૭) ઈન્વેસ્ટમેન્ટ્સ વ્યાખ્યાત:—

સને ૧૯૩૮ માં બ્રિટિશ રાજ્યની એડા ડિરેક્ટ કોર્પોરેશન, એ. બેંક લિ. નડિયાદની કાચી પડી હતી અને મુલાઈ સરકારના હુકમથી તેનું કમ્પાઈ બંધ થયું છે. આ બેંકમાં મંડળના રૂ. ૧૦૦૦-૦-૦ ના શેર ચાલુ છે. તે ઉપરાંત બાંધી મુદતની ચાપણુ ખાતે અર્ધ વર્ષ આખરે જે રૂ. ૯૭૨-૦-૦ બાકી હતા તે પોટે બેંકના લિક્વીડેટર તરફથી નિવેદનવાળા વર્ષમાં રૂ. ૨૪૬-૦-૦ વસુલ મળ્યા છે. એટલે ચાપણુ ખાતે હવે રૂ. ૭૨૬-૦-૦ બાકી રહેલા છે. આ રકમો ચક્રમંદ લેણા ખાતે સરવાલામાં બતાવી છે.

(૮) પુસ્તકપ્રકાશન સંબંધી:—

મંડળે પ્રસિદ્ધ કરેલાં ૬૬ પુસ્તકો પૈકી ૩૪ પુસ્તકોની બધી પ્રતો વેચાઈ ગઈ છે. નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે “ કલાપીનો કેકારવ ” એ પુસ્તકનું પ્રકાશન હાથ ધરેલું છે અને ટૂંક વખતમાં તે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થશે. પુસ્તક પ્રકાશન ખાતે મંડળના રોકાણેલા રૂ. ૫૫૭૩-૧-૦ બાકી રહે છે, તે પૈકી કેકારવ ખાતે રૂ. ૫૩૨૭-૧-૦ હાથ રોકાયેલા છે.

(૯) “ પુસ્તકાલય ” માસિક વ્યાખ્યાત:—

‘ પુસ્તકાલય ’ માસિકનું ૧૯મું વર્ષ ડિસેમ્બર ૧૯૪૪ આખરે પૂરું થયું હતું. તા. ૧-૧-૧૯૪૪ થી તા. ૩૧-૧૨-૧૯૪૪ સુધીના બાર માસમાં લવાજમ ખાતે રૂ. ૪૬૩૦-૫-૦ અને નહેરુખર્ચ ખાતે રૂ. ૧૭૧૬-૦-૦ મળી કુલ રૂ. ૬૩૪૬-૫-૦ જમા મળ્યા હતા. ઠાગળ, છપામણ, પગાર, પોસ્ટેજ, ગ્રામ પુસ્તકાલયોને મદદ વગેરે સાથે ખર્ચની કુલ રકમ રૂ. ૫૪૧૫-૧૪-૦ છે; એટલે વર્ષ આખરે માસિક ખાતે રૂ. ૯૩૦-૭-૦ ની બચત થાય છે. તે પાછલાં વર્ષોની બચત રૂ. ૭૩૧૨-૧૩-૪ તથા વ્યાજના ઉત્પન્નનો રૂ. ૫૬-૪-૯ અને પુસ્તકવેચાણના રૂ. ૧૧-૬-૦ માં ઉમેરતાં માસિક ખાતે ચોખ્ખી બચત રૂ. ૮૩૧૩-૧૫-૧ રહે છે. “ પુસ્તકાલય ” માસિકનો ઉત્પન્ન ખર્ચનો દિસાખ (તા. ૧-૧-૪૪ થી તા. ૩૧-૧૨-૪૪ સુધીનો) છલાપદો આ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. “ પુસ્તકાલય ” માસિકમાં દર માસે પુસ્તકાલય ખાતા તરફનાં મૂલના સરકપૂત્રો ખાતા તરફે કોઈ પણ પ્રકારનું ખર્ચ પાડ્યા સિવાય લેવાય છે. સને ૧૯૪૪ માં ૬૧ ફર્મોનું મેટર ખાતા તરફનું હાપવામાં આવ્યું છે.

“ પુસ્તકાલય ” માસિક ખાતેથી માસિકના તંત્રીને એક માસના પગારના બેનસના રૂ. ૬૦ આપવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલાયણુ કરે છે.

(૧૦) હિસાબ:—

આ સાથેના નફાતોટાના પત્રકમાં જણાવ્યા મુજબ નિવેદનવાળા વર્ષમાં મંડળે રૂ. ૫૨૫૨-૫-૦ નો ચોખ્ખો નફો કયો છે; તે તથા ગઈ સાલમાં નફો ખાતે વધેલા

રૂ. ૪૬-૧૫-૮ તથા વર્ષ દરમ્યાન ખર્ચવા માટે મંજૂર થયેલા મોંઘવારી ભથ્થાની બચત રૂ. ૧૨૮-૪-૦ ઉમેરતાં કુલ રૂ. ૫૪૨૭-૮-૮ નફો થાય છે. તેની વહેંચણી નીચે મુજબ કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલામણુ કરે છે:

	રૂ. આ. પા.
(૧) રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૧૬૫૪૦-૦-૦ થશે)	૧૩૧૫-૦-૦
(૨) સભાસદોને શેરનું સાડાચાર ટકા લેખે ડિવિડન્ડ વહેંચવા	૧૬૬૭-૧-૦
(૩) નોકરોને એક માસનો પગાર જોનસ તરીકે આપવા	૩૪૨-૧૪-૬
(૪) મકાન ફંડ ખાતે લઈ જવા (જે હવે રૂ. ૭૦૫૦-૦-૦ થશે)	૧૭૪૪-૦-૦
(૫) આવતા વર્ષના નફા તોટા ખાતે લઈ જવા	૩૮-૬-૨

રૂ. ૫૪૨૭-૮-૮

(૧૧) નિમણૂક:—

(૧) મંડળના વ્યવસ્થાપકો પૈકી (૧) શ્રી. સુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ, વડોદરા (૨) શ્રી રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ, ઇટોલા, અને (૩) શ્રી. વંસભાઈ મૂળજીભાઈ પટેલ, પ્રતિનિધિ સા. પુ. સાધી-એ ત્રણ વ્યવસ્થાપકો ચાલુ સાથે નિયમ મુજબ નિવૃત્ત થાય છે. નિવૃત્ત થતા વ્યવસ્થાપકો ફરીથી ચુંટાવાને પાત્ર છે અને તે માટે તે ખુશી છે. ઉપર મુજબ વ્યક્તિગત સભાસદોની જે જગા અને પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓ વા પ્રતિનિધિઓની એક જગા, એ રીતે ત્રણ જગા પૂરવાની થાય છે; તે પૂરવા આપને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

(૨) નવા વર્ષના ઑડિટરો નીમવા તથા તેમનું લવાજમ નક્કી કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને વિનંતિ કરે છે.

(૧૨) સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે આવક ખર્ચના અંદાજપત્ર બાબત:—

સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે નીચે મુજબ આવક ખર્ચનું અંદાજપત્ર (બજેટ) મંજૂર કરવા વ્યવસ્થાપકો આપને બલામણુ કરે છે:—

ઉત્પન્ન	ખર્ચ
પત્રોનું કમિશન રૂ. ૨૨૦૦-૦-૦	પગાર ૫૦૦૦-૦-૦
પુસ્તકોનું કમિશન ૬૦૦૦-૦-૦	નોકરોને મોંઘવારી ભથ્થુ ૧૬૫૦-૦-૦
વ્યાજનું ઉત્પન્ન ૩૩૦૦-૦-૦	પોસ્ટેજ ૪૦૦-૦-૦
૧૧૫૦૦-૦-૦	છપામણુ ૪૦૦-૦-૦
	કંટીનન્ટ ૩૫૦-૦-૦
	મકાનભાડુ ૭૦૦-૦-૦
	ઇલેક્ટ્રીક ખર્ચ ૧૨૫-૦-૦
	ઑડિટ ફી ૧૦૦-૦-૦
	ગ્રા. ફંડમાં મંડળનો ફાળો ૩૦૦-૦-૦
	આગના વીમાનું પ્રીમી. ૧૫૦-૦-૦
	મુસાફરી ખર્ચ ૫૦-૦-૦
	આકરિમક ખર્ચ ૧૨૫-૦-૦
	૩ ૬૩૫૦-૧-૦

(૧૩) મંડળ માટે પોતાનું મકાન બાંધવાં યા ખરીદવા બાબત:—

નિવેદનવાળા વર્ષમાં તા. ૧૩-૫-૪૫ ના રોજ મંડળના સભાસદોની એક ખાસ સાધારણ સભા બોલાવવામાં આવી હતી, જેમાં મંડળ માટે પોતાનું મકાન બાંધવા યા ખરીદવા બાબત વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, આ સભામાં થયેલા કામનો હસાવ મે. રા. રા. સહકારી અધિકારી સાહેબ તરફ સાર્વજનિક કરતાં મંડળના ભંડોળમાંથી રૂ. ૪૦,૦૦૦) ચાલીસ હજાર રૂપિયા સુધીનું ખર્ચ કરી મકાન બાંધવા અથવા વેચાણ રાખવા કી નં. ૭૮૮૭ તા. ૨૭-૭-૪૫ થી મંજૂરી મળી છે. પણ મકાનોની કિંમત હજી ભિતરશે એ ધારણાથી જગો મેળવવાની તમ્બીજ થતાં વિવંચ થશે એમ લાગે છે.

(૧૪) સ્વ. મોતીભાઈ ન. અમીન સમારક જ્યુબિલીબાગ વાચનાલય:—

વડોદરાનું જ્યુબિલીબાગ વાંચનાલય જેને સ્વ. મોતીભાઈ ન. અમીનની યાદગીરીમાં મંડળે ચલાવવાનું હસાવ્યું છે તેની લોકમદદના રૂ. ૬૦) નિવેદનવાળા વર્ષમાં સુગઠના મેસર્સ હનનલાલ નરોત્તમદાસ ઝવેરી તરફથી પડેલાંનો જેમ મળ્યા હતા, જે બદલ તેઓઓને અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે. તે ઉપર સરકાર પંચાયત મદદ દરેક રૂ. ૫૦) પ્રમાણે વર્ષ દરમિયાન મળી હતી. આ વાંચનાલયનો લાભ ઘણા જણ લે છે.

વડોદરા, તા. ૮-૬-૪૫	}	વા. ના. અમીન મંત્રી	સુનીલાલ પુ. શાહ (અધ્યક્ષ) શંકરભાઈ સો. પટેલ વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ અંબાલાલ વિ. ઠક્કર, ચીમનભાઈ મુ. અમીન નરવરલાલ ગી. શાહ વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો
-----------------------	---	------------------------	--

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી
તારીખ. ૩૧ માઈ જુલાઈ સને ૧૯૪૫ ના રોજ

લેડાળ અને દેવું	શ. આ. પા.	ર. આ. પા.
૧. લેડાળ:—		
સત્તાધારી ચાપણ:—૨૦૦૦ રોર દરેક ૨૫)નો	૫૦૦૦૦-૦-૦	
ભરાવવા કાઢેલી ચાપણ:—	૫૦૦૦૦-૦-૦	
ભરાયેલી ચાપણ:—૧૮૧૪ રોર દરેક શા. ૨૫)નો	૪૫૩૫૦-૦-૦	
વસુલ મંગિલી ચાપણ:—૧૮૧૪ રોરના દરેકના રૂ. ૨૫) પ્રમાણે		૪૫૩૫-૦-૦
૨. રિઝર્વ ફંડ:—		
ગયા વર્ષના સરવાલામાં જથ્થાબંધ પ્રમાણે	૧૩૬૧૦-૦-૦	
ઉમેરા ગયા વર્ષના નફાની વહેંચણી પેશીના સાધારણ સમાના દરાવ પ્રમાણે	૧૩૧૫-૦-૦	૧૫૨૨૫-૦-૦
૨A ઇન્વેસ્ટમેન્ટ રિઝર્વ:—		૫૬૦૩-૮-૦
૨B નફાની વહેંચણી કરખી રાખવાનું ફંડ:—		૧૪૦૦-૦-૦
૩. નોડર સહાયક ફંડ:—		૫૭૩-૪-૩
૪. મકાન ફંડ:—		૫૩૧૬-૦-૦
૫. દેવું:—(વગર તારણુડ)		
૧ પુસ્તકાલયોની ચાપણો ખાતે (બ્યાનુકા)		૨૭૫૪૧૫-૮-૨
૨ પરચુરણ દેવું (વગર બ્યાનુકા)		
૧ આમ પુસ્તકાલયોની ખરીદ પેટે બેંકના સહાયક		
૧ પુસ્તકો માટે ૭૧૫૬-૧૨-૧૧		
૨ બજેટની બચત ૪૨૭૪-૧૨-૧		
૩ બજેટ માટે સોકમદદ ૪૫૫૭-૨-૭	૧૫૮૮૮-૧૨-૭	
૨ છતર માહોત તરફથી જમા	૮૫૩૩-૧૨-૦	
૩ જીકસેલરોના જમા	૭૬૦૨-૧૨-૦	
૪ આણ વર્ષના ખર્ચ પેટે આપવાના બાકી	૧૬૦-૪-૦	૩૨૫૮૫-૧૦-૪
૬ માગણી નહિ થયેલું ટિવીફંડ:—		૧૭૦-૨-૬
૭ 'પુસ્તકાલય' માસિક:—		૧૧૨૪૮-૪-૬
૮ ટ્રસ્ટ ફંડ:—		
૩૧-૭-૪૪ ની બાકી		

મંડળ લિ. વડોદરા

મંડળના દેવા તથા લાંબાગુ સરવાળ

મિલકત અને લેણું		રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
૧ શિલ્કી સામાન:— ૩૧-૭-૪૪ સુધી પડતર કિંમત ચાલુ વર્ષનો વધારો		૫૪૨૦-૧૩-૬	
		૨૩-૦-૦	
		૫૪૪૩-૧૩-૬	
		૪૫૪૧-૩-૬	
બાદ પાછલો પસારો		૯૦૨-૧૦-૦	
બાદ ચાલુ સાલનો પસારો		૨૦૦-૦-૦	
૨ માલ ટ્રેડકમાં:—મંત્રીએ સર્ટિફાઇ કરેલી			૭૦૨-૧૦-૦
પાલી મુજબ પુસ્તકો વિ. પડતર કિંમત			
૨A પ્રકાશન ખાતાનાં પુસ્તકો (પડતર કિંમતમાંથી			૬૫૨૫-૩-૬
વેચાણ બાદ જતાં)			
૩ લાંબાગુ:—(સદર) પુસ્તકાલયો અને અન્ય			૫૫૭૩-૧૦-૦
ગ્રાહકો પાસે બાકી			
૪ ઇન્વેન્ટોરીઝેશન:—(પડતર આવધો)			૧૭૫૬-૬-૬
*મરેડા સો. ડો. આ. બેંક લિ. ના શેર ૨૫૦		૬૩૭૫-૦-૦	
દર રૂ. ૫૦) નો ભરાએલા રૂ. ૩૭-૮-૦			
*મહેસાણા પ્રાંત સરકારી બેંક લિ. ના શેર ૪૦		૬૦૦-૦-૦	
દરેક રૂ. ૨૫) નો ભરાએલા રૂ. ૧૫-૦-૦			
પેટલાદ સરકારી બેંક લિ. ના શેર ૧૨૦		૧૨૦૦-૦-૦	
દરેક રૂ. ૧૦ ના પુરા ભરાએલા			
અમરેલી ખેતીવાડી પેદી લિ. ના શેર ૧૦૦		૧૦૦૦-૦-૦	
દરેકના રૂ. ૧૦)ના પુરા ભરાએલા			
*વડોદરા ડો. આ. લે. મો. બેંક લિ. ના શેર		૧૦૦૦-૦-૦	
૪૦ દરેક રૂ. ૫૦)નો ભરાએલા રૂ. ૨૫)			૧૩૧૭૫-
*ધી બેંક આદિ બરેડા લિ. ના શેર નં. ૧૬૨			
(આજનો બગર માત્ર રૂ. ૧૪૬-૮-૦)			
ચાલુ સરવાળામાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ.		૧૭૬૧૦-૦-૦	
૧૧૦-૮-૧૧ પ્રમાણે			
પી ટાટા હાઇડ્રો ઇલેક્ટ્રીક પાવર સપ્લાય કં.			
લી.ના પ્રેક્ષર-સ શેર નં. ૬૦ (આજનો			
બગરમાત્રે રૂ. ૧૬૫-૧૦-૦) બદલ સાલના		૬૩૦૦-૦-૦	૨૭૨૧૦-
સરવાળામાં જણાવ્યા પ્રમાણે રૂ. ૧૫૫)			
વડોદરા ડો. આ. લે. મો. બેંક લિ. નાં		૫૦૦૦-૦-૦	
ડિવિડેન્ડ્સ ૩ ટકાના કુલ ૫૦૦૦)			
*વડોદરા ડો. આ. લે. મો. બેંક લિ. નાં ડિવિ-		૧૦૦૦૦-૦-૦	
ડેન્ડ્સ બીજી એણી ૩૬%નાં કુલ રૂ. ૨૫૦૦૦)			
ના ભરાએલા		૩૩૩૫-૦-૦	
નવસારી ડો. આ. લે. મો. બેંક લિ.નાં ડિવિડેન્ડ્સ		૫૦૦૦-૦-૦	
૩૬% ના કુલ રૂ. ૫૦૦૦)નાં ભરાએલા			
મદ્રાસ સો. ડો. લે. મો. બેંક લિ. નાં ડિવિડેન્ડ્સ			
૧% ટકાનાં રૂ. રૂ. ૫૦૦૦)નાં			

૧. લાયબીલિટી ડો. આ. બેંકના શેર ૮૫૨ નંબા ડિવિડેન્ડ્સ ૭૫૨ નંબા બરેડા
બેંકની નહિ તેવી કંપની રાખ રૂ. ૨૬૧૬૦-૦-૦ છે.

સ્થાયી ફરત ફોડોના	૨૪૧૬૯-૦-૯		
ચાલુ ફરત ફોડોના	૨૭૨૦-૬-૧	૨૬૮૮૯-૬-૧૦	
ઉમેરો ચાલુ વર્ષનો વધારો			
સ્થાયી ફરત ફોડોના	૫૫૫-૦-૦		
ચાલુ ફરત ફોડોના	૪૨૨-૪-૬		
	૯૭૭-૪-૬		
બાકચાલુ ફરત ફોડોનાથી ખર્ચોવા તે	૮૯૯-૬-૧૧	૭૭-૧૩-૭	
ઉમેરો નહિ ખર્ચોએલું વ્યાજ		૪૨૭-૧૫-૫	૨૭૩૯૫-૩-૧૦
૯ પ્રાવિઝન ફંડ:-			૧૭૯૨-૧૫-૧૧
૭૧૦ નફા તોટા ખાતુ:-			
સને ૧૯૪૩-૪૪ ના નફાતોટાની બાકી		૫૨૪૨-૧૪-૮	
બાક વહેંચણીના સાધારણ સભાના દરાવ મુજબ			
૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે	૧૩૬૫-૦-૦		
૨ સભાસહોને શેરનું ૪૥			
ટકા સેવે ડિવિડન્ડના	૧૮૬-૦-૪-૦		
૩ નોકરોને એક માસનો પગાર			
બોનસ	૩૪૬-૧૧-૦		
૪ મંડળના નોકરોને મોંઘવારી			
બંધુ આપવા માટે	૧૬૪૪-૦-૦	૫૧૯૫-૧૫-૦	૪૬-૧૫-૮
ઉમેરો મંજૂર થયેલી મોંઘવારી ભરવાની બચત			૧૨૮-૪-૦
ઉમેરો નફાતોટાના હિસાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે			૫૨૫૨-૫-૦
ચોખ્ખો નફો			
			૩૮૭૯૧૪-૨-૩

આડિટરના રિપોર્ટ

અમે મંડળનું સરવાલુ તેને લગતા ચોપડા અને વાઉચરો સાથે તપાસી જોયું છે. અને જોઈતા સધળા ખુલાસા અને માહિતી અમને મળ્યાં છે. અમે આથી નિવેદન કરીએ છીએ કે આ સરવાલુ મંડળના ચોપડામાં જતાવ્યા પ્રમાણે અને અમને મળેલા ખુલાસા અને માહિતી અનુસાર તા. ૩૧ મી જુલાઈ ૧૯૪૫ એ મંડળનો રિયલિંગ સચો અને વચાર્થ હેવાલ રજુ કરે છે અને તે કાયદાનુસાર બનાવેલું છે. વિશેષ જણાવવાનું કે મંડળના સરવાલામાં જતાવેલાં સધળાં કન્વેર્ટમેન્ટ્સ અમે જાતે તપાસી ખાતરી કરી છે. ને તે બરાબર છે.

બરોડા કો. ઓ. ઇ. સો. લિ. મહેસાણાનાં ડિવેન્ડ્યસ ૪% નાં કુલ રૂ. ૫૦૦)		૫૦૦-૦-૦	૨૪૮૩૫-૦-૦
૬ સેવિંગ્સ:—			
ધી બેન્ક ઓફ બરોડા લિ. બરોડા ૧%		૫૨૨૧-૧૩-૧	
ધી સેવિંગ બેન્ક ઓફ મન્ડીયા લિ. મુંબઈ ૧%		૪૬૬-૧૧-૧	
પોસ્ટ ઓફીસ સેવિંગ્સ બેન્ક ૨%		૯૪૬૬-૩-૭	૧૫૨૨૦-૧૧-૯
૫ સુદતબંધી યાપણ:—			
ધી નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટીફિકેટ ખરીદકિંમતે		૫૦૦૦-૦-૦	
ધી બેન્ક ઓફ બરોડા લિ. બરોડા ૧૩%		૪૦૨૨૫-૦-૦	
પાંચ વર્ષના પોસ્ટલ ડેશ સર્ટીફિકેટ ૨૩%		૮૮૧૨-૮-૦	
વડોદરા કો. ઓ. બેન્ક લિ. ૨૩%		૨૦૦૦૦-૦-૦	
નેશનલ સેવિંગ્સ બેન્ક લિ. વડોદરા ૨૩%		૧૫૦૦૦-૦-૦	
દેવકરણ નાનજી બેન્ક લિ. " ૨%		૨૦૦૦૦-૦-૦	
યુનિયર્ડ કોમર્સિયલ બેન્ક લિ. " ૨%		૩૦૦૦૦-૦-૦	
પંબળ નેશનલ બેન્ક લિ. " ૨%		૩૦૦૦૦-૦-૦	
છટોલા સહકારી મંડળી ૩%		૮૪૦૦-૦-૦	
બાયલી સહકારી મંડળી ૩%		૫૦૦૦-૦-૦	
કરેન્જી અને શિનોર તા. બેન્કિંગ મુનિયન લિ. ૨૩%		૧૦૦૦૦-૦-૦	
બરોડા સે. કો. બેન્ક લિ. વડોદરા ૧૩%		૩૦૦૦૦-૦-૦	૨૨૨૦૩૫-૮-૦
૭ સરકારી લોનામાં રોકાણ:—			
૭ ટકાની ૫૧-૫૪ ની ગવર્ન. લોન દાર્શનિક રૂ. ૨૫૦૦૦) આજના બબર માટે			
રૂ. ૧૦૧-૬-૦ ગણ સાલના સરવાલામાં			૨૪૧૮૭-૮-૦
જથ્થાબ્યા પ્રમાણે રૂ. ૬૬-૧૨-૦ પ્રમાણે			૨૪૩૭-૫-૭
૮ હાલેલું વ્યાજ:—			
૯ શકમંદ હાલેલું:—			
બેંગા ડિ. કો. ઓ. બેન્ક લિ. (ફડયામાં)ના		૧૦૦૦-૦-૦	
૨૦ શેર દરેક રૂપિયા ૫૦) નો		૭૨૬-૦-૦	૧૭૨૬-૦-૦
બેંગા ડિ. સે. કો. ઓ. બેન્ક લિ. (ફડયામાં) યાપણ			
૧૦ ટ્રસ્ટફંડાલું-ઇન્વેસ્ટમેન્ટ:—			
૩૬ ટકાની ગવ. લોન દાર્શનિક કિંમત રૂ. ૨૦૭૦૦ ની ખરીદ કિંમત		૧૬૬૬૨-૧૧-૪	
પુસ્તકલય સ. સ. મંડળ લિ. ના શેર નં. ૧૮૯ દરેક રૂ. ૨૫) નો		૪૭૨૫-૦-૦	૨૪૬૮૭-૧૧-૪
૧૧ શિલક:—			
ધી બેન્ક ઓફ બરોડા લિ. બરોડા વ્યાજ ખાતે		૧૩૭૮૭-૧૩-૧૧	
ધી સે. બેન્ક ઓફ મન્ડીયા લિ. મુંબઈ "		૧૮૬૮-૧૩-૩	
રોકડ હાથ ઉપર		૧૭૬-૬-૪	૧૫૮૩૬-૪-૬
			૩૮૭૬૧૪-૨-૫

વડોદરા, તા. ૮-૬-૪૫ } વા. ના. અમીન મંત્રી

રાવજીભાઈ જોરાલાઈ-પરેલ
ચિમંતભાઈ મુ. અમીન

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસભો

મુનીલાલ પુ. શાહ (અધ્યક્ષ)
શંકરભાઈ સો. પરેલ
વલ્લભભાઈ મુ. પરેલ
અંબાલાલ વિ ઠક્કર
નટવરલાલ ગી. શાહ

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા
તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના નફાતોટાનો હિસાબ

ઉત્પન્ન	શ. આ. પા.	ખર્ચ	શ. આ. પા.
ફુલ્લીફેટ શેર સર્ટિફિકેટ ફી	૩-૦-૦	પ્રમાર	૪૩૧૨-૧૫-૩
દાખલ ફી	૬૩-૦-૦	પોસ્ટેજ	૩૬૮-૧-૬
શેર નામફેર ફી	૧૫-૦-૦	કંટીનન્ટ	૩૪૦-૧૨-૬
પત્રો માસિકોના કમિશનના	૨૬૪૦-૬-૪	હાપમણી	૩૬૫-૭-૦
પુસ્તક વેચાણમાં મળેલો નફો	૬૦૧૨-૪-૧૧	પ્રત્યેકશિક્ષક ચાલુકા	૬૪-૧-૦
	૮૭૩૩-૧૧-૩	મકાનભાડું	૫૮૫-૦-૦
વ્યાજનું ઉત્પન્ન:—		વિમાનું પ્રિમિયમ	૧૧૨-૮-૦
રોકડ મળેલું	૪૩૫૮-૨-૬	શિલ્પી સામાનનો વસારો	૨૦૦-૦-૦
લેણું થયેલું વ્યાજ	૨૪૩૭-૫-૭	રેલ્વે પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં	
		મંડળનો ફાળો	૨૧૫-૧૪-૬
		ઑડિટ ફી	૧૦૦-૦-૦
		સુસાક્ષરી ખર્ચ	૪૨-૦-૦
		સ્વ. મો. ન. અમીન તેલ.	
		ચિત્ર અનાવરણ ખર્ચ	૧૧૦-૧૫-૬
		માપણો ઉપર આપેલું વ્યાજ	૬૮૭૮-૦-૬
			૩૩૬૮-૧૩-૭
			૧૦૨૭૬-૨૪-૪
		નફો	૫૨૫૨-૫-૦
	૧૫૫૨૬-૩-૪		૧૫૫૨૬-૩-૪

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરા
ટ્રેડિંગ એકાઉન્ટ તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનો

	શ. આ. પા.	શ. આ. પા.
૧-૮-૪૪ ના રોજ માલ રોકામાં	૧૦૪૫૭-૩-૦	
ઉમેરો ૩૧-૭-૪૫ સુધીની ખરીદ	૪૬૧૨૨-૫-૬	
૩૧-૭-૪૫ સુધીનું વેચાણ		૫૬૦૬૬-૧૦-૨
૩૧-૭-૪૫ ના રોજ માલ રોકામાં		૬૫૨૫-૩-૬
પુસ્તક વેચાણમાં રહેતો એપ્પ્રોક્સ નફો	૬૦૧૨-૪-૧૧	
	૬૫૫૬૧-૧૩-૮	૬૫૫૬૧-૧૩-૮

ઉપરનો નફાતોટાનો હિસાબ તપાસ્યો છે અને તે ખરાબર છે.

વડોદરા,
તા. ૮-૬-૧૯૪૫

Apaji Amin & Co.
Registered Accountants,
Auditors

“ પુસ્તકાલય ” માસિકનો હિસાબ સને ૧૯૪૪ (વર્ષ ૧૯) નો

ઉત્પન્ન		
લવાજમ ખાતે ૧૩૪૪ આ. ના નહેરખખર ખાતે	૪૬૩૦-૫-૦ ૧૭૧૬-૦-૦ ૬૩૪૬-૫-૦	
ખર્ચ		૭૦૪-૧૧-૦
હામણી ખાતે (અંક ૧, ૨ તથા ૩ થી ૧૨ સુધીનાની પ્રત ૧૫૨૫ તથા અંક ૩, ૪, ૫, ૬ ની પ્રત ૧૫૦૦) કાગળના વપરાશ ખાતે પોસ્ટેજ ખર્ચ ખાતે સંપાદન-પ્રકીર્ણ ખર્ચ ખાતે આ. પુ. ને મદદ તંત્રીને પગાર ખાતે “ બોનસ ખાતે “ પ્રા. ફંડની ફાળાના “ મેલિવારીના		૩૩૪૪-૧૨-૦ ૨૬૫-૦-૦ ૧૮-૨-૦ ૧૦૫-૮-૦ ૭૧૬-૬-૦ ૫૫-૦-૦ ૪૧-૪-૦ ૧૩૫-૦-૦ ૫૪૧૫-૧૪-૦ ૯૩૦-૭-૦
નફો	૬૩૪૬-૫-૦	૬૩૪૬-૫-૦
તારીજ	૭૩૧૨-૧૩-૪ ૯૩૦-૭-૦ ૧૧-૬-૦ ૫૯-૪-૯ ૪૪-૩-૦	૪૧૦-૬-૦ ૭૨૪૭-૯-૧
૧૮ મા વર્ષ આખરની ખચત હિમેરો ૧૯મા વર્ષનો નફો પુસ્તક વેચાણ (વર્ષ દરમ્યાન) બ્યાનપુ ઉત્પન્ન ૧૯૪૫ ના લવાજમના એડવાન્સ કાગળનો સ્ટોક * પુ. સ. સ. મંડળમાં સિલિક	૮૩૫૮-૨-૧	૮૩૫૮-૨-૧

* રીમ ૬-૧૬ આઈપેપર, ૦.૬૫૮ પ્રિન્ટિંગ રીમ ૦-૧૬, તથા રફ રીમ ૨-૧૦ તથા
રેપરના મળાને.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. વડોદરાના

વર્ષ	સમાસદ સંખ્યા	શેર સંખ્યા	વસૂલ આવેલી શેરની મૂલ્ય રા.	રિઝર્વ ફંડ રા.	મુદતબંધી યાપણ રા.	ગ્રાહ્યો નફો રા.	શેર ઉપર વહેંચેલું વિતરણ રા.	ખરીદી રા.	વેચાણ રા.	
૩૧-૩-૨૫	૨૧૮	૨૫૭	૫૩૨૫	૦	૪૫૬૬	૫૬૭	૬	૧૩૧૦૯	૯૪૦૨	
૩૧-૩-૨૬	૨૬૪	૩૩૬	૮૦૯૦	૨૫૦	૧૫૭૭૮	૭૦૮	૬	૨૨૬૮૦	૧૮૫૧૭	
૩૧-૩-૨૭	૩૧૩	૩૬૨	૮૮૭૦	૫૦૦	૨૭૦૩૬	૬૭૬	૬	૨૪૫૩૨	૨૩૬૬૦	
૩૧-૩-૨૮	૩૨૪	૩૬૧	૯૬૨૫	૭૫૦	૪૧૧૪૦	૧૧૩૭	૬	૩૦૦૪૬	૩૨૬૫૨	
*૩૧-૧૨-૨૯	૩૪૭	૪૪૧	૧૦૯૨૫	૧૦૫૦	૬૩૫૭૬	૧૫૦૪	૬	૪૪૭૬૯	૫૧૮૬૧	
૩૧-૧૨-૩૦	૩૬૮	૫૨૪	૧૩૦૧૦	૧૪૩૦	૮૫૦૨૩	૨૬૭૬	૬	૪૬૬૨૩	૩૬૬૭૩	
૩૧-૧૨-૩૧	૩૮૯	૬૯૦	૧૭૧૭૦	૩૨૭૫	૧૦૬૦૦૫	૨૩૭૬	૬	૪૧૫૨૪	૪૧૬૨૬	
૩૧-૧૨-૩૨	૪૦૬	૭૩૬	૧૮૩૭૫	+	૭૦૬૬	૧૨૭૫૪૧	૩૪૨૩	૬	૫૪૨૪૦	૫૭૨૬૮
*૩૧-૭-૩૪	૪૩૨	૮૭૫	૨૧૮૦૫	+	૬૬૧૩	૧૬૫૮૭૫	૨૧૬૫	૬	૯૮૬૬૯	૧૦૫૭૧૧
૩૧-૭-૩૫	૪૪૪	૯૧૮	૨૨૮૯૦	+	૬૯૪૫	૧૭૩૬૬૫	૨૩૬૬	૪૩	૪૩૪૧૫	૪૮૪૬૭
૩૧-૭-૩૬	૪૭૩	૧૦૦૬	૨૫૧૬૫	+	૮૦૦૬	૧૮૦૨૩૦	૨૩૫૨	૪૩	૪૨૪૩૨	૪૮૭૯૩
૩૧-૭-૩૭	૪૮૭	૧૦૬૩	૨૬૫૮૦	+	૧૧૭૪૮	૧૯૪૬૭૭	૧૦૧	૪૩	૪૪૧૫૭	૪૮૩૭૨
૩૧-૭-૩૮	૫૦૦	૧૧૧૩	૨૭૮૫૦	+	૧૧૬૬૪	૧૬૧૨૫૫	૨૭૧૮	૪	૩૭૧૬૦	૪૦૫૬૭
૩૧-૭-૩૯	૫૦૫	૧૧૫૩	૨૮૮૨૫	+	૧૩૨૩૮	૧૬૬૨૫૪	૩૭૭૫	૪૩	૩૭૬૦૫	૪૨૨૫૦
૩૧-૭-૪૦	૫૨૫	૧૨૭૫	૩૧૮૭૫	+	૧૪૨૨૪	૧૭૮૬૨૪	૨૮૦૫	૪૩	૩૫૬૫૫	૩૯૧૮૫
૩૧-૭-૪૧	૫૩૯	૧૪૧૩	૩૫૩૨૫	+	૧૫૭૭૫	૧૯૬૭૫૫	૩૮૬૨	૫	૪૪૨૫૮	૪૮૪૦૦
૩૧-૭-૪૨	૬૦૫	૧૫૮૪	૩૯૬૦૦	+	૨૩૧૬૨	૨૦૬૩૨૦	૩૦૨૯	૪	૩૮૭૧૯	૪૩૫૮૨
૩૧-૭-૪૩	૬૪૦	૧૬૨૮	૪૦૭૦૦	+	૨૪૧૪૮	૨૨૭૨૮૭	૪૬૬૦	૪૩	૪૬૩૨૭	૫૩૦૩૧
૩૧-૭-૪૪	૭૩૫	૧૭૪૫	૪૩૬૨૫	૨૬૦૩૨	૨૩૧૮૭૬	૫૨૨૩	૪૩	૫૧૦૭૭	૫૬૮૪૭	
૩૧-૭-૪૫	૭૬૧	૧૮૧૪	૪૫૩૫૦	૨૮૧૧૭	૨૩૫૪૧૫	૫૨૫૨	૪૩	૪૬૧૧૨	૫૬૦૬૬	

*૨૧ માસનો વિસાખ ૪૧૬ માસનો વિસાખ નવા રકમનો નહીન
 + આ અંકો એ વર્ષનો

છેલ્લાં એકવીસ વર્ષની પ્રગતિના આંકડા

ઉત્પન્ન રૂ.	ખર્ચ રૂ.	પુસ્તકાલય મંદિ રોકાયેલી રકમ રૂ.	‘ પુસ્તકાલય ’ માસિક			ફરક રૂ.ટા.	
			ઉત્પન્ન	ખર્ચ	નફો અથવા તોટા	સંખ્યા	રકમ
૧૪૭૩	૮૮૫	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૩૦૬૯	૨૩૬૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૪૧૭૨	૩૪૯૩	૧૬૫૬	૧૩૬૩	૧૪૫૮	૯૫ ખોટ	૦	૦
૫૯૨૦	૪૭૮૩	૪૧૭૫	૨૬૦૦	૩૨૩૧	૩૩૦ ખોટ	૦	૦
૧૧૭૪૨	૧૦૨૩૮	૬૦૪૨	૩૧૫૦	૩૧૦૯	૪૧ નફો	૧	૧૫૧
૧૦૪૫૨	૭૭૭૬	૭૭૭૮	૬૭૦૬૭	૬૬૨૭૬	૧૭૬૦ નફો	૨	૩૫૨
૧૧૯૬૪	૯૬૧૫	૮૨૭૫	૩૮૮૯	૩૬૬૬	૨૨૨ નફો	૬	૧૯૫૫
૧૪૨૩૯	૧૦૮૧૬	૮૮૫૭	૪૩૨૭	૩૮૩૪	૪૯૩ નફો	૮	૨૧૫૭
૨૧૮૬૯	૧૯૬૭૪	૮૦૮૩	૪૨૧૧	૩૮૪૭	૩૬૩ નફો	૧૧	૬૦૮૬
૧૪૧૪૯	૧૧૭૫૨	૬૫૨૧	૪૩૮૦	૩૭૫૪	૬૨૫ નફો	૧૨	૮૦૭૬
૧૩૭૪૦	૧૧૩૮૮	૬૭૦૬	૪૬૫૩	૪૧૨૩	૫૨૯ નફો	૧૭	૧૧૮૪૮
૧૧૦૪૧	૧૦૯૪૦	૫૫૬૩	૪૯૧૧	૫૦૦૪	૯૩ ખોટ	૨૫	૧૪૩૩૧
૧૧૨૮૭	૮૫૬૯	૪૬૪૦	૪૯૩૩	૪૬૬૦	૨૭૧ નફો	૩૩	૧૮૨૫૦
૧૧૬૯૧	૭૯૧૫	૩૮૦૦	૫૨૩૩	૪૪૨૪	૮૦૯ નફો	૩૭	૧૯૪૩૧
૧૧૧૭૦	૮૩૬૫	૨૮૮૦	૫૫૪૪	૪૮૨૭	૭૧૭ નફો	૩૯	૧૯૨૪૪
૧૨૫૭૭	૮૭૧૪	૧૮૭૪	૫૨૦૨	૩૯૮૬	૧૨૧૬ નફો	૪૦	૧૯૩૬૨
૧૨૨૧૪	૯૧૭૪	૧૯૫૯	૫૫૪૩	૫૦૨૮	૫૧૫ નફો	૪૨	૨૪૧૯૮
૧૪૮૭૨	૯૯૧૨	૧૪૧૫	૫૭૨૪	૪૯૪૮	૭૭૬ નફો	૪૬	૨૬૧૪૪
૧૪૮૮૪	૯૬૬૦	૯૧૮	૬૧૨૪	૬૨૦૫	૮૦ ખોટ	૪૯	૨૭૨૩૨
૧૫૫૨૯	૧૦૨૭૬	૫૫૭૩	૬૩૪૬	૫૪૧૫	૯૩૦ નફો	૫૪	૨૭૩૯૫

હંડ, પ્રિન્ટિંગ-પ્રેસ હંડ, મશીન હંડ તથા નોકર સહાયક હંડની રકમનો સમાવેશ કરેલો છે.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી

ટ્રસ્ટ ફંડોનો હિસાબ

અનુક્રમ નંબર.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ આપનારનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ સ્વી-કાર્યોની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૧	દીવાળીયા સમારક જ્ઞાનપ્રચારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. માણેકલાલ કિશોરભાઈ પટેલ, પિંછીજ	૪-૩-૨૮
૨	રૂઢેલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. તુલસીભાઈ બકોરભાઈ અમીન, બાદરણુ	૧૪-૬-૩૦
૩	વટાદરા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	" "	૩૦-૮-૩૧
૪	શ્રી. સમાજરાવ ગાયકવાડ ટ્રસ્ટ ફંડ	પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના એક હિમાયતી	૩૦-૮-૩૧
૫	ખત્રી વલ્લભદાસ જમનાદાસ મૂળજી ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. નટવરલાલ ગિરધરલાલ શાહ, શિનોર	૩૦-૮-૩૧
૬	ઝારીયા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. મનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ બાદરણુ	૨૭-૧૨-૩૧
૭	સ્વ. ધનીબહેન ભક્ત સમારક ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. જુલાભાઈ પરસોતમભાઈ ભમત, ધામણ	૨૭-૩-૩૨
૮	સ્વ. લખાભાઈ ગોવિંદભાઈ ભક્ત ટ્રસ્ટ ફંડ	રા. ભગાભાઈ ગોવન, ધામણ	૩૧-૭-૩૨
૯	શ્રી બોર્ડન સમારક ટ્રસ્ટ ફંડ	મંત્રીઓ, બોર્ડન સમારક ફંડ	૩૦-૭-૩૩
૧૦	ચાહુ ટ્રસ્ટ રા. ૧૦૦)ની રકમ પૂરેપૂરી ખચોઈ ગઇ છે.		
૧૧	નાની નરેશ્વી તા. માંગરોલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. નાની નરેશ્વી	૨૯-૭-૩૪
૧૨	ડભોહી નરસિંહભાઈ ચંકરભાઈ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	રા. આદિતભાઈ મથુરભાઈ રા. અંબાલાલ ચંકરભાઈ	૯-૯-૩૪

૧૯૪૫] પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડનો એકવીસમો વા. અહેવાલ

મંડળ લિ. વડોદરા

તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનો

રકમ રૂ.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાળું બાકી	વ્યાજની રકમનો છું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૧૫૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૬ શેરામાં	૦- ૦-૦	પીછીજ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરામાં	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી રહેલ સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદી વડોદરા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૫૦૧	મંડળના ૨૦ શેરામાં	૦- ૦-૦	વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદ મંડળને આપવી.
૬૨૬	પુ. સ. સ. મંડળના ૨૫ શેરામાં	૫૮- ૮-૦	સિનેર, સંખેડા અને તિલકવાડા તાલુકાનાં સા. પુ. ને મદદ કરવા.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરામાં	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝારણા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ધામણ સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૧	"	૦- ૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને ઝારણા સા. પુ. ને ભેટ આપવાં.
૧૦૦૧ +૧૪૧૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪૦ શેરામાં	૧૮૬- ૨-૦	વડોદરા રાજ્યનાં પંજાત ગામેમાં નવીન બોર્ડન સ્મારક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ઉદ્ઘાડવાની મદદ કરવા.
૨૨૧૨+ ૨૩-૧૩-૭	૩૨% ટકાની અવનમી-૨ લેાન	૦- ૦-૦	ફાનાની નરોલી સા. પુ. ના મંત્રીને મોકલવી.
૨૦૦૦	"	૦- ૦-૦	ન. શં. સા. પુ. ના વાર્ષિક નિભાવ માટે ડોળાઉ મોકલવી.

અનુક્રમ નંબર	દૂરદેશનું નામ	દૂરદેશ આપનારનું નામ	દૂરદેશ સ્વી- કાર્યાની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૧૩	સ્વ. દેવીદાસ હરગોવિંદદાસ શાહ સ્મારકે દેડ	રા. મણિલાલ મં. કાશીવાળા રા. હરિવલ્લભદાસ ચુ. શાહ	૨૬-૯-૩૫
૧૪	સ્વ. રણછોડજી ભૂલાભાઈ સ્મારકે દેડ	અક્ષિતભાઈ રણછોડજી ઓરણા	૨૪-૧૧-૩૫
૧૫	શ્રી પીલાજીરાવ ધનામ દેડ	રા. પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા અમરેલી	૨૬-૧૨-૩૫
૧૬	પલાણા સા. પુ. નિભાવ દેડ	મંત્રી, સા. પુ. પલાણા	૨૬-૧૨-૩૫
૧૭	સ્વ. ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારકે દેડ	વ્યવસ્થાપક, ન્યુટન મોહન દત્ત સ્મારકે દેડ	૨૬-૧૨-૩૫
૧૮	કંડારી તા. કરેજણ સ્વ. અ. રણછોડ- ભાઈ સ્મા. પુ. નિ. દેડ	રા. મગનભાઈ શંકરભાઈ પરેલ, ભાદરણ	૮-૧૧-૩૬
૧૯	બાંધણી તા. પેટલાદ સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ દેડ	મંત્રી સા. પુ. બાંધણી	૨૨-૧-૩૭
૨૦	આગોડ તા. વડોદરા સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ દેડ	મંત્રી સા. પુ. આગોડ	૨૨-૧-૩૭
૨૧	નાતી નરેલી તા. માંજીરાજ સા. પુસ્ત- કાલય નિભાવ દેડ	મંત્રી સા. પુ. નાતી નરેલી	૨૮-૨-૩૭
૨૨	બહુચરાજી તા. ચાણુસ્મા આ. પુસ્ત- કાલય નિભાવ દેડ	મંત્રી સા. પુ. બહુચરાજી	૨૮-૨-૩૭
૨૩	સ્વ. સંતોષભાઈ ભૂલાભાઈ દેસાઈ સ્મારકે દૂરદેશ (નનસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. મંટિ)	રા. લક્ષ્મીભાઈ જોવિંદજી દેસાઈ, નનસાડ	૨૮-૨-૩૭
૨૪	સ્વ. લક્ષ્મીબેન તે દેસાઈ સંતોષભાઈ ભૂલાભાઈનાં ધર્મપત્ની સ્મારકે દૂરદેશ દેડ (મીસોદરા તા. નવસારી સા. પુ. મંટિ)	રા. મેહારજી કાલિદાસ દેસાઈ, નનસાડ	૨૮-૨-૩૭

રકમ ર.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ અર્થવાનું બાકી.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૨૧૫૭	૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૧૨૪-૬-૫	કરનાળી સા. પુ. ને નિભાવ માટે રૂ. ૫૦૭ સુધી અને કરનાળી ગ્રામ ઔષધાલયન નિભાવ માટે રૂ. ૨૫૭ સુધી આપવા.
૫૦૦	"	૦-૦-૦	ઝોરણા તા. કામરેજ સા. પુ. ને પુસ્તકો ખરીદી આપવા.
૧૦૦	"	૩-૫-૦	વરસગ તા. અમરેલીના શ્રી. મં. લ. સા. પુ. ના વાચકોને ઇનામ આપવામાં અર્ચવી.
૫૦૦	"	૦-૦-૦	પલાણા સા. પુ. ના નિભાવ માટે મોકલવી.
૫૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ સિ. ના ૨૦ શેરોમાં	૦-૦-૦	શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ માટેનાં પુસ્તકો એાછી કિંમતે ખરીદવામાં મદદ કરવા રાજ્ય પુ. મંડળને આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	પુસ્તકો ખરીદીને સ્વ. અમીન રણછોડભાઈ સ્મારક પુસ્તકાલય હંડારીને ' શ્રી. મનન-ભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ તરફથી ભેટ ' એવો સિક્કો મારી મોકલી આપવા.
૬૦૦	૩૩% ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	બાંધણી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૪૦૦	"	૦-૦-૦	આગેડ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૨૦૦	"	૦-૦-૦	નાની નરોડી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૩૦૦	"	૦-૦-૦	બહુચરાણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	તનસાડ તા. કામરેજ સા. પુ. ને લોકમદદ તરીકે ગણી વ્યાજની રકમનાં પુસ્તકો ખરીદીને મોકલી આપવાં.
૧૦૨	"	૦-૦-૦	સીસોદા તા. નવસારી સા. પુ. ની લોકમદદ તરીકે ગણી વ્યાજની રકમનાં પુસ્તકો ખરીદીને મોકલી આપવાં.

અનુક્રમ નંબર.	ટ્રસ્ટ ફંડનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ આપનારનું નામ	ટ્રસ્ટ ફંડ સ્વી- કાર્યાની તારીખ.
૧	૨	૩	૪
૨૫	મોટા આંકડીઆ તા. અમરેલી સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી, સા. પુ. મોટા આંકડીઆ	૮-૮-૩૭
૨૬	કુરાલ તા. પાદરા સાર્વજનિક પુસ્ત- કાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય કુરાલ તા. પાદરા	૧૦-૧૦-૩૭
૨૭	ડેરાલી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય ડેરાલી તા. કરજળુ	૧૦-૧૦-૩૭
૨૮	મોભા સાર્વજનિક પુસ્તકાલય નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. મોભા તા. પાદરા	૧૦-૧૦-૩૭
૨૯	સી. દિવાળીબાઇ મગનલાલ જોશી ટ્રસ્ટ ફંડ (બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. માટેનું)	મગનલાલ હાથરલાલ જોશી બાકરોલ	૨૯-૧૧-૩૭
૩૦	બાકરોલ તા. પેટલાદ સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુ. બાકરોલ તા. પેટલાદ	૩૧-૧૨-૩૭
૩૧	શ્રી હરગોવિંદ શામળ પાઠક રમારક ટ્રસ્ટ ફંડ (બાલ પુસ્તકાલય અલાલા માટેનું)	મૂળશંકર ગોરીશંકર ભટ્ટ અતાપરાય ગિરધરલાલ મહેતા, મંત્રીઓ, હરગો- વિંદ શ્યામળ પાઠક રમારક સમિતિ	૩૧-૧૨-૩૭
૩૨	આમચક સા. પુ. નિભાવ ફંડ	મંત્રી સા. પુસ્તકાલય આમચક તા. મહુવા	૨૬-૧-૩૮
૩૩	બાઇલાલ વ્યાસ રમારક ફંડ	દયાશંકર બા. શુક્લ, મંત્રી બાઇલાલ વ્યાસ રમારક સમિતિ, સુરત	૮-૮-૩૭
૩૪	સ્વ. રણછોડભાઇ શિવાભાઇ પટેલ રમારક ફંડ	હરમાનભાઇ શિવાભાઇ પટેલ ડેમોલ	૧૯-૧૧-૩૮
૩૫	સ્વ. ડાહીબહેન રમારક ટ્રસ્ટ ફંડ-ધામળુ	મગનભાઇ લખાભાઇ	૧૯-૧૧-૩૮

* પુસ્તકપ્રકાશનમાં ટ્રસ્ટફંડની રકમ હપ્તારૂં મંડળતા રૂ. ૩૮૨-૧૬-૬ વધારે રોકાયેલા છે.

રકમ ર.	ક્યાં રોકી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાનું આદેશ.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે ?
૫	૬	૭	૮
૪૦૦	૩ ૧/૨ ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	મોટા આંકડીઆ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૪૦૦	"	૦-૦-૦	કુરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	ડેરાલી સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૬૦૦	"	૦-૦-૦	મોખા સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૮૦૦	૩ ૧/૨ ટકાની ગવર્નમેન્ટ લોન	૦-૦-૦	બાકેરાલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૧૦૦	"	૦-૦-૦	ચલાલા સા. પુ. ને બજેટ બનાવવા મોકલી આપવી.
૩૦૦	"	૦-૦-૦	આમચક સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૫૧૭	અંશમાળાના પ્રકાશન ખાતે	*૩૮૨-૬-૧૧	બાઈલાલ વિશ્વનાથ વ્યાસ સ્મારક અંશમાળા શરૂ કરવી.
૩૦૦	૩ ૧/૨ ટકાની લોન	૦-૦-૦	ડેમોલ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૩ શેરોમાં	૦-૦-૦	ધામણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.

અનુક્રમ નંબર	દ્રેષ્ટ દંડનું નામ	દ્રેષ્ટ દંડ આપનારનું નામ	દ્રેષ્ટ દંડ સ્વ કાર્યોની તારી
૧	૨	૩	૪
૩૬	સ્વ. ગિરધરલાલ ત્રંબકલાલ સ્મા. દ્રેષ્ટ દંડ ફોટો સોનગઢ	મંત્રી સા. પુ. ફોટો સોનગઢ	૧૯-૧૧-૩
૩૭	ધનજીભાઈ મંચેરજી સ્મારક દ્રેષ્ટ દંડ ફોટો સોનગઢ	"	૧૯-૧૧-૩
૩૮	નથુભાઈ વીરમભાઈ સ્મારક દંડ સા. પુ. પિસાઈ તા. ડભોઈ નિભાવ દંડ	રા. બેચરભાઈ નથુભાઈ	૩૧-૩-૪૧
૩૯	સ્વ. રામકોર તે હરિભાઈ નારણજી ભક્તનાં પત્ની સ્મારક દ્રેષ્ટ દંડ ધામણ	રા. ભક્તિભાઈ કાળાભાઈ રતનજી-ધામણ	૩૧-૭-૪૧
૪૦	સ્વ. પટેલ ડાહ્યાભાઈ અંબાલાલ સ્મારક પિંહીજ સા. પુ. નિભાવ દંડ	પ્રમુખ સા. પુ. પિંહીજ	૨૦-૬-૪૧
૪૧	સ્વ. મો. ન. અમીન સ્મારક દ્રેષ્ટ દંડ (સ્થાયી)	મંત્રીઓ, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ	૧૧-૧૧-૪૧
"	" (ચાણ)	"	"
૪૨	સ્વ. પટેલ રણજીડભાઈ ભાઈલાલભાઈ સ્મારક દ્રેષ્ટ દંડ સા. પુ. નનસાડ તા. ઉકામરેજ માટે	નરસીભાઈ રણજીડભાઈ	૨૧-૧૨-૪૧
૪૩	સ્વ. લાકુબહેન ભક્ત ધામણ સ્મારક દ્રેષ્ટ દંડ	ધીરજલાલ જીવજીલાલ	૩-૧૧-૪૨
૪૪	હિમરાખ તા. પલસાણા સા. પુ. નિભાવ દંડ	વસ્ત્રભાઈ ઉકામાઈ પટેલ	૧૦-૧-૪૩
૪૫	સ્વ. શાન્તાબાઈ મહાસુખભાઈ મહિલા સા. પુ. વિસેનગર દ્રેષ્ટ દંડ	મહાસુખભાઈ સુનીલાલ શેઠ	૨-૫-૪૩
૪૬	આરક રીસોદરા તા. નવસારી સા. પુ. નિભાવ દંડ	આધવભાઈ કસનભાઈ	૨૫-૭-૪૩
૪૭	બાકોરાલ તા. પેટલાદ સા. પુ. નિભાવ દંડ	પ્રયાગભાઈ માળીદાસ પટેલ	૨૬-૨-૪૪

રકમ શ.	ક્યાં રોકેલી છે.	બ્યાજ ખર્ચવાનું ખાતરી	બ્યાજની રકમનો યુ' ઉપયોગ કરવો !
૫	૬	૭	૮
૧૦૧	૩૬૬ ટકાની લોન	૦-૦-૦	ફાટર સોનગઢ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	" "
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. નં ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. પિસાહને મોકલી આપવી.
૧૦૧	"	૦-૦-૦	સા. પુ. ધામણને બજેટ બનાવવા આપવી.
૧૦૧	૨૬૬%ની લોનમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. પિંહીમને મોકલી આપવી.
૨૪૬૦- ૭-૧	"	૦-૦-૦	રત્ન. સો. ન. અમીન રથારાક અંદમાળા અસિદ્ધ કરવી.
૨૨૬૪- ૧૦-૭	"	૦-૦-૦	
૧૦૧	"	૦-૦-૦	સા. પુ. નનસાડ તા. કામરેખને બજેટ બનાવવા આપવા.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરમાં	૦-૦-૦	ધામણ સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૧૦૧	૩૬૬ ટકાની લોનમાં	૩-૫-૦	ઉમરાખ તા. પત્રસાળા સા. પુ. ને મોકલી આપવી.
૨૦૦૦	"	૩૫-૧૨-૦	ગઢિવા સા. પુ. વિસ્તારને મોકલી આપવી.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળના ૪ શેરોમાં	૦-૦-૦	આશક સીસોદરા તા. નવચારી સા. પુ. ને મોકલવી.
૪૦૦	૩૬૬ ટકાની લોન	૭-૧૧-૦	સા. પુ. બાકરોલને મોકલવું.

ક્રમ નંબર	દ્રષ્ટ-કેંડલું નામ	દ્રષ્ટકેંડ. આપનારનું નામ	દ્રષ્ટ કેંડ સી- કાપોની તારીખ
૧	૨	૩	૪
૪૮	જીતેન્દ્ર પ્રતાપરાય, મહેતા સ્થા. નિધિ	પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા	૨૦-૪-૪૧
૪૯	સ્વ. રણછોડભાઈ ગિરધરભાઈ સા. પુ. વેનતલાલ તા. શિનોર નિભાવ કેંડ	હિરાલાલ નાથલાલ શાહ	૧૨-૬-૪૪
૫૦	સ્વ. પુરુષોત્તમ રણછોડભાઈ પટેલ આરક દ્રષ્ટ કેંડ	નરસિંહભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	૧૦-૯-૪૧
૫૧	સ્વ. નવનિતલાલ રણછોડલાલ પારેખ સયાજી વૈભવ લાયબ્રેરી પુસ્તક નિભાવ કેંડ	સોની રણછોડદાસ દયારામ	૨૫-૧-૪
૫૨	કશીભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ સા. પુ. સોખડા ખુર્દ તા. પાદરા નિભાવ કેંડ	રાવજીભાઈ હીરાભાઈ	૨૫-૫-૪૧
૫૩	ગોતંભેન ભક્ત ધામજી સા. પુ. નિભાવ કેંડ	ગોરારભાઈ દુર્લભભાઈ	૨૮-૭-
૫૪	ફદેલ તા. બાદરજી સા. પુ. નિભાવ કેંડ	કાલીદાસ જીવેદભાઈ પટેલ	૨૮-૭-

રકમ રૂ.	ક્યાં રોકેલી છે.	વ્યાજ ખર્ચવાનું આધી.	વ્યાજની રકમનો શું ઉપયોગ કરવો ?
૫	૬	૭	૮
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૪-૪-૦	અમરેલી બા. પુ. ના વાચકોના હિતોનાથે ખર્ચવા બાલ. પુ. ના મંત્રીને મોકલવું.
૧૦૧	„	૦-૦-૦	સા. પુ. તેનતલાવ તા. સિતોરને મોકલવું.
૧૦૧	૩૬ ટકાની લોન	૧-૭-૦	સા. પુ. રજોલી તા. બાદરણને મોકલવું.
૧૫૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૬ શેરોમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. નવસારીને પુસ્તક નિમાવ ખાતે ખર્ચવા મોકલવું.
૧૦૧	૩૬ ટકાની લોનમાં	૦-૦-૦	સા. પુ. સોખડા ખુર્દ તા. પાદરને મોકલવું.
૧૦૧	પુ. સ. સ. મંડળ લિ. ના ૪ શેરોમાં	૬-૦-૦	સા. પુ. ધામણ તા. નવસારીને મોકલવું.
૧૦૧	„	૦-૦-૦	સા. પુ. રૂદેલ તા. બાદરણને મોકલવું.

પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી

કાયમ ફંડની રકમોની યાદી

વડેદરા રાજ્યનાં ગ્રામ તથા કસ્ટા પુસ્તકાલયોએ મંડળમાં જમા મૂકેલી કાયમ ફંડની રકમો તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીનું વ્યાજ ચઢાવી જે તે પુસ્તકાલયની ગણ્ય માટે અને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. કોઈ પુસ્તકાલયને ચોતાના નામ સામે જણાવેલી રકમમાં ફેરફારી હોવાનું જણાતાં અને તુર્તજ ખબર આપવી. આ રકમમાં ફેરફાર રકમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

તા. ક. (૧) * આ નિશાનીવાળાં દરેક પુસ્તકાલયનો એક શેર રૂ. ૨૫)નો છે. એક કરતાં વધુ શેર જેમનો છે તે દરેક સામે શેરસંખ્યા જણાવી છે.

(૨) પુસ્તકાલયે મકાનફરસ્તી ખાતે વાર્ષિક બજેટમાં બચત કરી અનામત રાખેલી રકમ મોટા અક્ષરે બાપી છે.

અમરેલી મહાલ

આંકડીઆ(નાના)	૧૩૨-૯-૧૧	*તરકતલાવ	૧૨૨-૧૫-૯	પીપળમગ	૧૬-૮-૨
આંકડીઆ(મોટા)	૨૧૪-૪-૧૨	દહીડા	૨૬-૧૧-૧૧	*લાલાવદર	૬૪-૪-૧
કમીમઠ	૭૬-૮-૧૧	*દેવરાજીઆ	૩૮-૧૫-૨	રાજરથળી	૫૭-૧૦-૫
કેરાળા	૪-૬-૪	દેવળીઆ	૭૯-૪-૧૦	વરસડા	૧૪૭૫-૧૫-૪
કેરીઆ ચાડ	૨૨૧-૪-૭	પીઠવાળળ	૫૨-૭-૪	*વિઠ્ઠલપુર	૪૯-૧૨-૧૦
ખીજડીઆ ખારી	૨૧-૦-૧૦	બાબાપુર	૧૮૧-૯-૯	*સથોસરા	૪૩-૧૪-૮
ગાવડકા	૬૧-૩-૭	બંડારીઆ(નાના)	૩૯-૧૦-૩	સાજઆવદર	૧૧૮-૮-૧૧
ગોખરવાળા(મોટા)	૪૨-૫-૧૦	*બંડારીઆ(મોટા)	૮૮-૩-૨	અમરેલી સામુ-	
ચક્કરમઠ	૧૪૫-૦-૨	*માંચીઆળા(નાના)	૩૧-૭-૦	દ્રીમાતા વા.	૨૫૫-૩-૩
(૨) ચાડીઆ	૧૨૮-૨-૬	,, (મોટા)	૮૧-૧-૦	સોનારીઆ	૫૭-૭-૮
ચાંજીઠ	૧૮૯-૯-૩	માળાદા	૬૧-૧૨-૩		
(૪) બળાંઆ	૧૧૭-૧૫-૩	મગિવાપાળ	૪૩-૨-૪	ખીજડીઆ-	} ૨૮-૬-૧૦
રંગપુર	૧૫૧-૯-૯	માલવજી	૧૪-૩-૪	રાંદેડીઆ	
*જેસિંગપુરા	૬-૭-૧	*માંડવડા (મોટા)	૧૦૨-૩-૪	વાંડીઆ	૬૫૫-૦-૫
(૨) દેહાસવા	૧૧૩-૪-૫	દીળડા	૭-૯-૧		

ઓખામંડળ મહાલ

*આરંભડા	૬૬-૧૦-૧	ધીલુકી	૩૦-૬-૦	ખતુંઆ	૭-૭-૬
ધાસજીવેશ	૭૪-૧૩-૪	ગોપી રાજપુર	૫-૯-૭	બરડીયા	૫-૦-૩
મીઠાપુર	૪૫-૧૩-૪	*વરવાળા	૨૩૧-૦-૪		

કોડીનાર મહાલ

અરજીજ	૪૦-૧૦-૬	ઢાઢર	૭૪-૧૪-૧	સિંધાજ	૪૩-૦-૧
આલીદર	૩૭-૦-૫	ડોળાસા	૬૭-૫-૧	પાંચપીપળવા	૨
કોજ	૧૧૧-૧૫-૫	વડનગર	૩૭-૧૩-૧૧	અડવી	
મહાસરમ	૪૫-૯-૮	ગોડેલની ખાલુ	૫-૭-૪	દેવસપર	
મજીંગામ	૫-૫-૩	વેમજી			
પીપળી	૩૨-૧૦-૩				

ખાંસા પેટામહાલ

કોંગ્રાળા	૯૭-૨-૯	તાંતણીઆ	૧૨૨-૭-૪	પીપળવા	૩૭-૬-૧૦
*ખાંસા	૧૪૬૫-૫-૧૦	*વાંકીઆ	૨૫-૧૫-૦	ભાડ	૪૪-૧૩-૨
*સમઢીઆળા(મોટા)૧૦-૧-૯					

દામનગર મહાલ

કરોલીઆ	૨-૦-૩	ધૂકણીઆ	૪૮-૬-૧૧	હાહિતડ	૭-૧૫-૭
કાંચરડી	૫૬-૮-૨	*નાના રાજકોટ	૨૪૦-૧૨-૮	હીરાણા	૧૯-૧-૦
પીજડીઆ	૪૩-૧૨-૭	નારણગઢ	૩૨-૧૦-૧૧	*શાખપુર	૧૫૯-૪-૭
*ગણેશગઢ	૧૬૫-૮-૦	રામડા	૧૦૧-૪-૪	આંખરડી	૧૬-૬-૩
કબાડીઆ	૯૪-૧-૯	રૂપાવડી	૧૩૧-૩-૯	ઠાંસા	૧૯-૮-૧૧
ધામેલ	૧૫૧-૫-૧૦	વીરપુર	૬૪-૬-૧૦		

ધારી મહાલ

આંખરડી	૩૯-૨-૬	(૬)ચલાલા મ.			
કમી	૧૦-૧-૧	- હુ. ફંડ ૧-૧૨-૭	*મલગામ	૭૭-૬-૬	
કેરાળા	૩૨-૬-૧	*જીરા	૫૩-૧૫-૧૧	ભાંચેર	૧૪૨-૧-૮
ખીચા	૮૨-૧૩-૯	ઘર	૧૪૯-૯-૭	વીરપુર	૭૦-૭-૪
ગરમહી	૧૧-૧૨-૩	દલખાણીઆ	૧૦૪-૧૨-૭	સરસીઆ	૨૩૮-૧-૨
*ગોવિંદપુર	૧૦૩-૦-૨	દીતલા	૨૧-૨-૦	ફુડલી	૧૭-૧૪-૭
(૬) ચલાલા	૩૭૭-૧-૦	*દેવળા	૧૭-૯-૯	નાગધરા	૧૫-૬-૦
પાણીઆ	૧૦-૨-૬			ચલાલા-આ. પુ.	૫-૧૩-૦

લીમકટા પેટામહાલ

*લીમકટા ૧૩૩-૦-૩

રતનપુર મહાલ

ધંધરીઆ	૪૮-૧૪-૭	ગોણપુર	૧૫૨-૦-૨	સિયાનમર	૯૨-૧૧-૯
--------	---------	--------	---------	---------	---------

કામરેજ મહાલ

*અથામા	૩૦-૪-૫	ધલા	૪૪૯-૧-૫	નગોડ	૩૪૩-૧૨-૬
*આસ્તા	૩૫-૩-૧૦	*ચીખડી	૫૧૪-૮-૧	નનસાડ	૩૭૯-૬-૧૦
*ઓરણા	૧૯૬-૮-૧	કોઠારા	૧૮૯-૧૩-૬	*નેત્રંગ	૯૪-૨-૧
કરજણ	૭૮-૧૫-૧	જોખા	૮૧-૧૩-૫	પાણી	૨૩૧-૨-૧૦
*કામરેજ	૯૯૦-૯-૪	ટોળા	૨૯૦-૧૪-૧	ભેરવ	૧૪૦-૮-૧૦
કોસમાડા	૧૮૬-૧૫-૬	કુંગરા	૧૮૬-૧૨-૧૦	દેલોદ	૨૬-૩-૯
કોળીભરયાણા	૧૭૫-૧૨-૯	*દિગસ	૧૨૭૭-૮-૫	લશકાણા	૧૭-૮-૧૦
*ખાનપુર	૧૩૨-૧૩-૦	દેલાડ	૩૫૭-૦-૬	લાડવી	૨૬૧-૧૪-૬
બોલેશ્વર	૧૭૮-૧૫-૨	ધાતવા	૧૧૫૦-૨-૧	વાવ	૨૫-૩-૯
કોસમાડી સીમાડા	૫૫-૧૪-૯	ભાદા	૫૦-૧-૦	વિહાંણ	૩૨૬-૬-૦

વેળંગ	૧૯૦-૧૧-૩	સેગવા	૨૮૮-૨-૨	ખોલવડ	૧૪૫-૦-૫
શામપુરા	૯૦૦-૩-૪	*શેખપુર	૧૩૧-૧-૬	પાસોદરા	૨૦-૪-૧૧
*શેવણી	૬૬૫-૨-૫	મોવાણી	૪૬-૭-૪	દીગસ	૧૦૩-૧૪-૦

ગણદેવી મહાલ

અંબેટા	૧૪૮-૬-૬	દેવધા	૨૩૪-૬-૭	*વલોટી	૪૬૩-૧૫-૮
કેસલી	૫૧-૧૦-૬	દેસરા	૩૬૭-૩-૯	વડસાંગલ	૮૪-૧-૪
ખખવાડા	૪૭૦-૦-૪	ધકવાડા	૪૨-૧૪-૧૦	પાટી	૫-૮-૧૧
*ગડત	૮૫૮-૧-૬	*ધમડાછા	૭૧-૬-૪	*સોનવાડી	૧૬૧-૧૩-૧૦
ગંગોર	૧૧૮-૩-૧૧	પાયરી	૩૦૬-૧૦-૬	બાહા	૨૧-૧૧-૧
*તળોદ કળ્યાંઆ	૧૬૮-૨-૧૦	(૪) માણેકપુર	૧૬૦-૬-૭	દેવસર	૨૩-૧૩-૫
		માસા	૨૨૮-૩-૧	તલીઆરા	૮૬-૧૧-૨
*નાંદરખા	૧૩-૧૧-૧				

નવસારી મહાલ

અલુરા	૮૭-૧૦-૯	*નડોદ	૫૩-૭-૧	સીસોદરા મ.	
*આમલી	૧-૨-૨	નીમળાઈ	૩૨-૧-૫	ડું. કુંડ ૩૩-૧૦-૧૧	
આમડપુર	૧૦-૧-૮	*તવડી	૭૭-૧૨-૫	વડોલી	૬૨-૬-૧૦
*ઉમરાઈ	૨૫-૪-૮			*વીરાવળ	૩૦૬-૭-૧૧
(૫) કરાંખડ	૩૧-૧૧-૩	પોપડા	૧૮૮-૧૩-૯	વેળપુર	૧૮૬-૫-૪
કર્યાપાર	૨૭૩-૦-૧૧	બેરસી	૧૦૮-૧૧-૯	સાગરા	૧૫-૨-૪
કડોલી	૪૪૭-૧૪-૩	બાહા	૮૯-૯-૫	(૨) સંદલપુર	૫૭૫-૭-૬
				(૪) ધામણ મ.	
કોલાસણા	૫૫૮-૩-૪	*મહુવર	૧૦૬-૫-૬	ડું. કુંડ ૨૫૨-૪-૧૧	
છાપરા	૧૦૧-૧૧-૯	મોંગરોલ	૧૦૨-૮-૭	નવસારી રેશન વાં. ૭૬-૪-૧	
		માણેકપુર	૮૩-૧૫-૭		
દાંતી	૯૨-૪-૨	મીરખપુર	૪૧-૯-૧૦	*પડધા	૨૬૫-૧૨-૧
દેલવાડા	૧૭૮ ૦-૧૧				

પલ્લિસાણા મહાલ

અરતાન	૩૧૯-૬-૫	*ખરવાસા	૧૬૮-૯-૨	*નિયોળ	૩૬૪-૧-૧૦
અંત્રોલી	૨૯૧-૧૪-૦	ગોંગપુર	૭૭૬-૪-૧	બલેશ્વર	૧૫૭-૦-૧૦
છટાળવા	૧૩૦-૧૦-૫	ધલુડા	૭-૭-૧	બાબેન	૩૪૧-૪-૧૦
(૩૦)ઉમરાખ	૪૫-૬-૮	ચલથાણ	૧૬૨-૧-૨	બારસડી	૧૪૫-૧-૦
(૩) એના	૪૬૦-૦-૨	તળોદરા	૪૬-૧૨-૧૧	સોયાણી	૨૭૬-૨-૧૧
કડોદરા	૧૪૮-૧-૩	તુંડી	૧૬૭-૧૨-૧૦	વણેસાપિસાદ	૨૭૧-૨-૬
કરણ	૧૨૫-૫-૧	ધામદોડ એના	૨૦૬-૧૫-૦	સાંકી	૪-૭-૦
ગંગાધરા	૧૧૨-૮-૯	,, કુંભા	૨૩૧-૧-૨	વંઝોળાઆ	૮-૧૦-૧૦

મહુવા મહાલ

ઓડચ	૪૨-૪-૧૦*કાન્હી	૫૩૫-૬-૭	નિકાલી	૨૨-૬-૧૦
*આમચક	૨૮૮-૧-૬		છુટવાડા	૫૨-૮-૨
*આમરોલી	૧૬૩-૧૦-૮ સાંખા	૧૮-૭-૧	મહુવા	૩૭-૧૫-૬
ધોળાકુષ્ઠ	૮૧-૧૧-૬ અંધારી	૫-૧૨-૮	વલવાડા	૧૮-૫-૦
વહેવલ	૨૦-૧૦-૨ કુરેલ	૨૪૩-૪-૬	વિઘણપુર	૧૨૬-૪-૦
કુંગરી	૪૮-૦-૬ માંગડીઆ	૨૪-૧૦-૪	દળદલા	૩૨-૩-૪
ખરવાણુ	૪૨-૧૪-૪ ગુણસવેલ	૧૨૫-૮-૦	બામણીઆ	૧૧-૦-૭
ઉમરા	૩૮-૨-૮ *ખીલખડી	૨-૮-૭	બારતાડ	૨૫-૬-૧૦
કરચેલિયા	૪૮૩-૪-૧૧ ધોડા	૧૬૦-૧-૧૧	શેખપુર	૬૬-૩-૦
કવીડા	૫૧-૧૨-૧૦ ભોરીયા	૧૦-૨-૨	ઉમરાખ મ.ફ. ૬૩ ૩૦૫-૧૨-૬	

માંગરોળ મહાલ

આંકડોદ	૩૨-૬-૫ (જ)નાતી નરોલી	૧૭૨-૧૨-૦	સિમેદરા	૮૧-૧૪-૬
કંટવા	૧૭૦-૧૫-૪ મોસાલી	૩૦૬-૧૨-૮	શિયાળજ	૫-૧૫-૮
કુંવારદા	૧૪-૪-૨ લોડીઆદ	૬-૪-૧૦	ભોરીદરા	૧૮-૧૫-૭
મોસાડી	૬૨-૦-૫ લીમોદરા	૨૬-૮-૪	લુહારા	૪-૪-૧
ગીનરમ	૧૧૭-૫-૧૦		*દીણોદ	૧૪-૧-૧૧
તરસાડી	૪૭-૧-૧ સરદા	૧૫૬-૭-૧૧		

બ્યારા મહાલ

કટાસવાણુ	૬-૪-૬ બેડચીત	૪૬-૧૫-૪	જેસિંગપોર	૧-૬-૩
*કપુરા	૮૮૨-૩-૫ બેરખડી	૨૯-૧૦-૬	વાંસકુષ્ઠ	૧૧૪-૫-૧૦
આંખીઆ	૭-૫-૧૧ અંધારવાડી દૂર	૨૩-૧૨-૧	ખાનપુર	૧-૬-૩
ખુટાડીઆ	૨૪-૬-૩ સરા	૭-૧૫-૧	કાંજી	૪૧-૮-૧૦
મડત	૬૧-૩-૪ સાંકળી	૫-૬-૨	ધાટ	૬-૫-૪
કલકવા	૧૧૪-૧૧-૪ રૂપવાડા	૧૨૬-૪-૫	ચીખલવાન	૫-૬-૩
કેળકુષ્ઠ	૩૩-૦-૨ કપુરા મ.ફ. ૬૩	૨૧૫-૩-૭	પાડી	૨૬-૧૫-૧૧
ડોલવણુ	૧૭૦-૨-૭ બેડકુવા દૂર	૧૭-૧૦-૧	ધાણી	૧૧-૬-૬
પદમ કુંગરી	૬-૧૪-૧૧ ઉમરવાવદૂર	૧૦-૨-૧૧		

સોનગઢ મહાલ

ટાકરવા	૭-૧૨-૧૦ સોનગઢ	૩૬૨૨-૦-૬	ખરસી	૫-૧૫-૪
સિંગપુર	૨૮-૧૫-૮ ઘમોડી	૭-૦-૩	ડોસવાડા	૨૬-૪-૮

આતરસુખા પેટામહાલ

આંખવેલ	૪૩-૧૫-૭ કતીપુર	૩૦૯-૮-૫	દેવકરજીના મુવાડા	૧૨૧-૮-૧૧
આતરસુખા	૬૦-૧-૩ (૧૦) કાણીએલ	૬૭-૫-૨	ખારીઆ	૧૩૨-૬-૧૧

અધ્યાસ વાસણા	૪૩૬-૧૨-૭	કેકરડીના સુનાડા	૨૬-૦-૧	વગાથી	૩૨-૭-૧૦
સીલોરા	૩૧-૧૩-૪	*વડીઆ	૧૫૧-૪-૦	હીલોલ	૨૫-૮-૦
હીલોલ	૨૧૦-૨-૭	સદેસર	૬-૩-૨	ઝંડા	૧૦-૩-૧૧
વાધજપુર	૪-૦-૯	કમાલખંધ વાસણા	૮૨૨-૦		

કડી મહાલ

અગેળ	૧૫૦-૬-૫	ભાલ્ડી(કુમારપુર)	૨૮-૦-૧	*સુરજ	૭૮-૬-૫
*આકુંદરા	૧૨૮-૩-૧૦	*ચાલાસણ	૨-૨-૩	*સાદરા	૨૩-૧૨-૫
*આદરજ મેડા	૮૨-૧૦-૭	*દેહિસણ	૧૧૬-૩-૭	હુણાસણ	૧૬૭-૧૦-૪
*કદ્યાણપુરા	૧૭૨૭-૭-૨	*નંદોસણ	૧૬૨-૧૦-૯	*મસાપુર	૧૬૨-૬-૪
*કણ્ઠરી	૯૫-૮-૧૦	*મટાસણ	૬૨-૧-૧	*ખેરીસણ	૧૮૬-૧૩-૫
કરજીસણ	૧૯૧-૧૧-૨	મણિપુર	૧૩૫-૯-૧૦	ડાંગરવા (૨૦)	૭૬-૧૦-૬
*કાસવા	૫૫-૧૫-૯	શિયાપુરા	૨૨-૭-૧૧	*ધુમાસણ	૩૩૨-૧૦-૧૦
*કુંડાલ	૭૦-૫-૧૦	અખાવપુરા	૫-૮-૯	ભાયાસુલ	૬૧-૧૦-૦
*ખાવડ	૩૦૧-૧૩-૦	*ચડાસણ	૨૭-૬-૬	નગરાસણ	૬-૩-૪
*ખેરજના દોડા	૯૫-૪-૨	*મોકાસણ	૬-૧૪-૧	*વડારી	૫૬-૨-૭
(૨)કડી(મ.કુ.ફ.)	૧૦૨-૧૧-૦	વક્ર	૧૬૦-૪-૪	ઈલાડ	૫૫-૪-૭
કેપલ	૩૪૨-૬-૧	ધરાણા	૧૫-૧૩-૧	જાટવા	૪૭-૭-૫
નાની કડી	૦-૧૪-૧૦	કુલેરા	૩૧-૩-૩	*દોરીઆ	૧-૬-૪
મસોદરા	૩૬-૧૧-૭	*રંગપુરા	૧૪-૧૩-૬	આણંદપુરા	૨૧-૧૫-૪
ચારોલ	૯૮-૧૫-૩	રંગપુર (નગાસર)	૨૬-૬-૬	વાધરોડા	૨૪-૧૦-૬
(૫) હુધાસણ	૨૧૭-૪-૧૧	વિગ્ન	૮૮-૭-૪	*સેદરડી	૩૦-૧-૫
*ડરણ	૨૭૧-૨-૦	*સરસાવ	૧૧-૩-૭	*અરદેસણ	૨૪-૧-૭
*ધોળ	૫૧૩-૬-૭	સહી	૧૮-૩-૪		

કલોલ મહાલ

(૨) અધુવા	૧૫૬-૫-૮	*દીરાડા	૩૪-૪-૦	(૬)ખાલવાં	૧૦૮-૧૪-૧
ઝોળા	૪૮-૧૧-૦	(૪૦)પાનસર	૪૦૬-૧૦-૨	બાદોલ	૯૪-૮-૬
આદરજ મેડી	૧૦૧-૬-૮	નાસમેલ અઢાણા	૨૨-૧૦-૮	મુખારકપુર	૫૬-૨-૦
ધસંડ	૪૫૫-૧૧-૮	(૧૫) મોખાસણ	૩૧-૧-૩	ખીસેધરપુરા	૧૩-૬-૩
ઉનાઉ	૧૨-૧૪-૪	સરદેવ મ.કુ.ફ.	૪૫-૧૨-૦	રકનપુર	૪૭-૧૦-૯
કુંડાસણ	૪૩૮-૧૨-૪	*પીપળજ	૯૨૬-૧૦-૬	રાંચરડા	૩૬૭-૩-૫
કોલવડા	૩૭૧-૧૫-૧	*ડોંચુઆ	૮૧-૫-૫	સાંખારાપોળ વા.	૧૬-૩-૪
કોલા	૧૭૩-૩-૧૦			*રાંધિખ	૧૦૬૭-૫-૦
*ખેરજ ડાબી	૧૪૪-૦-૩	ધાનજ	૨૧૬-૧૪-૯	(૪૦) પાનસર	
*નારદોપુર	૧૫૩૮-૫-૨	*પલિયા	૧૪૩૦-૧૫-૦	મ.કુ.ફ.	૧૦૪-૧૦-૧૧
(૨) નામલા	૨૦-૩-૪	ખેરીસણ	૪૪-૦-૧૧	નાદરી	૧૨-૧૧-૪
જસપુર	૨૧૬-૬-૬				

વડાવસ્વામી	૯૯-૧૫-૧૦	*સરદાર	૧૧૧-૬-૧	પલસાણા	૬૩-૦-૧૦
*સિંચોદરા	૩૯૪-૧૧-૭	સાંતેજ	૧૩૧-૭-૪	વાસણુ	૧૨૩-૩-૫
				તારાપુર	૩૫-૨-૭
વાવોલ	૪૦-૬-૪			(૫) રૂપાલ	૬૯૮-૪-૨
(૧૧) વેડા	૧૦૧-૪-૪	(૩) શોભાસણુ	૧૦-૬-૯	કલોલમહાલપુ.મં.	૫૧-૧૧-૦
*વાગોસણુ	૧૦૬-૦-૭	*સેરીસા	૯૬-૧૧-૯	*સેરયા	૧૫૫-૧૨-૦

ઘેરાણુ મહાલ

*ઉણાદ	૧૫૪-૮-૬	ડોહાડા	૫૯-૧-૧૦	સખલપુર	૮૦-૬-૬
*ઉદાપ	૩૨૨-૭-૬	(૨) બહાદરપુર	૩૯-૬-૬	રંગપુર	૧૨૭-૧૫-૨
*કમાલપુર	૭૦-૧૨-૦	બાળીપુર	૮૫-૮-૮	સિપોર	૭૪૩-૮-૧૧
*કરબટીઆ	૩૨૬-૧૨-૯	મહાપા	૪૭-૧૦-૧૦	હસનપુર	૪૩-૧૩-૧
(૩) કહીપુર	૪૪-૬-૨	(૨) મલેકપુર	૧૦૭-૪-૧૧	વિઠોડા	૬૧-૦-૨
કેસીપા	૪૩-૧૩-૭	મેળાપુર	૨૬-૫-૫	શેખપુર	૫૮-૫-૭
ચાણુસોલ	૭૪-૧૦-૭	પાનછા	૬-૧૧-૫	સુંડીઆ	૬૪૧-૦-૩
જાંરકા	૫૧૩-૧૩-૬	રાજપુર	૭૫-૬-૧૦	હીરવાણી મોટી	૬૭-૫-૧
ચાંગણા	૪૭-૨-૨	મંડાલી	૬૩-૬-૨	શોભાસણુ	૬૨-૧૧-૮
ડોહાડ	૨૮૧-૧૪-૦	હુણવા	૧૭૭-૮-૧	ત્રાંસવાડ	૩૮-૧૧-૬
કરશનપુરા	૯૯-૧૪-૮	મંદ્રોપુર	૧૬-૩-૭	મહાસણુ	૧૩-૧૦-૩
ચાડા	૬૨-૦-૯	બલાદ	૯૩-૦-૩	ગોરીસણુ	૧૪-૩-૩

ચાણુરમા મહાલ

અંબાલા	૫૬-૧૧-૧	માંજી	૧૧૩-૪-૩	(૨૭) પીણેજ	૭૪૬-૧૩-૫
*કનોડા	૨૭૮-૧૪-૦	ગોખરવા	૧૦૦-૧૧-૧૦	,, મ. ડું. ફંક	૯૦-૧-૦
આદિવાડા	૧૧૩-૭-૨	કારોડા	૨૦-૦-૪	પલાસર	૫૧૯-૧૪-૯
*કંબોધ	૨૮૫-૫-૨	*ચા. મ. ડું. ફંક	૨૬૬-૬-૯	પીપળ (૪)	૧૭૪-૭-૯
બરિયક	૮૩-૧૨-૫	ચવેલી	૧૬૬-૧-૧૧	પીંઢારપુરા	૧૦૧-૧-૧૧
મીઠા ધરવા	૭૪-૧૦-૫	છમીછા	૧૭૮-૨-૦		
થેલીઆવાસણુ	૭૯-૬-૮	સુલુસર	૫૪-૧૦-૪	મણીઆરી	૨૫૬-૧૩-૯
ધરલામપુર	૧૦૫-૪-૧૧	*મં. ગ્રેટ	૨૦૧-૧૪-૧૦	*મું. ડેરા	૪૭-૧૦-૦
*કાલરી	૧૭૪-૪-૧૦	ટોડોદી	૨૪-૧૨-૭	રૂપપુર	૭૭-૧૦-૦
કેસણી	૭૯-૩-૭	સદુચળા	૬૩-૪-૧૧	ડોડીવાડા	૨૩૨-૧૪-૩
ખાંબેલ	૩૭-૦-૧	*બહુચરાજી	૨૯૬-૧૧-૧	રણેલા	૧૦૦-૫-૭
(૩) ખોરસમ	૫૧-૧૩-૭	જેતપુર	૧૧૮-૧૫-૧૧		
ધરમેડા	૧૧૪-૫-૧૧	છતોડા	૨૧૧-૪-૦	જસલપુર	૬૬-૧૦-૪
દાણોદરડા	૧૪૧-૯-૪	ચણુસણુ	૧૬૪-૧૪-૨	મેરવાડા	૧૮૨-૧૧-૭
દાંતકોડી	૧૨-૬-૧૧	બાટુસર	૬૨-૧૨-૬	ગોટપ	૨૯૮-૮-૬

લણવા	૪૪૩-૪-૨	વેણુપુરા	૧૬૬-૧૦-૧૧	ધાણોધરડા	૮૮-૧-૭
*વડાવલી	૩૩૧-૧૪-૬	સંખમપુર	૧૮૬-૫-૮	મીઠી ધારિયાલ	૧૦૫-૬-૫
વીરતા	૨૩૭-૬-૧	સેલાવી	૧૯૦-૮-૦	સરસાવ	૬-૧૧-૪

હલેગામ મહાલ

*મસનપુર મોટા	૧૨૩-૧૦-૮	જલુદરા મોટા	૮૭-૧૦-૪	*મહુદરા	૭૩-૧૦-૧૦
,, મ. દુ. ફૂંડ	૩૬-૧૫-૧૦	*જીડવા	૧૨૮-૩-૧	*હાથીજળ	૧૫૨-૪-૬
ઠંવાડા	૧૬૭-૧૪-૬	ધારીસણા	૧૪૪-૧૧-૫	હાલીસા	૧૬૩-૨-૦
કરોલી	૩૨૯-૧૪-૦	*નાંદોલ	૪૩-૫-૧૦	વાસણારાઠોડ	૩૬-૧૫-૮
ચિલોડા	૧૧૫-૦-૬	*પરાંતીઆ	૧૪૧-૫-૬	સોનારડા	
ચંદ્રાળા	૬૪-૫-૫	પાટનાકુવા	૮૭-૧૩-૧	*સાંપા	૮૬-૬-૩
*ધમીજ	૬૮-૧૪-૪	*ખહીએલ	૭૧૭-૬-૨	*ભાલા	૧-૨-૨
ગીયોળ	૧૪-૧૨-૧૦	*ખાવડા	૧૬૪-૧૪-૦	પાલજ	૪૭-૧૫-૭
ધણિયોલ	૭-૩-૮	ઉદણુ	૧૧૨-૧૦-૨	શાહપુર	૧૪-૨-૭
આલમમુર	૪૨-૩-૧	*મગોડી	૫૫૦-૦-૨	લવારપુર	૩૧-૨-૪
				દાણુપ	૧૦-૪-૫

પાટણ મહાલ

અંખાપુરા	૬૯-૩-૪	*મણુદ મ. દુ. ફૂંડ	૧૩૧-૭-૬	અધાર	૪૪-૫-૪
કોસા	૫૬-૪-૧૦	(૪) કુણધેર	૬૯૧-૬-૧	સમોડા	૬૪-૬-૦
કોણુવા	૫૪-૮-૮	ખીમીઆણા	૭૬-૧-૦	સરવા	૩૬-૦-૨
એંદલા	૩૬-૫-૨	ચાણુપ	૮૨-૨-૮	વામિયા	૧૬-૭-૫
જંગરાલ	૩૨૩-૪-૨	ખારી વાવડી	૨૬-૭-૪	બેરસણ	૬૯-૧૪-૮
ધારણોજ	૨૨-૮-૧૧	*ચંદ્રમણા	૬૪-૩-૮	કુર્ધારામપુરા	૫૦-૧૨-૫
નવાપુરા	૧૧૨-૮-૬	પાટણ બાલ પુ	૨૦૭-૦-૩	વિસલવાસણા	૬૭-૩-૬
ડેર	૧૦-૧૦-૬	મીઠી વાવડી	૧૦૩-૨-૧૧	વાગડોદ	૪૫-૦-૧
મેસર	૧૪૪-૧૩-૧૧	કણી	૭૬-૫-૧	મેહમંદપુરા	૩૭-૦-૧
*રણુજ	૨૬૫-૧-૧૧	ડામડી	૨૨-૮-૧૧	રવાવી	૧-૧૧-૧
સરીઅદ	૩૬-૩-૧	બીલવણુ	૪૬-૪-૧૦		

મહેસાણા મહાલ

*આખજ	૧૬૫-૦-૦	ધાંધુસણ	૫૪-૦-૮	બામોસણા	૨૫૫-૫-
આપાપુરા	૫૭-૬-૬	નવી શેઠાવી	૪-૪-૨		
ધડા	૬૧-૧-૦	બેંસાણા	૬૬-૧૦-૫	આંબલીઆસણુ	૫૪-૨-
જોરણુમ	૨૩૦-૭-૮	*પાંચોટ	૫૮૭-૮-૪	રે. બઝાર	૨૫૧-૨-
દેવરાસણુ	૧૯-૮-૮	તાવડીઆ	૧૮-૭-૩		
*પદારીઆ	૧૫૦-૨-૮	પાલોદર	૧૭૬-૧૦-૨	મુદરડા	૭-૧૨-૨
પુનાસણા	૨-૫-૮	ભાસરીયા	૩૦-૪-૧૦	તલેટી	૫૦-૫-૬
ધનપુરા	૮-૧-૫	*બનોલ	૧૨-૬-૩	મેઢ	૨૧૪-૦-૦

લાખવા	૮૯-૧-૫	વડરમા	૨૬૭-૧૦-૮	પાલવાસણા	૧૨૩-૦-૮
*ચરાડુ	૫૪-૧૦-૨	સાલડી	૨૭૯-૧૧-૪	સામેત્રા	૬૮-૧૧-૬
(૨) લાંધણજી	૨૦-૮-૯	હાડવી	૮૫-૬-૧૦	પાંચોટ મ.દ.ફંડ	૫૧-૧૫-૦
મીઠા	૪૧-૧૨-૪			શેખાસણુ	૩૧-૦-૦
કુકસ	૩૦-૮-૮	સાંગણુપુર	૪૬-૧૪-૭	ધોળાસણુ	૭૨-૧૪-૪
*મુટાપાલડી	૨૯૩-૦-૧૧	દેદીઆસણુ	૨૬-૦-૧	સીડાસણુ	૧૦-૨-૨
લીંચ	૩૦૫-૬-૮	ખદલપુર	૫૮-૩-૮	કુંડાલી	૪૫-૧૩-૮

વિનાપુર મહાલ

*ખણુસા	૪૯-૧૪-૨	*ગોઝારીઆ	૧-૨-૨	પારસા	૧૧૯-૪-૭
*અંબોડ	૧૨૪-૧-૧	ચડાસણુ	૧૧૨-૪-૬	*પીલવાખ	૪૪૭-૮-૨
*આગસોડ	૧૫૩૧-૧૦-૮	(૨) નેપુર	૩૫-૧૩-૧	નવા રામપુરા	૨૫-૮-૮
આંજેલ	૭૧૯-૩-૬	*જાંતલ	૩૭૨-૬-૧	પાલડી વ્યાસ	૫૪-૧-૬
ભિખલ	૧૫૪-૪-૪	(૨૪) દીટાદણુ	૨-૧૪-૭	*વસધ	૧૬૩-૧૧-૯
કેલીસણા	૧૧૬-૬-૯	મફૂડી	૧૧૩-૦-૮	,,એ.વી.સ્કૂલ વા.	૧૧૧-૨-૩
*કોલવડા	૮૨૬-૪-૭	માડી	૪૨-૪-૯	વિહાર (૧૫)	૧૭૦-૧૪-૯
ખરણા	૧૯૫-૩-૩	*માણુકપુર	૪૪૬-૪-૨	તાતોસણુ	૮૮-૧-૨
પેદામસી	૧૧૭-૧૪-૯	માતોસણુ	૧૮-૨-૮	*વેડા	૧૫૮-૩-૧
પુધરા	૩૪૨-૧૨-૧૦	રણાસણુ	૨૪૪-૧૨-૧	*સમો	૧૭૬-૧૨-૯
ફલુ	૧૧૩-૧૨-૩	લાકરોડા	૧૩૩-૮-૦	સરદારપુર	૪૭-૨-૧૧
નવા કુદેડા	૯૧-૬-૪	(૮) લોદા	૧૧૭૦-૧૫-૬	સંધપુર નવા	૧૩૧-૧૨-૩
બામણવા	૧૭૦-૧૫-૦	(૯) વડાસણુ	૪૮-૮-૮	સુંદરપુર	૬૫-૬-૧
બીલીઆ	૧૮૧-૬-૧	રણુસીપુર	૯૪-૫-૨	સોખડા	૧૫૨-૯-૧
*બીલોદરા	૧-૨-૨	રિદોલ	૨૪૮-૪-૦	હીરપુરા	૧૭૭-૭-૯
(૨) બાવસોર	૯૫-૧૧-૨	ડામલા	૨૪૬-૪-૬	*પકુરમા	૧૪૯-૬-૯
બોડ	૨૧૦-૧૨-૧૧	દગાવડીઆ	૪૪૧-૧૩-૭	ગોરવડ	૮૭-૨-૭
મહાદેવપુરા	૮૬-૧૪-૯	દેલવાડા	૨૨૨-૭-૫	*ખરેડા	૫૩-૧૫-૫
અવાડા	૧૫૩૬-૦-૪	દેવડા	૨૪૩-૦-૦	ધનપુરા	૮૧-૫-૩
ગુંદરાસણુ	૨૦-૫-૧૧	પામોલ	૪૦૩-૮-૩	છમરામપુરા	૪૮-૧૪-૪
ગેરીતા	૨૪-૪-૧	હરણાહોડા	૨૫-૪-૪	પ્રતાપનગર	૧૦૧-૧૪-૦

વિસનગર મહાલ

ઉદલપુર	૨૯૩-૧૨-૫	ખરવડા	૧૬૯-૫-૫	સાવુસણા	૨૮-૨-૨
		ખરસદા	૧૧૨-૮-૧૦	રંગાકુદ	૫૬-૫-૫
કંસારાકુદ	૧૩૧-૧૪-૧૧			ધામરેટ	૧૧૨-૧-૬
*કાંસા	૧૫૨૬-૮-૮	ગુંજા	૨૯૧-૫-૧૦	*જેતલવાસણા	૫૬૫-૭-૨
કુવાસણુ	૧૪૭-૪-૪	ચિત્રોડા મોટા	૫૦-૮-૩	*તરમ	૧૬૫-૩-૧૦
*ખડોરણુ	૯૨-૧-૦	ગુંસી	૭૨-૧૧-૧૧	દવાડા	૧૧૫-૧-૮

દિવ્યાર	૧૩૧-૯-૩	*ભાનક	૨૯૨-૧૨-૧૦	સદુયળા	૮૩-૦-૦
*દેવુપ	૪૨-૬-૧૧	રાજગઢ	૮૪-૧૫-૨	વડુ	૧૦૧-૭-૩
ગોકરવાડા	૧૦૫-૧૩-૧	ગણેયપુરા	૭૧-૮-૮	સવાલા	૭-૧૭-૧૦
પાલડી	૧૪૫-૦-૧	લાહડી	૨૩૪-૧૩-૧૦	ખદલપુર	૬૬-૭-૭
બાસણા	૧૩૩-૭-૪	મગરોડા	૧૫૦-૨-૦	બાકરપુરા	૪૪-૧૧-૧૧
સેવાલીઆ	૧૯૧-૧૫-૮	વાલમ મહિલા	૧૦૭-૧૨-૧	પુદામ	૧૧-૬-૪
ધામણવા	૪-૧૪-૧	*વાલમ મ.દુ.કુંડ	૮૫-૯-૨	રાલોસણા	૪૧-૬-૮
ચમોટા	૧૧૫-૭-૬				

સિદ્ધપુર મહાન

*કરલી	૭૫-૧૧-૩	બિંદા બા. પ્ર.	૬-૧-૫	*આઠાણવાડા	૭૨-૨-૬
અમુઢ	૧૩૯-૧૪-૪	મહેરવાડા	૨૭-૧૫-૨	બાંબર	૧૬-૧૨-૬
*શિનાવા	૧૯૭૦-૬-૪	મુંડાણા	૨૫-૬-૫	રામપુર (બિંદા)	૨૬-૧૧-૨
ઉપેરા	૩૬-૪-૬	વડવાડા	૬૦-૬-૨	જુણાવ	૪૨-૧-૨
અંકોર	૪૭૮-૧૦-૮	સુભણપુર	૬૨-૭-૦	મકલપુર	૨૧૪-૧-૨
કામિતી	૪૦-૧-૬	વણાગલા	૬૪-૭-૦	મેલોજ	૩૭-૧૩-૬
મામવાડા	૧૧-૨-૧૧	નામવાસણા	૪૬-૨-૭	વિશોળ	૧૬૭-૪-૧૦
*કુંડાવ	૧૮૭૩-૧૧-૧	કમ્પાણા	૧૬૪-૮-૧	સીહી	૨૩૮-૭-૧૦
ડાબી	૧૦૮-૧૧-૬	હઠોડા	૧૦૩-૧૦-૦	સોદ્રાણા	૪૮-૮-૧
ડોંડોરો	૪૪-૫-૧૧	કાંબળા	૩૦૬-૫-૧૧	સુણક	૧૭૨-૬-૨
*દાસજ	૭૫-૦-૪	મંમલાસણ	૭૩-૦-૭	હાજપુર	૧૬૪-૬-૨
ખંડાસણા	૧૦૦-૧૦-૩	ચંડાળજ	૬૧-૩-૩	સમોડા	૮-૧-૧૦
કરણપુર	૫૪-૧૫-૭	જગન્નાથપુર	૧૦૩-૫-૪	રસણપુર	૨૧-૫-૫
દેવળા	૮૬-૬-૧	વનાસણ	૮-૧૧-૧૧	રણછોડપુરો	૧૫૦-૬-૧૧
કુંવારા	૨૦૩-૮-૦	આ.યુ.વા. સિદ્ધપુર	૧૦-૯-૬	મેવાણ	૪૫-૪-૧૧

હારીજ પેટામહાલ

જમણપુર	૬૬-૦-૨	કુનાવાડા	૮૭-૧૪-૨	વાંસા	૭૫-૧૪-૨
જશોપુર	૭-૧-૨	ભોરતવાડા	૧૪૬-૩-૧૦	*હારીજ	૮૧૭-૫-૦
પીપલણા	૨૦-૧૨-૧૧	*અડીઆ	૨૨૬-૧-૧		

કરજણ મહાલ

*અટાલી	૧૭૩-૧૪-૧૦	*કડારી	૨૭૩-૩-૦	*કુરાઈ	૫૪-૨-૭
અગરા	૭૭-૧૪-૧૧	,, મ.દુ.કુંડ	૬૬-૧-૬	(૨) કોડીઆ	૨૨૧-૮-૬
*કિરડ	૧૦૨-૬-૭	કંચારીઆ	૫૨૮-૬-૮	*કોરલ	૨૬૧-૧૧-૦
ભિમજ	૧૦૫-૧૧-૬	હડોણા	૧૦૮-૭-૨	અણસા	૩૧૨-૧-૮
કિયા	૧૦-૫-૭	(૪૦) કરજણ	૧૦૫-૧૫-૪	*કોલીઆ	૩૩૨-૮-૫
*કલા	૧૫૨-૧૩-૧	કાસમપુર	૧૪૨-૧૨-૬	ધામણજ	૬૮-૪-૮
ચોરજીજ	૧૦-૨-૪	(૨) વમણ	૪૩-૧-૪		

ખાંધા	૪૮૭-૨-૭	(૮) ભરથાલી	૧૫૦-૫-૬	સારંગ	૧૭૪-૧૦-૧
*મથુપતપુરા	૪૨૦-૫-૭	માંરોલ	૧૬૦-૬-૨	સાંસરોલ	૫૫-૧૩-૭
કરણ	૪૫-૧૧-૫	માત્રોલ	૧૨૧-૧૪-૧૦	*સાંદરણ	૨૫૪-૧૨-૬
*ધાવડ	૧૬૦-૧૨-૫	મિયાગામ	૨૬૨-૧૦-૭	સાંપા	૧૧૫-૧૪-૧૧
મેથી મ. કુ. કુંડ	૧૫-૬-૪	લાકોદરા	૯૯-૧-૪	(૪) સુરવાડા	૧૭-૭-૨
*મંધારા	૨૫૪-૧૦-૭	(૨) મેથી	૧૦૧૮-૪-૦	(૨) હાંડોલ	૩૭૪-૧-૨
ચોરંદા	૫૬૪-૫-૩	મેસરાડ	૧૦૨-૧૭-૫	સથાપુરા	૨૧૬-૬-૧૧
છંછવા	૩૩૩-૪-૭	(૨) દેરોલી	૨૩-૧૩-૮	સગડોળ	૦-૪-૧૧
(૩) જૂની જયરડી	૩૧૬-૧૧-૦	*રોપા	૧-૬-૮	નિશાળીઆ	૧૦૨-૪-૧૧
(૪) નવી જયરડી	૨૦૦-૧૦-૬	બચાર મ. કુ. કુંડ	૮૧-૫-૩	સાથર	૨૭-૪-૬
તેમવા	૬૦-૦-૦	*વિરજા	૨૮૬-૫-૩	હળદરવા	૬૨-૬-૧
દેસવાડા	૬૭-૧૩-૬	(૨૦) વેમારડી	૨૦૨-૩-૨	લાતીપુર ટીબી	૪૫-૪-૧૦
ધિમળવાડા	૧૦૭-૧-૧૦	લીસોડ	૭૪-૭-૩	(૪) દેથાણ	૨૨૬-૦-૬
*ફતેપુર	૪૬-૧૫-૨	*સાણીઆ	૧૬૪-૧૦-૮	(૨) રણાપુર	૪૩૩-૭-૬
(૧૫) બચાર	૫૩-૧૫-૦	સંભોધ	૮૧-૧૦-૧	(૬) શરપુર ટીબી	૫૦-૧૪-૪
(૧૦) ભરથાણા	૧૨૨-૧૩-૬	*સામરા	૧૬-૧૦-૫	કણુઆ	૯૫-૪-૫

હસોધ મહાલ

અકોટી	૪૭-૧-૬	જ્યાતલાવડી	૬૨-૧-૧૦	માવલી	૧૨૨-૭-૩
અમરેશ્વર	૧૬૫-૮-૫	દોલાર	૬૫-૫-૧	રાજલી	૨૪૭-૨-૩
અંતોલી	૬૮-૬-૪	(૩) યુવાની	૩૬૧-૦-૧૦	વડજ	૫૨૫-૬-૦
કરણેટ	૧૪૬-૧૫-૭	*ધમેલી	૧૮૩-૧૫-૪	*વઢવાણ	૧૪૫-૬-૫
પુડા	૩૪-૮-૨	નડા	૧૮૫૮-૩-૫	વાયદપુર	૧૩-૮-૨
કરાળી	૧૧૦-૧૨-૮	નારીઆ	૧૭૪-૩-૨	*વણાદરા	૨૭૦-૮-૧૦
કડધરા	૧૫૫-૮-૧૦	પલાસવાડા	૩૮૪ ૨-૮	વસાઈ	૬૬-૪-૦
કારવણ	૬૮૭-૮-૨	(૩) પુનીઆ	૬૨-૭-૮	બચારા (૨)	૧૫-૪-૩
કારવણીઆપુરા	૧૪-૨-૬	ફરતીફા	૨૮૧-૧-૧૧	સાંકોલ	૪૦૮-૪-૫
*કુકડ	૧૬૪-૧૫-૧	બજેરામપુરા	૫૧-૧-૭	સીમળીઆ	૬૧-૬-૬
કુંવરપુરા	૩૬૮-૨-૧૦	બાણજ	૪૫-૧૫-૩	*સિતપુર	૩૬૬-૭-૨
*કુંદલા	૫૩૫-૨-૬	*ભેરીઆ	૧૪૪-૧૪-૭	સુલતાનપુરા	૧૬-૧૨-૫
*કુંવરવાડા	૭૫-૮-૪	ભીમપુરા	૨૮-૮-૨	(૮) નાનાશિંદળીઆ	૧૭૦-૨-૧૧
આમડો	૮૧-૬-૬	*ભીલાપુર	૩૦૪-૧-૬	કરમાલ	૧૦૨-૧૨-૧
છત્રાલ	૧૬૨-૬-૪	મેનપુરા	૩૩૦-૧૪-૦	સમશીરપુરા	૩૪-૩-૦
*જૂની માંગરોલ	૩૨૦-૬-૪	મંડળા	૧૨૬૪-૭-૬	*ગોઝાલી	૩૨-૧૨-૬
મહેલી	૨૬૫-૧૧-૧૧	*પારીઆ	૧-૨-૪		

તિલકવાડા મહાલ

૧૩-૧૪-૬

પાદરા મહાલ

અમોળ	૧૯૨-૧૧-૮	લોત્તા	૦-૩-૭	મહમદપુરા	૨૬-૧૨-૩
*અંબાડા	૧૮૯-૦-૬	નેદરા	૨૮-૬-૬	બાણુપુર	૩૪-૧૧-૩
*આમળા	૧૨૦૨-૬-૧	*તાળપુરા	૨૧૭-૧૩-૧૩	*લતીપુરા	૪૨૮-૦-૧
*ઉમરાયા	૧૪૦-૧૨-૧૧	*તિથાર	૨૫૮-૮-૧૦	*વડદલા	૯૭-૫-૮
*કણુઝટ	૪૧૭-૭-૧૦	*નરસીપુરા	૪૨-૮-૨	*વડુ	૩૫૭-૧૨-૭
કરણુકુવા	૬૩-૨-૩	*દરાપુરા	૫૬-૫-૧૧	(૨) વણુછરા	૨૪૨-૧૫-૫
*કરખડી	૧૪૩૯-૧૪-૬	દણુલો	૪૪-૧-૦	*વીરપુર	૯૧-૨-૧
,, મ. દુ. ફંડ	૪૬-૧-૭	કધવાડા	૬૭૦-૧૪-૬	*વિશ્રામપુર	૫૨-૪-૬
કલ્યાણકુષ	૪૨-૧૩-૦	*પાદરા બોર્ડિંગ		*ચાણુપુર	૨૭૪-૫-૬
*કાંદા	૭૬-૧૫-૫	કાલિસ વા.	૪૧-૧-૧	*સરસવણી	૮૧૧-૧૫-૨
*કુરાલ	૧૯૫-૧-૮	(૨) પાટાદ	૬૪-૮-૧૦	*સાદરા	૧૦૬-૮-૪
*કોદણા	૭૬-૧૪-૬	*પાદરા	૪૬૨-૦-૦	*સાધી	૮૫૭-૮-૦
*ગવાસદ	૭૪૩-૪-૪	,, મ. દુ. ફંડ	૬૮૩-૬-૨	*સાંપલા	૭૧-૧૦-૬
,, મ. દુ. ફંડ	૩૬-૧૦-૭	*પીંપળી	૬૫-૧૦-૨	*સેમકુવા	૪૦૧-૬-૭
ગામેહા	૭૪-૫-૫	*બોળ	૧૪૬-૧૪-૦	*સોખડા ખુદ	૩૮૩-૪-૬
*ગોરીઆદ	૩૭૫-૧૪-૬	મહુવડ	૧૩-૧૩-૧	*સોખડારાધુ	૭૮-૬-૦
*ધાપજ	૪૬૫-૪-૬	*માસર	૧૧-૧૧-૨	હુસેપુર	૧૧૦-૫-૫
*ચાણુસદ	૬૩૧-૬-૨	*મુળપુર	૧૪૪૪-૧૫-૬	*રણુ	૨૨૦-૧૫-૧
ચિત્રાલ	૩૪૪-૫-૧૧	(૨) મુવાલ	૨૬૩-૧-૦	*સાંગમા	૧૬૨-૬-૩
*જલાલપુર	૩૭૭-૬-૭	મોત્તા	૫૭૦-૧-૩	(૪) લુણા	૧૭૭-૨-૮
(૪) ડબકા	૨૭૮-૭-૨	*પીડાપા	૭૦-૫-૭	દરાપુરા મ. દુ.	
*ડબાસા	૩૫૫-૩-૫	*બદારી	૫૧-૧૦-૮	ફંડ ૧૭૦૮-૧૧-૨	
સાદડ	૨૭-૧૦-૧૧	બ્રાહ્મણવસી	૩૫-૧૪-૮	હરણુમાળા	૩-૧-૨
આમળા મ.		*રાણુપુરા	૧૬૫-૧૦-૧૧	મળતણુ	૨૦-૮-૧
દુ. ફંડ	૨૦-૧૨-૨	આંતી	૨૩-૧૪-૧	એકલપારા	૩૬-૬-૬
શીહોર	૧૦-૨-૬	સોમજપુરા	૨૩-૫-૧૦	મદાપુર	૧૦-૩-૦

પેટલાદ મહાલ

અમાસ	૩૦-૧૦-૪	*પલાથા	૬૯૭-૬-૬	*વિમોલો	૬-૧-૫
અરડી	૭૭-૨-૦	,, મ. દુ. ફંડ	૬૫-૧-૪	*બાંધણી	૧૬૯-૪-૬
કણુઆ	૫૫-૧૪-૨	પસોલ	૩૪૨-૧-૭	બાલી-ટા	૩૬-૨-૬
*કલોલી	૧૪૯-૬-૧૦	મેઘલપુર	૧-૦-૭	બાટવા	૧૭-૧૫-૬
મંબાપુર	૩૦-૧-૫	પાડગોલ	૨૨૭-૬-૦	*બડકદ	૩૮૦-૧૫-૫
*દંતાલી	૫૨૮-૨-૪	*પીલીજ મ. દુ.		બાટીએલ	૧૬-૭
*કાલીકા	૧૨૯૪-૨-૧	ફંડ ૬૬-૨-૧૧		બાળલ	૩-૬
કોઢાવી	૨૬-૧૦-૭	પેટલી	૨૬૬-૧૦-૧૦	મધરાલ	૨૧૬-૧૧

(૮) બાકરોલ	૮૨-૧૭-૫	,, મ. હ. ફંડ	૫૫-૧૫-૦	વિરોલ	૧૨૪-૬-૧
*કાસર	૧૨૯-૧૪-૧૧	રામોદી	૩૪-૧૫-૩	*માણજ	૪૭૫-૭-૪
ખલ્લુસોલ	૧૮-૪-૫	રણુ	૦-૧૦-૮	બામણોલી	૩૧-૮-૭
*માડા	૧૧૫-૧૧-૫	રણુજ	૧૫૬-૮-૭	*સંજયા	૪૦૭-૧૧-૭
ધુરેલી	૨૦-૨-૪	વટાવ	૭૮-૧૦-૦	સાંસેલ	૩૭-૧૫-૧૦
જોળ	૩૪-૮-૩	પચરાણીઆ	૧૬-૮-૧	સિહોલ	૮૨૭-૬-૧૧
*ડમોલિ	૨૩૦-૧૨-૪	*રોખડી	૧૧૭-૧૦-૨	*સીમરડા	૨૪૬-૭-૪
*મલાતજ	૭૭૧-૧૪-૭	*ડેમોલ	૭૫૪-૬-૬	મુંદરણા	૧૫-૧૨-૪
ભડકંઠ મ. હ.		નંબોવાડ	૨૪-૦-૨	લોંબાલી	૩૫-૧૫-૩
ફંડ	૧૫-૫-૬	મુંદરા	૧૧૪-૪-૧૦	*મંડેરજ	૪૬-૧૨-૧
*મહેળાવ	૧૩૧૫-૩-૪	ચલેંડી	૧૧૮-૬-૬	(૨) માનપુરા	૭૬-૧૫-૫
*માલાવાડા	૨૫૦-૬-૫	*ધર્મજ મ. પુ.	૬૨૫-૮-૮	*દેવા	૨૬૬-૦-૮
મોમરી	૬૪૭-૧૩-૩	*રામપુર	૧૧૬-૭-૦	ધર્મજ સા. પુ. ના	
મોરડ	૧૨૧-૬-૧૧	*નવાગામ	૧૩૭૧-૧૪-૮	નોઠર મોતી કાળાજી	
*રામોલ	૬૦-૨-૫	*વિશ્રામપુરા	૪૧-૧૨-૬	ત્રી. ફંડ	૨૦૮-૧૦-૧૧

લાઠરણ મહાલ

કલ્લુજટ	૧૬૬-૬-૧૦	*ઝારોળા	૧૫૧૨-૧૩-૧૦	ફેલ મ. હ. ફંડ	૭૦-૧૧-૮
કિંખસોલ	૪૦-૮-૦	,, મ. હ. ફંડ	૧૨-૧૩-૬	લાલપુરા	૨૦-૨-૫
કોસિંદ્રા	૨૦-૪-૦	*પીપળી	૩૭૬-૨-૧૧		
*મંબોરા	૧૧૧૬-૭-૧	*બામણગામ	૧૬૮૩-૬-૦	વાસણા	૬૧-૧૦-૧૧
,, મકાન ફ. ફંડ	૪૦-૧૨-૭	*બાઠરણ બા. પુ.	૭૫૧-૧૩-૦	બામણગામ-	
ચમારા	૨૧૧-૧૫-૧	*મુંદલ	૨૭૩-૩-૬	મ. હ. ફંડ	૧૨૧-૬-૦
ચુવા	૨૬૧-૧૩-૫	*રોરડી મોટી	૧૧-૪-૧	*વાલવોડ	૩૫૦-૨-૧૦
*જાધુધ	૧૬૭-૪-૮	*રણોલી મ. હ.			
કોસિંદ્રા મ. હ.		ફંડ	૪૩૨-૮-૩	*કાણીસા	૫૦-૭-૦
ફંડ	૨૬-૧૪-૭	*જલસણ	૧૦-૦-૭	*શીણાવ	૫-૦-૮
*જોશીકુવા	૧૨૩-૨-૨	*ફેલ	૧૮૬૪-૫-૬		

વડોદરા મહાલ

અકોટા	૨૩-૩-૫	*ઈટોલા	૬૩-૭-૫	સમસપુરા	૪૦-૨-૬
		ગોસિંદ્રા	૧૮-૭-૭	કલાલી	૪૦૮-૧૩-૬
અટલાદરા	૭૬-૪-૬	*દુમાડ	૦-૨-૦	*કાશીપુરા	૨૪૬-૧૨-૫
આળેડ	૩૧૦-૨-૧૦	ધનિયાવી	૧૨-૬-૧	ફેલનપુર	૪૨-૫-૧૦
(૨) અંકોડીઆ	૫૦૮-૧૫-૮	ધતોરા	૨૨-૪-૬	બાયલી	૪-૧૪-૭
બીલ મ.હ. ફંડ	૧૩૦-૦-૪	*પદમલા	૫૬૦-૪-૫	કરાલી	૫-૨-૫
*ખાનપુરા	૬૫-૩-૪	અલ્હાદપુરા	૨૨-૧૨-૮	*કોપલી	૧૪૪૫-૪-૧
		*ઉંડેરા	૩૨૫-૦-૨	(૨)માણજ	૨૨-૧-૬
ગોરવા	૩૫૦-૧-૫	હાંડીઆમેઢાદ	૬-૮-૮		
કપુરાઈ	૫-૧-૮	(૩) કુરચીઆ	૧૬૮-૨-૧	રાયપુરા	૬૫-૭-૨

તાંજળખા	૫-૧-૯	દશરથ	૯૪૦-૪-૪	મારેહા	૫-૧૪-૧૦
મોતીઆપુરા	૧૦-૨-૯	કોટણા	૩૦-૮-૮	મોંજલપુર	૧૩૨-૩-૬
*રણેલી	૧૨૮૬-૧-૦	દામાપુરા	૫૫-૧૫-૮	કોંજલપુર(સાંકરદા)	૧૭-૫-૭
રમણગામડી	૧૩૦-૧૩-૩	વડસાલ	૧૫૯-૬-૭	*સેરખી	૨૩૦-૧૨-૭
વડલા	૫૪-૭-૩	(૧૦) વરણામા	૮૭૬-૮-૦	*સેનાસી	૫૮-૧૨-૦
વેમાલી	૩૬-૫-૧૦	,, મ.દુ.કુંડ	૬૪૪-૧૩-૧૧	*સોખડા	૯૬૩-૩-૩
*વડસર	૧૨-૨-૭	વાસણા કોતરીઆ	૧૭-૨-૯	સોનારકુહ	૬૧-૦-૬
*સીસ્વા	૧૦-૧-૩	*સમીઆલા	૧૩૦-૧૩-૦	સૈયદવાસણા	૩૦-૨-૮
વીરોદ	૨૦-૯-૧	(૨) સલાડ	૨૪૮-૫-૯	*સાંકરદા	૧૮૮-૧૪-૯
કરોળીઆ	૨૯-૬-૮	*સુંદરપુરા	૩૦-૫-૧૦	શહાપુરા	૭-૨-૭
*ચાપડ	૧-૨-૪	*પાતળવેણી	૧૫-૨-૨	હરણી	૯૩-૧૦-૧૦
*છાણી	૨૨૩૬-૧૪-૮	કોંજલપુર (પોર)	૧૧-૧૨-૬	*અણખી	૧-૨-૨
બાંચુવા	૨૯૧-૧૦-૦	*ખાજવા	૧૩૯-૧૪-૩	*સમસાખા	૮-૧-૧૧
*તતારપુરા	૧૧૪-૬-૧૧	*ખીલ	૨૦-૫-૫	અંપાડ	૧૩-૬-૧૧
તરસાળી	૨૧૦-૧૫-૮	મહાપુરા	૪૫-૧૨-૬	લાલજીપુરા	૩૪-૧-૧૦

વાધોડીઆ મહાલ

ખેરવાડી	૨૯૩-૧૪-૧	ખાંધા	૧૪૭-૧-૧૧	*માડોધર	૨૭૪-૪-૨
કુમેટા	૪૪-૧૪-૩	રવાલ	૭૫૬-૧૧-૪	(૪૦)વાધોડીયા	
ગમદરા	૫૬-૦-૬	શંકરપુરા	૫૫-૪-૧૧	મ.દુ.કુંડ	૧૮૮-૯-૮
(૬)ગરોદ	૨૦૮-૦-૭	રાહકુહ	૬-૧૪-૬	*કરમાલીઆપુરા	૩૪૬-૮-૫
કાશીપુરા	૧૦૭-૪-૬	આસોજ	૪૦-૭-૧૧	ગુમલપુર	૩૫૧૫-૧૧
કાંડીઆપુરા	૧૦૭-૮-૭	લીયોરા	૨૦-૮-૧	સાંગાડોલ	૪૬-૮-૧
શુતાલ	૧૦૬-૧-૬	અડીરણ	૫-૦-૯	અણુવા	૫-૧-૧૦
બણીઆરા	૧૩૨-૧-૬	કોટખી	૮૨-૮-૧૧	*પીપળીયા	૪૨૭-૮-૬
લીમડા	૮૫-૬-૨				

શિતાર મહાલ

(૨) આનંદી	૫૦૨-૦-૨	તેરસા	૮૪-૧૦-૧૧	સાંધા	૪૩-૮-૧
અમીસરા	૫૬૭-૦-૧	દામનગર	૭૨-૭-૧૧	માલિયા	૧૩૦-૦-૧૦
*અંબાલી	૧૯૨-૩-૮	દામાપુરા	૧૩૬-૦-૨	(૨) વણીઆદ	૯૨-૧૨-૭
કણુજેહા	૧૪૬-૧૪-૪	દરીઆપુર	૭૫-૧૩-૫	*વરખડ	૧૮૧-૩-૧૦
*નાના કરાળા	૨૧૮-૧૪-૩	પુતીઆદ	૧૪૬-૫-૧૦	સિરોળ	૧૩૨-૪-૮
(૪) મોટા કરાળા	૯૧૦-૧૨-૪	ફેફળીઆ મોટા	૬૩૩-૩-૩	*સીમળી	૧૫-૧-૬
*કુકસ	૨૪૨-૧૫-૭	ખરકાલ	૯૮૦-૧-૨	સેમવા	૧૯૭-૩-૧૧
*છાણુમોષ	૯૮-૧-૯	*આવળીઆ	૭૯-૧૩-૩	મીટોળ	૧૦૫-૬-૮
*ગાંડડ	૬૫૩-૧૧-૬	*માલપુર	૫૬-૧૪-૧૦	*તેતતલાવ	૭૫૭-૨-૭
*ટોંખરવા	૪૪૨-૦-૮	માલસર	૧૧૨૨-૩-૩	નાના હખીપુરા	૧૧૬-૧૫-૮
ખીયલી	૧૧૩-૯-૨	*માંજરોળ	૭૨-૩-૨	*મરાડી	૭૮-૧૨-૮
તેતતલાવ મ.દુ.કુંડ	૨૦-૧૦-૨	માંડવા	૪૧-૧૨-૬	*સાહલી	૧૫૩-૯-૯
*અનસુયા પતીયા પુ. ૩૭૩-૯-૫					

સંજેહા મહાલ

અહાદપુરા	૬૧-૧૫-૫	બોડેલી	૧૨૧-૫-૬	માહુ	૧૩૮-૧૨-૧૧
અરીહા	૧૨૮-૪-૭	ફાંફટ	૪૮-૬-૧૦	થુડેર	૪-૧૨-૧
આનંદપુર	૧૦-૧૧-૪	બાટપુર	૧૪૭-૪-૪	*થુડીયા	૧૩૪-૮-૧
કણુખીઆ	૪૮૯-૦-૬	મગનપુરા	૯-૧-૩	પીહા	૬૨-૪-૧૧
*કાંપીહા	૧૮૪-૧૦-૪	માકણી	૪૦૩-૩-૮	ગરડા	૮૧-૪-૧૧

ખુનવાડ	૨૫૦-૨-૧૧ માધુ	૧૧૧-૧૩-૩ ઝાળ	૫૬-૨-૭
ફાટા	૧૬૬-૬-૭ મંજીરોળ	૨૪૯-૭-૬ અંદાનગર	૮૫-૮-૮
*દીળા	૨૧૯-૨-૧૧ તાંદળગળ	૨૦૮-૧-૩ સરડીઆ	૨૬૮-૧૨-૭
રાજનગર	૨૫-૧૨-૨ નંદપુર	૬૬-૧-૩ સોનગીર	૮૪-૭-૪
રતનપુર-કમારગ	૩૧-૧૧-૧૦ પરવટા	૩૪-૫-૮ *હાડોદ	૨૩૫-૧૦-૧
*સહોદ	૧૬૪-૩-૭ (૨) પીપળસઢ	૪૭-૧૪-૬ પતરા	૮૭-૫-૬
લાહરસ	૨૬-૦-૧૧ *સંખેડા	૭૧૫-૧૦-૧ સૂર્યાધોડા	૭૫-૩-૬
વાગેથા	૧૨-૨-૧૦ વડેલી	૧૬૦-૧૩-૬ પાટણા	૭૬-૧-૨
વાસણા	૧૨૮૧-૫-૫ ગોલાગામડી	૩૫-૧-૧૧ હરેશ્વર	૨૮-૧-૩
ડોળમાર	૭૧-૬-૬ લોટીઆ	૨૨-૭-૬ ઝરવણુ	૧૨-૧-૬
પાણેજ	૩૬-૮-૬		

સાવલી મહાલ

સમલાયા	૫૦-૧૩-૦ *કેસર	૧૬૦-૧૩-૮ *મંજુસર	૫૬૭-૭-૭
*અંજેસર	૨૫૭-૧૪-૧૦ કેસર મ. હુ. ફેંડ	૩૧-૪-૧૦ શારદાપુર-વેળપુર	૩૧૪-૬-૫
અલીદ્રા	૧૫-૧૧-૭ *ધનલેજ	૨૦૭-૩-૬ શાંતિપુર-વેળપુર	૧૦૭-૩-૬
ઉત્તમનગર	૬૪-૧૧-૦ (૮) ધર્મપુર	૬૦-૧૩-૬ રાણીઆ	૧૧૧-૮-૮
ખાખરીઆ	૩૬૧-૩-૧ *નગીસરા	૧૪૫-૬-૭ રાણીપુરા	૭૪-૭-૩
ગવસા	૬-૧૦-૨ નાની બાડોલ	૧૧૭-૧૦-૬ વરસઢા	૨૮૧-૧૦-૦
કડાચઢા	૪૧-૬-૬ પીસેલ	૮૫-૦-૭ વાલાવાવ	૫૪૦-૨-૪
ઘુઢસીપુરા	૧૭૬-૬-૧૦ *ખાડરાલ	૪૨૭-૦-૬ *વેળપુર	૧૨૬૬-૪-૨
સાંઢાસાલ	૩૭૬-૧૧-૫ *રતનપુરા	૨૦૧-૬-૮ મોટી બાડોલ	૮૪-૬-૬
ગરધીઆ	૬૩-૧૦-૧ મેરાકુવા	૭-૧-૦ *ધંદ્રાડ	૨૦૬-૦-૬
(૪) ગાંગડીઆ	૨૨૮-૩-૫ મુદેલા	૧૧૨-૨-૮ બુઢથા	૬૦-૦-૩
ગોહડા	૧૪૩-૧૨-૪ મુનાલ	૧૪૬-૮-૩ રામનગર પેટા-	
હુંડાવ	૩૪૩-૧૫-૭ સમલાયારેશન વા.	૬૭-૦-૪ પરા પસવા	૨૧-૧-૧૦
*પોષિયા	૨૩૦-૭-૧૧ લામડાપુરા	૧૧૩-૧૩-૮ વેળપુર મ.હુ.ફેંડ	૧૮૩-૧૩-૪
વચ્છેસર	૧૦૧-૧૫-૦ મંજુગોરલ	૫૦-૧-૬ શક્તિપુરા	૧૨-૨-૪
ધંદીયાળ	૧૦-૨-૧૦		

દા. ના. વાચનાલયો

અજરેપુરા	૨૪-૧૦-૨ કાસોર	૫૧-૧૧-૮ મહીસા	૬૧-૦-૦
આગોદ	૨૦૫-૩-૮ કુંજરાવ	૫૭-૧૩-૧૧ રતનપુરા	૧૮-૫-૧૧
આંત્રીલી	૭૩-૫-૮ ખાનપુર	૫૦-૧૫-૧ કદળુ	૨૭-૧-૧
નાવલી	૩૬-૧૫-૫ ઘોડાસર	૧૩૧-૦-૧૧ લસુંદ્રા	૧૩૪-૧૩-૧૦
પણસોરા	૧૬-૦-૫ ચીખોદ્રા	૦-૧-૫ વડદલા	૭૪-૬-૩
પડોળા	૮૩-૧૫-૦ છીપડી	૬૬-૧૧-૮ સામરખા	૬-૪-૧૧
વાસદ	૧૧૨-૨-૨ નાપાડ	૧૬૨-૧૧-૪ સારસા	૨૩-૧૧-૧૧
વાસણા	૧૩૭-૪-૦ *પોષળાવ	૧૧૬-૬-૧૧ *સીંછવાડા	૪૩-૨-૧૦
વીણા	૨૬૪-૮-૧૦	સિદ્ધાંત	૨૪-૧૨-૮
પસણાવ	૨૦૫-૧૧-૬ ગરેડા	૨-૦-૨ સંદેસર	૩૧-૦-૨

મંડળના પૈટાનિયમમાં કરવાના સુધારા વધારા

મૂળ કલમ

સુધારો કરવા રજૂ કરેલી કલમ

ઉદ્દેશ

ઉદ્દેશ

કલમ

કલમ

૩ આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે :

૩ આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે :

ક પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે ઓકળયે ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરેલો.

ક પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે ઓકળયે ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરેલો.

જ પુસ્તકોમાંથી માટે ખાસ ઉપયોગી કેટલોમ, કાઉન્સિલ, ફોર્મ્સ, પત્રિકાઓ, પુસ્તકો, માસિકો વગેરે પ્રસિદ્ધ કરવા અને વેચવાં.

જ પુસ્તકોમાંથી માટે ખાસ ઉપયોગી કેટલોમ, કાઉન્સિલ, ફોર્મ્સ, પત્રિકાઓ, માસિકો વગેરે છાપવા, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં

ગ પુસ્તકોમાંથી કાપમ ફંડો સારે બ્યાને અને સદર રચણોએ નળે મૂકી-મૂકાવી નોંધ રાખવી અને તેના દિસાળ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરવા.

ગ પુસ્તકોમાંથી કાપમ ફંડો સારે બ્યાને અને સદર રચણોએ નળે મૂકી-મૂકાવી નોંધ રાખવી અને તેના દિસાળ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરેલો.

ઘ પુસ્તકોમાંથી માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દસ્તકડો સ્વીકારવાં અને ઘરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરેલો.

ઘ પુસ્તકોમાંથી માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દસ્તકડો સ્વીકારવાં અને ઘરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરેલો.

ઙ પુસ્તકોમાંથી ને ઉદ્દેશથી રચણાં છે તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે માટે બની શકે તેવા બીજા બધા પ્રયત્નો કરવા.

ઙ પુસ્તકોમાંથી ને ઉદ્દેશથી રચણાં છે તે ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય તે માટે બની શકે તેવા બીજા બધા પ્રયત્નો કરવા.

ચ માહોલોગી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.

ચ પુસ્તકો છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.

નોટિસ

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ સિમિટેડના સભાસદોની એકવીસમી વાર્ષિક સાધારણ સભા, રાવપુરા, વડોદરામાં આવેલી મંડળની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસમાં રવિવાર તા. ૭ મી ઓક્ટોબર સને ૧૯૪૫ ના રાજ ખપેરના બે વાગે નીચેનાં કામો કરવા મળશે:—

૧. તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો વ્યવસ્થાપક મંડળનો રિપોર્ટ તથા ઓડિટરે તપાસેલો હિસાબ મંજૂર કરવો.
૨. નફાની વહેંચણી જાહેર કરવી.
૩. નવા વર્ષ માટે પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, ઓડિટર તથા વ્યવસ્થાપક મંડળના હોદ્દો છોડતા ત્રણ વ્યવસ્થાપકોને બદલે બીજાઓને નીમવા અગર તેઓને ફરી ચૂંટી કાઢવા.
૪. નવા વર્ષની આવક તથા ખર્ચાનું અંદાજપત્રક મંજૂર કરવા.
૫. મંડળના પેટા-નિયમની ફરસતી કરવા બાબત. (મૂળ નિયમ તથા કરવાનો સુધારો વધારો આ રિપોર્ટ સાથે સામેલ છે.)
૬. ગે. પ્રમુખ સાહેબ તરફથી સભામાં બીજી ને કામ રજૂ થાય તે કરવા.

સર્વે સભાસદોને વખતસર સભામાં પધારવા વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૮-૮-૧૯૪૫ }

વ્યવસ્થાપક મંડળની આગામી
વા. ના. અમીન
મંત્રી.

ટીપ્પણ:—વ્ય. મંડળમાં ખાલી પડેલી જગ્યાઓ માટે ઉમેદવારી કરવા ઇચ્છનાર સભાસદ પોતાની સેખા ઉમેદવારી સાધારણ સભાની તારીખ પહેલાં સાત દિવસ અગાઉ મંડળની ઓફિસે મોકલવી જોઈશે. આવા ઉમેદવાર મોટા પુસ્તકાલયના મંત્રી વા પ્રતિનિધિ તરીકે ઉમેદવારી કરવા માગતા હોય તો તે પુસ્તકાલયના મંત્રી વા પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને સ્વીકાર્યા જાવશે ને તે પુસ્તકાલયનો કામ પોતાની ઉમેદવારી સાથે મોકલવો જોઈશે, અને જો તે સ્વતંત્ર રીતે ઉમેદવારી કરતા હોય તો તેમની ઉમેદવારીને બીજા એક સભાસદનું સેખા અનુમોદન સદર ઉમેદવારી સાથે મોકલવું જોઈશે.

આવતા માસની કાર્યદિશા

- (૧) અંદાજે ટકાવારીના ધોરણે જ મંજૂર થાય છે; માટે તે પ્રમાણે જ ગોઠવી મદદની માગણી કરશે. કર્ષણોએ અને મકાનવાળાં પુસ્તકાલયોએ આ સૂચના ખાસ ધ્યાનમાં લેવા વિનંતિ છે.
- (૨) તમામ કાયમનિધિની અને લોકમદદની રકમ તૈયાર હોય તો જે તે સ્થળે મોકલવા તજવીજ કરો.
- (૩) મોટા ભાગનાં ગ્રામ તેમજ કર્ષણ પુસ્તકાલયો તરફથી હજી વાર્ષિક નિવેદનો ખાતા તરફ આવ્યાં નથી તે તાકીદે ખાતામાં મોકલી આપવા તજવીજ કરવી.
- (૪) ઘોડું બણેલાં પ્રોટે માટે પણ વાચનપ્રચાર માટેની પુસ્તિકાઓનો પ્રચાર કરો.
- (૫) ગુ. વ. સોસાયટીનાં ચાલુ વર્ષનાં ભેટપુસ્તકો જેમણે હજી સુધી મંગાવી લીધાં ન હોય તેમણે સદર સંસ્થાને જરૂરી માહિતીપત્ર ભરી મોકલી મંગાવી લેવા તજવીજ કરવી.

વડોદરા,
તા. ૭-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ અધ્યક્ષ

મધ્યવર્તી પુસ્તકાલય

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય શાખા

ગાંધીરાત અંક ૪ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

ચૂકરસ્તી

૧ ગ્રામ માસના સદર માસિકના અંકમાં ગાંધીરાત અંક ૧ સને ૪૫-૪૬ માં ચાલે અંક ૧૧૫ ઉપર સરકાર તા. કોલકાતા રા. ૧૫૦૭-૦-૦ છપાયા છે. તેના અંદરે રા. ૧૫૦૭-૧૪-૦ સમજાવા.

૨ ગાંધીરાત અંક ૨ સને ૪૫-૪૬ માં ચાલે અંક ૪૮ ઉપર કામરોજ તા. સિદ્ધપુરના રા. ૧૫૦૦-૦-૦ છપાયા છે. તેના અંદરે કાંચગી તા. સિદ્ધપુરના રા. ૧૫૦૦-૦-૦ સમજાવા.

ઉપર પ્રમાણે છાપવામાં ચૂકા થયેલી દોવાણી તેના મુધારો કરવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૫-૬-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદનીશ અધ્યક્ષ પુસ્તકાલય ખાતે

પુસ્તક ૨૦ મું

ઓક્ટોબર-૧૯૪૫

અંક ૧૦ મો

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવું

★ મહાસાગરના પ્રમુખે કારાવાસમાં લખેલા પરંતુ સરકારી અંકુશને લાગે ટપાલમાં ન પડેલા પત્રો સત્વર પ્રસિદ્ધ થશે.

અહમદનગરના કિસ્લામાં બીજા આગેવાનો સાથે મોહાતા આઝાદને પશુ મિત્રો સાથે પત્રવ્યવહાર કરવાની છૂટ નહોતી. તેથી તેમણે જુદા જુદા માથુસો પર ધર્મ, રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર, સામાજિકશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયો પર લાંબા પત્રો લખ્યા હતા. આ પત્રો કદી ટપાલમાં પહોંચી નહોતા. પણ હવે તે સત્વર ઉર્દૂમાં 'તેન્વીસ પત્રો'ના નામથી પ્રગટ થતાં તે વાંચવાનો લાભ મળશે.

★ શ્રી. ડી. જી. ટેકુલકર પોતાના પ્રેમમાં પુસ્તક 'ગાંધીજી'ની સસ્તી આવૃત્તિ બહાર પાડવાના છે. મૂળ પુસ્તક મૂલ્યે ૧૦ રૂપિયા ગણાતી આ પુસ્તકને બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. સુશોભિત આવૃત્તિની ત્રણ હજાર નકલો જે આવાડિયામાં જ ખપી ગઈ હતી અને તેને અંગે ગાંધીજીને જાહેર કામ માટે ૨૪,૦૦૦ રૂપિયા આપવામાં આવ્યા હતા. નવી આવૃત્તિ ખૂબ સસ્તી બહાર પાડવામાં આવશે અને તેમાં પંડિત જવાહરલાલ નેહરુની પ્રસ્તાવના આવશે. ઉપરાંત, તેમાં આઈન્સ્ટાઈન તથા પર્લ બકની નવી અંગ્રેજી આવશે. શ્રી. ટેકુલકર ગાંધીજી સંબંધી બીજું પુસ્તક પણ તૈયાર કરી રહ્યા છે. તેમાં હિંદના આ રાજદારી સંતે હિંદને જગવિખ્યાત બનાવ્યું તેની રાજકીય, સામાજિક તથા શુદ્ધિવિષયક પચાઈશ્વમિ સંબંધી ઉપયોગી માહિતી આપવામાં આવશે.

★ 'મુક્તિનો ઉપકાળ' (બી ડૉન ઓર લિબરેશન) નામક અર્થિકનાં મુદ્દભાષણોની ચુનાઈટ્ડ રેટસના પ્રકાશકોએ પ્રગટ કરેલ ચોથી આવૃત્તિના વેચાણે રેકર્ડ કર્યો છે. ચુનાઈટ્ડ રેટસમાં તેની વધારેમાં વધારે નકલોનો ઉપાસ થયો છે.

★ વોસીના વિશ્વવિદ્યાલયનું પુસ્તકાલય જનતાના સૌથી સુંદર તથા મોટા પુસ્તકાલયો પૈકીનું એક હતું. તેમાં ૬,૦૦૦,૦૦૦ થી વધારે પુસ્તકો હતાં.

★ કલકત્તાના વિશ્વવિદ્યાલયના તાજેતરમાં ઉજવાઈ ગયેલા એક સમારંભમાં શ્રીમતી ઇલિરાદેવી ચૌધરાણી (મિસિસ પ્રમથ ચૌધરી)ને "જુવન મોહિની દાસ સુવર્ણચંદ્રક" આપવામાં આવ્યો હતો. શ્રીમતી ચૌધરાણી 'નારીર કથા'ના લેખિકા છે. આ પુસ્તકમાં વિવિધ વિષયો પર

નિર્જીવો આપવામાં આવ્યા છે. બીજા નિર્જીવો દર્જું મંથર થવાના ખાતી છે. તેમજે દેશ બાપમાંથી પાતોંઓ તથા નિર્જીવોનો અનુવાદ પણ ક્યો છે.

વિજ્ઞાન તથા સાહિત્યમાં જંગમી બાપ દ્વારા જે સ્ત્રીઓએ મોહિત કર્યો આપે તેમ તેમને ૧૯૩૫ થી દર વર્ષે જુનિઓદિની સુવર્ણચંદ્ર આપવામાં આવે છે. શ્રીમતી મનુ કુમારી બોઝ, નિરૂપમાદેવી તથા અનુરૂપાદેવીને અગાઉ આ-ચંદ્ર મળેલા છે. ★દેશ નવલિકા આપતા ગવા સામયિક 'ગદ્યભારતી'એ નવલિકાની દરિદ્રાઈ માટે ૫૦ રાનું પહેલું તથા ૧૦૦ રૂાનાં જે પારિતોષિકો વહેંચે ક્યો છે. આ વર્ષની સુદતે ૧૫ જાન્યુઆરીની રતી પરંતુ આ દરિદ્રાઈ દર વર્ષે થવાની છે.

★'ગદ્યભારતી'નો છરોડો લેખોને પૂરતું મહેનતાણું આપી નવલિકાનું ધોરણ જીવું ધારવાનો છે. દર મહિને દસ અગર બાર પ્રથમ દેશની નવલિકાની આગા રાખવી તે પ્રાન્ધ સાહિત્ય માટે વધારે વડનો વાત છે. 'ગદ્યભારતી'ના પહેલાં જે અંગમાં લખે આશીસ નવલિકાઓ પ્રગટ લઈ છે. એટલે તેમાં પ્રાન્ધ પણ નવલિકા ખાસ અસર કરે તેવી ન લેખ તેમાં નવાઈ નથી. મહિને માત્ર એક ૬ જે નવલિકા પ્રગટ કરતાં 'હવિતાનવન'ની વાલોમાં શુભની સામ્યતા જળવાતી નથી. આનું કારણ એ પણ હોઈ શકે છે કે દરેક પુરિતા સેલ પાતની લોઈ પ્રાન્ધ પણ નવલિકા સોજ પાનાં જેટલી લાંબી અગર તે તેટલા જ પાનાં બીજી નવલિકાનો સમાય વાપ તેટલી ટૂંકી લેતી જોઈએ.

હવિતા જવનની હેલથી સાત વાલો સ્ત્રીલેખકાની છે. તેમાં શ્રીમતી જ્યોતિર્મોહા દેવીના 'મૃત્યુદીપ', અનુરૂપાદેવીના 'જરોમતી'નો સમાવેશ થાય છે.

★ગદ્યપુર (ગદ્યપ્રાંત)ના દિંદી સાહિત્ય મંડળે જુલાઈમાં બોલાવેલ, ખાસ સભામાં મહત્તમા અધીષ્ઠના મિત્રોતેરમા જન્મદિવસે, ચોલુ માસમાં 'દિંદી કાવ્યસંમલ' અર્પવાનો નિર્ણય ક્યો છે. 'આમાદત'ના અધિપતિ શ્રી. ડેવપ્રસાદ વર્માએ પ્રકાશનની આર્થિક જોખમદારી માં લીધી છે.

★જે જ્યોરના સંગૃહ સંમે, આવા મુદ્દેક સમયમાં, પોતાના વાર્ષિક મુખપત્ર 'અમૃતવાણી'નો ચોથો અંક પ્રગટ ક્યો છે. લમેલ મુજબ તેના-અંગેજી અને સંસ્કૃત એમ બે વિભાગો પાસવામાં આવ્યા છે. સંસ્કૃત વિભાગમાં નવલિકાઓ, નાટકો તથા નિર્જીવો આપવામાં આવ્યા છે.

★ પોંડીચેરીએ કવિ ભારતીને આશ્રય આપ્યો હતો. તેનાં ઘણાખરાં પ્રેરણાત્મક કાવ્યો ત્યાં જ પ્રગટ થયાં હતાં. ત્યાં તેના નામનું એક સ્મારક કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

સ્મારકની યોજનામાં (૧) એક હબર માણસો સમાઈ શકે તેવા વિશાળ હોલ ખાંધવો અને તેમાં ભારતીનું અર્ધચિત્ર ચૂકવું, (૨) એક પુસ્તકાલય અને વાચનાલય 'કરકુ', (૩) ભારતી દિવસો ઉજવવા, (૪) ભારતી બંચન ગાવાં, (૫) સંગીત સંકલિત લલિત-કળાને ઉત્તેજન આપવું, (૬) બની શકે તો રાત્રિયાળા કાઢવી તથા (૭) કવિના નામથી એક માસિક કાઠવું-નો સમાવેશ થાય છે.

ફ્રેંચ હિંદની સરકારે કમિટિને માન્ય રાખી છે તથા ફાળો કરવાની સત્તા આપી છે. ★ વાચકોને જાણીને નવાઈ લાગશે કે પહેલા વિશ્વયુદ્ધનો ઇતિહાસ હજુ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. પહેલા વિશ્વયુદ્ધનો ઇતિહાસ લખવાનું કાર્ય બ્રિટિશ લશ્કરના એક ઉચ્ચ દરજ્જાના અમલદાર છેલ્લાં ૨૬ વર્ષથી કરી રહ્યા છે ! હજુ તેનું કાર્ય ચાલુ છે અને આ અપ્રતિમ કાર્ય અઢી વર્ષમાં પૂરું કરવાની તે આશા રાખે છે !

તેનું નામ બ્રિગેડિયર-જનરલ સર જેમ્સ ઇ. એડમ્સ છે ! ૧૯૧૪-૧૮ ના વિશ્વ-યુદ્ધના પ્રમાણભૂત ઇતિહાસકાર તરીકે ૨૫,૦૦૦ પેઝી પેઝી તે લખે છેલ્લી પેઝી એક રહ્યા છે. કેટલાક ગ્રંથો પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે. ૧૯૧૯ માં સર થયેલ તેમનું કાર્ય લગભગ પૂરું થવા આવ્યું છે.

જનરલ એડમ્સની ઉંમર અત્યારે ૮૭ વર્ષની છે. 'સન્ડે એક્સપ્રેસ' ના એક ખબરપત્રીને પોતાના ૨૬ વર્ષનાં કાર્ય-વિષે તેણે કહ્યું કે 'ઇતિહાસ લખતી વખતે ખાસી પાસે પુષ્કળ દસ્તાવેજો તથા કાગળના ટુકડાઓ હોય છે. તેમાંની કેટલીક હકીકતો નજીવી લાગે છે, પણ ઇતિહાસકાર માટે તે જરૂરી હોય.

મને મદદ કરવા માટે ૭૮ લોરી ભરી દસ્તાવેજો તથા ૯૦ હબર નકશો મોકલવામાં આવ્યા હતા અને તેમ છતાં વધારે હકીકત મેળવવા માટે મારે હબરો પત્રો લખવા પડ્યા હતા. દાખલા તરીકે 'લુસના યુદ્ધ' માટે મેં ૭૦૦ અધિકારીઓ પર પત્રો લખ્યા હતા.

આપણે હમણાં જો યુદ્ધ છતાં છોએ તે સંબંધી લખવામાં ઇતિહાસકારની મુશ્કેલી એ છે કે રજીસ્ટર્માં ઘણા ટુકડો રેડિયો તથા ટેલીફોન દ્વારા આપવામાં આવ્યા હતા.

મને એક બીજો લાભ એ હતો કે જો કોઈ બાબત વિષે મને સંકેત 'પેડ' તો હું તરત જ જર્મન જનરલ સ્ટાફને પુછાવી જોતો અને ૧૯૩૬ ના ઓગસ્ટ સુધી તે મને ખુબ મદદ કરતા. યુદ્ધખુવારી સિવાય તેમની માહિતી બરોસાયાત હતી. યુદ્ધખુવારીના આંકડા તેઓ હમેશાં ઓછા આપતા. પરંતુ હવે તો જર્મન જનરલ સ્ટાફ જેવું કશું નથી."

જનરલ એડમ્સે લગભગ એક ડઝન ઉપર અધિકારીઓના સલાહથી આ મહામારત કામ કર્યું છે.

તેણે છેવટ જણાવ્યું કે "આ યુદ્ધનો બ્રિટિશ સત્તાવાર ઇતિહાસ લખનાં મારા જેટલો સમય નહિ લાગે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં તેની ચરચાત થઈ અને બે વર્ષમાં તો તેની પ્રગટીય આવૃત્તિ બહાર પાડવાની આશા છે.

વીસ લાખ પુસ્તકો ધરાવતું બોડલિયન પુસ્તકાલય

ચોરસો વર્ષ પહેલાં ઝેમરિયન પંચાંગ પ્રમાણે ૧૫૪૫ ના માર્ચની ખીજ તારીખે ઇંગ્લંડના એક્ઝીટર શહેરમાં રોમસ બોડલીના જન્મ થયો હતો. રાણી દ્વિત્રાએય ઇંગ્લંડના રેલે, ડ્રેક અને ખીજ મહાપુરુષોની માફક તે 'ડેવન' નો માણસ હતો. તેનો પિતા સુસ્ત પ્રોટેસ્ટન્ટ હોય, પરંતુ અને અંગે થતા જીવનમાંથી જમવા માટે તે જીનિવામાં જઈને રહ્યો હતો અને ત્યાં જ તેને શરૂઆતની કેળવણી મળી હતી. રાણી દ્વિત્રાએય આદીએ આવતાં તેણે તેને ઇંગ્લંડ આવવાની તથા ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ થવાની પરવાનગી આપી. ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયની સાથે તેણે નામ હમેશ માટે સંકળાયેલું રહેશે.

હીત્રી પ્રાપ્ત થયો પછી તેને મટન કૉલેજના ફેલો તરીકે ચૂંટી કોલેજમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે ગ્રીક વિષે તથા કુદરતી તત્ત્વજ્ઞાન (સોળમી સદીમાં વિજ્ઞાનને બદલે તે હતું) વિષે ભાષણો આપ્યાં અને વિશ્વવિદ્યાલયમાં જાહેર વક્તાના રૂપમાં તરીકે કામ કર્યું. બ્યારે તેની ઉંમર ત્રીસ વર્ષ ઉપરની થઈ ત્યારે તેણે પરદેશખાતાની રાજદ્વારી નોકરીમાં જોડાવાનો નિર્ણય કર્યો અને આધુનિક ભાષાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા કેટલાંક વર્ષો સુધી ઇટાલિ, ફ્રાન્સ અને જર્મનીમાં પ્રવાસ કર્યો.

ચાળીસ વર્ષની ઉંમરે તેની નોકરી પરદેશ ખાતાનાં મિશનમાં થઈ અને ૧૫૮૮ માં રપેનના આમંડાના વર્ષમાં-નેધર્લેન્ડમાં અંગ્રેજના મુખ્ય એલચી તરીકે તેને હેમ ખાતે મોકલવામાં આવ્યો. નેધર્લેન્ડે તે જ સમયમાં રપેન સામે બળવો કર્યો હતો. હેમ ખાતે તે પાંચ વર્ષ રહ્યો તે સમય, રપેનિયાડ તથા ડચ વચ્ચેનો સતત યુદ્ધનો હતો. આ સમયો સમય તે ડચ પ્રજાસત્તાકની કાઉન્સિલનો મુખ્ય સભ્ય હતો અને તેની બધી મંત્રણીમાં તે ભાગ લેતો હતો. પાછળથી બે પ્રસંગોએ તેને વિશિષ્ટ કાર્ય માટે હેમ ખાતે મોકલવામાં આવ્યો હતો.

તેની રાજકીય શક્તિ એવી હતી કે અંગ્રેજ પ્રધાન મંડળમાં સંસ્થાનના પ્રધાનનું સ્થાન લેવા તેના પર બે વખત દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેને પક્ષના રાજકારણ પ્રત્યે અણખમો હતો. તેનો શોખ વિદ્યાનોના શોખને મંજૂરો હતો. તેથી ૫૨ વર્ષની ઉંમરે તેની આત્મકથામાં કહ્યા મુજબ 'મારા જીવનના અવશેષ રહેલા સમયમાં મારા આત્માને શાંતિ આપવાનો, રાજ્યની બધી નોકરીઓ છોડી દેવાનો તથા રાજદરબારમાંથી નિવૃત્ત થવાનો મેં નિર્ણય કર્યો. પોતાની શક્તિઓનો ખીજ દિવામાં ઉપયોગ કરવાનો તેનો નિર્ણય તેના નામને અમર કીર્તિ અપાવે તેમ હતો.

ચોદમી સેકાની શરૂઆતથી ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે પોતાનું પુસ્તકાલય, વિશ્વવિદ્યાલયના દેવળની પાસેના ઓરકામાં રાખ્યું હતું. પંદરમી સેકાના ઉત્તરાર્ધમાં અંગ્રેજ રાજકુમાર, હર્ફિ તથા ઝુસેરનના ડ્યુક તરફથી મળેલી મોટી બક્ષિસોને લઈ પુસ્તકાલયનું નવું મકાન બંધાયું. ડિવિનિટી રાજાનો તે ઉપલો માળ બન્યો. અત્યારે પણ તે બોડલિયન વાંચનાલયનો મુખ્ય ઓરડો છે અને હજુ પણ ડ્યુક હર્ફિના પુસ્તકાલય તરીકે તે ઓળખાય છે.

પરંતુ અંગ્રેજ રેકર્મેશન વખતે તેની અંદરની વસ્તુઓ વેરવિખેર થઈ ગઈ હતી અને અવશેષમાં પુસ્તકો તથા પુસ્તકોના ઘોડા વિનાનો મોટો ઉત્કર્ષ ઓરડો બાકી રહ્યો હતો. તેને બેંકને બોડલી એવા નિષ્કૃષ્ટ પર આવ્યો કે વેરવિખેર અને ઉત્કર્ષ પહેલો ઓરડો વિદ્યાર્થીઓના બહેર ઉપયોગમાં આવે તેવો કરવા સિવાય કું 'બીજી' વધારે ઉપયોગી કાર્ય કરી શકું નહિ. ત્યારપછી ૧૫૬૮ માં તેણે વિશ્વવિદ્યાલય પાસે એવી દરખાસ્ત રજૂ કરી કે 'હું' મારા અર્થે ઓરડાને આગળના બેવો બનાવું, ફર્નિચર પૂરું પાડું અને તેને માટે પુસ્તકો મેળવી આપું તથા 'એન્ડાવમેન્ટ' (અફીસ) આપું. આ કાર્ય પાર પાડવા માટે તેની પાસે પોતાનાં સોંપનો હતાં અને તેના કામમાં મદદ કરવા માટે તેના કહેવા મુજબ તેની માસે 'માનનીય મિત્રોનો મોટો ભંડાર' હતો.

તેની ઉદારતાને કારણે આભારસહ તેની લાગણીને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. ચાર વર્ષ સુધી કામ ચાલ્યું. અત્યારે હયાતી ધરાવતા પુસ્તકોના ઘોડા નાખવામાં આવ્યા. અત્યારે ઓરડાને અધિકૃત કરતું રંગીન છાપડું નાખવામાં આવ્યું. બે હજાર છાપેલાં પુસ્તકો તથા હસ્તલિખિત પ્રતો ભેગી કરવામાં આવી. ૧૬૦૨ના નવેમ્બરની ૮મી તારીખે તેના ઉદ્ઘાટનની ઔપચારિક વિધિ કરવામાં આવી.

ઉદ્ઘાટનક્રિયા પછી સર રોમસ બોડલી દસ વર્ષ છવેં. પહેલાં અધ્યાપકની સ્થાનેના તેના પત્રવ્યવહાર હજુ પણ મળી આવે છે અને પુસ્તકાલયની વ્યવસ્થા અંગેની દરેક વિગત તે દેખા. દસ તથા દ્વિસાદથી બેતો તે તેમાં દેખાઈ આવે છે. શેશનરોની કંપની (અંગ્રેજ પ્રકાશકોનું સંઘાટી મંડળ) સાથે તેણે કરેલા કરારોથી પુસ્તકાલયની તેણે મહાન સેવા બુજવી છે. આ કરારોથી કંપની જે પુસ્તક છપાવે તે દરેકની એક નકલ બેટા આપવાનું કંપનીએ કબૂલ કર્યું. ત્યારપછીના કોપીરાષ્ટ્રના કાયદાએ આ હક્કને મંદૂર રાખ્યો છે. અને અત્યારે બ્રિટિશ સંમહરચાન, રજીસ્ટર્ડ રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય તથા કેમ્બ્રિજ વિશ્વવિદ્યાલય અને ડબ્લિનની ટ્રીનિટી કોલેજનાં પુસ્તકાલયો આ હક્કમાં ભાગીદાર થયાં છે.

બોડલીએ પુસ્તકાલયના પૂર્વ તરફના વિભાગમાં વિસ્તાર કર્યો તથા યુનિવર્સિટી રજીસ્ટ્રારો ઉપરો માળ સથાવવ માટે તે ઘેસા આપી ગયો. તેના મૃત્યુ બાદ તરત જ મૂળ પુસ્તકાલયને અડીને જ તે ચલ્યાવવામાં આવ્યો. ૧૬૧૪ ના બન્યુઆરીની ૨૮ મી તારીખે તે મૃત્યુ પામતાં તેની મદન કોલેજના દેવલયાં તેને દાટવામાં આવ્યો. ત્યાં પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ રથપતિ નિકોલસ રસ્ટને તૈયાર કરેલ સ્મરણસ્તંભ તેનું સ્મરણ કરાવે છે.

સ્થાપક બોડલીના નામ પરથી કહેવાતું બોડલિયન પુસ્તકાલય બ્રિટિશ વિશ્વવિદ્યાલયનાં પુસ્તકાલયોમાં સૌથી મોટું છે. બોડલિયન વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપકોને તેમાં વાંચનાનો હક્ક છે. આગળથી સમી સદીની અધવચ સુધી તેના વારકો વિશ્વવિદ્યાલયના સ્નાતકો તથા ખીન્ન વિદ્વાનો જ હતા. સ્નાતકો ન થયેલ વિદ્યાર્થીઓ પોતાની કોલેજનાં પુસ્તકાલયોને ઉપયોગ કરતા હતા.

પરંતુ ૧૮૬૧ માં પાસેના પુસ્તકાલયનું મહાન નાશી રોકિલ્ક કેમરા સેવામાં આવ્યું અને તેનો સ્નાતકો ન થયેલ હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓના વાંચનાલય સરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ બોડલિયન વિશ્વવિદ્યાલય પુસ્તકાલય કરતાં મહુ વધારે જે સ્વર-રોમસ બોડલીએ તેની સ્થાપના કરી ત્યારથી તે બહેર-પુસ્તકાલય અંગે છે.

પરિણામે યુરોપમાં અસ્તિત્વ ધરાવતાં પ્રાચીન પુસ્તકાલયમાંના એક તરીકે તેની ગણતરી થાય છે. જગતના બધા ભાગોમાંથી વિદ્વાનેને ત્યાં વાંચવા દેવામાં આવે છે. તેઓ ખસા, અભ્યાસી હોવાનો ખાતરી કરી આપવી જોઈએ.

અદારમી સદીની અધવચમા ખ્રિષ્ટિ સંઅદરયાનની સ્થાપના થઈ ત્યાં મુખી, બોડલિયન રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલયનું કામ ચાલતું હતું; કેમકે ખ્રિષ્ટનના કોઇ પુસ્તકાલયમાં હસ્તપ્રતોનો તથા વહેણાં જાપેલ પુસ્તકોનો આવો એક સંગ્રહ નહોતો. સંગ્રહનો મોટો ભાગ અંગ્રેજી ભાષાનાં પુસ્તકોનો છે, મધ્યકાળની અંગ્રેજી બાઇબ્લીનો આટલી હસ્તપ્રતો આવી સારી રીતિમાં કોઇ સ્થળે મળશે નહિ. સપ્તમી સદીના ઇત્તહાસની ઇતિહાસની સામગ્રી માટેની અતિ હિપ્પોગ્રાફી હસ્તપ્રત અહીં છે. ચેકરપીઅર તથા ચર્યાતના અંગ્રેજી નાટકોનો 'મેશન સંગ્રહ' એક છે.

પ્રદેશથી પણ તેટલી જ અગત્યના સંગ્રહો બોડલીમાં આવ્યા છે. તેમાં જીનોઆના સંગ્રહક બેરોક્કીનો ઓક હસ્તપ્રતોનો સંગ્રહ, વેનિશિયન જેરુટ કેનોનિસિનો મુખ્યત્વે ઇટાલિયન હસ્તપ્રતોના સંગ્રહનું મોટું પુસ્તકાલય, ડચ વિદ્વાનો મિઅરમેન તથા ડોવિલેના સાહિત્ય સંગ્રહનાં પુસ્તકાલયો તથા આઇસેનેન્ના સાહિત્યના સંગ્રહનો તેમજ ૧૮૫૦ માં ખરીદેલ કેટલાંક હુમિલ પોલિશ પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે.

પૌરાણિક સંગ્રહ માટે પણ બોડલિયન એટલું જ પ્રખ્યાત છે. તેમાં અરબ હસ્તપ્રતોનો એક સંગ્રહ છે. પર્શિયન હસ્તપ્રતોની કકક હારમાળા છે. ગ્રેગના રબ્બીઓ પ્લેન હીમરેનું અપ્રતિમ હેબ્રિકા પુસ્તકાલય છે. તેમાં સંસ્કૃત હસ્તપ્રતોનો મોટો સંગ્રહ છે, તથા ગ્રીકી પુસ્તકોનો પણ વિશાળ સંગ્રહ છે.

ખ્રિષ્ટન તથા ખ્રિષ્ટિ હુમિનિયનસમાં બોડલીયનની ગણતરી ખીજા મહાન પુસ્તકાલય તરીકે થાય છે. માત્ર ખ્રિષ્ટિ સંગ્રહરયાન તેનાથી ચડિયાતું છે. તેની અબરાઇ પર્ના મેથોની સંખ્યા પંદર લાખથી વધારે છે. જૂતકાળમાં જગ્યા મેળવવાનો પ્રશ્ન મુશ્કેલ થઇ પડ્યો હોય તેવું નથી.

૧૯૨૪ માં ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે પુસ્તકાલય વિસ્તારની યોજના શરૂ કરી. તેના ખર્ચનો અડધો ભાગ જ રાષ્ટ્રીય પૌડ સર્વિંગનો આરતો હતો. તેમાંનો જ ભાગ આપવાની રોકડીયર ઇન્સ્ટિટ્યુશને હિદારતા બરી સહાય કરી. બાકીની રકમ વિશ્વવિદ્યાલયે પોતાનાં સાધનોમાંથી તથા રાજ્યો અને બીજા કિર્તીઓના લવાજમોથી મેળવી લીધી.

કાર્યક્રમો મુખ્ય ભાગ 'નૂતન પુસ્તકાલય' નામક નવીન વિસ્તાર કરવાનો હતો. ચાળોસ લાખ પુસ્તકો સમાઇ શકે તેવી જોઈતી છે. આ નવું મકાન પ્રસિદ્ધ જર્મન અંગ્રેજ સ્થપતિ સર ગિંતાસ મિટગર્ટ રકોરે તૈયાર કરાવ્યું છે. તેની શરૂઆત ૧૯૩૭માં થઇ અને ૧૯૪૦ નાં શરૂઆતમાં તે પૂરું થયું વાચનાનયની ખુદની અબનાઇ પર સ્થાપતાં પુસ્તકો સિતપના પુસ્તકાલયનાં બધાં પુસ્તકોને ત્યાં ફેરવી નાખવામાં આવ્યાં છે.

ચાલુ યુદ્ધ પૂરું થતા જ અત્યારના અંગ્રેજ પુસ્તકાલયોની ચાલુ રસમની વિરુદ્ધ માત્ર લાખકોટ ધરનારા વાચકોને અબજો પાસે જવાની મર્યાદિત છૂટ મળશે અત્યારના રિવાજ પ્રમાણે વાચકે ને થોડા પામે જવાની પરવાનગી નથી, પરંતુ જે પ્રાચીન જોઈતું હોય તે ઑક્સ

આખું કોન્ક્રીટ તથા પોલાદનું બનાવેલું છે. બધી જગ્યાઓ પોલાદની બનાવેલ હોઈને આગની સામે રક્ષણ આપનાર છે.

પોલાદનો મોટો ભાગ જમીનની સપાટીથી નીચે છે અને આખા ભાગમાં વીજળીની બત્તીઓ કરવામાં આવે છે. મકાનનો ઉપરોક્ત ભાગ આસપાસનાં મકાનોથી જોડેલો હોઈ ત્યાં કુદરતી પ્રકાશ આવે છે. આ ઉપરાંત માથામાં વાયકો માટે નાના અભ્યાસશૃંગો રાખવામાં આવ્યા છે. મકાનની બહારના ઝોરડા, પ્રદર્શનના ઝોરડા, કામગીરીના ઝોરડા તથા સ્ટોરના માણસો માટેના ઝોરડા તરીકે બાહ્ય-રંગ વિભાગ, ફોટોગ્રાફ માટેના ઝોરડા વગેરે તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. અર્થશાસ્ત્ર તથા સમાજવિજ્ઞાનનો મોટો ઝોરડો પણ અહીં છે.

પણ તેમનો પુસ્તકાલય તરીકે વધુ સુધી ઉપયોગ થયો નથી; કેમકે તે તૈયાર થતાં જ યુદ્ધના ઉપયોગ માટે લઈ લેવામાં આવ્યા હતા.

સર ટોમસ બોડલીની મૂળ વાર્ષિક ૧૩૦ પૌંડની સેટ અત્યારે વધીને વાર્ષિક લગભગ ૮૫,૦૦૦ પૌંડ આવે તેટલી થઈ છે. આ ૨૩માં ૧૧,૦૦૦ પૌંડ સરકારે યુનિવર્સિટીને આપેલી ગ્રાંટમાંથી આવે છે; ત્રિવિદ્યાલય પોતાની આવકમાંથી લગભગ ૮,૫૦૦ પૌંડ આપે છે અને પુસ્તકાલય પોતાના તરફથી લગભગ ૭,૫૦૦ પૌંડ આપે છે. પુસ્તકાલયના સ્ટાફની સંખ્યા બેથી વધીને ૧૦૦ની થઈ છે. અને ૨,૦૦૦ પુસ્તકો વધીને મત્તર ૨,૦૦૦,૦૦૦ થશે.

છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર

જર્મન મિલિટરી હોરિપટલમાં ક્ષિતિશ અધિકારીઓ એક અગ્રેષ્ઠ ભૂમિ પત્ર પ્રગટ કરી રહ્યા છે. તેને યોગ્ય રીતે યુદ્ધનું અદ્ભુત વર્તમાનપત્ર કહેવામાં આવે છે.

દરરોજ આ પત્ર એક રૂબરૂ ચાપાથી બીજી રૂબરૂ ચાપા પર પસાર કરવામાં આવે છે. સંત્રીઓને તેની ગંધ પણ આવતી નથી.

ગમે તે વસ્તુઓ મેળવીને તૈયાર કરેલા સેટ પર તે બી. બી. સી. દ્વારા ખચર મેળવે છે.

હોરિપટલ રેને રૂઝમાં આવેલ છે. જ્યારે અમેરિકનોએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે ૫૦૦ ક્ષિતિશ તથા અમેરિકન ધાપલ ડેટીઓને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

પત્રનું નામ 'મિત્રરાજ્યોના સંતાપાર ખચર' (એલાઇઝ એથેન્ડીક ન્યુઝ) છે. અને એક ક્ષિતિશ 'મેજર તથા લેફ્ટેનન્ટ તેના તંત્રી છે. જર્મનો પાંતેથી ચોરી લીધેલા પત્ર પર તે લખાવું હોય.

તેની પાછળ જર્મનોએ દુબાવિશા તરીકે રોમેન મિત્રરાજ્યોના શાહી વિમાની દળના એક પાઇલટની શુદ્ધ કામ કરી રહી હતી.

તેણે હોરિપટલના હાથમાં પર એક 'એરીઅલ' બોક્સ અને બે ક્રેન્ચ સિક્કાની વચ્ચે સીમોરેટનો કાગળ નાખી 'કેન્ડે-સર' બતાવ્યું.

એથેન્ડીક ન્યુઝ ના પહેલા અંકમાં તે પત્રને સફળતા-કમળના ચર્ચિત, રજવેટ તથા રેસિનના સંદેશ હતા.

તેમાં દરરોજ સાહિત્યપૂર્તિ આવરી હતી: સામન્યતઃ જર્મન અધિકારીઓ સંખ્યા તેમને ન ગમે તેવી કવિતાઓ-કાદું તથા રસોઇ સંજોગો લેખ આવતા હતા. છેલ્લા લેખમાં તેમને અપાતી બોજનસામગ્રીની ઘરડી કરવામાં આવી હતી.

છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

દેશહિતસ્વી જ્ઞાન

૧

સુરા સેવક તું શારદાના રે, ધરને ઉરે ધ્યાન
ગેબી કોઇ જ્ઞાનના દાની, બલેકું રાખે ભાન.
અંધાલય ગામડે તારાં,
સોહાવે સાધ તું સારાં.

૨

દાન દેવામાં દીનતા ન્યાંહી, દેખીતી દેખાય;
સાન બૂદ્ધીને સાધ તારી તો, અદ્ય અવનતિ થાય.
ગમે નહિ અંધાલય તો
ગોટાં ને હોય મહાલય તો.

૩

વૃધાવૃદ્ધની વૃષ્ટિ કરવા, હોય ધણાએ તૈયાર;
દેશ તણી સંસ્કૃતિ સુધારવા, ઉઠને ધનપતિ ચાર.
વિદ્યાદાને ચાને તું બહારે,
આવી યથા છે અધોગતિ ન્યારે.

૪

રામની આને રેખ ગેળવવા, આત્મ યયો છે ઉદાર;
દીનનાં કોઇ દુઃખ વિદારવા, જવલ્લે યયો જરદાર.
મંદિરની મહેલત બાંધી,
કીર્તિની ઇમારત દીધી.

૫

શિષ્યપ્રજ્ઞા હતી દેશમાં સારી, જોપતી અપરંપાર;
કાળે કરીને ધ્વસ્તતા કોઇ ઉપર માટી અપાર.
સોનાની લંઘ શોધી,
નામ કે નિંચાની નોતી.

૬

દાનવ માનવ દેવને કોઇ દાન દેનારા દિદાર;
આત્મ યદી તું એટલું જાણે જમીન કે જરદાર.
સંસ્કૃતિમાં દેશની સેવા,
દાન મોહદાનનું દેવા.

મોહજ્ઞાન મં. ગદવી

વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળના કાર્યકર્તાઓને—

રાજ્યભરની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને વિકસાવવા એ પુરુષશ્લોક સ્વ. પૂન્ય ચોટીભાઈ અમીને વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલય ખાતાના એક અધિકારી-તરીકે જે યોજનાઓ કરી છે તે યોજનાઓમાં વડોદરા-રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અને તેના અંગભૂત પ્રાંત, મહાલ અને જૂથ મંડળો છે.

આજે દેશભરમાં પ્રગજીવનનો પવન યથો નેપ શક્તિ હોય તો તેમાં મોટો ફાળો એ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને છે, એની કોષ્ઠથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. એ પ્રવૃત્તિ વડે જ આજે ગામગામડે દેશપરદેશના સમાચારો જાણવાની પ્રગતી સદૃઢ વૃત્તિ થયેલી નેપ શક્તિ છે.

ઘોડાક 'માસ પછી જ હિંદુભરની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિકસાવવાના પ્રયત્ન કરનાર અખિલ હિન્દુ પુસ્તકાલય પરિષદનું અધિવેશન વડોદરા શહેરમાં મળવાના સમાચારો સાંભળીએ છીએ તે વખતે, વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ આજે ક્યાં ઊભી છે તેનું માપ નીકળશે. એટલે રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે પ્રાંત મહાલ અને જૂથ મંડળોને જીવિત-જનત્રત કરી એ પુરુષશ્લોક આત્માના સંતોષને અર્થે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ધરધરની લોકપ્રવૃત્તિ બનાવી દેવાના પ્રયત્નો કરવા નોંધાયે.

વડોદરા રાજ્યના ચારે પ્રાંતોમાં વડોદરા પ્રાંત મોખરે હોય છે. એ અખિલ હિન્દુ પુસ્તકાલય પરિષદના અધિવેશન વખતે વડોદરા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની ખરીકેસોટી જણાઈ આવશે. એટલા માટે આજથી એ પ્રાંતમંડળના ચાલકો પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ વખતે કરેલા કરાવોની અમલખજાવણીમાં લાગી જાય.

સૌ પ્રથમ આપણે કરવાનાં કામોના કરાવ બાબત વિચાર કરીએ:

ગોથા ઠગવ પુસ્તકાલયો હોય સાં ગ્રામજનતાને આકર્ષી શકાય એ માટે જુદા-જુદા જ્ઞાન ધરાવનારા અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવાનો હતો. આપણે પહેલા પ્રથમ કરના પુસ્તકાલયના સંચાલકો આ પ્રવૃત્તિ પાછળ બેઘ્યાન રહ્યા હોઈએ તો આજથી જ એ કામે લાભો વધ હિતસાક્ષી બાઇઓને આના અભ્યાસ માટે આપદ કરી તૈયાર કરવાના પ્રયત્નો શરૂ કરી દેવા નોંધાયે.

પાંચમો કરાવ સ્ત્રીઓ અને બાળકોમાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અર્થેનું લોકભોગ્ય સાહિત્ય પૂરું પાડવાને લગતો હતો. ગયા બજેટ વખતે જે પુસ્તકાલયોએ એ માટે પ્રયત્ન ન કર્યો હોય તેમણે ચાલુ સાલના બજેટમાં આ માટે વધારે કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો નોંધાયે.

છઠ્ઠી કરાવ પશુ પ્રગજીવનને સ્પર્શતાં પુસ્તકોનો વાચનપ્રચાર માટેનો હતો. આ પ્રાંતના કેટલાક તાલુકાઓએ આ માટે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે. પશુ એકેએક તાલુકો 'ભારતના સંતા' 'ઝંકુ-બટ' અને 'રણછોડલાલ હોમનાથ' સરખાં પુસ્તકો ઘેર-ઘેર વંચાવ તેવા પ્રયત્નો શરૂ કરી દે.

આ કરાવો બે પ્રાંતમંડળ અને જૂથમંડળ સુસ્તપણે અમલ કરવા ધારે તો મુશ્કેલી-

- (૧) રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છો. દેસાઈ, (પ્રમુખ)
 (૨) શ્રી. મગનભાઈ શં. પટેલ. ઉપપ્રમુખ
 (૩) શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ચુ. શાહ
 (૪) શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન
 (૫) શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલ } મંત્રીઓ

(૬) પ્રાંત પ્રચારક બાઈશંકર ટી. ઠાકરજી કામ સંતોષકારક નહિ હોવાથી મંડળને તેમની નોકરીની જરૂર લાગતી નથી. તેથી તેમનું આવેલું રાજનામું નામંજૂર કરી, તા. ૧૦-૫-૪૫ થી તેમને મંડળની નોકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે, અને સંરંધાનું તેમના તરફ જે લહેણું નીકળે છે તે પેટે ચરેલો પગાર તથા તેમની પોતાની જામાં ચપેલી ગ્રા. ફંડની રકમ, લહેણા પેટે લેવાનું અને એમ કરતાં લહેણું બાકી રહે તો તે તેમની પાસેથી વસૂલ લેવાની તબવીજ કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૭) દરાપુરા મુકામે બરાયલી વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદે ઇસવ નં. ૮ તથા ૬ કથાકારો વાર્તાકારો અને કીર્તીનકારોને ઉત્તેજન આપવા સંબંધી તથા રાજદરયાના હરિદાસ અને અમ્લીશ જાહેરખબરો વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓએ બંધ કરવા વિષેનો જે કથો છે તે રાજ્ય પુ. પરિષદ સમક્ષ રજૂ કરવા ઠરાવ્યું.

[સાંબલ ૫. ૪૪૦૭]

કાપકૃપ નહિ કરતાં દર વર્ષે આ ખાતાની જરૂરીઆત વધતી જાય તેમ તેમ વધારે ને વધારે રકમ આપી વિકસાવવું જોઈએ. કે. શ્રીમંત સધાઈરાવ મહારાજ સાહેબ જે આમજનતાની કેળવણી માટે ફરજિઆત શિક્ષણની યોજના કર્યો પછી તરત જ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ હાથ ધરી, લોકો બળેલું ભૂલી ન જાય એ માટે વર્ષો વર્ષ નાણાંની રેલ વહેવડાવતા હતા તે મુજબ આજે જે પ્રવૃત્તિના વિશેષ વિકાસ પાછળ રાજ્ય ધ્યાન આપે એમ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. આજે તો રાજ્યના બેઝેટ વળતે કેાષપણ પ્રવૃત્તિ માટે નાણાં બચત કરવાની જરૂર લાગે છે ત્યારે એ કેળવણી ખાતામાં કાપકૃપ કરવાની જ દૃષ્ટિ પડે છે. તેણું ન બને અને કેળવણી ખાતા અને તેમાં પણ પુસ્તકાલય શાખા જેની જનતાને સ્પર્શતી પ્રવૃત્તિઓ પાછળ ખર્ચ કરવા તે માટે તેટલાં નાણાં આપે એ જ ઇચ્છનીય છે. અને પાંચમી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદે ત્રીજો ઠરાવ તેટલા માટે જ કરેલો છે. ખાતાની આ માટે મને તેટલી સહાનુભૂતિ હોય પણ રાજ્ય તરફથી એ ગામણીને પહેંચી વળવામાં ન આવે તો ગામડાંની એ પ્રવૃત્તિઓ અટકી જ પડે. એટલા માટે શ્રીમંત સરકાર અને નામદાર દીવાન સાહેબ, રાજ્યના મુખ્ય સચેરમાં ત્યારે અખિલ હિન્દ પુસ્તકાલય પરિષદ મળવાની છે તે વર્ષના બેઝેટમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ માટે રકમ વધારી આપી નાણાંની પૂરતી જોગવાઈ કરી આપે એવી વિનંતિ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે તેઓ નામદાર આ માટે પૂરતું જરૂર કરશે અને આપણાં જીવતાં જનતાં પ્રાંત, મદાસ અને જૂથ પુ. મંડળો પણ પોતાના ફાળે આવતાં કામને પોતે જરૂર વધાવી સેશે.

ગણિલાલ મંગળજી કારીવાળા.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો

સન ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલનો

અહેવાલ

સર મહારાજ,

૧. પૂરી થયેલી સન ૧૯૪૪-૪૫ ની સાલનો, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો આવરક અહેવાલ, કામગીરી મુરદબાંધના કારણે, ગઈ સાલ મુજબ દુકાણમાં ઉકાણમાં અને રજૂ કરીએ છીએ.

૨. ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં રાજ્યનાં નાનાં મોટાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની પ્રથમ પરિષદ મણુદેવી મુકામે ભરાઈ તે વખતથી જ આ મંડળનો ઉદ્ભવ થયેલો મણી સકાય.

૩. (૧) રાજ્યનાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની પ્રગતિ સાધવી અને તેમને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાં; (૨) પુસ્તકાલય વિદ્યાલયો સાળાવાળાં ગામોએ નવીન પુસ્તકાલયો ઉદ્ધાવવામાં ખાતાને સહકાર આપવો; (૩) પુસ્તકાલયોના કાર્યકર્તાઓ વચ્ચે તથા સરકાર અને રચાનિક સંસ્થાઓ સાથે સહકાર સાધવો; (૪) પ્રજામાં વાચનનો શોખ ફેલાવવો;

(૫) પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિ પોષક સાહિત્ય પ્રકટ કરવું; (૬) શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનનો પ્રચાર વધારવો; (૭) પુસ્તકાલયનું વહીવટી કામ શીખવવા તાલીમ વગેરે ભરવા યા ભરાય તેમાં મદદ કરવી; (૮) ખાતાના સહકાર અને સલાહ મુજબ પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો પ્રચાર કરવો, અને તથાસંબંધી કામ કરવું એ મંડળના મુખ્ય ઉદ્દેશો છે.

૪. ઉપરના ઉદ્દેશો વ્યવસ્થિત રીતે પાર પાડવા માટે પ્રાંત, મહાકલ અને જૂથમંડળો રચવામાં આવ્યાં છે. આ પેટામંડળો, રાજ્ય પુ. મંડળની સલાહ ને દોરવણી મુજબ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં યથાસક્તિ કાર્ય કરે છે. પૂરા ચત્રેકા વર્ષ દરમ્યાન વડોદરા, નવસારી, મહેસાણા

અને અમરેલી એ ચારે પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ મળી હતી. મહાકલ મંડળો તથા જૂથ મંડળો ઘેરી જેઓ જનગતો છે, યાને જેમની વાર્ષિક સભાઓ અહેવાલના વર્ષે ભરાઈ છે વા હિસાબ નિદાન આ તરફ આવ્યા છે તેવાં જૂથ તથા મહાકલ મંડળોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) જાગતાં જીવ્ય મંડળો.

વડોદરા પ્રાંત:—૧ ભાદરજી, ૨ વસો, ૩ સોજીત્રા, ૪ ઝારોળા, ૫ બાકરાણ (પેટલાદ), ૬ પીંપળા, ૭ પેટલાદ, ૮ કરચીયા, ૯ દશરથ, ૧૦ મકરપુરા, ૧૧ ખીલ, ૧૨ વરજીયા, ૧૩ કરજી, ૧૪ વીરજી, ૧૫ બચાર, ૧૬ વેમાર, ૧૭ ડબકા, ૧૮ સોખડારાધુ, ૧૯ શિનેર, ૨૦ વેળપુર, ૨૧ હેસર; મહેસાણા પ્રાંત: ૨૨ કંબોઈ, ૨૩ ધીણોળ, ૨૪ મહુચરાજી, ૨૫ વેણુપુરા, ૨૬ વાલમ, ૨૭ નારદીપુર, ૨૮ ઉનાઈ, ૨૯ ખેરવા, ૩૦ સામેત્રા, ૩૧ પીલુદા, ૩૨ બસોલ; નવસારી પ્રાંત: ૩૩ વેરમા, ૩૪ નવસારી, ૩૫ કામરેજ, ૩૬ ઓરણા, ૩૭ ઉમેલ, ૩૮ હળધર, ૩૯ શામપુરા, ૪૦ શેવણી, ૪૧ ઉમરાયા, ૪૨ ગણદેવી, ૪૩ અંબેડા, ૪૪ ગડત, ૪૫ ધમગાહા, ૪૬ પલસાણા, ૪૭ વણેશાપીસાદ; અમરેલી પ્રાંત: ૪૮ અમરેલી (ગણ સાલ ૩૩)

(૨) જાગતાં મહાલમંડળો.

વડોદરા પ્રાંત: ૧ વડોદરા, ૨ પાદરા, ૩ કરજી, ૪ પેટલાદ, ૫ ભાદરજી, ૬ શિનેર, ૭ વાધોડીયા, ૮ ડમોઈ, ૯ સંખેડા, ૧૦ સાવલી; મહેસાણા પ્રાંત: ૧૧ મહેસાણા, ૧૨ સિદ્ધપુર, ૧૩ પાટજી, ૧૪ ચાણુસમા, ૧૫ ખેરાજી, ૧૬ કડી, ૧૭ દહેગામ, ૧૮ વિળપુર, ૧૯ આતરમુળા, ૨૦ વિસનમર; નવસારી પ્રાંત: ૨૧ નવસારી, ૨૨ પલસાણા, ૨૩ કામરેજ, ૨૪ ગણદેવી; અમરેલી પ્રાંત: ૨૫ અમરેલી, ૨૬ દામનમર, ૨૭ ધારી, ૨૮ ખાંભા, ૨૯ ઠાડીનાર, ૩૦ ઝોખામંડળ (ગણ સાલ ૩૪)

૫. રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિને સંબંધિત બનાવી એનું તંત્ર એકધારે અને સુવ્યવસ્થિત ચલાવવાની યોજનાઓ વિચારવા તથા પોતાની પરિષદ પ્રવૃત્તિ મહત્વવાકાંક્ષાઓ અને જોઈતી સવસ્થા તથા રાહતોની માગણી પુરતકાલય ખાતા આગળ તેમ જ શ્રીમંત સરકાર સમક્ષ સમુદગત રીતે રજૂ કરવાના આશયથી સને ૧૯૨૪-૨૫ થી શરૂ થયેલી મંડળની પરિષદ-પ્રવૃત્તિ બરી જ રહી છે. વિશ્વવ્યાપી સુદૃઢા સગળે જીભી ચયેલી અસહ્ય મોંઘવારી તેમ જ પ્રવાસ-માર્ગની હાડમારી હજી ટળી નહિ હોવાથી અહેવાલવાળા વર્ષે, એ માટે આગ્રહ રાખવાનું ઇષ્ટ ગણવામાં આવ્યું નહોતું; છતાં વડોદરા પ્રાંતે પોતાની પાંચમી પરિષદ દરપુરા ગામે તથા કડી, મહેસાણા અને દહેગામ મહાસોળે પોતાની અનુક્રમે ૮ મી, ૪ થી અને ૨ જી પરિષદો અહેવાલવાળા વર્ષે બરી હતી. (પરિષદોનાં સ્થળ, તારીખ અને પ્રમુખ સંબંધી જૂઓ પરિશિષ્ટ ૪).

૬. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમા સારી સંગીનતા સાધી શકાય તે માટે મંત્રી તથા મંચ-પાળોના પ્રાંતવાર સિદ્ધજીવજી યોજનાની પ્રથા મંડળે, શિક્ષણ વર્ગ પુસ્તકાલય ખાતાની ફરમાશથી, સન ૧૯૩૧થી આગ્રહપૂર્વક ચાલુ કરી છે. ચાલુ રહેલી મોંઘવારી તથા પ્રવાસમાર્ગની

હાઇમારીને કારણે અહેવાલવાળા-વર્ષે માત્ર અમરેલી પ્રાંતના કોડીનાર મહાલમાં શિક્ષણવર્ગ બંધવાની યોજના હતી. પણ તે સંજ્ઞામાં રા. રા. પ્રાંત શાળાધિકારી સાહેબની અનુમતિ નિયમ પ્રમાણે માગવામાં આવતાં તેઓથીએ, “કોડીનાર મહાલમાં અહેવાલવાળા વર્ષે ખાસ ઓપ વર્ગની યોજના થયેલ છે, એટલે પુસ્તકાલય શિક્ષણવર્ગની આવશ્યકતા નથી” એ સુદા પર આવશ્યક અનુમતિ ન આપવાથી સ્વતંત્ર વર્ગ બરી રાકાયો નહોતો. તથાપિ યોજાયેલા ઓપ વર્ગમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સંજ્ઞા વ્યાખ્યાનો રખાયેલાં હોવાથી તેની કામગીરી માટે રાજ્ય-પ્રચારક બાઇ વલ્લભભાઈને સુદામ કોડીનાર મોકલવામાં આવ્યા હતા.

૭. પુસ્તકાલય સંસ્થાનું તંત્ર સુવ્યવસ્થિત રીતે ધોરણસર ચાલે તેટલા માટે માનદ તેમ જ પગાર પ્રચારકો દ્વારા તપાસણી તથા પ્રચારકાર્ય કરવાની તપાસણી મંડળની નીતિ બરી રહી છે. અહેવાલના વર્ષે ૮ માનદ મહાલ પ્રચારકોએ ૩૩ પુસ્તકાલયોની ભેટ લીધી હોવાનું જણાયું છે. માનદ મહાલ પ્રચારકો ઉપરાંત પ્રાંત પ્રચારકો નીમવાની નીતિ સન ૧૯૩૫-૩૬થી મંડળે સ્વીકારી છે. આર્થિક તેમ જ વ્યવહાર કારણોસર એ પ્રાંત વચ્ચે એક પ્રચારક રાકવાનું ધોરણ સન ૧૯૩૬-૪૦ થી સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેને અનુસરીને નિવેદનના વર્ષે વડોદરા અને નવસારી પ્રાંતોના પગારદાર પ્રચારક તરીકે રા. જનભાઈ મથુરભાઈ પટેલની તથા મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંતો માટે રા. ભાઈચંદર ડી. ઠાકરની નીમણીક ચાલુ રાખવામાં આવી હતી.

પૂરા થયેલા વર્ષે દરમ્યાન રા. જનભાઈએ ૧૧૫ વડોદરા પ્રાંતનાં તથા ૮૪ નવસારી પ્રાંતનાં મળી કુલ ૧૯૯ ગામોની ફેરણી કરી છે. એમની એકંદર કામગીરી ૨૪૫ દિવસની થઈ છે. ત્યારે રા. ભાઈચંદરે ૧૨૫ મહેસાણા પ્રાંતનાં અને ૧ અમરેલી પ્રાંતનાં મળી કુલ ૧૨૬ ગામોની ફેરણી કરી છે. એમની એકંદર કામગીરી ૨૦૦ દિવસની થઈ છે. પૂરા થયેલા વર્ષે દરમ્યાન પ્રાંત પ્રચારકો દ્વારા કુલ ૩૨૫ પુસ્તકાલયોની તપાસણી, સુવ્યવસ્થા, પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ ઉપરાંત વાચનપ્રચારની કામગીરી થઈ ચૂકી છે. આ સંજ્ઞામાં વર્ષે દરમ્યાન રાજ્ય પ્રચારકની ફેરણીની ૫૫ અને માનદ મહાલ પ્રચારકોની કામગીરીની ૩૩ સંસ્થાઓ ઉમેરતાં અહેવાલના વર્ષે કુલ ૪૧૭ પુસ્તકાલયોની તપાસણી પ્રચારક સંસ્થા દ્વારા મંડળે કરી છે.

પ્રાંત પ્રચારકોની કામગીરી ગયા વર્ષે કરતાં કમી હોવાનું કારણ, વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક બિમારીના કારણે એક માસ ઓછી કામગીરી કરી રાક્યા એ તેને, તથા મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત પ્રચારક રા. ભાઈચંદરને ગેરવર્તનને કારણે એ માસથી કમી કરવામાં આવ્યા છે તેને આભારી છે.

પ્રચારકોનાં નામ તથા તેમની કામગીરીનો ખ્યાલ મેળવવાં પરિશિષ્ટ ૫ થી જોવા વિનંતિ છે. માનદ મહાલ પ્રચારક ભાઈચંદરની કામગીરી ૧૫૫ દરસાલ કરતાં ઓછી છે, છતાં તેમની નિઃસ્વાર્થ સેવા બદલ તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ; અને નૂતન સાલમાં તેઓ વધારે ઉત્સાહથી કામ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

૮. તપાસણી ઉપરાંત, દર સાલ મુજબ અહેવાલના વર્ષે પણ ઉઘાડવા કરેલાં ૨૦ નવીન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા પૂરી કરી આપવા બાબતમાં નવીન પુસ્તકાલયો જરૂરી પત્રવ્યવહાર, રૂબરૂ મુલાકાત વગેરે દ્વારા મંડળે પુસ્તકાલય ખાતાને સંપૂર્ણ સહકાર આપ્યો હતો. શાળાવાળું એક પણ ગામ પુસ્તકાલય વિનાનું ન હોય એવી સ્પૃહણીય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું માન, અહેવાલવાળા વર્ષે વડોદરા મહાનગર મળે છે. એ બદલ એ મહાનગર કાર્યકર્તાઓને ધન્યવાદ !

૯. પ્રજોપકારક પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનું મહત્ત્વ જનસમૂહને સમજાવવા કાળે દર વર્ષે વસંત પંચમીના દિવસ ખાસ પુસ્તકાલય પર્વણી તરીકે પુસ્તકાલય પર્વણી ઉજવવાનું ધોરણ છેલ્લાં તોરેક વર્ષથી મંડળે રવીકાલું છે. નિવેદનના વર્ષે પણ આ પર્વણી ઉત્સવ ચારે પ્રતિભાં ઉજવાયો હતો. એમાંથી ૩૭ સ્થળોના અહેવાલ મંડળ તરફ આવેલા, તેના સાર ભાગ ' પુસ્તકાલય ' માસિકના સન ૧૯૪૫ના ફેબ્રુઆરી-માર્ચના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. આ નવીન વર્ષે, વિશ્વયુદ્ધ બંધ પડવાથી, પર્વણી ઉત્સવ વધુ સ્થળે ઉત્સાહભરે ઉજવાય એવા સાતરૂળ સંજોગો પ્રાપ્ત થયા છે તે બદલ પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો પાડ, માનીએ છીએ.

૧૦. જનતાને શિષ્ટ વાચન પ્રતિ આકર્ષવાના સદ્દેશથી, મંડળે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાની યોજના સને ૧૯૪૧ થી હાથ ધરી છે; પરંતુ યુદ્ધ પરિસ્થિતિએ જીભી કરેલી કાગળોની અસાધારણ ગોંધવારીને કારણે, એ યોજના ગત સાલ માફક અહેવાલવાળા વર્ષે પણ મોકુફ રાખવાનું યોગ્ય ગણ્યું હતું. છતાં રાજ્ય મંડળની આ યોજનાને અપનાવી ૧ કરી, ૨ સિદ્ધપુર, ૩ શિનેર, ૪ વડોદરા, ૫ કરજી, ૬ ચાણુરમા, ૭ કોસા એ મહાનગરોમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે એવી પરીક્ષા ચેતપોતાના મહાલ પૂરતી યોજાઈ હતી. તે બદલ એ મહાનગરોના ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. શરૂ થયેલ નવી સાલમાં રાજ્ય પુ. મંડળ તરફની શિષ્ટવાચન પરીક્ષાની યોજના પૂર્વવત ચાલુ રશે.

૧૧. હિતકર અને બોધક સાહિત્યના વાચનની નિયમિત ટેવથી જીવન વિકાસ સાધવામાં માર્ગદર્શક અને મદદગાર થવાના શુભાશયથી મંડળે આમ વાચક મંડળ માસ-વાચક મંડળની યોજના જાહેર કરી છે:—(યોજના માટે જુઓ ' પુસ્તકાલય ' માસિકના ઑક્ટોબર '૪૪ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ સદર મંડળના સન ૪૪-૪૪ ના અહેવાલનું પાન ૪૦૩).

આ યોજનાના પ્રચાર અને અમલ માટે, અહેવાલના વર્ષ - દરમિયાન મંડળે પત્ર-વ્યવહારથી તેમ જ પ્રાંત પ્રચારકો દ્વારા યથાસકય અપલો કરેલા. તેના પરિણામે મહેસાણા પ્રાંતમાં ધીણોજ અને ચાણુરમા, વડોદરા પ્રાંતમાં પેટલાદ મહાનગરો ડેમોલ, માનપુરા, રામોલ, નવાગામ, ગોરાદ, ધુટેલી, યાડગોલ, જોજ, શિહોલ, અરડી, સંનયા અને અગાસ

મળી કુલ ૧૪ સ્થળોએ નવીન આમ વાચક મંડળો રચવાયા હોવાની માહિતી મળી છે. આમવાચક મંડળોની એકંદર સંખ્યા ૪૦ ની નોંધાઈ છે. આ સંખ્યા હજી બહુ નજીવી હોઈ એમાં વ્યાદરપાત્ર વધારો કરવા માટે પ્રાંતપ્રચારકોને તેમ જ માનદ મહાલ પ્રચારકોને, આ નૂતન સાલમાં, સવિશેષ તળવીજ રાખવાની, તથા આમવાચક મંડળો ઠેર ઠેર સ્થાપન કરાવી તેની લેખી ખબરો આ તરફ મોકલાવી આપવાની ખાસ નોંધ લેવા સૂચવીએ છીએ.

૧૨. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ વિષયક શિક્ષણ ઘેર બોર્ડ મેળવીને પ્રચારપાત્રની પરીક્ષા પસાર કરવા માગનારાઓ માટેની પરીક્ષાની યોજના મુજબ,

પ્રમાણપત્ર માટેની

પરીક્ષા

અહેવાળવાળા વર્ષે એક પરીક્ષા યોજવામાં આવી હતી. એનો લાભ ૧૪ જણે લીધો હોઈ તેમાંથી ૮ જણ પ્રમાણપત્ર મેળવવાને બાબતમાં નીવડ્યા છે. નૂતન સાલે એ યોજના ચાલુ રહેવાની હોઈ તેનો લાભ લેવા ઇચ્છુક ઉમેદવારોને બલામણુ કરીએ છીએ.

૧૩. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના અદ્યક્ષ સેવક સ્વ. શ્રી. મોતીભાઈ અમીનની યાદગીરીમાં યોજાયેલી રમારક પ્રથમાળાના ત્રીજા પુણ્ય તરીકે “ અમારી ઇન્કુબુ” શિક્ષણ ” નામનું શિક્ષણ વિષયક પુસ્તક અહેવાળવાળા વર્ષે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

રમારકમાળા

૧૪. ઉપરાંત પ્રાંતિક તથા માનદ પ્રચારકો ઉપરાંત પગારદર રાખ્ય પ્રચારક બાઈ વલ્લભભાઈ ચ. ખોલની સેવા ચાલુ રહી છે. એમણે તપાસણીના

રાખ્યપ્રચારક

મથાળા નીચે જણાવેલી ફેરણી કરવા ઉપરાંત નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની, પ્રાંત મંડળની વાર્ષિક સભાઓમાં તથા પ્રાંત

અને મહાલ પરિષદોમાં હાજર રહીને તેની કાર્યવાહીને દોરવાની, તેમ જ કેટલાંક મામ અને કસબા પુસ્તકાલયોની તથા પ્રાંત અને મહાલ મંડળોની દફતર તપાસણીની તથા રા. પુ. મં. ના નવીન આજીવન સભ્યો બનાવવાનો કામગીરી કરી છે. ઉપરાંત રાખ્ય પુ. મંડળના કિસાબ કિતાબ અને ઓફીસનું દફતરી કામ તેમ જ વડોદરા પ્રાંત મંડળને લગણું દફતરી કામ પણ રાખ્ય પ્રચારકે સંભાળ્યું છે. નવીન પુસ્તકાલયોનો સંખ્યા પૂરી કરી આપવાની તેમ જ નૂય અને મહાલમંડળોને જાગતાં રાખવાની ફરજને પણ એમણે બજાવી છે. રાખ્ય પ્રચારકની બહારગામની કામગીરી ૮૫ દિવસની થઇ છે.

૧૫. “ સહમંત્રી ” શીયુત નાજુકલાલ નંદલાલ ચોક્સીએ, નિવેદનની સાથે આમવાચક મંડળો ઉભાં કરાવવા અંગે જરૂરી પત્રવ્યવહાર તેમ પ્રચારનું

સહમંત્રી

કામ, પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષા અંગેનું તમામ કામ તથા પ્રાંત અને મહાલ પરિષદમાં હાજર રહી તેની કાર્યવાહીને

દોરવાના કામ ઉપરાંત પ્રમાણપત્ર માટેની પરીક્ષાના ઉમેદવારોને પત્રવ્યવહાર દ્વારા વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું કિયાતક શિક્ષણ આપવાની કામગીરી પણ બજાવી છે. મંડળને લગતો પત્રવ્યવહાર તેમ જ પ્રાંત અને મહાલ પ્રચારકોની દોરણી તેમ જ દેખરેખની કામગીરી, ઉપરાંત રમારક

માળા અંગે જરૂરી પત્રવ્યવહાર કરવાની તથા હસ્તલિખિતો મંગાવી વાંચી પંચાયતી સમિતિ પાસે જહાજ કરાવવાની તમામ કામગીરી પણ સહમંત્રીએ જ બજાવી છે. આ સિવાય વર્ગીકૃત ગ્રં. પુસ્તકોની નામાવલીના દળ ભાગની તૈયારી અંગે શુભારે પાંચસો જેટલાં પુસ્તકોનાં વર્ગીકૃત કાડ એમણે તૈયાર કર્યાં છે. કુલ ચાર હજાર પુસ્તકોનાં કાડ તૈયાર થયાં છે એમની બહારગામની કામગીરી ૬ દિવસની થઈ છે.

૧૬. મંડળની કારોબારી સમિતિના પ્રમુખ તરીકે, રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ છે.

પ્રમુખપદે હેસાબ સાહેબ તથા ઉપપ્રમુખપદે શ્રી. હરિવલ્લભદાસ ગુ. શાહ ચાલુ રહ્યાં છે ને તેમણે યોગ્ય દોરવણી આપી છે.

૧૭. નિવેદનની સાથે રૂ. ૧૨૦૦) સરકાર મદદના મળ્યા છે. તેમ જ ચારે પ્રાંત પંચાયતોએ પણ પોતાને ભાગે પડતો ફાળો આપી પંચાયત રાજયાશ્રય અને પ્રાંત પક્ષની એટલી જ રકમ પૂરી પાડી છે. આ બદલ શ્રીમંત પંચાયતોની મદદ સરકાર તેમ જ પ્રાંત પંચાયતોનો સહૃદય અહેસાન માનવામાં આવે છે.

૧૮. રાજપાશ્રિત પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયોની કુલ સંખ્યા અહેવાલનો વર્ષ ૧૫૧૩ હતી. તેમાંથી ૧૧૮૯ મંરથાઓ મંડળના લવાજમી સભ્ય તરીકે ચાલુ રહ્યાં હતાં. પ્રાંતવાર સંરથાઓ ક્રમશઃ વ્યક્તિગત સભાસદો કરવાનું પણ મંડળનું ધોરણ છે, ને તેને માટે આજીવન સભ્યનું લવાજમ રૂ. ૨૫) અને વાર્ષિક સભ્યનું લવાજમ રૂ. ૭) છે. અહેવાલની સાથે પરિશિષ્ટ ૨માં દર્શાવેલા નં. ૪ થી નં. ૨૫ સુધીના ૨૨ આજીવન સભ્યો નવા નોંધાયા છે, જે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. બંને વર્ગના વ્યક્તિ સભ્યો મંડળના ચોપડે નોંધાય એ બહુ હજીવણેય હોઈ તે માટે બનતો પ્રયાસ હજી જારી રાખવા મંડળની કારોબારી સમિતિના સભ્યોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

૧૯. મંડળના બંધારણ પ્રમાણે ૧૬૫૫ મળી ૨૧ સભ્યોનું એક વ્યવસ્થાપક મંડળ, સન ૧૯૨૯-૪૦ માં ઝારોળા મુકામે બરાણલી ૭મી રાજ્ય કારોબારી અને તેની પુસ્તકાલય પરિષદની બેઠકમાં ચૂંટવામાં આવેલું. તેમાં કાર્યપદ્ધતિ અવસાન તથા રાજનામાને સમયે કારોબારીએ કરેલા સુધારાવાળું વ્યવસ્થાપક મંડળ હાલ કામ કરી રહ્યું છે એના સભ્યોનાં નામ પરિશિષ્ટ ૩માં આપેલાં છે.

મંડળની કારોબારી અથવા વ્યવસ્થાપક મંડળની વાર્ષિક સભા, દર સાત પ્રાંત મંડળોની વાર્ષિક સભાઓ મળી ગયા બાદ, સપ્ટેમ્બર માસમાં બરાણ છે. તે પછી વર્ષ દરમિયાન ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોનો વિચાર ને નિષ્ણેય, દરેક સભાસદના લેખી અભિપ્રાય પરિષદ દેરવી ટપાલ દ્વારા મેળવીને કરી લેવાનો સામાન્ય વહીવટ મંડળે સ્વીકાર્યો છે. તે મુજબ અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને, સન ૧૯૪૬ ના જાનેવારી-ફેબ્રુઆરીમાં વડોદરા

ચક્રેમાં નેતરવાની નાજતમાં પુ. ખાનાને સાથ આપવાના પ્રશ્ન પર બી. મં. ના સભ્યોની સંમતિ પરિપત્તયો મેળવી લેવામાં આવી હતી.

૨૦. ઑડિટ ચલેશે. મંડળનો ઉપન્યસન દિસાખ પરિશિષ્ટ ૧ માં સામેલ છે. મંડળની ઑડિસનું રથાન સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં સાર્વજનિક દિસાખ તથા ઑડિસ પુસ્તકાલય શાખાની કચેરીમાં ચાલુ રહ્યું છે.

૨૧. મંડળના રચનાત્મક કાર્યને પ્રદોષી વળાય તે માટે રાજ્ય નરહની મદદ ચાલુ રાખવા બદલ નામદાર મંત્રીમંડળનો, પંચાયત પક્ષની મદદ પૂરી કરી આપવા બદલ ચારેય પ્રાંત પંચાયતોનો, મંડળને વખતોવખત બેઠલી સમગ્ર અને સહાય આપી મંડળના કાર્ય

આભાર

પરતે સહાનુભૂતિ ધરાવવા બદલ પુસ્તકાલય ખાતાના વ્યવસ્થાપક મે. વાફનીસ સાહેબનો તથા મદદનીશ વ્યવસ્થાપક રા. રા. ઉમેશભાઈ સાહેબનો, સભાસદ સંરથાઓનાં લવાગમ વચ્ચે કરી આપવા બદલ પુ. સ. સ. મં. બિ. નો, મંડળનો દિસાખ અને સરવૈયું વગેરે શીએ ઑડિટ કરી આપવા બદલ રાજ્યમાન્ય એકાઉન્ટન્ટસ મેસર્સ આપાટ અમીન એન્ડ કુનો તથા મંડળના વ્યક્તિ સભ્યો બનાવી આપવામાં જે ભાઈઓએ રસ લીધો છે તે ભાઈઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૧૦-૬-૪૫

રામભાઈ ઠા. પટેલ
માનદ મંત્રી
વ. રા. પુ. મંડળ

કવિવર ટાગોરની વિચાર-કલ્પિકાઓ

★ટેકરીની તળેટીમાં સરાવર પથરાઈ રહ્યું છે-અચ્ચ પ્રેમીને પગે પડેલી પ્રેમિકાની જાણે આંસુભરી આજીવ.

★અર્ચકીન વાદળાં અને કમ્બુજની ધુપછાંવડે રમકડાંની વચ્ચે, જો, પેલું દેવી બાળ દશી રહ્યું છે !

★કમળના કાનમાં જળને વાયુ પૂછે છે. ' તારું રહસ્ય શું ? ' કમળ જવાબ આપે છે : ' હું પોતજ. મને મોરી લો, એટલે હું છ થઈ જઈ. '

★પુશ્પાનની આઝાદી અને રાણપીઓનું બંધન સાથે મળીને વૃક્ષને જુગાવી રહે છે.

★જુદાં સુરજ સાથે પ્રેમાશ્રાપ કરે છે-એનાં પુષ્પો વડે.

★જુદાંમાર આઝાદીને મારી નાખવા માટેની આઝાદી માગે છે, અને છતાં પોતાની આઝાદી ગુમાવવા તૈયાર નથી.

★પોતાનાં સ્વર્ગથી કંટાળેલા દેવતાઓ માનવીની અજ્ઞેમાઈ કરે છે.

★વાદળાં છે વરાળના પર્વતો, અને પર્વતો છે પર્યટનાં વાદળો : કાળનું એક સ્વપ્નસિદ્ધ.

★ધધિર માગે છે પ્રેમ વડે બંધાયેલું મંદિર : પણ માનવીઓ લાવે છે પર્યટ.

★પહાડ જેમ એનાં ધોધ વડે દૂર દૂરના સાગરને સ્પર્શે છે, તેમ દૂં મારા માન વડે ઈશ્વરને સ્પર્શે છું.

પરિશિષ્ટ ૧૬

સન ૧૯૪૪-૪૫ ના ઉત્પન્ન ખર્ચનો હિસાબ

(તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૩૧-૭-૪૫ સુધીના)

જા	ઉ
૧૭૬૭-૦-૦ કર્યા તથા આમ પુસ્તકાલયોનાં લવાજમના	૧૩૯૭-૪-૦ મકાન તથા પ્રાંત પુ. મંડળોને ફાળવણીના
૧૨૦૦-૦-૦ સરકાર મદદના	૧૦૦૨-૦-૦ પ્રાંત મંડળોને, પ્રાંત પ્રચારકોના પગાર ખાતે મદદના
૧૨૦૦-૦-૦ પ્રાંત પંચાયત મદદના	૬૦૮-૧૧-૦ સહમંત્રીનો પગાર તથા મુસાફરી ખર્ચ
૭૫૦-૦-૦ સીનિમા મશીનના વેચાણના ૪૮-૧૪-૮ વ્યાજના	૬૦૨-૬-૦ રાજ્ય પ્રચારકનો પગાર, વચ્ચુ તથા મુસાફરી ખર્ચ
૪૬૬૫-૧૪-૮	૮૬-૪-૦ સ્ટાફના પ્રેવિડન્ટ ફંડ ખાતે
	૧૫-૧૦-૬ મંત્રીનો મુસાફરી ખર્ચ
	૧૯-૬-૦ કન્ટીનન્ટ ખર્ચ
	૩૦-૧૦-૦ પોસ્ટેજ ખર્ચ
	૧૧૪-૦-૦ હપામણી ખર્ચ
	૫-૮-૦ પુસ્તકાલય શિક્ષણ ખર્ચ
	૧૨૫-૦-૦ સન ૪૩-૪૪ સુધીમાં આવેલાં સમ્પ્રદાનોનાં લવાજમ બંધારણ પ્રમાણે કાયમી ફંડ ખાતે લીધા તે
	૧-૨-૦ આલ ઇન્ડિયા લાઇબ્રેરી એસો-શિયેશનનું સમાસદ તરીકેનું લવાજમ મોકલ્યું તેના
	૧૦-૧-૦ લોકોપકારક મંડળમાં, સ. પુ. મં. ને નોંધાવ્યું તેની કાગતના

૪૬૨૯-૧-૬

૩૩૬-૧૩-૨ સાલ આખર ખચત રહી તે

૪૬૬૫-૧૪-૮

અમે ઉપરનો ઉપજન-ખર્ચનો હિસાબ તપાસ્યો છે ને તે બરાબર છે.

તા. ૮-૮-૪૫

(Sd) Apaji Amin & Co.

Registered Accountants

Auditors.

તા. ૩૧-૭-૪૫ ના રોજનું સરવાલું.

જ		ઉ	
૧૮૬૭-૧૦-૭ ચાલુ ફંડ (રા. પુ. તં.) :	૧૦૫-૧-૯ પુસ્તકોનો સ્ટોક (વેચાણ બાદ જતાનો અર્થ)		
૧૫૬૦-૧૩-૫ પાછલી સાલનું	૬૨-૭-૯ બાકી સાહિત્ય		
૩૩૬-૧૩-૨ સન ૪૪-૪૫ની અચૂત	સર્વ સંગ્રહ બા.		
	૧ લા ખાતે (સ્ટોક નં. ૭૭)		
૧૮૬૭-૧૦-૭	૧૨-૧૦-૦ બાકી સાહિત્ય		
૬૭૫-૦-૦ કાયમી ફંડ	સર્વ સંગ્રહ બા.		
૧૨૫-૦-૦ પાછલી સાલોમાં આજીવન સભ્યોના લવાજમના આવેલા તે	૨૦૧ ખાતે (સ્ટોક નં. ૧૭૭)		
૫૫૦-૦-૦ આ વર્ષમાં નોંધાયેલા આજીવન સભ્યના લવાજમના	૧૦૫-૧-૯		
૬૭૫-૦-૦	૧૫૦૬-૧-૦ સ્કેલ્ડ :		
૧૩૦૭-૦-૧ અનામત ફેવા	૧૪૫૬-૩-૦ પુ. સ. સ. મં. સિ.		
૧૬૭-૪-૦ શ્રી. સ. ગા. દં. ફંડના	૧૦-૮-૦ અમરેલી પ્રાંત પુ. મં.		
૧૩૮-૧૪-૩ સ્વ. ફંડ રમા. ફંડના	૩૧-૧૪-૦ મહેસાણા પ્રાંત પુ. મં.		
૧૦-૦-૦ કામરેજ-માંગ-રોજ મહાલની શિ. વા. ની પરીક્ષા મારેના	૭-૮-૦ પડોદરા પ્રાંત પુ. મં. રજ		
૧૦૧-૪-૩ બાકી સાહિત્ય સર્વ સંગ્રહ બા. ૧ લાની પૂરવણીના (હવે સ્ટોક નં. ૩૮૩)	૧૫૦૬-૧-૦		
૮૧૪-૧૦-૭ સ્ટોકના પ્રો. ફં. ના	૭૨૬૮-૭-૧૧ રોકડ ચિલક તથા બેંકમાં		
૧૩૦૭-૦-૧	૫૫૫૫-૭-૮ બરોડા બેંકના સેવિંગ ખાતામાં		
૮૮૭૯-૧૦-૮	૨૩૪-૮-૬ બરોડા બેંકના ચાલુ ખાતામાં		
	૧૩૩૪-૬-૬ નેશનલ સેવિંગ બેંકમાં		
	૧૪૪-૧-૦ રોકડ ચિલક		
	૭૨૬૮-૭-૧૧		
	૮૮૭૯-૧૦-૮		

અમે પડોદરા રાજ્ય. પુસ્તકાલય મંડળનું તા. ૩૧-૭-૪૫ નું ઉપર જણાવેલું સરવાલું તપાસ્યું છે, અને તે બરાબર છે. તા. ૮-૮-૪૫.

(Sd). Apaji Amin & Co.

Registered Accountants

Auditors.

પરિશિષ્ટ ૨જી

પ્રાંતવાર લવાજમ આપનાર પુસ્તકાલયોની સંખ્યા

	વડોદરા પ્રાંત	મહેસાણા પ્રાંત	નવસારી પ્રાંત	અમરેલી પ્રાંત
	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ	પુ.ની લવાજમ
	સંખ્યા	આપનાર સંખ્યા	આપનાર સંખ્યા	આપનાર સંખ્યા
પ્રાંત પુસ્તકાલય	૧	૦	૧	૧
કચ્છા પુસ્તકાલય	૨૨	૨૦	૩૦	૨૯
ગ્રામ, મહીલા તથા બાલ પુ. કચ્છા તથા ગ્રામ વા.	૫૫૪	૪૩૩	૫૦૪	૩૬૭
	૫૭૬	૪૫૩	૫૩૫	૪૨૭

કુલ : ચારે પ્રાંતના પ્રાંત પુસ્તકાલય ૪, કચ્છા પુ. ૬૮, મહીલા પુ. ૨૧, બાલ પુ. ૧૩, ગ્રામ પુ. ૧૩૬૮, ગ્રામ વાચનાલય ૩૩, અને કચ્છા વા. ૬ મળી કુલ ૧૫૧૩ માંથી લવાજમ આપનારની કુલ સંખ્યા ૧૧૮૬.

આજીવન સભ્યો

- ૧ રાજરત્ન શ્રી તુલસીભાઈ બેઠારભાઈ અમીન, વડોદરા
- ૨ શ્રી. મૂળચંદભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ, વાલમ
- ૩ શ્રી. મયાભાઈ મણિભાઈ તેલી, નવસારી
(મૃત ૪૪-૪૫ માં નોંધાયેલા નવા આજીવન સભ્યો)
- ૪ રાજપ્રિય શ્રી. મોતીલાલ હોટાલાલ દેસાઈ, વડોદરા
- ૫ શ્રી. હોટાભાઈ ખુસાલભાઈ પટેલ, નાર
- ૬ શ્રી. હરિવલ્લભદાસ યુનીલાલ શાહ, પેટલાડ
- ૭ શ્રી. મણિલાલ મંગળજી દાદીવાળા, વાધોડીયા
- ૮ શ્રી. ચંકરભાઈ રામસિંહજી ચોધરી, ઘાઘાણવાડા (તા. ચાણુરમા)
- ૯ શ્રી. શિવલાલ મૂળચંદ મીસ્ત્રી, ચાણુરમા
- ૧૦ શ્રી. બધુભાઈ અમલાભાઈ પટેલ, "
- ૧૧ શ્રી. પ્રહલાદજી તારાચંદ ભાવસાર, ધીણોજ (તા. ચાણુરમા)
- ૧૨ શ્રી. મોહનલાલ બાલુદાસ પટેલ, ચાંદણકી (તા. ચાણુરમા)
- ૧૩ શ્રી. બમવાનજી ગોરધનદાસ હાલર, બહુચેરાજી "
- ૧૪ શ્રી. પ્રહલાદજી હરગોવિંદદાસ પટેલ " "
- ૧૫ શ્રી. જયશંકર હાલુરામ વ્યાસ, ચાણુરમા
- ૧૬ શ્રી. હખીલાલ મોતીદાસ પટેલ, "

- ૧૭ શ્રી. ચંદુલાલ કાળીદાસ ચાહ, ધીણેજ
 ૧૮ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ ચાહ, સિનેર
 ૧૯ શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ, વસે
 ૨૦ શ્રી. પુત્રમયંદ સુનીલાલ ચાહ, ધીણેજ
 ૨૧ શ્રી. પીતામ્હરદાસ ભજુતરામ ભાવસાર, ધીણેજ
 ૨૨ શ્રી. રમણુલાલ દામોદરદાસ ચાહ, ,
 ૨૩ શ્રી. અંબાલાલ જોષ્ઠારામ પટેલ, ચાણુરમા
 ૨૪ શ્રી. મણિલાલ હરિલાલ મોદી, કાસંબા
 ૨૫ દાતાર શ્રી. અદમદ મદમદ ઇરમાઈવ પટેલ, કાસંબા

પરિશિષ્ટ ૩૭

વ્યવસ્થાપક : મંડળની યાદી

અધ્યક્ષ :

રાજગ્રિય શ્રી. ગોતીલાલ છોદાલાલ દેસાઈ

ઉપઅધ્યક્ષ :

શ્રી. હરિવલ્લભદાસ સુ. શાહ પેટલાદ

માનદર્શી :

શ્રી. રામભાઈ કાશીભાઈ પટેલ વસે

સહાસકો :

૧ શ્રી. મગનભાઈ સંકરભાઈ પટેલ, વડોદરા	૧૦ શ્રી. જોશભાઈ લાલદાસ પટેલ, મહેસાણા
૨ શ્રી. નટવરલાલ ગિરધરલાલ ચાહ, સિનેર	૧૧ શ્રી. નાનજીભાઈ જોશીદાસ પટેલ, ,
૩ શ્રી. ચીમનભાઈ હરિભાઈ અમીન, વરણામા	૧૨ શ્રી. કાવસજી એલસજી મણુદેવીઆ, મણુદેવી
૪ શ્રી. જયવતીબેન ન. દેસાઈ, વડોદરા	૧૩ રાજરત્ન શ્રી. કનૈયાલાલ જમનાદાસ મજયુદાર, નવસારી
૫ શ્રી. સુનીલાલ પુરષોત્તમદાસ ચાહ, વડોદરા	૧૪ શ્રી. કસનજી દયાળજી દેસાઈ, ,
૬ શ્રી. છોટુભાઈ પંડિત, સિદ્ધપુર	૧૫ રાજરત્ન શ્રી. પ્રતાપરાય ગીરધરલાલ મહેતા, અમરેલી
૭ શ્રી. છોટાભાઈ પ્રસાદભાઈ પટેલ, તાર	૧૬ શ્રી. મોહનભાઈ વીરજીભાઈ પટેલ, ,
૮ શ્રી. મણિલાલ મંજળજી કાશીવાળા, વાધોડીઆ	૧૭ શ્રી. કલ્યાણરાય નથુભાઈ જોશી, દારકાં
૯ શ્રી. કાનજીભાઈ શિવાભાઈ પટેલ, મહેસાણા	૧૮ શ્રી. મૂળચંદભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ, વાલમ

પરિશિષ્ટ ૪થું

પ્રાંત તથા મહાસત્રની સરાયતી પરિષદોની હકીકત

કય પરિષદ	તારીખ	સ્થળ	અધ્યક્ષ
વડોદરા પ્રાંત પાંચમી પુ. પરિષદ	૨૧-૨૨/૧-૪૫	દરાપુરા	ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ
કડી મહાસત્ર આઠમી	૧૦-૧૨-૪૪	નાની કડી થી, એફ. એસ. કાળે	(કડી વિભાગ નાયબ સુબા)
મહેસાણા મહાસત્ર ચોથી	૪-૨-૪૫	ખલોલ	શ્રી. રાં. દ. અગાશે
			(મહેસાણા મહાસત્ર વહીવટદાર)
દહેગામ	બીજી	૬-૫-૪૫	સોનારડા શ્રી. મણિભાઈ ચતુરભાઈ અમીન
			વડીલ.

પરિશિષ્ટ ૫મું

પ્રાંત તથા માનદ પ્રચારકોએ કરેલી પુસ્તકાલય તપાસણી

નામ	કયા પ્રાંત વા મહાસત્રના પ્રચારક	તપાસણીની સંખ્યા
૧ શ્રી. હનુમાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	વડોદરા-નવસારી પ્રાંત	૧૧૫+૮૪
૨ શ્રી. બાઈશંકર દીગાભાઈ ઠાકર	મહેસાણા-અમરેલી પ્રાંત	૧૨૫+ ૧
૩ શ્રી. છોટાભાઈ રાવજીભાઈ પટેલ	વડોદરા મહાસત્ર માનદ	૭
૪ શ્રી. સોમાભાઈ ગરબડાભાઈ	સાવલી	૬
૫ શ્રી. હનુમાઈ સોમેશ્વર ભેદી	" "	૩
૬ શ્રી. ડાલાભાઈ અંબાલાલ ધણભટ	કલોલ	૫
૭ શ્રી. મનલાલ દ. મહેતા	ધારી	૧
૮ શ્રી. નંદલાલ પુ. ત્રિવેદી	દામનમર	૩
૯ શ્રી. ભગવાનજી રાવજી દવે	ઠાડીનાર	૩
૧૦ શ્રી. મનલાલ માધવલાલ ધણભટ	પાટણ	૫
		૩૫૮
	રાજ્ય પ્રચારક	૪૫
		૪૦૩

વાર્ષિક સામાન્ય સંજ્ઞામાં પસાર થયેલા ઠરાવો

તા. ૭ ઑક્ટોબર ૧૯૪૫ ના રોજ શ્રી. મનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે પુસ્તકાલય સંચાલક સદસ્યો મંડળ લિ. વડેદરાની ઑફીસમાં બેઠકના બે વાગે સદર મંડળની વાર્ષિક સાધારણ સભા મળી હતી. તેમાં નીચેના ઠરાવો પસાર થયા હતા:—

- (૧) ૧-૮-૪૪ થી ૧૧-૭-૪૫ સુધીના બાર માસનો ઑડિટર તપાસેલા હિસાબ તથા વ્યવસ્થાપક મંડળનો રિપોર્ટ મંજૂર કરવામાં આવે છે.
- (૨) વ્યવસ્થાપક મંડળે કરેલી બજામણ પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે નફાની વહેંચણી કરવાનું નક્કી કરવામાં આવે છે.

૩. ૫૪૨૭-૮-૮ ની વહેંચણી:—

૧ રિઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા	૧૩૧૫-૦-૦
૨ સંભાસદોને શેરનું સાહચર્ય ટકા લેખે વિવિધ વહેંચણી	૧૬૬૭-૧-૦
૩ નોકરોને એક માસનો પગાર બોનસ તરીકે આપવા	૩૪૨-૨૪-૬
૪ મકાનફંડ ખાતે લઈ જવા	૧૭૩૪-૦-૦
૫ આવતા વર્ષના નફાનોટા ખાતે લઈ જવા	૩૮-૨-૨

૩. ૫૪૨૭-૮-૮

‘પુસ્તકાલય’ માસિકના તંત્રીને માસિક ખાતેથી એક માસના પગારના બોનસના રૂ. ૬૦ અને મંડળના બીજા નોકરોના ધોરણે મોંઘવારી બધું આપવાનું મંજૂર કરવામાં આવે છે.

- (૩) સને. ૧૯૪૫-૪૬ માટે સાધારણ સભાના પ્રમુખ તરીકે રા. રા. શ્રી. મનભાઈ ચંકરભાઈ પટેલ અને ઉપપ્રમુખ તરીકે રા. રા. શ્રી. નાનાલાલ નાથાલાલ સાહેબનીમુલામાં આવે છે.

મંડળના ઑડિટર તરીકે મેસર્સ-આપાજી અમીન એન્ડ કું. ને રૂ. ૧૦૦)ના મહેનતાણાથી નીમવામાં આવે છે.

વ્યવસ્થાપક મંડળના સભાસદો પૈકી (૧) રા. રા. શ્રી. સુનીલામ પુ. શાહ, (૨) શ્રી. રાવજીભાઈ જોરાભાઈ પટેલ તથા (૩) રા. રા. શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલ પ્રતિનિધિ સા. પુ. સાધી. એ ત્રણે વ્યવસ્થાપકો ને ચાલુ સાલે નિયમ મુજબ નિવૃત્ત થતા હતા તેમની જગાએ કાંઈ દરિફા ઉમેદવાર નહિ હોવાથી તેમને ફરીથી ચુંટાએલા બહેર કરવામાં આવે છે.

- (૪) નવા વર્ષ સને ૧૯૪૫-૪૬ ના વર્ષ માટે નીચે મુજબનું આવક ખર્ચનું અંદાજ મંજૂર કરવામાં આવે છે:—

ઉત્પન્ન:—

પત્રોનું કમિશન ૨૨૦૦-૦-૦, પુસ્તકોનું કમિશન ૬૦૦૦-૦-૦, વ્યાજનું ઉત્પન્ન ૩૩૦૦-૦-૦, કુલ રૂ. ૧૧૫૦૦-૦-૦.

ખર્ચ:—

પગાર	૫૦૦૦-૦-૦	ઇલેક્ટ્રીક ખર્ચ	૧૨૫-૦-૦
નોકરોને મોંઘવારી બદલુ	૧૬૫૦-૦-૦	આડિટ ફી	૧૦૦-૦-૦
પોસ્ટેજ	૪૦૦-૦-૦	પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં મંડળનો ફાળો	૨૦૦-૦-૦
છપામણ	૪૦૦-૦-૦	આગના વિમાનું પ્રિમીયમ	૧૫૦-૦-૦
કંટિનન્ટ	૩૫૦-૦-૦	મુસાફરી ખર્ચ	૫૦-૦-૦
મકાનબાકુ	૭૦૦-૦-૦	આકરિમક ખર્ચ	૧૨૫-૦-૦

રૂ. ૬૪૫૦-૦-૦

ઉપર પ્રમાણે મંજૂર કરેલા ખર્ચની હદમાં રહીને એક હેડ નીચેથી બીજા હેડ નીચે ખર્ચ કરવાની સત્તા વ્યવસ્થાપક મંડળને આપવામાં આવે છે.

આથી વર્ષે તા. ૧-૧૧-૪૫ થી પાંચ વર્ષ માટે સરકારી પાઠ્ય પુસ્તકો વેચવાનો ઇનકાર સરકાર તરફથી મંડળના નામે મંજૂર થયો છે તેના વહીવટ અંગે ઉપરના અંદાજ બજેટમાં આવકખર્ચની વધઘટ યવા સંભવ છે તેની આ સભા તોંધે છે.

(૫) પેટાનિયમોની કલમ ૩ માં સુધારાવધારા કરીને નીચે પ્રમાણેની કલમ ૩ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કલમ ૩

આ મંડળના ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે:—

- (ક) પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વગેરે એકજગ્યાએ ખરીદી સભાસદોને સોંપી કિંમતે આપવા પ્રયત્ન કરવો.
- (ઘ) પુસ્તકાલયો માટે ખાસ ઉપયોગી કેટલોગ કાઢવું, ફોર્મ્સ, પત્રિકાઓ, માસિકો વગેરે છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.
- (ગ) પુસ્તકાલયોનાં કાયમ ફંડો સારે વ્યાજે અને સદર સ્થળોએ જગે મૂકી-મુકાવી નોંધ રાખવી અને તેનો હિસાબ વર્ષ આખરે પ્રસિદ્ધ કરવો.
- (ઘ) પુસ્તકાલયો માટેનાં રૂ. ૧૦૦ ઉપરનાં દરર ફંડો સ્વીકારવાં અને શરતો પ્રમાણે તેમનો વહીવટ કરવો.
- (ઙ) પુસ્તકાલયો, જે હિંદુસ્થાની સ્થળોએ છે તે હિંદુ સિદ્ધ યાત્રા તેં માટે ખતી શરૂ તેવા બીજા બધા પ્રયત્નો કરવા.
- (ચ) પુસ્તકો છાપવાં, છપાવવાં, પ્રસિદ્ધ કરવાં અને વેચવાં.
- (ફ) આંતરની સભાનું કામકાજ ઘણી જ સફળતાપૂર્વક પાર પાડ્યું છે તે બદલ ગે. રા. રા. પ્રમુખ સાહેબનો આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૦-૧૯૪૫

મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

વાચનની કળા

કોલેજનાં વાચનાસંમિતી ચિકિત્સા કરવાથી નીચેની બે વાચનો તારવી કાઢવામાં આવી છે:

(૧) એક સામાન્ય માણસ પોતે વાંચવું જોઈએ તેથી ધીમી ઝડપથી અને ઓછી સ્પષ્ટતાથી વાંચી શકે છે.

(૨) યોગ્ય એક અધ્યાપકની તાલિમ બાદ આવેલા વાચક પોતાની ઝડપ બમણી કરી શકે છે, પોતાના હિચ્ચારો વધુ સ્પષ્ટ કરે છે અને પોતાની સારી વાચનશક્તિ વધારી શકે છે.

એક સારા વાચક અને એક ખરાબ વાચક વચ્ચેનો તફાવત એટલો સ્પષ્ટ હોય છે કે આપણે તે જલદી કળા શકીએ. નીચેના પ્રશ્નોને અનુસરીને તમારી પોતાની વાંચવાની ટેવોની પરીક્ષા કરી જુઓ. તેમાંના કયા વર્ગમાં તમે આવો છો? એક પેન્સિલ લઈ લ્યો અને નીચે આપેલી ટેવોમાંથી તમને લાગુ પડતી ટેવો પર નિશાનીઓ કરો.

ખરાબ વાચક:—

હંગેશાં ધીમેથી વાંચે છે. સાધારણ રીતે એક મિનિટમાં એકસોથી માંડીને દોઢસો શબ્દો સુધી વાંચે છે.

હિચ્ચારો ઘણા ધીમા અને અસ્પષ્ટ હોય છે, પરિણામે કેટલીક અગત્યની વિગતો તેના ધ્યાનમાં આવી શકતી નથી.

તે ખૂબ જ ધુનડુચ્ચારણો કરે છે. એક ને એક શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ જોસાડવા માટે તે ફરી ફરીને વાંચે છે.

સબંધે શબ્દ અને કેટલીક વખત અક્ષરોઅક્ષર ચીપીચીપીને વાંચે છે.

છાપેલી એક લાઇન વાંચવા માટે તેને છ-સાત વખત પોતાની આંખ ફેરવવી પડે છે.

વાંચવા માટે એને પોતાની આંખો, હોઠો, જીભ, અવાજ અને અવાજનળીઓનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

માત્ર શબ્દોને ઉચેલી જવાનું જ તેનું શ્રેય હોય છે.

વાચતી વખતે પોતાને પોતાના વાચનનો અવાજ અંદરના કાનોમાં સંભળાય છે.

વાંચતી વખતે ખીચડો કરી નાખે છે. છાપેલાં પાનાં પરના શબ્દોનો એકેએક અક્ષર છૂટો છૂટો વાંચવાની તેને ધૂન લાગી હોય છે.

વાચન તેને મન એક બોળ સંમાન અને મૂંઝવતા કોયડા સમાન લેવાથી તે ઘણી વખત મૂંઝવે જાય છે. એક વખતે એ માત્ર બારેક પાનાં અને વધુમાં વધુ અર્થો કલાક સુધી વાંચી શકે છે.

પોતે વાંચેલી વસ્તુનો અત્યંત અદ્ય વર્ણન એ આદ રાખી શકે છે.

બાહોશ વાચક

એ પવનવેગી ઝડપથી વાંચે છે. સામાન્ય સામયિક કે વર્તમાનપત્રની કટારો અથવા નવસકથાઓ કલાકના છસો કે તેથી પણ વધુ મળી જ અને બારે વિષય હોય તોપણ ઓછામાં ઓછા કલાકના ચારસોથી પાંચસો શબ્દની ઝડપે વાંચી શકે છે.

સ્પષ્ટ અને ખુદશા હિચ્ચારો અને કંઈ પણ ઉપયોગી વસ્તુ તે ચૂકી જતો નથી. કદાચ કોઈ વખત કોઈ પણ શબ્દ કે વાક્યનું ધુન રુચ્ચારણુ થઈ જાય છે. પરંતુ પહેલી જ નજરે નીચે વાંચેલી વસ્તુનો અર્થ ઘટાડી કાઢે છે.

વાક્યો અને વિચારો જ એ વાંચે છે, કોઈ દિવસ છુટા છુટા શબ્દો વાંચતો નથી. એકી વખતે આખું વાક્ય અને કેટલીક વખત આખો ફકરો પણ વાંચી કાઢે છે.

છાપેલી એક લાઇન પર બે કે ત્રણ વખત આંખની નજર ફેરવે છે.

વાચનમાં માત્ર પોતાની આંખો અને મગજનો જ ઉપયોગ કરે છે.

ચપળતાથી વાંચે છે. ભેખકની સાથે વિચારે છે અને ઊંડો ઊતરે છે. ચિત્રો જુએ છે. કેટલીક વખત ભેખકના વિચારો સાથે સંમત થાય છે અને કેટલીક વખત અસંમત થાય છે.

ત્યારે વાંચતો હોય છે ત્યારે વ્યવહાર રીતે “બહેરો” બની જાય છે. માત્ર પોતાના બીજા વેગે વહેતા વિચારો માટે તે પૂરતો જાગ્રત હોય છે.

તેનું વાચન સંપૂર્ણ રીતે સમજાણુ હોય છે.

નકામા શબ્દો ઉપર એ ઝાઝું લક્ષ્ય આપતો નથી.

વાંચતી વખતે કંટાળતો નથી. એક જ બેઠકે આખી ચોપડી વાંચી શકે છે અને વાંચી નાખે પણ છે.

ચોતે વાંચેલી વસ્તુનો સ્વાદ, અસરકારક વાક્યો અને સારા વિચારો કેટલીક વખત તો તે સારીયે નિંદ્રા સુધી યાદ રાખે છે.

નબળો, વાચક આટલી નીતી, ફાટીએ, શા હસ્યુરો, ખેડુઓ, ખેડો છે ?

બાહોશ વાચકમાં વાચનની આટલી ચતુરાઈ ક્યાંથી આવી ? આ બન્ને પ્રશ્નોના જવાબો એક નાના વાક્ય દ્વારા આપી શકાય. એ વાક્ય તે “આંખોનું હવનચકન” નજીક વાચક પોતાની આંખોનો ચોખ્ખો રીતે ઉપયોગ કરતો નથી. તેણે આંખોને કેટલીક ખોટી રીતે પાડેલી હોય છે.

વાચનના સારાથે કાચું દરમ્યાન આંખો કાચમી હવનચકનમાં હોય છે, પરંતુ માત્ર શબ્દો ઉઠેતલી વખતે આંખો આરામ લેતી હોય છે એટલે કે રિથર હોય છે.

તેને જરાક વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈએ. વાંચતાનો દેખાવ કરતા માટે આંખો હલની-મલતી રહે, પરંતુ ત્યારે ખરેખર વાંચતા હોઈએ ત્યારે તે રિથર રહેતી જોઈએ.

ત્યારે આંખો હલનચકન કરતી ગ્દે છે ત્યારે તેને કંઈ દેખાતું નથી. અને જાણે એક એકાંતે માટે વાચક આધારે બની ગયો દોષ તેમ લાગે છે; શબ્દો તરફ જ આંખ જાય છે ગ્દે છે.

હલનચલન અને સ્થિરતાની ક્રિયા એટલી ઝડપથી થાય છે કે એક સેકન્ડમાં એવી પચ્ચીસ ક્રિયાઓ થઈ શકે છે. એ હલનચલન એટલું ઝડપી અને એટલું હળવું હોય છે કે વાચક ખાસ તેના વિષે એટલી બધી દરકાર રાખતો નથી.

સામાન્ય કક્ષાનો માનવી ચાર ઈંચ લાંબી એક છાત્રેલી લાઇન ચાર કે પાંચ હલન-ચલન દરમ્યાન પૂરી કરે છે, બહુ જ સારી ઝડપનાથી માનવી એ લાઇન ત્રણ હલનચલન દરમ્યાન પૂરી કરી શકે છે; જ્યારે બીજી બાજુ એક નવજા વાચકને એ પૂરી કરવા માટે ઇંચો માંડીને નવ અને કેટલીક વખત તો એથી પણ વધુ હલનચલનો જોઈએ છે.

અલગત, માત્ર આંખથી જ વાચનની ક્રિયા થઈ શકતી નથી, તેને માટે મગજની મદદની પણ જરૂર રહે છે. જો તમારી આંખો તમાગ મગજને એકી વખતે માત્ર એક જ શબ્દ પહોંચાડી શકે તો તમે છાપેમાં પાનાના વિચારો એકીસાથે ન મેળવી શકો; કારણ કે વિચારો આખાં પાંચોમાં જ સમાયેલા હોય છે અને તદ્દિ કે એક બે શબ્દોમાં.

“એક” શબ્દમાંથી કંઈ અર્થ તારવી શકાતો નથી. “સુંદર”માં પણ બહુ જ ઓછો અર્થ રહેલો છે.

“પ્રભાત” શબ્દમાં જો કે અર્થ રહેલો છે છતાં “એક સુંદર પ્રભાત” જેવા વાચ્ય જોડેલા સંપૂર્ણ અર્થ તેમાં નથી.

વાચકે પોતાના મગજને ધીરજ ધરવાનું કહેવું પડે છે, કારણ કે એક પછી એક ક્રિયા શબ્દો કે જેમાંથી ખાસ અર્થ નથી નીકળતો તે તેની આંખ દ્વારા મગજને પહોંચે છે.

તેના મગજને “એક” એ શબ્દ પહોંચે છે અને તેણે “સુંદર” શબ્દ માટે રાહ જોવી પડે છે અને ત્યાર પછી જ તે સંપૂર્ણ અર્થ મેસાડી શકે છે.

જ્યારે બીજી બાજુ એક બાહ્ય વાચકનું મગજ એકી વખતે “એક સુંદર પ્રભાત” એવા અર્થ મેળવે કરી શકે છે; વચ્ચે એને કંઈ પણ ચિન્તા મેળવી પડતી નથી કે શબ્દો પડવું નથી, વિચારધારામાં કંઈ અવરોધ પડતી નથી, સમયનો જરા પણ કુટ્ટપયોગ થતો નથી, એ સૌથી ઉપયોગી વસ્તુ છે.

વાંચનનો સિદ્ધાંત નીચે મુજબ છે:

તમારી ઝડપ થોડીક વધારો, થોડી વધુ ઝડપથી વાંચો. દરમ્યાનમાં મુરેલી પડે, પણ પછી ફાવી જશે પછી હળવે હળવે એ જ તમારી સામાન્ય ઝડપ થઈ જશે. ફરી થોડી ઝડપ વધારો, આમ ધીમે ધીમે ઝડપ વધારતા રહે.

આવી રીતે ધીમે ધીમે ઝડપ વધારતા જતાથી તમારો ઝડપ વધી જશે અને તમારા હૃદયારો પણ રપ્પટ થતા જશે. આમ તમને વાચનમાં ૧૦ ટકાથી માંડીને ૧૦૦ ટકા સુધીનો સુધારો લાગી શકે છે. *

—નાર્મન લ્યુચ

શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિતનું જલ્મમાં વાંચન

મને પુસ્તકો વાંચવાનો બહુ જ શોખ અને અહીં બીજું કંઈ પણ શું શકાય? આવતી વખતે લેખાએ થોડાંક પુસ્તકો મોકલાયાં હતાં. તેમાં "The Letters" અને અતિ પ્રિય હતું. તેણે કહ્યું છે કે "Letters are interesting specially if they are other peoples અને હમેશું છે. 'the post is a consolation of life.' ટંપાક એ જીવનનું આશ્વાસન છે. " વળી બીજા કાષ્ટે કહ્યું છે કે "As Long as there are postmen, life will have zest."

અહાં જ પોસ્ટમેનની રાહ જોઈ બેસી રહે છે. કાષ્ટને પોતાથી દૂર રહેતા બાળકનો પત્ર આવવાનો હોય તો કાષ્ટને મિત્રનો, કાષ્ટને વેપાર રાજગાર-ધંધાનો તો કાષ્ટને પ્રેમપત્રની અંખના હોય. પોસ્ટ ન હોય તો શું થાય?

ધણી વાર મને પુસ્તકો મેળવવામાં તકલીફ પડતી, અમારાં 'પેપર્સ' વગેરે મોડાં જ આવતાં હતાં. પ્રભા માટેના નિયમો ધણી કડક હતા. પરંતુ એ બાબત પ્રમાણમાં મારે મારે થોડાંક સુધારો કયો: પુસ્તક વિના એક દિવસ વર્ષ જેવો લાગતો. " મને એક યુક્તિ યાદ આવી; "No our glass, No diary, can estimate for you the fullness of time, it is the Soul that feels, it is the soul lie asleep, it is not filled at all."

હું અને લેખા બનીક શો સાથે વાંચતાં. પણી "Drawing Room"-ગોમસ ઘાડિનની Comedy વાંચી.

સીરેન્સ કલિસમેનની આત્મકથા, "The unexpected years" વાંચી.

ધેરથી ત્રણ નવાં પુસ્તકો મોકલ્યાં. એક તો લીન યુટાંગનો નવલકથા 'A loaf in the storm' અને બે બીજાં.

મેં રજુગિતને પણ થોડાંક પુસ્તકો મોકલ્યાં.

અમે ભેટોનો આનંદ પણ માણ્યો. ધણી વાર હું અને લેખા સાથે વાંચતાં તો ધણી વાર ઇન્ડુ અને લેખા બાળકો સાથે આટલાં નિકટમાં આવવા માટે જેલ જરૂરી છે? મને વિચાર આવતો. મેં સિંકેરનું "Dragons teeth" પણ વાંચી નાખ્યું. તેણે મને ૧૯૧૮માં હું યુરોપ દત્તી તેની યાદ આપી. આપણાંમાંના ધણા મિત્રોની પરિસ્થિતિ પુસ્તકમાં વર્ણવ્યા જેવી છે. તેઓ પોતાનું જીવન અને જીવનના ફેરફારો-તકાવતોને યોગ્ય અર્થમાં ધટાવી શકતા નથી. કેટલાક આદર્શો માટે સંઘર્ષ અનુભવી મરી શીટતા હોય છે, બ્યારે કેટલાક સત્ય, પ્રકાશ, સૌંદર્ય અને માનવગતનો મોતો પારખવામાં સંસ્કૃતિનો પરિહાસ કરતા હોય છે.

જેલના અનુભવો એટલા ખારીક અને વિસ્મૃત દતા કે મને પણ પુસ્તક દ્વારા જેલ-યાત્રા બીજાઓને અનુભવવાનો વિચાર થયો. એકાદ નિયામકોનો અનુભવ વધુ સારી રીતે અભિપ્રેત કરી શકાય તેમ હતું. મેં વિચાર્યું: મારે લખવું જોઈએ, 'The jails & matrons have known.'

૧. શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી—લેખક: શ્રી મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ; પ્રકાશક: અંગાણાસ વિક્રમભાઈ ઠક્કર, લુધાણામિત્ર પ્રિં પ્રેસ, પોદારા, કાઢિન કદનાં ૧૫૪ ૫૨૪, ક્વર આગ્રહાન સહિત પાકું પૂકું, મૂલ્ય રૂ. ૨-૫-૦, ૧૯૪૫.

શ્રી સપાજી સાહિત્ય માળાના ૨૯૪ મા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી, શ્રી શ્રેયરસાધક અધિકારીવર્ગના સ્થાપક આદ્યપુરુષની જીવન-કથાનું આ પુસ્તક ઉપયુક્ત માળા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થવાના સમાચાર જાણવા મળતાં એક પરમસંત ચેતુરવરના જીવન-કવનનો પરિચય જનતાને મળશે, એવી આશા રખાતી હતી. અને આ પુસ્તક તેવી આશા સફળ પથ કરે છે. શ્રેયરસાધક અધિકારીવર્ગ અને એના સ્થાપક શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીએ એમની આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ દ્વારા ગુજરાત અને હિંદમાંના અનેક વિદ્વાનેને પોતા તરફ આકર્ષ્યા હતા અને એમની એ પ્રવૃત્તિઓથી પ્રેરાઈ અનેકોએ વર્ગના દીક્ષાધારી પથ ચલાવ્યા હતા. એવા પ્રતિભાશાળી પુરુષનું આ જીવનચરિત્ર એના વાચકને કંઈ ને કંઈ આધ્યાત્મિક પ્રેરણા આપે તેવું છે. પુસ્તકની ઉપયુક્ત ઉપયોગિતા ભોળા, એની રજૂઆત જોઈએ તેવી થઈ નથી લેખકે આ જીવનકથા રજૂ કરવામાં બાધાના આડંબરનો અને સંસ્કૃત તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક મંથમાં જ સંભવે તેવા શબ્દોનો સંભાર ભરી તેને કિશોર ન બનાવતાં સરળ ભાષામાં એને રજૂ કર્યું હોત તો આ મંથ માત્ર અમુક જ વિદ્વાર્ગનો થઈ ન રહેતાં આમજનતા પથ એ મહાવિજ્ઞાનના જીવનપ્રસંગોમાંથી પ્રેરણા પામવાનો લાભ જરૂર લઈ શકતો.

લેખકને અમારી વિનંતિ છે કે, પોતાનાં સર્જનો આવાં-માત્ર વિદ્વાનોએ જ બનાવવા કરતાં સર્વજનસુલભ ભાષામાં આપે તો સર્વસામાન્ય વાચક પૃથુ તેના સહેલાઈથી સામ્ય સંકેત છે.

પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરના વ્યવસ્થાપકો પથુ લેખકો પાસે લખાવાતાં આવાં શૈક્ષણિક પુસ્તકોમાં ભાષા આડંબર રહિત અને ભારેખમ શબ્દો સિવાયની હોય તે જોવા ખ્યાન રાખે તો શ્રી સપાજી સાહિત્યમાળાનો સફેદ જરૂર પાર પડે.

૨. તુલસીદાસ—લેખક-પ્રકાશક: શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ; બાળવાડા, પોદારા. કાઢિન કદનાં ૧૫૪ ૮૦, બોર્ડ પટ્ટીનું સચિત્ર પૂકું, મૂલ્ય ૦-૧-૦.

શ્રી સપાજી બાળજ્ઞાનમાળાના ૧૮૪ મા પુષ્પ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરાયું છે. ભારતવર્ષના અનોક અમર મંથ રામાયણને હિંદીમાં રચી જઈ તેને દેશવરમાં ધરધરના મંથ બનાવનાર ગોસ્વામી તુલસીદાસજીનું આ ચરિત્ર, કિશોરમોગ્ય શૈલીએ લખાયું હોઈને કિશોરોને, એ મહાકવિની જીવનઝરમર જાણવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે.

લેખકે, ગોસ્વામી તુલસીદાસનાં જીવન-કવન ત્રિણે પ્રસિદ્ધ થયેલાં. પુસ્તકો પરથી આ પુસ્તક યોગ્ય હોઈને આપણા કિશોર વાચકોને આ મહાન સંતનો ઐતિહાસિક જીવનપરિચય આપવા આ પુસ્તક ઠીક ઉપયોગી નીવડે તેવું છે. પુસ્તકમાં આગેતાં તુલસીદાસજીની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાનાં સૂચક ભાવવાદી તથા ચિત્રો. એ મહાપુરુષના અદ્ભુત જીવનપ્રસંગોને નજર સમક્ષ ખંડા કરે તેવાં છે. કિશોર વાચકોમાં એ ખૂબ વંચાય એમ હમ્મીએ.

૩. બાદશાહ જહાંગીર—લેખક: શ્રી: રસુલભાઈ ન. વહોરા, પ્રકાશક: આર. આર. શેઠની કું. પ્રિન્સેસ રફીટ, મુંબઈ-૨. ૬૬-પૃષ્ઠ, ઉપર પ્રમાણે: મૂલ્ય ૦-૬-૦

બાદશાહ જહાંગીરને લગતું આ ઐતિહાસિક પુસ્તક, ઉપરખે આલંકારિત્વ માળામાં પ્રકટ થયું છે. આ પુસ્તક આગેતાં નહિ પરંતુ કિશોરો માટે ઉપયોગી છે. કારણ, કિશોરરસે પહોંચેલાં વિદ્યાર્થીઓ જ જહાંગીરના ઇતિહાસ સુધી પહોંચ્યાં હોય છે. અને એની બાંધ-સૈદ્ધી તેમ જ રજુઆત પણ કિશોર વાચકો સમજી શકે તેવી છે. ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ આ મોગલ શહેનશાહની જીવનઝરમર જાણવા માટે આ પુસ્તક કિશોર વાચકોનાં હાથમાં મૂકવાં જેવું છે.

લેખકે, એમની પ્રસ્તાવનામાં કરેલી ઐતિહાસિક ચર્ચા આ કૈજરતા વાચકો માટેના પુસ્તકમાં અવશ્યને લાગે છે. તેમાંય તેમણે રજૂ કરેલા " ઇસ્લામ યુગે માત્ર સમશેરો ખસુખણાવી ધર્મરસોપના નથી કરી "વાળું વિધાન હજી ઇતિહાસે સંદિગ્ધ જ રાખ્યું છે.

૪. શ્રીમદ્ ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ—અનુવાદક: શ્રી. ગિરિભાઈ મહાપાત્ર; પ્રકાશક: સરસ્વ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, બદ, અમદાવાદ. કાઉન કરનાં પૃષ્ઠ ૪૭૨+૧૬, પાનું ૫૬૬, મૂલ્ય રૂ. દોઢ.

શ્રીમદ્ ભાગવત એ અધ્યાત્મમર્જનપૂર્ણ કૃષ્ણકથા હોઈને એનો એકાદશસ્કંધ હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર છે. એને શ્રીમદ્ ભાગવતના સારરૂપ સદગુણ લેખી શકાય. સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ સરસ્વ સાહિત્યનાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ, મહે છે કે, આ પુસ્તકથી થર કરેલી. એના શ્રીમદ્ ભાગવતના સારરૂપ આ એકાદશ સ્કંધના ગુજરાતી ભાષાન્તરની ધૈર્યે વર્ણે પ્રસિદ્ધ થતી આ આદર્શિ આચારદાયક છે. શ્રીમદ્ ભાગવત આપુય ન વાંચી જઈ શકે તેવાઓ માટે આ પુસ્તક, તેમાંજ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા હમ્મીનોદ માટે આદર્શીકરણ લેખાશે તેમાં નેહું. લગભગ પ્રાંચસો પૃષ્ઠના આ પુસ્તકની માત્ર દોઢ જ રૂપિયા કિંમતે અર્થ જ લેખાય.

૫. રાસતરંગિણી—(આહમી આદર્શ) કવિ: રવ. દામોદર ખુશલદાસ ભોટાદકર, સંપાદક: જમુભાઈ વ. દાબી; પ્રકાશક: એન. એમ. ત્રિપાઠી પ્રિ. મુંબઈ-૨. કાઉન કરનાં પૃષ્ઠ ૮૮, સાદું, પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૧૨-૦

રવ. દાવિ ભોટાદકરનાં ભિન્નરસભર કાવ્યો અને રાસો ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારો આદર પામ્યાં છે; તેમાં પણ એમના રાસો તો ગુજરાતી સન્મારોએને કંઈ ગરાતા સાંભળવા મળે છે. સારે એ અરે જ, ખૂબ આદર્શીકરણ લાગે છે.

રાસતરંગિણીની આ આહમી આદર્શિ એમની એ કાવ્યોપાસનાની સમગ્ર સિદ્ધિની સૂચક છે. નવરાત્રના અને શરદુત્સવોના મરુખાઓમાં એ રચે રચે મંચાય છે. ઘરની બહેનો માટે એ ન હોય તો અવશ્ય વસાવી લેવાય.

૬. શરદિની—કર્તા: શ્રી. દેસવ હ. શાં: મુખ્ય વિક્રેતા: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, બદ, અમદાવાદ. ડેમી આઠ પેજ કદનાં પૃષ્ઠ ૮૪+૧૬, સાફ સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ૧૯૪૫.

ઉપર જણાવેલા પુસ્તકના કંતોની જેમ, આજે આપણી વચ્ચે જોવા કવિ દેસવભાઈને પણ એક પ્રથમ કક્ષાના રાસલેખક તરીકે શુભરાત પિછાને છે. તેમનાં રચેલાં બાવબાઈ અને અર્ધપૂર્ણ હોઈને એની ગ્રેયતા સુરુચિકર લાગે છે. તેમાં પણ ત્રીસે હલકે એમના રચેલા મરખાન્દાસ હિસેલા પ્રસંગે કે નવરાત્રના દિવસેમાં ગવાય છે ત્યારે આખું ઉત્સવમંડળ જાણે મંત્રમુગ્ધ બની જાય છે. એમના રચેલા વિવિધ વિષય પરના ૧૪ રાસોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરાયો છે. એ ૧૪ રાસોને ૮ વિભાગોમાં—જેવા કે—મંજાના-ચરણ, દેસરકન્યા, સૌભાગ્યચન્દ્રકા, રંગકોટારી, દેવદીવડી, શિશુવિકાર, સિધામણી—માં રજૂ કર્યો છે. પુસ્તકની શરૂઆતમાં આપેલી લેખકની પ્રસ્તાવના આપણા રાસસાહિત્ય પર ઉપયોગી નોંધ આપી જાય છે. કવિ દેસવભાઈની કાવ્યપ્રસાદી માણવા માટે આ પુસ્તક મુખે વસાવી લેવાય.

૭ છયનનાં વહેણ (ખીજ આટલિ)—લેખક: શ્રી. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, કાલ્યાદેવી, મુંબઈ ૨. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૨૦૪+૮, સચિત્ર કવર જેટલ સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ ૧૯૪૫.

શ્રી. રસિકલાલ પરીખ એક બહુશ્રુત વિકાસ હોવાઉપરાંત એઓ એક અચ્છા વાર્તા-સર્જક પણ છે, એ એમની અવારનવાર વર્ષો પહેલાં “પ્રશ્ન”માં છપાતી આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલી વાર્તાઓ વાંચનારને સહજે સમજાય તેવું છે.

શુ. વ. સો. નો કાપળાર પોતા પર નહોતો વહેંચેલો તે અજાણી તેમણે રચેલી ૮ વાર્તાઓ ૧ કમળા, ૨ બે મિત્રો, ૩ રસ્તામાં, ૪ કડવો વંદો, ૫ શોભનકુમાર, ૬ રાજમાતા, ૭ રાજસૂત્ર અને ૮ મેનાં શુભરી અહીં સંગ્રહાય છે. આ પુસ્તકની પહેલી આટલિ પ્રશ્નના કોયલય દ્વારા અગાઉ પ્રકટ થયેલી હતી. આ તેની બીજી આટલિ છે. અત્યાર સુધી નહિ મળી શકતો આ વાર્તાસંગ્રહ હવે ઉપલબ્ધ છે. તે ને પુસ્તકાલયોમાં ન હોય તો ન્યાં છણું મઠ ગયેલ હોય તેવાં પુસ્તકાલયોમાં એ બધે વસાવી લેવાય.

૮. શરી જતાં—અનુવાદક: શ્રી. જયંતકુમાર મ. બટ, પ્રાપ્તિસ્થાન: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મુંબઈ. કાલિન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૮૦+૧૨, સચિત્ર કવર જેટલ સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦, ૧૯૪૫.

વિખ્યાત અમેરિકન લેખક જોન સ્ટાઇનબેકનું આ અંગ્રેજી સર્જન “ધી મૂન ઇઝ ડાઉન” ત્યાંના એક સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારે તેના તરફ ત્યાંની વાચકજનતા ખૂબ આકર્ષાયેલી હતી, અને એ સર્જન જ્યારે હિંદમાં વાચકોના હાથમાં આવ્યું ત્યારે પણ એ એટલું જ વાચકોમાં વખણાયું હતું.

શુદ્ધની ગ્રાજમાં સળગતા જગતની આપવીતીઓ, વિટંબણાઓ અને સર્વનાશનો એમાં અણેહ્ય ચિતાર છે. વર્તમાન વિશ્વયુદ્ધે કેવે હાકાકાર મચાવ્યો છે તે આ પુસ્તકના વાચનથી સહજે સમજી શકાય છે.

આ પુસ્તકને “માનસી”ના તૃતીયે ખાસ અંક તરીકે પ્રકટ કર્યો હતો. ત્યાર પછી આ એના એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરવાનો પ્રયાસને અમે આવકારીએ છીએ. અને યુદ્ધસ્વચાર્તા રમ્યા છતાં તે કેવી ભયંકર હોય છે તેના ચિતાર મુન્દરાતી વાચકો સમક્ષ આ રૂપમાં રજૂ કરવા માટે અમે પ્રકાશકને ધન્યાવાદ આપીએ છીએ.

૯. પશ્ચિમના સમરાંગણ—(ખીછ આવૃત્તિ) લેખક: એરિશ મેરિયા રેમાર્ક; અનુ: રવ. હરજીવન સોમૈયા. પ્રાપ્તિસ્થાન, કદ, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૨૦૬+૧૧, મૂલ્ય રૂ. ત્રણ. ૧૯૪૫.

આ પુસ્તકનો મૂળ લેખક એરિશ મેરિયા રેમાર્ક, ૧૮૧૪-૧૮ નો વર્ષોના વિશ્વયુદ્ધનો લડવૈયો હતો. ૧૮ વર્ષની વયે શાળાત્યાગ કરી એ સુદક્ષેત્રે ગયો. અને ત્યાં એ રણક્ષેત્ર પર એણે જે જોયું, અનુભવ્યું તે-યુદ્ધવર્ણન, ત્યાંનું સમગ્ર વાતાવરણ, એને અંગેનાં એનાં મનોમંથનો અને એના સાથી સૈનિકોનાં કાર્યોનું દૃખદ્દ શૈલીએ જે પુસ્તક એણે All Quiet on the Western Front લખેલું તેનો આ અનુવાદ છે. આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ ૧૯૪૦ માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

ઉપરના પુસ્તકની જેમ યુદ્ધસ્વચાર્તા રમ્યાની માફક આ પુસ્તક પણ, વાચકને યુદ્ધક્ષેત્રના સાક્ષીભૂત યનાવી એની ભયંકરતાનો ખરો ખ્યાલ આપી જાય છે. યુદ્ધવાર્તાનાં રસિકોને એ ગમશે.

૧૦. નર્મદ—અર્વાચીન ગદ્ય-પદ્યનો આદ્યપ્રણેતા-વ્યાખ્યાતા: શ્રી. રામનારાયણ વિં. પાઠક; પ્રાપ્તિસ્થાન, કદ, પૃષ્ઠ ઉપર પ્રમાણે. પૃષ્ઠ ૧૮૮+૮, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦, ૧૯૪૫.

કવિ નર્મદને આજે મુન્દરાતી સાહિત્યમાં રસ લેતો કયો માનવી નહિ ઓળખતો હોય ? એ નર્મદની થોડાંક વર્ષો અગાઉ ઉત્તવાદ ગયેલી શતાબ્દીપ્રસંગે એના જીવન-કવન સંબંધે આપણા ગણમાન્ય સાક્ષરો-વિવેચકોએ ઠીક ઠીક નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે, સાક્ષરશ્રી પાઠકે રા. બ. કમળાશંકર ત્રિવેદી વ્યાખ્યાનમાળાનાં વ્યાખ્યાનરૂપે તેમ જ ફાર્ગસ મુન્દરાતી સાહિત્ય સભાના આશ્રયે નર્મદના જીવન-કવન વિષે જે વ્યાખ્યાન આપેલાં તે અહીં અપાયાં છે. શ્રી. પાઠકે આપણા સાહિત્યના પ્રખર વિવેચક હોઈને વંશનું તદ્દરૂપથી વિવેચન-હરકોષ વિષયની સર્વ જાણુઓ એના વાચકની સમક્ષ રજૂ કરી આપે છે. એવું જ આ બે વ્યાખ્યાનોમાં એમણે નર્મદને લગતી સાર્વત્રિક હકીકત-એનાં ગદ્ય-પદ્ય સર્જનોનું તદ્દરૂપથી દર્શન કરાવ્યું છે.

નર્મદ સાહિત્યનાં વિવેચનને લગતું આ પુસ્તક આપણા સાહિત્યની એક મિલકતરૂપ લેખી શકાય.

૧૧. નિત્યનો આચાર—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. પ્રકાશક: સંદેશ પ્રકાશન મંદિર, સારંગપુર, અમદાવાદ. લેખક ઉપર પ્રમાણે. કાઢિન કદનાં પૃષ્ઠ ૯૨+૧૨, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦. ૧૯૪૫.

૨૧. રા. બ. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ રચિત “સારી રીતભાત”ને બાદ કરતાં આપણા સાહિત્યમાં આવું નિત્યજીવનમાં ઉપયોગી ગણાય તેવું પુસ્તક નજીકમાં નથી. એમાં આપણા નિત્યજીવનમાં ઉપયોગી લાગે તેવા ઘરગથ્થુ તેમ જ બદારના અંગત અને પરાયા સાથે વર્તવા સંસ્થા વિવેક-વિનયને લગતા પ્રાસંગિક સૂચનો લખાયેલાં છે. ક્યાં કેવી સૈતે-વર્તવું, માની સાથે કેમ બોલવું-ચાલવું વગેરે રીતભાતોનાં પણ એમાં સમાવેશ

છે. કેટલીક વાર માણસને આવી રીતભાતની ખચર નથી હોતી તેથી તેને જામીલા પડી જવું પડે છે. તેવું ન થવા દેવા માટે આ પુસ્તકમાં આગેલાં નીતિ-નિયમો જોઈ બાંધી લેવા જેવાં છે. કિંમત જરા વધુપડતી લાગે છે. દરેક કિશોરને આ પુસ્તક અવશ્ય વંચાવવું ઘટે.

૧૨. ગૃહજીવનનાં દર્શનો—લેખિકા: શ્રી. કુમુદ શેઠ, પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય, ભદ્ર, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૧૨૮+૮, સાદું સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

આપણા ગૃહજીવન અને સમાજજીવનનાં હીકતાં ને આલતાં નજરે પડતાં એમાં ૧૧ દર્શનો. અહીં લેખિકા બહેને આખાં છે. તે આ પ્રમાણે છે: ૧ લગ્નપ્રસંગે, ૨ જન્મોત્સવ, ૩ દીકરાની પાછળ, ૪ ચિતાનો અગ્નિ, ૫ માંદગીની કથા, ૬ ગૃહજીવનનું અમૃત, ૭ કુટુંબ-જીવનનું એર, ૮ વહેવારને નામે, ૯ બાબી, ૧૦ કપાતર, ૧૧ પતિપત્ની.

આ દર્શનોની રજુઆત જો કોઈ સિદ્ધહસ્ત લેખકને હાથે થઈ હોત તો એ જટલાં અહીં શુદ્ધ લાગે છે તેના કરતાં તે વધુ દરજ્જે ઝમકભર્યાં લાગત. પણ અહીં આ દર્શનો વાંચતાં નથી કંઈ નવીનતા અનુભવાતી, નથી કંઈ શૈલીની સચોટતા દેખાતી કે નથી એમાં કંઈ બાવાપ્રભુત્વ પામી શકાવું. છતાં એક લેખિકા બહેનને ઉત્તેજન આપવા ખાતર એ પ્રસિદ્ધ કરાવું હોય તો ભયે એ ઉરોજન તેમને પ્રેરણારૂપ નીવડે.

૧૩ ઉત્તરગીતા—અનુ. શાસ્ત્રી શ્રી. ગિરિભાઈકર મયારાંકર, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, કુસ્ત્રેષ ૧૬ પેંચ કદનાં પૃષ્ઠ ૬૪, સાદું સચિત્ર પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૬-૦

મહાભારતના યુદ્ધ પછી, વિગતથી અચ્છૂન, કહે છે કે એણે રણક્ષેત્રે પ્રાપ્ત કરેલું શીતાદાન એની ઉત્તરવયમાં એ વિસરી ગયો. ત્યારે, શ્રીકૃષ્ણે એની ઉત્તરાવસ્થામાં એને જે આધ્યાત્મિક સહુબોધ આપેલા તે મહાભારતમાં ઉત્તરગીતા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ ઉત્તરગીતા એના મૂળ મ્લેઠા મૌક્યાદત્તી દીકાના આધારે કરેલા અનુવાદ સહિત આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. તત્ત્વભિન્નામુએને એ મનન કરવા યોગ્ય છે.

૧૪. દયારામ રસથાળા—કતી: સ્વ. ભક્તકવિ શ્રી દયારામ; પ્રકાશક: ભક્તકવિ શ્રી દયારામ રેમારક સમિતિ, ઝબોઈ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૩૨+૧૨, એકે ત્રિરંગી ચિત્ર સાહિત્ય-મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

આપણી લોકકલ્પે મનપતી મરણીઓના પ્રણેતા. ભક્તકવિ દયારામના સાહિત્યને મંથરૂપ કરવાના છૂટાછવાયા પ્રવાસો થયા છે, પરંતુ તેનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય હજી પૂર્ણપણે મંથરૂપ થયું નથી. આ રેમારક સમિતિએ એ કામ હાથ ધર્યોતું જાણવા મળે છે. તેમના અપ્રસિદ્ધ હસ્તાલિખિતો પરથી આ આયોજન હાથ ધરવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં ભક્તકવિ દયારામ રચિત શ્રીમદ્ભાગવતનું પદમંથ ગાપોતર ખાંસ પ્યાન જેવું છે. ઉપરાંત એમની મરણીઓ, પંદો વગેરે આધ્યાત્મિક સર્ગનો પણ આમાં સંમહાયા છે. પ્રાચીન ગુર્જર સાહિત્યનું આ અમુલ્ય ધન દરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું ઘટે.

૧૫. સં. ૨૦૦૨ની સાલનું પંચાંગ—કતી: દિગ્ગતરામ મદારાંકર બની; પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય ૦-૪-૦.

ઉપર્યુક્ત સંસ્થા તરફથી છેલ્લાં ૨-૩ વર્ષથી પંચાંગો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તદનુસાર આ વર્ષે પણ તે પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ વર્ષે સંસ્થાએ પ્રકટ કરેલ પંચાંગની આ

ત્રીજી આવૃત્તિ છે તે એનો જનતામાં થવા પામેલો બહેનો પ્રચાર સૂચવે છે. આવી પ્રમાણભૂત મહાત્મી સંસ્થાના આવા ધરધરના ઉપયોગી પ્રકાશનમાં પેસી જવા પામતી ન ચલાવી લઈ શકાય તેવી ભૂલો અક્ષર્ય જ લેખાય. લગ્નમુહૂર્તે જોનાર આપણી જનતા આવા વિશ્વાસપાત્ર ગણી શકાય તેવા પંચાંગમાં બતાવાયેલી અશુદ્ધિ, “ પહેલી આવૃત્તિમાં વિવાહનાં મુહૂર્તો ફાગણ માસમાં આપેલાં છે તે ૨૬ સંમજવાનાં છે. અને માગશર માસમાં જે મુહૂર્તો આપે છે, તે આમાં લેવાયાં છે. ” પંચાંગોની ભૂમિકા ક્વચિત જ વાંચવાને ટેવાયેલી આપણી જનતા આવી અક્ષર્ય ભૂલોવાળાં પંચાંગો ખરીદીને તેનાં મુહૂર્તો પર અદ્વા રાખી તદનુસાર વર્તે, એ કેટલું અનિષ્ટ ! ન ચલાવી લેવાય તેવું છે.

આશા રાખીએ આવી પ્રમાણભૂત મહાત્મી સંસ્થાનાં પ્રકાશનોમાં આવી ભૂલો હવે જવા દેવામાં નહિ આવે.

૧૬. ડાયરી-રોજનીશી—પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કાઉન આદિ પેજ ૬૬, મૂલ્ય ૬-૪-૦.

નિત્યનોંધ માટે ઉપયોગી થઈ પડે તેવી આ ડાયરીની યોજનાને અમે આવકારીએ છીએ. દરેક ટેબલ પર આવી નિત્યનોંધ એક ઉપયોગી સાધન થઈ પડે તેવી છે. માત્ર તેમાં ફોટોસ બરેલી જાહેરાત જરા અણુગમે ઉપજાવે તેવી છે:

નિત્ય ઉપયોગમાં લેવા જેવી આ ડાયરી સો કાઉન ઉપયોગો નીવડે તેવી છે.

મ. પ્ર. વ્યાસ

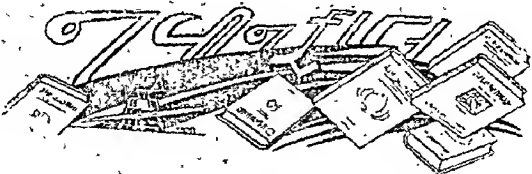
૧૭ વાચનસીડી-પગથિયાં ૧, ૨, ૩, ૪—યોજક તથા પ્રકાશક—શ્રી. સોમાભાઈ કિશાભાઈ પટેલ, સુણાવ, આણંદ થાને; ૫૪-દરેક પગથિયામાં કાઉન સોળ પેજ ૩૨; પૂઠું કાગળનું સચિત્ર; કિંમત-દરેક પગથિયાની ૦-૬-૦.

ભૂજાશરે તથા બારાખડી શીખતાં તથા શીખેલાં બાળકોને આ ચોપડીઓ વાચન-સીડીની ગરજ સારે છે. એ મારફત બાળકોનું વાચન ક્રમે ક્રમે ચોક્કસ થતું જાય છે. બાળપોથીઓ શરૂ કરતાં પહેલાં કે બાળપોથીઓની શરૂઆતમાં આ ચોપડીઓ બાળકોને ખાસ ઉપયોગી થાય તેવી છે. જે અક્ષરના શબ્દોથી માંડી સાદાં વાક્યો સુધીનું વાચન આ ચોપડીઓથી બાળકો સરળતાથી સિદ્ધ કરે છે. બાળકો માટે ખર્ચ કરી શકે તેવાં માળખાએ તથા શાળાના વર્ગ ૧નાં પુસ્તકાલયોએ આ ચોપડીઓ ખરીદવા જેવી છે. કિંમત કંઈક વધારે કહેવાય.

૧૮. ગાણિત-પ્રવેશિકા—યોજક, પ્રકાશક, પૂઠું, કિંમત-ઉપરની ચોપડીઓ પ્રમાણે; પૂઠું સંખ્યા-કાઉન આદિ પેજ ૧૬.

સો સુધીની સંખ્યાઓનું સમજાવણું કરવું. જ્ઞાન બાળકોને મળે, એ હેતુથી આ ચોપડી લખાઈ છે. આ ચોપડીમાં મીઠાં તથા ખીજી રચનાથી ક્રમે ક્રમે બાળકોને ચોક્કસ રીતે સંખ્યાજ્ઞાન થાય તેવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. બાલમંદિરમાં, વપરાતાં સાધનોને અભાવે તથા બાલમંદિરમાંની સંખ્યા-શિક્ષણ માટેની પદ્ધતિથી અપરિચિત વ્યક્તિઓ માટે આ ચોપડી એમનાં બાળકોના સંખ્યાશિક્ષણમાં જરૂર મદદગાર થઈ શકે. આવી ચોપડી યોજવા માટે યોજકને અભિનંદન દો છે. આ ચોપડીને આવકારવાની અમે શિક્ષકોને તથા માળખાને ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ.

શ. સો. પટેલ

સરવુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૧ ઇતિહાસને અજવાળે—લેખક: શ્રી. ઇન્દ્ર વસાવડા, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૨ કચ્છના સંત અખત બાપા—લેખક: શ્રી. રતિલાલ કુશુભાઈકર એન્ડા, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૩ ઉત્તરગીતા—અનુવાદક: શાસ્ત્રી ગિરિજાદાસ મયાસાઈકર, મૂલ્ય ૦-૬-૦

૪ મહાભારતની કલા—લેખક: શ્રી. સમાજશાસ્ત્રી, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૫ મહાભારતનાં દર્શનો—લેખક: શ્રી. કુમુદ દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૬ ગામકું બોલે છે—લેખક: શ્રી. સુનીલાલ મણિયા, મૂલ્ય ૦-૧૦-૦

૭ અણબો અને નંદુ રેલવે સ્ટેશન—(ત્રીજા આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. સુનીલાલ વ. શાહ, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૮ સં. ૨૦૦૨ નું પંચાંગ—કર્તા: દિગ્ગજરામ મહારાઈકર જાની, મૂલ્ય ૦-૪-૦

૯ હાંધરી-રેલવેનીશી—મૂલ્ય ૦-૪-૦

૧૦ ઉચ્ચ જીવન—લેખક: શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈ, મૂલ્ય ૦-૩-૦

શ્રી સયાજી સાહિત્ય અને બાલજ્ઞાનમાળા તથા શ્રાગવિકાસમાળાનાં પુસ્તકો

૧૧ શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી—લેખક: શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૫-૦

૧૨ બાદશાહ બહાંગીર—લેખક: શ્રી. રમણલાલ ન. તકોરા; મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૩ હલસીદાસ—લેખક: શ્રી. રમણલાલ ના. દાહ; મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૪ મામપુતદાના—લેખક: શ્રી. રમેશ રંગનાથ ગૌતમ ૦-૩-૬

૧૫ પાક કેમ વેચશો ?—લેખક: શ્રી. હરિવદન મણિલાલ પરીખ; મૂલ્ય ૦-૪-૦

જીવન સાહિત્ય મંદિર-મુંબઈનાં પુસ્તકો

૧૬ કૂલોં સુવર્ણપાત્રો—લેખક: શ્રી. સોપાન; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૧૭ કુમાર સાથે જીવનચર્યા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૮ કુમાર સાથે લગ્નચર્યા—લેખક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૬-૦

૧૯ આરામપુરશીઝેથી—લેખક: શ્રી. પદ્મસુખલાલ મહેતા, મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦

ગૂજરાત અંતરત્ન કોર્પોરેશન-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૨૦ જયસિદ્ધ સિદ્ધરાજ—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

૨૧ વિદ્યાર્થી વાચનમાળાશ્રેણી દ્વિતી—૧ મહાદેવી સીતા, ૨ મહાત્મા નાગાર્જુન, ૩ કર્મદેવી અને મેવાડની વીરાંગનાઓ, ૪ વીર વનરાજ, ૫ હૈદરઅલી, ૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ, ૭ સર દી. માધવરાવ, ૮ જામ રણજિત, ૯ ઝંકુ ભટ્ટ, ૧૦ શિશી કરમારકર, ૧૧ કવિ દલપતરામ, ૧૨ સ્વ. હાજી મહમ્મદ, ૧૩ વીર લલાલા, ૧૪ સૌંદર્યધામ કારમીર, ૧૫ નેત્રીતાલ, ૧૬ ગિરનાર, ૧૭ દારકા, ૧૮ પાટનગર દિલ્હી, ૧૯ મહેસુર. અંક ૧, ૩, ૭, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૭, ૧૯, અને ૨૦ ના લેખક: શ્રી. ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ; અંક ૪, ૬, ૧૮ ના લેખક: શ્રી. સોમાભાઈ પટેલ; અંક ૨, ૧૬ ના લેખક: શ્રી. માધવરાવ ભા. કશુક; અંક ૧૫ ના લેખક ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, અંક ૮ ના લેખક: શ્રી. મકનજી પરમાર, અંક ૫ ના લેખક: શ્રી. રમણલાલ સોની અને અંક ૧૧ ના લેખક: શ્રી. પ્રહલાદજી બ્રહ્મભટ્ટ.

૨૨ સ્વામી (આવૃત્તિ ત્રીજી)—મૂળ લેખક: ચરહાણુ; અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

૨૩ હિંદુ પ્રભાકીય અર્થશાસ્ત્ર—લેખક: શ્રી. વિશ્વદાસ મ. ડોહરી, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૪ મહાવીરસ્વામીના ચંદ્રમધર્મ—સંપાદક: શ્રી. ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૨૫ ગ્રામોદ્યોગ પ્રવૃત્તિ—મૂળ લેખક: શ્રી. કુમારશંખા અનુવાદક: નગીનદાસ પારેખ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૨૬ રાષ્ટ્રીય મહાસલા અને વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ—લેખક: શ્રી. મગનભાઈ પ્રજ્ઞદાસ દેસાઈ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૬-૦.

૨૭ હિંદી ચરકારની કેળવણી—શ્રી. વિશ્વદાસ મ. ડોહરી, મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૨૮ ધુવદ ખોદણુ—લેખક: શ્રી. નીરુ દેસાઈ, પ્રકાશક: આદર્શ પુસ્તક મંદાર, રાયખંડ રોડ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

૨૯ શ્રી ગીતાના શ્લોકોની સંકલના—પ્રયોગક અને પ્રકાશક: પુરુષોત્તમ બાણજી પરીખ, અમરેલી (કાઠિયાવાડ) મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

૩૦ દયારામ રસથાળ—પ્રકાશક: દયારામ રમારક સમિતિ, પુણે; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

૩૧ સુખમંદિર—લેખક અને પ્રકાશક: ડૉ. કેમચંદ દેરાબજી જલ્લા, વાડી રટીટ, નવસારી, મૂલ્ય લખ્યું નથી.

૩૨ કૃતિહાસની કેડી—લેખક: શ્રી. ગોગીલાલ સાંડેસરા; પ્રકાશક: પદ્મજન પ્રકાશન મંદિર, વડોદરા, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦

ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણની નિષ્ફળતા ?

“ જાને લાગે છે કે, મોટા ભાગનું આપણું પ્રાથમિક શિક્ષણ નકામું લય છે; કારણ કે છોકરા અને છોકરીઓ કે જેઓને નિશાળમાં લખાવે કરવામાં આવે છે તેઓ પોતાનું શિક્ષણ ઘણું વહેણું પૂરું કરે છે અને તેથી પ્રાથમિક શિક્ષણના કાંક વખતમાં તેઓએ જે થોડું શિક્ષણ લીધું હોય છે તે તેઓ ભૂલી લય છે. આ રીતે નિષ્ફળ નતા શિક્ષણને ફર દરવા અને શિક્ષણનો કાયમનો લાભ મળે તે માટે શાળા ઉઠવાની મુદત લંબાવવાનું શક્ય ન બને ? ”

—શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તાજેતરમાં વિજ્ઞાપથી આખા ત્વારે પોતાના ઉપરુક્ત ઉદ્દેશો રાજ્યના ખાતાઓના વડા અને ના. કાઉન્સિલની પરિષદ બરી તેની સમક્ષ ઉઘ્ચાયા હતા.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના એ ઉદ્દેશો સાથે જ સૂચક છે. વર્ષો થયાં વડોદરા રાજ્યના કેળવણી ખાતેએ પ્રાથમિક શિક્ષણનું ફરજિયાત ધોરણ સ્વોકાર્ય હતો હજી નિરતર પ્રોટો અને થોડું બણી એ બણતરને બૂલી મયેલાંની સંખ્યાનો આંકડો નાનો સ્ત્રો નથી. એ બણેકું બુલાઈ ન લય અને તે કાયમનું ટકી રહી તેમાં ઉતરોત્તર વિકાસ થાય તે માટે રાજ્ય તરફથી પુસ્તકાલય ખાતા દ્વારા ઉદાર હાથે મદદ અપાઈ તેને માટે વિવિધ પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. ગામડે ગામડે શાળા લાં પુસ્તકાલય અને ફરતાં પુસ્તકાલયની પેટીઓ દ્વારા પુસ્તકાલય ખાતા દ્વારા વાચનવિસ્તાર માટે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, પરંતુ અર્થ તરફથી તેનો પૂરતો લાભ લેવાતો નજીતો નથી. દર વર્ષે વંચાયેલાં પુસ્તકોની મોટી સંખ્યા વ્યાપ-ણને સંદરના હેવાલોમાંથી વાંચવા મળે છે, તેમ છતાં આપણી એ આમજનતા શિક્ષણ-વિષયક વિશેષ પ્રગતિ સાધી શકી નથી, એ સાથે જ શોચનીય છે.

આના કારણમાં, શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે નજીતે છે તેમ, પ્રાથમિક શાળા માટે ને છેલ્લું ધોરણ કરાવાનું છે-ન્યાં ફરજિયાત શિક્ષણધોરણનું સીમાચિન્દ આવે છે-તે વ્યાધે રરને અંટક છે. પ્રાથમિક શાળાનાં માત્ર ત્રણ-ચાર ધોરણનો અભ્યાસ એ બહુ બહુ તો બણતાં શીખેલાં વાંચતાં આવડે તેટલો જ મર્યાદિત હોય છે. અને તે પછી, કે ન્યારે સમજપૂર્વકના વાચનની શરૂઆત થાય છે ત્યાંથી એ ફરજિયાત કાયદામાંથી એ બણનારને મુક્તિ મળે છે. આને શિક્ષણની વધુ પ્રગતિના અટકાવનું મૂળ કહી શકાય.

ન્યારે બાળક ઉત્સાહપૂર્વક વાંચતું થયું હોય, તેની વાચનશૂબ ને આવ્યું તે અને ન્યાંથી આવ્યું ત્યાંથી વાંચવાનું મેળવવાનો પ્રયાસ કરે છે તે તળકડે, એના અટકવાથી એની એ વાચનશૂબ મરી જાય છે; એ વિચારાધિના છોડીને પોતાના મુદઅવસાય કે નિર્વાહ

અવસાનમાં લાગી જાય છે અને કવચિત્ કાળજી વખત મળે તો ઘરમાં પડેલ એકાદ ચોપડી વાંચવા લલચાય છે. એથી એનો વાચનવિકાસ-શૈક્ષણિક પ્રગતિ સાધી શકતાં નથી. મૂળે ધંધે લાગેલા જુવાન સાંજ પડેયે થાક્યો પાક્યો ઘેર આવે ત્યારે તેને હળવો આરામ જોઈતો હોય છે. તે વખતે એને આવી સંસ્કારપ્રવૃત્તિ તરફ બાંધે જ આકર્ષણ જનમે છે. આમ ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણપ્રથાના કાયદાથી એ આપોઆપ વચ્ચિત થઈ જાય છે.

આ દિશામાં પ્રગતિ સાધવા માટે અને નિરક્ષરતા નિવારણ માટે, રાત્રિશાળાઓ અને પ્રૌઢશિક્ષણના વર્ગો કાઢવા છતાં તેનો પૂરતો લાભ બાંધે જ જનતા તરફથી લેવાતો જણાય છે. એને અંગેની સરકાર તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી પત્રિકાઓ પણ ઠેક આવા અબજ અથવા થોડું બજેલાઓ સુધી બાંધે જ પહોંચતી રહે.

શ્રીમંત સરકાર મદદ આપે, એને અંગેની સગવડો કરી આપે, છતાં પ્રગતીય કાર્યકરો-સેવકો સક્રિય અંતઃકરણપૂર્વકનો સાચા આપે નહિ ત્યાં સુધી એની પૂરી સાર્યકતાની આશા દૂર જ રહે છે. એ માટે ધમશવાળા લોકસેવકો ઉપરાંત શાળાના શિક્ષકોએ પણ એ કામને પોતાની ફરજ નહિ પરંતુ જનતા જનીદનનો શિક્ષણ અંગેના પોતા પરના પવિત્ર ધર્મતુલ્ય લેખી અપનાવવું જોઈએ.

અલગત, વધુ ધોરણો ફરજિયાત દરાવવામાં આવશે તો અધવચ્ચે અટકી જવું પ્રાથમિક શિક્ષણ સર્વિશેષ પ્રગતિ સાધી શકશે અને એવા વધુ બજેલાઓ પુસ્તકાલયોનો વધુ ઉપયોગ કરતાં થશે, એ નિર્વિવાદ છે.

આ સ્થળે અમે શ્રીમંત સરકારના પુસ્તકાલય ખાતાને એક નમ્ર વિનંતિ કરી લઈએ. હમણાં હમણાં જનતામાં આવેલી જાગૃતિ અને દિવસે દિવસે લોકશિક્ષણના વધતા જતા પ્રયાસોના પરિણામે, હવે તો ગામેગામ પુસ્તકાલયો સ્થાપવાની માગણીઓ થયે જાય છે, બજેટ માટે અમાણી કરતાં વધુ લોકમદદ જીભી કરાય છે; અને આવાં પુસ્તકાલયો ચલાવવા માટે જનતાના આગેવાનો આમળ પણ આવે છે. પરંતુ ફેટલીક વખત વહેલા મોડાં થતાં તેમને લોકમદદ મેળવેલી છતાં સરકારપંચાયત મદદથી વચ્ચિત રહી જવું પડે છે. આવું ન થાય તે માટે વધુ સરકારમદદ પુસ્તકાલયોને મળતી થાય તેમ કરશે, તો અધવચ્ચે અટકતા આ શિક્ષણ-સંસ્કારકાર્યને, એ ફરજિયાત કાયદાનું વધુ ધોરણ થતા સુધી તો વધુ વેગ મળતો જ રહેશે. અમે ધન્યજીએ છીએ, કે લોકમદદ એકઠી કરનાર કોઈ પણ પુસ્તકાલય સરકાર-પંચાયત મદદથી વચ્ચિત રહેવા ન પામે.

વિજાપુર મહાલ પુઠ મંડળનું ચોથું અધિવેશન—જેપુર સુકામે રા. રા. ક્લોસ વિભાગ શાળાધિકારી શ્રી. હરિભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે તા. ૨૧-૧૦-૪૫ના રોજ મળનાર છે. જેપુર જવા માટે વિજાપુર રેલવે પ્રબંધ રહેશે, એમ મહાલ મંડળના મંત્રી જાણી જણાવે છે.

પુસ્તકાલયોને મદદ

સા. યુ. બામોસણા (તા. મહેસાણા)ને ૨૫) મુબબના રોડ અરદઅસ્લી અબુલકસેમ, ૧૦) બામોસણાના ચોધરી વેલજીભાઈ રાજસિંહ તરફથી, ૫) આગસોડના શ્રી. અમૃતલાલ સાંકળવંદ, ૫) બામોસણના શ્રી. વેલજીભાઈ વીરસિંહ, ૫) પંચાલ કાલિદાસ શંકરની વિધવા, ૩) અમેરાજ મૂળજી ચોધરી, ૩) વેલજી અમુલખ ચોધરી.

[સંધ્ય સામેના પૃષ્ઠને ડેટ]

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુનારદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની મુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલયવા વાચનાલયોની સંરચાએ તપાસી છે, અને દરેકરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી જળવી તત્સંબંધી જરૂરી સુચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં ગામોએ પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

૧ વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. હગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ માટે ઓગસ્ટમાં-કરજણ મહાલનાં (૧) વેમાર, (૨) કુરાલી, (૩) કાસમપુર, (૪) નિશાળિયા, (૫) સાંદરણા, (૬) બરયાલી, (૭) જૂની જીરડી, (૮) બરયાણા, (૯) વેમારડી, (૧૦) ધાવડ; શિનોર મહાલનાં—(૧૧) દામનગર, (૧૨) સંધા, (૧૩) શિરોળા, (૧૪) આશુદી, (૧૫) નાના કરાળા, (૧૬) સતીસણા, (૧૭) મોટા કરાળા, (૧૮) ખીશરી, (૧૯) દરિયાપુર, (૨૦) માલેયા, (૨૧) બરકાલ, (૨૨) વરખા: કા. દિ. ૨૪.

—માટે સરેખ્ખરમાં-કલોઈ મહાલનાં (૧) યુવાવી, (૨) ભોરબાર, (૩) નડા, (૪) મોટા હખીપુરા, (૫) સાંકોદ, (૬) ગામડી, (૭) સીતપુર, (૮) અઠોરી, (૧૦) જૂની માંબરોળ, (૧૧) કરવેડ, (૧૨) વઢવાણા, (૧૩) સમશેરપુરા, (૧૪) કુકક, (૧૫) ભોરીઆદ, (૧૬) ધમેલી, (૧૭) ભીમપુરા, (૧૮) કરમાલ, (૧૯) બાણજ; શિનોર મહાલનાં (૨૦) હિતરાજ, (૨૧) મેનપુરા, (૨૨) પુનિયાદ, (૨૩) નાના ફેલ્લિયા, (૨૪) નાના હખીપુરા, (૨૫) ગરેડી.

૨ સાવલી મહાલ માનદ પ્રચારક રા. સોમાભાઈ ગરખાભાઈ માટે ઓગસ્ટમાં—(૧) સોજતપુરા, વાંચ. (૨) કડાચલા, (૩) ધર્મપુર.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકેએ ને ને ખામીઓ દર્શાવી હોય તે વેળાસર સુધારી લેવા તથા જે સુચના-સમજૂત આપી હોય તેનો યોગ્ય અમલ કરવા ને તે મંત્રી ભાઈઓને ખાસ બહામણ છે.

ના. નં. ચોક્કસી

સક્રમની, વ. રા. પુ. મંડળ.

[સાંપણ સામેના પાનડું]

સા. પુ. મોદેરા (તા. ચાણુરમા) ને ૫) શ્રી રામપ્રતાપસિંહજી બઢોરિયા-મોદેરા એકાદાર શ્રી. મોહનદાસ જીવરામ પટેલ-જીતોડા, ૨૧) શ્રી મહાલાલ મુલાખી-દાસ-દેરાલી, ૨૧) શ્રી પોપટલાલ જયચંદદાસ શાહ-માંણ, ૧૦) ત્રિભોવનદાસ દાનસંગદાસ પટેલ-ફેશણી, ૧૦) શ્રી. નથુદાસ નરસિંહદાસ પટેલ-જલકપુર, ૧૦) શ્રી જીવીદાસ વીરમદાસ પટેલ-જીતોડા, ૧૦) શ્રી. હરખદાસ લખુદાસ પટેલ-જીતોડા, ૮) શ્રી ગલાખદાસ બેચરાદાસ પટેલ-જીતોડા, ૧૨) શ્રી. લખુદાસ મોતીદાસ પટેલ-વડાવલી, ૬) મોહનદાસ કચરાદાસ પટેલ-વડાવલી, ૨૫) શ્રી. માધવદાસ ભાખચંદદાસ પટેલ-માંણ; ૫) શ્રી રામદાસ તળખભાઈ પટેલ-હમીઠા, ૧૫) શ્રી. હિરેશ્વર પ્રાણયંકર પુરોહિત-મોદેરા, ૧૦) ડાકદર શ્રી. ચરદાસ દ. દિવેડી, સળસીડી ફત્તાખાના, મોદેરા, ૮) શ્રી. પોપટલાલ મોહનલાલ માંધી-મોદેરા; ૮) શ્રી. અમૃતલાલ લાલચંદ ગાંધી મોદેરા તરફથી.

મોદેરા (તા. ચાણુરમા) ના સુપ્રસિદ્ધ નાગરિક શીલુત હિરેશ્વર પ્રાણયંકર પુરોહિત તરફથી તેમનાં રવ. ધર્મપત્ની શ્રીમતી મણિબાઈ નામ જોડવાની શરતે મોદેરાના સા. પુ. ના મકાન માટે લોકમંદદ ખાતે રા. ૧૦૦૧) અને કાષ્ઠમંડ ખાતે રા. ૧૦૦) અગ્રી કલ

સામાયિક દોહન

ભૂત-પૂજા

મનુષ્યમાં વસતી એક મોટી કમળેરી અથવા મંદબુદ્ધિ એ છે કે તેને વર્તમાન કરતાં ભૂતકાળના મહાપુરુષો, તેમનાં કામ, ઉપદેશ, અંચ બહુ મહાન અને સત્વથી ભરેલાં હોય છે, અને જેમ જેમ તે પ્રાચીન ચતાં જાય છે, તેમ તેમ તેના પ્રત્યેના આદર વધતો જાય છે. સામાન્ય રીતે માણસો એમ માને છે કે ભૂતકાળમાં સત્યયુગ કે સુવર્ણયુગ હતો અને હવે કળિયુગ જ છે. આમ ભૂતકાળને પૂજવાની રેવ પડેલી હોવાથી તે પોતાના કાળને બુદ્ધિમાન, વિદ્વાન, ચારિત્રવાન, તથા વીર્યવાન પુરુષોની પૂરી મહત્તા સમજવામાં હમેશાં પાછળ રહી જાય છે, અને ક્યારેક તો, જરા એ સમજી શકતો નથી, તેથી તેમની હયાતીમાં તે તેમનો વિરોધ પણ કરે છે, અને “ મૂંઝ બેંસના મોટા ડોળા ” પ્રમાણે તે પુરુષના મરણ પછી તેની પૂજા કરવા માંડે છે.

આ જ બૂલ તેની પછીની પેઢી પણ કરે છે, અને તેથી તે મહાપુરુષની પછી આવનાર મોટા પુરુષનો તેવો જ અનાદર થાય છે.

આમ માણસજાત પાંચ-સાત હજાર વર્ષ પર ચંપ ગયેલા વેદો અને વેદર્ષિઓ, રામ અને કૃષ્ણ, બે-ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વે થયેલા બુદ્ધ, મહાવીર, ઇશુ ખ્રિસ્ત, ઓદ-પંદરસો વર્ષ પૂર્વે થયેલા મહમ્મદ, આહસો-નવસો સાલ પરના ચંકર, રામાનુજ વગેરે આચાર્યો, ત્રણસો વર્ષ પરના નાનક, ચૈનન્ય, રામદાસ, વલ્લભ વગેરે, અને સહજનંદ સ્વામી, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, દયાનંદ સરસ્વતી વગેરેની તેમના દેહાન્ત પછી એટલી કિંમત હોય છે કે તેમના માંના કોઈની પણ સાથે જો કોઈ જીવતા માણસની તુલના કોઈ માણસ કરે, તો તે કલ્પના પણ તેમને સહન થતી નથી.

પણ જો માણસને આગળ ઉન્નતિ કરવી હોય, તો આ કમળેરી અને અબુદ્ધિ એણે છોડવી જોઈશે, અને પ્રજાને પણ તે સંસ્કારમાંથી છોડાવવી જોઈશે.

પ્રાચીન કાળમાં થયેલા મહાપુરુષોને અવતાર, ઇશ્વરપુત્ર, પેગંબર, તીર્થંકર, બુદ્ધ વગેરે અને તેમના અંશેને બૂલના સંભવ વિનાના, શબ્દપ્રમાણ તથા ત્રિકાળ માટે લાગુ પડનારા માનવાની શ્રદ્ધા માત્ર માખાપ અને ગુરુજનો પરની શ્રદ્ધાને પરિણામે છે. જો તે શ્રદ્ધાની મદદથી આપણને આપણી સામે વિચરનારા પુરુષોને ઓળખવાની શક્તિ આવે, તો તે એક શુભ અને ઉપયોગી સંસ્કાર છે; નહિ તો તે સાત્વિક દેખાતો જડતાનો સંસ્કાર જ છે.*

કિશોરલાલ ઘ. મશાયાળા

સાચો મોહન

સુમત્રી ગાંધીબાપુની કયા મજાની કહું,
સત્ય અહિંસાનું મહિમામય, ગાઈ ગીત મધું.

૧

કિશોર મોહનના જીવનના, પંદર બાદરવા,
વિત્યાંતા, એ કિશોરવયની, કયા સુમંભલ આ.

૨

કુમળી વયમાં મળ્યો મિત્રને, બુદ્ધિ મૂર્છિત બની,
સંગદોષ પેઠો જીવનમાં, આંખ વિષે લ્યમ કણી.

૩

ખીડીની જૂંડી આદતનો, સિકાર હું થઈ પડ્યો,
અને રજગતાં ફૂંકાં ચોરી, ખોટે યાજ્ઞે ચડ્યો.

૪

ચોરીમાં આ પહેલું પગલું, ભરતાં હોયું ભરી,
ખીજો ચાકરના પૈસાની, અઘટિત ચોરી કરી.

૫

ત્રીજું પગલું જે કરતાં થે, અદકા દોષે મધું,
કુસંગ-રાહુએ હા ઢેલું, અધોર્ધ પાથયું.

૬

વચટ સહોદરના ને મારા, દિક્ષમાં પાપ જ વરયું,
અરપ ચોરીએ અભડાયું મન, માટીમાં થે ફરયું.

૭

માંસાહારી બન્યું મારા, દેવું કરતા રહ્યા,
અને નિવારણ કરવા એનું, ભેળા બન્ને મળ્યા.

૮

કમે કમે ત્રણ માથે વાધ્યું, પચ્ચીસ રૂપીઆં થયું,
કેમ કરી ત્રણમુક્ત થવું એ, ચિન્તાએ મન ગ્રહ્યું.

૯

સહોદરે પહેલું તું હાથે, કંચન કેડું કડું,
દોષાતુર મન કડું કાપવા, તરત થયું હા ખડું.

૧૦

જરાક અમથો કટકો એનો, ત્રણસંકટ આ હરે,
એમ વિચારી ભેઉ જણે થઈ, કડું કાપ્યું ખરે !

૧૧

કડું કપાયું, કરજ બરાયું, ગૂંચ મધ ભિક્ષી,
એક મટી ત્યાં અન્ય પડી હા, દિક્ષમાં ગૂંચ વડી !

૧૨

મારે હાથે હીન કર્મ આ, અરરર ! કેમ જ થયું ?
ચોર બન્યો હું ? રામ ! રામ ! મુજ, સત્વ ગયું રે ગયું !

૧૩

હુવા પિતા, પરમેશ્વર દગિવા, હેયું રૂખી રહ્યું,
એક અનિષ્ટ બીજને લાવે, જ્ઞાન ભડું એ થયું.

૧૪

પડ્યા છતાં ચડયું જીવનમાં, પુરુષાતન એ ખરું,
ચોર બનું ના, ચોરી કરું ના, મંગલ નિશ્ચય કરું.

૧૫

એક બીજે શુભ નિશ્ચય સાથે, મનશુદ્ધિનો કરું,
ચોરીનો એકરાર પિતાની, આગળ નિષ્ક્રમ કરું.

૧૬

- સત્ય પ્રમદશે, પિતા કોપશે, બીક ન એવી જરી,
સ્વપ્ને પણ ના હાય ઉપાડશે, મહામના મોવડી. ૧૭
- તો યે બીક નિરાળી મારા, મનને વ્યાકુળ કરે,
રમે પિતાજી શોકમગ્ન થઈ, સ્વયં સળ નોતરે. ૧૮
- સ્વયં સળ મોમવશે શું ? એ, દુઃશિન્તા મન ઊઠે,
કિન્તુ દોષ કબૂલ્યા વિશુ નાં, શુદ્ધિ સત્ય જ રહે ! ૧૯
- આ કરવું આ ના કરવું એ, દ્વિધા ધડીક થઈ પડે,
ચિન્તા શે' જીવ ? મનશુદ્ધિમાં, જીવન-અમૃત જડે. ૨૦
- આમ મનોમન્યતને અંતે, ચિઠ્ઠી નાની રચી,
હાથોહાથ પિતાને આપી સાચી વાત જ લખી: ૨૧
- “ પૂજ્ય પિતાજી, હું અપરાધી, ભૂડી ચોરી કરી,
ના કરવાનું કર્મ કયું મેં, કીર્તિ ઝાંખી કરી. ૨૨
- મારા દોષ, સળયે યુજને, બલે પિતાજી કરો,
એક વિનંતિ મારા દિલની, કિન્તુ, દિલમાં ધરો. ૨૩
- પુત્ર વિષે તમ વિશાળ હૈયે, અદબક હેત જ વહે,
તોય મ ખમજો, મારા વાંકે, સળ તમે, ના તમે. ૨૪
- કરું પ્રતિજ્ઞા રામનામ લઈ, પાર કરો બી હરિ,
હવે ન જીવનભરમાં આવો, દોષ કરું હું ફરી. ” ૨૫
- નાનીશી આ ચિઠ્ઠી દેતાં, અંતર ઊછળી રહ્યું,
હૈયું મૂળ્યું, હાથ ધર્યા, સ્મરું હજી યે સ્મરું. ૨૬
- તાત બિમાર હતો એ વેળા, દર્દ ભગંદર થકી,
સૂતાંતા એ પાદ ઉપર જ્યાં, હું જઈ ગેઠો તહીં. ૨૭
- ચિઠ્ઠી ખોલી, ચન્દ ઉઠેલ્યા, હૈયું હાથ ન રહ્યું,
આંખોથી મોતી બિન્દુનું અંરથું હા નિસર્યું ! ૨૮
- ટપક ટપક મોતીનાં ટીપાં, ચિઠ્ઠી બોળવી રહ્યાં,
પળબર નયન પિતાએ મોઝ્યાં, જોડાં ઊતરી ગયાં ! ૨૯
- ધડીક રહી ચિઠ્ઠી ધાડીને, પાછા લેટી ગયા,
હડેલો ઘૂંટડો આંખ મોંચીને, જાણે એ પી રહ્યા ! ૩૦
- મૂંજો મમીઘાત નિહાળી, રામે રામે રડ્યો,
રડ્યું હૃદય, લોચનિયાં રાયાં, પાવન હું થઈ રહ્યો ! ૩૧
- સ્મરણ સુકોમલ પિતાપ્રેમનું જીવન-મંગલ ખરે,
અમર ચિત્ર એ આ ધડીએ મુજ, આંખો સામે તરે ! ૩૨
- હોઈ ચિતારો તો હું મારી, ધોંછી રંગે ભરું,
નમથું, સૌમ્ય, રસોભવલ એવું, ચિત્ર વિરલ ચિતરું ! ૩૩
- મોતી બિન્દુ તીર્થરૂપનાં, પ્રેમબાણ થઈ પડ્યાં,
નુધી, શુદ્ધ કરી ખમ અંતર, રમી હૃદયમાં રહ્યાં. ૩૪

પ્રેમ પદારથ મોટો આ તો, અનુભવીએને મળે,

‘ રામજાણુ વાગે તે જાણે ’ ભક્તો સાચું બળે.

૩૫

પિતા પુત્રવત્સલ ને હૈયું, હૃદયં હિમાલય સમું,

પ્રેમ અમી વર્ધન્ત પિતાને, નમું હૃદયથી નમું.

૩૬

*

પ્રસન્ન આ મારા જીવનમાં, પ્રુષ્ઠ પરવ ઘણું રહ્યો,

શુદ્ધ અહિંસાનો અણુમૂલો, પાઠ મજાનો થયેલ.

૩૭

ત્યારે એમાં પિતાપ્રેમનું, પવિત્ર દર્શન કયું,

એથી અહરૂં બસે ન દોડું, જોડે જોડે બધું.

૩૮

આજે આ અનુભવની વાણી, શ્રદ્ધાથી ઉચ્ચારું,

મંગળજી શું નિર્મળ એમાં, તત્ત્વ અહિંસા બધું.

૩૯

સ્પર્શમણિનો સ્પર્શ થતાં સૌ, કંચન રૂપ જ ધરે,

સભર અહિંસા વ્યાપે ત્યારે, સોને સ્પર્શી રહે.

૪૦

પુત્રી પ્રજાની પ્રેમશક્તિએ, વિશ્વે જો અવતરે,

સર્વ મંગલા, શક્તિ ચિરોમણિ, શાં અચરજ ના કરે !

૪૧

ધાણું તું મેં પિતા કોપશે, કાણુ વચન બોલશે,

કદાચ પોતે માયું કુટી, કુઃખમાં ફૂળી જશે.

૪૨

સ્વભાવને વધ રાખી કિન્તુ, શાન્તિ રાખી રહ્યા,

સ્વેચ્છાએ મેં જૂલ કળૂંથી, તેથી સુખીઆ થયા.

૪૩

દોષ નિખાલસ દિલે કળૂંથી, ફરી ન આચરવા,

કરે પ્રતિજ્ઞા: તે પરતાવો, નિર્મલતમ કરતા.

૪૪

એકરારની નરી સરસતા, પિતા હૃદયમાં વસી,

મહાપ્રેમ વાખ્યો ને હૈયું, રજું મધુરું હસી !

૪૫

નિર્ભય ને નિશ્ચિંત થયા એ, શંકા સર્વે ટળી,

મારા જીવન વિષે, પિતાની, મંગળ આશિષ પ્રજા.

૪૬

મધુરું સુમધિત પ્રુષ્ઠ સખી આ, ક્યની સુરખી જરી,

જીવનમાં નવજીવન ભરતી, સાચા મોહન તણી.

૪૭

નાતું બીજ વિકસતાં જેવું, તૂલક વિશાળું બને,

કિશોર મોહન, બાપુ ગાંધી, બની રહ્યા આ સમે !

૪૮

સુતી પડી સંસ્કારશિલાઓ, મનમંદિરની મહો,

ધન્ય પળે કો, થતી અહસ્યા, રામચરણને ગ્રહી.

૪૯

સત્ય અહિંસા પરમ પદારથ, સચરસ જીવન તણું

એવા, ભગ્ય તપસ્વી ડોસા, ઘણું જીવો રે ઘણું ! *

૫૦

ચિમનલાલ પ્રા. જહ

હાથરમાલ

સંસ્કૃતમાં નોકરને કિંકર કહે છે. સાચા નોકરમાં કામ કરવાની તત્પરતા હોય છે તેથી તે વારંવાર શેઠને પૂછે છે, 'અધુના કિં કરોમિ ?'—હવે હું શું કરું ?

કિંકરને પગાર આપવી પડે છે. સુવાને માટે આઠ કલાકની રળ આપવી પડે છે. અવારનવાર તેને કંટાળો આવે છે, એટલે કે તેનું કોઈ સચું વહાણું મરી જાય છે, ત્યારે તેને ઘેર જવાની રળ આપવી પડે છે. આમ, કિંકર એ કંઈ પૂરેપૂરો 'કિંકર' હોતો નથી.

મને લાગે છે કે, સાચો કિંકર તો આપણો હાથરમાલ છે; વેચાતો લીધો-હોય ત્યારથી ખોવાઈ જાય ત્યાં સુધી—મારા હાથરમાલ કદી ફાટી જતા નથી. કારણ, ફાટી જાય તે પહેલાં તેને ખોઈ નાખવાની કળા મને સિદ્ધ થઈ છે—હાથરમાલ સતત કામ કરવાને માટે સજ્જ હોય છે. હાથરમાલનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મોઢું લૂછવાનો હોય છે. હું, જ્યારે પહેલવહેલો હાથરમાલ વાપરવા લાગ્યો, ત્યારે મારી એવી પ્રમાણિક માન્યતા હતી કે, હાથરમાલ ખિરસામાંથી બહાર લટકતો રાખવા માટે અથવા ઉંદર દરમાંથી ડોકિયું કરે તેવી રીતે ખિરસામાંથી ડોકિયું કરવાને માટે હોય છે. પાન ખાઈને મોઢું રંગવું એ જેમ શાભાનું સાધન છે, સૌંદર્યનું લક્ષણ છે, તેવી જ રીતે કાળા કોટના ખિરસામાં હાથરમાલ ખોસીને તેનું મોઢું ગોરું કરવું એ પણ સૌંદર્યનું એક લક્ષણ છે, એવી મારી માન્યતા હોવાથી, મોઢા પર પરસેવો છૂટે ત્યારે હાથરમાલ ન વાપરતાં હું મારા ધોતિયાના છૂટા છેડાથી જ મોઢું લૂછતો; અને તે વખતે હું કંઈ ભૂલ કે ખોટું કરતો હતો, એમ મને આજે પણ લાગતું નથી. વેદમાં નથી કહ્યું કે, હાથ, માથું અને સાયળ એ જ રૂક્ત દિવ છે અને પગ શ્વ છે ? એકલા દિવ જ સંસ્કારના અધિકારી છે. હું હંમેશા મારી ટોપી, હાથરમાલ અને કોટ સાફ રાખતો. ધોતિયું તો હેખીતી રીતે જ શ્વ રહ્યું. તેને ધોખી પાસે જઈને તેના હાથે સંસ્કાર પામવાનો અધિકાર કદી પણ ન હતો અને હું પણ ખાસ કાળજીથી ધોતિયું ધોતો નહિ.

એક દિવસ અમારા ગૌર મહારાજે તુકારામ મહારાજનો એક અભંગ કહી સંભળાવ્યો:—

જરી તો દ્રાક્ષણ જ્ઞાલા ધર્મજટ । આહે સરી શ્વેષ્ઠ તિન્હી લોક ॥

તે દિવસથી કપડામાં શાલજી જે ટોપી, તેને સ્વચ્છ રાખવાની ખાસ જરૂર નથી એમ મને લાગવા માંડ્યું. કાળા ટોપી પરસેવાથી સાવ ચામડા જેવી યથ જાય, તોય તે ચાડી ખાવાનું કામ કદી નહિ કરે. આગળ જતાં કોટ પણ કાળો જ કેમ ન હોય એવી દલીલ કરીને હું કોટ સ્વચ્છ ન રાખવાને પંથે ચડ્યો. માત્ર હાથરમાલ જ એકતો દરેરાજ નાહાતી વખતે ચોખ્ખો ધોઈ કરીને હું મારી ઓરડીમાં જ સૂકવવા લાગ્યો.

એક દિવસ મહંમદ કાસમ નામનો એક છોકરો અમારા વર્ગમાં આવ્યો. તેના ખિરસામાં કાળા ડાઘાવાળો તપખીરિયા રંગનો હાથરમાલ હતો. મને થયું, મહંમદ કાસમ, મને ટપી ગયો ખરો !

હાથરમાલનો સાચો ઉપયોગ બજારમાંથી શાકભાજી લાવવા માટે છે, એમ મને મારો

મામાએ કહ્યું હતું. તે બધી ચીજો નોકર-પાસે મંગાવતા, પણ માન શકેનાજી સાડુ કઢી. ઢોહને કહેતા નહિ. જાતે શાક લાવવાનો તેમનો ધર્મ હતો. એક વખત તેમનો હાથરૂમાલ મારે વાપરવો પડ્યો હતો. તેનાથી મોઢું લૂછવા ગયો તો હાથમીરની એવી સરસ સોડમ આવવા લાગી કે, વિદ્યાલયને બદલે જોજનાલય જ યાદ આવવા લાગ્યું.

પાછળથી અમારો નિશાળમાં થયું ફેરફાર થયા. ડૉક્ટરે આવીને અમારી તપાસ કરવા લાગ્યા તેને સીધે ઓછામાં ઓછું દર સનિવારે તો પોતાનાં કપડાં સ્વચ્છ રાખવાની અમને ફરજ પડવા લાગી. અકરમાલ થાય તો તાત્કાલિક કપા છલાજો લેવા જોઈએ, તે વિષય ડૉક્ટરે અમને શીખવ્યો. ઢોહની આંગળી કપાપ, ઢોહ સાંકડલ પરથી પડીને ઘૂંટણે જખમી થાય, ક્રિકેટ રમતાં નાક ઉપર દડો વાગે અને નરકોરી ફૂટે તો તરત હાથરૂમાલની ચીંદરડી ફાડીને પાણીથી બીતી કરીને તે વાપરવી, એમ ડૉક્ટરે અમને કહ્યું હતું. અમારા ગણપતના હાથરૂમાલ હંમેશ ફાડી જતા, કારણ કે તેને પોતાનાં પુરતકો હાથરૂમાલમાં બાંધી લાવવાની ટેવ હતી. તેથી તેનાં માથાપ દરેક જ નિયમિતપણે યુરસે થતાં એ તેને સહન કરવું પડતું. ડૉક્ટરનો ફેટલો ઉપકાર છે ! હવે જ્યારે જ્યારે મારો હાથરૂમાલ ફાટશે તે તે વખતે હું ઘેર ગયા પછી કાકાને એમ જ કહીશ કે, વર્મના એક છોકરાને ડોકર વાગવાથી તે પડી ગયો, તેથી મેં હાથરૂમાલ ફાડીને તેને પાટો બાંધ્યો.

એક દિવસ રસ્તામાં એક જાહેરખગર મારો હાથમાં આવી, પ્રખ્યાત વિમાનિક વૈન ટ્રસલ પોતાના પ્રયંત વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં ઊડશે અને ત્યાંથી રેશમી છત્રીમાં નીચે ઊતરશે, એમ એ જાહેરખગરમાં જણાવ્યું હતું. અમે એ ગમ્મત જોવા માટે યતનના મેદાન પર ગયા. વિમાન બમરડાના આકારનું હતું, પણ તેનું કદ તોલિંગ જેવું હતું અને તેની નીચે એક બંધ ફરેલી છત્રી ટાંગેલી. છત્રીને દાંડો તેમ જ સળિયા કશું જ ન હતું. માત્ર દોરીઓ હતી અને નીચે એક નેતરની ટોપલી હતી. એ ટોપલીમાં બેસીને વૈન ટ્રસલ ઉપર ગયો.—સારી પેઠે ઉપર ગયો. અને પછી છત્રીને વિમાન સાથે જો દોરીથી બાંધી દેવામાં આવી હતી તે તેણે કાપી નાખી. વિમાનનું વજન ઓછું થતાં જ તે વાંકું મોઢું કરીને વિમાનમાં તરફડિયાં મારવા લાગ્યું. અને રેશમી છત્રી એકદમ ફૂલીને ફેલાઈ જઈને તેનો કુશકો થયો. તેને માથે એક નાનકડું ઢાણું હતું, તેમાંથી હવા જેમ જેમ બહાર નીકળી જવા લાગી તેમ તેમ ટોપલીના વજનથી છત્રી નીચે આવવા લાગી.

તે દિવસે અમને બહુ જ ગમ્મત પડી. વિમાનવિદ્યાનો એકે પાઠ લીધા વિના તે દિવસે રાત્રે અમે સ્વપ્નામાં આકાશોદયન કયું. પણ મારો છત્રી અમારા ગામના તળાવમાં પડવાથી હું ગળડીને જમી ઉઠ્યો. સ્વપ્નમાં હતો એટલું સાડું હતું; નહિ તો ફૂળીને મરી જ જાત !

બીજો દિવસે મેં મારો હાથરૂમાલ લઈને તેને ચારે ખૂણે ફાય ફાય લાંબા દોરીના કકડા બાંધ્યાં અને તેમના છેડા એક જ બાંધીને તે ગાંઠની સાથે જ એક સરસ પથરો બાંધી

દીધો. પછી હાથરૂમાલનો વચ્ચે ભાગ ચપટીમાં પકડીને મેં. મારી આ વિમાની છત્રી આકાશમાં જાંચે ફેંકી દીધી. જાણે ગોફળનો પથરો ! પથર નીચે જતરવા લાગ્યો અને હાથરૂમાલ એકદમ છત્રીની માફક આકાશમાં ફેલાઈ ગયો અને અમારો પથર વેન ટેસલની છત્રીની જેમ ધીમે ધીમે ધરતી પર અવતર્યો. મારું. જોઈને અમારી શેરીના બધા જ છોકરાઓને આ વિદ્યા આવડી ગઈ અને બધા જ હાથરૂમાલો શેરીમાંના નાના મોટા પથરોને પ્રથમ સ્વર્ગારોહણનો અને ભૂમિ પર અવતરણનો એક એવડો આનંદ આપવા લાગ્યા.

કેંક પછુ વિદ્યા અધિકાર વિનાના માણસના હાથમાં જઈ પડે તો ઘાતક નીવડે છે. નાનાં નાનાં છોકરાં અમારું અનુકરણ કરીને વિમાનછત્રીઓ ઉડાવવા લાગ્યાં, પણ તેમના પથરા છટકીને બારીઓના કાચ પર અથડાવા લાગ્યા. તરત જ રાજદ્રોહી સાહિત્યની જેમ અમારા હાથરૂમાલો જપ્ત થવા માંડ્યા. રૂમાલમાંનો પથર વાગવાથી કેંક છોકરાના માથામાં જખમ થાય ત્યારે એ જ રૂમાલનો પાટા તરીકે ઉપયોગ થવા લાગ્યો.

પછી વરસાદની ઝલતુ આવી અને અમારો આ આનંદ ખંધ પડ્યો.

એ દિવસોમાં પથરના અવતરણ ઉપર એક નિર્મલ લખ્યાનું મને યાદ છે. થોડોક ફેરફાર કરીને એ જ નિર્મલ આજે હાથરૂમાલને માટે વાપરી રહ્યો છું એટલું જ ! કેંક સ્મરતું ન હોય ત્યારે જોડે કરેલા નિર્મલોમાં થોડો ફેરફાર કરીને તેને મારી મચડીને ખીખ વિષય માટે જેમને વાપરવો પડતો હશે, તેમને તો આજમાં આજે મારે વિશે જાંબુભૂતિ જરૂર થશે એમ માતું છું.

('વનરાજી' માંથી અનુવાદિત)

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

ચેતવા જેવું કયાં છે ?

માતા તો આપણને સુખી, સમજવાળા અને બળવાન બનાવવા માગે છે, પુરુષાર્થો બનાવવા માગે છે, પણ કેટલીક જગ્યાએ એથી જાંધું જ અને છે.

માસરામાં મેં જોયું છે કે ત્યાં ફળોએ ફળોએ અને ખેતર ખેતર માતાઓ છે અને ઘેર ઘેર જુવાઓ છે અને દિવસમાં દસ વખત એ જુવાઓ ધૂણે છે. કેંકને તાવ આવ્યો તો પણ માતાનો ગુન્હો થયો હોય, કેંકને ગુમડું થયું તો પણ માતાની ગાંઠ નીકળી ગયું; આમ આખા ગામને વહેમ અને બયથી જુવાઓએ ઘેરી લીધું હતું. માતાને દારૂ પાય, માતાને પાડા બકરાનો બોગ ધરાય, અને પંદર દહાડે એકાદ પદકડું કાઢીને માતાનો રથ કઢાવે, પ્યાલા કરે કે મરધું વધેરે. જેમ વેદ દાક્તરોની આજ્ઞાન કુકાનો ચામે છે એમ ત્યાંના જુવાઓએ પણ એમની કમાણી સર કરી હતી.

આપણી માતામકિત આપણને આવા વહેમમાં, પુરુષાર્થોની નસીબવાદમાં કે ઉપર જણાવ્યા એવા જુવાઓનાં ઢોંગધર્તીગમાં ન ખેંચી જાય એટલા ચેતતા રહેવું જોઈએ.

—બબલભાઈ મહેતા

પહાડી પ્રદેશની લગ્ન પ્રથાઓ

દુનિયામાં તો લગ્ન-પ્રથાઓની વિવિધતા અનેકરંગી છે જ, પણ આ તો પહાડી પ્રદેશના થોડાક વિસ્તારમાંની પ્રધાની વિવિધતા જતાવતો પ્રસિદ્ધ લેખ છે. માધ્યમિક દશામાં માનવીની સંસ્કૃતિના જીવનમાં જે ડોકિયું કરાવે છે તે તેથી સમાજશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

અમોઝા અને નૈનીતાલ નિલ્લામાં અનેક પ્રકારની વિચિત્ર લગ્નપ્રથાઓ પ્રચલિત છે. એક બાળુ ન્યાં કન્યાદાન થાય છે ત્યાં બીજી બાળુ કન્યાનું વેચાણ પણ થાય છે. આમ છતાં આ પ્રચલનોને અહીંની સામાન્ય જનતાનો સાધારણ રિવાજ માની લેવાની બૂલ કરવાની જરૂર નથી.

અંચલ વિવાહ—આમાં જન સાથે વર કન્યાને ત્યાં જાય છે અને ત્યાં લગ્ન થાય છે. મુખ્ય સંસ્કાર તો અંચલ-બંધનનો છે. સાધારણપણે કન્યાપક્ષ વરપક્ષ પાસેથી કન્યા અથવા તેનાં ધરેણાનાં મૂલ્યરૂપે અથવા બીજી કોઈ રીતે પૈસા પડાવે છે. અલગતા, ક્યારેક કંઈક લીધા વિના પણ કન્યાદાનનો વિધિ પતાવાય છે. આ પ્રથા લગભગ બધે પ્રચલિત છે, પરંતુ ડોમો જાતિમાં કમ્કાંડાદિ પર ખાસ ખ્યાન દેવાતું નથી અને લગ્નક્રિયા પુરોહિતને બદલે બાળેજ-પુત્રી યા બદેનનો પુત્ર કરાવે છે.

ડોલો વિવાહ—આ પ્રથામાં પુત્રીને બદલે રૂપિયા આપવાની અનિવાર્ય શરત હોય છે. લગ્ન-પ્રસંગે વરની હાજરીની જરૂર પડતી નથી. આથી અંચલસંસ્કારની પણ આ પ્રથામાં શક્યતા નથી.

સગાઈ પ્રસંગે રૂપિયા એકી સાથે અથવા તો હપ્તામાં આપવા પડે છે અને તે પહેલા હપ્તે આપવાના હોય છે ત્યારે, કન્યાના મસ્તક પર તેનો રપશ કરાવવામાં આવે છે અને આમ વિવાહસંબંધ નિશ્ચિત થાય છે. આ પછી વિધિસર બાકીનાં અર્ધો રૂપિયા અપાય છે. જે પછી વરપક્ષ જન લઈને જાય છે અને તેમાં વરની ગેરહાજરી સિવાય પતાવી શકાતી બધી વિધિઓ પતાવવામાં આવે છે. આ પછી કન્યા સોબાગ્ય-ચિદ્ધ તરીકે વસ્ત્રો, આભૂષણો વગેરે પરિધાન કરે છે અને પતિને ત્યાં જાય છે. આ ક્રિયા કન્યાના રૂપિયા પતી ગયાના સાર્વજનિક સ્વરૂપ સમી લેખાય છે.

આંચલસંસ્કાર ખૂબ દિવસો પછી ક્યારેક તો વર્ષો બાદ પણ થાય છે, પરંતુ તેનો હેતુ માત્ર ધાર્મિક કાર્યોને માટે છે. આવી કન્યાને એક વાર સાસરે આવ્યા બાદ કન્યાને પત્ની તરીકેના સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. આંચલ-સંસ્કાર (છેડામાં) પત્યા વિના પતિનું જન્મ મૃત્યુ થાય તો પણ તે સ્ત્રીને કે તેના સંતાનને સંપત્તિ અંગેના અધિકારોમાંથી કોઈ ચલિત કરી શકે તેમ નથી.

મંદિરવિવાહ—આ લગ્નપદ્ધતિમાં વર-વહુ મંદિરમાં જઈ પુરોહિતની હાજરીમાં દેવ-પ્રતિમાની આજુબાજુ ફેરા ફરી રહે એટલે પત્યું. લગ્નવિધિની ત્યાં પૂર્ણાકૃતિ આવી જાય છે. આવાં લગ્નોથી સંતાનોત્પત્તિ પણ થઈ શકે છે. આમોઝા વિસ્તારમાં મકરસંક્રાંતિને દિવસે શિવમંદિરમાં આવાં લગ્નો થાય છે. ઘથુંબર કોઈ પણ પ્રકારની સંસ્કારવિધિ

વિના રૂપિયા આપી કન્યાને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ શકાય છે. હાજર નહિ રહી શકતા સૈનિકોનાં લગ્ન એનો પ્રતિનિધિ પણ, આ મુજબ જ, કરે છે, પરંતુ સૈનિક ધેર પાછા ફર્યા બાદ, જો ઇચ્છા હોય તો, આંચલ-સંસ્કાર: વિધિ પણ પતાવી શકે છે.

અમોડા અને મઠવાલ જિલ્લાના વિસ્તારોમાં વસતી નાયક પ્રજામાં ધણું ખર્ચ વિવાહસંસ્કાર ક્ષત્રિયોની નીચી જાતોમાં પતાવાય છે. કાં તો પરણ્યા બાદ ધન આપવામાં આવે છે ત્યાં કાં સારા રજૂતોની પુત્રીઓ તેમની સાથે લાવે છે. નાયકોએ વિધિપુર:સર કન્યાદાન આપી કન્યાદાન આપી કન્યાનાં લગ્ન કર્યા હોય એવા દાખલા બહુ જૂન માઠમ પડે છે. એનું કારણ કદાચ એ પણ હોય કે તેઓમાં કન્યાના પિતાને પૈસા આપવા પડે છે અને વરને ત્યાં આવ્યા બાદ સંસ્કારવિધિ કરવાની રહે છે.

એટલે-સને એક રથે એમ લખ્યું છે કે નાયકોની બધી પુત્રીઓને વેશ્યવૃત્તિ માટે ઉછેરવામાં આવે છે, પરંતુ એમાં અતિશયોક્તિ રહેલી છે. અગાઉ કરતાં અધિક અંશે આજે અમોડામાં નાયકોની છોકરીઓનાં લગ્ન થાય છે. મુલકોમાં પ્રસરેલ શિક્ષણ-જ્યોતે એમનામાં લાંબા સમયથી પ્રચલિત કુધારાના તિમિરને ભેદી નાખી તેઓને કેટલીક સુધારાઓ અપનાવતા કર્યા છે.

ત્યારે મઠવાલની કાલીઘાટ પડીના નાયકોમાં સાધારણપણે તેઓ મોટી પુત્રીને વેશ્ય-વૃત્તિના સ્વભવસાથે અર્થે રાખી બાકીની પુત્રીઓને પરણાવી દે છે. પહેલાં એમનાં લગ્નો નાયકોમાં જ થતાં, ત્યારે હવે ઉચ્ચ જાતિઓમાં અને તે પણ પહેલાં કરતાં પ્રમાણમાં વધુ થાય છે. આ બાબતના ક્ષત્રિયો અને નાયકોના સંસ્કારોમાં બહુ ફરક દેખાતો નથી.

અમોડા જિલ્લાના ઉત્તરી પરગણા-દારવા, બેઢાર-માં વસવાટ કરતી હિમાલય પ્રદેશની પ્રજા ભોટિયા તરીકે ઓળખાય છે. આ પ્રજા મુખ્યત્વે વ્યાપારી છે. થેટા-બકરાં વગેરે પરણે છે એમનું ધન. તિબેટ વગેરે આસપાસના મુલકમાંથી જિન અને અન્ય અસમાન બકરીઓ પર લાદી ફરદાર પહોંચાડવું અને ત્યાંથી જીવનની જરૂરીઆતોની ચીજો જેવી કે ગોળ, તેલ વગેરે ચીજો આપાત કરવાનું કામ આ લોકો જ કરે છે.

ત્રણ ચાર વર્ષની નાની વયે આ પ્રજામાં લગ્ન નક્કી થાય છે. પહેલાં વરપક્ષ તરફથી એ સ્ત્રીઓ, વાગ્દાન કરી આવે છે, અને કેટલાક દિવસ પછી જઈ વિવાહની તિથિ પણ તેઓ જ નક્કી કરી આવે છે. ત્યાર પછી જાન જાય છે. વર પક્ષ તરફથી કન્યાનાં સંબંધીઓને નક્કી કરેલ પ્રમાણમાં સુંદર વસ્ત્રો અને તેનાં માગાપને અગાઉ નક્કી કરેલ રકમ-જેને 'ફૂધકા દામ' તરીકે ઓળખે છે-આપવી પડે છે. તેઓમાં આ સિવાય બીજા કાંઈ જાતનો સંસ્કારવિધિ થતો જ નથી. કન્યા પોતાના અશુભરૂપે ત્યારે જાય છે ત્યારે તેનાથી નાનાં ગામનાં છોકરાઓ તો તે જ દિવસે પાછા ફરે છે. પણ છોકરીઓ કેટલાક દિવસ રહે છે કે જેથી કન્યાને ત્યાં આવડું લાગે નહિ. આ દરમિયાનમાં ગામનાં બધાં કુટુંબો તેઓને પોતાને ત્યાં વારાફરતી જમાડે છે.

આ લોકોમાં વેડું વિવાહનો પ્રચલન (રિવાજ) છે અને એની જ રીતે પુરજમાઇ રાખવો પણ રિવાજ છે.

કેટલીક અતિ મનોરંજક અને જુદી જુદી સામાજિક પ્રથાઓનો અગ્રે ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો નથી.

ગુજરાતમાં ગેસના ઉદ્યોગની શક્યતા

મુખાધના ભણીતા ઉદ્યોગપતિ સર સુલતાન ઓનોયે ભત્તપાસ કરી ગુજરાતમાં જ્યાં જ્યાં રથજે ગેસની સંભાવના છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે. આ ગેસનો ઉપયોગ ગુજરાતના ઔદ્યોગિક ભાગીમાં મહત્વપૂર્ણ ભાગ ભજવશે. સર સુલતાન ઓનોયે નીચેના ક્ષેત્રમાં ગુજરાતમાં નીકળતા ગેસ વિષે ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડે છે.

ધોધા પાસે તપાસ કરતાં કુદરતી ગેસના અસ્તિત્વ વિષે મંધ આવતાં ઉદ્યોગપતિઓનું ધ્યાન તે તરફ સાધારણ ખેંચાયું હતું. અમેરિકન નિષ્ણાતના અન્વેષણ પછી અને ૩૪૧ ફીટ સુધી ખોદ્યા પછી ઔદ્યોગિક દૃષ્ટિએ ગેસનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું અને આ ઉદ્યોગના વિકાસ માટે સારાં એવાં ક્ષેત્રોના અસ્તિત્વ વિષે માન્યતા દઢ થતી ગઈ.

ગુજરાતનાં ભાગી તેલક્ષેત્રો

આ ગેસક્ષેત્રોનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. કાઠિયાવાડના વાપળ ખૂણા સુધી આ વિસ્તાર પથરાયો છે. બરૂચ જિલ્લાના પશ્ચિમ તરફનો ભાગ અને તેલવા અને ધોધા વચ્ચેના પ્રદેશોમાં પણ આવાં ક્ષેત્રોનું અસ્તિત્વ નક્કી કરાયું છે.

વ્યર્થ જતો ગેસ

બાર માઈલ જેટલા વિસ્તારમાંથી ૩૭૦૦૦ ઘનફૂટ ગેસ નીકળે છે અને છેલ્લાં મીસ વર્ષથી આ ગેસ નક્કો હવામાં ભળી જાય છે. ગેસનું ક્યાંય સંગ્રહમાં ૨૨૪ પાઉન્ડનું હતું. આ બધી વિગતો જોતાં સહેજે એમ લાગે કે આ બધાના મૂળમાં તેલ છે. ધોધા નજીકના પ્રદેશનું હવામાન અને પરિસ્થિતિ જોતાં અમેરિકા અને ઇરાનના તેલના કુવાવાળાં ક્ષેત્રોની સહેજે ઝાંખી કરાવે તેવી છે. ધોધા અને ધીરમ ટાપુનો પાક જોતાં પણ તેલનો પ્રદેશ હોય એમ નક્કી થઈ શકે. સજાઈ બાદની સરકારી યોજનામાં આ વિષયનો જો સમાવેશ કરવામાં આવે તો ઘણું સંતોષકારક પરિણામ આવી શકે તેમ છે.

વૈજ્ઞાનિક નિરીક્ષણ

ધોધા વિષેની વૈજ્ઞાનિક હકીકતો આપણે જોઈએ.

ધોધા:—(અક્ષાંશ ૨૧°, ૪૧' રેખાંશ ૭૨°, ૧૮') એ કાઠિયાવાડના ઇસલ ખૂણામાં આવેલું અને ભાવનગરથી ૧૪ માઈલ દૂર છે. આ જગ્યાએ તળાવોનાં પાણીમાંથી ગેસ નીકળે છે. જો સળગતી દીવાસળી ધરવામાં આવે તો તરત જ ગેસ સળગતો નગર પડે છે. આવાં તળાવોનું પાણી ઘોઠા ધોધામાં વાપરે છે અને કેટલીક જગ્યાએ જો પાણી વેદક દૃષ્ટિએ હવાના કામમાં પણ ઘોઠા વાપરે છે. પાણીની ગરમી સામાન્ય સંજોગોમાં ૧૧૦° F. રહે છે. ધોધા સિવાય પણ બીજા પ્રદેશોમાં આવી પરિસ્થિતિ જાણમાં આવી છે. વડોદરા, જગતીઆમાં પણ તેલના કુવાઓની શક્યતા ઝોળી નથી. આ ત્રણ જગ્યાઓમાંથી નીકળતા ગેસનું પૃથક્કરણ તપાસતાં આ વસ્તુની પ્રતીતિ થઈ શકે એમ છે.

ધોધા	જગતીઆ	વડોદરા	દીવાનનો	જંગલો	હકમી વિ. મહેલ
CH 4 ૮૧.૮	૮૮	૮૪.૨			૭૦.૩
Co 2 ૧.૮	૧	૦.૫			૦.૪૦
N 2 ૧૬.૪	૧	૫.૧૫			૮.૫

સદ્કર ગેસ —

ઑકસીજન ગેસ

હીલીયમ—

૧૮૦

આ કોઠો જેતાં આ ગેસ ખૂબજ મહત્ત્વનો ભાગ ઔદ્યોગિક દ્રષ્ટિએ ભળી શકે એમ છે. આ ગેસ મોટા પ્રમાણમાં મળી શકે તેજ આ બધું બને. એને માટે વૈજ્ઞાનિકોની એક કમિટી નિર્માણી જોઈએ અને સરકારે પણ એમાં સહકાર આપવો જોઈએ.

પ્રાદેશિક નિરીક્ષણ

ધોધા, જગતીઆ અને વડોદરા એ ત્રણે ખંભાતના અખાતની સાથે સંકળાયેલા પ્રદેશો છે. કાઠિયાવાડના ઇશાન ખૂણામાં ૪૦-૫૦ ચોરસમાઈલનો ખડોવાળો પ્રદેશ છે. ત્યાંનો પ્રદેશ પથ્થર અને ચૂનાનો બનેલો છે. એ પ્રદેશનો અંદરનો ત્રીજી કક્ષાનો ભાગ ખંભાતના અખાતમાં સમાઈ ગયો છે. જે ભાગમાંથી ગેસ નીકળે છે તેને 'ડેક્કન ટ્રેપ' થી ઓળખાવાય છે.

ધોધાની નજીકના પ્રદેશમાં ઉપર ઉપર રેતી અને ચૂનાના જુદી જુદી જડાઇના થરો નજરે પડે છે. નીચે માટી હોય છે. ૩૫-૫૦ ફૂટ નીચે ખોદતાં ચૂના અને તેના મિશ્રણ-વાળા રેતાળ પદાર્થો આવે છે. જુદી જુદી જગ્યાએ જુદી જુદી ઉગાઇએ આ વસ્તુ નજરે પડે છે. બોર્ડોન રિપોર્ટ ઉપરથી એક વસ્તુ નક્કી થઈ શકી છે કે માટીના ખડોની ઉગાઇ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. ચૂનાના ખડોના પૃથક્કરણમાં ફોર્મીનશીયર, ક્રીઓએ ફોર્સીસ વગેરેનું અસ્તિત્વ ધ્યાન ખેંચે એવું છે. ગુજરાતના ગૌરવ સમા આવા પ્રદેશો તરફ ઉત્તોગપતિઓની અને સરકારની નજર ક્યારે કેન્દ્રિત થશે ?

એક સૂચન

આજે આપણે ત્યાં વહેરાઇ માતાની પુનઃસ્થાપના થાય છે. એ આનંદનો દિવસ ગણાય. એ વખતે મને એક સૂચન કરવાનું મન થાય છે.

માતા શક્તિદેવિષ્ટી છે. એનાં બાળકો આપણે પણ શક્તિવાળાં બનીએ એ જ માતાને તો ગમે, પણ શક્તિ કાંઈ ગેઠા રહેવાથી કે માત્ર વાતો કરવાથી ઓછી શરીરમાં આવી નથી છે ? એ માટે તો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શિવાજી મહારાજે માતાની ભક્તિ કરીને બળ મેળવ્યું, એટલું જ નહિ મહારાષ્ટ્રના મામેમામે એમણે કસરતના અખાડા ખેલાયા અને ત્યાંના જુવાનોનાં શરીર ગળજીત બતાવ્યાં. આપણે પણ આપણાં બાળકોનાં શરીર સુદૃઢ અને બળવાન બનાવવાં હોય તો માતાજીની પુનઃસ્થાપના વખતે એમની શીળી છાયા નીચે માતાના ચોકમાં જ એક અખાડો રચાવીને આ પ્રસંગને સાર્થક બનાવી શકીએ.

ગામનું દિત હેયે ધરાવતા દરેક બાક્યએ અને માતાના સાચા ગાઠે આ અંગે વિચાર કરવો અને એ અંગે ધીની જોગવાઈ કરવી.

આપણે આવો પુરુષાર્થ કરીશું તો માતાના શુભ આશીર્વાદ અને કૃપા તો આપણા ઉપર ઉતરવાનાં જ. *

—મી. બખ્ષિસાઈ મહેતા

પુસ્તક ૨૦ મું

નવેમ્બર-૧૯૪૫

અંક ૧૧ મે

સાહિત્યસૃષ્ટિનું અવનવનું

- ★ અમેરિકાનાં છાપખાના, રેડિયો તથા ફિલ્મ ઉત્પાદકો તરફથી જનરલ મેક આર્થર્સને પોતાનાં સ્મરણો લખવાની સંખ્યાબંધ માગણી કરવામાં આવી છે. આ માગણી ફક્ત તથુ લાખ પોંડ સુધી પહોંચી છે.
- ★ મહાસામાના પ્રમુખ મોલાના આઝાદે ત્યારે પ્રખ્યાત રાજકીય સામયિક 'અસદિલાલ' શરૂ કર્યું ત્યારે તેમણે પોતાનું તખ્તશુસ 'આઝાદ' રાખ્યું હતું. આ વર્તમાનપત્રનો ધણો પ્રભાવ પડતો હતો.
- ★ આ દેશમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ બહુ પછાત છે તેવા સમયે લાહોરની ફૅરમેન ક્રિલિયન કોલેજ તરફથી પ્રસિદ્ધ યતુ 'ધી મોડર્ન લાઇબ્રેરિયન' આ પ્રશ્ન ઠીક છણાવટ કરે છે. 'હિંદની પુસ્તકાલય ઐલિ' નામક પુસ્તકાલયો તૈયાર થઈ રહી છે અને ચારે તો બહાર પડી ગયેલ છે. આ પુસ્તકાલયોમાં, હિંદમાં પુસ્તકાલયોની સુદૌતર પુનરુત્થના, હિંદની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિની વિશિષ્ટતાઓ, હિંદી સંસ્કૃતિની મંથસૂચિ વગેરે વિષયો છે.
- ★ હિંદીના મન સાહિત્ય મંડળે મન ભાષામાં એક મંથ લખવા માટે શ્રીનિવાસ દાસના નામથી શ. ૧૦૧) ના વાર્ષિક પૌરિતોષિકની જાહેરાત કરી છે.
- ★ અર્વોચીત હિંદના મહાન હિંદી કવિ દ્રી. ચૈયિલીશરણુ શુપ્તનો હીરક મહોત્સવ ઑગસ્ટ-માં ટેકડેકાણે ઉજવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ જનારસમાં તે અસાધારણ ઉત્સાહથી ઉજવાયો હતો. તે શુભ પ્રસંગે, શ્રીમતી મહાદેવીએ સ્થાપેલ લેખક મંડળના કાર્યને સંગઠિત કરવા માટે કવિને એક થેલી અર્પણ કરવામાં આવી હતી.
- ★ હિંદી ગીતો તથા સંત પુરોહીની વાણી પર પ્રમાણભૂત ગણાતા રવ. ડૉ. બર્ચવાળનું સ્મરણ તાલુકા રાખવા, લેન્સડાઉન, ગઢવાળના સ્મારક દ્રેટ જે અથો પ્રગટ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. એકમાં તેમના લેખો તથા પત્રો આવશે અને બીજામાં સાહિત્યના જે વિભાગ પર તેમને પ્રેમ હતો તે પર બીજા લેખોના લેખો આવશે.

★ સ્ત્રીતર વર્ષની ઉંમરે, લાંબી માંદગી પછી, બનારસ ખાતે ૮ મી ઓગસ્ટે રાય બહાદુર ડૉ. શ્યામસુંદર દાસના નીપજેલા અવસાનથી હિંદી સાહિત્યને બારે ફટકો પડ્યો છે. તેમણે શ્રી. રામનારાયણ મિશ્ર તથા ઠાકુર શિવકુમાર સિંહાના સહકારથી કાશીની નાગરી પ્રચારિણી સમાની રચાવના કરી હતી. આ સમાજે છેલ્લાં પચાસથી વધારે વર્ષો દરમિયાન હિંદી સાહિત્યની અનુષ્ઠા સેવા બજાવી હતી. સમાજે તાજેતરમાં પોતાનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવ્યો ત્યારે સમાના રચાપકો પૈકી તે એકલા જ જીવંત હતા. તે સમયે તેમની સેવાને યોગ્ય અંજલિ આપવામાં આવી હતી. સ્વ. ડૉ. રામચંદ્ર શુક્લના સહકારથી તેમણે હિંદી શબ્દકોશ 'હિંદી શબ્દ સાગર' તૈયાર કર્યો હતો. સમાના વિકાસમાં ત્રિમાસિક 'નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા'ના તેઓ વર્ષો પર્ષત તંત્રી હતા. તેમણે ઘણું પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં હતાં. તે પૈકી 'સાહિત્યાલોચન' 'રૂપક-રહસ્ય' તથા 'બાળવિજ્ઞાન' ખાસ નિર્દેશપાત્ર છે.

★ કાંગડીના ગુરુકુલ વિશ્વવિદ્યાલયના તત્ત્વજ્ઞાન તથા ધર્મના દુલનાત્મક અભ્યાસના પ્રેક્ષક શ્રી. હરિદાસને કલકત્તાના સાહિત્યસભા-અંગે હિંદી મંડળે, તેમના પુસ્તક 'હિંદુ વિવાહ મીમાંસા' માટે રૂ. ૧૨૫૦ નું પારિતોષિક આપ્યું છે. આ પુસ્તકમાં વેદના સમયથી માંડીને અત્યાર સુધીની લગતસંસ્થા ઉપર વેધક પ્રકાર પાડવામાં આવેલ હોય તે ક્ષેત્રમાં આપું પુસ્તક પહેલું છે.

★ હિંદી લેખક તથા પ્રકાશક શ્રી. નાથુરામજી ત્રેમીને અભિનંદન અંથ આપવાની યોજના થઈ રહી છે. આ અંથમાં બંગાળી, ગુજરાતી, અંગ્રેજી, મરાઠી તથા હિંદી લેખકોએ સહકાર આપ્યો છે. આ પુસ્તક અઢાર વિભાગમાં વહેંચાયેલ હોયને તેના લગભગ ૧,૦૦૦ પાનાં થશે. તેની કીંમત રૂ. ૧૫ રહેશે.

★ ધારવાડની મનોહર અંથમાળાએ ૧૦૦ મું કાનડી પુસ્તક પ્રગટ કરવા માટે 'ધનાગોની' બહેરાત કરી છે. શ્રેષ્ઠ નવલકથા તથા શ્રેષ્ઠ નાટક બંને માટે રૂ. ૪૦૦) તથા ૨૦૦ નાં બે ધનાગો દરેકમાં આપવામાં આવશે. નવલિકા તથા એકાંકી નાટિકા માટે રૂ. ૧૦૦, ૫૦, તથા ૨૫ નાં ત્રણ ધનાગો આપવામાં આવશે. 'રેખાચિત્રા' માટે રૂ. ૭૦) તથા રૂ. ૫૦) નાં બે તથા કાવ્ય માટે રૂ. ૧૦૦) નું એક ધનામ આપવામાં આવશે. આખી હરિદાસમાં પ્રથમ આવનારને વ્યક્તિગત ધનામ ઉપરાંત સુવર્ણચંદ્રક આપવામાં આવશે.

★ સાંગલીની દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર સાહિત્ય પુરસ્કાર સમિતિ મરાઠી સાહિત્યના શ્રેષ્ઠ પુસ્તક માટે દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦) નું પારિતોષિક આપે છે. ગયે વર્ષે આ રકમ કેન્દ્રહાપુર રાજ્ય તરફથી અપાતાં પારિતોષિક તે નામથી અપાયું હતું અને તે શ્રેષ્ઠ મરાઠી જીવનવૃત્તાંત માટે આપવામાં આવ્યું હતું કમિટી સમક્ષ આવેલ ૧૭ પુસ્તકો પૈકી, કમિટીએ શ્રી. એસ. એલ. કરંડીકરના 'સાવરકર ચરિત્ર' માટે રૂ. ૨૦૦) અને શ્રીમતી કમલાબાઈ દેસપાંડેના 'સ્મરણ-સાંકડી' માટે રૂ. ૨૦૦) ની રકમ આપી છે. આજુ વર્ષે માનસશાસ્ત્ર માટે કિશોરકર પારિતોષિક આપવાનાં આવશે.

★ સુપ્રસિદ્ધ મરાઠી લેખક શ્રી એસ. એન. કરંડીકરને 'સાવરકર ચરિત્ર' માટે ડી. પી. તરખડકરનું રૂ. ૨૪૦) રોકડ ધનામ આપવામાં આવ્યું છે. ૧૯૪૩ માં આ ધનામ કંઈક અડચણને અંગે આપવાનું મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું.

★સ્વ: પ્રસિદ્ધ કવિ તથા નાટ્યકાર શ્રી. રામખણેય ગઝલરી (ગોવિંદરામ)નું સ્મારક કાપમ રાખવા માટે હંડ કરવાની શરૂઆત થઇ છે. તેમની જન્મતિથિ ૧૯૪૬ ના ૨૩ જાન્યુ-આરીએ આખા દક્ષિણમાં પાળવામાં આવશે.

★અંગ્રેજ લેખક જર્જીન બન્યન બેડફર્ડ કારાવાસમાં ' પિલિમ્પ્સ ગ્રેગ્રેસ ' લખતો હતો તે વખતનું તેની પાસેનું બાઇબલ એડવેઇઝ (આરટ્રેલિયા) માં મળી આવ્યાનું કહેવાય છે.

બાઇબલ પર ૧૬૬૪ ની સાલ છે. તે જ વર્ષમાં બન્યનના ૨૧ વર્ષના કારાવાસની શરૂઆત થઇ. તેમાં બન્યનની સહી છે. આવી સહી અત્યારે લગભગ બાર મળી આવે છે.

એડવેઇઝના રવ. સેમ્યુઅલ ફોર્સિંથે આ બાઇબલ હમણાં જ ખરીદી લીધું છે. શિરબેનના રવ. મેંચપાલ તે આરટ્રેલિયા લઇ ગયા અને તેણે એડવેઇઝના પુરાતન વસ્તુ વેચનારને સોંપ્યું તેમ કહેવાય છે.

મેંચપાલના એક તજજ્ઞે કહ્યું કે અમેરિકન હરરાઇમાં બાઇબલના ૩,૦૦૦ પૌંડ ઉપજશે. રવ. સેમ્યુઅલ ફોર્સિંથે જણાવ્યું કે ' જો હું ' તે વેચીશ અથવા આપી દઇશ તો તે બેડફર્ડના બન્યન સંગ્રહસ્થાનને જ આપીશ. '

બેડફર્ડના બન્યન પુસ્તકાલયના રક્ષક મિ. ડી. ફૂપરે જણાવ્યું કે ' હાઇ પલ્ડ પુસ્તક-શોખીન આ બાઇબલ ખાસ કરીને સહીવાળી નકલ-માટે ગમે તે કિંમત આપશે. બન્યનના પુસ્તકોની ૧૦૦૦ નકલોના અમારા સંગ્રહમાં ફક્ત એક જ સહી છે અને તે પલ્ડ છૂટા પાના પર છે. '

★ઈંગ્લેંડનાં દેવળે આવતા પાંચ વર્ષ સુધી વાર્ષિક બે લાખ પૌંડના ખર્ચે રાષ્ટ્રવ્યાપી જાહેર-ખજાર તેના તજજ્ઞો મારફત કરવામાં આવશે અને તેના હેતુ એકેએક સામાન્ય મનુષ્યને પહોંચી વળવાનો છે.

ધર્મની જાહેરાત થઇ શકે ખરી ? તે વિશે શંકા ધરાવનારાઓની સંખ્યા ઓછી છે. કેટલાકને તો એમ લાગશે કે તે ધર્મના દરજ્જાને ઉચિત નથી. પરંતુ આ પ્રચારની વ્યાપકતા મહાન છે છતાં આ કષ્ટના કંઈ નથી નથી.

★ચાર્લ્સ એપ્લિન વિષેના પુસ્તક ' ચાર્લ્સ રેન્ડોલ્ફ એપ્લિન 'ના રશિયામાં ખૂબ ઉપાડ થાય છે. તે પુસ્તકમાં જાણીતા સોવિયેટ ફિલ્મ ઉત્પાદકો બ્લોઝેન, કોઝો-ટસેવ, મુટકેવિચ તથા આઈનસ્ટીનના કૅપોનો સંગ્રહ છે.

પુસ્તકના વિભાગ-ચાર્લ્સ એપ્લિન-પોતાના વિષે તથા સિનેમા કળા વિષે-માં તેના આત્મકથાના કૅપોનો સમાવેશ થાય છે બીજા વિભાગમાં એપ્લિનની ૪૭ ફિલ્મોનો સંપૂર્ણ ઇન્ડિક્સ આપવામાં આવ્યો છે.

—છાયાલાલ માનસિંગ કામદાર.

જાહેરખબર પાછળ અમેરિકામાં શું ખર્ચાય છે ?

અમેરિકન માસિકમાં આવતી બમકાદાર જાહેરખબરો પાછળ કેટલો ખર્ચ થાય છે તે જાણવાની તમને ખરેખર ઇચ્છા થાય છે ખરી ?

આ એવો વિષય છે કે લોકો તેની અનંત ચર્ચા કરી રહ્યા છે. છતાં જાહેરખબરના ધંધાની બહારના લોકોને, અમેરિકાને યોગ્ય પ્રકારની ટ્રાયપેસ્ટ, સાબુ, અથવા બીજી ટોઇલેટ જરૂરયાતની વસ્તુ, ખરીદવાને લલચાવવા માટે એક પાનાની જાહેરખબરના કેટલા પૈસા પડે છે તેની બાજે જ ખબર પડે છે.

‘ સેટડે’ ઇવનિંગ પોસ્ટ નાં વચલાં પાનાંઓમાં રંગીન જાહેરખબરના સુંદર ડબલ પાનાની જાહેરખબર આપનારને ૨૪,૦૦૦ ડોલર બેઠા હતા. ‘ સેટડે’ ઇવનિંગ પોસ્ટ ના પાછળના પાનામાં ચાર રંગમાં જાહેરખબર આપવાના ૧૫,૫૦૦ ડોલરનો ખર્ચ લાગ્યો હતો. અને જે અકમાં આ જાહેરખબર છપાઇ તે અંક કેટલા લોકોએ ખરીદ કર્યો તેને ધારો છો ? ૧૯૪૪ ના ૩૦ મી જુનના પોસ્ટના ફેલાવાની ગણતરી મુજબ તે સંખ્યા ૩,૪૬૬,૮૦૩ની હતી.

‘ લાઇફ ’ માસિકમાં ચાર રંગમાં એક પાનું એક વખત છપાવવાના ૧૪,૩૩૦ ડોલર બેસે છે. જો તમારે પાછળના પૃષ્ઠ પર તે જાહેરખબર છપાવવી હોય તો ચાર રંગમાં એક વખત છપાવવાના ૧૮,૫૪૦ ડોલર બેસે છે. ૧૯૪૪ ના ૩૦ મી જુનની ગણતરી મુજબ લાઇફ નો ફેલાવો ૪,૧૪૭,૦૨૨ નકસોનો છે.

તાજેતરમાં બહાર પડેલ એક નિવેદન પરથી જણાય છે કે અમેરિકાનાં માસિકમાં જાહેરખબર પાછળ વચારેમાં વધારે પૈસા ખર્ચનાર જનરલ મોટર્સ કારપોરેશન છે. ૧૯૪૪ માં જનરલ મોટર્સે, ૧,૧૦૫.૦૪૦ ડોલર ફક્ત ‘ ક્રિજિડેર ’ વિભાગ પાછળ જ ખર્ચ્યો હતો.

જનરલ મોટર્સ પછી ‘ ગ્રોસ્ટર એન્ડ ગ્રેમ્મલ ’ આવે છે. માસિકમાં જાહેરખબર પાછળ ૧૯૪૪ માં તેનું ખર્ચ ૫,૮૬૩,૫૩૯ ડોલર હતું. જનરલ ફૂડ્ઝ કારપોરેશનનો નંબર ત્રીજો આવે છે. તેણે ૧૯૪૪ માં ૩,૮૮૭,૧૩૨ ડોલર ખર્ચ્યો હતો. આ રકમમાંથી બોક્સ ચોકલેટ તથા કોફી પાછળ ફક્ત ૬૫૦ ડોલર જ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

અમેરિકામાં ધરગથ્થુ થઇ પડેલાં બીજા નામોમાં પેપરી-કોલા ૩૧૯,૭૬૭ ડોલર, બાયર એસ્પીરીન ૨૧૫,૮૭૦ ડોલર, કોફી-કોલા ૧,૦૦૩,૬૬૫ ડોલર, કેમ્પબેલ સૂપ ૧,૮૮૬,૮૮ ડોલર, કાફે સીઝ કંપની ૯૭૩,૦૪૫ ડોલર તથા કેનેડા ક્રાઇ જનર. એઇલ ૧,૦૦૫,૫૩૧ ડોલર ખર્ચે છે.

જાહેરખબર આપવાના પૈસા પડે છે. પણ બલાભાઈ, જરા જુઓ. તો ખરા ! તેનું કેટલાગણું વળતર મળી રહે છે !*

—છાટાલાલ આનંદસિંહ કાચદાર

* ન્યુ યૉર્કના ‘ ફ્રીક્ટસ ’ પરથી.

ખીજાઓનો નિર્દેશ ન કરીએ તો ત્યારે આપણે જહોનસન અને હેન્ડીનાં નામોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સપ્તમય છે કે પહેલી પંક્તિની પ્રતિમાએ અંગ્રેજી ડિક્શનરી સહી છે.

હેન્ડેટ બૂક પાડીને કહે છે કે 'શબ્દો, શબ્દો અને શબ્દો.' છતાં શબ્દો જ સંસ્કૃત મનુષ્યનું જીવન, શ્વાસોચ્છ્વાસ તથા વિચાર છે.

એન્સાઇક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકામાં ડિક્શનરીની એવી વ્યાખ્યા આપી છે કે 'એક પુસ્તક જેમાં ભાષાના શબ્દો વર્ણોત્ક્રમ પ્રમાણે અથવા બીજી કોઈ ચોક્કસ વ્યવસ્થા સાથે તેમના અર્થોની સમજૂતી સાથે અથવા તેમના સંબંધી બીજી માહિતી સાથે તે જ અગર બીજી ભાષામાં આપવામાં આવ્યા હોય.'

ચોક્કસ અર્થો, સહિત આપવામાં આવતા અંગ્રેજી શબ્દો અથવા અંગ્રેજી અને ફ્રેંચ શબ્દો વચ્ચે જુદી જુદી લિપિમાં છાપ્યા હોય-તબી ડિક્શનરીની કલ્પનાથી આપણે એટલા પરિચિત છીએ કે ત્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આ કલ્પના આવતાં પહેલાં શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓના મસ્તક પરથી સૈકાઓ વીતી ગયા છે ત્યારે આપણને મદદ આશર્ય થાય છે.

પહેલી અંગ્રેજી ડિક્શનરી હકા હેત્રીના રાજ્યકાળ દરમિયાન ડોલિથિક પંથના સાંતુ વોલ્ટર ધી માથેરિયને તૈયાર કરી હતી. તેનારફેક પરમથુમાં 'ડિંગ્સ સિન' ખાતે રહેતો હતો. ડોમીનીક તો ક્રિસ્ટોફી ફેળવણીકારો હતા અને નોર્વિચ ખાતે તેમનું અમત્યનું નિવાસ-સ્થાન હતું. આ ડિક્શનરીનું નામ 'એ ટ્રેઝરી ઓફ યંગ ફોક' (યુવાનો માટે ખજાનો) આપવામાં આવ્યું હતું. તેમાં અંગ્રેજી શબ્દોની લેટિન ભાષામાં સમજૂતી આપવામાં આવી હતી. કેમ કે તે સમયે ફરેક વિદ્યાર્થીને લેટિન ભાષાની સંપૂર્ણ ફેળવણી મળતી હતી. ઉપરાંત, તે અંગ્રેજી ભાષાના 'અધરા શબ્દો'નો કોય હોવાનો કાવો કરે છે અને તેમાં હમેશના ઉપયોગના સાદા શબ્દોનો સમાવેશ થતો નથી. ડિક્શનરી પછી થયેલ રિવિઝન પિન્સને 'એ ટ્રેઝરી ઓફ યંગ ફોક' ૧૪૯૯ માં પ્રગટ કર્યું હતું. તે પણ શરૂઆતના અંગ્રેજી મુદ્રકો માંહેનો એક હતો.

૧૪૭૩ ડિક્શનરીમાં બધા શબ્દો-એટલે કે ભાષાના મનુષ્યથી લેગા થઈ શકે એટલા શબ્દો-નો સમાવેશ થતો જોઈએ તે નિયમ ચોક્કસપણે ઘડતાં પંચાશી વર્ષો નીકળી ગયાં. રવાબાવિક રીતે જ 'ટેબલ ડિક્શનરી' કે 'ટૂટી ડિક્શનરી'માં સામાન્ય જરૂરીયાત માટે સામાન્ય ઉપયોગના જ શબ્દો આવે.

૧૬૫૮ માં પ્રગટ થયેલ 'ન્યુ વર્ડ્સ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ વર્ડ્સ' અથવા 'એ જનરલ ડિક્શનરી'ની પ્રસ્તાવનામાં મિલ્ટનનો લાતીજો અડવડો દિલ્લિપ્સ બારપૂર્વક જણાવે છે કે 'મારો હેતુ' અધરા અંગ્રેજી શબ્દોનો સમાવેશ કરવાનો અને તેની વ્યાખ્યા આપવાનો છે. પોતાની મર્યાદા હોવા છતાં ક્રીલીપ્સ ડિક્શનરી ખૂબ લોકપ્રિય રહી પછી [૪૮૭]

અને ૧૭૨૦ માં તેની મોટી સાતમી આવૃત્તિ બહાર પડી હતી. આ પરથી તેની માંગ કેટલી હતી તે જાણી શકાય છે. અંગ્રેજીની આ તદ્દન રવૈચ્છિક પસંદગી કેટલીક જુની પરદેશી ડિક્શનરીઓને લોકપ્રિય બનાવે છે; કેમકે આ ડિક્શનરીમાંથી મનુષ્યો પોતાની વાતચિત તથા ધંધામાં વપરાતા શબ્દો તથા વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગો આપણને મળી આવે છે. આવી એક ડિક્શનરી જહોન ફોરિયોએ તૈયાર કરેલ 'એ વર્ડ્સ એન્ડ વર્ડ્સ' (શબ્દોનું જગત) તેનું વર્ણન ' ઇટાલિયન તથા અંગ્રેજ ભાષામાં ખૂબ વિખતવાર તથા ચોક્કસ ડિક્શનરી ' તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૭૨૬ માં પ્રગટ થયેલ નાથન બેઇલીની ડિક્શનરીએ કંઈક ખોટું પૂરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ સ્ટાન્ડર્ડ અંગ્રેજ ડિક્શનરી તૈયાર કરવાનું પ્રથમ પગલું ૧૭૪૭માં લેવામાં આવ્યું હતું તેમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. તે વર્ષમાં ડૉ. જહોન્સને ' અંગ્રેજ ભાષાની ડિક્શનરીની યોજના 'ની પોતાની પ્રખ્યાત બહેરખબર પ્રગટ કરી. તે વખતે ખૂબ સામાન્ય ધરાવતા ચેરટર્સીયનના અર્થને સંબોધીને તેણે આ પત્રિકા બહાર પાડી હતી. અર્થ પણ સાહિત્યના આશ્રયદાતા હોવાનું મનાવતા હતા. હૉર્ડ ચેરટર્સીયને પણ નવી ડિક્શનરીની યોજના સંબંધી ઘણો ઉત્સાહ હતો અને તેથી બહેરોત પ્રગટ થયા પછી જહોન્સન આગળથી પુછાવીને તેને મળવા ગયો. પરંતુ કોઈ નહોતા બહાના હેઠળ ડોક્ટરને ખૂબ શ્રદ્ધા બેવરાવી બેસાડી રાખવામાં આવ્યો. ઉપરાંત, પાસેના ઓરડામાંથી તે ખડખડાટ દસવાના અવાજ સાંભળી શકતો હતો. તે પરથી રપટ જણાવું હતું કે કોઈપણ જાતની ગંભીર પ્રકારની વાતચીત ચાલતી નહોતી. આખરે ખારણું ઉઘડ્યું. કોવેન્ટ ગાર્ડની પ્રસિદ્ધ નદી બેગ વૉલ્ફિંગ્ટનને વળાવવા મશકરો. ડૉલ્ફિસિયર નીકળ્યો. જહોન્સન અંદર જાય ત્યાર પહેલાં એક ભભકાદાર પોચાકવાળા મનુષ્યે અંદર પ્રવેશ કર્યો અને આથી જહોન્સનની ધીરજ ખૂટી જતાં તે ચાલ્યો ગયો.

ડિક્શનરી તૈયાર કરવાનું કાર્ય મુખ્યત્વે જહોન્સનના, ફલીટ સ્ટ્રીટ નં. ૧૭ મક્કર-રક્વેરના ઘરમાં ચાલતું હતું. અહીં એક મોટો લેંપ ટીંગાતો. સાફ લખાણ કરવામાં, ઉલ્લેખોને ચોક્કસ કરવામાં તથા પ્રૂફ સુધારવામાં જે મદદનીશો તેને મદદ કરતા તેમના માટે અહીં એક ઓફિસ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. આ જાંબી વિગતો માટે છ શીખાઈ માણસોનો સ્ટાફ નિયમિત રીતે રાખવામાં આવ્યો હતો.

એક્સક્યુઝની પેમબ્રેક કૉલેજના માર્ટર ડૉ. એડમ્સ એક સવારે ત્યાં જતાં તેણે બધાને પોતપોતાના કામમાં મશગુલ જોયા. તેણે આશ્ચર્યથી ડૉ. જહોન્સનને કહ્યું " સાહેબ, આ તો મહાભારત હાથે છે. તમે નક્કી કરેલ ત્રણ વર્ષમાં આ શી રીતે પૂરું કરી શકશો ? કેંચ એકેડેમીના ચાળીસ સભ્યો છે. તેમને તેમની સ્ટાન્ડર્ડ ડિક્શનરી પૂરી કરતાં ચાળીસ વર્ષો લાગ્યાં હતાં. " ડોક્ટરે સરિમત જવાબ આપ્યો, ' ત્યારે તો હું ચોક્કસ ત્રણ વર્ષમાં પૂરું કરી શકીશ ' જુઓ આ પ્રમાણ. ચાળીસને ચાળીસ વતી ગુણીએ એટલે સોળસો અને ત્રણને સોળસોનું જે પ્રમાણ છે તે જ પ્રમાણ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચેનું છે. "

આ અદ્ભુત કાર્યની પ્રગતિમાં આણું સાહિત્યજગત મશગુલ થઈ ગયું અને ડિક્શનરીને તૈયાર જોવા અધીર થઈ ગયું. મેરી સ્ટ્રેન્ડના પ્રકાશક એન્ડ્ર્યુ મિલરે છેલ્લા પાના

માટે ઉતાવળ રાખવાની જહોન્સનને વિનંતિ કરી. આખરે એક દિવસ અગેરે મિશનરી આદિસમાં છેલ્લાં મૂકી આવ્યાં. ત્યારે સદેશવાડક પાછો આવ્યો ત્યારે જહોન્સનને તેણે પૂછ્યું, “તેણે શું કહ્યું ?” જવાબ મળ્યો, “સાહેબ ! તેણે કહ્યું કે, ઈશ્વરનો પાડ માનો. તેની સાથેનું સારું કાર્ય પૂરું થયું.” જહોન્સનને કહ્યું, “કોઈ પણ કાર્ય માટે પ્રકાશકમાં ઈશ્વરનો પાડ માનવા જટલું સૌજન્ય છે, તેટલું પણ સારું છે.”

હિંદનરીનાં બે મોટાં ફેલિયો વોશ્યુમ થયાં હતાં. ઇ. સ. ૧૭૫૫ના એપ્રિલની ૧૫ મી તારીખે ૪ ધૌ. ૧૦ શિ. ની કિંમતે તે પ્રગટ કરવામાં આવી. પહેલેથી જ, તેની યોગ્યતા પ્રમાણે સાહિત્ય તથા વિદ્વતામાં તેને અજોડ સ્થાન આપવામાં આવ્યું. પ્રખ્યાત વિદ્વાનપર દેશ અને પરદેશથી સુખારકગાદીના પત્રો આવવા માંડ્યા. પ્રકાશનના દિવસે લૉડ ચેસ્ટરફીલ્ડે પ્રખ્યાત માસિક ‘ધી વર્લ્ડ’ માં બે લેખો લખી ડૉ જહોન્સનની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી. લૉડ ચેસ્ટરફીલ્ડને છેલ્લા થોડા સમયથી પોતાની ખરાબ રીતભાત તથા જૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થતો હતો.

જહોન્સનને આ લેખનો સત્વર જવાબ આપ્યો ઉદાત્ત દૃષ્ટકા તરીકે આ પત્ર ગ્રેષ્ઠ નમુનારૂપ ગણાય છે. ચેસ્ટરફીલ્ડને આથી ખૂબ લાગી આવ્યું હશે; કેમકે તેની એક નકલ છપાવવામાં આવી હતી. ખીજે દિવસે તો તે આખા ગામમાં ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો.

જહોન્સનની ઘણી વ્યાખ્યાઓ, ચોક્કસ હોવા છતાં તેમાં હાસ્યવૃત્તિ પણ હોય છે. ‘આખકારો જકાત’ની તેણે એવી વ્યાખ્યા આપી હતી કે “તે વસ્તુ પર નાખવામાં આવેલ તિરસ્કારજનક કર છે અને જેને જકાતની રકમ ભરવામાં આવે છે તેઓ. જો ભાડે રાખેલ દલકા માણસોથી તે નક્કી કરવામાં આવે છે.” આથી જકાતનાં કમિશનરો એટલા ગુસ્સે થઈ ગયા કે તેઓએ એક આગેવાન વકીલની સલાહ લીધી. તેણે તેમને સલાહ આપી કે શબ્દો વાંધાપડતા હોય ત્યાં ન હોય છતાં કોર્ટમાં ધસડવાનું યોગ્ય નથી જહોન્સનને આ શબ્દોમાં લેશમાત્ર ફેરફાર કરવાનો ના કહી. કેટલીક વ્યાખ્યાઓ જૂલ ભરેલી હતી. એક આગે કહ્યું કે, ‘ડૉ. જહોન્સન ! તમારી હિંદનરી બહુ વિદ્વતાભરેલી હશે, પણ મને ભય છે કે તે નિંદાપૂર્ણ પુસ્તક છે. મેં તેમાં જોયેલા ખરાબ શબ્દોથી મને આઘાત લાગ્યો છે. જહોન્સનને જવાબ આપ્યો, ‘બાઈ સાહેબ, ખરેખર તેમજ છે. આ શબ્દો શોધતાં મને કેટલી મહેનત પડી હશે તથા કેટલો સમય ગુમાવ્યો હશે !’

હિંદનરીના લેખકે પોતે જ શબ્દોનો હિંદનરીમાં સમાવેશ કરે તે પ્રતિ તેને પૂર્વગ્રહ હોવો ન જોઈએ. જહોન્સનને પોતે લખ્યું છે કે ‘કુદરતી રીતે કોઈ પણ શબ્દ ખીજ શબ્દ કરતાં વધારે દલકો નથી તેથી શબ્દો સંગ્રહી અમારો અભિપ્રાય અક્ષરભાત અને રિવાજ પર પૂરેપૂરો આધાર રાખે છે.’ ૧૮૫૭માં આર્કબિશપ ટ્રેન્ચે નિયમ બહાર પાડ્યો કે ‘સંગ્રાહકે માત્ર સારા શબ્દો જ નહિ પરંતુ તેની નજરે અમે કે ન અમે તો પણ સારા અથવા ખરાબ શબ્દોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. તે બાધાનો ધર્મહાસકાર છે, નહિ કે લીકાકાર. આજે આપણી પાસે પ્રથમ પંક્તિની ઘણી હિંદનરીઓ-જેની કે એમ્પસ, ધી ઇમ્પિરિયલ, ધી રદાન્ડ, ધી સેન્ટરી, ધી યુનિવર્સલ, વેબ્સ્ટર-વગેરે છે; પરંતુ મહાન આંકસાઈ-અગ્રેજી

ડિક્શનરી છેલ્લા પ્રમાણ તરીકે ગણાય છે. આનો અર્થ એ નથી કે ઔદ્યોગિક ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી દોષ રહિત અને સંપૂર્ણ છે. મનુષ્યને કોઈ પણ ચાલ દોષરહિત હોઈ શકે જ નહિ પરંતુ લોર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડના શબ્દોમાં સંભાળ અને વિદ્વતાથી જેટલી જાતી શકે તેટલી તે સંપૂર્ણતાની નજીક છે. " અલગત, તેમાં ખ મીઝો પણ હશે.

અપભ્રાષ (Slang)ની એક જાણીતી ડિક્શનરી ' એ કલાસિકલ ડિક્શનરી ઔદ્યોગિક વર્ગર ટંગ ' છે. બર્નસના મિત્ર વિદ્વાન ક્રાન્સસ ઓઝની તે રચેલી છે. એકન્સવર્થ આ પુસ્તકનો મહાન પ્રશંસક હતો અને તેનાં પુસ્તકોમાં તેણે તેનો ખૂબ ઉપયોગ કર્યો છે. જો કે તેણે જણાવ્યું છે કે ઘણા શબ્દો મારા પુસ્તકમાં મૂકી ન શકાય તેવા પિત્તલ છે. છેલ્લામાં છેલ્લી અપભ્રાષની ડિક્શનરી કાર્મર અને હેન્લિની ' સ્લેંગ એન્ડ છટસ એનેલોગ્સ ' છે. ૧૮૬૦-૧૯૦૪માં તેના સાત ભાગો પ્રગટ થયા છે. ડબ્લ્યુ. ઇ. હેન્લિ, સ્ટીવન્સન, ક્રિસ્ટિંગ અને કોનાલ્ડનો મિત્ર તથા 'ન્યુ રિવ્યુ'નો તંત્રી હતો તથા લંડનના સાહિત્ય મંડળોમાં તે મહાન ભક્તિ હતો. તેનામાં ખરેખરી પ્રતિભા હતી.

—છાટાલાલ મોનસિંગ કામદાર

સાહિત્યનો આનંદ

સાહિત્યના અનેક હેતુઓનો ' પરનિર્ણય ' એ મહત્વનો હેતુ મનાય છે. દુનિયામાંના કાષ્ઠપણ સારા કવિત્વ સાથે કાવ્ય તમે વાંચો. તેનાથી તમારી ચિત્તવૃત્તિ ઊંચળી આવશે જ. રોમીનું ' સ્કાયલાઈ ' એ કાવ્ય વાંચો. સ્કાયલાઈની પાંખ -પર બેસી તમે પણ ગગનમાં ઉડવાન કરતા હો એવું તમને લાગશે. કલિદાસનું ' મેઘદૂત ' એ કાવ્ય વાંચો. તે મેઘ સાથે તમે પણ આકાશના તરફ વાતાવરણમાં અને અલકાવતીની ઉન્માદક વાટિકામાં ફરના થશો. તમે જો ધાર્મિક પ્રવૃત્તિના હો તો ' ગંગાપણ ' અને ' મહાભારત ' વાંચો જુઓ. એ એ મહાકાવ્યોની રમ્ય બૂલભૂલામણીમાં તમે એક વાર પેઠા કે તમને બહાર નિકળવાનું મન જ નહિ થાય ! તમે હંમેશાં રામાયણ અને મહાભારતમાંના વીરોનું મનન કર્યો કરશો ! તમે જો થોડાક તત્ત્વપ્રધાન હશે તો ગીતા જેવું કાવ્ય વાંચ્યા પછી ગાંધીજી કહે છે તેમ તમે ગમે તેટલી વિકટ પરિસ્થિતિમાં હશે તો પણ ગીતાજીના એક બે શ્લોકથી જ તમે આનંદી બની જશો.

* *

સાહિત્યથી મળતા આનંદની મોટાઈ એક દૃષ્ટિએ વિશેષ છે. ખિરસામાં પૈસા અવાજ કરતા હોય તો જ બીડી પીવા મળે અથવા તો કાશ્મીરના નંદનવનમાં જઈ શકાય. ખાંસાહેબની મરજી લાગે તો જ સુરીનું સંગીત સાંભળી શકાય. પણ અમારા કાવ્યાનંદનું તેવું નથી. કોઈપણ સાપેક્ષનિક પુસ્તકાલયમાં જઈ તેનો દિલ ચાહે તેટલો આનંદ લઈ શકાય છે. સાહિત્યના આનંદ સામ્રાજ્યમાં રાવથી માંડીને રંક સુધી, અમર, શહેનશાહ છઠ્ઠા જ્યોર્જથી માંડીને ઠેઠ વિશ્વનાથ પાંડુરંગ દાંડેકર સુધી બધાને ગમે ત્યાં અને ગમે તેટલી જાહેર જવાની છૂટ છે !

(' શારદા ' માંથી)

કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ

તાજેતરમાં પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલ "કલાપીના કેકારવ"નો વિસ્તૃત અવેશક સાક્ષર ધી. રમણલાલ વ. દેસાઈએ લખ્યો છે. તે કલાપીસાહિત્યના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી નીવડે તેવો હોવાથી એ અહીં ઉતાર્યો છે.—ત્રી

૧—કલાપી અને તેનો સમય

ઝોગણીસમી સદીનાં છેલ્લાં પચાસ વર્ષ એ વર્તમાન ગુજરાતી સાહિત્યનો સ્વયં ઘડતરકાળ. ગુર્જર સાહિત્ય ઘણું ફાટ્યું ફૂટ્યું છે, અને હજી પણ ફૂલશે-ફાલશે; છતાં ઝોગણીસમી સદીના આ વિભાગે વિકસાવેલાં તેનાં સ્વરૂપોમાં જ ગુર્જર સાહિત્યની સઘળી ભિલાવટ થઈ છે, એ સત્ય કદી ભુલવાનું નથી. એ યુગના કેટલાએ સર્જકો વીસમી સદીમાં જન્મ્યા હતા અને બળવંતરાય ઠાકોર, ન્હાનાલાલ કવિ, કૃષ્ણલાલ ઝવેરી જેવા એ યુગના સાહિત્યસર્જકો વીસમી સદીના સાહિત્યને પણ સહી રહી આપણી વચમાં હજી વિરાજે છે, એ સદ્ભાગ્યની વાત છે.

પરંતુ ઝોગણીસમી સદીની છેલ્લી પચીસીમાં પોતાનું જીવન અને કવન પૂર્ણ કરી, જીવન પૂર્ણ કર્યા છતાં વીસમી સદીનાં પચાસ પચાસ વર્ષ સુધી પોતાના ભૌતિક જીવનની સિદ્ધારથ વગર જીવેત રહેનાર એક સાહિત્યવ્યક્તિ અને તેનું જીવન બહુ જ વિશિષ્ટ અને અદ્ભુત રચાન બોમવે છે; એ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ તે કલાપી.

કલાપીના નામની આસપાસ જેવો જાડુ છે તેવો જાડુ બાળે જ કોઈ વ્યક્તિની આસપાસ વીંટળાએલો હશે. સ્વૂળ દષ્ટિને જેમ રંગ રંગના અંગાર સરખો મધુર મોહિત કરે છે, નર્મદ-દલપતથી શરૂ થયેલી આપણી નવી ગુજરાતી કવિતા નવનવાં સ્વરૂપો ધારણ કરતી દશકે અને વીંશીએ નવનવા રંગો ધારણ કરતી આજ પારતપવાદના કલ્પનારંગે રંગાઈ ચૂકી છે. કવિતાને નર્મદ-દલપતે એક ઝોક આપ્યો; નરસિંહરાવે તેનો ઝોક બદલી પાશ્વિમાત્ય દળનો આકાર અર્પી નવીનતા ઉપજાવી; ગોવર્ધનરામ અને બળવંતરાયે તેમાં ચિંતન અને વિચાર-ભારનાં ઉંડાણો આપ્યાં; કાન્તે મૃદુતા અને કલાની તેમાં ઝાંખી કરાવી; મણિલાલ નજુભાઈ અને બાલાશંકરે કવિતાને મસ્તીભર્યો વેગ આપ્યો; અને આમ કવિતાના એ આઘયોજકોએ આજ આપણે કદાચ કિંમતી ન ગણીએ એવા છતાં ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અત્યંત કિંમતી એવા વહનમર્મ આપી ગુર્જર કવિતાને સાચી હૃદયવાણી બનાવવાના યશસ્વી પ્રયાસો કર્યા. એ પ્રયત્નો હજી ચાલુ જ છે, અને સુંદરમ-ઉમાશંકરની જોડી આગળ તે અટક્યા નથી, અને કોઈ આગળ અટકશે પણ નહિ !

છતાં એ આખા કવિતાપ્રવાહમાં બે કવિઓએ જે ઉંડાણ, દર્દ, ચિંતન, ઉત્ક્રાંત અને ઉચ્ચાર આપ્યા છે તેવાં બીજા કોઈ કવિએ હજી સુધી આપ્યા નથી; તેમની પહેલાં થઈ ગયેલા કોઈએ પણ ! આ બે કવિઓમાંના એક ન્હાનાલાલ અને બીજા કલાપી. આ બન્ને કવિઓમાં ગુર્જર કવિતા જેટલો સુંદર ઉચ્ચાર પામી છે તેટલો સુંદર ઉચ્ચાર બીજા કોઈ

કવિમાં જડતો નથી એમ નિશ્ચયપૂર્વક કહેતી વખતે અન્ય કવિઓ પ્રત્યે અણુગમો કે અભાવની જરાય વૃત્તિ નથી.

ન્હાનાલાલ અને કલાપી બન્નેની પ્રતિભા જુદી જુદી છે; બન્ને વચ્ચે ખાસ સામ્ય જ કશું નથી; છતાં એ બન્ને વર્તમાન ગુર્જર કવિતાનાં ઉચ્ચતમ શિખરે છે, એની ખીન્ન શિખરપ્રેમીઓથી નાં પાડી શકાશે નહિ. કલાપી અને ન્હાનાલાલે વીસમી સદીના ત્રણેક દસકા સુધી તેા પોતાની પાછળ ગુજરાતને ઘેરું બનાવ્યું હતું. હવે ગુર્જર રુચિ એ બેયની કવિતાથી પર જવા માગતી દેખાય છે, છતાં એ યુગશે જેવા ગુર્જર રસિકતાને સંતોષ આપ્યો એવા સંતોષ હજી ખીન્ન કોઈથી આપી શકાયો નથી. ન્હાનાલાલને યાદ કરતાં પ્રાચીન ગુર્જર કવિ પ્રેમાનંદ યાદ આવે છે: કલાપીને યાદ કરતાં પ્રાચીનોમાં છેલ્લો જગજી ગયેલો રસકવિ દયારામ યાદ આવે છે. એ બન્ને પ્રાચીનોએ ગુર્જર પ્રજા ઉપર પાડેલી અસરનો પડથો ન્હાનાલાલ અને કલાપીની ઉપજાવેલી અસરોમાં આપણને સંભળાય છે.

કલાપીનો જાદુ જેમ તેના કવનમાં છે, તેમ તેના જીવનમાં પણ છે. જીવન અને કવનની સામ્યતા કોઈ પણ કવિમાં કલાપી જેટલી યોગ્યપણી રીતે ખીલી નીકળેલી નથી. જીવન અને કવન વચ્ચે, જીવન અને સાહિત્ય વચ્ચે, જીવન અને વાણી વચ્ચે બહુ જ ગાઢ સંબંધ છે એ સદુ જાણે છે. એમ છતાં સાહિત્યકારોનાં જીવન અને એમની કૃતિઓ વચ્ચે ઘણી વાર મેળ પાડનારું કામ મુશ્કેલ બની જાય છે. કલાપીના જીવન અને કવન વચ્ચેની સામ્યતા બહુ જ અદ્ભુત છે. બન્નેના પ્રવાહ એવા નિર્માણ અને પારદર્શક બની રહ્યા છે કે તે અરસપરસનાં પ્રતિબિંબ છે એમ સહજ જોઈ શકાય. કલાપીની એ એક બળ્ય વિશિષ્ટતા છે. અમુક કાવ્ય કે અમુક કહી વાંચતા બરાબર તેના રચનારની સાચામાં સાચી આકૃતિ વાંચનારની નજર આગળ ખડી થાય એવું કોઈપણ સાહિત્યકારને માટે આપણે કહી શકીએ તો તે કલાપીને માટે જ.

૨-કલાપીનું જીવન

કલાપીનું જીવન એટલે ? ૧૮૭૪ માં જન્મ અને ૧૯૦૦ માં અવસાન. છઠ્ઠીસ વર્ષની આખી જીવનરમત. રાજકુટુંબમાં જન્મ. રાજ્ય ભણે મોટું ન હોય; પરંતુ રાજકુટુંબની સર્વસામાન્ય સમૃદ્ધિ અને ઉપાધિ પૂરેપૂરી અનુભવી શકાય એવું. રાજ્ય તો ખરું જ. ગુજરાતના હિતકાસમાં વિશિષ્ટ બામ બળ્લી ગયેલા મોહિલ રાજપૂતવંશમાં તેમનો જન્મ. ન્હાનપણમાં જ કલાપીએ માતૃપિતા ગુમાવ્યાં. આઠ વર્ષની વયે રાજકોટની રાજકુમાર કોલેજમાં વિદ્યાર્થીજીવન શરૂ કર્યું. એ કોલેજમાં અભ્યાસ કરી ગયેલા સેંકડો રાજકુમારોએ ગુજરાતને સારી માઠી કેંક બક્ષિસો આપી હતી એ ખરું, પરંતુ કલાપીએ આપેલી બક્ષિસ સરખી અમર બક્ષિસ હજી સુધી ખીન્ન કોઈ રાજની-રાજકુમાર કોલેજના વિદ્યાર્થીએ આપી નહીં. ખાતરીપૂર્વક એકાઠ કલાપી ઉપજાવતી રાજકુમાર કોલેજ પાછળનો ખર્ચ અને શ્રમ સહજ છે !-જે કે કલાપીના જીવનમાં રાજકુમાર કોલેજ ખાસ Creative-સર્જનાત્મક સાગ લીધો હોય એમ દેખાતું નથી.

પિતા અને વડિલ બાઈનું અવસાન થતાં કલાપીએ રાજમાઠી મેળતી. પરંતુ સમીર અવરથામાં મળેલી ગાદી રાજ્ય સાથે કેટલીયે પરખીનતા આપે છે. માઠી મેળવતાં રાજવહિવટ અને પોતાની અંગત સંભાળ બ્રિટિશ સત્તાતંત્રની એક મુદા જોરદાર શાખા 'એજન્સી' ને

સોંપાઈ ! જાર વર્ષે પિતા અને ચૌદ વર્ષે માતાના વાત્સલ્યને ગુમાવી ચૂકેલા કલાપીના પંદરમે વર્ષે તેમને ' લગ્ને એ પત્નીઓ આપી. ' કલાપીના સાહિત્યજીવનમાં રમાયે નામે ઓળખાતાં કલાપીનાં રાત્રીની શોભના નામે ગુર્જર સાહિત્યપ્રસિદ્ધ દાસી પ્રત્યે કલાપીને કેટલેક વર્ષે ખૂબ આકર્ષણ થયું, એ પણ એક મહત્ત્વનો જીવનપ્રસંગ. એ આકર્ષણમાંથી ઉગરવાના તેમના ભંગીરથ પ્રયત્નો, એ પ્રયત્નોની નિષ્ફળતામાંથી જિભો થયેલો શોભના સાથેનો લગ્નપ્રસંગ, એ કલાપીની અપૂર્વ માનવતાનું એક કેન્દ્રપ્રકરણ છે. ' કેકારવ ' એટલે મોટે ભાગે આ પ્રેમ અને નીતિનાં મંથનોનો કાવ્યપડથો !

સંભવ છે કે એ આખા પ્રસંગમાં કદાચ કોઈને ખાસ વિશિષ્ટતા ન લાગે. હિંદુ-ઓના લગ્નમાં એકપત્નીવ્રત છૂટ ગણાય, પણ આવશ્યક નહિ અને રાજકુટુંબોમાં રાજકીય દૃષ્ટિ પણ એક કરતાં વધારે પત્ની સાથેનાં લગ્નને સામાન્ય વ્યવહાર બનાવી દે છે, આજ સુધી આ પ્રથા ચાલી આવી છે.

પતિ-પત્ની વચ્ચે અણબનાવ થતાં અથવા જરા જરામાં અણગમે આવતાં આખા લગ્નને ફેક કરી ખીંગાં લગેનાં અખતરા કરવા અને તેને એક પતિ-પત્નીવ્રત કહેવું એ પશ્ચિમની વિચારસરણી વધારે સારી છે કે એક કરતાં વધારે પત્નીઓ સાથે લગ્નજીવન ગુર્જરી રસિકતા જેળવવાના અતિ મુશ્કેલ અખતરાઓ કરવા એ પૌર્ણીય પદ્ધતિ વધારે સારી છે, એ બદલ મતભેદને અવકાશ છે. જે રૂઢિમાં આપણે ઉછેર હોય એ રૂઢિ આપણા જીવનને લગવામાં લણે મોટો ભાગ ભજવે છે, એટલે એક હિંદુ અને એક રાજવી તરીકે કલાપીએ એ પત્ની સાથે લગ્ન કર્યો અને પત્નીનો એક દાસી સાથે પણ લગ્ન કર્યો, એમાં કશું અવનવું બન્યું હોય એમ માનીને ચમકી ઉઠવાની જરૂર નથી. ચમકી ઉઠાય છે ભારે જ કે જ્યારે રૂઢિ-રિવાજથી રક્ષિત એક રાજવી પોતાના હૃદયને ન્યાયાસન આગળ જીતી રાખે છે ! કુશળમાં કુશળ વકીલની દબે, પોતાનાં કાર્યોની અસર નીચે આવતી વ્યક્તિઓના હૃદયનું નિષ્પક્ષપાતં નિરૂપણ; સમ્યાપૂર્વક સફળે ન્યાય આપવાની તાલાવેલી; અમાનવી દબ્બને ફેંકી દેવાની ઉદારતા; અને પોતાની માનવતા કે માનવનિર્જનતા ઉપર અપરાધની જવાબદારી નાખી સર્વોચ્ચ પરિણામ સહન કરવાની તૈયારી અને નમ્રતા એ ગુર્જર જીવનમાં કદો નજરે ન પડેલું પ્રેમદ્રશ્ય છે. શીરીન-રરહાદ, લયલા-મગ્નત, કદાન ગોપી કે રામ-સીતાના પ્રેમની યાદ કરાવેલો આ કલાપીનો જીવનપ્રસંગ દેહસંબંધમાં ઝટ જિતરી પડતા પ્રેમનું દ્રશ્ય નથી જ; એ લાંબી તપશ્ચર્યા છે. સામાન્ય માનવીના માપથી એ ન જ મપાય.

બહુ જ થોડા માનવી, બહુ જ પુણ્યશાળી માનવી આ રીતે પોતાના હૃદયને કસે છે-તપાસે છે, વ્યથા ભોગવે છે અને પરિણામની સંપૂર્ણ જવાબદારી ઉપાડી લે છે. કલાપીના આ જીવનપ્રસંગમાં આપણે એક પ્રેમકથા-Romance વાંચવા લલચાઈએ છીએ, એ સાચું છે; છતાં પ્રેમકથા કરતાં એ સમ્યાપૂર્ણરે, વ્યથાભરેલા હૃદયની એક રુદનકથા છે, એ આપણે ભૂલવા સરખું નથી. ' હૃદયત્રિપુટી ' પ્રેમકવિતા ભસે હોય; જીવનને, જીવનના પ્રસંગોને એક સુધઃ હૃદયે આપેલી કલ્પના કવિતા ભસે હોય; એ પ્રેમકવિતા ઉપરાંત સત્યના, ન્યાયના સમુદયનની પણ કથા છે. કલાપીના જીવનની એ એક વિશિષ્ટતાને લેખણી ધર્મની જરૂર નથી. કલાપીના પત્રોમાં, એનો જેટલો રહેલ થાય છે તેટલો કાંઈ

પણુ વિવેચકના ક્યનમાં યદ્ય શકે એમ નથી, કાન્તનું કલાપીને સંબોધન, કાન્તની પ્રસ્તાવના અને કાન્તે આપેલી કલાપીની પત્રકથા કરતાં કલાપીના જીવનને ઓળખાવતાં ખીખા વધારે તરવેા હજી આપણને મળ્યાં નથી; મેળવવાની જરૂર પણુ નથી.

કલાપીએ લગભગ આખા હિંદની મુસાફરી કરી છે અને તેના હૃદય ઉપર કાર્મિરના શુષ્કિસોદ્યે બારે છાપ પાડી છે.

એકવીસમે વર્ષે કલાપીને લાહીનું રાજ્ય સ્વતંત્ર અધિકારથી સોંપવામાં આવ્યું. પાંચ વર્ષ સુધી રાજ્ય ભોગવનાર કલાપી વૈભવવિલાસપ્રિય મોજપુરુષ ન હતા; શિક્ષાના શોખીન અમલદારશિરોમણિ ન હતા; સત્તાના શોખીન સરમુખત્યાર ન હતા; “સત્તા વાપરવાની ટેવથી તેઓના ચહેરા ઉપર જ મગફળીની એવી છાપ બેસી ગયેલી હતું જેકે” છું કે તેઓથી હું અને તેટલો દૂર રહું છું અને રહીશ.” સત્તાધારી તરીકેના તેમના આ શબ્દોમાં રાજગૌરવ ખરું; રાજ્યમાનનો અંશ પણુ નહિ ! ઉપરાંત એના જીવનની ચાવી સમા પ્રસંગને એક વાર જતો કરી પોતાના રાજવીપણુને પણુ કસોટીએ ચકાવનાર કલાપી સત્તા-રાજસત્તાનાં એર ડેટલાં પી જતો હતો તે એના એક પત્રથી આપણે સમજી શકીશું:

‘અન્યની સ્ત્રીને ઉપાડી જનાર રાજ પ્રભને કેમ ન્યાય આપી શકશે ? પ્રભ એવા રાજ પાસેથી શી આશા રાખી શકે ? મને તેમ કરવાનો શો હક્ક છે ?’

આ સાચા ઉદ્દગારમાં કલાપીના રાજવીપણુનો-સત્તાશોખનો ખ્યાલ આપણને આવી જાય છે. રાજ્યો જરૂર સત્તાશોખીન છે, અને એકદનના મત પ્રમાણે સત્તામાં કાંઈ એવું તરત રહેલું જ છે કે જે સત્તાધારીને બ્રહ્મ કરે જ. છતાં એમાં અપવાદ નથી એમ કહેવું એ કલાપીના અસ્તિત્વને બૂલવા સરખું છે.

એના શાસનકાળમાં ગુજરાત-કાઠિયાવાડનો બચકર ‘હખનિયા’ને નામે ઓળખાતો ઢૂંકાળ થયો હતો. તે વખતના ‘કલાપી’ના ઉદ્દગાર એક સાચા રાજકીય તરીકેના ઉદ્દગાર છે:—

“એક પણુ માણસ આ રાજ્યમાં બૂળથી ન મરે તો પ્રથમે મોટા વગકાર.”

રાજખટપટ અને શૂઢખટપટનો કલાપીને બારેમાં બારે કંટાળો હતો. પરદેશી પ્રિટિશ સત્તા રાજવીઓની પરાધીનતાનો રડેટ પણુ ક્યાં ક્યાં કરતી હતી તેનું કલાપીને ઉમ બાન હતું. રાજ્ય કરતા ત્યાગ કલાપીને વધારે પ્રિય હતો. કલાપીને ડેટલાક કવિ કહે છે, ડેટલાક રનેહી કહે છે; પરંતુ એ રનેહીઓ અને કવિઓના મંડપમાં શોભતો એક બબ્બ લાગી હતો, એ વાત જૂલી જવા સરખી તો નથી જ ! કલાપી કવિ હતો, રનેહી હતો, ત્યાગી હતો !

જે રતેદમંચન, સત્યમંચન તેના હૃદયમાં ચાલી રહ્યું હતું તેનું પરિણામ સને ૧૮૯૮ માં શોભતા સાયેના લગ્નમાં આવ્યું. એ પરિચિતિ અટકાવવા માટે તેણે કરેલા મંજીર પ્રયત્નો તેની પ્રમાણિક્તાનો અચૂક પુરાવો છે. શોભનાને તેણે તેની મામના એક યુવક સાથે પરણાવી પણ દીધી અને પોતાના આકર્ષણ વચ્ચે પોતે હાથે કરીને એક વજ્રદિવાલ બની કરી દીધી. બાળ્યે જ મોઢ રાજવી, બાળ્યે જ મોઢ માનવી આવેા બીવણુ ત્યાગ કરી શકે ! સહુ સહુના હૃદયને પૂછે અને પછી કલાપીના કાર્યને ન્યાયના ત્રાજવે તોળવા બેસે !

વજ્રદિવાલ પીમળી ગઇ અને છેડાંફટકાનો આગ્રય સજ શોભનાને છૂટી કરી કલાપીએ

તેની સાથે ખુલ્લું લગ્ન કર્યું. કલાપી માત્ર સૌંદર્યશોખીન માનવી કે રાજવી હોત તો તેને આ લગ્ન કરવાની જરૂર રહેત નહિ. લગ્ન કર્યા વગર તે પોતાનો શોખ પૂરો કરી શકે છે. પરંતુ એ સામાન્ય રાજવી ન હતો; એ સામાન્ય દેહશોખીન પ્રેમી ન હતો. એનો રાગ પણ અત્યંત સુધક, સ્વચ્છ, ટેકીસો અને સર્વાર્પણ કરવાની તાકાતવાળો હતો. એનો રાગ ત્યાગનો જ એક ભાગ હતો.

રાજવી કલાપીનું મિત્રમંડળ પણ વિશેષતઃ રાજરંગિત ન હતું. તેના એક રાજમિત્ર વાજસૂરવાળો હજી આપણી વચ્ચે છે અને 'કલાપી'ની સ્મરણુદેરી રચી તેમણે પોતાની મેત્રીને મૂર્તિમંત પણુ કરી છે. એ અપવાદ. પરંતુ એ યુગના વિચિત્ર, વિશિષ્ટ, છતાં સમાજને દોરનાર સાહિત્યકારોમાંથી ધણીની સાથે કલાપીને મેત્રી હતી. મણિલાલ નજીબાઈ, કાન્ત મણિયંકર રત્નજી ભટ્ટ, લલિત, મરતાંવિ ત્રિભુવન પ્રેમચંદર, જટિલ, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, બળવંતરાય દાદોર એવી આજ પણુ માનપાત્ર બની રહેલી વ્યક્તિઓ કલાપીના મિત્રમંડળમાં હતી. નવયુગરાતને ધડતી વ્યક્તિઓનું આકર્ષણ કરનાર કલાપી પોતે પણુ નવયુગરાતનો એક ધડવૈયો જ છે. એણે પોતાના યુગને પોતાનામાં સમાવ્યો છે અને નવીન બળપ્રવાહોને ઝીલ્યા છે. કલાપીનો દરખાસ્ત એ કાંઈ રાજને તાલીમ ભરવાનું, ચમકટું, નાટ્યરંગથી ગાજટું, સેવકો કે ખુશામતીઆઓથી ઉજરાટું હીવાનખાનું ન હતું; યુગરાતના સાચા ધડવૈયાઓની એ મળલિસ હતી.

એક વિશિષ્ટ ધટનાની મોંઘ લેવાનું અત્રે મન થાય છે. કલાપી અને ન્હાનાલાલ વચ્ચે અંગત કે સાહિત્યવિષયક સંબંધ ભણ્યો નથી. છતાં કલાપીના પૌત્ર 'રાજકંસ'ની ભભક-ભરી છતાં ગૌરવશીલ અને ગંભીર બનતી સાહિત્યસૃષ્ટિ પોતાના આકારધરતરમાં ન્હાનાલાલ શૈલીની બહુ પડોશમાં આવી ગઈ છે !

કલાપીનો વાચનશોખ પણુ બહુવિધ અને વિશાળ કહેવાય. રાજકુમાર કોલેજે તો કાંઈ બહુ ઝાતભાર તેના મનમાં વર્ષો દેખાતો નથી કે સાહિત્યનો શોખ ઉપજાવ્યો દેખાતો નથી; છતાં અંગ્રેજી યુગરાતી સંસ્કૃત અને ઉર્દૂ ભાષાનો તેને ગારે શોખ હતો. તે સમયે હિંદુત્વ અંગ્રેજી અને સંસ્કૃત ભાષાના કવિઓનો તેણે જીડો અને સદ્ભાવભર્યો અભ્યાસ પણુ કર્યો હતો. સંસ્કારને-વિદ્યાને તે રાજગાદી કરતાં પણુ જીએ સિંહાસને બેસાડતો હતો:—

“ વડવાના હક્કબળે મેળવેલી રાજગાદી કરતાં મારા પોતાના બળેથી મેળવેલી વિદ્યા હજાર દરજ્જે ઉત્તમ. ”

આ વાક્ય કલાપીના અભ્યાસપ્રેમ ઉપર પૂરતો પ્રકાશ પાડે છે.

અને સને ૧૯૦૦ માં તો કલાપીનું અવસાન થયું ! ફક્ત એક રાતની જ માંદગી ! માત્ર છબીસ વર્ષનું જ જીવન ! પરંતુ એ છબીસ વર્ષમાં સાઠ વર્ષે પણુ ન મળી શકે એવા રસઅનુભવ અને તપઅનુભવની સમૃદ્ધિ મેળવી અવસાન પછીની અર્ધી સદી સુધી કલાપી સાહિત્યદેહે તો સજીવન રહ્યો છે. છબીસ વર્ષના ટૂંકા જીવનની તેની હાથે હાથે ભાવભરી, રસભરી અને અનુભવભરી હતી. તેમ ન હોત તો કલાપીએ જે સાહિત્ય સર્જ્યું એ તે સર્જશક્ત જ નહિ. કલાપીનું જીવન, કલાપીનું અવસાન અને કલાપીનું સાહિત્ય,

એ ત્રણે સરખાં જ રોમાંચક છે.—એ ત્રણે અરસપરસનાં પ્રતિબિંબ હોય એમ લાગે છે—જીવન, મૃત્યુ અને સાહિત્ય ! કલાપીને, કલાપીના દ્રેષક જીવનને યાદ કરતાં શેલી, કીટસ, તરુ દત્ત અને રૂપદાં છુકસનાં દ્રેષકો જીવન યાદ આવે છે, અને એક એકરૂપ દુઃખભર્યો વિપાદ હૃદયમાં છવાઈ જાય છે.

કલાપીનું આ દ્રેષક જીવન—છબીસ વર્ષનું. અંગ્રેજોની છત્રછાયામાં બીજા મહત્ત્વના પ્રસંગો તો મહારાજાઓના પશુ જીવનમાં જનવા સંભવિત નથી; કલાપીના જીવનમાં આપી શું વધારે માગીએ ? એ જીવન દરમિયાન ગુજરાતી સાહિત્યે નવાં નવાં બળ ઝીલ્યાં, નવા નવા અખતરાઓ કર્યા અને નવીન ગુજરાતી સાહિત્યને માનભર્યો આકાર આપ્યો. સરસ્વતી-ચંદ્ર, કુસુમમાળા, અમેદોમિ, કુંજવિહાર, ભદ્રંભદ્ર, ચક્રવાકમિથુન, કાન્ત નાટક અને ગીત-ગોવિંદનાં બાંધાંતર જેવાં ગૌરવોથી ગુર્જર સાહિત્ય એ વખતે સજ્જ થતું હતું. એ દ્રેષકી પચ્ચીસીમાં કલાપીનું જીવન અંતર્યુ અને અસ્ત થયું. આમ કલાપીની સાહિત્યરચના ઓગ-ણીસમી સદીની ખરી, પરંતુ કલાપી સાચી રીતે વીસમી સદીના સાહિત્યકાર ગણાય. ઓગ-ણીસમી સદીમાં તેમને ન મળેલું સ્થાન વીસમી સદીએ આપી એ સત્ય પૂરવાર થયું છે. ભૌતિકદેહ અદૃશ્ય થયા પછી જ અક્ષરદેહે ઓળખાઈ આજસુધી જીવંત રહેનાર સાહિત્યકાર કલાપીનું આ ભૌતિક જીવન પણ રોમાંચક છે. આ જીવનને પકડે આપણે એમના સાહિત્યને જોઈ લઈએ.

૪—કલાપીના સાહિત્યકાર

કલાપીએ જે સાહિત્યકાર સમર્થો છે એ ફાલતી વિપુલતા આપણને આશ્ચર્યમાં નાખી છે. 'કેકારવ' એ તો જાણીતી કાવ્યરચના છે જ. તે ઉપરાંત તેમણે 'મદાકાબો' ની શ્રેણીમાં પોતાના પૂર્વજ હમીરજી ગોહેલનું અધૂરું છતાં અનોખું કાવ્ય આપણને આપ્યું છે. 'માલા' અને 'યુદ્ધિકા' એ તેમની લખેલી લાંબી કથા—અનુવાદકથા ભલે હશે ! એમણે પ્રવાસવર્ણન પણ લખ્યું છે, જે 'કાશ્મીરના પ્રવાસ' ને નામે પ્રવાસવર્ણનના સાહિત્યમાં કદાચ આદિસ્થાને આવી શકે.

સંવેદનું વલ્લુખીતેલું ક્ષેત્ર પણ તેમણે જીલ્લવના સ્વર્ણ પ્રવાસ કર્યો છે.

પત્રલેખનનો સાહિત્યપ્રકાર ગુજરાતી ભાષામાં સાહિત્ય તરીકે ગણાવવાને પાત્ર હોય તો તે કદાચ એકલા કલાપીનો જ. આપણે ત્યાં પત્રલેખન સાહિત્યસ્વરૂપે હજી વિકસ્યું નથી. પરંતુ પત્રલેખન સાહિત્ય બની શકે છે, એવું ગુજરાતી ભાષામાં જો કોઈએ પણ સંવેદ રીતે સાબિત કર્યું હોય તો તે કલાપીએ.

તેમની 'નોંધપોથી' પણ એક સાહિત્યકૃતિ છે. નર્મદ અને નરસિંરાવ સરખાં કેટલાક સાક્ષરોએ પોતાની નોંધપોથી લખી છે. એ સાહિત્યપ્રકાર પણ હજી આપણે ત્યાં બહુ ખીલ્યો નથી. એમાં અંગત તસ્વોનું પ્રાધાન્ય હોવાથી, અને દિનચર્યામાં આવી જતા પ્રસંગો કે વિચારોનાં ટાંચણ થતાં હોવાથી એનું તાત્કાલિક પ્રકાશન બહુ શક્ય ન પણ લાગે; છતાં નોંધપોથીના લેખકના સમગ્ર માનસવિકાસને સમજવા માટે તેમ જ લેખકના સમયને પિંજોનવા માટે એ સાહિત્યપ્રકાર પણ બહુ ઉપયોગી નીવડ્યો છે. આત્મકથાને નામે વિકસ્યું

જનું સાહિત્યઅંગ અને આવી નોંધપોથી એકખીજની બહુ નજીક આવી રહે છે. એ સાહિત્ય-અંગમાં પણ કલાપીએ પોતાનો ફાળો નોંધાવ્યો છે.

માત્ર ફાળો નોંધાવવા ખાતર નહિ; કલાપીને સાહિત્યકાર થવાની ધમશ ન હતી; ઇતિહાસમાં નામ અમર કરવાની લોહપતા ન હતી; પરંતુ એનું હૃદયતંત્ર જ એવા પ્રકારનું હતું કે જે વ્યક્ત થયા વગર રહી શકે જ નહિ. ઊર્ધ્વગામી આત્માઓ માટે હૃદય વ્યક્ત કરવાના માર્ગ કલા અને સાહિત્યમાં સદૃશ મળી રહે છે. કલાપીને સાહિત્યકાર થવાની તકપૂરં પણ લોહપતા ન હતી; છતાં એ ગુર્જરગિરાના સહુભાગ્યે સાહિત્યકાર બની રહ્યા. કવિતા, મહાકાવ્ય, નવલકથા, પ્રવાસવર્ણન, સંવાદ, પત્રલેખન, નોંધપોથી અને નિબંધ જેવાં સાહિત્યનાં વિવિધ અંગોને પોતાના વ્યક્તિવૈશિષ્ટ્યની છાપ આપી ખીલવનાર સાહિત્યકાર ઇતિહાસમાં તો અમર છે જ. ઐતિહાસિક દષ્ટિએ આમ કાવ્ય અને મદના જુદા જુદા સાહિત્યપ્રકારો કલાપીએ ખીલવી તેમનો સાહિત્યમાં પ્રવેશ અને સંસ્કાર પણ કરાવ્યો છે.

૪—સ્નેહી ? કવિ ? બન્ને.

કલાપીના મિત્ર શ્રી. રૂપાંકર કહે છે તે અંશતઃ ખરું છે કે, ‘કલાપીના આંતર-સંસ્કાર સિવાય કલાપીની વ્યાવહારિક સ્થિતિ કોઈ રીતે અસાધારણ ન હતી.’ પરંતુ એના આંતરસંસ્કારે એના વ્યવહારને-સાધારણ વ્યવહારને પણ એટલાં અસાધારણ બનાવી દીધાં હતાં કે કલાપીનું સામાન્ય જીવન, નિત્યજીવન, ક્ષણે ક્ષણનું જીવન પણ કલામય, ઊર્મિમય, મિતંત્રમય જીવન બની રહ્યું હતું. સાહિત્ય અને જીવનને કલાપીએ એવા અસાધારણ ગાઢ સંબંધમાં મૂકી દીધાં છે કે એના સાહિત્યને સમજવા માટે એના જીવનની આછી રૂપરેખા સમજવી બહુ આવશ્યક બની ગઈ છે-ખીજ કોઈપણ સાહિત્યકાર કરતાં. અને ‘કલાપી સ્નેહી છે કે કવિ ?’ એવા ગુર્જર સાહિત્યમાં ઉત્પન્ન થયેલા વાદનાં મૂળમાં પણ કલાપીના જીવન-કવનમાં રહેલી અભિનંતામાં જ રહેલાં છે. ‘સ્નેહી’ અને ‘કવિ’ એ બન્ને પરસ્પર ન સંમય એવાં તત્ત્વ નથી. જે કવિ હોય તે સ્નેહી ન થઈ શકે, એવા કોઈ કુદરતનો, સમાજનો કે રસસાસ્ત્રનો નિયમ નથી. ઊલટું, સાચો સ્નેહી સાચો કવિ બની શકે અને સાચો કવિ સાચો સ્નેહી બની શકે ! કલાપીના અંગત મિત્ર ‘કાન્તે’ કલાપી કવિ નથી પણ સ્નેહી છે એવું એક કથન ચલણી બનાવ્યું એમાં કાન્તનો ઉદ્દેશ કલાપીના સ્નેહજીવન ઉપર માર મૂકવાનો જ હતો; નહિ કે કલાપીના કવિસ્થાનને ડગમગાવવાનો. પાછળથી ‘કાન્ત’ને એની સ્પષ્ટતા પણ કરવી પડી હતી અને સ્નેહીને કવિ કરતાં ઉચ્ચ આસને બેસાડી કવિને માત્ર કવિતાના જીવનનવ્યસાધીની કક્ષાએ ઉતારી મૂકવો પડ્યો હતો. ‘કવિતા એ જેની કીન્દગીને સવોપરિ સ્નેહ હોય તે જ કવિ હોઈ શકે’ એવું નવું વાદમસ્ત કથન ‘પાછું’ તેમને પ્રચારમાં લાવવું પડ્યું ! એ સંબંધમાં વધારે ફલીલગાળ જરૂરી નથી. કલાપી સ્નેહી પણ હતો અને કવિ પણ હતો-કદાચ, એ સ્નેહી પણ હતો માટે જ એ કવિ થયો એમ કહેવામાં ‘કાન્ત’ના કથનનો ઉદ્દેશ આપણે વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજી શકીએ એમ છે. કલાપીએ કવિતા લખી એ તેના સ્નેહીપણાની ઉગ્રતામાં જ કવિતા લખવા ખાતર, કવિ તરીકેની કૌતિ કમાવા ખાતર નહિ; ગુર્જર સાહિત્યને ઉન્નત કરવાની ભાવનાથી નહિ. એની નમ્રતા એવા મધ્ય દંબને પોષે એમ હતું જ નહિ. એની અસાધારણ નમ્રતાએ તો

એને પોતાની જ કવિતાનો કાલિલ વિવેચક બનાવ્યો છે. પોતાની કવિતા માટેના કલાપીના સુપ્રસિદ્ધ ઉદ્દાહરણો આ રહ્યા:

“ કવિતા ! મ્હારી કવિતાને કવિતા કહેતો નથી. હું કવિ છું એવું હું માની જ રાખ્યો નથી...મને વિચારો. એકવર્તા આવડતું જ નથી. મ્હારા જીવનમાં કલા નથી, માત્ર લાગણીઓ જ છે, અને મ્હારી કવિતા પણ તેથી જ છે. હું જે કંઈ લખું તે મ્હને જ આનંદ આપી શકે તેવું જ યદ્યત્ નથી. શેલી કે શેક્સપીયર વાંચતો હોઈ છું ત્યારે ઘણી વખત મને યદ્યત્ લાગે છે, ત્યારે મ્હારી કવિતાને-એ કાગળોને આળી નાખું. ”

શુન્દરાતના સદ્ભાગ્યે કલાપીએ પોતાના મન ઉપર અંકુશ મૂકી પોતાની કવિતાને આળી મૂકી નથી ! કલાપીના પોતાની કવિતા માટે ઉચ્ચારામણા મંત સાથે હજી સુધી ટોણ સંમત થયું નથી. એની કવિતામાં કલાના અંશો કેટલા છે, એની ચર્ચા કરવાને બદલે આપણે એટલી જ હકીકત વિચારી લેઈશું કે એ કવિતાનો આદરપૂર્વક સંમત થયો છે, એ કવિતા સુખપાઠ થઈ છે, પાઠ્ય પુસ્તકોમાં દાખલ થઈ છે, અભ્યાસક્રમોમાં ઉતારેલી છે, એના ઉપર વિવેચનો થયાં છે અને હજી આજ પણ એ કવિતા બાવપૂર્વક વંચાય છે !

એટલું ખરું કે કલાપીની કવિતા લખવા ખાતર લખાઈ નથી, અને તેથી એની કવિતાના આકારને શૃંગારમયો બનાવવાની ખાસ કાળજી લેવાઈ નથી; લાગણીના વેગની આસપાસ સુંદર આરા-કિનારાની નકશી ઉપસાવવા પ્રયત્નો થયા નથી, અને કલાની સાંપ-હુશીએ તેના ઉપર મરામત કરવા મથન કયું નથી. કવિતાના કડક વિવેચકો રચે રચે ખામીઓ દેખાડી શકે એવું અસાવધપણું પણ એ કવિતા રચવામાં નથી જ, એમ કહી શકાય નહિ. અને સર્વ વિવેચકોનું માન સંપાદન કરે એવી સર્વોચ્ચ સુંદર કવિતા તો કાલિદાસ કે શેક્સપીયરની પણ ક્યાં છે ?

છતાં પચાસ વર્ષથી શુન્દરાતના હૃદયને એક આપી રહેલી કલાપીની કાવ્યવાણી કવિતા નથી, એમ કહેવાનો અધિકાર એકલા કલાપીને જ હોઈ શકે ! એ આપણી સાચી કવિતા છે, આપણી પ્રિય કવિતા છે, આપણા હૃદયને એ સુંદર બાવ-એક આપી રહેલી કવિતા છે, આપણી શુન્દરગિરાને સમૃદ્ધ કરી રહેલી કવિતા છે, એમાં જરાય ફેરફાર નથી. એનો લખનાર બલે રનેલી હોય, કવિ હોય કે બન્ને હોય ! સાહિત્યને પાને કલાપી કવિ છે, અને એનો ‘ કેકારવ ’ કવિતા છે, વધારામાં એટલું કે કલાપી એવો કવિ છે કે જેણે પોતાની કવિતાને પોતાના હૃદયનો નિર્મળ અર્પણ બનાવી દીધી છે. અને કલાપીનું હૃદય એટલે ? એાગણીસમી સદીના શુન્દરાતે એાગણેલી ઊર્મિઓ, એાગણીસમી સદીના શુન્દરાતે એાગણેલું ચિંતન ઉડ્યન અને એાગણીસમી સદીના શુન્દરાતે એાગણેલા સુષક સંસ્કારોનો એક બબ્બ સંગ્રહ.

આજ વીસમી સદી એ સંગ્રહને પ્રેમપૂર્વક, માનપૂર્વક સાચવી રહી છે ! એાગણીસમી સદી પાસેથી વીસમી સદીએ મેળવેલો એ કીમતી વારસો છે !

એ સંગ્રહમાંથી કલાપીનો કેકારવ આજ અનેક આવૃત્તિએ પહેંચે છે. બહુ થોડાં કાવ્યમંથોડું આવર્તન થાય છે. આટલી આવૃત્તિઓ મેળવવી એ અંથની લોકપ્રિયતાનું સાચું માપ છે. કલાપી લોકપ્રિય પણ છે, અને વિદ્વદપ્રિય પણ છે. વચમાં એક એવો સુખ આવી ગયો કે જેમાં લોકપ્રિય નહિ પણ લોકોત્તર હોય તેવું સાહિત્ય સાચું

સાહિત્ય ગણવા લાગ્યું. હજી એ માન્યતાના ઓળા આપણા સાહિત્યમાં ફરતા રહે છે ખરા, છતાં સુધંબ બનતી જતી લોકરુચિ હવે પોતાની અસ્પૃશ્યતા સામે વાંધા ઉઠાવતી થઈ છે અને સામાન્યતાની કક્ષામાં ન ઊતરતી વિદ્વદ્વ્યથોળને જ આભડછેટ માનવા જોઈશે. બંડખોરપણું ફેળવતી બની છે. જનરુચિ હવે અવગણી શકાય એટલી બધી ઊતરતી રહી નથી. એટલે સાહિત્યમાં પણ લોકપ્રિયતા હોવી એ હજી મનાવું અટકી ગયું છે. કેકારવને આપણે લોકપ્રિય કવિતાનો સુંદર નમુનો કહી શકીએ.

અને એ વિદ્વાનેને પણ પ્રિય છે એની સામિતી અનેક વિદ્વાનોએ આજ સુધીમાં આપણને આપી છે. સમકાલીન વિવેચકોએ કેકારવ અને તેને ટફકનાર કલાપી પ્રત્યે જોઈતું ધ્યાન આપ્યું છે એટલું બીજા કવિ પ્રત્યે બાળ્યે જ આપ્યું હશે. અમુક દશકામાં નરસિંહરાવ કે મણિલાલ, અમુક દશકામાં ખમરદાર કે મેઘાણી, અમુક દશકામાં સુંદરમ કે ઉમાશંકર વિવેચકોનું વધારેપડતું ધ્યાન ખેંચ્યું હોય એ સંભવિત છે; પરંતુ સતત જેના ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર આપણા વિવેચનને યાદ્યું ન હોય એવા આપણા એક એ કવિઓમાં ન્હાનાલાલ અને કલાપી છે, એ સાહિત્યના ઇતિહાસમાં ન વિસરાય એવી ધટના છે. કલાપી સંબંધી વિવેચનસાહિત્ય વિષુદ્ધ બની ગયું છે. એ જ વિદ્વદ્વ્યથોળ ! નહિ ?

કેટલાક મંથો માટે વિવેચન નિરર્થક બની રહે છે. કેકારવ એવા જ એક મંથ છે. વિવેચનનો ઉદ્દેશ સાહિત્યમંથોની ખામીઓ અને ખુબીઓનો અભ્યાસ કરી તે જનતા સમક્ષ રજૂ કરવાનો અને જનતાની રુચિને એ વિવેચન દ્વારા સાચા સાહિત્યસિદ્ધાંતોના રપસા કરાવી ઉઘે લઈ જવાનો હોય છે. કેકારવ માટે ધણું કહેવાઈ ગયું છે. એનું વધારે વિવેચન એ માત્ર જુદી હાથ, જુદી દષ્ટિ કે બદલાતા જતા કાળમાનની જ ઓળખાણ આપે. એવી ઓળખાણ બહુ જરૂરી નથી હોતી; એવા મંથો માટે જ સ્વયં લોકપ્રિય અને વિદ્વદ્વ્યથિ લાંબા સમય સુધી રહી શક્યા હોય. વીસમી સદીની ઝંડપમાં પિરતાલીસ વર્ષની સતત લોકપ્રિયતા ચિરંજીવી લાગે એવી છે. કલાપીના કેકારવે તે અનુભવી છે. કેકારવનું કવન એ જ એનું વિવેચન છે. (કમચા)

રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ

અમેરિકામાં સરતુ સાહિત્ય

અમેરિકાના પ્રકાશકો ભલે નિઃસ્વાર્થભાવે લોકસેવા કરવા નીકળી પડેલા ન હોય. એમની વેપારી દષ્ટિનું પારખામં તો એ જ આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ લોકોમાં વધુમાં વધુ સાહિત્ય એ પહોંચાડી રહ્યા છે. વધુમાં વધુ સાહિત્ય જનતાને પહોંચાડી શક્યા માટે એમણે સાહિત્ય સરતું બનાવ્યું છે, સાહિત્યને સરતું બનાવવું પડ્યું છે; કારણ કે યાદે તેવા અમીરોનો એ દેશ હોય તોપણ બીજા દેશની જેમ જ અમેરિકાની આમજનતા તો સરતું સાહિત્ય જ મોટા પાયા પર ખરીદી શકે. સાહિત્યને સરતું બનાવ્યા છતાં પણ એનો વેપાર સફળતાપૂર્વક ખોલી શકવામાં એ પ્રકાશકોની જખરી કુનેહ દેખાય છે.

ખાર-ખાર આનાની ખિરસાકદની ચોપડીઓ લાખોની સંખ્યાએ વેચાઈ રહી છે. નવાં નવાં પુસ્તકોની પહેલી કિંમતી આવૃત્તિ અહીં પૈસાપાત્રોમાં વેચાય ન વેચાય ત્યાં તો આવી ખિરસા ચોપડી કાઢનારા એની નવી સસ્તી આવૃત્તિઓના હક્કો ખરીદી લે છે. એવી અનેક સસ્તી પુસ્તક-પ્રકાશન-સંસ્થાઓ વારે તોછ અને નવી ચોપડીઓ જનસમૂહના નીચલા થોડામાં પહોંચતી બાય છે. એ ચોપડીઓમાં 'ઉમર ખ્યામની રૂબાઈયત' થી માંડીને આધુનિક વિદ્યાની 'અખંડ દુનિયા' સુધીના મંથોનો સમાવેશ થતો હોય છે.

ચાર પાઠોશી

શિવાલયી સાધુ ગાંઝે ધૂંસેને, પરલોકી વાતું થાય;
નિયમ સમય કંઈ નવ બાણે, એની અંતે આરતી થાય.

શંખના કુંકવા ટાણે રે,
ઝાલરના ઝણકારે બાણે રે,
ભોળા લક્ષ્મી જનો ઉલસાય. (૧)

એક વંડાનાં ચાર પાઠોશી,
શિવ અવર એક સાધુ;
ત્રીજી ત્રાની નિશાળ માંડેલી,
કબાટ ચોથું છેક આધું.
અંધાલય કબાટ ગણાયે રે,
પૂનરી શિક્ષક જણાયે રે,
કરતો હોંશથી એતું કામ. (૨)

શિક્ષક સાચો સાધુ બનીને,
અર્પતો ઉત્તમ જ્ઞાન;
પુરાણો ને શાસ્ત્ર પઢાવે,
લક્ષ્મી નાસ્તિકોની ભાન.
વાલી લાગી શિક્ષકવાણી રે,
કથું માથે સાધુને પાણી રે,
ધર્મો દેવ દીલમાં રાખી દાઝ. (૩)

આટો માગે ને ધૃત ઉધરાવે,
ખાય જમણવાર ખૂણ;
નિરક્ષર એની નૈન દીસે છે,
અજ્ઞાનની વળી જાળ.
શંકરને છે તર પીંડી રે,
પાપ નહિ મારતાં કીડી રે,
લયો એવાં જ્ઞાનનો છે લંકાર. (૪)

માસ્તરે વિનવ્યું મંહારાજ !
આપને આપું અક્ષરજ્ઞાન;
અંધ આલંબથી જ્ઞાન અહીંને,
મહીમાં મેળવો માન;
યુગાન્તર ઓળખી લ્યોને રે,
હુનિયાને ઉપદેશ દોને રે,
ભગવું ભારતને ના કરે ભાર. (૫)

શુરને ગેળી જ્ઞાન થયું,
અહોજ્ઞાનમંદિર પૂનરીનો બોધ;
શિષ્ય થયા શુર શુભાન તણને,
સોંપડી શિવની શોધ.
ચક્ષુએ ચાર બન્યા છે રે,
ઉપદેશક ચાર બન્યા છે રે,
સમન્યા ઉત્તમ એવો સાર. (૬)

સાંજ પડેને શંખ પુકાયે,
હોંશે આવતાં ગામનાં લોક;
અંધાલયતું જ્ઞાન અપાયે,
દેશ, ધર્મ કેટલું થોકથોક.
નિશાયરે નીમ લીધાં છે રે,
સાધુનાં સાચાં કામ કીધાં છે રે,
ધર્મ “મોહદાન” પાઠોશી ધાર. (૭)

શ્રી. મોહદાન મ. ગદવી

પ્રાંત પુ. મં.ની વા. સભાઓ-હેવાલો

૧. વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

વડોદરા પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૩૦-૧-૪૫ ને વાર રવિના રોજ બંધારના ૧૧ વાગે સેન્ટ્રલ-લાઇબ્રેરીમાં વસેા કેળવણી મંડળ તથા રાજ્ય પુ. મંડળના મંત્રી શ્રી. રામભાઈ કા. પટેલના પ્રમુખપણા નીચે બરવામાં આવી હતી, જેમાં રા. પુ. મં. ના કાર્યવાહક સભ્યો શ્રી. મણિભાઈ મં. કાશીવાળા તથા શ્રી. ચિમનભાઈ હ. અમીન ઉપરાંત વડોદરા મહાલેથી શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલ, પાદરા મહાલેથી શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, શ્રી. રામભાઈ છ. પટેલ તથા સાવલી મહાલેથી શ્રી. રમણલાલ સુ. પંડ્યા અને શ્રી. કમરૂદીન છ. સેવદ હાજર હતા. આ સભામાં પુ. ખાતાના મદદનીશ :વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેશભાઈ મો. પટેલ સહિત તથા રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મૂ. પટેલની પણ હાજરી હતી.

સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવો નીચે પ્રમાણે છે:

ઠરાવ ૧—બજેટ મંત્રી ઉપરાંત, પ્રાંત પ્રચારક ખાતે થયેલા 'વિરોધ ખર્ચ' રૂાં ૪૬-૧૨-૧ મંત્રી કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૨—સન '૪૪-૪૫' નું વાર્ષિક નિવેદન અને દિસાબ મંત્રી કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૩—નવા વર્ષનું નીચે પ્રમાણે વ્ય. મંડળ નીમવામાં આવે છે:—

પ્રમુખ : શ્રી. હરિવલ્લભદાસ યુ. શાહ, મંત્રી : શ્રી. ચીમનભાઈ હ. અમીન, સભ્યો : શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, પાદરા; શ્રી. છોટાભાઈ રા. પટેલ, છાણી; શ્રી. કમરૂદીન છ. સેવદ, ગોહડા; શ્રી. હરભાઈ પુ. પટેલ, ડોહાઈ; શ્રી. યંકરભાઈ ગિ. પટેલ, કંડારી અને તે ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મં. ના વડોદરા પ્રાંતના કારણદારી સભ્યો.

ઝોડિસ તરીકે શ્રી. વાપ્તભાઈ ના. અમીનની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.

ઠરાવ ૪—નવા વર્ષનું અંદાજ નીચે પ્રમાણે મંત્રી કરવામાં આવે છે.

જમા

ઉધાર

૧૩૦ ફાળવણી

૪૪૦ રા. પુ. મંડળની મદદ

૫૩૦

૫૨૫ પ્રાંત પ્રચારકનો પગાર, પ્રો. ફંક, ભરુ-ભાડુ, મોખવારી વગેરે;

૧૫. છપામણી

૧૫ કંદીન્ટ-પોસ્ટલ

૧૫ મંત્રીનો મુસાફરીખર્ચ.

૫૭૦

ઠરાવ ૫—વડોદરામાં આ વર્ષે અખિલ હિંદ પ્રેક્ષકાલય પરિષદ તથા વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદ બરાવાની હોવાથી, મહાલ પરિષદો બરવાનું આ વર્ષ પૂરતી મોકુફ રાખવાનું કરાવવામાં આવે છે. અને વડોદરામાં ઉપરની બરાવાની પરિષદોનો ખાસ લાભ લેવા પ્રાંતના જે તે પ્રેક્ષકાલયોને આ સમા લલામણુ કરે છે.

ઠરાવ ૬—વડોદરા પ્રાંતમંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટ વાચનની એક પરીક્ષા

લેવાનું કરાવવામાં આવે છે. અને તે માટે નીચે પ્રમાણેની એક કમિટી નીમવામાં આવે છે. આ કમિટિએ પુસ્તક તથા પરીક્ષાની તારીખ નક્કી કરી, જે તે મહાલ પુ. મંડળ મારફત પ્રાંતનાં તમામ પુસ્તકાલયોમાં તેની જાહેરાત કરવી. અને તે પછી જે તે મહાલ મંડળ મારફત આ પરીક્ષાના ઉમેદવારોની યાદી મંગાવી તે પ્રમાણે કમિટિએ ચેપરો છપાવી જે તે મહાલ મંડળ તરફ વા જે તે ગામે તરફ સીધા મોકલી આપવા. ચેપરો તપાસવાનું કામ તથા તેનાં ઇનામ ઉદ્દેશ્યનું કામ જે તે મહાલ મંડળોએ કરવું. ચેપરો અને તેની જાહેરાતનો પ્રાંતમંડળમાં જે ખર્ચ, જે તે મહાલ મંડળો પાસેથી ફાળવી લેવા.

(૧) શ્રી. ઉમેદમાઇ મો. પટેલ, (૨) ચિમનભાઈ ડ. અમીન, (૩) શ્રી. નાનુકલાલ તં. ચાકરી, (૪) શ્રી. વિશ્ણુપ્રસાદ પ્ર. પંડ્યા, (૫) શ્રી. વલ્લભભાઈ મુ. પટેલ.

કરોવ ૭—રાજ્ય પુ. મંડળના વ્યક્તિસભ્યો બનાવવામાં મદદ કરવા, આ સભા જે તે મહાલ પુ. મંડળના કાર્યકર્તાઓને આગ્રહપૂર્વક સલામજી કરે છે.

કરોવ ૮—વડોદરા પ્રાંત પુ. મં. તરફથી જે તે સ્થળે આપેલી ફરતી પુ. ની તમામ પેટીઓ પરત આવી ગયા પછી, તેનું નિવેદન તૈયાર કરી, બ્યવસ્થાપક મંડળની સંસા બોલાવી, એ પેટીઓ સંબંધમાં છેવડનો નિર્ણય કરાવી લેવા.

કરોવ ૯—જે તે મહાલનાં મહાલ પુ. મંડળોએ, મહાલના એકેએક ગામનું બજેટ બને તેવી માળજા રાખવા; પ્રાંત તથા રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓનો બડોળા પ્રમાણમાં લાભ લેવડાવવા, તથા પુસ્તકાલયપર્વણી મહાલના એકે એક ગામે ઉજવાય તેવા પ્રચાર કરવા આ સભા જે તે મહાલ મંડળોને આગ્રહપૂર્વક સલામજી કરે છે.

કરોવ ૧૦—રાજ્યચોરસની હરિફાળો અને અસ્લીલ જાહેરખબરો અંકાવવા સંબંધમાં જે તે પત્રોના તંત્રીઓને વિનંતિ કરતો જે હ મો. કરોવ દશપુરા મુકામે ભરાયતી પ્રાંત પુ. પરિષદે કરેલો છે. તે ઠરાવની આગળની તમવીજ કરવા રા. પુ. મં. ને સલામજી કરવામાં આવે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નું નિવેદન તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવડના બંધારણને અનુસરીને, સન ૧૯૩૦-૩૧ થી આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ રાજ્ય પુ. મંડળનો જે ઉદ્દેશ છે તેને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવો તે છે.

વડોદરા પ્રાંત પૂરતા, રાજ્ય પુ. મંડળના ઉદ્દેશો કેટલા પ્રમાણમાં ફળિભૂત થયા છે વા અમલમાં આવ્યા છે તેનો અહેવાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો—રા. પુ. મં. ના ઉદ્દેશ પ્રમાણે, વડોદરા પ્રાંતના અગિયાર મહાલોમાં મહાલ પુ. મંડળ સ્થપાઈ ચૂક્યાં છે. આ વર્ષમાં વાઘોડીઆ અને તિલકવાડા મહાલ સિવાય એકેએક મહાલ મંડળોએ પોતાની વાર્ષિક સભાઓ ભરી હતી. અને તેના અહેવાલ અંગે મોકલી આપ્યા હતા. તથા પ્રાંતનાં તમામ મહાલ મંડળોના હિસાબ અને નિવેદન તો અંગે આપ્યાં છે જ.

૨ જૂથ પુસ્તકાલય મંડળો—જેવણી ખાતાએ, શાળાઓ માટેનાં જે સેન્ટરો ગોઠવ્યાં છે તે જ સેન્ટરોને, રાજ્ય પુ. મંડળની બલામજૂરી, પુસ્તકાલય ખાતાએ જૂથમંડળ

તરીકે સ્વીકાર્યા છે. આમાં જૂથમંડળો વડોદરા પ્રતમાં ૧૫૫ છે. આમાંથી ૧ માદરજી, ૨ વસો, ૩ સોજીત્રા, ૪ ઝારોળા, ૫ જાકરોલ (પેટલાદ), ૬ પીંપળા (માદરજી), ૭ પેટલાદ, ૮ કરચિયા, ૯ દશરથ, ૧૦ મકરપુરા, ૧૧ ખીલ, ૧૨ વરજીઆ, ૧૩ કરજી, ૧૪ વીરજી, ૧૫ જ્યાર, ૧૬ વેમાર, ૧૭ ડબ્બા, ૧૮ સોખડારજી, ૧૯ ચિનોર, ૨૦ વેજપુર, ૨૧ ડેસર એ જૂથ મંડળોએ પોતાના જૂથની વાર્ષિક સભાઓ ભરી તેનાં નિવેદન અને મોકલી આપ્યાં છે.

૩ મહાલ અને પ્રાંત પરિષદ—આ વર્ષમાં પ્રાંત પરિષદ ભરવાના કારણે, મહાલ પરિષદો ભરવાની મોકલે રાખવામાં આવી હતી. પ્રાંત પરિષદ દરાપુરા મુકામે ભરવાનું આમંત્રણ, દરાપુરા સા. પુ. તરફથી, પાદરા મ. પુ. મંડળ મારફત આવેલું, એ આમંત્રણ આ મંડળે સ્વીકારી લઈ, તા. ૨૧/૨૨-૧-૪૫ ના રોજ અમદાવાદના સમાજસેવક ડૉ. શ્રી. હરિપ્રસાદ મ. દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા પ્રાંતની પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવામાં આવી હતી. આ પરિષદમાં પધારેલા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા મહાલવાર નીચે પ્રમાણે છે:

પાદરા મહાલ ૪૦	માદરજી મહાલ ૮	ડમોઇ મહાલ ૬	તિલકવાડા મહાલ ૪
કરજી " ૧૮	વડોદરા " ૧૮	ચિનોર " ૬	સંખેડા " ૬
પેટલાદ " ૧૩	વાપોડીઆ " ૩	સાવલી " ૮	

આ પરિષદે કુલ ૧૧ ઠરાવો પસાર કરેલા છે. એમાં પહેલો ઠરાવ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબનો આભાર માનનારો, બીજો પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વ્યક્તિઓ સ્વર્ગવાસ પામી છે. તેમનો શોક પ્રદર્શિત કરતો (અને દરમો પ્રમુખનો આભાર માનનારો તથા અગિયારમો દરાપુરા અને પાદરા મહાલના નાગરિકોનો આભાર વ્યક્ત કરતો છે. તે સિવાય બાકીના ૭) ત્રીજો સરકારી ગ્રન્ટમાં વધારો કરાવનારો, ૪થો જ્ઞાનના જુદા જુદા વિષયોના અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવા જાહેરનો, ૫મો જે તે સ્થળનાં સ્ત્રી તેમજ પાગલપ્રદાય સહિત ભણેલી જનતામાં વાચન-રસ જગૃત કરી, તેમને ઉપકારક સાહિત્ય પુસ્તકો પાઠવાની વિવિધ યોજનાઓ વિચારી કાઢી તેને અમલમાં મૂકવાની રચાનિક કાર્યકરોને ભલામણ કરતો, ૬ઠ્ઠો ' ભારતના સંતો, ઝંડુ ભટ્ટ, રણજીતલાલ છોટલાલ ' વગેરે જેવાં ભોધક અને પ્રેરક પુસ્તકોનો જૂથ પ્રચાર કરવા તથા તેની શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ રાખવા પ્રાંતનાં જે તે મહાલમંડળોને સૂચના કરતો, ૭ મો શુ. વ. સોસાઇટી, પુસ્તકો મોકલવા બદલ જે રા. ૧-૮-૨૦ રજીસ્ટર્ડ પુસ્તકાલયો પાસેથી લે છે તે ન લેતાં પ્રથમની માફક જે તે કેન્દ્રોમાં પુસ્તકો મોકલવાને, સોસાઇટીને વિનંતિ કરતો, ૮ મો કથાકારો, વાર્તાકારો અને કીર્તનકારોને શોધી તેમને ઉત્તેજન આપવા, અને તેમનો સર્વજન ઉપયોગ કરવા બદલ શ્રીમંત સરકારનું લક્ષ બેચનારો તથા રાજ્યની મદદ વિના આ કરાવતો જેટલો અમલ થઈ શકે તેમ હોય તેટલો કરવા તથા એવા જ પ્રકારના ઉપયોગી સાહિત્યની રસમય ચૂંટણીના સંગ્રહો તૈયાર કરવાની યોજના કરવા માટે રા. પુ. મં. ને વિનંતિ કરતો; ૯મો રાજ્યચોરસની દરિદ્રાઓ બંધ કરવા તથા પોતાના પંજોમાં અસ્તીત્વ જાહેરખગરો પ્રસિદ્ધ ન કરવા વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓને વિનંતિ કરતો; તથા ૧૦મો અને ૧૧મો પ્રમુખનો અને દરાપુરા તથા પાદરા

પરિશિષ્ટ ૩ જી

સન ૪૪-૪૫ ના ઉત્પન્ન-અર્ચના તથા દેવા-લહેણનાં હિસાબ

જ

૮૯૬-૧-૬ શ્રી ઉત્પન્ન ખાતે જમા
 ૩૭૦-૦-૦ પ્રાંતપ્રચારક ખાતે વ
 રા પુ. મં. ની મદદ
 ૫૨૫-૦-૦ પ્રાંત તથા મ. પુ
 મં. ની ક્ષાળવણીની
 વ. ગ. પુ. મં.
 તરફથી આવ્યા
 ૩૯૩-૧૨-૦ મદાય પુ.
 મંડળોની
 ૧૩૧-૪-૦ પ્રાંત મંડળની
 ૧-૧-૬ ખર્ચ ખાતે ખૂટતા
 પાછલી બચતમાંથી
 લીધા.

૮૯૬-૧-૬

૬૦-૧૪-૬ વર્ષ આખરે દેવા
 ૭-૮-૦ વ. રા પુ. મં. ના
 અનામત
 ૧૧-૧૪-૩ પ્રાંત મંડળની પોતા-
 ની બચત સાથે
 આખરની
 ૪૧-૮-૩ ક પુ. ની પેટીઓ
 ખાતેની બચત
 ૫૦-૧૫-૩ પાછલી સાલની

૦

૬-૭-૦ ને તે સ્થળેથી
 આવેલી પેટીઓની

૪૧-૮-૩ મંચુરી-નરના

૬૦-૧૪-૬

૬૫૭-૦-૦

ઉ

૮૯૬-૧-૬ શ્રી ખર્ચ ખાતે ઉધાર
 ૪૬૬-૪-૬ પ્રાંતપ્રચારકનો માસ
 ૮ નો પગાર, બધુ
 બાકુ, મોઘવારી
 વગેરેના
 ૧૬-૮-૦ પ્રાંત પ્રચારકના પ્રો.
 ફંડની
 ૬-૦-૦ કંટીનન્ટ પોસ્ટેજ
 ૬-૧-૦ મંત્રીનો મુસાફરી
 ખર્ચ
 ૭-૮-૦ છપામણી ખર્ચ
 ૩૯૩-૧૨-૦ જે તે મદાય મંડ-
 ળોને ક્ષાળવણીના
 અદા કર્યા તેના

૮૯૬-૧-૬

૬૦-૧૪-૬ વર્ષ આખરે શિલક
 ૧૬-૮-૦ નેશનલ બેંકમાં
 ૪૧-૬-૬ હાથ ઉપર શિલક
 ૬૦-૧૪-૦
 ૬૫૭-૦-૬

ચીમનલાલ હ. અમીન

મંત્રી, વડોદરા પ્રાંત પુરતકાલય મંડળ

૨. નવસારી પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

શ્રી નવસારી પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૯-૯-૪૫ ના રોજ બપોરે બે વાગે શ્રી સયાજી વૈભવ પુસ્તકાલયના મકાનમાં મે. રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજમુદારના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. વડોદરાથી મે. રા. રા. મહદનીશ વ્યવસ્થાપક હોમેદભાઈ સાહેબ તથા રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ આવ્યા હતાં. તેમજ પ્રાંતમાંથી નીચે જણાવેલ પ્રતિનિધિઓ પધાર્યા હતા.

રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજમુદાર

રા. રા. ન. મ. વિદ્યાધિકારી સાહેબ

રા. રા. કામરેજ મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ

„ રણછોડજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ-લસણજી

„ મણિભાઈ લાલભાઈ દેસાઈ-ગણદેવી

„ મગનલાલભાઈ જી. દેસાઈ-નવસારી

„ કસનજીભાઈ દ. દેસાઈ

રા. રા. શંકરલાલ નાયજીભાઈ દવે-નવસારી

„ ગોકળભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ-ધામણ

„ રણછોડજી પટેલ-કાછીઆવાડી

„ નિર્ભયરામ મણપતરામ-કામરેજ

„ ખંડુભાઈ કુંવરજી-ગણદેવી

„ ગોપાલજી ગોવિંદજી-ચલથાણ

„ ચીમનલાલ મોતીલાલ-કામરેજ

નીચેના ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર થયા હતાં.

ઠરાવ ૧—વાર્ષિક હેવાલ તથા હિબાસ સભા આગળ મે. રા. રા. પ્રમુખ સાહેબે તે વાંચી સંભળાવ્યા હતાં તે મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ ૨—નવા વરસનું અંદાજ બજેટ નીચે પ્રમાણે મંજૂર કરવામાં આવ્યું.

જ

૨૫-૧૦-૩ શ્રી પુરાંત બાકી

૫૦-૦-૦ શ્રી. પ્રા. મંડળના ફાળાના

૨૪૫-૦-૦ મ. રા. પુ. મંડળ તરફના

૩૨૦-૧૦-૩

ઉ

૨૭૦-૦-૦ શ્રી પ્રચારકના પમારના કાડુલકાળુ વિ.

૩૦-૦-૦ મુસાફરી ખાતે

૨૦-૧૦-૩ કનૈયાલાલ

૩૨૦-૧૦-૩

ઠરાવ ૩—નવા વરસ માટે પ્રમુખ, મંત્રીઓ તથા વ્યવસ્થાપક કમિટીના સભાસદો નીચે પ્રમાણે નિમવામાં આવ્યા:

પ્રમુખ : મે. રાજરત્ન કનૈયાલાલભાઈ જી. મજમુદાર, મંત્રીઓ : રા. રા. મગનલાલભાઈ શીલુભાઈ દેસાઈ, રા. રા. કસનજીભાઈ દયાળજી દેસાઈ, સભાસદો : રા. રા. રોકજી કાવસજી બેદલજી ગણદેવીઆ-ગણદેવી, રા. રા. મણિલાલ હરિલાલ મોદી-વેલાળ, રા. રા. ગોકળભાઈ લખાભાઈ-ધામણ, રા. રા. રણછોડજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ-પલસણ, મે. રા. રા. નવસારી પ્રાંત વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. નવસારી મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. ગણદેવી મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ, મે. રા. રા. કામરેજ મહાલ વિદ્યાધિકારી સાહેબ અને તે ઉપરાંત વ. રા. પુ. મં. ના નવસારી પ્રાંતના કાર્યવાહક સભ્યો.

ઠરાવ ૪—રાજ્ય પુ. પરિષદનું આહ્વાન અધિવેશન વડોદરામાં ડિસેમ્બરના બન્યુઆરી ૧૯૪૬ આખરે કરવાનો વિચાર આવે છે તેને લેકીને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ બંસાવાની છે તેની આ સભા નોંધ લે છે. અને આ પરિષદનો પ્રાંતનાં મેંદાં પુસ્તકાલયો સારા પ્રમાણમાં લાભ લે એવી આશા રાખે છે.

કરાર ૫—જે પ્રાંત વચ્ચે એક પચારદાર પ્રચારક રોકવાની યોજના હાલની પદ્ધતિએ ચાલુ રાખવા તથા તેના પચાર ખર્ચ માટે ખૂટતા રા. ૨૪૫) રાન્ય પુ. મંડળમાંથી મદદ તરીકે માગવા આ સભા કરાવે છે.

કરાર ૬—પ્રાંતનાં જે તે પુસ્તકાલયોને સહકારના ધોરણે બંદે બનાવવા તેમ જ વાર્ષિક નિવેદન ના મોકલ્યું હોય તેા તે તરત ખાતા તરફ મોકલી આપવાની તકનીક કરવા જે તે મહાલ મંડળના મંત્રીઓને આ સભા ખાસ બલામણુ કરે છે.

કરાર ૭—કામળની અસહ્ય મોંઘવારીના કારણે મોકલે રખાયેલી શિક્ષ વાચનની પર્કિ-ક્ષાની યોજના પુનઃ ચાલુ કરવા તેમ જ રાન્ય પુ. મંડળ તરફથી પણ હવે લેવાનારી પરીક્ષા-ઓનો છૂટથી લાભ લેવા-લેવરાનવાનો મહાલ પુ. મંડળેને લલામણુ કરવામાં આવે, છે.

કરાર ૮—પુસ્તકાલયોમાંનાં પુસ્તકો વચ્ચાચ તેમાં જ પુસ્તકાલયોની સાધકતા રહેલી છે. તેથી વાચનપ્રચાર જેમ બને તેમ વધારવાની તેમ જ આ હેતુની સિદ્ધિ માટે રા. પુ. મંડળની યોજના પ્રમાણે ગ્રામ વાચક મંડળોની રચાપના કરવાની પ્રતિના ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રીઓને આ સભા બલામણુ કરે છે.

કરાર ૯—વડોદરા રાન્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પૂરક અંત તરીકે રચાયેલા વડોદરા રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પુસ્તકાલય, જનતા અને સરકાર એ ત્રણેને સાંધનારી એક સાંકળ-રૂપ છે. જે સાંકળને વધુ મજબૂત બનાવવા, જે મંડળમાં પુસ્તકાલયસભ્યો ઉપરાંત બ્યક્તિગત સભ્યો પણ હોવા ભેદએ એમ આ સભા માને છે. અને તેથી આ સભા પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળોને પોતાના મહાલમાંથી નેરલા અને તેરલા સભ્યો, બંધારણમાં જણાવેલી કલમ પ્રમાણે બનાવવા આશકપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

કરાર ૧૦—આજની સલાતા પ્રમુખ સાહેબે જે જેઠમત જણાવી આજની સલાતું કામ પાર પાડ્યું છે તે માટે તેમનો તથા વડોદરાથી ખાસ પધારી સલાતા કામમાં યોગ્ય સલાહ-સચના આપવા માટે ખાતાના અધિકારી સાહેબનો તેમ જ અન્ય લાભોનો આભાર માનવામાં આવે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નો વાર્ષિક હેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાન્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેલ્લા બંધારણને અનુસરીને ૧૯૩૦-૩૧ માં આ મંડળની રચાપના કરવામાં આવી છે. અને તેને ઉદ્દેશીને રાન્ય પુસ્તકાલયનો જે ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશને પોતાના પ્રાંત પૂરતો અમલમાં મૂકવો તે છે.

વસ્તી—નવસારી પ્રાંતની વસ્તી છેલ્લી ગણતરી પ્રમાણે પુરુષો ૨૩૬૫૮૮ ને સ્ત્રીઓ ૨૨૬૩૨૭ મળી કુલ ૪૬૫૯૧૫ ની છે ને તેમાં પલસાણુ, કામરેજ, ગણદેવી, નવસારી આ ચાર મહાલો ઉજળિયાત વસ્તીવાળાં છે. ને તે ચાર મહાલોમાં શાળાવાળા દરેક ગામે પુસ્તકાલય, વાચનાલયો ઉધડી ગયાં છે. માંગરોલ, મહુવા, સોનગઢ, વ્યારા એ ચાર મહાલે રાની બાઇઓની વસ્તી છે. છતાં માંગરોળ મહાલમાં એકેએક શાળાવાળા ગામે પુસ્તકાલયો ઉધડી ચૂક્યાં છે. ને ખીજા મહાલોમાં આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાના કારણે બાકી રહેલાં શાળાવાળાં ગામે પુસ્તકાલય પૂરેપૂરાં ઉધડી શક્યાં નથી. પણ છેલ્લા ચારેક વર્ષથી રાની

૧) મહાસેના કેટલાક શાળાવાળા ગામે હોરકનિધિના ફંડમાંથી નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘડવા માંડ્યાં છે, એ આપણે માટે ખુશી થવા જેવું છે.

મહાલ મંડળનું કાર્ય—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતના સોનગઢ મહાલ સિવાય દરેક મહાસે પુસ્તકાલય મંડળો રચપાછ ચૂક્યાં છે. અને તે દરેક પુસ્તકાલયોની ઉન્નિતિ માટેનાં કંઈ ને કંઈ કાર્યો કરતાં થઈ ગયાં છે. પણ નિયમિત ને સંગીન કાર્ય થવાં જોઈએ તે થતાં નથી, એ બદલ મહાલ મંડળના મંત્રીભાઈઓ નીચેનાં કામ આ વર્ષ જરૂર કરશે :

૧. જે વર્ષ રાજ્યમાં પ્રાંત પરિષદ ભરાય તે સિવાયના દરેક વર્ષે મહાલ પરિષદ ભરવી.
૨. દર વર્ષ વિદ્યાર્થીઓ માટે શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા રાખવી.
૩. રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષાઓ દરેક જૂથ મંડળ પર સૂચના કહાડી પ્રચાર કરે અને ઉમેદવારો ઊભા કરે તથા પરીક્ષાના પુસ્તકની માગણી આવે તો તે પૂરી કરવાની તૈયારી કરે.
૪. શાળાવાળાં પુસ્તકાલય વિનાનાં ગામે પુસ્તકાલય ઉઘાડવા પ્રયત્ન કરે.
૫. જૂથ મંડળને જાગૃત કરે. પુસ્તકાલયનું બજેટ તથા નિવેદન ખાતાએ ઠરાવેલી મુદતની અંદર ખાતા તરફ મોકલી આપે. વાર્ષિક સભાઓ ભરાવી તથા કરવાનાં કામોનું વખતોવખત સૂચન કરે.
૬. જૂથ મંડળ દ્વારા જૂથના એકેએક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરાવે.
૭. દર વર્ષ મહાલની વાર્ષિક સભાઓ ભરે અને હેવાલ તથા હિસાબ રજૂ કરે. તથા નવા વર્ષનો કાર્યક્રમ વિચારે અને સર્વ હકીકત પ્રાંત તથા રાજ્યમંડળ તરફ મોકલી આપે.

મકાનવાળાં તથા શુ. વ. સોસાયટીમાં નોંધાયેલાં પુસ્તકાલયો

પ્રાંતમાં મકાનવાળાં પુસ્તકાલયો ૪૬ છે ને શુ. વ. સોસાયટીમાં નોંધાયેલાં ૬૭ છે. આ સાલ નવસારી કસ્ટોમાં શ્રીમાન શાન્તાદેવી મહારાણી મહિલા અને ખાલ પુસ્તકાલયનું મકાન અત્રેના સખીવજીદ ડાકુ કુટુંબનાં માનનીય રાજ્યરાલ બહેનશ્રી આપમાય-ર. ડાકુએ રૂ. ૩૩૦૦૦ તેનીસ હજારને ખરચે સઘળી સવડવાણું પોતાના મરફુમ માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે “મરફુમ દીનખાલ ર. ડાકુ બિલ્ડીંગ” બંધાવી આપ્યું છે ને તેના ઉદ્ઘાટનની ક્રિયા મોદા ભવ્ય મેળાવડા સમક્ષ શ્રીમંત મહારાણી શાન્તાદેવી સાહેબે વડોદરાથી ખાસ પધારી કરી હતી.

વડોદરાથી ખાતાના અધિકારી પણ આવ્યા હતા. આ મકાન બંધવા માટે આઠ વર્ષથી માંગણી કરવા છતાં સરકાર તથા પંચાયત મદદ મળી નથી. પ્રાંતનાં બીજાં પુસ્તકાલયોનાં મકાન માટે પણ માંગણી છે તો તે સત્વર સરકાર તથા પંચાયત મદદ મળે તેમ થવા વિનંતિ છે.

શિક્ષણવર્ગ—આ સાલ લગાઇ ને રેશનિંગને લઇને શિક્ષણવર્ગ રાખેલ નહોતો. આવતી સાલ સંજોગેને અનુસરી રાખવા પ્રયાસ કરીશું.

પગારદાર અને માનદ પ્રચારકો—પ્રાંત તરફથી પગારદાર પ્રચારક રોડવાની યોજના હેઠલા સાત વરસથી રાફ કરવામાં આવી છે. આ વર્ષે પણ વડોદરા અને નવસારી પ્રાંત માટે એક પ્રચારક બાઇ હગનબાઇ મથુરબાઇ પટેલને રોકવામાં આવ્યા હતા, જેમણે ત્રણ માસમાં પ્રાંતના મહુવા, વ્યારા અને કામરેજ મહાલનાં કુલ ૮૪ પુસ્તકાલયોની તપાસ કરી વર્ગીકરણ, હિસાબીકામ વગેરે તપાસી વ્યવસ્થિત કાર્ય થતું અને શ્રમ લઇને દેરે છે. પ્રાંતના દરેક મહાલનાં પુસ્તકાલયોનાં વર્ગીકરણ થઇ ગયાં છે. હવે એક પણ બાકી નથી.

માનદ પ્રચારકમાં ગણુદેવી મહાલના શ્રી. મણિલાલ લાલબાઇ દેસાઇ તથા નવસારી મહાલમાં શ્રી. શંકરલાલ નાયજીભાઇ દવે મહાલનાં પુસ્તકાલયોની તપાસણી. અવરનવર કરે છે. બીજા મહાલના ઉત્સાહી બાઇઓ પોતાની સેવા આપી જ્ઞાનપ્રેરણા પોતાનો હાજો તોંધારે.

પુસ્તકાલયપર્વણી—મામડાના લોખાને પુસ્તકાલયમાં રસ લેતા કરવાને આ પર્વણી દિન ઉજવવાની ખાસ જરૂર છે. આ વર્ષે પણ પ્રાંતના ઘણા ખરા મામ પુસ્તકાલયોમાં તેમ જ નવસારી કરગાના શ્રીમાન મહારાણી શાન્તિદેવી મહિલા બાલ પુસ્તકાલય તરફથી ઉજવવામાં આવ્યો હતો. દરેક મહાલ મંડળના મંત્રીઓએ પોતાના મહાલનાં તમામ પુસ્તકાલયવાળાં ગામે આ પર્વણીદિન ઉજવવા પ્રયાસ કરશે ને જનતાને પુસ્તકોના વાચનનો લાભ સમજાવશે.

શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા—રાજ્ય પુ. મંડળ તરફથી લેવાતી શિષ્ટ વાચનની પરીક્ષા આ વર્ષે કામળાની મોંઘવારીથી સુલતવી રહી હતી, તેમજ મહાલ મંડળો તરફથી પણ તેમ કારણથી રાખવામાં આવી નહોતી. પણ નવા વર્ષથી કામળાની મોંઘવારી ઘટી ગઇ હોય દરેક મહાલ મંડળ પરીક્ષા લેવાની યોજના ફરી રાફ કરશે એવો આશા રાખીએ છીએ.

ફરતાં પુસ્તકાલયોની પેટીઓ—ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓનો પ્રચાર આ સાર કામરેજ, મહુવા, નવસારી મહાલે થયો છે. નવીન વરસમાં દરેક મહાલના મંત્રીઓ પોતાના મહાલના પુસ્તકાલયો માટે ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવી વાચનનો પ્રચાર કરવા પ્રયાસ કરે પ્રાંત તથા મહાલની ફાળવણી

નવસારી પ્રાંત	૫૨-૮-૦	નવસારી મહાલ	૩૮-૪-૦	વ્યારા મહાલ	૧૧-૧૩-
કામરેજ મહાલ	૨૯-૪-૦	પક્ષસાણા મહાલ	૨૦-૧૩-૦	સોનગઢ મહાલ	૩-૧-
ગણુદેવી મહાલ	૨૪-૩-૦	મહુવા મહાલ	૧૫-૧૨-૦	મોંગેરાલ મહાલ	૧૪-૧-
				કુલ	૨૧૦-૦૦

ઉપર પ્રમાણે દરેકને તેમની હાજવણીની રકમ મોકલી આપી છે.

મહાલ મંડળનાં વાર્ષિક નિવેદનોમાં ગણુદેવી, પક્ષસાણા, કામરેજ, નવસારીનાં મહાલ છે. મોંગેરાલ મહાલ મંડળના મંત્રી જલારગામ ગયેલા છે. તેમ જ મહુવા મહાલ મંત્રીઓ છે કે મોટીમાં મોકલી પંચ સજાસદી દંડિત નહોતા એવી દલીલ છે.

સાલ ૧૯૪૪-૪૫ નો હિસાબ

જ	ઉ
૧૮-૮-૬ શ્રી પુરાંત ખાડી	૧૫૭-૮-૦ શ્રી મહાલ મંડળની કાળવણીના
૨૧૦-૦-૦ શ્રી પ્રાંત તથા મહાલ મંડળના	જે તે મહાલને મોકલ્યા તે
કાળાના વ. રા. પુ. મંડળ તરફથી	૧૨-૩-૦ શ્રી કન્ડીજન્ટ ખરચના
૨૩૨-૦-૦ શ્રી વ. રા. પુ. મં. ખાતે જમા	૭-૧૦-૦ શ્રી મુસાફરી ખરચના
પ્રચારકના પગાર માટે આપ્યા તે	૨૫૮-૮-૩ શ્રી પગાર ખાતે અચારકનો
૦-૧૦-૦ શ્રી વ્યાજ ખાતે જમા	પગાર, બચુ પ્રે. ફંડ વગેરેના
૦-૧૦-૦ ખરોડા બેંક સેવિંગ	૧૬-૮-૦ શ્રી. હમનભાઈ મ. પટેલના પ્રે.
ખાતાનું	ફંડ ખાતે ઉધાર વડોદરા વ. રા.
૧૬-૮-૦ શ્રી. હમનભાઈ મ. પટેલના	પુ. મંડળને મોકલ્યા તે
પ્રે. ફંડ ખાતે જમા	૪૫૨-૦-૩
૪૭૭-૧૦-૬	૨૫-૧૦-૩ શ્રી જથ્થે ભાડી
	૧૭-૫-૬ ખરોડા બેંકમાં
	સેવિંગમાં
	૮-૪-૮ હાથ પર રકમ
	૨૫-૧૦-૩
	૪૭૭-૧૦-૬

૩. મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા

તા. ૧૬-૬-૪૫ ના રોજ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના પ્રે. હાથ પર રવિવારે દસ વાગે આ સભા મળી હતી, જેમાં પ્રાંતના જુદા જુદા સ્થળોએથી ૧૫ સભ્યો હાજર હતા તથા રા. પુ. મં. તરફથી રાજ્ય પ્રચારક શ્રી. વલ્લભભાઈ મ. પટેલ પણ આપ્યા હતા તેમાં નીચે પ્રમાણેના કુલ દસ કરાવો થયા હતા:

કરાર ૧—મંત્રીએ રજુ કરેલ નિવેદન અને હિસાબ વંચાણમાં લીધાં. તે સાંભે કોઈનો વધો નાહ હોવાથી સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૨—નવા વધનું બચવ્યાપક મંડળ—

પ્રમુખ : હનુમાઈ શિવાલાલ પટેલ, મંત્રી : નાનુભાઈ જેડીદાસ પટેલ, સભ્યો : ૧ નાનુભાઈ ન. ભેરી-વિસનગર, ૨ કૃષ્ણલાલ વિદ્યાર્થી-પાંચલ, ૩ સાન્તિલાલ પુ. શાહ-કલોલ, ૪ જ્યોતિન્દ્ર મહેતા-મહેસાણા, ૫ મૂળશંકર ન. ભેરી-વિન્દપુર, તે ઉપરાંત મહેસાણા સાન્નિધતા રા. પુસ્તકાલય મંડળની કારોબારીમાં જે સભ્યો છે તે. એ પ્રમાણે સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવે છે.

કરાર ૩—નીચે પ્રમાણે ૧૯૪૫-૪૬ માટે અંદાજપત્ર મંજૂર કરવામાં આવે છે.

જ	ક
૧૨૦-૦-૦ ફાળવણી	૫૪૦-૦-૦ પ્રતિ પ્રચારક ખર્ચ ખાતે
૪૮૦-૦-૦ વ. રા. પુ મંડળની મદદના	૩૦-૦-૦ મંડળનો ખર્ચ
૬૦૦-૦-૦	૨૫-૦-૦ મંત્રીના મુસાફરીખર્ચ
	૧૫-૦-૦ પેસેન્જર
	૧૦-૦-૦ ક્રીકેટ
	૧૦-૦-૦ પરિવહ ખર્ચ
	૬૦૦-૦-૦

કપરનું અંદાજપત્ર સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૪—શિશુ સાહુકાર વાણેજી એમને હિસાબનીસ તરીકે નિમવામાં આવે છે.

કરાર ૫—મે. રા. રા. કચેરા વિભાગ યાજ્ઞાધિકારી સાહેબ, અને હાલ વિદ્યાધિકારી કચેરીમાં અધ્યક્ષ તરીકે બદલાયેલા. શ્રી. મોહસે સાહેબ આ પ્રતિમાં રહીને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈને ખર્ચાની સેવા બજાવી છે તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

કરાર ૬—પ્રચારકના પગાર ખાતે મંજૂર થયા કરતાં રૂ. ૪૮-૧-૬ વધુ ખર્ચ થયા છે. તેને મંજૂર રાખવામાં આવે છે.

કરાર ૭—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના આજીવન સભ્યો વધારવાની રાજીનામું આપવાની તાલુકામાંથી થઈ છે. તે પ્રમાણે જુદા જુદા મદદાલમાંથી એવા સભ્યો બનાવવાની અગત્ય ટોળાથી પ્રાંતના દરેક મદદાલ મંડળને એવા આજીવન સભ્યો બનાવવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

કરાર ૮—શિક્ષક વાચનની પરીક્ષાનું સંચાલન પ્રાંત મંડળ હાથ ધરે તે ઉદ્દેશથી નીચે પ્રમાણે એક સમિતિ નીમવામાં આવે છે:—

૧ રાજ્યશિક્ષક શાહ-ડોલ મદદાલ રાજાધિકારી, ૨ ન્યોટિન્ડ મહેતા-મહેસાણા, ૩ નાનુસાઈ ભેળી-વિસનગર, ૪ નાનુસાઈ ને. પરેલ-મંત્રી.

કપરની સમિતિએ પુસ્તક અને તારીખ નક્કી કરીને પરીક્ષાની જાહેરાત આપવી અને પ્રશ્નપત્રો છપાવો તે સહાય મંડળોને સોંપવામાં જાય આ સંબંધી ને ખર્ચ થાય તે સહાય મંડળની ફાળવણીમાંથી કાપી લેવી એમ સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવે છે.

કરાર ૯—મદદાલ પુસ્તકાલય મંડળોનું મહત્વનું કામ લગભગ પૂર્ણ થયું છે. દરેક આ પુસ્તકાલયો ન્યવસ્થિત આવે તેની સંભાળ અને આજીવન રાખવાની પ્રખ્યાત ફરજ આવી પડી છે, જેથી આ સંભાળ તે મદદાલ પુસ્તકાલય મંડળોને પોતાના મદદાલના દરેક પુસ્તકાલયનું નિવેદન અને બજેટ ખાતા તરફ લઈ તેની કાળજી રાખવા તથા વર્ષની રાજીનામું ત્રણ માસ મુદ્દામાં ને પુસ્તકાલયનું નિવેદન અને બજેટ ખાતા તરફ ગયું ન હોય તેમનાં નિવેદનો અને બજેટ મેળવીને પ્રતિ મંડળમાં મોકલી આપવાં તથા પ્રતિ મંડળે વિધર્ધીઓ માટે પરીક્ષાની ને યોજના રાખી છે તે યોજનાને દરેક મદદાલે આવકારવા આ સભા આમહુપ્તક વિનંતિ કરે છે.

કરાર ૧૦—વડોદરામાં પુસ્તકાલય ખાતાએ અને રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદને નોંધતરી છે. અને તે પ્રસંગે રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ પણ બરાબ છે. તેની આ મંડળ સદસ્ય નોંધ લે છે. અને પ્રતિમાંથી સારી સંખ્યામાં પ્રતિનિધિઓ લઈ એવી આ સભા ભલામણ કરે છે.

સન ૧૯૪૪-૪૫ નું વાર્ષિક નિવેદન અને હિસાબ

ઉદ્દેશ વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળનો જે ઉદ્દેશ છે તે જ ઉદ્દેશ મહેસાણા પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળનો છે.

સામાન્ય સલાહ—આ મંડળની સામાન્ય સભા દર વર્ષે સપ્ટેમ્બર માસમાં મળે છે તે ધોરણે પુરા થતા વર્ષમાં તા. ૧૦-૯-૪૪ ના રોજ મળી હતી અને તેમાં નીચેના ઠરાવો થયા હતા.

૧. સભાના પ્રમુખની પસંદગીનો.
૨. ૧૯૪૩-૪૪ ની સાલનું નિવેદન અને હિસાબ મંજૂર કરવા બાબત.
૩. શ્રી. મહાસુખભાઈ શેઠનો શોક પ્રદર્શિત કરવા બાબત.
૪. બ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવા બાબત.
૫. અંદાજપત્રોની માગણીમાં થતી કાપકૃપ અટકાવવા અને વધુ મદદ મળતી થાય તે મંદિની વિનંતિનો.
૬. મે. કોસલ વિભાગ શાળાધિકારી સા. શ્રી. માર્ક્સે સાહેબ અને રૂ. ૧૨૦૦ ની દેશુગી આપનાર લાડોલના શ્રી. યુનીભાઈ ધનજીભાઈનો આભાર માનવાનો.
૭. અંદાજપત્રમાં ખૂટતી રકમ રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મળવાની માગણીનો.
૮. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળની કારોબારીમાં જે ખાલી જગાઓ શ્રી. કાનજીભાઈ શિ. પટેલ અને શ્રી. છાંદુભાઈ પંડિતથી પુરવાની બલામણુનો.
૯. પુસ્તકાલયશિક્ષણવર્મ જન્યુદન મુકામે ઉઘાડવા બાબતનો.
૧૦. શ્રીશિક્ષિકાઓ પોતા હોદ્દેદાર હોય કે ન હોય તો પણ પરિષદ યા શિક્ષણવર્મમાં હાજરી આપી શકે તેવી તક ખાતા તરફથી મળે એવી વિનંતિનો.

ઉપર પ્રમાણે કુલ ૧૦ ઠરાવો થયા હતા. તે પૈકી ઠરાવ અંક ૧, ૨, ૩, ૪ અને ૬ ના ઠરાવો મંડળના ચાલુ કામકાજ માટેના હતા. ઠરાવ અંક ૭ ખૂટતી મદદ મળવા બાબતનો હતો. તે પ્રમાણે મંડળને રૂ. ૪૦૦-૦-૦ મળ્યા છે. છતાં ખોટ આવી છે, એ ખોટ આ વર્ષમાં આપણને વધુ મદદ કરીને મંડળ પૂરી કરશે એવી આશા છે. ઠરાવ અંક ૮ ની આપણી બલામણુ સ્વીકારાઈ છે. મોંઘવારી અને વસ્તુઓ મેળવવાની મુશ્કેલીને લીધે રા. પ્ર. મંડળે આ વર્ષે આપણે ત્યાં એ વર્મ ઉઘાડેલો નથી. એટલે આપણી એ માગણી ઠરાવ અંક ૯ ની ઉમેલી જ છે. ઠરાવ અંક-૧૦ ની વિનંતિ તો પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલતા " ખાતાએ પ્રસંગ ઉપરિચિત થતાં માગણી આવેથી યોગ્ય તે વિચાર થઈ બ્યવસ્થા થશે. હાલ હવે સામાન્ય ધોરણે ઠરાવવાની અમને જરૂર જણાતી નથી. " એવો

જવાબ આપ્યો છે. આ જવાબ આપણને સંપૂર્ણ સંતોષ આપે તેવા હો નથી. પરંતુ પ્રસંગ આવ્યે હવે પછી એ નોંધવું. અને દરેક અંક પ ની પછી એ જ રિયલિટી છે, એમ કહીએ તો સામે. " નિયમિત કામ કરનાર પુસ્તકાલયોને પૂરતી મદદ મળે છે. વ્યક્તિગત ફેરફાર થવા સંભવિત જ છે. " એવા જવાબ આપ્યો છે. એટલે જો મોડું બજેટ મોકલે અથવા પહેલું મોકલવા છતાં એ જેનું પાછળ આવે તેની મદદ કપાવાની જ; કારણ એજ છે કે સરકાર મદદ આપી પડે છે. આપણી મામણી તો વધુ મદદ મેળવીને પછી સૌને સંતોષવાની હતી. એટલે ખાતાનો આ જવાબ એ આપણી મુશ્કેલીનો ઉકેલ તો નથી જ. છતાં બવિધ્ય ઉજળું બતાવ્યું છે તેટલું સારું છે.

ઉપર પ્રમાણે ગઇ સાંલની સાધારણ સમાનો કામકામનું પરિણામ જોયા પછી આપણે આપણા બીજા કામકામનું આવશ્યકતા કરીએ.

વ્યવસ્થાપક મંડળ—સામાન્ય સભાએ કરેલા ફરિયાદો પાલન કરવા અને મંડળનું સફળ સંચાલન કરવા માટે વ્ય. મંડળ નીમવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ ખાસ જરૂરી કામે હાય ઉપર નહિ હોવાથી સભા બેલાવવા નથી.

પરિષદો—પ્રાંતમાં પુરા થતા વર્ષમાં મહાસ પરિષદો બરવાની હતી. અને તે બદલ એક પરિપત્ર પણ પાઠવવામાં આવ્યો હતો. છતાં કહી, મહેસાણા અને દહેગામ મહાસો સિવાય બીજો મહાસ પરિષદો બરાબ નથી. આ વર્ષે રાજ્ય પુ. પરિષદ બરાવાની છે. છતાં જેમના મધ સાલના એ કાર્યક્રમો હાય ઉપર હોય તેઓ પાર ઉતારશે એવી આશા છે. છેલ્લી પ્રાંત પરિષદ ધિણેજ મુકામે થઈ હતી, આ વર્ષે પ્રાંત પરિષદ બરવાની નથી. એટલે એ સંબંધીનો બાંધી ઉદ્દેશ્ય કરવાની જરૂર નથી.

ઉત્પન્ન ખર્ચનો હિસાબ—મંડળનો હિસાબ બધા વર્ષે આખરેની સિલકે રૂ. ૧૪-૩-૪ હતી. આ વર્ષે કુલ જમા રૂ. ૨૮૪૬-૬-૧૦ અને ઉધાર રકમ રૂ. ૨૮૦૨-૧-૭ જતાં બાકી વર્ષ આખરે હાય પર સિલકે રૂ. ૫૮-૮-૭ છે. આ હિસાબ ખાસ મહેનત લઈને રા. શિવુજી સામુજી વાઘેલા મંત્રી મ. પુ. મંડળ મહેસાણા એમણે તપાસી આપ્યો છે તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

પર્વણીદિન—રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિનો પ્રચાર વિસ્તરે તે માટે વસંત પર્વમાં પર્વણીદિન ઉજવવા ઠરાવ્યું છે. છતાં હજુ તમામ પુસ્તકાલયોએ આ પ્રવૃત્તિ અપનાવી નથી. જે મહાસ પુસ્તકાલય મંડળે જામત અને પ્રગતિશીલ છે. ત્યાં અધિકતર પુસ્તકાલયો આ દિવસ ઉજવે છે. જે શુભાશયથી આ પ્રવૃત્તિ હાલ દાખલ કરી છે તેને સમજીને દરેક પુસ્તકાલય અપનાવે તેવા પ્રયત્ન દરેક મહાસ મંડળોએ કરવાની જરૂર છે. આ વર્ષે ચએલા કામકામના હેવાલો જોતાં કેટલાંક મંડળોએ આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવાના ઠરાવો ક્યાં છે તે સંતોષની વાત છે.

તપાસણી—પ્રાંતમાં આવેલાં પુસ્તકાલયો વ્યવસ્થિત સામે, તેમની ઉપયોગિતા વધે અને તેમના કાર્યમાં પ્રામદ્યન મળે-તે હેતુથી પગારદાર પ્રચારક શોકવામાં આવે છે.

મહેસાણા અને અમરેલી પ્રાંત વચ્ચે એક પ્રચારકની યોજના છે. આ પ્રચારકે આપણા પ્રાંતમાં તા. ૧-૮-૪૪ થી તા. ૮-૫-૪૫ સુધી કામ કર્યું છે. અને એ સુદ્ધમાં કુલ ૧૯૬ દિવસની કામગીરી કરી છે. એ કામગીરીમાં ચાણુરમા તાલુકાનાં ૬૦, દહેમામ તાલુકાનાં ૪૦, મહેસાણા તાલુકાનાં ૨૧, સિદ્ધપુર તાલુકાનાં ૨ અને પાટણ વિસ્તારનાં એકેક પુસ્તકાલય મળી કુલ ૧૨૫ પુસ્તકાલયો જોવાં છે. ઉપરાંત દહેમામ અને મહેસાણા મહાલ પરિષદો અંગે જરૂરી કામગીરી કરી છે.

નવીન પુસ્તકાલયો—નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવા માટે પ્રાંતનાં જુદાં જુદાં મંડળોની પ્રવૃત્તિ ચાલુ હતી. પુરા થતા વર્ષમાં મહેસાણા પ્રાંતમાં ૭ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે અને હવે શાળાવાળાં ૧૭ ગામે પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાં બાકી છે. અને આ વર્ષે પણ નવીન પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાની તબવીજ શરૂઆતથી જ શરૂઆત છે. ડોહા અને નીરમાલી તાલુકામાં એકેક પુ. ઉઘાડવામાં આવેલ છે.

શિક્ષક વાચન પરીક્ષા—પ્રાંતમંડળ તરફથી શિક્ષકવાચનની પરીક્ષા લેવામાં આવતી નથી. જુદા જુદા મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો પોતાની રચણસીમા પૂરતી પરીક્ષાઓ રાખે એ યોજના અમલમાં છે. અને પુરા થએલા વર્ષમાં કડી, કસોલ અને ચાણુરમા મહાલોએ આવી પરીક્ષા લીધાનાં નિવેદનો મળ્યાં છે. તે બદલ જે તે મહાલ કાર્યકરોને અભિનંદન અને બીજા મહાલો આ કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકે એવી વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પ્રકીર્ણ—મહેસાણા પ્રાંતની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિએ મહામંપણે પોતાનો વેગ વધાર્યો છે. લોકઅભિરુચિ પણ વધતી જાય છે. અને પ્રજાએ પોતાનાં નાણાંનો પ્રવાહ આ પ્રવૃત્તિ તરફ વાળ્યો છે. દિવસે દિવસે લોકમંદદની રકમો અને મકાનો માટે આવી આવતી દેણગીઓ એ એનો પુરાવો છે.

રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના કાર્યમાં વ્યક્તિસભાસંદેશ પ્રમાણ વધારવાની જરૂર હોવાથી આજીવન સભ્યો બનાવવાની શરૂઆત આપણા પ્રાંતે ચાણુરમા તાલુકામાંથી કરી છે. અને આજીવન સભ્યોનું લગભગ રૂ. ૨૫-૦-૦ હોવા છતાં એવા જુદા જુદા રચણોના ૧૪ સભ્યો નોંધાયા છે અને હજુ બીજાં ચોટાંક નામે વધવાનો સંભવ છે. આ બદલ ચાણુરમા તાલુકાના કાર્યકરોના મંડળ આભાર માને છે. અને આ વર્ષે પ્રથમ મહેસાણા અને પછી સિદ્ધપુર તાલુકાથી શરૂઆત કરવાની છે. એટલે પ્રાંતના કાર્યકરો અત્યારથી જાગૃત અને એવી વિનંતિ છે. બીજા મહાલ પુ. મંડળોને પણ આ બદલની જરૂરી સૂચના અપાઇ છે. એટલે આ કાર્યમાં પણ આપણે સારી ગતિ સાધી છે. હવે આપણે આ પુસ્તકાલયોના વધુ સારા ઉપયોગ થાય અને જનતામાં વધુ ને વધુ રસ જાગત થાય તે માટે દરેક પુસ્તકાલયોના કાર્યકરોએ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

જરૂરી સૂચનો—હવે મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો તરફથી આવેલાં નિવેદનો તથા આવેલા કામકાજના ઉપલક્ષ અવસોકન ઉપરથી થોડી સૂચનાઓ કરવાની જરૂર જોઈ છે.

જેમાંની બધી જ ગણ સાથે પણ કરવામાં આવેલી છે. છતાંએ તે પ્રત્યે હજી પૂરવું જ્ઞાન અપાયું નથી. એ સૂચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. નિવેદનો પદ્ધતિસર તૈયાર થતાં નથી. ચાલુરમા અને પાટણનાં નિવેદનો સંપૂર્ણ પદ્ધતિસરનાં છે, ખેરાળુનું કંઈક હીક છે. જાડીનાં નિવેદનોમાં સુધારાને અવકાશ છે. આખાએ વર્ષના કાર્યની રૂપરેખાનું દિગ્દર્શન અને ચાલુ પારંપર્યિતિની સંપૂર્ણ માહિતી એમાં હોવી જોઈએ.
૨. મહાલ પુસ્તકાલય મંડળોની સભામાં સમાસદોની હાજરી ખૂબ ઓછી હોય છે. આ બદલ જૂથ પુ. મંડળોને જાગૃત કરવાની મહાલ પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓએ આવી મુશ્કેલી વિચારવાની અને પ્રચાર કરવાની જરૂર છે.
૩. ધણે રથને આવક ખર્ચનો અંદાજ મંજૂર કરાવતો નથી. ડેટસેક રથને માત્ર ખર્ચનું જ અંદાજ નક્કી કરાય છે. મહાલ મંડળોની સિલક પુસ્તકાલયો તરફથી આવનાર પ્રતિનિધિઓના બધા જાણમાં ખર્ચની જોડાએ નહિ.
૪. નિવેદનો વખતસર આવતાં નથી અને તેથી અર્દોનું નિવેદન તૈયાર કરતાં મુશ્કેલી પડે છે. તમામ પુસ્તકાલયો કરાવેલી તારીખે જ સભાઓ બરે એ અતિ જરૂરનું છે. પાટણ મહાલનો એ અપવાદ જલદી દૂર થાય એવી વિનંતિ છે.

ઉપરની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કરી સુધારો કરવા અત્રે પધારેલા પ્રતિનિધિ બાજબીને અમારી વિનંતિ છે.

આશાર—અંતમાં પ્રાન્તમંડળને પોતાનું સંચાલન વ્યવસ્થિત પાર ઉતારવામાં જે જે સફળરથોએ, પ્રાંતમાં મહાલ મંડળના મંત્રી અને પ્રમુખ સાહેબોએ, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળે અને પુસ્તકાલય ખાતાના જે અધિકારી સાહેબોએ જે સહકાર આપ્યો છે તે બદલ, એ સૌનો મંડળ તરફ આભાર માનું છું. અને બાંધબંધમાં સૌના સહકારની આશા સાથે વિરમું છું.

નાનજીભાઈ જેઠીદાસ પટેલ

મંત્રી, પ્રાંત પુસ્તકાલય મંડળ—અહિંસાજી

પરિશિષ્ટ ૧ લું

દેવા લહેણાનો હિસાબ

જ

ઉ

૧૭૭-૪-૦ બાઈધંકર દી. ઠાકરનો પગાર

૭૧૧-૮-૬ શ્રી સહકારી બેંકમાં જમા છે તે

૩૪-૪-૦ પ્રચારક પ્રે. દંડના જમા છે.

૫૮-૮-૭ દાઘ ઉપરની રોકડ સિલક

૫૪૪-૧૫-૩ જુદા જુદા મહાલ મંડળોની જમા છે તે

૭૭૦-૧-૧

૨૧-૬-૦ દેવેગમ મહાલ પુ. મંડળ

૧૨-૧૦-૦ આંતરમંળા મ. પુ. મંડળ

- ૩૨-૧૦-૦ કડી મહાલ પુ. મંડળ
 ૩૪-૧૪-૩ કલોલ મહાલ પુ. મંડળ
 ૫૨-૧૪-૦ વિજાપુર મહાલ પુ. મંડળ
 ૬૬-૭-૦ મહેસાણા મહાલ પુ. મંડળ
 ૩૬-૧૧-૦ વિસનગર મહાલ પુ. મંડળ
 ૩૪-૫-૦ ખેરાળુ મહાલ પુ. મંડળ
 ૭૮-૧૪-૦ સિદ્ધપુર મહાલ પુ. મંડળ
 ૩૩-૧૨-૦ પાટણ મહાલ પુ. મંડળ
 ૨૨-૧૧-૦ હારીજ મહાલ પુ. મંડળ
 ૬૨-૧૫-૦ ચાણુરમા મ. પુ. મંડળ
 ૩૧-૧૪-૦ વડોદરા રાજ્ય પુ. મંડળ

૭૫૬-૬-૩

૧૩-૧૦-૧૦ વર્ષ આખરે મંડળની રહેલી
 ખરેખર મિલકત

૭૭૦-૧-૧

પરિશિષ્ટ ૨ જી

મંડળનું આ વર્ષનું ખરેખર ખર્ચ અને ઉત્પન્ન

૨૬-૧૫-૧૦ વર્ષ મજકુરનું ઉત્પન્ન
 ૨-૭-૧૦ વ્યાજનું ઉત્પન્ન
 ૪૦૦-૦-૦ વડોદરા રા. પુ. મંડળ-
 ની મદદ
 ૧૨૭-૮-૦ ફાળવણી '૪૪-૪૫ ની
 ૫૨૯-૧૫-૧૦
 ૩૮-૧૧-૧૧ ખોટા આવી તે પાછલી બચત-
 માંથી લીધી
 ૫૬૮-૧૧-૬

ઉ

૫૬૮-૧૧-૬ વર્ષ મજકુરમાં ચચેલો ખર્ચ
 નીચેની વિષયે
 ૫૩૪-૨-૬ પ્રચારકના પમાર ખર્ચ
 ૧૬-૩-૬ પ્રચારકના પ્રે. ફંડ ખાતે
 ૬-૦-૬ પોસ્ટલ ખર્ચ
 ૩-૧૨-૦ કીરોગ ખર્ચ
 ૫-૬-૦ મંત્રીનો મુઆફરી ખર્ચ
 ૫૬૮-૧૧-૬

નાનજભાઈ ઢેહીદાસ પટેલ
 મંત્રી, પ્રાંત પુ. મંડળ-મહેસાણા

૪. અમરેલી પ્રાંત પુ. મંડળની વાર્ષિક સભા

ઉપરોક્ત મંડળની વાર્ષિક સભાનૂતા. ૨૩-૬-૪૫ ના રોજ અંગ્રેજી મિત્ર સૂચના હેડમાંસ્તર શ્રી. શાંતિભાઈ સારાભાઈ મહેતાના પ્રમુખરથાને ભરવામાં આવી હતી જેમાં શ્રી. મોહનલાલ રામજી-ધારી, શ્રી. હેમચંદ્ર ગૌરીરામંદર જેથી-રતનપુર, શ્રી દુર્લભજી ભુરાભાઈ ખાંભા, શ્રી ભગવાનજી રામજી-કોડીનાર, શ્રી વૃન્દલાલ દ. મહેતા-ધારી; શ્રી. હરગોવિંદ કાર્શીરામ જેથી-દામનગર; શ્રી. ભોગીલાલ તા. મહેતા; શ્રી. વિદ્યારામ વ. ત્રિવેદી; શ્રી. બા. મા. વડેરા; શ્રી. ધર્મજીલાલ કરશનજી, શ્રી. હં. વિ. ભદ્રેશ્વરા; ઉપરાંત રાજ્ય પુ. મંડળ તરફે શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલ. હાજર હતા. આ સભામાં નીચે પ્રમાણે કામકાજ થયું હતું:

કરાર ૧—આજની સભાનું પ્રમુખરથાન શ. શાંતિભાઈ સારાભાઈ મહેતાને આપવાનું સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવે છે.

કરાર ૨—સને ૧૯૪૪-૪૫ સાલનું વાર્ષિક નિવેદન તથા વર્ષગન ખર્ચનું સરવેષ્ટું ન્યાયમાં લઈ સર્વાનુમતે મંજૂર કરવામાં આવે છે.

કરાર ૩—પ્રમુખ: શ્રી. રા. મોહનલાલ વિરજીભાઈ પટેલ, મંત્રીઓ: શ્રી. રા. ભોગીલાલ તારાચંદ મહેતા, શ્રી. રા. બાવચંદ ગાવજી વડેરા, શ્રી. રા. હંસરાજ વિરજી ભદ્રેશ્વરા; સભ્યો: શ્રી. રા. ભગવાનજી રામજી કોડીનાર વિશામ, શ્રી. રા. દુર્લભજી ભુરાભાઈ ખાંભા વિશામ, શ્રી. રા. મોહનલાલ રામજીભાઈ ધારી વિશામ, શ્રી. રા. મોહનલાલ જીવાભાઈ અમરેલી વિશામ.

કરાર ૪—સને ૧૯૪૫-૪૬ સાલનું અંદાજ બજેટ મંજૂર કરવા બાબત.

ફાળવણી	૩૦-૦-૦	પ્રાંત પ્રચારકના પગારના	૧૮૦-૦-૦
રા. પુ. મં. ની પ્રચારક		કંડીજન્ટ	૧૫-૦-૦
ગાંઠે મદદ	૧૮૫-૦-૦	પરચુરણ ખર્ચ	૨૦-૦-૦
	<u>૨૧૫-૦-૦</u>		<u>૨૧૫-૦-૦</u>

કરાર ૫—જે પ્રાંત વચ્ચે એક પગારદાર પ્રચારકની યોજના થાકુ રજવા તથા પ્રાંત પ્રચારકનાતે ખૂટતી રકમ રા. ૧૮૫-૦-૦ ની મદદ રા. પુ. મંડળે આપવા રા. પુ. મંડળને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

કરાર ૬—વડોદરામાં જે રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદ તથા અખિલ ઇંદ પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવાની છે, તેની આ સભા નોંધ લે છે અને તેથી અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલય પરિષદ ભરવાનું આ વર્ષ પૂરતું મોકુફ રાખી વડોદરામાં ભરાનારી ભપરની પરિપદોનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લેવાય તે માટે આ સભા પ્રતિજ્ઞા (અમરેલી રા. પુ.) પુસ્તકાલયના મંત્રીઓને ભરામણ દે-છે.

કરાર ૭—કામગીરી અસલ મોંઘવારીને અંગે મોકુફ રખાયેલી ચિપ્પ વાચનની પરીક્ષાની યોજના પુનઃ થાકુ કરવા તેમજ રા. પુ. મં. તરફથી પણ યોજાતી એવી પરીક્ષાઓનો પ્રત્યે લાભ લેના-લેવરાવવા મદદાલ પુ. મંડળેને આ મત સલામજી કરે છે.

કરાર ૮—અમરેલી પ્રાંત પુસ્તકાલયમંડળની વાર્ષિક સભામાં ઢાંચરી આપવા મહા-
સના પ્રતિનિધિ તરીકે જે શિક્ષક બાઇઓ આવે તેને અહિંના ઢાંચરીના દાખલા ઉપરથી
કામગીરી ગણાય તેવા પ્રખંધ એ રા. રા. વિદ્યાધિકારી સા. તરફ લખી યવા માટે આ સભા
રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળને લલામણુ કરે છે.

કરાર ૯—પુસ્તકાલયપર્વણીનો દિવસ વર્સેતપંચમીનો દિવસ કરાવેલો હોય તે દિવસ
પુસ્તકાલયપર્વણી તરીકે વધારે સારી રીતે ઉજવાય તે માટે એ દિવસ સામાન્ય તહેવાર
તરીકે કેળવણી ખાતાએ સ્વીકારી અંગ્રેજી શાળાઓમાં પળાય છે તેવી જ રીતે ગુજરાતી
શાળાઓમાં પણ રજા પળાય તેવા પ્રખંધ યવા આ સભા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળને
લલામણુ કરે છે.

કરાર ૧૦—વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિના પૂરક વ્યંગ તરીકે રચવાયેલી, વડોદરા
રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ, પુસ્તકલેખ જનના અને સરકાર એ ત્રણેને સાંધનારી એક સંકલિ-
પ છે. એ સંકલિને વધુ મજબૂત અને બમૂજ બનાવવા એ મંડળમાં પુસ્તકાલયસભ્યો
ઉપરાંત વ્યક્તિસભ્યો પણ હોવા જોઈએ એમ આ સભા માને છે. અને તેથી આ સભા
પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળોને પોતાના મહાલમાંથી જેટલા અને જેટલા સભ્યો બધારથી
જણાવેલી કલમ પ્રમાણે બનાવવા આમંડપૂર્વક પિનંદિ કરે છે,

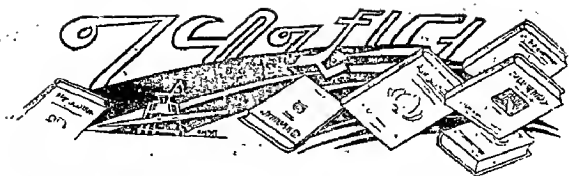
કરાર ૧૧—આજની સભાનું કામકાજ શ્રી. રા. શાંતિલાલ સા. મહેતાએ શાંતિપૂર્વક
કરેલું છે તે માટે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

સને ૧૯૪૪-૪૫ નો અહેવાલ તથા હિસાબ

સ્થાપના અને ઉદ્દેશ—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના છેવટના બંધારણને
અનુસરીને સને ૧૯૩૦-૩૧માં આ મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અને તેનો ઉદ્દેશ
રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના જે ઉદ્દેશો છે તે ઉદ્દેશોને પોતાના પ્રાંત પૂરતા અમલમાં મૂકવાનો છે.

મંડળનું કાર્ય—મહાલ અને જૂથ મંડળો રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે
અમરેલી પ્રાંતના એક-એક મહાલ પુસ્તકાલય મંડળો સ્થપાઈ ચૂક્યા છે. અને દરેક કાંઈ ને
કાંઈ કાર્ય કરતા પણ થઈ ગયાં છે. પણ કાર્યની ગતિ મંદ છે. આ માટે આશા છે કે
પ્રાંતના દરેક મહાલ મંડળની યોજના નીચેનાં કાર્યો દર વર્ષે કરશે જ:

૧. જે વરસમાં રાજ્ય વ પ્રાંત પરિષદ બરાલ્ય તે સિવાયના દરેક વર્ષે મહાલ પરિષદ બરે.
૨. દર વર્ષે વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિષ્ટવાચનની એક પરીક્ષાનો લાભ જરૂર લે.
૩. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ તરફથી મોટાઓ માટે લેવાતી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાનો દરેક
મંડળ ઉપર સૂચના કાઢી, પ્રચાર કરે અને ઉમેદવારો ઉભા કરે અને પરીક્ષાનાં પુસ્તકોની
મામણી આવે તો તે પૂરી પાડવાની તજવીજ કરે.
૪. શાળાવાળા પુસ્તકાલય વગરના ગામેઓ પુસ્તકાલયો સ્થાપવા પ્રયત્ન કરે.
૫. જૂથ મંડળોમાં જૂથનાં એકેએક પુસ્તકાલયની તપાસણી કરાવે.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ-મુંબઈનાં પુસ્તકો

૧ સુરસી—લેખક: શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

૨ માણસાધના દીવા—લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

૩ પાવક જ્વાલા—લેખક: શ્રી. સુનીલાલ મડિયા; મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

૪ પરીકથાઓ—(૧) નીલમણિ, (૨) કૃતવંતી, (૩) નામકુમારી; લેખકો: શ્રી. નિરંજન વર્મા અને જયમલ્લ પરમાર; મૂલ્ય દરેકનું રૂ. એક.

એસ.એન. એમ. ઠક્કરની કું. મુંબઈનાં પુસ્તકો

૫ દક્ષકન્યા—લેખક: શ્રી. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૬ જનકદુલારી—લેખક ઉપર પ્રમાણે; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૭ આપણો ઘરસંસાર—લેખક: શ્રી. સકુન્ત રાવળ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૮ ચતુર સુજાણ—લેખક: શ્રી. મોહનલાલ ધામી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૯ રેવાના વર—અંગ્રેજી ઉપરથી રૂપાંતરકારો: શ્રી. ભોળીલાલ ગાંધી અને શ્રી. રમણલાલ સોની; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

એસ.એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. મુંબઈ તરફથી

૧૦ કલ્યાણુયાત્રી—લેખક: શ્રી. કરસનદાસ માણેક; મૂલ્ય રૂ. સવા.

આદર્શ પુસ્તક બંડાર-અમદાવાદ તરફથી

૧૧ ધ્રુવક ખેલકુ—લેખક: શ્રી. નિરુદેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

ધી સંદેશ લિ. અમદાવાદ તરફથી

૧૨ સંદેશ પ્રત્યક્ષ પંચાંગ—(મોટા કદનું) મુખ્ય સંપાદક: ગણકમાર્તંડ શ્રી. કૃષ્ણરામ વહાલજી બટ્ટ. અને બીજાઓ; મૂલ્ય રૂ. દોઢ. ઉપર પ્રમાણે. પુસ્તક ૪૬માં મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી-અમદાવાદ તરફથી

૧૩ સં. ૨૦૦૨ તું પંચાંગ—સંપાદક: શ્રી. હરિહર બટ્ટ; મૂલ્ય ૦-૪-૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય-અમદાવાદ તરફથી

૧૪ મહાવાક્ય રત્નાવલિ—અનુવાદક: શ્રી. શાંતી ત્રિવિનયકર મપાલકર મહેતા;
મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.

અ.અ. પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

૧૫ ગણિતપ્રવેશપાઠી—યોગક: શ્રી. રતિલાલ રા. જાવનુ; મુખ્ય વિકેતા:
ગુજરાત પુસ્તક ભંડાર, દોંકવા ચોરી, અમદાવાદ, મૂલ્ય ૦-૩-૬

૧૬ આદર્શ બાચનભાળા—પ્રવેશપાઠી—યોગક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૪-૬
દરેકનાં.

-૧૭ લેખનપ્રવેશપાઠી-૧-૨—યોગક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૬

૧૮ સ્વર્ગ દેશી હિસાબ—યોગક વગેરે ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૦-૩-૦.

દીપોત્સવી ચર્ચા (સ્વીકાર)

સંદેશ—તંત્રી: શ્રી. નંદલાલ મુનીસાલ બોડીવાળા; સંપાદક: શ્રી. પ્રદ્યુમ્ન અક્ષયભટ્ટ;
સારંગપુર; પાણીરામની પોળ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રા. ૩-૮-૦.

૧. રવિવાર—સંપાદક: શ્રી. ઉષાકાન્ત પંડ્યા; લેમિંગ્ટન રોડ, મુંબઈ ૪. મૂલ્ય
રા. ૪-૦-૦.

દાંડીઓ—તંત્રી: શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા;

નવસર્જન—મુખ્યમંત્રી-સંપાદક: શ્રી. રતિલાલ માધવાણી; ઉષા પ્રિન્ટરી,
પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨. મૂલ્ય રા. ૧-૦-૦.

શ્રીશક્તિ—તંત્રી: શ્રી. હમિરલાલ વીમાવાળા; કેળાંપીક, સુરત. મૂલ્ય રા. ૧-૦-૦.

ગુજરાતી—સંપાદક: શ્રી. નટવરલાલ હમ્મકારામ દેસાઈ; ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
મુંબ.

ખેડા વર્તમાન—તંત્રી: શ્રી. બાલુભાઈ મલિસાલ શેઠ; ખેડા.

બે બડી મોજ—અધિપતિ: શ્રી. સપદા; મુંબઈ. મૂલ્ય રા. ૨-૮-૦

સમાપના

આ વર્ષનાં પુસ્તકોલેખ ખાતા તરફનાં વાર્ષિક નિવેદન તેમ જ ખાંત
પુસ્તકોલેખ મંડળોની વાર્ષિક સમારોજી અને લેખકોનાં નિવેદનો, કારણો
દેવાથી પુસ્તક-પરિચય તેમ જ સામયિક રોજન વિભાગ આપી શકે
નથી, એ પ્રાર્થના કરી. આપતા અંગે એ જાગો અવશ્ય આવશે.
—તંત્રી

હું ઓછું લખેલો છું, પરંતુ મારા મિત્રો ઘણું લખેલા છે; તેઓએ ઢગલાખંધ પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. એથી હું ગભરાઈ બેઠો છું. પુસ્તકો વિચારવા કરતાં વાંચવાનું વ્યસન પડી ગયું છે. હાલની સ્થિતિ ક્રાન્તિની સ્થિતિ છે; એક સ્થાનમાંથી ખીબા સ્થાનમાં જવાની સ્થિતિ જેવી છે; વચગાળાના સમય જેવી સ્થિતિ છે. હાલમાં કોઈને લખવાનું છોડી દો એમ પણ કહેવાતું નથી, તેમ જ લખો તેમ પણ કહેવાતું નથી. તેવી વચગાળાની સ્થિતિ આપણી છે. આ સ્થિતિમાં શું કરવું? શું જ્ઞાન મેળવવું? તે મોટી મુશ્કેલી છે. આજે મોઢા ઉપરનું તેજ ઓછું થતું બન્યું છે, આકૃતિ ગઢલાતી બન્યું છે, ભૂખમરો વધતો બન્યું છે; હવે આવી સ્થિતિમાં ક્યાં પુસ્તકોની વાત મૂકું કે જે પુસ્તકના વાચનથી તમારા મોઢા ઉપર તેજ અને નૂર આવે?

રાજ્યે રાખેલી ઉમેદ અનુકૂળ નહિ આવવાથી તેનો વેગ વધારી શક્યા નથી. હાલનાં પુસ્તકોના વાચનથી જો આમજનતાને આનંદ થયો હોય તો આ પરિપક્વતા માત્ર અંતર્યામી જ કેમ આવે? તે એ જ બતાવે છે કે આ પુસ્તકોએ લોકોને રસ અને આનંદ આપ્યો નથી. અંતર્યામીને પણ સારાં ખોટાં પુસ્તકોનું જ્ઞાન નથી. વાંચવાની રીતો નક્કી કરવી, તેનું તારણ કાઢવું, માણસના જીવન સાથે મેળ બેસાડવો, એ રીતે જો પુસ્તકો વંચાય તો જનતામાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરી શકાય.

જે પુસ્તકો વિચારવા જેવાં હોય છે, તે ચિરંજીવ છે. તેમનું આયુષ્ય લાંબું છે, એવાં પુસ્તકો લેખકના જિલસાથી (જિમ્મીથી) લખાતાં હતાં, કવિઓ જિલસાથી (જિમ્મીથી) કવિતાઓ રચતા હતા. જિલસાથી નીકળેલી વસ્તુઓ જે આનંદ આપે તે બનાવેલાં પુસ્તકો નથી આપતાં.

માટે જ તુલસીદાસે જિલસાથી લખેલું પુસ્તક રામાયણ જીવતું છે, અને અનેક વખત વાંચવાનું મન થાય છે. ગીતાને ઘણાં વર્ષો થયાં છતાં તેનાં ભાષાંતરો વધતાં જ બન્યા છે. પરિશ્રમનો ત્યાગ કરવાની ખાતર એવાં પુસ્તકો લખાયાં છે. જે પુસ્તકોનું આયુષ્ય લાંબું છે, તે પુસ્તકો વાંચવાનો હાલ આપણને સમય નથી.

અંતર્યામીઓ આવાં ઓછા આયુષવાળાં પુસ્તકો અટકાવી દેવાં જોઈએ અને વાંચવાની લલામણ ન કરવી જોઈએ. આવાં પુસ્તકો આજે લાયબ્રેરીમાં ઢગલાખંધ આવી ગયાં છે, જેથી ચિરંજીવ પુસ્તકો દટાઈ ગયાં છે. આજે તો વખત પસાર કરવાને બદલે આત્માને પસાર કરવા માટે જ નવલકથાઓ વંચાય છે.

માયા કહે છે કે, માણસ જેવો થાય છે એવી ચીજને હું તેનામાં પેસું છું. શુદ્ધાત્મ અથવા પેસાદાર એ જો જ વર્ગો વિલાસી છે. મહેનત કરનારને વિલાસી માણસો 'રાંચો' કહે છે. બેઠાડું માણસો વિલાસ લોગવી શકે છે. તમે જેટલો પરસેવો ઉતારનાર માણસો છો, છતાં તમારું મોઢું અમારા જેવા બેઠાડું લોકો તરફ છે, અને તમારે એમ પણ વિચારો થતા હશે કે આવા થવાય તો સારું.

આજનાં પુસ્તકો વિલાસને પોષનારાં છે, આજનાં પુસ્તકો માત્ર વખત પસાર કરાવનારાં જ પુસ્તકો છે, અને ગુલામોની વૃત્તિઓ હંમેશાં વિલાસ તરફ જ દોરાય છે. અને એ વિલાસને પોષવા માટે પુસ્તકોના ઢગલા લખાયે જાય છે. આવાં પુસ્તકોનો હેતુ ઉચ્ચ લઘ જવાનો ભાગ્યે જ હોય છે, આવાં પુસ્તકોની ઉત્પત્તિ ધનના ઉત્પાદન-માંથી થયેલી હોય છે, તેથી તેની દૃષ્ટિ ધન તરફ જ હોય છે.

સદાચારને પોષનારું નાટક કોઈ ખરીદતું નથી. આજનો વિદ્વાનવર્ગ એવી રીતે કેળવાયેલો છે કે તે આમજનતાના સંપર્કથી ભુલો થઈ ગયો છે. આવો કેળવાયેલો વર્ગ જે પુસ્તક લખે તે આમજનતાને સમજાય પણ નહિ. આવાં પુસ્તકો-માંથી જીવન માટે ઉપયોગી કંઈ જ નીકળવાનું નથી. માનસિક વિકાસ માટે જ કવિતા લખાય છે.

કોર્સ હાંકતાં હાંકતાં કે માળા ઉપર બેઠેલો ખેડૂત ગાઈ શકે તેવાં ગીતો લખાવાં જરૂરી છે. સામાન્ય માણસોના હૃદયને સ્પર્શ કરી શકે તેવાં પુસ્તકો આજના લેખકો જપ્તલે લખે છે. આજનાં પુસ્તકો જીવનને સ્પર્શતાં નથી. એથી જે લાભ મળવો જોઈએ તે મળતો નથી. તેનો લાભ મળે તે માટે આવી પરિવર્તોમાં ખાસ ચર્ચા કરવી જોઈએ. અને એનો પડઢો લેખકો પાસે પહોંચવો જોઈએ, જેથી કરીને લખવાની પદ્ધતિ બદલાય.

ગામડાની ભાષા આજે વિદ્વાનો નહિ સમજે, અને વિદ્વાનોની ભાષા ગામડાના લોકો ન સમજે. સામાન્ય વહેવારના શબ્દો પણ આજના વિદ્વાનો પાસે નથી. ત્યારે આ બધું સમજીને વિદ્વાનો પુસ્તકો લખશે ત્યારે જ ઉદ્ધાર થશે.

જ્ઞાન અને કર્મનો મેળ બેસાડવો જોઈએ. જ્ઞાનવાળા જ્ઞાનનો અને કર્મવાળા કર્મનો તિરસ્કાર કરે છે. હાલનાં પુસ્તકોનો જગ્યા અસુક વખત પછી નકામો નીવડવાનો છે.

અક્ષરજ્ઞાન મેળવવું પડશે, તે જ્ઞાન સાચવી રાખવા. સારા માણસની સલાહ લઈ સારું પુસ્તક વાંચો, ગ્રંથપાલે વિચારને પોષે તેવાં પુસ્તકો જનતાની આગળ ધરવાં જોઈએ. આવાં પુસ્તકો ચોડાંક વાંચ્યો તો પણ જ્ઞાન મળશે.

અક્ષરજ્ઞાન જીવનની જરૂરી ચીજ છે, અક્ષરજ્ઞાનની મારફતે ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવાં પડશે. પરંતુ તે કરતાં વધારે તો વાંચેલાં પુસ્તકોનો જીવનમાં ઉપયોગ શું છે ? તે ભાન ઉત્પન્ન થાય તે જ તેનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

સાહિત્યની ભાષા બોલવાથી કે સારાં લૂગડાં-પહેરવાથી સુધરાતું નથી. જીવન લોહસોગ્ય બને, લોકને ઉન્નત બનાવવામાં એ વપરાય, લોકતું લલું કરો, ત્યારે સુધર્યો કહેવાય.*

શ્રી. રવિશંકર મહારાજ

* તા. ૨૮-૧૦-૪૫ ના રોજ રૂપુર (તા. ચાણસ્મા) મુકામે મળેલી સદર તાલુકાની પાંચમી મહાત્મ પુસ્તકમંથ પત્રિકાના ૫મુ પૃષ્ઠેથી આવેલું જાણપત્ર.

૧૯૪૧નું પરદેશનું શ્રેષ્ઠ અને નિષ્પક્ષ વર્તમાનપત્ર : ટકુંગ્પાઓ

ચીનનાં વર્તમાનપત્રની વાત

૧૯૪૧ ના મેની ૧૫ મી તારીખે મીસુરીના વિશ્વવિદ્યાલયે ' વર્ષના શ્રેષ્ઠ પરદેશી વર્તમાનપત્ર માટે 'નું પારિતોષિક ચીનના ' ટકુંગ્પાઓ (Takungpao) નામના વર્તમાનપત્રને આપ્યું. આને અંગે આખા રાજ્યમાં સંનસનાટી પ્રસરી રહી; કેમકે ચીનના એક વર્તમાનપત્રને પરદેશમાં આવું માન મળ્યાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો.

તે જ દિવસે તે પત્ર પોતાના અગ્રજેષ્ઠમાં ચીનના અને બીજા દેશોના વર્તમાનપત્રો વચ્ચેના મુખ્ય તફાવતો નિર્દેશ કર્યો. ચીનનું પત્રકારિત્વ રાષ્ટ્રીય બાબતો સંબંધી વિદ્વાનોના અભિપ્રાય માટેનું મુખ્યત્વે કરીને એક સાધન છે. આ તેનું બીજું તેમ જ મહત્ત્વ છે. આ વિશિષ્ટતા, ચીનનાં બીજાં પત્રોની માફક ' ટકુંગ્પાઓ ' પણ જાળવી રાખવાની યત્ન કરેશે. આ લેખમાં પશ્ચિમના પત્રકારોને સંબોધીને એ વાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે, સંસ્કૃતિનો પ્રચાર, મનુષ્યજાતિની સ્વતંત્રતાની જાળવણી અને શાંતિમય જંગતની રચાપની, સર્વ રાષ્ટ્રના પત્રકારો વચ્ચેના નિકટ સહકાર પર નિર્ભર રહેશે.

આ લેખ પ્રકટ થયા પછી બરાબર ત્રણ વર્ષે એ પત્રે ન્યુયૉર્ક તથા લંડનમાં એકી સાથે ઑફિસો ખોલી. ચીનના વર્તમાનપત્રે પરદેશમાં ઑફિસ ખોલ્યાનો આ દાખલો પહેલો હતો. એથી કરીને જ્યારે જાનતા પુનર્વિધાનનાં મંડાણ થઈ ચૂક્યાં છે ત્યારે ચીનની જનતા પ્રજાસાસનવાદી રાજ્યોમાં રહેતા પોતાના મિત્રો તથા યુદ્ધસાથીઓનાં નિકટ સંસર્ગમાં રહેશે.

એની લંડન ઑફિસ ૪૦-૪૩ ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઇ. સી. ૪' માં આવેલ છે. ખબરપત્રીતરીકે, તે પત્રમાં ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૬ સુધી સાહિત્યવિભાગના તંત્રી તરીકે કામ કરનાર નિમણા છે. તેણે એરમેઇલ તથા તારથી રિપોર્ટો મોકલવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. ' ટકુંગ્પાઓ ' રચનાયું લાસ્ટો તે અંતરરાષ્ટ્રીય દષ્ટિબિંદુવાળું હોવાથી બહારની ખબરોની તેને આવશ્યકતા રહેતી. ઉપરાંત, ચીનના અને બાકીના જાનતા ભાવિ વચ્ચે ગાઢ સંબંધ હોવાની તે પત્રની માન્યતા છે.

૧૯૪૧ માં ચીનમાં ' મેયરેટર ગાર્ડિયન 'ના ખબરપત્રો મિ. મેયર રહીને યુનિફિકેશન ટેનિક પત્રોમાં પરદેશની ખબરો કેટલી આવે છે તેનો અસરદો કાઢ્યો હતો. ' ટકુંગ્પાઓ 'ની ખબરોની કટારોમાં અર્ધા ખબર પરદેશના હોવાની તેની ગણતરી હતી. આ પ્રમાણે અગ્રજેષ્ઠને પણ લાગુ પડે છે. અહીં એ જતાવવું અપ્રાસંગિક નથી કે, ૧૯૪૩ માં બ્રિટનના ' શુમેંગ્ગો મિશન 'ના પાંચ સભ્યો આવેલા તે પૈકી અત્યારના મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર મિ. હુલિન પરદેશ ખાતે જનાર પહેલા ચીની પત્રકાર હતા. તેણે ગયા યુદ્ધ પછીની શાંતિ પરિપક્ષમાં ચીની પત્રકારોનાં પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી હતી. બ્રિટનના જાહેર જનતાના મતના પ્રાબલ્યની તેના પર ખૂબ અસર થઈ છે અને તેના ધણા સાથીઓની માફક તે પણ માને છે કે, ભવિષ્યમાં શાંતિની મુખ્ય આશા વિશ્વજનતાના એકથ પર આધાર રાખે છે.

' ટકુંગ્પાઓ ' ચીની પ્રજાસત્તાકના જન્મ પહેલાં દશ વર્ષે ૧૯૦૧ માં શરૂ થયું છે. ત્યારે ' ઘોઅર બજના 'ને એક વર્ષ વીતી ગયું હતું. આ બજવામાં અંધાધૂંધી અને ફરફટાઈ

હરી ચાલુ કરવામાં આવી અને પર્લ હાર્બર પછી હોંગકોંગ દુરમનોના હાથમાં પડ્યું તે દિવસ સુધી તે ચાલુ રહી. બીજાં સ્થળોએથી સ્ટાફના માણસો ચાલ્યા ગયા હતા. એથી ઉલટું મેનેજિંગ ડિરેક્ટર મિ. હુલિનથી માંડીને સુદો સુદો, એકસો માણસનો આખો સ્ટાફ દુરમનોના હાથમાં જઈ પડ્યો. કદપનાતીત એવાં જોખમ અને મુશ્કેલીઓને અંતે-આખો સ્ટાફ, જુદા જુદા સમયે, જાપાનીઓની આંખમાં ધૂળ નાખીને નાસી છૂટ્યો. આમ કરવામાં તેમને સેકડો માઇલની પગપાળા મુસાફરી કરવાની હતી. ૧૯૩૮માં યુગકિંગ આજ્ઞા તથા ૧૯૪૧ના માર્ચમાં કિવલિન આજ્ઞા નીકળી.

આ બન્ને શહેરો પર સ્વતંત્ર ચીનના કોઈ પણ શહેર જેટલો સખત યોજમારો થયો છે અને પત્રના સ્ટાફના બધા માણસોને વધારેમાં વધારે જોખમ તથા મુશ્કેલીઓ સહન કરવા પડ્યાં છે. જ્યારે બમો રસ્તો જાપાનીઓના હાથમાં પડ્યો ત્યારે પરિસ્થિતિ વધારે ખરાબ થઈ.

યુદ્ધની શરૂઆતથી પત્રને યંત્રી, કામળના જથ્થાની, તથા ન મળી શકે તેવા સંદર્ભ-કથોની એકંદર કેટલી નુકસાની થઈ તે અત્યારે મળ્યું અસંભવિત છે. એક વખત શાંગહાઇથી હોકો આવતાં યાંગ્સે નદીમાં ૧૫૦ ટન ન્યુસપ્રીન્ટ ગ્રૂમ થઈ હતી; ધ્યાંગ પરના હુમલા દરમિયાન ન્યુસપ્રીન્ટનો મોટો જથ્થો ગુમાવવો પડ્યો હતો, યુગકિંગ ઓફિસ પર ચાર જુદી જુદી ચોટ લાગી હતી અને હોંગકોંગમાંથી બચાવી લેવામાં આવેલ લગભગ બધાં સાધનો શેઓકચાન પરના હુમલા દરમિયાન નાશ પામ્યાં હતાં.

પણ જ્યાં સુધી ચીની લોકોમાં સ્વતંત્રતા માટે પ્રેમ તથા તે માટે ઇચ્છા ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી 'ટકુંગાઓ' ગમે તે જોખમે ચાલશે, મુશ્કેલીનો સામનો કરશે અને પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખશે.

ચીનનાં વર્તમાનપત્રોના વાચકોની સંખ્યા, પત્રના ફેલાવાના આંકડા કરતાં ઘણી વખત બહુ મોટી હોય છે; કારણ કે પત્ર માત્ર કુટુંબ જ વાંચતું નથી, પણ અમુક મંડળો એક જ પત્ર વાંચે છે. ઘણી વખત, નાનાં શહેરોમાં વર્તમાનપત્રોને દિવાલ પર ચોટાવામાં આવે છે. સરકારી નિયમો તથા ન્યુસપ્રીન્ટની અછતને અંગે, ૧૯૪૩ના નવેમ્બર માસમાં દૈનિક ફેલાવો ૬૬,૦૫૬ નકલોનો હતો. એમ છતાં આ ફેલાવો ચીનના યુદ્ધકાલીન બધાં પત્રોના ફેલાવા કરતાં નિઃશંકપણે વધારે છે.

કોઈ વર્તમાનપત્ર શિક્ષણવિષયક સ્વાંગ મારણ કરે તે માટે પશ્ચિમમાં તો હરકોઈ નાંધો લે. પરંતુ જ્યાં કેળવણીનો વિસ્તાર પ્રમણ્યમાં પ્રચાર થયો નથી તેવા ચીન દેશમાં વર્તમાનપત્ર ઔદ્યોગિકશાળાના સાધન તરીકે કામ કરે છે, આ મામલોને સંતોષવા, ઇતિહાસમાં 'ટકુંગાઓ' સંખ્યાબંધ પૂર્તિ કાઢતું હતું. કેટલીક પૂર્તિઓ અઠવાડિયે નીકળતી તો કેટલીક પખવાડિયે નીકળતી હતી. આ પૂર્તિઓમાં 'ઇતિહાસ સૂચોળ' 'આજની કેળવણી' 'આધુનિક વૈદ્યશાસ્ત્ર' 'લલિતકળા' 'બાળકોનું પાતું' તથા 'સ્ત્રીઓનું પાતું'નો સમાવેશ થતો હતો. દરેક પૂર્તિ તે વિષયના તજ્ઞ પાસે-કોઈ વાર વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રોફેસર પાસે-તૈયાર કરાવવામાં આવતી હતી. સાહિત્યપૂર્તિ હમેશાં આવતી અને તેને અંગે ઘણા ઉમતા લેખકોની ભાળ મળતી હતી. તેને અંગે જ ૧૯૩૮માં ચીનમાં પહેલા સાહિત્યપારિતોષિકની સ્થાપના થઈ. આજે બીજી પૂર્તિઓ બંધ કરવામાં આવી છે, છતાં સાહિત્યપૂર્તિ હજી ચાલુ છે.

નિયમિત પૂર્તિઓ ઉપરાંત પ્રકાશનવિભાગ, અવારનવાર પુસ્તકો પણ પ્રગટ કરે છે. આ પુસ્તકોમાં, યુગકિંગ આજ્ઞાના મુખ્ય તંત્રી મિ. વાંગ્યુ-શૈંગે લખેલ અપ્રતિમ પુસ્તક 'છેલ્લાં છ વર્ષમાં ચીન અને જાપાન'ના છ ભાગોનો સમાવેશ થાય છે.

—છાટાલાલ માનસિંગ કામદાર

ગાંધીજીના “ મંગલ પ્રભાત ”ના પ્રભાવ

ઉત્તમ પુસ્તકો એના વાચકના વિચાર-વર્તનમાં ક્યારે કેવા પલટો લાવે છે તેના તાદેશ દૃષ્ટાંત સરખું આ કથાનક છે. એ વાંચવાથી સહેજે સમજ શકાશે કે, સારાં કે માડાં પુસ્તકો તેના વાંચનારના મન પર સારી માઠી અસરો મૂકી જઈ તેનામાં કેવાં પરિવર્તનો લાવે છે.

અહીં અપાયેલું દૃષ્ટાંત ગાંધીજીના ‘ મંગલ પ્રભાત ’ને લગતું છે. આવા સદૃશ્યોના વાચનની એના વાચકોના મનસ પર પડેલી અસરોના દાખલા વાચકો અમને મોકલી આપે તો તેની ગુણવત્તાના પ્રમાણમાં અહીં સ્થાન આપવા પ્રયત્ન થશે.—તંત્રી

મારા મિત્રને ડિટેક્ટીવ વાતો લખવાનો ખૂબ શોખ હતો; પરંતુ તેણે આ સ્વપ્ન હજી સુધી સિદ્ધ થયું ન હતું. એક દિવસ એકાએક તે મારો પાસે દોડી આવ્યો અને મહાન શોધ કરી હોય તેમ મને કહ્યું: “ એક લોહી થોડું જળ એવો સત્ય પ્રસંગ છે; કહો તો સંભળાયું. ”

મેં હા પાડી અને એણે વાત શરૂ કરી.

એ છોકરીનું નામ માલતી. સુંદર ચહેરો, નમસ્કું નાક, અને સ્વભાવે સરળ, પરંતુ પૈસે નિર્ધન. નરસીખ સંજોગે એની ફાઇએ તેને સાથે રાખી. આમ એ મોટા વારસાની ભવિષ્યની માલિક બની. વજીસાતનું બહુતા એક ગરીબ વિદ્યાર્થી સાથે તે પ્રેમમાં પડી. પરંતુ પૈસાને જ જીવન માનનારી ફાઇએ એ વાત તરફ વિરોધ બતાવ્યો અને રત્નાગિરિથી સુંબઘ જવા માટે બે ટિકિટો જલવિહાર જહાજમાં રીઝવ કરાવી. ફાઇની તથિયત એકાએક લથડી છતાં યે ફાઇએ માલતીને એકલી સુંબઘ જવા સમજાવ્યું. પ્રેમીએને છૂટા પાડવાની વાલીઓની રીતરસમે જાણીતી હોય છે. વજીસને કેસ દૂધવાની અણી ઉપર આવી ગયો. અશ્રુની ખારી જલધારા સાગરની ખારાશમાં બળી ગઈ અને સ્ટીમર ઉપડી.

દૂર દૂર સુધી પ્રેમીને નીરખવાનો ટૂંકા પ્રયાસ કરી માલતી ચાકીને કેબિનમાં આવી. તેની સાથીદાર ફાઇ પરદાનશીન સ્ત્રી હતી. એ પર્વગમાં આરામથી હજી સુધી સૂતી હતી. માલતી પોતાના પર્વગ ઉપર આડી પડી જીંઘને પટાવવાનો પ્રયાસ કરવા લાગી.

સવારના પહોરમાં જહાજ ઉપરના સિપાઇઓની ધીમામસ્તીના અવાજો તે જંગી બીડી અને પથારીમાં બેસી થઈ ગઈ. મોઢું ધોવાની જગ્યાએ આરસા પાસે દાંદી ઉપર સાણુ લગાડીને હાથમાં અસો પકડી એક ચૂર્તિ બેસેલી તેણે જોઈ. તેને ખૂંમ પાડવાનું મન તો થયું; પરંતુ ઠાણુ જાણે કેમ એક પણ શબ્દ કંઠમાંથી નીકળી ન શક્યો.

દાંદીવાળા પરદાનશીન ચોરસ ! માલતીનું ગગન ચક્કર ખાઈ ગયું. “ એક પણ શબ્દ બોલીશ તો જાનથી જપ્તશ. ”

માલતી તો સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. “ દરવાજો ખંધ કરી દે. કદાચ તું બેભાન થઈ જાય તો નાહકની ઉપાધિમાં લાવી મૂકે. ”

મૂંગેમોટે ચંત્રવત માલતીએ દરવાજો ખંધ કરી દીધો.

દાંદીવાળા સ્ત્રીએ કહ્યું: “ મેં એવું નહોતું ધાયું કે મને તું આવી વિચિત્ર રીતે

અથડાઈ જઈશ. એક સ્ત્રી જવાની હતી, પરંતુ તેણે જવાનું એકએક બંધ રહેતાં મારા મિત્રોએ તે ટિકિટ મેળવી અને હું સ્ત્રીના લેખાસમાં અહીં ચડી ગયો. આપણે એકબીજા સાથે બટકાઈ તો ગયાં છીએ એટલે હવે નાટક વધારે સાવચેતીપૂર્વક બજવાનું જોઈએ. તારે ચોવીસ કલાકમાં એક પણ ક્ષણ મારાથી દૂર જવાનું નથી. આ કેપ્ટીનની બહાર ડેક કાઢ્યું છે તો તારા ધડ ઉપર પછી માથું રવી નહિ શકે. "

તે જરા નહક આપ્યો અને માલતીને કહ્યું: " તું એમ ધારવાની ભૂલ ન કરતી કે હું આ સંજોગોના લાભ ઉઠાવી લઈશ. દિલ અને દર્દ એ મારે વિષય નથી. તું એક સ્ત્રીના સહવાસમાં જેટલી સલામત છે તેટલી સલામત અહીં છે. "

ધીરે ધીરે માલતીએ પોતાના જીવનની કથા સંભળાવી. આખી રાત માલતીનો ચોક્કસ પહેરો રાખતો પરદાનશીન યુવક જાગતો ખેસી રહ્યો. ન્યારે માલતી નાહવા બેસતી ત્યારે બહારથી દરવાજે બંધ કરીને પરદાનશીન યુવક પહેરો ભરતો હતો.

ન્યારે ડૉક્ટર કે કોઈ કેપ્ટીનમાં આવે ત્યારે પરદાનશીન યુવક પયારીમાં બોલીને સૂઈ રહેતો અને માલતીને બધા જવાળો. (કે જેનું આગળથી રિહર્સલ કરવામાં આવતું) આપવા પડતા હતા; માલતીની આંખો ખન્નુસની અંદર લપાઈ રહેલી પિસ્તોલની નળા તરફ ખેંચાયા કરતી હતી.

દરિયામાં જરા તોફાન જેવું લાગ્યું ત્યારે માલતી ગભરાઈ ગઈ અને ખૂબ પાડવા લાગી ત્યારે પરદાનશીન યુવકે સત્તા બર્થે અવાજે કહ્યું: " ગરબડ નહિ. અહીં બેસીને કંઈક વાંચ. " માલતીએ " દિલની વાતો " નામની વાતી વાંચવા માંડી.

" આ તે જીવાન છોકરીને વાંચવા લાયક સાહિત્ય છે? સદૃશ્ય સાંભળી શકે એવું કોઈ પુસ્તક તારી પાસે નથી ? "

માલતીને કંઈક શરમ આવી અને ગુપચુપ 'ગાંધીજી' મંગલ પ્રભાત' લઈ આવીને વાંચવા લાગી. થોડી વાર પછી તેણે કહ્યું: ' એ પુસ્તક સૂઝી દે. શું તું મને આ ફિલોસોફી સંભળાવી મારું મગજ શાંત પાડવા માગે છે ? અંદરખાનેથી તારા વિચાર મને પકડાવી દેવાનો છે એ હું સમજી ગયો છું ! '

માલતી ઘૂંટી ઉઠી અને કંપારી ખાઈને પયારીમાં પડી.

ડૉક્ટર માલતીની પયારી પાસે આગ્યા અને તેને જગાડી, " તમને ખુબ તકલીફ પડી હશે. આ ચિઠ્ઠી તમારા રૂમ કંપેનિયન આપી ગયા છે. "

ચિઠ્ઠીમાં લખ્યું હતું: " તમારી વર્તણૂકથી મને સંપૂર્ણ આનંદ થયો છે. તમારા વકીલ પ્રેમીની સાથે, સુખી જીવન ગુજારો એવા મારા આશીર્વાદ છે. તમને દવામાં થેનની ટીકડી આપીને તમને ત્રાસ આપવા બદલ હું દિક્ષમીર છું; પરંતુ બીજા કંઈ ઉપાય જ ન હોતો. હું આ બંદરે બેઠો જઈ છું. પહેલાં તો મારો વિચાર તમને મારી નાખવાનો જ હતો. પરંતુ મેં મારા જીવનમાં કોઈને ધૂંળ કરી નથી અને હવે શું કરવા એવું પાપ કરું ? હું પોલિસના હાથમાં પકડાઈ ગયો હોત તો કદાચ ફાંસીએ લટકી ગયો હોત. તમે ગાંધીજીનું 'મંગલ પ્રભાત' મને સંભળાવ્યા પછી મારા જીવનનું પ્રભાત અમંગલ ન બને એટલું હું એમાંથી શીખી શક્યો છું અને એ શિક્ષણે તમે પણ આજે આ ચિઠ્ઠી વાંચવા જીવતાં છો. " નીચે સહી ન હતી. માલતીએ "મંગલ પ્રભાત"ને છાતીએ લગાડ્યું અને ગદગદ કંઈ બોલી બીઠી: " બાપુજી. "

કલાપી : એક અભ્યાસદષ્ટિ

(ચતુર્થાંકી ચાલુ)

૫—કેકારવ અને નીતિ

સમય કેકારવની જુદી જુદી પરીક્ષા લીધા જ કરશે. દીર્ઘશ્વ અને ચિરંજીવી સાહિત્યને પણ સમય સમયના પ્રશ્નપત્રો સ્વાગતે જવાબ લખવા પડે છે. જવાબ જેટલો સંતોષકારક એટલી સાહિત્યની મહત્તા. કલાપીના સમકાલીન મિત્રોએ તેના સમયને જવાબ આપ્યા છે; વધો પછી કલાપીના ભક્તોએ તેમના યુગને જવાબ આપ્યા છે; વિરોધી તો કલાપીને કોઈ મળ્યો જ નથી ! છતાં એની ખામીઓ નિહાળનાર પણ કોઈ હશે ખરા !

નીતિની માત્ર પૂજા કરનાર અને પ્રેમના ખુદ્દા સાદને બીભત્સ અનીતિ માનનાર કોઈ કોઈ ચોખ્ખાંધિયાને મુખેથી કેકારવે સીતકાર કઢાવ્યો પણ હશે-જેણે ખીજ જ કાણે રાધાકૃષ્ણનાં શૃંગાર-ગીતમાં નીતિની પરાકાષ્ટા નિહાળી એ ગીતમાં પોતાનો સાદ પણ પુરાવ્યો હશે જ !

‘ કૈલીસ્મરણ ’ની

‘ લતા સુખની ચઢતી વિકાસે;

પયોધરો ગાઢ હલે હુલાસે. ’

અથવા ‘ ત્યાં હું ત્યાં હું ’ની

‘ હા હા ! દેહ કલિ દિગમ્બર ધારી ખ્યારી ખીલી નીકળી ! ’

કે ‘ સાજીને હપકા ’ નામની ગઝલની

‘ સરખાં ધને ધન્ને જરા, ત્યાં તો શરાણીની મઝા.

ઉલટી કરી ત્હેં તો સબ ! નયને સનમ ખેલી નહીં ! ’

જેવી કડીઓ નીતિયુક્ત માનસને આંખ મીંચવા કદાચ ગ્રેરે ખરી !

પરંતુ નીતિયુક્તોને થોડા પ્રશ્ન પૂછી લાઇએ:

(૧) નીતિની કોઈ સર્વમાન્ય કસોટી તરીકે ખરી ?

(૨) સંસ્કૃત કવિઓએ રચેલા સંભોગ-શૃંગારનાં કાવ્યો વાંચ્યા પછી કલાપીનાં કાવ્યોમાં અનીતિ દેખાય છે ખરી ? નિદાન થોગી ભર્તૃહરિનું ‘ શૃંગાર શતક ’ તો બેથું છે ને ?

(૩) સાહિત્યમાં શૃંગાર બીભત્સ ક્યારે ધને ? એ બન્ને વચ્ચેની રેખાઓ યુગે યુગે, અરે દસકે દસકે શું ફરતી રહેતી નથી ?

(૪) દેહ અને દેહને રૂપરૂપને અંબાર બનાવતો કામ એ બન્ને શું ઈશ્વરદત્ત બક્ષિસો નથી ? પ્રેમ-કામ ન હોત તો માનવદેહ જેવા માટીના માળખાને કોણ સુંદર માનત ?

(૫) સૌંદર્યવર્ણન-વિખતભયાં સૌંદર્યવર્ણન-અનીતિમય શા માટે ? સૌંદર્ય એ સર્જનનું રથૂળ સ્વરૂપ : ખીજું પાસું ! સૌંદર્ય વગર સર્જન નથી જ ! એ સૂત્ર માન્ય છે ? એ જ કલાપીનું સૂત્ર.

પરંતુ એ પ્રશ્નો પૂછવાનો કશો અર્થ નથી. ઓગણીસમી સદીનો પાછલો ભાગ અને વીસમી સદીની શરૂઆતનો સમય Prudery-એક પ્રકારનું સુગાળવાપણું-શીખવી રહ્યો હતો. આંગ્લ સંસ્કારની એ અસર ! વિક્ટોરિયન યુગના સંપર્કનું એ પરિણામ ! કલાપી ગુજરાતને એ પરદેશી કૃત્રિમતાનો પાર લેઈ જતો હતો.

અને કલાપીનો કેકારવ જેવો બીજો વિરાગપદ્યો પાડે છે તેવો વિરાગપદ્યો ખીજા કલા સાહિત્યગ્રંથમાંથી આપણને મળી શકે એમ છે ?

‘ એ શું જાણી દેહ તણી જ માયા ?
આત્મા પરે પ્રેમની શું ન છાયા ?
માની હતી પ્રીતિ વિશાળ કાયા,
તહીંય આવી લેણુતા ભરેલી શી ?

x x x

અમોને સ્પર્શન્ટાં-અરર ! પણ ખારાશ મળશે,
અમોને સ્પર્શન્ટાં ઉદધિ સઘળો આ કટુ બને.

x x x

વળી

નથી નથી મુજ તરવો વિશ્વથી મેળ લેતાં,
હૃદય ભ્રમ ઘડાયું અન્ય કો વિશ્વ માટે ?

x x x

પ્રણય, રતિ, દયા કે સ્નેહ ને ભાતૃભાવ,
અરર ! નહિ સહુ એ સ્વાર્થના શું-વિભાગ ?

જેવા વિરાગવર્ધન કાવ્યખંડોથી ખીચોખીચ ભરેલો કેકારવ એ એકલી માણિક માટેની બાંગ નથી જ !

પ્રેમનાં સદૈવ ગીત ગાતો આ ‘ સ્નેહી ’ પ્રેમનાં તોછડાં સ્વરૂપને ઝટ ઓળખી ઓળખાવે છે અને વ્યક્તિપ્રેમને વિરાટ બનાવવા મથે છે, એ સત્ય જેવા કલાપીનું ગમે તે કાવ્ય વાંચવું બસ યથા પડશે. કેકારવ વાંચી માનવી વિષયી નહિ પરંતુ વિરાગી બને એમ છે—જે કે એ વિરાગ Orthodox રૂઢિમાન્ય વિરાગ નહિ, પરંતુ માનવતા, મૃદુતા, અનુકંપાથી ભરેલો સાચો વિરાગ !

૬—કેકારવમાં અનુવાદ, અનુકરણ અને સૂચન

કલાપીનાં કાવ્યોની મર્યાદા-ખામી શોધવા માટે એના અનુવાદો તરફ પણ દૃષ્ટિ જવાનો સંભવ છે. કલાપી અનુવાદપ્રિય છે, એમ પણ કહેવાયું છે—મનાયું છે. આપણે સહુ જાણીએ છીએ અને કેકારવની નોંધ ખુંદોખુંદું જાહેર પણ કરે છે કે ‘ પ્રેમ અને મૃત્યુ, ’ ‘ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા, ’ ‘ ચંચલ પ્રેમમુખ, ’ ‘ રસેચ્છા, ’ ‘ સમુદ્રથી છંટાવું બાલક, ’ ‘ વૃદ્ધ ટેલિયો, ’ ‘ વૃદ્ધ માતા, ’ ‘ પહાડી સાધુ, ’ ‘ પ્રભુ-અનાલાપી ગાન ’ જેવાં કેટલાંક કાવ્યો અંગ્રેજ કવિ ટેનિસન, ટોમસ મૂર, શેલી, મેથ્યુ આર્નોલ્ડ, વર્ડઝવર્થ, ગોલ્ડસ્મીથ,

એ બન્ને સ્વરૂપમાં સામ્યતાવાળી કવિતાનાં મૂળ અંગ્રેજ કવિ શેલી સુધી પહોંચે છે. અનુકરણ આમ એક રીતે વિકાસ અને પ્રગતિને એક સાહિત્યમાર્ગ બની રહે છે. જગતને એક બનાવવાના ઉદ્દેશમાં સાહિત્ય-અનુકરણ એક મોટું સાધન છે.

આપણા સાહિત્યકારો ઉપર અનુવાદ અને અનુકરણ કે સૂચિત વિચાર સંબંધી ઠીક ઠીક આદેષો મુકાયા છે, અને વચ્ચે વચ્ચે સાહિત્યજગત જાગી જાય એવા સાહિત્ય-ઉત્ક્રાંતિ પથ થયા છે. બીજાનું કાવ્ય કે અન્યની કૃતિ પ્રેરિતને નામે - ચડાવી દેવી એમાં એક પ્રકારની હલકાઈ જરૂર દેખાઈ આવે છે; પરંતુ અનુકરણ કે સૂચનને કમલે ને પગલે નોંધવાનું કાર્ય લેખકો માથે લે તો તેઓ કડપથી લેખક બનતા મંડી જશે ! શ્રી. મુનશી, મેઘાણી, ન્હાનાલાલ કે નરસિંહરાવ સરખા અત્યંત માન્ય સાક્ષરો પણ એ ટીકામાંથી બચી શક્યા નથી. પ્રતિભાશાળી લેખકોનાં અનુકરણ કે અનુવાદ પણ ઘણુંખરું *Original*-અવતન કૃતિ બની રહે છે, એમાં શક નહિ. ડ્યુમાની છાપ મુનશી ઉપર પડી છે એમ માન્યા છતાં મુનશીને મુજરાતે અનુવાદકારનું સ્થાન આપ્યું નથી. ‘કોઈનો લાડકવાયો’ બન્ને ‘*Some body's darling*’ માંથી જન્મ્યો. એ પૂર્ણ અને શુદ્ધ હિંદી છે. એ વાતની ના પાડવી એ ટીકાખેરપણું લક્ષણ બની જાય છે. પ્રતિભાશાળી સાહિત્યકારોનાં હૃદયમાં એક કીમિયો રહેલો હોય છે. એ કીમિયો પરકીય સંસ્કાર કે પરકીય ભિન્નિ એવાં પોતાનાં બનાવી દે છે કે એની પરકીય છાપ સમૂળ ટળી જઈ એ સ્વતંત્ર, પરકીય છાપથી મુક્ત કૃતિ બની જાય છે. નાની નાની લીટીઓ, અક્ષરો, શબ્દો કે બાવને શોધી ખોળા એવી જ ખોળની લીટીઓ, અક્ષરો, શબ્દો કે બાવને સામે મૂકી કહેવા મથવું કે આ અપહરણ છે, અસ્વીકૃત અનુવાદ છે, એમાં સાક્ષરતા કરતાં લેખકને ચીડવવાનું મર્કટપણું વધારે દેખાઈ આવે છે.

સૂચનો તો કૌણ ક્યાંથી નથી લેતું ? હેલીનરોડના ફકરા અને ફકરા શેક્સપીયરનાં નાટકોમાંથી ટાંકી બતાવાય છે. પરંતુ એથી શેક્સપીયરની કલા ઊતરતી કાટીની બની જતી નથી. કલાપીએ તો પ્રમાણિકપણે અનુવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. અને તે પણ કેટલા થોડા ! પાંચસોપંદર પાનમાં બાએ આવા અનુવાદે પંદર વીસ પાન લીધાં હોય !

અને એ અનુવાદો પણ કેવા છે ? ‘વૃદ્ધ માતા’ એ વર્ડ્ઝવર્થના *Sorrow* of *Margaret*ના કાવ્યનો અનુવાદ છે, એમ આંખણે જાણીએ કે ન જાણીએ તો ય વાચકને આંસુ પડાવે એવો એ વાતસ્થનો આત્મનાદ અનુવાદની છાપથી પર લેઈ જાય છે.

“ એવો ત્હોયે ડરીશ કહી ના માતની ઝૂંપડીથી,
કાલો થેલો નિરખીશ તને, જાણુ ! હું આંસુકાંથી !

x

x

x

જે ઘંટીને દળી દળી તને ચોષતી હેતથી હું,
ન્હાના ત્હારા સહુજ કનિયા પૂરતી કોડથી હું;
હોંસે ઘંટી દળીશ ફરી તે જોઈ મ્હોં જાય ! ત્હાંઈ,
ત્યાં સુધી હું શિથિલ મુજ આ દેહમાં જીવ ધાઈ. ”

એ શબ્દો અનુવાદના હોય ત્હોય અપૂર્વતાની છાપવાળા છે. એવું અને એવું ‘વૃદ્ધ દેવિયો’ નામનું કાવ્ય બન્ને અનુવાદ હોય; અંગ્રેજી માપાના કાવ્યે સૂચવેલો ભાવ

એ બસે હોય ! ખરે સરખા વૃદ્ધાવસ્થા અનુભવતો એ વૃદ્ધ રેલિયો સ્મૃતિખરેડેા ઉઘાડી પોતાની સ્વીકારી લીધેલી બહેનનાં સ્મરણમાં વગર આંસુ પાડ્યે સાંભળનારને આંસુ પડાવે છે ત્યારે કલાપીનું આ કાવ્ય વડઁતર્યનો અનુવાદ છે એવો વિચાર સરખો પણ રહુરતો નથી અને

‘ રે મહેરબાન ! નદી મૃત્યુ લલાતું બેઠું ;
ને શુષ્કને સળગવા બહુ કાળ લાગે ! ’

જેવાં હૃદયદ્રાવક ચરણો આપણી સ્મૃતિમાં ગુંથ રહે છે. આવા અનુવાદને અનુવાદ કહી ઉતારી પડાય તો નહિ જ. અનુવાદમાં પણ અપૂર્વ કવિત્વ કેટલું રહ્યું થાય છે એનો આનંદવિરમય જ આવા અનુવાદનું વિવેચન હોઈ શકે !

અનુવાદને જ આ ઢબે ઓળખ્યા પછી સૂચનો શોધવાની વૃત્તિ ધડી જશે અને

‘ અમારાં મીઠાં તે સદનમય છે ગીત સઘળાં ’

જેવાં વાક્યોમાં

Our Sweetest songs are those,
That tell of saddest thought.

સરખા શૈલીના પડખા સાંભળવાની જિજ્ઞાસા બાળ્યે જ રહેશે.

વળી અનુવાદ ધણાય કવિઓને *exhausted*-અભ્યાસ સરખા નીવડે છે. અનુવાદ, અનુકરણમાંથી અપૂર્વતાની પ્રાપ્તિ અસંભવિત નથી જ. એટલા કાવ્ય ઉપરથી સૂચિત થએલું કહેવાતું ‘ અનાલાપી માન ’ ને

‘ સુખાલિસામાં કેા અવર સઘળું લાન વિસરી
લરી તેથી લેને લુજ જીગર પૂરું છલકતું :
પછી તેને કહેજે ‘ પ્રણય ’ ! ‘ પ્રભુ ’ ! ‘ હૈયુ ’ ! ‘ સુખ ’ ! અને
કહેજે ચાહે તે અગર સુખમાં જે થકી ગયું. ’

જેવું મન્ય ચિંતન આપી ચકતું હોય તો આપણને આવાં અનેક સૂચનજન્યમાં કાવ્યો બસે મળે ! અપૂર્વતાની ખેટ પછો પડશે નહિ. કલાપીના અનુવાદનો મોટો ભાગ, કલાપીનાં સૂચિત કાવ્યોનો મોટો ભાગ અનુવાદની શિથિલતા કે રહેતેલપણું જરાય દર્શાવતો નથી. એમાં તાત્કાલીનરી જિમ્મિ છે. કલાપીને હાય ચકતાં ઉઠીના વિચારો કે કલ્પના આપણી સ્વચ્છ ગુજરાતી કવિતા બની જાય છે.

આપણી અનુવાદચર્યા પાછળ સંસ્કાર મિશ્કતના ઉઠીનાપણા ઉપર નજર બસે થાય, પરંતુ એ ઉઠીની મિશ્કતને સુધારી વધારી શોભાયમાન બનાવી રહેલી તાકાત તરફ પણ સાથે સાથે નજર જાય જોઈએ. અનુવાદસૂચન એ સર્વથા છંડામણ નથી. હમીરજી ગોહેલ સાથે એની મિશ્કતને સુધારી વધારી શોભાયમાન બનાવી રહેલી તાકાત તરફ પણ જોઈએ. એમાં મહાકાવ્યની રચનામાં વૈષ્ટર રકૅટના *Lady of the Lake*ની આકારછાયા, સર્ગ-રચના અને વીણાના સંશોધનસ્વરૂપને જેવા આપણે સમજાઈએ ત્યારે એમાં રહેલી વિશિષ્ટતા જેવાનું પણ ન જ વિસરીએ. હમીરજી ગોહેલ એ ‘ લેડી ઓફ ધી લેક ’નો માત્ર પડછામો નથી જ - પછી બસે એના આકારસાગર તરફ આપણી નજર જાય. આકારસાગર અપૂર્વતાને ઓછી કરતું નથી.

૭-કેકારવ-સમયના સંસ્કારો. ઝીલતી વાણી

કલાપીના યુગને આપણે એક ત્રિવેણીસંગમ કહી શકીએ. ગુર્જર-ગિરાનો પ્રવાહ તો ચાલુ હતો જ. દ્વારામથી જૂની ગુજરાતીની સીમા પૂરી થતાં દક્ષિણ-તર્મદતાં વહેણે ગુજરાતી ભાષામાં પૂર ચડાવી નવી સીમા શરૂ કરી. એ સીમાથી શરૂ થતા વહેણમાં અંગ્રેજ અને સંસ્કૃત સાથે ફારસી સંસ્કૃતિના પ્રવાહો બળ્યા. અને આપણી ગુર્જરગિરા ઊંડી, વિશાળ, રિચરતાભરી અને માગ સુકાવે એવી પ્રગળ બની. સંસ્કૃતની અસરે હંદરચના, ચિંતન અને શબ્દવૈવિધ્ય આપ્યાં. અંગ્રેજીની અસરમાં આપણી કલ્પના ઉન્નત; જીવંત અને રમતિયાળ બની, આપણને પ્રકૃતિની રંગીન ત્રિવિધતા પાસે લેઇ ગઇ. ફારસીએ ગઝલ આપી : હિંદુ સુસ્લીમ સંસ્કારના ધિનિમયની—કહો કે અબેદ મિલનની એક ચાવી આપી. કલાપી એટલે ખુદશી ત્રિવેણીમાં સતત સ્નાન કરી રહેલો સાહિત્યસાધુ !

સંસ્કૃત અંગ્રેજીની ભેગી અસરથી ધડાવલાં ખંડકાવ્યોના આવ સર્જનનું માન કાન્તને ફાળે જાય છે. કાન્તે જે સુંદર ખંડકાવ્યો આપણને આપ્યાં છે : 'વસંત વિજય' અને 'ચક્રાક મિથુન'. પરંતુ એ ખંડકાવ્યોના સમગ્ર જુમલામાં સંખ્યા અને વિવિધતાની દૃષ્ટિએ વધારેમાં વધારે ફાળો કાઢ્યો આપ્યો હોય તો તે કલાપીએ જ. ખીજા કાંઈ પણ સમકાલીનની સાથે કલાપીને સરખાવી શકાય એમ નથી. ખીજા સમકાલીનોનું અહીં તેમને એક જ ચીલે ચાલવા દેવું હતું—તેમણે પોતે પસંદ કરેલો ચીલો. કલાપીનું અહીં એટલું સૂક્ષ્મ, એટલું પ્રવાહી, એટલું અર્થોત્કૃષ્ટ હતું કે એનો પગ પડતાં બધાય ચીલા એના પોતાના બની જતા. 'કાન્તે' પ્રગટાવેલા ખંડ-કાવ્યપ્રકારને કલાપીએ પોતાનો બનાવ્યો, અને 'સારસી' 'ગ્રામ્ય માતા' 'મિલ્લમંગલ' 'કન્યા અને કૌચ' 'મહાત્મા મૂળદાસ' 'બરત' 'પ્રપાત' 'વીણાનો મૃગ' 'અરવચ્ચ ગૃહિણી' 'ન્હાસી જતી મૃગી ને ધવાયેલો મૃગ' જેવાં સોહામણાં હંદયદ્રાવક ખંડકાવ્યો આપણને આપ્યાં, જેમનાં ચુકટ સરખી 'હંદયત્રિપુટી' કલાપીનું પોતાનું જ જીવનકાવ્ય કહી શકાય એમ છે. 'વૃદ્ધ ટેલિયો' અને 'પહાડી સાધુ' ને આ ગણનામાંથી અનુવાદતા પાપે ખાતર કરીએ તો ય ખંડકાવ્યોની આ ત્રેણીસમોવડી ત્રેણી ખીજા કાંઈ કવિએ આપી હોય એમ દેખાતું નથી.

ખંડકાવ્યની અત્રે ચર્ચા જરૂરી નથી. ગુર્જર સાહિત્યે અપનાવેલો આ કાવ્યપ્રકાર સર્વ કવિઓને પ્રિય થઇ પડ્યો છે, છતાં તેનું કલાવિધાન એટલું કૌશલ્ય માગે છે કે એ ઝટ ઝટ સૌને હાથ ચડી જતો નથી. વસ્તુ અને પ્રસંગ કે પ્રસંગની પરંપરામાં ભૂમિ અને કલ્પનાને મૂંઝી દેવાં; લાગણી અને પ્રકૃતિવર્ણનને એકરસ બનાવી વસ્તુ અને પ્રસંગને ખીલવવા અને બહુ ટૂંકો નહિ તેમ જ બહુ લાંબી નહિ એવી કાવ્યમૂર્તિ ઘડી એમાં પ્રાણ પૂરી અંતિમ રુદન, વિપાદ, વિરાગ કે ધેલજાનો ઝોલો લેવાડાવેલો એવાં લક્ષણવાળી રચના તરીકે કાંઈ ખંડકાવ્યનો પરિચય આપણે કરી કરાવી શકીએ. એ શાસ્ત્રીય સંસ્કૃત કે અંગ્રેજ ખંડકાવ્યનું માત્ર ગુજરાતી રૂપાંતર નથી. એ આખું નવીન ગુર્જર સર્જન છે. કલાપી લાંબુ જીવ્યા હોત તો એ સંવ્યસાયી કવિ બની શક્યો હોત. કપરા ખંડકાવ્યને સરળતાથી પોતાનું બનાવી લેનાર કલાપી અનુપમ કૌશલ્યની સાક્ષી પૂરે છે.

નરસિંહરાવે પ્રકૃતિ અને માનવભાવ વચ્ચે એકરાગ ઉપગવી, હંદરચના દ્વારા રવા-

નુભવરસિકની છાપ પામેલાં હૃદય કાવ્યોને શુદ્ધ ગાયામાં પ્રવેશ કરાવી સંસ્કારી શુદ્ધતા તનું એક વાર થોડા સમય સુધી મન દરજી ક્યું હતું. એ પ્રધાની પ્રાથમિક કૃત્રિમતા ધરી જઈ હવે એ કાવ્યરવરૂપ શુદ્ધરસમાં સર્વમાન્ય બની ગયું છે. કલાપીને નરસિંહરાવ કે એમને વખાણનાર વર્ગ સાથે અંગત પરિચય થયો હોય એમ દેખાતું નથી. ઉલટ, તેમના પ્રતિરૂપથી મણિલાલ નમુભાઈ સાથે કલાપીને ગાઢ સંબંધ બંધાયો હતો, અને તેમના વેદાન્ત, પ્રાણુનિનિમય, અધ્યાત્મ કે ધ્યેયોક્તિશીના સિદ્ધાંતો પ્રત્યે તેને ખૂબ આકર્ષણ હતું. છતાં નરસિંહરાવે રવાનુભવરસિક-આત્મલક્ષી કાવ્યોની દાખલ કરેલી લઢણુ કલાપીને જાણે અજાણે ધણી જ ફાવી ગઈ છે, અને પ્રકૃતિનો જોડો જીવંત શોખ તેની પાસે સચોટ આત્મલક્ષી કાવ્યો મોટા પ્રમાણમાં લખાવી શક્યો છે. ‘કમલિની’ કાવ્યમાં નરસિંહરાવની ‘ચંદા’ જેવું સજ્જવારોપણુ વિષમ દરિગીતમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે; ઉપરાંત ‘તુપાર’ કાવ્ય અને તેની કડીઓમાં

‘હું છું’ ઉલો ગિરિતણા શિખરે ચઢીને,
દ્વલોલ માલ સમ ગીચ તુપાર નીચે-
મેદાન નીલવરણા ઉપરે ઝુમ્યો છે :

જાણે જડયું સર રૂઢું નળાની તળે તે’
તથા નરસિંહરાવને પ્રિય ઉધોર બંદમાં રચાયેલા ‘હારો ખોલ’ નામના કાવ્યમાં

‘સૂતું’ નીલવરણું ધાસ,
ઝાકળ ખોલીડાં ચોપાસ,
ગણતી ણિન્દુડાં તું જાય,
ને મુજ મ્હોં લણી મલકાય,
તે દી પ્રેમનો તે કોલ,
દીધો ત્હેં મને અણખોલ.’

અને ‘એ કળા’ નામની રચનાની કડીએ,

પ્રિયે ! ઝીળા તણી હતી દહાય,
આપણે ફરતાં કુંજની મ્હોંય;

જેવી કડીઓમાં આહો આહો નરસિંહરાવનો અણકાર આપણે સાંભળીએ છીએ. વી અસરો સમકાલીનોમાં હોવી એ નવું નથી. સમકાલીન કવિતાપ્રવૃત્તિના વિધવિધ રંગો ઘેની એ રમત છે, કહો કે પરિચય છે. નરસિંહરાવનો તોટક

રમતાં લમતાં કદી દિવ્ય વને,
કુલડાં રૂડલાં જડિયાં મુજને.

પણુ કલાપીને તોટક બંદની કેટલીક રચના તરફ દોરી ગયો હોય એ સંભવિત છે.

‘કર તું કંઈએ ! કર તું કંઈએ !
મધુ તેથી યને વધુ શું કદીએ !
તુજ વાણી સદા સુણતો જ રહું,
ઝરતાં કુલ એ વીણતો જ રહું.’

એ પણ એક ભાષાંતર કહેવાયું છે ! શેક્સપીયરનું, નહિ ? ‘ કાવ્ય માધુર્ય ’ નો સંગ્રહ કરનાર શ્રી. અંગ્લરીઆ આ કાવ્ય માટે કહે છે:—

આ ભાષાંતર તો એટલું બધું રસમય અને ભાવાભિન્નું તદ્દાકાર ચિત્ર બહુ કરનાર છે કે તેની નોંધ લીધા વગર ચાલે તેણું નથી...રસ, ભાવ અને અર્થ સંપૂર્ણપણે જળવાયાં છે. ક્યાંક આ લેખકની કલ્પના સહેજસાજ ભળી છે ખરી, પણ તેથી મૂળ માધુર્ય વધે છે. ’

આ કથન કલાપીની લગભગ બધાં જ કહેવાતાં ભાષાંતરોને લાગુ પડે એમ છે. એણે પોતાની કલ્પના ‘ રહેજસાજ ’ નહિ પણ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ભેળવી છે, અને તે એવી રીતે કે મૂળ માધુર્ય વધી આપું ભાષાંતર કલાપીની છાપવાળી સ્વતંત્ર કૃતિ બની રહે છે. ઉપર જોઈ ગયા એ આપું “ અનાદાપી ગાન ” ગેટના અંગ્રેજી તરજુમા કરતાં ઘણું ઉચ્ચ કોટીનું કાવ્ય છે. એની ઉત્પત્તિ ‘ Forest-ફોરેસ્ટ ’ માં નથી; કલાપીનાં હૃદયમાં છે. ‘ ફોરેસ્ટ ’ તો માત્ર અકસ્માત છે—પડેલા કલાપી નાખી પાછળ રહેલી સૃષ્ટિને ખુલ્લી કરનાર પવનની લહેર જેટલો અકસ્માત !

કલાપીનાં ધ્વનિકાવ્યો—Lyrics એટલાં બધાં છે, એટલાં બધાં સારાં છે કે કોઈ પણ સંગ્રહમાં તેમની સંખ્યા વધારેમાં વધારે જ હોવાની. શ્રી. અંગ્લરીઆનો શિષ્ટ સંગ્રહ ‘ કાવ્ય માધુર્ય ’ અને તે પછીના પણ કાવ્યસંગ્રહો આની સાબિતી છે.

કલાપીને એ યુગની ઘણીખરી પ્રવૃત્તિઓ દલાવી ગઈ. પરંતુ ‘ પ્રાર્થના સમાજ ’ ની અસર તેને પહોંચી દેખાતી નથી. એ સમાજની સહાય વગર જ તેનામાં અકથ્ય સામાજિક ઉદારતા સાહજિક ખીલી નીકળી હતી અને વેદાન્ત તરફના ઓઠે કલાપીને શુષ્ક, તકરારી, નવીનતાને સદાય નિંદતી જૂનચાણીનો પણ લઈ ખંબ ઠોકનાર પંડિત કદી બનાવી દીધો ન હતો. સર્વત્ર મધુ યસનાર એ મધુમક્ષિકાનો ડંખ તો જન્મથી જ નીકળી ગયો હતો. કલાપીના આખા સાહિત્યમાં—આખા જીવન ડંખની તો ઝાંખી સરખી ચતી નથી. માટે એ બહુ જીંચી કક્ષાએ ખિરાજતો મહાતુભાવ હતો. માનવી તરીકે એનું સ્થાન એની રાજગદી કરતાં પણ ઘણું જીંચું હતું !

એટલે જ એ યુગની લગભગ બધી જ લહરિઓને કલાપી આવકારતો હતો. કાન્તનાં ખંડકાવ્યો અને કલાપીનાં ખંડકાવ્યોનો સંબંધ આપણે જોયો. મહારાષ્ટ્રીય ભાષામાંથી મહારાષ્ટ્રના એક સંત સાથે એનાં નામથી ઉતારેલી ‘ અંજની ગીત ’ નામની કાવ્યરચના પણ કદાચ કાન્તને આભારી છે, એમ કહી શકીએ. એનો આછો આછો છતાં ઠીક ઠીક ઉપયોગ આપણું સાહિત્ય કરી રહ્યું છે. કલાપીએ અંજની ગીતની શક્યતા અનુભવી અને બેનમૂત અંજની ગીતોની શુર્જર સાહિત્યને બક્ષિસ આપી. કલાપીનાં ગેય કાવ્યો, રાસ, ભજન કે રાગદારીવાળાં બહુ નથી એમ આજ આપણને લાગે. ‘ પ્રેમીની આશિષ ’ નામાંકિત પીલુ અને ‘ સ્વજનને સાદ ’ સરખા આછા અપવાદો આપણે ગણાવી શકીએ. છતાં એ ઓછાં, નહિ જેવાં છે એમાં શક નથી. પરંતુ તેનાં ગેય કવિત્વે સારા પ્રમાણમાં અંજની ગીતો આપી કલાપીનો ગેય કાવ્યોમાં પણ સારો ફાળો નોંધાવ્યો છે. કોઈ પણ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો ગેય કાવ્યસંગ્રહ ‘ દેશવટો ’ નામક અંજની ગીતને વિસરી શકે એમ નથી.

અરમર અધરે વરસે, મોતી, કુલાં આંખડીને ખૂલેથી,
એ સુખડાતું વાસી દિલકું દેશવટે ઉદારી રે !

એ ગેય કવિત્વપ્રવાહ બીજી કડીમાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે.

જોડા છુપા છતાં ઉચ્ચાર માગતા બાવેને વ્યક્ત કરતાં આવાં કંઈક સુંદર અંજની-ગીતા કલાપીએ આપ્યાં છે.

પરંતુ આ અંજનીગીતાનું મહત્ત્વ એક એવી દૃષ્ટિએ પણ છે કે જે વિસરાઈ જવાનો સંભવ છે. 'કાન્ત'ના સંસ્કારજીવનમાં ખ્રિસ્તી ધર્મે બહુ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. આપણે અંગ્રેજી ભાષા અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનું મહત્ત્વ સ્વીકારેલું છે, પરંતુ એ ભાષા અને સંસ્કૃતિ ખ્રિસ્તી ધર્મને અવલંબી રહેલાં છે, એનું ધણી વાર વિરમરથુ થઈ જાય છે. બંગાળના અક્ષયમાળની મારફત પ્રાર્થના સમાજ દ્વારા ખ્રિસ્તી અસર આપણા ગુર્જર જીવન ઉપર થઈ છે. ઉપરાંત, એ અસર ગાંધીજી સુધી પહોંચી છે, એમ નિહાળતી વખતે ગુજરાતના એક સંસ્કારપ્રતિનિધિ કાન્ત ઉપર તેણે ઉપગમવેલી અસર એક સાચા પ્રતીકરૂપ છે અને તે ભુલસાઈ ન શકે એવી છે. બેપ્પીઝમ લેઈ ગુજરાતીઓની ફેટલી સંખ્યાએ ધસુનો ફેરસ પહેર્યો, એ પ્રથમ સંસ્કારદષ્ટિએ બીજામહત્ત્વનો છે. ગુજરાતના સંસ્કારમાં ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિએ શો ભાગ ભજવ્યો એ બાબતનું મહત્ત્વનું છે. ભુલાઈ જતો, ભુલસાઈ જતો, આપે સંસ્કૃતિની સર્વગ્રાહકતામાં સમાઈ જતો છતાં નાની પથ્થુ મહત્ત્વની છાપ પાડી શકેલા ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિએ ભજવેલો ભાગ જોડો અને સહાનુભૂતિભર્યો અભ્યાસ માગી રહે છે. અત્યારે તો પ્રાર્થના સમાજ, કાન્ત-મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ અને તેમનું શિષ્યમંડળ જેમાંના ઠગુણાશંકર મારતર છેક દમથ્યાં જ સ્વર્ગવાસી થયા તે, અને ગાંધીજી, એ ત્રણેય સંસ્કાર સંસ્કારરૂપે બની ગયેલી વ્યક્તિઓ તરફ દૃષ્ટિ કરી ખ્રિસ્તી સંસ્કૃતિ-ખ્રિસ્તી ધર્મની સચેત પથ્થુ ટૂંકજીવી અસર સમજવી ખસ થઈ જશે.

તેમાં જે સ્વીડનબોર્ગનો અધ્યાત્મલક્ષી ખ્રિસ્તી માર્ગ ભક્તિ અને વેદાન્તની હવામાં ઉછરેલા કાન્તને-હરકાષ સંસ્કારી હિન્દીને-અનુકૂળ પડી જાય, એ સમજી શકાય એમ છે. કાન્તના જીવને કયા કયા ધાર્મિક પક્ષટા લીધા એ પણ અહીં જોવા બાબતવાની જરૂર નથી. પરંતુ-કાન્તના અંગત મિત્ર કલાપી ઉપર ધર્મ તરીકે નહિ પરંતુ ભાવના તરીકે ખ્રિસ્તી-Idology-વિચારમૂર્તિએ ઉપગમવેલી આછોતરી અસર 'સ્વીડનબોર્ગના ધર્મવિચારો' નામે પ્રગટ થયેલા કલાપીના વિવેચનમય ઉપરાંત અંજની ગીતામાં પણ પડી છે, એ તરફ ધ્યાન-દોરનું જરૂરી છે. 'સ્વર્ગગીત' સામાન્ય અને વિગતવાર છાપમાં આ ખ્રિસ્તી કલ્પના બહુ જ સ્પષ્ટ કુટી નીકળે છે:

જોવાયેલાંને જોલાવોઃ સ્વામીનો સન્દેશો કહાવોઃ

પગ ધોવાને પાણી લાવો, જોવાયેલાંને માટે.

ભૂખ્યાંને લોજનમાં લાવોઃ તરસ્યાંને દ્રાક્ષાસવ પાણ્યોઃ

પાથરને હૈયાં ચાક્યાંને-લાવો જોવામાં સૌને.

આર્થ સ્વરૂપ ધારણ કરીને ખ્રિસ્તી કલ્પના 'સ્વામી', 'સંદેશો', 'જોવાયેલાં', જેવાં રૂપકોમાં પ્રવેશ પામે એ નિહાળવું એ એક રસમય દ્રશ્ય છે. સંસ્કારો આમ અપાય છે, અને લેવાય છે. કલાપીની માનસમુરક્ષી એની વીણા માફક

'કુમ્પી જીડી ઝણઝણી થતી વાયુની દહેર દહેરે !'

(આવતા અંગે સંપૂર્ણ)

:: :: :: હે ગુજરાતી કવિતારાણી

વાંચી મેં કવિતા સઘળી છે :
આંખો મારી થઈ નખળી છે :
માન્યું મેં કવિતા મધુરી છે :
રસભર રંગીલી મધુરી છે :
વાંચી મેં કવિતા સઘળી છે.

* * *

પ્રદા પ્રદાના ચોસઠ જાણે
જાણી ગયો ન્હાનલને વાંચી :
જ-જ 'જાકઠા'ના વાંચી ધાક્યો
મેં માંડી ત્યાં ચોળવા આંખો:

* * *

ન્હાનાલાલે પ્રેમ કુંજની
ભેગણ કોયલશી ખોલાવી:
જનવગડાની ઢેલ નચાવી,
પ્રદાખંસરી મધુર ગજાવી,
પણ ના પંક્તિ પ્રદા વગરની,
પ્રદા તણી છે જમની વરણી,
પ્રદા મહી જમણા સૌ ભાંગી.

* * *

વાંચ્યાં મેં ઠાકોર કવિને
મન્દિરિયાં માની મેં લીધાં,
પૃથ્વી જાણે ગઈ રસાતળ
જ-જ-વાંચી શક્યો ના સ્થળ
વિરામવાયે કોઈ લીટીએ-
ને શબ્દો તો હીમાચળશા-
આવે વાંચનમાં પથ્થરશા-
કેમ કરીને આગળ વાળું-
ન વાંચું તો મોક્ષ ન પામું ?

* * *

અર્ધ પ્રધાન હતા મેં ભોયા-
રસનો રાજા પણ ના ભોયો !
ભાષા રાણી ક્યાં પટરાણી
હતી છતાં એ બે ત્રણ શાણી
રાણી ખીજ અગડ' ખગડ'
ભાષા-ભાષી હિંદી - મરાઠી
ગુજરાતી કવિતામાં ભેળી-

* * *

વાંચ્યાં ત્યાં પ્રભુજનને સન્ન-
'હો છ' કરતાં ગરબા ગાયા-
દર્શનિકાનાં દર્શન પાયાં,
વાંચુ નહાનલ પ્રદાતણે જામ-
વાંચુ ઠાકોર હકારતો જ-જ-
ખખરદારનાં લજનો વાંચું-
તો એ ભવ મારો સાર્થક છે ?
સ્વર્ગ નરક ખને સ્થળ ભતો:

* * *

શું કહેવું પ્રિય કવિતા જાની
ઓ ગુજરાતી રાણી શાણી-
ત્રણે કવિઓ વાંચું તારા-
આંખે ત્યાં આવે અંધારાં :

* * *

વાંચ્યા મેં ઉપવાસી બિરાદર,
વાંચ્યા એ છે ઉમાશંકર-
સુન્દર, દોલક, ગનસુખ, શ્રીધર
પતીલ, પૂતળધર બાદરાયણ :
'છે કવિતા' એ સમજી વાંચી
કવિતાઓ ગુજરાતી-વાણી
નવા પુત્રાને નિત્ય પિછાની.

* * *

વાંચી મેં તારી બાની : : : : :

આ તે છે કવિતા કે લવિતા
પ્રેમ, સ્વરંગ ને મજદૂર ગાથા-
કંચે જતા છે કવિઓ બ્રાતા
પણ ના અર્થતાણી સમજાય તો
કોઈને જઈને કહું સમજાવો-
કવિઓનો છે આવો દાવો ?

* * *
ગુજરાતી કવિતા લખવાની
બંધ પડે ને અદ્ય સમય તો :
શું તુકશાની છે એ રાણી :
ગૌરવભર ગુજરાતી બાની ?

* * *
સંસ્કૃત, ઉર્દૂ લાલાલાવી
શબ્દકોષ પહેલાં હું વાંચી
પછી નિરાતે બેસું રાણી-
તારી બાની વાચન કાળે.

* * *

મેઘાણીની ફેરવી ઘાણી
વાંચી મેં કવિતા વાણી
લાગી શાણી એ તો રાણી-
ગીત ગુર્જરી ગાતાં બાણી :

* * *

વાંચ્યા ચંદ્રવદન, સ્નેહરશ્મિ,
વાંચ્યા બેટાઈ, માણિકને-
નામ લખતાં યે બહુ યાત્રી :
સ્તુભાઈની 'જનની' વાંચી
અરાલકર, પ્રહલાદને વાંચ્યા-
વાંચ્યા એ શ્રીનાથ સ્વપ્નાશ્રી-
સૌ વાંચીને આજે મારે
નિર્ણય કરવો છે જગન્નાથ-
ના વાંચું તો છે સહુ ગણેતર ?

પુસ્તકાલય

(૧)

જ્ઞાન-આકરો

પુસ્તકાલય : જ્ઞાન ઠેરા આ કરો
એ મહીં સાહિત્યના છે સાગરો !
જિંદગીનું બહાણ લઈ એમાં ફરો;
કાં કુશળ તરવૈયા થઈ એમાં તરો !

(૨)

ઉપવન ગણી ઉપજાવજો !
પુસ્તકાલય ઠેકઠેકાણે ત્યજો સર્જાવજો !
એ તો ઉપવન છે ગણી એને સદા ઉપજાવજો !
પ્રેમ, પૈસા, શ્રમ તણાં યાણી થકી વિકસાવજો !
નિત નવાં પુષ્પો થકી એને સદા પમરાવજો !
શ્રી. શાખાનઅલી ડી. ખાટીઆની

વિજયપુર મહાલ પુસ્તકાલય પરિષદ : ચોથું અધિવેશન

વિજયપુર મહાલ પુસ્તકાલય મંડળનું ચોથું અધિવેશન જેપુર ગામના પ્રજાજનોના નિમંત્રણથી તા. ૨૧ ઓક્ટોબર '૪૫ ને રવિવારના રોજ સવારના ૬ વાગે મળ્યું હતું.

શરુઆતમાં ખાળાઓ દ્વારા પ્રભુપ્રાર્થના, સ્વાગતગીત, શ્રીમંતપ્રશસ્તિ વગેરે ગવાયા ખાદ વસાઈ ગુ. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક લક્ષ્મણભાઈની દરખાસ્ત તથા હરિપુરાં ગુ. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક ગણાભાઈના અનુમોદનથી શ્રીમાન હરિભાઈ પટેલ સા. (કલોલ વિભાગ શાળાધિકારી)ની પ્રમુખ તરીકે વરણી થતાં તેઓ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી કામની શરુઆત કરી હતી.

જેપુરની પ્રજાએ આવનાર મહેમાનોનું સ્વાગત કરવા તથા અધિવેશનને સફળ બનાવવા જે સ્વાગત મંડળ નીમેહું તેના પ્રમુખ તે જ ગામના વતની પણ હાલ સિદ્ધપુર આસિ. માર્કેટિંગ ઓફિસર તરીકે કામ કરતા શ્રી. વિઠ્ઠલભાઈ વૃંદાવનદાસ પટેલ ખી. એ. એમનું સ્વાગત-વ્યાખ્યાન વાંચવામાં આવ્યું હતું. તેમાં તેમણે જેપુર ગામની પરિસ્થિતિ, ગ્રામ લોકોનો ફળવણી પ્રત્યે રસ, ફળવણીમાં દિનપરદિન થતી પ્રગતિ તથા શાળા, પુસ્તકાલયની ઉત્તરોત્તર થતી ઉન્નતિનું વિવેચન કરી પુસ્તકાલય પરિષદની પ્રચારની દૃષ્ટિએ અગત્યતા ખાસ સમજાવી હતી. હાલ મોટાં મોટાં રાષ્ટ્રો પણ પ્રચારકાર્યમાં છૂટા હાથે નાણાં ખર્ચે છે; અને તેથી તે આગળ આવે છે તેમ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિમાં આવાં અધિવેશનો એ પણ એક અગત્યનું અંગ છે. માટે આવાં અધિવેશનો મોટાં ગામોને બદલે નાના ગામડે બરવાં કે જેથી નાના ગામડાની પ્રજાને પણ વાચનશૃષ્ટિ ઉદ્ધરે.

ત્યાર બાદ સભાના પ્રમુખ શ્રી. હરિભાઈ પટેલે પ્રેરક બાપણ આપતાં તેમણે જણાવ્યું કે, આવાં સંમેલનો પ્રાચીન વખતમાં પણ યજ્ઞના સ્વરૂપે બરાતાં. તેમાં વિદ્વાનો તરફથી પ્રેક્ષકોને પ્રેરણા મળતી. આ પ્રમાણે ચાલુ જમાનામાં પુસ્તકાલય પરિષદનાં સંમેલનો મારફત વાચનપ્રચાર વધે અને લોકોની જ્ઞાન તરફ અભિરુચિ ફેળવાય તેવા ઉદ્દેશ આ સંમેલનોનો છે.

ફાળુજીવી સાહિત્યને નકામું ન ગણતાં તેમાં પણ કેટલુંક સાહિત્ય સંધરવા લાયક હોય છે. આવા સાહિત્યની કાપડીઓ કાપી લઈ ફાણે બનાવવી જોઈએ. તેમાં આવતાં મત્તહવનાં ચિત્રોનાં આદ્યમ બનાવવાં જોઈએ. આ કાર્ય ઉત્સાહી અંશપાત્ર કરે તો પુસ્તકાલયનો અધ્યયનવિભાગ આવા સાહિત્યથી સમૃદ્ધ થાય.

ઝાતીયવૃત્તિને ઉચ્ચેરે તેવું વાચન યુવકો માટે એર સમાન છે. આવાં પુસ્તકો યુવકોને ખીલકૂલ ન આવતાં જોઈએ. ગ્રીડ ઉંમરે એ વાંચવા હરકત નથી. આ બદલ અંશપાત્ર ખાસ કાળજી રાખવી જરૂરી છે.

ધણાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં ઓછાં વંચાય પણ જે વંચાય તેનું વાચન પચાવાય તેમ થવું જોઈએ. નવલકથાનું બહુ વાચન થાય છે. પણ તે ફક્ત રમુજની ખાતર જ વંચાય છે. આ બદલ અંશપાત્રે વાચકોનું લક્ષ દોરવું અને જે વંચાય તે વિચારાય છે કે કેમ તે જોવું જોઈએ. વાંચનારની ચોખ્ખતા જોઈ પુસ્તક આપવું જોઈએ.

ત્યાર આદ પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ સા. તરફથી તથા શ્રી. રાવલ સા. તરફથી પણ પ્રેરણાત્મક માર્ગદર્શક સૂચનો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

પરિષદની ખુલ્લી બેઠકમાં નીચે પ્રમાણેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવ ૧—શ્રીમંત સરકાર મદારાલ સા. હમણાં હુંક સમયમાં યુરોપનો પ્રવાસ કરી રાજ્યમાં સુખરૂપ પધાર્યા છે તેઓશ્રી કેળવણીની પ્રગતિ આગળ ધપાવવા ખાસ ઇચ્છા ધરાવે છે તે બદલ તેમને હર્ષવર દીર્ઘાયુ બને તેવી પ્રશુ પાસે પ્રાર્થના છે.

—અમુખસ્થાનેથી

ઠરાવ ૨—જે જે ગ્રામ પુસ્તકાલયો કાયમ ફંડમાં સેા રૂપીઆ હપ્તરાંત રકમ નમા મૂકે અને બેંકમાં ખર્ચના ખાતે સેો રૂપીઆ હપ્તરાંત રકમની બેંકવાઈ કરે તેવાં પુસ્તકાલયોને સેો સેો રૂપીઆ સરકારપંચાયત મદદ મંજૂર કરવામાં આવે તેવી આ પરિષદ પુસ્તકાલય ખાતાને વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. વિરમભાઈ સેંધાભાઈ

અ. આ. હરજીવન ત્રીકમદાસ

ઠરાવ ૩—હાલમાં કાગળોના ભાવ સરતા થયા હોઈ દરેક વર્ગમાનપત્રોના ભાવ ઓછા થયા છે છતાં 'સચાઈ વિનય' પત્રે હતુ ચોતાના લગાનમમાં વડાડો કર્યાં નથી. તેમ બીજાં પત્રો માહકા કરતાં પુસ્તકાલયની સંસ્થાને ઓછા લવાજમે પત્રો આપે છે તે ધારણે પુસ્તકાલયોને રૂ. ૭ સાતમાં આપવા આ પરિષદ તે પત્રના મેનેજરને વિનંતિ કરે છે. આ કરાવેલી નકલ પત્રના મેનેજરને ખાતા મારફત મોકલવા તજવીજ કરવી.

૬. મુ. જયરાંકર ઉમિયારાંકર પાઠક

અ. આ. દેવરાંકર નાનાલાલ

ઠરાવ ૪—ગ્રામ પંચાયતની રકમ ખાતાની અનેક સૂચનાઓ છતાં ડિસેમ્બર પહેલાં પુસ્તકાલયોને મળતી નથી. આવી પંચાયતે ચોતાના બેંકમાં મૂકેલી પુસ્તકાલયની રકમ પુસ્તકાલયને વેળાસર ગ્રામ પંચાયતના અધ્યક્ષ ડિસેમ્બર પહેલાં મંગાવી આપે તેવી મે. રા. રા. મહાલ વહીવટદાર સાહેબને આ પરિષદ વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. પુશુસિંહ સવજીભાઈ

અ. આ. ચિત્તલભાઈ પંચોલી

ઠરાવ ૫—વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ ઘણાં વર્ષોથી પુસ્તકાલયોને પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનું કાર્ય કરે છે. પણ હવે આ મંડળ સારી સ્થિતિમાં આવેલું હોઈ તેણે ચોતે ગ્રામજનને લગતાં હોમસોગ્ય પુસ્તકો સારા લેખકો પાસે લખાવી છપાવી પ્રગટ કરવાં અને સરતા સાહિત્ય કાર્યાલયની માફક માફકસર કિંમતે પુસ્તકાલયોને આપવા આ પરિષદ સદર મંડળને વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. અંબાલાલ હા.

અ. આ. લેડીલાલ નયુરામ

ઠરાવ ૬—રાજ્યમાં દિન પ્રતિદિન પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વધતી જાય છે, ત્યારે સરકાર પંચાયત તરફથી મળતી મદદ એની એ જ મળે છે. આથી પુસ્તકાલયોનાં બેંકમાં દાખ પડે છે, જેથી સરકાર પંચાયત મદદ વધારવા આ પરિષદ શ્રીમંત સરદારને આમદમરી વિનંતિ કરે છે.

૬. મુ. અંબાલાલ હલકીરામ ઠાકર

અ. આ. જયરાંકર ઉમિયારાંકર પાઠક

ઠરાવ ૭—આ પરિષદને આમની જયપુરની પ્રત્યે જે જાહેરમતવાળી પરિષદના કાર્યને વેળ આપ્યો છે, તે બદલ આ પરિષદ જયપુરની પ્રત્યે તેમ સ્વાગતમંડળનો આભાર માને છે.

—અમુખસ્થાનેથી

રાત્રે હુલા, લોકગીત, રમુછ હુચકા વગેરેના કાર્યક્રમ સારી રીતે થયો હતો.

પુસ્તકપરિચય

૧. જયસિંહ સિદ્ધરાજ—લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ; પ્રાપ્તિસ્થાન: ગુજરાત મંચરત્ન કાર્યોલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૪૦૪, સચિત્ર કવર આયોજાદન સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

જાણીતા સિદ્ધહસ્ત નવલકાર શ્રી. ધૂમકેતુએ આપણા ગુજરાતની ઐતિહાસિક સામગ્રી લખને એના ઐતિહાસિક ક્રમાનુસાર વાચિનીદેવી, ચોલાદેવી, અજિત બીમદેવ, રાજસં-ન્યાસી, કર્ણાવતી અને રાજકન્યા આખ્યાં છે. ત્યાર પછી તેમણે જણાવ્યા પ્રમાણે, ગુજરાતને વીર વિક્રમના આદર્શોત્તુ મહારાજ્ય રચવાના ઠોડ સેવના આદર્શવેશા રાજવી જયસિંહ સિદ્ધરાજને મૂલ્ય કરતી આ નવલકથા આપી છે.

લેખકને વરેલી લોકભોજ્ય લેખનશૈલીએ લખાયેલા આ પુસ્તકમાં મહારાજ જયસિંહને, જર્મરકનિષ્ઠ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું બિરુદ પ્રાપ્ત થવું, દેવડી-સોનલ દેને મહારાણીપદે સ્થાપવાની જયસિંહની અતિઉત્કૃષ્ટતા, અને જૂનામઠના રા' સાથેનાં આલ્યાં આવતાં વંશ-પરંપરાગત વૈરનાં જુદોને લગતી રાજખટપટને લેખકે એવી રસમરી રીતે એમાં વણી દીધેલ છે કે વાચક એને પૂરી વાંચીને જ હેડે મૂકે તેવી આ કથા રચાય છે. તેમાં પણ જમદેવ પરમારની સાધનાસમ્પત્તિ સિદ્ધરાજે જોયેલું દ્રશ્ય તો ખરેખર, અદ્ભુત રસની પરાકાષ્ટા જ બતાવી જાય છે. લેખકે, જમદેવ પરમારના પાત્રને વધુ વિકસાવ્યું હોત તો એ અદ્ભુતતામાં વાચકને એર વધારો મળી ચકવા સંભવ ખરે.

હરેક દેવડી-સોનલ દેને રા' ખેંગાર હપાડો જાય છે ત્યાં આ વાર્તા આવીને અટકે છે.

ચોલકથા મંચમાળાના આ પુસ્તકને એ શ્રેણીનાં અન્ય પુસ્તકોની સાથે સૌ પુસ્તકાલયો અવશ્ય વસાવી લે.

૨. મીરાં પ્રેમલીલાની—લેખક: શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર, પ્રકાશક: સદેશ પ્રકાશન મંદિર; પ્રાપ્તિસ્થાન: એન. એમ. ઇસ્ટર્ની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રોટ, મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં પૃષ્ઠ ૩૧૨+૪૮+૩૨, ત્રિરંગી કવર ચિત્ર સહિત પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૬-૪-૦.

શ્રી. રામચંદ્ર ઠાકુર ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક અગ્રહા અભ્યાસી નવલકથા આપનાર તરીકે જાણીતા છે. આ અગ્રહા એમણે આપેલી આત્રપાલી ગુજરાતી સાહિત્યના વાચકોનાં રસપૂર્વક વંચાઈ હતી. શ્રી. ઠાકુર જે નવલકથાઓ લખે છે તે ઐતિહાસિક પ્રમાણેના સાથ લખે લખે છે. એટલે તલરપણી અભ્યાસને અતે અને એ ઇતિહાસને ખંડિત થવા દીધા શિવાય લખાતી તેમની વાની—કથાઓ ખણે અંશે ઇતિહાસપ્રમાણિત હોય છે.

આત્રપાલીની માફક લેખકે આ નવલકથાને પણ ઇતિહાસનાં પ્રમાણેના સંશોધન-પૂર્વક લખી છે. તેમાં પણ જે ઐતિહાસિક વ્યક્તિ-પાત્રની આસપાસ અનેક લેખકેલેખે અને ચમત્કારોનાં આવરણે હવાયેલાં હોય તેને શુદ્ધ ઐતિહાસિક સત્યરૂપે તારવવાનું કામ મુશ્કેલ હોય છે. એ માટે ઐતિહાસિકતાને આંધ આવના દીધા સિવાય સુરેખ પાત્રવિધાનપૂર્વક લેખકે આ નવલકથા લખવામાં એમની કલમને અચ્છો પરિચય આપ્યો છે.

સંત-બક્તકવિ મીરાંબાઈના જીવનને વાર્તાસ્વરૂપે મૂંઝીને ગુજરાતી વાચકોને એ ચરિત્ર રસપૂર્વક વાંચ્ય તેવી રીતે લેખકે રચ્ય કરેલ છે. તેમાં આપણું જાણીતા ચિત્રકારો-શ્રી. રવિશંકર રાવળ અને શ્રી. કનુ દેસાઈનાં મીરાંબાઈને લગતાં ચિત્રો, એમાં આવતા પ્રસંગોને હમદ ખડાં કરી દે છે.

ઉપરાંત, પુસ્તકના શરૂઆતમાં લેખકે આપેલ જૂમિકા મીરાંબાઈના ઐતિહાસિક જીવન પર ફીક-ફીક પ્રકાશ પાથરે છે. જેવટના ભાગમાં આપણેનાં મીરાંબાઈનાં પદો-મંત્રનો પણ એની કાવ્યસામગ્રીના રસાસ્વાદ માટે સંગ્રહાયેલ છે. પુસ્તકાલયો વસાવી લે.

૩. આપણો ઘરસંસાર—લેખક: શ્રી. ચક્રાન્ત રાવળ; પ્રકાશક: એન. એમ. ઈશ્વરની કું. મુંબઈ ૨. કાઉન કદનાં ૫૪x૬૬+૪, સચિત્ર; મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

આપણા ઘરસંસારનાં વિવિધ પાત્રો-પત્ની, પતિ, સાસુ, સસરા, નણું-ઓળખ, માતા-પિતા, પુત્ર-પુત્રી, ભાઈ-ભાણી, દેરાણી-જેઠાણી, કાકા-કાકી અને અન્ય કુટુંબીઓની વિવિધ ખાસિયતો દર્શાવતાં રેખાચિત્રો લેખકે આ પુસ્તકમાં હળવી શૈલીએ રચ્ય કર્યાં છે. સાથે સાથે પ્રાચીન આદર્શો રચ્ય કરીને હાલના અને પ્રાચીન આદર્શોની તુલના પણ કરીને ઘરસંસારનાં આ પાત્રોની ખુબીઓ અને ખાસિયતો જાણુવા-ઓળખવા માટે અને હળવા વાચન તરીકે આ પુસ્તક સાડું લોકાદર પામે તેવું છે.

૪. દૂકું ને દય—લેખક: શ્રી. મૂળરાજ અંગરિયા, પ્રકાશક, કદ, પૂંઠાં ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦.

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી. મૂળરાજ અંગરિયા ગુજરાતી સાહિત્ય માસિક "નવચેતન"ના વાચકોમાં સારી રીતે જાણીતા છે. એ માસિકના દર અંકે આવતા એમના એ દૈનિકા પૈકીના, ન્યારે વાંચે ત્યારે નવા લાગે તેવા રમૂજ દૈનિકાઓ, આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલા છે. વિવિધ વિષયો પર પ્રસંગોપાત લખાયેલા છતાં ન્યારે વાંચીએ ત્યારે રમૂજ ઉપજાવે તેવા છે. આ દૈનિકાઓ લેખકની હાનરજખાખીના આખા પુરાવારખ ગણી શકાય.

હાસ્યરસને લગતાં પુસ્તકોમાં એ વિચિત્ર સ્થાન ભોગવે તેવું છે. પુસ્તકાલયો સુખે વસાવે.

૫. માણસાઈના હીના—લેખક: શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી; પ્રકાશક. ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ અને મુંબઈ. કાઉન કદનાં ૫૪x૨૩x૪+૮, સચિત્ર કપરઆટલાદન સહિત પાકું; ૫૬૦, મૂલ્ય-રૂ. ૨-૬-૦.

ગુજરાતનાં ધણાં ગામડાં અને શહેરોમાં લોકસેવક તરીકે જાણીતા થયેલા શ્રી. રવિશંકર મહારાજ સાથે લેખકે સાધેલા સંપર્ક દ્વારા એમને પ્રાપ્ત થયેલા એમના જીવનપ્રસંગોનું, લેખકની રસભરી શૈલીએ આલેખન છે. સરકારે જેને ગુનેગાર કેમ ગણી કાઢી છે તે કેમના લોકોમાં પણ કેવી માણસાઇનો વાસ હોય છે તેના દાખલા આ પુસ્તકમાંના પ્રસંગો પુરા પાડે છે. શ્રી. મેઘાણીએ આ પુસ્તક આપીને એક ઐતિહાસિક પુરાવામયી દસ્તાવેજ પૂરું પાડ્યો છે. શ્રી. કાકા સાહેબના શબ્દોમાં કહીએ તો એમાંથી આપણને, “ એ પાટણવાડિયા કેમના રવામાવિક જીવન આદર્શ, એમની વચ્ચે રહીને પોતાનું ગુજરાત શોધનાર ગેર લોકોએ થકાવેલો મધ્યકાલીન હિન્દુ આદર્શ, દેશી અને પરદેશી રાજકર્તાઓએ વિચારપૂર્વક ખીલવેલો પણ અણધારી રીતે અમલમાં આવેલો કાયદોનો આદર્શ, અને છેવટે મહાત્મા ગાંધીજીએ દેશ આગળ અને મનુષ્યમતિ આગળ રજૂ કરેલો માણસાઇનો અને બહાદુરીનો સત્ય-અર્હિસાનો કથાણુમય આદર્શ—એ બધા આદર્શોના સ્વભાવ-સુંદર આધાત-પ્રત્યાધાતો જોવા મળે છે. ” “ ભિમિ-નવરચના ” કે “ ફલજાબ ” નાં પુઠો પર એ છપાતા ત્યારે જ આ જીવનપ્રસંગો વાચક જનતામાં સારો આદર પામ્યા હતા.

આવું માણસાઇના દીવાનો પ્રકાશ પાચરતું પુસ્તક હરેક પુસ્તકાલયમાં હોવું, ધરે.

કે. પ્ર. વ્યાસ

૬. તત્ત્વત્રયસૂત્ર (ગુજરાતી વ્યાખ્યા સહિત)—વિવેચક: પંડિત સુખલાલજી: પ્ર. જૈન સાહિત્ય પ્રકાશક સમિતિ C/o ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, એમદાવાદ. કોલેનું ૧૬ પેજ ૬૬, પૃ. ૧૭૬+૪૨૪, મૂલ્ય દોઢ રૂપિયો. પ્રાપ્તિસ્થાન: નવજીવન કાર્યાલય, એમદાવાદ અને સુબ્રમણ્યમ.

સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વદ્વર્ષ વાચક ઉમાસ્વાતિની આ મૂળ સં. કૃતિ જૈન-સંમાજમાં પ્રાચીન સમયથી બહુમાન્ય થયેલી છે. આમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનું દોઢન કરી, સંક્ષેપમાં ઉત્તમ રીતે દસ અધ્યાયોમાં સંગ્રહિત કરી સમગ્રવંશમાં આવ્યું છે. ચેતન્યર અને દિગંબર અનેક જૈન વિદ્વાનોએ એના પર વિદ્વાતામરી વિસ્તૃત પ્રોઢ સં. વ્યાખ્યાઓ રચેલી છે. દર્શનશાસ્ત્રના નિષ્ણાત નામાંકિત વિદ્વદ્વરત પં. સુખલાલજીએ એ સર્વની તુલનાત્મક પદ્ધતિએ તટસ્થ વિચારણા કરી આ ગ્રંથનું ઉત્તમ વિવેચન તૈયાર કર્યું છે. એના દ્વારા વિવેચકે ગુજરાતના તત્ત્વ-નિર્ણયે અધ્યાસીઓ મારે ઉપયોગી સાધન પૂરું પાડ્યું છે. સન ૧૯૪૦ માં પ્રથમ આવૃત્તિ પછી સન ૧૯૪૦ માં પ્રકટ થયેલી આ બીજી આવૃત્તિમાં ‘ પરિચય ’ વિભાગમાં વિરોધતા છે, અને પાઠાંતરો, પારિભાષિક શબ્દસૂચિ વગેરે વિશેષતા પણ છે. કામળ, છપાઈ વગેરે ઉત્તમ હોવા છતાં મૂલ્ય સ્વસ્થ છે. પૂનભાગ જૈન ગ્રંથમાધાનું સહસ્ત્ર આ ૧૯ મા ગ્રંથાંકથી વધે છે. વિવેચક પંડિતજીને, અને પ્રકાશક સંસ્થાને અમારા ધન્યવાદ. હરેક પુસ્તકાલય-સંગ્રહમાં આ પુસ્તક હોવું જોઈએ.

૭. અધ્યાત્મતત્ત્વસોહ—રચયિતા: ન્યાયવિચારક ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ શ્રી ન્યાય-વિજયજી, પ્રકાશક: શ્રી. હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સભા-પાટણ. પૃ. ૪૮+૩૪૪

અધ્યાત્મ તત્ત્વનો ઉગમ પ્રકાશ આપતો આ ગ્રંથ સંસ્કૃત બાષામાં મનોહર પદોમાં રચીને, તથા તેને ગુજરાતી, અંગ્રેજી અનુવાદથી વિખ્યાત કરીને ગુજરાતના સંપૂર્ણ વિચારક

કવિરત્ન મુનિરાજો વિક્રાંતને અધ્યાત્મના પ્રથમ માર્ગમાં વાળી શોભાવી છે—ગૂજરાતની અધ્યાત્મપ્રિયતાને વિકસાવી છે. તેમાં ૧ પ્રબોધન, ૨ પૂર્વસેવા, ૩ અર્છાગયોગ, ૪ કપાય-જય, ૫ ધ્યાન-સામગ્રી, ૬ ધ્યાન-સિદ્ધિ, ૭ ચોમ-ત્રેણી અને ૮ અંતિમ ઉદ્ધાર એ આઠ પ્રકરણોમાં ઉત્તમ ઉપદેશ સમાવ્યો છે. આવા વિદ્વદ્વરત્ન પાસેથી ગૂજરાત ધારે તો બહુ મહત્ત્વ મેળવી શકે.

લા. ભ. ગાંધી

૮. ઉપમા—લેખક: શ્રી. બાણુભાઈ પ્રા. વૈદ્ય; પ્રકાશક: ભારતી સાહિત્ય સંઘ, શ્રીમાળા સોસાયટી અમદાવાદ; સન ૧૯૪૫; કાઉન ૧૬ પેઠ કદનાં પૃષ્ઠ ૨૬૨; સચિત્ર કવરપેજ સહિત બોર્ડ પૂઠ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

‘ઉપમા’ એ સંસ્કારી પતિપત્નિનો જીવનકલહ દર્શાવતી એક રસમય વાર્તા છે. માનવીની મહત્ત્વાર્કાક્ષાઓ જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ બીજી બાજુ તેના ગૃહજીવનનો નિર્દોષ આનંદ અને જીવનની મીઠાશ અદૃશ્ય થતાં જાય છે; એ આ વાર્તાનું મુખ્ય વસ્તુ છે. વાર્તામાં એ પ્રધાન પાત્રો હોઈને એમાં ઉપમાનું એક ઓપાત્ર છે. અને બીજું પાત્ર સુરેશ ઉપમાનો પતિ છે. બંને અંગ્રેજી શિક્ષણ પામેલ છે, અને સંસ્કારી પણ છે. સામાન્ય રીતિમાં રહીને બી. એ. સુધી ભણેલ મા વગરના સુરેશને ઉપમા જેવી સંસ્કારી અને આર્થિકની સાચી ભાવનાવાળી નારી મળતાં, સુરેશનું ગૃહજીવન દીપી ઉઠે છે. બંનેમાં સ્વમાનપૂર્વક જીવવાની તમન્ના છે. કોઈનું પણ ખેડું કપાણ ન વેઠવાની અને ઊલટું તેને, દરપેટપેટી જે સત્ય હોય તે સુણાવી દેવાની તેમનામાં તાકાત છે. એ સુરેશમાં ન્યારે મોટાપ અને પૈસો મેળવવાની લાલસા જાગે છે, અને એની પાછળ એ રાત અને દિવસ દોડદોડી કરી પાર વગરનો ધ્રમ ઉઠાવે છે, ત્યારે એના ગૃહજીવનનો આનંદ સુકાતો જાય છે, ઉપમા છુલાલી જાય છે. સ્વમાન અને કોઈના દોરાયા વિના જીવવાની તેની નીતિ ઓસરતી જાય છે. ઉપમા આ બધું સમજાવે છે. પણ એ શાશ્વત સત્ય સુરેશને મળે નથી ઊતરતું. પરિણામે, ન્યારે ઉપમા પિયરમાં યુજરી જાય છે ત્યારે સુરેશને એ સહ્ય સમજાય છે. અને એ મિથ્યા મોહની પાછળ દોડતો અટકે છે.

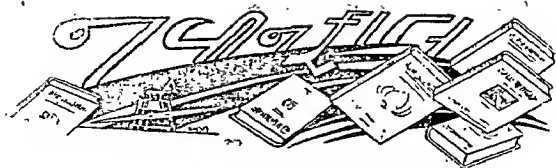
મુખ્ય નાના ટાઇપમાં અને ગીચગીચ લખાણમાં છપાયેલી આ વાર્તા, વાચકને વાંચવામાં અંગવડ કરે તેવી છે. પુસ્તકનું આકર્ષણ પણ તેથી ઓછું થાય છે. વાર્તાનું વસ્તુ સામાન્ય છતાં “સુખ માત્ર પૈસાથી નથી સાંપડતું” એ એની ભાવના ઉચ્ચ છે.

‘અજ્ઞાત’

સામયિક

અક્ષર—તંત્રી: શ્રી. જયંત ગા. બટ્ટી; રાજનીપલા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦.

જેવંતા થોડા મારા ચર્ચા આ બાલમાસિક ચાલે ચલે છે. ‘જિજ્ઞાસા તંત્રીના હાથે ચાલે’ આ બાલમાસિક, એના અસાર આર્થમય પ્રકટ થયેલા લેખો જોતાં અને તંત્રીની એની પાછળની જહેમત જોતાં સાદું બાલમાસિક નીવડે તેવી આશા રહે છે. બાલ-પુસ્તકાલયોમાં મંગાવવા જેવું છે.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧ જીવનશોધન (નવી આવૃત્તિ) લેખક: શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મથશવાળા, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦
- ૨ હજરત મહંમદ અને ઇસ્લામ—મૂળ લેખક: શ્રી. પંડિત સુદરલાલજી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.
- ૩ ઉર્દૂસિધિ શિક્ષિકા—લેખકો: શ્રી. હંસરાજ જૈન અને ગિરિરાજ કિશોર; મૂલ્ય ૦-૧૨-૦.
- ૪ હિંદના કોમી ત્રિકોણ—લેખક: શ્રી. અશોક મહેતા, અને શ્રી. અમૃત પટવર્ધન; મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦.

સસ્તુ સાહિત્ય વ. કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

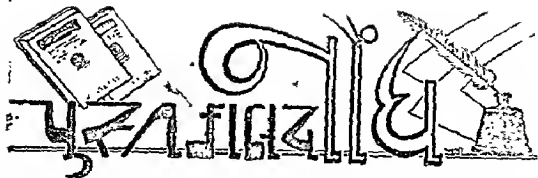
- ૫ ખેરાકના ગુણદોષ—ડૉ. રસિકલાલ જોડાલાલ પરિખ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦.
- ૬ શ્રી વિચાર સાગર—અનુ: સ્વ. શ્રી. છોટાલાલ નરભેરામ બટ્ટ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.
- ૭ મારો ભારતદેશ—લેખક: શ્રી. કાન્તિલાલ હ. પરીખ; મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦.
- ૮ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય—લેખક: શ્રી. પુરાતન જૂય, મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦.
- ૯ કંઠાલરણ—સુભાષિતા, મૂલ્ય રૂ. ૦-૩-૦.
- ૧૦ લઘુ યોગવાસિષ્ઠ—અનુવાદક: શ્રી. જોગીન્દ્રાણ નાનાલાલ વેદ; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

અન્ય પ્રકાશકો તરફનાં પુસ્તકો

- ૧૧ સુગારિકા (ચિત્રસંપૂર્ણ)—ચિત્રકારો: શ્રી. કનુ દેસાઈ અને શ્રી. બદા દેસાઈ; પ્રાપ્તિસ્થાન: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.
- ૧૩ તત્ત્વ તરંગિણી—પ્રયોજક અને પ્રકાશક: શ્રી. પ્રાણસુખ માનચંદ નાયક; સુ. વિસનગર (ઉ. ગુજરાત). મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.
- ૧૪ ગાંધીજીના સમાગમમાં—અનુવાદક: શ્રી. ચંદ્રચંદ પ્રાણચંદર શુક્લ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.
- ૧૫ દીપોત્સવી પંચપર્વ—પ્રયોજક: શ્રી. મંગલજી ઉદવજી શાસ્ત્રી; પ્ર. ભક્તિ-માર્ગ કાર્યાલય, અમદાવાદ; મૂલ્ય રૂ. એક.
- ૧૬ ગાંધીજીની લંડનયાત્રા—અનુવાદક: ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.
- ૧૭ કોની બહેન?—મૂળ લેખક: ટોલરોથ, અનુવાદક ઉપર પ્રમાણે, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

- ૧૮ ત્રણ પાંખડી—લેખક: શ્રી. નીરુ દેસાઈ; મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦.
- ૧૯ નિશિગંધા—લેખક: શ્રી. 'સત્યમ્'; મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

આગામી અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદ

અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદનું આગામી સંમેલન વડોદરા શુક્રમે ફેબ્રુઆરી માસમાં ઝરવાતું નક્કી થઈ ગયું છે. તેના કામકાજ અંગેની સમિતિઓની નિમણૂકો પણ થઈ ગઈ છે. પરંતુ હજી ચોક્કસ તારીખો નક્કી થયાના સમાચારો મળ્યા નથી.

એ જ અરસામાં, વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું, તેના બંધારણ અનુસાર મળનાર સંમેલન પણ આ વર્ષે મોટુંકે રખાયેલા સમાચાર પ્રાપ્ત થાય છે.

આ અધિવેશનમાં હાજરી આપવા રાજ્યના અને રાજ્ય બહારનાં પુસ્તકાલયોના પ્રતિનિધિઓ આવશે.

એમના આ અધિવેશનમાં આવવા અંગે અહીં અલ્પશ્રવણ કરવું જામને આવશ્યક લાગે છે.

વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિષદનું અધિવેશન વડોદરાને આંતરે મળવાતું છે એમ જાણી લગભગ નાનાં મોટાં સંઘર્ષો ગ્રામ તેમ જ કર્યા પુસ્તકાલયોએ આ બંને અધિવેશનોમાં હાજરી આપવાની સવડ રાખ્યાતું જણાય છે.

ગ્રામ પુસ્તકાલયોના મંત્રી-મંચપાત્રોમાંના કેટલાક બાઈઓ અંગેજી નદિ જળુનાર પણ હોય છે. એવા બાઈઓને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદના અધિવેશનની કાર્યવાહીની સમજ પડવી મુશ્કેલ છે. એ જોતાં એ કક્ષાના મંત્રી-મંચપાત્રો સદર અધિવેશનમાં આવવાતું મોટુંકે રાખે એ ઇચ્છવા જોઈએ છે; કારણ કે, વ. રા. પુ. મંડળ પરિષદનું અધિવેશન મોટુંકે રખાયેલા સમાચાર મળે છે; જ્યારે મેટ્રીક-સિનિયર મંત્રી-મંચપાત્ર બાઈઓ આ અધિવેશનની કાર્યવાહીની લાભ લેવા જરૂર પ્રમાણ કરે. અને અખિલ હિંદ પુસ્તકાલય પરિષદનું સંચાલન કેમ ચાલે છે, તેના દ્વારા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને ભારતવ્યાપી બનાવવાના તેમજ પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિને લગતા વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનપ્રચારના કેવા કેવા પ્રયોગો ચાલે છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરે. ઉપરાંત, આપણે ત્યાંની આ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિનો પરિચય આ અધિવેશનમાં હિંદના વિવિધ પ્રાંતોમાંથી પધારનાર પ્રતિનિધિઓને આપે.

આ અધિવેશન સફળ બનાવવા માટે એને અંગે રચાયેલી સ્વાગત સમિતિ સંઘર્ષો અપલો કરશે જ, છતાં આપણાં પુસ્તકાલયોના કાર્યકરો પણ તેને સફળતા પૂર્વક પાર પાડવા તત્પર રહે.

આ સંબંધે અત્રે સ્વાગત સમિતિને જે જોલ લખવા અરજીને નહિ લેખાય.

સ્વાગત સમિતિ તરફથી જે જે પેટાસમિતિઓ રૂચાય, તેની જે જે કાર્યવાહી ચાલે અને તેના દ્વારા જે જે સુચનો છુટ્યાદિ આપવા જેવાં હોય તે તે સવળી પ્રવૃત્તિના હેવાલો વખતોવખત વર્તમાનપત્રો દ્વારા જાહેર કરતા રહે.

આવી હિંદુઓની પરિચય સંમેલન આપણે આંગણે મળે અને તેને અંગેની માહિતી છ. પ્રકટ કરવામાં ન આવે એ તો બરાબર નથી. આ માટે એક પ્રકાશન સમિતિ પણ, એ સ્વાગત સમિતિએ રચવી ઘટે અને તેના કાર્યને પૂરતી પ્રસિદ્ધિ અપાવી ઘટે.

સ્વ. મો. ન અમીન જ્યુબિલીયાગ વાચનાલય

છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષો થયાં પુ. સ. સ. મંડળ દ્વારા સ્થાનિક જ્યુબિલી યામમાં એક વાચનાલય ચલાવવામાં આવે છે. અને દરરોજ સાંજે એ સાર્વજનિક ઉદ્ઘાનના લાભ લેનારાઓને સામયિક વર્તમાનપત્રોના વાચનનો લાભ અપાય છે.

કેટલાંક વર્ષો થયાં એના ખર્ચ માટે સુબંધનિવાસી શેઠ છગનલાલ નરોત્તમદાસ ઝૂવેરી તરફથી લોકમદદ તરીકે રકમ મળે છે. અને એ લોકમદદ પર સરકાર-પંચાયત મદદ મેળવાય છે.

આગામી ૧૯૪૬ ના વર્ષ માટે એ લોકમદદ માટે વાચનપ્રચારત્રેમી સખી શૃદ્ધચેતે આ જાહેર વિનંતિ કરીએ છીએ. આશા છે, અમારી આ વિનંતિને વાચનપ્રચારત્રેમી શૃદ્ધચેતે તરફથી યોગ્ય જવાબ મળશે.

ખાસ નોંધી લેયો

જે મામ પુસ્તકાલયોનાં બ્લેટ તેમજ લોકમદદ તા. ૧૫-૧૨-૪૫ સુધીમાં મંડળમાં આવ્યાં હશે તેમને તા. ૧-૧-૪૬ થી પત્રો માસિકો ચાલુ કરી આપવાની વ્યવસ્થા કરો.

દુઃખદ અવસાન

‘પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશકરણો’ અને પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિવિધ્યક ખીજ પણ લેખોથી ‘પુસ્તકાલય’ના વાચકોને જાણીતા સુપ્રેમા ભાષ્ય મળવાનું હતું. મહેતા, જે દિવસની ટૂંક મહિનામાં તા. ૩૦-૧૧-૪૫ના રોજ ગુજરી ગયા છે. વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના એ ઉમદા સેવકના અકાળ અવસાનથી રાજ્યની અને ખાસ કરીને અમરેલી પ્રાંત પુ. પ્રવૃત્તિને જે જોડ પડી તેની બારે દિને નોંધ લઈએ છીએ. મરનાર પોતાની પાછળ જીવન વિધવા અને સગીર બાલ-અન્ધાનો બહોળો પરિવાર મૂકતા ગયા છે. પ્રભુ એ સૌને આવી પડેલી આશંક સહેવા પૂરતી સજ્જી અને મરનારના આત્માને ચિરંજીવિ અપે, એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

સામાજિક દોષજન

પ્રોટોનું શીઘ્રશિક્ષણ

જે સેવકો નેતા કાઢિના છે અને ગ્રામજીવનની ઝીણી ઝીણી બાબતોને હાથમાં પકડવા નવરા હોતા નથી, અથવા જેઓ પરિવારજનો છે અને ગામડે ગામડે ભ્રમણ કરીને સેવા કરે છે, અથવા જેઓ વ્યવસ્થાપકો છે અને સમિતિઓ અને કાર્યોલયો રચીને સેવા કરે છે—આવા આવા સેવકોએ મારી યોજનાઓને 'સરસ, સરસ' કહીને વખાણી છે, પણ તેમનાં સ્વભાવ અને કાર્યપદ્ધતિ જોતાં તેઓ તેનો અમલ ન જ કરી શકે એ કુદરતી છે. પરંતુ જે ગ્રામસેવકો અને સેવિકાઓ શિક્ષકસ્વભાવનાં છે, જેઓ પોતાના વરેલા આમને વળગીને સ્થિર રહેનારાં છે, તેઓને એ યોજનાઓ ખૂબ ગમી ગઇ છે, એટલું જ નહિ પણ, મને આનંદ થિપજે છે કે, તેઓ પૈકી કેટલાંકોએ તે પ્રમાણે કામ આરંભી પણ દીધું છે. તેથી તેમના નાના નાના અૂંપડી-આશ્રમો શુભતા ગળતા અને કિલકિલાટ કરતા થયા છે. રેડિયા, મલનિષેધ આદિ કામો દ્વારા નિરાશ થઇ ગયેલા ગામલોકોને ખેંચવામાં તેઓ નાસીપાસ થતાં હતાં, તેને ઠેકાણે તેઓ બાલવાડી અને કન્યા-કુમાર-આશ્રમોથી ધર ધરની સાથે બહુ જ સહેલાઈથી મીઠો સંબંધ બાંધી શક્યાં છે. પરિણામે તેમની ગ્રામસેવા કંટાળાભરેલી મટી છે, હંતાશ ગામડાંઓમાં પણ વહેલોગોડો પ્રાણ પૂરી શકશે એવી તેમને આશા બંધાઇ છે, અને પોતાના જીવનમાંથી ગ્રામવાસ અને ગ્રામસેવા છૂટી જવાંતી ધાસ્તી પેદા થઇ હતી તે હવે દૂર થઇ ગામના કામમાં આનંદ આવવા લાગ્યો છે.

એવાં શિક્ષકવૃત્તિનાં ગ્રામસેવકો અને સેવિકાઓ માટે આજે વળી એક ત્રીજી યોજના 'મોટાંમોના શીઘ્રશિક્ષણ'ની રજૂ કરું છું.

[૧]

અથા માસમાં આચાર્ય શ્રી કાકા સાહેબ કાલેલકર અમારા બારડોલીના ગ્રામસેવાના અૂંપડી-આશ્રમો જોવા આવ્યા હતા. તેમની સાથે તાલુકાની સડકો ઉપર મુસાફરી કરતાં મેં એક દેખાવ જોયો. આમ તો એ દેખાવ હું રોજ જોઉં છું. અમારી વેડછીમાં પણ તે દૃશ્ય ફળિયે ફળિયે રોજ ભેળવાય છે; એથી હું અગ્નણ નહોતો. પરંતુ કાકા સાહેબની દાન-રીથી અમે રાષ્ટ્રીય ડેવલપ્મેન્ટની જન્યુટિમય હવામાં તરતા હતા, તેથી આ દેખાવ આ વખતે છાંતીમાં ચોંટી ગયો.

રાત્રીપરજ પ્રદેશને ચીરીને જતી એ સડકોની એક ધારે અમે શું જોયું? થોડાં ખેતરો આગળ જઈએ ત્યાં ૨૫-૩૦ ટોરડું એક ધણુ જોવામાં આવે, અને તેની પાછળ પાછળ દસથી બાર વર્ષની ઉંમરનાં ૧૦ થી ૧૫ છોકરાઓ અને છોકરીઓ, કોઇ કોઇ બરડાં ડોસી ડોસાઓ લાકડી લઇને ચારવા નીકળી પડ્યાં હોય. વીસેક માઇલનો મુસાફરીમાં નહિ નહિ તો ટોર અને તેનાં ગોવાળિયાંઓનો આવી ૫૦ ટોળાંઓ અમે જોઇ.

રાનીપરજ ગામોમાં અડધાં ઉપર બાળકો અને બાળાઓ કેમ પણ જાતની નિશાળનું દર્શન કરી વિના દોર ચારતાં ચારતાં મોટાં ચપ્પ રહ્યાં છે. કેટલાંક ગામોમાં નિશાળો છે, છતાં ગામનાં બાળકોને દોર ચારવા ગયા વિના છૂટકો નથી, તેથી એ નિશાળો સૂની રહે છે. આથી રીતિનું ગુણરાતના ખીજ બાગેમાં પણ દશે.

નિશાળે જવાની તક મળ્યા વિના મોટાં ચતાં આ ગોવાળિયાઓ વાંચતાંલખતાં અને ગણિત ગણતાં શીખી શકતાં નથી. વીસમી સદીના સુધારાનો પ્રવાહ તેમને સ્પર્શ કરતો નથી. તેથી તેઓ મોટાં ચાય છે ત્યારે આ સદીને અને તેના લોકોને ઓળખી શકતાં નથી, અને સાધારણ માણસને હાથે પણ સહેલાઈથી છેતરાય છે, શોષાય છે, ડરે છે અને અપમાન વેઠે છે.

પણ ત્યારે ખીજ આંખે તેમનું જીવન અવલોકું છું ત્યારે મારું શિક્ષકહૃદય આનંદ અનુભવે છે. અહીં જુઓ, દોર ચરી રહ્યાં છે અને આ ગોવાળિયાઓ મેદાનમાં ગિલ્લીદંડા કે આટાપાટા રમી રહ્યા છે. ત્યાં જુઓ તો નદીમાં પડીને કેવા હુબકીદાવ રમી રહ્યા છે ? પેલી નાની ટેકરી ઉપરથી ગોવાળિયાઓના પાવનો મધુર સ્વર સુણાય છે, તો ખીજે ક્યાંક દાંડિયારાસ કે નાચણાની મજા ચાલી રહી છે. તીર તાકવામાં અને ગોદણુ કેંકવામાં ગોવાળિયાઓ એકંકા હોય છે. વનનાં પંખીઓ અને પશુઓને વિષે અને વનનાં ગ્રાહકાને વિષે તેઓ કેટલું બધું જ્ઞાન ધરાવે છે. સીમના એકેએક ખેતરને અને તેના ખેડનારને અને તેના આગળપાછળના ઇતિહાસને તેઓ ખરાખર જાણે છે. ખરેખર, એ ગોવાળિયાની સરખામણીમાં પેલાં કાદારાં જેવી નિશાળોમાં ગોંધાતાં નિશાળિયાં બિચારાં ક્યામણાં જ લાગે છે. ત્યાં તેમને વાંચવું, લખવું અને ગણવું શીખવા મળે છે એ ખરું, પણ તે કેટલી બારે કિંમતે ? જેને ખરેખર જીવન કહીએ તેના ભોગે તેમને એટલું મજાતર મળે છે.

આ ગોવાળિયાઓનું જીવન દરેક રીતે ગમી જાય એવું છે; તેમાં જીવન છે, આનંદ છે, અને કેળવણી તો હમલાખંધ પડી છે. તેમને માત્ર એક જ જિજ્ઞાસ છે, અને તે છે શિક્ષકની. ભોંધ છે, પાણી છે, ખીજ છે; એ ત્રણેને કેળવીને ભેમાં કરનાર માણી નથી. એમનાં જીવનો ધાસનાં ખીડ જેવાં ચોમાસામાં ધરીક લીલાં લીલાં દેખાય છે, પણ સુંદર સુધડ, સુગંધી ફૂલો અને મધુરાં ફળોનો ખાગ જનતો નથી.

અમે મામસેવકો એકબીજાને મળીએ છીએ ત્યારે આના ગોવાળિયાઓનો ધણી વાર વિચારે કરીએ છીએ. તેમના શિક્ષક અને મિત્ર યદ્ય તેમની સાથે સાથે કરીએ, તેમની રમંતોમાં વધારે વ્યવસ્થા અને નિયમ લાવીએ, તેમના પાવા અને નૃત્યમાં વધારે સ્વરસાન ભરીએ, તેમની ભાષાને દરતાં દરતાં સંસ્કારી કરીએ, જે પશુઓ અને વનસ્પતિઓ વચ્ચે તેઓ રહે છે તેમનાં વિદ્યાનો એમને શીખવીએ, એમને આ જમાનાના અને મવા જમાનાઓના મહાજનોના પરિચય આપીએ, તેઓ માત્ર જુએ નહિ પણ ધારી ધારીને જુએ, માંપી માંપી, જોખી જોખી, ગણી ગણીને બધું સમજે, એવો તેમને રસ લગાડી દઈએ, તેઓ આખો દિવસ કેવળ રખડવામાં અને નિરુદ્દેશ રમતોમાં ન ગાળતાં, પોતાનો સમય આપકેળવણી અને ઉત્પાદક ઉદ્યોગોમાં મળે-તકલી વડે સતત અને જીન ક્રાંતે, રત્નજાંતો હાડકાં વીણી તેવું ખાતર પાનાવે, જગતજી વીણી બારા ગાંધે, વનની ઔષધિઓને ઓળખે

અને વીણી લાવી માંદાઓ ઉપર ઉપકાર કરે. લાકડાં ઉપર ચાપુ અને ફરસી, જેવાં નાનાં નાનાં ઓળરો ચલાવી ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવે, પથ્થરો ફેરીને તેમાંથી પથ્થુ તેવું જ કંઈક સર્જન કરે, ચિત્રો દોરે, નકશાં દોરે, વાંઘો વગાડે જ નહિ પણ નવાં નવાં બનાવે, ગીતો અને કવિતાઓ ગાય, એટલું જ નહિ પણ નવાં નવાં રચે-જે કોઈક રસિયો અને પ્રેમાળ આમસેવક એ ગોવાળિયાઓની ટોળીમાં બળા જાય તો તેમનાં એજે જતાં જીવનમાં કેટલો બધો અર્થ પૂરી દષ્ટ શકે ? આવા વિચારો અમને આવે છે, પણ અમે કોઈએ હજું તે કહ્યું નથી. કોઈક દિવસ ક્યાંક કોઈક રસિયો આમસેવક જાગશે.

આજે તો આ રીતે બહુતર વગર બહારીને મોટાં થઈ ગયેલાં છોકરા-છોકરીઓને આમસેવક કેવી રીતે શિક્ષણ આપી શકે એની યોજના હું બતાવીશ.

[૨]

આવાં છોકરા-છોકરીઓ ૧૨ થી ૧૪ વર્ષનાં થઈ ગયેલાં, ગામમાં અનેક જોવામાં આવશે. હવે તેઓનાં માથાપ તેમને અતિ અલ્પ મળતરવાળો ગોવાળિયાનો ધંધો છોડાવી ખેતીની મોટી મજૂરીના ધંધામાં પરોડવાની શરૂઆત કરે છે. અત્યાર સુધી તેમને એક જાતની કુદરતી અથવા રાત્રી કેળવણી મળી છે, હજી પણ ખેતીનાં વિવિધ કામો તેમને કરવાનાં આવશે તે ઓછાં જામતી નથી. પરંતુ ગોવાળિયાના જીવનમાંનાં આનંદ, સમૃદ્ધ અમત અને છૂટ હવે તેમને માટે રહેશે નહિ. હવે તેમને જે કામ કરવાનું છે તે ભેદો અને અન્યાયોથી ભરેલી દુનિયામાં કરવાનું છે. તેમાં ડગલે ડગલે ધન્યાઓ અને અપમાનો છે, પગલે પગલે છળ અને કપટ છે, દરિદ્રતાનાં પૂર તેમની આસપાસ ફરી વળ્યાં છે. ઉલ્લોમ એમની પાસે આહલાદદાયક કામ તરીકે આવતો નથી, પણ વિપાદકારક મજૂરી કે વેઠકપે આવે છે. તેમના કુમળા જીવન ઉપર આ જૂંડી દુનિયામાંથી હીમના વાપરો ફરી વળશે. તેમનાં હૃદય ખીડાઈ જશે, આંખોનાં પાણી મરી જશે, મોં પરથી આનંદ બીડી જશે, ઉંઘાંસાંક કે ખંત ખલાસ થશે. તેઓ જીવશે પણ પગ ધસડતા જીવશે.

આમસેવકોને સૂચવું છું કે, તમારા ગામમાંથી આ તબક્કે પેઢીએલાં છોકરાઓને શોધી કાઢો. સેવિકાઓને સૂચવું છું કે, એવી છોકરીઓને શોધી કાઢો. તેમની સાથે મિત્રતા બાંધો. તેમનામાં વિશ્વાસ પેદા કરો. જેમના પ્રત્યે કોઈ પ્રેમ કે સમતા બતાવનાર નથી, તેમને તમે તેના વડે નવડાવો. એવાં જે ચાર કે છ છોકરા-છોકરીઓનાં મન જીતી તેમને તમારી કુટીરમાં લઈ આવો, તેમને તમારા સહવાસનો લાભ આપો, તેમને સરસ કેળવણી આપો.

તેમનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવામાં આમસેવકોને જાડું વાર નહિ લાગે. પણ તેમનાં માથાપ પાસેથી તેમને છોડાવતાં જરા મહેનત પડશે. સેવામાંથી 'સેવકોનું' કેહેવું માથાપ સમજે નહિ એટલાં તેઓ જડ તો ન જ હોય, પણ ગરીબાઈ આગળ તેઓ લાચાર હોય છે. બાળકો નાનાં હતાં ત્યારે પણ પારકાં ઠોર ચંચાલ્યા મોકલ્યા વિના તેઓ તેમનું પેટ ભરી શકતાં નહોતાં. હવે ચાર ચૌદ વર્ષનાં છોકરા-છોકરીઓને મજૂરીએ ન વળગાડતાં તમારી પાસે બજીવા મોકલે તો તેઓ તેમનું પાંડનપોષણ કેવી રીતે ફરી શકે ? વળી હવે તો તેમની મજૂરીમાંથી માત્ર તેમનું જ પેટ ભરાય એ ન ચાલે. તેમણે પડનાં પેટિયાં ઉપરાંત ઘરનાં

શુદ્ધાં માટે, બાળગોપાળ માટે, સાન્ન-માંદાં માટે પશુ-કુટુંબમાં કંઈક ફાળો આપવો જોઈએ. તેથી માખાપને સમજાવવાં સહેલું તે નથી જ.

છતાં તમે ગ્રામસેવકો જે માખાપને ખાતરી આપો છો કે, તેમનાં છોકરાંઓને જે તેઓ તમારા આશ્રમમાં આવવા દેશે તે, તેમનાં અન્નવસ્ત્રોનો ભાર તમે માખાપને માથે પડવા દેશો નહિ, તે તમારું કામ બધું સહેલું થઈ જશે. બાર વર્ષ ઉપરનાં, અને અત્યાર સુધી ગોવાળિયાનું આનંદી, મહેનતુ અને ચપલતામયું જીવન ગાળેલાં છોકરાઓ અગર છોકરીઓ માટે માખાપને એટલી ખાતરી આપવી એ સેવકોને અંધરું ન લાગવું જોઈએ. તેઓ આશ્રમજીવનનો લાભ લેતાં જાય, શીખવાનું બધું શીખતાં જાય અને સાથે સાથે પોતાના નિર્બીહ જોશું કમાઈ લેતાં જાય એ રીતે તેમને માટે દિનચર્યા ગોઠવી દેવી, એટલું સેવકો સહેજે કરી શકશે.

[૩]

સેવકોના સહવાસથી જેમ તેઓ લાભ ઉઠાવશે, તેમ તેમના સહવાસથી સેવકને પોતાને જેવો તેવો લાભ થવાનો નથી, સેવકને પોતાની કુટીરમાં સુવા-બેસવામાં, નાહવાં ધોવામાં તેમજ ખાવા પીવામાં-સવારથી રાત સુધીમાં આખી દિનચર્યામાં-ચોવીસ કલાકના સાથીઓ મળી જશે. અને તે કેવા આનંદી, ઉત્સાહી, ચપલ, કેઈપણ નવું કામ જોતજોતામાં મંદબુદ્ધ કરી લે એવી આવડતવાળાં, અને તે સર્વ ઉપરાંત શ્રદ્ધાળુ, સેવકની કુટીરનું વાતાવરણ જ એમનાથી બધું અને જીવનું જીવનું થઈ જશે.

તેમના વડે સેવક હવે કેાઈ કામમાં એકલવાયો નહિ રહે. તે ખાલવાડી ચલાવતો હશે કે કુમાર અને કન્યા આશ્રમ ચલાવતો હશે, તેમાં આ ગોવાળિયા સાથીઓ તેમને કેટલા બધા મદદરૂપ થશે ? તે ગ્રામસહાયનું કામ કરતો હશે, કાંતણ કે પોજણ ચલાવતો હશે-જે કાંઈ કરતો હશે, તેમાં આવા ઉત્સાહી અને કલાગરા સાથીઓ મળતાં તેને બમણો રંગ ચડશે.

હવે સેવક કે સેવિકાએ તેઓને શું શું શીખવવું જોઈએ ? તે જોઈએ. વર્ધા શિક્ષણ યોજનાનો સાત વર્ષનો અભ્યાસક્રમ જે ગાંધી હુસેન સમિતિએ ઘડ્યો છે તેટલું શિક્ષણ તે તેમને આપી દેવું જ.

અશ્વત્થ, તેમને તે શિક્ષણ દેતાં નાનાં બાળકો જેટલો સમય નહિ લાગે. સાત વર્ષમાં પધરાયેલો એ અભ્યાસક્રમ આ કુમારો અને કન્યાઓ જે વર્ષમાં પચાવી શકે એમ કું ચોક્કસ ધારું છું. તેથી જ મેં આ યોજનાને 'મોટાના શોષ શિક્ષણ'ની યોજના કહી છે. કાકા સાહેબ કાસેલકર સાથે આ ગાજતની ચર્ચા નીકળતાં તેમણે એને સંપૂર્ણ રીતે આજ્ઞા-છે. કદાચ મારા મનમાં આ વિચાર આવ્યો તે ચૂળ તેમની પાસેથી જ લીધેલો હશે. કું જાણું છું કે, તેમણે પોતાના મિત્રોનાં અનેક છોકરા-છોકરીઓને મોટી ઉંમર સુધી નિરાશ ન જવાનો બોધ આપ્યો છે. ધરેડમાં ચાલનાર માખાપો એ બોધને હસવામાં મજી કાઢી છોકરાંઓને તે પ્રમાણે કરવા ચેનાં કે ? પણ બધું જ થોડા દાખલા કું જાણું છું કે જેમણે કાંઈક સાહેબનો બોધ અક્ષરશઃ કીધો લીધો છે અને માખાપે તેમાં વાંધો ભીધો નથી.

દુનિયાના પોણા ભાગને આવરી રહેલાં

સાગરનાં પાણી

બોમ અને સાગરનું મિશ્રન થતું દેખાય ત્યાં સુધી વિસ્તરેલાં સાગરનાં પૃથ્વતાં પાણી અને ઊછળતાં ગરજતાં ગોચરોએ જોઈ આપણને સાગરની અગાધતા અને બળતાને ખ્યાલ આવ્યા વિના રહે નહિ. દુનિયાનો પોણા ભાગ આવા અગાધ જલથી ઢૂળેલો છે. આ વિચાર જ્યારે આવે છે ત્યારે આપણને એમ થયું વિના નથી રહેતું કે પૃથ્વી કેવડા પ્રચંડ વારિરાશિથી છવાયેલી છે ! આ વિચાર સાથે એ પ્રશ્ન પણ રચું છે કે આટલું ગંધું પાણી આવ્યું ક્યાંથી ?

દાષ્ટકોજન અને ઑકિસજન નામના બે વાયુઓના મિશ્રનથી પાણી બનેલું છે. આ વાયુઓ વિશ્વસમસ્તમાં પથરાયેલા છે. છતાં એ સર્વ કે તારાઓમાં પાણી નથી. કારણ કે તેઓ એટલા તો ગરમ છે કે ત્યાં પાણી પ્રવાહી રૂપે ટકી જ ન શકે, તેની તુરંત જ વરાળ થઈ જાય; ત્યારે ગુરુ અને નેપચ્યુન જેવા મહા એવા તો શીતના પ્રદેશો છે કે ત્યાં પાણી દાષ્ટકોજનમાં બરફની જેમ જામી જાય.

બે અબજ વર્ષો પૂર્વે ત્યારે પૃથ્વી જન્મી ત્યારે તે તપન વાયુઓના સમૂદાયે હતી. બારે વાયુઓ પૃથ્વીના પેટાજમાં સમાતા ગયા અને દસઠા વાયુઓ પૃથ્વીની આસપાસ વર્તમાળા રચ્યા. આ દસઠા વાયુઓમાં દાષ્ટકોજન અને ઑકિસજનનું મિશ્રન થવાથી પાણી ઉત્પન્ન થયું અને તે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર જમા થવા માંડ્યું.

પૃથ્વી ફરીને ધનીશૂત થતી હતી તે દરમ્યાન કરોડો વર્ષોના ગાળામાં આંતરે આંતરે આપણી કથનામાં પણ ના આવે એવા ભૂતરચિત્ર ઉત્પાદોને લીધે પૃથ્વીની સપાટી ખાડા-રેકાવાળી, ઊંઝીનીની બની. બે આના બદલે પૃથ્વીનું ધરાતલ એકસરખું લીધું બન્યું હોત તો તેની ચારે બાજુએ પાણી ફરી વળ્યું હોત અને આપણા વસવાટ માટે સુધી જમીનનો ટુકડો પણ ના હોત. પણ કેટલાંક ઉચ્છેદક બળોએ-ધરતીકંપ જેવા બનાવોએ-પૃથ્વીના પોપડામાં મોટી-નાની ચિરાડો પાડી. આના લીધે વાયુઓમાંથી જેમ પાણી બનતું ગયું તેમ તે ખાડા અને ચિરાડોમાં એટલે નદી-સરોવરોમાં સમાયું અને ત્યાંથી ગુરુતાકર્ષણ જળના પ્રતાપે ઊંડા પડોળા ખાડાઓમાં એટલે કે સાગર-સમુદ્રોમાં જઈ સમાવતા લાગ્યું.

પૃથ્વીની સપાટીનો ૭૨ ટકા ભાગ પાણીથી છવાયેલો છે. પણ આથી યુદ્ધિ સમસ્ત ઉપર કેટલા જગ્યામાં જલરાશિ છે તેનો વચાઈ ખ્યાલ ન આપી શકે. સામગ્રીની પડોળાઈ નોંધતી વખતે તેની ઊંડાઈનો પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. ઊંડામાં ઊંડો સમુદ્ર ફિલિપાઈન ટાપુઓની પૂર્વે આવેલા એક વિસ્તારમાં વ્યાપ્ત થયેલો છે. ત્યાં સાગરનો ઊંડાઈ સાત માઈલની છે. પૃથ્વીની સપાટી ઉપર નેટલી લિચાઈ ઉન્નત ગિરિરાજ દિમાચવની છે તેનાથી વધુ ઊંડાઈ ઊંડામાં ઊંડા સમુદ્રની છે. જમતબરના સાગરોનું કુલ પાણી ૩૨૩,૦૦૦,૦૦૦ બનમાઈલનું આંકવામાં આવ્યું છે. પાણીનો આ જથ્થો પૃથ્વી નેટલા કરતા એકસરખી-ખીજી પરંતો સાગરો વચરની-લીમી સપાટીવાળા જોળાની આસપાસ પથરાયેલા નોંધ તો તે સર્વન બે માઈલની ઊંડાઈના જલમાં પથરાઈ ગયું.

વાયુઓના મિલનથી ન્યારે પૃથ્વી પર પ્રથમ પાણી વરસ્યું અને નદી-નાળામાંથી વહી સાગરસમુદ્રોમાં ઠલવાયું ત્યારે તો તે નિર્મળ અને સ્વાદરહિત હતું, પણ અત્યારે આપણને સાગરનાં જલ ખારાં લાગે છે તેનું કારણ કે તેમાં પૃથ્વીના ક્ષારો ભળેલા છે. આ ક્ષારોમાં પોણા ભાગનું તો મીઠું હોય છે.

રોજના કેટલાયે લાખો મણ પાણી સૂર્યના તાપથી શોષાય છે અને ન્યારે તે વસ્તુદર્શને પૃથ્વી પર પડે છે ત્યારે વહેતાં વહેતાં ધરાતળાના ક્ષારો સાથે મિશ્રિત થઈ સમુદ્ર સરોવરમાં ઠલવાય છે. અનુમાનવામાં આવ્યું છે કે દર વર્ષે ત્રણ અબજ ટન ક્ષારો ધોવાઈને સમુદ્રજલમાં ભળતા હોય છે. ગણનાતીત વરસો થયાં આ પ્રમાણે થયાં કરતું હોય છે એટલે સાગરનાં પાણીમાં ક્ષારોની અસર કેટલી બધી વ્યાપક બની છે તે સમજી શકાય તેમ છે.

સાગરમાં ભળતા ક્ષારોના મોટા જથ્થામાં ચૂનો પણ હોય છે. તો પ્રશ્ન થાય કે સાગરનાં જળ ચૂનાનાં પાણી જેવાં કેમ નથી ? દરિયામાં વસતાં કામ્સ, સ્નેહલ, સ્ટારશીસ, ફોસ્ફોર અને આવાં કેટલાંયે બહુસંખ્ય અને અગોચર પ્રાણીઓ ક્ષારોમાંથી ચૂનો લઈ તેનાં પોતાના દેહના રક્ષણ કાળે કવચો બનાવતાં હોય છે. આ કવચો તે દરિયાકિનારે મોળાંઓ સાથે તણાઈ આવેલાં શંખ, છીપો અને છીપલાં હોય છે.

વળી નયનમનોહર, અણુમોલ મોતી અને રંગસમૃદ્ધ પરવાળાં પણ ચાકની જ પેદાશ હોય છે. જળચર પ્રાણીઓએ દેહના રક્ષણ કાળે બનાવેલાં કવચોનો કેટલોયે જથ્થો સાગરના તળિયે જમા થતો રહેતો હોય છે. ઠાક વખત જૂરતરીય ઉત્પાતોને પરિણામે આ જથ્થો પાણીની સપાટી ઉપર ધસી આવતો હોય છે. ડાવરની ચાકની ટેકરીઓ આવી રીતની જ બનેલી છે. સમુદ્રજળની ખારાશ વિષે વિચાર કરતાં આપણા લોહીની ખારાશ પણ યાદ આવે છે. લોહીની જેમ પરસેવો અને આંસુ પણ ખારાં હોય છે. આનું કારણ એ છે કે આપણું પ્રારંભિક જીવન સમુદ્રમાંથી શરૂ થયું હતું. ને જીવોમાંથી મનુષ્યનું સ્વરૂપ રૂપાંતરિત થયું તે જીવોનું જીવન પ્રથમ સમુદ્રમાં પાંગર્યું હતું. આ કારણને લીધે અઘ્વાપિ આપણાં કોષો તે જન્મોન્મત્તરાવસ્થાની ખારાશથી વિમુક્ત થયાં નથી. આથી આપણું લોહી સમુદ્રના જળ જેવું ગુણવિમાળે એકસરખું રહ્યું છે.

સાગરનાં પાણી જવદ્ધે જ શાંત હોય છે. નદીએ કે સાગરનું હૈયું ઊછળતું હોય તેમ તેનાં પાણી કેડેકેડાણે ઊંચાં અડતાં અને નીચાં ઊતરતાં હોય છે. મોળાં અડે અને ઊતરે કાંઠા ઉપર અઘડાઈ અંદર સમાઈ જાય અગર તો સપાટ જમીન ઉપર દોડતાં આવે એ જોવાની મઝા હોય છે.

મોળાં ઉત્પન્ન થવાનાં ઘણાં કારણો હોય છે. નદીઓમાંથી ઠલવાતાં પાણીની સપાટી એકતાર થવાની ક્રિયામાં મોળાંનો ઉદ્ભવ થતો હોય છે. વળી ઉષ્ણકટિનધના પ્રદેશોમાં ન્યાં સાગરનાં પાણી સૂર્યતાપથી વધુ શોષાતાં હોય છે ત્યાં શોષાઈ ગયેલા પાણીની જગ્યા પૂરવા બીજા પ્રવાહો ધસી આવતા હોય છે. આ વખતે મોળાંનો ઉદ્ભવ થતો હોય છે. પણ આના કરતાં વધારે જોશપૂર્વક મોળાં ઊછળવાનાં કારણ પવન અને પવનનાં તોફાન હોય છે. પવનના સપાટા પાણીને છોળે ચડાવી, ઊછળતાં ગરજતાં મોળાંઓ સરખાવતાં હોય છે. આ ઉપરાંત સૂર્ય અને ચંદ્રના આકર્ષણબળના પ્રતાપે સાગરનાં પાણી આધાંપાળાં થતાં હોય છે. ત્યારે સૂર્ય અને ચંદ્ર પૃથ્વીની સમાંતરે આવેલા હોય ત્યારે ઠાથી જેવાં મોટાં દોડતાં, ઊછળતાં અને ગરજતાં મોળાંઓનો સાગર કિનારા પર દૂર દૂર સુધી ફેલાતો હોય છે.

સાગરની સપાટીથી માણ્ણો દૂર મોળાં દોડી જતાં હોય છે ત્યારે કયી વસ્તુ આવી સફર ખેડતી હોય છે ? કંઈ એક જલખિંદુ આમાં કાર્યગત હોતું નથી. મોળાં વખતે જલખિંદુઓ વર્તુલાકારે-ઉપર નીચે, આધાંપાછાં-સફર ખેડતાં હોય છે અને જે સ્થળેથી નીકળ્યાં હોય છે ત્યાં જ આવી પાછાં સમાતાં હોય છે. ન્યાંથી મોળાં ઉત્પન્ન થતાં હોય છે ત્યાંથી એક તરંગ-વિચ્છિન્ન-ઉદ્ભવતાં હોય છે. આ તરંગ પવન કે આકર્ષણબળથી શક્તિવંતો ખની આગળ વધતાં ખીન્ન જલખિંદુઓને શક્તિ અર્પી, તરંગોમાં ફેરવતો હોય છે. આ તરંગો મોળાંરૂપે ખની લાંબે સુધી ધસી જતાં હોય છે.

મોળાં એકખીન્ન સાથે અથડાય એટલે એમાંથી ફીણ નીકળે. રાતના વખતે ફીણ ચળકતું હોય છે. ફીણના ચળકાટની વાંકીચૂકી લીટીઓ વિચિત્ર ભાતો દર્શાવતી હોય છે. ઠાઠક સ્થળે મોળાં કાંઠા ઉપર અથડાય ફીણમાં પરિણમતાં હોય છે તો ઠાઠક સ્થળે ખડક કે ટેકરા સાથે અથડાઈ, જલસીકરોમાં પરિણમી નાચ પામતાં હોય છે, નાચ પામતાં મોળાં-ઓની શક્તિ નકામી વેડાઈ જતી નથી હોતી. ખડકો અને ટેકરાઓને અથડાતાં મોળાં, ખડકોના ચૂરા ઊરાડી તેને રેતીના રૂપમાં ફેરવી પોતાની સાથે ધસડી જતાં હોય છે. આ રેતી પાછી પ્રવાહમાં તથાઈ છેવટે કિનારા ઉપર પથરાઈ જતી હોય છે.

સાગર એકલા પાણીનો ભંડાર છે એવું નથી. તેમાં અનેરી દોલત અને અતુલ સમૃદ્ધિ સમાયેલાં હોય છે. પુરાણોમાં સાગરને રતનાકર, લક્ષ્મીનો પિતા કહ્યો છે. દેવોએ પણ સમુદ્રમંથન કરી નવ રત્નો, અમૃત અને લક્ષ્મી મેળવ્યાં હતાં. આ જમાનામાં પણ માનવીઓ સમુદ્રજલમાંથી મીઠું મેળવતા હોય છે. આમિષાહારી લોકોને માછલાં ધસાદિ ખેરાક પ્રાપ્ત થતો હોય છે. આ ઉપરાંત સાગર માછલીનાં તેલથી માંડી, પરવાળા જેવાં શુદ્ધ રસાયણ અને શણગારના પદાર્થો અને માનવજાતને વિશ્વરૂપિત કરનાર બદ્ધૂલાં મોતી પૂરાં પાડતો હોય છે.

આ ઉપરાંત પૃથ્વીના પડમાં જેટલાં ખનીજ દ્રવ્યો સમાયેલાં હોય છે તેટલાં સાગરના નાના જલવિસ્તારમાં સંગ્રહાયેલાં હોય છે. ધનમાછલ સમુદ્રતું વજન સાડાચાર અબજ ટન થવા જાય છે. આમાં ઠા ટકા એટલે ૧૫ કરોડ ટન જેટલા ક્ષારો હોય છે. આમાંથી ૬૦ લાખ ટન કેશીઅમ, ૨ કરોડ ટન જેટલું મેગ્નેશીઅમ, ૧૧ કરોડ ટન જેટલું મીઠું અને સોડીઅમના ક્ષારો હોય છે. આ ઉપરાંત લોખંડ, ત્રાંસુ, રૂપ, સોલુ, એલ્યુમીનિયમ, પોટાશ્ચમ, સ્ટ્રોન્શિયમ જેવાં તત્ત્વો અને આયોડીન તેમ જ રેડીઅમ પણ હોય છે.

અધુના વિજ્ઞાનીઓ સમુદ્રનો વિપુલ જલભંડાર હોય તેમાંથી ખનીજો મેળવી રહ્યા છે. હવાઈ વિમાનો અને યાંત્ર બનાવવા માટે અતિ ઉપયોગી મેગ્નેશીઅમ ધાતુ અમેરિકાને સમુદ્રમાંથી શોધન કરી પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. આ ઉપરાંત એલ્યુમીનિયમ અને ક્રોમાઈન જેવી વજનમાં હલકી પણ ધરમધ્યે ચીજો અને ફરતીચરથી માંડી હવાઈ જહાજો અને મોટરોનાં બોખાં બનાવવા માટે ઉપયોગી યદ્ય પડે એવી ધાતુઓ સાગરનાં જળમાંથી મેળવવાના પ્રયત્નો મતિમાન છે. જેમ રસાયણશાસ્ત્રના વધતું જરો તેમ ભવિષ્યમાં સાગરની અતુલ સમૃદ્ધિમાંથી ક્ષારો, ખનીજો વગેરે ઉપરાંત અનેક અવનવીન સમૃદ્ધિ પણ મેળવી શકાશે. *

૬૦ શિવપ્રસાદ ત્રિવેદી

‘ સાહિત્યકારના હાથ બાંધે નહિ. ’

ભારત એ જોજોતો નિજીવ સમૃદ્ધ નથી; એ ઢોર પૂરવાની પાંજરાપોળ નથી; એ તો મહાસમર્થ જીવતી જ્યોત, પ્રચંડ વ્યક્તિ છે. એનો બુદ્ધિસ્તાર માત્ર સ્પષ્ટદેહ છે. એનાં આંધુરૂપો તો એનાં અંગો છે. એનો જીવ તો એના સંસ્કાર છે. એનો શ્વાસ ને પ્રાણ તો એના સંસ્કારના મૂળમાં રહેલી ભાવના છે. એ જીવે છે એ ભાવનાઓ વડે. એ શક્તિ વાંચે છે એ ભાવનાઓ સિદ્ધ કરવા. એ સ્વાતંત્ર્ય માટે તપશ્ચર્યા કરે છે એ ભાવનાઓને જગતમાં વિસ્તારવા. એનાં ભાષા ને સાહિત્ય, એના શબ્દો ને સંગીત એ ભાવનાઓને પોષ્યા છે. તેમ જ એ ભાષા ને સાહિત્ય વડે જ એ ભાવનાઓનું પુનઃસર્જન થાય છે. ભાષા ને સાહિત્ય એ તો સંસ્કાર ને ભાવનાનાં મૂર્ત સ્વરૂપ છે. અને એ બંધાંની પ્રેરણા એ સંસ્કૃત છે. સંસ્કૃતની શક્તિ વિના ભાષા ને સાહિત્ય પરાયાં છે; વિચાર ને અત્યાર ને સંસ્કારમાં આપણાપણું નથી.

જો ભારતને જીવવું હોય, જો ભારતને સાહિત્ય ને સંસ્કાર વિકસાવવાં હોય તો સંસ્કૃતને એ છોડી શકે એમ નથી. સંસ્કૃત વડે તો આર્યાત્વ સજીવ રહ્યું છે. એના વડે તો યુગેયુગે આપણને નવચેતન મળ્યું છે, એની સમૃદ્ધિ વડે આપણે જગતના સંસ્કારસમારંભનું અધ્યુપદ્યોગ બોમ્બીએ છીએ. હિંદી સંસ્કૃતમય ન થાય તો તે ભારતનો પ્રાણ વ્યક્ત ન કરી શકે, ભારતની સરસતાને શબ્દદેહ ન આપી શકે ‘ શિષ્ટ સાહિત્યનું ’ એ સાધન ન બની શકે, અને આપણા પ્રાંતીય સાહિત્યનો સમન્વય કરી ભારતીય સાહિત્ય અને જીવનની નવધટના કરી શકે.

બંકિમની * ઐતિહાસિક નવલકથાઓ, રવીન્દ્રનાથ ને પ્રકાશનાં * કાવ્યો, નાનાલાલનાં ભિમિંગીતો, પ્રેમચંદ્રજીની સામાજિક ઉપન્યાસો, ગાંધીજીની આત્મકથા, ભારતીનાં રાષ્ટ્રગીતો આજના જગતના સાહિત્યમાં મોહનું સ્થાન ભોગવે છે. પણ સરસતાની આપણી સાધનામાં હજી ઘણી ન્યૂનતા છે.

ભારત તો સાહિત્યસ્વામીઓનો ભૂમિ છે. જગતની અમર ને અપૂર્વ સાહિત્ય-કૃતિઓમાં આપણે ફાળો બધાથી વધારે છે. મીસે હોમરનું ઇલિયડ, ને એરેલાઈસનું પ્રોમિથિયસ, ઇટલીએ વર્જિલની ઇનિયડ. ઝાંટેનું ડિવાઇન કોમેડી, ઇંગ્લાંડે શેક્સપીયરનાં હેમલેટ ને એથેલો, જર્મનીએ ગેટેનું ફાઉરસ્ટ, ફ્રાંસે લ્યુગોનું લ’ મિસરાન્થ્રોસ ને રશિયાએ ટોલસ્ટોયની એનેકેરીના જગતને આપ્યાં છે; મધ્ય એશિયાએ એરેબીયન નાઇટસ, એકલા ભારતે ‘ મહાભારત ને રામાયણ ’ કાલિદાસનું ‘ શાકુંતલ ’ ‘ ભાગવત ’ અને ‘ રામચરિતમાનસ ’ આપ્યાં છે. આ શુદ્ધ સાહિત્યનાં મગનચુંબી ગિરિશૃંગો છે. એવાં ગિરિશૃંગોની અવ્યત્તા અવોમીન ભારતીય સાહિત્યને દુષપ્રાપ્ત છે.

ચા માટે ? પાંત્રીસ વર્ષની સતત સાહિત્યસેવા કર્યા કરતાં એ જ પ્રશ્ન મને મૂંઝવી રહ્યો છે. એનું એક કારણ એ છે કે આપણે મધ્યકાલીન પ્રજ્ઞાલિકાઓ બેઠી નાખી નથી. હજી આપણે ભાવપ્રધાન સાહિત્યને સકય માનીએ છીએ. શબ્દાડંબરની આપણી પ્રીતિ છૂટતી નથી. સાહિત્યમાં સદ્બોધ ફેલાવો જોઈએ, એ આપણે બૂલી શકતા નથી.

શિષ્ટ સાહિત્યનો પ્રાણ તો માત્ર સરસતા જ હોઈ શકે. એની પંક્તિએ પંક્તિમાંથી

છવંત વ્યક્તિઓ, વાસ્તવિક પ્રસંગો ને માનવતાની મૌલિક શક્તિઓ ને અશક્તિઓ ખરી થવી જોઈએ.

આવું સાહિત્ય સર્જવા માટે સાહિત્યનો પોતાની દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર સરસતા સર્જવાનો અધિકાર સ્વીકારાવવો જોઈએ. હિન્દુસ્થાનમાં માન્યતા છે કે સાહિત્યકાર સમાજનો શુદ્ધાત્મ છે. યુરોપમાં પણ સામુદાયિક ધૂન પ્રમાણે સાહિત્યકારે સર્જન કરવું જોઈએ, એવો મત પ્રસર્યો છે. રડાલીને પંચવર્ષીય યોજના (Five-year Plan) પર જ શુદ્ધ સાહિત્ય રચવું, એવું દરમાન કાઢ્યું હતું. સાહિત્યકાર મિલકતો મનુર હોય તેમ તેની પણ Soviet કાઢી હતી. આપણે ત્યાં પણ પ્રમતિ સાહિત્ય, આમ્ય સાહિત્ય, અધમોદ્ધારક સાહિત્ય જ લખાવવું જોઈએ, એવી ઘોષણાઓથી સાહિત્યકારોનું સ્વાતંત્ર્ય લાઇ લેવામાં આવે છે. Madde to order લખાણો માત્ર પ્રચાર છે-સાહિત્ય નથી. જે ૧૯૧૬ માં ' કામચલાઉ ધર્મ-પત્રી ' નામની વાર્તા લખી ત્યારે ગુજરાતમાં કેટલાકોએ બાપણ કહ્યું, કે ' આ લખ્યા કરતાં મારા હાથ કપાઈ ગયા હોત તો વધારે સારું. ' મારું ' પૃથ્વીવલ્લભ ' ન્યારે સિનેમા પર આવ્યું ત્યારે કનકડની એક સભાએ મને દરાવ મોકલી આપ્યો કે મારે આવું ન લખવું ને એમણે નિદેશેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે નવલકથા લખવી.

પણ હું સાહિત્ય લખું છું તે કાંઈને માટે લખતો નથી. હું તો મારું અંતર ચીરી, તેમાં રહેલાં મારાં રત્નો, મારી આત્મસિદ્ધિ માટે બહાર લાવું છું. જેને તેની કિંમત હોય તે પસંદ કરે, જેને ન હોય તે ફેંકી દે. પણ મારી કલ્પના, મારા સંસ્કાર અને મારી ભાવનાઓ વડે ઘડાયેલી સરસતાને હું જન્મ આપીશ. હું બાહુતી છોકરાંની જનેતા થવાનું પસંદ કરતો નથી. ૭૫ વર્ષની સાહિત્યસેવા પછી હું ઉછરતા સાહિત્યકાર માટે મારાં સૂત્રો હિચ્ચાઈ છું. સાહિત્યકાર એ તો સ્વતંત્ર સજ્જા છે. નીતિ, વિવેચન, લોકમત, રાજમત કે નેતા-મતની શૂંબલાઓ એને સ્પર્શતી નથી. એની કલ્પનાની પાંખો કાપવાનો કાંઈને અધિકાર નથી. એની દૃષ્ટિ તો અગ્રેય કાળ પર પડે છે. તેને સંકુચિત કરવાનો કાંઈને અધિકાર નથી. એના હૃદયમાં વસતી સરસતા એ જ એની પૂજનું પાત્ર છે. એને હૃદય ચીરી નીરખવું ને બીજાના નિરીક્ષણ માટે મૂર્તિમાન કરવું એમાં જ એનો મોક્ષ છે.

*

*

*

જે સાહિત્યકાર આ આદર્શથી વ્યુત થાય છે તે નટ, રિટ, ને ગાયકની ભૂમિકા પર છે. જે એને ધાસ ને પ્રાણ લેખે છે તેને સાહિત્યરવામીઓની પ્રેરણા ઝીલવાનો અધિકાર છે. જન્મતના શ્રેષ્ઠ સાહિત્યરવામી તો બમવાન વ્યાસ. એમણે નથી લખ્યું એમના જમાના માટે-નથી લખ્યું કાંઈને પ્રુથ કરવા. જ્ઞાણે અમજીતી મનુજેની સૃષ્ટિ સર્જ એ ચતુર્વદને જ્ઞાણ-દિગ્દાઝ અપરોદ્ધરિ-અદ્વાલોચન શંભુએ સદાય અમર્ય ને સદાય પ્રેરણાવાહી સ્ત્રી-પુરુષોની સૃષ્ટિ રચી છે.

જે ભારતી મારી નગર આગળ દેખાય છે તે હિન્દી નહિ પણ પ્રતિ પ્રાંતની શક્તિથી પ્રકુલ ભારતની બાપા-જેમાં આપણા વિચાર ને વ્યવહાર, વિદ્યા ને ઉકુપનો, સંસ્કાર ને સરસતા, જે સંસ્કૃતપ્રધાન હોય અને છતાં અરબી, ફારસી અને અંગ્રેજીની દોલત જેમાં હોય, જે વડે આપણે મૂર્તિમાન થતા હોય તે. આપણી સંસ્કૃતિના પાઠ જન્મતને પડાવી શકીએ તે. તમે કહેશો કે આ સ્વપ્ન છે-તો સ્વપ્નરૂપ રહેવાનો જે ધર્મ માન્યો છે. તમે

કહેશે કે આ અસક્ય છે-તો અસક્ય વસ્તુઓ સક્ય થતી ન હોય તો માનવપ્રયત્નનો અર્થ મને દેખાતો નથી.

ભારત, જીવંત સ્વતંત્ર ને સશક્ત બને તો ભારતી વડે જ. એને આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. એ માયાનું સર્જન એ જ ભારતવાસીઓનું ખોય થતું જોઇએ.*

શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શી

આંધળા વિજ્ઞાનનું નેતૃત્વ

અર્વાચીન સુધારો આજે મુશ્કેલ દશામાં આવી પડ્યો છે, કારણ કે તે આપણને માર્ગ નથી આવતો. આપણા સાચા સ્વભાવ વિષે કથા જ. જ્ઞાન વગર એ રચાયો છે. તેનો જન્મ થયો વૈજ્ઞાનિક શોધકોના મનરવી તરંગોમાંથી, મનુષ્યોની વાસનાઓમાંથી, તેમના બ્રમોમાંથી, તેમના વાહોમાંથી, અને તેમની કામનાઓમાંથી. એની રચના તો જો કે આપણા પુરુષાર્થથી થઈ છે, છતાં તે આપણા કદ તથા રૂપને બંધબેસતું નથી.

વિજ્ઞાન કોષ યોજનાસર ચાલે છે એમ તો છે નહિ, એ ઉધાડું છે. તે છૂટક ગમે તેમ વિકસે છે. તેની પ્રગતિ આકસ્મિક કે દૈવાધીન કારણો પર અવલંબે છે; જોવાં કે, પ્રતિભાસંપન્ન પુરુષોનો જન્મ, તેમના મગજનું સ્વરૂપ, તેમની કુતલક્ષણો જે દિશા પકડે તે. મનુષ્યોની દશા સુધારવાની ઇચ્છા એનું પ્રેરક બળ જરાય નથી. જે શોધોથી યંત્રોદ્યોગી સુધારો સાંપડ્યો તે બધી, વિજ્ઞાનીઓનાં સ્ફુરણોની મનસ્વિતા અને તેમના જીવનની, ઓછીવત્તી છતાં, પ્રાસંગિક લીલી-સુખીમાંથી જન્મી હતી. જો ઝંલીસિયો, ન્યૂટન કે લેવોઈઝિયરે પોતાની શુદ્ધિશક્તિ શરીર અને ચિત્તશક્તિના અભ્યાસમાં લગાડી હોત, તો આજે આપણી દુનિયા કદાચ જુદી હોત. વિજ્ઞાનીઓને ખબર નથી હોતી કે તેઓ ક્યાં જાય છે. તેઓ દોરાંય છે દૈવથી, કોષ સૂક્ષ્મ વિચારણાથી, એક પ્રકારની ગૂઢ કવિદૃષ્ટિથી. તે દરેક એક એક અલગ દુનિયા હોય છે; તેના પોતાના ખાસ કાપદાથી તે ચાલતી હોય છે. બીજાઓને નજર બહાર કે અસ્પષ્ટ હોય એવી વસ્તુઓ અતારનવાર તેને દેખાય છે કે સ્પષ્ટ થાય છે. સામાન્યતા, શોધો થયે જાય છે તે તેમનાં પરિણામો વિષેની કશી પણ પૂર્વ દૃષ્ટિ કે સંમત વગર. પરંતુ એમનાં આ પરિણામોએ દુનિયામાં ક્રાંતિ કરી નાંખી છે, ને આજનો આપણો સુધારો આપ્યો છે.

વિજ્ઞાનની સમૃદ્ધિમાંથી આપણે અમુક ભાગ પસંદ કર્યો છે. અને આપણી આ પસંદગી પર માનવજાતના ઉચ્ચ હિતોના વિચારે કોષ રીતે અસર કરી નથી; આપણાં સ્વાભાવિક વલણોએ તેને જમ દોરી તેમજ જુસ તે મઠ છે... આજમાં ઓછી મહેનત ને વધારેમાં વધારે સુખસગવડ નો સિદ્ધાંત; વેગ, હરહર ને ફેરફાર, તથા આદામથી મળતી મજા; અને આપણા અંદરથી ડંખતા મનથી જાતે જ છૂટવાની જરૂર;—નવી શોધોની સંજ્ઞાતાં નોકરી કરનારી આવતો આ હોય છે... ઝેરો, ઝેન, મોટર, સિનેમા, ટેલિફોન, રેડિયો અને નજીકના ભવિષ્યમાં 'ટેલિવિઝન'—આ બધું બધે જે આજ અપનાવતું ગયું છે, એ વલણ સ્વાભાવિક છે. કોની પેટે ? જમાનાઓ પૂર્વેના અંધકાર-યુગમાં આપણા પૂર્વજો દારૂ પીવા તરફ સ્વાભાવિક વળેલા તેમ... આ બધાથી માનવપ્રાણીઓ ઉપર શી અસર થવાનો સંભવ છે, એનો કશોય ખ્યાલ કરવામાં નથી આવ્યો.

(" શિક્ષણ ને સાહિત્ય "માંથી)

* અખિલ ભારતવર્ષીય હિંદી સાહિત્ય સંમેલનના ઉદ્દેશમાં મળેલા ૩૩ મા અધિવેશનના પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી. મુન્શીએ આપેલ બાંધણીમાંથી લેખ.

સુખસાધક વિદ્યા

નિર્ધનતા વિષે કદી પણ વાત ન કરો. તમે બહુ ગરીબ છો, અને બહુ જ કથાવટીએ ધરસંસાર ચલાવો છો, એવા સમાચાર જગતમાં પ્રસારવાથી જગતની સંપત્તિ અને સુખમાં કશો જ વધારો થતો નથી. કોઈ પોતાના અગ્નિની ખીજાએ આગળ ફાંટી હાંકે છે; કું કાળા અક્ષરને ફૂટી માઈ એવો બમરડો છું, એવું પોતાના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યને કોઈ મહાત્મા મહાત્મીને કહે છે ? પોતાનાથી થયેલી ભૂલોનું અને દોષોનું ખીજાએ આગળ કોઈ વિરતારીને વણું ન કરે છે ? નિર્ધનતા એ અગ્નિ અને ભૂલ અને દોષ વિના ખીજું કશું જ નથી. શા માટે ત્યારે તમે ' કું બહુ ગરીબ છું ' ' કું બહુ બચરવાળ છું ', ' દશ રૂપિયાના પમારમાં માઈ પૂરું થતું નથી ' એવી તમારા અગ્નિની, અને ભૂલની અને દોષની વાતો રાજી થતા થતા ખીજાના આગળ કરો છો ? ગરીબ હોવામાં કંઈ લાજ નથી, એવી જે કહેવત લોકોમાં ચાલે છે, તે થોડા અંશમાં જ સાચી છે.

જેઓ અગ્નિ હોય છે, આળસુ હોય છે, અને નાલાયક હોય છે, તેઓ જ ગરીબ હોય છે, અને તેમને જ પોતાનો સંસાર મહાસુશીલ્યતે ચલાવવો પડે છે.

ઉપરનું વાક્ય બહુ કઠોર લાગે છે; બમર ચડી જાય છે, અને સેખરની સાથે વિવાદમાં ઉતરવાને તૈયાર થઈ જવાય તેમ છે. ધણી બળી ઉઠે છે. કે પાંચસે અને હજારના પમાર ખાનારા ધણીએ અમારા કરતાં વધારે આળસુ અને નાલાયક હોય છે. કાગળ ઉપર એક પીંછુ મારી જણાવવા વિના તેમને ખીજું કશું જ આવડતું હોતું નથી.

પણ જરા ધીરા થાઓ. તમારો ઉપરી તમારા કરતાં વધારે આળસુ અને વધારે નાલાયક છે તો પછી તેના તાગમાં રહેવાની તમને ઠાણે ફરજ પાડી છે ? તમારામાં એવો કયો દોષ છે કે જેથી તમારા જેવા લાયક મનુષ્યે તેને સાત સાત ચલામો ભરવી પડે છે, અને તેની તાણેદારીની નોકરીને લાત મારીને તમારી યોગ્યતાનું સંપાદન નથી કરી શકતા ? તમારી યોગ્યતાનું તમને સંપાદન ન કરવા દેનાર તમારા આળસને શા માટે તમારા અંતઃકરણમાંથી ઘોઠા મારીને હાંકી કાઢતા નથી ? નોકરી છોડી દહને કું શું કરું, એવું શાં માટે પૂછો છો ? શું એ તમારું અગ્નિ નથી સૂચવતું ?

નોકરોએ પોતાની ખરાબ સ્થિતિ પોતાની મેળે જ કરી છે. દશ રૂપિયાના પમારથી રસોડાયા જોષ્ટતા હોય તો મળતા નથી, અને ઓફિસોમાં તથા પર ઘેર ગદાવૈત્ત કરનાર ભણેલા નોકરો જોષ્ટતા હોય તો એક કહેતાંસો, અને સો કહેતાં હજાર મળે છે. ઉપરી ધમકાવે, ગાળો દે, રાતદિવસ કામ કરાવે, રમના દિવસોમાં ઘેર બોલાવે, ઘેર લગ્નહોય તો કે બાપ મરે તો પણ આઠ દિવસની કે પંદર દિવસની રમ પણ ન આપે, માથાતોડ મહેનત કરતાં છતાં પમાર વધારવાની બલામણુ ન કરે, અને તો પણ નોકરીને ચામણુની પેડે વળગી રહે, તે મનુષ્યના અંતઃકરણની યોગ્યતાને, તેના જ્ઞાનને, અને તેના ઉદ્યોગને તમે કેવી રીતે વખાણો છો ?

નોકરો વડે ઓફિસો અને ઉપરીઓ છે, પણ અગ્નિ નોકરો તે ક્યાં જાણે છે ? અમારા વડે જ રાજ છે, એમ પ્રજા ન જાણે અને રાજાઓ છુટે તેમ છુંદાય તો તે પ્રજા છુંદાવને લાયક નથી, એમ કોણ કહેશે ? નોકરો અને પ્રજા પોતાની લાયકી પોતાની મેળે

જ ઉતારી પાડે છે. અને પોતાના જ અગ્નિથી, પોતાની જ આજસથી અને પોતાના જ દોષથી દુઃખી રહે છે.

મિલના મજૂરો કમાઈ કમાઈને શોને આપે છે, અને શેઠ તાગડધિન્ના કરે છે. મજૂરો ગરીબ રહે છે. તેમાં કોનો દોષ ? મહિને પચાસ કે સાઠ રૂપિયા શોને પમાર આપવાની મજૂરો ફરજ પાડી શકે એમ છે; શરેલાં અને મેલાં વસ્ત્રો વેગળાં મૂકીને આ ક્ષણે જ તેઓ આખાં અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો ધારણ કરવા સમર્થ છે, રોટલાને અને મીઠાને બદલે વધારે સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક તેઓ ખાઈ શકે એમ છે, પણ તેઓ તેમ કરતા નથી, કારણ કે તેઓ પાર વિનાના અગ્નિ છે તેઓની શુદ્ધિ એટલી બધી સુસ્ત અને મંદ છે કે તેઓ વિચાર કરવા પ્રવૃત્ત થતા નથી, અને તેઓ નાનાયક છે, કારણ કે તેઓને વિચાર કરવાની ગમ નથી.

શુદ્ધિના આજસથી જનસમુદાય હલકી અને નિર્ધન સ્થિતિમાં રહ્યો છે, અને જ્યાં સુધી તેઓ શુદ્ધિને નહિ કેળવે અને તેને નહિ વાપરે ત્યાં સુધી તે તેવી જ સ્થિતિમાં રહ્યા કરવાનો. ખીજી રીતે તેઓ ખુશીથી આખો દિવસ સખત મહેનત કરે છે—મજૂર સવારથી તે સાંજ પડતા સુધી તમારાં વહે છે, મરંતુ મનનો કમવાર અને જાતુ બ્યાપાર કરવાનું કહેતાં તેઓને કીડીઓ ચડે છે. તેઓએ પોતાનાં વિચારરૂપી યંત્રોને કાટ ચડવા દીધો છે. તેઓ તેમને લેશ પણ વાપરતા નથી. પોતાને વિચાર કરવાનું કામ તેઓ ખીજા પાસે કરાવે છે, અને તેથી તેઓ હાસત્વની સ્થિતિ બોમવે છે.

નાટકશાળામાં ચાર આનાની ટિકિટવાળા ચોથા વર્ગમાં જઈને જુઓ; ત્યાં કેવી ધક્કા-ધક્કી છે ! હવે સાવજનિક પુસ્તકશાળામાં જઈને જુઓ; નાટકશાળાની ગીરદીનો સોમો ભાગ પણ ત્યાં છે ? મોટાં શહેરોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઉધડેલી ચાહની દુકાનોમાં જઈને જુઓ. અને ગણી જુઓ, સાંજ સુધીમાં ત્યાં કેટલાં મનુષ્યો આવે છે ! હવે પુસ્તકશાળામાં જાઓ અને ત્યાં ગણી જુઓ. અને ખાતરી કરો કે જનસમુદાયના વિચારરૂપી યંત્રનાં ચક્કાં વેગથી ફરે છે કે પડ્યાં પડ્યાં ધૂળ ખાય છે !

લગભગ કરોડ જેટલી વસ્તીવાળા ગુજરાતમાં ઉત્તમ વર્તમાનપત્રોની દશહજાર નકલો પણ ન ખરે, ઉત્તમ માસિકોનાં ત્રણ ચાર હજાર પણ માહકો ન હોય, અને ઉત્તમ ગ્રંથોની હજાર નકલો અપતાં અપતાં પણ પાંચ દશ વર્ષો વીતી જાય તે પ્રજાનું સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિને કરનાર વિદ્યા તરફ કેટલું આકર્ષણ છે, તે શું સહજ સ્પષ્ટ નથી થતું ? જ્ઞાન અથવા વિદ્યા એ જ વાસ્તવ બળ છે, અને તેને પ્રાપ્ત કરવા જે પ્રજા મથતી નથી, તે પ્રજાની ખાંધ ઉપર અન્ય પ્રજાઓ પોતાનું ધુંસરૂં મૂકે. અને પરોણા આરીને તેની પાસે પોતાનો અતિ ધણો ભાર ખેંચાવે, એમાં શું આશ્ચર્ય ?

જ્યાં સુધી હલવાઈની દુકાનોમાં ચાહ-કોરીની દુકાનોમાં, નાટકશાળાઓમાં અને એવાં જ ખીજાં સ્થળોમાં લોકોની ભીડ થતી રહેશે, અને ઉત્તમ પુસ્તકાલયોમાં તથા પુસ્તકો વેચનારની દુકાનોમાં કોઈ રડ્યાં ખડ્યાં મનુષ્યો આવતાં રહેશે ત્યાં સુધી લોકોના શુદ્ધિરૂપી યંત્ર ઉપર મધ્ય મધ્ય કાટાના થર વળગેલા રહેશે, અને ત્યાં સુધી તેમના પગમાં પડેલી દૈત્યની અને દરિદ્રતાની એડીઓ નીકળનાર નથી.

પણ આ સ્થળે આ બધાં વચ્ચેના કહેવાં, એ આ લેખના સિદ્ધાંતથી ઊલટું વર્તન છે. એમ છતાં તેવું વર્તન કરવા માટે વાચકની ક્ષમા માગવામાં આવે છે. આ સંબંધ કહીને વાચક આગળ જે સ્પષ્ટ કરવાનું છે તે એ કે નિર્ધનતાની વાતો કરવામાં કશું જ કળાં નથી. નિર્ધનતાથી અને વિપત્તિની વાતો કરવાથી નિરુત્સાહ અને એક ઊલટાં વધવાનાં, અને પ્રકટતા ચિંતા અને દુઃખનું વિરમરણ કરવાને માટે અયોગ્ય વિચારોથી લોકો ક્ષણિક આનંદને આપનાર વિષયસંબોમાં વધારે હૂળવાનાં.

તમારી દુઃખદ સ્થિતિનો, અને કહ્યું દિવસોની જેમ વધારે તમે વિચાર કરશો, અને જેમ વધારે તે સંબંધમાં તમે વાતો કરશો, તેમ તમારા દુઃખની તીવ્ર વેદનાને નરમ પાડવાને માટે તમને કોઈ માનસિક નશાનો પદાર્થ શોધવાની વધારે જરૂર પડવાની અને તે પ્રમાણે તમારું દુઃખ વધતું જવાનું.

જનસમુદાયને નિરંતર નિર્ધન રાખવાનો, કદિ નિષ્કળ ન જાય એવો ઉપાય તમારે જોઈએ છે ? તો સાંભળો; તેઓ નિર્ધન અને દુઃખી છે, એવું નિરંતર લખ્યા કરો, અને નિરંતર એવી વાતો કથી કરો.

મારો પુત્ર વંદી ગયો; એવું જેના તેના આગળ તથા તે જ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને દિવસમાં સેંકડો વાર તે વચન સાંભળનાર કયા માથાપનો પુત્ર સદૃશ્યો થયો છે ? ઊલટું, આણું વર્તન કરનાર અનેક માથાપોએ પોતાની સંપત્તિને અધિક પતિત કરવાનાં ઉદ્દારણો વ્યવહારમાં સ્થળે સ્થળે મળ્યા આવે છે.

નિર્ધનતાનું પણ એમ જ છે. નિર્ધનતાની વાતો કથી કરો, અને તમે નિર્ધનતાની ધમારતના પાયામાં સીમુ રેડો છો.

બવિધ્યમાં આવનાર સંપત્તિનાં દિવસોની જ વાતો કરો.

હા, સંપત્તિના દિવસો આવવા માટે છે; અને તેનાં સંબંધમાં વિચાર કરનાર અને વાતો કરનાર મનુષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં જ તેના આવવાનો વેગ હોય છે.

જેઓ મજૂરી કરીને, અને અંદાવિત કરીને નિર્ધનાવસ્થામાં પોતાનું જીવન ગાળે છે, અને દિવસમાં એક વાર પણ પેટ ભરીને પૂરું ખાવાનું મળતું નથી, તેમની બચાંકર અને દુઃખદ સ્થિતિનાં વર્ણનો ન્યાં ત્યાં કયો કરતાં બવિધ્યમાં આવનાર સંપત્તિના દિવસોમાં જેઓનાં જીવન હશે તેમની આનંદજનક અને સુખદ સ્થિતિનાં વર્ણનો ન્યાં ત્યાં કરે. તમે સચિત્ર વર્તમાનપત્ર કાઢતા હો તો કુકળિયાનાં ચિત્રો, પ્રતિઅંકમાં પાંડી પાંડીને લોકોનાં હૃદય બચાકુલ ન કરો, પણ મુકાળના સમયનાં આંખાંદાની બરેલાં ચિત્રો છાપીને પ્રગ્નનાં હૃદયમાં આનંદને અને ઉત્સાહને જન્મત રાખો.

બવિધ્યમાં આવનાર સંપત્તિના દિવસોને માટે પ્રયત્નશીલ થવાનો એક મનુષ્યમાં પણ જો તમે ઉત્સાહ પ્રકટાવશો તો દુઃખી મનુષ્યોનાં દુઃખનું સાંત્વન કરવાને માટે મુલમપટા અને ઓસડિયાં આપીને દશ મનુષ્યોને તમે જંગતમાં ફેરવીને જંગતનું જેટલું હિત કરશો તેના કરતાં વધારે હિત કરશો.

પરંતુ મનુષ્યોની પરતંત્રતાનાં દુઃખોનાં હૃદયવેધક વર્ણન કરતાં પરતંત્ર મનુષ્યોને સ્વેતંત્રતાનાં સુખોનું જ વર્ણન કરો અંતઃવેદ.

દાર પીનારાઓને દાર પીવાથી યતાં દુઃખો ન વર્ણવી અંતઃવેદો, પરંતુ દાર ન પીનારાનાં સુખનાં જ સુંદર ચિત્રો તેમની દષ્ટિસમીપ રજૂ કરો.

ખાળાજનથી ચતી હાનિનાં વ્યાખ્યાનો અથવા લેખો જોટલો લાભ કરે છે, તેના કરતાં સમગ્ર ઉંમરે લગ્ન કરવાથી ચતા લાભનાં રમણીય વર્ણનો અને વ્યાખ્યાનો શ્રોતાને વધારે લાભ કરે છે.

અગ્નિ અને બુદ્ધિની જડતાથી જ લોકો દુઃખની અને પરતંજતાની ખેડીને સહન કરી કરે છે. તેઓ ન્યારે વિચાર કરવા માંડશે ત્યારે જેની તેઓ ધ્રુષ્ટા કરશે તેને તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

અને તેમનાં કાઠ ખાઈ ગયેલાં માનસચંત્રો પાસે વિચાર કરવાનો ઉપાય સંયત્તિની વાતો કરવી, એ છે.

જનસમુદાયનું હિત કરનાર જે તત્ત્વજ્ઞ છે તે આ છે.

અને જે નિયમ જનસમુદાયને લાગુ પડે છે, તે જ નિયમ તમને પણ લાગુ પડે છે. *

“મહાકાલ”

ઠંડી નિષ્કુરતા

ફેટલાક દિવસ ઉપર ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં Preparing for winter in Berlin એ મથાળા નીચે એક લેખ જોવામાં આવ્યો. અર્લિનમાં શિયાળા માટે શી તૈયારી કરવા માંડી હશે એના ફેટલાકથી એ લેખ વાંચ્યો. લેખ વાંચતાં અમને જણાયું કે મહાયુદ્ધ દરમિયાન સેનિટો અને સેનાપતિઓ અત્યંત કૂર અને લાગણીથીન ચક્ર જમ્ય છે, એટલું જ નહિ પણ એ સમયમાં સામાન્ય નાગરિકોનાં હૃદય પણ દયાહીન ચક્ર જમ્ય છે, એ તો જાણીતી વાત છે. પરંતુ યુદ્ધની સમાપ્તિ પછી પણ એ જાતની નિષ્કુરતા કાયમ રહે છે, એ આ લેખ ઉપરથી જણાયું. અર્લિનમાં શિયાળા માટે શી તૈયારી ચાલુ છે? લાખો નિરાધાર સ્ત્રીપુરુષોને ઠંડીથી બચવા વસ્ત્રદાન કરવાની? શિયાળાની ઠંડીને લીધે ચતા અનેક રોગો અટકાવવાની કે તેની સારવાર કરવા માટે દવા અને દવાખાનાની? અધીભૂખ્યાં અને ભૂખમરો વેઠતાં લાખો સ્ત્રીપુરુષોને પુષ્ટિકારક ખોરાક પૂરો પાડવાની? ના. આ શિયાળા દરમિયાન ત્રીસથી ચાલીસ લાખ માણસો મરણને શરણે ચલાવે છે. મોટા સંભવ છે, તેમની અંત્યારથી કળશે. ખોદાવવાની તૈયારી ચાલુ છે! આ લાખો માણસોને દફનાવાનું સરળ ચક્ર પડે તે માટે સ્થાનિક મુખીઓને કળશે ખોદવાના કુક્રમો અપાઈ ચૂક્યા છે, કળશે અત્યારે ખોદાઈ રહી છે! પરંતુ કળ્યે ખોદનારાને પૂરતું પોષણ નહિ મળેલું હોવાથી એટલા ટૂંક સમયમાં એટલી બધી કળશે એ લોકો ખોદી શકશે કે કેમ તે સંવાદ છે!

આ જાતનું વર્ણન ઠંડી નિષ્કુરતાથી છાપામાં ચણેલું વાંચીને આપણને જણાય છે કે જર્મની પ્રત્યેના દેશની લાગણી સાચી રાજ્યોની પ્રજામાં ફેટલી ઊંડી પ્રવેશ કરી ગઈ છે. યુદ્ધ દરમિયાન અર્લિન અને જર્મનીનાં ખીજાં શહેરોને જે સર્વનાશ ચક્ર ગયો છે તે આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવે એટલો બધુંકર છે. સંસ્થાઓનાં મકાનો, શાળા-પાઠશાળાઓ, ઉદ્યોગનાં કારખાનાં, કલાધામો અને સંમહસ્થાનો, ઇતિહાસો અને આરોગ્યશુદ્ધો દળરોની સંખ્યામાં ખડેર ચક્ર પડ્યાં છે. જર્મનીનાં લાખો માણસોને વિનાશ ચક્ર ગયો છે, એટલું

જ નહિ પણ તેમની સંસ્કૃતિનો સર્વથા વિનાશ કરવામાં આવ્યો છે. “ જર્મનીમાંથી અનિષ્ટ તરવેને નિર્મૂળ કરવા જતાં જર્મનીમાં જે સારાં તરવો દતાં તેનો પણ વિનાશ કરવામાં આવ્યો છે. ” જર્મનીના વિસ્તારમાં માછલોના માછલો સુંધી જેટલાં ખડેરાં જેવામાં આવે છે એટલાં યુરોપના કોઈ ભાગમાં જેવામાં આવતાં નથી. યુદ્ધની કિન્નાખોરીને પરિણામે જર્મનીએ પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય, પોતાનું વ્યક્તિત્વ, પોતાનો ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિનાં સાધનો, હુન્નરઉદ્યોગનાં સાધનો, ધનદોલત, ધરખાર બધું જ યુમાવ્યું છે—“ જીવનમાં કિંમતી કહી શકાય એવી એકેએક વસ્તુ જર્મનીએ યુમાવી છે. ”

જર્મનીમાં-પોતાના દેશમાં-જ બૂખમરો અને સર્વરીતની નિરાધારતા ઓછી હોય તેમ પોતે-જ અને એકાસ્ત્રોવેકાઆમાંથી સેકંડો અને હજારો જર્મનોને કોઈ પણ સાધન પૂરાં પાડ્યા સિવાય હાંકી કાઢવામાં આવે છે અને આ બધાં દતભાગી નિરાધાર નિરાશ્રિત સ્ત્રીપુરુષો અને આ બાળકોનાં ટોળાં ને ટોળાં જર્મનીમાં ભરાતાં જાય છે. આ બધાં નિરાધારોના પ્રવાહ માટે જર્મનીમાં ખોરાક, વસ્ત્રો કે રહેઠાણની કોઈ પણ જાતની સગવડ નથી. આ બધો હેવાલ ‘ બ્લીટ્ઝ ’ના ખાતમીદાર મિ. ઝકરીઆએ એ પ્રદેશમાં જતે ફરીને મેળવેલો પ્રગટ થયો છે.

માનવતાના સર્વ અંશો પશ્ચિમની વિજેતા પ્રજાઓમાંથી સર્વથા નાબૂદ થયા છે ! છેલ્લાં આળીસ પચાસ વર્ષ દરમિયાન માનવજાતિએ અનેક દિશામાં કરેલી પ્રગતિનો વિચાર કરીએ છીએ અને તેની જ સાથે હૃદયની પાશવતાની અવધિનાં કાપો અનુભવીએ છીએ, ત્યારે આપણને અસાધારણ વિસ્મય તેમ જ ખેદ થાય છે.

“ આપણી પ્રતિભા અને એના દુરુપયોગ વચ્ચે રહેલો આ વિસંવાદ મારા મત મારા સંસ્કૃતિની આરપાર દોટ મૂકી રહ્યો છે. વિજાને આપણા મોટે શું શું નથી કહ્યું ? તો તો જરા વિચાર કરો ! આપણે ખડેરાં અને દરિયા વીંધીને પણ વાતો કરી શકીએ છીએ, ચિત્રોની અહીં બેઠાં નક્ક મેળવી શકીએ છીએ, ધરમાં ટેલીવીઝનનાં યંત્રો ગોઠવી શકીએ છીએ. દિલ્હીમાં બેઠાંબેઠાં લંડનના ટાવરમાં વાગતા ‘ બીમબેન ’ ધડીઆળના ટકોરા સાંભળી શકીએ છીએ, પૃથ્વીની ઉપર ઊડી શકીએ છીએ અને દરિયાની નીચે પણ સંકર કરી શકીએ છીએ. બાળકો તારનાં દોરડાં દારા વાતો કરી શકે છે, ટાઇપરાઇટરો પણ અવાજ વગરના બનવા માંડ્યાં છે, દાંતમાં ચાંદી પ્રવાવતાં પણ દુઃખનો એકે સીસકારો પણ હવે બોલાવેલો નથી પડતો, આગબોટમાં પણ હવે તરવાના હોળે ગંધાયા છે, વીજળીની મદદ વડે અનાજ જલદી પકવવામાં આવે છે, રરતાઓ પણ રગરના બનવા માંડ્યા છે, ‘ ક્ષ ’ કિરણોની બારી વાટે આપણે આપણા શરીરની અંદર ડોકિયું કરી શકીએ, ચિત્રો આજે બોલે અને માંછ શકે છે, વાયરલેસની મદદ વડે ખૂનીઓ ગીરફતાર થઈ શકે છે, વાદળને વીજળીના પ્રવાહ દ્વારા હલાવી શકાય છે, સપ્તમરીન ઉત્તરધ્રુવ પાસે જઈ શકે છે, વિમાનો દક્ષિણધ્રુવ ઉપર ધૂમી શકે છે ..છતાં યે આપણી પાસે ઈંગ્લેન્ડમાં મોટાં શહેરોની વચ્ચે એવી દુકડો જમીન ફાજલ પડી નથી કે જ્યાં ગરીબ બાળકો આરામ અને સહીસક્ષામતીપૂર્વક રમી શકે બેસી-શકે ! પરિણામ એ આવે છે કે આપણે આપણી મોટરો દ્વારા ૧૦૦૦ના દિસામે તેમની કતલ કરીએ છીએ અને વર્ષોની સામે ૨૦૦,૦૦૦ની સંખ્યાને અર્ધમ બનાવીએ છીએ. ”

(“ યુજાવ સમાચાર ”ના પ્રો. જીવના લેખ પરથી.)

પુસ્તકાલયોની તપાસણી

પુનરાદાર પ્રાંત તથા માનદ મહાલ પ્રચારકે નીચેનાં સ્થળોની સુલાકાત લઈ ત્યાંની પુસ્તકાલય વા વાચનાલયોની સંરચાઓ તપાસી છે, અને દરેતરી કામની અવ્યવસ્થા દૂર કરી તથા વર્ગીકરણ, વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામગીરી બજાવી તત્સંબંધી જરૂરી સૂચના-સમજૂત આપી છે; તેમ જ પુસ્તકાલય વગરનાં શાળાવાળાં માગેલો પુસ્તકાલય ખોલવા સંબંધી આવશ્યક પ્રચારકાર્ય કર્યું છે:—

વડોદરા-નવસારી પ્રાંત પ્રચારક રા. જીગનભાઈ મથુરભાઈ પટેલ માહે
ઑફિસરમાં-હલોઈ મહાલનાં:—(૧) લીંગરણા, (૨) દારવણ, (૩) વસાઈ, (૪) ગોખલી, (૫) કડધરા, (૬) કરાલી, (૭) દોહાર, (૮) અંત્રોલી, (૯) વ્યારા, (૧૦) મહેલી, (૧૧) વણાદરા, (૧૨) માવલી, (૧૩) કુંવરવાડા, (૧૪) પલાસવાડી, (૧૫) બહેરામપુરા, (૧૬) અંબુહણ, (૧૭) છત્રાલ, (૧૮) કુંવરપુરા, (૧૯) ગંધારા તા. કરજણ; અને (૨૦) હલોઈ તા. વાધોડિયા.

માહે નવેંબરમાં-પાદરા મહાલનાં:—(૧) દરાપુરા, (૨) પાટોઈ, (૩) સોખડા-ખુઈ, (૪) ધાપળ, (૫) સાંખા; હલોઈ મહાલનાં:—(૬) કુટેલા, (૭) નારીયા, (૮) મંડાળા, (૯) પીસાઈ, (૧૦) દરતીકુઈ, (૧૧) રાજલી; શિતોર મહાલનું:—(૧૨) જાણુભાઈ; અને કરજણ મહાલનું:—(૧૩) જૂની જયરડી.

તપાસણી દરમ્યાન પ્રચારકોએ જે જે ખામીઓ દર્શાવી દેાય તે વેળાસર સુધારી સેવા તથા જે સૂચના-સમજૂત આપી દેાય તેનો યોગ્ય અમલ કરવા જે તે મંત્રી ભાઈઓને ખાસ બલામણુ છે.

ના. નં. ઓફિસી

સહમંત્રી, વ. રા. પુ. મંડળ

પુસ્તકાલય પરિપદો

વડોદરામાં ભરવા હરેલી અ. હિંદ પુ. પરિપદ જનનેવારીના છેલ્લા અઠવાડિયામાં જરાશે. લોકલસ તારીખો ઉપે પછી જાહેર કરાશે.

—એ જ અરસામાં ભરવા ધારેલી વડોદરા રાજ્ય પુ. પરિપદનું આદ્યું અધિવેશન એકંદર પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં, કાલ દરત મોકલે રાખવાનું હતું છે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
જાહેરાત નં. ૧ / સન '૪૫-'૪૬

વિષય : પગારદાર પ્રાંત પુસ્તકાલય પ્રચારકની ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવા બાબત

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ અંગે મહેસાણા તથા અમરેલી પ્રાંતો માટેના પગારદાર પુસ્તકાલય પ્રચારકની એક જગ્યા ખાલી પડી છે તે પૂરવાની છે. સદર જગ્યા રૂ. ૨૫ થી ૪૦ ની ગ્રેડની, અને રૂ. ૧૦) કાયમી ફેરણી બંધ્યાની છે. બકતીનું ધોરણ એ વર્ષે રૂ. ૩-૦-૦ નું છે, કામગીરીમાં પુસ્તકાલયેના દફતરી કામની તંપાસણી ને સુવ્યવસ્થા ઉપરાંત પુસ્તકોની મેળવણી, વર્ગીકરણ ને વાચનપ્રચાર વધારવા સંબંધી કામ કરવાનું રહેશે. અને તેને માટે મહિનામાં નિંદાન ૨૪ દિનની ફેરણી જે તે પ્રાંતના તાલુકામાં વારાફરતી, મુખ્ય ઑફિસની સૂચના મુજબ જે તે પ્રાંત મંડળની દેખરેખ નીચે, કરવી પડશે. નવ મહિનાની કામગીરી મહેસાણા પ્રાંતમાં અને ત્રણ માસની કામગીરી અમરેલી પ્રાંતમાં કરવાની રહેશે. પ્રોવિડંટ ફંડનું પણ ધોરણ છે, અને તેનો લાભ સંતોષકારક કામની ખાતરી થયા બાદ નોકરીમાં કાયમ કરાયા પછી મળી શકશે. હાલ હુરત ગ્રેડના પગાર ઉપરાંત રૂ. ૬) મોંઘવારીના તથા કાયમ ફેરણી બંધ્યુ રૂ. ૧૦) નું જે છે તેને બદલે રૂ. ૧૫) મળી શકશે. મતલબ કે, મહેસાણા પ્રાંતની કામગીરી વખતે હાલ હુરત રૂ. ૨૫+૧૫+૬ એ પ્રમાણે પગાર મળશે. અમરેલી પ્રાંતની કામગીરીએ જવાનું થશે ત્યારે પરપ્રાંતની કામગીરી જલ્દ ફેરણી બંધ્યામાં રૂ. ૫) નો વધારો મળશે.

છત્તુક ઉમેદવારોએ નામ, કામ, અભ્યાસ, ઉંમર, તથા પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ વિષેના અનુભવની માહિતી સાથે વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રી C/o સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી-વડોદરા એ સરનામે અરજી મોકલી આપવી.

C/o સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી
વડોદરા
તા. ૧-૧૨-૪૫

રામભાઈ કા. પટેલ
મંત્રી
વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ
જાહેરાત નં. ૨ / ૪૫-૪૬

વિષય : પ્રમાણપત્ર મારેની પરીક્ષા

પુસ્તકાલયના કામકાજની તાલીમ પામ્યા જલ્દ પ્રમાણપત્ર મેળવવા મારેની આજ્ઞાથી પરીક્ષા સન ૧૯૪૬ ના મે માસની તા. ૨૫-૨૬ ને વાર સનિ-રવિએ સેવાની યોજના હેઠળ તે જે તે મહાલના વા પ્રાંતના અનુકૂળ પડતા દેન્દ્રે સેવાશે. છત્તુક ઉમેદવારોને પુસ્તકાલય ખાતાના મદદનીશ વ્યવસ્થાપક શ્રી. ઉમેદભાઈ મો. પટેલ સંપાદિત 'સાર્વજનિક પુ. પ્રવૃત્તિનું એકીકરણ' નામના પુસ્તકનો સાર્વંત અભ્યાસ કરવાની અને તેમાંના વર્ગીકરણ પૃષ્ઠ |

વિષયની સંપૂર્ણ સમજણ મેળવી હોયોરી પાઠવાની ખાસ બલામણુ કરવામાં આવે છે. બજેટ-નિવેદન તેમ જ પુસ્તકવિધિ અને વર્ગીકરણ કામની યથાવત્ સમજણ તથા ક્રિયાત્મકતાથી મારે રાજ્ય પુ. મંડળની ઓફિસમાંથી તે મારે યોગ્યતા પાડે. મંગાવી લખ તેના અભ્યાસ બાદ તેમાંના નિર્દિષ્ટ પ્રતેના ઉત્તરો લખીને મંડળના સહમંત્રી તરફ મોકલી આપવાથી પરીક્ષાર્થીને જરૂરી માર્ગદર્શન અને સલાહસૂચન મળી રહેશે. અભ્યાસ દરમ્યાન નડતી બીજી મુશ્કેલી કે મૂંઝવણના ખુલાસા પણ એ જ રીતે પરીક્ષાર્થી મેળવી શકશે.

ઉપર નિર્દિષ્ટ પુસ્તકના અભ્યાસ વખતે નીચેનાં પુસ્તકો સાથે રાખી જરૂર જોમાં જરૂર તો કાઢી જવાથી અભ્યાસમાં સુગમતા સાંપડશે:—

- (૧) સે. લા. ખાતાના સૂચના સરકયુલરોનાં એકીકરણ ભા. ૧ થી ૩
- (૨) યુ. પુસ્તકો મારે વર્ગીકરણની પદ્ધતિ
- (૩) કર્તાઓની નામાવલિ
- (૪) ૮૦૦૦ તથા ૪૦૦૦ યુ. વર્ગીકૃત પુસ્તકોની નામાવલિઓ.

આ પુસ્તકોની પ્રતો રાજ્યનાં કર્યા પુસ્તકાલયોમાંથી તેમ જ હાયકાળૂનાં ઘણાં ખરાં ગ્રામ પુસ્તકાલયોમાંથી મળી શકશે.

ઇચ્છુક ઉમેદવારોએ પોતાનાં નામ, ઠામ, ઉમ્મર ને ધંધા સાથે પોતાની ઉમેદવારી નીચે સહી કરનાર તરફ જેમ અને તેમ જલદી મોકલાવી દઇ અભ્યાસ શરૂ કરી દેવો.

C/o સે-ટલ લાઇબ્રેરી,
વડોદરા.
તા. ૧-૧૨-૪૫

રામલાલ કા. પટેલ
મંત્રી,
વ. રા. પુ. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ જાહેરાત નં. ૩ / ૧૯૪૫-૪૬

શિષ્ટ વાચનની રજૂમી પરીક્ષા

કામગીરી અસહ્ય મોંઘવારી અને અપ્રાપ્તિના કારણે સન ૧૯૪૨-૪૩ માં બંધ રખાયેલી શિષ્ટવાચનની પરીક્ષાની યોજના ચાલુ સાલથી પુનઃ 'ચાલુ કરવાનું' ઠરાવાયું છે. સુસ્તવી રખાયેલી રજૂમી પરીક્ષા સન ૧૯૪૬ ના એપ્રિલ માસની ૨૮ મી તારીખ ને રવિવારે સવારના ૮ થી ૧૧ના સમયમાં જે તે સ્થળે લેવાશે. પરીક્ષા મારે (૧) શ્રી. કિશોર-લાલ મશરવાળા કૃત “ ઉદ્ધત્તું જીવન ” નામનું જનુવિજ્ઞાન વિષયનું, તથા (૨) સ્વ. મો. ન. અમીન રમારક અંધમાળાના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે પ્રસિદ્ધ કવિતા “અમારી ઇંદુનું શિક્ષણ” નામનું શિક્ષણવિષયનું એ બે પુસ્તકો વિવિધ અદ્યક્ષત માહિતીઓથી ભરપૂર હોઇ રાજ્યનાં ઘણાં ખરાં પુસ્તકાલયોમાં હોવાનો સંભવ છે. જેમની પાસે ન હોય અગર વધારે નકલોની જરૂર હોય તેઓ પુ. સ. સ. મંડળમાંથી મેળવી શકશે. ‘ ઉદ્ધત્તું જીવન ’ની કિંમત રૂ. ૦-૧૦-૦ છે, અને ‘ ઇંદુનું શિક્ષણ ’ની કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ છે. શિષ્ટ સાહિત્યના વાચનપ્રચારમાં રસ ધરાવનાર એકેએક પુસ્તકાલયના મંત્રી બાઇએ આ પુસ્તકો જો પોતાને ત્યાં ન હોય તો વહેલામાં વહેલી તકે મંગાવી લેવાં જોઇએ અને પોતાને તેમ જ છતર બાઇએ હરેલી પરીક્ષાનો લાભ લે એવી તગવીજ રાખવી. રાખવી ઘટે. પુસ્તકોને અમાલે

પરીક્ષાનો લાભ લેવાનો વિચાર માંડી વાળવાપણું કોઇને પણ ન રહે; એ જોવાની જે તે સ્થળના પુસ્તકાલયની ફરજ છે. બન્ને પુસ્તકોનો એક જ પ્રત્યક્ષ નીકળશે અને દરેક પુસ્તકમાંથી પચાસ પચાસ શુભના પ્રતો પુછાશે.

ઇચ્છુક પરીક્ષાર્થીઓએ નામ, ઠામ, ઉમ્મર, અભ્યાસ, ધંધો અને પોસ્ટનાં સ્થળની ચોક્કસ માહિતી સાથે પોતાની ઉમેદવારી રાજ્ય પ્ર. મંડળના મંત્રીની ઓફિસમાં સવેળા નોંધાવી દેવી જોઇશે. શિષ્ટવાચનની આવી પરીક્ષાનો લાભ સમજનાર અને એનો સુસ્વાદ ચાખેલાં ભાઈ-બહેનો તો આ જાહેરાત વાંચતાં જ તેમ કરી દે એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ઉપર જેવા ક્ષુદ્ર જંતુની સમાજવ્યવસ્થા, સિસ્ત અને પરાક્રમે વાંચીને આશ્ચર્યમુગ્ધ થઇ જવાય એવું સુંદર વસ્તુ 'ઉપજનું જીવન' એ પુસ્તકનું છે; તેમ જ બાળકના શિક્ષણ ને સંસ્કારધરતરના વિવિધ પ્રયોગોની માહિતી ધરાવતું "ઇન્દુનું શિક્ષણ" પણ એવું જ ઉપકારક છે. તેથી એ બન્ને પુસ્તકોનો ખૂબ જાહેરાત પ્રચાર થાય અને આ પરીક્ષાનો લાભ મોટા પ્રમાણમાં લેવાય એમ ખાસ ઇચ્છીએ છીએ.

પરીક્ષા જે ગામે આપવાની હોય તે ગામે ટપાલ અઠવાડિયામાં કચે કચે દિવસે આવે છે તે અચૂક જણાવવું. પરીક્ષાનો મુદત દરમ્યાન શિરનામાનો ફેરફાર થાય તો તેની ખબર જે તે વખતે તરત જ આપી દેવાની નોંધ લેવાની બલામણુ છે.

ઇનામ : પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થતા ઉમેદવારો પૈકી પહેલાં ૪ નંબરોને અનુક્રમે રૂ. ૫, રૂ. ૪), રૂ. ૩), રૂ. ૨) તથા નં. ૫ થી નં. ૨૦ સુધીનાં દરેકને રૂ. ૧) નું ઇનામ અપાશે. ઉપરાંત ઉત્તીર્ણ થનાર સ્ત્રીઉમેદવારો પૈકી પ્રથમ આવતાં ૧૦ ને તેમ જ ટ્રેનિંગ કોલેજનો લાભ મિલકતુ નહિ પામેલા શિક્ષકો, અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધીના વિદ્યાર્થીઓ તથા સામાન્ય બહુતરવાળા ખેડૂત, કારીગર અને વેપારી વર્ગ પૈકી ઉપરના ૧૦ નંબરોને દરેકને રૂ. ૧૦ નું ઉત્તેજનારું ઇનામ આપવાની જોઈવણુ રહેશે. ઇનામ શેઠકમાં અપાશે; છતાં જેમની ઇચ્છા હશે તેમને તેમની પસંદગીનાં પુસ્તક તેમના ખર્ચે મોકલી આપવાની સમ્મત રહેશે.

C/O. સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી

વડોદરા,

તા. ૧-૧૨-૪૬

રામલાલ કા. પટેલ

મંત્રી,

વ. રા. પ્ર. મંડળ

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ

જાહેરાત નં. ૪/૪૫-૪૬

આમ પુસ્તકાલયોના અધ્યક્ષ-મંત્રીઓ માટે તાલીમ વર્ગ

વડોદરા પ્રાંતના પ્રમુખ પુસ્તકાલયોનું કામ કરનારા બિનતાલીમી મંત્રીઓ વા અધ્યક્ષો મારેનો તાલીમ વર્ગ ચાલુ સાલે સાવલી મદાલના પોષ્ટયા ગામમાં એપ્રિલ માસની તા. ૨૧-૨૨-૨૩ વાર રવિ-સોમ ને મંજૂરના દિવસોએ ભરવાનું ફાઇનલ છે. પુસ્તકાલય ખાતાએ ઇચ્છેલી નીતિ અનુસાર આ વર્ગનો લાભ સાવલી મદાલમાં આમ પુસ્તકાલયોના ચાલુ મંત્રી વા અધ્યક્ષો તરીકે કામ કરતા હોય છતાં જેમણે આવી શિક્ષણવર્ગનો લાભ ન લીધો હોય તેવાઓને ખાસ લેવાનો છે.

વડોદરા પ્રાંતમાં છેલ્લાં ૪ વર્ષોમાં નવીન ઉધાડેલાં પુસ્તકાલયોનું કામ કરનાર મંત્રી વા અંશપાલો પણ આ વર્ગનો લાભ અવરથ લે એમ ખાતાના અધિકારી સાહેબ ધ્રુષ્ટ છે.

આ વર્ગ અંગે થતો ખર્ચો જ ભોજનખર્ચ, રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળ ઉઠાવી લેશે, અને દરરોજ પુસ્તકાલયના મંત્રી વા અંશપાલ ઉમેદવારને થતો મુસાફરી ખર્ચ જે તે પુસ્તકાલયના બજેટમાં પાડી શકાય તેવી યોજના રહેશે. વર્ગનું કામ ચલાવવા માટે વ. રાજ્ય પુસ્તકાલય મંડળના મંત્રીઓ, રાજ્ય પુસ્તકાલય પ્રચારક ઉપરાંત પુસ્તકાલય ખાતાના અધિકારી સાહેબ પણ હાજર રહેશે.

શિક્ષણકાર્ય સવારના ૮ થી ૧૨ તથા બપોરે ૩ થી ૬ એમ બે કડકે ચાલશે. વચ્ચે વખત ભોજન, આરામ, વાતાવાપ અને રમતમમત વગેરે માટે રહેશે. રાત્રે ૮ થી ૧૦ સુધીના વખતમાં શક્ય હશે તો મનરંજનનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવશે. કે પછી ઉપયોગી છતાં આનંદજનક વાતાવાપ ચાલશે. ત્રીજે દિવસે સવારના ભાગમાં શક્ય નિવારણનું કાર્ય અને સાંજના વર્ગ વિખરાઈ જશે. નજીકના ભાગમાં જેવા બહુવાળેનું કોઈ રથળ હશે તો તેની મુલાકાતે જવાનું પણ સમવડ પ્રમાણે ગોઠવાશે.

મજકુર વર્ગનો લાભ લેવા ધ્રુષ્ટનાર સાવલી મહાલના તેમ વડોદરા પ્રાંતના ધતર તાલુકાઓના ખિનતાલીમી મંત્રી-અંશપાલોએ પોતાના નામ ઠામ, પોરટનું રથળ, અભ્યાસ, ઉમ્મર, ધંધો અને પુસ્તકાલય અંગેની કામગીરીની હકીકત સાથેની અરજી અમારા તરફ તા. ૧૫ મી એપ્રિલ સુધીમાં મોકલવી. પ્રાંતના બીજા મહાલોના ધ્રુષ્ટક ઉમેદવારો પણ જરૂરી હકીકત સાથે પોતાની અરજીઓ મોકલી શકશે. સવડ હશે તો તે મંજૂર રખાશે.

આ તાલીમ વર્ગ માટે ચાલુ સાલના બજેટમાં સવડ ન રખાઈ હોય તેવાં પુસ્તકાલયોએ જરૂરી રકમ પૂરતો ફેરફાર કરવાનું વા ત્રીજી વ્યવસ્થા થવા માટેનું લખાણ પુસ્તકાલય ખાતાના મે. મહદંતીય વ્યવસ્થાપક સાહેબ તરફ આ વાંચતાં બરાબર મોકલી આપવું.

વર્ગ માટે જેમની અરજીઓ મંજૂર થશે તેમને વ્યક્તિગત ખર્ચ આપવામાં આવશે. વર્ગનું કામ ફરેલા પ્રથમ દિવસની સવારથી જ શરૂ થવાનું હોવાથી આગલી રાત્રે જ જેણે તેણે વર્ગના રથળે હાજર થઈ જવું રહેશે. પોષ્યા મામ વાસદ રોડનથી ૨૫ માઇલ દૂર છે અને મોટર રસ્તે વડોદરાથી વાસદ જતી મોટર સર્વિસમાં સાંકરદા ઊતરીને ત્રણ માઇલ ચાલવું પડશે વાહનનો ખર્ચોજસ્ત મોટે ભાગે રહેશે.

પથારી, જલપાત્ર વગેરે અંગત જરૂરી સામાન ઉપરાંત પ્રુ. ખાતાના વટકુકમ-મુયનાઓના એકીકરણના ત્રણે ભાગો, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય પ્રદર્શનનું એકીકરણ, વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું પુસ્તક ઉપરાંત પોતપોતાના પુસ્તકાલયનું જનરલ રજિસ્ટર તથા વિષયવારી નામવારી પત્રકો તૈયાર થયેલાં હોય તો તે અને રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈ કૃત 'ધરમાં રમવાની રમતો' એટલું સૌએ સાથે લેતાં આવવું.

શિક્ષક હશે તેમની કામગીરી ગણાય એ માટે કામગીરીના દાખલા શિરસ્તા મુજબ આપવાની વ્યવસ્થા રહેશે.

જે તે સંસ્થાના મંત્રી કે અંશપાલ પૈકી દરરોજ એક જથ્થો જ વર્ગનો લાભ લઈ શકશે તેની નોંધ લેવા બલામણ છે.

આવતા માસની કાર્યદિશા

૧ આગામી નવા વર્ષથી તમે તમારા પુસ્તકાલયના વાચકો વધારવા આજથી પ્રયાસ કરો, વિદ્યાર્થીઓને તેમની કક્ષા પ્રમાણે વાચન આપો, ગાંધીમાં બહેનોમાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરો.

૨ પુસ્તકવાચન વધે તે માટે દરેક ફળીએ એક યુવક વાચક દ્વારા ફળિયાના લોકોમાં જાગૃતિ લાવો અને તેવી રીતે એકાદ સારા પુસ્તકનું વાચન મોટેથી કરાવવા પ્રયાસ કરો.

૩ મંજૂર થયેલાં અંદાજે મળે એટલે પાવતીઓ, ધોરણ પ્રમાણે સહીઓ કરી પુસ્તકાલય ખાતામાં તુર્ત મોકલી આપો અને લોકમદદનાં નાણાં પુ. સ. સ. મંડળમાં મોકલો. કોઈ પણ પુસ્તકાલયને મંજૂર કરેલી મદદથી વધારે મદદ આપી શકીએ તેમ નથી તેની નોંધ લેશો.

૪ ત્રિમાસી નિવેદનો જૂથમંડળો પોતાના જૂથનાં પુસ્તકાલયમાંથી મંગાવી એકુંણાત કરી મોકલે. જરૂર પડે સલાહ જોતાવી હકીકત એકત્રિત કરવા તજવીજ કરશો.

૫ તમારા પુસ્તકાલયમાં ઠરાવ બુક, વાંધાપત્રકની ચોપડી, ઊડી ગયેલાં આજકોની યાદી, વાચક નોંધવહી ન રાખી હોય તો આજે જ આ પત્રકો જાંધી તમારું કામ વ્યવસ્થિત કરો. આ ખાત્રી હજી સુધરતી નથી. તે માટે રા. મહાલ શાળાધિકારીઓ ધ્યાન આપશે એવી વિનંતિ છે.

૬ નીચેનાં પુસ્તકોનો વાચનપ્રચાર તેના લાયક વાચકોમાં કરાવો.

“ હું અને મારી બા, જયેર પટેલની વાતો ભાગ ૧-૨૦, વાતોમાં બોધ, ગ્રામ-ચિત્રો, વિક્રમાદિત્ય હેમુ, સહજનનન્દ સ્વામી, લોકમાતા, હિમાલયનો પ્રવાસ, ખાતરોની માહિતી અને જેતી સુધારણા, શાકભાજીની વાડી, દિવાસ્વપ્ન, પ્રકાશનાં પગલાં.”

ઉપરનાં પુસ્તકો તમારા પુસ્તકાલયમાંથી, નજીકના મોટા પુસ્તકાલયમાંથી અગર વડોદરાના પુસ્તકાલય ખાતાના ફરતા પુસ્તકાલયની પેટી દ્વારા મેળવી શકશો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદનીશ વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૦ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

લોકમદદ ખાખત

આથી તમામ સાર્વજનિક પ્રસ્તકાલયોના મંત્રીઓને જણાવવામાં આવે છે કે, પ્રસ્તકાલયોમાં વર્તમાનપત્રો રાફ કરવા માટે, સરકાર પંચાયત મદદ મેળવી, તેનો છતર ખર્ચ કરવા માટે લોકમદદની રકમ પ્રસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ તરફ મોકલવા ઈચ્છું છે. છતાં પ્રસ્તકાલયો એ માટેની રકમ પ્રસ્તકાલય મંડળમાં મોકલવાને બદલે પ્રસ્તકાલય ખાતામાં મોકલે છે. આથી કામ બેવડું વધી જશે એવાનો સંભવ જોવા યા્ય છે.

અમેાએ આ પહેલાં લોકમદદની રકમો પ્રસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા એ સરનામે મોકલવા સૂચનાઓથી જણાવેલું છે જ. છતાં એવો લોકમદદ ને અમારા તરફ મોકલવામાં આવશે તો અમેા તે પગત કરીશું અને મંચપાલની બેદરકારીથી થયેલો ખર્ચ પ્રસ્તકાલયોને વિનાકારણ સહન કરવો પડશે તથા વર્તમાનપત્રો મોડાં વાંચવા મળશે. માટે તમામ પ્રસ્તકાલયોએ આપદેથી પોતાની લોકમદદ પ્રસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળમાં મોકલવાનો ફાખલો રાખવો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદ. વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૧ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

કાયમનિધિનાં નાણાં

રાજ્યનાં પ્રસ્તકાલયોએ પોતાનાં કાયમફંડનાં નાણાં વધુ વ્યાજ ઉપજાવવા રોકવાં હોય અને વ્યાજનો ઉપયોગ પણ કાયમનિધિમાં ઉમેરેા કરવા માટે કરવો હોય તો તેવાં પ્રસ્તકાલયોને અમારી પાસ બલામણુ છે કે તેમણે પોતાનાં નાણાં નેશનલ એન્ડ્રોઈંગ સર્વિસીકેટમાં રોકવાં. કારણુ, એમ કરવાથી નાણાંની રકમ બાર વર્ષે દોઢી મળી શકે છે.

ચાણુરમા પરિષદમાં થયેલા ઈરાવ અંગે જણાવવાનું કે જે પ્રસ્તકાલયોનાં નાણાં રૂફે ટકાની દિન્દી સરકારની લેાનમાં રોકવામાં આવ્યાં છે તેમને તે ચાપણુની પાસ યુ આપવાની તજવીજ કરવામાં આવશે.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ,
મદદ. વ્યવસ્થાપક

સૂચના નં. ૧૨ સને ૧૯૪૫-૪૬

વિષય

અંદાજપત્ર

પુસ્તકાલયોનાં અંદાજપત્રો ચાલુ સાથે જૂના કારકુનો બદલાઈ જવાના કારણે તથા બજેટમાં સામાન્યતઃ ઓક્ટોબર આખર સુધીમાં દરેક પુસ્તકાલયને મદદ મળે તે હેતુથી બહુ મોટી માગણીઓમાં થયેલાં કામને કારણે ફેરફાર કરવામાં ઘણો સમય જતો હોવાથી હજુ વડોદરા તથા મહેસાણા પ્રાન્તનાં કેટલાંક પુસ્તકાલયોને અંદાજપત્રો મળ્યાં નહિ હોય. પરંતુ જનતા સુધી તમામ ગ્રામ પુસ્તકાલયોને મદદ આપવાની નીતિ અખત્યાર કરી છે તેમ જ ગ્રામ સાલની માફક ગ્રામ પુસ્તકાલયો નાણાંના અભાવે સરકાર-પંચાયત મદદ વગર રહી ન જાય તે જોવાયું છે. ચાલુ સાથે અંદાજપત્ર સાથે પીળા કામળ ફાળવણી સૂચવતો કેટલાંક પુસ્તકાલયોને મોકલાયો નથી. કારણ તે ફોર્મ ખૂટી ગયાં છે. વધુ ફાળવણી અંદાજપત્રના છેલ્લા પાન પર બતાવી છે. પોતાના ખર્ચની રકમ રાખી બાકીની રકમ પુ. સ. સ. મં. માં મોકલવી. અને પાવતીઓ સમોલ રાખી છે તે પર જેટલી સરકાર મદદ અને જેટલી પ્રાંત પંચાયત મદદ મંજૂર કરી હોય તેટલી રકમ લખી પાવતી ઉપર જો તે રૂ. ૨૦ ઉપરાંત હોય તો એક આનાની કોર્ટ શી ચોટી સહી કરી પુસ્તકાલય ખાતામાં મોકલવી.

મટિ જણાવવાનું કે તેઓએ પોતાની જિબી કરેલી લોકમદદ તા. ૨૨ ડિસેમ્બર ૧૯૪૫ પહેલાં પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળને મળી જાય તેવી રીતે મોકલવી. એવી રીતે મોકલનારનાં પત્રો તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ થી શરૂ થશે અને તા. ૨૦ જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ સુધી લોકમદદ મોકલનારને પત્રો તા. ૧ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૬ થી શરૂ થશે.

જે પત્રો અમર માસિકો ઝોળી વતી મુદત માટે મંજૂર થયાં હોય. તેમણે સૂચના નં. ૬ વાંચી તે પ્રમાણે અમલ કરવો. પરઅવકાર કરવાથી ખુલાસો મળી ચકશે નહિ. એક સૂત્ર તમામ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોએ લક્ષમાં રાખવું કે બજેટ ઉપરાંત અર્ચ કરવો હોય તો તેમણે લોકમદદ વધુ જિબી કરી પુસ્તકાલયોનો વિકાસ સાધવો.

વડોદરા,
તા. ૭-૧૨-૪૫ }

ઉ. મો. પટેલ
મદદ. વ્યવસ્થાપક

પૃષ્ઠાંક સુધારણે

આ અંકનાં શરૂઆતનાં પૃષ્ઠાના પૃષ્ઠાંક ૨૨૫ થી ૨૩૨ સુધી જે છપાયા છે તે ભૂલથી છપાયા હોઈને તેનો પૃષ્ઠાંક ૫૨૫ થી ૫૩૨ સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે. —તંત્રી

સંપૂર્ણ મહાભારત

દળદાર ૭ ગ્રંથોમાં : મૂલ્ય રૂ. ૪૫-૦-૦

૧ આદિ ને સભાપર્વ

૬ શાંતિપર્વ

૨ વન અને વિરાટપર્વ

૭ અનુશાસન, આશ્રમવ્રત, આશ્રમ-

૩ ઉદ્યોગ અને ભીષ્મપર્વ

વાસિક, મૌસલ, મહાપ્રસ્થાનિક અને

૪ દ્રોણપર્વ

સ્વર્ગારોહણપર્વ

૫ ઠણ્ડ, શલ્ય, સૌપ્તિક ને અીપર્વ

‘જેણે મહાભારત વાંચ્યું નથી, તેણે ભારતવાસી હોવું વ્યર્થ છે...’
મંગાવવા માટે આજેજ લખો:—

પુસ્તકાલય સ. સ. મંડળ લિ. પા. બા. નં. ૧૦, વડોદરા

ગુજરાતી ભાષામાં ૫૦ વર્ષથી પ્રગટ થતું

વૈદ્યક

વૈદ્ય કલ્પતરુ

માસિક

ગુજરાતી ભાષામાં વૈદ્યકવિષય અર્થાત્ જૂનામાં જૂનું આ એક જ માસિક છે.

દરેક વર્ષે વૈદ્યકત્વ હેતુ પુસ્તક આપવામાં આવે છે. આ વર્ષે છ ફરમાતું પુસ્તક આપવામાં આવ્યું હતું, પણ ગ્રાહકસંખ્યા ધાર્યો કરતાં વધી જવાથી આ પુસ્તક છુટવાથી નવા થનાર ગ્રાહકને “ઋતુસામ્રાજ્ય” નામનું ૧૧ ફરમાતું પુસ્તક આપવાનું નક્કી કર્યું છે. આ પુસ્તકમાં સ્વ. વૈદ્યરાજ જટાશંકર લીલાધર ત્રિવેદીના ઋતુસંબંધીના અગાઉ લખાયેલા લેખોનો સંગ્રહ છે. આ સાહિત્ય અવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

માસિક હાલ ત્રણ ફરમાતું નીકળે છે. લવાજમ રૂ. ૨ છે. પરદેશ માટે રૂ. ૩ા નમુનાનો અંક મંગાવી જુઓ.

ગુજરાત ફાર્મસી, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

“ સસ્તુ સાહિત્ય ”નું નવું સાહસ

‘ સર્વોપયોગી સાહિત્યશ્રેણી ’ સંપાદક “ સોપાન ”

(૧) આ યોજનાનાં દરેક પુસ્તકની છૂટક કિંમત દસ આના છે. (૨) આ શ્રેણીનું અદારે પુસ્તકો અગાઉથી નાણાં મોકલી નામ નોંધાવનારને છૂટક મૂલ્યના ચતા કુલ રૂ. ૧૧-૪ ને બદલે માત્ર રૂ. ૧૦ માં મળશે. (૩) દરેક પુસ્તક મંગાવવા છઠ્ઠાએ રૂ. ૧-૮ વધુ એટલે કુલ ૧૧-૮ મોકલવા. (૪) યોજના પૈકી નીચેનાં ૭ પુસ્તકો તૈયાર છે ને બીજાં હવે પછી તરતમાં પ્રસિદ્ધ થશે. પ્રકાશનાં પગલાં-લે. કરસનદાસ શાસ્ત્રી ૦-૧૦ જીવનપરિવર્તન-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧૦

ભિન્નભિન્ન ધર્મોની પ્રેરક કથાઓ

રાખની ઢગલી-લે. ‘ સોન-ચ ’ ૦-૧૦

વાતોના સ્વરૂપમાં સંસારની સમસ્યાઓ

દ્વારચતુર્થ-લે. જ્યોતીન્દ્ર દ. દવે ૦-૧૦

જીવનપ્રસંગો ઉપરના કટાક્ષરો

જીવનની કલા-લે. રવિશંકર મહેતા ૦-૧૦

જીવનની સફળતા માટે માનદર્શન

જગતમાં જાણવા જેવું-લે. કામદાર ૦-૧૦

જગતની અદ્યતનતાનો પરિચય

જીવનપદ્ધતીની કશ્યુ-મંગલ વાતો

દૃષ્ટિહાસને અજવાળે લે. ઇન્દ્રવજ્રવલ્લભ ૦-૧૦

ઐતિહાસિક પરાક્રમોએની જીવનરેખા

ગામકું બોલે છે-લે. યુનીલાલ મડિયા ૦-૧

એક દિવસી આદર્શ ગામડાનું જીવનચરિત્ર

શુદ્ધજીવનની કલા-લે. રવિશંકર ૦-૧૦

સુખ અને સંપન્નિષ્ઠિતી કિંમતી સૂચનો

શુદ્ધજીવનનાં દર્શનો-લે. કમુદ શેઠ ૦-૧૦

આપણાં શુદ્ધજીવનનાં સાચાં શબ્દચિત્રો.

‘ આમ સાહિત્યશ્રેણી ’નાં પુસ્તકો

જ્ઞાનનાં ઝરણાં-સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩

ગીતાસંકલન-રમણ મંદરિ ૦-૩

મનને-હેમંતકુમાર નીલકંઠ ૦-૩

વિચારસૂચી-સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩

તત્ત્વજ્ઞાનની જાણપોથી જેવું સર્ગ પુસ્તક

ઉચ્ચ જીવન-ડૉ. દરિપ્રસાદ દેસાઈ ૦-૩

મનાવતી ને ગોપીચંદ } ‘કલાપી’ ૦-૩

તથા ભરતીર ને વિક્રમ } ‘કલાપી’ ૦-૩

જેસલ અને તોરલ તથા } ‘કલાપી’ ૦-૩

જાલધર ને ગોપીચંદ } ‘કલાપી’ ૦-૩

ધ્યાન અને જ્ઞાન લે. સ્વામી માધવતીર્થ ૦-૩

અમજીયાપા-મંજીના મહાન સંતો ૦-૪

ચરિત્ર ૦-૪

અણ્ણા અને નવું રેલવે સ્ટેશન-

યુનીલાલ વ. શાદની બે વાતો ૦-૪

નરકવાન-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

કો વુડ પુરેય ૧-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

અતિસાદુ રહસ્ય-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૪

અશાન અજાણે-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧

જીવનનો મર્મ-લે. ‘ સોપાન ’ ૦-૧

નવાં પ્રકાશનો

આપણો ખોરાક-લે. મીનુ મસાણી ૦-૧૨

ખોરાકની ગાદિતીનું પુસ્તક

ખીરખલ ને ખીજા-લે. જ્યોતીન્દ્ર દવે ૧-૮

ખાદશાક ને ખીરખલની રમજી વાતો

આત્મનિરીક્ષણ-લે. રમણલાલ વ. દેમાઈ ૧-૦

સ્વસુધારણાની પ્રેરણા આપતું પુસ્તક

કલ્યાણમયી-લે. કુમરશી ધ. સંપદ ૧-૦

ઓઠાઈપની ખાવના રચી કરતી વાતો

સૂઝીઆના વિવિધ પ્રશ્નો-(રજી આજ્ઞા) ૩-૦

સંલેહી વિદ્યામહેન અને શ્રી. પદ્મવતી ૧-૮

અખાતી વાણી-(નવી આજ્ઞા) ૩-૦

અખરા શબ્દોના અર્થ સાથે

ખીજા જરૂરી સુધારા-રવારા સાથે

ખાગકોના વિવેકાનંદ-ટૂંકું ચરિત્ર ૦-૪

મહાવીર-ટૂંકું ચરિત્ર ૦-૬

જયજારતી-લે. ‘ સમદા ’ ૦-૬

ભારતની ચડતી-પડતીનું દિગ્દર્શન

જીવનપગલે-લે. નંદલાલ ભોગીલાલ ૦-૧૦

મદાવાક્ય રતનાવલિ સરળ અનુવાદ ૦-૧૨

સાથે ઉપનિષદોમાંથી ચૂરેલાં

તત્ત્વો પ્રેરક ઉપયોગી વાક્યો

વિચારમગ્ન (છપાવ છે.) ૨-૬

લઘુ યોગ સ્તિષ્ઠ- ૨-૬

યોગ તાત્પર્યના સાગર ઉપયોગી ગ્રંથ

સંવત ૨૦૦૨ની ત્રયતી-ગાજનીશી ૦-૪

“ ” હું શુંદર ઈન્કી પંચાંગ ૦-૧

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય

કે. વદ્ર પારો, પો. ભો. નં. ૫૦ અમદાવાદ જરે

માધવજીવો રાડ, દાપો બિસ્મિન, મુલક-૨

બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે

ભારેભાર ચિત્રોવાળાં, પાંચથી પંદર વર્ષનાં બાલકો માટેનાં નીચેનાં પુસ્તકો વિના કોઈ પણ પુસ્તકાલય અધુરું છે.

“પુસ્તકાલયમાં વધુ વાચકો તો ગામનાં ઉછેરતાં બાલકો અને જુવાનો હશે તેમ જ પ્રૌઢશિક્ષણપ્રવૃત્તિના પરિણામે નવાં વાંચતાં શીખેલાં પ્રૌઢો માટેનાં પુસ્તકોનો પણ તમારે વિચાર કરવાનો છે. આ બાબતમાં બાળકો અને પ્રૌઢો સરળતાથી વાંચી શકે એવી નાની સરળ ભાષામાં અને મોટા અક્ષરે જ્ઞાન આપે એવી પુસ્તિકાઓ પ્રગટ થઈ હોય તે લક્ષમાં લેતા જાણે અને એમને માટેનાં પુસ્તકો વસાવવાનું રહે ચૂકતા.”

‘પુસ્તકાલય’ના તંત્રીની જુલાઈ ૧૯૪૩ ના અંકમાંની આ સૂચના ધ્યાનમાં રાખો અને તમારા પુસ્તકાલયમાં બાલવિનોદનાં પ્રકાશનો વસાવો.

બાલવિનોદનો બાબાસેંટ : [પાંચથી ૭ વર્ષનાં બાળકો માટે] બેથી પાંચ રંગમાં છાપેલાં ૨૫૦ ચિત્રોવાળાં ૩ પુસ્તકો : અક્ષરમાળા, રબ્દમાળા, ને અંકલેખન.....રૂ. ૧-૨-૦૦

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ : [છથી સાત વર્ષનાં બાળકો માટે] બે રંગમાં મોટા અક્ષરે છાપેલાં ૧૨૦ ચિત્રોવાળાં ૪ પુસ્તકો. સંગીતચાત્રી, ચિત્રલેખા, ત્રણ દીકરા ને અધેરી નગરી.....રૂ. ૧-૮-૦૦

બાલવિનોદમાલા : [સાતથી દસ વર્ષનાં બાળકો માટે] ૭૦૦ ચિત્રો ને ૧૫૦૦ પાનનું વાંચનવાળાં ૪૨ મનોહર પુસ્તકો : બે સુંદર બોક્સમાં...રૂ. ૧૧-૮-૦૦

ત્રીજા સેંટનાં આઠ પુસ્તકો : ૧૦૦ ચિત્રો ૨૨૫ પાનાંનું વાચન.....રૂ. ૨-૦-૦૦

અથોક બાલપુસ્તકમાળા : [દસથી પંદર વર્ષનાં બાળકો માટે] ૧૧૦૦ ચિત્રો ને ૪૦૦૦ પાનના રસિક વાંચનવાળાં ૬૨ વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો નવ સુંદર બોક્સમાં.....રૂ. ૩૧-૮-૦૦

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : [મુંબઈ]

લાયજેરી એ વિના ન રહે.

કેટલાંક પુસ્તકોની થોડી જ નકલો હવે બાકી છે તો તે ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવી લેવા વિનંતિ છે.

નવલ-નાટકો

ઉઘડતી આંખ (નવલકથા)	લે. પ્રો. ગજેન્દ્રશંકર લા. પંડ્યા	૩-૮-૦
આશા (તુરમતેવની નવલ)	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૧-૪-૦
વનવનની વેલી	" "	૧-૦-૦
દુર્ગારામ મહેતાજી (નાટકો)	" "	૧-૪-૦
નવા યુગની સ્ત્રી	" "	૧-૪-૦
વહેમી	સ્વ. પ્રો. યોગેશચંદ્ર પાઠકજી	૦-૮-૦

બાલ-કિશોર-કુમાર સાહિત્ય

દ્વારમ-લદરી ૧-૧૨ (પાઠ) (સચિત્ર)	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૪-૮-૦
દ્વારમ-લદરી ૧-૧૨ (છટી) "	" "	૪-૦-૦

અમર મહાજનો

વર્તમાન યુગના વિધાયકો	" "	૧-૪-૦
કમાલ આતા વુર્ક	" "	૦-૧૦-૦
મુસોલિની	" "	૦-૪-૦

પુરાણનાં પાત્રો

શ્રી રામચંદ્ર-શ્રીકૃષ્ણ	" "	દરેકના ૦-૬-૦
સીતા-દંતુમાન-ધૃતકુમાર	" "	૦-૨-૦
ઉપનિષદોની વાતો	" "	૦-૧૦-૦

પાઠક સાથે છ બાંધેલાં-પુસ્તકાલય આવૃત્તિ

૨-૪-૦

કાવ્યો

આકાશનાં ફૂલ	જ્યોત્સ્નાબેન શુક્લ	૦-૧૨-૦
રાતરાણી	ચંદ્રિકા પાઠકજી	૧-૦-૦
બાલરંજના	જયમનબેન પાઠકજી	૦-૮-૦
તેજછાયા	" "	૧-૪-૦
મંદિરને પગથિયે	શારદાપ્રસાદ વર્મા	૦-૮-૦
વાપનામુઠિ	પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી	૦-૧૨-૦
અંતરને આવારે	અપ્પલાલ બ્યાસ	૧-૮-૦
ઉપામાં ઊગેલાં	" "	૧-૪-૦

નિબંધો-વિવેચનો

પરાગ	સ્વ. પ્રો. યોગેશચંદ્ર પાઠકજી	૧-૦-૦
સમાજનાં મૂળ	" "	૧-૦-૦
વિવેચન	પ્રો. ગોદનલાલ પા. દવે	૧-૮-૦
કાવ્યકળા	" "	૧-૮-૦
સાહિત્યકળા	" "	૧-૦-૦

:: લખો ::

યુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા, સુરત.

પુસ્તકાલયો માટે અમૂલ્ય તક

જે મહાભારતમાં નથી તે બીજે ક્યાંય નથી

વ્યાસોચ્છિષ્ટં જગત્સર્વમ્

મગવાન વેદવ્યાસ વિરચિત

મહાભારત

સરળ અને રોચક શૈલીમાં અદારે 'પર્વોત્ત' સંપૂર્ણ ગુજરાતી ભાષાન્તર

ચાર દળદાર ગ્રંથોમાં : ૪૨૦૦ પાનાં,

આખા સેટની કિંમત રૂ. ૨૦-૦-૦ પેર્કીંગ માફ

અમારાં નવાં પ્રકાશનો

ધૂધવતાં પૂર

(મી. મદિયાની સતારીય મુંદર

વાર્તાઓ) રૂ. ૪-૮-૦

રસોઇનું રસાયણ

પુષ્કળ સુધારા વધારા સહિત

બીજી આવૃત્તિ: ૪૧૨ પાનાં

મોજ અને કાલિદાસ

(દારય અને દ્રાજનનાબીની

વાર્તાઓ) ૪-૮-૦

*

શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ રચિત

દૂધગંગા

(૧૧૨ અરખા અને ગીતો)

૨-૮-૦

આપણા ખાનપાનની વસ્તુઓના ગુણદોષો,

કુવાળક, ભાજઉષ્કર, ઘરગથુ ઉપચારો,

આહાર અને આરોગ્ય, વિવિધ વાની-

ઓની કક્કાવારી સૂચી વગેરે અનેક

ઉપયોગી માહિતીથી ભરપૂર.

જીવજીવીયાં

(અનિવ નાલગીતો)

૦-૮-૦

સુંદર રૂપરંગ

રૂ. ૪-૦-૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટીટ : મુંબઈ ૨.

ઉદ્ધાર અને ઉદ્દ્યોધન આપતી
વાર્તાઓનું અને એના ખર્ચ માસિક

એક જ અભિપ્રાય

★

આ માસિક શુભરાતનાં
કુટુંબોની વાચનની ભૂખ
તંદુરસ્ત રીતે પૂરી પાડી
શકશે...

શ્રી. રવિશંકર રાવળ

આગતની : કુમાર

ક્ર

વાર્ષિક રૂા. ૬-૧૨-૦

છૂટક પ્રત ૦-૧૦-૦

જેનો દરેક અંક એટલે
વિવિધતા ભર્યા વાર્તાસંગ્રહ
પુસ્તકાલયનું ભૂખણ
કુટુંબોનો શણગાર
સુસાફરીનો સંગાથી
બહેરખબરનું સખળ સાધન

*

આટલી જૂજ કિંમતે આજે કોઈ
વાર્તા-પુસ્તક પણ મળતું નથી.

કુટુંબની કાર્યાલય : દાણાપીઠ, ભાવનગર

સર્વપ્રિય સાહિત્ય

અપંચશ	[પોરાણિક કથા]	કરંતમય જીવન [આરોગ્ય-પુસ્તક]
સે. મજર	કિં. ૧-૦-૦	સે. ચમનલાલ મા. વૈષ્ણવ કિં. ૨-૬-૦
વૈશાખી પૂનમ [અપૂર્વ જૂતકથાઓ]		ખોરાક [ખોરાક વિશેનું પુસ્તક]
સે. મજર	કિં. ૨-૧૨-૦	સે. ચમનલાલ મા. વૈષ્ણવ કિં. ૧-૧૧-૦
ઊર્મિલા	[નવલકથા]	જગદંબા કરંતુરખા [જીવનચરિત્ર]
સે. પારાચય	કિં. ૩-૮-૦	સે. શિવલાલ જેસલપુરા કિં. ૦-૪-૦
ગોરી	[દાંપત્યની નવલકથા]	નિકપરેખા [વિવેચનસંગ્રહ]
સે. પારાચય	છપાય છે.	સે. વિશ્વનાથ મ. બદ્ધ છપાય છે

સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર પુસ્તક-પ્રકાશક : ભાવનગર
અને વિત્રતા

સ્વ. ગિજુભાઈ જેવા બાલસાહિત્યના
સિદ્ધસ્ત લેખકના હાથે ઉત્ત્તર લખાયેલાં
અને તેમના અવસાન બાદ પહેલી જ
વાર પ્રસિદ્ધ થતાં સ્વ. ગિજુભાઈ સન્માન-
યેલી પ્રકાશનમાળાનાં બાલસાહિત્યમાં
અનોખી ભાત પાડતાં મુંદર પુસ્તકો

જુદા જુદા વિષયો ઉપર અનોખી
શૈલીમાં લખાયેલા નિષ્કંઠ લેખનના
નમૂનારૂપ રસદાથી પાઠોનાં ૩ પુસ્તકો

ગિજુભાઈના પાઠો ૦-૧૨-૦

વનસ્પતિના પાઠો ૦-૧૦-૦

પ્રાણીપાઠો ૦-૧૦-૦

જુદી જુદી ઋતુઓની કુદરતને રસદાથી
બાષામાં વર્ણવતું પુસ્તક

ઋતુઓના રંગો ૦-૧૦-૦

જુની બાલવાતાઓના જેવી જ નવી સરસ
બાલવાતાઓ

નવી વાતો ૦-૮-૦

ગદ્યપદ્યાત્મક રસિક ભેડકણીની ચોપડી

ખારેક ટોપરાં ૦-૬-૦

રસદાથી ભાષામાં લખાયેલી સ્વ. ની
આક્રિષ્ટાની પ્રવાસકથા

આક્રિષ્ટાની સફર ૦-૧૦-૦

ચિંસકોએ ખાસ વાંચવા જેવું

અત્યુત્તમ પુસ્તક

દિવાસ્વપ્ન (નવી આવૃત્તિ) ૧-૦-૦

તમારી શાળા, પુસ્તકાલય અથવા બાળક
માટે ઉપરનાં પુસ્તકો જરૂર મંગાવો.

મુખ્ય વિકેતા

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તથા

પુસ્તકાલય સ. સ. મં. લિ.

રાવપુરા, વડોદરા

વાંચતાં શીખતાં બાળકો તથા શિશુવતાર
શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે એવાં,
ક્રમિક અને રસિક વાચનનાં, બાલશિક્ષ-
ણના લાંબા અગુલાવ પછી ચોખ્ખેલાં
અને ઉઠાવદાર મોટી દાષ્ટિમાં છપાવેલાં,
બાળકો હોશે હોશે વાંચી ઝડપથી
વાંચતાં યાચ તેવાં, ચાર સરસ પુસ્તકો

વાચન સીડી-પગથિયું ૧-૨-૩-૪

ચારના સેટની કિં. રા. ૧-૮-૦

બાળકને સો સુધીનું લેખાંગાન સમજ-
પૂર્વક મળે તે માટે ખાસ ઉપયોગી
પુસ્તક

ગણિતપ્રવેશિકા પુ. ૧ લું ૦-૬-૦

ખેતીવાડી સંબંધીનાં બે સરસ પુસ્તકો
જમીનમાંથી વધારે ઉત્પન્ન મેળવવા
માટે જુદી જુદી ભતનાં ખાતરો સંબં-
ધીની જાણ જાણે જેવી બધી માહિતીથી
ભરપૂર હોવાથી ખાસ વાંચવા જેવું પુસ્તક

ખાતરોની માહિતી અને

ખેતી સુધારણા

શાકભાજી ઉગાડનાર સૌને માટે લોભિયા
જેવું ખાસ ઉપયોગી એક સરસ પુસ્તક

શાકભાજીની વાડી

મંગાવવા માટે લખો:-

સોમાભાઈ ડીશાભાઈ પટેલ

સુણાવ (વાયા આજુકે)

અથવા

પુ. સ. સ. મંડળ લિમિટેડ

રાવપુરા, વડોદરા

અ મારાં પ્રકાશનો

પુસ્તકાલયસાહિત્ય

૮૦૦૦ પુસ્તકોની વર્ગીકૃત	
નામાવલી	૭-૦-૦
૪૦૦૦ " " "	૫-૦-૦
વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય-	
પ્રવૃત્તિ	૩-૦-૦
વાર્તાનાં પુસ્તકોનો પરિચય	
ભા. ૨ ભો	૦-૮-૦
અર્વાચીન સાપ્તર્થિક પુસ્તકાલયો	૨-૦-૦
પુ. પ્રવૃત્તિ, બાપણો ને લેખો	
ભા. ૧ લો	૧-૮-૦

જીવનચરિત્રો

ભારતના સંતો	૧-૮-૦
વીર ગાર્દીલ	૧-૮-૦
બુદ્ધ ટી. વૉચિંગટન	૧-૧૨-૦

વૈદક-આરોગ્ય

કસરત અને આરોગ્ય	૧-૧૪-૦
કેટલાક રોગો ભા. ૨ ભો	૧-૧-૦
રોગ અને આરોગ્ય	૧-૫-૦
આહારશાસ્ત્ર	૦-૧૪-૦
હાઈપિંગર	૦-૮-૦

શિક્ષણ-ઇતિહાસ-વિજ્ઞાન

ભૌતપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ	૧-૮-૦
અમારી ઇંદુનું શિક્ષણ	૨-૦-૦
બાળકેળવણી	૦-૧૩-૦
તારાશાસ્ત્ર	૦-૧૨-૦
શમાયણ રહસ્ય	૦-૬-૦
આર્યોની ઝોળખાણ	૦-૫-૦
સારી રીતબાત	૦-૪-૦
વૈયાસિક ન્યાયમાળા	૧-૮-૦
ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો	
ઇતિહાસ	૦-૧૪-૦
બૂચરના	૦-૧૧-૦
માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકર્તા	૦-૧૪-૦
માટીનો પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ	૦-૧૩-૦
વિદ્યાશાળા	૧-૧-૦
શિક્ષણનો શાસ્ત્રીય	૦-૧૧-૦
સિંહ	૦-૬-૦
હિંદના ઇતિહાસની વાતો	૦-૧૨-૦

બાલસાહિત્ય

બાલવિજ્ઞાન ભાગ ૩ ભો	૧-૮-૦
બાલકુન્જના પાઠો	૦-૪-૦
પરિમલ	૦-૫-૦

પ્રકીર્ણ

કુમારનાં ઓરતો (સામાજિક)	૧-૮-૦
કલાપીનો દેકારવ (કાવ્ય)	૭-૮-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મં. લિ.

૫૮ બો. નં. ૧૦, -વડોદરા.

બાળકો ને કિશોરો માટે

પુષ્પ

અખિલ હિન્દ

[બાલકન-અ-તારીનું મુખપત્ર]

બાળકોનું પોતાનું માસિક

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ત્રણ.

વાતોઓ,

કવિતાઓ,

પ્રવાસવર્ણન,

ટૂંકકા,

કોયમો,

જીવનચરિત્ર,

રમૂજ,

બાલકન-અ-તારીના માસિક રિપોર્ટ સાથે

રી લાયબ્રેરીમાં ન હોય તો મંગાવો, ઘરે ન
તું હોય તો ગ્રાહક બની બચો, ગુજરાતના
ઘરે ફરવું 'પુષ્પ' તમે - બહુર વસાવો.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

પ્રેમ અને પુરુષાર્થ

[મંગલ ભાવનાથી છલોછલ કુટુંબજીવનની દીવાદાંડી સમુદાય, ડગલે ડગલે જીવનમાં ઉપયોગી એવા પ્રશ્નોની શ્રુતિના ઉદ્દેશ સાથે પચીસ-પચાસ વર્ષ ભાગવી રાખવું ગમે તેવું આ પ્રકારનું આ એક જ પુસ્તક ગુજરાતમાં છે.]

લેખક: શ્રી. સોપાન

- ખાર દિરંગી આટું પ્લેટ ચિત્રો.
- પ્રજ્ઞા સુશોભનો.
- કાપડનું સળંગ મનજૂત બાઇન્ડીંગ.
- સુંદર, મઠી લેવું ગમે તેવું ત્રિરંગી કોડેટ
- કિંમત રૂ. ૭-૮-૦૦ ટ. ખ. ૦-૮-૦૦.

ગમે તે વસાવળે પણ 'પ્રેમ અને પુરુષાર્થ' જરૂર વસાવશે. પિતા-પુત્ર, પતિ-પુત્ર, પતિ-પત્ની, માતા-પુત્રી, ઘરની વહુ, બાઈ-બહેન, લાલી, નણંદ અને સૌ સગાંને સર્વ રીતે ઉપયોગી.

આ પુસ્તકના સેટ આગળનાં બે પુસ્તકો
'લગ્ન એક સમસ્યા' અને 'લગ્નસાધના'

(બન્નેના રૂ. પાંચ) વસાવી પૂરો કરો.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

લાયબ્રેરીની પ્રતિષ્ઠા

[સારાં ને ઉપયોગી પ્રકારનો શોધી કાઢી વસાવવામાં છે.]

૧. ગોમતીચક્ર—ઈન્ડલાલ ગાંધી ૨-૪-૦
[ગીતોથી ભરપૂર]

૨. આરામપુરશીએથી—ધનસુખલાલ મહેતા ૩-૦-૦

૩. સાંદીપનીનાં રેખાચિત્રો—રમણિક અરાલવાળા ૨-૮-૦
[વાંચકને તર-તર કરતાં રસાળ ને મર્મીળાં આ
કટાક્ષચિત્રો જરૂર વસાવે]

૪. કળિયો અને કુસુમો

—કરસનદાસ માણેક (વૈશંપાયન) ૧-૮-૦

[ઓએક પાત્ર તમને નવું હાસ્ય, નવો વિચાર,
નવી દૃષ્ટિ આપશે.]

૫. પાણીના સાથીઆ—હેમેન્દ્રકુમાર રોય ૨-૮-૦
[કમળ-મંગળ ભાવના ભરપૂર સુંદર નવલકથા]

૬. પ્રણયસૃષ્ટિનાં પાત્રો—લોગીલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
[લગ્નજીવન ઉપર વાર્તાથી ય વધુ રસ આપતું
છતાં ખીજ રીતે મૌલિક પુસ્તક.]

૭. ગાંધી-ઝીણા મંત્રણા—મોહનલાલ મહેતા (સોપાન) ૧-૪-૦
[મુશ્કીમ લીગનો પૂર્વ ઇતિહાસ, સંપૂર્ણ પર-
બવહાર, ને લેખકની ઉપયોગી વિચારધારા સાથે]

૮. ભાતીય રોગો (૨ છ આવૃત્તિ)—સત્યકામ ૧-૬-૦
[કિશોરથી માંડી દરેક કુવાને વાંચી જવા જેવું]

લખો—

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨.

નવા વર્ષે નવું

પ્રતિમા

તંત્રીઓ : મોહનલાલ મહેતા (સોપાન)
દાનિતલાલ હ. પરીખ

[ગુજરાતનું લોકપ્રિય માસિક]

- વર્ષમાં ત્રણથી ચાર ખાસ અંકો. ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ સંપાદિત થએલા
એ અંકોમાં સ્થાયી કિંમતનું સાહિત્ય લાયબ્રેરીઓમાં માટે પુસ્તકોની
ગરજ સારશે.

દર અંકે એમાં—

વાતી, હાસ્ય — રમૂજ, નાટક, અર્થશાસ્ત્ર, રાજકારણ, આરોગ્ય,
પ્રવાસ, જીવનચરિત્રો, કાવ્ય વગેરે ઉપયોગિતાથી ભરપૂર વાંચન ગુજરાતના
પ્રતિષ્ઠિત લેખકોના હાથે લખાય છે

- દર મહિનાની ૧ લીએ પ્રગટ થાય છે.

પ્રતિમાની નકલ ગમે ત્યાંથી મેળવીને પણ મોઢાં જશે. તમે
અવસ્ય માહક ઘસો જ. ગુજરાતની મોટા ભાગની લાયબ્રેરીઓમાં પ્રતિમા
નલ છે, જે લાયબ્રેરીઓમાં દળુ બાકી હોય તે સત્વરે નવા વર્ષે
લવાજમ મોકલી આપે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ.

છૂટક નકલ આઠ આના.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨

પ્રેમજીવન

૧. પ્રેમજીવન—લેખક, શ્રી. સુરવી કાકુર એમ. એ.; પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર—અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, સન (૧); કાઉન ૧૬ પેજ પૃ. ૧૪૦; પૂઠું કાર્ડ બોર્ડનું સચિત્ર; કિં. ૨-૮-૦.

આ પુસ્તક પ્રકાશનસંસ્થા તરફથી ચાલતી નૂતન મંથમાળાના બીજા વર્ષનું ૨ જી પ્રકાશન છે. એમાં (૧) અતિથિ, (૨) પારિલુ' નદી ગયું (૩) તલુખો (૪) ધૂળો રૂપાથી (૫) કોનું કોને ત્યાં (૬) શોભારામ શેઠ (૭) આભારામ (૮) બમરડો (૯) મિયાનો સુરેશ (૧૦) પુલ્ગની પૂજા (૧૧) એની એ વાત, અને (૧૨) આપડીની જાત-એ નામની ૧૨ સામાજિક નવલિકાઓ સંગ્રહાષ્ટ છે. પ્રથમ વાર્તા 'અતિથિ' નાં બે પાત્રો (૧) શહેરી વર પ્રેમજી અને (૨) ગામડાની દુન્યા જ્યોતિનાં નામ પરથી સંગ્રહનું નામ 'પ્રેમજીવન' રખાયું હોય છે. લખાવટમાં ને મુદ્રણમાં રહેલા પામેલા ભેદથી અને વ્યાકરણના રોલો વાચનમાં રસમંગ પેદા કરે છે. કેટલાક દોષો નીચે પ્રમાણે:—

પૃ. ૧૮: 'એ ચારે એક દિન સ્ત્રી'; પૃ. ૧૯: 'તરંગમાયા'; પૃ. ૩૮: 'આમ ધૂળોના ગામને શહેરનો મધ્ય પુરુષ સો માનતાં'; પૃ. ૩૯: 'ધૂળો સોને પોતાને એ ટાણે જવાજ સૂત્રતા એમ ધૂળો આપી દેતો'; પૃ. ૪૨: 'માણસ પોતાની મુરાદ લઈ આવતા હોય તેનાથી વધારે સૌમ્ય બને છે'; પૃ. ૭૩: 'શોભારામે એક મંદો એલી લીધી ને ત્યાં પડી રહેલા માંડપા'; પૃ. ૭૪: 'વસતિની જંધન'; પૃ. ૧૧૩: 'પેલા મીરખાંના મુરખાના અવાજને નાની જળાઓમાં સ્ફેરથી ડાલતાં ફરતાં મુરખાં હું' જોતો હતો. 'તથા 'પત્ર ને ડોક મીરખાંની સાથે વચ્ચે દળાઈ ગયેલો હતો; પૃ. ૧૨૯: 'રાત રાખી રંધું' બોલે 'આવા તો બીજા અનેક દોષો આ પ્રકાશનમાં નજરે પડે છે. એટલે સામાન્ય કક્ષાના વાચકોને માથે રૂચિર નીવડે.

૨. સોહાગણ—લેખક: શ્રી રમાકાન્ત ઝોતમ; પ્રકાશક, નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ; ૧ લી આવૃત્તિ, સન ૧, કાઉન ૧૬ પેજ પૃ. ૧૩૪; પૂઠું કાર્ડ બોર્ડનું; કિં. ૨-૪-૦.

પ્રકાશનસંસ્થાના તરફ ચાલતી ગુંદલદમી મંથમાળાના દરમા વર્ષના બીજા પુસ્તક તરીકે આ એક સંગ્રહ વાર્તા અંગ્રેજીમાંથી ઉતારવામાં આવી છે. એનું વાચન સમાજના જીવતા તેમ જ નીચલા ઘરનાં માનવીઓનાં રહેણીકરણી તેમ જીવનનો, અને નાશક-સિનેમાની દૃષ્ટિનો આજો પરિચય આપે છે. વાર્તા, આ પ્રકાશનમાં ૯૭ અપૂર્ણ જ રહેતી હોવાથી 'સેક્યુલર' એ નામાભિધાન રાખી રખાયું છે એ નથી સમજવું. લખાવટની દૃષ્ટિએ આ પુસ્તક યલુ થોડું બદલાઈ સામાન્ય વાચકોને રસપ્રદ બનવાનો સંભવ બોલે.

પ્રકાશન સાલ નહિ છાપવાનો કે પ્રસ્તાવિના સુદમાં નહિ આવવા દેવાનો હેતુ શો હશે ?—પુસ્તક વહેલું બહાર પડ્યું હોય છતાં હજી હમણાં જ ‘બહાર પડ્યું’ છે એવો ખોટો દેખાડો કરવા પૂરતો ?

ના.૦

૩. “ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ ”—મૂળ અંગ્રેજીમાં:—લેખક: પ્રો. એ. એન. અમરવાસ; અનુવાદક: શ્રી. શંકરલાલ હ. ખટ્ટ એમ. એ; પ્રકાશક: ધી સદેશ લિમિટેડ, સારંગપુર, અમદાવાદ. કાઢેલ કદનાં ૫૪૪ ૧૨×૮, કાચું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય: બાર આનાં, સન. ૧૯૪૫.

“ સંદેશ આર્થિક ગ્રંથમાળા ” ના ત્રીજા પ્રકાશનરૂપે આ પુસ્તિકા પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આર્થિક વિષયોને સ્પર્શતાં પુસ્તકો નહિ જેવાં જ છે. તેમાં યે વળી હિંદ જેવા પરાધીન દેશમાં તેના પરદેશી શાસકો કેવાં બહાનાં નીચે અમુક ખાસ હેતુથી કાયદેસર સંસ્થાઓ જામી કરી, ચિત્રવિચિત્ર કરામતો દ્વારા પોતાના તાબાના દેશોતું શોષણ કરે છે અને જગતના અન્ય દેશો સાથેના વેપારના સીધા પરિચયમાંથી તેમને દૂર રાખે છે, આ વિષયને લગતી માહિતી આપતાં પુસ્તકો યોગ્ય જ હશે. “ યુ. કે. સી. સી. અને હિંદ ” નામની પુસ્તિકા લખીને વિદ્વાન લેખક પ્રો. શ્રી. અમરવાસે ચાલુ વિશ્વયુદ્ધને લીધે જામી થયેલી ખર્ચ ધનની આ કંપનીની નવી આદૃતિ યુ. કે. સી. સી. નો સાથે જેવો પરિચય આપ્યો છે અને આપણી ભ્રમણા બાગી સામીત કર્યું છે કે લગાડ પછી પણ હરેક રસ્તે હિંદનો બધો વેપાર બ્રિટન પોતાને કબજે રાખવા માગતું હોય તેવી હાલ તેની નીતિ છે.

મૂળ પુસ્તક અંગ્રેજીમાં હોઈ, ટૂંક વખતમાં તેના હિંદી, જાદ્દ વગેરે ભાષામાં અનુવાદો બહાર પડ્યા છે તે આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા દર્શાવે છે.

ગુજરાતી ઉદ્યોગપતિઓ, વેપારીઓ તેમ જ અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસકોષો આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા જેવું છે. વા. ના. અમીન

૪. પલ્લટાતા નકશા—લેખક: શ્રી. રતિલાલ મહેતા; પ્રકાશક: “ વહેમાતરમ ” કાર્યોલય, ક્રોચર રોડ, કોટ, મુંબઈ. ૩મી ચારપેઠ કદનાં ૫૪ ૧૪×, સચિત્ર સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. અઢી.

“ યુદ્ધસ્વ વાર્તા રમ્યા ” એ સંસ્કૃત ઉક્તિ અનુસાર, યુદ્ધ લડનારા લડ્યે જતા હોય ત્યારે તેને જોનારા અને તેનું બ્યાન સાંભળનારાઓને એ યુદ્ધવાર્તાનો જે રસસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે તે તેમને મટિ રમ્ય હોય છે. આવી “ યુદ્ધવાર્તા ” વિશ્વવિખરના ચાલુ દિવસો દરમિયાન આ પુસ્તકના લેખક “ વહેમાતરમ ” ની કટારમાં આપતા. અને એ વાર્તા-અવલોકનો-નિરીક્ષણો તેમણે ગયા વર્ષના મે માસ સુધીમાં ત્રણ પુસ્તક દ્વારા આપ્યાં હતાં.

એમાં એમણે વિશ્વવિખરની તવારીખો નોંધી, લડતા સેનાપતિઓની બહારંચનાઓ અને તેને અંગેનું રાજકારણ-એ બધાની ઠીક ઠીક છણાવટ કરી હતી. તે પછી મે ૧૯૪૪ થી મે ૧૯૪૫ સુધી—યુરોપના યુદ્ધમાં હિંદલરના પરાજય સુધીની યુદ્ધનોંધો ઉપેક્ષા ત્રણ પુસ્તકોની માફક આ પુસ્તકમાં પણ આપી છે. સ્થળે સ્થળે વ્યવહારિક નકશાઓ દ્વારા કયા-રાષ્ટ્રસેના કેટલે-રહી અને આક્રમણના પરિણામે શું પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવી વગેરે વિષયો-માહિતીઓ લેખકે આ પુસ્તકમાં આપી છે.

સવાસો ઉપરાંત-અપોયેલા આ પુસ્તકમાંના નકશાઓ અને તેને લગતી નોંધો વગેરે